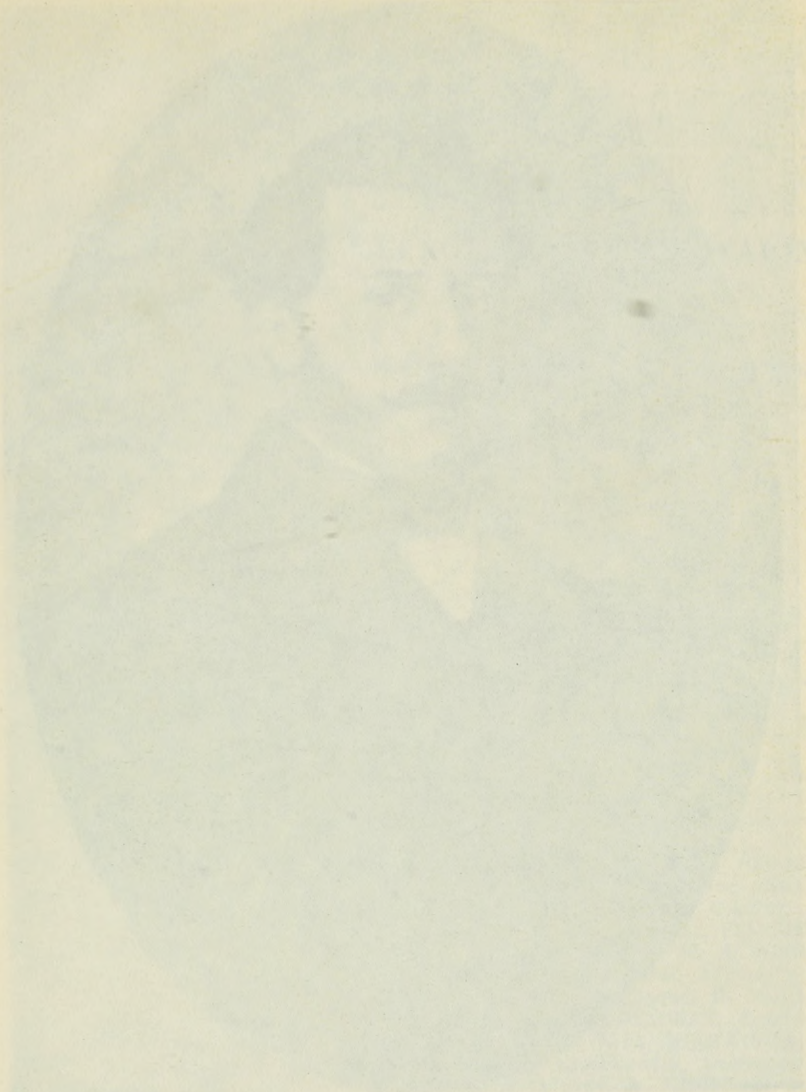
ΑΠΑΝΤΑ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ

ΑΡ. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

2

ΑΝΕΚΔΟΤΑ
ΠΟΙΗΜΑΤΑ
ΠΕΖΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

ΑΡΙΣΤ. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

Πρόεδρος :

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΖΩΡΑΣ

Καθηγητὴς Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν - Ρώμης

Μέλη :

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΚΟΥΡΝΟΥΤΟΣ

Διευθυντὴς Γραμμάτων Ὑπ. Παιδείας

ΚΩΝΣΤ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ

Ἱστορικὸς τῆς Νεοελλ. Λογοτεχνίας

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΦΩΤΙΑΔΗΣ

τ. Διευθυντὴς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης

ΣΤΑΥΡΟΣ Π. ΤΑΒΟΥΛΑΡΗΣ

Δ)ντὴς Ἑταιρ. Ἑλληνικῶν Ἐκδόσεων

ΕΠΙΤΕΛΕΙΟΝ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ

ΛΑΚΗΣ ΑΓΓΕΛΟΥ, δ. φ. ΛΕΑΝΔΡΟΣ ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ, δ. φ. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ, ποιητής. ΤΑΚΗΣ ΓΚΟΣΙΟΠΟΥΛΟΣ, Λογοτέχνης. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΖΟΜΠΑΝΑΚΗΣ, τ. Ἐκπαιδευτικὸς Σύμβουλος. ΧΡΗΣΤΟΣ ΘΕΟΔΩΡΑΤΟΣ, Ἐκπαιδευτικὸς Σύμβουλος. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΙΟΥΠΚΙΟΛΗΣ, Φιλόλογος. ΝΤΙΝΟΣ ΚΟΝΟΜΟΣ, Λογοτέχνης. ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΧΤΣΟΓΛΟΥ, Λογοτέχνης. Κ. ΜΑΜΟΝΗ, δ. φ. ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ, Λογοτέχνης. ΣΟΦ. ΜΑΡΚΙΑΝΟΣ, Φιλόλογος. Π. ΜΟΡΑΛΗΣ, Φιλόλογος. Ν. ΜΟΣΧΟΝΑΣ, Διευθυντὴς Ὑπουργ. Τύπου. ΦΑΙΔ. ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΔΗΣ, Ὑφηγητὴς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ν. ΜΠΟΥΡΑΣ, Φιλόλογος. ΣΤΕΛΙΟΣ ΞΕΦΛΟΥΔΑΣ, Λογοτέχνης. ΓΛΥΚΕΡΙΑ ΠΡΩΤΟΠΑΠΠΑ, δ. φ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΣΑΧΙΝΗΣ, Ὑφηγητὴς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Σύμβουλος Ἐκδόσεως :

OCTAVE MERLIER

Καθηγητὴς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας Πανεπιστημίου AIX (Γαλλία)

Σύμβουλοι Βιβλιοδεσίας :

ΟΙΚΟΣ Α. & Α. ΓΑΝΙΑΡΗ

Τεχνικὴ ἐπιμέλεια : ΤΑΣΙΑ ΧΑΛΛΑ

ΑΠΑΝΤΑ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ

Ἐπιμέλεια:
ΓΙΑΝΝΗ ΚΟΥΧΤΣΟΓΛΟΥ

ΑΡ. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

2

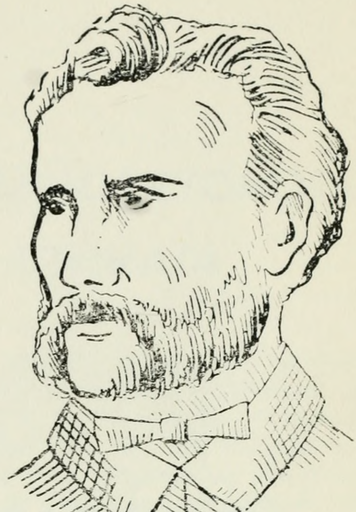
ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΠΕΖΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
Σ. ΤΑΒΟΥΛΑΡΗΣ

Διεύθυνσις ἐκδοτικῆς παραγωγῆς : ΣΤΑΥΡΟΣ Π. ΤΑΒΟΥΛΑΡΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Β. Δ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΑ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΟΜΕΝΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Κατὰ τὸ ἔτος 1937 ἦλθον εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ποιήματα τοῦ Ἀριστ. Βαλαωρίτου τελείως ἄγνωστα, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου - Ποιήματα Ἀνέκδοτα - ἐπιμελεία Β. Δ. Πατριαρχέα, καθηγητοῦ, Ἐν Ἀθήναις, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας, Εἰσαγωγὴ σελ. 102 καὶ κείμενον ποιημάτων σελ. 166». Ἐπίσης κατὰ τὸ ἔτος 1955 ἐδημοσιεύθη αὐτοτελῶς ἄλλο ἄγνωστον, ἐκ 448 στίχων, διῃρημένων εἰς ὀκταστίχους 56 στροφάς, ποίημα, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης διὰ τὴν Ἀγγλοκρατίαν ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις - ἀνέκδοτον ἡρωϊκὸν στιχούργημα, ὑπὸ Β. Δ. Πατριαρχέα, Ἐν Ἀθήναις 1955, σελ. 64».

Οὕτω, κατ' ἀγαθὴν τύχην, συνετελέσθη 58 περίπου ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρ. Βαλαωρίτου καὶ 30 ἔτη ἀπὸ τῆς κλασσικῆς ἐκδόσεως «Τῶν Ἁπάντων», ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Βαλαωρίτου, Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ, Ἀθῆναι 1908», ἡ πρώτη ἀνακοίνωσις, δι' ἓν πολὺ σπάνιον φιλολογικὸν γεγονός, τῆς ἀνευρέσεως καὶ δημοσιεύσεως 3.500 περίπου στίχων αὐτογράφων, τοῦ 1/3 περίπου, τῆς ὅλης του ποιητικῆς παραγωγῆς, ἐντελῶς ἀγνώστων. Δὲν μεταβάλλουν τὴν φιλολογικὴν εἰκόνα τοῦ Βαλαωρίτου, ἀλλὰ τὴν συμπληρώνουν ἐπιτυχῶς τὰ εὑρήματα ταῦτα. Μᾶς δείχνουν τὴν προδημοτικὴν ἄγνωστον μορφὴν τοῦ ποιητοῦ, ὅπως φανερώνεται εἰς τὰ ρωμαντικά του ποιήματα, τὴν ἐπικὴν καὶ δραματικὴν διάθεσιν καὶ ἱκανότητα καὶ τὸν ἡρωικὸν παλμὸν καὶ οἶστρόν του, μὲ ἁδρὰν φράσιν, περιγραφικότητα καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀντιθέσεων, ἑνὸς λυρικοῦ νεαροῦ ποιητοῦ 20 - 22 ἐτῶν. Εἰς τὰ μακρὰ ἀφηγηματικά του ποιήματα παρουσιάζει τὴν εὐχέρειαν τὴν ὁποίαν ἔχει ἐμφύτως εἰς τὴν στιχουργίαν, μὲ τὴν καθιερωμένην προσκόλλησιν εἰς τὴν καθαρεύουσαν τοῦ καιροῦ του, τὴν ὁποίαν χρησιμοποιεῖ μὲ χάριν, ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν προσφάτων σπουδῶν του μὲ τοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς καὶ σοφοὺς διδασκάλους του. Μᾶς δείχνουν πῶς ἐκινήθη ὁ ποιητὴς εἰς τὰ πρῶτά του βήματα, ποῖα τὰ σαλπίσματα, ποῖα θέματα τὸν ἀπησχόλησαν, πῶς ἐχειρίσθη αὐτὰ συνθετικῶς καὶ ἀφηγηματικῶς εἰς τὰ εὑρεθέντα ποιητικὰ δοκίμια. Εἶναι, ἀκόμη, ἀξιοσημείωτος προσφορὰ καὶ συμβολὴ διὰ τὴν Λογοτεχνίαν τῶν δύο πρώτων μετὰ τὴν Ἀνεξαρτησίαν μας δεκαετηρίδων.

Ἑδραιοῦται, πλέον, ἡ μορφὴ τοῦ Ἀριστ. Βαλαωρίτου, ὡς μεγάλου ἐθνικοῦ ποιητοῦ, ἀπὸ τῶν πρώτων δοκιμίων, καὶ παρέχεται ἡ δυνατότης πρὸς πλήρη ἔρευναν τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας τοῦ ποιητοῦ, ὡς ἐξειλίχθη οὗτος ἀπὸ τῶν φοιτητικῶν χρόνων μέχρι τῶν ὑστάτων, ὅτε ψάλλων τοὺς μέσους αἰῶνας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπέλιπε τὸν βίον, χωρὶς νὰ ἴδῃ συντελεσθεῖσαν τὴν εἰκόνα τῆς ἰδεώδους Ἑλλάδος, ὅπως τὴν συνέλαβεν εἰς τὴν φαντασίαν του. Βεβαιοῦται, ἀκόμη, ὅτι ὁ ποιητὴς εἰς τὰ ἔργα του ἐτήρησεν ἐκεῖνο, ποὺ γρά-

φει εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ πολυτίμου ποιήματος εἰς «Γῶγον Μπακόλαν: «Ἅπασα, κατ' ἐμέ, ἡ ἐθνικὴ ποίησις πρέπει κυρίως νὰ προτίθεται... τὴν ἀποθέωσιν τοῦ ἡρωισμοῦ». Καὶ διὰ πάντα ταῦτα δικαίως ἡ ποίησις τοῦ Ἀρ. Βαλαωρίτου ἐπέδρασε βαθύτατα ἐπὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ θὰ ζήσῃ, ὡς ποίησις καθαρῶς ἐθνικοῦ περιεχομένου. Ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης δὲν εἶναι μόνον ὁ λόγιος ποιητής, ὁ ὑμνήσας ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἥρωας ἢ τὰ μεγάλα ἰδανικὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ φιλοπατρίας, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ζῶν βίον ἐξόχως ἀνδροπρεπῆ καὶ φιλελεύθερον, δικαιούμενος νὰ ὑμνῇ ἥρωας καὶ δυνάμενος, διὰ τοῦ ὅλου βίου του, νὰ παρορμᾷ τὴν νεολαίαν εἰς ἔργα σπουδαῖα. Καὶ εἶναι ἀνάγκη τὸ ἔργον τοῦ Βαλαωρίτου, ὡς ἐκ τῶν λίαν ἐπικαίρων καὶ ἐκ τῶν λίαν ἀξίων, νὰ γίνῃ εὐρύτατα γνωστόν, πρὸ πάντων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν νεολαίαν, τὴν τρεφομένην, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, σήμερον, διὰ δημιουργημάτων ἱκανῶν μόνον νὰ ἐκθηλύνουν αὐτήν. Ἐπίκαιρον, ἐπίσης, εἶναι νὰ ἐξαρθῇ ἡ διὰ τῆς βιογραφίας του μαρτυρουμένη πολυετὴς καὶ βαθεῖα σπουδὴ τῶν κλασσικῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὁ ἀδιάλειπτος θαυμασμός του πρὸς αὐτὰ —ἀπὸ τῆς πρώτης νεαρᾶς ἡλικίας, ὡς ἐμφαίνεται καὶ εἰς τὰ «Ἀνέκδοτα ποιήματα»—, καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀνάγκης τῆς σπουδῆς αὐτῶν ὑπὸ παντὸς μέλλοντος νὰ καταλεχθῇ, ὑπό τινα οἱανδήποτε ἔποψιν, εἰς τοὺς πνευματικοὺς ἡγέτας τοῦ ἔθνους.

Διὰ τῆς ἀναδημοσιεύσεως καὶ τοῦ στιχουργήματος τοῦ 1955 παρουσιάζονται, διὰ τῆς παρούσης ἐκδόσεως, —τὸ πρῶτον πλήρως— «Τὰ Ἅπαντα— τοῦ Ἀριστ. Βαλαωρίτου».

Τὸ ἱστορικὸν τῆς ἀνευρέσεως

Πάντες οἱ εἰδικῶς ἀσχοληθέντες μὲ τὸ ἔργον τοῦ Ἀρ. Βαλαωρίτου δὲν ἐγνώριζον, ὅτι ὑπῆρχον καὶ «Ποιήματα Ἀνέκδοτα» αὐτοῦ. Ὁ υἱός του Ἰωάννης, ἂν καὶ ἀνεδίφησεν ἐπιμελῶς τὰ κατάλοιπα εἰς τὸ οἰκογενειακὸν ἀρχεῖον, ὁμολογεῖ: «Ἔχω τὴν συνείδησιν ἥρεμον, ὅτι οὐδεμίαν σκιὰν ἀπέκρυψα... ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ (Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ, 1908)... οὐδὲν τὸ οὐσιῶδες ἐκ τῶν ἔργων τοῦ πατρός μου παρέλειψα». Ὁ δὲ ὁμώνυμος ἔγγονος τοῦ ποιητοῦ Ἀριστοτέλης Ἰωάννου Βαλαωρίτης, κατεπλάγη διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1937. «...Ὁ κ. Πατριαρχέας... ἀπεκάλυψεν, ὅλως τυχαίως, παρὰ γνωστῇ του Κυρίᾳ, π ο λ ύ τ ι μ α χ ε ι ρ ό γ ρ α φ α, τὰ ὁποῖα μελετήσας, ἐπείσθη, ὅτι πρόκειται περὶ ποιημάτων αὐτογράφων τοῦ πάππου μου Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου. Ποιήματα γραμμένα εἰς νεαρωτάτην ἡλικίαν, εἰς τὴν καθαρεύουσαν, προδίδοντα ὅμως ἤδη τὸν ἡρωικὸν παλμὸν καὶ τὴν λυρικὴν διάθεσιν τοῦ ποιητοῦ...» (Πρβλ. «Ἀτλαντὶς» μηνιαία εἰκονογραφημένη, Σεπτέμβριος 1954, Νέα Ὑόρκη, σελ. 28 καὶ 29). Ὁ αὐτὸς γράφει: (Περιοδ. «Ἑλληνικὴ Δημιουργία», τεῦχος 35)15.7.1949, σελ. 95). «...Ἡ οἰκογένεια διετέλει ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ὑπάρξεώς των... Τὸ κατ' ἐμέ, δύναμαι ἀπολύτως νὰ βεβαιώσω, ὅτι ἐκ τῶν χειρογράφων, ἅτινα εὑρίσκονται εἰς χεῖρας τῆς οἰκογενείας, δὲν ἐξάγεται ἡ ὕπαρξις τῶν πολυτίμων αὐτῶν χειρογράφων... Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς βιογραφίας τοῦ Βαλαωρίτου, γραμμένης ἀπὸ τὸν πατέρα μου, δύναταί τις ἀσφαλῶς νὰ πεισθῇ, ὅτι καὶ οὗτος ἠγνόει τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν.» Πιθανὸν καὶ εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον νὰ ἴδουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος καὶ ἄλλα σχετικὰ μὲ τὸν Βαλαω-

ρίτην, ἀσφαλῶς δὲ ἀλληλογραφία καὶ ἐπιστολαί, ἂν μὴ καὶ ποιήματα. [1])

Τὰ ἐκδοθέντα ὑπ' ἐμοῦ ποιήματα, εἶχον τύχει ἐπεξεργασίας καὶ εἶναι καθαρογραμμένα ἐπιμελῶς ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ μὲ ἐλαχίστας διορθώσεις. Εὑρίσκονται δὲ κατακεχωρισμένα εἰς τετράδια. Τὸ ὀγκωδέστερον ἐπιγράφεται «Δοκίμια Ποιητικὰ» καὶ φέρει εἰς τὴν προμετωπίδα τὸν στίχον τοῦ Ὀβιδίου «Parve, nec invideo, sine me, liber, ibis in urbem». Διὰ τοῦ στίχου αὐτοῦ μαρτυρεῖται ἡ πρόθεσις τοῦ ποιητοῦ πρὸς ἀνακοίνωσιν τοῦ περιεχομένου, ἤτοι: «μικρόν μου βιβλίον δὲν σὲ φθονῶ, καὶ χωρὶς ἐμένα θὰ φθάσῃς εἰς τὴν πόλιν (—θὰ κυκλοφορηθῇς).» Ὅλα τὰ αὐτόγραφα, ἀπέδειξα εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ 1937 (σελ. ιβ—ιη), ὅτι εὑρίσκοντο εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ ποιητοῦ τοὐλάχιστον μέχρι τοῦ 1875. Ἰδίᾳ δέ, διότι εὑρέθησαν προσθῆκαι καὶ τροποποιήσεις εἰς προγενεστέρως δημοσιευθέντα ποιήματα τοῦ Βαλαωρίτου, ἐνῶ ἐνταῦθα ὑπάρχουν καὶ ἄγνωστοι στίχοι, ὡς λ.χ. εἰς τὸ ποίημα «Ὁ Γῶγος», μὲ εἰσαγωγικὸν σημείωμα εἰς πεζὸν λόγον. Διότι ποῖος δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἀξίαν τῶν νέων στίχων, (πρβλ. ἐνταῦθα· «Λαγοκοιμᾶται ἡ θάλασσα, γελᾷ, χαϊδολογιέται κ.λ.π.», μέχρι τοῦ στίχου «γιατ' εἶναι πλᾶσμα τῆς καρδιᾶς κι' αὐτὸς καρδιὰ δὲν ἔχει». Πρβλ. καὶ παροῦσαν ἔκδοσιν). [2]) Διατί ὅμως οὐδεμία μνεία ἔγινε περὶ τῶν ἔργων αὐτῶν; Διατί ἐσιώπησεν ὁ δημιουργός; Διατί δὲν ἐδημοσιεύθησαν ἔκτοτε; Ὅτι εἶχεν ἀποκηρύξει τὰ ποιήματα ταῦτα, διότι ἦσαν τὸ πλεῖστον ἔργα τῆς νεανικῆς ἡλικίας του, δὲν εὐσταθεῖ, διότι οὐδεὶς ἀποκηρύσσει τὰ πνευματικά του δημιουργήματα, ἐκτὸς ἐὰν προσάπτουν ψόγον ἢ περιέχουν ἐπιστημονικὰ σφάλματα. Τοὐναντίον, τὰ ἐφύλαττε πλησίον του, ὡς κίνητρα, ζώπυρα, ἐνθυμήματα τῆς κατόπιν ποιητικῆς ἐξελίξεώς του. Πιθανὸν εἶναι ὅτι δὲν ἐπέτρεψαν αἱ περιστάσεις τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν μετὰ τῶν «Στιχουργημάτων» τοῦ 1847, ἢ μετὰ ταῦτα, διότι ἀπήρεσκεν ἡ γλωσσικὴ μορφή των, ὅτε ὁ ποιητὴς κατέστη γνωστὸς μὲ τὴν ἀρματολικὴν δημοτικὴν τοῦ ἄλλου ἔργου του, ἴσως διότι ἐδίσταζε, πρὸ τῶν ἐπικρίσεων τοῦ λογιωτατι-

---

1) Ἐλπιδοφόρον εἴδησιν ἀνεκοίνωσεν ὁ Διον. Π. Καλογερόπουλος (Περιοδ. «Ἡ Ἠχὼ τοῦ Ἰονίου», 17ον ἔτος, ἀριθ. 35 - 36 τοῦ 1949), ὅτι λίαν συντόμως θὰ ἔφερεν εἰς φῶς καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα στοιχεῖα περὶ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, ἐκτὸς ἐπιστολῶν τινων δημοσιευθεισῶν, ἔνθα ἀνωτέρω, καὶ ὅτι ἐν Λευκάδι ἐσώζετο πλῆρες ἀρχεῖον ἀνεκδότων ἐπιστολῶν τοῦ Βαλαωρίτου πρὸς τοὺς Ἰωάννην καὶ Νικόλαον Σταματέλους, καθὼς καὶ τετραδίων ἀνεκδότων ποιημάτων τοῦ ποιητοῦ, εὑρισκομένων εἰς τὴν κατοχὴν τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἰωάννου Σταματέλου Ὄλγας Π. Κτενᾶ, ἀποθανούσης τὴν 3.2.1949». Ἀτυχῶς, παρὰ τὴν εἴδησιν ταύτην, προστίθεται ἀμέσως: «ταῦτα γνωρίζω μόνον ἐκ προφορικῶν ἀνακοινώσεων τῆς μακαρίτιδος», καὶ ὅτι «τὸ κιβώτιον τῶν χειρογράφων ἀπωλέσθη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Κατοχῆς καὶ τοῦ συμμοριτοπολέμου ἐκ συγγενοῦς αὐτῆς οἰκίας ἐν Λευκάδι», ἔνθα διεφυλάσσοντο ταῦτα. Ὁ Διον. Π. Καλογερόπουλος, ἀποθανών, ἔκτοτε οὐδὲν νέον στοιχεῖον ἀνέκδοτον περὶ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου ἠδυνήθη νὰ δημοσιεύσῃ. Εἰς τὸ Ἀρχεῖον Ἰωάννου Ψυχάρη, ἀποκείμενον εἰς τὴν Μπενάκειον Βιβλιοθήκην τῆς Βουλῆς, ὑπάρχει μαρτυρία, ὅτι εὑρίσκονται πολλαὶ ἐπιστολαὶ φιλολογικοῦ διαφέροντος τοῦ Ἀριστ. Βαλαωρίτου, ἀλλὰ τὸ ἀρχεῖον θὰ ἀναγνωσθῇ —κατὰ τὴν ρητὴν καὶ ἰδιόγραφον δέσμευσιν τοῦ Ψυχάρη— μετὰ παρέλευσιν 50 ἐτῶν, ἀπὸ τοῦ θανάτου του, ἤτοι μετὰ τὸ 1979.

2) Ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τὸ ποίημα αὐτὸ ἔχει ἄλλην μορφήν, ὡς καὶ ἡ προσθήκη στίχων. Ὡς συνέβη δὲ τὸ δημοσιευθὲν ἐν ἔτει 1874 νὰ περιλάβῃ 63 στίχους, κατὰ τὸ ἔτος 1873 ἔγραφεν εἰς ἐπιστολήν του ὁ Βαλ. πρὸς τὸν γυμνασιάρχην Βρυώνην: «...Θὰ ἀναγνώσῃς καμμιὰ πεννηνταριὰ στίχους, οἵτινες εἶναι ἰδικοί μου καὶ ἐπιγράφονται «ὁ Γῶγος», προσθέσας νέους στίχους ὕστερον, ὥστε τὸ ποίημα αὐτὸ νὰ ἔχῃ εἰς τὰ χειρόγραφα 80 ἐν ὅλῳ στίχους. Ἔγραψε δὲ τὴν εἰσαγωγὴν μετὰ τὴν ἑδραιωθεῖσαν γνώμην, ὅτι τὸ εὐρύτατα γνωστὸν ποίημα «ὁ Διᾶκος» θεωρεῖται ὡς ἡ ἐνσάρκωσις πάσης πολεμικῆς ἀρετῆς, καὶ προσέθεσεν, ὅτι «ὁ Γῶγος» ἠδύνατο νὰ ἀντιπαραταχθῇ ὡς πρότυπον λαομισήτου ἀρνητοῦ τῆς ἐθνικῆς πίστεως.

σμοῦ, αὐστηροῦ κριτοῦ παντὸς ἔργου, ἢ ἐκωλύθη ἐκ λόγων πολιτικῶν, ὡς λ.χ. συνέβη ἀναμφισβητήτως μὲ τὸ στιχούργημα «Στίχοι γραφθέντες πρὸ τῆς εἰς Ἑλβετίαν ἀναχωρήσεώς μου», ἐπειδὴ ἀναφέρονται εἰς τὴν Ἀγγλοκρατίαν τῶν Ἰονίων. Ἀλλ' ὅμως βεβαιοῦται, ὅτι ἐκαθαρογράφησε ταῦτα ἐπιμελῶς εἰς ὥριμον ἡλικίαν, προφανῶς δὲ καὶ τὰ ἐφύλαττε μέχρι τοῦ θανάτου του. Δὲν εὑρίσκοντο ὁπωσδήποτε μετὰ τῶν ἀπολεσθέντων κατὰ τὸ ταξίδιόν του ἐξ Ἀθηνῶν (Ὀκτώβριος 1868) διὰ Σύρου καὶ Κερκύρας εἰς Λευκάδα, ὅτε ἐκλάπησαν αἱ ἀποσκευαί του, εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχεν ἕτοιμον ποίημα πρὸς ἔκδοσιν, «Ὁ πτωχὸς Χορμοβίτης», καὶ πληθὺς ἐγγράφων καὶ σημειώσεων σχετιζομένων πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα, «πρὸ πάντων δὲ ἀναφερομένων εἰς τοὺς διαρκεῖς ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνας τῶν ὑποδούλων, καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἁρματολῶν».

Πιθανόν, ὅμως, νὰ ἐκωλύθη ὑπό τινος τῶν φίλων του, διότι συνήθιζε τὰ ποιήματά του νὰ ἀποστέλλῃ εἰς φίλους του, εἴτε τιμητικῶς, εἴτε διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην των. Διότι καὶ τὰ «Στιχουργήματα» καὶ τὰ «Μνημόσυνα» εἶχον ἀναγνωσθῆ πρὸ τῆς δημοσιεύσεώς των, ὑπὸ τοῦ Μουστοξύδη, τοῦ Οἰκονομίδη καὶ ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Ναπολ. καὶ Σπυρίδ. Ζαμπελίους. Ἐξ ἐπιστολῆς δὲ τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὴν σύζυγόν του (24.2.1857) πληροφορούμεθα, ὅτι μόνον μετὰ τὴν ἐνθάρρυνσιν, ποὺ ἔλαβεν, ἀπεφάσισε τὴν δημοσίευσιν. «Ὁ Μουστοξύδης καὶ ὁ Οἰκονομίδης» —ἔγραφε—, «εἰς οὓς ἀνέγνωσα ποιήματά τινα, ἐπιμένουσι παντὶ σθένει νὰ τὰ δημοσιεύσω». Ἀλλὰ καὶ τὸν ἀπολεσθέντα «Πτωχὸν Χορμοβίτην» κατὰ τὸ ταξίδιόν του διὰ Σύρου καὶ Κερκύρας εἰς Λευκάδα εἶχε παραδώσει, ἕτοιμον πρὸς δημοσίευσιν, πρὸς τὸν Παῦλον Λάμπρου. Καὶ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐξ Ἀθηνῶν (24 Ὀκτωβρίου 1868) ἀνέλαβε παρ' αὐτοῦ νὰ τὸν ἀναθεωρήσῃ. Εἰς τὸ περιθώριον τῶν εὑρισκομένων τετραδίων καὶ εἰς τὸ περιθώριον (ἐν ὤᾳ) ὑπάρχει κρίσις —γνώμη μελετήσαντος τὰ χειρόγραφα, σημειουμένου διὰ τῶν ἀρχικῶν Ν.Ι.Σ.—, ποὺ εἶναι βεβαιότερον, ὁ φίλος του Νικ. Ἰω. Σταματέλος, ὁ ὁποῖος ἀργότερον ἠσχολήθη καὶ ἔγραψε περὶ τοῦ ποιητικοῦ ἔργου τοῦ Βαλαωρίτου.

Τὸ πρὸς προγραφὴν δικαίωμα, μετὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς γνησιότητος τῶν αὐτογράφων, δὲν εἶχον ἐγώ, ὡς ἐπιστήμων φιλόλογος, τοσούτῳ μᾶλλον καὶ ἐπειδὴ ἐπείσθην, ὅτι ταῦτα εἶχον ἀφαιρεθῆ ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ ποιητοῦ κατὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατόν του. Τὰ χειρόγραφα εὗρον ἐν Ἀθήναις εἰς τὴν οἰκίαν τῆς κ. Εὐαγγελίας Κοντογούρη, τὸ γένος Περιβολάρη, ἢ Περιβολοπούλου, ἡλικίας, κατὰ τὸ 1939, περίπου 45 ἐτῶν, τῆς ὁποίας ὁ πατὴρ ἐτύγχανε κηπουρὸς παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ Βαλαωρίτου. Ἡ γραῖα μήτηρ της, ἡλικίας τότε 80 περίπου ἐτῶν, διηγεῖτο, ὅτι ὁ ποιητὴς ἀπέθανεν εἰς τὰ χέρια τους στὴ Μαδουρήν. [1]). Τότε ἀφῃρέθησαν διάφορα εἴδη παρὰ τοῦ κηπουροῦ, πατρὸς τῆς ἀνωτέρω, καὶ τὰ μὲν βιβλία κλπ. ἐπωλήθησαν εἰς Ἀθήνας, «τὰ δὲ χαρτιὰ αὐτά», ἐπειδὴ δὲν εὗρον τὸν ἁρμόδιον, παρέμενον ὡς ἄχρηστα, καὶ τὰ ἀποκοπτόμενα φύλλα ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὸ προσάναμμα τῆς γκαζιέρας (πετρελαιομηχανῆς) τοῦ μαγειρείου ἢ τῆς θερμάστρας! Εἰδοποιηθεὶς ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τῆς κ. Κοντογούρη, μαθητρίας μου, ἐξ ἀφορμῆς διδομένων ἐργασιῶν πρὸς κατ' οἶκον ἐπεξεργασίαν, (ὡς λ.χ. περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ἐπωνύμου των, τοπωνύμια καὶ ἱστορία των κατὰ τὴν προφορικὴν παράδοσιν οἰκείων των,

---

1) Ἡ μοῖρα ὑπῆρξε μόνον κατὰ τοῦτο ἀδυσωπήτως εὐμενής, ὅτι δὲν ἠθέλησε νὰ κρατήσῃ τὸν πατέρα ἐν τῇ ζωῇ ἐπὶ πλέον καὶ πλήξῃ αὐτὸν καιριώτερον, διὰ τῶν μετά τινα χρόνον ἀλλεπαλλήλων, σχεδόν, θανάτων τριῶν ἀκόμη τέκνων, τοῦ Αἰμιλίου, τοῦ Ἀνδρέου, τῆς Ὄλγας.

περὶ τυχὸν οἰκογενειακῶν ἐγγράφων ἱστορικῶν, χειρογράφων κλπ.), ὅτι ἔχουν εἰς τὸ σπίτι των «κάτι παληὰ χαρτιὰ χειρόγραφα ποιήματα», ἔσπευσα ἐκεῖ καί, δι' ἀντιπαραβολῆς τοῦ γραφικοῦ χαρακτῆρος, τῶν ἐνυπογράφων δύο ἢ τριῶν ἀντιγράφων, τοῦ ὕφους, μερικῶν γνωρίμων ποιημάτων, ἐπείσθην, ὅτι εὑρίσκομαι πρὸ ἀνεκδότων ποιημάτων τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου. Δι' ὑπογραφέντος συμφωνητικοῦ ἐνώπιον καὶ τῶν μαρτύρων κ.κ. Γεωργίου Κουρμούλη (νῦν καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν) καὶ Ἀντωνίου Τσατσούλη (ἐμπόρου), κατέβαλον εἰς τὴν κ. Εὐαγγελίαν Κοντογιώρη (κάτοικον Ἀθηνῶν, ὁδὸς Ἁλικαρνασσοῦ 85), τὸ γένος Περιβολοπούλου ἢ Περιβολάρη, δραχμὰς 7.500, περιελθόντων ἔκτοτε τῶν χειρογράφων εἰς τὴν κατοχήν μου.

Ἔκδοσις καὶ ἀξιολόγησις

Εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1937 ἐξέθηκα λεπτομερῶς τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον, τὴν ταξινόμησιν καὶ φιλολογικὴν ἀξιολόγησιν τῶν ποιημάτων, μετὰ μακρῶν προλεγομένων καὶ περιληπτικῆς ἀκριβολόγου βιογραφίας καὶ χαρακτηρισμοῦ τοῦ ποιητοῦ.

Διὰ φωτοτυπιῶν καὶ δι' ἰσχυρῶν ἐπιχειρημάτων ἀποδεικνύεται ἤδη ἡ γνησιότης αὐτῶν, παρέχονται ὅλαι αἱ μαρτυρίαι περὶ τῶν ἐκδεδομένων ἔργων τοῦ Βαλ. καὶ βεβαιοῦται, ὅτι πάντες οἱ ἐκδόται καὶ κριτικοὶ τῶν ἔργων τοῦ ποιητοῦ, ἐνόμιζον, ὅτι εἶχον ἐκδοθῆ ἅπαντα τὰ ποιητικὰ προϊόντα τοῦ Βαλαωρίτου. Διὰ συγκριτικῆς μελέτης, ἂν καὶ οὐδεμία γραπτὴ μαρτυρία εἰς τὰ αὐτόγραφα εὑρέθη, προκύπτει, ὅτι ταῦτα ἦσαν εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ ποιητοῦ τοὐλάχιστον μέχρι τοῦ ἔτους 1875. Διώρθωσα τὰ ὀλίγα ὀρθογραφικὰ σφάλματα, ἀλλὰ τὰ λοιπὰ γλωσσικά, μετρικὰ καὶ ἄλλα σφάλματα διετήρησα. Ἐδόθησαν, ἐπὶ πλέον, ἑρμηνεῖαι ἀγνώστων Θεοκριτείων λέξεων, τὰς ὁποίας ὁ Βαλαωρίτης ἀφῆκεν ἀμεταφράστους, ὡς καὶ περιλήψεις τῶν σχετικῶν μύθων ἑνὸς ἑκάστου ποιήματος, καὶ ἐγράφησαν ὀλίγα περὶ τῆς μετρικῆς μορφῆς των. Ἐπίσης ἐγράφη ἀπηκριβωμένη καὶ σύντομος βιογραφία καὶ ὑπεγραμμίσθη ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βαλ. ἐπὶ τῆς καθόλου νεοελληνικῆς ποιήσεως καὶ φιλολογίας.

Ἐδημοσιεύθησαν ἀπὸ τότε πολλαὶ ἀξιόλογοι κριτικαὶ ὑπὸ καθηγητῶν Πανεπιστημίων, ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν, καὶ κρίσεις λογίων καὶ ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων. Μερικαὶ ἐξ αὐτῶν περιελήφθησαν εἰς τὸ βιβλίον μου περὶ Ἀριστ. Βαλαωρίτου τοῦ 1955 μετὰ τοῦ ἀνεκδότου στιχουργήματος διὰ τὴν Ἀγγλοκρατίαν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους.

Ἡ ἐπανέκδοσις τῶν ποιημάτων τοῦ 1937 καὶ 1955

Ἐκρίθη ἐνταῦθα σκόπιμον νὰ δημοσιευθοῦν τὰ ποιήματα κατ' ἄλλην τάξιν, ὅπως δηλαδὴ εὑρίσκονται κατὰ σειρὰν εἰς τὰ τετράδια Α΄ - Ε΄, ἠριθμημένα*, μετὰ εἰσαγωγικῶν περιληπτικῶν σημειωμάτων.

Τετράδιον Α΄

1. Ἡ τελευταία νὺξ τῆς ζωῆς Μάρκου τοῦ Βότζαρη. Ἐπικολυρικὸν ποίημα, ὅπου περιγράφεται ἡ τελευταία νὺξ τῆς ζωῆς τοῦ

* Ἡ ἀρίθμησις γίνεται ὑπ' ἐμοῦ πρὸς εὐκολίαν τοῦ ἀναγνώστου κατὰ τὴν ἀκριβῆ σειρὰν καταχωρίσεως αὐτῶν εἰς τὰ τετράδια τοῦ ποιητοῦ.

περιφήμου Σουλιώτου ὁπλαρχηγοῦ Μάρκου Κίτσου Βότζαρη (1790 - 1823), κατὰ τὴν ἐξόρμησιν ἐναντίον τοῦ ἐν Καρπενησίῳ ἐστρατοπεδευμένου Μουσταῆ πασσᾶ τῆς Σκόδρας, καὶ μάλιστα ἡ αἰφνιδιαστικὴ ἔφοδος μετὰ 350 γενναίων Σουλιωτῶν κατὰ τοῦ ἐντὸς μάνδρας (παρὰ τὸ Κεφαλόβρυσον) σκηνοῦντος ἀρχηγοῦ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς Τσελαλεδήμπεη — κατὰ τὴν ὁποίαν ἔπεσεν, ἡρωικῶς μαχόμενος, ὁ Μάρκος Μπότσαρης (9 Αὐγούστου). Ὁ στέφανος τῆς χλωρᾶς ἐλαίας εἶναι τὸ ἆθλον τοῦ ἀγῶνος. Ἡ ἐλευθερία ἐπιτυχῶς εἰκονίζεται ὡς κεντρικὴ ἰδέα διεγείρουσα τὸ φρόνημα τοῦ μαχητοῦ. Ἐνταῦθα καὶ εἰς τὸ συμβούλιον τῶν Σουλιωτῶν παρεισάγεται ἡ σύζυγος τοῦ Μάρκου, ἡ ὁποία, κρατοῦσα ἀνὰ χεῖρας τὰ δύο τέκνα (στχ. 45), προοιωνίζεται ἐκ σκληροτάτων ὀνείρων (στχ. 63) καὶ τῶν φωνῶν τῶν γλαυκῶν τὸν ἄφευκτον θάνατον, συγκρούονται τὰ συναισθήματα συζύγου καὶ πατρὸς πρὸς τὰ ἐπικρατοῦντα τελικῶς καθήκοντα τοῦ ἥρωος καὶ φιλοπάτριδος ἀρχηγοῦ (στχ. 70 - 87), μὲ τὴν πίστιν δὲ αὐτὴν ἀναλαμβάνει τὸν ἀγῶνα «ὁρκίζομαι εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἐλευθερίαν νὰ πνίξω εἰς τὸ αἷμά σας σκληρὰν τὴν τυραννίαν». Τὸ τμῆμα ἐνθυμίζει τὴν ὁμηρικὴν σκηνὴν τοῦ διαλόγου Ἕκτορος καὶ Ἀνδρομάχης καὶ φανερώνει, ὅτι ὁ ποιητής μας ἔχει ἄμεσον τὴν ἐπίδρασιν ἐκ τῶν προσφάτων τότε μελετῶν του ἐπὶ τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

Αἱ σκηναὶ τοῦ αἰφνιδιασμοῦ τῶν Ὀθωμανῶν ἐκ τῆς ἐφόδου, τῆς συγκρούσεως τῶν μαχομένων, τοῦ θανάτου, «ἐγείρεται τὸ στράτευμα, αἱ σάλπιγγες ἠχοῦσιν —καὶ τὰ τριγύρω σπήλαια φρικτῶς ἀντιβοοῦσι. Τῶν ἵππων τὰ καλπάσματα, ὁ ρόγχος τῶν θνησκόντων— Ἅδην ἐπαρουσίαζον καὶ Τάρταρον τῶν ζώντων», αἱ περιγραφαὶ τῶν πληγέντων καὶ τῶν αἱμοφύρτων πτωμάτων, ὁ κατὰ θείαν παρακέλευσιν θάνατος τοῦ Μάρκου «ἐνῶ τοὺς Τούρκους ἔσφαζε...», ἐρχόμενος κατ' ἀναγκαίαν οἰκονομίαν, ἀποπνέουν, βεβαίως, τὴν ποιητικὴν ἔξαρσιν, τὴν ἀρήϊον ψυχήν, καὶ θὰ ἤρκει μεταγραφὴ ὀλίγων στίχων εἰς τὴν δημοτικὴν διὰ νὰ μᾶς ἐνθυμίσουν τὴν ᾠδήν του εἰς τὸν Πατριάρχην, ἢ στίχους τοῦ Θανάση Βάγια. Εἶναι ἐκ τῶν πρώτων δημιουργημάτων τοῦ ποιητοῦ τῶν ἐτῶν 1841 - 1847 καὶ προτάσσεται τοῦ τετραδίου τούτου.

2.— Ὕ μ ν ο ς ε ἰ ς Λ ε υ κ ά τ α ν. Εἰς τὰ ἐκδοθέντα τῷ 1847 ἐν Ἀθήναις «Στιχουργήματα» φέρεται ὡς στιχούργημα γ΄ ὁ «Λευκάτας».

Ὁ βιογράφος τοῦ Βαλαωρίτου Β. Βυθούλκας, βεβαιοῖ ὅτι ὁ Λευκάτας, ἢ ποίημα τῆς Σαπφοῦς, εἶναι τὸ πρῶτον στιχούργημα τοῦ Ἀρ. Βαλαωρίτου καὶ ἐδημοσιεύθη αὐτοτελῶς εἰς Κέρκυραν τῷ 1845, ἐπιμελείᾳ Ἰω. Οἰκονομίδου, ἀλλὰ δὲν ἀνευρέθη καὶ μᾶλλον ἐτυπώθη κατὰ τὸ ἔτος 1947. Ἐνταῦθα ἀναγράφεται δὶς καὶ φέρεται ὡς δεύτερον, πρῶτον δὲ «Ἡ τελευταία νὺξ Μάρκου τοῦ Βότζαρη», ἀλλὰ καὶ πάλιν καταχωρίζεται μὲ συμπληρώσεις καὶ εἰς ἄλλο τετράδιον ὑπ' ἀριθ. Γ΄, τὸ ὁποῖον ἐπελέγη ὡς πληρέστερον διὰ τὴν δημοσίευσιν. Σημειοῦται ἡ παρατήρησις, ὅτι τοῦτο ἐκ τῶν πρώτων στιχουργημάτων του ἀναφέρεται εἰς τὴν προσφιλῆ του γενέτειραν Λευκάδα, ὡς καὶ τὸ ἄριστον κύκνειον αὐτοῦ, ὁ «Φωτεινός». Κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐκ τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου ηὐτοκτόνησεν ἡ Σαπφὼ διὰ τὸν πρὸς Φάωνα ἔρωτα.

Εἰς τοὺς στίχους 27 - 48, γράφει περὶ τῆς περιφήμου ναυμαχίας τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων (31 π.Χ. μεταξὺ Ἀντωνίου καὶ Κλεοπάτρας ἀφ' ἑνὸς καὶ Ὀκταβίου ἀφ' ἑτέρου), τοὺς ὁποίους ὀρθῶς παρέλιπεν ὕστερον, διότι ἡ ναυμαχία ἐκείνη διεξήχθη παρὰ τὸ Ἄκτιον (ἀκρωτήριον Πούντα) καὶ ὄχι παρὰ τὸν Λευκάταν. Τὴν ἰδέαν τῶν στίχων, ἀληθῆ ἱστορικῶς καὶ τεχνικῶς καὶ ὑπὸ ἐπεξειργασμένην ποιητικὴν μορφήν, εὑρίσκομεν εἰς τὸ β΄ ᾆσμα τοῦ «Φωτεινοῦ».

3.— Ὁ Ὠ κ ε α ν ό ς. Ἡ καθαρεύουσα ἐνταῦθα χρησιμοποιεῖται μὲ μεγαλοπρέπειαν καὶ παραστατικὴν περιγραφὴν τοῦ ἀπεράντου πόντου ποὺ ραντίζει καὶ αὐτὸν τὸν Οὐρανὸν μὲ τὰ ψυχρὰ νερά του. Εἰς τοὺς στίχους 25 - 30 ὑπαινίσσεται τὸν περίφημον Ἄγγλον ποιητήν, δημιουργὸν τοῦ «Ἀπολεσθέντος Παραδείσου», Ἰωάννην Milton (1608 - 1674).

4.— Ε ἰ ς τ ὸ ν ἀ π ο θ α ν ό ν τ α Ἄ γ γ ε λ ο ν Σ ο ύ ν δ ι α ν. Εἶναι νεκρικὴ ᾠδὴ εἰς φίλον του σπουδάσαντα εἰς Ἰταλίαν τὴν Νομικήν, προώρως δὲ ἀποθανόντα, τῆς γνωστῆς ἑπτανησιακῆς οἰκογενείας.

5.— Ὁ σ ε ι σ μ ὸ ς τ ῆ ς Λ ε υ κ ά δ ο ς τ ῷ 1825. Περιγραφικὸν ἔπος τῶν σκηνῶν φρίκης, τῶν θανάτων, τῆς ἀπογνώσεως, ἀπὸ τῶν ἀπαισίων προοιωνισμῶν μέχρι τῆς φοβερᾶς καταστροφῆς ἐκ τοῦ σεισμοῦ.

Ὑ π ὸ τ ὸ ν γ ε ν ι κ ὸ ν τ ί τ λ ον Ἐ ρ ω τ ι κ ά, ἀκολουθοῦν ποιήματα, μὲ τοὺς τίτλους, 6.— Ἐπιθυμία, 7.— Συνάντησις, 8.— Παράπονον. Ἀρκεταὶ εἶναι ἐδῶ αἱ ἀποκλίσεις πρὸς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, ρομαντικῆς δὲ διαθέσεως.

9.— Ἀ σ μ ά τ ι ο ν α΄ καὶ 10.— Ἀ σ μ ά τ ι ο ν β΄, ἐκ τῶν ἀντιπροσωπευτικῶν τῆς συλλογῆς. Ἔχουν ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν «Ὠδὴν εἰς ἥσυχον νύκτα», ἀναφέρονται δὲ τὸ α΄. εἰς τὸν Φοῖβον καὶ τὸ β΄. εἰς τὴν Σελήνην. Ἡ γλῶσσα τῆς ποιήσεως, ἀπηλλαγμένη τῆς ρυθμικῆς τοῦ συνήθους 15συλλάβου καὶ τῆς μονοτόνου ὁμοιοκαταληξίας, εἶναι πλαστικὴ καὶ μεγαλοπρεπής. Ἐνθυμίζει Κάλβειον κίνησιν καὶ μουσικότητα. (Πρβλ. στίχ. 1 - 11 καὶ 103 - 105). Εἰδικώτερον δὲ τὸν «Ὠκεανὸν» τοῦ Κάλβου.

Ὁ ποιητὴς ἐνθυμεῖται τοὺς ἀρχαίους τάφους τῶν προγόνων, τὰ μύρτα, τὰς δάφνας, τὰ ἄνθη, τὰ δένδρα, κάθε δὲ τάφος δὲν ἀναφύει βάτους, ἀλλὰ δάφνας καὶ κυπαρίσσους. Ἀναμιμνήσκεται τῶν σκιῶν τῶν ἡρώων, «ποὺ καθείς των ἔλαβεν, ὅσας πληγὰς ἀκόμη φέρει.—Κοίταξε, ξένε, τὰ πάλλευκα ὀστᾶ των,— κοίταξε· βλέπεις, ὅτι τῶν νώτων —ὑπάρχουν σῷα; ἀλλὰ αὐτὴ τοῦ στήθους— βλέπεις πῶς εἶναι μὲ σίδηρον κομμένα;» Ἡ ἀνάμνησις περὶ τῶν ἐν πολέμῳ πιπτόντων ἀνδρείως Σπαρτιατῶν οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ φέρουν τραύματα μόνον κατὰ τὸ στῆθος, καὶ ὄχι ὀπισθοχωροῦντες ἐκ τῶν νώτων.

Περισσὴν εὐγένειαν εἰς τὴν σύλληψιν καὶ περιγραφὴν ἀποπνέουν πολλοὶ στίχοι.

11.— Ἁ ρ μ ο ν ί α. Εἰς τὸ μακρὸν τοῦτο λυρικὸν ποίημα, μὲ ἄφθονα τὰ δραματικὰ καὶ ἐρωτικὰ στοιχεῖα, ἐξαίρεται ὁ ἀμοιβαῖος ἔρως, ποὺ ὁδηγεῖ, κατὰ παρακέλευσιν τῆς Εἱμαρμένης, τὸν ἐρώμενον καὶ ἐρωμένην εἰς τὸν θάνατον. Εἶναι ἐκ τῶν πρώτων Ὠδῶν τοῦ νεαροῦ ποιητοῦ (στχ. 22, 31, 32) καὶ καταλήγει εἰς ὕμνον τῆς Πατρίδος.

Ὁ ποιητὴς χαιρετίζει τὰ θεῖα χώματα τῆς Ἑλλάδος, εὑρισκόμενος, τότε, εἰς Ἑλβετίαν, ἐξ οὗ καὶ ἡ σύγκρισις τῶν δύο χωρῶν καὶ τῶν κατοίκων των, διὰ νὰ καταλήξῃ ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Ἕλληνα δι' ἀγῶνας ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας τῆς Πατρίδος.

12.— Ὁ Φ θ ι σ ι κ ό ς. Λυρικὸν ἡμιτελές. Αἱ ἀντιθέσεις τῆς σφριγώσης ἐκ ζωῆς φύσιν πρὸς τὸν φθίνοντα ἄρρωστον, μετὰ περιγραφικῶν εἰκόνων τῶν ἀπαισιοδόξων συναισθημάτων, εἶναι ἐπιτυχεῖς.

13.— Ε ἰ ς τ ὸ ν φ ί λ ο ν μ ο υ Π ά γ κ α λ ο ν. Τὸ ποίημα συνετέθη κατὰ τὴν εἰς Παρισίους παραμονὴν τοῦ ποιητοῦ (1847 - 1848) καὶ

εἰς τὴν κωμόπολιν Mont-Morency, πνευματικὸν ἐνδιαίτημα τοῦ J.J. Rousseau, ὀνομασθεῖσαν τιμητικῶς Mont-Emile. Ὁ ποιητὴς εἶναι ἐπηρεασμένος ἐκ τῆς κοινωνικῆς νόσου τῆς ἐποχῆς (ὁ Βαλαωρίτης ὑπεδήλωσε τὴν ἐπίδρασιν αὐτὴν καὶ εἰς τὸ γνωστὸν «Στιχούργημα β΄», ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν υἱόν). Σχετικῶς πληροφορούμεθα παρὰ τοῦ ἰδίου τὰ ἑξῆς: «Δὲν ᾐσθάνθην οὔτ' ἐγὼ παρὰ κάποτε στιγμιαίως, ἴσως ἕνεκα τῆς ἐν ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ μακρᾶς διαμονῆς μου, τὰ συμπτώματα τοιούτου ἀνιάτου νοσήματος. Καὶ ζητεῖ τὸν θάνατον, τὸν ὁποῖον δὲν εὗρε, παρὰ τὸ φιλοκίνδυνον τοῦ χαρακτῆρός του κατὰ τοὺς χρόνους τῆς παραμονῆς του εἰς Ἑλβετίαν» (στχ. 25 - 38). Αἱ ἀπαισιόδοξοι αὐταὶ ἰδέαι ὑπάρχουν καὶ εἰς ἄλλα ποιήματα τῆς ἰδίας ἐποχῆς, ὡς λ.χ. εἰς τὴν Ἁ ρ μ ο ν ί α ν (στχ. 94 - 95):

«Ἐβάδιζον καὶ σκοτεινὰ νέφη μελαγχολίας—ἐσκίαζον τὸ πνεῦμά μου».

Ὑποδειγματίζεται καὶ ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν ἱερὰν βίβλον τοῦ μεγάλου Ἐθνικοῦ ποιητοῦ τῆς Πολωνίας Mickiewicy Ἀδὰμ (1798 - 1855). Καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὰ προσφιλῆ του θέματα τῶν προγονικῶν ὀστῶν καὶ τάφων (στχ. 67 - 68).

Ἡ σύνθεσις ἀφιεροῦται εἰς φίλον συσπουδαστὴν τῆς οἰκογενείας τῶν Κεφαλλήνων Παγκάλων.

14.— Ἡ Σ α λ α μ ί ς. Ὑμνεῖται τὸ ἱστορικὸν ὄνομα τῆς Σαλαμῖνος, πρὸς τὴν ὁποίαν τὰ δαφνοστεφανωμένα γλαυκὰ κύματα προστρέχουσι διὰ νὰ ἀσπασθοῦν τὰς ἐνδόξους ἀρχαίας ἀκτάς, ποὺ ἐνθυμίζουν τοὺς λαμπροὺς ἐκείνους χρόνους.

15.— Ε ἰ δ ο π ο ί η σ ι ς, 16.— Ἆ σ μ α Π, 17.— Ο ἱ δ ύ ο φ ί λ ο ι μ ε τ ὰ τ ο ῦ Μ ά γ ο υ ὁ δ ε ύ ο υ σ ι π ρ ὸ ς τ ὸ ν Ἅ δ η ν. Μετὰ τὴν ἰδιόγραφον εἰσαγωγὴν εἰς πεζὸν λόγον, ἀναπτύσσεται ἡ κεντρικὴ ἰδέα, ὁ ἔρως τοῦ Τιμάνθου καὶ τῆς Μαρίας, μετὰ μακρᾶς περιγραφῆς τοῦ Ἅδου.

Εἰς πάντα τὰ μέχρι τοῦδε ποιήματα διαφαίνεται ἡ ἐπίδρασις διαφόρων ποιητῶν, ἀκόμη καὶ τοῦ Ὁμήρου, τῶν Βιργιλίου, Ὀβιδίου καὶ Δάντου, τῶν ἔργων τῶν ὁποίων ὁ ποιητής μας εἶχε βαθεῖαν γνῶσιν.

Ἀκολουθοῦν εἰς τὸ ἴδιον τετράδιον ἐπιτυχεῖς μεταφράσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπεδόθησαν μετὰ γνώσεως τοῦ ἀρχαίου λόγου [1]). Καὶ ἡ γλῶσσα ἡ καθαρεύουσα ἔχει χάριν, πλαστικότητα καὶ κομψότητα.

Κατὰ σειρὰν εἶναι τὰ ἑξῆς εἰδύλλια:

1) Κύκλωψ, 2) Εἰς Νεκρὸν Ἄδωνιν, 3) Θύρσις καὶ Ὠδή, 4) Φαρμακεύτρια, 5) Αἰπόλος ἢ Ἀμαρυλλὶς ἢ Κωμαστής, 6) Νομεῖς, Βάττος καὶ Κορύδων.

Μεταφράσεις ἐκ τοῦ Θεοκρίτου

Εἶναι, ἀληθῶς, ἀπορίας ἄξιον πῶς ὁ Βαλαωρίτης, ὁ ἄριστα κατηρτισμένος εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, δὲν ἠθέλησε νὰ ἐνδιατρίψῃ συστηματικώτερον περὶ τὴν ἀπόδοσιν εἰς νεοελληνικὴν γλῶσσαν ἀριστουργημάτων

1) Ἐκτὸς τῆς διαβεβαιώσεως τοῦ ποιητοῦ, ὅτι ἐσπούδασε τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἐπὶ 15 ἔτη, γνωρίζομεν ὅτι εἶχε κατὰ τὰς ἐγκυκλίους σπουδάς του ἀρίστους καὶ σοφοὺς διδασκάλους, ὡς τὸν πολὺν Ἀσώπιον καὶ Οἰκονομίδην ἐν Κερκύρᾳ.

τοῦ ἀρχαίου πνεύματος. Οὐχ' ἧττον ὅμως ἠσχολήθη, κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν, ὡς μαρτυρεῖται ἤδη, καὶ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συγγραφῆς, ἔχων προφανῶς καὶ βοηθήματα, ὡς κάτοχος τῆς λατινικῆς, τῆς γαλλικῆς, ἰταλικῆς καὶ γερμανικῆς, ὥστε παρεδόθη καὶ μακρὰ ἐργασία του τοιούτου εἴδους ἔχουσα ἔκτασιν πλέον τῶν χιλίων στίχων, ἐκτὸς τῆς ἄλλης του μεταφραστικῆς ἐκ συγχρόνων γλωσσῶν.

Τὰ εἰδύλλια, τὰ βουκολικὰ καὶ λοιπὰ ᾄσματα εἶναι τὰ ἀμέσως συγκινοῦντα τὴν ψυχὴν τοῦ νεαροῦ Βαλαωρίτου. Ἡ περιγραφὴ τῆς ἀγροτικῆς καὶ ποιμενικῆς ζωῆς, ὁ ἔρως, ἡ ἀφέλεια, τὸ ἁπλοῦν καὶ ἀπόνηρον πνεῦμα, αἱ ἄθῳαι ἡδοναί, αἱ ἐπιθυμίαι καὶ αἱ συγκινήσεις τῆς ἀνεπιτηδεύτου ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἡ ἐλευθερία τῆς ἐκφράσεως, ἡ περιγραφὴ τῆς φύσεως, αὐτὸ τὸ διηγηματικὸν καὶ μελοδραματικὸν στοιχεῖον περικλείεται, κατὰ τὸν τελειότερον τρόπον, εἰς τὰ ἔργα τῶν Βουκολιαστῶν, τῶν ὁποίων πρότυπον ἀριστουργηματικὸν εἶναι ὁ Συρακούσιος Θεόκριτος (310 - 254 π.Χ.).

Καὶ μόνον διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν μεταφράσεων τούτων τὸ ἔργον καθίσταται ἐνδιαφέρον.

Τὰ ποιήματα ταῦτα μετεφράσθησαν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1842 - 1847. Καί, πάντως, πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν «Στιχουργημάτων». Εἰς τὴν σκέψιν αὐτὴν καταλήγομεν διὰ τὴν γλωσσικὴν μορφήν των, ἀλλὰ καὶ διότι περιλαμβάνονται εἰς τὸ αὐτὸ τετράδιον ὑπὸ τὸν τίτλον ΔΟΚΙΜΙΑ ΠΟΙΗΤΙΚΑ.

Ὁ ποιητὴς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ἀρχαῖον κείμενον, ξενίζει, ὅμως, τὸ ὅτι εἰς τὸ εἰδύλλιον Α΄ (Θύρσις ἢ Ὠδή), στίχ. 120, μεταφράζει τὸ ἀρχαῖον ὄνομα Ἀρέθουσα εἰς Ἀρετούσα, τὸ ὁποῖον ἦτο μὲν γνωστὸν ἐκ τοῦ Ἐρωτοκρίτου τοῦ Κορνάρου, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκεῖ ἀναφερόμενον Ἀρετούσα εἶναι μεταφορὰ ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ, ἐξ οὗ ὑποπτεύομεν μὴ ὁ ποιητὴς ἐχρησιμοποίησε καὶ βοηθήματα εἰς τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν. Ὁ μετὰ προσοχῆς συγκρίνων τὰς μεταφράσεις ταύτας πρὸς τὴν θεοκρίτειον γλῶσσαν, συχνὰ βλέπει τὰς αὐτὰς παλαιὰς λέξεις, ἐνῷ σκοπιμωτέρα θὰ ἦτο ἡ ἀπόδοσις εἰς τὸν νέον Ἑλληνικὸν λόγον. Κατὰ τὰ μέτρα γίνεται χρῆσις τοῦ 16συλλάβου τροχαϊκοῦ στίχου, μιμεῖται ὅμως καὶ τὰ μέτρα τοῦ Θεοκρίτου.

18.— Κύκλωψ. Τὸ εἰδύλλιον τοῦτο, ἑνδέκατον εἰς τὴν σειρὰν τοῦ ἔργου τοῦ Θεοκρίτου, εἶναι ἐρωτικὸς θρῆνος, τοῦ γνωστοῦ καὶ ἐκ τῆς Ὀδυσσείας υἱοῦ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς νύμφης Θοώσης Πολυφήμου Κύκλωπος, ὁ ὁποῖος ἠράσθη παραφόρως τῆς Γαλατείας, κόρης τοῦ Νηρέως καὶ τῆς Δωρίδος· αὕτη δὲν ἀνταπέδωσε τὸν ἔρωτα, διότι ἠγάπα τὸν Ἄκιν, τὸν ὁποῖον ἐφόνευσεν ὁ Κύκλωψ, ἐκ δὲ τοῦ αἵματός του καὶ τῶν δακρύων τῆς Γαλατείας, κατὰ τὴν μυθολογίαν, ἐσχηματίσθη τὸ πρῶτον μικρὸς ποταμὸς παρὰ τὴν Αἴτναν, περὶ τὴν ὁποίαν κατῴκουν καὶ οἱ Κύκλωπες.

Ὁ Θεόκριτος διαλέγεται πρὸς τὸν φίλον Νικίαν, ἰατρόν, Μιλήσιον τὸ γένος, ἀτυχήσαντα ἴσως, διὸ καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸ παράδειγμα τοῦ Κύκλωπος, ὁ ὁποῖος ἐδῶ εἰσάγεται αὐτοπαρηγορούμενος διὰ τὸν πρὸς τὴν Γαλάτειαν ἔρωτα, τοῦ δὲ πάθους μόνον φάρμακον εὑρίσκει τὴν σπουδὴν καὶ ἐργασίαν περὶ τὰς Μούσας.

19.— Εἰς νεκρὸν Ἄδωνιν. Τὸ εἰδύλλιον τοῦτο, τριακοστὸν ἐκ τῶν σῳζομένων τοῦ Θεοκρίτου, ἔχει ὡς ὑποκείμενον τὸν φόνον τοῦ

ἐρωμένου τῆς Ἀφροδίτης Ἀδώνιδος [1]) ὑπὸ ἀγριοχοίρου, ὅστις συλλαμβάνεται ὑπὸ τῶν Ἐρώτων τῆς Θεᾶς, καὶ ἀφοῦ ἀπελογήθη, ὅτι διέπραξε τὴν ἐπίθεσιν καταληφθεὶς ὑπὸ ἰσχυρᾶς μανίας, συγχωρεῖται ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης. Ἀλλὰ προσελθὼν μετέπειτα εἰς τὸ πῦρ κατέφλεξε τοὺς Ἔρωτας, ἔκτοτε δὲ ἠκολούθει τὴν Ἀφροδίτην. Τὸ ἀρχαῖον κείμενον ἔχει 46 στίχους. Ὁ Βαλαωρίτης μεταφράζει τούτους μεταχειριζόμενος τὸ αὐτὸ μέτρον τοῦ Θεοκρίτου εἰς πεντήκοντα ἓξ ἑπτασυλλάβους ἰαμβικοὺς στίχους. Φανερὸν εἶναι, ὅτι προσθέτει μερικὰς λέξεις, χωρὶς ὅμως νὰ μεταβάλλεται ἐκ τούτων ἡ ἀκρίβεια τῆς ἀποδόσεως τοῦ ἀρχαίου κειμένου.

20.— Θ ύ ρ σ ι ς ἢ Ὠ δ ή. Τὸ εἰδύλλιον τοῦτο τοῦ Θεοκρίτου ἐπιγράφεται Θύρσις ἐκ τοῦ συνδιαλεγομένου εἰς αὐτὸ προσώπου, Ὠδὴ δέ, διότι ἀποθνήσκει ἐδῶ ὁ Δάφνις. Ἡ σκηνὴ πρόκειται ἐν Σικελίᾳ, ἔνθα οἱ ἱεροὶ βόες τοῦ Ἡλίου. Δάφνις εἶναι ἥρως τῶν ποιμένων τούτων, ὁ Μενέκλας ἢ Κομάτας, ὁ αὐλῶν ποιμήν, τοῦ δὲ Αἰπόλου ἀγνοεῖται τὸ ὄνομα. Εἶναι χαριεστάτη καὶ ἐναρμόνιος σύνθεσις μελοποιΐας, «δι' ὃ καὶ προτέτακται» ὑπὸ τοῦ Θεοκρίτου (Διόδωρος Σικελιώτης IV, 84). Σύγκειται ἐξ 142 στίχων, ὁ δὲ ἡμέτερος ποιητὴς τὸ μετέφερεν εἰς ἑκατὸν ἑξήκοντα ἐννέα νεοελληνικοὺς στίχους τροχαϊκοὺς δεκαεξασυλλάβους. Ἡ ἀκρίβεια τῆς ἀποδόσεως τοῦ περιεχομένου τοῦ εἰδυλλίου τούτου, ὡς καὶ τῶν ἄλλων, εἶναι ἀξία ἰδιαιτέρας προσοχῆς, διότι, ἐνῷ δὲν γίνεται παρανόησις τῆς Θεοκριτείου φράσεως, ὁ ποιητὴς εἰς ἔμμετρον λόγον μεταφράζει ἐπιτυχῶς.

Ὁ Βαλαωρίτης προτιμᾷ καὶ ἐνταῦθα τὴν χρησιμοποίησιν λέξεων τῶν ἀρχαίων κειμένων, ἢ καὶ μεταφράζει διὰ λέξεων ἀγνώστων εἰς τὸν νεώτερον λόγον, ἀλλαχοῦ δὲ διατηρεῖ τύπους δωρικοὺς ἢ καὶ ἀδοκίμους.

21.— Φ α ρ μ α κ ε ύ τ ρ ι α. Εἰς τὸ β' τοῦτο εἰδύλλιον, ἡ Σικελιῶτις Σιμαίθα ἐρᾶται σφοδρῶς τοῦ Δέλφιδος Μυνδίου, τὸν ὁποῖον ἐγνώρισεν εἰς γάμον. Καὶ προσπαθεῖ ἐκ τῆς παλαίστρας ν' ἀποσπάσῃ πλησίον της, χρησιμοποιοῦσα φίλτρα μαγικὰ καὶ φάρμακα. Ἡ Σιμαίθα ἔχει ὡς βοηθὸν τὴν θεραπαινίδα Θεστύλιδα, καὶ ἐπικαλεῖται τὴν ἐνίσχυσιν, εἰς τὰς ἐρωτικὰς πλεκτάνας, τῶν νυκτερινῶν θεῶν Σελήνης καὶ Ἑκάτης. Τὸ εἰδύλλιον εἶναι ἐκ τῶν τραχυτέρων. Καὶ τοὺς 165 δακτυλικοὺς ἑξαμέτρους τοῦ Θεοκρίτου ἀποδίδει ὁ ἡμέτερος ποιητὴς κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον ἐπιτυχῶς.

22.— Α ἰ π ό λ ο ς, ἢ Ἀ μ α ρ υ λ λ ί ς, ἢ Κ ω μ α σ τ ή ς. Τοῦ εἰδυλλίου τούτου, τρίτου κατὰ σειρὰν εἰς τὸν Θεόκριτον, τὸ εἶδος καλεῖται «ἐπικωμαστικὸν» (πορνικόν), καὶ εἶναι διάφορον τῶν προηγουμένων, ἐξ οὗ καὶ τὸ Κ ω μ α σ τ ή ς, ὁ δὲ ἄγνωστος οὗτος ἐρῶν αἰπόλος (βοσκὸς) ἴσως εἶναι ὁ Βάττος, ποὺ συνδιαλέγεται πρὸς ἕτερον αἰπόλον. Ἡ σκηνὴ τίθεται περὶ τὸν Κρότωνα τῆς Ἰταλίας. Ὁ ἐπικωμιάζων φέρει μῆλα καὶ στεφάνους εἰς τὴν ἐρωμένην Ἀμαρυλλίδα, ἐκείνη ὅμως ἀπαξιοῖ νὰ δεχθῇ τὴν προσφορὰν καὶ ὁ ἀτυχὴς αἰπόλος, ἀπογοητευμένος, ἀποφασίζει νὰ τερματίσῃ τὸν βίον.

Μερικοὶ μελετηταὶ ὑποπτεύουν εἰς αὐτὸ τὸν Θεόκριτον ἐπικωμιάζοντα,

1) Ἄ δ ω ν ι ς. Ὁ τελειότερος μυθικὸς τύπος τοῦ ἀνδρικοῦ κάλλους, νεανίας ἐκπάγλου ὡραιότητος. Ἡ Ἀφροδίτη ἠράσθη καὶ ἠκολούθει τοῦτον, καταλιποῦσα τὸν Ὄλυμπον. Ἐφονεύθη ὑπὸ κάπρου, ὅστις, κατ' ἄλλους, ἦτο αὐτὸς ὁ ἀντεραστὴς Ἄρης. Ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ Ἀδώνιδος ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ἡ ἀ ν ε μ ώ ν η, φυτὸν ποῶδες, ἔχουσα ὡραῖα ἄνθη ποικίλων χρωμάτων.

διότι ἦτο σ ι μ ό ς, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀπίθανον. Τὸ εἰδύλλιον ἀποτελεῖται ἐκ 54 δακτυλικῶν ἑξαμέτρων ἀκαταλήκτων στίχων. Ὑπὸ τοῦ Βαλαωρίτου ἀπεδόθη εἰς 62 τροχαϊκοὺς 16συλλάβους νεοελληνικοὺς στίχους.

23.— Ν ο μ ε ῖ ς, Β ά τ τ ο ς καὶ Κ ο ρ ύ δ ω ν. Τέταρτον εἰδύλλιον εἰς τὴν σειρὰν τῶν Θεοκριτείων εἰδυλλίων. Ὁ αἰπόλος Βάττος καὶ ὁ βουκόλος Κορύδων διαλέγονται ἀμοιβαίως. Ἡ σκηνὴ ἐκτυλίσσεται εἰς Κρότωνα τῆς Κάτω Ἰταλίας (εἰς τὴν σημερινὴν Καλαβρίαν), ὁ δὲ Κορύδων βόσκει βοῦς τοῦ αἰγοβοσκοῦ Αἴγωνος, ὅστις, ἰσχυρὸς τὸ σῶμα, ὡδηγήθη εἰς Ὀλυμπίαν ὑπὸ τοῦ περιφήμου Μίλωνος, διὰ νὰ ἀγωνισθῇ, ἐγκαταλιπὼν τὴν φύλαξιν τῶν βοῶν. Διὰ τοῦτο ὁ Βάττος κατακρίνει τὴν διαγωγὴν τοῦ Αἴγωνος καὶ λέγει, ὅτι οἱ βόες ἔτυχον κακοῦ βοσκοῦ καὶ εἶναι ἀσθενεῖς. Σύγκειται ἐκ στίχων 63, μετεφράσθη δὲ εἰς 86 ἰαμβικοὺς 16συλλάβους στίχους.

Τετράδιον Β', ἐπιγραφόμενον Βουκολικὰ

Ἐπιφέρονται 4 εἰδύλλια εἰς νεοελληνικὴν ἀπόδοσιν εἰς ἰδιαίτερον βιβλίον.

24.— Ἡ Ὠδὴ ἢ τὸ Βραβεῖον, Θύρσις καὶ Βάττος.
25.— Ἡ Θήρα, Θῆρις καὶ Δάφνις.
26.— Ἡ συμφωνία, Τίτυρος καὶ Σιμαίθα.
27.— Ἑτοιμασία τοῦ Κνάκωνος, τοῦ ὁποίου ἐλλείπει ἡ συνέχεια.

Βουκολικῶν ἀνάλυσις

24.— Ἡ Ὠ δ ὴ ἢ τ ὸ Β ρ α β ε ῖ ο ν. Διαλέγονται ὁ Θύρσις καὶ ὁ Βάττος. Ἐμπνευσμένον εἰδύλλιον α'., ἐκ τοῦ ποιμενικοῦ καὶ ἀγροτικοῦ βίου. Ὁ Θύρσις προσκαλεῖ τὸν αἰγοβοσκὸν Βάττον νὰ ἔλθῃ καὶ ἴδῃ εὑρεθεῖσαν κυψέλην μελισσῶν ἐντὸς κορμοῦ δένδρου καὶ γευθῇ ἀπὸ κηρήθραν μέλι γλυκύτερον ἀπὸ τὸ γάλα, συμβουλεύει δέ, ἐν τῷ μεταξύ, νὰ ἐμπιστευθῇ τὴν φύλαξιν τοῦ ποιμνίου εἰς τὸν σκύλλον του. Ὁ Βάττος, καταφθάνων, ὑπόσχεται, ἐὰν δοθῇ τὸ μέλι, νὰ τοῦ χαρίσῃ δύο σκύφους (ποτήριον ξύλινον τῶν ποιμένων μὲ δύο λαβάς, μικρὸν = βεδουράκι - κανκί), γάλα καὶ μίαν δερματίνην ζώνην, μὲ χαραγμένας ὡραίας παραστάσεις τῆς ποιμενικῆς ζωῆς. («Ἐκεῖ, βλέπεις τὸν Κάκον», λέγει, «νὰ σύρῃ τὰς ὡραίας βοῦς τοῦ Ἡρακλέους ἀπὸ τὴν οὐράν, τρεῖς ὡραίους λεβεντοκόρμους καὶ καλλιγράμμους ἐφήβους παλαίοντας, λύκον καὶ κλέπτην ἐνεδρεύοντας τὰ βόσκοντα ποίμνια τῶν προβάτων καὶ αἰγῶν»). Πρόκειται περὶ μιμήσεως τῆς ὁμηρικῆς περιγραφῆς τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως τῆς κατασκευασθείσης ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου. Οἱ στίχοι μᾶς ἐνθυμίζουν τὸν Κ. Κρυστάλλην, ποὺ μὲ πολλὴν ποιητικὴν χάριν ἀπεικονίζει τὸ εἰδυλλιακὸν φυσικὸν τοπίον εἰς τὸ ποίημά του «Τὸ Κέντημα τοῦ μαντηλιοῦ».

Ὁ Θύρσις, μουσόληπτος, προτιμᾷ, ἀντὶ τῶν προσφερομένων δώρων ν' ἀκούσῃ τὸν Βάττον. Θέλει νὰ τοῦ τραγουδήσῃ καὶ παίξῃ εἰς τὸν αὐλὸν τὸ ἐρωτικὸν τραγοῦδι, ποὺ ὅταν κάθεται ἐπὶ πέτρας καὶ τραγουδᾷ καὶ τὸ συρίζει «ὅλαι αἱ αἶγες παραιτοῦν τὴν τροφήν των καὶ τὸν ἀκούουν μὲ θάμβος», ὁρκίζεται δέ, «Μὰ τὸν Πᾶνα! δὲν δίδει τὸ μέλι, οὔτε καὶ ἂν τοῦ δώσῃ τὸν ἐνόρχην (βαρβᾶτον = τὸ καπρὶ) μέγαν τράγον, ὁ ὁποῖος χαίρεται τόσας αἶγας»!

Ὁ Βάττος πείθεται καὶ ψάλλει τὸ ᾆσμα, ποὺ ἔψαλλε ὁ Δέλφις εἰς τὴν ἐρωμένην του, ἀλλὰ σκληρὰν καὶ ἀτίθασσον Νύμφην.

Τὸ μέλος ἱκανοποιεῖ τὸν Θύρσιν, ὁ ὁποῖος καὶ παραχωρεῖ τὸ μέλι εἰς τὸν Βάττον.

25.— Ἡ Θ ή ρ α. Εἰς τὸ κατὰ σειρὰν εἰδύλλιον β΄, ὁ Θῆρις, παρατηρήσας τὰ ἐπὶ τῆς χιόνος ἴχνη πατημάτων λαγοῦ καὶ κόπρον, ὑποδεικνύει εἰς τὸν φίλον του συγκυνηγὸν Δάφνιν, νὰ καταλάβουν ἀναλόγους θέσεις ἐνέδρας κατὰ τὰ ρεῖθρα ρυακίου. Κατὰ τὸ καιροφυλάκτημα τοῦ θηράματος, ὁ Δάφνις, καταλαμβανόμενος ὑπὸ οἴστρου, ψάλλει ᾆσμα πρὸς τὴν λαμπρὰν Σελήνην, τὴν ἀγαπητὴν σύντροφον τῶν ποιμένων κατὰ τὰς νύκτας τῆς μοναξιᾶς του. Ὁ Θῆρις ἐπιτάσσει: «Νὰ σιγήσῃς. Τρὶς ἡ Θήρα ἐδοκίμασε νὰ ἔκβῃ—καὶ τὸ ᾆσμά σου τρὶς πάλιν τὴν κατέπεισε νὰ μείνῃ κλπ.». Ἀκολουθοῦν φλύαροι συζητήσεις καὶ προστριβαὶ περὶ τοῦ ποῖος ἐπέτυχε νὰ πληγώσῃ καὶ σκοτώσῃ τὸν λαγὸν καὶ περὶ τοῦ πῶς θὰ μερισθῇ, καὶ περατοῦται ἡ χαριτωμένη αὐτὴ κυνηγετικὴ σκηνή.

26.— Σ υ μ φ ω ν ί α. Εἰς τὸ εἰδύλλιον γ΄, ὁ Τίτυρος καὶ ἡ ποιμενὶς Σιμαίθα συναντῶνται πλησίον πηγῆς ὁδηγοῦντες τὰ ποίμνιά των. Ὁ Τίτυρος ἐκφράζει τὸ σφοδρὸν ἐρωτικόν του πάθος πρὸς τὴν ὡραίαν Σιμαίθαν, ἀλλ᾿ ἐκείνη ἀποκρούει τὰς προτάσεις.

Ὁ θαυμασμός του διατυπώνεται μὲ συγκρίσεις τοῦ κάλλους της καὶ παρακλήσεις. Τέλος συμφωνοῦν νὰ κριθῇ τὸ ἀποτέλεσμα μὲ ἀγῶνα «κερατίσματος» τῶν καλυτέρων τράγων τῶν δύο ποιμνίων.

Ἁγνή, ἁπλῆ, ποιμενικὴ σκηνή.

27.— Ἑ τ ο ι μ α σ ί α τ ο ῦ Κ ν ά κ ω ν ο ς. Εἰς τὸ εἰδύλλιον δ΄, μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς συμφωνίας καὶ τὴν προετοιμασίαν, ὁ ἐρωτοκτυπημένος αἰγοβοσκὸς Τίτυρος εἰς μονόλογον ἐκφράζει τὸ πάθος του, καὶ συμπεραίνει, ὅτι, ἐὰν τελικῶς ἀποκρουσθῇ ὁ ἔρως του, ὑπὸ τῆς σκληροκάρδου ποιμενίδος Σιμαίθας, θὰ ὁδηγηθῇ εἰς τὸν θάνατον. Ἀλλ᾿ ἀνακτᾷ τὸ θάρρος του καὶ προχωρεῖ διὰ νὰ στολίσῃ τὸν μέλλοντα νὰ διαγωνισθῇ τράγον του, αἰσιοδοξῶν δὲ λέγει: «Παῦσε, παῦσε ἀηδών μου, κ᾿ εἰς τὸ μνῆμά μου θὰ ψάλῃς·—Ἂς ἀφήσωμεν τὸν θρῆνον, ἔχω τώρα ἀνὰ χεῖρας —μύρτον, μήκωνας καὶ ἴα καὶ ἀγριάμπελον καὶ δάφνην.—Ἂς ὑπάγω νὰ κοσμήσω τὸν ὡραῖον Κνάκωνά μου». Ἐξαίφνης ὅμως βλέπει σκηνὴν ἀπογοητευτικήν. «Κνάκων, Κνάκων, Ὢ! τὸ βλέπω, ἡ ἀθλία ἐκείνη αἶγα—θρηνεῖ, τρέμει καὶ χωλαίνει· Κ᾿ εἰς τὴν ἄκραν τὴν ὀξεῖαν...»

Ὁ τελευταῖος στίχος περατοῦται εἰς τὴν σελίδα τοῦ τετραδίου, τοῦ ὁποίου ἐλλείπει ἡ συνέχεια.

Καὶ εἰς τὰ 4 ταῦτα βουκολικὰ εἰδύλλια εὑρίσκομεν καὶ χαριεστάτους στίχους καὶ ἐπιτυχεῖς περιγραφικὰς σκηνάς, τὰ δὲ συναισθήματα τῶν βουκόλων εἶναι πηγαῖα, αὐθόρμητα, ἀνεπιτήδευτα, καὶ παρουσιάζουν τὴν φυσικήν, ἁπλοϊκὴν ποιμενικὴν ζωήν.

Τετράδιον Γ΄

Ἐπὶ ἐπιμελῶς συνερραμμένου τεραδίου περιέχονται τὰ ἑξῆς:

28.— Ὠ δ ὴ ε ἰ ς ἥ σ υ χ ο ν ν ύ κ τ α, ὅπου περιγράφεται ἡ ἡσυχία τῆς νυκτός, τοὺ ἐπιφέρει τὴν ἠρεμίαν εἰς ἔμψυχα καὶ ἄψυχα, ἡ σελήνη,

οἱ ἀστέρες, καὶ ἀναπτύσσονται κηρύγματα φιλελεύθερα ὑπὲρ τῆς ἰσότητος καὶ ἐλευθερίας τῶν ἐθνῶν (στροφ. 14, 15, 16), διὰ νὰ καταλήξῃ, ἐν μέσῳ φιλοσοφικῶν ἰδεῶν καὶ συγκριτικῆς μελέτης τῶν δημιουργημάτων τοῦ πλαστουργοῦ, εἰς ἐπιφώνησιν καὶ ἐπίκλησιν πρὸς τὴν Ἐλευθερίαν.

29.— Στίχοι γραφθέντες κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς εἰς Ἑλβετίαν ἀναχωρήσεώς μου. Ἡ ποιητικὴ αὐτὴ ἑνότης ἔχει ὡς θέμα τὴν ἐπίκρισιν τῆς Ἀγγλικῆς Προστασίας ἐπὶ τῶν Ἰονίων νήσων, τὴν ἐπίκλησιν τῆς προγονικῆς δόξης καὶ τῶν ἀγώνων τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν Ἐλευθερίαν, παρορμᾷ δὲ πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ καὶ ἀπόδοσιν τῆς Ἐλευθερίας εἰς τὴν δούλην Πατρίδα.

Οἱ στίχοι συνετέθησαν, προφανῶς, περὶ τὸ 1842, ὅτε ἡ πρώτη ἀναχώρησίς του εἰς Ἑλβετίαν διὰ περαιτέρω σπουδάς, δὲν ἐδημοσιεύθησαν δὲ (βραδύτερον) ἕνεκα τῆς συνεχιζομένης Ἀγγλοκρατίας εἰς τὰς Ἰονίους νήσους. Ὁ ποιητὴς βλέπει τοὺς Ἰονίους ἀδελφοὺς ἐγείροντας μαυσωλεῖον εἰς τὴν δουλείαν, εἰς τὸ ὁποῖον ὑψοῦται ἀνδριὰς εἰκονίζων τὴν Ἀγγλίαν. Χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς δολίου προαιρέσεως, ἀλλὰ καὶ φαινομενικῆς εὐπροσηγορίας, ἐπίγραμμα, ἐχαράχθη ὑπὸ τῶν Ἄγγλων ἐπὶ τοῦ βάθρου.

Τὸ ποτήριον τῆς πικρίας καὶ ἀγανακτήσεως εἶναι πλῆρες, καὶ ἂν δὲν θὰ βοηθήσῃ ἡ Ἐλευθερία, ὁ Θεὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ Θεία Δίκη, προτιμητέα εἶναι ἡ φυγὴ καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος, διότι ἐσκληρύνθη πλέον ἡ ψυχὴ παντὸς φιλελευθέρου ἀνθρώπου. Ἡ Δόξα ἡ προγονική, ἡ Ἐλευθερία, τὰ τρόπαια τοῦ παρελθόντος παρίστανται καὶ εἶναι ἀκατανίκητοι δυνάμεις. Ὁ ποιητὴς ὑπενθυμίζει τοὺς σκληροὺς νικηφόρους ἀγῶνας τοῦ 21 κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν.

Οἱ στίχοι εἶναι βεβαίως ἀδέξιοι ἀκόμη. Ὁ Βαλαωρίτης τοὺς ἔγραψεν εἰς ἡλικίαν 20 - 22 ἐτῶν. Ἀλλὰ κάτω ἀπὸ τὸ ἐλάχιστον και εἰς μερικοὺς στίχους ἄκομψον ὕφος, ἡ πατριωτικὴ φλόγα καίει καὶ τοὺς κάμνει ἐπικαίρους εἰς πᾶσαν περίστασιν ἐθνικῶν διεκδικήσεων ἀλυτρώτων ἀδελφῶν... Ἀποχαιρετᾷ τὴν δούλην πατρίδα, μὲ βαθεῖαν λύπην τῆς νεανικῆς του ψυχῆς, ἐκσπᾷ εἰς ὕμνον τῶν ἀρχαίων προγονικῶν ὀστέων καὶ τῶν κατοικιῶν τῶν ἀρχαίων γονέων, καὶ ἐξυμνεῖ τὰς ἀσυγκρίτους φυσικὰς καλλονάς: «οὔτ' ἀνοίξεως τὰ κάλλη θὰ ἰδῶ ὡς στὴν Ἑλλάδα, —ὅπου πᾶσα πέτρα θάλλει...». Τέλος δὲ διατυπώνει τὴν πίστιν του, ὅτι θὰ λυθοῦν οἱ ἐπαργυρωμένοι κρίκοι τῶν ἁλύσεων καὶ δὲν θὰ βραδύνῃ τὸ ἐλπιδοφόρον ἀπελευθερωτικὸν κίνημα.

Ἀκολουθεῖ, ὡς τρίτον στιχούργημα, μεταγραφὴ τοῦ Ὕμνου εἰς Λευκάταν, ὡς ἔχει, δημοσιευόμενον ἐνταῦθα ὑπ' ἀριθμ. 2 εἰς τὴν σειρὰν τοῦ Α' τετραδίου.

Τετράδιον Δ', Ποιήματα ἐκδιδόμενα πληρέστερον

Ἐδῶ εὑρίσκονται ποιήματα ἐκ τῶν γνωστῶν «Στιχουργημάτων» μὲ ὀλίγας παραλλαγὰς καὶ συμπληρώσεις, 30) ὁ Κατάδικος, 31) Ἁρμονία β' καὶ 32) Ὁ Κλέφτης, τὰ ὁποῖα ἐκδίδονται πληρέστερα.

Τετράδιον Ε'

Περιέχει γνωστὰ ποιήματα μὲ ὀλίγας παραλλαγάς. Μόνον αἱ προσθῆκαι εἰς ταῦτα σημειοῦνται εἰς τὴν ἔκδοσιν αὐτὴν ὡς κατωτέρω. Ὑπάρχει, ἐπίσης, μορφὴ μετὰ εἰσαγωγῆς τοῦ Γόγου Μπακόλα, ποὺ δημοσιεύεται ὡς εὑρίσκεται

εἰς τὰ χειρόγραφα. Εἶναι, δηλαδή, ἐπεξειργασμένη ἡ παλαιὰ μορφὴ τοῦ ποιήματος (1874). Τὰ περιλαμβανόμενα ποιήματα εἶναι τὰ ἑξῆς, κατὰ σειράν:

α'. Τῇ Αὐτοῦ Μεγαλειότητι τῷ Βασιλεῖ τῶν Ἑλλήνων, Γεωργίῳ τῷ Α'. Ἀ φ ι έ ρ ω σ ι ς. Τὸ στιχούργημα τοῦτο συνετάχθη, ὅταν «πρώτην φορὰν ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ἔθεσε τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ Κερκυραϊκοῦ ἐδάφους, εὐηρεστήθη δὲ ἵνα δεχθῇ τὴν συλλογὴν τῶν ποιημάτων μου». (Ἀνέκδοτον).

β'. Τ ὸ ξ ε ρ ρ ι ζ ω μ έ ν ο δ έ ν δ ρ ο (Εἰσαγωγὴ εἰς πεζὸν λόγον).

γ'. Τ ὸ τ ρ α γ ο ῦ δ ι τ ο ῦ Ἀ ρ γ ύ ρ η.

δ'. Τ ὸ ξ ε ρ ρ ι ζ ω μ έ ν ο δ έ ν δ ρ ο (ποίημα).

ε'. Ἀ ν τ ω ν ί ῳ Φ λ α μ π ο υ ρ ι ά ρ η. α) Ε ἰ ς θ λ ι β ε ρ ὰ ν ἀ ν ά μ ν η σ ι ν τ ῆ ς 22 Ἰ ο υ λ ί ο υ 1961. β) Τ ὰ χ ρ ό ν ι α.

Ὑπάρχουν αἱ ἑξῆς ὑποσημειώσεις τοῦ ποιητοῦ:

α) Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, προσβληθεὶς ὑπὸ σκληρᾶς νόσου, ἐτελεύτησεν ἐν Ζακύνθῳ ὁ μονογενὴς αὐτοῦ υἱὸς Μάρκος. Ὁ δυστυχὴς πατήρ, ἅμα ἀγγελθείσης αὐτῷ τῆς ἀσθενείας, ἀνεχώρησεν ἐκ Λευκάδος, ἐπικρατοῦντος σφοδροτάτου ἀνέμου, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε παρὰ νὰ γίνῃ μάρτυς τῆς τελευταίας ἀγωνίας.

β) Χ ρ ό ν ι α. Τὸ κατὰ τὴν ἐπέτειον ἡμέραν τοῦ θανάτου τελούμενον ὑπὲρ τῶν νεκρῶν μνημόσυνον.

33.— Ὁ Γῶγος Μπακόλας (Εἰσαγωγὴ εἰς πεζὸν λόγον), 34.— Ἡ Ἤπειρος κατὰ τὸ 1812 καὶ 35.— Ὁ Γ ῶ γ ο ς (ποίημα πληρεστέρας συνθέσεως).

Εἰς αὐτόγραφα φύλλα ἀνεξάρτητα ἀλλήλων τὰ ποιήματα:

1.— Εἰς τὸν Θάνατον τῆς κυρίας Χρηστίνης Σταύρου, συμβάντα τῇ 31η Ἰανουαρίου 1852. Νεκρικὴ Ὠδή... «Τὴν αὐγὴ μὲ τὴ δροσούλα ἐξεφύτρωσε ἕνα ρόδο...»

2.— Ἀ ν τ ω ν ί ῳ Κ ό μ η τ ι Φ λ α μ π ο υ ρ ι ά ρ η. Εἰς θλιβερὰν ἀνάμνησιν τῆς 22ας Ἰουλίου 1861. Τὰ χρόνια. Ἐν Βενετίᾳ τῇ 8η Ἰουλίου 1862 (ἐνυπόγραφον).

3.— Ἡ Φ α ν ε ρ ω μ έ ν η (ἐνυπόγραφον).

4.— Ξ α ν θ ο ύ λ α. Περιέχει μικρὰς παραλλαγάς, εἰς τὸ τέλος δὲ προστίθενται: Ἀθῆναι 12 Ἰουνίου 1868. Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης.

36.— Ἄ ν ε υ τ ί τ λ ο υ. Ἀ ν έ κ δ ο τ ο ν σ α τ ι ρ ι κ ὸ ν σ τ ι χ ο ύ ρ γ η μ α ἐ κ σ τ ί χ. 46. Μοναδικὸν εἰς τὴν ποίησιν τοῦ Βαλαωρίτου, παρουσιάζον μὲ εὐθυμίαν καὶ φιλοπαίγμονα διάθεσιν Λασκαράτειον νοοτροπίαν. Τὰ ἀναφερόμενα ὀνόματα τῶν Λέβερτον καὶ Φρέζαρ, μὲ τὰ ὁποῖα παίζει ὁ ποιητής, ἀναφέρονται εἰς Ἄγγλους. Ὁ πρῶτος ἦτο τοποτηρητὴς ἐν Λευκάδι. Οὗτοι ἀντέδρασαν κατὰ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ ποιητοῦ εἰς τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς τοῦ 1862. Ἐν τούτοις ὁ Βαλαωρίτης ἐκέρδισε τὴν ἐκλογὴν καὶ ἐξεπροσώπησε, καὶ πάλιν, τοὺς Λευκαδίους μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Λευκάδος Γρηγορίου Ἀρραβανῆ εἰς τὴν Ἰόνιον Βουλήν.

37.— Κολοβὸν καὶ ἀνεπίγραφον. Εἶναι ἀπαρχὴ λυρικοῦ στοχασμοῦ. Συνετέθη εἰς στιγμὰς ἀδρανείας, ὡς παρακέλευσις πρὸς πνευματικὴν δημιουργίαν. Δημοσιεύεται μετὰ τοῦ προηγουμένου, ἀκριβῶς ὡς εὑρέθη εἰς τὴν συλλογὴν τῶν αὐτογράφων τοῦ Ἀριστ. Βαλαωρίτου.

Ἐν Ἀθήναις, Σεπτέμβριος 1967

Β. Δ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΑΣ

ΤΕΤΡΑΔΙΟΝ Α'

«Parve, nec invideo, cine me, liber, ibis in urbem»

Ovidius

ΔΟΚΙΜΙΑ ΠΟΙΗΤΙΚΑ

1

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΝΥΞ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΜΑΡΚΟΥ ΤΟΥ ΒΟΤΖΑΡΗ

Ἦτον ἡ νύκτα σκοτεινὴ ἡ θάλασσα ζοφώδης
καὶ ἰσχυρῶς ἐσφύριζον ἄνεμοι μανιώδεις,
ὁ θάνατος ἐστρέφετο 'ς τὸν ἐδενώδ' αἰθέρα
φθείρων, ὅθεν διήρχετο, τὸν νεφελώδ' ἀέρα.
Ἐφαίνετ' ὅτι ἔμελλεν ὁ οὐρανὸς νὰ πέσῃ
'ς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον καὶ οὕτω πως νὰ θέσῃ
χλωρὸν ἐλαίας στέφανον 'ς τὰς κόμας τῶν Ἑλλήνων,
διαιωνίζων πάντοτε τὰς πράξεις τὰς ἐκείνων.

Ἄλλο τι δὲν ἠκούετο εἰς τόσην ἡσυχίαν,
εἰμὴ ὡραῖα ἄσματα πρὸς τὴν Ἐλευθερίαν,
θεὰν παρὰ τοῖς Ἕλλησι μεγάλως τιμωμένην
καὶ ὑπὲρ πάντας τοὺς λαοὺς λαμπρῶς δοξαζομένην.
Εἰς ταύτην παραδίδουσι τὰ τέκνα αἱ μητέρες
καὶ συμφωνοῦσι μετ' αὐτῶν οἱ ζωηροὶ πατέρες·
αὕτη τοῖς γίνεται τροφός, αὕτη τὰ συνοδεύει
καὶ μετ' αὐτῶν ἁπανταχοῦ καὶ πάντα θριαμβεύει.

Ὁ ὕπνος τότε ἤρχιζεν ἀνάπαυσιν νὰ χύνῃ,
τὸ πονεμένον σῶμά του, ὁπότε εἶχε κλίνει
ὁ θαρραλέος Βότζαρης διὰ νὰ καθυπνώσῃ
κ' εἰς ὄνειρον τὸν φαίνεται ζητοῦσα νὰ τὴν σώσῃ
Γυνή, ταχέως φεύγουσα ἔμπροσθεν δυὸ ταγμάτων
διψώντων νὰ χορτάσωσιν ἑλληνικῶν αἱμάτων.
Εἶχε τὴν κόμην ἄπλεκτον, τὸ στῆθος πληγωμένον
καὶ τὸ ὡραῖον πρόσωπον μὲ δάκρυα βρεγμένον·

τὸ ἔνδυμα κατάλευκον καὶ ροδαλὰ τὰ χείλη,
τὸ ἄσπρον στῆθός της κτυπᾷ, τὰς μαύρας τρίχας τίλλει.
Ἐγνώρισε τὴν φίλην του ὁ Μᾶρκος, κ' εὐθὺς δράττει
τὸ ξίφος του καὶ μὲ αὐτὸ εὐθὺς τὸν δρόμον φράττει.
Φονεύει πλῆθος ἐξ αὐτῶν τοὺς δὲ λοιποὺς πληγώνει
καὶ μὲ τ' ἀφρίζον αἷμά των τὸν τόπον κηλιδώνει·
ἀλλ' ἔξαφνα τὸν ἔρχεται μακρόθεν μία σφαῖρα
καὶ οὕτω πάντοτε δι' αὐτὸν μαυρίζ' ἡ ἡμέρα.

Τεταραγμένος παραιτεῖ τὴν νυμφικήν του κλίνην
καὶ μανιώδης ζώννυται τὸ ξίφος πνέων μῆνιν
κατὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἤθελον νὰ φονεύσουν
Ἐλευθερίαν τὴν θεὰν ἢ νὰ τὴν φυγαδεύσουν.
Καλεῖ εὐθὺς συμβούλιον καὶ λέγει ἀναγκαῖον
τὸν θάνατον τοῦ Μουσταφᾶ καὶ ὅτι περιπλέον
θέλει αὐτὸς ν' ἀναδεχθῇ ἐγχείρημα τοιοῦτον
μέ τινας Σουλιώτας του. Ἀλλ' ὅτι ἐκτὸς τούτων
πρόθυμος ἦτον νὰ δεχθῇ ἐκείνους, ὅσοι θέλουν
αἱ ἱστορίαι τῶν θνητῶν ἥρωας ν' ἀναγγέλλουν.

Ἐνῷ ὁ Μᾶρκος ἔλεγε ταῦτα, ἰδοὺ ἐκείνη
ἡ σύζυγος ποὺ ἔμελλε 'ς ὀλίγον νὰ χηρεύσῃ.
Εἶχε τὸ πρόσωπον χλωμὸν ὡς μέλλουσα ν' ἐκπνεύσῃ
μὲ τὰς λευκὰς δὲ χεῖράς της ἐκράτει τοὺς υἱούς της,
ἐνῷ τὰ δάκρυα ἔβρεχον τοὺς μαύρους ὀφθαλμούς της.
Τὰ δύο μικρὰ βρέφη της ἐκάλουν τὸν πατέρα
καὶ τὸν ἠρώτουν διατί ἐθρήνει ἡ μητέρα.
Σιωπηλοὶ οἱ σύζυγοι γλυκῶς ἐθεωροῦντο
καὶ εἰς αὐτὴν τὴν σιωπὴν ἀμφότερ' ἐλυποῦντο.
Πολλάκις ἐδοκίμασαν κ' οἱ δύο νὰ λαλήσουν
κι' ὁ πόνος τοὺς ἠνάγκαζε νὰ μὴν ἀκολουθήσουν.
Ἀλλὰ ἐν τέλει, γύναι, σὺ νὰ ὁμιλῇς ἀρχίζεις.
«Μήπως θανάτου ἄξιον τὸ ἔγκλημα νομίζεις
» διότι ἀπεφάσισες ποτὲ νὰ συζευχθῶμεν;
» Μὴ ἐβαρύνθης, Μᾶρκέ μου, πλέον μαζὶ νὰ ζῶμεν;
» Γνωρίζεις ταῦτα ποὺ κρατῶ; τέκνα εἶναι ἰδικά σου·
» τί πταίουν ταῦτα τ' ἄθλια καὶ θέλεις τ' αἱματά σου
» ἀδίκως νὰ τὰ πνίξωσι; χθὲς ὅλη ἡ ἡμέρα
» σημεῖα τοῦ θανάτου σου μ' ἔδειχνε. Ἐ τὸν ἀέρα
» ἀδιακόπως τῶν γλαυκῶν αἱ οἰμωγ' ἐπλανῶντο
» καὶ ὄνειροι σκληρότατοι πολλάκις ἡμιλλῶντο
» νὰ εὕρουν τρόπον φανερόν, τὸ τέλος σου νὰ δείξουν.
» Ἀλλὰ πρὶν αἱ ἡμέραι σου σήμερον ἀπολήξουν
» αὐτὸ τὸ ξίφος ἔμπηξε 'ς τὸ δυστυχές μου στῆθος.
» Γλυκύτερον μὲ φαίνεται νὰ μὲ καλύπτ' ὁ λίθος
» ὀλίγας ὥρας πρὸ ἐσοῦ, παρὰ νὰ μείνω μόνη
» κι' ἀσπλάγχνως νὰ μὲ φθείρωσι τραχύτατοι οἱ πόνοι».

Οἱ λόγοι οὗτ' ὡμοίαζον θάνατον μαρτυρίων,
θάνατον ὁμοιάζοντα μ' ἐκείνους τῶν ἁγίων.

Ἐνηγκαλίσθη παρευθὺς ὁ Μᾶρκος καὶ ἐφίλει
τὴν θρηνῳδοῦσαν σύζυγον μὲ τὰ ὑγρά του χείλη.
Ἀφίνει τέλος τὴν φωνὴν νὰ φθάσῃ εἰς τὸ στόμα,
ἐνῷ τὰ δάκρυα βρέχουσι τῆς μαύρης γῆς τὸ χῶμα.

«Σ' ἔπταισα εἴς τι ἆρά γε καὶ οὕτω μὲ φονεύεις;
» Δὲν ἐννοεῖς τοὺς λόγους σου, λόγους μεθ' ὧν δεσμεύεις
» τὴν ἀσθενῆ μου τὴν φωνήν; πρὸς τί προοιωνίζεις
» 'ς τὸν δυστυχῆ σου σύζυγον τὸν θάνατον; νομίζεις
» ὅτι τὸ ξίφος σήμερον πρώτην φορὰν ἐμβάπτω
» 'ς τὸ αἷμα τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ ὅτι τώρ' ἀνάπτω
» ἀπὸ τὸ πῦρ ποὺ εἰς ἐμὲ χαρίζ' ἐλευθερία;
» Δὲν ἔπαθον ἀπὸ ἐμὲ οἱ ἄπιστοι μυρία;
» Ἀλλά... τί μὲ προσέβαλεν ἡ ἐνδεκάτη ὥρα!
» Ἄχ! ἄπιστοι Ὀθωμανοί, θέλω σᾶς δείξει τώρα,
» ἂν τὰ πιστότατ' ὅπλα μου ἐξεύρουν νὰ φονεύσουν
» κι' ἀκέραιον στρατόπεδον ἤδη νὰ φυγαδεύσουν.
» Ὁρκίζομαι εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν Ἐλευθερίαν,
» νὰ πνίξω εἰς τὸ αἷμά σας σκληρὰν τὴν τυραννίαν».

Τὴν σύζυγόν του παρευθὺς ἠσπάσθη καὶ τὰ βρέφη.
Εἶδές ποτε τὸν οὐρανὸν γεμᾶτον ἀπὸ νέφη,
εἶδές ποτε δύο πηγὰς λυγρῶς νὰ μουρμουρίζουν
καὶ μὲ τὰ νάματα αὐτῶν πάντοτε νὰ ποτίζουν
δύο λειμῶνας εὐθαλεῖς ἢ δύο πεδιάδας;
Τοιοῦτον καὶ τὸ πρόσωπον, τοιαύτας δὲ ψεκάδας
οἱ ὀφθαλμοί της ἄφινον τὰς παρειὰς νὰ βρέχουν.

Ὁ Μᾶρκος ἐν τῷ μεταξὺ κ' οἱ σύντροφοί του τρέχουν
'ς τὰ μέρη ὅπ' ἐσκήνωνον τὰ τῶν βαρβάρων σμήνη
καὶ μεμιγμένοι ἔκειντο Ὀθωμανοὶ καὶ κτήνη.
Ὅτε ὁ Μᾶρκος ἔφθασεν εἰς τὸν στρατὸν πλησίον
τὸ φθάσιμόν τ' ἀνήγγειλεν ὁ θάνατος μυρίων.
Ἡ σπάθη του ἡ τρομερὰ εὐθὺς ἀλλάσσει χρῶμα
καὶ κεραυνοὺς τοξεύουσι καθ' ἕκαστόν του ὄμμα.
Ἔμφοβ' οἱ ἵπποι φεύγουσιν ἀγρίως χρεμετοῦντες
καὶ τοὺς σκληροὺς κυρίους των ἀνηλεῶς πατοῦντες.
Ὁλόκληρα τὰ τάγματα καὶ ἀρχηγοὶ ταγμάτων,
αἰσχρῶς ἐκυλινδίοντο ἐντὸς θερμῶν αἱμάτων.
Πιστὸν τὸν τύπον ἄφινον τὰ πτώματ' εἰς τὸν βρότον
καὶ ὑπ' αὐτὰ ἐφύλαττον αἱμοσταγῆ τὸν χόρτον.
Πολλάκις τις ᾐσθάνετο τὸν θορυβώδη ἦχον,
κ' εὕρισκεν ἐγειρόμενος τοὺς φίλους, ὅτι εἶχον,
τὸ πνεῦμα εἰς τὴν ἄβυσσον, κατάψυχρον τὸ σῶμα
καὶ πλῆρες μαύρου αἵματος τὸ ἀνοιγμένον στόμα.

Ἐγείρεται τὸ στράτευμα, αἱ σάλπιγγες ἠχοῦσι
καὶ τὰ τριγύρω σπήλαια φρικτῶς ἀντιβροντοῦσι.

Τῶν ἵππων τὰ καλπάσματα, ὁ ρόγχος τῶν θνησκόντων
Ἅδην ἐπαρουσίαζον καὶ Τάρταρον τῶν ζώντων.
Πολλαὶ ψελλίζουν κεφαλαὶ μακρὰν ἀπὸ τὸ πτῶμα
τῶν συγγενῶν ὀνόματα, ἐνῷ δάκνουν τὸ χῶμα.
Ἐράσμια ὀνόματα πλανῶντ' εἰς τὸν αἰθέρα
καὶ πληγγωμένος ὁ υἱὸς ἐκάλει τὸν πατέρα,
πατέρα, ὅστις ἔκειτο ἤδη θανατωμένος
κι' ἀπὸ τὸ μαῦρον αἷμά του ἤδη καταβρεγμένος.

Τοιουτοτρόπῳ μάχονται πάνθηρες πειναλέοι,
ὅτε τοῖς ἐπιπέσωσι λέοντες οἱ γενναῖοι.
Εἰς τῆς νυκτὸς ἐφαίνετο τὰς μαύρας ἐρημίας
ὁ θάνατος φρουρούμενος ἀπὸ τὰς Ἐρινύας.
Ὁ πρῶτος εἰς μιὰν χεῖρά του τὸ δρέπανον ἐκράτει,
ἐνῷ ἡ ἄλλη ἔπρεπε τὰ σφάγια νὰ δράττῃ·
αἱ δεύτεραι ἐφώτιζον μὲ ἀνημμένας δᾷδας
τ' ἀκροσφαλῆ του βήματα 'ς ἐκείνας τὰς κοιλάδας.
Εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ ἀρχηγοῦ ὁ ἥρως ἦτον τώρα,
ὁπότε τοῦ θανάτου του 'πλησίαζεν ἡ ὥρα.
Μ' ἀστράπτοντα τὰ βλέμματα τὸ ξίφος ἀνατείνει
καὶ δι' αὐτοῦ τὸν θάνατον ἁπανταχοῦ ἀφίνει.

Ἐνῷ τοὺς Τούρκους ἔσφαζε, μακρόθεν ἰδοὺ σφαῖρα
τὴν κεφαλὴν διατρυπᾷ σχίζουσα τὸν αἰθέρα.
Τότε ἀκούονται εὐθὺς 'ς τῶν οὐρανῶν τὰς χώρας
βρονταὶ φρικώδεις καὶ συχναὶ καὶ ἂν ὀλίγας ὥρας
ἀκολουθοῦσαν νὰ βροντοῦν, ἤθελεν ἴσως ὅλον
τῶν πλανητῶν τὸ σύστημα μὲ τ' οὐρανοῦ τὸν θόλον
εἰς τὰ ἀπέραντα χαθῇ καὶ φρικαλέα βάθη
τοῦ χάους. Ἂν ἐπιθυμῇ τὸ πνεῦμά σου νὰ μάθῃ
ποία τῆς τόσης ταραχῆς ὑπῆρξεν ἡ αἰτία,
εἶναι, διότι ἔπνευσεν ἡ πρόνοια ἡ θεία
μὲ τὸ πυρῶδες ὄμμα της εἰς ἕνα πτεροφόρον.
Ἐκάλεσε τὸν Μιχαήλ, τὸν θεῖον δορυφόρον
καὶ οὕτω τὸν ὡμίλησε. «Θέλω εὐθὺς τὸ πνεῦμα
τοῦ θαρραλέου Βότζαρη». Καὶ μ' ἕνα μόνον νεῦμα
τὸν ἀποπέμπει. Ἔτρεμεν ἐνῷ αὐτὸς ἐλάλει
ὅλος ὁ κόσμος ἔμφοβος μήπως καμμία ἄλλη
διαταγὴ ἐσήμαινε τὸ τέλος τῆς ζωῆς του.

Ὁ ἥλιος παρήτησεν ἐκ τῆς πυρώδους γῆς του
πυρακτωμένα τμήματα. Ἡ θάλασσα ἐσχίσθη
καὶ εἰς τὰ μαῦρα στήθη της μιὰ νῆσος ἐβυθίσθη.
Τὰ μαῦρα κήτ' ἐφάνησαν. Ὅλ' ἤνοιξαν οἱ πόροι
τῆς γῆς, κι' ἀνύψωνον πυρὸς στύλους πολλοὺς τὰ ὄρη.
Πολλὰ τοῦ Ἅδου ἔπεμψε δαιμόνια ὁ Πλούτων,
νὰ μάθουν τί ἐπροξένησε τὸν κρότον τὸν τοσοῦτον.
Ἂν σοῦ λαλοῦντος, Κύριε, τρέμουσι τὰ στοιχεῖα,
ὁποῖα θέλεις προξενεῖ εἰς τὴν ὀργὴν σημεῖα;

Ὁ ἄγγελος ὁ Μιχαὴλ εἶχεν ἤδη πετάσει,
ναί, ὅπου ἔκειτο σχεδὸν νεκρὸς ὁ Μᾶρκος, φθάσει.
Πιστῶς οἱ στρατιῶταί του καὶ ὅλοι οἱ λυπημένοι
τὸ σῶμά του ἐφύλαττον 'ς τὸ αἷμά του βρεγμένοι.
Ἡ θέσις καθ' ἣν ἔκειτο ἐφαίνετό τι θεῖον,
τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου του ὡμοίαζε τῶν ἴων,
ὁπότε μ' ἄνθη κίτρινα εἶν' ἀναμεμειγμένα.
Τὰ σφραγισθέντα χείλη του δυὸ ῥόδα μαραμμένα,
καὶ αἱ χλωμαί του παρειαὶ κατάξηροι κοιλάδες
ἢ ἄνυδροι καὶ φαλακραὶ ἀμμώδεις πεδιάδες.
Τὰ ζωηρά του ὄμματα ἀστέρες σκοτισμένοι
καὶ ἥλιοι εἰς κίνδυνον νὰ μείνουν ἐσβεσμένοι.
Τὰ δάκρυα ποὺ πλημμυροῦν τοὺς δύο ὀφθαλμούς του
δρόσος ἐφαίνετο αὐγῆς· ὁ σκοτισμένος νοῦς του
εἰς μίαν νύκτ' ὡμοίαζε γεμάτην ἀπὸ νέφη.
Ἐδάκρυ' ἐνθυμούμενος τὰ ἄθλιά του βρέφη,
τὴν δυστυχῆ πατρίδα του, τὴν φίλην σύζυγόν του,
ἥτις τοῦ ἐπρομήνυσε τὸν μαῦρον θάνατόν του.

Ὅτε τὸν ἐπλησίασεν ὁ ἄγγελος ὁ θεῖος,
πρὸς τὴν ὡραίαν του ψυχὴν οὕτω λαλεῖ. «Καὶ ποῖος
» ἄλλος, φιλτάτη, ἄξιος τόπος εἶναι 'ς τὴν κτίσιν,
» παρ' ὁ γλυκὺς παράδεισος, ὅστις εἰς σοῦ τὴν φύσιν
» ν' ἀνήκῃ περισσότερον; παραίτησε τὴν ὕλην
» κ' ἐλθὲ νὰ φύγωμεν μαζὶ πρὸς τ' οὐρανοῦ τὴν πύλην».

Τὸ πνεῦμα τὸν ὑπήκουσε καὶ παρευθὺς ἐκβαίνει
καὶ μὲ τὸν θεῖον Μιχαὴλ 'ς τὸν οὐρανὸν πηγαίνει.
Οἱ στρατιῶται τοῦ Θεοῦ συνέρχονται πλησίον
καὶ μετ' αὐτῶν τὰ τάγματα ἁπάντων τῶν ἁγίων.

«Ὦ πνεῦμα ἁγιώτατον πρὸς τί ἀργοπορούσες,
λέγουν ὅλοι οἱ ἄγγελοι καὶ τόσον ἐστεροῦσες
ἡμᾶς τῆς συνοδείας σου; Συχνάκις εἰς τὰς θύρας
ἐτρέχομεν νὰ μάθωμεν ἀπ' τὰς ὡραίας μοίρας
πότ' ἔμελλον οἱ πόδες σου ἐνταῦθα νὰ πατήσουν
κ' αἱ χάριτές σου τὸν Ἐδὲμ ὡραίως νὰ κοσμήσουν».

Ἀφοῦ οἱ θεῖοι ὑπουργοὶ τοὺς λόγους τούτους εἶπον,
μὲ ἄσματ' ἐσυνώδευσαν τὸ πνεῦμα εἰς τὸν Κῆπον,
ὅπ' ἔμελλε νὰ κατοικῇ σκηνὰς τὰς αἰωνίας
καὶ τοῦ Θεοῦ νὰ δέεται ὑπὲρ ἐλευθερίας
τῆς δυστυχοῦς πατρίδος του καὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων.

Θεία ψυχὴ τοῦ Βότζαρη, καὶ μετὰ σοῦ ἐκείνων
τὰ πνεύματα παρακαλῶ, οἵτινες 'ς τὸ πλευρόν σου
ἀπέθανον, μὴ θέλοντες σκύλευμα τῶν ἐχθρῶν σου
τὸ πληγωμένον σῶμά σου ν' ἀφήσουν καὶ νὰ φύγουν.
Σᾶς, πνεύματά μου ἱερά, παρακαλῶ, ἂν λήγουν
οἱ στίχοι μου οἱ ἀσθενεῖς χωρὶς νὰ σᾶς ὑμνήσουν
ἀξίως, μεμφθῆτε τὰς Θεάς, αἵτινες νὰ μ' ἀφήσουν
κ' εἰς ἄλλον ἀπεφάσισαν τὰ δῶρα ἐπ' αἰῶνος
νὰ δώσουν· λέγω τὰς Θεὰς τοῦ ὄρους Ἑλικῶνος.

2

ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΛΕΥΚΑΤΑΝ [1])

Λευκάτα ὑψικάρηνε, πιστὴ εἰκὼν τοῦ χρόνου!
'ς τὸν Δία [2]) ἐχρησίμευσες τὸ πάλαι ἀντὶ θρόνου.
Ἐπάνω σοῦ τότ' ἤρχετο λευκὰ νέφ' ἐνδυμένος,
ἀπὸ τὸν μέγαν τ' ἀετὸν πιστῶς συνωδευμένος.

Ἡ ἄκρα πολιότης σου τὰ ἔτη σου δεικνύει
κ' ἡ φαλακρότης σου αὐτὴ τὸ γῆράς σου μηνύει.
Τὴν πολιὰν ἐκόσμησεν ἄλλοτε κορυφήν σου
πολίχνη καὶ ναὸς Θεοῦ· ἀλλὰ τώρα τὴν γῆν σου
ἐρινεοὶ καλύπτουσι καὶ ἄγριοι θαμνίσκοι
κι' αὐτὸς ὁ σκώληξ σήμερον ἐπάνω σ' ἀποθνήσκει!

Τὰ ἱερά σου χώματα ἄλλοι ἐκτὸς ποιμένων,
δὲν τὰ πατοῦσι σήμερον καὶ τούτων πλανημένων.
Εἰς ἓν τῶν μαύρων ἄντρων σου ἔκλεξε κατοικίαν
ὁ Χρόνος, ὅστις ἔμφοβος εἰς ἄλλην γῆν καμμίαν
οὐδέποτε ἐτόλμησε τοὺς πόδας του νὰ θέσῃ,
φοβούμενος ἐπάνω του μὴ ὄρος κανὲν πέσῃ.

Εἰς τ' ἀργυρᾶ σου κύματα παίζουσιν οἱ δελφῖνες,
ἐνῷ συγχρόνως λούονται καὶ αἱ θαλάσσιαι χῆνες *)
Μὲ τὴν λευκήν σου κορυφὴν τὸν οὐρανὸν χωρίζεις
καὶ μὲ τὰς μαύρας ρίζας σου τὸν Τάρταρον ἐγγίζεις.

---

1) Τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο τῆς Λευκάδος ἐπωνομάσθη οὕτω ἐκ τῆς λευκότητος ὡς μαρτυρεῖ ὁ Στράβων. (Σημείωσις τοῦ ποιητοῦ).

2) Μυθολογεῖται ὅτι ὁ Ζεὺς φλεγόμενος ὑπὸ τοῦ πρὸς τὴν Ἥραν ἔρωτός του ἐκάθιζεν ἐπὶ τοῦ Λευκάτα, μεταχειριζόμενος αὐτὸν ὡς θεραπείαν τῆς φλογός του. (Σημείωσις τοῦ ποιητοῦ).

* Εὑρίσκεται εἰς τὸ πρότερον αὐτόγραφον τοῦ Α΄ Τετραδίου ὡς ἑξῆς ὁ στίχος οὗτος·

ἐνῷ συγχρόνως λούονται τοῦ Φοίβου αἱ ἀκτῖνες.

Ὁ Ὕμνος οὗτος ἔχει μεταγραφῆ ἀναθεωρηθεὶς καὶ ἐτέθη ἐνταῦθα, μὲ τὰς συμπληρώσεις καὶ αὐτογράφους σημειώσεις τοῦ ποιητοῦ, ὡς εὑρέθη ἐν τῷ Τετραδίῳ Γ΄, μετὰ τὸ ἡρωικὸν ᾆσμα ὑπὸ τὸν τίτλον: «Στίχοι γραφθέντες πρὸ τῆς εἰς Ἑλβετίαν ἀναχωρήσεώς μου», ποὺ δημοσιεύεται κατωτέρω.

Ὅτ' ἡ ποιήτρια Σαπφὼ [1]) ἔπεσε πρὸ ποδῶν σου,
ἀπὸ συμπάθειαν καὶ σὺ ἔκλινες τὸν λαιμόν σου
καὶ ἔκτοτε ἐφύλαξες τὴν κεφαλὴν σκυμμένην,
τὰ ὕδατά σου θεωρῶν ποὺ ἔχουσι θαμμένην
ἐκείνην τὴν ποιήτριαν, τὸ κλέος τῆς Ἑλλάδος
καὶ τὴν ὁποίαν ἔστεψε τῶν ποιητῶν ὁ κλάδος.

Μάρτυς ὑπῆρξες ἀληθὴς τοῦ τρομεροῦ ἀγῶνος,
ὁπότε ὁ Ἀντώνιος μιᾶς ἀπατεῶνος
τὰ βήματα ἀκολούθησε πρὸς τὸν ἀμμώδη Νεῖλον,
μηδὲν νομίσας τὴν τιμὴν πρὸς τὸ τοιοῦτον φῦλον.
Ἀντιβροντοῦσαν τ' ἄντρα σου 'ς τὸν φρικαλέον κρότον,
ὁπότε μὲ τὴν συμπλοκὴν συγχρόνως εἰς τὸν Νότον
ὁ Αἴολος τὰς ἰσχυρὰς καὶ σιδηρᾶς ἁλύσεις
λύει· ἡ θάλασσα ὁμοῦ ταράττεται κ' ἡ φύσις.

Ἔντρομοι εἰς τοὺς πόδας σου προσφεύγουν οἱ δελφῖνες
καὶ παρευθὺς σκοτίζονται τοῦ Φοίβου αἱ ἀκτῖνες.
Φρικώδης ἦτον ἡ κλαγγὴ ξιφῶν τῶν κρουομένων,
φρικώδεις καὶ αἱ οἰμωγαὶ τῶν τόσων πληγωμένων.
Ματαίως ἐδοκίμαζον νηχόμενοι νὰ φθάσουν
τὴν γῆν σου, ἥτις ἔδιδεν ἄσυλον· πρὶν ἁρπάσουν
ὅμως τοὺς ἄσπρους [2]) βράχους σου μὲ τὰς ὀρεγμένας χεῖρας,
τοὺς ἔφερεν ὁ θάνατος τοῦ Ἅδου εἰς τὰς θύρας.

Τοιουτοτρόπως πρόβατα βελάσματα ἀφίνουν
πρὸς τὸν πτωχὸν ποιμένα των, ὅτε αἱ τίγρεις χύνουν
ἐπὶ τῆς χλόης τὸ θερμὸν καὶ ἄκακόν των αἷμα.

Ἀπόλεμον τὸ πνεῦμά σου δὲν ἐκοιμᾶτο τότε,
ἀλλ' ὅλος ἐφλογίζεσο τῆς συμπλοκῆς ὁπότε
ὑπῆρξες μάρτυς· ἤθελες τὸν τόπον τ' Ἀντωνίου
νὰ λάβῃς, αἰσχυνόμενος κατὰ τοῦ Ὀκταβίου.
Παρῆλθ' ἐκεῖνος ὁ καιρὸς καὶ τώρ' ἄλλο δὲν ἔχεις
εἰμ' εἰς τοὺς κύκνους τοὺς λευκοὺς ἓν ἄσυλον παρέχεις.

---

1) Τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο τῆς Λευκάδος ἀφ' οὗ ἐκρημνίσθη ἡ Λεσβία, κυρτούμενον τοξοειδῶς εἰς τὴν κορυφήν, μ' ἔδωσε τὴν ἀρχὴν τῆς ἰδέας ταύτης. (Σημείωσις τοῦ ποιητοῦ).

2) Εἰς τὸ πρῶτον αὐτόγραφον ἔχει τὴν λέξιν· **λευκούς.**

3

Ο ΩΚΕΑΝΟΣ

Ἀπέραντε Ὠκεανέ, θηρίον τερατῶδες,
ἀγρίως σκίρτα, σύντριβε τ' ἀφρώδη κύματά σου,
ἔκθετε εἰς τὸν ἥλιον τὸ στῆθος τὸ ζοφῶδες
καὶ ράντιζε τὸν οὐρανὸν μὲ τὰ ψυχρὰ νερά σου.
Τὸ σῶμά σου ὁ ὀφθαλμὸς πρὶν διατρέξῃ ὅλον,
βλέπει ἐσ' ἑνωνόμενον μὲ τ' οὐρανοῦ τὸν θόλον.

Μόνον εἰς σὲ τὰ ἴχνη του ὁ γηραλέος χρόνος
δὲν ἠδυνήθη πώποτε πιστῶς νὰ ἐντυπώσῃ.
Βαδίζει πάντοτ' ἐπὶ σοῦ, πλανᾶται ἐπ' αἰῶνος,
ἀλλὰ τὰ ἴχνη σβήνονται μόλις τὸν πόδ' ὑψώσῃ.
Τὰ τερατώδη σπλάγχνα σου κόσμον τεράτων κρύπτουν
καὶ τὰ γλαυκά σου ὕδατα τὸν Πλούτωνα καλύπτουν.

Πόσον ὡραῖος φαίνεσαι, πόσον χαρίεις εἶσαι,
ὅτ' εἰρηνεύων μειδιᾷς καὶ παίζεις μὲ τὴν ἄμμον,
ὅτ' ἐκ τῶν λάρων καὶ χηνῶν ἐρωτικὰ κοσμεῖσαι
καὶ ὅτε ἐξερχόμεναι τῶν νυμφικῶν θαλάμων
τὰς βαθυτάτας κόμας των λούουσ' αἱ Νύμφαι ψάλλουν
καὶ τὰς φυκώδεις σου ἀκτάς, χορεύουσαι, ἀγάλλουν.

Ὅτ' οἱ πτερόεις Ζέφυροι παίζοντες ρυτιδώνουν
τὸ ἄμορφόν σου πρόσωπον, ἐνῷ κοιμᾶσ' ἡσύχως,
καὶ τὰς λευκάς των πτέρυγας μὲ τὰ νερὰ σ' ἑνώνουν,
ὁπότε μόνον ἐπὶ σοῦ ἀκούεται ὁ ἦχος
τῶν ζωφόρων σου πτηνῶν καὶ ναυτικῶν ἀσμάτων
καὶ ἥμερος καὶ ἁπαλὸς ὁ φλοῖσβος τῶν κυμάτων.

Τότε, ναί, εἶδα καὶ ἐγὼ τὴν μοῦσαν Πολυμνίαν
μὲ δακρυσμένους ὀφθαλμοὺς πετῶσαν, ὅπ' ἡ κόνις
τοῦ τυφλωθέντος ἀοιδοῦ, ὅστις τιμὴν ἀξίαν
δὲν ἔλαβ' εἰς τὸν βίον του ὑπὸ τῆς Ἀλβιόνης,
κεῖται. Ἐκεῖ ἐπήγαινε, ἵνα πικρῶς θρηνήσῃ
τὸν φίλον, οὗ ὁ θάνατος εἶχεν αὐτὴν στερήσει.

Πόσον φρικώδης φαίνεσαι, ὅτε τῆς κεφαλῆς σου
οἱ ὠργισμένοι ἄνεμοι ἀρχίζουν νὰ ταράσσουν
τὰς κόμας, ὅτ' ἀφρίζοντα ἐκ τῆς σκληρᾶς ὀργῆς σου
τὰ ὕδατά σου προσπαθοῦν καὶ τὴν ξηρὰν ν' ἁρπάσουν,
ὁπότ' οἱ ἀδηφάγοι σου φάρυγγες καταπίνουν
τὰς πέτρας καὶ εἰς τὸν τόπον των πομφόλυγας ἀφίνουν.

Τότε ἐξαίφνης φαίνονται ἐν μέσῳ τῶν κυμάτων
στῦλοι πολλ' ὡς τοῦ Ἄτλαντος, ἀλλ' εἶναι ὑδατώδεις,
πηγάζουν ἐκ τῶν τρομερῶν μυκτήρων τῶν τεράτων
τῶν ἐξεμούντων κύματα καὶ ποταμοὺς ἀφρώδεις,
ὡς ὅτε ἐπὶ τοῦ γλαυκοῦ κ' αἰθρίου στερεώματος,
μαύρη νεφέλη ἵπταται ἐν εἴδει κηλιδώματος.

Τοιουτοτρόπως φαίνονται ἐν μέσῳ τῶν γλαυκῶν σου
κυμάτων καὶ τὰ κήτη σου τὸ βλέμμα τριγυρίζουν
καὶ παρευθύς, γνωρίζοντα τὸν τρομερὸν θυμόν σου
ἐκ τοῦ λευκοῦ σ' ἐνδύματος, τὰ ὕδατά σου σχίζουν,
ἀγρίως κρημνιζόμενα πρὸς τὰ ψυχρά σου στήθη,
ζητοῦντα ἀσφαλέστερον ἄσυλον πρὸς τὰ βύθη.

Ὀπίσω των τὸν θόρυβον καὶ τοὺς ἀφροὺς ἀφίνουν.
Εἰς τὴν ὀργήν των παραιτεῖς τὸν τόπον καὶ ἀνοίγεις,
ὁπότε ἐκ τῶν σπλάγχνων των πολλὰς ἀβύσσους χύνουν.
Ματαίως τότε ἔμφοβος ἐπιθυμεῖς νὰ φύγῃς,
μὴ τὰ πυρώδη ὄμματα τὰ ὕδατα ξηράνουν
ἢ τὰ ψυχρά σου ἔγκατα μέχρι βρασμοῦ θερμάνουν.

Ἐρωτευμένος, ἆρά γε, ἵν' ἀσπασθῇς ὑψώνεις
τὰς πολιάς σου κεφαλὰς 'ς τὴν οὐρανίαν σφαῖραν
ἢ τάχα βλέπων στενωπὸν τὸ κράτος σου θυμώνεις
καὶ ἄλλα κράτ' ἐπιθυμεῖς τῶν ἀερίων πέραν;
Ἀλλὰ — ἀγρίως σύντριβε τ' ἀφρώδη κύματά σου
καὶ ράντιζε τὸν οὐρανὸν μὲ τὰ ψυχρὰ νερά σου.

4

ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΠΟΘΑΝΟΝΤΑ
ΑΓΓΕΛΟΝ ΣΟΥΝΔΙΑΝ

Γύναι! τί κλαίεις, διατί πενθοφορεῖς, στενάζεις;
Πρὸς τί ἐναγκαλίζεσαι, ἀσπάζεσαι τὸ μνῆμα;
Τίν' ἄγγελον ἐκ τῶν σκηνῶν τοῦ οὐρανοῦ σὺ κράζεις;
Μήπως θρηνῆς, ὅτ' ἆρά γε ἐπρόσφερον ὡς θῦμα
τινά σ', αἱ Μοῖραι, συγγενῆ 'ς τὸν ἀδηφάγον χρόνον
καὶ διὰ νὰ ἀπαλλαχθῆς τῶν σκληροτάτων πόνων
ἐπικαλεῖσ' ἐκ τ' οὐρανοῦ,

τοῦ Μιχαὴλ τὸ φλογερὸν ξίφος, χωρὶς νὰ τρέμης;
'Αλλὰ αὐτὴ ἡ πλάστιγξ σου, ἥτις πρὸ τῶν ποδῶν σου
κεῖται δεικνύει φανερά, ὅτι σὺ εἶσ' ἡ Θέμις,
ἀλλὰ πῶς τόσα δάκρυα βρέχουν τὸ πρόσωπόν σου,
ἐνῷ σὺ βλέπεις σοβαρῶς μ' ἀδάκρυτον τὸ βλέμμα
νὰ ρέουσι καὶ χείμαρροι ἀπὸ ἀνθρώπων αἷμα,
ὡς ἂν αὐτ' ἦσαν ἐκ νεροῦ.

Θεά, ἥτις τὸν θρόνον σου τοῦ πλαστουργοῦ πλησίον
ἤγειρες ἀδαμάντινον, τίνα σου δορυφόρον
ἐπικαλεῖσαι ἆρά γε νὰ ἔλθη ἐκ τῶν θείων
τοῦ στερεώματος χωρῶν τοῦ Παραδείσου ὅρων,
ἵνα φυλάττη ἰσχυρῶς τὸ σῶμά σου, καθ' ὅσων
εἶν' ἱκανοὶ νὰ λάβωσι τόλμην καὶ θράσος τόσον
νὰ σ' ἐξυβρίσωσί ποτε.

Τὰ δάκρυα σ' ἐπότισαν τόσον τὸ μαῦρον χῶμα,
ὥστε ἡ φύσις ἤρχισε τὰ χόρτα της νὰ φύη
τριγύρω σου. Τὰ ἄψυχα μὲ δακρυσμένον ὄμμα
σὲ βλέπουν καὶ ὁ ἥλιος ἐγείρεται καὶ δύει
τὰ βλέμματά του πάντοτε καλύπτων μὲ νεφέλας.
Μελαγχολεῖ διὰ ἐσὲ καὶ τὸ λαμπρόν του σέλας
πνίγ' εἰς τὸ ὕδωρ τῶν νεφῶν.

'Αδίκως, ὄχι, δὲν θρηνῶ· οὔτ' ἐκ τῶν οὐρανίων
ἀγγέλους κράζ', ἀλλὰ φιλῶ τ' 'Αγγέλου μου τὸ μνῆμα.
Τὸν Ἄγγελον ἐγὼ θρηνῶ, ὅστις τῶν ἐπιγείων
σκηνῶν ἀπῆλθεν· ἔγινε νέος ἀκόμη θῦμα.
'Ενταῦθα κλείεται ψυχρὸν καὶ ἄφωνον τὸ πτῶμα
εἰς τόπον ὅπου ὁ ἀὴρ δὲν βάφεται μὲ χρῶμα,
ἀλλ' εἶν' ἀείποτε τυφλός.

Πάντοτ' ὑπῆρξεν ὀπαδὸς τῶν θείων μου δογμάτων.
Πάντοτ' ἐκήρυττεν ἐμὲ φιλόστοργον μητέρα.

Ἐκ τῆς πηγῆς μου ἤρχισε τῶν καθαρῶν ναμάτων
ν' ἀρύετ' ὅτ' ἀνέπνευσε τὸν καθαρὸν ἀέρα
τῆς γῆς, ἥτις ἐπρόσφερεν ἄσυλον 'ς τὸν Αἰνείαν·
σκληρὰ κατεπολέμησε πάντα τὴν Ἀδικίαν
κ' ἐνόμισε τοὺς ὀπαδούς...

Ἀλλά... σιώπα... τί φωνὴ ἐκ τοῦ μαρμάρ' ἐκβαίνει,
μὲ φαίνετ' ὅτι ὁμιλεῖ τ' Ἀγγέλου μου τὸ στόμα.
—«Ὁ θάνατός μου, ὦ θεά, πολὺ μή σε πικραίνῃ.
»Μή με θρηνῇς, μ' ἐκάλυψε πολ' ἐλαφρὸν τὸ χῶμα,
»τοῦ Παραδείσου αἱ σκηναὶ μὲ εἶναι κατοικία
»καὶ δορυφόροι μου πιστοὶ λάμψις ἡ οὐρανία
καὶ τῶν ἀγγέλων οἱ χοροί.

»Μή με θρηνῇς, δὲν ἔτεμε τὸ νῆμα τῆς ζωῆς μου
»τὸ λερωμένον δρέπανον τοῦ τρομεροῦ θανάτου,
»ἀλλά με παρεκίνησε θερμῶς πρὸ τῆς φυγῆς μου
»ν' ἀκολουθήσ' ὁ Μιχαὴλ τὰ θεῖα βήματά του.
»Ἀλλ' ἂν ποτὲ μ' ἠγάπησες τὸν παρελθόντα χρόνον
»γίνου τροφὸς τοῦ τέκνου μου, μὴ τὸ ἀφήσῃς μόνον,
μὴ τὸ ἀφήσῃς ὀρφανόν».

— Μὴ φεύγῃς! Ἄγγελε, ἀλλὰ πρόσμειν' ἀκόμη, μεῖνε.
Μὴ φεύγῃς, μὴ καταφρονῇς τὴν δυστυχῆ μητέρα.—
Ἀλλ' ἡ φωνή μ' ἀδύνατος μὲ φαίνεται ὅτ' εἶναι
καὶ τῆς ταχείας πτήσεως εἶναι πολ' ἀργοτέρα.—
—Ἔκθαμβος, ξένε, ἔμεινες, ἔμεινες καθὼς λίθος.—
—Ναί, ἡ ψυχή μου ἔφυγεν ἀπ' τὸ ψυχρόν μου στῆθος
κ' ἐπέτασε μαζὶ μ' αὐτόν.—

5

Ο ΣΕΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΛΕΥΚΑΔΟΣ Τῷ 1825ῳ

Καθὼς ὁπότε θέλει τις μεγάλην δυστυχίαν
εἰς ἄλλον νὰ διηγηθῇ καὶ πρὶν τὴν ὁμιλίαν
ἀρχίσῃ πολλὰ δάκρυα τοὺς ὀφθαλμούς του βρέχουν,
τοιουτοτρόπως καὶ ἐμοῦ τὸν νοῦν ἤδη κατέχουν
τόσον φρικώδεις στοχασμοί, τόσαι σκηναὶ θανάτων,
ὥστε τὰ δάκρυα σύρονται βιαίως τῶν ὀμμάτων.

Ἐλθὲ καὶ τώρα, Μοῦσά μου, ἐλθὲ βοήθησόν με
καὶ μ' ἕνα δάφνης χλοερὸν κλαδίσκον κόσμησόν με.
Τάνυσον πάλιν τὰς χορδὰς τῆς λιγυφθόγγου λύρας
πρίν, Πολυμνία, ἄχορδον τὴν λάβω ἀνὰ χεῖρας.

Ἐγείρετο ὁ ἥλιος ὅλος ἐσκοτισμένος
καὶ μὲ πυκνὰ καὶ ὁλόμαυρα νέφη ἐνδεδυμένος,
συχνότατα τὸν ἔβλεπον πολλοὶ ν' ἀποκαλύπτῃ
τὸ φωτεινόν του πρόσωπον κ' ἔπειτα νὰ τὸ κρύπτῃ.
Ἔφευγον αἱ ἀκτῖνές του διὰ νὰ μὴ φωτίζουν
τὸν θάνατον καὶ εἰς αὐτοῦ τὸν σκελετὸν ν' ἐγγίζουν.

Κανὲν πτηνὸν δὲν φαίνεται ἐπὶ τῶν δένδρων ν' ᾄδῃ,
ὁλόγυμνοι προκύπτουσι τῶν ἰτεῶν οἱ κλάδοι,
ἐνῷ σταλάζει ἀπ' αὐτοὺς ἡ δρόσος τῆς ἑσπέρας·
ἐφαίνοντ' ὅτι ἔκλαιον. Σημεῖα τῆς ἡμέρας
δὲν μένουν παρ' αἱ ἀσθενεῖς ἡλιακαὶ ἀκτῖνες.
Ἦσαν καὶ ταῦτα ἆρά γε συμβεβηκὸς τυχαῖον,
ἢ τάχα προησθάνοντό τι μέλλον ἀπευκταῖον;

Ὁ βοῦς μυκήματ' ἄφινεν εἰς δένδρον δεδεμένος,
γνωρίζων ὅτι ἔμελλε νὰ μείνῃ φονευμένος.
Ὁ Νότος ἔπνεε σφοδρὸς τὰς κυπαρίσσους κλίνων
καὶ λυπηρὰ σφυρίσματα εἰς τὸν ἀέρ' ἀφίνων.
Ἐκάλυπτε τὰς παρειὰς κατήφειά τις νέα,
κατάχλωμα ἐφαίνοντο νεανικὰ κι' ὡραῖα
πρόσωπα· ὅτ' ἠσπάζοντο οἱ φίλοι μεταξύ των,
οἱ ἀσπασμοὶ ἐφαίνοντο ὅτ' εἶν' οἱ ὕστεροί των.
Τὰ βρέφ' ἐνηγκαλίζετο ἡ μήτηρ καὶ ἐφίλει
μὲ τὴν καρδίαν πάλλουσαν, μὲ σπασμωδοῦντα χείλη,
ὡσὰν νὰ προησθάνοντο ὅτ' ἔμελλον ἐκείνην
τὴν νύκτα νὰ ὑπνώσωσι 'ς τὴν αἰωνίαν κλίνην.
Οὐτ' ἦσαν προοιωνισμοὶ μεγάλης δυστυχίας,
ἥτις 'ς ὀλίγον ἔγινεν ἐπὶ τῆς Λευκαδίας.

Ὀλίγην ὥραν ἔπειτα, ἀφοῦ τὴν ἐκκλησίαν
παρήτησαν οἱ ἄνθρωποι πέμψαντες πρὸν τὴν θείαν
πρόνοιαν τὰς δεήσεις των παρ᾽ ἄλλοτε ἐγκαρδίους,
νεφέλ᾽ ἐφάνη σκοτεινή, ὡς ἔχουσα μυρίους
τοῦ Ἅδου μαύρους δαίμονας εἰς τὰ εὐρέα στήθη.
Ἐν τάχει ἡ σκοτία της εἰς ὅλον διεχύθη
τὸν νεφελώδη οὐρανόν. Ἐκάλυψε τὴν πόλιν
καὶ μετ᾽ αὐτῆς τὴν θάλασσαν καὶ τὴν Λευκάδα ὅλην.

Ἠκούσθη ἐν ταὐτῷ βοή, ὡς ἂν ὅλας συγχρόνως
παρεκινοῦσε τὰς ψυχὰς τοῦ Ἅδου μέγας πόνος
ν᾽ ἀναστενάσουν· ἔφθασε τὸ κέντρον τῆς καρδίας
κ᾽ εἰς τοὺς κατοίκους ἔχυσε πάσης τῆς Λευκαδίας
τὸ χρῶμά του ὁ θάνατος. Τὸ σύνθημα τῶν κλώνων
ὑπῆρξεν αὕτη ἡ βοὴ καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν πόνων.

Συγχρόνως ὅλαι τρέμουσιν αἱ ρίζαι τῶν ὀρέων,
τὰ δένδρα ἐκριζώνονται κοιλάδων τῶν ὡραίων,
τρίζουσι τὰ θεμέλια τῆς ἡφαιστείου νήσου
καὶ πολλὰ μέρη ἤνοιξαν ὅμοια τῆς ἀβύσσου.
Τὰς κοίτας των οἱ χείμαρροι ἀφίνουν καὶ πλανῶνται
καὶ παρασύροντες κορμοὺς τρομακτικὰ βρυχῶνται.
Οἱ γήλοφοι δὲν δύνανται νὰ τοὺς ἀναχαιτίσουν,
οὔτε οἱ πόροι τῆς ξηρᾶς νὰ τοὺς ἀπορροφήσουν.

Καθὼς ὁπότε πλοῖόν τι ἐκ τῶν πλευρῶν ἀφίνει
ἀφρίζοντα τὰ ὕδατα καὶ χωρὶς κἂν νὰ κλίνῃ
τὴν πρῴράν του δὲν σέβεται τὸν κύριον ποὺ σχίζει,
ἀλλ᾽ ὅτ᾽ ἀρχίσ᾽ εἰς τοὺς ἱστοὺς ὁ Νότος νὰ σφυρίζῃ,
μὲ προσκυνήματα πολλὰ δέεται εὐσπλαγχνίας,
φοβούμενος μὴ ἄσυλον δώσῃ εἰς τοὺς ἰχθύας,
τοιουτοτρόπως κ᾽ ἡ Λευκὰς πρὶν ὁ σεισμὸς ἀρχίσῃ,
ἀσφαλεστάτ᾽ ἐφαίνετο, ἀξία νὰ νικήσῃ
τὸν Ἑωσφόρον καὶ μ᾽ αὐτὸν τὰ στίφη τῶν δαιμόνων.
Ἀλλὰ ὁπότε ἔνευσεν ὁ σύγχρονος τῶν χρόνων
᾽ς τὸ νεῦμά του ὑπήκουσες καὶ ὡς τὸ φύλλον τρέμεις
εἰς πάντα τόπον χαλασμῶν καὶ ἐρειπίων γέμεις.

Ἡ κόνις ἀνυψώνεται, τὸν οὐρανὸν ἐγγίζει
καὶ τοῦ ἀέρος τὰ πτηνὰ σκοτίζουσα κρημνίζει.
Βλέπεις τὰς σάρκας τῶν βρεφῶν, θερμάς, αἱματωμένας
καὶ μὲ τ᾽ ἀθῷον γάλα των ὅλας καταβρεγμένας.
Οἱ σκύλλοι ὠρυόμενοι τὸ χῶμα ἀνασκάπτουν
καὶ ὀσφραινόμενοι συχνὰ τὸν κύριον ἐκθάπτουν.
Πολλαὶ μητέρες θάπτουσι μὲ τὸ νεκρόν των σῶμα
τὰ φονευμένα βρέφη των, ἔχοντα εἰς τὸ στόμα
τὸ γάλα ποὺ ἐπρόσφερον τὰ μητρικά των στήθη,
τινὰς μὲ τοὺς συζύγους των καλύπτουσιν οἱ λίθοι.

Τὰ τέκνα φέρουσι πολλοὺς γονεῖς 'ς τὸ μαῦρον μνῆμα,
οἵτινες ἐπροτίμησαν φρικτὸν νὰ γίνουν θῦμα,
παρὰ νὰ ἐπιζήσωσι τέκνων ἐστερημένοι.
Κραυγάζοντες παράφρονες καὶ ὅλοι πληγωμένοι,
τρέχουσιν οἱ γεννήτορες τὰ τέκνα των ζητοῦντες.
Εἰς κάθε βῆμα ἵστανται τριγύρω θεωροῦντες·
τὰ βλέπουν, τὰ γνωρίζουσι, τρέχουν νὰ τ' ἀσπασθῶσι,
ἀλλ' ἔνθερμ' ἐνῷ σπεύδουσι νὰ ἐγκαλιασθῶσι,
ἀμφότερ' εὐθὺς φεύγουσι ταχέως πρὸς τὰς θύρας
τοῦ Ἅδου· μόνον κάμνουσιν ἓν νεῦμα μὲ τὰς χεῖρας
καὶ αἱ ψυχαί των ἐν ταὐτῷ τὴν ὕλην παραιτοῦσι.
Ὦ, πόσους τότε στεναγμοὺς ἤκουες νὰ ἠχοῦσι
καὶ μὲ αὐτοὺς πόσας φωνὰς καὶ θρήνους νὰ κραυγάζουν!
Πόσους μὲ χείλη τρέμοντα πρὸς τ' ἄνω νὰ τινάζουν
τὰς χεῖράς των, κραυγάζοντες· ἄχ φθάνει πλέον, φθάνει,
ἀλλὰ τὰ νέφ' ἐμπόδιζον καὶ ἡ φωνὴ δὲν φθάνει,
παρ' εἰς τὸν πρῶτον οὐρανόν, μακρὰν ἀπὸ τὸν θρόνον
τοῦ πλαστουργοῦ καὶ μάρτυρος ἁπάντων τῶν αἰώνων.

ΕΡΩΤΙΚΑ

6

ΕΠΙΘΥΜΙΑ

1

Εἰς ἕνα δάσος ἤθελα
μία νυκτιὰ νὰ ἦμην
μακρὰν ἀπὸ τὴν φήμην
καὶ ὅλους τοὺς θνητούς.

2

Νὰ εἶν' εἰς τὸ πλευρόν μου
ἡ Σικελία μόνη·
εὐθὺς ὅλοι οἱ πόνοι
ἤθελον φύγει εὐθύς.

3

Πλησίον 'ς τὸ ψιθύρισμα,
τῶν δροσερῶν ὑδάτων
καὶ ἀργυρῶν ναμάτων
νὰ εἶμαι μὲ αὐτήν.

4

Ἄλλοι νὰ μὴ μᾶς βλέπωσι
παρ' αἱ ποτάμιαι χῆνες,
τοῦ ἡλίου αἱ ἀκτῖνες
κι' ὁ καθαρὸς ἀήρ.

5

Ἄλλοι νὰ μὴ ἀκούωσι,
εἰμὴ αἱ ἀηδόνες
κ' αἱ φίλαι χελιδόνες,
τοὺς τόσους ἀσπασμούς.

6

Αἵτινες τὰ χαράγματα,
ἅμα ἡ νύκτα φύγῃ
κι᾽ ἀστέρες ὅτ᾽ ὀλίγοι
εἶναι ᾽ς τὸν οὐρανὸν

7

πέμπουν πρὸς τὸν Πανάγαθον
ὕμνους εὐχαριστίας,
μ᾽ ἁπλότητα καρδίας
κι᾽ ἀθῷον λογισμόν.

8

Νὰ ἵστανται τριγύρω μας,
ὡς τόσοι δορυφόροι,
φοίνικες καρποφόροι
καὶ δάφναι χλοεραί.

9

Τὸ φῶς μας νἆναι ἡ Ἄρτεμις,
ἡ χλόη στρώματά μας,
ὅτε τὰ στόματά μας
θ᾽ ἀσπάζωνται γλυκά.

10

Ἐπὶ ἡμῶν νὰ ἵσταται
ἀειθαλὴς ἡ πίτυς,
ὅτε τῆς Ἀφροδίτης
βαστάζει τὰ πτηνά,

11

ὁπότε ἀμφοτέρωθεν
κρεμοῦν τὰς πτέρυγάς των,
ὑφ᾽ ὧν τὰς κεφαλάς των
κοιμώμενα κρατοῦν.

12

Κι᾽ ἂν ἐξυπνήσουν κάποτε
ἀσπάζονται εὐθέως
κ᾽ ἑνώνουσι ἡδέως,
ἀθώας τὰς ψυχάς.

13

Ταῦτα, ναί, νὰ ὑφίστανται
ἡμῶν τῶν δύο νέων
καὶ μετὰ τῶν ὡραίων
καὶ ἁπαλῶν πτερῶν

14

νὰ ρίπτωσι ἐπάνω μας,
ὅτε παίζουν ἡδέως
κι᾿ ἀσπάζονται γλυκέως,
σημεῖα ἀθώας χαρᾶς.

7

ΣΥΝΑΝΤΗΣΙΣ

Τῆς ἀνοίξεως μιὰ 'μέρα,
ὅτ' εἰς ὅλον τὸν αἰθέρα
ἐπλανῶντο αἱ φωναὶ
τῶν πτηνῶν, εὑρέθην τότε,
τὰς σκιὰς ὁ Φοῖβος ὅτε
ἀπετίνασ' ἐκ τῆς γῆς,
εἰς κοιλάδα εὐθαλεστάτην
τὴν ὁποίαν τερπνοτάτην
ἔκαμν' ἕνας ποταμός.

Εἰς τὰς ὄχθας του ἁπλωμένος
ἐστεκόμην ἐσκεμμένος
καὶ τὴν φύσιν θεωρῶν·
περιέργως θεωροῦσα
καὶ μεγάλως ἀποροῦσα
δυὸ πλησίον φωλεάς.

Αἴφνης βλέπω δύο τρυγόνας
κι' ἄλλας δύο ἀηδόνας
νὰ ἐξέλθουν ἀπ' αὐτάς.
Σ' ἕνα κλάδον ἀναβαίνουν,
πρὸς τὸν ἥλιον πηγαίνουν
καὶ ἁπλώνουν τὰ πτερά.

'Απ' αὐτὰ ὅλα βρεγμένα
καὶ σχεδὸν κατεψυγμένα
νὰ τινάζουν προσπαθοῦν
τὴν ψυχρὰν ἐκείνην δρόσον,
ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὅσον
ἠμποροῦσαν τὰ πτερὰ
εἶχον ὅλα προφυλάξει,
ἔμφοβοι, μήπως πειράξῃ
τὰ μικρά των νεογνά.

Εὐτυχῆ ἐκάλουν τότε
τὰ πτηνὰ ἐκεῖνα, ὅτε
δυὸ μακρόθεν θεωρῶ.
Ἦτον εἷς λευκὸς καὶ νέος,
πτερωτός, γυμνός, ὡραῖος
κ' εἰς τὴν χεῖρα τὴν δεξιάν,

ἕνα τόξον ἐβαστοῦσε,
τὸ ὁποῖον ἐκινοῦσε,
παίζων καὶ γελῶν συχνά.
Ἀπ' τὴν ἄλλην του τὴν χεῖρα
ἐκρατεῖτ' ὡραία θήρα
ἔρωτός μας τοῦ σκληροῦ.
Ἐκρατοῦσ' αὐτὴν δεμένην,
μ' ἅλυσιν κεχρυσωμένην,
ἁρμοσμένην 'ς τὴν καρδιάν.

Ἀφοῦ εἶχε πλησιάσει,
δοκιμάζει νὰ μὲ πιάσῃ,
ἀλλὰ λέγω πρὸς αὐτόν·
ἄφες με καλέ μου νέε,
ἁπαλότατε, ὡραῖε,
'ς τὰς ἰδέας μου αὐτάς.

Σκυθρωπότης τὸν καλύπτει
τότ' εὐθύς· καὶ ἰδοὺ μὲ ρίπτει
βέλος τι φαρμακερόν.
Πίπτω κάτω πληγωμένος,
ἄφωνος καὶ παγωμένος
χωρὶς κίνημα κανέν.

Ὁρμᾷ τότε αὐτὸς καὶ δίνει
τὴν καρδιάν μου, ἥτις χύνει
πικρὰ δάκρυα πολλά.
Σῦρε τώρα δεδεμένος
καὶ διὰ πάντα δουλωμένος
μὲ φωνήν, λέγει, σκληράν.

Ἔκτοτε εἶμαι δεμένος,
εἰς τὰ δίκτυα του ἐμπλεγμένος,
φέρων τὴν σκληρὰν πληγήν.

8

ΠΑΡΑΠΟΝΟΝ

1

Σκληρὰ κόρη, ἄχ! πότε θ' ἀκούσῃς
τοὺς πολλούς μου πικροὺς στεναγμούς;
πότε, πότε θὰ σχίσουν οἱ θρῆνοι
τῆς καρδίας σου τόσους φραγμούς;

2

Αἱ οἰκίαι κ' αἱ πόλεις μὲ εἶναι
ἐρημία σκληρὰ καὶ φρικτή,
ὄρη, δάση, λειμῶνες καὶ ἄντρα
σκοτεινὰ καὶ δυσώδης εἱρκτή.

3

Ἂν ἐξέλθῃς, ψυχή μου, ὁπότε
αἱ σκιαὶ παραιτοῦσι τὴν γῆν,
καὶ καθίσῃς ἐπί τινος λίθου
βρεχομένου ἀπ' ὡραίαν πηγήν,

4

θὰ ἀκούσῃς μακρόθεν τὰ ἄντρα
νὰ στενάζουν συγχρόνως μ' ἐμέ,
θ' ἀκούσῃς πολλάκις νὰ λέγουν·
δὲν σὲ ἔπλασε μήτηρ κ' ἐσέ;

5

Τῆς νυκτὸς ἡ σκοτία καλύπτει
τόσα δάκρυα, τόσας κραυγάς,
ἡ δὲ Ἄρτεμις, ὅτε μὲ βλέπει,
εὐθὺς ῥίπτει ἀκτῖνας χλωμάς.

6

Ἂν ἰδῇς τινὰ χόρτον βρεγμένον,
μὴ νομίσῃς πῶς δρόσος νυκτὸς
τὸν ἐπότισεν, ὄχι, διότι
εἶναι βρύσις καθείς μου ὀφθαλμός.

7

Ἀπ᾽ τὰ χείλη σου κόπτουν αἱ ὧραι
ρόδα ὡραῖα, ὡς εἶναι αὐταί,
καὶ μὲ ταῦτα κοσμεῖται ὁ Φοῖβος
κ᾽ αἱ βαθύκομοι αὐτῶν κεφαλαί.

8

Εἰς τοὺς λόφους τοῦ στήθους σου, κόρη,
φύοντ᾽ ἄνθη καὶ κρίνοι λευκοί,
κρίνοι κι᾽ ἄνθη ποὺ ἔαρ κ᾽ οἱ μῆνες,
δὲν τὰ εἶδον ποτέ, οἱ θερμοί.

9

Ἂν τολμήσῃ κανεὶς νὰ φιλήσῃ
τὰ λευκά των φύλλα ποτέ,
τοῦ πληγώνουν ἀθλίως τὸ στῆθος,
ὡς ἐπλήγωσαν τώρα κ᾽ ἐμέ.

10

Τοῦ υἱοῦ τῆς Κυθήρης αἱ φλόγες
δὲν ἠμπόρεσαν, κόρη λευκή,
νὰ μαράνουν τὰ ἄνθη ἐκεῖνα
ποὺ κ᾽ ἡ Κύπρις ματαίως ποθεῖ.

11

Βλέπων τούτους κανείς, ὦ ὡραία,
νὰ μαντεύσῃ ποτὲ ἠμπορεῖ,
ὅτ᾽ εἰς κήπους τοσοῦτον ἡμέρους
σκληρὸς λίθος βαθέως χωρεῖ;

12

Μ᾽ ὅλον τοῦτο ὑπάρχει, ὦ νύμφη,
τὴν καρδίαν σου ἐξεύρεις καὶ σύ,
ξεύρεις πόσον ὁ δόλιος ἔρως
νὰ πληγώσῃ συχνὰ προσπαθεῖ.

13

Εὐσπλαγχνίσθητι, κόρη, κ᾽ ἐμένα,
ἴσως πάθῃς, ὡς πάσχω κ᾽ ἐγώ,
ἴσως βέλος διέλθῃ τὸ στῆθος,
τὸ ὁποῖον θερμῶς ἀγαπῶ.

14

Τότε, ναί, θὰ γνωρίσῃς ὁ Ἔρως
ποίαν φλόγα μὲ βέλη σκληρὰ
κοινωνεῖ καὶ θὰ λέγῃς «Δικαίως
φίλ' ἐθρήνεις», ἀλλ' ὅμως ἀργά.

9

ΑΣΜΑΤΙΟΝ Α'

Ὁ Φοῖβος ἤδη τοὺς πονεμένους ἵππους
φέρ' εἰς τὸ ὕδωρ τῆς πρὸς δυσμὰς θαλάσσης.
Μικρὰ σημεῖα τοῦ λαμπροτάτου δρόμου
φαίνοντ' ἀκόμη 'ς τῶν οὐρανῶν τὴν σφαῖραν.
Βάφει μὲ χρῶμα τοὺς ἀχρωμάτους τόπους
καὶ σδένει φλόγας ὁποὺ θ' ἀνάψουν πάλιν.

Τί φεύγεις, Φοῖδε; μήπως ἐρᾷς τὴν νύκτα
καὶ τὴν διώκεις; Πῶς ἠδυνήθης ὅμως
νὰ ἀγαπήσῃς κόρην ὁποὺ δὲν εἶδες;
Αὐτὴ μὲ πέπλον κεκαλυμμένη μαῦρον
σὲ φεύγει, μόλις ἴδῃ ὅτ' ἀνατέλλεις.

Ἀλλὰ ἐμβαίνεις 'ς τῶν θαλασσῶν τὰ βάθη
σύρων μαζί σου καὶ τὴν ζωὴν τοῦ κόσμου,
ψιχίον δόξης τοῦ πλαστουργοῦ μας φέρων,
μόλις μᾶς λείψῃς ἡ κτίσις ὅλη θνήσκει.

Δὲν θνήσκει, ὄχι, ἀλλὰ κοιμᾶτ' ἡσύχως.
Ταράττουν μόνον τὴν ἡσυχίαν ταύτην
γλυκὺς ὁ ἦχος τοῦ μονοτόνου φλοίσδου,
τῆς ἀηδόνος οἱ λυπημένοι φθόγγοι
καὶ θεῖον ᾆσμα ἀπ' ἐρημίτου στόμα.

Ἀλλὰ κ' ἐκεῖνοι, γλαυκὸς νυκτεροδίου
οἱ κλαυθμοί, τάχα δὲν διακόπτουν ταύτην
τὴν ἡσυχίαν; Ναί· τὴν ταράττουν· ὅμως
ἐπάνω τάφου καθεζομένη λέγει
'ς τὸν διαδάτην· «Μὴ λησμονήσῃς, φίλε,
ὅτι ἐνταῦθα κ' ἐσὺ θὰ ἐπιστρέψῃς.»

Λαμπρέ μου Φοῖδε, ἂν εἰς τὰ ὕψη τρέχων
τῶν οὐρανῶν μακρόθεν τὸν Πλάστην ἴδῃς,
εἰπέ του, ὅτι μ' εἶδες ἐδῶ εἰς ταύτας
τὰς κοιλάδας, ὅπου τεθαμμένα κεῖνται
ὀστᾶ προγόνων. Εἰπέ του, ὅτ' ὑμνοῦσα
τὸ ὄνομά του, κλαίων τὴν γῆν ἐκείνην,
ἥτις πολλάκις δὲν ἐνθυμεῖτ', ὅτι εἶναι
τῆς χειρὸς πλάσμα, ἥτις βαρύνει πάντα
ἐπὶ ἀδίκων καὶ ἀπατρίδων ὄντων.

Νεκρὰ ἡ φύσις, ποῖον κοιμᾶται ὕπνον!
Ἐνταῦθα τάφοι, ἐκεῖ κρημνοὶ ἀρχαῖοι
φέρουσι λύπην καὶ εἰς ἀσπλάγχνων στήθη.
Σεῖς δέ, ὦ δένδρα, πρὸς τί γελᾶτε τώρα;
Καὶ σύ, ὦ ρεῦμα τῶν ἀργυρῶν ὑδάτων,
πρὸς τί μὲ ἆσμα μελῳδικὸν ἀγάλλεις
τοῦ διαβάτου τὸ πονεμένον πνεῦμα;

Ἀλλ' ὄχι· ὅστις ἐξεύρει, ὅτι τάφοι
ἐδῶ ὑπάρχουν προγονικῶν σωμάτων,
θὰ εἴπῃ, ὅτι τῆς δροσερᾶς ἐκείνης
πηγῆς ὁ φλοῖσβος ἐδιωρίσθη οὕτω,
ἵνα μὲ ἆσμα μελαγχολίας κλαίῃ
ὅσους γενναίους τὸ χῶμα τοῦτο κρύπτει.

Ἐτέθη, ἵνα μὲ τὸ ψυχρὸν νερόν της
εἰς τὴν πικρίαν τῶν τεθνεώτων δίδῃ
πάντοτε δρόσον.— Θεέ μου, πόσον εἶσαι
Μέγας! Φροντίζεις ἀναψυχὴν νὰ δίδῃς
κ' εἰς τὰ ὀστᾶ ἐκείνων, οἵτινες τότε
τὸν λαμπρὸν υἱόν σου μὴ ἰδόντες, μόνην
τὴν πατρίδα εἶχον προσφιλῆ θεόν των.

Ἀλλὰ σεῖς, δένδρα, πῶς θάλλετε τὸ ἔαρ;
καὶ σεῖς, ὦ μύρτοι καὶ ὦ εὐώδεις δάφναι
πῶς δὲν μορφοῦσθε μὲ τὴν τριγύρω φύσιν,
ἀλλ' ὡς νύμφαι μ' ἄνθη λευκὰ κοσμεῖτε
τὰς κορυφάς σας, αἵτινες πάντα θάλλουν;
Χαίρετε ἴσως διὰ τὸν θάνατόν των;
Ποθεῖτε τάχα νὰ σᾶς προσφέρουν βρῶμα
τοῦ Δωροθέου αἱ θεῖαι σάρκες;—Ὄχι·
κοσμεῖτε μ' ἄνθη τοὺς εὐώδεις κλάδους,
ἵνα μὲ τούτους σκιάζουσαι τοὺς τάφους
μὲ ἄνθη νίκης τοὺς στέφετε συγχρόνως.

Κι' αὐτὰ τὰ δένδρα τιμοῦν γενναίους ἄνδρας!
Σέβονται ὅλα τὰ ἱερὰ ὀστᾶ των
καὶ δὲν τὰ φθείρει ὁ σαρκοφάγος σκώληξ,
ἀλλὰ ὁ γέρων καὶ ἀδηφάγος χρόνος.
Καθείς των τάφος δὲν ἀναφύει βάτους,
ἀλλὰ τὰς δάφνας καὶ κυπαρίσσους τρέφει.
Ὦ! πόσον οὕτως εἶναι γλυκὺ τὸ μνῆμα!
Ἀνὴρ γενναῖος τὸν τύμβον δὲν φοβεῖται.

Κοίταξε, ξένε, τὰ πάλλευκα ὀστᾶ των·
Κοίταξε· βλέπεις ὅτι τῶν νώτων ὅλα
ὑπάρχουν σῶα; ἀλλὰ αὐτὰ τοῦ στήθους
βλέπεις πῶς εἶναι μὲ σίδηρον κομμένα;
Ἴσως ἡ λόγχη αἱμοχαροῦς Ῥωμαίου,
ἐβάφη ἐνταῦθα· ἀλλ' ἴσως αὐτὸς τοῦτος,

ὅστις ὑπάρχει ψυχρὸς καθὼς ὁ πάγος,
βλέπω τὴν πτῶσιν τῆς φίλης του πατρίδος,
ἔμπηξε ξίφος 'ς τὸ ἴδιόν του στῆθος,
ἵνα μὴ βλέπῃ τοὺς εὐτελεῖς ἐχθρούς του.

Ὦ ποῖα στήθη εἶχες, πατρίς μου, τότε
καὶ ποῖα τώρα! καθεὶς ἐκείνων ἦτο
πρόθυμος πάντα πρὸς τὸ καλὸν τῆς φίλης
πατρίδος· οὗτοι, ἂν ἠμποροῦσαν, ἴσως
ἤθελον ῥίψει ἐκ θεμελίων ταύτην!

Λευκάδιε, ὅστις περιπατῶν βαρύνεις
τῶν θείων σου πατέρων τοὺς κωφοὺς τάφους,
ἄνοιξον ἕνα καὶ θὰ ἴδῃς ἀμέσως
ταράττουσα τὴν κόνιν ψυχὴ γενναία
νὰ ἐκβ' ἐκεῖθεν· ἀλλὰ ἐκβαίνει τότε,
διότ' ἡ φύσις τὴν ἀναγκάζ' εἰς τοῦτο.
Πρέπει νὰ φέρῃ πρὸς τὸν Θεὸν τὸ βῆμα,
ἵνα τὸν δείξῃ, ὅσας τὸ στῆθος ἔχει
οὐλὰς ἀρχαίας πληγῶν ἀρχαιοτάτων.
Ἀλλὰ καὶ τότε ψιλὴ φωνὴ θὰ εἴπῃ·
«Πατρίς, σ' ἀφίνω, 'ς τὸν οὐρανὸν ὑπάγω».

Ὀσμὴν ἐκπέμπει, κάθε πατρὸς τὸ πνεῦμα,
λιβάνου, δάφνης καὶ ἀρωμάτων ἄλλων.
Νεάζει πάντα καὶ τὸ πυρῶδες βλέμμα
τοξεύει φλόγας Ἐλευθερίας φίλης.
Κλεισμένα ἔχει τὰ ῥόδαλά της χείλη,
ἀλλὰ νομίζεις, ὅτι σὲ λέγει ταῦτα:
« Μακρὰν ἐδῶθεν, μακρὰν τῶν τόπων τούτων,
» εἰς ἄλλους τάφους εἰς ἄλλην γῆν τὸ πτῶμα
» κρύψατε ἤδη τοῦ νέου Λευκαδίου».

Ἀκοῦτε, φίλοι συμπατριῶται, οὔτε
τὰ σώματά μας δὲν θέλουσι μαζί των
οἱ πρόγονοί μας. — Ὀστᾶ δεδουλωμένων
μὲ ἐλευθέρων δὲν κατοικοῦν ἐντάμα.
Λάβετε, φίλοι, τόσον λαμπρὰ μνημεῖα,
λάβετε, ὅσα ὀστᾶ εἶναι ριγμένα
ὑπὸ ἐκείνων ὅσοι ἐξώρυξαν τοὺς τάφους,
ἵνα ἀνεύρουν πολύτιμόν τι σκεῦος.
Ἀλλὰ ἐκεῖ δὲν εἶναι παρὰ δοχεῖα
θερμῶν δακρύων ἀπ' ὀφθαλμοὺς ρευσάντων,
οἵτινες κρίκους τῶν δουλικῶν ἁλύσων
ποτὲ δὲν εἶδον.—Ἂς μὴ ὑπάρχουν τώρα
ἐν μέσῳ βώλων ἀροτρευθείσης γαίας.
Λάβετε ταῦτα καὶ ἂν ποτὲ σᾶς λείψῃ
ὁ λίβανος καὶ πλέον τὰς κατοικίας
τοῦ θεοῦ μας οὗτος μὲ καπνὸν δὲν κρύπτει,
τρίψατε ταῦτα καὶ μεταχειρισθῆτε

εἰς τοὺς ναούς σας ἀντὶ λιβάνου ἄλλου
ὀστᾶ προγόνων. — Δὲν θ᾽ ἀποβάλλῃ ταύτην
τὴν προσφοράν σας τὸ Παντοκράτορ πνεῦμα.

᾽Αλλ᾽ ἦλθ᾽ ἡ νύκτα. ᾽Εν μέσῳ τῶν προγόνων
ἂς μείνω ἤδη. Σκιὰ πατέρος, ὄχι,
φρικτὴ δὲν εἶναι. ᾽Εντὸς ὀλίγου ὅλοι
ἐδῶ ἐκβαίνουν καὶ ὁμιλοῦν κρυφίως.
Λαμπροὺς ὡς ἄστρα εὐώδεις ὡς τὰ ρόδα
θὰ τοὺς ἰδῶ. — Ψυχή μου, θάρρει. — ῎Ας μείνω
εἰς τὰς εὐώδεις ρίζας τῆς δάφνης ταύτης.

10

ΑΣΜΑΤΙΟΝ Β'

Ἰδοὺ τὸν ὕπνον ἡ ἀδελφὴ τοῦ Φοίβου
ἀφίνει πλέον, καὶ μὲ χιτῶνα ξένον
τὰς γλαυκὰς φωτίζει τ' οὐρανοῦ κοιλάδας.
Βαδίζει μόνη 'ς τοῦ ἀπεράντου χάους
τῆς ἐρημίας. Πλησίον της δὲν θέλει
τοσούτων δορυφόρων ποτὲ κανένα,
λυπεῖται ὅτι, ὁπότ' ὑπνώττ' ἡ φύσις,
τότε ἐμβαίνει εἰς τὸν γλυκύν της δρόμον.

Ἐὰν ἐξέλθῃς πρὸς τὸ πρωῒ τὸ ἔαρ,
θὰ ἴδῃς ὅλα καὶ ρόδα κ' ὑακίνθους,
κρίνους καὶ ἴα, μύρτους κ' εὐώδεις δάφνας,
φερούσας ὅσα τὴν παρελθοῦσαν νύκτα
δάκρυ' ἀφῆκαν τὰ θεῖα βλέμματά της.
Μὲ ταῦτα βρέχει τῶν δροσερῶν ζεφύρων
τὰς πτέρυγας καὶ οὗτοι τινάσσοντές τας
ρίπτουν τὴν δρόσον 'ς τὰς παρειὰς ἐπάνω
ἐραστῶν νέων, ὁποὺ κοιμῶντ' ἡσύχως
ὑπό τι δένδρον εἰς ρύακα πλησίον.

Χλωμὰς ἀκτῖνας πρὸς τί, σελήνη, ρίπτεις;
Ἐπιθυμεῖς, ἄστρον, τῶν θνητῶν τὸ βλέμμα
νὰ δύναται νὰ βλέπῃ τὰ σεπτά σου κάλλη;
ἢ συμμορφοῦσαι μὲ τὴν λοιπήν μας φύσιν;

Τώρα ἡσύχως ἡ ἀηδὼν καλύπτει
μὲ τὰ πτερά της τοὺς νεοσσούς της ὅλους.
Αἱ πτέρυγές της εἶν' ἀνοικταὶ κ' ἐγγίζουν
τοῦ μικροῦ της οἴκου τὰ στρογγύλα χείλη.
Βλέπεις κανένα τῶν τρυφερῶν της τέκνων
τὴν κεφαλὴν πολλάκις θερμὴν ἀκόμη
προβάλλον, νὰ φιλῇ τῆς μητρὸς τὸ στόμα,
ἥτις δὲν βλέπει παρ' εἰς ἐσέ, σελήνη!

Συχνὰ τοὺς τόσον ἡμέρους ὀφθαλμούς της
κλείουν αἱ χεῖρες τοῦ γλυκεροῦ Μορφέως.
Ἀνοίγει πάλιν τὸ βλέμμα της ἡσύχως

κ' ἐμπνεομένη ὑπὸ τοῦ θείου ζήλου,
ψάλλει συγχρόνως τὸ λιγυρόν της ᾆσμα.

Εὐτυχῆ ζῷα! πόσον ἀθῷα εἶσθε!
Φροντίδες δόξης ποτὲ δὲν σᾶς ταράττουν,
μόνον 'ς τὸν νοῦν σας ὁ πλαστουργὸς ὑπάρχει
κ' ἡ φωλεά σας. — Ὀλίγα πρὸς ἐκεῖνον
ὁποὺ ταράττουν τὸ τῶν ἀνθρώπων πνεῦμα.

Ὦ πῶς, σελήνη, 'ς τὸν θρόνον τοῦ Ὑψίστου
φέρεις ταχέως τὸ ἀσθενές μου πνεῦμα!
Πῶς τώρα βλέπω τοῦ οὐρανοῦ τοὺς δρόμους,
οἵτινες φέρουν εἰς τοῦ Ἐδὲμ τοὺς κόλπους!
Βλέπω τὴν θείαν λαμπρότητα τοῦ Ὄντος,
δὲν βλέπω ὅμως τὸν Κύριον τῶν Ὄντων.
Ἀλλ' εἶναι ξένον; — Ὄχι· κανεὶς δὲν πνέει
ἀφοῦ τὸν πλάστην ἰδοῦν τὰ βλέμματά του.
Κι' ὁ νοῦς μου ὡσαύτως, ἂν ἤθελε τολμήσει
νὰ ἐρευνήσῃ, ποῦ κατοικεῖ. Τίς οἶδε,
τίς κεραυνὸς φλογώδης ἤθελε καύσει
τὰς πτέρυγάς του καὶ τὸν βιάσ' ἀμέσως,
ὅθεν ἐξῆλθε, νὰ μὴν ἐξέλθῃ πλέον.

Ἀλλὰ τί ἦχοι ἁρμονικοὶ προσβάλλουν
τὴν ἀκοήν μου; Εἶν' αἱ δροσόεις αὖραι,
αἵτινες σείουν τῶν πτελεῶν τὰ φύλλα,
ἢ εἶν' ὁ φλοῖσβος τῶν δροσερῶν ὑδάτων,
ὁποὺ ποτίζουν τῶν εὐθαλῶν δενδρώνων
τὰς ρίζας; Ὄχι ... ἀλλ' αἱ σκιαὶ ἀφίνουν
τὰ μνήματά των ἐνῷ συγχρόνως ψάλλουν.

Ἰδοὺ ἀνοίγουν αἱ τελευταῖαι κλίναι
μόλις ἠκούσθη τ' ἀλέκτορος τὸ κράσμα.
Ὤ, πόσα πλήθη ἀνδρῶν ποὺ δὲν ὑπάρχουν!
Πόσαι σκιαί! Ἑκάστη φέρει πέπλον
λευκόν, ὡς εἶναι αἱ πτέρυγες τῶν θείων
τοῦ πλαστουργοῦ ἀγγέλων, λευκόν, ὡς εἶναι
τοῦ Ἀβραὰμ ἡ κόμη ἐντὸς τῶν κόλπων
τοῦ Παραδείσου, λευκόν, ὥς ποτε ἦσαν
τῆς τοῦ Ἀδὰμ συζύγου τὰ στήθη, ὅτε
δὲν εἶχε ἁπλώσει τὰς ἁπαλάς της χεῖρας
εἰς τὸν θανατηφόρον καρπὸν τοῦ δένδρου.

Ὅσους, ὁπότε ἔχων γυμνὸν τὸν πόδα
ἐντὸς τοῦ δάσους ὁ τρομερὸς Ἰσμένος
εἶδε νὰ ἔκδουν ἐκ τῶν σκηνῶν τοῦ Ἅδου
δαίμονας, τόσας βλέπω σκιὰς ἐξαίφνης
μὲ χαρὰν ν' ἀφίνουν τὸν πικρόν των τάφον.

Λόγους πολλοὺς καὶ ἀσπασμοὺς ἀκούω.
Ἡ μία τρέχει καὶ ἀπαντᾷ τὴν ἄλλην.
Κινεῖτ' ὁ πέπλος καὶ τὰς ἡσύχους αὔρας
ταράττει. Αὗται εὐθὺς ἐνταῦθα φέρουν
σ' ἐμὲ λιβάνου καὶ ἀρωμάτων ἄλλων
ὀσμὴν εὐώδη.—Ὁ δὲ ἀτμὸς ἐκεῖνος,
τὸν ὁποῖον βλέπω ὑπ' αὐτὸ τὸ δένδρον,
ἐν μέσῳ τῶν χλωμῶν καὶ νεκρῶν ἀκτίνων,
τί ἄρα εἶναι; Ἴσως κανένα πνεῦμα
ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἀσωμάτων ὄντων
ἐκβῆκε μόνον καὶ περιτρέχει ἐνταῦθα.
Πετοῦν ἀτάκτως καὶ δὲν ἀκούω πτῆσιν.
Ἡ μία θέλει μὲ στέφανον νὰ στέψῃ
τὴν ἄλλην, ὅμως ὁ στέφανός της πίπτει,
κι' αὐτὸν τὸν κτύπον ἀκούω πρῶτον τώρα.
Τρέχουν πολλάκις εἰς τὴν πλησίον βρύσιν
κ' ἐκεῖ, γελῶσαι, μία ραντίζει ἄλλην,
ἀλλὰ τὸ ὕδωρ δὲν βρέχει οὐδεμίαν.
Ὅλ' αἱ ρανίδες πίπτουν 'ς ἐμένα, ὅστις
ἔντρομος βλέπω τὰς σκηνάς των ταύτας.
Ἱδρὼς ἀφ' ὅλα τὰ παγωμένα μέλη
ρέει κ' ἑνοῦται μὲ τὸ νερὸν ἐκεῖνο.
Πάλλ' ἡ καρδία... ἀκινητεῖ τὸ βλέμμα...

Ἔξελθε, Φοῖβε· τάχυνον τώρα πλέον
καθὼς διώκεις, ὅσας ὁμίχλας εὕρῃς,
οὕτω καὶ ταύτας ν' ἀπομακρύνῃς ἔλα.
Ἀνοίξατ', ὧραι, τὰς χρυσωμένας θύρας,
ρίψατε ρόδα ἐμπρὸς τοῦ θείου κάρρου,
ὢ, πόσας, νύκτα, κρύπτεις σκιὰς φρικώδεις!

Ἀλλὰ τί βλέπω! ἔρχονται ὅλ' ἐνταῦθα.
Πνεύματα θεῖα! φέρω τὸ σῶμα ἀκόμη,
δὲν ἦλθ' ἡ ὥρα νὰ ἑνωθῶμεν. Ὅταν
κ' ἐγὼ αὐξήσω τὸν ἀριθμόν σας, τότε
μὲ σᾶς θὰ τρέχω εἰς τὰς κοιλάδας ταύτας.
Ν' ἀκολουθήσω τώρα τὰ βήματά σας
μὲ ἐμποδίζουν αὗται αἱ βαρεῖαι σάρκες.
Ἀφήσατέ με μόνον, φύγετε φίλαι,
τὴν ἐρημίαν τῆς συνοδίας ταύτης
κάλλιον θέλω· ἀφήσατέ με μόνον.

Ἀλλά; τίς εἶπε . . . «μὴ ἀγνοῇς εἰς ποίας
» ἄλλοτε σάρκας ἐκατοικοῦμεν τάχα;»
Ὄχι . . . ἐξεύρω· ναί, σᾶς γνωρίζω ὅλας·
τῶν θείων μου προγόνων αἱ σκιαὶ εἶσθε.
Ἔχω, ναί, ἔχω εἰς τὰς θερμάς μου φλέβας
τινὰς ρανίδας τοῦ θείου αἵματός σας.
Καὶ σύ, ὦ πνεῦμα, ὁποὺ γελᾷς, τίς εἶσαι;

«Εἶμ' ἡ σκιὰ τοῦ Δωροθέου, φίλε,
» καὶ μὴ τρομάσσῃς· ἤδη ἐν μέσῳ εἶσαι
» τῶν ριζῶν ἐκείνων, ἀφ' ὧν βλαστάνουν
» ὅσοι ὑπάρχουν 'ς τὴν χώραν ταύτην τώρα».
Σκιὰ τοῦ Δωροθέου, ὢ πόσην δίδεις
εἰς τὸ νεκρόν μου πνεῦμα ζωὴν καὶ θάρρος!
Μένω, ναί, μένω, μὲ σᾶς ἐδῶ τὴν νύκτα.
Καθίσατ' ὅλοι ὑπὸ τὴν δάφνην ταύτην,
ἐλθὲ σιμά μου, τοῦ Δωροθέου πνεῦμα
καὶ δεῖξέ μου ὅλους τοὺς σεβαστοὺς προγόνους,
οἵτινες τώρα καθὼς ἀτμοὶ ὑδάτων
μὲ τριγυρίζουν καὶ μειδιοῦν καὶ χαίρουν.
Εἰπέ με ὅ,τι καθεὶς αὐτῶν τὸ πάλαι
ἔπραξε μέγα. Εἰπέ με ποῦ καθείς των
ἔλαβεν ὅσας πληγὰς ἀκόμη φέρει.
Ἔτρεμα πρῶτον, ἀλλὰ δὲν τρέμω πλέον.

Τοιουτοτρόπως, ὅταν ἀνοίγουν πρῶτον
τοὺς σφραγισμένους ὀφθαλμοὺς τὰ τέκνα
τοῦ ἀετοῦ, καὶ ἴδουν τὸ θηριῶδες
τοῦ βλέμματός του, τὸ σκληρόν του ρύγχος
καὶ τῶν ὀνύχων τὸ ὀξύ, τρομάσσουν
κ' ἐπιθυμοῦν ματαίως πτερὰ νὰ εἶχον,
ἀλλ' ὅταν ἴδουν, ὅτι αὐτὸς τοῖς φέρει
τροφὴν καὶ ὅτι μὲ τὰ σκληρὰ πτερά του
νὰ ἀποτρέψῃ πάσχει κι' αὐτὴν τὴν δρόσον
μήπως ψυχράνῃ τὰ φίλα νεογνά του,
τότε γνωρίζουν, ὅτ' ὁ πατὴρ δὲν εἶναι
σκληρὸς 'ς τὰ τέκνα, καὶ ἀμερίμνως πλέον
κοιμῶνται ἐν μέσῳ τῶν ποδῶν ἐκείνων
ὁποὺ ἐν πρώτοις ἐτρόμαζον μακρόθεν.

Ἡ νύκτα, βλέπεις, μὴ φοβουμένη πλέον
τὸν Φοῖβον ρίπτει πυκνὰς σκιὰς καὶ μαύρας.
Σκοτεινοτέρα εἶναι τῆς ψυχῆς ἐκείνου,
ὅστις πολλάκις ἐνέβαψε τὴν χεῖρα
εἰς συγγενῶν τὸ αἷμα. — Ἄρχισε πλέον
καὶ μὴ φοβῆσαι· εἶναι μακρὰν ὁ Φοῖβος.
Ὁ Ἑωσφόρος θέλει μᾶς προμηνύσει
τὴν ἔλευσίν του πρὶν σᾶς ἀφήσω φίλαι.

11

ΑΡΜΟΝΙΑ

Καθὼς τρυγόνος τρυφερᾶς κ᾽ εἰς φυλακὴν ἂν εἶναι,
μακρὰν δρυμώνων καὶ βουνῶν, μακρὰν τοῦ οὐρανοῦ της,
δὲν φεύγουν ἀπ᾽ τὴν μνήμην της τὰ ἄνθη, αἱ μυρσίναι
κ᾽ αἱ ἀναμνήσεις αἱ γλυκαὶ τ᾽ ἐλεύθερου καιροῦ της,
ἀλλ᾽ ὅτ᾽ ὑπνώττει μοναχά, συχνὰ ταραττομένη
ἀπὸ ὀνείρατα πολλά, ἀκούεται νὰ στένῃ,
ἀνακινεῖ τὰ νῶτά της κι᾽ ἀφίνει τὰ πτερά της
μ᾽ ἀμέλειαν νὰ κρέμωνται ἀπὸ τὰ δυὸ πλευρά της,

τοιουτοτρόπως καὶ ἐγώ, μόλις σχεδὸν ἀφήσω
τὰ βλέφαρα νὰ κρύψωσι τὰ δύο ὄμματά μου,
μόλις ᾽ς τοῦ ὕπνου τὴν ἀρχὴν τὰ μέλη παραιτήσω,
πετῶ ἀμέσως μὲ τὸν νοῦν ᾽ς τὰ θεῖα χώματά μου.
Ἄχ! δὲν γυρνῶσι πώποτε τὰ κάλλη τῆς Ἑλλάδος,
καὶ εἰς τὸ ἄκρον γῆράς του δάφνης τινὸς ὁ κλάδος
δὲν παραιτεῖ τὰ φύλλα του καὶ εἶναι πάντ᾽ ὡραῖος.
Ἑλληνικέ μου οὐρανέ! Πάντα ἐσὺ εἶσαι νέος.

Ὅτε ὑποκάτω σου συχνὰ καὶ νοερῶς βαδίζω,
εἰς κάθ᾽ ἀστέρα σου λαμπρὸν βλέπω μιὰν κατοικίαν
ἑλληνικῆς τινος ψυχῆς ἀπὸ χαρὰν δακρύζω·
δακρύζω, ναί, καὶ ἐξυπνῶν πολλάκις τὴν πρωΐαν
εὑρίσκω ἀκόμη ποὺ κυλᾷ ἐπὶ τῶν παρειῶν μου
καμμιὰν ρανίδα τοῦ νεροῦ τῶν νέων ὀφθαλμῶν μου.

Τότε ἁπλώνω παρευθὺς τὴν τρέμουσάν μου χεῖρα
᾽ς τὸ μέρος ὅπου κρέμασαι ὦ νεαρά μου λύρα.
Ἐλθὲ καὶ τώρα πρὸς ἐμέ, ἐλθὲ νὰ σὲ τανύσω,
τὸν θάνατον δυὸ ἐραστῶν μὲ σὲ θὰ ἐξυμνήσω. . . .
Σὺ δέ, Ἑλλάς μου προσφιλής, σὺ ἐρασμία φίλη,
ποὺ ἔχεις ἁγνὸν τὸ πρόσωπον ἀκόμη καὶ τὰ χείλη,
ἀπ᾽ τὰς πληγὰς ποὺ σ᾽ ἔδωσε τὸ ξίφος τῶν ἐχθρῶν σου,
μὴν ἀρνηθῇς ν᾽ ἀκροασθῇς κ᾽ ἐμένα τὸν υἱόν σου.
Σὺ μόνη εἶσ᾽ ἡ Μοῦσά μου, σὺ εἶσ᾽ ὁ Ἑλικών μου
κ᾽ εἰς ἐσὲ προσφέρω ταπεινῶς τὴν πρώτην τῶν Ὠδῶν μου.

Ἦτον ἡ νύκτα ἥσυχος, παντοῦ ἦτον γαλήνη
κι᾽ ἀργύρωνε τὸν οὐρανὸν μ᾽ ἀκτῖνας ἡ σελήνη,
τὰ ἄστρα ἐχαίροντο καὶ αὐτά, ἔπαλλον κι᾽ ἐσκιρτοῦσαν
κι᾽ ὡς Νάρκισσοι καλλίκομοι πάντοτ᾽ ἐθεωροῦσαν

μὲ θαυμασμὸν τὰς φλόγας των 'ς τὸ βάθος τῶν ὑδάτων.
Μακρόθεν ἤρχετο ἁπαλὸς ὁ φλοῖσβος τῶν κυμάτων
καὶ τῶν ποιμένων αἱ ᾠδαὶ καὶ τῶν πηγῶν τὸ ρεῦμα.
Ἀλλ' ὦ ἐσύ, ἑλληνικὸν καὶ ζεφυρῶδες πνεῦμα,
ἐσὺ ὅπερ ἐξήτμιζες συχνὰ τὰ δάκρυά μου,
ὅτ' ἐθεώρουν κ' ἔκλαιον τὰ πατρικὰ ὀστᾶ μου,
ποῦ ἦσο καὶ δὲν ἔσειες τὰ φύλλα τῶν δενδρώνων;....

Ἦτο μακράν.... ἐστρέφετο ἐν μέσῳ τῶν λειμώνων
τοῦ πατρικοῦ ἐδάφους μου. Ἐδρόσιζε τὸ μνῆμά
τινος τῶν ὅσων ἔπεσαν ἐλευθερίας θῦμα.
Καὶ σύ, γλυκεῖα ἀηδών, πρὸς τί μὲ τ' ᾄσματά σου
καθήμεν' ὑπεράνωθεν τῆς φίλης φωλεᾶς σου
ἢ εἴς τι δένδρον χλοερὸν πλησίον εἰς μίαν βρύσιν,
δὲν ἤθελες τὴν ἥσυχον καὶ κοιμωμένην φύσιν;
Οἱ παγετοὶ τῶν Ἄλπεων, οἱ παγωμένοι νότοι,
τὸ μύκημα, οἱ πάταγοι κ' οἱ τῶν χειμάρρων κρότοι
πνίγουν τὸ ᾆσμα τὸ γλυκὺ τῆς θείας ἀηδόνος.
Ἄφες αὐτὴν νὰ κάθηται ἐπὶ τοῦ Ἑλικῶνος.

Ἀκολουθῶ τὸν δρόμον μου. Ἡ ἀργυρᾶ σελήνη
ἓν πέλαγος ἀπέραντον φωτὸς τριγύρω χύνει.
Ἓν πέλαγος, ἀλλ' ἥσυχον, ἀλλὰ γλυκὺ καὶ θεῖον
ὅπου μακρόταται σκιαὶ ὀρέων γιγαντείων,
ὡς νεκρωμέναι φάλαιναι ἡσύχως κολυμβοῦσι 1).
Ὦ πόσα σμήνη ἰδεῶν τὸν νοῦν μου πλημμυροῦσι!
Ἐβάδιζον, ἐβάδιζον στρέφων στὴν κεφαλήν μου
τὰ πάθη ὁποὺ φθείρουσι τὴν γῆν τὴν πατρικήν μου.
Ἄχ πότε, πότε νὰ ἰδῶ καθὼς 'ς τὴν Ἑλβετίαν
κ' ἐκεῖ τεμένη ἔνδοξα εἰς τὴν Ἐλευθερίαν!

Ἂς εἶναι βράχοι ἔρημοι, ἂς εἶν' κρημνοὶ φρικώδεις 2)
ἂς εἶναι χάη σκοτεινὰ καὶ πέτραι τερατώδεις.
'Σ αὐτὴν δὲν ἔχει ὁ Ἑλβετὸς τεμένη ὑψωμένα,
τὰ εἶχ' ἡ φύσις πρὸ αὐτοῦ λαμπρότατα κτισμένα.
Οἱ βράχοι οἱ ἀπότομοι, τὸ βάθος τῶν σπηλαίων
εἶν' οἱ βωμοί, ὅπου αὐτὸς λατρεύει τὴν θεάν του,
καὶ οἱ ἀτμοὶ ποὺ ἕρπουσι 'ς τὰ νῶτα τῶν ὀρέων
αὐτὸ εἶν' τὸ θυμίαμα, ὁποὺ 'ς τὴν ἱεράν του
προστάτριαν ὁ Ἑλβετὸς προσφέρει ἐκ καρδίας.

---

1) Οἱ δύο οὗτοι στίχοι εἶχον παλαιότερον εἰς τὸ αὐτόγραφον ὡς ἑξῆς:

ἓν πέλαγος ὅπ' αἱ σκιαὶ ὀρέων γιγαντείων,
πυκναὶ καὶ μελαγχολικαὶ ἡσύχως κολυμβοῦσι!

2) Ἐν τῇ ὤᾳ τῆς σελίδος τοῦ τετραδίου, ἀφοῦ ἐσημειώθησαν διὰ κυρτῶν γραμμῶν οἱ στίχοι 65 καὶ 66, ἐγράφησαν παρὰ φίλου τοῦ ποιητοῦ ταῦτα:

Εὖγέ σου Ἀριστοτέλη, ἂν χιλίους στίχους τοιούτους ποιήσης,
Σ' ἐγγυῶμαι ἐκ μέρους τῆς Καλλιόπης τὴν ἀθανασίαν. Εὖγε καὶ πάλιν.

Ν. Ι. Σ.

Καὶ σύ, ὦ Ἕλλην, ὅστις ζῇς ὑπὸ ζυγὸν δουλείας,
τοιούτους δέχθητι βωμοὺς καὶ μὴ διστάζῃς πλέον.
Ἀνάβα εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὑψηλῶν σου ὀρέων,
κρύφθητι εἰς δάση σκοτεινὰ καὶ σπήλαια ζοφώδη,
κατάβα κ' εἰς τοῦ μνήματος τὰ στήθη τὰ φρικώδη,
ἂν δύνασαι ἐλεύθερος πάντοτ' ἐκεῖ νὰ εἶσαι.
Καλύτερον ἀναίσθητος εἰς τὴν σκιὰν νὰ κεῖσαι
μιᾶς κυπαρίσσου χλοερᾶς, παρὰ νὰ ἡσυχάζῃς
ὑπὸ τοῦ σκήπτρου τὴν σκιὰν καὶ πάντα νὰ στενάζῃς.
Καλύτερον 'ς τὰ σπήλαια τὰ ζόφη ν' ἀναπνέῃς,
παρὰ ἀέρα καθαρὸν νὰ βλέπῃς καὶ νὰ κλαίῃς.
Πῶς ὑπομένεις νὰ θεωρῇς μ' ἀδάκρυτον τὸ βλέμμα
τὸν ἱερόν σου Ὄλυμπον, φέροντ' ἀκόμη στέμμα
τὸ ἄστρον τῶν τυράννων σου; καὶ πῶς διστάζεις πλέον
νὰ φέρῃς, χαίρων, τὸν σταυρὸν ἐπάνω τῶν ὡραίων
κυμάτων τοῦ Βοσπόρου σου; Τ' ἀφροστεφές του κῦμα
ἂς γίνῃ τῶν τυράννων σου καὶ ἄσυλον καὶ μνῆμα.

Ἀλλ' ἡ φαντασία μου ποῦ τρέχει καὶ πλανᾶται . . .
Ἂς φύγω πλέον ἀπ' ἐκεῖ ὅπ' ὁ Γραικὸς κοιμᾶται
κι' ἂς ἔλθω πάλιν 'ς τὰ ὑψηλὰ βουνὰ τῆς Ἑλβετίας.

Ἐβάδιζον καὶ σκοτεινὰ νέφη μελαγχολίας
ἐσκίαζον τὸ πνεῦμά μου. Ἡ δρόσος τῆς πρωΐας
ἔβρεχεν ὅλα τὰ φυτὰ μετ' ἄκρας ἡσυχίας,
ἀλλ' ἂν ἡ δρόσος ἔβρεχε τὰ δύο ὄμματά μου,
ἄλλαι ρανίδες ἔτρεχον ἀπὸ τὰ βλέφαρά μου.
Ἀλλ' ἤδη 'ς τὴν ἀνατολὴν ἤρχιζε ν' ἀναβαίνῃ
τῆς Ἀφροδίτης ὁ ἀστήρ. Κ' εἰς τὸν γλαυκὸν αἰθέρα
νὰ βλέπω ἤρχιζα κ' ἐγὼ κρυφίως νὰ προβαίνῃ,
ἵν' ἀσπασθῇ τὸν σκοτεινὸν ἀλλ' ἥσυχον ἀέρα,
καμμιὰν ἀκτῖνα ἡλιακήν. Ἡ ἀργυρᾶ σελήνη
κι' αὐτὴ ἤρχιζε τὸ κάρρον της πρὸς τὰς δυσμὰς νὰ κλίνῃ.

Σ τὴν λίμνην, ἥσυχον, νεκράν, ἀντανακλῶντ' ἀκόμη
τῶν ἄστρων ποὺ ἀπέθνῃσκον οἱ τελευταῖοι τρόμοι.
Ἀκόμη εἰς τὸ βάθος της ἐφαίνετο ριγμένος
δεύτερος ἄλλος οὐρανὸς λαμπρὰ κεκοσμημένος.

Ἀλλά, τί τάχα εἶν' αὐτὸ τὸ ὑψωμένον χῶμα;
Μὴ κρύπτῃ ἆρά γέ τινος τὸ νεκρωμένον σῶμα;
Ναί... εἶν' ἓν μνῆμα, εἷς κράββατος δύο ἐραστῶν ἀπόντων.
Ἄκουσον, φίλε, ἄκουσον κ' εἰς τὸν ψυχρὸν νεκρόν των
ἑτοίμασε τὸ βλέμμα σου δικαίως νὰ δακρύσῃ,
ἑτοίμασέ το ἐπ' αὐτῶν τὸ ὕδωρ του νὰ χύσῃ.

Ἦσαν οἱ δύο ἐρασταὶ 'ς τὴν κορυφὴν τῆς Δόλου,
ἥτις 'ς τὰ νέφη κρύπτεται σιμὰ τοῦ θείου θόλου.
Τὸ πεπρωμένον, φαίνεται, τοὺς εἶχεν ὁδηγήσει

σιμὰ τοῦ στερεώματος, σιμὰ τῶν θείων θρόνων,
διότι ἔμελλ' ἐν βραχεῖ καθεὶς νὰ κατοικήσῃ
ἐκεῖ, μακρὰν τοῦ κόσμου μας, 'ς τὰ νῶτα τῶν αἰώνων.

Ὁ ἐραστὴς ἐκάθητο μὲ δακρυσμένον ὄμμα
καὶ ἔδιδεν ἀνάπαυσιν 'ς τὸ τρυφερόν του σῶμα.
Μόλις τὸν εἶδες σκυθρωπόν, ὦ δυστυχὴς Μαρία,
ἔτρεξες 'ς τὰς ἀγκάλας του. Ἡ τρυφερὰ καρδία
τοῦ ἐραστοῦ σου ἔπαλλεν. Ἦτον τεταραγμένη
κ' οἱ ἥμεροί του ὀφθαλμοὶ βαρεῖς καὶ δακρυσμένοι,
μόνοι, ὦ κόρη, σ' ἔλεγον τὴν λύπην τῆς ψυχῆς του.
Ὁ δυστυχὴς ᾐσθάνετο τὸ τέλος τῆς ζωῆς του!
Τῶν ὀφθαλμῶν τὰ δάκρυα, ἡ κόμη σου ἡ βαθεῖα
ποὺ ἔκειτο ἐλεύθερος ἀπέμαξε, Μαρία·
κ' ἐνῷ τ' ὡραῖον στόμα σου τὸν ἐραστὴν ἐφίλει,
τοιούτους λόγους ἄφινον τὰ ροδαλά σου χείλη.

« Διατί δακρύεις, φίλε; διατί εἶσαι λυπημένος;
Αὔριον... ὦ εὐτυχία! μὲ ἐμὲ θὰ σαι ἑνωμένος.
Μὲ ἐμέ... ἀλλὰ τί λέγω; τοῦτο, ἴσως, ἡ αἰτία,
εἶν' αὐτῶν σου τῶν δακρύων.» «Ὦ πανάθλιε Μαρία!
» Ὀρφανή, δυστυχισμένη, σ' ἦσο ἡ μόνη ἐλπίδα·
» εἰς σὲ εἶχα καὶ πατέρα καὶ μητέρα καὶ πατρίδα·
» διατὶ μ' ἀφίνεις τώρα,
» ὅτε πλέον τοῦ ὑμεναίου ἐπλησίασεν ἡ ὥρα;

» Δυστυχής! ἀντὶ νὰ πλέξω τὴν στολὴν τὴν νυμφικήν μου,
» ἔπρεπε νὰ εἶχα πλέξει τὴν στολὴν τὴν νεκρικήν μου
» καὶ ἀντὶ νὰ ἑτοιμάσω νυμφικὸν τὸν θάλαμόν μου,
» ἔπρεπε νὰ σκάψω λάκκον γιὰ νὰ θέσω τὸν νεκρόν μου,
» ἀλλ' κἂν προτοῦ μ' ἀφήσῃς, πρὶν μείνω ἔρμη ἡ ἀθλία,
» 'πές μου κἂν τοῦ χωρισμοῦ μας ποία εἶναι ἡ αἰτία;
» Φίλε μου λάβ' εὐσπλαγχνίαν,
» εἰ δὲ μή, νεκρὰν θὰ κλαύσῃς τὴν πανάθλιον Μαρίαν».

Καὶ ἔκλαιε ἡ δυστυχὴς σὰν βρέφος ποὺ βυζαίνει,
εἰς κάθε λόγον ποὺ ἄφινον τὰ χείλη της νὰ ἐκβαίνῃ.

« Μαρία! (τότ' ἀνέκραξεν ὁ ἐραστής της κλαίων)
» Μαρία, κλεῖσε τὰς πηγὰς τῶν ὀφθαλμῶν σου πλέον.
» Ἡ αὐριανή μας ἕνωσις δὲν εἶναι ἡ αἰτία
» τῆς λύπης, ὦ φίλη μου, ὦ τρυφερὰ Μαρία.
» Ἀλλά;... ἀλλὰ μία φωνὴ μὲ λέγει 'ς τὴν καρδίαν,
» ὅτι... μακράν... θὰ ἤμεθα... τὴν αὐριανὴν πρωΐαν.
» Μαρία... ἂς πλέξωμεν μαζὶ τὸν στέφανόν μας,
» εἴτε διὰ τὸν γάμον μας ἢ γιὰ τὸν θάνατόν μας».

Ἐκόσμουν ἄνθη τρυφερὰ τὴν κορυφὴν ἐκείνην,
ἐφ' ἧς ἡσύχαζ' ὁ ἀὴρ ὡς ἐπὶ θείαν κλίνην.
Ἐκεῖ ἐπεριφέροντο οἱ δύο ἐρωμένοι

μὲ τ' ἄνθη, ὅπου ἐσύναζον ὡραίως ἐστεμμένοι.
Ἀλλὰ τίς δαίμων ὤθησεν εἰς τοῦ κρημνοῦ τὰ χείλη
τὴν κόρην, ὅπου πρὸ μικροῦ ὁ ἐραστὴς ἐφίλει;
Οἱ πόδες της ἀέριοι γλιστρῶσιν. Ἄχ! ἐχάθη...
Τὸ ὄνομα τοῦ ἐραστοῦ ἀπ' τῆς καρδιᾶς τὰ βάθη
πετᾷ τὴν ὕστερην φοράν... ὁ ἐραστὴς τὴν βλέπει
καὶ τρέχει τρέμων πρὸς αὐτήν, ἐκεῖ τὸ βῆμα τρέπει·
Τὴν φθάνει, τὴν ἀσπάζεται... ὢ θηριώδης μοῖρα!
κ' οἱ δύο πίπτουσι νεκροί. Εἰς καθεμίαν χεῖρα,
βαστοῦν ἀκόμη ἄνθη τινά. Ἐς τὰ μέλη των ἀκόμη
μικροὶ καὶ ἀνεπαίσθητοι φαίνονται τινὲς τρόμοι.
Ἐς τὸ στῆθός των εἶχον πληγὰς εἰς τὸ παρόμοιον μέρος,
ὅπου ὀλίγον πρότερον εἶχε πληγώσει ὁ Ἔρως.
Τὸ ζωηρὸν τὸ ἥμερον κ' ἐρωτικόν των βλέμμα
ἦτον θολὸν κ' ἐστρέφετο εἰς τὸ θερμόν των αἷμα.

Ἀνοιγοκλοῦν τὸ στόμα των, ὅπου ἀκόμη μένει
τῶν τρυφερῶν τῶν ἀσπασμῶν ἡ δροσερὰ ὑγρότης.
Τὰ χείλη των κατάχλωμα ἀφίνουν νὰ ἐκβαίνῃ
κανένα φθόγγον μυστικόν. Ὢ ποία ἡμερότης
ἐκάλυπτε τοὺς δυστυχεῖς! Αἱ ἥμεραι ψυχαί των
ἐπέτασαν 'ς τὸν οὐρανόν, ὅπου ἦσαν αἱ σκηναί των.

Ἕνας πρεσβύτης ἱερεύς, μ' ἀκροσφαλὲς τὸ βῆμα,
εἰς τοῦ κρημνοῦ τοὺς πρόποδας ἀνέσκαψε τὸ μνῆμα.
Ὢ πόσον ἦτο εὐρύχωρον! Τῶν δύο ἐρωμένων
ἔθεσ' ἐκεῖ τὰ πτώματα, ψυχρῶν καὶ νεκρωμένων.
Τὰ ἄνθη μεθ' ὧν ἔστεφον τὴν νέαν κεφαλήν των
μόνον ὑπῆρξαν κόσμημα εἰς τὴν σκληρὰν ταφήν των.

Μία μικρὰ ροδωνιὰ ἐπάνω των αὐξάνει,
ἀλλ' εἶναι τόσον ἀσθενὴς ποὺ λέγεις, «θ' ἀποθάνῃ».
Τὰ φύλλα της κατάχλωμα πάντοτε παρακαίρως
κρημνίζονται στὸ μνῆμά των μὲ μιὰν πνοὴν ἀέρος.
Ἀλλὰ πρὸς τί οἱ ἄνεμοι καὶ τῶν πηγῶν τὸ κῦμα
δὲν ἐκριζώνουν τὸ φυτὸν ἀπ' τὸ ψυχρόν των μνῆμα;
Τὸ σέβονται ὡς ἱερὸν τοῦ ἔρωτος σημεῖον
καὶ δὲν τολμοῦν, βιάζοντες δυὸ νέων ἓν μνημεῖον,
νὰ θανατώσουν ἓν φυτὸν ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ ζήσῃ,
ἵνα ἀκόμη πρὸς καιρὸν 'ς τὸν τάφον των θρηνήσῃ.

Ὢ νέαι δάφναι, τρυφεραί, ἀκαίρως μαρανθεῖσαι,
σταγόνες δρόσου ἐαρινῆς σκληρῶς ἐξατμισθεῖσαι,
ἀπὸ τὰς φλόγας κεραυνοῦ ὁποῦ περνᾷ καὶ φθείρει,
χαίρετε! Κἂν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν τρομερὰν καὶ πλήρη
τοῦ μνήματος πικρότητα κἂν εἶσθε ἑνωμένοι,
κοιμᾶσθε κἂν ἀχώριστοι κι' ἂς εἶσθ' ἀποθαμένοι.

12

Ο ΦΘΙΣΙΚΟΣ

« Θεέ μου, πόσον ἴσχνευσα! Τὸ νεαρόν μου στῆθος
» κατήντησε κατάξηρον, ψυχρὸν ὡς τάφου λίθος.
» Μία φλόγα ἀκαταδάμαστος τοὺς πνεύμονάς μου καίει,
» ἐξήρανε τὸ σῶμά μου, ἔκαυσε τὰ ὀστᾶ μου
» κι᾽ ὁ ὀφθαλμός μου πρὸ πολλοῦ δὲν δύναται νὰ κλαίῃ.
» Ἡ φλόγα μου ἀπερρόφησε κι᾽ αὐτὰ τὰ δάκρυά μου.
» Ἐλπίζω, ἐλπίζω πάντοτε ᾽ς τοῦ μνήματος τὴν δρόσον,
» ἀλλὰ ὡς πόσον μάταια θὰ τὴν προσμείνω, ὡς πόσον;

» Τὰ φύλλα πλέον ἤρχισαν κατάξηρα νὰ πίπτουν·
» ἤρχισαν κ᾽ αἱ κυπάρισσοι τὰ μῆλά των νὰ ρίπτουν
» καὶ νὰ τ᾽ ἀφίνουν νὰ κυλοῦν ἐπάνω τῶν μνημάτων
» κ᾽ ἐγὼ νεκρὸς ἀπὸ πολλοῦ δὲν δύναμαι νὰ πέσω,
» δὲν δύναμαι νὰ κοιμηθῶ ἐν μέσῳ τῶν ᾀσμάτων
» τῆς μελαγχολικῆς γλαυκός· δὲν δύναμαι νὰ θέσω
» τὴν ἔρημήν μου κεφαλὴν ἐπάνω εἰς ᾽λίγον χῶμα,
» δὲν δύναμαι διὰ παντὸς νὰ κλείσω αὐτὸ τὸ στόμα.

» Ὅτε τὴν νύκτα ἡ ἥσυχος καὶ ἀργυρᾶ σελήνη
» τῆς κυπαρίσσου τὴν σκιὰν ἐπὶ τῶν τάφων χύνῃ,
» ὅτε ἀκίνητος κ᾽ ἐγὼ εἰς τὸ νεκροταφεῖον
» τὴν βλέπω ἐκείνην τὴν σκιὰν βουβὴν καὶ μακρυτάτην
» νὰ ἀριθμῇ μὲ προσοχὴν τὸν ὄχλον τῶν μνημείων
» ὁποὺ τῆς ἐπαράδωσεν ἡ τύχη νὰ φυλάττῃ
» μὲ φαίνεται, ὅτι μὲ ζητεῖ· ἀλλὰ κι᾽ αὐτὴ θὰ πέσῃ,
» πρὶν εἰς τοὺς φίλους τάφους της τὸν τάφον μου προσθέσῃ».

Ὁ δυστυχής, καθήμενος σιμὰ ᾽ς τὴν παραλίαν,
ἐκοίταξε τὴν θάλασσαν εἰς ἄκραν ἡσυχίαν
καὶ μετ᾽ ὀλίγον ἤρχισε πάλιν ν᾽ ἀναστενάζῃ.

Ἡ ἀλκυὼν μ᾽ ἀνησυχίαν ᾽ς τὸν αἰγιαλὸν φωνάζει
κ᾽ εἰς τὰς λυπηρὰς κραυγάς της ἐκεῖ πέραν ᾽ς τὴν κοιλάδα
ἀποκρίνεται ὁ ταῦρος μὲ μυκήματα βροντώδη
καὶ τὴν θάλασσαν σκεπάζει μία νεκρικὴ μαυράδα.

Ὁ ἀὴρ ἐπισωρεύει πυκνὰ νέφη καὶ ζοφώδη.
Βέβαια τὴν νύκτα ταύτην τὰ στοιχεῖα θυμωμένα
θὰ ταράζουν καὶ τὴν σκόνιν καὶ ὀστᾶ τὰ γυμνωμένα,
ποὺ ἀναπαύοντ' αἰωνίως εἰς τὰ σκοτεινὰ μνημεῖα.
Βέβαια θὰ ἀποσβέσουν 'ς τὰ βουβὰ νεκροταφεῖα
καὶ τὰς νεκρικὰς λυχνίας,
ποὺ ἀνάπτομεν ἐν μέσῳ τοῦ θανάτου τῆς σκοτίας.

13

ΕΙΣ ΤΟΝ ΦΙΛΟΝ ΜΟΥ ΠΑΓΚΑΛΟΝ

Ἐγόγγυζον οἱ λαίλαπες, ἀπ' τὰ φρικτά των στήθη
φρικωδεστέρα ἄλλη φλὸξ πώποτε δὲν ἐχύθη.
Ὁ μαῦρος Νότος κι' ὁ Βορρᾶς, ὡς ἔχιδναι σφυρίζουν
καὶ τὰς πτελέας φεύγοντες σκληρότατα μαστίζουν.
Βροντᾷ καὶ πίπτει ὁ κεραυνός, βροντᾷ καὶ πίπτει πάλιν,
σχίζων τὰ σπλάγχνα τῶν νεφῶν καὶ τὴν ἀνεμοζάλην.

Ἄχ! πόσον ἐπεθύμησα κ' ἐγὼ νά 'μαι πτελέα,
νά 'μαι πτελέα ἔρημη ψηλὴ καὶ γηραλέα,
νὰ δέχωμαι 'ς τὰ νῶτά μου τὰς κρούσεις τῶν στοιχείων,
ν' ἀφίνω μόνον ἐπ' αὐτῶν μερῶν τῶν ἐπιγείων
τὰς μακρυτάτας ρίζας μου· καὶ μὲ τὴν κεφαλήν μου
νὰ πλησιάζω πάντοτε τὸν μέγαν ποιητήν μου,
νὰ ἀναπνέω τοὺς ἀτμοὺς ἀνάμεσα 'ς τὰ νέφη,
νὰ βλέπω καὶ τὸν λαίλαπα ἀγρίως νὰ μὲ στέφῃ.

Ἐγόγγυζον οἱ λαίλαπες. Καὶ τοῦτο τί με μέλλει;
Ἐὰν ἡ φλὸξ τοῦ οὐρανοῦ τὴν κεφαλήν μου θέλῃ
δὲν τὴν εὑρίσκει πανταχοῦ;... Μονήρης τότ' ἐκβαίνω
καὶ εἰς τὸ δάσος τὸ βαθὺ ὁρμητικὸς ἐμβαίνω.

Ὦ φίλε, πρό τινος καιροῦ ἡ καθαρὰ πρωΐα,
ὁ αἴθριος ὁ οὐρανός, σελήνη ἡ γλυκεῖα,
δὲν τέρπουν τὴν καρδίαν μου. Ἀνάμεσα 'ς τὰ δάση
ὁ νεφελώδης βίος μου ἄμποτε νὰ περάσῃ!
Ἐπιθυμῶ καλύτερον τοῦ κεραυνοῦ τὰ βέλη
'ς τὴν ἀκοήν μου νὰ κροτοῦν, παρὰ τὰ θεῖα μέλη
τῆς ἀηδόνος. Ἀλλὰ ποῦ, ποῦ εἶν' ἡ Ἑλβετία;
Ποῦ εἶν' ἐκείνη ἡ ψυχρὰ τῆς φρίκης κατοικία;
Ἐκεῖ, ἐν μέσῳ παγετῶν καὶ βράχων καὶ χιόνων,
τριγυρισμένος πάντοτε ἀπ' τὴν σκιάν μου μόνον,
ἐβάδιζα μὲ σταθερὸν μὲ ἀσφαλὲς τὸ βῆμα
καὶ μ' ὅλον τοῦτο, οὔτ' ἐκεῖ δὲν εὕρηκα ἓν μνῆμα,
ἐκεῖ, ὁποὺ κρημνίζονται μυρία ὄρη πάγου
μὲ ταραχὴν κολάσεως, μετὰ φρικτοῦ πατάγου,
ἀφίνοντα ὀπίσω των φόνον καὶ ἐρημίαν,
ὅτε ἐπέρασα κ' ἐγὼ τὸ πᾶν εἰς ἡσυχίαν
μ' ἐπεριγέλα μειδιῶν. Μ' ἄφινε νὰ περάσω.
Μὲ εὐσπλαγχνίσθη ἡ μοῖρά μου καὶ θέλει νὰ γηράσω.

Μέσ' 'ς τὰ ζοφώδη σπήλαια, μέσ' 'ς τῶν κρημνῶν τὸ στόμα
ποτέ μου δὲν ἐπάτησα τοῦ τάφου μου τὸ χῶμα.

Τοιουτοτρόπῳ καὶ προχθὲς 'ς τοὺς κεραυνοὺς ἐν μέσῳ,
'ς τὴν κεφαλήν μου κανενὸς τὴν φλόγα νὰ καλέσω
δὲν ἠδυνήθην. Ἡ βροχὴ κατέπιπτε ραγδαία
κ' ἐμάστιζε τῶν πτελεῶν νῶτα τὰ γηραλέα.
'Σ τὴν χεῖρά μου ἐβάσταζα ψυχρὰν καταβρεγμένην
ὅσιον βίβλον ἱεράν, θεόθεν ἐμπνευσμένην·
τοῦ Μιτζκεβίτζ τὰ ἄσματα. Ὦ φίλε μου, ἀγνοοῦσα,
ὅτι μ' αὐτὴν τὸν θάνατον εἰς μάτην ἐζητοῦσα.
Ὁ οὐρανὸς δὲν δύναται ποτὲ νὰ κατακάψῃ,
ὅ,τ' εἶπ' εἰς τὸν προφήτην του ἐδῶ 'ς τὴν γῆν νὰ γράψῃ.
Κ' ἐκεῖνος εἶναι δυστυχής! Καὶ τίς θνητὸς δὲν εἶναι;
Ποῦ κεῖνται τῶν προγόνων του αἱ παγωμέναι κλῖναι
καὶ ποῦ τὸν βίον του αὐτὸς ἀλήτης ἀφανίζει.
Πλανᾶτ' ἐδῶ, πλανᾶτ' ἐκεῖ, μαραίνεται κι' ἀσπρίζει·
'ς τὴν ἐμπνευσμένην του φωνὴν εὐφήμησ' ὁ Γαλάτης,
μόνον εὐφήμησ' ὁ δειλὸς τοῦ ἔθνους του προστάτης!

Κι' ἂν ἐγὼ καὶ σύ, ὦ φίλε μου, μονήρεις, πλανημένοι,
ἀπὸ τὴν πάτριόν μας γῆν εἴμεθ' ἐκριζωμένοι.
Καθὼς ἐκεῖνο τὸ φυτόν, ποὺ ἔρημον αὐξάνει
'ς τὰς χώρας τῆς 'Ανατολῆς, ἀφεύκτως θ' ἀποθάνῃ,
ἂν τὸ φυτεύσῃς ἀλλαχοῦ. Πάντα συνηθισμένον
εἰς τὰς σταγόνας τῆς αὐγῆς νὰ κολυμβᾷ βρεγμένον,
ἐκεῖ θὰ εὕρῃ κεραυνούς, ἀνέμους καὶ χιόνας
καὶ πεπνιγμένους 'ς ἀκανθῶν ἀγρίους λεγεῶνας
θὰ τήκεται, θὰ μαρανθῇ, τὴν κεφαλὴν θὰ κλίνῃ.
Ὅπου οἱ τάφοι οἱ πατρικοί, ἐκεῖ εἶναι κ' ἡ εἰρήνη.

Ἄχ! πότε πάλιν νὰ ἰδῶ τὸ πατρικόν μου χῶμα,
νὰ προσκολλήσω ἐπ' αὐτοῦ τὸ νεαρόν μου στόμα
καὶ νὰ δακρύσω ἀπὸ χαράν! Ἄχ! πότε νὰ καθίσω
ἐπὶ ἀρχαίου μνήματος! Ἄχ, πότε νὰ φιλήσω
τὰ θεῖα τῶν προγόνων μου ὀστᾶ τὰ σαπημένα
κι' ἂν εἶναι κι' ἀπὸ τοὺς σκώληκας τῆς γῆς τετρυπημένα.
Εἰς τὰς σχισμάδας π' ἄνοιξεν ἐπάνω των ὁ χρόνος
θὰ προσκολλῶ τὸ στόμα μου καὶ θὰ νομίζω μόνος,
ὅτι φιλῶ τὰ ροδαλὰ μιᾶς παρθένου χείλη.
Αὐτὰ θὰ εἶναι οἱ συγγενεῖς, αὐτὰ θὰ εἶν' οἱ φίλοι

καὶ καθ᾽ ἑκάστην μετ᾽ αὐτῶν θὰ ἐκφωνῶ δακρύων.
Ἄφες με, κόσμε, ἥσυχον ἐν μέσῳ τῶν μνημείων
νὰ τρέφωμαι εἰς τὴν σκιὰν τῆς μαύρης κυπαρίσσου,
ἀνάμεσα τῶν μυρσινῶν, ἐν μέσῳ τοῦ ναρκίσσου,
νὰ ἔχω προσκεφάλαιον ἓν κράνιον ἀρχαῖον
καὶ κλίνην νἄχω δροσερὰν ἓν μνῆμα γηραλέον.
Ἀλλ᾽ εὐτυχής, ἂν ἐπ᾽ αὐτοῦ τοῦ λίθου ποὺ θὰ κρύπτῃ
τὸ παγωμένον πτῶμά μου, ἂν ἤκουα νὰ ρίπτῃ
ἐνίοτε κι᾽ ὁ Πάγκαλος ρόδων τινὰς δεσμίδας,
μαζὶ μὲ τῶν δακρύων του τὰς δροσερὰς ρανίδας.

A Mont - Marency

14

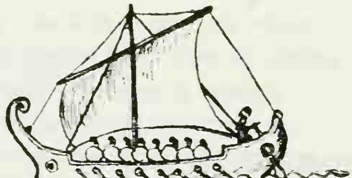
Η ΣΑΛΑΜΙΣ

Ἡ Σαλαμίς! ἡ Σαλαμίς! ὁ ναύτης μας κραυγάζει,
ἱστάμενος 'ς τὴν πρῷράν του ποὺ προχωρεῖ κι' ἀφρίζει.
Ἡ Σαλαμίς! ἡ Σαλαμίς! Καὶ ἡ Ἠχὼ φωνάζει
μὲ μίαν φωνὴν ποὺ ἀδύνατος 'ς τὸν οὐρανὸν σφυρίζει.

Πρὸς τί τοιοῦτον ὄνομα τὸ αἷμά μου ταράζει,
πρὸς τί 'ς ἐκείνην τὴν φωνὴν τὸ βλέμμα μου δακρύζει.
δὲν εἶναι τάχα καὶ αὐτὴ εἷς σκόπελος μεγάλος,
ὅπου μουγκρίζων ξεψυχᾷ τῶν θαλασσῶν ὁ σάλος;

Καὶ τὰ γλαυκὰ τὰ κύματα ποὺ τώρα ταραγμένα
σκιρτοῦν καὶ τρέχουν μὲ χαρὰν γιὰ νὰ τὴν ἀσπασθῶσι,
πρὸς τί, πρὸς τί, μὲ φαίνονται μὲ δάφνας ἐστεμμένα
ἀντὶ μ' ἀφρὸν θαλάσσιον, ὁπόταν ὀργισθῶσι;

Κι' ὅταν μυκῶνται μὲ χαρὰν καὶ τρέχουν φουσκωμένα
εἰς τὰς ἀρχαίας της ἀκτὰς σκληρῶς νὰ κρημνισθῶσι
πρὸς τί, πρὸς τί μὲ φαίνεται 'ς αὐτοὺς τοὺς μυκηθμούς των
ν' ἀκούω ν' ἀναφέρωσι τοὺς χρόνους τοὺς λαμπρούς των;

16

Α Σ Μ Α Π

Ὁ ἥλιος ἀνέτελλε κ' ἐφώτιζε τὴν κτίσιν
τοὺς λόφους καὶ τὰ ὕδατα κοσμῶν ὅλην τὴν φύσιν.
Τὸν ὕπνον παρῃτήσαμεν ἡμεῖς οἱ δύο νέοι,
ὅτε ἡ αὔρα τῆς αὐγῆς κατάψυχρος νὰ πνέῃ
ἤρχιζεν. Ἐπεράσαμεν μέρη πολλὰ τραχέα
καὶ πάμπολλα κατάφυτα δασώδη καὶ εὐθέα.
Ὁπότ' ὁ Φοῖβος ἔφερε 'ς τὴν θάλασσαν τοὺς ἵππους,
εἰς πεδιάδα εὕρομεν ὡραίους τινας κήπους.
Παντοῖα εἴδ' ἦσαν φυτῶν, ἀπὸ καρποὺς γεμάτων
καὶ βρεχομένων πάντοτε ὑπὸ ψυχρῶν ναμάτων
καθαρωτάτου ποταμοῦ 'ς τὰς ὄχθας τοῦ ὁποίου,
ὡς δορυφόροι ἵσταντο μεγάλου βασιλείου,
μυρσίναι καὶ κυπάρισσοι καὶ εὐθαλεῖς αἱ δάφναι,
ροδωνιαὶ ἀνθίζουσαι κι' ὡραῖαι πικροδάφναι.
'Σ τὰς ὄχθας του ἐποτίζοντο φιλέρημοι τρυγόνες
ὁπότε ἐλαρύγγιζον ἀθῷαι ἀηδόνες.
Οἱ κύκνοι περιέπλεον, ὡς νύμφαι τῶν ὑδάτων,
ταράττοντες τὰ ὕδατα μὲ τὰ λευκὰ πτερά των.

Εἰς τὸν δενδρῶνα εἴχαμεν τὸ βῆμα διευθύνει
καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἥλιος ἤρχισε νὰ ἐκκλίνῃ.
Ἐξαίφνης τότ' ἠκούσαμεν φωνήν τινα καὶ ἤχους·
ἐστάθημεν κι' ἀκούσαμεν τοὺς ἀκολούθους στίχους:

Ἐλθέ, λύρα, ἐλθὲ πάλιν τώρα
νὰ σημάνῃς, ὁπότε ἡ ὥρα,
τοῦ θανάτου εἶναι σιμά.
Ἄχ! ὡραῖε, ποῦ ἆρά γε εἶσαι;
Ἀπ' τὸ σῶμά σ', ἂν δύνασαι, λῦσε
τὴν ψυχὴν νὰ ἔλθ' εἰς ἐμὲ
νὰ ἰδῇ, ποὺ εὑρίσκεται μόνη
ἡ Μαρία, ἐνῷ ἄγριοι πόνοι
τρέφουν μόνον ἐμὲ δυστυχῆ.
Ἄχ! σύ, Ζέφυρε, ὅστις ταράσσεις
τὰ νερὰ τῆς ἀκάρπου θαλάσσης
καὶ τ' ἀθῷά μου ταῦτα μαλλιά,
λάβε σὺ 'ς τὰ πτερά σου καὶ φέρε,
ἀπ' ἐμὲ 'ς τὸν Τιμάνθην τὸ «χαῖρε»
καὶ εἰπέ του, ὅτ' εἶμ' ὑγιής.

15

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ [1])

Οἱ ἑπόμενοι στίχοι ἔμελλον ν' ἀποτελέσουν μέρος μικροῦ τινος ποιηματίου ἐπονομαζομένου «Τὰ κατὰ Κλεάνθην καὶ Εὔανδρον». Ἐπειδὴ ὅμως μεταμεληθεὶς παρήτησα τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, πρέπει νὰ ἐξηγηθοῦν αἱ περιστάσεις, ἵνα ἐννοηθῶσιν οἱ ἀκόλουθοι στίχοι. Παρουσιάζεται ὁ Λέανδρος γέρων διηγούμενος εἴς τινα ξένον τὰς δυστυχίας του. Ἡ ὑπόθεσις ἐν γένει τῶν λόγων εἶναι ἡ ἑξῆς: Ὁ Τιμάνθης, φίλος τοῦ Λεάνδρου, ἠρωτεύθη Μαρίας τινος, ἥτις ὡσαύτως ἦτο πρὸς αὐτὸν ἐρωτευμένη. Οἱ γονεῖς τῆς κόρης δὲν ἤθελον νὰ δώσωσιν ὡς σύζυγον εἰς τὸν Τιμάνθην τὴν θυγατέρα των, διὰ τὸ ὁποῖον ὁ Τιμάνθης ἀπηλπισμένος ἀναχωρεῖ μετὰ τοῦ φίλου του Λεάνδρου.

Μετὰ μακρὰν περιοδείαν ἐπέστρεφον εἰς τὴν πατρίδα των, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἡ Μαρία ἔμεινεν ὀρφανὴ καὶ οὕτω ἀπηλπισμένη φονεύεται εἰς τὰς ὄχθας ἑνὸς ρύακος, ὅστις ἔρρεε δι' ἑνὸς κήπου, ὅπου ἐσύχναζεν.

Ὁ Τιμάνθης καὶ ὁ Λέανδρος ἐμβαίνουσιν εἰς τὸν κῆπον τοῦτον καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλε νὰ φονευθῇ ἡ Μαρία.

Ἡ σκηνὴ αὕτη εἶναι ἡ ὑπόθεσις τῶν πρώτων στίχων. Ἡ ὑπόθεσις τῶν δευτέρων εἶναι ἡ περιγραφὴ ὄχι ἐντελῶς τοῦ Ἅδου εἰς τὸν ὁποῖον ὑπό τινος μάγου ὡδηγήθησαν κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν των. Τοῦτο πρέπει νὰ προηγηθῇ. Πρὸς κατάληψίν τινων περιστάσεων πρέπει νὰ ἐξεύρῃ τις, ὅτι ἡ Μαρία ἦτον μουσικὴ καὶ ἠκολουθεῖτο πάντοτε ὑπὸ ἑνὸς σκύλλου. Εἰς τὸ τέλος τῶν πρώτων στίχων παρουσιάζεταί τις γέρων ἀσκητὴς διωγμένος, ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Γαλλίας, ὅστις ἔμελλε νὰ διηγηθῇ τὰ κατὰ τὴν Γαλλίαν συμβάντα.

Τὸ τέλος τοῦ Τιμάνθου εἶναι ὁ θάνατος, τὸν ὁποῖον ἐπέφερεν εἰς αὐτὸν ὁ τῆς Μαρίας. Τῶν δευτέρων στίχων λείπει καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος.

1) Ἐγράφη παρὰ τοῦ ποιητοῦ.

Φύγε τώρα, μὴ θέλεις νὰ μείνῃς
μέχρι τέλους καὶ μάρτυς νὰ γίνῃς
τῆς μελλούσης φρικώδους σκηνῆς.

Τοιαῦτα κελαδήματα οἱ κύκνοι παραιτοῦσι,
ὁπότε ν' ἀποθάνωσι μέλλουν καὶ ξεψυχοῦσι
ἐνῷ ἀκόμη μιὰ φωνὴ ἐκβαίν' ἀπὸ τὸ στόμα.
Τοῦ φίλου μ', ἐν τῷ μεταξύ, ἐτάραττε τὸ σῶμα
δαιμόνιόν τι. Ἔτρεξεν, ἀφ' ἔπαυσαν οἱ στίχοι,
'ς τὸ μέρος ὅθεν ἤρχοντο ἁρμονικοὶ οἱ ἦχοι.
Ἐγὼ τὸν ἠκολούθησα καὶ εἴδαμεν συγχρόνως
τὴν θέαν, ἐξ ἧς ἔλαβεν ἀρχὴν ὁ μέγας πόνος.
Πλησίον 'ς ἕνα ρύακα ἔκειτο ἡ Μαρία,
ὡραιοτάτη τις εἰκὼν καὶ ὄχι ἐπιγεία.
Ἡ κόμη της ἦτον ξανθὴ καὶ ἄπλεκτος καλύπτει
τὰς δύο ὡραίας παρειάς, καθὼς ὁπότε κρύπτει
νεφέλη τις τὸν ἥλιον. Μὲ μίαν τῶν χειρῶν της
ἐκράτει τ' ἀπεικόνισμα, ποὺ εἶχε 'ς τὸν λαιμόν της,
τοῦ ἐραστοῦ. Ἡ ἄλλη της, ψυχρά, ἀλαβαστρίνη,
ἐπακουμβοῦσε ἐλαφρὰ 'ς τὸν σκύλλον, ὅστις χύνει
δάκρυα ὠρυόμενος. Βλέπουν οἱ ὀφθαλμοί της
τὸν οὐρανόν, ὁπ' ἔμελλε νὰ ὑπάγῃ ἡ ψυχή της.
Εἰς τὸ πλευρόν της ἔκειτο ἡ λύρ' αἱματωμένη
κ' εἰς τὴν ξανθήν της κεφαλὴν ἡ δάφνη μαραμένη.
Φέρει τὸ στῆθος δυὸ πληγὰς σκληρὰς καὶ βαθυτάτας
τοῦ ξίφους καὶ τοῦ ἔρωτος. Ῥίπτουν τὰς μακροτάτας
ἐπὶ αὐτῆς καὶ χλοερὰς κόμας, ἐρωτευμένα,
παρὰ ποτὲ φαινόμενα ὅτ' ἦσαν λυπημένα,
τῶν ἰτεῶν τὰ θάλλοντα καὶ πάγκαλα στελέχη.
Ἦτον λευκὸν τὸ ἔνδυμα καὶ ἄλλο τι δὲν ἔχει,
εἰ μὴ κηλῖδας ἐρυθρὰς τ' ἀθώου αἵματός της.

Καθ' ἣν στιγμὴν τὴν εἴδομεν δὲν εἶχε ὅλον τὸ φῶς της
σβεσθῆ, ἀλλ' ἔμενόν τινες ἀκτῖνες σκοτισμέναι.
Ἐγνώρισε τὸν ἐραστήν, ὅτ' ἦσαν δεδεμέναι
αἱ λέξεις, δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ὁμιλήσῃ,
ἀλλ' ὅμως τὰς δυνάμεις ἥνωσε πρὶν ἀφήσῃ
τὴν γῆν καὶ μ' ἓν μειδίαμα ἐπρόφερε τὸ Τίμ...α...
Ὅτε τό...ανθη ἔκβαινε, ἡ Ἄτροπος τὸ νῆμα
τοῦ βίου της ἀπέτεμε. Παρήτησε τὸ σῶμα
τότ' ἡ ψυχὴ κ' ἐπέτασε· ἀλλ' ἔστρεφε τὸ ὄμμα
συχνὰ πρὸς τὸν Τιμάνθην της, τοῦ νέου φοβουμένη
μήπως ἐξέλθῃ ἡ ψυχὴ κι' οὕτω συνωδευμένη,
πετάσῃ πρὸς τὸν οὐρανὸν μ' αὐτὴν εἰς τὸ πλευρόν της.
Ὁ φίλος μ' ἐν τῷ μεταξύ, θρηνῶν, τὸ πρόσωπόν της
ἠσπάζετο καὶ ἤθελε νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ
καὶ εἰς τ' ἀθῷον αἷμά της τὸ αἷμά του νὰ χύσῃ.
Μὲ βίαν ἐπροσπάθησα νὰ τὸν ἀπομακρύνω
τοῦ σκοπουμέν' ἀλλὰ μ' αὐτὸν κ' ἐγὼ τὰ δάκρυα χύνω.
Τότε, Τιμάνθη, σ' ἔπεισα νὰ μὲ εὐχαριστήσῃς·

ἀλλὰ πρὸς τί ἠθέλησες ἔπειτα νὰ ἀφήσῃς
τὸν Λέανδρον τὸν δυστυχῆ εἰς ἐρημίαν μόνον,
ὡς παίγνιον τῶν στεναγμῶν καὶ μακροτάτων πόνων;
Πρὸς τί;... Ἀλλὰ συγχώρησον, ὦ ξένε, αἱ μεγάλαι
λύπαι συχνὰ τὸ πνεῦμά μου προσβάλλουσι καὶ ἄλλαι
φρικταὶ σκηναὶ ἐπέρχονται τὸν νοῦν μου νὰ σκοτίσουν.

Ἐθρήνει ὁ Τιμάνθης μου κ' ἵνα τὸν βοηθήσουν
εἶχον σχεδὸν τὰ ἄψυχα οἱ θρῆνοί του κινήσει.
Ἔμεινε πρῶτον ἄφωνος· ἀλλὰ ἀφοῦ νὰ λύσῃ
ἠθέλησ' εἰς τὴν λύπην του τὰς ἰσχυρὰς ἁλύσεις,
τότ' ἐκινήθ' εἰς δάκρυα ὁμοῦ μ' αὐτὸν κ' ἡ φύσις.
Δὶς εἶδ' αὐτὸν ὁ ἥλιος θρηνοῦντ' ἀδιακόπως
καὶ τὰ πικρά του δάκρυα π' ἐβρέχετο ὁ τόπος.
Σχίζει τ' ὡραῖον πρόσωπον καὶ τοὺς πλοκάμους τίλλει,
ἐνῷ ἀσπάζεται συχνὰ τῆς φίλης του τὰ χείλη.
Ὁπότ' ὁ Φοῖβος ἤρχιζε τὸ κάρρον ν' ἀναβαίνῃ
τὸ τρίτον, καὶ λαμπρότατος 'ς τὸν δρόμον νὰ ἐμβαίνῃ,
ὁ φίλος μου ἀπέκαμεν, ἔπεσ' εἰς ληθαργίαν.
Τότε ἐνόμισα ἐγὼ καλὴν τὴν εὐκαιρίαν
νὰ θάψω τῆς Μαρίας του τ' ἀποθαμμένον σῶμα.
Τὸ μνῆμα εὐθὺς ἔκαμα, ἀνέσκαψα τὸ χῶμα,
ἐν μέσῳ δύο ἰτεῶν καὶ δύο κυπαρίσσων.
Ἔκαμα περιστύλιον μὲ τ' ἄνθη τῶν ναρκίσσων,
μὲ ροδοδάφνας χλοερὰς καὶ μὲ πολλὰς μυρσίνας.
Ἐπὶ αὐτῶν ἐκάθητο, ὅτε μὲ τὰς ἀκτῖνας
τὸ πρόσωπόν του τὸ ξανθὸν ὁ Φοῖβος ἐκοσμοῦσε
καὶ ὅτε εἰς τῶν θαλασσῶν τὰ βάθη τὰς ἐσβοῦσε,
μι' ἀηδὼν καὶ ἔκλαιε τὴν δυστυχῆ Μαρίαν
'ς ἐκείνην τὴν νεκρώσιμον καὶ μαύρην ἡσυχίαν.
Ἔθαψα τὴν νεάνιδα ἐντὸς τοῦ περιβόλου
μετὰ τῆς γῆς καλύψας την καὶ τῶν φυτῶν τοῦ θόλου.
Ὁ σκύλλος της οὐδέποτε παρήτησε τὸ μνῆμα,
ἀλλ' ἔγινε πιστότατος καὶ τῆς ἀγάπης θῦμα...

Ἔκεισο ἐν τῷ μεταξὺ ὡς τεθνεώς, Τιμάνθη,
κι' ὡς μαραμένα ὡμοίαζες, ἀλλὰ ὡραῖα ἄνθη.
Ἦλθεν ἡ νὺξ κ' ἐκάλυψε μὲ τὸν μεγάλον θόλον
τὴν θάλασσαν καὶ τὰ φυτὰ ἐντὸς τῶν δύο πόλων.
Ἔπεσα τότε καὶ ἐγώ, κατὰ πολλὰ θλιμμένος,
νὰ ἡσυχάσω ὁπωσοῦν, εἰς ἄκρον πονεμένος.
Ἦλθ' ἐν τῷ ἅμα ὁ Μορφεὺς μὲ βλέπει, μὲ λυπᾶται
καὶ μετ' ἐμοῦ τὸν φίλον μου, ὅστις βαθιὰ κοιμᾶται.
Ἔχυσεν εἰς τὸ σῶμά μου, τοῦ νέκταρός τ' ἓν κῦμα
καὶ ἔπειτα ἐπέτασεν εἰς τὸ πλησίον μνῆμα.
Τὸν ἤρεσε καὶ ἔκλεξεν αὐτὸ ὡς κατοικίαν,
ἀνάπαυσιν ἐπάνω του χῦσαν τὴν αἰωνίαν.

Σχεδὸν νεκρὸς τοῦ φίλου μου πλησίον εὑρισκόμην
καὶ ἄπειρα καθ' ὕπνον μου βλέπων ἐταραττόμην
ὄνειρα. Ἐν τῷ μεταξὺ βαθέως ἐκοιμᾶτο

ὁ φίλος· καὶ τὴν χεῖρά του ἐκτείνων ἐπειρᾶτο
τῆς ἐρωμένης τ' ἄφωνον καὶ παγωμένον σῶμα
νὰ εὕρῃ· ἀλλὰ ἔδραττε τῆς μαύρης γῆς τὸ χῶμα.

Ἠγέρθη καὶ τὰ ὄμματα τριγύρω περιστρέφει·
δὲν βλέπ' εἰ μ' εἰς τὸν οὐρανὸν ὀλίγα μαῦρα νέφη.
Τὸ αἷμα τῆς Μαρίας του, εἶδε τυχόν, καὶ μένει
ψυχρὸς ὡς πέτρα κι' ἄφωνος. Κλαίει χωρὶς νὰ στένῃ.
Ἐξαίφνης τὸν προσέβαλον ἑνὸς κυνὸς οἱ θρῆνοι,
τρέχει καὶ βλέπει τὸν πιστόν, ὅστις 'ς τὸν τάφον χύνει
ἀδιακόπως δάκρυα. Τὸ μνῆμ' ἀναγνωρίζει.
Πίπτει ἐπάνω καὶ θρηνῶν νὰ ἀνασκάπτ' ἀρχίζει
τὸ χῶμα μὲ τοὺς ὄνυχας συγχρόνως μὲ τὸν σκύλλον,
τῆς δυστυχοῦς Μαρίας του, τὸν σύντροφον καὶ φίλον.
Καὶ μετ' ὀλίγον ἤρχισαν πολλοὺς πικροὺς νὰ ρίπτουν
εἰς τὸν ἀέρα στεναγμούς. Οἱ τρομεροί των θρῆνοι
τὸν ὕπνον ἀπεμάκρυναν, ὅστις εὐθὺς μ' ἀφίνει.
Ἐγείρομαι κ' εὑρίσκομαι τοῦ ρύακος πλησίον
μόνος. Τὸν φίλον μου μακρὰν ἀκούω. Ἀλλὰ ποῖον
νομίζεις τότε αἴσθημα ἤκουσα εἰς τὸ στῆθος;
Τὸ αἷμα εἰς τὰς φλέβας μου ἔγινεν ὡς ὁ λίθος.
Τρέχω εὐθὺς μανιακός, ἐνῷ τὸν φίλον κράζω
καὶ μὲ καρδίαν πάλλουσαν τὸν τάφον πλησιάζω.
Ἐντὸς τῶν μαύρων σπλάγχνων του τρεῖς βλέπω ἁπλωμένους
ἀντὶ ἑνὸς κ' εἰς δάκρυα ὅλους καταβρεγμένους.
Ὁ σκύλλος ὅλος ἔτρεμε τὸν τρόμον τοῦ θανάτου,
ὁ δὲ Τιμάνθης ἔκειτο ἐπὶ ψυχροῦ κραββάτου
ἡμιθανής. Τὸν ἔσυρα μακρὰν ἀπὸ τὸ μνῆμα
καὶ τρέχω εἰς τοῦ ρύακος τὸ ἀργυρῶδες κῦμα.
Τὴν δράκα μου ἐπλήρωσα κ' εὐθέως τὸν ραντίζω
καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς ψυχῆς συχνότατα ἐγγίζω.
Ἀνέζησε. Ἀλλ' ἔτρεξα πρὶν ἔτι ἀναλάβῃ
κ' ἐκάλυψα τὰ σώματα, ὅπου ἡ λύπη παύει.
Ἔπειτα πρὸς τὸν φίλον μου ἔδραμα μόλις ζῶντα
κ' ἐκ τῶν ναμάτων τῆς πηγῆς ἀναπνοὴν λαβόντα.
Μόλις μὲ εἶδ' ἐστέναξε καὶ μὲ ταχὺ τὸ βῆμα
ἦλθε πλησίον εἰς ἐμέ. Ἔπειτα πρὸς τὸ θῦμα
τοῦ ἔρωτος ἔξω φρενῶν τοὺς πόδας διευθύνει
καὶ μὲ πικροὺς τοὺς στεναγμοὺς καὶ πολλὰ δάκρυα χύνει.
Δυσκόλως τὸν κατέπεισα ν' ἀφήσωμεν τὸν τόπον.
Τὸν ἔσυρα ἐκ τοῦ μνήματος, ἀλλὰ μὲ μέγαν κόπον.

Καθὼς πολλάκις στρέφουσι τ' ὄμμα καὶ θεωροῦσι
τὴν φωλεάν των τὰ πτηνά, ἐνῷ πικρῶς θρηνοῦσιν,
ὁπότε θέλουσί τινες τ' ἀθῷα νεογνά των,
νὰ λάβουν ἢ φονεύσωσιν, ἀλλὰ τὰ δάκρυά των
ματαίως ὅλα χύνονται, οὕτω καὶ σύ, Τιμάνθη,
τὰ δακρυσμένα ὄμματα 'ς τὸ ρόδον ποὺ ἐμαράνθη
ἔστρεφες. Δὲν ἐγέλασαν, ἔκτοτε λυπημένα,
τὰ χείλη σου. Τὰ βλέμματα πάντοτε δακρυσμένα,

οὐδέποτ᾽ ἔχυσαν χαρᾶς δάκρυα κ᾽ εὐφροσύνης.
Οὐδέποτ᾽ ἄλλοτ᾽ ἔδλεπες, οὐδὲ τὸ βλέμμα ἐκίνεις,
εἰ μ᾽ εἰς τὴν γῆν ποὺ ἔθαπτε τὸ σῶμα τῆς Μαρίας
κ᾽ εἰς τὸν γλαυκόχρουν οὐρανόν, ὅπου ἡ ψυχὴ τῆς θείας
νεάνιδος ἐπέτασε. Ἐκ τοῦ ψυχροῦ σου στήθους
ἔκδαινον μόνον στεναγμοὶ πληγώνοντες καὶ λίθους.

Ἀμφότερ᾽ ἐφερόμεθα βουδοί, πεπλανημένοι,
ἐνῷ μὲ μαῦρα χρώματα ἦτον ζωγραφισμένη
᾽ς τὸ πρόσωπόν μας σοδαρὰ βαθεῖα σκυθρωπότης,
ἐν μέσ᾽ ὀρέων καὶ δασῶν, ὅπου ἡ ἀγριότης
κ᾽ ἡ βαρδαρότης κατοικοῦν. Ἐφθάσαμεν εἰς μέρος
ὅπου ὑπάρχει τῶν δενδρῶν ἐν μέσῳ τοῦ ἀέρος,
ὁρμητικός τις ποταμός. Εἰς δύο αὐτὸν σχίζει
μὲ τ᾽ ἀργυρᾶ του ὕδατα καὶ πάντοτε ποτίζει
τὰ χλοερὰ στελέχη του. Ἐν μέσῳ τῶν ὑδάτων
ὑψοῦταί τι λοφίδιον. Νομίζεις τῶν κυμάτων
ὅτι εἶναι τέκνον φίλτατον. Ὑπῆρχε δεδεμένον
᾽ς τοὺς πόδας του ἀκάτιον κι᾽ ὡς κτήριον ποιμένων
᾽ς τὴν κορυφὴν ἐγείρετο μία μικρὰ καλύδη.

Ὁ ἥλιος ᾽ς τὴν θάλασσαν τὸ πρόσωπον νὰ νίδῃ
ἤρχιζεν· ἕνας ἀσκητής, θῦμα πικρῶν τῶν πόνων,
κλονούμενος ᾽ς τὸ φόρτωμα πολλῶν καὶ μαύρων χρόνων,
γονυπετὴς ἐδέετο, τὰς χεῖρας ὑψωμένας
ἔχων πρὸς τὸ στερέωμα γυμνὰς καὶ πληγωμένας.

Ὁ ἥλιος ἐφώτιζε τὸ ἄσπρον πρόσωπόν του
καὶ μὲ τὸ χρῶμά του ἤλλασσε τὸ χρῶμα τῶν τριχῶν του.
Νομίζεις, ὅτι φλέγεται ὑπὸ πυρὸς ἁγίου.
Ἐφαίνετ᾽ ὅτε ἐδέετο, ὅτι ἐπὶ τοῦ θείου
θρόνου, τὰς ἐγκαρδίους του μέλλουν ν᾽ ἀναδιδάσουν
δεήσεις αἱ περιστεραί, αἵτινες πρὶν πετάσουν
ἐφ᾽ ἑνὸς δένδρου ἵστανται, μὲ σέβας χωρὶς νεῦμα.
Ὅτε ὁ γέρων ἔπεμπε πρὸς τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα
δακρύων τὰς δεήσεις του, μᾶς φαίνεται, ὅτ᾽ εἶναι
ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁ Μωσῆς.
Ἀφοῦ ὁ θεῖος ἀσκητὴς ἐπλήρωσε τὸ χρέος
τῆς τάξεώς του, ἔτρεξεν εἰς τὴν ἀκτὴν ταχέως.
Ἐμδαίν᾽ εἰς τὸ ἀκάτιον καὶ ἔρχεται σιμά μας
ἰδών, ὅτι ἐκάλυπτε τὰ νέα πρόσωπά μας
κατήφεια· ἐπρόσφερε, μ᾽ εὐνοϊκὸν τὸν τρόπον,
τὴν πενιχρὰν καλύδην του καὶ τὸν μικρόν του τόπον.
Ἐδέχθημεν τὴν πρόσκλησιν ἐκείνου τοῦ ἁγίου.
Εἰσήλθομεν ᾽ς τὸ ἄσυλον τοῦ οἴκου του ὁμοίου
μ᾽ ἐκεῖνον, ὅτ᾽ ὁ ἄνθρωπος ἐκδὰς ἀπὸ τὸν θεῖον
Ἐδὲμ μὲ χόρτα ἔκτισεν.—Ἐκεῖ τὴν ἱστορίαν,
ἀφοῦ πρῶτον ἠρώτησε κ᾽ ἔμαθε τὴν αἰτίαν
τῆς βαθυτάτης θλίψεως, νὰ διηγῆτ᾽ ἀρχίζει
τῶν ἡμερῶν του, ἀλλὰ προτοῦ τὸ βλέμμα του δακρύζει.

17

ΟΙ ΔΥΟ ΦΙΛΟΙ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΜΑΓΟΥ ΟΔΕΥΟΥΣΙ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΔΗΝ

Οὕτω λοιπὸν βαδίζομεν ἡμεῖς οἱ τρεῖς συγχρόνως
᾽ς τὸν τόπον, ὅπου κατοικεῖ ἡ λύπη καὶ ὁ πόνος.
Εἰσήλθομεν εἰς δάσος τι πυκνότατον ζοφῶδες
καὶ τὸ ὁποῖον ἔκαμνον τὰ δένδρα του δυσῶδες.
᾽Αφοῦ διήλθομεν αὐτὸ μ᾽ ἀκροσφαλὲς τὸ βῆμα,
ἐφθάσαμεν εἰς ποταμὸν ἔχοντα μαῦρον κῦμα.
Εἰς τὴν ἀκτήν του ἐκάθητο γέρων κεκυφωμένος
σταυροειδῶς τοὺς πόδας του ἔχων, ἐνδεδυμένος
μὲ ρυπαρὰ ἐνδύματα. Οἱ δύο ὀφθαλμοί του
ἐκρύπτοντο εἰς τὸ κράνιον· πολλοὶ οἱ σίελοί του
κατέβρεχον τὸ γένειον ὁποὺ τὸ ρεῦμα ἐγγίζει.
Παράμορφον τὸ πρόσωπον τὸν ποταμὸν φοβίζει.
Μὲ μίαν ἀπ᾽ τὰς χεῖράς του ἀκάτιον ἀρχαῖον
ἐκράτει, ἄσχημον, βαρὺ καὶ μόλις μόλις πλέον.
῞Οτε τὸ βῆμα ἤκουσε εἰς τὸ πλησίον δάσος,
ἠγέρθη κ᾽ ἦλθε πρὸς ἡμᾶς μὲ φρικαλέον θράσος.
Μὲ θυμωμένην τὴν φωνὴν νὰ μᾶς ὑβρίσῃ ἀρχίζει,
ἀλλὰ ἀφοῦ ἐγνώρισε τὸν κύριόν του πήζει
τὸ αἷμα εἰς τὰς φλέβας του καὶ χωρὶς λόγον μένει.
῾Ο Μάγος ἐσυγχώρησε τὸ σφάλμα του κ᾽ ἐμβαίνει
πρῶτος εἰς τὸ πλοιάριον, ἐμβῆκε καὶ ὁ Χάρων
καὶ μετ᾽ αὐτὸν κ᾽ ἡμεῖς εὐθύς. Εἶδες ποτὲ τὸν λάρον,
ὅτε ἐγχέλυν κυνηγᾷ, πόσον πετᾷ ταχέως,
τοιουτοτρόπως καὶ ἡμεῖς ἐφθάσαμεν εὐθέως
εἰς τὴν ἀπέναντι ξηράν. ᾽Απέβημεν τοῦ πλοίου
καὶ μετ᾽ ὀλίγα βήματα ἐπὶ σκληροῦ χωρίου
ἐφθάσαμεν ᾽ς τὸ στόμιον ἄντρου σκοτεινοτάτου.
᾽Απὸ τοὺς μαύρους φάρυγγας τὸ ρεῦμα σφοδροτάτου
ἀνέμου ἔξω ἤρχετο, φέροντος ᾽ς τὰ πτερά του
καπνὸν καὶ μαῦρα ἑρπετὰ ὅμοια τοῦ θανάτου.
῏Ητον θερμὸς κ᾽ ἀνέπνεε ὀσμὴν πνιγηροτάτην
θείου καὶ πίσσης· ἔφερε λυγρὰν καὶ λεπτοτάτην
πολυειδῆ τινα κραυγὴν μακρόθεν ἐρχομένην
καὶ μ᾽ ὑλακτίσματα πολλὰ κυνῶν συνενωμένην.
῎Εβλεψ᾽ ὁ Μάγος πρὸς ἡμᾶς καὶ νεκρωμένα εἶδε
τὰ πρόσωπά μας· ἐν ταὐτῷ τὸν κίνδυνον προεῖδε,
ἂν ἤθελε τὰ τρομερὰ μυστήρια τοῦ σκότους

μᾶς δείξει, τὰ μαρτύρια, τοὺς φρικαλέους κρότους,
τὸν θρῆνον καὶ τὰ πνεύματα ἁπάσης τῆς ἀβύσσου·
διὸ καὶ ἐθωράκισεν ἡμᾶς τοὺς δυὸ ἐξίσου
μέ τινας λόγους ἰσχυρούς. Ὁ Μάγος τότ' ἐμβαίνει
'ς τὸ σπήλαιον καὶ προχωρῶν τὸν δρόμον μᾶς ἐμφαίνει.
Ἀφοῦ δι' ὥραν ἱκανὴν ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἐπερι-
πλανήθημεν, ἐφθάσαμεν ὁμοῦ εἴς τινα μέρη,
ὅπου τις λύχνος καίεται μὲ φῶς τι ἐρυθρῶδες,
φωτίζον τὸ ὑγρότατον ἐκεῖνο καὶ δυσῶδες
σπήλαιον· ἔκειτο ἐκεῖ ἡ πιμελὴς Ἀργία·
ταύτην ἐφύλαττον πιστῶς ὁ Φθόνος κ' ἡ Κακία·
οἱ ὀφθαλμοί της ἐρυθροὶ ἦσαν ἀπὸ τὸν ὕπνον.
Εἶχε πιστόν της σύζυγον τὸν τυφλωμένον ὕπνον.
Εἰς τὰ πλευρά των ἔκειντο αἱ δύο θυγατέρες·
ἡ Πεῖνα κ' ἡ Ἀσθένεια, πολύγονοι μητέρες
τοῦ Φθόνου, τῆς Καταδρομῆς, Κλοπῆς καὶ Ἀδικίας,
τοῦ Φθόνου, τῆς Ἐπιβουλῆς καὶ τῆς σκληρᾶς Παιδείας.
Τῆς πρώτης τὰ ξηρὰ ὀστᾶ δέρμα ρυτιδωμένον
ἐκάλυπτε, κατάπληρον πληγῶν καὶ 'ξεσχισμένον,
ἡ δὲ δευτέρα ἔκειτο ἐπί τινος κραββάτου
πλησίον αὐτῆς ἔχουσα τὴν φίλην τοῦ Θανάτου.
Αὔτ' εἶναι ἡ Ἰατρική, ἥτις ἀδιακόπως
ἐπὶ αὐτῆς εἰργάζετο καὶ δὲν ὑπῆρχε τόπος
εἰς τὸ ἀχρεῖον σῶμά της, ὅπου νὰ μὴ ὑπάρχουν
πληγαὶ καὶ ἔμπλαθρα πολλά. Τοιοῦτοί τινες ἄρχουν
ἐκεῖ. Ἐκ τούτου ἤλθομεν εἰς παμμεγέθεις θύρας.
Εἰς ταύτας εὐθὺς ἔθεσεν ὁ Μάγος μας τὰς χεῖρας
κι' ἀνεπετάχθησαν εὐθύς. Ῥέει πρὸ τῆς εἰσόδου
φλογώδης μέγας ποταμὸς καὶ εἶναι τῆς ἐξόδου
τῶν τεθνεώτων πρόσκομμα ἀπέραντον. Συνθέτει
τὸ ρεῦμά του κοχλάζουσα ἡ πίσσα κ' ἡ ρητίνη.
Αἷμα καὶ λάβα φλογερὰ καὶ κεφαλαὶ ἀνθρώπων
ἐκολυμβοῦσαν εἰς αὐτὸν κ' ἐπλήρωναν τὸν τόπον
παράμορφα δαιμόνια καὶ ζῶα τυφλωμένα
καὶ ἄλλα μὲ ἀνθρώπινον αἷμα συνενωμένα.
Τινὰ ὡς λύκ' ὠρύονται καὶ ἄλλαι ὡς οἱ σκύλλοι,
εἰς ταῦτα μὲν ἡ κεφαλὴ εἰς ἄλλα δὲ τὰ χείλη
λείπουν. Τινὰ μὲν τρέφονται μὲ τὸ σκληρόν των σῶμα
καὶ ἄλλα μὲ τοῦ ποταμοῦ τὸ αἷμα καὶ τὸ χῶμα.
Ὁ πάταγος τοῦ ρεύματος, οἱ σφυριγμοὶ τῶν Νότων,
οἱ θρῆνοι καὶ οἱ γογγυσμοί, ὁ θόρυβος τῶν κρότων,
τὰ ἄγρια καγχάσματα, ἡ γλῶσσα τῶν δαιμόνων
προὐξέαν εἰς τὸ στῆθός μας τοιοῦτόν τινα πόνον,
ὥστε ὀλίγον ἔλειψε νὰ χωρισθοῦν τὸ σῶμα
καὶ ἡ ψυχή. Ἀλλ' ἔστρεψεν ὁ ὁδηγὸς τὸ ὄμμα
ἐπάνω μας καὶ ἤρχισε μὲ ἥμερον τὸ ἦθος
νὰ δίδῃ θάρρος ἱκανὸν εἰς τ' ἀσθενές μας στῆθος.
Μετ' ἀνηκούστου μιαρᾶς καὶ νέας ὁμιλίας
δύο δαιμόνια καλεῖ, εἰκόνας τῆς μανίας.
Ἐξῆλθον ταῦτα παρευθὺς ἀπὸ τὴν μαύρην πίσσαν

καὶ ἦλθον ὠρυόμενα μὲ μανιώδη λύσσαν.
Τὸ σῶμα ἐκαλύπτετο μὲ δέρμα ρυπωμένον,
οἱ ὀφθαλμοί των φλογεροί, τὸ στόμ' αἱματωμένον.
Κατάμαυρα, μὲ κέρατα, κ' ἰσχνὰ ἀπὸ τὴν πείνην,
ἐτίναξαν τὰ αἵματα, τὴν πίσσαν, τὴν ρητίνην,
καὶ πρὸς τὸν Μάγον ἔτρεξαν. Τότ' εἶπον μεταξύ των
βαρβάρους φθόγγους καὶ κραυγάς· ὡμοίαζ' ἡ φωνή των
μὲ τῶν βοῶν τὸ μήκυμα. Ἀφοῦ τὴν ὁμιλίαν
ἔπαυσαν, ἦλθον πρὸς ἡμᾶς καὶ τὴν θηριωδίαν
ἠλάττωσαν· μᾶς ἔθεσαν εἰς τὰ τριχώδη νῶτα
κι' ἡμεῖς σφικτὰ κρατούμενοι ἀπ' τὰ μακρά των ὦτα
ἔφιπποι διερχόμεθα τὸν ποταμὸν τοῦ Ἅδου.
Σὲ ἠκολούθησέ ποτε τὴν χεῖρα ἐντὸς κλάδου
ἐκ τῶν σαρκῶν τοῦ δώσαντος τροφὴν εἰς τοὺς αἰῶνας
νὰ θέσῃς ἔχων κατὰ νοῦν νὰ λάβῃς ἡδόνας
καὶ ἀντ' αὐτῶν τὴν ἔχιδναν αἱ χεῖρές σου νὰ δράξουν;
Τοιοῦτο αἴσθημα κ' ἡμεῖς, προσμένοντες ν' ἀράξουν
τὰ δύο ζῶντα πλοῖά μας, ᾐσθάνθημεν 'ς τὸ σῶμα.
Ὁ Μάγος ἐν τῷ μεταξὺ ἔθεσεν εἰς τὸ στόμα
τὴν ράβδον του καὶ παρευθὺς εὑρέθη εἰς τὴν ἄλλην
ὄχθην τοῦ μαύρου ποταμοῦ. Ἤμεθα εἰς μεγάλην
τότε κοιλάδα σκοτεινήν. Ἦτον τὸ ἔδαφός της
βρότος παχὺς καὶ αἵματα· ὁ πνιγηρὸς καπνός της
ἐσύνθετε τὴν ὀροφὴν τοῦ τρομεροῦ σπηλαίου.
Καθὼς σκιρτῶσι σχίζοντες τὸ ὕδωρ τοῦ Αἰγαίου
δελφῖνες καὶ οἱ ὄρκυνες, 'ς τὰ αἵματα ὁμοίως
σφυρίζουσαι τρομακτικὰ αἱ Ὕδραι ἐπιγείως
φαρμακεραὶ ἐστρέφοντο ἐπὶ σειρῶν πτωμάτων
ἰσχνῶν, θρηνούντων δυνατὰ καὶ διαφανεστάτων.
Εἰς τούτους ὅλοι ἐφαίνοντο εἰς ἄκραν εὐτυχίαν
ὅσους ποτὲ ἐμίσησαν κ' εἰς ἄκραν δυστυχίαν
ὅσους ποτὲ ἠγάπησαν. Οἱ φθονεροὶ εἶν' οὗτοι.
Ἀφοῦ τοῦτον διήλθομεν τὸν τόπον τῆς ἀβύσσου,
εἰς ἄλλην θύραν ἤλθομεν πολὺ σκληρὰν ἐξ ἴσου.
Δύο μεγάλαι εἶν' ἐκεῖ πέτραι καὶ φλογισμέναι,
αἵτινες πάντοτε κτυποῦν καὶ εἶναι ρυπωμέναι
μὲ σάρκας καὶ μὲ αἵματα, μὲ τρίχας, μ' ἐγκεφάλους.
Ταῦτα ἐκεῖνοι ἄφινον, ὅσοι εἰς τοὺς μεγάλους
ἐκείνους τόπους ἔμβαινον. Χωρὶς ἀργοπορίαν!
ὁ Μάγος παρενέθεσε τὴν ράβδον καὶ καμμίαν
λέξιν δὲν εἶπεν. Ἐμβαίνομεν 'ς ἐκεῖνο τὸ δυσῶδες
σπήλαιον. Ἔκειντο ἐκεῖ ἐπάνω εἰς πυρῶδες
χῶμα πολλὰ τὰ πτώματα, ἐνῷ συγχρόνως πίπτουν
πυκνὴ χιὼν καὶ χάλαζα. Ἀδιακόπως ρίπτουν
ἐπάνω των ἀκάνθια τὰ στίφη τῶν δαιμόνων,
ἐνῷ βουβάλεις σύροντες μὲ κοπτερὰ ὑννία
βαρέα κι' ἀρχαιότατα ἄροτρα περιστρέφουν
τὰ δυστυχῆ των σώματα, μὲ τὰ ὁποῖα τρέφουν
τίγρεις καὶ ἄλλα ἄγρια παράμορφα θηρία,
εἰς τῶν ὁποίων πώποτε τὰ στήθη ἡ εὐσπλαγχνία

δὲν ἐκατοίκησεν. Ἐκεῖ εἴδομεν τοὺς προδότας.
Ἔμφοβοι ἐπεράσαμεν τὴν μαύρην πεδιάδα,
τὸ ὄμμα στρέφοντες συχνὰ πρὸς τοὺς σκληροὺς βουβάλεις,
οἵτινες βλέποντες ἡμᾶς, κραυγὴν καμμίας ἄλλης
ὁμοίαν ἄφινον συχνά· καὶ γλύφοντες τὸ αἷμα
τριγύρω εἰς τὸ στόμα των ἀνέτεινον τὸ βλέμμα.
Ἤνοιγον τοὺς μυκτῆράς των, ὅθεν καπνὸς πυρώδης
ἐξήρχετο καὶ μὲ αὐτὸν καὶ ἑρπετὰ φλογώδεις
ἔχοντα πτέρυγας πολλάς. Τὸ στόμα των ἀφρίζει
καὶ ἕκαστός των ὀφθαλμὸς αἷμα πολὺ δακρύζει.
Ἐνῷ ταχέως φεύγομεν τὸ βῆμ' ἀκολουθοῦντες
τοῦ Μάγου κι' ὡς εἰς πέλαγος τὰ αἵματα πατοῦντες,
ἐφθάσαμεν εἰς τὰς σκληρὰς καὶ μαύρας κατοικίας
τοῦ Πλούτωνος. Ἐμπρὸς αὐτοῦ μετὰ πολλῆς μανίας
διάφορα δαιμόνια τὰ ὄργανα σημαίνουν
τοῦ Ἅδου. Ἐὰν ἤκουες ποῖοί τινες ἐκβαίνουν
ἐκεῖθεν ἦχοι ἤθελες νομίσ' ὅτι βρυχῶνται
πάντες οἱ λέοντες ὁμοῦ καὶ ὅτ' ὅλοι κτυπῶνται
ὑπὸ κυμάτων ἰσχυρῶν αἱ ὕφαλοι κ' οἱ βράχοι,
προσθέτουσα τοὺς ἤχους της καὶ θηριώδης μάχη.
Ἐνῷ αὐτοὶ ἐσήμαινον τὴν πτῶσιν τοῦ ἀνθρώπου
πολλάκις ἐκ τοῦ φαγητοῦ μετὰ ἀγρίου τρόπου
τὸ στόμα ὁ Πλούτων ὕψωνε. Τὸ αἷμα τῶν βρωμάτων,
αἱ σάρκες κι' ὁ ἐγκέφαλος αἱμοσταγῶν πτωμάτων,
ὅτε τὸ στόμα ἤνοιγε, ἵνα αἰσχρῶς γελάσῃ,
ἢ κεφαλήν τινος θνητοῦ ἀγρίως νὰ δαγκάσῃ,
ποικιλοχρόους ἔκαμνον χορδὰς ὡς βρομοφώνου
λύρας. Ἀφρὸς καὶ αἵματα ἐπὶ παντὸς τοῦ χρόνου
σταλάζουσιν ἐκ τῶν τριχῶν. Τὰ κέρατα ὑψοῦνται
ὅσον τὸ σῶμα. Ἐκ τριχῶν τὰ ὦτά του πληροῦνται.
Μικροὺς ὁ ἀγριόχοιρος ἢ ὁ ἐλέφας ἔχει
ὀδόντας πρὸς τοῦ Πλούτωνος. Ἀπὸ τὸ βλέμμα βρέχει
πικρὰ χολὴ ἀείποτε καὶ φλογεροὶ σπινθῆρες.
Ἤκουσες ἆρά γέ ποτε, ὁπότε οἱ κρατῆρες
τοῦ Βεσουβίου ρήγνυνται, ποῖαι βρονταὶ ἠχοῦσι
καὶ τίς καπνὸς ἐξέρχεται καὶ πῶς ἀντιβροντοῦσιν
αἱ κατοικίαι τῆς Ἠχοῦς; Εἰς ταῦτα ὁμοιάζει
τὸ σῶμα κ' ἡ ἀναπνοὴ τοῦ Πλούτωνος. Καχλάζει
ἀδιακόπως μέσα του κατάμαυρον τὸ αἷμα.
Τριγύρω εἰς τὴν κεφαλὴν ὄφις μεγάλος στέμμα
κάμνει· ἐνῷ τρανότερος εἷς ἄλλος σχηματίζει
οὐρὰν 'ς αὐτὸν εὐλύγιστον καὶ πάντοτε σφυρίζει.
Ὅτε ἡμεῖς τὸν εἴδομεν τὸ αἷμα ἐρροφοῦσε
ἑνός, ὅστις τὸν θάνατον ματαίως ἐζητοῦσε.
Μόλις μᾶς εἶδε ὕψωσε τὰ χείλ' ἀπὸ τὸ βρῶμα
καὶ πρὶν ἀκόμη τι εἰπῇ ἀπέμαξε τὸ στόμα
εἰς τὰς τριχώδεις χεῖράς του. Πρὶν νὰ μᾶς ὁμιλήσῃ
ἓν βρύχημα ἠθέλησε 'ς τὸν Ἅδην νὰ ἀφήσῃ.

Ἐκραύγασε καὶ ἤρχισαν αἱ ρίζαι τοῦ Ταρτάρου
νὰ τρέμουν κ᾽ οἱ οἰκήτορες παρόμοιοι μαρμάρου
νὰ γίνωνται. Τὰ ζοφερὰ ἄντρα ἀντιβροντοῦσι,
φρυάττοντες οἱ δαίμονες τρέχουν καὶ ἐρωτοῦσι
τίς ἄρα ὑπῆρξ᾽ ἡ ἀφορμὴ τοῦ βαρυβρόμου κρότου.
Ρίπτουσιν, ἀγριεύσαντες, ἐντὸς τοῦ μαύρου βρότου
οἱ βούβαλοι τὰ ἄροτρα. Αἱ Ὕδραι δὲν σφυρίζουν,
ἀλλὰ μὲ τρόμον κρύπτονται καὶ τοὺς ὀδόντας τρίζουν.
Ὁ Κέρβερος εἰς τοὺς μικροὺς ἐγκρύπτει τὴν οὐράν του
καὶ πνίγει εἰς τὸ στῆθός του κραυγὴν τὴν τρομεράν του.
Ὅλος ὁ Ἅδης ἔτρεμε· τρέμει καὶ τὴν ροήν του
ὁ Κωκυτὸς ἐκράτησε εἰς τὴν σκληρὰν κραυγήν του.
Οὐδέποτε ἐτάραξε τῶν οὐρανῶν τὰς χώρας
βροντωδεστέρα τις βροντὴ τὰς χειμερίας ὥρας.
Οὔτ᾽ ὁ Νηρεὺς τρανότερα βρυχήματα καὶ κρότον
παρήτησ᾽, ὅτε ὁ Βορρᾶς συγχρόνως μὲ τὸν Νότον
ρίπτουν τ᾽ ἀφρώδη του νερὰ εἰς βράχους σκληροτάτους.
Ὅτ᾽ ἡ κραυγὴ ἐπλήρωσε τόπους τοὺς μαυροτάτους,
χωρὶς τὸν Ἅδην νὰ ὑπερβῇ, ἐσβέσθη ᾽ς τὸν ἀέρα
ποὺ μόνον ἅπαξ ἔλαμψε τὸ φῶς καὶ ἡ ἡμέρα.

Ἐκραδάνθησαν καὶ ἔφυγαν αἱ ρίζαι τοῦ Ταρτάρου
νὰ τρέμουν κ' οἱ σιδερένιοι μοχλοί του [illegible]
νὰ γλυτώσουν. Τὰ „σπηλιὰ ἄντρα ἀντιβροντοῦσι,
φρυάττοντας [illegible] τρέχουν καὶ βροντοῦσι
τὶς [illegible]· ἡ ἀρχὴ τοῦ [illegible] καὶ τοῦ,
Ρίπτουσιν, ἀγριεύοντες, ἐντὸς τοῦ [illegible]
οἱ βοῦβαλοι τὰ θηρία. Αἱ [illegible] δὲν [illegible],
ἀλλὰ μὲ τρόμον γυρίζουν καὶ τοὺς ὀδόντας τρίζουν.
Ὁ Κέρβερος εἰς τοὺς μυχοὺς ἐχώθη, τὴν φωνήν του
καὶ πνίγει εἰς τὸ στόμα [illegible].
Ὅλος ὁ Ἅδης τρέμει, [illegible]
ὁ Κωκυτὸς ἐκράτησε εἰς τὴν [illegible] κοίτην του.
Οὐδέποτε ἐσάλευσε τὸν οὐρανὸν τῆς χώρας
βροντοσεισμὸς εἰς πρόσωπα τῆς [illegible],
Οὔτ' ὁ [illegible] καὶ χορὸς
παρέστησ', ὅτε ὁ Βορρᾶς [illegible]
ρίπτουν τ' ἀφρισμένα τὰ νερὰ εἰς [illegible]
Ὅτ' ἡ κραυγὴ ἐπλήρωσε τόσους τοὺς [illegible]
χωρὶς τὸν Ἅδην νὰ [illegible]
τοῦ μόνου [illegible].

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΘΕΟΚΡΙΤΟΥ

18

Ο ΚΥΚΛΩΨ

(Εἰδύλλιον ια΄)

Φάρμακον καθὼς νομίζω πρὸς τὸν ἔρωτα οὐδὲν ἄλλο
οὔτε ἔγχριστον ὑπάρχει, οὔτ' ἐπίπαστον, Νικία,
ἢ ποτόν, παρὰ αἱ Μοῦσαι. Εἶναι μὲν γλυκὺ καὶ κοῦφον,
ἀλλὰ δύσκολον νὰ τὸ εὕρῃ τις· μὲ φαίνεται δὲ ὅτι
κάλλιστα σὺ τὸ γνωρίζεις ἰατρὸς ὤν, καὶ ἐξόχως
φίλτατος εἰς τὰς ἐννέα Μούσας. Οὕτω καὶ ὁ Κύκλωψ
ὁ Πολύφημος ἐκεῖνος μεταξύ μας τότ' ἔζουσε
εὔκολα, ὅτε ἠράσθη τῆς ὡραίας Γαλατείας,
ἐνῷ μόλις εἶχε τρίχας περὶ τοὺς πλατεῖς κροτάφους
καὶ τὸ στόμα. Ἀλλ' ἠγάπα μὲ φθοροποιὰς μανίας
καὶ οὐχὶ μὲ ρόδα, μῆλα καὶ κικκίνους. Ὅλα τἄλλα
εἶχε πάρεργα ὅτ' ἦσαν. Ὅτε δ' ἄφινον πολλάκις
τὰς χλωρὰς βοσκὰς τ' ἀρνία κι' ἀπεσύροντο εἰς τὴν στάλην,
τὴν Γαλάτειάν του ψάλλων ἐθρηνοῦσ' ἐκ πρωΐας
ἐπὶ τῆς φυκώδους ἄκρας τῆς ξηρᾶς, εἰς τὴν καρδίαν
πληγὴν ἔχων βαθυτάτην, τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει
ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς Κυπρίδος, ἥτις ἔμπηξε τὸ βέλος
εἰς τὸ ἧπάρ του. Ἀλλ' εὗρε τοῦτο μόνον θεραπείαν
καθεζόμενος ἐπάνω ὑψηλοῦ βράχου καὶ βλέπων
εἰς τὴν θάλασσαν, νὰ ψάλλῃ τὰ ἐξῆς ἐνῷ ἐθρήνει·
  Ὦ Γαλάτεια λευκή μου, διατὶ τὸν ἐραστήν σου
ἀποβάλλεις; λευκοτέρα καὶ τοῦ γάλακτος σὺ εἶσαι,
τοῦ ἀρνοῦ ἁπαλωτέρα, γαυροτέρ' αὐτοῦ τοῦ μόσχου,
στιλπνοτέρα τῶν ὀμφάκων.—Τότε ἔρχεσαι ἐνταῦθα
γλυκὺς ὅτε μὲ κατέχῃ καὶ βαθύτατος ὁ ὕπνος,
ὅτε δὲ μ' ἀφήσῃ, φεύγεις καθὼς πρόβατον ὅτ' εἶδε
λύκον γέροντα. Ἠράσθην σοῦ, ὦ κόρη, ὅτε πρῶτον
μετὰ τῆς μητρός μου ἦλθες νὰ συνάξῃς ὑακίνθους
ἐκ τοῦ ὄρους· κ' ἐγὼ τότε σᾶς ἐδείκνυον τὸν δρόμον.
Μέχρι τοῦδε ἡσυχίαν ἔκτοτε νὰ ἀναλάβω
πώποτε δὲν ἠδυνήθην. Ὅμως σὺ οὐδὲν φροντίζεις,
μὰ τὸν Δία. Ἀλλ' ἐξεύρω, ὦ χαρίεσσά μου κόρη,

διατί μὲ ἀποφεύγεις. Μ' ἀποφεύγεις, ἐπειδ' ἔχω
ἐπὶ ὅλου τοῦ μετώπου τὴν ὀφρὺν πολὺ ἀγρίαν,
ἥτις φθάνει μὲ τὰς ἄκρας καὶ τὰ δύο μου τὰ ὦτα.
Ἐπειδὴ ὁ ὀφθαλμός μου εἶναι εἷς κ' ἐπὶ τὰ χείλη
ἀνυψοῦται ἡ ρὶς πλατεῖα. Ἀλλὰ μ' ὅλον ὅτι εἶμαι
εἰς τὸ πρόσωπον τοιοῦτος, βόσκω χίλια ἀρνία,
ἀπὸ ταῦτα πίνω, ἀρμέγων, τὸ καλύτερόν των γάλα.
Τὸ τυρίον δὲν μὲ λείπει τὸν χειμῶνα καὶ τὸ θέρος
κ' εἰς τὸ κέντρον τοῦ χειμῶνος· τοὺς ταρσοὺς ἔχω γεμάτους.
Ὅσον δὲ ἐκ τῶν Κυκλώπων οὐδεὶς ἄλλος, νὰ συρίζω
καὶ τὴν σύριγγα ἐξεύρω· μὲ αὐτήν, γλυκύ μου μῆλον,
ἐμαυτὸν ψάλλω κ' ἐσένα, πρὶν ἀκόμ' ἡ νὺξ ἐπέλθῃ.
Διὰ σὲ ἐγκύους τρέφω ἕνδεκα λεπτὰς ἐλάφους
καὶ πρὸς τούτοις σκύμνους ἄρκτων τέσσαρας. Ἀλλ' ἔλα πρός με,
θέλεις λάβει ἴσα· ἄφες πρὸς τὴν γῆν μ' ἀφροὺς νὰ ἕρπουν
τὰ γλαυκόχροα νερά της. Τὸ ἑσπέρας δὲ πλησίον
εἰς ἐμέ, ἐντὸς τοῦ ἄντρου γλυκυτέρως θὰ διάγῃς.
Ἐκεῖ εἶναι εὐώδεις δάφναι καὶ κυπάρισσ' ἐπιμήκεις,
ἐκεῖ εἶναι ψυχρὸν ὕδωρ, ποτὸν θεῖον, ποὺ μὲ δίδει
ἐκ χιόνος λευκοτάτης ἡ πολύδενδρός μου Αἴτνα·
τίς δὲ ἤθελεν ἐκλέξει, ἔχων ταῦτα, κατοικίαν
τὰ πελάγη;—Ἂν νομίζῃς ὅτι εἶμ' ἐγὼ τριχώδης
ὑπερμέτρως, ἔχω ξύλα δρύϊνα, κ' ὑπὸ τὴν στάκτην
πῦρ ἀκοίμητον· μὲ ταῦτα ἔλα καῦσέ με, ὦ κόρη·
ὑπὸ σοῦ γλυκὺ μὲ εἶναι νὰ καῶ καὶ ν' ἀπολέσω
τὸ μόνον μου τοῦτο ὄμμα, τὸ γλυκύτερόν μου κτῆμα.—
Ἄχ! κ' ἐμὲ πρὸς τί ἡ μήτηρ μὲ πτερὰ δὲν μ' ἐγεννοῦσε,
ἵνα εἰσδύω ὅπου εἶσαι καὶ σ' ἀσπάζωμαι τὴν χεῖρα,
ἂν δὲν ἤθελες τὸ στόμα· ἁπαλὰς δὲ νὰ σὲ φέρω
μήκωνας, ἐχούσας φύλλα ἐρυθρά, ἢ λευκοὺς κρίνους.
Ἀλλ' ἐκεῖναι μὲν τὸ θέρος, οὗτοι δὲ ἐν τῷ χειμῶνι
γίνονται, ὥστε συγχρόνως νὰ σὲ φέρω καὶ τὰ δύο
δὲν θὰ ἠδυνάμην. Τώρα ὅμως θέλω κ' ἐγὼ μάθει
τὸ κολύμβημα, ὦ κόρη, ἄν τις ξένος ἐπὶ πλοίου
ἔλθ' ἐνταῦθα, ἵνα ἴδω διατί γλυκὺ σᾶς εἶναι
νὰ οἰκῆτε εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. Ἀλλὰ ἔκβα,
ὦ Γαλάτεια, καὶ θέλεις λησμονήσει νὰ ὑπάγῃς
εἰς τὸν οἶκόν σου (ὡς τώρα καθεζόμενος ἐνταῦθα
ἔπαθα κ' ἐγώ). Μ' ἐμένα θὰ ἐπιθυμῇς νὰ βόσκῃς
καὶ ν' ἀρμέγῃς τοῦ ποιμνίου τὸ λευκὸν καὶ γλυκὺ γάλα
καὶ νὰ πήξῃς τὸ τυρίον μὲ τὴν ὀξινὴν πυτίαν.
Μ' ἀδικεῖ μόνη ἡ μήτηρ καὶ μ' αὐτὴν μόνον τὰ ἔχω.
Δι' ἐμὲ καλὸν δὲν εἶπε εἰς ἐσὲ ποτέ, ὦ κόρη,
ἐνῷ μάλιστα μὲ βλέπει νὰ ἰσχνεύω καθ' ἡμέραν.
Θέλω τὴν εἰπεῖ, ὅτ' ἔχω εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ πόδας
πόνους, ἵνα τὴν λυπήσω, ἐπειδὴ κ' ἐγὼ λυποῦμαι.

Κύκλωψ, Κύκλωψ, ποῦ ὑπῆγαν ποῦ ἐπέτασαν αἱ φρένες,
ἂν σὺ ἔπλεκες κοφίνους, καὶ συνάζων χλωρὰ χόρτα
ἔφερες ᾿ς τὸ ποίμνιόν σου, ἴσως ἤθελες σὺ κάμει
φρονιμώτερόν τι ἔργον. Γλύφ᾿ ἂν θέλῃς τὰς παρούσας
καὶ τὸν φεύγοντα μὴ τρέχῃς. Τὴν Γαλάτειάν σου ἴσως
θέλεις εὕρει ἢ καὶ ἄλλην περισσότερον ὡραίαν.
Καὶ ἐμὲ πολλαὶ τὴν νύκτα κόραι μὲ παρακινοῦν νὰ παίξω
μὲ αὐτάς· ἂν δ᾿ ὑπακούσω εἰς τοὺς λόγους των γελῶσιν.
Ἕπεται ἐκ τούτων ὅτι κἄτι εἶμαι καὶ ἐγώ!
Οὕτως ἔψαλλεν ὁ Κύκλωψ κ᾿ ἔβοσκε τὸν ἔρωτά του·
γλυκυτέρως δὲ διῆγε, παρ᾿ ἂν ἔδιδε χρυσίον.

19

ΕΙΣ ΝΕΚΡΟΝ ΑΔΩΝΙΝ

(Εἰδύλλιον λ΄)

ΚΑΤΑ ΤΟ ΑΥΤΟ
ΜΕ ΤΟ ΤΟΥ ΘΕΟΚΡΙΤΟΥ
ΜΕΤΡΟΝ

Τὸν Ἄδωνιν ὡς εἶδε
νεκρὸν ἤδ᾽ ἡ Κυθήρη,
καὶ ἔχοντα τὴν κόμην
φρικτήν, τὸ πρόσωπόν του
χλωμόν, τοὺς Ἔρωτάς της
διέταξε, νὰ εὕρουν
τὸν σῦν καὶ νὰ τὸν φέρουν.
Αὐτοὶ δὲ διαβάντες
μὲ τὰ πτερὰ τὸ δάσος,
λυπρὸν τὸν σῦν ἀνεῦρον
κ᾽ ἐδέσμευσαν ταχέως.
Καὶ τούτων εἷς τυλίξας
αὐτὸν εἰς ἕνα βρόχον
αἰχμάλωτον τὸν σύρει.
Εἷς ἄλλος ὄπισθέν του
ἱστάμενος ὠθοῦσε
αὐτὸν καὶ μὲ τὰ τόξα
τὸν ἔτυπτεν. Ὁ χοῖρος
τυφλῶς ἐπροχωροῦσε,
διότι ἐφοβεῖτο
Κυθήρην τὴν ὀργίλον,
ὁπότε δὲ τὸν εἶδε
ἡ Κύπρις, οὕτως εἶπε·
Ὦ κάκιστον τῶν ζώων,
σὺ ἔβλαψες τ᾽ ἀνδρός μου
τὸν πόδα καὶ τὸ σῶμα,
σὺ ἔδηξες τὸν φίλον,
ὦ θῆρα, Ἄδωνίν μου.
Ἐκεῖνος δ᾽ ἀπεκρίθη:
Ὁρκίζομαι, Κυθήρη,
εἰς σέ, ᾽ς αὐτὸν τὸν ἄνδρα,
εἰς ταῦτα τὰ δεσμά μου,
᾽ς τοὺς κυνηγούς σου τούτους,
τὸν φίλτατόν σου ἄνδρα

δὲν ἤθελον νὰ βλάψω.
Τὸ θέλγητρον ὡς εἶδον,
καὶ τ' ἔρωτος τὸ καῦμα
μὴ φέρων, ἐμαινόμην
τὸν πόδα νὰ φιλήσω
ὁποὺ γυμνὸν τὸν εἶχε·
αὐτὸ καὶ ὄχι ἄλλο
μὲ ἔδλαψε Κυθήρη.
Μὴ παίδευσον ἐμένα,
αὐτοὺς λαδοῦσα τέμνε.
Πρὸς τί νὰ φέρ' ὀδόντας
ἐρωτικοὺς ματαίως;
Ἂν δ' οὗτοι δὲν ἀρκοῦσι,
καὶ ταῦτά μου τὰ χείλη.
Τὸν εὐσπλαγχνίσθ' ἡ Κύπρις,
καὶ εἶπ' εἰς τοὺς υἱούς της,
νὰ λύσουν τὰ δεσμά του.
Αὐτὸς δὲ ἠκολούθει
ἔκτοτε τὴν Κυθήρην,
'ς τὰ δάση μὴ πηγαίνων,
τοὺς ἔρωτάς του καύσας
'ς τὴν φλόγα θυμωμένος.

20

ΘΥΡΣΙΣ Ή ΩΔΗ

(Είδύλλιον α΄)

ΘΥΡΣΙΣ, ΠΟΙΜΗΝ, ΚΑΙ ΑΙΠΟΛΟΣ

Θύρσις

Γλυκὺ εἶναι, ὦ αἰπόλε, τὸ ψιθύρισμα κ' ἡ πίτυς,
ἥτις ἄδει ὑψουμένη παρὰ τὰς πηγάς. Ὡσαύτως
καὶ ἐσὺ γλυκῶς συρίζεις. Ἤθελες μετὰ τὸν Πᾶνα
λάβει δεύτερον βραβεῖον. Ἂν ἐκεῖνος λάβῃ τράγον
κερασφόρον, σὺ λαμβάνεις αἶγα· ἂν ὅμως αὐτὸς λάβῃ
αἶγα, βέβαια ἀξίζεις χίμαρον, ὅστις πρὶν δώσῃ
γάλα ἔχει καλὸν κρέας.

Αἰπόλος

Ὦ ποιμήν, τὰ ἄσματά σου
εἶν' ἡδύτερα τοῦ ἤχου τοῦ νεροῦ, ὁποῦ σταλάζει
ἀπ' τὰ ὕψη αὐτῆς τῆς πέτρας. Ἂν αἱ Μοῦσαι λάβουν δῶρον
πρόβατον, σὺ θέλεις λάβει ἓν παχύτατον ἀρνίον·
ἂν δ' αὐταὶ θέλουν νὰ λάβουν τὸ ἀρνίον, μετὰ ταῦτα
σὺ τὸ πρόβατον λαμβάνεις.

Θύρσις

Πρὸς τὰς Νύμφας, ὦ αἰπόλε,
θέλεις ὧδε νὰ καθίσῃς 'ς τὸν κατήφορον τοῦ λόφου
ὅπου εἶναι αἱ μυρῖκαι καὶ νὰ ψάλλῃς; Τὰς δὲ αἶγας
ἐνῷ ἄδεις, ἐγὼ βόσκω.

Αἰπόλος

Εἰς ἡμᾶς δὲν εἶναι πρέπον,
ὦ ποιμήν, δὲν εἶναι πρέπον, τώρα εἰς τὴν μεσημβρίαν
νὰ συρίζωμεν. Τὸν Πᾶνα νὰ φοβούμεθα ἡμεῖς πρέπει.
Ἀναπαύετ' αὐτὸς τώρα πονεμένος ἐκ τῆς θήρας.
Εἶναι δὲ ἀψὺς κ' ἐπάνω εἰς τὴν ῥινά του καθίζει
πάντοτε χολὴ δριμεῖα. Ἀλλ' ἐξεύρων σύ, ὦ Θύρσι,
καὶ τοῦ Δάφνιδος τοὺς πόνους καὶ τὰς Μούσας τῶν βουκόλων
φθάσας ὅσον ποτὲ εἶναι θεμιτόν, ἐλθὲ ἐνταῦθα,
ὑποκάτω τῆς Πτελέας ἂς καθίσωμεν, ὅπου εἶναι
τὸ ποιμενικὸν ἐκεῖνο κάθισμα κ' αἱ χλωραὶ δρύες

ἔμπροσθεν τῶν Κρηνίδων τοῦ Πριήπου· ἂν δὲ ψάλλῃς,
ὡς ποτ' ἔψαλλες, ἐρίζων πρὸς τὸν ἐκ Λιβύας Χρόμιν,
νὰ ἀρμέξῃς σὲ ἀφίνω αἶγα, τρίς, διδυμοτόκον,
ἥτις ἔχουσα ἓν ζεῦγος ἐριφίων θέλει δώσει
γάλακτος σχεδὸν δύο πέλλας· παρὰ τοῦτο δὲ γεμᾶτον
κίσσαβον γλυκοῦ κηρίου, ἄμφωτιν, βαθὺν καὶ νέον.
Ἔχει γλύμματα ὡραῖα καὶ τριγύρω εἰς τὰ χείλη
εἶναι πάντοτ' ἐστεμμένος μὲ κισσόν, κισσὸν ποὺ εἶναι
μὲ ἑλίχρυσον ὡραίως κοσμημένον, ἡ δὲ ἕλιξ
χλοερὰ τὸν περιστέφει μὲ καρποὺς κροκώδεις. Ἔσω
γυνή τις εἶναι γλυμμένη, ἔργον θεῖον, κοσμημένη
μὲ ταινίαν καὶ μὲ πέπλον· παρ' αὐτῇ δὲ εἶναι ἄνδρες,
ἔχοντες ὡραίας κόμας, οἵτινες ἀλλάσσουν λόγους
μεταξύ των· ὅμως ταῦτα παντελῶς δὲν τὴν ταράττουν,
ἀλλὰ ποτὲ μὲν τὸν ἕνα μειδιῶσα ἐθεώρει,
ἄλλοτε δὲ εἰς τὸν ἄλλον προσηλώνει τὴν ψυχήν της.
Καὶ ἐκεῖν' ἐρωτευμένοι εἰς κενὸν νὰ ἀπομάσσουν
κοπιάζουν τοὺς βρεγμένους ὀφθαλμούς των. Παρὰ ταῦτα
ἐπ' αὐτοῦ εἶναι γλυμμένος γέρων ἁλιεὺς καὶ πέτρα,
ἐφ' ἧς σπεύδων ὁ πρεσβύτης, ἵνα ρίψῃ, σύρει μέγα
δίκτυον, καὶ ὁμοιάζει ἄνδρα ἰσχυρῶς μοχθοῦντα.
Ἤθελες νομίσει, ὅτι μετὰ πάσης τῶν μελῶν του
τῆς ἀνδρείας ὀψαρεύει· ὅλ' αἱ φλέβες τοῦ αὐχένος
εἶναι ἄκρως τανυμέναι· μ' ὅλον ὅτι εἶναι γέρων,
ἡ ἰσχύς του εἶν' ἀξία νέου. Εἶναι παρὰ ταῦτα
τοῦ θαλασσομάχου γέρου πλησιέστατα γλυμμένη
ἄμπελός τις καμπτομένη ὑπὸ σταφυλῶν ὡρίμων,
ἐπὶ τοῦ φραγμοῦ δὲ ταύτης κάθηται, αὐτὴν φυλάττων
μικρὸς παῖς, ἔχων τριγύρω δύο ἀλώπεκας. Ἐκ τούτων
ἡ μὲν μία τριγυρίζει εἰς τὴν ἄμπελον καὶ τρώγει
τοὺς ὡρίμους βότρεις· πλέκει ἡ δευτέρα πάντα δόλον
'ς τὸ δισάκκιον καὶ λέγει, ὅτι δὲν θὰ παραιτήσῃ
τὸ παιδίον, παρὰ ὅτε τὸ ἀφήσῃ χωρὶς γεῦμα.
Ἀλλ' αὐτὸ ἀκριδοθήραν πλέκει ὡραίαν μὲ τοῦ σίτου
τὰς καλάμας, τὰς ὁποίας συναρμόζει μὲ τὸν σχοῖνον.
Δὲν φροντίζει περὶ πήρας τόσον καὶ περὶ ἀμπέλου,
ὅσον τέρπεται μ' ἐκεῖνο ὁποὺ πάσχει νὰ συμπλέξῃ.
Παρὰ ταῦτα περιστέφει ἐντελῶς τὸν κίσσαβόν μου
ἄκανθ' ἁπαλή, ὡραία, καὶ αἰπολικόν τι θαῦμα.
Βέβαια θέλει ἐκπλήξει τὴν ψυχήν σου αὐτὸ τὸ τέρας·
ἀντ' αὐτοῦ ἔδωκα αἶγα τοῦ Καλυδωνίου, ὅστις
πρότερον τὸν εἶχε, ἔτι δὲ κ' ἐκ γάλακτος παχέος
μεγαλώτατον τυρίον. Τὰ δὲ χείλη μου, ὦ Θύρσι,
δὲν τὸν ἤγγισαν ἀκόμη, ἀλλὰ κεῖται ἔτι νέος.
Τοῦτον πρόθυμος σὲ δίδω, ἄν, ὦ φίλε, σὺ μὲ ψάλῃς
τὸν ἀγαπητόν μου ὕμνον. Οὔτε σὲ φθονῶ· ἀλλ' ἔλα,
ὦ καλέ, καὶ μὴ φυλάττῃς τὰ ὡραῖα ἄσματά σου
εἰς τὸν Ἅδην ὅπου ὅλα, ὅλ' ἀμέσως λησμονοῦνται.

Θύρσις

Σεῖς ἀρχίσατε, ὦ Μοῦσαι, τὸ ποιμενικόν μου ἆσμα.
Θύρσις εἶν' ἐδ' ὁ ἐξ Αἴτνης καὶ τοῦ Θύρσιδος τὸ στόμα.
Ποῦ ποτε, ὦ νύμφαι, ἦσθε ὅτ' ὁ Δάφνις ἐλυπεῖτο;
Ποῦ; 'ς τοῦ Πηνειοῦ τὰ Τέμπη, ἢ εἰς τὸν Πίνδον ἦσθε τότε;
Ἐπειδὴ βεβαίως ὄχι δὲν κατείχετε τὸν μέγαν
ῥοῦν τοῦ ποταμοῦ Ἀνάπου, οὔτε τῆς συμφύτου Αἴτνας
σκοπιάν, οὔτε τὸ ὕδωρ, τοῦ Ἄκιδος τὸ θεῖον ὕδωρ.
Σεῖς, ἀρχίσατε, ὦ Μοῦσαι, τὸ ποιμενικόν μου ἆσμα.
Αὐτὸν ἔκλαυσαν οἱ θῶες καὶ ἐθρήνησαν οἱ λύκοι.
Αὐτὸν ἔκλαυσεν ὁ λέων καὶ ἐθρήνησ' ἐκ τοῦ δάσους.
Σεῖς ἀρχίσατε, ὦ Μοῦσαι, τὸ ποιμενικόν μου ἆσμα.
Πάμπολλαι πρὸ τῶν ποδῶν του βόες ἔκειντο καὶ ταῦροι,
πάμπολλαι δὲ καὶ δαμάλεις ὀδυρόμεναι καὶ μόσχοι.
Σεῖς ἀρχίσατε, ὦ Μοῦσαι, τὸ ποιμενικόν μου ἆσμα.
Πρώτιστος ἦλθ' ἐκ τοῦ ὄρους ὁ Ἑρμῆς καὶ εἶπε. «Δάφνι,
» τίς σὲ βασανίζει; Τίνος, ὦ καλέ, ἠράσθης τόσον;»
Σεῖς ἀρχίσατε, ὦ Μοῦσαι, τὸ ποιμενικόν μου ἆσμα.
Ἤρχοντο καὶ οἱ βουκόλοι, οἱ αἰπόλοι κ' οἱ ποιμένες.
Τί κακὸν ἔπασχεν, ὅλοι τὸν ἠρώτουν· ἦλθ' ἀκόμη
καὶ ὁ Πρίαπος καὶ εἶπε. «Τί σὲ τρώγει, τάλαν Δάφνι;
» Περιτρέχουσα ἡ κόρη σὲ ζητεῖ εἰς πᾶσαν κρήνην
» καὶ διέρχεται τὰ ὄρη πεζή, θέλουσα νὰ σ' εὕρῃ».
Σεῖς ἀρχίσατε, ὦ Μοῦσαι, τὸ ποιμενικόν μου ἆσμα.
« Δυστυχοῦς, ἄχ! φίλε, εἶσαι, κ' ἔρωτος δυσβοηθήτου.
» Ἐκαλεῖσο μὲν βουκόλος, ἀλλὰ τώρα ὁμοιάζεις
» μὲ αἰπόλον. Ὁ αἰπόλος τήκεται, ὁπότε βλέπῃ
» νὰ βατεύωνται αἱ αἶγες, καὶ λυπεῖται μὴ ὢν τράγος».
Σεῖς ἀρχίσατε, ὦ Μοῦσαι, τὸ ποιμενικόν μου ἆσμα.
« Καὶ σὺ οὕτως, ὅτε βλέπῃς τὰς παρθένους νὰ γελῶσι
» τήκεσ' ὅλος ἐκ τῆς λύπης, μὴ χορεύων μὲ ἐκείνας».
Εἰς τοιαῦτα ὁ βουκόλος παντελῶς δὲν ἀπεκρίθη,
ἀλλὰ ἔφερεν εἰς τέλος τὸν πυρώδη ἔρωτά του
κ' ἐπλησίαζεν ἐν τέλει εἰς τὰς μοίρας καὶ τὸν τάφον.
Σεῖς ἀρχίσατε, ὦ Μοῦσαι, τὸ ποιμενικόν μου ἆσμα.
Παρὰ τούτους καὶ ἡ Κύπρις πρὸς αὐτὸν ἦλθε γελῶσα,
μὲ τὸ πρόσωπον γελῶσα καὶ θρηνοῦσα μὲ τὸ πνεῦμα.
Εἶπε δέ. «Σὺ ἐκαυχᾶσο καὶ τὸν ἔρωτα νὰ κάμψῃς.
» Μήπως τώρα δὲν ἐκάμφθης ὑπ' αὐτοῦ καὶ σύ, ὦ Δάφνι;»
Σεῖς ἀρχίσατε, ὦ Μοῦσαι, τὸ ποιμενικόν μου ἆσμα.
Εἰς αὐτὴν ὁ Δάφνις εἶπε. «Βλαβερὰ καὶ σκληρὰ Κύπρις,
» μισητή, δολία Κύπρις, τῶν ἀνθρώπων ἐχθρὰ Κύπρις.
» Ἤδη ὅλα μᾶς δεικνύουν αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου,
» ὁ δὲ Δάφνις δύει φέρων σκληρὸν πάθος κ' εἰς τὸν Ἅδην».
Σεῖς ἀρχίσατε, ὦ Μοῦσαι, τὸ ποιμενικόν μου ἆσμα.
Εἶπεν ἔπειτα ὁ Δάφνις πρὸς τὴν Κύπριν. «Εἰς τὴν Ἴδην
» σύρε, σύρ' εἰς τὸν Ἀγχίσην, ἐκεῖ δρύες, ἐδῶ κύπειρος,
» καὶ γλυκύτατος ὁ βόμβος τῆς μελίσσης 'ς τὰς κυψέλας».
Σεῖς ἀρχίσατε, ὦ Μοῦσαι, τὸ ποιμενικόν μου ἆσμα.

« Ὕπαγ' εἰς τὸν Διομήδην καὶ εἰπὲ ἐκ τοῦ πλησίον,
» νικῶ Δάφνιν τὸν βουκόλον, μάχου δὰ μ' ἐμέ, ἂν θέλῃς».
Σεῖς ἀρχίσατε, ὦ Μοῦσαι, τὸ ποιμενικόν μου ᾆσμα.
« Ὦ φωλεύουσ' εἰς τὰ ὄρη ἄρκτοι, θῶες καὶ σεῖς λύκοι,
» χαίρετε! πλέον ὁ Δάφνις ὁ βουκόλος δὲν θὰ εἶναι
» μὲ ἐσᾶς ὁμοῦ 'ς τὰ δάση· οὔτε πλέον εἰς τὰ ἄλση
» καὶ δρυμῶνας. Ἀρετοῦσα, χαῖρε· χαίρετε σεῖς, ὅσοι
» μὲ τὸν Θύμβριν τὰ νερά σας, ποταμοὶ μείγνυτ' ὡραῖοι».
Σεῖς ἀρχίσατε, ὦ Μοῦσαι, τὸ ποιμενικόν μου ᾆσμα.
« Εἶμ' ἐγὼ ὁ Δάφνις ὅστις ἔβοσκα ἐδῶ τοὺς βόας.
» Εἶμ' ὁ Δάφνις ὁ ποτίζων ἐδῶ ταύρους καὶ δαμάλεις».
Σεῖς ἀρχίσατε, ὦ Μοῦσαι, τὸ ποιμενικόν μου ᾆσμα.
« Ὦ Πᾶν, Πᾶν, εἴτ' εἰς τὰ ὄρη τὰ μακρά 'σαι τοῦ Λυκαίου,
» εἴτε φέρεσαι τριγύρω εἰς τὸ Μαίναλον τὸ μέγα,
» ἐλθ' ἐδῶ 'ς τὴν Σικελίαν, ἄφησε δὲ τῆς Ἑλίκης
» τ' ἀκρωτήριον, πρὸς τούτοις ἄφες καὶ τὸ μέγα μνῆμα
» τοῦ Λυκαονίδου, μνῆμα θαυμαστὸν κ' εἰς ἀθανάτους».
Παύσατε, ὦ φίλαι Μοῦσαι, παύσατε τὸ ᾆσμα τώρα.
« Ἐλθέ, ἄναξ' φέρε, φέρε τὴν γλυκύφθογγον κι' ὡραίως
» ἐκ κηροῦ πεποιημένην σύριγγα περὶ τὰ χείλη
» ἑλικτήν, διότι ὑπάγω ὑπὸ ἔρωτος 'ς τὸν Ἅδην».
Παύσατε, ὦ φίλαι Μοῦσαι, παύσατε τὸ ᾆσμα τώρα.
« Ἐπὶ ἀκανθῶν καὶ βάτων θὰ φυτρώσουν τώρα ἴα,
» ἡ δὲ νάρκισσος θ' ἀνθήσῃ ἡ ὡραία ἐπὶ κέδρου.
» Θὰ ἀλλάξουν ὅλα· ἡ πίτυς ἀγριάπιδα θὰ δώσῃ
» ἐπειδὴ ὁ Δάφνις θνήσκει· ἔλαφος θὰ ἕλξῃ κύνας
» καὶ ἐκ τῶν ὀρέων σκῶπες θ' ἁμιλλῶνται μ' ἀηδόνας».
Παύσατε, ὦ φίλαι Μοῦσαι, παύσατε τὸ ᾆσμα τώρα.
Ἀφοῦ εἶπε ταῦτα ὁ Δάφνις, ἐτελείωσεν· ἡ Κύπρις
ἤθελε νὰ τὸν καλέσῃ 'ς τὴν ζωήν, ἀλλὰ τὸ νῆμα
τῶν Μοιρῶν ἔλειπεν ὅλον· καὶ ὁ Δάφνις ἦτον ἤδη
εἰς τὸν ποταμὸν κ' αἱ δῖναι ἔκρυπτον τὸν φίλον ἄνδρα
τῶν Μουσῶν κ' ἐκεῖνον, ὅστις ἠγαπᾶτο ἀπὸ τὰς Νύμφας.
Παύσατε, ὦ φίλαι Μοῦσαι, παύσατε τὸ ᾆσμα τώρα.
Σὺ δὲ δῶσόν μοι τὴν αἶγα καὶ τὸ σκύφος, ἵν' ἀρμέξας
εἰς τὰς Μούσας σπονδὰς κάμω· χαίρετε, χαίρετε, Μοῦσαι·
ἐγὼ δὲ καὶ γλυκυτέρως εἰς τὸ μέλλον θὰ σᾶς ψάλλω.

Αἰπόλος

Τὸ ὡραῖόν σου, ὦ Θύρσι, στόμα εἴθε νὰ γεμίσῃ
μέλιτος καὶ κηρήθρας. Εἴθε πάντοτε νὰ τρώγῃς
τοῦ Αἰγίλου τὰς ἰσχάδας, ἐπειδὴ πολ' ἡδυτέρως
καὶ τοῦ τέττιγος σὺ ᾄδεις. Τὸ κισσύβιον νὰ λάβε.
Ἰδέ, φίλε, πῶς ὡραίαν εὐωδίαν ἀποπέμπει.
Εἰς τὰς κρήνας θὰ νομίσῃς τῶν ὡρῶν ὅτ' ἐπληρώθη.
Ἐλθ' ἐνταῦθα, ὦ Κισσαίθα. Λάβε, Θύρσι, ἄρμεξέ την.
Σεῖς δὲ χίμαιραι, ἡσυχάσ' τε, μὴ σκιρτήσατε οὐδόλως,
μήπως ἐγερθῇ ὁ τράγος ἐναντίον σας θυμώδης.

21

ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΡΙΑ

(Εἰδύλλιον β΄)

Θέστυλι, ποῦ εἶν' αἱ δάφναι; φέρε μέ τας, ποῦ τὰ φίλτρα;
Στέψον μ' ἄωτον προβάτου φοινικοῦν τοῦτο τὸ σκεῦος,
ἵνα σύρω εἰς τὰ νερά μου τὸν μισοῦντα ἐμὲ φίλον,
ὅστις τάλας νὰ μὲ εὕρῃ· εἶναι δώδεκα ἡμέραι.
Πώποτε δὲν ἦλθε οὔτε κἂν ἐξεύρει ἂν τεθνηκότες
εἴμεθα ἢ ζῶντες, οὔτε ἔκρουσ' ὁ σκληρὸς τὴν θύραν.
Φαίνεται, ὅτι ὑπῆγαν ἄλλοθι οἱ Ἔρωτές του,
ἡ δὲ Κύπρις καὶ ὁ Ἔρως ἔχουν ἄστατον τὸ πνεῦμα.
Θὰ ὑπάγω 'ς τὴν παλαίστραν αὔριον τοῦ Τιμαγήτου,
νὰ τὸν ἴδω καὶ τὸν εἴπω ὅσ' ἀδίκως εἰς μὲ κάμνει.
Ἀλλὰ τώρα μὲ μαγείας θὰ τὸν καταγοητεύσω.
Σύ, Σελήνη, λαμπρῶς φέγγεις καὶ εἰς σὲ θὰ ψάλω ἡσύχως,
ὦ θεά, κ' εἰς τὴν Ἑκάτην τὴν χθονίαν, ἥτις φέρει
κ' εἰς τοὺς σκύλακας τὸν τρόμον, ὅτε ἔρχετ' εἰς τοὺς τάφους
τῶν νεκρῶν κι' ὅτε βαδίζῃ πρὸς τὸ μαῦρον αὐτῶν αἷμα.
Τρομερὰ Ἑκάτη, χαῖρε, κ' εἰς ἡμᾶς ἐλθὲ ἐν τέλει·
ποίησον τὰ φάρμακά μου κάλλιον αὐτῆς τῆς Κίρκης,
κάλλιον καὶ τῆς Μηδείας καὶ ξανθῆς τῆς Περιμήδης.
Ἕλξον σὺ τὸν ἐραστήν μου πρὸς τὸ δῶμά μου, ὦ ἴυγξ.
Διὰ σὲ ψήνονται πρῶτον τ' ἄλφιτα.—Ἀλλ' ὦ δειλαία
Θέστυλι, ἐνταῦθα, πάσσε, ποῦ αἱ φρένες σου πετῶσι;
Μυσαρὰ καὶ σοῦ θὰ γίνω παίγνιον; Κόκκιζ' ἐντάμα
γυνή, λέγουσα «Κοκκίζω τὰ τοῦ Δέλφιδος ὀστᾶ».
Ἕλξον σὺ τὸν ἐραστήν μου πρὸς τὸν οἶκόν μου, ὦ ἴυγξ.
Μ' ἐλύπησεν ὁ Δέλφις· δι' αὐτὸν κ' ἐγὼ τὴν δάφνην
καίω τώρα· καὶ ἂς σκάσῃ ὡς αὐτ' ἤδη φλεγομένη.
Νὰ ἀνάψῃ δὲ ἐξαίφνης καί, ὡς ἴδωμεν εἰς στάκτην
νὰ μετατραπῇ ἡ δάφνη, παρομοίως καὶ ὁ Δέλφις
εἰς τὴν φλόγα του νὰ φθείρῃ τὰς ἐρωτευμένας σάρκας.
Ἕλξον σὺ τὸν ἐραστήν μου πρὸς τὸν οἶκόν μου, ὦ ἴυγξ,
καὶ ὡς τήκω τὸ κηρίον, τῶν Θεῶν συμβοηθούντων,
οὕτ' ὁ Μύνδιος ὁ Δέλφις νὰ τακῇ ἐρωτευμένος,
ὡς δὲ στρέφ' ἡ Ἀφροδίτη τὸν χαλκοῦν μου τοῦτον ῥόμβον,
οὕτω καὶ αὐτὸς τριγύρω εἰς τὰς θύρας μου νὰ στρέφῃ.
Ἕλξον σὺ τὸν ἐραστήν μου πρὸς τὸν οἶκόν μου, ὦ ἴυγξ.
Πίτυρα θὰ καύσω ἤδη. Τὸν Ῥαδάμανθυν δὲ τώρα
ὅστις εἶναι ἐν τῷ Ἅδῃ, Ἄρτεμι, θέλεις κινήσει
καὶ μ' αὐτὸν πᾶν ὅ,τι ἄλλο ἀσφαλὲς κρίνεις ὅτ' εἶναι.

Θέστυλι αἱ κύνες ὅλαι δι' ἡμᾶς γαυγίζουν τώρα
εἰς τὴν πόλιν, 'ς τὰς τριόδους ἤδη ἡ θεὰ βαδίζει.
Ὅσον δύνασαι ταχέως κτύπα, κτύπα τὸ χαλκίον.

Ἕλξον σὺ τὸν ἐραστήν μου πρὸς τὸν οἶκόν μου, ὦ ἴυγξ.
Σπονδὰς κάμνω τρίς, καὶ λέγω ταῦτα τρίς, ὦ σεβασμία.
Ἡ γυνὴ τὸν πλησιάζει ἢ ἀνήρ, νὰ λησμονήσῃ
αὐτὸν τόσον, ὅσον λέγουν ἐλησμόνησε 'ς τὴν Δίαν
ὁ Θησεὺς τὴν Ἀριάδνην, τὴν εὐπλόκαμον κι' ὡραίαν.

Ἕλξον σὺ τὸν ἐραστήν μου πρὸς τὸν οἶκόν μου, ὦ ἴυγξ.
Τοῦτο ἔχασεν ὁ Δέλφις ἐκ τῆς χλαίνης του τὸ κράσπεδον,
τὸ ὁποῖον ἐγὼ τώρα τίλλουσα ἐντὸς ἀγρίου
τοῦ πυρὸς τὸ ρίπτω.—Ἄχ! ἔρως θλιβερέ, πρὸς τί τὸ μαῦρον
αἷμα ἐκ τοῦ σώματός μου νὰ ροφᾷς ἀκόμη πάσχεις;
Τὸ ἐρρόφησες ἤδ' ὅλον ὡς λιμνῆτις μαύρη βδέλλα.
Ἕλξον σὺ τὸν ἐραστήν μου πρὸς τὸν οἶκόν μου, ὦ ἴυγξ.
Θέλω τρίψει καὶ σὲ φέρει αὔριον νὰ πίῃς σαύραν.
Θέστυλι, τὰ φάρμακά μου λάβε σὺ νὰ ὑπομάξῃς
τοῦ φλοιοῦ αὐτοῦ ὑπεράνω, ὅστις δένει τὴν ψυχήν μου,
ἐνῷ αὐτὸς οὔτ' ἐνθυμεῖται κἂν ἐμέ.—Συγχρόνως λέγε
ψιθυρίζουσα. «Κοκκίζω τὰ τοῦ Δέλφιδος ὀστᾶ».
Ἕλξον σὺ τὸν ἐραστήν μου πρὸς τὸν οἶκόν μου, ὦ ἴυγξ.
Ἀλλὰ οὖσα μόνη πόθεν κλαίουσα τὸν ἔρωτά μου
θὰ ἀρχίσω; Τίς τοσοῦτον μ' ἔδωκεν ἄγριον πάθος;
Ὅτ' ἦλθ' ἡ τοῦ Ὑβούλου Ἀναξὼ ἡ κανηφόρος
'ς τῆς Ἀρτέμιδος τὸ ἄλσος, τακτικῶς τὴν ἠκολούθουν
πολλαὶ θῆρες, ἐν αἷς ἦτον καί τις λέαινα ἑνωμένη.
Σεβαστὴ Σελήν', εἰπέ μοι, πόθεν ἦλθ' αὐτὸς ὁ Ἔρως,
Θεοχαρίλα δὲ ἡ ἐκ Θράκης τροφός μου ἡ μακαρῖτις,
κατοικοῦσα εἰς τὰς θύρας τῆς οἰκίας μου πλησίον,
μὲ ἐξώρκισε νὰ ἴδω μ' ἱκεσίας θερμοτάτας
τὴν πομπήν· ἐκαταπείσθην κι' ἠκολούθουν ἡ ἀθλία,
ὡραιότατον χιτῶνα φέρουσα ἐκ λεπτοῦ βύσσου,
ἐπιθέσασα πρὸς τούτοις Κλεαρίστης τὴν ξυστίδα.
Σεβαστὴ Σελήν', εἰπέ μοι, πόθεν ἦλθ' αὐτὸς ὁ Ἔρως;
Οὖσα δὲ κατὰ τὸ μέσον τῆς ἁμαξιτοῦ ὁδοῦ,
ὅπου ὑπάρχουσι τὰ ἔδη τὰ τοῦ Λύκωνος, τὸν Δέλφιν
καὶ Εὐδάμιππον συνάμα 'ς τὴν πομπὴν εἶδον συγχρόνως.
Ξανθοτέραν ἑλιχρύσου γενειάδα αὐτοὶ εἶχον.
Ἔστιλβον δὲ καὶ τὰ στήθη μᾶλλον ἢ ἐσύ, Σελήνη.
Σεβαστὴ Σελήν', εἰπέ μοι, πόθεν ἦλθ' αὐτὸς ὁ Ἔρως;
Ὡς τὸν εἶδον ἐτρελλάθην κ' ἐπληγώθη ἡ Ψυχή μου,
τῆς ἀθλίας· τὸ δὲ κάλλος ἐμαραίνετο καὶ πλέον
δὲν ἐφρόντιζον νὰ ἴδω τὴν πομπήν· οὐδ' ὅτε πάλιν
ἦλθον οἴκαδε, τὸ πάθος ἐκατάλαβ', ἀλλὰ νόσος
φλογερὰ μ' ἔφθειρ' ἀθλίως, δέκα νύκτας καὶ ἡμέρας
ἐκειτόμην εἰς τὴν κλίνην, τρομερῶς ἐρωτευμένη.
Σεβαστὴ Σελήν', εἰπέ μοι, πόθεν ἦλθ' αὐτὸς ὁ Ἔρως;
Τοῦ προσώπου μου τὸ χρῶμα ἦτον ὅμοιον πολλάκις
καὶ ὁ Θάψος· ὅλ' αἱ τρίχες ἔρρεον τῆς κεφαλῆς μου,

δὲν μὲ ἔμεινε δὲ ἄλλο παρὰ κόκκαλα καὶ δέρμα.
Ποῖον δὲ περὶ τοῦ πάθους δὲν ἠρώτησα; ἢ ποίας
γραίας ἄφησα μαγίσσης τὴν οἰκίαν; Δὲν ὑπῆρχε
θεραπεία; ὁ δὲ χρόνος ἔφευγε πετῶν ταχέως.
Σεβαστὴ Σελήν᾽, εἰπέ μοι, πόθεν ἦλθ᾽ αὐτὸς ὁ Ἔρως;
Ὡμολόγησα εἰς τὴν δούλην τὴν ἀληθινὴν αἰτίαν·
ἔλα, Θέστυλι, τοῦ πάθους εὗρε, εἶπον, θεραπείαν·
τὴν ἀθλίαν μὲ φλογίζει ὁ ἐκ Μύνδου Δέλφις πᾶσαν·
Ὕπαγ᾽ εἰς τοῦ Τιμαγήτου τὴν παλαίστραν, φύλαξέ τον,
εἰς αὐτὴν συχνάζει πάντα καὶ ἀρέσκεται νὰ εἶναι.
Σεβαστὴ Σελήν᾽, εἰπέ μοι, πόθεν ἦλθ᾽ αὐτὸς ὁ Ἔρως;
Ὅταν δὲ τὸν ἴδῃς μόνον, νεῦσον πρὸς αὐτὸν ἡσύχως
καὶ εἰπέ, ὅτι ἡ Σιμαίθα σὲ καλεῖ, κι᾽ ὁδήγησέ τον.
Οὕτω εἶπον καὶ ἐκείνη παρευθὺς ὑπῆγε τότε
καὶ τὸν λιπαρόχρουν Δέλφιν πρὸς ἐμὲ ἤδ᾽ ὡδηγοῦσε·
ὅτ᾽ ἐνόησα δὲ ὅτι τὸ κατώφλιον τῆς θύρας
μ᾽ ἐλαφρότατον τὸν πόδα ὑπερέβ᾽ ὁ ἐραστής μου.
Σεβαστὴ Σελήν᾽, εἰπέ μοι, πόθεν ἦλθ᾽ αὐτὸς ὁ Ἔρως;

Ὁ σκληρὸς ὅτε μὲ εἶδε ἔρριψ᾽ εἰς τὴν γῆν τὸ βλέμμα
καὶ ἐκάθισ᾽ εἰς τὴν κλίνην· καθεζόμενος δὲ εἶπε.
Μ᾽ ἔφθασες βεβαίως τόσον, ὅσον ἔφθασα, Σιμαίθα,
τὸν χαρίεντα Φιλῖνον μὲ αὐτὸν ἄλλοτε τρέχων,
κράξασά με ἵνα ἔλθω εἰς τὸν οἶκόν σου, ὦ κόρη.
Σεβαστὴ Σελήν᾽, εἰπέ μοι, πόθεν ἦλθ᾽ αὐτὸς ὁ Ἔρως;
Διὰ τὸν γλυκύν, ναί, ἦλθον Ἔρωτα κ᾽ ἐγὼ ἐνταῦθα
τέταρτος ἢ τρίτος φίλος τῆς νυκτερινῆς σκοτίας.
Μῆλα μὲν τοῦ Διονύσου εἰς τοὺς κόλπους μου φυλάττω,
εἰς τὴν κεφαλὴν δὲ ἔχω λεύκαν, δένδρον τοῦ Ἡρακλέους
ἱερόν, περιζωμένην μὲ ταινίας πορφυρόχρους.
Σεβαστὴ Σελήν᾽, εἰπέ μοι, πόθεν ἦλθ᾽ αὐτὸς ὁ Ἔρως;
Ἂν μὲ δέχεσθε, μ᾽ ἀρέσκει ἐπειδὴ μᾶλλον ὠκύπους
καὶ τῶν ἄλλων νεανίσκων ὡραιότερος καλοῦμαι.
Ἤθελον δὲ ἡσυχάσει ἂν ᾽ς τὸ στόμα σ᾽ ἐφιλοῦσα
ἂν δὲ ἄλλοθι μ᾽ ὠθῆτε, καὶ μὲ κλείετε τὴν θύραν,
καὶ πελέκεις καὶ λαμπάδες νὰ δεχθῆτ᾽ ἑτοιμασθῆτε.
Σεβαστὴ Σελήν᾽, εἰπέ μοι, πόθεν ἦλθ᾽ αὐτὸς ὁ Ἔρως;
Θέλω τώρα εἰπεῖ πρῶτον, χρεωστῶ ᾽ς τὴν Κύπριν χάριν,
μετὰ δὲ τὴν Ἀφροδίτην σὺ δευτέρ᾽ ἀπὸ τὰς φλόγας
μ᾽ ἔσωσες, ὦ γύναι, ἐνταῦθα εἰσκαλέσασά με τώρα,
ὢν ἡμίφλεκτος. Ὁ δὲ ἔρως φλογερώτερον πολλάκις
πῦρ φθοροποιὸν ἀνάπτει τοῦ Ἡφαίστου Λιπαραίου.
Σεβαστὴ Σελήν᾽, εἰπέ μοι, πόθεν ἦλθ᾽ αὐτὸς ὁ Ἔρως;
Αἱ σκληραί του δὲ μανίαι πείθουσι τὴν μὲν παρθένον
καὶ τὸν θάλαμον ν᾽ ἀφήσῃ, τὴν δὲ νύμφην, ἐκ τῆς κλίνης
τοῦ συζύγου της νὰ φύγῃ. Οὕτως εἶπε· κ᾽ ἐγὼ τότε,
εὐκολόπιστος, λαβοῦσα τῆς χειρὸς αὐτὸν τὸν κλίνω
ἐπὶ τοῦ θερμοῦ κραββάτου· γρήγορα σῶμα τὸ σῶμα
ἔθαλπε· τὰ πρόσωπά μας θερμὰ ἦσαν παρὰ πρῶτον
περισσότερον κ᾽ ἡδέως ᾽ψιθυρίζομεν γελῶντες.

Κ' ἵνα μή, Σελήνη φίλη, φλυαρῶ μακρολογοῦσα
τὸ καλύτερον ἐπράχθη 'ς τὸ ποθούμενον κ' οἱ δύο
φθάσαντες. Καὶ οὔτ' ἐκεῖνος ὡς προχθὲς δέν με ἐμέμφθη,
οὔτ' αὐτὸν ἐγώ· ἀλλ' ἦλθε πρὸς ἐμὲ καὶ τῆς Φιλίστης
τῆς αὐλητρίδος μου ἡ μήτηρ καὶ ὁ Μελιξοῦς πρὸς τούτοις
σήμερον, ὁπότ' οἱ ἵπποι πρὸς τὸν οὐρανὸν πετῶντες
ἔφερον ἐκ τῆς θαλάσσης τὴν ροδόχειρα 'Ηώ,
καὶ μὲ εἶπε πολλὰ ἄλλα, καὶ ὁ Δέλφις ὅτ' ἠράσθη
ἄλλοθι· ἂν δὲ γυναῖκα ἀγαπᾷ τινα ἢ ἄνδρα
δὲν ἠθέλησε νὰ εἴπῃ· τὸν ἐφλόγιζε δὲ ἔρως
ἰσχυρὸς πάντοτε τόσον, ὥστε ἔφυγεν ἐν τέλει·
εἶπε δὲ οἱ στέφανοί του νὰ κοσμήσωσι ἐκεῖνα
τὰ δωμάτια. Καὶ αὕτη μ' ἐλάλησε τοιαῦτα,
εἶναι δ' ἀληθὴς ἡ ξένη.—Βέβαια τρὶς καὶ τετράκις
πρὸς ἐμὲ ἄλλοτ' ἐφοίτα καὶ πολλάκις τὴν Δωρίδα
ὄλπαν ἄφινεν ἐνταῦθα· τώρα δὲ δύο καὶ δέκα
εἶν' ἡμέραι εἰς τὰς ὁποίας πώποτε οὔτε τὸν εἶδον·
μήπως ἔχῃ τάχα ἄλλο τι τερπνὸν καὶ ἡμιᾶς πλέον
ἐλησμόνησεν; 'Αλλ' ὅμως θὰ τὸν σύρω μὲ τὰ φίλτρα·
ἂν δὲ μὲ λυπῇ ἀκόμη, θέλει πλήξει πρὸς τὰς Μοίρας
τὴν τοῦ Ἅδου πύλην. Ταῦτα τὰ κακὰ φάρμακα θέλω
νὰ φυλάξω εἰς τὴν κίστην, ὡς τὸ ἔμαθον, θεά μου,
παρὰ τ' 'Ασσυρίου ξένου. 'Αλλὰ σύ, ὦ σεβασμία,
πρὸς τὴν θάλασσαν τοὺς πώλους τρέπε χαίρουσα· τὸν πόνον
ἐγὼ δὲ θὰ ὑποφέρω, ὡς ὑπέφερα, Σελήνη
λιπαρόχρους, χαῖρε, χαῖρε· χαίρετε, καὶ τἄλλα ἄστρα
ὀπαδοὶ ἐπὶ τοῦ θόλου τῆς νυκτὸς τῆς ἀταράχου.

22

ΑΙΠΟΛΟΣ, Ἢ ΑΜΑΡΥΛΛΙΣ, Ἢ ΚΩΜΑΣΤΗΣ

(Εἰδύλλιον γ΄)

Ἐ τὴν ὡραίαν θὰ κωμάσω φίλην μου Ἀμαρυλλίδα·
αἱ μὲν αἶγες εἰς τὸ ὄρος βόσκουσι καὶ τὰς ἐλαύνει
Τίτυρος ὁ φίλτατός μοι. Τίτυρε, ἀγαπητέ μοι,
βόσκε μου τὰς αἶγας τώρα, ἔπειτα ὁδήγησέ τας
εἰς τὴν κρήνην· καὶ φυλάττου, μὴ ὁ Λιβυκός μου τράγος
ὁ ἐνόρχης σὲ κουτρώσῃ.—Ὦ Ἀμαρυλλὶ ὡραία,
διατὶ σκύπτουσα πλέον δὲν καλεῖς τὸν ἐραστήν σου
εἰς αὐτὸ τὸ ἄντρον; μήπως τὸν μισῇς; ἢ ὅτι εἶμαι
εἰς ἐσὲ πλησίον, νύμφη, φαίνομαι σιμός, δασύθριξ;
Ἐ τὴν ἀγχόνην θὰ μὲ κάμῃς νὰ παραδοθῶ, ὦ κόρη.
Ἰδοὺ φέρω δέκα μῆλα εἰς ἐσὲ κομμένα, ἐκεῖθεν
ὅθεν εἶπες· θὰ σὲ φέρω πάλιν αὔριον καὶ ἄλλα.
Τὸ σκληρόν μου μόνον πάθος κοίταξε· εἴθε νὰ ἤμην
μέλισσα, ἵνα βομβοῦσα διαβαίνω τὸν κισσόν σου
καὶ τὴν πτέριν, ἥτις, νύμφη, σὲ κοσμεῖ· καὶ νὰ ἐμβαίνω
εἰς τὸ σπήλαιόν σου. Τώρα ἔμαθα τί εἶν' ὁ Ἔρως·
θεὸς ἄγριος, βεβαίως τὸν ἐθήλασαν λεαίνης
οἱ μαστοὶ καὶ εἰς τὰ δάση τὸν ἀνέθρεψεν ἡ μήτηρ·
τόσον δὲ μὲ καταφλέγει, ὥστε βλάπτει τὰ ὀστᾶ μου.
Ὦ, ὡραίως μὲν ὁρῶσα, λίθος δὲ κατὰ τὰ ἄλλα!
Ὦ, μελάνοφρύ μου Νύμφη! σφίγξε με εἰς τὰς ἀγκάλας,
ἵνα σε φιλήσω κόρη. Ἐπειδὴ γλυκεῖα τέρψις
κ' εἰς κενὰ φιλήματα εἶναι. Παρευθὺς θέλεις με κάμει
εἰς λεπτὰ νὰ διαλύσω, τὸν ὁποῖον ἐκ καλύκων
κισσοῦ κ' εὐωδῶν σελίνων σ' ἔπλεξα στέφανον, κόρη.
Δυστυχής, τί θέλω πάθει; Διατί δὲν ὑπακούεις
'ς τὸν δυσλύτρωτον αἰπόλον.—Θέλω ἐκδυθῆ τὴν βαίταν
καὶ πηδήσω ἐκεῖ ὅπου Ὄλπις ὁ γριπεὺς τοὺς θύννους
ὀψαρεύει.—Ὅμως ὄχι, δὲν θὰ ἀποθάνω, ὄχι,
ἐπειδὴ ἐκ τούτου θέλεις εὐαρεστηθῆ μεγάλως.
Ἐκατάλαβα δὲ πρῶτον ἂν με ἀγαπᾷς, ὁπότε
σὲ ἠρώτουν περὶ τούτου καὶ ὁπότε δὲν ἀφῆκε
τὸ τηλέφιλον κανένα κρότον, ὅτε τὸ ἐκτυποῦσα,
ἀλλ' ἐπάνω ἐμαράνθη τ' ἁπαλοῦ βραχίονός μου.
Καὶ ἡ Ἀγροιὼ με εἶπε τ' ἀληθ' ἡ κοσκινομάντις,
ἥτις πρῶτον ἠκολούθει θεριστὰς σταχυολογοῦσα,
διατὶ φλέγομαι ὅλος διὰ σὲ ἐνῷ μὲ φεύγεις;
Διὰ σὲ φυλάττω αἶγα πάλλευκον διδυμοτόκον,

κ' ἡ Ἐριθακὶς δὲ ταύτην μὲ αἰτεῖ ἡ μελανόχρους,
ἡ τοῦ Μέρμωνος θυγάτηρ· κ' εἰς αὐτὴν θέλω τὴν δώσει,
ἐπειδὴ σὺ εἶσαι, κόρη, ἀκατάδεκτος.—Τὸ ὄμμα
ἅλλεται τὸ δεξιόν μου· μήπως τάχα θὰ τὴν ἴδω;
Ἂς καθίσω καὶ ἂς ψάλω πρὸς τὴν πίτυν ταύτην, ἴσως
μὲ κοιτάξῃ, ἂν δὲν εἶναι παντελῶς ἀδαμαντίνη.
Ὅτε ἤθελε παρθένον ὡς γυναῖκα ὁ Ἱππομένης
νὰ δεχθῇ, ἔλαβε μῆλα ἀνὰ χεῖρας κ' εἰς τὸν δρόμον
ἔτρεχεν· ἀλλ' ὅτε εἶδε πρὸς αὐτὸν ἡ Ἀταλάντη,
ἐφλογίσθη ἡ ὡραία ὑπὸ ἔρωτος βαρέος.
Τὴν ἀγέλην δὲ ὁ μάντις ἀπὸ Ὄθρυος εἰς Πύλον
τὴν ὡδήγησε Μελάμπους· εἰς τοῦ Βίαντος δ' ἡ μήτηρ
τῆς φρονίμου Ἀλφεσιβοίας ἡ χαρίεσσα ἐκλείσθη
τὰς ἀγκάλας.—Εἰς τὰ ὄρη ὅτ' ὁ Ἄδωνις ἀρνία
ἔβοσκε, τὴν Ἀφροδίτην ἔφερεν εἰς τόσην λύσσαν,
ὥστε καὶ νεκρὸν ἀκόμη τὸν ἐβάσταζ' εἰς τὸ στῆθος.
Κατ' ἐμὲ ὁ Ἐνδυμίων ζηλωτὸς εἶναι, καθεύδων
τὸν ἀΐδιόν του ὕπνον· ζηλωτός, ὦ φίλη γύναι,
εἶναι καὶ ὁ Ἰασίων, ὅστις ἔλαβε τοσαῦτα,
ὅσα, βέβηλοι, ν' ἀκούσ' τε θεμιτὸν ποτὲ δὲν εἶναι.—
Ἀλλ' ἀλγῶ τὴν κεφαλήν μου· ὅμως σὲ ποσῶς δὲν μέλει.
Δὲν θὰ ψάλλω, ἀλλ' ἐνταῦθα θέλει πέσω, ὁποὺ λύκοι
θὰ μὲ φάγουν· τὸ τοιοῦτον δὲ θ' ἀκούσῃς γλυκυτέρως,
παρὰ ὅτε γλυκὺ μέλι εἰς τὸν λάρυγγά σου θέτῃς.

23

ΝΟΜΕΙΣ, ΒΑΤΤΟΣ ΚΑΙ ΚΟΡΥΔΩΝ

(Εἰδύλλιον δ΄)

Βάττος

Τίνος εἶναι αὐτ' αἱ βόες; ὦ Κορύδων, τοῦ Φιλώνδα;

Κορύδων

Μὲ τὰς ἔδωκεν, ὦ Αἴγων, νὰ τὰς βόσκω· αὐτοῦ εἶναι.

Βάττος

Τάχα τὰς ἀρμέγεις κρύφα τὸ ἑσπέρας, ὦ βουκόλε;

Κορύδων

Ὄχι· ἐπειδὴ ὁ γέρων ὑποβάλλων τὰ μοσχία
μὲ φυλάττει.

Βάττος

Ποῦ ὑπῆγεν ὁ βουκόλος κ' ἐχάθη;

Κορύδων

Δὲν τὸ ἤκουσες; Ὁ Μίλων ἔλαβεν ἀναχωρήσας
πρὸς τὸν Ἀλφειὸν μαζί του καὶ αὐτόν.

Βάττος

Θὰ εἶδ' ἐκεῖνός
ποτε ἔλαιον;

Κορύδων

Ἀλλ' ὅμως λέγουν, ὅτι ἁμιλλᾶται
ὡς πρὸς τὴν ἰσχὺν μ' ἐκεῖνον τὸν ἀρχαῖον Ἡρακλέα.

Βάττος

Κ' εἰς ἐμὲ εἶπεν ἡ μήτηρ, ὅτ' εἶναι τοῦ Πολυδεύκους
ἀξιώτερος.

Κορύδων

Ὑπῆγε, φέρων μετ' αὐτοῦ σκαπάνην
κ' εἴκοσι παχέ' ἀρνία.

Βάττος

Οὕτω βέβαια ὁ Μίλων
δύναται νὰ καταπείσῃ καὶ τοὺς λύκους νὰ λυσσάσουν.

Κορύδων

Αἱ δαμάλεις δὲ μυκῶνται καὶ τὸν θέλουσι σιμά των.

Βάττος

Δυστυχεῖς, ποῖον δεσπότην εὗρον ἄπονον βουκόλον.

Κορύδων

Δυστυχεῖς τῷ ὄντι εἶναι, ἐπειδή, ἀφοῦ ὁ Μίλων
ἔφυγε, δὲν βόσκουν πλέον.

Βάττος

Τῆς δαμάλιδος ἐκείνης
τὰ ὀστᾶ ἔμειναν μόνον· μήπως τρέφεται μὲ δρόσον,
ὡς ὁ τέττιξ;

Κορύδων

Ὄχι, ὄχι, μὰ τὴν γῆν, ἀλλὰ τὴν βόσκω·
ποτὲ μὲν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Αἰσάρου, ποτὲ δέμα
μαλακοῦ τὴν δίδω χόρτου ἄλλοτε δ' εἰς τοὺς λειμῶνας
τοὺς σκιώδεις τοῦ Λατύμνου νέμεται βοσκὴν παχεῖαν.

Βάττος

Ἀλλὰ καὶ ὁ ταῦρος οὗτος ὁ πυρρίχρους εἶν' ἰσχνός.
Εἴθε νὰ ἔχωσι τοιοῦτον τοῦ Λαμπρέως οἱ δημόται,
ὅτε κάμνουσι θυσίαν εἰς τὴν Ἥραν· διότι εἶναι
πονηρότατος ὁ δῆμος.

Κορύδων

Μ' ὅλον τοῦτο εἰς τὸ στόμα
τῶν λιμνῶν τὸν βόσκω πάντα, κ' εἰς τὸν Νήαιθον καὶ Φῶσκον,
ἔνθα μάλιστα ἀκμάζει καὶ αἰγίπυρος, καὶ κνύζα,
καὶ μελίτεια εὐώδης.

Βάττος

Φεῦ· οἱ βόες σου, ὦ τάλαν
Αἴγων, θέλει καταβῶσιν εἰς τὸν Ἄδην, ὅτε νίκην
δυστυχῆ σὺ θὰ νικήσῃς, ἡ δὲ σύριγξ τὴν ὁποίαν
ἔπλεξές ποτε, νά, κεῖται, κεκονιαμένη τώρα.

Κορύδων

Ὄχι, ὄχι πρὸς τὰς Νύμφας· ἐπειδὴ τὴν σύριγγά του,
ὅτε ὑπῆγεν εἰς τὴν Πίσαν μὲ τὴν ἔδωκεν εἰς δῶρον.
Αὐλητὴς δὲ κ' ἐγὼ εἶμαι καὶ καλῶς ψάλλω τὰ μέλη
τὰ τῆς Γλαύκης καὶ τοῦ Πύρρου. Ἐπαινῶ καλῶς συρίζων
καὶ τὴν Κρότωνα, τὴν πόλιν Ζάκυνθον πολλάκις ᾄδω,
καὶ τὰ κάλλη τοῦ Λακινίου πρὸς ἀνατολὰς κειμένου,
ὅπου ἔφαγεν ὁ πύκτης Αἴγων μάζας ὀγδοῆντα·
ὅπου ἔλαβεν ὡσαύτως ἀπὸ τῆς ὁπλῆς τὸν ταῦρον,
τὸν ὁποῖον ἐκ τοῦ ὄρους κατεβίβασε κ' εἰς δῶρον
ἔδωκε τῆς ἐρωμένης ὑπ' αὐτοῦ Ἀμαρυλλίδος·
τότε πᾶσαι αἱ γυναῖκες ἀνεκραύγασαν μὲ θάμβος,
ἀλλ' ἐγέλα ὁ βουκόλος.

Βάττος

Ὦ Ἀμαρυλλὶ ὡραία,
μόνον σὲ ἀποθανοῦσαν δὲν θὰ λησμονήσω· ὅσον
μᾶς εὐφραίνουσιν αἱ αἶγες, τόσον σὺ θά με λυπήσῃς
μετὰ θάνατον· ἄχ! ποῖος σκληρὸς δαίμων μὲ κατέχει.

Κορύδων

Ἔχε θάρρος, φίλε Βάττε, ἴσως αὔριον θὰ εἶναί
τι καλύτερον· οἱ ζῶντες τρέφουν πάντοτε ἐλπίδας,
οἱ ἀποθανόντες μόνον εἶν' ἀνέλπιστοι· ὡσαύτως
καὶ ὁ Ζεὺς ποτὲ μὲν εἶναι αἴθριος, ποτὲ δὲ βρέχει.

Βάττος

Θαρρῶ, φίλε· ἀλλὰ τοὺς μόσχους δίωξον σὺ πρὸς τὰ κάτω·
ἐπειδή, ὡς βλέπεις, τρώγουν οἱ δυσλύτρωτοι, Κορύδων,
τοὺς βλαστοὺς χλωρῆς ἐλαίας· ὦ λευκόπλευρε σὺ ψίττα.

Κορύδων

Ψίττα καὶ ἐσὺ Κυμαίθα, πρὸς τὸν λόφον· δὲν ἀκούεις;
Μὰ τὸν Πᾶνα, ἂν δὲν φύγῃς θέλω ἔλθει καὶ σὲ δώσει
πληρωμὴν κακήν, ἀθλία.—Ἀλλὰ πάλιν αὕτη ἕρπει.—
Ἄχ! νὰ εἶχον ἀνὰ χεῖρας τὴν καμπύλην λαγωβόλον
ράβδον μου, δυστυχεστάτη, ἵνα σὲ μετρήσω.

Βάττος

Φίλε,
πρὸς τὸν Δία, ἴδ' ἐνταῦθα, μία ἄκανθα μ' ἐμβῆκεν
εἰς τὴν πτέρναν· πόσον εἶναι αἱ ἀτρακτυλίδες αὗται
καὶ βαθεῖαι καὶ εὐμήκεις.—Εἴθε ἡ δάμαλις ταχέως
ὑπὸ μάχαιραν νὰ πέσῃ! ἐπειδὴ εἰς ταύτην βλέπων
ἐκεντήθην· ὦ Κορύδων, τήνε βλέπεις;

Κορύδων

Ναὶ τὴν βλέπω·
τὴν κρατοῦν οἱ ὄνυχές μου· λάβε την, ὦ φίλε Βάττε.

Βάττος

Πόσον εὐτελὲς τὸ πλῆκτρον καὶ δαμάζει ἕνα Βάττον.

Κορύδων

Κοίταξε, ὦ φίλε, μήπως ἀνυπόδητος εἰς τ' ὄρος
ἀναβῇς, διότι εἶναι καὶ ἀσπάλαθοι καὶ ράμνοι.

Βάττος

Ὦ Κορύδων, ἔλα εἰπέ με, τὸ γερόντιον ἀκόμη
χαίρει γλύφον τὴν ὡραίαν, ἥτις του ἔφλεξε τὸ στῆθος.

Κορύδων

Ὦ κακόμοιρε, βεβαίως· ἐπειδὴ καὶ πρὸ ὀλίγου
εἰς τὴν μάνδραν τὸν εὕρῆκα ἐργαζόμενον ἡδέως.

Βάττος

Ὦ γερόντιον, εὖγ' εὖγε, ἀσελγέστατον τῶν ὄντων,
ἐπειδὴ καὶ τῶν Σατύρων καὶ Πανῶν τῶν τραγοπόδων
ὑπερβαίνεις, ὡς πρὸς τοῦτο, τὴν ἀσελγεστάτην φύσιν.

Κορόδων

Ψ— ... ἐσὺ Κορώνη, ... τὸν λόγον δὲν ἀκούεις;
Μὰ τὸν Πᾶνα, ἐὰν δὲν φύγῃς ... καὶ σὲ ...
πληρωμὴν ... — ... πάλιν αὐτὴ ...
Ἄχ! νὰ εἶχον ἕνα χαῖρας, τὴν καμπύλην ...
ρόδδεν μου, δυστυχισμένη, ἕνα σὲ μετρήσω.

Βάττος

πρὸς τὸν Δία, ... εἰς τὴν ...
εἰς τὴν πτέρναν· πόσον ... ἀτρακτυλλίς ...
καὶ βαθεῖαι καὶ ... — Εἶδε ἡ ... ταχέως
ὑπὸ μάγειρον νὰ πάσχῃ! ... βλέπειν
ἐκεντήθην· ὦ Κορύδων, τήνε βλέπεις;

Κορύδων

Ναί ... βλέπω
τὴν ... καὶ ... ἀλλά ... φίλε ...

Βάττος

Πόσον αὐθάδης ... ἐπὶ ...

Κορύδων

Καλῶς, ὦ φίλε, ... εἰς τ' ὄρος
ἀνυπόδητος; διότι εἶναι καὶ ἀσπάλαθος καὶ ῥάμνος.

Βάττος

Ὦ Κορύδων, ... τὸ γερόντιον ...
χαίρει γλάρον ... ἀγαπᾷ ...

Κορύδων

Ὦ κακόμοιρε, ... καὶ ... ἔλαβεν,
εἰς τὴν μάνδραν ...

Βάττος

Ὦ γερόντιον, ... τὴν ἔντην,
... καὶ τῶν Σατύρων καὶ Πανὸς τῶν ...
... τὴν ... μόνη.

ΒΟΥΚΟΛΙΚΑ

ΤΕΤΡΑΔΙΟΝ Β'

24

Η ΩΔΗ Ἢ ΤΟ ΒΡΑΒΕΙΟΝ

(Εἰδύλλιον α')

ΘΥΡΣΙΣ ΚΑΙ ΒΑΤΤΟΣ

Θύρσις

Βάττε, Βάττ' ἔλθὲ ταχέως, ἔλθ' ἐδῶ, γρήγορα ἔλα.
'Σ τὸν κορμὸν αὐτοῦ τοῦ δένδρου ἐμφωλεύει μέγα σμῆνος
μελισσῶν.—Ἐλθὲ νὰ ἴδῃς· ὢ τί πάγκαλαι κηρῆθραι!
Ὢ τί μέλι! Βάττ' ἀκόμη, ἔλα γρήγορα σὲ λέγω.—
Ὢ τί εὕρημα! Ἄφες, ἄφες εἰς τὸν σκύλλον τὴν φροντίδα
τοῦ ποιμνίου σου.— Δὲν ἔχεις βέβαια, δὲν ἔχεις αἶγα,
ἥτις γάλα νὰ σὲ δίδῃ περισσότερον γλυκύ.

Βάττος

Πιστέ, φύλαττε τὰς αἶγας καὶ ἂν ἴδῃς νὰ σκιρτῶσι,
γαύγισε κ' ἐγὼ σ' ἀκούω.— Θύρσι, ἔφθασα.— Ποῦ εἶναι
φίλε Θύρσι, ναί, ποῦ εἶναι αἱ κηρῆθραι καὶ τὸ μέλι;
Ἄ! τὸ βλέπω! Ποία τύχη! βέβαια λαμπρὰν ἡμέραν
ἐγεννήθη φίλε Θύρσι! — Μὲ τ' ἀφίνεις; καὶ σὲ δίδω
δύο σκύφους γλυκὸν γάλα, καὶ πρὸς τούτοις μίαν ζώνην
δερματίνην.— Δὲν ἠξεύρω ποία χεὶρ ἔχει χαράξει
ἐπ' αὐτῆς νέα κι' ἀρχαῖα.—Ἐκεῖ βλέπεις μὲ τοὺς βόας
νὰ διέρχεται τὸν Θύμβριν ὁ Ἀλκίδης. Ἐκεῖ βλέπεις
καὶ τὸν Κάκον τὰς ὡραίας βοῦς νὰ σύρῃ τοῦ Ἡρακλέους
ἀπὸ τῆς οὐρᾶς τὴν ἄκραν. Εἶναι δὲ ἐγχαραγμένοι
τρεῖς παλαίοντες ἀνδρεῖοι ἔφηβοι καὶ ρωμαλαῖοι.
Στίλβει ἔλαιον 'ς τὸ στῆθος, οἱ μυῶνές των κινοῦνται,
τρίζουσι καὶ οἱ ὀδόντες, τρίζουσι καὶ τὰ ὀστᾶ των.
Ὡραιότατον τὸ ἔργον! — Παρὰ τοῦτο ἐπὶ λίθου
ὑψηλοῦ ποιμὴν καθίζει. Εἶναι ἕτοιμος νὰ ρίψῃ
μέγαν λίθον κατὰ λύκου, τοῦ ὁποίου καὶ μακρόθεν
αἰσθανθὲν τὸ ποίμνιόν του τὴν φωνήν, μὲ μέγαν τρόμον
περιέζωσε τὴν πέτραν, ὅπου κάθετ' ὁ ποιμὴν των.
Παρὰ ταῦτα ἐκεῖ βλέπεις εἴς τινας μικροὺς θαμνίσκους

πονηρὸν κρυμμένον κλέπτην· εἰς τὴν μίαν του τὴν χεῖρα
ἔχει μάχαιραν μεγάλην, εἰς τὴν ἄλλην του ὡσαύτως
ἔχει κλάδον ἐξ ἐλαίας, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι
δεδεμένος κωδωνίσκος. Ὑπεράνω του ὑψοῦται
ὄρος τι, εἰς τὸ ὁποῖον βόσκουν πρόβατα καὶ αἶγες.
Ὁ ποιμήν των ὑποκάτω ἑνὸς δένδρου ἁπλωμένος
ἄφροντις κοιμᾶται. Ὁ κλέπτης ὠφελούμενος ἐκ τούτου,
τὸν κλαδίσκον μὲ τὴν χεῖρα καὶ τὸν κώδωνα ὡσαύτως
σείει. Αἶγά τις, ὡς εἶδε, τὸν κλαδίσκον νὰ κινῆται,
καὶ ὡς ἤκουσε τὸν ἦχον, καταβαίνει ἐκ τοῦ ὄρους
καὶ νομίζει, ὅτι ἄλλη αἶγά τις τροφὴν εὑρῆκε
ἡδυτάτην. Δὲν ἠξεύρει ἡ ἀθλία, ὅτ' ὑπάγει
εἰς τὸν θάνατον! Ἀλλ' ὅμως, ὅτε ἤδ' ἦτον πλησίον
ἐκοπρίσθη καὶ ἡ κόπρος φερομένη πρὸς τὰ κάτω
πίπτ' ἐπάνω εἰς τὸ στόμα τοῦ σκληροῦ ἐκείνου κλέπτου.
Ἐκτὸς τούτων εἶναι ἄλλα, τὰ ὁποῖα ὁ πατήρ μου
μ' ἐξήγησε, καὶ τώρα ἡ τοῦ μέλιτος γλυκύτης
δὲν μ' ἀφίνει περαιτέρω νὰ λαλήσω. Θύρσι, θέλεις;

Θύρσις

Ὄχι, Βάττε, μὰ τὸν Πᾶνα δὲν τὸ δίδω, οὔτ' ἂν δώσῃς
τὸν ἐνόρχην μέγαν τράγον, ὅστις χαίρει τόσας αἶγας.
Δὲν τὸ δίδω. Ἂν θελήσῃς νά με ψάλλῃς καὶ σφυρίσῃς
τὸ ἀγαπητόν μου ᾆσμα, κλίνω, Βάττε, νά σε δώσω
ἥμισυ· σύ, φίλε, ᾄδεις γλυκυτέρως ἀηδόνος
καὶ τὸ στόμα σου εἶναι πλῆρες μέλιτος περισσοτέρου
τοῦ εὑρισκομένου ἐνταῦθα. Ὅτε κάθησ' ἐπὶ πέτρας
καὶ σφυρίζεις ὅλ' αἱ αἶγες τὴν τροφήν των παραιτοῦσι
καὶ σ' ἀκούουσι μὲ θάμβος.

Βάττος

Παῦσε, παῦσε καὶ τὸ λέγω.
Θέλεις ἴσως νά σε ψάλλω ὅ,τ' ὁ Δέλφις ἐπὶ πέτρας
ἔλεγε 'ς τὴν ἐρωμένην.

Θύρσις

Ναί, ναί, Βάττε· λέγε πλέον,
ἐπειδὴ τὸ μέλι τρέχει κ' εἰς τὸ ἔδαφος σταλάζει.

Βάττος

Ὦ σεῖς, Νύμφαι, καὶ σεῖς, λύκοι, ἀγριόχοιροι καὶ θῶες,
ποῦ ποτ' ἐπεριπλανᾶσθε, ὅτ' ὁ Δέλφις πληγωμένος
ἔψαλλε γλυκῶς σφυρίζων; ἦσθε τάχα 'ς τὴν κηδείαν
τοῦ Ἀδώνιδος; καὶ ἂν ἦσθε, διατί δὲν ἐκαλεῖτε
καὶ τὸν Δέλφιν ἵνα ψάλῃ καὶ μὲ τ' ᾄσματα χαρίσῃ
τὴν ζωὴν 'ς τῆς Ἀφροδίτης τὸν γλυκύτατον τὸν φίλον!

῏Ω γλυκύφωνέ μου τέττιξ, μετ' ἐμοῦ συγχρόνως ψάλλε.
Διατί, ὦ φίλαι Νύμφαι; ἀλλ' ἀφίνετ' αὐτὸν μόνον
κατηφῆ καὶ λυπημένον ἐπὶ πέτρας νὰ καθίζῃ
κ' ἔχων στέφανον 'ς τὰς χεῖρας συμπλεγμένον ἐκ μηκώνων
χλοερῶν κ' ἐκ λευκῶν ἴων, νὰ συρίζῃ ψάλλων ταῦτα;
Τί με βλέπετε, ὦ αἶγες, τί με βλέπετε, δαμάλεις,
ταῦροι, βόες, καὶ σύ, σκύλλε, τί με γλύφεις καὶ δακρύεις;
῏Ω γλυκύφωνέ μου τέττιξ, μετ' ἐμοῦ συγχρόνως ψάλλε.
Γρήγορ', ἄθλιά μου ζῷα, σᾶς ἀφίνω κ' εἰς τὸν ῞Αδην
γρήγορα πηγαίνω· τότε τίς ποτε θέλει σᾶς βόσκει;
Τίς ποτε, ὦ Μέλισσέ μου, θά σε δίδῃ χλωρὰ χόρτα;
῏Η τίς τάχα θέλει θλίβει τοὺς μαστούς σου τοὺς ὡραίους;
Ποῖος ἄρα θὰ σᾶς ψάλλῃ ἢ σᾶς ἄγῃ εἰς τὰς κρήνας;
Γρήγορα ὁ Δάφνις φεύγει κ' ἔρημα θὰ σᾶς ἀφήσῃ.
῏Ω γλυκύφωνέ μου τέττιξ, μετ' ἐμοῦ συγχρόνως ψάλλε.
῏Ω μελάνοφρύ μου κόρη, διατὶ δὲν μὲ λυπᾶσαι;
Λευκοτέρα τῆς χιόνος, τ' Ἀλφειοῦ δροσερωτέρα,
διατί καὶ τὴν ψυχήν μου δὲν δροσίζεις τὴν ἀθλίαν,
διατί, γλυκύ μου μῆλον, τὴν καρδίαν ἔχεις λίθον;
Δὲν σ' ἐγέννησεν, ὦ κόρη, τάχα μήτηρ καὶ ἐσένα;
Γρήγορα ὁ Δάφνις φεύγει καὶ σ' ἀφίνει ἐλευθέραν.
῏Ω γλυκύφωνέ μου τέττιξ, μετ' ἐμοῦ συγχρόνως ψάλλε.
῎Ελα, Νύμφη, ἔλα, κ' ἔχω θρέμματα πολλὰ παντοῖα,
ἔλα, βόσκε τα μαζί μου. Αἱ δαμάλεις θὰ προσφέρουν
τοὺς μαστούς σ' ἐσὲ ἡμέρως, θὰ σ' ἀσπάζωνται τοὺς πόδας,
εἰς σὲ μόνον θὰ ἀφίνουν τὰ ὡραῖά των μοσχία,
χωρὶς νὰ μυκῶνται· μόνον εἰς ἐσὲ θὰ προτιμῶσι
νὰ προσφέρωσι τὸ γάλα παρ' εἰς τὰ μικρά των τέκνα.
῏Ω γλυκύφωνέ μου τέττιξ, μετ' ἐμοῦ συγχρόνως ψάλλε.
῎Ελα, Νύμφη, καθ' ἡμέραν θά σε πλέκω καὶ ἐκ δάφνης
κ' ἐκ χλωροῦ κισσοῦ στεφάνους. ῎Ελα, Νύμφη, καί σε τρέφω
τρεῖς ἐλάφους λεπτοτάτας, αἱ ὁποῖαι σὲ προσμένουν
νὰ τὰς στέφῃς μὲ τὰ ἄνθη καὶ μαζί μ' αὐτὰς νὰ παίζῃς.
Παῦσε, τέττιξ, παῦσε τώρα μετ' ἐμοῦ καὶ σὺ τὸ ᾆσμα.
Δὲν μ' ἀκούεις, σκληρὰ κόρη; δὲν ἀκούεις κἂν τὰς βόας,
αἵτινες θρηνοῦν μαζί μου; Σ' ἔπλεξα αὐτὸ τὸ στέμμα,
διατί δὲν εὑρίσκω πούποτ', ἵνα σὲ τὸ δώσω.
Γρήγορα ὁ Δάφνις φεύγει καὶ σ' ἀφίνει ἐλευθέραν.
Παῦσε, τέττιξ, παῦσε τώρα μετ' ἐμοῦ καὶ σὺ τὸ ᾆσμα.
Σκληρὴ κόρη, εἰς ὀλίγον ὡς τοῦ φθινοπώρου φύλλον
θ' ἀπομαρανθῶ, θὰ πέσω. ῏Ω σκληρά, θὰ ἀπαλύνῃ
ἡ λιθώδης σου καρδία; θ' ἀπαλύνῃ, ἀλλ' εἰς μάτην.
῎Ελα τότε, ἔλα στέψον μὲ αὐτὸν πού τώρα ἔχω
τὴν ψυχράν μου κόμην, ὅμως ἄφες ν' ἀπομαρανθῶσι
τὰ φυτὰ ὁπού τὸν πλέκουν, ὅπως εἶναι μὲ τὸν Δέλφιν
ὅμοια, ἔπειτα θάψε τὸ νεκρόν μου σῶμα, ὅπου
πρῶτον ὥρμησα, ὦ κόρη, νὰ σοῦ ἀσπασθῶ τὰ χείλη.
Παῦσε, τέττιξ, παῦσε τώρα μετ' ἐμοῦ καὶ σὺ τὸ ᾆσμα...

Βάττε, ἔπαυσα· σὲ εἶδα δὲ πολλάκις μὲ τὸ ἄκρον
τοῦ δακτύλου εἰς τὸ στόμα, ὅτε ἔψαλλα, νὰ θέτῃς
ἐκ τοῦ μέλιτος· δὲν εἶπα τίποτε νομίζων, ὅτι
δωρεάν τι θά με δώσῃς. *

Βάττος

Φίλε Θύρσι, σὺ ἀξίζεις
νὰ πηγαίνῃς μὲ τὸν Πᾶνα. Σὲ τὴν δίδω, ναί· ἀλλ' ὅμως
τίς τολμᾷ ἐδῶ νὰ θέσῃ χεῖραν; ἤδη νὰ βομβῶσιν
εἰς τὰ ὦτά μας ἀρχίζουν πολλαὶ μέλισσαι θυμώδεις.

Θύρσις

Δὲν φοβοῦμαι.—Λάβε, Βάττε, παρ' αὐτὴν ὡσαύτως λάβε
ταύτην τὴν λευκὴν κηρήθραν. Θέλεις ἄλλην ἤ σε φθάνει;
Λέγε, κ' ἔπειτα τὰς τρώγεις.—

Βάττος

Ὄχι, ὄχι μὲ ἀρκοῦσι,
λάβε σὺ τὰς ἐπιλοίπους. Ἀλλά . . . πρόσεξον ν' ἀκούσῃς·
ὥς με φαίνεται γαυγίζει ὁ πιστός σου, Θύρσι, σκύλλος.

Θύρσις

Τὸν ἀκούω καὶ ὑπάγω, οὔτε μίαν κᾂν σταγόνα
δὲν ἀφῆκα, φίλε Βάττε.

Βάττος

Αἴ! ποῦ φεύγεις, τάλαν Θύρσι,
ὅλ' αἱ μέλισσαι καθίζουν εἰς τὴν κόμην καὶ τὰ ὦτα.

Θύρσις

Τί γλυκύτερον! Ἄς γίνω καὶ αὐτὸς ἐγὼ κυψέλη.

* Οἱ 4 στίχοι παρουσιάζονται, ὡς δῆθεν, ἀπόκρισις τοῦ Τέττιγος. (Σημείωσις τοῦ ἐπιμελουμένου τῆς ἐκδόσεως).

25

Η ΘΗΡΑ

(Εἰδύλλιον β΄)

ΘΗΡΙΣ ΚΑΙ ΔΑΦΝΙΣ

Θῆρις

Ἰδού, Δάφνι, τέλος πάντων λαγωοῦ φαίνονται ἴχνη
ἐπὶ ταύτης τῆς χιόνος. Εἰς καθὲν αὐτῶν ὑπάρχει
λαγωοῦ νωπὴ ἡ κόπρος ὀδμηρὰ καὶ ὑγροτάτη.
Ἀκολούθει με.—Βεβαίως εἰς αὐτοὺς ἐδῶ τοὺς θάμνους
ἐμφωλεύει τὸ θηρίον.— Βλέπεις, Δάφνι, καὶ τὰς τρίχας
'ς τὰς ἀκάνθας ἐδῶ ταύτας;

Δάφνις

Ἐνθυμήσου, ὅτ' ἐντάμα
θὰ τὸν φάγωμεν, ἀκούεις;

Θῆρις

Ναί, σ' ἀκούω. Δύο, τρία,
ὀκτώ, δέκα, δεκαπέντε ἕως τώρα μετρῶ ἴχνη·
Εἰς αὐτὴν τὴν μᾶζαν παύουν. Βεβαιότατα ἐνταῦθα
ἢ ἐκεῖ θὰ ἐμφωλεύῃ.—Ἡσυχία τώρα, Δάφνι.
Ὁ τὸν ἀνήφορον ἐκεῖνον, ὄπισθεν αὐτοῦ τοῦ λίθου
σῦρε, κρύφθητι ἡσύχως. Ἐγὼ δὲ ὄπισθεν τούτου
τοῦ κορμοῦ θὰ τὸν προσμείνω, τέλος πάντων εἰς τὸ στόμα
τώρα βέβαια τὸν ἔχω.

Δάφνις

Διατί δὲν λέγεις, Θῆρι,
ἔχομεν αὐτὸν 'ς τὸ στόμα;

Θῆρις

Ὅπως θέλεις· ἡ Σελήνη
νὰ προβαίνῃ ἦλθ' ἡ ὥρα· εἰς τὴν θέσιν σῦρε, Δάφνι.

Δάφνις

Ναὶ πηγαίνω, ὅμως, Θῆρι, πρόσεχε μή με κτυπήσῃς.—
Ἂς καθίσ' ἐδῶ πλησίον εἰς τὸ ρεῦμα τῶν ὑδάτων.

Θῆρις

Ἔφθασες, ὦ φίλε Δάφνι; ἡσυχία τώρα πλέον.
Ἡ καρδία μου θὰ φύγῃ. Ἔκβα πλέον, ὦ θηρίον!

Δάφνις

Πρόβαινε, λαμπρὰ Σελήνη! Θέλεις τάχα νά σε ψάλλω,
ὅτε ἦσο εἰς τὸ ἄντρον μὲ τὸν Ἐνδυμίωνά σου;
Τί ὡραία συνοδία, ὢ τί ζεῦγος, ὢ ἑνότης!
Ἐσὲ ἐφθόνησαν τ' ἄστρα, καὶ αὐτὸν ὅλ' οἱ ποιμένες.
 Ἀργυρόχρουν ὕδωρ ρέε μὲ γλυκύτατον τὸν ρόθον.

Θῆρις

Δάφνι, Δάφνι, ἐτρελλάθης, πῶς σε ἦλθ' ἐπιθυμία
νὰ μᾶς ψάλλῃς; μὲ τὸ ἆσμα θὰ κοιμίσῃς τὸ θηρίον.

Δάφνις

Πρόβαινε, λαμπρὰ Σελήνη! γλυκὲ μόνε σύντροφέ μου,
ὅτ' ἐν μέσῳ τοῦ ποιμνίου μόνος κάθημαι τὴν νύκτα.
Διατί, ὅτ' ἐκατέβης εἰς τὴν γῆν μας καὶ εὗρῆκες
τὸν ὡραῖόν σου τὸν φίλον, δὲν ἠθέλησες νὰ μείνῃς;
 Ἀργυρόχρουν ὕδωρ, ρέε μὲ γλυκύτατον τὸν ρόθον.

Θῆρις

Δὲν μ' ἀκούεις, Δάφνι; ἄφες νὰ φονεύσωμεν τὴν θῆρα
κ' ἔπειτα, ὦ φίλε, ψάλλεις.

Δάφνις

 Διατί, λαμπρὰ Σελήνη;
Ἡμεῖς ὅλοι οἱ ποιμένες καθ' ἑσπέρας ἓν ἀρνίον
ἁπαλὸν λευκὸν ὡραῖον θὰ σ' ἐφέρομεν εἰς δῶρον,
θὰ σ' ἐδίδομεν καὶ γάλα καὶ παχύτατα τυρία,
θὰ σ' ἐστέφομεν μὲ δάφνας καὶ μὲ μήκωνας καὶ ἴα.
 Ἀργυρόχρουν ὕδωρ, ρέε μὲ γλυκύτατον τὸν ρόθον.

Θῆρις

Ἂν καὶ τέταρτον ἀρχίσῃς, σὲ κτυπῶ, ἀκούεις, Δάφνι;

Δάφνις

Παῦσε τώρα, πᾶ! δὲν παύεις· σ' ἤκουσα· τί θέλεις; λέγε.

Θῆρις

Νὰ σιγήσῃς. Τρὶς ἡ θήρα ἐδοκίμασε νὰ ἔκβῃ
καὶ τὸ ἆσμά σου τρὶς πάλιν τὴν κατέπεισε νὰ μείνῃ.
Πρόσεχε, κινεῖ τὰ ὦτα· ὁ λαγὼς σχεδὸν ἐκβαίνει.
Ἔχει μέγεθος ἀρνίου. Ἐσηκώθη καὶ προβάλλει
τὰ κινούμενά του χείλη. Πρόσεχε νὰ ἐπιτύχῃς.
Ὡς τὸ φύλλον τῆς καλάμης τρέμω ὅλος, φίλε Δάφνι.

Δάφνις

Μ' ἔλεγες νὰ σιωπήσω. Καὶ σὺ τώρ' ἀδιακόπως
λέγεις ὅλον φλυαρίας. Παῦσε, Θῆρι, ἢ ἀρχίζω.

Θῆρις

Τί νὰ παύσω, κτύπα, κτύπα. Τοῦ ἐπλήγωσα τὸν πόδα
κτύπα, Δάφνι, σχεδὸν πίπτει φονευμένος.
Βλέπεις, βλέπεις πῶς χωλαίνει; Ἐς τὸν ἀνήφορον τοῦ ὄρους
ν' ἀναβῇ δὲν εἶναι πλέον δυνατόν. Κτύπησε, φίλε.
Πρὸς σὲ ἔρχεται· τὸν βλέπεις;

Δάφνις

Ναί, τὸν βλέπω, εἰς τὰ ὦτα
τὸν ἐπλήγωσα καιρίως.—Ἄθλιε, σὲ εἶδα, σ' εἶδα
ποὺ ἐκρύφθης! Εἰς ὀλίγον ἔρχομαι νεκρὸν νὰ σ' εὕρω.
Ἄρτεμι, σκληρὰ παρθένε, ἂν εὑρίσκεσο μαζί μας,
ἤθελες βεβαίως κρίνει τίς ὁ Δάφνις ἢ ὁ Θῆρις!
Ἀργυρόχρουν ὕδωρ, ρέε μὲ γλυκύτατον τὸν ρόθον.

Θῆρις

Κ' ἔχεις νοῦν νὰ ψάλλῃς τώρα, τρέχε, τρέχε, ἰδοὺ ἡ μᾶζα,
ὅπ' ἐκρύφθη πληγωμένος ὁ λαγώς. Πρόσεχ' ἐκβῆκε.

Δάφνις

Τὸν δυσλύτρωτον δὰ τώρα τὸν ἐφόνευσες ὦ Θῆρι.
Πόσον αἷμα ἀπὸ τὸ στόμα τώρα ρέει τοῦ ἀθλίου!
Τὸν λυποῦμαι.

Θῆρις

Τὸν λυπᾶσαι! Φύγε ἂν θέλῃς, κ' ἐμὲ μόνον
ἄφησε νὰ τόνε βλέπω.

Δάφνις

Ἂν σ' ἀφήσω, σὺ τὸν τρώγεις
μὲ τὸ δέρμα καὶ τὰς τρίχας. Ἂς ἀφήσωμεν, ὦ Θῆρι,
τὰ τοιαῦτα, κ' ἔλα πλέον νὰ τὸν φάγωμεν ἡδέως.

Η ΣΥΜΦΩΝΙΑ

(Εἰδύλλιον γ΄)

ΤΙΤΥΡΟΣ ΚΑΙ ΣΙΜΑΙΘΑ

Τίτυρος

Ὅδς! ὅδς! τράγε, μὴ πειράζῃς μὲ τὰ κέρατα τὰς αἶγας.
Ὦ κριέ, τὰς ἀταξίας τῶν συντρόφων σου δὲν βλέπεις;
Προπορεύου μέν, ἀλλ᾽ ὅμως ἐκ διαλειμμάτων στρέφε,
ἵνα βλέπῃς, ὅσα τρέχουν ὄπισθέν σου. Τράγε! τράγε!
δὲν ἀκούεις; ὁ ποιμήν σου σὲ προστάζει.—Ἦλθ᾽ ἡ ὥρα,
ὦ κακόμοιρε, τὰς αἶγας νὰ βατεύσῃς καὶ εἰς δένδρον
νὰ σε δέσω, ἵνα βλέπῃς κ᾽ ἀποθνήσκῃς ἐκ τοῦ πόνου
ἄλλον τράγον νὰ βατεύῃ τὰς ἰδίας σου συζύγους.—
Ἀλλ᾽ ἐφθάσαμεν ᾽ς τὴν κρήνην.—Ἔλα, πίετε ἡσύχως.
Ὢ τί βλέπω! ἡ Σιμαίθα καὶ τὸ ποίμνιόν της ὅλον.—
Ὦ Σιμαίθα, λευκὸν ἴον! ἂν τὸ ποίμνιον δὲν εἶχες,
ἤθελα σ᾽ ἐκλάβει νύμφην τῆς δροσερωτάτης κρήνης.—
Ἄφες με, καλὴ Σιμαίθα, νὰ σοῦ ἀσπασθῶ τὰ χείλη.

Σιμαίθα

Τίτυρε, κ᾽ ἐδῶ σε εὗρον; Ἔμπροσθέν μου πάλιν εἶσαι;
Ἀσχημότερε Σατύρων; Τί με βλέπεις; Ἡ Σιμαίθα
εἰμ᾽ ἐγώ. Τί θέλεις; λέγε· Αὐτὸς βέβαια ὁ τράγος
ἔχει πρόσωπον καὶ σχῆμα ὡραιότερόν σου. Φύγε,
τί με πλησιάζεις; Φύγε.

Τίτυρος

Ἄφες με, ὡραία Νύμφη,
νὰ σοῦ ἀσπασθῶ τὸ στῆθος. Ἐπειδὴ ὡς πρὸς τὰ χείλη
μήκωνας χλωρὰς εὑρίσκω· αὗται ἔχουσι τὸ χρῶμα
τῶν χειλέων σου, ὦ κόρη. Ἂν δὲν θέλῃς νὰ μ᾽ ἀφήσῃς
νὰ σοῦ ἀσπασθῶ τὰ χείλη κἂν ἀσπάζομαι τὰ φύλλα
τῶν μυκώνων. Ἀλλὰ σῶμα ἔχον χρῶμα ὡς τὸ στῆθος,
τὸ λευκόν σου στῆθος, κόρη, δὲν εὑρίσκω. Τὸ μὲν γάλα
πού με δίδουν αἱ καλαί μου αὗται αἶγες ἔχει χρῶμα
σκοτεινότερον· κ᾽ ἡ ἄκρα τῆς πυρώδους Αἴτνης ἔχει
ὡς πρὸς σὲ χιόνα μαύρην.

Σιμαίθα

Τίτυρε, ἀκοῦς; νὰ φύγῃς!
Κάλεσον αὐτὸν τὸν σκύλλον, τί με γλύφει ὁ ἀχρεῖος;
Τὰ χαράγματα ἀκόμη μ᾽ ἐμπίζουν [1]) νὰ γνωρίσω,
ποῖον ζῷόν με ἐγγίζει. Τίτυρε, ποῦ εἶσαι τώρα;
Πᾶ; τί βλέπω, ἀντὶ σκύλλου, αἰσχρὲ Τίτυρε, σὺ εἶσαι.
Δὲν αἰσχύνεσαι, ποῦ σκύπτεις;

Τίτυρος

Ἄχ! ἀὴρ νὰ ἐγενόμην!
Ἤθελα ὑπέμδη, κόρη, εἰς αὐτὸ τὸ ἔνδυμά σου!
Διατί δέν με ἀφίνεις νὰ σ᾽ ἐγγίσω κἄν, ὦ νύμφη,
ἢ ἐντρέπεσαι, διότι τὴν σκιάν μου εἰς τὸ ὕδωρ
βλέπουσα νομίζεις, ὅτι Νηρηΐς τις σὲ φυλάττει.
Εἰς τὸ σπήλαιόν μ᾽, ἂν θέλῃς, ἔλα κόρη μου Σιμαίθα.
Εἶναι ὅλον κοσμημένον μὲ κισσὸν χλωρὸν ποὺ ἕρπει,
γύρω γύρω εἰς τὰ τείχη. Ἔλα, κόρη μου Σιμαίθα,
καὶ σ᾽ ἀφίνω νὰ ἀρμέσῃς καὶ αὐτὸ τὸ ποίμνιόν μου.
Τὴν λευκὴν ἐκείνην αἶγα, ἥτις σύρει ὄπισθέν της
τὰ ἐρίφια ἐκεῖνα, σὲ τὴν δίδω δῶρον, νύμφη,
κοσμημένην μὲ ποικίλα ἄνθη, μήκωνας καὶ ῥόδα,
μὲ ἀγριάμπελον καὶ ἴα, μὲ κισσὸν κ᾽ εὐώδη δάφνην.
Ὅλα ταῦτά σε τὰ δίδω, ἀρκεῖ μόνον νὰ μ᾽ ἀφίνῃς
νὰ σ᾽ ἀσπάζωμαι τὸ στόμα αὐγήν, γεῦμα καὶ ἑσπέρας.
Στέργεις, φίλη μου Σιμαίθα; Δῶρα σὺ θὰ ἀπολαύσῃς
ὄχι εὐτελῆ βεβαίως, ἐγὼ δὲ θὰ σὲ ἐγγίζω
μὲ τὰ χείλη μου ᾽ς τὸ στόμα.— Δυστυχεῖς μου αἶγες, θέλει
ἡ ὡραία αὕτη νύμφη τὸν ποιμένα σας νὰ φθείρῃ.

Σιμαίθα

Τί με τυραννεῖς; δὲν παύεις; Νά, ὁ ἥλιος προβαίνει
καὶ δὲν θέλω νά με ἴδῃ ὁμιλοῦσαν μ᾽ ἐσένα.
Ὦ! τί πρόσωπον ποὺ ἔχεις, αἰσχρὲ Τίτυρε! ὦ χείλη!
Τί καλύτερον ποὺ ἦτον δι᾽ ἐσέ, νὰ μὴν ἐκβαίνῃ
ἀπ᾽ τὰ ὕδατα ὁ Φοῖβος! Γρήγορα κι᾽ αὐταί σ᾽ αἱ αἶγες
θὰ σ᾽ ἀφήσουν καὶ θὰ φύγουν.

Τίτυρος

Καὶ νομίζεις, ὅτι ἔχουν
τῆς Σιμαίθας τὴν καρδίαν. Μάλιστ᾽ αὗται μὲ λυποῦνται
καὶ βελάζουσαι θρηνοῦσι. Καθεμίαν νὰ γεννήσῃ
εἶδον, κόρη, ἑνδεκάκις. Ἂν δὲ μ᾽ ἴδωσι θρηνοῦντα,
ἔρχονταί με πλησιάζουν καί με δίδουν τοὺς μαστούς των,
ἵν᾽ ἀρμέξω γλυκὺ γάλα.

---

1) Προφανῶς ἀντὶ ἐμποδίζουν, διὰ τὸ μέτρον.

Σ ι μ α ί θ α

Βλέπεις, Τίτυρε, ἐκεῖνος
ὁ κριός σου ὁ κερασφόρος μὲ τὰ κέρατά του θλίβει
τοῦ ποιμνίου τὸν μέγαν καὶ ἐνόρχην εὐταξίαν.
Σχεδόν, Τίτυρε, ἀρχίζουν νὰ κτυπῶνται. Κάλεσέ τον,
κ᾽ ἔπειτα θά σ᾽ εἴπω κἄτι.

Τ ί τ υ ρ ο ς

Κνάκων Κνάκων, ἡσυχία.
Πρὶν ἀκόμη σὲ λαλήσω, θυμωμένος σύ με βλέπεις
κ᾽ ἡσυχάζεις. Λοιπὸν παῦσε, ἢ σε κόπτω τὰ μακρά σου
κέρατα. Σὲ λέγω παῦσε, εἰ δὲ μή σε εὐνουχίζω
καὶ στερεῖσαι τόσας φίλας. Ἂν καὶ τώρα δὲν ἀκούσῃς,
σὲ κτυπῶ. Ὦ Κνάκων Κνάκων, ἡσυχία τώρα πλέον.
Μὲ ὑπήκουσες καὶ θέλεις λάβει δῶρον χλωροῦ χόρτου
ἓν δεμάτιον εὐῶδες. Λέγε, φίλη μου Σιμαίθα.

Σ ι μ α ί θ α

Ἐπειδὴ ὁ κερασφόρος Κνάκων σου ποθεῖ τὴν μάχην,
ἔλα, Τίτυρε, ἂν θέλῃς, ἂς παλαίσωσιν οἱ δύο
ἀρχηγοί, καὶ ἢ μὲν πέσῃ ὁ μεγάσωμος ὁ Κνάκων,
νὰ μ᾽ ἀφίνῃς διὰ πάντα ἥσυχον, ἢ δὲ καὶ πέσῃ
ὁ ἀνδρεῖός μου ὁ Σκίρων, τότε σὺ μὲν νὰ μὲ δώσῃς
τὸν μικρότερον κριόν σου, ἐπειδὴ τόσας ἀμνάδας
νὰ στερήσω τοῦ συντρόφου δὲν ἐπιθυμῶ βεβαίως,
ἐγὼ δὲ νὰ κλίνω μόνον νὰ μὲ ἀσπασθῇς τὸ στόμα.
Ἤκουσες τὰς συμφωνίας; Τίτυρε, εἰς ταῦτα στέργεις;

Τ ί τ υ ρ ο ς

Ναί, ὡραία μου Σιμαίθα, ὅπως θέλεις, φθάνει μόνον
νὰ σοῦ ἀσπασθῶ τὰ χείλη κ᾽ εὐθὺς ἔπειτ᾽ ἂς ὑπάγω
εἰς τὸν Ἅδην. Πρὸς τί, Νύμφη, θέλεις νὰ μὲ βασανίζῃς;
Κάλεσον τὸ ποίμνιόν σου εἰς ἐκεῖνον τὸν λειμῶνα,
καὶ ὁ Τίτυρος μὲ ταῦτα εἰς ἐκεῖνον ἀναβαίνει
τὸν ὡραῖον μικρὸν λόφον. Ἐγὼ μὲν τὸν Κνάκωνά μου,
τὸν δὲ Σκίρωνα σύ, κόρη, κόσμησον διὰ τὴν μάχην.
Ὅϊς! Ὅϊς! ἔλθετε μαζί μου πρὸς αὐτὸν ἐδῶ τὸν λόφον.

Σ ι μ α ί θ α

Μετ᾽ ὀλίγον σε προσμένω εἰς τὴν κρύαν ταύτην κρήνην.
Ὅϊς! Ὅϊς! ἔλθετε μαζί μου πρὸς τὸν πράσινον λειμῶνα.

27

ΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΚΝΑΚΩΝΟΣ

(Εἰδύλλιον δ')

Τίτυρος

Ἰδού, εἴμεθα πλησίον εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου.
Ποῖα χόρτα; ποῖα ἄνθη ἁπαλώτερα τῆς δρόσου; —
Μείνατε ἐνταῦθα, αἶγες, σᾶς προσέχει δὲ ὁ Κνάκων·
ἐγὼ δὲ ἐδῶ τριγύρω θὰ ὑπάγω νὰ συνάξω
ἄνθη πάμπολλα, ποικίλα, ἵνα στέψω τὸν ἀνδρεῖον
Κνάκωνά μου.—Κνάκων, Κνάκων, φύλαττε τὸ ποίμνιόν μας,
ἔχε πάντοτ' εἰς τὴν μνήμην τὰ εὐμήκη κέρατά σου.
Διὰ σὲ ὑπάγω τώρα νὰ συνάξω ὡραῖα ἄνθη.—
Ὦ σκληρά, σκληρὰ Σιμαίθα, τόσ' ἀξίζ' αὐτὸ τὸ στόμα!
Ἀλλ' ἐνῷ συνάζω ἄνθη καὶ τὰ πάθη μου ἂς ψάλλω.
Ἐπ' ἐκείνης τῆς ἰτέας ἀηδὼν συγχρόνως ᾄδει.
Πᾶν θεέ, πῶς ὑπομένεις εἰς τὰ βάσανα νὰ βλέπῃς
τὸν πιστόν σου τὸν ποιμένα; δὲν σ' ἐπρόσφερα θυσίαν
τὸ παχύτερόν μ' ἀρνίον; διατί δὲν μὲ λυπᾶσαι;
διατί καὶ τὴν καρδίαν τῆς ὡραίας μου Σιμαίθας
δὲν φλογίζεις κἂν ὀλίγον; διατί, ὦ κύριέ μου;
Καὶ ἐσύ, ὦ ἀηδών μου, μὲ λυπεῖσαι καὶ μοῦ ψάλλεις.
Ὦ λιγύφθογγον πτηνόν μου, οὔτε σὺ νὰ ἀπαλύνῃς
δὲν ἰσχύεις τὴν Σιμαίθαν. Πρὸς ἐσὲ ἡμερωτέρως
φέρετ' ὁ σκληρὸς ἱέραξ.—Ὦ χαρίεσσά μου Νύμφη,
ὦ ἐαρινή μου δρόσος κ' ὑπερήφανόν μου δένδρον,
ρόδον ἄγριον καὶ κρίνος μὲ φαρμακερὰς ἀκάνθας.
Καὶ ἐσύ, ὦ ἀηδών μου, μὲ λυπεῖσαι καὶ μοῦ ψάλλεις.
Ἂν σὺ ἔβλεπες ἐν μέσῳ τοῦ ποιμνίου σου νὰ θνήσκῃ
αἶγά τις, θὰ ἐλυπεῖσο, θὰ ἐδάκρυες, ὦ Κόρη;
Διατί δὲν λέγεις, Νύμφη, ἕνα λόγον εὐσπλαγχνίας
δι' ἐμέ, ἢ θέλεις τάχα ν' ἀποθάνω, ἵνα λάβῃς
σὺ τὸ ποίμνιόν μου τοῦτο; Ἂν τὸ λάβῃς ὅμως, τότε
λυπημέναι αἱ ἀμνάδες δὲν θὰ δίδουσι τὸ γάλα.
Καὶ ἐσύ, ὦ ἀηδών μου, μὲ λυπεῖσαι καὶ μοῦ ψάλλεις.
Ἅπασαι θὰ ἀποθάνουν ἐνθυμούμεναι ἐμένα,
καὶ ἐσὺ θὰ μ' ἐνθυμῆσαι καὶ θὰ λέγῃς. «Τίτυρέ μου,
» ἄθλιε, σκληρῶς ἐφέρθην πρὸς ἐσέ· ἀλλ' ἔλα πάλιν·
» σὲ ὁρκίζω εἰς τὸν Πᾶνα, φίλε Τίτυρε, νὰ σ' ἔχω

» 'ς τὰς ἀγκάλας μου κλεισμένον· νὰ σὲ φέρω δὲ νὰ πίνῃς
» γλυκὺ γάλα εἰς τὸν σκύφον ἐστεμμένον μ' ἄνθ' ὡραῖα»
Καὶ ἐσύ, ὦ ἀηδών μου, μὲ λυπεῖσαι καὶ μοῦ ψάλλεις.
Θὰ θρηνῇς, ναί, τότε κόρη, θὰ θρηνῇς, ἀλλ' εἰς τὸν Ἅδην
θὰ εὑρίσκωμ' ἐκεῖ ὅπου, ὦ Σιμαίθα, ὅταν ἔλθῃς,
'ς τὴν πλευράν μου θέλεις εἶσαι χωρὶς κἂν νὰ τὸ ἐξεύρῃς.
Ταῦτα τ' ἄσχημά μου χείλη δὲν θὰ τὰ 'χω ἐκεῖ, ὦ Νύμφη,
ἀλλὰ πάντα τυλιγμένος εἰς λευκήν τινα σινδόνην
θὰ ἐνθυμοῦμαι τὴν σκληράν σου καὶ ἀήττητον καρδίαν.
Καὶ ἐσύ, ὦ ἀηδών μου, μὲ λυπεῖσαι καὶ μοῦ ψάλλεις.
Παῦσε τώρα, ὦ πτηνόν μου, παῦσε τώρα καὶ ταχέως
εἰς τὴν γῆν θὰ ἀποδώσω τ' ἄθλιόν μου τοῦτο σῶμα.
Ἔλα τότε, ἀηδών μου, ὑπεράνω τοῦ μνημείου,
κάθιζε ἐπὶ τοῦ δένδρου ὑποκάτω τοῦ ὁποίου
θέλει κεῖμαι καὶ ἡδέως ψάλλε· ἴσως τὴν Σιμαίθαν
κλίνῃς τότε εἰς τὸ μνῆμα, ὅπου κεῖμαι νὰ καθίσῃ
καὶ δακρύουσα νὰ βρέχῃ τὸ ψυχρὸν τῆς γῆς μας χῶμα.
Παῦσε, παῦσε ἀηδών μου, κ' εἰς τὸ μνῆμά μου θὰ ψάλλῃς.
Ἂς ἀφήσωμεν τὸν θρῆνον.—Ἔχω τώρα ἀνὰ χεῖρας
μύρτον, μήκωνας καὶ ἴα ἀγριάμπελον καὶ δάφνην.
Ἂς ὑπάγω νὰ κοσμήσω τὸν ὡραῖον Κνάκωνά μου...
Κνάκων, Κνάκων, ὦ τί βλέπω, ἡ ἀθλία ἐκείνη αἶγα
θρηνεῖ, τρέμει καὶ χωλαίνει. Κ' εἰς τὴν ἄκραν τὴν ὀξεῖαν

ΤΕΤΡΑΔΙΟΝ Γ'

28

ΩΔΗ ΕΙΣ ΗΣΥΧΟΝ ΝΥΚΤΑ

1

Ὦ νύκτα, ἥτις μὲ πυκνὰς σκιὰς τὴν γῆν καλύπτεις
καὶ τῶν φυτῶν τὰς καλλονὰς καὶ τῶν ὑδάτων κρύπτεις,
μὴ σκίασον τὸ πνεῦμά μου, ἄφες αὐτὸ νὰ ἴδῃ
ὅσα καλύπτει ὁ πέπλος σου, ἄφες το νὰ πετάσῃ
καὶ τ' ἄχρωμον βασίλειον μὲ τὰ πτερὰ περάσῃ.

2

Ὁ ἀσκητὴς κειτόμενος εἰς ἥσυχόν τι μέρος,
κοιμᾶται ὕπνον ἥσυχον· τὸ πνεῦμα τοῦ ἀέρος
τὰς ἀργυρώδεις τρίχας του κινεῖ μὲ μέγα σέβας,
αὐτὸς δ' ἀφίνων τὰς σκηνὰς τοῦ θείου σώματός του,
πηγαίνει, ὅπου κατοικεῖ ὁ μέγας κύριός Του.

3

Μακρόθεν προμηνύουσι τὸν θρόνον τοῦ Ὑψίστου
ἡ λάμψις ἡ αἰώνιος φωτὸς τοῦ παμμεγίστου,
τὰ ᾄσματα καὶ οἱ ψαλμοὶ τῶν θείων του ἀγγέλων,
αἱ αὖραι αἱ οὐράνιαι, οἱ θάλλοντες δενδρῶνες,
ἀφ' ὧν ποτὲ δὲν ἔρριψαν ἓν φύλλον οἱ αἰῶνες.

4

Τώρα ἡ ἔρημος Ζαχὰρ ὀλίγον ψυχωμένη
τῶν περιέργων τὰς ψυχὰς ὀλίγον τι εὐφραίνει.
Ὁμολογοῦσι παρευθὺς τὴν ὕπαρξιν τοῦ Ὄντος
καὶ ἄν ποτε κανεὶς αὐτῶν τολμήσῃ ν' ἀμφιβάλλῃ,
ὁ βρυχηθμὸς τοῦ λέοντος τὸν δισταγμὸν ἐκβάλλει.

5

Ὅταν ὁ Φοῖβος καθιστᾷ κάμινον τὰς κοιλάδας
τῆς Ἀφρικῆς καὶ κοινωνεῖ τὸ πῦρ εἰς πεδιάδας
θαλλούσας, τότ' ἀναχωροῦν τὴν νύκτα αἱ χελιδόνες

ἐπὶ τῶν νώτων γερανῶν, καὶ σχίζουν τὰς εὐρείας
τῶν ἀερίων δροσερὰς ἀχρώμους ἐρημίας.

6

Ὑψόθεν βλέπουν ποὺ ποτὲ ἐφώλευσαν τὸ θέρος,
ἀναγνωρίζουν τῶν δασῶν καὶ οἰκιῶν τὸ μέρος
καὶ χαίρουν καὶ εὐχαριστοῦν τὸν θεῖον πλαστουργόν των.
Βλέπουν ποὺ εὕρισκον τροφὴν διὰ τὰς φωλεάς των
καὶ ποὺ καθήμεν' ἔψαλλον γλυκεῖς τοὺς ἔρωτάς των.

7

Ὁ ναύτης, ὅστις στερηθεὶς πᾶσάν τινα ἐλπίδα
'ς τὴν πρῶράν του καθήμενος ἐπιθυμεῖ πατρίδα,
μόλις ἀκούσῃ νὰ ἠχοῦν 'ς τὸν σκοτεινὸν αἰθέρα
τῶν χελιδόνων αἱ φωναί, εὐθὺς ὁ νοῦς ἀρχίζει
νὰ μειδιᾷ καὶ τὴν ξηρὰν πλησίον του ἐλπίζει.

8

Ἀλλ' ὦ σὺ ἄστρον τῆς νυκτός, ποὺ φέγγεις λαμπροτέρως
τῶν ἄλλων, σύ, περιπατοῦν ἐπὶ νεκροῦ ἀέρος,
κάμνεις τὴν νύκτα ἄξιον τοῦ πλαστουργοῦ της ἔργον.
Σὺ διευθύνεις ἀσφαλῶς τὸν πλανηθέντα ξένον
καὶ σὺ τὸν ναύτην ὁδηγεῖς ἐντὸς πιστῶν λιμένων.

9

Σὺ φέρεις καὶ τὸ πνεῦμά μας μακρὰν τοῦ κόσμου τούτου
ἐπὶ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ τοῦ λυτρωμοῦ του.
Σὺ ὁδηγεῖς τὴν δυστυχῆ μητέρα εἰς τὸν τάφον,
ὅπου πρὸ 'λίγου ἔθεσε τὸν φίλτατον υἱόν της,
τὸ μόνον ὑποστήριγμα τῶν μαύρων ἡμερῶν της.

10

Σὺ βλέπεις δύο ἐραστὰς ἡσύχως νὰ πλανῶνται
ὑπὸ τῶν δένδρων τὴν σκιάν, χωρὶς νὰ θεωρῶνται.
Καθεὶς αὐτῶν παρακαλεῖ νὰ φύγῃς, ὦ σελήνη,
ἵνα χωρὶς νὰ βλέπωνται τὰς παρειὰς ἀσπάσουν
κ' ἵνα μὴ φαίνωνται ὁμοῦ, ὅταν ἐρυθριάσουν.

11

Ὦ σεῖς, κοσμήματα λαμπρὰ τοῦ τῆς νυκτὸς χιτῶνος
καὶ τοὺς ὁποίους δύναται ὁ γηραλέος χρόνος
τοῦ παρελθόντος βίου του νὰ φέρῃ μαρτυρίαν,
οἵτινες βλέπετε αἰσχρὰς καὶ πράξεις φρικαλέας,
ἀλλοίμονον, ἂν γίνετε ὥρας τῆς τελευταίας,

12

τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων μάρτυρες ἀληθείας,
δὲν θὰ ἀρκέσητε ποτέ, ἐντὸς τῆς ἀπειρίας
τῆς χώρας σας νὰ φέρετε τῶν μιαρῶν τὰ στίφη,
ἂν εἰς καθένα ἐξ ὑμῶν ὁ πλαστουργὸς θελήσῃ
τὴν τῶν ἀνθρώπων κόλασιν φρικτῶς νὰ διορίσῃ.

13

Οὔτε οἱ δαίμονές ποτε θὰ ἐξαρκέσουν τόσους
τυράννους νὰ παιδεύσωσι καὶ ἐξ ἐκείνων ὅσους
μάταια βάρη ἐπὶ γῆς ἐτόλμησαν νὰ πράξουν
ἢ φόνους ἢ καταδρομάς, κλοπὰς ἢ προδοσίας
καὶ ὅσοι ἐπροσπάθησαν τῆς ἱερᾶς θρησκείας,

14

τὴν πρόοδον νὰ παύσωσιν. Ὦ ἄκρα δυστυχία!
Ἂν 'ς τοὺς θνητοὺς εὑρίσκετο ἡ θεία ἁρμονία,
ποσῶς ὁ μέγας λυτρωτὴς δὲν ἤθελε διστάσει
νὰ δώσῃ, ὅ,τι ἔδωκεν, εἰς τὴν αὐτοῦ εἰκόνα,
ὅτ' ἔφερεν ὁ ἄνθρωπος ἀγγελικὸν χιτῶνα.

15

Ὦ ρύακές μου ἀργυροῖ καὶ κρῆναι κρυσταλλώδεις,
αἵτινες δίδετε ζωὴν τὸ ἔαρ εἰς εὐώδεις
κοιλάδας, σεῖς μὲ δίδετε εἰκόνα τῆς ζωῆς μας.
Μεγάλου λίθου ἀπ' ἀρχῆς ἀφίνετε τὸ στῆθος
καὶ μετ' ὀλίγον ρίπτεσθε 'ς τῶν θαλασσῶν τὸ βύθος.

16

Ὦ δόξα! πόσον τυραννεῖς τοὺς νόας τῶν ἀνθρώπων,
πόσα πολλάκις αἵματα κατέβρεξαν τὸν τόπον,
ἵνα ἐκεῖνος δοξασθῇ, ὅστις φονεὺς τῶν ὄντων
τολμᾷ, νὰ ἐνεδύεται ἀρχήν, ὢ ποία φρίκη!
ἥτις 'ς τὸν μόνον πλαστουργὸν ἀείποτε ἀνήκει.

17

Ἐνῷ ταχέως τὸ πτηνὸν τὰς ἀερίας σχίζει
σφαίρας, ἐνῷ καὶ ὁ ἰχθὺς τὴν θάλασσαν ἀφρίζει
σκιρτῶν, ἐξαίφνης πλέκονται εἰς δίκτυα καὶ βρόχους,
τοιουτοτρόπως κ' οἱ θνητοί, κι' ἂν εἶν' εἰς ἐρημίαν,
ἔχουν τὸν θάνατον πιστὴν πάντοτε συνοδίαν.

18

Ἀλλὰ ἐνῷ ὁ ἄνθρωπος ζυγὸν τὸν τοῦ θανάτου
δὲν δύναται οὐδέποτε νὰ φύγῃ, τὰ δεινά του
πρός τί δὲν ἐλαττώνονται μὲ τὴν ἐλευθερίαν;
Πρὸς τί, ὅστις ἐτόλμησε τὰ πατρικὰ ἐδάφη
καὶ ὅπου κεῖνται τὰ ὀστᾶ κ᾽ οἱ πατρικοί του τάφοι,

19

νὰ ἀνακτήσῃ, διατί νὰ κάμνῃ ἀνομίαν;
Μήπως δὲν ἔχουν τὰ πτηνὰ κοινὴν ἐλευθερίαν;
Πρὸς τί οἱ δοῦλοι Ἕλληνες, ξένοι, πεπλανημένοι,
μακρόθεν νὰ ἐπιθυμοῦν τὴν γῆν τὴν πατρικήν των
καὶ ἄλλοι νὰ ἀναχαιτοῦν δικαίαν τὴν ὀργήν των;

20

Πρὸς τί, ὁπότε φέρονται ὑπὸ περιεργείας
᾽ς τὸ χῶμα τῶν προγόνων των μὲ πρόσχημα δουλείας,
νὰ θεωροῦν μὲ σεβασμὸν σκληροὺς τοὺς κύριούς των;
νὰ κρύπτουν καὶ τὰ δάκρυα, ὅταν ἰδοῦν τὸ μνῆμα
τῶν γεννητόρων, τῆς ὀργῆς τῶν δυναστῶν του θῦμα;

21

Ἐλευθερία! ὄνομα χωρὶς νὰ εἶναι πρᾶγμα,
τίς ἆρά γε ἐτόλμησε στὸ γήϊνόν μας φράγμα
ἐκ τ᾽ οὐρανοῦ τὸ ὄνομα τὸ θεῖόν σου νὰ φέρῃ;
Ἓν μόνον εἶν᾽ ἐλεύθερον, τὸ τοῦ Ὑψίστου πνεῦμα.
Ὁ Ἑωσφόρος ἔπεσε ᾽ς τὸν Ἅδην μ᾽ ἕνα νεῦμα.

29

ΣΤΙΧΟΙ ΓΡΑΦΘΕΝΤΕΣ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΗΜΕΡΑΣ ΤΗΣ ΕΙΣ ΕΛΒΕΤΙΑΝ ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΩΣ ΜΟΥ *

1

Ὦ! λαμπρῶν προγόνων δόξα πῶς ἐσβέσθης τώρα πλέον!
Ἐκρημνίσαμεν τὰ τείχη τῶν ναῶν σου τῶν ἀρχαίων
καὶ ἠγείραμεν ὡς δοῦλοι μαυσωλεῖον ᾿ς τὴν δουλείαν.
Ἀνδριὰς ἐκεῖ ὑπάρχει παριστάνων τὴν Ἀγγλίαν,
ἥτις πάντοτε ἁλύσους ἀργυρᾶς χρυσᾶς χαλκεύει,
μεθ᾿ ὧν πόδας Ἰονίων χαίρουσα σκληρῶς δεσμεύει.
Ἐπὶ τούτων γεγραμμένα
εἶναι: «Χαίρετε, ὦ τέκνα τῆς Ἀγγλίας πεφιλμένα.

2

«Ἐπειδὴ οἱ Ἄγγλοι ὅλοι τοὺς προγόνους σας τιμῶσι
διὰ τοῦτο πολλὰ δίδουν χωρὶς ἓν νὰ ἀφαιρῶσι.
Σᾶς χαρίζουν χρυσοῦς κρίκους, σᾶς χαρίζουν προστασίαν,
χαίρετε ὦ φίλα τέκνα καὶ ὑμνεῖτε τὴν Ἀγγλίαν».
Νὰ σ᾿ ὑμνήσωμεν; αἴ! τίγρις δὲν ἀρκεῖσ᾿ εἰς τόσ᾿ ἀκόμη
θέλεις αἷμα, θέλεις χώρας; ὦ ἀναστηθεῖσα Ρώμη!
Ἐλθὲ λάβε μὴ φοβεῖσαι
ὅλοι τώρα τὸ γνωρίζουν αὐτῶν κύριος σὺ εἶσαι.

3

Μὴ νομίζεις ὅμως ὄχι, μὴ νομίζεις ὅτι εἶναι
τὸ αὐτὸ Ἰνδὸς καὶ Ἕλλην· ἂν εἰπῇς ᾿ς τὸν πρῶτον «κλίνε
τὸν αὐχένα» εὐθὺς κλίνει, ἀλλ᾿ ὁ δεύτερος ἀνάπτει
ἀπ᾿ ὀργῆς σκληρὰν μανίαν τὴν ὁποίαν ὅμως θάπτει
εἰς τὸ στῆθός του τὸ φλέγον, τὸ ὁποῖον ἂν ἐκρήξῃ
τόσαι φλόγες θὰ φανῶσιν, ὥστε ἴσως θέλει ρήξει
φωτὸς λάμψιν ᾿ς τὴν Ἰνδίαν,
θέλει φθάσει νὰ θερμάνῃ καὶ ψυχρὰν τὴν Ἰρλανδίαν.

---

* Τὸ ἡρωικὸν τοῦτο στιχούργημα δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὰς μέχρι τοῦδε ἐκδόσεις τῶν «Ἁπάντων τοῦ Βαλαωρίτου». Ἐδημοσιεύθη, τὸ πρῶτον, ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἐν ἔτει 1937 ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ τοῦ ποιητοῦ, ἐπιμελείᾳ τοῦ Γυμνασιάρχου κ. Β. Δ. Πατριαρχέα, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης διὰ τὴν Ἀγγλοκρατίαν ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις» — Ἀθῆναι 1955.

4

Πυροβόλα δὲν μᾶς λείπουν, ἔχομεν ὀστᾶ προγόνων,
ἔχομεν πυρῖτιν θείαν, κόνιν τὴν τῶν Μαραθώνων.
Τείχη ἄβατα μᾶς εἶναι τῶν ἀρχαίων τὰ μνημεῖα,
τὰ ὁποῖα τώρα κρύπτει εἰς τὸ χῶμα ἡ δουλεία.
Ἀλβιών! παρῆλθον τόσοι πανδαμάτορες αἰῶνες
χωρὶς τούτων ἓν νὰ φθείρουν, καὶ σεῖς τάχ᾽, ἀπατεῶνες,
θὰ κρημνίσετε μὲ σφαίρας
πυροβόλων ὅσους τάφους τόσων χρόνων εἶδον πέρας.

5

Ἢ νομίζετ᾽, ὅτι μόνοι εἴμεθα χωρὶς συμμάχους;
Ἔχομεν σκιὰς ἀρχαίας ὡς ἀνδρείους μας προμάχους.
Αὗται δύνανται μὲ ξίφος φλογερὸν νὰ σᾶς πληγώσουν,
αὗται δύνανται εἰς αἷμα ἐχθρικὸν νὰ κηλιδώσουν
ξίφη, δόρατα καὶ τόξα καλυμμένα μὲ σκωρίαν·
ἀλλὰ σεῖς μὲ τόσας σφαίρας κἂν ρανίδα οὔτε μίαν
ἀπ᾽ τὸ σῶμά των νὰ ρέῃ,
οὔτε μίαν θὰ ἰδῆτε διὰ τὰς πληγὰς νὰ κλαίῃ.

6

Δὲν πληγώνονται, ὄχι, αὗται· ὡς σκιαὶ πληγώνουν μόνον·
ὡς σκιαὶ δὲν ἀποθνήσκουν, ἀλλὰ ζῶσιν ἀπ᾽ αἰώνων.
Ἂν θελήσετε μ᾽ ἁλύσους εἰς τοὺς πόδας χρυσωμένας
νὰ τὰς σύρετε, εἰς μάτην θὰ ἰδῆτε πεσομένας
τὰς ἁλύσους. Τῶν Ἑλλήνων δὲν δεσμεύεται τὸ πνεῦμα·
τῆς Ἐλευθερίας μόνον ὑπακούει εἰς τὸ νεῦμα·
ὑπακούει· καὶ ἡ σπάθη
εἰς ἀπόκρισιν ἐκβαίνει ἀπ᾽ τῆς θήκης της τὰ βάθη.

7

Ὦ θεά, Ἐλευθερία! Ὦ θεὰ προγονική μας,
ὢ προστάτις τῶν Ἑλλήνων καὶ ὢ δόξα πατρική μας,
θ᾽ ἀνακράζεις πάλιν τότε: «Ἕλληνες σεῖς ἡσυχίαν
» δὲν μὲ δίδετε· ἂν εἶμαι καὶ εἰς ἄκραν ἐρημίαν
» θὰ μὲ εὕρετε· ἀλλ᾽ ὅμως ἔχω χεῖρας ἰσχυρὰς
» καὶ τὰ βέλη μου ἀνοίγουν πληγὰς πάντα τρομεράς.
» Μὴ φοβεῖσθε, ἐγερθῆτε
» σύμμαχός σας ἐγὼ εἶμαι, ἐγερθῆτε, ἐγερθῆτε».

8

Τὰς φωνὰς ὁ Ἕλλην ταύτας ἅμ᾽ ἀκούσει δὲν τρομάζει,
οὔτε σφαίρας, οὔτε λόγχας, ἓν ὀστοῦν μόνον ἁρπάζει
τῶν προγόνων του, μὲ τοῦτο ἄγριος ὁρμᾷ ᾽ς τὰ πλήθη·

εἰς τὴν ἄκραν του δὲν εἶναι φάρμακον, ἀλλ' εἶν' ἡ λήθη,
ἥτις χύνει ψυχρὸν ὕδωρ εἰς τὸ στῆθος ὁποῦ σχίσῃ
τὸ ὀστοῦν, μὲ τοῦτο ἀπείρων Ἕλλην δύναται νὰ χύσῃ
ἐχθρῶν αἷμα. Ὦ! Ἀγγλία,
οἱ Ὀθωμανοὶ γνωρίζουν τί ἐστιν ἀπελπισία.

9

Τὸ γνωρίζετε, ναὶ Τοῦρκοι, πρόσφατ' εἶναι αἱ πληγαί σας,
ἐὰν στρέψετε τὸ βλέμμα θὰ ἴδῆτε αἱ οὐλαί σας,
ὅτι φέρουν μαῦρον αἷμα, ὅτι εἶναι ἀνοιγμέναι
ἀποφέρουν δυσωδίαν μὴ οὖσαι θεραπευμέναι.
Κοινωνοῦν τὴν γάγγραινάν των καὶ εἰς τὰ ἄλλα σου τὰ μέλη
ἰατροὺς εἰς μάτην ἔχεις. Ὁ Θεός μας οὕτω θέλει
θὰ σὲ θέσῃ εἰς τὸ μνῆμα,
καθὼς ἔγινε τὸ σῶμα τὸ Ἱεροκλέους θῦμα.

10

Κάθε βῶλος τῆς Ἑλλάδος τρέφει χόρτα ποτισμένα
μὲ τὰ μαῦρα αἵματά σας. Πανταχοῦ εἶναι ριγμένα
τὰ ὀστᾶ σας τὰ φθαρμένα. Πανταχοῦ εἶναι σημεῖα
τῆς σφαγῆς σας, τὰ ὁποῖα τῶν Ἑλλήνων ἡ ἀνδρεία
ἤγειρεν εἰς κάθε μέρος. Σεῖς, ὦ Τοῦρκοι, ναί, εἰπέτε
πρὸς τοὺς ἰατρούς σας Ἄγγλους, σεῖς, ὦ ποταποί, εἰπέτε,
ἂν ἐβλέπετε γενναίας
ἱερὰς σκιὰς τὴν νύκτα εἰς κοιλάδας φρικαλέας.

11

Ἐκεῖ ἐβλέπετε πολλάκις, ὦ Ὀθωμανοί, νὰ τρέχουν
νέα πρόσωπα εἰς μάχην κ' εἰς τὰς χεῖράς των νὰ ἔχουν
γυμνὰ ξίφη αἱματωμένα. Νὰ πληγώνουν χωρὶς μία
σκιά μ' τὸ αἷμά της νὰ βάφῃ τοῦ πολέμου τὰ πεδία.
Νὰ πετᾷ καθὼς ἱέραξ, νὰ πληγώνῃ καθὼς λέων,
νὰ βρυχᾶται ὡς ἡ τίγρις ὁ γενναῖος Τιμολέων·
νὰ κυλίουν εἰς τὸ αἷμα
τοὺς ἐχθρούς των καὶ νὰ φέρουν ἱερᾶς ἐλαίας στέμμα.

12

'Σ τῶν ὀνύχων των τὰ ἄκρα τρυπημένα ἐκ τοῦ χρόνου
ἵσταται ψυχρὸν τὸ αἷμα, ἵστανται σημεῖα φόνου.
Οἱ λευκοί των πόδες εἶναι μὲ τὸ αἷμα ριπωμένοι
καὶ τὴν κόνιν. Ἀλλ' ἀκόμη ἡ πυρότης διαμένει
τῶν ὀμμάτων των. Τὴν μάχην τελευταῖοι παραιτοῦσι
κ' εἰς τὰς πατρικάς των κρήνας τὰς κηλῖδας ἀφαιροῦσι.
Λαμπροὶ ὡς πρότερον ἐκβαίνουν
ἐκ τοῦ ὕδατος καὶ σῆμα συμπλοκῆς πάλιν προσμένουν.

13

Ποία φρίκη, ποῖος θρῆνος, ἐκυρίευεν ἐκεῖ

ὅπου ἡ Ἐλευθερία καὶ ἡ Δόξα κατοικεῖ.
Πόσα δάκρυα μὲ αἷμα ἐκηλίδωνον τὰ φύλλα
εὐωδῶν ὡραίων κρίνων, πόσα πτώματα ἐκύλα,
κάθε ρύαξ κάθε ρεῦμα πίπτον κάτ' ἀπὸ τὰ ὄρη;
πόσους ἔφθειρε τὸ ξίφος Λεωνίδα καὶ τὸ δόρυ;
κ' οἱ ἀστέρες εὐσπλαγχνίαν
τότ' ἠσθάνθησαν, ὁ Ἕλλην δὲν αἰσθάνεται καμμίαν.

14

Τοὺς ἐχθρούς του ἂν ἴδῃ ὅλους εἰς τὸ αἷμά των πνιγμένους
δὲν δακρύει· ἐνθυμεῖται χρόνους τοὺς δεδουλωμένους.
Ὦ! ἀλλοίμονον εἰς ὅσους ἐπροσπάθησαν νὰ δέσουν
τὸν ζυγὸν εἰς τῶν Ἑλλήνων τὸν αὐχένα, ἵνα πέσουν
ὑπ' αὐτόν! Οὐαὶ εἰς τούτους, ἂν τὸ πῦρ ἀνάψῃ πάλιν
αἱματώδη θὰ ἰδῶμεν καὶ γενναίαν τινα πάλην,
ἂν μὲ λύσσαν μανιώδη
ξένος ἐργασθῇ τὸ χῶμα τῶν Ἑλλήνων ἀκανθώδη.

15

Καὶ φαρμακερὰ φυτρώνουν δένδρα, ἄκανθαι καὶ βάτοι,
καθὲν τούτων εἰς τὸ στῆθος τῶν ἐχθρῶν πληγὰς χαράττει,
καθὼς ὅτε εἰς τὰ νῶτα τοῦ φλογώδους Βεσουβίου
πρὶν φανοῦν αἱ πρῶται φλόγες τοῦ σκληροῦ αὐτοῦ θηρίου
γεωργοὶ Νεαπολῖται ἔσπειρον εἰς κάθε μέρος
καὶ τὸν σῖτον ὡς τὴν ρίζαν ἐδραπάνιζον τὸ θέρος
ἔβοσκον τὰ ποίμνιά των
κ' ἔκρυπτον 'ς τὰ χώματά του τὰ ὑνία τὰ σκληρά των.

16

Δυστυχεῖς! ἠγνόουν ποίου ἔσχιζον τὸ φλέγον σῶμα!
Δυστυχεῖς! ἠγνόουν ποίας φλόγας ἔκρυπτε τὸ χῶμα!
Ἀπελπίσθη τὸ θηρίον, ὕβρεις πλέον δὲν θέλει ἄλλας,
τῶν δενδρώνων του τὰς κόμας σείει ὅλας τὰς μεγάλας
πληγωμένον ἐκ τῶν σπλάγχνων βρυχηθμοὺς πρῶτον ἐκβάζει
καὶ τὸ αἷμά του ἀρχίζει εἰς τὰς φλέβας του νὰ βράζῃ.
Οἱ πυρώδεις οἱ ἀτμοί του
δὲν χωροῦν ἐντὸς τοῦ στήθους, δὲν χωροῦν οἱ βρυχηθμοί του.

17

Τὸ σκληρόν του στόμ' ἀνοίγει φλογῶν στύλους ἀποπνέει
καὶ ἀντὶ ἀφρῶν μανίας ἐκ τοῦ φάρυγγός του ρέει
φλογερὰ πυρώδης λάβα. Τοὺς ἀστέρας φοβερίζει
καὶ κρημνοὺς σκληροὺς φλογώδεις τρομερ' ἀποσφενδονίζει.
Εἰς τὴν στάκτην του τὰ ἔργα τῶν κυρίων του ἐγκρύπτει

καὶ τοῦ Φοίβου τὰς ἀκτῖνας μὲ τὸ σκότος του καλύπτει.
Θνήσκουν ὅλ' οἱ κύριοί του,
θάπτονται τοσαῦτα ζῷα, θάπτονται οἱ γεωργοί του.

18

Τέλος πάντων παύει ὁ γίγας, δίδει τέλος 'ς τὴν ὀργήν του
καλυμμένος μὲ τὴν στάκτην καὶ τὴν λάβαν τὴν φρικτήν του
θεωρεῖ μὲ σκληρὸν ὄμμα τοὺς θριάμβους του. Ἡ φύσις
γύρω του εἶναι θαμμένη 'ς τὰς σκληράς του τὰς ἁλύσεις·
εἰς τὸν Βόσπορον αἱ στάκται ἔφθασαν κ' εἰς τὴν Λιβύαν,
εἰδοποίησαν 'ς τὸν κόσμον τὴν νεοφανῆ μανίαν
τοῦ φλογώδους Βεσουβίου,
εἰδοποίησαν τί εἶναι ἡ ὀργὴ ἑνὸς θηρίου.

19

Καὶ ὁ Ἕλλην παρομοίως κρύπτει φλόγας σκληροτέρας
εἰς τὸ στῆθός του. Ὦ! Ἄγγλε, φέρε τὰς θηριωτέρας
χεῖράς σου καὶ Μουσουλμάνων· θέσε τας εἰς τὴν καρδίαν
ἑνὸς Ἕλληνος, θ' ἀκούσῃς τὴν πυρότητα τὴν θείαν,
οἱ παλμοί της θὰ τὰς σπρώχνουν· μετὰ τοῦτο τὰ ὠτία
ἐπ' αὐτῆς θέσον θ' ἀκούσῃς καὶ κοχλάσματα μυρία
καὶ βρασμὸν πολὺ μεγάλον
ἑτοιμάζοντα νὰ δώσῃ εἰς τὸ Κράτος σου τὸν σάλον.

20

Ἂν ἐκρήξῃ λέγω πάλιν δὲν θὰ ρίψῃ 'ς τὴν Λιβύαν
τὰς ἀκτῖνάς του, θὰ φλέξῃ Ἰρλανδίαν καὶ Ἰνδίαν.
Θὰ τὰς φλέξῃ καὶ γενναῖος τὴν σφαγήν σας θέλει βλέπει.
Οὔτ' εἰς θέαμα τοιοῦτο ὀφθαλμοὺς θὰ ἀποτρέπῃ.
Ἡ ὀσμὴ τῶν φλεγομένων ναυαρχίδων σας καὶ πλοίων
θὰ εὐφραίνῃ τὴν ψυχήν του, ὡς εὐφραίνουσι τῶν θείων
ἡ ὀσμὴ καὶ τῆς ρητίνης
τὸ Βεσούβιον 'ς τὸ ἄκρον τῆς μανίας του καὶ μῆνις.

21

Μὴ νομίσετε, ὅτι εἶναι αἱ μικραὶ ἐπαναστάσεις
τῆς Ζακύνθου, τῆς Ἰθάκης καὶ αἱ Λευκαδίαι στάσεις
ὅλ' αἱ φλόγες τῆς ψυχῆς μας. Ὄχι, εἶναι οἱ σπινθῆρες
τοὺς ὁποίους δὲν χωροῦσι οἱ τοῦ στήθους μας κρατῆρες.
Ἂν αὐτοὺς δὲν ἠδυνήθη εὔκολα νὰ ἀποσβέσῃ
τὸ γενναῖον στράτευμά σας, οὔτε ὅλον θὰ ἀρκέσῃ
τὸ νερὸν ποῦ περιστέφει
τὴν Πατρίδα σας, νὰ σβέσῃ τοῦ πυρὸς τοσαῦτα νέφη,

22

ὅσα κρύπτει ἡ ψυχή μας. Μὴ ἐγγίσῃς τὴν Θρησκείαν

τῶν Ἑλλήνων, μ' εἴπῃς λόγον φανερώνοντα δουλείαν,
ἐπειδὴ μ' αὐτὸν ἀνοίγεις τὴν θυρίδα, ἥτις κλείει,
τόσας φλόγας· εὐθὺς τότε καθεὶς Ἕλλην χαίρων σείει
τὴν γενναίαν κεφαλήν του. Τὸν Σταυρὸν προστάτην ἔχει
μετ' αὐτοῦ πληγώνει ἀφόβως, μετ' αὐτοῦ ἀφόβως τρέχει
εἰς τὰ στίφη τῶν ἐχθρῶν του
κ' εἰς τὸ στῆθός του ἂν πέσῃ θέτει πάλιν τὸν Σταυρόν του.

23

Ναὶ τὸν θέτει καὶ διώκει δι' αὐτοῦ περιφρονήσεις
σαρκοφάγων τετραπόδων. . . . Ὦ! ἂν πέσῃς καὶ νικήσῃς
Ἕλλην, ἔχων εἰς τὸ στῆθος τὸν σταυρὸν τοῦ λυτρωτοῦ σου
ζεῦγος λύκων συρομένων ἀπ' τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ σου
πρὸς ἐσὲ θὰ ἔλθῃ, πρῶτον θὰ ἀσπάσῃ τὸν Σταυρόν σου,
θὰ σὲ θέσουν εἰς τὸ μέσον, καθεὶς ὢν εἰς τὸ πλευρόν σου
θέλει σὲ φρουρεῖ ἀγρύπνως.
Οὔτ' εἰς ἄλλον θὰ βαρύνῃ, παρ' εἰς σὲ μόνον ὁ ὕπνος.

24

Ξένος τις ἂν διευθύνῃ τότ' ἐκεῖ τὰ βήματά του
θὰ σὲ ἀσπασθῇ. Θὰ στρέψῃ 'ς τὸν Σταυρὸν τὰ βλέμματά του
καὶ θὰ εἴπῃ: «Παρομοίως, ἱερώτατε Χριστέ,
ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ Σου, δύο σὲ ἐφύλαττον λησταί,
καθὼς τώρα οὔτ' οἱ λύκοι, Ἕλληνος φρουροῦν τὸ πτῶμα,
Ἕλληνος, ἀλλὰ γενναίου μὲ τὸ ἄγρυπνόν των ὄμμα.
Ὁ Σταυρὸς 'ς αὐτοῦ τὸ στῆθος
γίνεται τὸ σάβανόν του καὶ τοῦ τάφου του ὁ λίθος».

25

Εἰς τρεῖς νύκτας εἶδ' ὁ Ἄγγλος τοῦ ἐφετεινοῦ χειμῶνος,
ὅτε μόνον τινὲς λέξεις ποταποῦ ἀπατεῶνος
ἐπροσέβαλλον τὸ δόγμα τῆς ἁγίας μας Θρησκείας,
εἶδ' ὁ Ἄγγλος ἂν ὁ Ἕλλην τὴν ζωὴν ψηφᾷ καὶ ποίας
εἰς τὸν νοῦν του κρύπτ' ἰδέας· εἶδ' ὁ Ἄγγλος ἂν τὸ χρῶμα
τῶν αἱμάτων εἶναι ξένον εἰς τοῦ Ἕλληνος τὸ ὄμμα,
ἂν οἱ κρότοι μᾶς ἐγγίζουν
τὴν καρδίαν, ἂν αἱ φλόγες Ἕλληνος ψυχὴν σκοτίζουν.

26

Τί;... νομίζετε, ὅτ' ἡ χείρ σας δύναται νὰ θανατώσῃ;
κί ὅτ' ἐκείνη τῶν Ἑλλήνων δὲν ἠξεύρει νὰ πληγώσῃ;
Ὅτι μόνον ἡμεῖς σάρκας ἔχομεν φθαρτὰς γηΐνας
σεῖς δ' ἀφθάρτους ἀθανάτους; Ὅτι σεῖς ὀρειχαλκίνας
χρυσᾶς ἔχετε καρδίας ἡμεῖς δὲ σεσαθρωμένας;
Ὦ μωρία! Εἶδες Ἄγγλε, ἂν ψυχὰς διεφθαρμένας
τῶν Γραικῶν ἔχουν τὰ στήθη,
ἂν ζητοῦν ἐλευθερίαν, δι' ἣν τόσον αἷμα ἐχύθη.

27

Εἶδες Ἄγγλε, ἂν οἱ χρόνοι ἠδυνήθησαν τὸ πνεῦμα
τοῦ γενναίου Μουστοξύδου νὰ μαράνουν· μ' ἕνα νεῦμα
τῆς Πατρίδος του ἠγέρθη, τὰς ἀπάτας σου φωνάζει.—
Πολιὰ ἡ κεφαλή του δὲν ἐγήρασεν, ἀκμάζει·
καὶ ἡ χείρ του μ' ὅλον ὅτι ἤδ' εἶναι ρητιδωμένη
δὲν ἀπέκαμεν· ἀκόμη ρωμαλέα διαμένει,
πολεμεῖ γενναῖος μόνος
κί ἄλλος δὲν θὰ τὸν νικήσῃ παρ' ὁ πανδαμάτωρ χρόνος.

28

Αὐτὸς ἔστεψε μὲ τρίχας ἀργυρᾶς τὸ μέτωπόν του,
μόνον δῶρον ποῦ χαρίζει εἴς τινα ἀγαπητόν του.
Μ' ἀοράτους χλωρὰς δάφνας στέφει κ' ἡ Ἐλευθερία
τὸν γενναῖον ὀπαδόν της, ὅστις μόνος εἰς θηρία
μιαιφόνα ἀντιστέκει. Ἀλλὰ ποῖος ποτὲ κλάδος
ἢ ἐλαίας ἢ καὶ δάφνης, σέ, ὦ τέκνον τῆς Ἑλλάδος,
εἶναι ἴσος μὲ ἐκεῖνον
τὸν ὁποῖον σ' ἑτοιμάζουν, ὦ προστάτα τῶν Ἑλλήνων,

29

αἱ οὐράνιαι παρθένοι καὶ οἱ Ἄγγελοι ἐξίσου;
Σὲ τὸν πλέκουν μὲ τοὺς κλάδους τῶν φυτῶν τῆς Παραδείσου.
Εἰς αὐτὸν ἀντ' ἀδαμάντων θέτουν φαεινοὺς ἀστέρας,
τοὺς ὁποίους ἀφαιροῦσιν ἐκ τῆς οὐρανίου σφαίρας.
Ἀστρονόμε! ἂν 'ς τοὺς χρόνους, λείψουν, τοὺς ἐπερχομένους
φωτεινοὶ ἀστέρες ἔχουν Ἄγγελοι αὐτοὺς πλεγμένους
εἰς τὸν κλάδον ποὺ θὰ στέφῃ
Μουστοξύδην τὸν γενναῖον, μὲ λαμπρὰ συγχρόνως νέφη.

30

Πόσον χαίρω, ὅταν φεύγων μὲ τὸν νοῦν μου τόσους χρόνους
τὸν φαντάζομ' ἐστεμμένον μὲ τοῦ Παραδείσου κλώνους,
σύντροφον κ' ἐκεῖ θὰ ἔχῃ τὴν Περιστεράν του μόνον
κί ὡς οἱ ἄνθρωποι οἱ πρῶτοι μὲ αὐτὴν ἐντὸς δενδρώνων
ἀμαράντων θὰ βαδίζῃ, θὰ τὴν ἔχῃ συνοδόν του·
τότε βέβαια 'ς τὴν λάμψιν τῶν ἀργυρωδῶν τριχῶν του
οὔτε τ' ἀετοῦ τὸ ὄμμα
θὰ ἀντέχῃ· Φοῖβος ἄλλος θἆναι ὅλον του τὸ σῶμα...

31

Πτερὰ φέρων, Μουστοξύδη, ἔχων μόνην 'ς τὸ πλευρόν σου
τὴν περιστεράν, θὰ φεύγουν αἱ σκιαὶ πρὸ τῶν ποδῶν σου.
Θὰ θαμβώνῃς μὲ τὸ φῶς σου τῆς φιλτάτης σου τὸ ὄμμα

καὶ πετῶντες 'ς τοὺς λειμῶνας μὲ τὸ ἐλαφρόν σας σῶμα,
ὡς λαμπρότατοι κομῆται, ὡς πτηνὰ κεραυνοφόρα,
θὰ τινάζετε τὰ φύλλα ἀπὸ δένδρα ἀνθοφόρα,
ἐλαφρότεροι ἀέρος,
θὰ αὐξήσετε τὸ κάλλος 'ς τοῦ οὐρανοῦ τὸ θεῖον μέρος.

32

Ἄγγελον ἐλευθερίας θὰ σὲ πέμψουν 'ς τὸν Θεόν των
οἱ Ἰόνιοι, σὺ μόνος τῶν ἀγγελικῶν μας ὄντων
τὴν λαμπρότητα τὴν τόσην δύνασαι νὰ ὑπομείνῃς
ἔμπροσθεν τοῦ πλαστουργοῦ σου τὸ λαμπρόν σου γόνυ ἂν κλίνῃς,
ἂν ἀρχίσῃς νὰ προφέρῃς τὰ μελίρρυτά σου ἔπη
τότε, τότε ὁ Θεός μας τὸ σπαθίον ἀποτρέπει
τῆς Ἀγγλίας, τὸ ὁποῖον
αὕτη θέλει νὰ ἐμβάψῃ εἰς τὸ αἷμά μας τὸ θεῖον.

33

Ὦ! φωστὴρ τῆς Ἑπτανήσου, καίτοι τὴν Ἐλευθερίαν
ἡ πρεσβεία σου θὰ δώσῃ, προτιμῶμεν τὴν δουλείαν
τῆς φυγῆς σου, Μουστοξύδη· ἂν ἐρήμους μᾶς ἀφήσῃς,
ἂν τὸν ὑλικόν μας κόσμον, ὦ γενναῖε, παραιτήσῃς
θὰ μᾶς βλέπῃς σὺ ἐκεῖθεν, ἀλλ' ἡμεῖς δὲν θὰ σ' ἰδῶμεν,
ἔκτοτε· μὴ φύγῃς ὄχι, ζῶντ' ἀκόμη σὲ τιμῶμεν·
καὶ ὁ χρόνος σὲ θαυμάζει
κ' ἐκ τοῦ σεβασμοῦ, ὡς βλέπεις, πλέον δὲν σὲ πλησιάζει.

34

Ἂν τρεῖς εἴχαμεν ὁμοίους τούτου δολερὰ Ἀγγλία,
ἀπ' τὰς χώρας μας θὰ ἦτον ἀπωτάτω ἡ δουλεία.
Ἀπωτάτω τώρα φεύγω κ' ἐγὼ 'ς τὴν Ἑλβετίαν,
ὅπου δύναμαι νὰ λέγω μ' ἄκραν μου ἐλευθερίαν
ὅ,τι θέλω· ἐκεῖ τότε θὰ ἀκούω τῆς Ἀγγλίας
τὰς προτάσεις καὶ τὰ ἔργα τῆς ἀκαίρου της μανίας·
σὲ ἀφίνω, ὦ πατρίς μου,
μὲ μεγαλωτάτην λύπην τῆς νεανικῆς ψυχῆς μου.

35

Χαίρετε, ἀρχαῖαι θῆκαι! τῶν προγονικῶν ὀστέων,
Χαίρετε, ὦ κατοικίαι! τῶν ἀρχαίων μου γονέων.
Μετ' ὀλίγον τώρ' ἀφίνω τὴν φιλτάτην μου πατρίδα,
παραιτῶ τοὺς συγγενεῖς μου καὶ τὴν γῆν τὴν Ἑλληνίδα.
Μετ' ὀλίγον μὲ τὸ ὕδωρ τῶν ὀμμάτων μου τοὺς λίθους
τῶν σκηνῶν σας δὲν θὰ βρέχω, μετ' ὀλίγον ἐκ τοῦ βάθους
αὐτῶν δὲν θὰ μὲ προσβάλλῃ
ἡ Ἠχὼ τῶν στεναγμῶν μου καὶ τῆς φύσεως τὰ κάλλη.

36

Ἀλλὰ ἴσως μέχρις ὅτου τῶν ποδῶν τὰ ἴχνη ἀρχίσουν
νὰ τυπώνωντ' ἐδῶ πάλιν, ἴσως δὲν θὰ ἐξατμίσουν
αἱ ἡλιακαὶ ἀκτῖνες, ὅσα δάκρυα ἐπάνω
τῶν μνημάτων σας ἀφῆκα. Ἀλλά.... τί.... ὄχι δὲν φθάνω
νὰ τὰ ἴδω· εἶν' ὀλίγα, οὔτε ἄλλος θὰ θελήσῃ
ἀντ' ἐκείνων ἄνωθέν σας νέα δάκρυα νὰ χύσῃ,
νέον ὕδωρ νὰ προσφέρῃ
'ς τὸν αὐχμὸν τοῦ μνήματός σας, τὸν ὁποῖον βλέπων χαίρει.

37

Χαίρετε, σκιαὶ ἀρχαῖαι! χαίρετε καὶ σεῖς δενδρῶνες
εἰς τοὺς κλώνους τῶν ὁποίων κάθηνται πολλοὶ αἰῶνες.
Χαίρετε, πατρίδος κρῆναι! εἰς τὴν ἄμμον τῶν ὁποίων
μεμιγμένη κεῖται κόνις τῶν προγόνων μας τῶν θείων.
Μὲ ὁρμὴν πρὸς τοῦ πελάγους μὴ πηγαίνετε τὸ βάθος,
ἵνα μὴ μὲ τὰ νερά σας σύρετ' ἐκεῖ κατὰ λάθος
τὰ προγονικὰ ὀστᾶ μας,
τὰ ὁποῖα μόνα τώρα εἶναι τὰ κειμήλιά μας.

38

Μετ' ὀλίγον τ' ἄσματά σας ἀηδόνες Λευκαδίας
δὲν θὰ μὲ ἡδύνουν πλέον μὲ ὡραίας ἁρμονίας.
Γεννηθεῖσαι 'ς τὴν Ἑλλάδα ψάλλετε τοὺς ἔρωτάς σας
ἐφιστάμεναι ἡμέρως εἰς τὰ φίλα νεογνά σας,
μ' ἄσματα γλυκά, ἐπίσης γλῶσσαν ὡς τὴν Ἑλληνίδα.
Τὴν Ἑλλάδ' ἀφίνω τώρα παραιτῶ καὶ τὴν ἐλπίδα,
σ' ἄλλο μέρος ἀηδόνας
νὰ ἀκούσω Ἑλληνίδας εἰς Ἑλβετικοὺς δρυμῶνας.

39

Ὅταν ἔρημος τὴν νύκτα εἰς τὴν κλίνην μου θὰ κεῖμαι
κι' ἄφωνος εἰς τὰς ἀγκάλας γλυκοῦ ὕπνου θέλει εἶμαι
τότε εἰς ὄνειρον θὰ βλέπω τὰς κοιλάδας τῆς Λευκάδος,
θὰ νομίζω ὅτι εἶμαι ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἑλλάδος,
θὰ ἀκούω τῶν τρυγόνων τ' ἄσματα καὶ τῶν ὑδάτων,
ἐξυπνῶν δὲ θὰ ἀκούω τῶν ὁρμητικῶν ρευμάτων
τοῦ τεθολωμένου Ρόνου
τὴν ροὴν ὁμοῦ μὲ θρόον κεραυνοῦ τοῦ βαρυφώνου.

40

Ἄ! ποσάκις θὰ νομίζω, ὅτι βλέπω ἐρασμίας
τὰς εἰκόνας τῶν προσώπων, μεθ' ὧν ἔδεσα φιλίας.
Ἄχ! ποσάκις θὰ στενάζω μακρὰν γῆς τῆς πατρικῆς μου.
Ἐκεῖ πάντα θὰ βαρύνῃ ἐπὶ τῆς νεανικῆς μου

κεφαλῆς, ὁ μέγας θόλος τ' οὐρανοῦ καὶ τοῦ ἀέρος·
μεμιγμένον μὲ χειμῶνα θὰ ἰδῶ τὸ θερμὸν θέρος,
οὔτ' ἀνοίξεως τὰ κάλλη
θὰ ἰδῶ ὡς 'ς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου πᾶσα πέτρα θάλλει.

41

Μακρὰν φίλων καὶ πατρίδος πόσα δάκρυα θὰ χύσω,
ἐνθυμούμενος τοὺς πόνους, οἱ ὁποῖοι πρὶν ἀφήσω
τὸ Ἰόνιον, ἀγρίως καὶ σκληρῶς κατετυράννουν
τὴν πατρίδα μου. — Οἱ χρόνοι ὅμως δὲν θὰ μὲ μαράνουν
ἄλλοθι τὰς παρειάς μου. — Κατοικίαν γλυκυτέραν
ποῦ ποτε δὲν θέλει εὕρω. — Ἄχ! ἂν σ' ἴδω ἐλευθέραν
Ὦ πατρίς! πρὶν ἡ ψυχή μου
φύγ' ἐδῶθεν, τότ' ἀσμένως θὰ κλεισθοῦν οἱ ὀφθαλμοί μου.

42

Φεύγω, ναί, πατρίς, σ' ἀφίνω 'ς τῶν φονέων σου τὰς χεῖρας,
καὶ ἐκεῖ θὰ ψάλλω ἴσως τὰ δεινά σου ἐπὶ λύρας·
καὶ ἐκεῖ θὰ ἐνθυμοῦμαι τὰ σκληρὰ μαρτύριά σου.
Φεύγω, ναί, πατρίς, ἀλλ' ὅμως εἰς τὰ θεῖα χώματά σου
ἐπιστρέφω πάλιν, θέλω, ὡς υἱός σου, 'ς τὴν θανήν σου
καὶ ἐγὼ παρὼν νὰ εἶμαι, ἵνα κλαύσω 'ς τὴν ταφήν σου.
Ὦ! πατρίς μου, ἐπιστρέφω
εἰς τὰ χώματά σου, πάλιν ἐπιστρέφω, ἐπιστρέφω.

43

Ἂν σὺ πέσῃς τῆς ζωῆς μου αἱ στιγμαὶ θὰ εἶν' ὀλίγαι
θὰ ταφῶμεν ναὶ συγχρόνως. Ἀλλ' ἐγὼ ὅπου ὑπῆγε
κι ὁ Δωρόθεος, σὺ ὅμως ὑπὸ σιδηρὰς ἁλύσους.
Ἀλλὰ σ' εὔχομ' ἀντὶ τούτου κάλλιον εἰς τὰς ἀβύσσους
τῆς θαλάσσης νὰ κρυφθῶσιν καὶ αἱ ἄκραι τῶν ὀρέων
καὶ τὰ δένδρα καὶ τὰ τείχη καὶ οἱ τάφοι τῶν γενναίων
προπατόρων μας. Σκοπέλους
ξένος τις θὰ βλέπῃ τότε ὅπου ἔβλεπεν ἀμπέλους.

44

Τί βοή, ὁποῖος κρότος εἰς τὸ πέλαγος θὰ γίνῃ
ἂν σὺ βυθισθῇς, θ' ἀφρίσῃ τὸ νερὸν καὶ θέλει μείνει
ἀφρισμένον. Οἱ δελφῖνες ἔμφοβοι θ' ἀναχωρῶσι,
τῶν μνημάτων μας τὸ χάσμα ὕδατα θέλει πληρῶσι.
Ἁλμυρὸν τὸ ὕδωρ θἄναι τῶν πηγῶν σου τῶν ὡραίων
καὶ μὲ πέτρας μεμιγμένα τῶν προγονικῶν γονέων
τὰ ὀστᾶ. Ὁποία φρίκη!
Ἡ ξηρά σου εἰς τὸ κράτος τοῦ Ταρτάρου θὰ ἀνήκῃ.

45

Θὰ ἀνήκῃ· ἐκ τῶν τάφων θὰ ἀκούωμεν τὸν κρότον
τῶν ἁλύσεων τὴν θέρμην, τὰ σφυρίσματα τῶν νότων,
τὰ καχλάσματα τῆς πίσσης. Θὰ ἀκούωμεν ἀγρίας
σάλπιγγας νὰ ἀντηχοῦσι, καὶ τοὺς φθόγγους τῆς μανίας
τῶν δαιμόνων, θὰ μᾶς πλήττουν στεναγμοὶ κλαυθμοὶ καὶ θρῆνοι,
σκληροὶ ρόγχοι, πολλαὶ γλῶσσαι, καὶ ὁ ποταμός, ποῦ χύνει
φλόγας πάντοτε καὶ θεῖον
μεμιγμένον μετ' ἀγρίων καὶ νεοφανῶν θηρίων.

46

Ὑπεράνω μας πολλάκις δίκροτα θὰ μᾶς σκιάζουν,
θὰ ζητῶσι τὸν Λευκάταν· ἀλλὰ πῶς θέλει θαυμάζουν
βλέποντες παντοῦ τὸ ὕδωρ· 'ς τὰς θυέλλας θὰ ζητῶσι
καταφύγιον, ἀλλ' ὅμως ποῦ ποτε δὲν θὰ εὕρωσι,
θέλει βλέπουν ἄνωθέν μας ἢ ἀφροὺς ἢ ξηρὰ φύλλα,
τὰ ὁποῖα γλυκὸν ρεῦμα ἁπαλῶς πρῶτον ἐκύλα.
Ἀφροὶ ναὶ ἐκεῖ θὰ εἶναι
τοῦ ἀέρος, ποῦ θ' ἀφίνουν αἱ πικραί μας τότε κλίναι.

47

Κάποτε καμμία μαύρη κυπαρίσσων κορυφὴ
θὰ ἐξέχῃ τῶν ὑδάτων καὶ θὰ φαίνεται κί αὐτή·
σκόπελος ἐντὸς σκοπέλων· φωλεὰ καταβρεγμένη
θὰ ὑπάρχῃ τις ἀκόμη εἰς τὴν ἄκραν της· πνιγμένη
ἐν αὐτῇ θὰ εἶν' ἡ μήτηρ καὶ τὰ φίλα νεογνά της
τὰ ὁποῖ' αὐτὴ καλύπτει μὲ τὰ κάθυγρα πτερά της.
Τοῦ ἱέρακος τὸ στόμα
ἔφυγον, καὶ θέλει γίνουν τῶν δελφίνων σκληρὸν βρῶμα.

48

Ὅπου ἄλλοτ' οἱ ποιμένες ἔβοσκον τὰ ποίμνιά των
θέλει βόσκουν οἱ ἰχθύες· θέλει βόσκουν τὰ μικρά των
αἱ θαλάσσιαι χελῶναι, ὅπου ἦσαν ἀηδόνες.
Ὑγρὰ φύσις, ὑγρὸν χῶμα, οὐρανὸς ὑγρός, αἰῶνες
θέλει πνίγοντ' ἄνωθέν μας ἄπειροι. Ἡ χλόη, φύκη
θέλει γίνει· κ' ἐκ τοῦ τάφου θὰ ἀκούω, ποία φρίκη!
Ἄνωθέν μου νὰ ρογχάζουν
οἱ δελφῖνες, ἀντ' ἀρνία γλυκυτάτως νὰ βελάζουν.

49

Ὕδωρ ἁλμυρὸν θὰ πίνουν ὅσον ζήσωσι τὰ ἴα
ἀντὶ δρόσου, καὶ ἡ μύρτος θέλει δίδει τοῦ κοχλία
ἄσυλον ἀντ' ἀηδόνων. Ὁ δὲ ὄφις θυμωμένος
ἑαυτὸν θὰ δάκνῃ βλέπων ὅτ' εἶναι ἀπελπισμένος.

Θύννος λαίμαργος μακρόθεν θὰ προσμένῃ τὴν θανήν του
μ' ὑπομένων· θὰ τὸν δράττῃ ζῶντα ἔτι εἰς τροφήν του,
ζῶν ἀκόμη θὰ κινεῖται
'ς τὴν γαστέρα του ὁ ὄφις. Ζῷα! ὅλα θὰ πνιγῆτε!

50

Ὅτ' ὁ λάρος τῆς θαλάσσης εἰς τὰ βάθη τ' ἀχανῆ
βυθισθῇ, ἀντὶ ἰχθύος ἔχιδναν ἡμιθανῆ
θὰ ἁρπάζῃ. Καὶ ὁ κύκνος ὁ ἐπιδημῶν 'ς τὰ ξένα
ἐπιστρέφων θέλει βλέπει ὅλον μέρη βυθισμένα.
Ἂν Λευκάδιός τις εἶναι ἄλλοθι καὶ δὲν ἠξεύρει
τὴν ταφήν σου, ὅπου ἦσο ἄλλοτε, δὲν θὰ σὲ εὕρῃ.
Θὰ δεικνύῃ 'ς τὸν υἱόν του
καὶ ὁ ναύτης νέους βράχους ἐπὶ τῶν γνωστῶν χαρτῶν του.

51

Μὲ τοὺς βράχους σου κἂν τότε, ὦ Λευκάς, θὰ προσπαθήσῃς
τοῦ προστάτου σου τὰ πλοῖα πάντοτε νὰ ἀφανίσῃς,
πυροβόλων σφαῖραι τότε δὲν ἰσχύουν νὰ κρημνίσουν
μαύρους βράχους καὶ τὰς φλόγας εἰς τὰ ὕδατα νὰ σβήσουν
πρὶν τοὺς τάφους τῶν προγόνων νὰ ταράξουν δυνηθῶσι.
Ὅσαι ὑπ' Ἄγγλων ποτὲ μάχαι ὑπεράνω σου δοθῶσι
θὰ ἀκούωντ' ἐκεῖ κάτω,
ἐνῷ μνήματος τὸ χάσμα μὲ τὸ σῶμά μου θὰ φράττω.

52

Καθεὶς τότε ἐκ τοῦ τάφου ὑπεράνω του θ' ἀκούῃ
βαρὺς κρότος πυροβόλων τὰ ὦτία του νὰ κρούῃ
θέλει βλέπει στιγμιαίως καὶ τὸ μνῆμα φωτισμένον
ὅπου κεῖται μὲ τὴν λάμψιν πλοίων τῶν πυρπολουμένων.
Στεναγμῶν θ' ἀκούῃ πλῆθος τῶν βαρέως πληγωμένων
καὶ θὰ βλέπῃ πρὸς τὸ βάθος τρεῖς φορὰς τῶν πνιγομένων
νὰ βυθίζεται τὸ σῶμα
καὶ τρεῖς πάλιν ν' ἀναβαίνῃ μ' ἀνατεταμένον ὄμμα.

53

Τότε καὶ κ' ἐγὼ θὰ ἔκδω ἐκ τοῦ τάφου, θὰ προσμείνω
εἰς τὰς ὄχθας του, ὡς λύκος, Βρεταννὸν νὰ διακρίνω,
θὰ μὲ ἴδῃ κ' ἐκ τοῦ τρόμου καθὼς κάλαμος θὰ τρέμῃ,
ἀλλὰ χάσκων, ὕδωρ κ' αἷμα πληγωμένος θὰ ἐξέμῃ.
Θὰ τὸν δράξω ἐκ τῆς κόμης κ' ἔτι ζῶντα θὰ τὸν σύρω
εἰς τοῦ τάφου μου τὰ σπλάγχνα, ἐκεῖ μέσα θὰ τὸν φθείρω
μὲ τοὺς μαύρους μου ὀδόντας
ὡς θηρίον πειναλέον, ἵνα μὴ ἴδῃ τοὺς ζῶντας.

54

Θὰ ταράζετ' αὐτὸς τότε καὶ τὸν τάφον μου θὰ σείῃ,
θὰ στενάζῃ, ὅμως ὕδωρ τὰς κραυγάς του θέλει κλείει.
Θέλει δάκνει τὰ ὀστᾶ μας θὰ τὰ τρίβῃ ὡς σεσηπότα,
καὶ τὴν κόνιν των θὰ τρώγῃ. Ἀλλ' ὁ λίθος μὲ τὰ νῶτα
θὰ μᾶς θλίβῃ καὶ τοὺς δύο, δὲν θὰ δύναται νὰ φύγῃ,
κ' ἡ ζωή του στιγμιαία θἆναι οὕτως καὶ ὀλίγη.
Ὦ Ἀγγλία! ὦ Ἀγγλία!
Μὴ σκληραίνῃς τὰς ψυχάς μας· τὰς σκληραίνει ἡ δουλεία.

55

Ἐκ τοῦ βάθους τῆς θαλάσσης θὰ ἰδοῦν οἱ σύντροφοί του
ν' ἀναβαίνῃ πολὺ αἷμα πηκτὸν μαῦρον καὶ μαζί του
ἐλαφρόν τινα ὀδόντα τῶν ὀδόντων του * νὰ φέρῃ.
Εἰς αὐτὸν θὰ βλέπουν ὅτι κολλημένον ἀπ' τὰ μέρη
τῆς σαρκός του κανὲν νεῦρον καὶ θὰ λέγουν. «Τί θηρίον
ἥρπαξε τὸν σύντροφόν μας ἐντὸς τάφων θαλασσίων;»
Δὲν θὰ βλέπῃ ὅτι εἶμαι
ἐγώ, ὅστις θὰ τὸν τρώγω ἐκεῖ ὅπου θέλει κεῖμαι.

56

Ἐλπίζ' ὅμως νὰ λυθῶσιν αἱ ἁλύσεις σου πρὶν φθάσῃς
Ὦ! πατρίς, βυθιζομένη νὰ προσθέσῃς 'ς τὰς ἐκτάσεις
τοῦ πελάγους μικρὸν μέρος. Θάρρει· Τίμα τὸν θεόν σου.
Αὐτοῦ μόνον ἕνα νεῦμα θέλει ρήξει τῶν δεσμῶν σου
τοὺς ἀργυρωμένους κρίκους. Οὐαί! τότε εἰς ἐκεῖνον,
ὅστις θέλει νὰ χωρίσῃ ἀπὸ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων
ἐλευθέραν τὴν Λευκάδα.
Ὦ! πατρίς, σ' ἀφίνω τώρα παραιτῶ καὶ τὴν Ἑλλάδα.

---

* Δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ χειρόγραφον ἀλλὰ προστιθεμένου (τ ο υ) ἐξυπηρετεῖται καὶ τὸ μέτρον καὶ γίνεται ὁ λεγόμενος Τ α τ ι σ μ ό ς, διότι ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ ὑπάρχουν 5 ταῦ, προσιδιάζει δὲ καὶ εἰς τὴν ἔννοιαν ἐπιτυχῶς. (Σημ. Β. Δ. Π.).

ΕΚΔΕΔΟΜΕΝΑ ΕΡΓΑ
ΣΥΜΠΕΠΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΜΟΡΦΗΣ
ΩΣ ΕΥΡΕΘΗΣΑΝ ΕΙΣ ΤΑ ΑΥΤΟΓΡΑΦΑ

ΤΕΤΡΑΔΙΟΝ Δ'

30

Ο ΚΑΤΑΔΙΚΟΣ*

Ἔτριξε ἡ πύλη τῆς εἱρκτῆς ἐπάνω 'ς τοὺς μοχλούς της.
Πῶς ἐνθυμοῦμαι τοὺς φρικτοὺς ἐκείνους ὀρυγμούς της!
Ἐμβῆκα μέσα κ' ἔκλεισαν ὀπίσω μου τὰς θύρας,
τὰς θύρας ὁποὺ ἔκαμαν 'ς τὸν κόσμον τόσας χήρας!
Ἔμειν' ἀκίνητος εὐθὺς καὶ ἔστρεφα τὸ βλέμμα
μήπως χωρίσω κάτι τι 'ς τὴν ἄβυσσον ἐκείνην.
Βαρεῖα μὲ προσέβαλεν ὀσμή, ὡς ἀπὸ αἷμα.
Εἰς μίαν ἄκραν εἶδόν τι ποὺ ὡμοίαζεν εἰς κλίνην.
Τόσον βαθὺς τὴν φυλακὴν ζόφος κατασκοτίζει,
ποὺ λέγεις ἀπ' τοὺς τοίχους της ὅτ' ἴσως ἀναβλύζει.

Μέσα ἐδῶ εἶν' πρὸ πολλοῦ κλεισμένος ὁ Ἠλίας,
χωρὶς ἐλπίδος πιθανῆς καμμίας σωτηρίας.
Ὁ δεσμοφύλαξ ἄναψεν ἕνα ἰσχνὸν κηρίον
καὶ τότε ὑπῆγα πρὸς αὐτὸν ἔμφοβος καὶ δακρύων.
Θεέ μου πῶς σ' ἐγνώρισα, ὦ δυστυχῆ Ἠλία,
καὶ πῶς σὲ βλέπω τώρα ἐδῶ. Τὸ πῦρ τῶν ὀφθαλμῶν του
τὸ εἶχε σβέσει τῆς εἱρκτῆς ἡ ἄκρα ὑγρασία.
Κι ἀνάμεσα τῶν σκοτεινῶν τῆς κεφαλῆς τριχῶν του,
εἶδον ἀράχνας ποὺ ἔπλεκον ἐκεῖ τὸ ὕφασμά των
καὶ ἄλλα ζῷα μιαρὰ κινοῦντα τὰ πτερά των.

Ἂν ἔβλεπες τὸ ἔνδυμα καὶ τὸ νεκρόν του βλέμμα,
τὰ χείλη κατακόκκινα ἀπὸ πηγμένον αἷμα
κ' ἓν κάτι τι ποὺ εὑρίσκεται πάντοτε εἰς ἓν πτῶμα,

---

* Προτάσσονται εἰς ἀνεξάρτητον φύλλον ἀποσπασματικὸν τοῦ παρόντος στιχουργήματος τὰ ἑξῆς:

Ο ΗΛΙΑΣ

Ὁ δεσμοφύλαξ ἔκλεισεν ὀπίσω μου τὰς θύρας
τὰς θύρας ὁποῦ ἔκαμαν τοῦ κόσμου τόσας χήρας!, (οἵτινες ὕστερον διεγράφησαν).

ἤθελες πεῖ, τὸν ἔφαγε τοῦ μνήματος τὸ χῶμα!
Μόλις μᾶς εἶδ' ἐκάθισε 'ς τὸν ἔρμον κράββατόν του
καὶ μὲ πνιγμένην τὴν φωνὴν μοῦ λέγει· «Τὸ γνωρίζω·
»τὸν θάνατον μοῦ φέρετε». Καὶ κάμνων τὸν σταυρόν του
κι ἀναστενάζων ἔκραξε: «'Σ τὸ μνῆμα τώρα ἐγγίζω,
»Θεέ μου, σὲ εὐχαριστῶ, σύ μ' ἐλυπήθης μόνον,
»ἀφοῦ 'ς τὸν τάφον μ' ἔθεσαν σήμερον ἕνα χρόνον.

»Πῶς ὁ Ἠλίας ἐκ μιᾶς τὸ θάρρος του τὸ χάνει;
»Ἡ φυλακὴ σ' ὁρκίζομαι δὲν θέλει σε μαράνει.
»Εἶναι ἐλπίδες γρήγορα 'ς τὸν κόσμον νά σε δώσουν
»καὶ μὲ τὰ ἔρμα τέκνα σου γρήγορα νὰ σ' ἑνώσουν».
«Ἄχ!» μ' ἀπεκρίθη ὁ δυστυχής· «διατί νά μ' ἀναφέρῃς
»τὸ ὄνομα τῶν τέκνων μου καὶ διατί μ' ἐλπίδες
»τὸν θάνατον εἰς τὴν καρδιὰν σκληρότατον μὲ φέρεις;
»ἤ, ὅτε μ' ἔκλεισαν ἐδῶ μὲ φρικαλέας κλεῖδας,
»νομίζεις, ὅτι ἤλπιζα πλέον νὰ ἔκβω ἔξω
»χωρὶς εἰς θάνατον σκληρὸν καὶ βέβαιον νὰ τρέξω;

»Ἐγὼ εἶμ' ἤδη ἀσθενής. Τὰ χείλη μου τὰ βλέπεις:
»Θεώρησέ τα καὶ ἀλλαχοῦ τὰ βλέμματα μὴ τρέπῃς.
»Αὐτὸ τὸ αἷμα ποὺ ἐπ' αὐτῶν εἶν' ἤδη πεπηγμένον
»τὸ εἶδες 'ς ἄλλον πώποτε ἐδῶ φυλακισμένον;...
»Ἄχ! μ' ἔφαγεν ἡ φυλακή, μ' ἔφαγ' ἡ ἐρημία!»
Θαμμένος πάντοτε ἐδῶ ὡς νυκτερὶς 'ς τὸ σκότος,
ἄλλος δέν σου εἶναι σύντροφος, ὦ δυστυχῆ Ἠλία,
παρὰ αὐτῶν σου τῶν δεσμῶν ὁ φρικαλέος κρότος.
«Τοὺς ὀφθαλμούς μου ὁλονυκτὶς ποτέ μου δὲν τοὺς κλείω,
»διότι αἷμα καὶ χολὴν ἀκαταπαύστως πτύω.

»Βλέπεις αὐτὴν τὴν σκοτεινὴν τῆς φυλακῆς γωνίαν;
»Ἕνας σκορπίος ἔκτισεν ἐκεῖ τὴν κατοικίαν.
»Κάθε ἑσπέρας, ὅτ' ἐγὼ τὸ αἷμά μου ἐξέμω,
»καὶ ὅτε ἀπὸ τὸν πυρετὸν συστρέφομαι καὶ τρέμω,
»τότε αὐτὸς ἐξέρχεται ἀπὸ τῆς φωλεᾶς του
»καὶ ἔρχεται νά με ἰδῇ, μὲ αἷμα νὰ γεμίσῃ.
»'Σ τὰ αἱματωμένα χείλη μου πολλάκις τῆς οὐρᾶς του
»ᾐσθάνθην τὰ κεντίσματα. Ἴσως νά με φιλήσῃ
»ἐπιθυμεῖ ὁ δυστυχής, διότι ἐδῶ κλεισμένον,
»τὸν ἔχω μὲ τὸ αἷμά μου ὡς τώρα χορτασμένον.

»Ἀκούεις ποῖοι ἔρχονται ἐδῶ νὰ μὲ φιλῶσι;. . .
»Τί βλέπω; οἱ δυό σου ὀφθαλμοὶ πικρῶς δακρυρροῶσι.
»Τὰ δάκρυά σου φύλαξε, δὲν ἤνοιξα ἀκόμα
»'ς τὰς ἄλλας δυστυχίας μου τὸ νεκρικόν μου στόμα.
»Ὅταν ἀκούσῃς, πῶς ἐδῶ τὴν νύκτα ὁ Ἠλίας
»διάγει ἔρμος, μοναχὸς 'ς τῆς φυλακῆς τὰ βύθη
»καὶ ποῖαι ἔρχονται σκιαὶ ἐν μέσῳ τῆς σκοτίας

»νὰ τοῦ πατοῦν τὰ ἀσθενῆ καὶ ἀσθμαίνοντά του στήθη,
»ἄχ! τότε πόσα δάκρυα ποταμηδὸν θὰ χύσῃς!
»Ψυχρὸν ἂν ἦσο μάρμαρον καὶ πέτρα, θὰ δακρύσῃς! 1)»

Κλείει τὸ στόμα μιὰν στιγμήν, κ' ἔπειτ' ἀναστενάζει.
Τὸ βαρημένον στῆθός του ὀγκοῦται καὶ καχλάζει.
Φαίνεται, ὅτι ἤρχιζαν εἰς τὴν στιγμὴν ἐκείνην
νὰ καταβαίνουν αἱ σκιαὶ 'ς τὴν θολεράν του μνήμην
καθὼς ἓν νέφος σκοτεινὸν κοράκων πεινασμένων
κρημνίζεται μὲ θόρυβον ἐπάνω τῶν πτωμάτων,
μαῦροι καθὼς τὰ φάσματα κακούργων κολασμένων,
τ' ἄγρια ῥύγχη των κτυποῦν ἐπάνω τῶν μνημάτων 2)
ξεθάπτουν καὶ ξεσχίζουσι μετὰ σκληρῶν ὀδόντων
τὰ νεῦρα καὶ τὰ κρέατα σαπρῶν ἀποθανόντων.

Οἱ ὀφθαλμοί του ἔγιναν σκληροὶ καὶ αἱματώδεις.
Ὡμοίαζον εἰς δύο πληγὰς βαθείας, τερατώδεις,
ὁποὺ ἀνοίγει ξίφος τι πλατὺ φαρμακευμένον.
Ἀφοῦ τὸν εἶδα τρέμοντα καὶ τόσον ταραγμένον,
ἠθέλησα μίαν στιγμὴν νὰ τὸν καθησυχάσω,
κ' ἐκεῖνος εἰς τοὺς λόγους μου ἰδοὺ πῶς μ' ἀπεκρίθη.
«Ἂν ὅ,τι ἔχω ἐδῶ 'ς τὸν νοῦν νά σε τὰ εἴπω φθάσω,
»καὶ ἂν ὅσα σε διηγηθῶ δέν σε φανῶσι μῦθοι,
»προσπάθησε, ἂν ἠμπορῇς, καὶ σὺ νὰ μὴ δακρύσῃς,
»προσπάθησε, ἂν ἠμπορῇς, νά με παρηγορήσῃς».

«'Σ τοῦ τάφου μου τὰ σκοτεινὰ τὰ σπλάγχνα ἐδῶ χωμένος
»προχθὲς τὸ μεσονύκτιον ἤμην ἐξαπλωμένος
»εἰς τὸν ξηρόν μου κράβδατον, εἰς τὴν στερνήν μου κλίνην·
»Ἄχ! τρέμω στοχαζόμενος τὴν ὥραν μου ἐκείνην.
»Μακρόθεν οἱ ἀλέκτορες ἤρχισαν νὰ φωνῶσι
»καὶ τὰς φωνάς των ἄγρυπνος μόνος μου ἀριθμοῦσα.
»Κάθε φωνὴν ποὺ ἤκουα σκληρῶς νὰ παραιτῶσι,
»ὡς μίαν πληγὴν εἰς τὴν καρδιὰν τρέμων τὴν ἐμετροῦσα.
»Ἐδῶ μ' αὐτὴν τὴν χλαίναν μου ὅλος τετυλιγμένος,
»τοὺς ὀφθαλμούς μου ἔκλεια ὡς νά 'μην κοιμισμένος.

»Κρυφά, κρυφὰ τὰ βλέμματα ἔρριπτα 'ς τὴν θυρίδα
»κ' ἐκοίταζα τὸν λύχνον μου, τὴν μόνην μου ἐλπίδα.
»Κ' ἐνῷ ἐκοίταζα ἐκεῖ κρύος καθὼς τὸ χῶμα,
»εἰς τὴν θυρίδα ἐχώρισα ἕνα πυρῶδες στόμα,
» ὁποὺ ἐφύσα κ' ἤθελε τὸν λύχνον μου νὰ σβήσῃ.
»'Σ τὰ πράσινα τὰ χείλη του ἔβλεπα κρεμασμένους

---

1) Ὁ στίχος οὗτος εἶχε πρότερον οὕτω·

Καὶ ἂν δὲν δακρύσῃς δι' ἐμέ, διὰ ποῖον θὰ δακρύσῃς;

2) Πατοῦν τὸ μεσονύκτιον ἐπάνω τῶν μνημάτων.

»τοὺς σκώληκας τοῦ μνήματος, ποὺ εἶχε παραιτήσει.
»Τοὺς μιαροὺς ὀδόντας του ὅλους σεσαπρωμένους
»τοὺς ἔρριπτεν ἐπάνω μου μὲ κάθε φύσημά του·
»ἐσβέσθη ὁ λύχνος κ' ἔμεινε μόνον τὸ κάπνισμά του.

»Ἐκοίταξα μίαν στιγμὴν τὸν λύχνον ἐσβεσμένον
»καὶ τὸν καπνόν, ποὺ ἀνέβαινε, μὲ βλέμμα τρομασμένον.
»Ἔτριζαν ἔξω οἱ κεραυνοί, ἔτριζ' ἡ φυλακή μου,
»ἐνόμιζα, ὅτι ἔφθασεν ἡ ὥρα ἡ στερνή μου!
»Τριγῦρο μου δὲν ἔβλεπα παρὰ βαθὺ τὸ σκότος
»καὶ μέσ' 'ς τὸ σκότος ἔλαμπον φασμάτων λεγεῶνες.
»Δὲν ἦτον ὅ,τι ἤκουα τῶν κεραυνῶν ὁ κρότος,
»οὔτε ἀνέμων φύσημα, οὔτε βροχῆς σταγόνες,
»ἀλλ' ἦτο μεῖγμα τρομερὸν ἤχων συγκεχυμένων
»καὶ λόγοι ἀκατάληπτοι στομάχων νεκρωμένων.

»Ξύπνα» μοῦ ἐφώναζαν πολλοί, «ἐγέρθητι Ἠλία»,
»καί με ἐμάστιζαν σκληρὰ μὲ ράβδους καὶ σχοινία.
»Ἐστράφην καὶ ἐκοίταξα καὶ εἶδον πόσα πλήθη
»σκιῶν ἐκαταβάρυναν τ' ἀσθμαίνοντά μου στήθη.
«Φέρουν τινὲς εἰς τὸν λαιμὸν ἀκόμη κρεμασμένον
»τὸν βρόχον ποὺ τοὺς ἔπνιξε, κ' οἱ μαῦροι ὀφθαλμοί των
»ἀπὸ ἕνα νεῦρον κρέμονται λεπτὸν καὶ σαπημένον.
»Τὸ στόμα των εἶν' ἀνοικτόν, πνιγμένη ἡ φωνή των
»'ς τὰ τανυσμένα μέλη των ἐφαίνοντο ἀκόμη
»τοῦ τρομεροῦ θανάτου των καὶ οἱ σπασμοὶ κ' οἱ τρόμοι.

»Ἀφίτε με, σκληραὶ σκιαί, ἀφίτε με ἀκόμα»,
»ἐφώναζ' ἀκατάπαυστα τὸ νεκρικόν μου στόμα.
»Ἀφίτε με . . . τὸ στῆθός μου ἀκόμη ἀναπνέει
»κὶ ὁ τρομερός μου ὀφθαλμός, κοιτάξτε, ἀκόμη κλαίει.
»Ἦσαν κωφαί, . . . δὲν μ' ἤκουαν . . . Τὸ χῶμα τῶν μνημάτων
»εἶχε σφραγίσει τῶν σκιῶν ἐκείνων τὰ ὠτία.
»Θεέ μου! πῶς μ' ἐφλόγιζαν σκληρὰ τὰ βλέμματά των,
»πῶς τῶν καημένων σπλάχνων των μ' ἔπνιγ' ἡ δυσωδία!
»Τοιουτοτρόπως ἔζησα ὡς τὴν αὐγὴν ἐκείνην·
»τότε μ' ἀφῆκαν αἱ σκιαὶ 'ς τὴν ἔρημόν μου κλίνην».

Ἔτριξε πάλιν τῆς εἱρκτῆς ἡ τρομερὰ ἡ θύρα,
'ς τοῦ κρύου δεσμοφύλακος τὴν ρωμαλέαν χεῖρα.
Μόλις ἐβγῆκα ἤκουσα εἰς τὴν μικρὰν θυρίδα
τὸν δυστυχῆ νὰ μᾶς ζητῇ ὕδατος μιὰν ρανίδα.
Ἡ γλῶσσά του εἶναι ξηρά, ὁ λάρυγξ του καημένος·
καὶ μ' ὅλον τοῦτο ὁ ἱδρὼς ρέει 'ς τὸ μέτωπόν του.
Ὁ δυστυχὴς κατάδικος τόσ' ἦτον διψασμένος,
ποὺ τὸν ἱδρῶτα ἐσύναζε 'ς τὸ κοῖλον τῶν χειρῶν του
καὶ ἐπροσπάθει νὰ τὸν πιῇ. Ἡ δίψα τοῦ θανάτου
ἦτον ἐκείνη ποὺ ἔτρωγε τὸν μαῦρον λάρυγγά του.
. . . .
. . . .

Καὶ μιὰν αὐγὴν πρωΐ, πρωΐ, δὲν ἔφεγγεν ἀκόμα,
κ' εἰς ἕνα ξύλον κρέμαται ἓν παγωμένον πτῶμα.
Τὸ ἐκινοῦσε ὁ ἄνεμος καὶ ὅταν τὸ ἐκινοῦσε,
ἤκουέ τις μονότονα νὰ τρίζῃ τὸ σχοινίον.
Νομίζεις, ὅτι ὁ νεκρὸς τὸν χρόνον ἐμετροῦσε.
Τὸ τέκνον του, ἀνήλικον καὶ ἁπαλὸν παιδίον,
πικρὰ ἐθρήνει κ' ἤθελε νὰ ἀσπασθῇ τὸ πτῶμα.
Ἀλλ' ἄχ! τὸ παίρνει ὁ ἄνεμος ἀπ' τὸ μικρόν του στόμα.
. . . .
. . . .

Μακρὰν ἐκεῖ, παράμερα, σιωπηλὰ τὸν θάπτουν
καὶ οὔτε κἂν εἰς σάβανον τὸ σῶμά του δὲν ράπτουν.
Ὁ λίβανος 'ς τὸ μνῆμά του ποτὲ δὲν θὰ καπνίσῃ,
δὲν θὰ φυτρώσῃ ἐπάνω του κυπάρισσος μεγάλη·
μὲ τὴν βαρεῖάν της σκιὰν ποτὲ νὰ τὸν δροσίσῃ.
Θέλει τὸν δέρνει ὁ ἄνεμος, βροχὴ κι ἀνεμοζάλη.
Ἄγρια χόρτα κ' ἑρπετὰ τὸ μνῆμά του θὰ ἐκβάζῃ
καὶ σύντροφός του μία γλαῦξ ἐπάνω του θὰ κράζῃ.

ΤΕΛΟΣ *

* Ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς ἔγραψε τὴν λέξιν· Τ έ λ ο ς.

31

ΑΡΜΟΝΙΑ Β′

«Ἁπαλὸν εἶναι τοῦ τάφου
προσκεφάλαιον ἡ πέτρα» *

Τῆς νεότητός μου ρεῦμα, θολωμένον ἀπ' τὰ πάθη,
διατί κυλᾷς βραδέως πρὸς τοῦ μηδενὸς τὰ βάθη;
Διατὶ τινὸς ἀνέμου ἡ πνοὴ ἡ μαινομένη
δέν σε ρίχνει ἐκεῖ ποὺ πάντα βαρὺς ὕπνος μόνον μένει;
'Σ τὴν σκιὰν τῶν κυπαρίσσων εἰς μίαν κλίνην ἀπὸ χῶμα
κὶ ἀπὸ κόκκαλα ἀρχαῖα ἁπλωμένος 'ς ἕνα στρῶμα,
δὲν θὰ βλέπω τοὺς ἀστέρας. Ἀλλὰ τί; ὁ νεκρικός μου
λύχνος τάχα δὲν θὰ εἶναι ἡ σελήνη, ὁ οὐρανός μου·
ἂν κανεὶς θνητὸς θελήσῃ
μὲ τὸ πτῶμά μου ἕνα λύχνον εἰς τὸν τάφον μου νὰ κλείσῃ;

Αἱ ξηραί μου αἱ χεῖρες θὰ 'ναι κ' ἐκεῖ μέσα δεδεμέναι;
Ἀλλ' ἀντὶ νὰ εἶναι τώρα μὲ δεσμὰ ἀλυσοδεμέναι,
μὲ δεσμὰ σκληρῶν τυράννων, δὲν εἶν' κάλλιον 'ς τὸ μνῆμα
δεδεμέναι νὰ προσφέρουν τοῦ σταυροῦ τὸ θεῖον σχῆμα;
Θὰ κοιμῶμ' ἐκεῖ ἡσύχως
καὶ ὁσάκις 'ς τὸ πλευρόν μου ἀκουσθῇ ὁ βαρὺς ἦχος
τῆς σκαπάνης, ποὺ θ' ἀνοίγῃ κανὲν μνῆμα ἐκεῖ σιμά μου,
ἀπὸ φόβον μήπως θέλουν ν' ἀνασκάψουν τὰ ὀστᾶ μου,
τότε μόνον θέλω κράξει.
Κὶ ἂν φωνὴν δὲν ἔχω πλέον,
ἀντ' ἐμοῦ θέλει φωνάξει
ἡ ἔρμη κόρη τῶν σπηλαίων
καὶ τῶν σκοτεινῶν μνημάτων,
ἡ Ἠχώ, ἡ μαύρη νύμφη τῶν ὀστῶν καὶ τῶν πτωμάτων.

Τῆς νεότητός μου ρεῦμα, θολωμένον ἀπ' τὰ πάθη,
διατί κυλᾷς βραδέως πρὸς τοῦ μηδενὸς τὰ βάθη;
Διατί δὲν καταρρέεις 'ς ἕνα τάφον, ὅπου μόνον
δύνασαι μακρὰν νὰ εἶσαι τῶν ἀνέμων, τῶν χειμώνων
τῆς μηδαμινῆς ζωῆς μου; Εἰς αὐτὴν τὴν κατοικίαν
κανὲν ἄλλο δὲν ταράττει τῶν νεκρῶν τὴν ἡσυχίαν,
παρὰ μόνον τῶν κλαδίσκων καὶ τῶν μαραμμένων φύλλων
ὁ μονότονος ὁ ἦχος, ὅταν ἕρπουν καί τι κοῖλον
μέρος εἰς τὴν γῆν ζητῶσι,
ὅπου πέραν τῶν λαιλάπων κἂν ἡσύχως νὰ ταφῶσι.

* Παράφρασις τοῦ στίχου τοῦ Beranger. (Σημ. Β. Δ. Π.)

Ἐς τὰς ἐρήμους τὰς ἀμμώδεις τῆς νεανικῆς ζωῆς μου
ἕνας τάφος μόνον εἶναι δι᾽ ἐμὲ ἡ ὄασίς μου.
Τὴν Ζαχὰρ ὁπότε ὁ Νότος κι ὁ Βορρᾶς ἀνακατώνει,
ὅτε ἡ ἄμμος τοὺς ἀστέρας καὶ τὸν οὐρανὸν τυφλώνει,
εὐτυχεῖς ἐκεῖνοι οἱ κόκκοι, οἵτινες παρασυρμένοι
ὑποκάτω τινὸς χόρτου μείνουσι καταθαμμένοι.
Καὶ ἐγὼ εἷς κόκκος ἄμμου καὶ ἐγὼ παραδαρμένος
ἀπὸ σκληροτέρους Νότους, εἰς τὸ μνῆμά μου ἁπλωμένος,
'ς τὴν σκιὰν ὀλίγων χόρτων, διατί δὲν ἡσυχάζω;
Θέλω κάλλιον ἕνα λίθον παρ᾽ ἁλύσους νὰ βαστάζω.
Τῆς νεότητός μου ρεῦμα, θολωμένον ἀπ᾽ τὰ πάθη,
κύλα, κύλα ταχυτέρως πρὸς τοῦ μηδενὸς τὰ βάθη.

Δὲν ἐγήρασα, ὄχι ἀκόμη, δὲν ἐπέχυσεν ἀκόμα
εἰς τὰς παρειάς μου ὁ χρόνος τὸ κατάχλωμόν του χρῶμα
καὶ τὰ χείλη μου δὲν εἶναι αὐχμηρὰ καὶ μαραμμένα,
τῆς νεότητος ἡ δρόσος τὰ φυλάττει νοτισμένα.
Ἀλλὰ πότε θὰ φυτρώσῃ δι᾽ αὐτῆς τῆς ὑγρασίας
ἓν μειδίαμα ἐκεῖ ἐπάνω; ἕως ὅτου τῆς δουλείας
ἕνας σπόρος μένει ἀκόμη 'ς τῆς πατρίδος μου τὸ χῶμα.
Μόνον μόνον διὰ νὰ κράξω θέλω ἀνοίξει αὐτὸ τὸ στόμα.
Τῆς νεότητός μου ρεῦμα, θολωμένον ἀπ᾽ τὰ πάθη,
κύλα, κύλα, ταχυτέρως πρὸς τοῦ μηδενὸς τὰ βάθη.

32

Ο ΚΛΕΦΤΗΣ

Καθὼς στέκει στὴν ἄκρη τοῦ βράχου,
τὸ γεράκι σὰν εἶν' πεινασμένο
καὶ κοιτάζει μὲ μάτι ἀναμμένο,
μὲς τὰ σύγνεφα κἄτι νὰ ἰδῇ,

ξετροχίζει τὰ μαῦρά του νύχια,
τὰ φτερά του τινάζει στὸ ἀέρι·
ἡ καρδιά του ἀνάφτει καὶ χαίρει
γιατί αἷμα ζεστὸ θὰ νὰ πιῇ.

Ἔτσι ὁ Κίτζος στὴν ἄκρη τοῦ βράχου
στέκει ὀρθὸς καὶ τριγύρω κοιτάζει.
Πές μου ἐσὺ τ' εἶναι ἐκειὸ ποὺ σταλάζει
ἀπ' τὰ μάτια του ποὺ εἶναι φωτιά!

Εἶναι τάχα τζ' αὐγῆς οἱ δροσοῦλες,
ποὺ τὰ μαῦρά του βλέφαρα βρέχουν;
Ὄχι, ὄχι στὰ μάτια του τρέχουν
δάκρυα, δάκρυα κ' εἶναι θερμά.

Πές μου σὺ τ' εἶναι ἐκείνη ἡ ἀχνάδα,
ποὺ τὸ πρόσωπο τώρα σκεπάζει,
διατί τάχα κρυφὰ ἀναστενάζει
καὶ τὰ δάκρυα σφογγίζει κρυφά;

Κρεμασμένο 'ς τὴν πλάτη του εἶχε
τὸ τουφέκι, τὸ μαῦρο τουφέκι,
τὸ σπαθί του κοιμᾶται καὶ στέκει
συντροφιὰ σὲ πιστόλια χρυσᾶ.

Ρίχνει κάτου τὸ μάτι 'ς τὸν κάμπο
τὸ κοιτάζει μὲ μάτι ἀγριωμένο
καὶ ἀπ' τὸ στόμα του, ποὺ εἶν' ἀφρισμένο,
τέτοια λόγια τοῦ πέφτουν κρυφά.

«Χασάν, ἀπόψε θὰ μὲ ἰδῇς καὶ θὰ μὲ ἰδῇς γιὰ πάντα,
ἢ θὰ ἔλθω κἄνε νά σε ἰδῶ καὶ νά σε ἰδῶ γιὰ πάντα.
Σοῦ κάνω ὅρκον, ὅτι πιὰ τὸ στῆθος τῆς Ἑλένης

μὲ τὴν πνοήν σου, ὦ Χασάν, πλέον δὲν θὰ θερμαίνῃς.
Σοῦ κάνω ὅρκον, ὅτι πλιὰ τ' αὐτί σου, ποὺ τρομάζει,
ὅταν ἀκούῃ τὸ σπαθὶ νὰ κελαδῇ, νὰ σφάζῃ,
δὲν θὰ ν' ἀκούσῃ ἀπὸ σιμά, Χασάν, δὲν θὰ ν' ἀκούσῃ
οἱ κτύποι τῆς καρδίας της γλυκὰ νὰ κελαδοῦσι.

Φθάνει γιὰ μέ, δὲν θέλω πλιὰ 'ς τοὺς λόγγους, 'ς τὰ λαγκάδια
νὰ σέρνωμαι σὰν ἑρπετό. Τὰ μαῦρα τὰ σκοτάδια
πλέον δὲν θέλω συντροφιά. Νά 'χω δὲν θέλω στρῶμα
πλέον χορτάρι τὸ ξερὸ καὶ τὸ βρεγμένο χῶμα.
Κρίνετε, σεῖς πιστόλια μου, ποὺ εἶσθε 'ς τὰ πλευρά μου,
τὴν εἴδετε ἀτάραχη ποτέ σας τὴν καρδιά μου;...
Φθάνει γιὰ μέ! φθάνει γιὰ μέ!.. Καὶ διὰ σὲ δὲν φθάνει;
Τὰ στήθια σου τὰ μαλλιαρὰ ὡς πότε, ὦ Χασάνη,
θὰ τρίβωνται εἰς τὸν λαιμὸν τῆς τρυφερῆς μου Ἑλένης.
Πόσον καιρόν, ἀγάπη μου, ποὺ πάντα μὲ προσμένεις!..
Χασάν, ἀπόψε θὰ μὲ ἰδῇς καὶ θὰ μὲ ἰδῇς γιὰ πάντα,
ἢ θὰ ἔλθω κᾶνε νά σε ἰδῶ καὶ νὰ σὲ ἰδῶ γιὰ πάντα.
Ἐσύ, σπαθί μου φλογερό, κοιμήσου ὡς τὸ βράδυ
καὶ βάσταξε τὴ δίψα σου ὡς νἄλθῃ τὸ σκοτάδι·
καὶ σύ, τουφέκι μου γλυκό, πέσε καὶ σύ, κοιμήσου.
Πᾶρε δυὸ βόλια τρομερά, δυὸ βόλια καὶ θυμήσου,
ὅτι τὸ ἕνα 'ς τὴν καρδιὰ τὸ θέλω τοῦ Χασάνη
καὶ τ' ἄλλο 'ς τὸ κεφάλι... μ' ἀκούεις τώρα φθάνει».

Τέτοια κάμνει ὁ κλέφτης φοβέρα,
ὅλη μέσα ἡ γλῶσσά του βράζει
κὶ ἀπ' τὰ μαῦρά του χείλη σταλάζει
εἰς τὸ χῶμα φαρμάκι, χολή.

Πέρα ἐκεῖ σιμὰ 'ς τὴ βρύσι οἱ συντρόφοι του ἁπλωμένοι
'ς τὸ ἁπαλὸ χλωρὸ χορτάρι ἐθεώρουν τρομασμένοι
τὴν πολλὴν τοῦ Κίτζου ἀχνάδα, τὸ βαρὺ τὸ μέτωπό του
καὶ τὰ δάκρυα ποὺ εἶχαν πέσει ἀπ' τὸν μαῦρον ὀφθαλμόν του.
Πῶς ὁ Κίτζος ποὺ εἶδε τόσες κεφαλὲς 'ς αἷμα νὰ πλέουν,
τόσες χῆρες νὰ φωνάζουν, ὀρφανὰ τόσα νὰ κλαίουν
χωρὶς δάκρυ ἕνα νὰ χύσῃ, γιατί τώρα νὰ δακρύζῃ,
τὴν καρδιά του τί μαχαῖρι, τί σκληρὸ μαχαῖρι σχίζει;

«Ἀφῆστέ με νὰ κοιμηθῶ, ἀφῆστέ με ὡς τὸ βράδυ
καὶ ἐλᾶτε νὰ μοῦ κρίνετε σὰν πέσῃ τὸ σκοτάδι»,
τοὺς εἶπε ὁ Κίτζος μὲ φωνὴν ποὺ μόλις τὴν ἀκοῦσαν
οἱ σύντροφοί του ποὺ ἔτρεμαν ἐνῷ τὸν θεωροῦσαν.
Ἐπῆγε καὶ ξαπλώθηκε σὰν ἄρρωστο λιοντάρι,
ἐκεῖ ποὺ ἐπρασίνιζε τὸ δροσερὸ χορτάρι.
Πότ' ἐκοιμήθηκ' ἥσυχα, θὰ κοιμηθῇ καὶ τώρα,
τώρα ποὺ ἐπλάκωνε γοργὰ ἡ τρομερή του ὥρα;
Ἐγύριζε κ' ἐγύριζε, βαρειὰ ἀναστενάζει,
μαύρη καὶ κρύα συγνεφιὰ τὸ στῆθός του σκεπάζει.

Ἐγύριζε κ' ἐγύριζε. Δὲν ξεύρει, δὲν γνωρίζει,
ὅτι κοιμᾶται δύσκολα τὸ μάτι ποὺ δακρύζει.
Σηκώνεται, σηκώνεται, δέρνεται, μεταπέφτει.

Θεέ μου! πῶς ἐκάχλαζε τότ' ἡ καρδιὰ τοῦ κλέφτη!
Πετειέται τέλος μὲ θυμὸ καὶ ὑπάγει νὰ καθίσῃ
ἐκεῖ ποὺ τοὺς συντρόφους του πρὸ ὀλίγου εἶχ' ἀφήσει.
Τὸ θολωμένο, τὸ βαρὺ καὶ μαῦρο μέτωπό του
τὸ ἔρριξεν ἀνάμεσα 'ς τὸ κοῖλον τῶν χειρῶν του
κι ἀφοῦ ἐστάθηκε πολὺ μὲ μιὰ φωνή, ποὺ κλαίει,
εἰς τοὺς συντρόφους του βαρειὰ καὶ λυπημένα λέει.

« Ἀδέρφια, ἔχω 'ς τὴν καρδιὰ ἕνα τοιοῦτο βάρος
» ὁποὺ νομίζω, ὅτ' αὔριο θὰ νά με πάρῃ ὁ Χάρος·
» πέστε μου κάτι γιὰ νὰ ἰδῶ μήπως καὶ μ' ἐλαφρώσῃ».
Ἀρχίζουν οἱ σύντροφοι γλυκὰ νὰ τραγουδῶσι.

« Τί σκούζει ἐκειὸς ὁ ἀητὸς εἰς τοῦ βουνοῦ τὴ ράχη;
» Τάχα πεινάει καὶ ζητᾷ ἄλλο πουλὶ νὰ φάῃ;
» Οὔτε πεινᾷ οὔτε ζητᾷ ἄλλο πουλὶ νὰ φάῃ,
» κοιτάξετε πῶς δέρνεται, ξεσχειέται μὲ τὰ νύχια,
» κοιτάξτε ρίχτει τὰ φτερὰ σὰν τὸν χειμῶνα δένδρο.
» Μὴν τοῦ ἔφαγε ἄλλος τὰ μικρὰ ἀπ' τὴ φωλιά του μέσα,
» μὴν ἔμεινεν ἀταίριαστος καὶ κλαίει καὶ χτυπειέται;
» Δὲν τοῦ ἔφαγε ἄλλος τὰ μικρά, δὲν εἶναι χωρὶς ταῖρι
» κλαίει τὸν Δῆμο μοναχός, γιατ' ἄλλος δὲν τὸν κλαίει·
» πατέρα, ἀδέρφια καὶ παιδιὰ τοῦ πῆρε τὸ τουφέκι·

» εἶχε τὴν μάννα του μακρά, εἶναι κ' ἐκείνη σκλάβα·
» ἕνα τουφέκι τὄμεινε καὶ τὸ μακρὺ σπαθί του.
» Αὐτά 'ναι μέσ' 'ς τὸ μνῆμά του ἡ μαύρη συντροφιά του,
» αὐτά 'ναι τὰ ἀδέρφια του, ἡ μάννα, τὰ παιδιά του.
» Ἀνάσκελα 'ς τὸν τάφο του κάθεται ξαπλωμένος,
» 'ς τὸ ἕνα σφίγγει τὸ πλευρὸ σπαθὶ ξεγυμνωμένο
» καὶ στ' ἄλλο στέκει ἔξυπνο τουφέκι γιομισμένο,
» ἀντάμα θὰ νὰ λειώσουνε κι αὐτὰ μὲ τὸ κορμί του.
» Καὶ σύ, μ'ρὲ Τοῦρκε, ποὺ περνᾷς, μὴν πᾷς ἐκεῖ ἐπάνω
» γιατί θὰ φύγῃ τὸ σπαθί, θ' ἀνάψῃ τὸ τουφέκι,
» θὰ 'βγοῦν ἀπὸ τὸ μνῆμά του καὶ θά 'βρουν τὴν καρδιά σου. *
» Ἄς τον ἐκεῖ, τοῦ ἀητοῦ ν' ἀκούῃ τὸ μοιρολόϊ,
» νὰ πέφτουν πάντα ἐπάνω του σὰν τὴν καρδιά του μαῦρα
» τοῦ ἀητοῦ του τὰ φτερὰ καὶ τῶν δενδρῶν τὰ φύλλα».

Σοῦ ἔτυχεν ἆρά γε ποτέ, χλωμός, ἀπελπισμένος,

---

* Οἱ στίχοι ἔχουν διορθωθῆ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, πρότερον εἶχον ὡς ἑξῆς:
«Γιατὶ θὰ φύγῃ τὸ σπαθὶ καὶ θ' εὕρῃ τὴν καρδιά σου,
θὰ πιάσῃ τὸ τουφέκι του καὶ θὰ νὰ σὲ σκοτώσῃ»
(Σημ. Β. Δ. Π.).

'ς τὴν ἄκρην νᾶσαι ποταμοῦ 'ς τὰ χόρτα ἐξαπλωμένος;
Νὰ φεύγουν ἀπ' τὰ μάτια σου χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζῃς
κρυφά, κρυφὰ τὰ δάκρυα καὶ σὺ νὰ τὰ σφογγίζῃς;
Χωρὶς νὰ θέλῃς ἔξαφνα βαρειὰ ν' ἀναστενάζῃς
καὶ τὸ φεγγάρι τὸ χλωμὸ καὶ τ' ἄστρα νὰ κοιτάζῃς;
Σοῦ ἔτυχε τότε, σοῦ ἔτυχε ν' ἀκούσῃς ἀπὸ πέρα
τὸ λάλημα τοῦ ἀηδονιοῦ νὰ πλέῃ στὸν ἀέρα;

Ἄχ! τότε, ναί, θὰ ἅπλωσες στὰ μαῦρα βλέφαρά σου
γιὰ νὰ σφογγίσῃς τὰ κρυφὰ ἐκεῖνα δάκρυά σου.
Θὰ ἤνοιγες τὸ στόμα σου διὰ νὰ καταπίνῃ
τὰς ἁρμονίας ποὺ γλυκὰ τὸ ἀηδόνι χύνει.
Ἔτζι κι' ὁ κλέφτης ἔπινε τὸ δροσερὸ ἀέρι
ποὺ τὸ τραγοῦδι ἁπαλὰ στὴν ἀκοήν του φέρει.

Τὰ βλέφαρά του ἔκλεισε, ἤρχισε νὰ κοιμᾶται
καὶ ποιὸς ἐξεύρει ποῦ καὶ ποῦ κοιμώμενος πλανᾶται.
Κανένα ὄνειρον σκληρὸ τὸν κάμνει καὶ σπαράττει.
'Σ τὸν ὕπνον του ἐδάκρυζε· 'ς τὸν ὕπνον του στενάζει [1])

καὶ κάτω ἀπὸ τὰ βλέφαρα ταράζεται τὸ μάτι.
Τὰ στήθη του ἐκάχλαζον. Ἀκοῦς ποὺ μέσα βράζει; [2])
Πότε κοιμᾶται σὰν νεκρὸς χωρὶς κἂν ν' ἀνασαίνῃ
καὶ πότε εὑρίσκετ' ἔξυπνος σὰν λὲς ὅτι πεθαίνει.

Ἔπεσε καὶ τὸ σκοτάδι. Δὲν ἐφαίνετο ἕν' ἀστέρι,
τόση ἀντάρα ἐπλημμυροῦσε τὸ κατάμαυρον ἀέρι.
Ἔτριζαν τοῦ λόγγου οἱ κλῶνοι 'ς τοῦ ἀνέμου τὴν μανίαν.
Ἀλλ' οἱ κλέφται μαθημένοι νὰ ζοῦν μέσ' 'ς τὴν τρικυμίαν
νὰ κοιμῶνται μέσ' τὰ χιόνια καὶ ν' ἀκούουν στὸ ὄνειρόν των
νὰ περνοῦν κομμένοι βράχοι, κεραυνοὶ ἀπ' τὸ πλευρόν των,
νὰ διψοῦν καὶ τὸ χαλάζι,
σὰν δροσιὰ 'ς τὸν λάρυγγά των τῆς αὐγούλας νὰ σταλάζῃ.
Ἀλλ' οἱ κλέφται μαθημένοι μέσ' 'ς τὰ σύγνεφα τὰ κρύα
ν' ἀναπνέουν μέσ' 'ς τ' ἀέρι ὀρφανὴν ἐλευθερία,
νὰ θερμαίνωνται 'ς τὴν φλόγα τοῦ πιστοῦ τοῦ τουφεκιοῦ των
καὶ νὰ πλέκουν τὰ μαλλιά των εἰς τὴν λάμψιν τοῦ σπαθιοῦ των,
τότε ἀφίνουν τὰ λημέρια καὶ σὰν φλόγες τῶν μνημάτων
τρέχουν πάλιν νὰ ποτίσουν τὰ προγονικὰ ὀστᾶ των
μὲ τὸ αἷμα τῶν τυράννων,
μὲ τὸ αἷμα τὸ καχλάζον τῶν σκληρῶν τῶν Μουσουλμάνων.

1) Οἱ στίχοι οὗτοι εἶχον ὡς ἑξῆς·

'Σ τὸν ὕπνο του ἐδάκρυζε· 'ς τὸν ὕπνον του ἁπλώνει
τὴν χεῖρα εἰς τὰ ὅπλα του. Ἀνοιγοκλεῖ τὸ μάτι
τὰ στήθη του ἐκάχλαζον· τόνε πατοῦν οἱ πόνοι.»

2) Ὁ στίχος ἔχει καὶ οὕτω:
«Τὰ στήθη του ἐκάχλαζον. Τόνε πατοῦν οἱ πόνοι».

Ἔπεσε καὶ τὸ σκοτάδι· δὲν ἐφαίνετο ἕνα ἀστέρι,
τόση ἀντάρα ἐπλημμυροῦσε τὸ κατάμαυρον ἀέρι·
καὶ ὁ Κίτζος καταβαίνει ἀπ' τὸ ἔρμο μονοπάτι,
τριγυρίζων πανταχόθεν τ' ἀναμμένο του τὸ μάτι.

Ἡ φωτιὰ 'ς ὀλίγο ἀρχίζει, οἱ κραυγές, οἱ στεναγμοί,
τῶν σπαθιῶν οἱ τόσοι κρότοι, τῶν ὀδόντων οἱ τρυγμοί.
Τὰ τουφέκια ματωμένα δὲν ἀστράπτουν τρομερά [3]),
εἰς τὸ χῶμα ξαπλωμένα εὑρίσκοντ' ἔρμα μοναχά.
Ποῖος σπαράττει σὰν τὸ ψάρι ἀπ' τὲς τόσες του πληγές,
ποῖος κρημνίζεται, σκοντάφτει σὲ κομμένες κεφαλές.
Καὶ ἁπλώνοντας τὸ χέρι σὲ κορμιὰ λαχταριστά,
ἕνα στόμα ἀπελπισμένο τὸν δαγκάνει, τὸν βαστᾷ.
Ποῖος μὲ χείλη ματωμένα ἀποθνήσκων βλασφημᾷ
καὶ ποῖος τρέμει, ὅταν βλέπῃ πῶς τὸν δείχνει ἡ φωτιά.
Τρέχει ὁ Κίτζος ἄνω κάτω καὶ ποῦ τρέχει ἀγνοεῖ,
ποιόνε σκοτώνει, ποιὸν λαβώνει δὲν γνωρίζει δὲν θωρεῖ.
Πόσα ἐθέρισε κεφάλια, πόσες ἔκοψε ζωές!
Τὸ σπαθί του δὲν θυμᾶται πῶς μαυρίζει τὲς καρδιές.
Δὲν θυμᾶται πόσες χῆρες θὰ πεινάσουν κὶ ὀρφανά,
τὸν Χασὰν ὁ Κίτζος θέλει ἄλλο ἐμπρός του δὲν ζητᾷ.

Πνιγμένος μέσ' τὰ αἵματα, χλωμὸς καὶ λυσσασμένος
εἰς τοῦ Χασάνη τὴν σκηνὴν ὁ Κίτζος εἶν' φθασμένος.
Ἐμβαίνει μέσα· ὁλόγυρα ἐγύριζε τὸ βλέμμα
κὶ ἀπὸ τὰ χείλη του ἔτρεχαν ἀφροὶ καὶ μαῦρον αἷμα.
«Χασάν, Χασάν, σκύλλε Χασάν», μουγκρίζει καὶ φωνάζει
ἐνῷ τὸ μαῦρό του σπαθὶ τρομαχτικὰ τινάζει.
«Ποῦ εἶσαι; ἔφυγες δειλέ; ποῦ εἶσαι; ἔλα ἐμπρός μου,
» νὰ δοκιμάσῃς τὴν ὀργὴ τῆς τρομερᾶς χειρός μου.»
Ἐνῷ ἐφώναζεν ἐκεῖ ὁ Κίτζος μεθυσμένος
ἀπ' τοὺς καπνοὺς τοῦ αἵματος ποὺ ἦτο ποτισμένος,
μιὰ θύρα ἀκούει ἔξαφνα ἐκεῖ σιμὰ νὰ τρίζῃ.
Πέφτει τὸ μάτι του ἐκεῖ τὸν βλέπει, τὸν γνωρίζει.
Ἕνα πλατὺ καὶ δίστομο θανατηρὸ μαχαῖρι
ἄγρια σφίγγει μὲ χαρὰν εἰς τὸ δεξί του χέρι.
Τὸν βλέπει ὁ Κίτζος καὶ γελᾷ. Τὸν βλέπει καὶ φωνάζει:
«Σκύλλε, ποῦ πῆγες κ' ἔκλεψες τὸ αἷμα ποὺ σταλάζει
ἀπ' τὸ πλατὺ μαχαῖρί σου; τὸ βλέπω, ἀκόμη ἀχνίζει·
εἶναι ζεστὸ ποῦ τὸ ἔκλεψες, δὲν βλέπεις, ὅτ' ἀφρίζει;
Ἐσὺ 'ς τὴ μάχη πρὸ μικροῦ δὲν εἶχες πολεμήσει;
Κ' ἔπειτ' αὐτὸ τὸ χέρι σου δὲν ἐμπορεῖ νὰ χύσῃ
κλέφτικο αἷμα κατὰ γῆς. Δὲν ξεύρει, δὲν γνωρίζει
παρὰ τὰ στήθη τὰ ἁπαλὰ τῶν γυναικῶν νὰ σχίζῃ.
Χασάν, μ' ἀκούεις; γρήγορα ποῦ εἶναι ἡ Ἑλένη»;
Κὶ ἀπὸ τὸ πεῖσμα τὸ πολὺ σχεδὸν δὲν ἀνασαίνει.
Ψυχρὸς ὡσὰν τὰ μνήματα ἐκεῖ ἐμπρὸς 'ς τὴν θύρα
λέγει σηκώνων ὁ Χασὰν τὴν ματωμένην χεῖρα·
«Μέσα κοιμᾶται, καρτερεῖ νὰ πᾷς νὰ τήνε φθάσῃς·

3) Τὰ τουφέκια 'ματωμένα πλέον δὲν πιάνουνε φωτιά.

ἀλλὰ στοχάσου ὅτ' ἀπ' ἐδῶ, ὦ Κίτζε, θὰ περάσῃς».
«Ναί, θὰ περάσω ἀπ' αὐτοῦ, ναί, ναὶ θά σε πατήσω
καὶ θά σου φάγω τὴν καρδιά, Χασάν, θὰ τὴν ξεσχίσω
μ' αὐτά, μ' αὐτὰ τὰ δόντια μου». Τοῦ Κίτζου τότ' ἀρχίζει
τὸ ματωμένο τὸ σπαθί, σὰν φίδι νὰ σφυρίζῃ.
Χτυπειῶνται καὶ λαβώνονται, λαβώνονται, χτυπειῶνται.
Πέφτουν κ' οἱ δύο κατὰ γῆς καὶ πάλιν ἀπαντειῶνται.
Ἀλλὰ ὁ Κίτζος εἶν' σιμά, ὁρμᾷ καὶ τοῦ φωνάζει.
«Σκύλλε Χασάν, δοκίμασε ἂν τὸ σπαθί μου σφάζῃ».
Πέφτει ὁ Τοῦρκος κατὰ γῆς, ὡσὰν θεριὸ μουγκρίζει,
δαγκᾷ τὴ μαύρη γλῶσσά του, τὰ δόντια του τὰ τρίζει.
Ὁ κλέφτης ἀπ' τὴ λύσσα του τὰ στήθη τοῦ ἐπατοῦσε
καὶ τὴν καρδιά του ποὺ ζεστὴ ἀκόμη ἐχτυποῦσε
τὴν ἐξερρίζωσε σκληρά, τὴν σφίγγει μὲ μανίαν
καὶ τρέχει 'ς τὴν Ἑλένην του μὲ μιὰν χαρὰν ἀγρίαν.
«Τὴν βλέπεις», τῆς ἐφώναξε, «τὴν βλέπεις; τοῦ Χασάνη
εἶν' ἡ καρδιά, Ἑλένη μου, κρῖνέ μου δὲν σὲ φθάνει;»
Ἀλλὰ ἐκείνη ἦτον βουβή, ἦτον χλωμὴ καὶ κρύα,
κρύα, χλωμὴ ἦτον καὶ βουβή, ὡς εἶναι τὰ μνημεῖα.
«Σ' ἔσφαξε ὁ σκύλλος». Ἔκραξε σκληρὰ κεραυνωμένος,
ἐνῶ στὰ κρύα χείλη της ἔστεκε καρφωμένος. *
Πέφτει, χτυπειέται κατὰ γῆς, σέρνεται, παραδέρνει
κ' ἔπειτα τῆς Ἑλένης του τὸ πτῶμα μόνος παίρνει.
Χύνεται ἔξω σὰν βροντή, τὸν μαῦρον λόγγον σχίζει,
τρέχει καὶ τρέχει πάντοτε, ποῦ τρέχει, δὲν γνωρίζει.

Φεύγουν μῆνες, φεύγουν χρόνοι
πέφτουν, σήπονται, γεννῶνται νέα δένδρα, νέοι κλῶνοι
καὶ κανεὶς δὲν εἶχ' ἀκούσει
εἰς τὸν πόλεμον τοῦ Κίτζου τὰ πιστόλια νὰ κροτοῦσι.

Φεύγουν χρόνοι, φεύγουν μῆνες,
δὲν τὸν εἶδαν στὰ λημέρια τοῦ ἡλίου αἱ ἀκτῖνες.
Δυὸ ποιμένες πλανημένοι
μιὰν ἡμέραν μόνον εἶδαν 'ς ἕνα λόγγον καθισμένοι
δύο μαύρους σκελετοὺς
σφιχτ' ἀκόμη ἐγκαλιασμένους, χαλασμένους καὶ σαπρούς.

Ποῖος ἐξεύρει, ποῖος ἐξεύρει
βροχὴ πόση καὶ χαλάζι πέρα ἐκεῖ τοὺς εἶχεν εὕρει,
χωρὶς κἂν νὰ τοὺς χωρίσῃ.
Ὅ,τι ὁ ἔρως ἔχει δέσει ποιὸς τολμᾷ ποτε νὰ λύσῃ;
Ἤθελ' εἴπῃς ὅτι ἀκόμα,
ὅτι ἀκόμα ἐφιλοῦντο τρυφερὰ στόμα μὲ στόμα
κι ὅτι ἀκόμα ἑνωμένα,
ἐχτυποῦσαν τὰ δύο στήθη μολονότι παγωμένα. *

---

* Εἶχε πρότερον ὁ στίχος: «Ἐνῶ στὰ κρύα χείλη της ἦταν προσκολλημένος».

* Τὸ ποίημα τοῦτο διορθωμένον εἶναι τῆς προκεχωρημένης ἡλικίας τοῦ ποιητοῦ καὶ εἰς τὴν σύλληψιν καὶ τὴν διατύπωσιν, μὲ ἁρματολικὴν παλληκαριάν, ἀλλὰ καὶ συναισθηματικὴν ἐπίδρασιν, ἡ γλῶσσα ἀκόμη εἶναι προχωρημένη εἰς τὸν ἔκτοτε ποιητικὸν στίχον ποὺ ἠκολούθησεν ὁ Βαλαωρίτης εἰς τὸ γνωστὸν ποιητικόν του ἔργον. (Σημ. Β. Δ. Π.).

ΕΚ ΤΟΥ ΤΕΤΡΑΔΙΟΥ Ε'

83

ΓΩΓΟΣ ΜΠΑΚΟΛΑΣ

Τὸ ἑπόμενον στιχούργημα εἶναι ὡς πρόλογος ποιήματος μηκέτι ἐκπεραιωθέντος, ἕνεκεν τῶν πολιτικῶν περιστατικῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς προτιμήσεως, ἣν ἔδωκα εἰς τὸν 'Αθανάσιον Διᾶκον, ἀφ' ἑτέρου.

Εὐελπιστῶ, ὅτι θέλω δυνηθῆ νὰ ἐπεξεργασθῶ τὸ ἀντικείμενον τοῦτο πρὸς καταισχύνην τοῦ διασήμου προδότου.

Ἅπασα κατ' ἐμὲ ἡ ἐθνικὴ ποίησις πρέπει κυρίως νὰ προτίθεται τὴν στηλίτευσιν τῆς προδοσίας καὶ τὴν ἀποθέωσιν τοῦ ἡρωϊσμοῦ.

'Ενῷ δὲ ὁ Διᾶκος δικαίως θεωρεῖται ὡς ἡ ἐνσάρκωσις πάσης πολεμικῆς ἀρετῆς, δύναται βεβαίως ἐν εἴδει ἀνταγωνισμοῦ ν' ἀντιπαρατάξῃ τις τὸν Γῶγον ὡς πρότυπον ἀποστασίας, ὡς λαομίσητον ἀρνητὴν τῆς ἐθνικῆς πίστεως.

Πρώτην ἤδη φορὰν ἐνεφανίσθη ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ ὁρίζοντος ὁ Γῶγος κατὰ τὸ 1812, ὅτε διαταγῇ τοῦ 'Αλῆ πασᾶ ἐδολοφόνησεν ἐν Ἄρτῃ τὸν Κίτζον Βότζαρην, τῇ συγκαταβάσει τοῦ σατράπου, ἐπανερχόμενον ἐν 'Ηπείρῳ. Σκοπὸς τοῦ ἑπομένου ᾄσματος εἶναι ἡ εἴσοδος τοῦ πρωταθλητοῦ καὶ ἡ παράστασις αὐτοῦ ἐν μέσῳ τῆς πανταχόθεν ἠρημωμένης 'Ηπείρου ὡς κακοῦ ἀνωτέρου παντὸς ἄλλου προηγουμένου δυστυχήματος, ὡς λαίλαπος προαναγγελλούσης ῥιζικωτέρας καταστροφὰς καὶ γενικώτερον ὄλεθρον.

34

Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1812

Ο ΓΩΓΟΣ

Ὁ ἥλιος ἐβασίλευε.— Τὸ Σοῦλι ἐρημωμένο
ἀπὸ μαχαῖρι καὶ φωτιά, λησμονημένος τάφος,
στέκει βουβὸ καὶ καρτερεῖ. Τ' ἄγρια τὰ πλευρά του
πυκνὴ τὰ ζώνει καταχνιά, λιβάνι 'ς τὴ θανή του.
Περήφανη στὴ δόξα της ἡ Κιάφα ἐπάνωθέ του
τὸ φοβερό της μέτωπο στεφανωμένο δείχνει
μὲ τῆς ἡμέρας πὄφευγε τὴν ὕστερην ἀχτίδα,
σὰ μιὰ λαμπάδα νεκρικὴ ποὺ φώτιζε, ἀναμμένη
ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ, τοῦ Σαμουὴλ τὸ μνῆμα.

'Σ τῆς Πάργας τὰ ψηλώματα, χιλιάδες κυπαρίσσια
στέκουν ὁλόρθα καὶ θωροῦν τὴν ἐρημιὰ τριγύρω.
Τ' ἀγέρι δὲν ἀνάσαινε, κατέβαινεν ἡ νύχτα. . .
ἔγερνε ὁ θόλος τ' οὐρανοῦ, θεοπλασμένο μάτι
ἀπέραντο, βαθύ, γλυκὸ σὰ μακρυσμένη ἐλπίδα,
κι αὐτὰ τὰ δένδρα ἐφάνταζαν, τό 'να σιμ' ἀπὸ τ' ἄλλο
στὸ βλέφαρό του τὸ πλατὺ ποὺ ἐνύσταζε κλεισμένο,
μελαχρινὰ ματόκλαδα. . . Πάργα, καημένη Πάργα!

Λαγοκοιμᾶται ἡ θάλασσα, γελᾷ, χαϊδολογειέται,
κλέφτει τὰ κάλλη τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰ φορεῖ δικά της·
τὰ περιγιάλια της σιγοῦν. Τὸ κῦμά της 'ς τὴν ἄκρη
κρυφά, κρυφὰ ἀναδεύεται καὶ τὰ νεκρὰ τὰ φύκη
πότε στὸν ἄμμο τὰ κυλᾷ, πότε στὴ γῆ τ' ἀφίνει,
ἄπιστη καὶ στὸν ὕπνο της καθὼς καὶ στὴν ὀργή της.

Ὁλόγυρα ἐπρασίνιζαν τὰ πλάγια στολισμένα
μὲ τοῦ Μαϊοῦ τὰ λούλουδα. Τ' ἀηδόνια ἐκελαδοῦσαν
ἀκατανόητη λαλιά, τραγοῦδι τῆς ἀγάπης,
ποὺ ὁ κόσμος ἀκουρμαίνεται καὶ δὲν καταλαβαίνει,
γιατ' εἶναι πλάσμα τῆς καρδιᾶς κι αὐτὸς καρδιὰ δὲν ἔχει.*

---

* Οἱ στίχοι 18 - 28 δὲν εὑρίσκονται εἰς τὰς ὁμοίας ἐκδόσεις τοῦ 1874, ἀλλὰ εἶναι μεταγενέστεραι προσθῆκαι τοῦ ποιητοῦ εἰς τὰ εὑρεθέντα Αὐτόγραφα.

Μαυρολογοῦσε ἀπὸ μακρὰ σαρακοφαγωμένη
πανέρημη ἡ Νικόπολις, χορταριασμένη, κούφια.
Τὴν ἔχτισ' ἕνας τύραννος κὶ ἄλλος σκληρότερός του
ὁ Χρόνος τὴν ἐχάλασε. Καταραμένα χέρια
ξεγύμνωσαν τὰ μνήματα καὶ μὲ τὰ μάρμαρά της
τὴν ἐθεμέλιωσαν ἐκεῖ. Τοῦ Χάρου τὸ φαρμάκι
ἔσταξε μές' τὴ ρίζα της κ' ἔμεινε πάντα στεῖρα.
Ὅσες φορὲς ἐπάτησα τὰ σκόρπια κόκκαλά της,
ἔνοιωσα π' ἀνατρίχιαζα μέσα στὰ φυλλοκάρδια,
κ' εἶπα, νὰ μένουν ἄταφα γιὰ νὰ θυμᾶται ὁ κόσμος,
ὅτι τὸ δένδρο τῆς σκλαβιᾶς δὲν ζῇ στὰ χώματά μας.

Ἐδῶθε φεύγει ὁ λογισμὸς μὲ φρίκη, μὲ τρομάρα
καὶ βρίσκει ἄλλα χαλάσματα στοῦ Δημουλᾶ τὸν Πύργο.
Μιὰ φοῦχτα πέτρες κατὰ γῆς! Γονάτισε, διαβάτη,
ἐμπρὸς σ' αὐτὸ τὸ 'κόνισμα καὶ ρῖξ' ἕνα τρισάγιο.
Πᾶρ' ἕνα φύλλο ἀπ' τὸν κισσὸ ποὺ τό 'χει ἀγκαλιασμένο
καὶ φόρεσέ το φυλαχτὸ στὸν κόρφο τοῦ παιδιοῦ σου.
Θὰ τοῦ στοιχειώσῃ τὴν καρδιά, θὰ γίνῃ ἀνδρειωμένο.
Κοίταξε, ἀκόμ' ἀχνίζουνε ζεστά, φωτοκαμένα
τὰ φοβερά του ἀπάσβεστα, λὲς κ' ἡ ψυχὴ τῆς Δέσπως
ἔμειν' ἐκεῖ καὶ τὰ κρατεῖ νὰ πολεμήσῃ ἀκόμα.
'Σ τὴν ἔρμη τὴ Νικόπολι ρυάζονται νυχτοπούλια,
κ' ἐδῶ φωλιάζουν ἀητοί... Γονάτισε, διαβάτη!

Λαχτάριζεν ἡ Πρέβεζα 'ς τοῦ 'Αλήπασα τὰ νύχια
κὶ οὔτ' ἕνα δάκρυ δὲν τολμᾷ νὰ δώσῃ τοῦ Γαβόρη.
Οἱ δυό της Πύργοι στέκονται στοῦ Κόρφου της τὸ στόμα,
τὰ νηστικὰ σκυλλόδοντα 'ς ἄγρια κατακλείδια,
ἕτοιμα νὰ δαγκάσουνε γι' ἀγάπη τοῦ Βεζίρη.

Διάφανο τρέχει σιωπηλὸ τοῦ Λούρου τὸ ποτάμι,
ὅπου χωνεύει μυστικὰ τὸ δάκρυ τῆς Ἠπείρου.
Ἡ Βαλαόρα 'ς τὸ πλευρό, πιστή του θυγατέρα,
ξεκληρισμένη κὶ ὀρφανὴ ρωτοῦσε τὴ Λευκάδα,
ποῦ νἆν' τοῦ Χρήστου τὰ παιδιὰ καὶ πῶς τὴν ἀρνηθῆκαν;
Ἄλλο στολίδι δὲν φορεῖ παρ' ἕνα ρημοκκλῆσι,
ἄλλη φωτιὰ δὲν τὴν ξυπνᾷ, παρὰ τὸ σήμαντρό της.

Ὁ γέρω Πίνδος κάτασπρος καὶ πάντ' ἀνδρειωμένος,
ἀκλόνητος στὸ θρόνο του, σὰν ἄλλος Πατριάρχης,
πέτεται μὲ τὰ χιόνια του καὶ μὲ τὴν κλεφτουριά του·
στὸν ἥλιο, ποὺ ἐβασίλευε, τὸ μάτι του καρφώνει
καὶ λέει στ' ἄστρο τ' οὐρανοῦ: «Ἐκεῖ ποὺ πᾶς νὰ δύσῃς,
ἂν σ' ἐρωτήσουνε γιὰ μέ, νὰ πῇς, πὼς δὲν πεθαίνω».

Μέσα σὲ τόση δυστυχιά, μέσα σὲ τόσα κάλλη,
ἐκεῖ ποὺ ἀνθίζουν οἱ μυρτιὲς καὶ πρασινίζ' ἡ δάφνη,
ὅπου λαλοῦνε τὰ πουλιά, καὶ τὸ χλωρὸ χορτάρι,
κρύβει 'ς τὴν πρασινάδα του τὴ γύμνια καὶ τὴ φτώχεια,
'ς αὐτὴν τὴν ὥρα τὴ γλυκειά, ποὺ ἡ φύσις 'ς τὴ χαρά της
ἀρραβωνιάζει τὰ θεριά, τώρα ποὺ ξεφυτρώνει
παντοῦ ὁ φύτρος τῆς ζωῆς κι ὁποὺ τὸν ἀναθρέφουν
μὲ τὴ δροσούλα τῆς αὐγῆς, ἀγάπη κι ἁρμονία,
'ς ἕνα λαγκάδι σκοτεινὸ ἐφάνηκ' ἕνας ὄφις,
πού 'χε τὰ λέπια τῆς ὀχιᾶς, τ' ἀστρίτη τὸ φαρμάκι,
τὴν ἀσχημάδα τοῦ σκορπιοῦ καὶ τὴν καρδιὰ τοῦ λύκου,
ὀργή, κατάρα θεϊκή, ὁ Γῶγος ὁ Μπακόλας!

ΣΤΙΧΟΙ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΟΙ ΤΟΥ 1862[1])

ΑΝΕΥ ΤΙΤΛΟΥ ΣΑΤΙΡΙΚΟΝ ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑ

36

('Ανεπίγραφον)

Μίαν ἡμέρα ποὺ δὲν εἶχα ἄλλο τίποτε νὰ κάμω
βγαίνοντας ἀπὸ ἕνα γάμο
μὲ τζ' ἰδέες ἄνω κάτω
χωρὶς κεφαλὴ καὶ πάτο,
μοναχὸς ἀγάλη ἀγάλη
μὲ τὴν κάψα τὴν μεγάλη
ἀκλουθῶν τὸ μονοπάτι, κολοσέρνοντας τὸ σῶμα,
ἐξαπλώθηκα 'ς τὸ χῶμα
ἀποκάτου 'ς ἕναν ἥσκιο ἄντικρυ σὲ μιὰ σπηλιά.
—Ὁλοτρόγυρα καμμία δὲν ἀκούετο μιλιά! . . .
Χίλιοι, μύριοι οἱ τζιτζίκοι, σὰν κἂν νὰ εἶχαν ζουρλαθῆ,
ἐλαλοῦσαν ὅλοι ἀντάμα. — Ἔλεγες πῶς μ' ἕνα θάμα
εἶχαν ὅλοι μαζωχθῆ
ἐδ' ἐκεῖ
τοῦ 'Ιουνίου οἱ μεγάλοι φοβεροὶ πολιτικοί.
Ἡ μανία τῶν τζιτζίκων διεπέρασε κ' ἐμένα
καὶ κουνῶντας τὸν αὐχένα
ἤρχισα καὶ ἐγὼ νὰ κράζω
καὶ σὰν σκύλλος νὰ φωνάζω
γιὰ τὰ πράγματα τζ' ἡμέρας. Κ' ἐπειδὴ δὲν ἠμποροῦσα,
σὰν μ' ἐτάραξεν εὐθὺς νὰ μελετήσω
δύο ὀνόματα μεγάλα

---

1) Καὶ τὸ προδημοσιευόμενον ποίημα «Γῶγος» ὑπ' ἀριθ. 33 καὶ 34 τῆς παρούσης ἐκδόσεως ἐχρονολογήσαμεν ὡς συντεθὲν μετὰ τὸ ἔτος 1874, ὅτε τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη, ἐνῷ τὸ εἰς τὰ αὐτόγραφα φέρεται, ὡς γράφομεν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἔνθα ἀν., ὑπὸ πληρεστέραν καὶ τελειοτέραν μορφήν.

Μεταξὺ τῶν εἰς χεῖράς μου χειρογράφων, ὡς γράφω ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ, ἔνθα ἀν. σελ. 23 - 24, εὑρίσκεται καὶ Τετράδιον Ε', εἰς τὸ ὁποῖον ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Βαλαωρίτου, ἔχουν καταχωρισθῆ γνωστὰ ποιήματα αὐτοῦ, ἐξ ἄλλων ἐκδόσεων. 'Επίσης εὑρίσκονται καὶ ἀνεξάρτητα ἀλλήλων ποιήματα αὐτόγραφα ὑπὸ τοῦ Ποιητοῦ εἰς φύλλα μεμονωμένα (βλέπε σελὶς 24). Ταῦτα δὲν ἀναδημοσιεύονται εἰς τὴν σειρὰν τῶν «ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ» διότι περιλαμβάνονται εἰς τὸν Α' τόμον τῆς παρούσης ἐκδόσεως, μόνον ἐσημειώθησαν ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ αἱ τυχὸν ἐλλείπουσαι αὐτόγραφοι σημειώσεις τοῦ 'Αρ. Βαλαωρίτου, ἐνῶ εἰς ὅσα ὑπάρχουν εἰς τὰ Αὐτόγραφα δὲν εὑρίσκονται εἰς προγενεστέρας ἐκδόσεις τῶν Ἁπάντων τοῦ ποιητοῦ.

Ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ εὕρῃ ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ τοῦ Β' τόμου τῆς παρούσης συμπεπληρωμένης ἐκδόσεως καὶ τὰς ἐπὶ τῶν ποιημάτων σημειώσεις εἰς τὴν σελ. 24. (Σημ. Β. Δ. Π.).

τὸ καθὲν σὰν μιὰ βουβάλα
τί μοῦ ἐσυνέβη, φίλοι,
ἅμα τὰ ἔβγαλα ἀπ' τὰ χείλη,
εἶναι πρᾶμα ποὺ κανένας νὰ πιστέψῃ δὲν μπορεῖ ! . . .
Τὰ ὀνόματα τὰ δύο, ποὺ ἐπρόφερα ἐκεῖ,
εἶναι Δέβερτον καὶ Φρέζαρ. Σᾶς ὁρκίζω ἤμουν μόνος,
κι' ἅμα ἐπρόφερα τὸ μέγα ὄνομα τοῦ Δεβερτόνος,
ἡ ἠχὼ μοῦ ἀπεκρίθη . . . ὄνος, ὄνος, ὄνος, ὄνος.
Τότε ἀνέφερα συγχρόνως
καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Φρέζαρ,
κ' ἡ ἠχὼ ἡ ζαλισμένη μ' ἀπεκρίθη ζὰρ καὶ ζάρ.
Ἐστοχάσθηκα 'ς τὸ πρῶτο πῶς θὰ νὰ ἦτανε κρυμμένος
ἐκεῖ κἄποιος ριζοσπάστης παλαβὸς ἢ μεθυσμένος,
κ' ἐνῷ ἔτρεχα μὲ ζάλη τὴν καρδιὰ νὰ τοῦ ξεσχίσω
καὶ πρεπόντως νὰ ἐκδικήσω
τὰ ὀνόματα τοῦ Φρέζαρ, τοῦ μεγάλου Δεβερτόνος,
ἡ ἠχὼ περιγελοῦσα μ' ἀπεκρίθη ζὰρ καὶ ὄνος.
Τότε τά 'μασα τρεχάτα
σὰν ζεματισμένη γάτα,
κι' ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν καιρὸ
ἔγινα μὲ τὸ στανιὸ
Ριζοσπάστης καὶ ἐγώ,
καὶ νὰ μὴν ἀκούω πλέον νὰ γελᾷ μ' ἐμὲ κ' ἡ ἠχώ.

37

(Κολοβὸν καὶ ἀνεπίγραφον)

Ξύπνα, ψυχή μου, διατί τόσον καιρὸν κοιμᾶσαι;
Συνηθισμένη πάντοτε μονάχη νὰ πλανᾶσαι
ἀνάμεσα εἰς τὰ βουβὰ μνημεῖα τῶν προγόνων
τὴν συνοδίαν φέρνουσα μαζί σου τῶν αἰώνων,
πῶς ἔφυγες ἀπὸ ἐκεῖ;

Ὅτε τὸ βράδυ ἐπήγαινες σιγὰ σιγὰ καὶ μόνη
ἐκεῖ ποὺ φθόνοι παύουσι τὸ μῖσος καὶ οἱ πόνοι
καὶ ἀκουμβοῦσες λυπηρὰ τὴν ἔρμην κεφαλήν σου ....

ΠΕΖΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Α'

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΝΑ ΠΟΙΗΜΑ ΤΟΥ ΣΠ. ΤΡΙΚΟΥΠΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΔΙΟΝ. ΣΟΛΩΜΟ ΣΤΑΛΜΕΝΟ ΣΤΟΝ ΑΡΙΣΤ. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ

«Ἡ Δάφνη καὶ τὸ ἀηδόνι», ὁ «Ὕμνος εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἕλληνος ποιητοῦ Διονυσίου Κόμητος Σολωμοῦ», ἔδωσε ἀφορμὴ στὸν Σπ. Τρικούπη νὰ στείλη στὸν Βαλαωρίτη τὴν ἑξῆς ἐπιστολὴ κι' ἕνα δικό του ποίημα, ὅπου τὸν ἀναγνωρίζει ὡς συνεχιστὴ τοῦ ἔργου τοῦ Σολωμοῦ:

Ἐν Λονδίνῳ 19/31 Δεκεμβρίου 1859

Φίλτατέ μοι κύριε,

Ἔρχομαι νὰ σᾶς εὐχαριστήσω διὰ τὸ σταλέν μοι πολύτιμον δῶρόν σας καὶ νὰ σᾶς παρακαλέσω νὰ δεχθῆτε εὐμενῶς τὸ ἔγκλειστον ᾠδάριον, ὡς δεῖγμα τοῦ θαυμασμοῦ μου καὶ τῆς ἀγάπης μου.

Σᾶς ἀσπάζομαι ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ μένω

ὅλως ὑμέτερος

Σ. ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ

Ἔγραψα τοὺς ἑξῆς στίχους μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐν τοῖς «Μνημοσύνοις» ᾠδῆς εἰς τὸν Σολωμόν, ἧς ἐπιγραφὴ «Ἡ Δάφνη καὶ τὸ ἀηδόνι»:

Τ' ἀηδόνι δὲν ἀπέθανε·
Τ' ἀηδόνι πάντα ζῇ·
Ἄλλαξε τὰ φτερά του,
Δὲν ἄλλαξε φωνή.

Ἀπ' τὸν Σκοπὸν [1]) ἀπέρασε,
Σὲ βράχο ξακουστό,
Ὅπου τοῦ κύκνου τὸ ᾆσμα
Τραγούδησε ἡ Σαπφώ.

1) Βουνὸν τῆς Ζακύνθου.

Κυπαρισσάκια ἐβλάστησαν
᾿Σ τοῦ βράχου τὴν ποδιά,
Κι᾿ ἔστησε ᾿ς τὰ κλαδιά τους
Τὰ μέλη τοῦ ἀηδονιοῦ,

Κι᾿ ὅποιος ἐστάθη κι᾿ ἄκουσε
Τὰ μέλη τοῦ ἀηδονιοῦ,
Δὲν ξέρει ἂν ἦναι ὁ ἦχος
Τοῦ βράχου ἢ τοῦ Σκοποῦ.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ
ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΟΪΔΟΥ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 25ῃ Ὀκτωβρίου 1877

Φίλε ποιητά,

«Κατὰ προτροπὴν τοῦ ἀγαπητοῦ Ξενοφῶντος [1]), ὃν ἀπηλαύσαμεν ἐν ὑγιείᾳ πέμπω ὑμῖν τὰ δύο τελευταῖα ἔργα μου, ἤτοι δύο ὁμιλίας, ὧν ἡ πρώτη ἀπηγγέλθη, ἡ δὲ δευτέρα θέλει ἀπαγγελθῇ τὸ Σάββατον ἐν τῷ Παρνασσῷ. Σᾶς παρακαλῶ δὲ ν' ἀναγνώσετε πρῶτον τὸν ἀρ. 1 καὶ ἔπειτα τὸν ἀρ. 2, ἤτοι τὸ περὶ συγχρόνου ἐν Ἑλλάδι ποιήσεως φυλλάδιον, τὸ ὁποῖον ἠναγκάσθην νὰ γράψω, ἵνα εὕρω ἡσυχίαν παρὰ τῶν θελόντων « Invita Minerva » νὰ χειροτονηθῶσι συνάδελφοι ὑμῶν ἐν Πηγάσῳ. Ἂν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν περισσεύσῃ ὑμῖν καὶ ἄλλος καιρὸς διὰ χάσιμον, ἠθέλετε μὲ καθυποχρεώσει γράφοντές με τὴν γνώμην σας περὶ τῆς κριτικῆς μου μετὰ τῆς αὐτῆς εἰλικρινείας, μεθ' ἧς ἐτόλμησα νὰ ὁμιλήσω περὶ τῆς ὑμετέρας «Φροσύνης», ἣν ἐπιμένω θεωρῶν ὡς τὸ κάλλιστον ὑμῶν ἔργον, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ ἐλεγείου εἰς τὸν Κανάρην ἐξαιρουμένου.

Πάντες ἐπεριμέναμεν ὅτι ὁ Ξενοφῶν δὲν ἤθελεν ἔλθει μόνος ἐκ Λευκάδος. Πρέπει ἆρα νὰ ἀπελπισθῶμεν νὰ σᾶς ἴδωμεν ἐφέτος; Γράφων ὑμῖν τρέφω τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ ἐπιστολή μου θέλει τύχει ἀπαντήσεως προφορικῆς. Εἴθε νὰ μὴ ἀπατῶμαι.

Ὅλως ὑμέτερος

Ε. Ο. ΡΟ·Ι·ΔΗΣ»

Ἐν Λευκάδι τῇ 3ῃ Νοεμβρίου 1877

Φίλτατε Ροΐδη,

«Ἀπνευστὶ κατεβρόχθισα ἢ μονορρούφι κατέπια τὰς δύο περὶ Ἑλληνικῆς συγχρόνου κριτικῆς καὶ ποιήσεως διατριβάς σου. Σὲ εὐχαριστῶ δὲ πολὺ πολύ, ὄχι μόνον διὰ τὴν φιλικωτάτην ἐπιστολήν σου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὑψηλὴν θέσιν ἣν μοὶ παρεχώρησες ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ ποιήσει καὶ τὴν ὁποίαν φοβοῦμαι μὴ δὲν ἀξίζω.

Νὰ φέρῃ τις κρίσιν ἐπὶ κριτικῶν ἔργων ἰδικῶν σου, φίλτατε Μανώλη,

---

1) Ἀδελφοῦ τοῦ Βαλαωρίτη.

εἶναι ἐπιχείρησις δεινή, προκειμένου μάλιστα ν' ἀποφανθῇ τις ἐκ τοῦ προχείρου ἐπὶ ζητημάτων σκοτεινῶν, δικαίως προκαλεσάντων τὰς ἐρεύνας τῶν φιλοσόφων πάσης ἐποχῆς καὶ πάσης ἐθνότητος. Ἔπειτα τί νὰ σοῦ εἶπω; Σὺ εἶσαι φοβερὸς ἄνθρωπος! Ἀλλοίμονον εἰς ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον συλλάβῃς ἀντιφάσκοντα, ἀρνούμενον παλαιάν τινα δοξασίαν! Τότε τὸν προσμένει ἄφευκτος θάνατος, ὀδυνηρὸν μαρτύριον καθὼς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐφεῦρε ὁ φίλος μου Ἀλῆ πασᾶς διὰ τὸν Κατσαντώνην...

Ὅπως δήποτε θὰ σοῦ εἶπω καθαρὰ τὴν γνώμην μου, ὅσον μοῦ τὸ ἐπιτρέπουν τὰ στενὰ ὅρια μιᾶς ἐπιστολῆς, κι' ἂς γίν' ἡ λίμνη θάλασσα. Ἐπὶ ζητημάτων τόσον στενῶς συνδεομένων μετὰ τῆς μελλούσης τύχης τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως ἀπαιτεῖται ἀπόλυτος ἐλευθερία συζητήσεως, διότι μόνον δι' αὐτῆς θ' ἀνακαλυφθῇ ἡ ἀλήθεια.

Ὁ Βλάχος ἐβλασφήμησεν ἀναντιρρήτως εἰπὼν ὅτι «ἐγγενὲς εἶναι τῇ ψυχῇ τοῦ ποιητοῦ τὸ ποιητικὸν τάλαντον καὶ μάτην ἤθελε μοχθήσει ἀντλῶν ἔξωθεν ποιητικὰς ἐμπνεύσεις ὁ ἔχων πεζὴν τὴν διάνοιαν ἢ χαμαιπετῆ φαντασίαν» καὶ ὅτι «παρορμήσεως δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην οἱ ἀληθεῖς ποιηταί», καὶ τὴν βλασφημίαν ταύτην ἐτιμώρησες αὐστηρότατα ἀντιτάξας κατὰ τοῦ ἀντιπάλου σου ἐκεῖνα τὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος ἐπικαλεῖται πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ παραδόξου ἰσχυρισμοῦ του...

Εἰς τὴν ἀναίρεσιν λοιπὸν τῶν δογμάτων τοῦ Βλάχου ἐπέτυχες πληρέστατα, φίλε Ροΐδη, τὰ κατεσύντριψες, ἔγιναν ὑπὸ τὸ καυτήριόν σου γῆ καὶ σποδός! Ἤθελα μόνον ἐπιθυμήσει ἐν μέσῳ τῆς πολυτελοῦς πανδαισίας, ἣν προσφέρεις εἰς τοὺς ἀναγνώστας σου, νὰ μὴ ὑπῆρχον αἱ καπνισταὶ γλῶσσαι καὶ τὸ pâté de foie gras.

Εἶναι λοιπὸν βέβαιον, εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ὁ ποιητὴς ὄχι μόνον πρέπει νὰ εἶναι πλασμένος ἐκ φύσεως τοιοῦτος, ἀλλ' ὅτι πρέπει νὰ ζῇ καὶ ἐν μέσῳ ἀτμοσφαίρας δυναμένης νὰ ἀφυπνίσῃ καὶ νὰ ἀναπτύξῃ τὸν σπόρον, ὃν φέρει ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ ὅστις μένων ἀκαλλιέργητος ἢ θὰ ἀπέβαινεν ἐντελῶς στεῖρος ἢ θὰ ἀπέδιδε καρποὺς προωρισμένους εἰς ἄφευκτον καὶ ταχεῖαν σῆψιν.

Ἀλλὰ πόσον εἶναι ταπεινὴ τοῦ Ἰωάννου Παύλου Ρίχτερ ἡ παρομοίωσις τῶν δυστυχῶν ποιητῶν πρὸς τοὺς ἀπαισίους καὶ εἰδεχθεῖς πολύποδας τούς, κατ' αὐτόν, λαμβάνοντας τὸ χρῶμα ἐκ τοῦ φαγητοῦ διὰ τοῦ ὁποίου τρέφονται!!!

Ἐγώ, φίλτατε Μανώλη, τρέφω ἄσπονδον μῖσος κατὰ τοῦ πολύποδος καὶ τὸν κυνηγῶ μανιωδῶς, ἀφ' ὅτου μάλιστα ἀνέγνωσα τὴν φοβερὰν μονομαχίαν τοῦ θηρίου τούτου μετὰ τοῦ ἥρωος τῶν «Ἐργατῶν θαλάσσης» τοῦ Οὐγκώ. Θὰ ἠρνούμην δὲ ἀμέσως ὅλην τὴν πρὸς τὴν ποίησιν πίστιν μου, ἂν πρὸς στιγμὴν παρεδεχόμην ὅτι ὑπάρχει κοινόν τι μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ ἀσχημοτέρου κατοίκου τῶν θαλασσῶν.

Ἡ παρομοίωσις τοῦ Ρίχτερ δὲν ἔπρεπε νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν διατριβήν σου, ὄχι μόνον διότι ὁ πολύπους δὲν μεταβάλλει τὸ χρῶμα ἐκ τοῦ φαγητοῦ διὰ τοῦ ὁποίου τρέφεται, ἀλλὰ καὶ διότι, ἂν ἦτο ἀκριβής, θὰ κατεδίκαζε τὸν τρισάθλιον ποιητὴν νὰ ἐνεργῇ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὡς ἄλλος σπόγγος ἀπορροφῶν παθητικῶς πᾶν εἶδος ἀκαθαρσίας καὶ μιάσματος.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ποιητοῦ εἶναι βεβαία, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι πᾶσα ἐντύπωσις θὰ καθαρίζηται διὰ τῆς θείας φλογὸς πρὶν ἢ γίνῃ στοιχεῖον ποιήσεως ἱκανὸν νὰ χρησιμεύσῃ εἰς ἐκτίμησιν τοῦ τε ἀοιδοῦ καὶ τῆς ἐποχῆς, ἐν ᾗ ἐγεννήθη οὗτος καὶ ἔζησεν.

Ἐβλασφήμησε λοιπὸν ὁ Βλάχος καὶ δικαίως τὸν ἐμαστίγωσες μὲ τὴν συνήθη ἐν τοιαύταις περιστάσεσι σκληρότητά σου.

Ἀλλὰ καὶ σὺ ἡμάρτησες κατ' ἐμέ, διακηρύξας ἀποτόμως καὶ ἀπολύτως, ὅτι ἀδύνατον εἶναι νὰ γεννηθῇ καὶ νὰ ὑπάρξῃ ποιητὴς ἐκτὸς μιᾶς οἵας δήποτε ποιητικῆς ἀτμοσφαίρας καὶ ὅτι τοιαύτην σήμερον δὲν ἔχομεν ἐν Ἑλλάδι, «ἀφοῦ τὰ μὲν πάτρια ἤθη ἀπηρνήθημεν, τοῦ δὲ διανοητικοῦ βίου τῶν ἐθνῶν τῆς Δύσεως δὲν μετέχομεν εἰσέτι, οὐδὲ τὴν ἐμπνέουσαν τοὺς ἑσπερίους ποιητὰς νόσον τοῦ αἰῶνος νοσοῦμεν».

Εὐτυχῶς ὅτι ἐν τῇ ἀπελπιστικῇ ταύτῃ διαγνώσει σου ὑπάρχει ἐκεῖνο τὸ σ ή μ ε ρ ο ν, τὸ ὁποῖον κἄπως μᾶς παρηγορεῖ διὰ τὸ μέλλον· ἄλλως, Κύριος οἶδε, πόσας ἐκ τῶν ἐπερχομένων γενεῶν θὰ ἐθυσίαζον ἀδίκως τὰ ῥήματά σου.

Ὄχι, φίλτατε Ροΐδη. Σὺ αὐτὸς ἠναγκάσθης νὰ τροποποιήσῃς, νὰ μετριάσῃς τὴν πικρίαν τῶν λόγων σου ἐν τῇ δευτέρᾳ διατριβῇ σου καὶ νὰ πλέξῃς ἐγκώμια καὶ στεφάνους εἰς τὸν Βηλαρᾶν, εἰς τὸν Χριστόπουλον, εἰς τὸν Σολωμόν, εἰς ἐμὲ καὶ τὸν Παράσχον...

Ἡ ἐποχή, ἐν ᾗ ὁ Σολωμὸς ἔζη, κατ' οὐδὲν διέφερε τῆς παρούσης, εἶναι δὲ πρόσφατος, χθεσινὸς ὁ θάνατός του, καὶ ὅμως ὁ Σολωμὸς ἦτο ποιητὴς καὶ ἦτο ποιητὴς πολὺ ἀνώτερος τῶν ποιητικῶν του ἔργων, διότι, ἂν ἐξαιρέσῃς τὸν «Ὕμνον», τὸν ὁποῖον ὁ Σολωμὸς δὲν ἤθελε ν' ἀκούσῃ, κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τοῦ βίου του, καίτοι ἐντελῶς ἀμερίμνου, τί ἄλλο παρήγαγε τέλειον, ἄρτιον, πλῆρες;

Τὸ ἀπόσπασμα τοῦ «Λάμπρου» ἔμεινεν ἀπόσπασμα καὶ ἐν γένει ὅσα ἀνευρέθησαν μετὰ τὸν θάνατόν του ἀσύνδετα ποιητικὰ δοκίμια δὲν ηὔξησαν βεβαίως τὴν δόξαν του.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πολλάκις ὁ ποιητὴς ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον, ὅπως ἀπαγγείλῃ ἓν μόνον ἆσμα, κ' εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἀπέλθῃ ἀφίνων τὴν ἁρμονίαν τῶν φθόγγων του ὡς αὔραν ζωογόνον νὰ πνέῃ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης βέβαιον ὅτι διὰ νὰ καταλάβῃ τις τόσον εὐρὺν χῶρον ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλληνικῇ ποιήσει, ὅσον κατέλαβεν ὁ Σολωμός, πρέπει, ἀφοῦ ἀπέθανεν ἑβδομηκοντούτης [1]), νὰ μὴ περιορίζηται ἡ παραγωγική του δύναμις εἰς ἕνα μόνον ὕμνον καὶ ὀλίγας ἀσυναρτήτους στροφάς.

Ἔχει λοιπὸν ἡ νεωτέρα Ἑλλάς, κατὰ τὴν μαρτυρίαν σοῦ τοῦ ἰδίου, ποιητὰς ὅσους ἔχουν σήμερον ἢ καὶ περισσοτέρους, ἄλλα μεγάλα καὶ κραταιὰ ἔθνη. Πόσους ἔχει ἡ Ἰταλία, ἡ Ἱσπανία, τὸ Βέλγιον, ἡ Πορτογαλία, ἡ Ρωσία;... Οὔτε εἶναι δίκαιον πρὸς ἐκτίμησιν τῶν ἔργων ἑνὸς τῶν ἡμετέρων ποιητῶν νὰ ἐκλέγῃ τις τὸ χειρότερον καὶ νὰ τὸ κατακόπτῃ, καθὼς πράττεις σὺ κρεουργῶν τὸν Ζαλοκώσταν.

Εἰς τοιαύτην βάσανον δὲν ἀντέχουσιν οὐδ' οἱ μεγάλοι τοῦ κόσμου ποιηταί. Ἐξ ὅσων ἔγραψαν οἱ ἀρχαῖοι, ἐξ ὅσων παρήγαγον οἱ νεώτεροι πόσα, κρινόμενα εὐσυνειδήτως καὶ ἄνευ προκαταλήψεως, θὰ ἠδύναντο ἀφόβως νὰ ὑποστῶσι τὰς φοβερὰς ἀνατομικὰς ἐγχειρήσεις σου;

Ἐγὼ βεβαίως θὰ προετίμων νὰ πίω καλλίτερα δὲν ἠξεύρω ποῖον ἀηδέστατον φάρμακον, παρὰ νὰ καταδικασθῶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ «Καθαρτηρίου» τοῦ Δάντου, ἢ τῶν τραγῳδιῶν τοῦ Βύρωνος, ἢ καὶ τινῶν τραγῳδιῶν τοῦ Σαιξπήρου, ἢ καὶ ἄλλων φημιζομένων ποιητῶν ἀνουσίων ἔργων. Ὁ Λαμαρτῖνος, ὁ Οὐγκώ, ὁ Μυσσέ, ὁ Μόντης, ὁ Λεοπάρδης, ὁ Παρίνης, ὁ Ἀλ-

---

1) Ἐδῶ ὁ Βαλαωρίτης γράφει μιὰν ἀνακρίβεια, γιατὶ ὁ Σολωμὸς ἀπέθανε 59 μόνον ἐτῶν.

φιέρης, ὁ Μαντζώνης, ὁ Ὁράτιος ὅλα ὅσα ἔγραψαν εἶναι ἆρά γε καθαρὸν μάλαμα; . . .

Πρέπει νὰ εἶναι πολὺ δύσκολον ποιητὴς νὰ εὐχαριστήσῃ ὅλον τὸν κόσμον ἢ νὰ ἔχῃ ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς ἀξίας τῶν ἔργων του. Ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται πῶς ποιηταὶ μεγάλοι, καθὼς ὁ Τάσσος καὶ ὁ Πετράρχης, ἔγραψαν τὸν «Ἀμύνταν» καὶ τὴν «Ἀφρικήν», ἐξ ὧν μόνον ἤλπιζον νὰ δοξασθῶσιν. Ἐκ τούτου εἰκάζω ὅτι, καθὼς δὲν ἠξεύρει τις διατὶ προτιμᾷ τὴν ξανθὴν τῆς μελαγχροινῆς ἢ τὰς εὐτραφεῖς τῶν ἰσχνῶν γυναικῶν, οὕτω καὶ ἐν τῇ ποιήσει ὑπάρχουν κρίσεις ποιητῶν ἀλλόκοτοι περὶ τῶν ἰδίων ἔργων, καθὼς καὶ τῶν ἀναγιγνωσκόντων αὐτοὺς σκέψεις καὶ συμπάθειαι ὅλως ἀντίθετοι. — Ἡ χορδή, ἥτις δὲν ἀντηχεῖ εἰς τὴν ἰδικήν σου καρδίαν, ταράττει ἐκ βάθρων τὴν ἰδικήν μου, ὅ,τι δὲ φαίνεται εἰς σὲ ψυχρόν, ὑπερβολικόν, ἀδιάφορον, συγκινεῖ ἐμὲ πολλάκις μέχρι δακρύων. — Πολλὰ ἐκ τῶν τελευταίων ποιητικῶν ἔργων τοῦ Οὑγκώ, «La léqende des siècles» - «L' année terrible», ἐπικρίνονται δριμύτατα καὶ ὅμως ὁ γίγας ἐκεῖνος, ὅστις κἄτι γνωρίζει περὶ ποιήσεως, ἐξακολουθεῖ νὰ παράγῃ, ἀδιαφορῶν ἂν τὰ προϊόντα τῆς ὑπερανθρώπου φαντασίας του ἡδύνουν ὅλους ἢ μόνον ὀλίγους, μεταξὺ τῶν ὁποίων, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ἀριθμοῦμαι κ' ἐγώ, ὅστις χωρὶς νὰ τὸ θέλω ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τὴν μανίαν τῶν ἀντιθέσεων καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ν' ἀφίνω πολλάκις ἀχαλίνωτον τὴν φαντασίαν νὰ τρέχῃ ἀπὸ ρυτῆρος ὅπως θέλει καὶ βούλεται.

Ἀπαιτεῖται λοιπὸν ἀτμόσφαιρα ποιητικὴ πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ σπόρου τοῦ ποιητικοῦ, ἀλλὰ δὲν παραδέχομαι ὅτι τοιαύτη δὲν ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι, ἀφοῦ «τὰ μὲν πάτρια ἤθη ἠρνήθημεν, τοῦ δὲ διανοητικοῦ βίου τῶν ἐθνῶν τῆς Δύσεως εἰσέτι δὲν μετέχομεν οὐδὲ τὴν ἐμπνέουσαν τοὺς ἑσπερίους ποιητὰς νόσον τοῦ αἰῶνος νοσοῦμεν». — Ὄχι. Ἂν ὑπάρχῃ τι, τὸ ὁποῖον ἐσκότωσε τὴν πρὸς τὴν ποίησιν ἔμφυτον ὁρμὴν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς κατὰ τὴν σημερινὴν ἐποχήν, δὲν εἶναι ἡ ἔλλειψις ἁρμοδίας ἀτμοσφαίρας πρὸς περίθαλψιν καὶ ἀνατροφὴν τῆς ποιητικῆς αὐτοφυοῦς διαθέσεως, ὄχι, ὄχι, ὄχι, ἀλλ' ὁ Λογιωτατισμός. Αὐτὸς ἔπνιξε τὰ ἔμβρυα ἐν τῇ κοιλίᾳ τῶν μητέρων καὶ ἀπερρόφησε πᾶσαν ἰκμάδα καὶ πᾶσαν ζωτικότητα.

Καλέ, σοῦ φαίνεται λίγο νὰ ἔχῃς πάντοτε ἐπάνωθέν σου τὸν Βλάχον τόν... τόν... μὲ τὸν πέλεκυν ἀνὰ χεῖρας, ἑτοίμους νὰ σὲ καρατομήσωσιν, ἂν ἤθελες τολμήσει ν' ἀφαιρέσῃς τὸ ν ἐκ τῶν αἰτιατικῶν ἢ ἂν αὐθαδείαζες νὰ εἰσαγάγῃς εἰς τοὺς στίχους σου λέξεις τινὰς ἢ φράσεις ἀνηκούστους εἰς τὴν δημοτικήν μας γλῶσσαν;

Νὰ μὴ εἶσαι ποτὲ δεκτὸς εἰς τὰ ποιητικὰ διαγωνίσματα, νὰ σὲ προπηλακίζουν αἰωνίως, νὰ σὲ χλευάζουν, ὡς ὁ Α. Σοῦτσος ἐτόλμα νὰ χλευάζῃ τὸν Σολωμόν, καὶ νὰ φυλάττουν τὰς δάφνας καὶ τὰ ἐγκώμια εἰς μόνους τοὺς ὀπαδούς των; Ὁ Λογιωτατισμός! αὐτὸς κατέφαγε καὶ τοὺς ὡραίους ποιητικοὺς χρόνους τοῦ Ζαλοκώστα καὶ τοῦ Παράσχου καὶ τοῦ Ταντελίδου καὶ πολλῶν ἄλλων, οἵτινες βεβαίως θὰ ἦσαν σήμερον τὸ κόσμημα καὶ τὸ ἀγλάϊσμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ ἄν, περιφρονοῦντες τῶν γραμματικῶν τὰς μωρὰς ἀξιώσεις, ἐπεδίδοντο εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ δημοτικοῦ πλούτου καὶ περιέβαλλον τὰς ἰδέας διὰ τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ αἵματος τοῦ ζῶντος Ἑλληνισμοῦ ἀντὶ τῶν σαβάνων κόσμου παλαιοῦ, σαρακοφαγωμένου, καταρρέοντος. — Ἡ τυραννία αὐτὴ τοῦ Λογιωτατισμοῦ ἔπνιξε τὴν ποίησιν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐχρειάσθη μεγάλη ἐπιμονὴ καὶ μεγαλειτέρα ὑπομονὴ μέχρις οὗ ἴδῃ τις τὴν Σύγκλητον τοῦ Ἐθνικοῦ Πανδιδακτηρίου προσκαλοῦσαν ἕνα κηρυγμένον ἀντάρτην, ἕνα ἀδιόρθωτον καὶ παρήκοον χωριάτην ποιητήν, ἐμέ, διὰ νὰ τοῦ ἀναθέσῃ καὶ τοῦ διαπιστευθῇ τὴν ἐξύμνησιν τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου, δεχομένη ἐκ τῶν

προτέρων, ὡς ὅρον εἰρήνης καὶ συνδιαλλαγῆς, τὴν ἐπίσημον ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ καθιέρωσιν τῆς δημοτικῆς γλώσσης ἐν τῇ ἐθνικῇ ποιήσει.

Τώρα ἡ δημοτικὴ ποίησις δὲν φοβεῖται πλέον διωγμοὺς καὶ ὕβρεις. Ἐκάθισε τροπαιοῦχος καὶ νικηφόρος ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ Λογιωτατισμοῦ καὶ ἐκηρύχθη βασιλὶς καὶ κυρία. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐπουλωθῶσιν αἱ μαστιγώσεις τῶν ἀγωνοδικῶν, πρὶν ἢ λησμονηθῶσι τὰ ἀναθέματα ὅσα ἐξετοξεύθησαν καθ' ἡμῶν τῶν χυδαϊζόντων, τῶν προδοτῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τῶν φωτοσβεστῶν, ἀπαιτεῖται καιρὸς καὶ μόλις παρέλθῃ, μόλις ἀκούσῃς ὅτι ὁ Βλάχος δὲν φοβεῖται πλέον νὰ γράψῃ π ά ω ἀντὶ ὑπάγω ἢ πορεύομαι — τ ρ ῶ ς ἀντὶ τρώγεις ἢ ἐσθίεις, ὤ! τότε, θὰ ἴδῃς εὐθὺς βλαστάνοντα ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους εὐωδέστατα καὶ ποικίλα τὰ ἄνθη τῆς νεωτέρας ἡμῶν ποιήσεως.

Ἂν ἐξαιρέσῃς δὲ τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὰ μεγάλα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος, οὐσιωδῶς δὲν μετεβλήθη πολὺ ὁ βίος τοῦ ἔθνους.— Δὲν ὑπάρχουν βεβαίως πλέον οὔτε δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν Ἁρματωλοὶ καὶ Κλέφται, ἀλλὰ ζῇ ἀκόμη ἡ γενεά, ἥτις ἀμέσως τοὺς διεδέχθη καὶ φέρει ἐν ἑαυτῇ νωπάς, ζωηροτάτας τὰς ἐντυπώσεις τοῦ παρελθόντος. Ἡ Εὐρυτανία, ὁ Βάλτος, τὸ Ξηρόμερον, ἡ Ἀκαρνανία, ἡ Αἰτωλία, ἡ Δωρίς, ἡ Λοκρὶς καὶ ἐκ τῶν δουλωμένων ἐπαρχιῶν ἡ Ἤπειρος, ἡ Θεσσαλία δὲν μετέβαλον πολὺ οὔτε τὰ ἤθη οὔτε τὰ ἔθιμα τὰ παλαιά. Προτιμοῦν δὲ πάντοτε τὸ καρυοφύλλι καὶ τὸ μιλλιόνι ὅλων τῶν ὅπλων τοῦ Μυλωνᾶ καὶ δὲν παύουν ὀνειρευόμεναι τὴν ἐπάνοδον τῶν ἀρχαίων ἐνδόξων χρόνων, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐθεωρεῖτο φοβερὸν δυστύχημα ν' ἀποθάνῃ τις ἡσύχως ἐπὶ τῆς κλίνης του.

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ᾐσθάνθην αὐτὸς ἐγώ, ὅτε νέος ὢν πολλὰς κατέτριψα ἡμέρας τῆς ζωῆς μου ἀναστρεφόμενος μετὰ τῶν ὀρεσιβίων κατοίκων τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ἐξετάζων τὰς διαθέσεις τῆς ψυχῆς των καὶ τὰς ὁρμὰς τῆς καρδίας των. Ἔχω λοιπὸν πλήρη πεποίθησιν ὅτι ἡ φύσις ἡ ἑλληνική, τὰ σῳζόμενα ταμπούρια τῶν ἐπιφανεστέρων κλεφτῶν μας, ἡ ἐλπὶς περὶ προσεχοῦς καὶ πλήρους τοῦ γένους ἀποκαταστάσεως, ὁ ἄσβεστος πόθος μιᾶς ὁριστικῆς μετὰ τοῦ προγονικοῦ ἐχθροῦ μας συγκρούσεως καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου ὁ ἐπελθὼν θάνατος τοῦ Λογιωτατισμοῦ, προπαρασκευάζουν ὁλονὲν ποιητὰς καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι σήμερον δὲν ὑπάρχουν τοιοῦτοι.

Ἔρχομαι τώρα εἰς ἓν προσωπικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον σὺ προεκάλεσες, μνημονεύσας τοῦ ὀνόματός μου ἐν τῇ δευτέρᾳ διατριβῇ σου· ἐπίτρεψον δὲ καὶ ἐπὶ τούτου ὡς ἐπὶ τῶν προηγουμένων νὰ σοῦ ἐκφράσω μετὰ παρρησίας τὴν γνώμην μου.

Καὶ πρῶτον μάθε ὅτι οἱ νέοι Ἕλληνες (συμφωνῶ κ' ἐγὼ μετὰ σοῦ) δὲν συμμετέχουν τῆς φοβερᾶς ἐκείνης κοινωνικῆς νόσου, ἐξ ἧς νοσοῦσιν οἱ τῆς Δύσεως ποιηταί, οὔτε ἦτο ἀναγκαῖον νὰ προστρέξῃς εἰς τὸν Βύρωνα, εἰς τὸν Λαμαρτῖνον καὶ εἰς τὸν κακοῦργον Lacenaire διὰ νὰ ὑποστηρίξῃς τὴν γνώμην σου. Αὕτη ὑπάρχει καὶ καταβιβρώσκει ἀνηλεῶς τὰ σπλάγχνα τῆς Εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, ἀλλὰ θείᾳ συνάρσει δὲν ὑπερέβη ἀκόμη τὰ ὅρια τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου καὶ ἐλπίζω νὰ μὴ ὑπερβῇ ποτέ, διότι φραγμὸς κατ' αὐτῆς ἀνυπέρβλητος θὰ εἶναι πάντοτε ὁ ἥλιος ὁ ἑλληνικός, τῶν θαλασσῶν καὶ τοῦ οὐρανοῦ μας ἡ διαύγεια, τὸ διαρκὲς ἔαρ καὶ ἐν γένει ἡ ὀλίγη διάθεσις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς τὴν ἀπομόνωσιν, ἥτις εἶναι ἡ πηγὴ πάσης μελαγχολίας καὶ παντὸς νεφελώδους ρεμβασμοῦ.

Δὲν ᾐσθάνθην λοιπὸν οὔτε ἐγὼ παρὰ κάποτε στιγμιαίως, ἴσως ἕνεκεν τῆς ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ μακρᾶς διαμονῆς μου, τὰ συμπτώματα τοιούτου ἀνιάτου νοσήματος. Αἰσθάνομαι ὅμως ὅτι νόσος βαρυτάτη, ἀλλόκοτος, ἐπίσης ἀθερά-

πευτος εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ ποιητικὴ διάθεσις, ἣν ἐκ γενετῆς φέρει τις ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἐγὼ τοὐλάχιστον ὁμολογῶ ὅτι πᾶσα στιγμὴ ἐμπνεύσεως ναι τὸ μόνον κέρδος, τὸ ὁποῖον ἀπήλαυσα ἐκ τῆς πρὸς τὴν ποίησιν διαθέσεώς πυρακτώσεως τῆς φαντασίας. Οἱ καρδιακοὶ παλμοί, οἵτινες πρὸ καιροῦ μὲ βασανίζουν καὶ οἱ ὁποῖοι βεβαίως θὰ μὲ φέρουν γρήγορα εἰς τὸν τάφον, εἶναι τὸ μόνον κέρδος, τὸ ὁποῖον ἀπήλαυσα ἐκ τῆς πρὸς τὴν ποίησιν διαθέσεώς μου. Τότε θὰ συμπληρώσῃς βεβαίως τοὺς στίχους, τοὺς ὁποίους μετέφερες ἐκ τῆς «Κυρᾶς Φροσύνης» εἰς τὴν δευτέραν διατριβήν σου καὶ οἱ ὁποῖοι δίδουν τελείαν τὴν εἰκόνα τοῦ τελευταίου ἀσπασμοῦ.

Κι' ἀπὸ τώρα τὸ γυρεύω, Χριστιανοί μου, ἐλεημοσύνη!
Ὅταν ἔλθῃ ἐκείν' ἡ μέρα, σὲ παράμερη μιὰ ἄκρη
Νὰ μὲ χώσετε κ' ἐμένα μ' ἕνα σχώριο, μ' ἕνα δάκρυ.

Γνωρίζεις δὲ ὅτι ἐσχάτως ὁ κύριος Bouchut περιγράφων μετὰ θαυμαστῆς ἀκριβείας τὸ νέον τοῦ αἰῶνος νόσημα τὸν νευρωτισμὸν (nevrosisme) ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ ποιηταὶ εἶναι τὰ πρῶτα θύματα τοιαύτης ἀσθενείας.

Γράφων τις ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ παροξυσμοῦ, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ, ἀφηγεῖται βεβαίως ἐντυπώσεις ἢ πρὸ καιροῦ φωλευούσας ἐν τῇ καρδίᾳ του ἢ προσφάτους, σχετιζομένας ὅμως πάντοτε μετὰ τοῦ περιστοιχοῦντος τὸν ποιητὴν κόσμου. Τότε τὰ περὶ ὑποκειμενικότητος καὶ ἀντικειμενικότητος ἕωλα καὶ τετριμμένα δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν, ἔσο καὶ περὶ τούτου βέβαιος, καὶ κακός, κάκιστος ποιητὴς θὰ ἐξηλέγχετο ἐκεῖνος, ὅστις ἐκ προθέσεως κατετάσσετο εἰς ἓν ἐκ τῶν δύο ποιητικῶν κομμάτων, στρεβλώνων τὰ διατάγματα τῆς φαντασίας του. Ταῦτα καὶ τὰ παραπλήσια ἂς τὰ λέγουν οἱ φιλόσοφοι, οἱ τεχνοκρίται, οἱ θέλοντες νὰ ἀναγάγωσι τὸ πᾶν εἰς κανόνα χωρὶς νὰ νοοῦν ὅτι καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐντελῶς ἀκατανόητος.

Ἀρύεται λοιπὸν ὁ ποιητὴς ἐκ τοῦ περικυκλοῦντος αὐτὸν κόσμου τὰς ἐμπνεύσεις του καὶ τὰς μεταδίδει περιβεβλημένας τὴν ὡραιότητα, ἣν ἀπέκτησαν κυοφορούμεναι ἐν τῇ διανοίᾳ του.

Τοιοῦτος κόσμος ὑπάρχει παρ' ἡμῖν ἢ προϋπῆρχεν εἰς ἐποχὴν ἀμέσως προηγουμένην τῆς ἡμετέρας, ὀρθότερον δὲ συγκεχυμένην μετ' αὐτῆς. Τοιαύτην θεωρῶ τὴν ἁρματωλικήν. Ἔζων ἀκόμη, ἐνῷ ἔγραφον τὰ «Μνημόσυνα», πολλοὶ τῶν παλαιῶν ἁρματωλῶν, καὶ ἂν ὁ Ἱερὸς Ἀγὼν δὲν ἤθελε τοὺς καταβροχθίσει, θὰ ἐσώζοντο μέχρι σήμερον οἱ τελευταῖοι ἔνδοξοι κληρονόμοι τῶν ὀρεσιβίων ἀθλητῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Δὲν ἐταρίχευσα λοιπὸν τὰ λείψανα τῶν κλεφτῶν διὰ ρωμαντικῶν ἀρωμάτων, ὅπως σώσω αὐτὰ ἐκ τῆς σήψεως· τὰ εὗρον ζῶντα ἢ λαχταριστά, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν ἡ νεωτέρα Ἑλληνικὴ ποίησις νὰ περιορισθῇ εἰς σύντομα ἀσμάτια, ἐν οἷς ἁπλῶς ἐξιστοροῦνται ἀτομικὰ ἀνδραγαθήματα, ἔκρινα ἀναγκαῖον οὐχὶ διὰ τῆς νεκρᾶς κόνεως τῶν τεθνεώτων, ἀλλὰ διὰ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ αἵματος γενεᾶς ζώσης ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ὅλου Ἔθνους νὰ συντάξω τὰ «Μνημόσυνα», τὴν «Φροσύνην», τὸν «Διάκον», τὸν «Ἀστραπόγιαννον», καὶ ὅσα ἄλλα ἀνάγονται εἰς τὴν ἡρωικὴν ἱστορίαν τῆς τουρκομάχου Ἑλλάδος.

Ἂν ἐπέτυχον ἢ ὄχι, δὲν ἀπόκειται εἰς ἐμὲ νὰ τὸ εἴπω. Δύναμαι ὅμως ἀδιστάκτως νὰ ὑποστηρίξω ὅτι συνέτεινα κ' ἐγὼ πολὺ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Λογιωτατισμοῦ καὶ εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς δημοτικῆς γλώσσης, πλουτίσας αὐτὴν δι' ὑλικοῦ ἱκανοῦ νὰ πληρώσῃ τὰς ἀνάγκας τῆς σημερινῆς τοῦ ἔθνους ἐργασίας.

Ἡ τοιαύτη πρὸς πλουτισμὸν τῆς δημοτικῆς γλώσσης μανία μου ὑπηγό-

ρευσε καὶ τὰς πολλὰς σημειώσεις, δι' ὧν παρεγέμισα τὰ ποιητικά μου ἔργα καὶ διὰ τὰς ὁποίας ἐμμέσως μὲν σύ, ἀμέσως δὲ μ' ἐπέκρινεν ὁ Βλάχος. Ἀλλὰ πῶς εἶχα νὰ κάμω; Ποιός ἐφώναζεν ἐδῶθεν τί σημαίνει αὐτὴ ἡ λ ῶ θ ρ α· ἄλλος τί δηλοῖ τὸ ρ ε κ ά ζ ω, τί τὸ φ ρ ι μ ά ζ ω; Τί εἶναι ἡ κυκλαμιά, τί ὁ ζάθος, τί ὁ ζόρκος, τί ὁ σπλῆνος καὶ τί τὸ περιπλοκάδι; Πόθεν κατάγεται τὸ ρεύω, τὸ σαλαγάω καὶ πάει λέγοντας;

Οἱ πρὸ ἐμοῦ γράψαντες τὴν δημοτικὴν (ἀπαιτῶ παρὰ σοῦ ταύτην τὴν δικαιοσύνην) δὲν εἶχον διαθέσιμον παρὰ πτωχοτάτην ἀποθήκην γλωσσικοῦ ὑλικοῦ. Ἂν δὲ λάβῃς τὸν κόπον νὰ ἀναγνώσῃς τὸν «Διάκον» ἢ τὸν «Ἀστραπόγιαννον», θὰ ἴδῃς ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ἐθαυματούργησεν ἐπαρκέσασα εἰς ὅλας τὰς ἀνάγκας τῆς ἡρωικῆς ποιήσεως. Φαντάσου τί θὰ εἶναι μετὰ παρέλευσιν μιᾶς ἑκατονταετηρίδος, ὅταν, μὴ ὑπάρχοντος τοῦ Λογιωτατισμοῦ, ὅλοι θ' ἀσχολοῦνται εἰς τὴν τελειοποίησιν καὶ τὸν πλουτισμόν της.

Διὰ νὰ σοῦ ἀποδείξω δὲ ὅτι οἱ ποιηταὶ κακῶς κρίνουσι περὶ τῶν ἰδίων ἔργων, λέγω μετὰ παρρησίας ὅτι δὲν συμμερίζομαι διόλου τὸν θαυμασμόν, ὃν σοῦ ἐνέπνευσεν ἡ «Κυρὰ Φροσύνη». Δὲν δίδω δύο σελίδας τοῦ «Διάκου» μου, μίαν τοῦ «Ἀστραπογιάννου» μου, ὀλίγας στροφὰς τοῦ «Βάγια», τοῦ «Σαμουήλ», τῆς «Φυγῆς τοῦ Ἀλῆ-πασσᾶ», ἀντὶ ὅλων τῶν ἀσμάτων τῆς «Φροσύνης». Τὰς κρίσεις ταύτας, ἐννοεῖται οἴκοθεν, κρατῶ διὰ λογαριασμόν μου, ἀλλὰ φρονῶ ὅτι, ἂν πέπρωται νὰ ζήσῃ τι ἐκ τῶν ποιημάτων μου, δὲν θὰ ζήσῃ τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον προτιμᾶς.

Ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια εἶναι δι' ἐμὲ ὅρος πίστεως ἀπαράβατος, προκειμένου περὶ ἡρωικῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἴσια-ἴσια διότι θὰ ἦτο γελοῖον γράφων τις περὶ ἡρώων ζώντων ἐν τῷ νῷ τοῦ Ἑλληνισμοῦ νὰ πλάττῃ ψεύδη. Ἀληθὴς λοιπὸν εἶναι καὶ ἡ ἱστορία τῆς Φροσύνης, ἀληθὴς ὁ χαρακτὴρ τοῦ Ἀλῆ-πασσᾶ, χωρὶς νὰ μὲ μέλῃ ἂν μετὰ ζημίας ἢ ὄχι τῆς ποιητικῆς πιθανότητος καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς κριτικῆς ἐπιστήμης.

Διὰ μιᾶς γραμμῆς, διὰ μιᾶς φράσεως, οἱ ἀρχαῖοι παρίστων ἔμψυχον γυναῖκα δυναμένην νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον εἰς τὴν σμίλην τοῦ τεχνίτου. Αὐτὸ τοῦτο ἐπεχείρησα νὰ πράξω κ' ἐγὼ εἰκονίσας τὴν Φροσύνην διὰ τῶν ἑξῆς στίχων:

Τὰ μάτια της ποὺ ἐλάμπανε πνιγμένα μέσ' στὸ δάκρυ
ἀνταμωθήκανε κρυφὰ μὲ τῆς αὐγῆς τὰ μάτια
καὶ μιὰ τὴν ἄλλη ἐκύτταζε σὰν νἆταν ἀδελφάδες.
Τ' ἀστέρια ποὺ τὲς ἔβλεπαν ἀγάλια ἀγάλια σβυῶνται,
χωρὶς νὰ ξέρουνε κι' αὐτὰ ποιὰ λάμψις τὰ θαμπώνει.

Ὁ Γέρων Λιδωρίκης, ὁ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὑπηρετήσας τὸν Ἀλῆ πασσᾶν ὡς σφραγιδοφύλαξ, μ' ἐβεβαίωνεν ὅτι τὸ κάλλος τῆς Φροσύνης εἶχέ τι τὸ ὑπερανθρώπινον, οὔτε ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τις ἀκριβῶς εἰς τί συνίστατο. Ἀπέπνεεν ἐκ τοῦ πλάσματος ἐκείνου μία τις αὔρα ἁρμονίας, ἓν ἄρωμα φυσικῆς τελειότητος, ὥστε ἀδύνατον ἦτο ἀτενίζων τις ἐπὶ τοῦ ἀγγελικοῦ προσώπου της νὰ μείνῃ ἄτρωτος.

Ἀγνοῶ ἂν ὁ Λιδωρίκης ἔλεγε ταῦτα ἐξ ἀκοῆς ἢ ἂν ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως· βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι κατὰ ἱστορικὴν παράδοσιν τοιαύτη ἦτο ἡ Φροσύνη.

Πῶς δὲ σὺ εὑρίσκεις αὐτὴν ἄμορφον, ἀκατασκεύαστον, ἀερώδη, δὲν τὸ καταλαμβάνω. Ἐπίστευα μάλιστα ὅτι καταχρῶμαι τῆς ὑπομονῆς τῶν ἀναγνωστῶν μου δαπανῶν πολλοὺς στίχους πρὸς ἀκριβῆ ἀπεικόνισιν τῶν ἡρώων μου διὰ νὰ γνωρίζῃ καθεὶς ποῖος ἦτο ὁ Διάκος, ποῖος ὁ Βρυόνης, ποῖος ὁ Λαμπέ-

της, ποῖος ὁ Δράκος καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἀπέτυχα, ἀφοῦ σὺ παραδέχεσαι τὸ ἐναντίον.

Ταῦτα, φίλτατε Ροΐδη, ἀτάκτως μὲν καὶ ἐν συνόψει, μετὰ παρρησίας δὲ ἔκρινα εὔλογον νὰ σοῦ γράψω ἀπαντῶν εἰς τὴν φιλικήν ἐπιστολήν σου. Ἑπομένως κατ' ἐμέ·

α΄) Παραδέχομαι πληρέστατα τοὺς λόγους, ἐφ' ὧν ἐρείδεται ἡ πρώτη διατριβή σου, τουτέστιν ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶναί τις ἐκ φύσεως ποιητής, ἀλλ' ὅτι πρέπει καὶ νὰ ζῇ ἐν μέσῳ ἐντυπώσεων ἱκανῶν νὰ ζωογονήσωσι τὸν σπόρον, ὃν παρὰ Θεοῦ ἔλαβε.

β΄) Ὅτι κόσμος ἐξωτερικὸς δυνάμενος νὰ μορφώσῃ τὸν ποιητὴν ὑπάρχει σήμερον ἐν Ἑλλάδι καὶ πρέπει τις νὰ τὸν ἀναζητήσῃ εἴτε ἐν τῇ πρωτοτύπῳ καλλονῇ τῆς Ἑλληνικῆς φύσεως, εἴτε ἐν ταῖς προσδοκίαις τοῦ Ἔθνους, εἴτε ἐν ταῖς προσφάτοις ἀναμνήσεσι τῆς κλέφτικης ἐποχῆς, εἴτε ἐν τοῖς ἄθλοις τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος.

γ΄) Ὅτι ἂν ὁ ἰδανικὸς οὗτος κόσμος δὲν παρήγαγε μέχρι τοῦδε μεγάλους ποιητάς, ὁ λόγος ἔγκειται εἰς τὴν νάρκην ἣν ἐπέφερεν ὁ ἀφόρητος ζυγὸς τοῦ Λογιωτατισμοῦ, ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἀφορητότερος καὶ τοῦ τουρκικοῦ, διότι ὑπὸ μὲν τὴν δουλείαν τῶν Ὀθωμανῶν ἡ ποίησις ἡ Ἑλληνικὴ ἀπέδωκεν ἄνθη ἀμάραντα, ὑπὸ δὲ τὴν τυραννίαν τοῦ Λογιωτατισμοῦ σχεδὸν τίποτε· καὶ τὸ τίποτε τοῦτο ὀφείλεται πάλιν εἰς τὴν δημοτικὴν ποίησιν, εἶναι δηλαδὴ ἔργον ἀνταρσίας.

δ΄) Ὅτι ἀφοῦ ἐκλείψωσιν ἐντελῶς τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ Λογιωτατισμοῦ, εὐθὺς θ' ἀναβλαστήσῃ ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἡ ποίησις ἀνθοστόλιστος, ἀκμαία, πάλλουσα τὸν κάλαμον, ὡς ἄλλη Ἀθηνᾶ τὸ δόρυ, ἀναπηδήσασα ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός.

Et nunc satis, φίλτατε Μανώλη. Μ' ἔβγαλες ἀπὸ τὴν σφαῖράν μου μὲ τὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα μοῦ ἔθεσες. Δὲν συνεβουλεύθην συγγραφεῖς διὰ νὰ σοῦ ἀπαντήσω· αὐτοσχεδίως ἔγραψα ὅσα ἔγραψα καὶ διὰ τοῦτο συμπάθησε τὰ πολλὰ μελανώματα καὶ τὸ κακὸ γράψιμο τῆς παρούσης ἐπιστολῆς μου.

. . . .

Ὁ σὸς πάντοτε

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ»

Ἐν Ἀθήναις τῇ 5η Νοεμβρίου 1877

Φίλτατε ποιητά,

«Ἑτοιμαζόμην σήμερα νὰ σᾶς εὐχαριστήσω διὰ μακρῶν, διὰ τὰς φιλοδωρηθείσας μοι εἰκοσιοκτὼ ὡραίας σελίδας καὶ τοὺς ἀνταξίους τούτων στίχους, νομίζων ὅτι τὸ ταχυδρομεῖον ἀναχωρεῖ αὔριον τὸ ἑσπέρας, ὅτε ὁ ἀδελφὸς Ξενοφῶν ἐπῆλθε νὰ μὲ εἰδοποιήσῃ ὅτι ἐντὸς ἡμισείας ὥρας πρέπει νὰ δώσω ἐπιστολήν μου, ἂν θέλω νὰ προφθάσῃ. Οὐδὲν ἄλλο λοιπὸν δύναμαι νὰ πράξω σήμερον εἰμὴ νὰ σᾶς ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνην μου en bloc, διὰ τὰς κολακευτικὰς ὑπὲρ ἐμοῦ ἐκφράσεις, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον διὰ τὴν κατάδειξιν τῶν ἐν διατριβῇ μου ἀδίκων ἐνιαχοῦ αἰτιάσεων καὶ ὑπερβολῶν. Ἀλλὰ τί θέλετε; Ἀναγκασθεὶς νὰ φορέσω γερμανικὰ δίοπτρα καὶ οὐχὶ μόνον ἓν ζεῦγος ἀλλὰ πολλά, διάφορα τὸ χρῶμα καὶ τὴν διαθλαστικότητα, ἑπόμενον ἦτο νὰ ἴδω ὁπωσοῦν παραμεμορφωμένα τὰ ἡμέτερα ποιητικὰ πράγματα.

Συμμερίζομαι πληρέστατα τὴν ὑμετέραν γνώμην περὶ τῆς ὀλεθρίας ἐπιρροῆς τοῦ Λογιωτατισμοῦ ἐπὶ τὴν ποίησιν καὶ ἐν γένει ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. Νομίζω ὅμως ὅτι οὐχὶ μικροτέραν τούτου φθορὰν ἐπέφερε καὶ ἡ ἀλογία τῶν κατὰ καιροὺς ἀγωνοδικῶν περὶ τὰ ποιητικὰ ζητήματα. Ἔπειτα ὁ μὲν Λογιωτατισμὸς πνέει ἤδη τὰ λοίσθια, ἡ ἀλογία ὅμως παραμένει καὶ ὑπερακμάζει, τὸ δὲ κακὸν εἶναι ὅτι ἔμαθε καὶ αὐτὴ νὰ ὁμιλῇ, καὶ μάλιστα νὰ στιχουργῇ οὐ μόνον σχολαστικά, ὅπως πρότερον, ἀλλὰ καὶ δημοτικά. Ἂν θέλετε νὰ πεισθῆτε, ἀνάγνωτε εἰς τὴν «Στοὰν» τοῦ Νοεμβρίου τὸ δημοτικὸν ἐλεγεῖον εἰς τὸν θανόντα Παπαδιαμαντόπουλον! Ἂν τοιοῦτον δρόμον ἐξακολουθήσῃ ἡ δημοτικὴ γλῶσσα, πολὺ φοβοῦμαι ὅτι θὰ καταντήσῃ κἀκείνη ἁπλῆ παράταξις εὐήχων λέξεων ὡς καὶ ἡ καθαρεύουσα. Ὁ Λογιωτατισμὸς εἶχε τοὐλάχιστον τοῦτο τὸ καλόν, ὅτι ἠνάγκαζε τὰ ποιητάρια νὰ στιχοπλοκῶσιν εἰς τὴν λεγομένην καθαρεύουσαν, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ δημώδης ἔμεινεν ἀποκλειστικὸν νόμημα τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Τυπάλδου, ὑμῶν καὶ ἄλλων εὐαρίθμων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ποιητῶν, ἐνῷ τώρα φοβοῦμαι μὴ πάθῃ καὶ αὐτὴ ὅσα ἡ καθαρεύουσα.

Ἀμέσως μετὰ τὴν παραλαβὴν τῆς ἐπιστολῆς σας ἔστειλα νὰ ζητήσω εἰς τὸν Wilberq τὸν Bouchut, nevrosisme. ἵνα ἀναγνώσω τὰ περὶ Ἡ ἰδέα αὐτοῦ δὲν εἶναι ὅλως νέα. Περὶ τοιαύτης τινὸς νευροπαθείας ὁμιλεῖ κάπου καὶ ὁ Γκαῖτε ὡς πάσχων ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' ἐν τούτοις ἀπέθανεν ὀγδοηκοντούτης.

Τὸ ἐλεγεῖόν σας μὲ ὑπερήρεσε καὶ ἄλλο τόσον εἰς τὴν μητέρα μου [1]). Προσθέτω καὶ τοῦτο, διότι καλῶς γνωρίζετε, ὅτι περὶ ποιήσεως ἡ ψῆφος τῶν γυναικῶν, τῶν τῆς παρελθούσης μάλιστα γενεᾶς, ἔχει κάποιον κῦρος. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τοῦ ἐλεγείου μὲ ἤρεσεν ἡ τελευταία φράσις τῆς ἐπιστολῆς σας, δι' ἧς μοὶ παρέχετε τὴν ἐλπίδα ἐξακολουθήσεως διὰ ζώσης τῆς μεταξὺ ἡμῶν συζητήσεως. Εἴθε νὰ ἐκπληρωθῇ ταχέως, τοῦτο δὲ λέγων ἐκφράζω εὐχὴν κοινὴν εἰς ὅσους σᾶς γνωρίζουσιν ἐν Ἀθήναις.

Ὑμέτερος

ΜΑΝΩΛΗΣ ΡΟΐΔΗΣ»

Ἐν Λευκάδι τῇ 19 Νοεμβρίου 1877

Ἀ δ ε λ φ έ [2]),

«Θαυμάζω πῶς κ' ἐσὺ δὲν ἐννοεῖς πλέον τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν!

«Τ' ἀγγελοκάμωτο κορμὶ τ' ἀγλύκαντό σου, Ἀντώνη» α', σημαίνει ὅτι καὶ ἡ ὡραιότης τοῦ νεανίου ἐκείνου καὶ ἡ φαινομενικὴ εὐρωστία του ἀπέναντι τοῦ μεγάλου νόμου τῆς φθορᾶς εὑρίσκονται εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, εἰς ἣν καὶ τὸ ἀηδόνι καὶ τὸ ἀγριολούλουδο καὶ ὁ βράχος καὶ τὰ κραταιότερα καὶ μακροβιώτερα τῶν δένδρων. Τί παράδοξον λοιπὸν ἂν ὑπέκυψεν εἰς τὴν κοινὴν ὅλων τῶν πλασμάτων μοῖραν;

Τὸ ἀγλύκαντο ἔχει διττὴν σημασίαν: καὶ ὅταν μὲν ἐκφέρεται ὡς κατάρα συνήθως ἐκ μέρους γονέων δυσανασχετούντων, σημαίνει ὅτι ποτὲ δὲν τοὺς ἐγλύκανε, ὅτι πάντοτε δηλαδὴ τοὺς ἐπίκρανε διὰ τῶν ἀταξιῶν του καὶ τῆς δια-

1) Ἐννοεῖ τὸ ἐλεγεῖον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Ἀντωνίου Κονδάρη.
2) Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ ποιητοῦ Ξενοφῶντα.

γωγῆς του. Ὅταν δὲ ἐν μέσῳ νεκρικῶν ποιητικῶν αὐτοσχεδιασμάτων ἀκούεται ἡ ὡραιοτάτη αὕτη λέξις, συνοδεύεται καὶ μὲ τὸ ἀδρόσιστο:

«Ἀγλύκαντο κι' ἀδρόσιστο»

τότε σημαίνει ὅτι δὲν ἔζησεν ἀρκετὰ διὰ νὰ δοκιμάσῃ οὐδεμίαν γλυκύτητα τοῦ βίου, ἀπέθανε πρόωρα. Αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικὴ ἔννοια τῆς λέξεως.

Τὸ δὲ στῦλος εἶναι ταυτόσημον τοῦ στήλη· στῦλος τοῦ σπιτιοῦ — Στῦλος ἀκλόνητος—ὅλα ταῦτα ἀποδεικνύουν ἐναργῶς τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως.

Τὸ κυπαρίσσι λοιπόν, παριστώμενον ὡς μαῦρος στῦλος κρατῶν τὸν οὐρανόν, εἶναι κραταιότατον, ρωμαλεώτατον καὶ ὅμως τὸ αἰφνίδιον ἀστροπελέκι ἀρκεῖ νὰ τὸ ξηράνῃ, νὰ τὸ ἀποτεφρώσῃ.

Τώρα ἐλπίζω νὰ μὴ ὑπάρχῃ δυσκολία πρὸς διαφώτισιν τῶν στίχων μου...

Ἀνέγνωσα εἰς τὴν «Νέαν Ἡμέραν» τὸν «Κανάρην» τοῦ Παράσχου. Τὸν Παράσχον ἐγὼ τὸν ἀγαπῶ, ἀλλὰ θὰ τὸν χαλάσουν μὲ τὰς κολακείας ὁποὺ τοῦ κάμνουν. Εὑρίσκω ὅτι τὸ ποίημά του εἶναι πάρα πολὺ ἐκτεταμένον, ἑπομένως περιέχει πολλὰς ἐπαναλήψεις καὶ περιττολογίας. Ἔχει ὑπερβολάς, αἵτινες δὲν χωνεύονται, καθὼς εἶναι οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι:

Ρίψετε στοῦ Ὠκεανοῦ τὸ βάθος τὸν Κανάρη,
τὸ ἄπειρο μὲ τἄπειρο νὰ κοίτωνται ζευγάρι.

Τότε τί ἀπομένει νὰ εἴπῃ τις, ὄχι μόνον διὰ τοὺς γνωστοὺς μεγάλους ἥρωας τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς γίγαντας τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Ἑλλάδος;

Πρὸ πάντων εἶναι ὀλίγον ἁρμονικοὶ καὶ οἱ στίχοι του, διότι δὲν ἀκούει τὴν χασμῳδίαν, ἥτις προέρχεται ἐκ τῆς συναντήσεως τῶν φωνηέντων. Ὁ Παράσχος, καθὼς ἐν γένει καὶ οἱ λοιποὶ νέοι τῆς Ἑλλάδος ποιηταί, ἔχουν κοινὸν τὸ ἐλάττωμα τοῦτο.

Μεταξὺ ὅμως τῶν πολλῶν στροφῶν ὑπάρχουν τινὲς ἀξιόλογοι, ὄχι ὅμως καὶ πρωτότυποι. Ἡ καλητέρα πασῶν εἶναι ἡ ἑξῆς, καίτοι ἀσθενὴς ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς γλώσσης:

Μιὰ νύχτα πὤτρεμεν ἡ γῆ κι' ὁ κόσμος ἐχαλοῦσε,
τ' ἄστρο τοῦ Ἄρη, ἄγριο καὶ χωριστὸ ἀπ' τ' ἄλλα
χαμήλωνε, χαμήλωνε, τὴ θάλασσα ζητοῦσε
κ' ἡ θάλασσα σηκώνετο στὰ σύγνεφα καβάλλα.
Καὶ τὴ στιγμὴ ποὺ φίλησε τὰ κύματα ὁ Ἄρης,
μ' ἕνα τῆς θάλασσας σπασμὸ γεννήθηκε ὁ Κανάρης.

Τὸ «σύγνεφα καβάλλα» εἶναι χυδαιοτάτη ἔκφρασις. «Κύματα ὁ Ἄρης», τὰ φωνήεντα α, ο, α προξενοῦν ἀφόρητον χασμῳδίαν.

Ὁπωσδήποτε ἡ ἰδέα εὔμορφη. Ἀλλὰ μοῦ τὴν ἐπῆρεν ἀπὸ τὸν «Βλαχάβαν» καὶ τὴν ἐτροποποίησεν ἀντικαθιστῶν εἰς μὲν τὴν Ὄσσαν τὴν θάλασσαν, εἰς δὲ τὸν Ὄλυμπον τὸν Ἄρην.

Ἀνάγνωσε τὸν «Βλαχάβαν» μου καὶ θὰ πεισθῇς περὶ τούτου. Ὁ Παράσχος ἔχει μεγάλην ἐπιτηδειότητα εἰς τὸ νὰ οἰκειοποιῆται ἄλλων ποιητῶν ἰδέας καὶ νὰ τὰς παριστᾷ ὡς ἰδικάς του. Ταῦτα εἰπὲ εἰς τὸν φίλον μου Ροΐδην, τὸν

ὁποῖον εὐχαριστῶ διὰ τὴν φιλοφρονεστάτην ἐπιστολήν του και τὸν ὁποῖον συγχαίρω διὰ τὸ παράσημον τῆς λεγεῶνος τῆς τιμῆς, τὸ ὁποῖον ἔλαβε συγχρόνως μὲ τὸν φίλον μας Βλάχον...

Ἐπανέρχομαι εἰς τὸν «Κανάρην» τοῦ Παράσχου. Ἀναγινώσκων τὰς τελευταίας στροφάς, ἔνθα ὁ ποιητὴς ἀγανακτῶν λέγει ὅτι δὲν ἔπρεπε ποτὲ νὰ θάψουν τὸν ἥρωα εἰς τὸ χῶμα, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ τὸν ρίψουν εἰς τὴν θάλασσαν, ἵνα :

Τὸ ἄπειρο μὲ τ' ἄπειρο κοίτωντ' ἐκεῖ ζευγάρι,

συλλογίζομαι πόσον θὰ ἦτο πρίεργον ἂν μίαν τοιαύτην πρότασιν ἤθελε την δεχθῆ ἡ Κυβέρνησις καὶ ἂν ὁ Ἀθηναϊκὸς λαός, ὁ Βασιλεύς, οἱ ὑπουργοί, ὁ κλῆρος, πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ τοῦ κράτους, μὴ ἐξαιρουμένου τοῦ Ἀναστασίου Βυζαντίου, τοῦ Βλάχου, τοῦ... Καμπούρογλου καὶ πρὸ πάντων τοῦ φίλου Ροΐδη παρακολουθοῦντες τὸ λείψανον, ἤθελον ἐπιβῆ τῆς «Ὄλγας», τοῦ «Γεωργίου» καὶ ὅλων τῶν ἀτμοκινήτων τῆς Ἑταιρείας καὶ τῶν λέμβων τοῦ Πειραιῶς, καὶ ἀφοῦ ἤθελον φέρει τὸν νεκρὸν εἰς τὰ κλασσικὰ νερὰ τῆς Σαλαμῖνος καὶ δέσει δύο σιδηρᾶς σφαίρας, μίαν εἰς τὸν λαιμόν του καὶ μίαν ἄλλην εἰς τοὺς πόδας, τὸν παραδώση εἰς τὰ θαλάσσια κύματα.

Ὅλος ὁ κόσμος ἤθελεν ὁμιλήσει καὶ γράψει ἐπὶ τῆς πρωτοφανοῦς ταύτης κηδείας! Ὁ δὲ ἱερεὺς ἀντὶ νὰ ρίψη τὸ χῶμα ἐπαναλαμβάνων τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο «γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει», ἤθελε βεβαίως ραντίσει τὸ πτῶμα μὲ νερὸν τοῦ πελάγους καὶ ἐκφωνήσει «θάλασσα εἶ καὶ εἰς θάλασσαν ἀπελεύσει».

Ὅλα ταῦτα εἶναι ὡραιότατα, ἀλλὰ γράψε μου, τοῦ ἤρεσαν τοῦ Ροΐδη;

Μὴ λησμονήσῃς ν' ἀναγνώσῃς τὸν «Βλαχάβαν». Ἐν τούτοις ἄκουσον τοὺς ἑπομένους στίχους, οἵτινες ἔρχονται μετὰ μακρὰν περιγραφὴν τῶν δύο περιφημοτέρων βουνῶν τῆς ἁρματωλικῆς Ἑλλάδος:

Ὁ Ὄλυμπος ἐκύτταζε τὴν ὤμορφη τὴν Ὄσσα,
τὴν εἶδε ποὺ κοκκίνιζε σὰν ντροπαλὴ παρθένο
καὶ γέρνει, γέρνει τὴν κορφὴ καὶ τὴν φιλεῖ στὸ στόμα.
Κ' εὐθὺς μ' ἐκεῖνο τὸ φιλί, ποὖναι ζωὴ καὶ φλόγα,
ἀνάφτουν, ζωντανεύουνε τῆς νειόνυφης τὰ σπλάχνα
καὶ δὲν ἐπέρασε καιρός, χρόνοι πολλοὶ καὶ μῆνες...

. . . .

Βλέπεις, λοιπὸν ὅτι μ' ἔκλεψεν ὁ Παράσχος καὶ κανεὶς δὲν προβαίνει νὰ τὸ εἴπη.

Καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν ᾠδήν, τὴν ὁποίαν ὁ Βίκτωρ Οὖγος ἐποίησε ὑπὲρ τοῦ Κανάρη, κατ' ἐμὴν πεποίθησιν εἶναι μία τῶν ἀσθενεστέρων ἐξ ὅσων συνέταξεν ὁ μέγας τῆς Γαλλίας ποιητής.

Ἀλλὰ εἰς ποιούς νὰ τὰ εἴπη τις καὶ τίς νὰ τὸν ἀκούση. Ὁ κακομοίρης ὁ Ροΐδης, καίτοι ἀπότομος εἰς τὰς ἰδέας του, ἔχει ὅμως μεγάλο δίκηο νὰ λέγη ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ποίησις ἐν Ἑλλάδι εἶναι κομματικὴ ὑπόθεσις. Ἂν σηκωθοῦν κάμποσοι Καμπούρογλοι, Βυζάντιοι καὶ εἴπουν: τί ἀριστούργημα εἶναι αὐτὸ τὸ

ποίημα! ὅλος ὁ κόσμος σὰν τὸν ἀντίλαλο ἀπαντᾷ· «Τί ἀριστούργημα!» Καὶ ἔτσι πλανῶντες καὶ πλανώμενοι ἀποτελοῦν ἓν σῶμα καὶ ψυχὴν μίαν.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ»

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 26ῃ Ὀκτωβρίου 1877

Φίλε ποιητά,

«Αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην νὰ σᾶς εὐχαριστήσω διὰ τὰς φιλοφροσύνας πρὸς ἐμέ, τὰς ὁποίας ὁ ἀγαπητὸς Ξενοφῶν μοὶ δεικνύει εἰς πᾶσάν του σχεδὸν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολήν σας. Παρὰ τοῦ ἰδίου ἔμαθον ὅτι ὑποφέρετε ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς· τούτους πρέπει νὰ προσέχητε καὶ νὰ περιποιῆσθε, ἀφίνοντες κατὰ μέρος πᾶσαν μέριμναν καὶ φροντίδα περὶ τῆς ἄλλης ἐκείνης ἀσθενείας τοῦ nevrosisme, γεννηθεῖσαν ὑποθέτω ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ βιβλίου τοῦ Bouchut. Τοῦτο διῆλθον καὶ ἐγὼ ἐκ περιεργείας, τὴν γνώμην μου δὲ περὶ αὐτοῦ δὲν ἤθελον τολμήσει νὰ ἐκφράσω, ἂν δὲν εἴχομεν ὁμιλήσει διὰ μακρῶν περὶ αὐτοῦ μετὰ τοῦ κοινοῦ φίλου Γαλβάνη, θεωροῦντος αὐτὸ καὶ ἐκείνου un roman médical. Ἂν λάβω ποτὲ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σᾶς ἐπανίδω εἰς τὸ γραφεῖόν μου, θέλω σᾶς δείξει εἰς τὰς ὀπισινὰς σανίδας τῆς βιβλιοθήκης μου ὁλόκληρον συλλογὴν ἰατρικῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα πρὸ ὀκτὼ ἐτῶν συνέλεγον καὶ ἀνησύχως κατεβρόχθιζον, νομίζων ὅτι πάσχω ἐξ ἀσθενείας τοῦ νωτιαίου μυελοῦ. Οἱ ζῶντες ὡς ἡμεῖς ἔγκλειστοι ἐντὸς σπουδαστηρίου ὑπόκεινται εἰς τοιαύτας μονομανίας, κατὰ τῶν ὁποίων ἄλλο ἰατρικὸν δὲν ὑπάρχει εἰμὴ ἡ πυρπόλησις παντὸς ἰατρικοῦ βιβλίου. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι δὲν ἔκαυσα τὰ ἰδικά μου, ἀλλὰ τὰ φυλάττω μόνον ὡς μνημεῖον ἀπωλείας καιροῦ καὶ χρημάτων. Φρονῶ δὲ ὅτι διὰ τοὺς μὴ εἰδικοὺς καὶ ἐπιθυμοῦντας ἐν τούτοις ν' ἀποκτῶσιν ἰατρικὰς γνώσεις, τὸ καταλληλότερον μέσον δὲν εἶναι τὰ βιβλία, ἀλλὰ συνδιαλέξεις μετὰ ἰατρῶν hommes du monde, οἷος ὁ Γαλβάνης, μετὰ τοῦ ὁποίου κάμνομεν συχνὰ μακροὺς περιπάτους, λυπούμενοι πολλάκις ὅτι δὲν ἐκρατήσατε τὸν λόγον σας ἐρχόμενοι εἰς Ἀθήνας.

Ἐπισυνημμένον σᾶς πέμπω φυλλάδιόν μου ὑπὸ τὸν τίτλον τὰ «Κείμενα», διὰ τοῦ ὁποίου ἀπαντῶ διὰ τελευταίαν φορὰν εἰς τὸν κ. Βλάχον, ὅστις ἔκρινεν εὔλογον νὰ κινήσῃ ἐναντίον μου ἀγωγὴν ἐπὶ στρεβλώσει συγγραφέων, τῆς ὁποίας τὴν βασιμότητα θέλετε δυνηθῆ νὰ ἐκτιμήσητε ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ ἀναφερομένων ἀποσπασμάτων τοῦ Ἑγέλου, Levêque καὶ λοιπῶν καὶ τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ ἐπικαλεσθέντος τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν κ. Βλάχου. Εἶμαι δὲ σταθερῶς καὶ ἀμεταθέτως ἀποφασισμένος νὰ μὴ ἀπαντήσω πλέον οὐδὲ γρῦ, διότι ἀηδίασα ἐξ ὅλης καρδίας τὸν τοιοῦτον τρόπον συζητήσεως. Ὁ ἀξιότιμος πρέσβυς μας ἐν Βερολίνῳ εὗρε κἀκεῖνος καιρὸν εἰς τὰς παρούσας κρισίμους περιστάσεις νὰ γράψῃ ὑπόμνημα εἰς ἀναίρεσιν τοῦ πρώτου μου φυλλαδίου. Τοῦτο εἶναι τοὐλάχιστον εὐπρεπὲς καὶ ἐν καλῇ πίστει γεγραμμένον, ἀφ' ἑτέρου ὅμως δὲν λέγει τι νέον, ἀλλὰ τὰ μυριάκις ἀναμασηθέντα, ὥστε νομίζω πᾶσαν ἀπάντησιν περιττήν.

Πολὺ ἐλυπήθην τὸν υἱόν του Κλέωνα χάνοντα τὴν θέσιν του ἕνεκα τοῦ «Ἰουλιανοῦ Παραβάτου». Ἀνεγνώσατε τὸ βιβλίον τοῦτο τὸ ἐν μεσοῦντι δεκάτῳ ἐνάτῳ αἰῶνι σκοπὸν ἔχον ν' ἀποδείξῃ ὅτι τὰ θαύματα τοῦ Μωυσέως εἶναι ἀμφισβητήσιμα; Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ οὕτως ἐχθρικῶς διακείμενος πρὸς τὸ θαῦμα συγγραφεὺς αὐτοῦ ἐπιχειρεῖ κἀκεῖνος νὰ θαυματουργήσῃ ἀνεγείρων ἐκ νε-

κρῶν, ἐν δραματικῷ μάλιστα διαλόγῳ, τὸ ἀπαρέμφατον, τὸν ἁπλοῦν μέλλοντα καὶ ἄλλα τοιαῦτα πνεύματα ἀνυπόφορον ἀποπνέοντα δυσωδίαν. Δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω πῶς νέος τόσον ἔξυπνος συνέλαβε νὰ γίνῃ Don Quichotte τοῦ ἀπαρεμφάτου. Τὸ βιβλίον τοῦτο φαίνεται εὐτυχῶς ὂν τὸ κύκνειον ᾆσμα τοῦ ἐκπνέοντος Λογιωτατισμοῦ.

Ὁ Παῦλος Διομήδης μ' ἔδωκε πρὸ δεκαπέντε ἤδη ἡμερῶν τὰ ἀρχιχρονιάτικα τῆς «Ἑστίας», ἤτοι τὴν λαμαρτίνειον «Λίμνην» σας. Τὴν εὗρον ὡραίαν, πρὸ πάντων πιστὴν ὡς σκύλον εἰς τὸ πρωτότυπον. Τὴν ἀνέγνωμεν en famille καὶ ἐνθυμήθημεν, ἐγὼ τοὐλάχιστον, le bon vieux temps ἢ μᾶλλον le don jeune temps, διότι ἡ ἔκφρασις vieux μοὶ φαίνεται λανθασμένη. Entre nous σᾶς ἐξομολογοῦμαι ὅτι, εἰς ἣν ἔφθασα ἡλικίαν, ἡ ποίησις, πρὸ πάντων δὲ ἡ καλὴ ποίησις ἀντὶ ἀμιγοῦς ἡδονῆς μοὶ προξενεῖ ἤδη αἴσθημά τι ἀδημονίας, ἐνθυμίζουσά με ὅτι τὰ μόνα ἐπὶ τοῦ κόσμου τούτου καλὰ πράγματα, ἤγουν αἱ λίμναι, ξηραίνονται ἅμα φθάσῃ τις nel mezzo del cammin di nostra vita. Ἐνθυμεῖσθε τοὺς δεκαπέντε ἔτη μετὰ τὴν «Λίμνην» γραφέντας ὡραίους στίχους τοῦ Λαμαρτίνου·

Femmes, anges mortels, création divine,
Seul rayon où notre vie un moment s' illumine,

....

Quand vous vous desséchez sur le coeur qui vous aime,
Ou que ce coeur flétri se dessèhe lui même
Des lieux où vous êtes nous détournons nos pas κ.τ.λ.

Ἔπρεπε καὶ τούτους νὰ μεταφράσετε εἰς ἐπῳδὸν ἐκφράζουσαν τὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα προξενεῖ ἡ ἀνάγνωσις τῆς «Λίμνης» εἰς ὅσους δὲν ὁμοιάζουσι τὸν παρόντα ἐκείνην τὴν ἑσπέραν colonel P... que le temps épargne ouqu' il peut rajeunir.

Ἀλλ' ἐν τῇ τόσῃ μου πολυλογίᾳ, λησμονῶ ὅτι καταχρῶμαι ἴσως τῆς ὑπομονῆς καὶ τῶν ὀφθαλμῶν σας. Λησμονῶ ἀκόμη νὰ σᾶς εὐχηθῶ τὸ ἐρχόμενον νέον ἔτος πλῆρες εὐδαιμονίας καὶ ἀνεξαντλήτου ἐμπνεύσεως «ἀ ν τ α ν α τ ε λ λ ο ύ σ η ς τ ὸ θ ε ῖ ο ν τ ῆ ς ἀ π ο κ α λ ύ ψ ε ω ς φ έ γ γ ο ς», ὡς λέγει ὁ φίλος ἡμῶν κ. Βλάχος, ὃν μοὶ χρεωστεῖτε κατά τι τὴν χάριν ὅτι κατώρθωσα νὰ κατατάξω, ἂν καὶ ἀργά, εἰς τὸν ὅμιλον τῶν θαυμαστῶν σας. Γνωρίζετε ὅτι μετέφρασε καὶ ἐκεῖνος τὴν «Λίμνην»· θέλετε νὰ σᾶς τὴν στείλω, ἵνα λουσθῆτε εἰς νάματα καθαρεύοντα; Προσφέρατε τὰς φιλικωτάτας προσρήσεις μου εἰς τὸν υἱόν σας καὶ πιστεύετέ με

Ὅλον ὑμέτερον

Ε. ΡΟΙΔΗΣ»

Ἐν Λευκάδι τῇ 5ῃ Ἰανουαρίου 1878

«Μὰ τὸν Θεόν, Ροΐδη, σὲ ζηλεύω καὶ θὰ σοῦ ἔδιδα εὐχαρίστως ὅλα τὰ ποιητικά μου ὀνείρατα, ὅλους τοὺς καπνοὺς τῆς διανοίας μου, ὅλους τοὺς χρυ-

σοῦς πόθους τῆς ψυχῆς μου, εἰς ἀντάλλαγμα μικρᾶς μικροτάτης δόσεως τῆς εὐθυμίας σου καὶ τῆς ὑπερανθρωπίνου ὑπομονῆς, ἧς ἔδωκες δείγματα τρανότατα παλαίων μετὰ τοῦ φίλου μας Βλάχου.

.. ..

Ἄλλοτε ὁ Βερναρδάκης ἐπικρίνων μὲ τὸν φαρμακερώτερον τρόπον τὸν εις τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον διθύραμβόν μου, ἔγραψε σὺν τοῖς ἄλλοις ὅτι ἐπῆρα εἰς τὸν λαιμόν μου πολλοὺς ἐκ τῶν νεωτέρων ποιητῶν μας, διότι, γενόμενοι ὀπαδοί μου, περιεφρόνησαν τὴν Ἀρχαίαν καὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν λατρείαν τῆς δημοτικῆς γλώσσης, ἐλπίσαντες ὅτι ἤθελον ἀποκτήσει εὔκολον δόξαν περιβεβλημένοι τὰ δυσώδη ράκη τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ. Ἄρα ἤμην ἐγὼ ὑπεύθυνος διὰ τοῦτο καὶ ἔνοχος κατὰ τῆς νεωτέρας ποιήσεως ἐσχάτης προδοσίας. Ἴσως ὁ Βερναρδάκης δὲν εἶχεν ἄδικον τοιαῦτα λέγων, διότι οἱ λογιώτατοι νομίζουν ὅτι ἡ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ ἡ δημοτικὴ ποίησις εἶναι γεννήματα καὶ θρέμματα τῶν τριόδων, ὄζουσαι τὸ οἰνόπνευμα καὶ τὴν κραιπάλην, ἀξιόλογοι ἴσως πρὸς διατύπωσιν αἰσχρῶν καὶ αἱματηρῶν ὕβρεων καὶ βλασφημιῶν, οὐδέποτε δ' ἱκαναὶ ἢ ἄξιαι νὰ ἐκφράσωσιν αἰσθήματα ὑψηλὰ καὶ εὐγενεῖς ἐννοίας. Ὡς τοιαύτην λοιπὸν τὴν περιεφρόνησαν, τὴν ἀπεκήρυξαν καὶ μὴ καταδεχθέντες νὰ τὴν σπουδάσωσι προσεπάθησαν νὰ τὴν θάψωσιν ὁλοζώντανην. Ἐπίστευε λοιπὸν καὶ ὁ Βερναρδάκης καὶ οἱ τῷ Βερναρδάκῃ ὅμοιοι, ὅτι τίποτε δὲν ἦτο εὐκολώτερον παρὰ νὰ γράψῃ τις τὴν δημοτικήν, τίποτε εὐχερέστερον παρὰ νὰ γίνῃ τις δημοτικὸς ποιητής, ἀφοῦ ἤθελε στέρξει νὰ καταβαρβαρωθῇ ἀναστρεφόμενος μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ καταπίνων τὰ ξεράσματά του. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει κατὰ τὸν Βερναρδάκην καὶ τὸν Βλάχον ὁ λαὸς ἤμην ἐγώ, ἐγὼ ἑπομένως ὁ ἔνοχος, ὁ παραίτιος τῆς ἐν Ἑλλάδι ποιητικῆς καταστάσεως.

Ὠργίσθησαν κατ' ἐμοῦ, διότι τὴν δημώδη γλῶσσαν ἐθεώρησα γνήσιον προϊὸν τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, στοιχεῖον ἀπαραίτητον ἐθνικῆς ἀναστάσεως, παραφυάδα ὑπερήφανον βλαστήσασαν μὲν ἐκ τοῦ ἀψύχου κορμοῦ τοῦ ἀποθανόντος παλαιοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀλλ' ἔχουσαν κάλλος πρωτότυπον, ζωὴν ἰδίαν, ψυχὴν ἀκατάβλητον, μέλλον λαμπρὸν καὶ μέγα. Τί τοὺς ἔβλαπτεν ἡ παραφυὰς αὕτη ἡ ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ποτισθεῖσα διὰ ποταμοῦ αἱμάτων καὶ δακρύων, τί τοὺς ἔβλαπτε καὶ συνώμοσαν νὰ τὴν πνίξωσιν ἢ νὰ τὴν μαράνωσι βρέχοντες αὐτὴν ἀδιακόπως ὄξος καὶ χολήν;

Τοῦ κάκου κοπιῶσι καὶ βασανίζονται! Ὅσον τὴν κατακόπτουν καὶ τὴν ποδοπατοῦν, τόσον ἐκείνη θὰ θρασομανᾷ καὶ θὰ ἀνδρειεύεται.

Βεβαίως ἡ στιγμὴ εἶναι κρισιμωτάτη καὶ ἐπικίνδυνος, καθὼς εἶναι ἐν γένει ὅλαι αἱ ριζικαὶ μεταβολαί, εἴτε ἀνήκουν εἰς τὸν ἠθικὸν εἴτε ἀνήκουν εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον. Καθεὶς νομίζει σήμερον, ὅτι, ἀφοῦ ἀπεταμίευσεν ἐν τῇ διανοίᾳ του μικρὸν κεφάλαιον δημοτικῶν φράσεων, δύναται ἀκινδύνως δι' αὐτῶν νὰ τρέξῃ τὸ δημοτικὸν ποιητικὸν στάδιον καὶ νὰ γεννήσῃ ἔργα ἄξια σεβασμοῦ ἢ συμπαθείας.

Διὸ καὶ βλέπομεν καθ' ἡμέραν βαίνοντα εἰς τὸ φῶς ἄπειρα ἀκατανόμαστα στιχουργήματα, μὴ δυνάμενα νὰ θεωρηθῶσι παρὰ ὡς ἀποθῆκαι λέξεων χυδαίων, ξενικῶν, ἀσυναρτήτων καὶ ὡς φυράματα ἐξ ὕλης βαναύσου, ἀκατασκευάστου, ποταπῆς.

Εἶχες λοιπόν, φίλτατε Ροΐδη, πολὺ δίκαιον καταγγέλλων ἐν τῇ προτελευταίᾳ ἐπιστολῇ σου τὴν κατάχρησιν καὶ τὸν κίνδυνον, ὅστις θὰ προέκυπτεν ἂν ἔμενεν ἀθεράπευτος. Ἀλλὰ μὴ φοβοῦ. Ὅσον ἡ πίεσις τοῦ Λογιωτατισμοῦ ὑ-

πῆρξε μεγάλη, τόσον ἔπρεπε νὰ εἶναι ζωηρὰ καὶ ἡ ἐξέγερσις. Μὴ φοβοῦ. Ὁ καιρὸς θὰ καθαρίσῃ τὴν αἶραν ἀπὸ τὸ σιτάρι. Μὴ ἀμφιβάλλῃς περὶ τούτου, ἀρκεῖ μόνον οἱ νέοι τῆς Ἑλλάδος ποιηταὶ νὰ μὴ δειλιάσωσιν ἀπέναντι τῶν τελευταίων ἀπηλπισμένων ἐφόδων τοῦ Λογιωτατισμοῦ, ὄντες δὲ βέβαιοι περὶ τοῦ τελικοῦ θριάμβου νὰ ἀσχοληθῶσι σπουδαίως συλλέγοντες, καθαίροντες, συντάττοντες τοὺς ἀπεράντους θησαυροὺς τῆς δημοτικῆς ἡμῶν γλώσσης, τῆς γλώσσης ἐκείνης δι' ἧς ὁ νέος Ἕλλην κατὰ τὸν ἀτελεύτητον αἰῶνα τῆς δουλείας ἐμοιρολόγησε, δι' ἧς ἐτραγούδησε, δι' ἧς ἐνεψυχώθη ἐν τῷ μακρῷ ἀγῶνι κατὰ τῶν πατροπαραδότων ἐχθρῶν του.

Ἡ μεταβολὴ ὑπῆρξε τραχεῖα, ἀπροσδόκητος. Κρυφὸ σαράκι ἔτρωγε τὸ κουφάρι τοῦ Λογιωτατισμοῦ καὶ ἐνῷ ἐφαίνετο ῥωμαλέος, ῥοδοκόκκινος, στιβαρός, αἴφνης σωριάζεται καὶ καταπίπτει. Ἐπὶ τῇ ἀνελπίστῳ τελευτῇ του ἠγέρθησαν ἀπροπαρασκεύαστοι οἱ νέοι τῆς Ἑλλάδος ποιηταί, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν ἀγῶνα ἐνδεδυμένοι τὰ πρῶτα φορέματα, τὰ ὁποῖα ἔτυχε προχείρως νὰ εὕρουν. Τοῦτο δὲν μὲ φοβίζει. Ἐγὼ αὐτός, ὅστις ἐφ' ὅλην τριακονταετίαν ἀποκλειστικῶς ἀφιερώθην εἰς τὴν μελέτην τῆς δημοτικῆς, ἐγὼ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐννοῶ τὴν γυμνότητά μου.

Αὐτὸς ὁ φίλος Παράσχος, καίπερ κηρυχθεὶς πρὸ χρόνων ὀπαδὸς τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἔχει ἀνάγκην νὰ κοπιάσῃ ἀκόμη πολὺ πρὶν ἢ δυνηθῇ νὰ δώσῃ εἰς τοὺς στίχους του ὅλον τὸν τόνον καὶ τὴν σαφήνειαν, τὴν ὁποίαν ἀπαιτεῖ πρὸ πάντων ἡ δημοτικὴ ποίησις.

Τὸν «Κανάρην» του εἶδα μετὰ λύπης ὅτι ἀπροσέκτως ἐμόλυνε διὰ τῆς παραδοχῆς λέξεων καθὼς τὸ μιά, τὸ μακάρι, τὸ καβάλλα· παρετήρησα δὲ ὅτι δὲν ἐπρόσεξε πολὺ καὶ εἰς τὴν προσῳδίαν, ἀφήσας, κατὰ τὸ ἔθιμον τῶν λογιωτάτων, παραπολὺ συχνὰ τὰ φωνήεντα νὰ προξενοῦν χασμωδίας δυσαρέστους, ἀντὶ νὰ συνέρχωνται εἰς κρᾶσιν, εἰς συναίρεσιν ἢ εἰς συνίζησιν.

Καράβι ἐπαράδερνε, εἶναι τὸ πρῶτον ἡμιστίχιον τοῦ ποιήματός του, εἶναι ἡ πρώτη εἰκὼν τὴν ὁποίαν ὁ ποιητὴς προσφέρει εἰς τοὺς ἀναγνώστας του, καὶ ὅμως τὸ τελικὸν **ι** τῆς πρώτης λέξεως καὶ τὸ ἀρχικὸν **ε** τῆς δευτέρας προξενοῦν ἀδιαφιλονείκητον χασμωδίαν. Ὁ δὲ λαὸς ἢ θὰ μετέβαλλε τὴν ἔκφρασιν ἢ θὰ προσέθετε τὸ **ν** εἰς τὸ καράβι καὶ τοιουτοτρόπως θὰ ἐθεράπευε τὴν ἀνάγκην τῆς εὐφωνίας.

Ἐπειδὴ τί σημαίνουν οἱ δύο ἑπόμενοι στίχοι τῆς β' στροφῆς τοῦ Δ' μέρους τοῦ ποιήματός του:

Ἀθανασίας λειτουργιά, τῆς φλόγας Ἅγιο Βῆμα,
τοῦ Χάρου δισκοπότηρο στοῦ κεραυνοῦ τὸ χέρι...;

ἐγὼ βεβαίως δὲν κατώρθωσα νὰ τὸ ἐννοήσω, ἡ δὲ δημοτικὴ ποίησις, καθὼς προεῖπον, πρέπει πρὸ πάντων νὰ εἶναι εὐνόητος, οὐχὶ βεβιασμένη, διότι τότε ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ, εἰς ὃν κυρίως ἀποβλέπει.

Ταῦτα πάντα, φίλτατε Ροΐδη, ὁ καιρὸς θὰ τὰ κανονίσῃ. Σεῖς δὲ οἱ κριτικοὶ μὴ μετέρχεσθε τὸ ἔργον σας μετὰ δυσμενείας. Μὴ φαίνεσθε ἄγριοι, ἀδυσώπητοι, ἀμείλικτοι κατὰ τῶν νέων ποιητῶν τῆς Ἑλλάδος. Συμβουλεύσατέ τους μετὰ γλυκύτητος, ἔχετε τὴν ὑπομονὴν νὰ τοὺς φωτίζετε. Μὴ πρὸς Θεοῦ τοὺς χλευάζετε. Ἡ εἰρωνεία, ὁ χλευασμὸς εἶναι μάχαιραι φαρμακεραί, ἱκαναὶ ν' ἀπονεκρώσωσι, Κύριος οἶδε, ποίαν κρυφὴν ποιητικὴν μεγαλοφυΐαν ἐπὶ καιρίᾳ καὶ ἀνεπανορθώτῳ βλάβῃ τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἔθνος ἄνευ ἐθνικῆς ποιήσεως δὲν ἀναγεννᾶται. Θὰ ἦτο δὲ θαῦμα ὅλως ἔκτακτον ἂν προώρισται νὰ εἴμεθα ἡμεῖς ἡ πρώτη ἐξαίρεσις τοῦ γενικοῦ τούτου κανόνος. Ἀνάγκη λοιπὸν ἄφευκτος νὰ γεννηθῇ, καὶ νὰ προαχθῇ παρ' ἡμῖν ἡ δημοτικὴ ποίησις, ἥτις μόνη δύναται νὰ εἶναι καὶ ἐθνική. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον πρέπει νὰ ταφῇ διὰ παντὸς ὁ Λογιωτατισμός, καὶ πρέπει διὰ πάσης θυσίας νὰ καλλιεργηθῇ ὁ σπόρος τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ὁπουδήποτε καὶ ἂν φανερωθῇ, εἴτε ἐν μέσῳ ἀκανθῶν καὶ τριβόλων εἴτε ἐν μέσῳ βορβορώδους ἐδάφους.

Καὶ σύ, φίλτατε Ἐμμανουήλ, σὺ ὅστις ἐπροικίσθης ὑπὸ τῆς φύσεως διὰ κραταιοτάτης διανοίας, μὴ περιφρονήσῃς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς διδασκαλίας. Γνωρίζεις ὅτι ἄγρια φυτὰ καὶ θηρία ἀνήμερα διὰ τῶν θωπειῶν καὶ τῶν περιποιήσεων μεταβάλλουσι φύσιν καὶ καθίστανται ὡραιότατα καὶ ὠφέλιμα. Πῶς λοιπὸν δὲν θὰ τελειοποιηθῇ, πῶς δὲν θὰ προκόψῃ, πῶς δὲν θὰ βασιλεύσῃ καὶ ἡ δημοτική μας ποίησις, ἀφοῦ μετὰ στοργῆς τὴν ἐναγκαλισθῶσιν καὶ τὴν ἀγαπήσωσιν ὅλοι;

Φθάνει... φθάνει... πρὸς Θεοῦ. Σ' ἐσκότισα καὶ θὰ βαρεθῇς τὴν φλυαρίαν μου.

Μοῦ ἄρεσε πολὺ ὁ τίτλος τοῦ roman médical, τὸν ὁποῖον ὁ φίλτατος Γαλβάνης ἀπένειμεν εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Bouchut. Ὡς πρὸς τὸ «νότιον» μυελόν σου μὴ ἀνησυχῇς, ἕως ὅτου διατηρεῖται ὑγιὴς ὁ βόρειος. Στεῖλε μου τὴν «Λίμνην» τοῦ Βλάχου (τὴν μετάφρασιν τῆς «Λίμνης» τοῦ Λαμαρτίνου ἀπὸ τὸν Ἄγγελον Βλάχον)· εἶμαι περίεργος νὰ τὴν ἀναγνώσω. Ἡ ἰδική μου εἶναι ἀρκετὰ ἐπιτυχής, ἤρεσε δὲ καὶ ἐν Ἑπτανήσῳ πολύ, ἴσως διότι ἐν Ἑπτανήσῳ τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς ποιήσεως εἶναι εὐπροσδεκτότερον ὡς ἐκ τῆς μακρᾶς μετὰ τῶν Φράγκων ἐπιμιξίας.

Σὲ γλυκοφιλῶ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ»

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΥ [1]

Ἀπὸ Λευκάδα, 12 τοῦ Μαΐου 1859

«Σὲ συχαίρομαι, Κὺρ Ἀνδρέα, διὰ τὴν καλὴν ἰδέα ὁποὺ τὸ δαιμόνιό σου (διότι πρέπει νὰ ἔχῃς καὶ σὺ ἕνα δαιμόνιο σὰν τὸν μακαρίτη τὸ Σωκράτη), ὁποὺ τὸ δαιμόνιό σου σοῦ ἐφύτεψε μέσ' στὴν καρδιά. Μοῦ κακοφαίνεται μονάχα ὅτι δὲν ἐξύπνησες πρωτύτερα καὶ ἄφηκες νὰ περάσῃ τόσος καιρὸς γιὰ ν' ἀνάψῃς τὸ «Λύχνο» σου. [2] — Ἡ οἰκογένεια ὁποὺ πρέπει νὰ εἶναι τὸ θεμέλιο κάθε κοινωνίας, ἡ οἰκογένεια καταντᾷ νὰ εἶναι γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ κοινωνία τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὠμέγα. Καὶ καθὼς τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὠμέγα εἶναι τὸ πρῶτο τροπάριο τοῦ μεγάλου συλλείτουργου ὁποὺ ψάλλομε μόλις ἔμπωμε σὲ τοῦτο τὸν κόσμο, ἔτσι εἶναι θεάρεστο ἔργο νὰ μάθωμε νὰ τὸ ἐκστηθίζωμε ἀπὸ τὰ μικρά μας νηῶτα.

Ἀπὸ τὸν καιρὸ μάλιστα ὁποὺ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ ἐλάβαμε μυστικὲς ψηφοφορίες καὶ ἐλεύθερες ἐκλογές, δὲν ἠξεύρω κ' ἐγὼ διατί, ἀλλὰ εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ οἰκογένεια, ἂν δὲν ἐχάθηκε ὅλως διόλου, πάει νὰ χαθῇ, τὴν ἐπῆρε τὸ σύφλογο, δὲν ἔχει πλιὸ τὴν ἑνότητά της καὶ μεράζεται σὲ τόσα μέρη, ὅσα εἶναι καὶ οἱ ψῆφοι ὁποὺ τήνε συνθέτουνε.

Συμπάθειο ὁποὺ χωρὶς νὰ θέλω ἔπεσα εἰς τὰ πολιτικά, ἀλλὰ ὅπου πονεῖ τὸ δόντι, ἐκεῖ χτυπᾶ καὶ ἡ γλῶσσα. Μὲ πικραίνει παραπολὺ ἡ κατάσταση, εἰς τὴν ὁποία μᾶς ἔφερε ἡ πρασινόλευκη ἐκείνη κάλπη, ὁποὺ σὺ ὁ ἴδιος ὠνόμασες ἄλλη φορὰ γαϊδούρα, ὅταν ὁ κακός σου ὁ ἄγγελος σὲ ἐσυμβούλεψε νὰ τὴν καβαλλικέψῃς. Γιὰ τὸ καλό σου δὲν σ' ἐδέχτηκε εἰς τὴν πλάτη της, γιατὶ δὲ δέχεται παρὰ ὅσους τήνε γλυκαίνουνε καὶ τήνε ξεγελᾶνε μὲ βρόμη, μὲ κριθάρι καὶ μὲ παχειὰ λόγια, ἀλλὰ δὲν μπορεῖς νὰ μοῦ ἀρνηθῇς ὅτι γιὰ μιὰ στιγμὴ ἐπίστεψες καὶ σὺ πὼς ἠμποροῦσες νὰ σταθῇς στὴ σέλλα της χωρὶς νὰ πέσῃς. Καὶ πρέπει νὰ σοῦ τὸ εἴπω μὲ ἐλευθερία ὅτι, ἂν ἡ κάλπη ἢ ἡ γαϊδούρα ἔκαμε ποτέ της καλὸ εἰς τὴν Ἑφτάνησο, τὸ καλὸ τοῦτο εἶναι ὁποὺ σὲ ἐγκρέμισε.

Συμπάθειο λοιπὸν ἂν καὶ ἐγὼ τώρα ἔπεσα εἰς τὰ πολιτικά, τὰ ὁποῖα δὲ συχωροῦνται εἰς τὸ λύχνο σου· ἄλλη φορὰ ἔπεσες καὶ σὺ καὶ σφάλμα γιὰ σφάλμα εἴμεθα ἴσα ἴσα.

---

1) Γράφει ὁ Παλαμᾶς στὴ μελέτη του γιὰ τὸν Βαλαωρίτη, ἀνάμεσα σὲ πολλὰ ἄλλα: «Ἡ συντροφιὰ τοῦ Βαλαωρίτη καὶ τοῦ Λασκαράτου... στάθηκε καρπερὴ σὲ κάτι ποὺ ξεχωριστὰ μᾶς γνοιάζει. Ἔδωκε ἀφορμὴ τοῦ Βαλαωρίτη νὰ γράφῃ τὴ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ στὸν πεζὸ λόγο...

2) Ὁ «Λύχνος»: περιοδικὸν φύλλον ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέα Λασκαράτου.

Καὶ μά τὴν ἀλήθεια ἂν ὁ λύχνος σου ἔχῃ χρεία γιὰ λάδι ἔκαμες καλὰ νὰ πάρῃς τέτοιο μέτρο· τὰ πολιτικὰ δὲν εἶναι λάδι ὁποὺ νὰ καίεται καὶ ἤθελε σοῦ τὸν ἀφήσουν νὰ ψοφήσῃ τῆς δίψας, ἂν ἐπρόσμενες μὲ πολιτικὰ νὰ τόνε ποτίσῃς. Δὲ βλέπεις πῶς μία μία ξεψυχοῦνε ὅλες αἱ πολιτικές μας ἐφημερίδες; Ἂν δὲν ἤτανε ὁ λόγος τοῦ ἀγαπημένου μου Λομβάρδου, ὁποὺ ἐβάσταξε δὲν ἠξεύρω πόσους μῆνες, ὡς καὶ ἡ «Φωνὴ» τοῦ Ἰονίου ἤθελε βουβαθῆ. Ὁ Θεὸς μᾶς ἐσπλαχνίστηκε καὶ ἔδωκε εἰς τὸ συνάδελφό μου τὴ γλῶσσα τόσο μακρυά, ὁποὺ μὲ ἐκεῖνον τὸ λόγο ἐμπόρεσε νὰ πληρώσῃ τὴν ὑποχρέωσί του καὶ νὰ δώσῃ εἰς τοὺς συνδρομητάς του σωστούς, ὁλόσωστους τοὺς ἀριθμούς του.

Ἄλλες ἐφημερίδες σὰν τὸν «Παρατηρητὴ» ψυχομαχοῦν νὰ πεθάνουνε καὶ ἤθελε εἶναι καὶ λησμονημένες, ἂν κάποια ἔσπλαχνα καὶ χριστιανικὰ χέρια δὲν τοῦ ἔδιδαν τὴν ὕστερη σταλαματιὰ ἀπὸ λάδι ὁποὺ ἀπὸ τὲς περασμένες ἐσοδεῖες ἔμενε εἰς τὸ ροΐ τους. Ἠμπόρεσαν καὶ τὸν ἐζωογονήσανε. Ἀλλὰ κ' ἐκείνη ἡ σταλαματιὰ πόσο θὰ βαστάξῃ; Πρῶτο φύσημα θὰ ναὔρῃ τὴ φλόγα τοῦ «Παρατηρητῆ» τόσο ἀδύνατη, ὅπου ἄφευκτα θὰ τήνε σβύσῃ.

Καὶ ἡ «Νέα Ἐποχή», ὁποὺ ἐφαίνετο ὅτι ἤθελε βαστάξει ὅσο ν' ἀσπρίσῃ νὰ γεράσῃ, καὶ ἡ «Νέα Ἐποχὴ» ἤθελε ξεφτυλίσει, ἂν ὁ Σατανᾶς δὲν ἐφώτιζε τοὺς ἐκδότας της νὰ τήνε διατηρήσουνε εἰς τὴ ζωὴ μὲ κάποια θαυματουργὰ ἀνάψυχα καὶ γιατροσόφια, ὁποὺ μόνοι οἱ γιατροὶ τῆς πρωτεύουσας γνωρίζουν νὰ μεταχειρίζωνται.

Δὲ σοῦ μιλῶ γιὰ τὸ «Ρήγα»· τὸ ὄνομα τοῦ μεγαλομάρτυρα τὸν ἐβάσταξε. Ἀλλὰ εἶναι χριστιανικὸ καὶ Ἑλληνικὸ ἔργο ἕνα τέτοιον ἥρωα νὰ τόνε θάψουνε σὲ τόσο στενόχωρο κιβοῦρι;

Ὅσο γιὰ τὴν «Ἀναγέννησι» δὲ λέω λόγο. Πρῶτο εἶναι συμπατριώτισσά σου καὶ δεύτερο γιατὶ σέβομαι καὶ τιμῶ τὴν ἀληθινὴ τὴν Πιστὴ ὅπου τὴν εὑρίσκω.

Ὅλα ταῦτα τὰ παραδείγματα μοῦ δίδουνε νὰ ἐλπίσω ὅτι ἐφημερίδα οἰκογενειακὴ σὰν τὴν ἰδική σου ἔχει πιθανότητα νὰ ζήσῃ. Ὁ «Λύχνος» σου θὰ φέξῃ τόσο περισσότερο ὁποὺ σὺ εἶσαι ὁ λυχνοστάτης του.

Καὶ ἐπειδὴ χωρὶς νὰ μὲ γνωρίζῃς σὲ γνωρίζω καὶ μοῦ ἔμεινε ἐντυπωμένη ἡ ἀχάμνια σου ἀπὸ τὴν πρώτη ὥρα ὁποὺ σὲ ἀπάντησα, εἶπα μὲ τὸ νοῦ μου: «Κύτταξε τί λυχνοστάτης!». Καὶ μὰ τὸ Θεό, νά ποὺ ἡ προφητεία μου ἀλήθεψε καὶ αἰσθάνθηκα εὐχαρίστησι μεγάλη, ὅταν ὁ ἀδελφικὸς φίλος μας Μπάμπης μοῦ ἔστειλε τὸ πρωτό σου φύλλο καὶ εἶδα νὰ ὀνομάζεται «Λύχνος». Τὸ ἅρπαξα καὶ τὸ ἐδιάβασα μὲ μεγάλη ὄρεξι, διότι, ὄχι γιὰ νὰ σὲ καλοπιάσω, ἀλλὰ μοῦ ἄρεσες πάντοτε. Καὶ σὲ ἐδιάβασα περισσότερες φορὲς ἀπ' ὅ,τι σὺ μὲ ἐδιάβασες. Ἔχεις φίλο χωρὶς νὰ τόνε γνωρίζῃς, οὔτε ἀξίζει ὁ κόπος νὰ τόνε γνωρίσῃς.

Τώρα σοῦ γράφω, δὲν ἠξεύρω κ' ἐγὼ διατί. Ὅλος ὁ κόσμος γράφει, ὅλος ὁ κόσμος κάνει τὸ δάσκαλο. Ἔπειτα μὴ λησμονήσωμε ὅτι εἶναι Μάης καὶ ὅτι σὲ τοῦτον τὸν μῆνα ὅλα τὰ παληάλογα χλιμιτίζουνε, ὅλοι οἱ βάτραχοι φωνάζουνε, ὅλα τὰ πουλιὰ λαλοῦνε, ὅλα τὰ χόρτα ἀνθίζουνε, ὅλοι οἱ γαϊδάροι γκαρίζουνε. Εἶναι ὥμορφη ἡ φύση, πολλὴ ὥμορφη! Καθένας νοιώθει σὰν ἕνα πλάκωμα ἐπάνω εἰς τὴν καρδιὰ καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸ ἀνασηκώσῃ ἢ μὲ ἕνα τραγοῦδι, ἢ μὲ ἕνα μοιρολόγι, ἢ μὲ ἕνα φιλί, ἢ μὲ ἕνα δάκρυ.

Σήμερα ἐξύπνησα κ' ἐγὼ μ' αὐτὸ τὸ πλάκωμα καὶ τώρα ὁποὺ εὑρίσκομαι εἰς τὸ τέλος τῆς γραφῆς μου, τώρα μοῦ φαίνεται πῶς νοιώθομαι σὰν καλήτερα. Σὲ εὐχαριστῶ καὶ γιὰ τοῦτο τὸ καλὸ ὁποὺ χωρὶς νὰ θέλῃς μοῦ ἐπροξένησες. — Ναί, κὺρ Ἀνδρέα, ἐξύπνησα μὲ πλάκωμα! γιατὶ εἶναι τρεῖς ἡμέρες ὁποὺ μάντεψε τί ἐργάζομαι; — Κλεισμένος μέσα εἰς τὸ γραφεῖό μου κάθομαι

ἀνάμεσα ἀπὸ δύο περίφημες μοιρολογίστρες, τὴ θειὰ Λάμπρο καὶ τὴ θειὰ Σοφιά, καὶ γράφω ὅσα τραγούδια εἶναι συνειθισμένες νὰ λένε εἰς τοὺς πεθαμένους.

Βλέπω ὁποὺ ἡ κοινωνία μας καθεμέρα ἐξευγενίζεται καὶ μὲ τὸν ἐξευγενισμό της σαρώνει ὅλα ὅσα οἱ πατέρες μας μᾶς ἄφηκαν καὶ τὰ πετᾶ καὶ τὰ καταφρονεῖ καὶ δὲν τὰ καταδέχεται, καὶ ἐστοχάστηκα νὰ κάμω τὸ δυνατό μου νὰ γλυτώσω ὅ,τι ἠμπορέσω ἀπὸ τὸν ἐξευγενισμὸ ὁποὺ καταντᾶ νὰ εἶναι καταποντισμός.

Ἔκραξα λοιπὸν αὐτὲς τὲς δυὸ μοιρολογίστρες καὶ ἀφοῦ ἔταξα λαγοὺς μὲ πετραχήλια, ὢ τοῦ θαύματος! τὲς εἶδα πρῶτα νὰ ἀχνίσουνε, ὕστερα νὰ κοκκινίσουνε. Ἔρριξαν τὲς πλεξίδες τους εἰς τὴν τραχηλιά τους. Ὁ ἀνασασμός τους ἔγινε συχνότερος καὶ βροχὴ τὰ δάκρυα ἔρρεαν ἀπὸ τὰ βλέφαρά τους. Ἐπιάστηκαν ἔπειτα μὲ τὰ χέρια καὶ ἄρχισαν τὸ νεκρικὸ τραγοῦδι, τὸ ὁποῖο κάθε λίγο καὶ τὸ ἐσυντρόφευαν μὲ βαρειοὺς στεναγμοὺς καὶ μὲ παράπονα.—Ἐγὼ ἔκανα τὸ μέρος τοῦ πεθαμένου καὶ ἔστεκα προσεχτικὸς καὶ ἔγραφα στίχους μὰ τὴν ἀλήθεια ὡραιότατους καὶ ὁποὺ ἤθελε φέρουνε τιμὴ καὶ δόξα εἰς τὸν μεγαλήτερον ποιητή. Ἂν καμμιὰ ὥρα ἀδειάσω, θὰ σὲ παρακαλέσω νὰ τοὺς πάρῃς γιὰ λάδι τοῦ «Λύχνου» σου καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ τοὺς σώσωμε ἀπὸ τὸν ἐξευγενισμό. — Τοῦτο μοῦ ἔφερε τὸ πλάκωμα εἰς τὴν καρδιά, διατὶ ἀκούοντας γιὰ τρεῖς ἡμέρες τὸ μοιρολόγι ὀλίγο ἔλειψε νὰ πιστέψω ὅτι καὶ ἀπέθανα. Καὶ ἂν ἡ γλυκάδα τοῦ θανάτου εἶναι τέτοια, μολονότι ἐγὼ δὲν τὴν ἔνοιωσα παρὰ σὲ μέτωρο, τήνε χαρίζω καὶ ἂς τήνε δοκιμάσῃ ὅποιος θέλει.

Τοῦτα ὁποὺ σοῦ γράφω εἶναι ἡ μόνη ἀλήθεια καὶ διὰ νὰ μὴ σὲ σκοτίζω περισσότερο, σὲ φιλῶ στὰ μάτια καὶ σοῦ φανερώνω τὸ ὄνομά μου.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

Ἂν κυττάξῃς τὸν κατάλογο ἀπὸ τοὺς νομοθέτες μας, θὰ μ' εὑρίσκῃς ἀνάμεσα ἀπὸ ἄλλους σαράντα».

Ἁγία Μαύρα 1/13 Σεπτ. 1859

Π ο θ η τ έ μ ο υ φ ί λ ε,

«Εἰς τούτη τὴν ἐποχὴ τοῦ χρόνου, δηλαδή, τώρα ὁποὺ ὁ κόσμος ἐθέρισε, ὁποὺ τὰ μοναστήρια ἔχουνε τοὺς ταλάρους γεμάτους τυρί, τὰ πλιθάρια γεμάτα μέλι, τὰ σακκιὰ φορτωμένα μύγδαλα καὶ καρύδια, τώρα συνηθίζουν καὶ οἱ δεσποτάδες μας νὰ κάνουν τὴν περιοδεία τους εἰς τὴν ἐξοχή! Συλλείτουργα, μνημόσυνα, τρισάγια ἀκριβοπληρώνονται καὶ χαρὰ σ' ἐκεῖνον ὁποὺ ἀπολαύσῃ τὴν εὐλογία τοῦ Δεσπότη.

Τούτη ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται κάθε χρόνο καὶ κάθε χρόνο βαστάει σχεδὸν δύο μῆνες. Δὲν μοῦ φαίνεται εἰς τὴν ἱστορία νὰ ὑπάρχῃ παράδειγμα τέτοιας συστηματικῆς ληστεύσεως.

Ἐπειδὴ λοιπὸν λείπουν ὁ Δεσπότης καὶ οἱ πλέον ἔξυπνοι παπάδες, δὲν ἐμπόρεσα νὰ σὲ δουλέψω. Ἐλπίζω ὅμως εἰς ὀλίγες ἡμέρες νὰ σὲ εὐχαριστήσω.—Τὸ σχέδιό σου εἶναι ἀξιόλογο καὶ εἶναι τόσο καταχθόνιο, ὁποὺ ἔχει πραγματικῶς χρεία ἀπὸ τὴν ἁγιαστῆρα τῶν παπάδων διὰ νὰ προβάλῃ στὸν κόσμον.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συνδρομητάς σου παραπονοῦνται ὁποὺ δὲν ἔχουν τὸ

πρῶτο φύλλο τοῦ «Λύχνου» καὶ φοβοῦμαι μήπως ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα τῆς πληρωμῆς εὕρουμε μπελιάδες. — Εἰς τὰ νησιά μας εἶναι τόσο εὔκολοι νὰ γράφωνται!

Εἰς ὀλίγες ἡμέρες θὰ λάβῃς ἕνα νέο μου ποιητικὸ ἔργο.—Ἐλπίζω νὰ σοῦ ἀρέσῃ, καὶ ἐπειδὴ δίνω πολὺ βαρύτητα εἰς τὴ γνώμη σου, διὰ τοῦτο ἑτοιμάσου νὰ μοῦ τὴν δώσῃς.

Σὲ γλυκοφιλῶ

Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΣΟΥ»

Ζάκυνθος, 25 Σεπτεμβρίου 1859

Ἀ γ α π η τ ὲ φ ί λ ε,

«Ἀποκρίνουμαι εὐθὺς εἰς τὸ γράμμα σου τῶν 13 τρέχοντος, λαβεμένο μόνον ἐσήμερα.—Σὲ εὐχαριστῶ γιὰ τὶς ἐλπίδες ὁποὺ μοῦ δίνεις νὰ μοῦ κάμῃς συνδρομητάς... Ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῶν συνδρομητῶν εἶναι γιὰ μὲ ἕνας θρίαμβος περίεργος. Ἂν σ' ἐκλώτσησε ποτὲ ὁ γάϊδαρός σου, πρέπει νὰ ἔλαβες εὐχαρίστηση ἔπειτα κ' ἐσὺ νὰ τόνε πιάσῃς, νὰν τὸν καβαλλικέψῃς καὶ νὰν τόνε κάμῃς νὰ σὲ πάῃ στὴ δουλειά σου.— Ma zitto!

Πὲς τῶν συνδρομητῶν μου ὅτι τοὺς ὑπόσχουμαι νὰ κάμω καὶ δεύτερην ἔγδοση τοῦ 1ου μου ἀριθμοῦ, διὰ νὰ εὐχαριστήσω ὅλους ὅσους παραπονηῶνται· μὰ πρέπει νὰ λάβουνε ὑπομονὴ καὶ νὰ μοῦ συγχωρήσουνε νὰν τοὺς πιάσω πρῶτα τὸν σφυγμόν. Ἂν ὁ σφυγμός τους μοῦ πῇ πὼς ὁ «Λύχνος» μου δὲν εἶναι βιώσιμος, γιατί νὰ πάω νὰ ξοδιάζω τάλλαρα παραπανιστά, ἔτσι τοῦ Διαόλου;

Προσμένω ἀνυπομόνως τὸ ποιητικὸν ἔργον σου. — Ἐχτιμῶ τὶς ποίησές σου, ἐπειδὴ μιὰ φορὰ μοῦ ἐδανείσανε τὸ βιβλίο σου καὶ τὶς ἐδιάβασα, καὶ μοῦ ἀρέσανε. Ἐπιθυμοῦσα μάλιστα νὰ μοῦ στείλῃς ἕνα ἀντίτυπο νὰν τὸ ἔχω γι' ἀγάπη σου. Νὰ μοῦ στείλῃς μάλιστα ἀπὸ ὅσα ἔχεις τυπωμένα, ἂν τὸ ζήτημά μου δὲν σοῦ φανῇ ἀδιάκριτο. Δὲν τολμῶ νὰ σοῦ προσφέρω ἀπὸ τὰ ἐδικά μου γραψίματα, ἀλλ' ἂν τὰ θέλῃς, μὲ ὅλη μου τὴν καρδιὰ θέλω σοῦ στείλῃ ἀπὸ ὅ,τι μοῦ βρίσκεται. — Ἐπιθυμοῦσα ἀκόμη νὰ μοῦ δώσῃς τὴν ἄδεια, τὴν ποίησιν ὁποὺ θὰ μοῦ στείλῃς, νὰν τὴν ἐγδώσω εἰς τὸ «Λύχνο» μου.

Τόσο διὰ τὴν ὥρα, καὶ εἶμαι

Ὁ φίλος σου

ΑΝΔ. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ

Τὲς 26.— Ξανανοίγω τὸ γράμμα μου, ἐπειδὴ τούτην τὴ στιγμὴ ἔμαθα πὼς εἶσαι προσωρινὸς Γερουσιαστής. Ἤθελα στοὺς Κορφοὺς ὁποὺ πηγαίνεις νὰ μὲ ἀναφέρῃς τοῦ Ἁρμοστῆ καὶ ν' ἀκούσῃς τί σοῦ λέει γιὰ μέ, ἐπειδὴ νομίζω νὰ μὲ ἀγαπάῃ. — Ἐπιθυμοῦσα, ἂν ἡ περίστασες τὸ ἐσυγχωρούσανε, νὰ λάβω τὴν διεύθυνσιν τοῦ Τυπογραφείου τῆς Κυβερνήσεως. — Ὁ Χαραλάμπης ὁ Πρετεντέρης εἶναι φίλος μου. — Ὁ ξάδελφός μου ὁ Φορέστης δὲν εἶναι φίλος. — Τοῦτο πρὸς εἴδησίν σου».

Λευκάδα, 3 Ὀκτωβρίου 1859

Ἀ γ α π η μ έ ν ε μ ο υ φ ί λ ε,

«Ποῖος σοῦ εἶπε ὅτι μ' ἐχειροτονήσανε προσωρινὸ Γερουσιαστὴ ἢ ποῦ τὸ διάβασες καὶ τὸ ἐπίστειψες; Τέτοιο συμβὰν ἔπρεπε, μοῦ φαίνεται, πρῶτος ἐγὼ νὰ τὸ γνωρίζω, καὶ ἐπειδὴ ὄχι μόνον δὲν τὸ γνωρίζω, ἀλλὰ καὶ προσωρινὸς Γερουσιαστὴς ἐδιορίστηκε ὁ γέρο Σούντιας, διὰ τοῦτο πίστειψε ὅτι δὲν εἶμαι.

Ἂν ποτε ὁ λόγος μου εἰσακουσθῇ ἢ ἂν ἡ σχέσεις μου φθάσουν νὰ λάβουνε καμμία βαρύτητα, μὴν ἀμφιβάλλῃς, δὲ θὰ λησμονήσω ποτὲ τὴ σύσταση ὁποὺ μοῦ κάνεις.

Καλὰ καὶ περίκαλα ἀποφάσισες νὰ μὴ τυπώσῃς τὸ πρῶτο φύλλο τοῦ «Λύχνου», ἂν πρῶτα δὲν πιάσῃς ὀλίγο τὸ σφυγμὸ τῶν συνδρομητῶν σου. Εἶναι πολλοὶ ὁποὺ θὰ τοὺς εὕρῃς κρύους· καὶ διὰ νὰ σοῦ δώσω ἕνα παράδειγμα, ἄκουσε τί μοῦ ἔτυχε τώρα ὕστερα. — Μοῦ ἔγραψε ὁ Χιώτης νὰ τοῦ κάμω συνδρομητὰς διὰ ἕνα του βιβλίο. — Τοῦ ἔκαμα δώδεκα. — Ἔρχονται τὰ ἀντίτυπα· τὰ στέλνω, μοῦ τὰ κρατοῦν, καὶ μοῦ μηνᾶνε μὲ τὸ δοῦλό μου νὰ πληρώσω καὶ μοῦ τὰ δίνουνε. — Ἐστοίχιζε ἕνα σελίνι τὸ κάθε ἀντίτυπο.—Ἐπλήρωσα σὰ γάϊδαρος καὶ τώρα τρέχει τὸ διάφορο ἐπάνω στὰ δώδεκα σελίνια μου.

Μία μεγάλη χρεοκοπία φοβερίζει τὴν Ἑφτάνησο, καὶ ὁ Θεὸς βοηθός.— Πῶς διάολο θέλεις νὰ προκόψουνε καὶ τὰ γράμματα;—Καὶ τυπογράφους καὶ συγγραφεῖς ὅλους τοὺς παίρνει τὸ σύφλογο.

Ἀπὸ τὸ λογαριασμὸ ὁποὺ κάνω εἶναι πολὺ πιθανὸ αὔριο νὰ μοῦ φθάσουνε ἀπὸ Κέρκυρα τὰ ἀντίτυπα τοῦ νέου ποιήματος. Ἐνόμιζα ὅτι θὰ μείνῃς κάμποσον καιρὸ εἰς τὴν Κεφαλληνία κ' ἑπομένως ἐδιόρισα νὰ σοῦ στείλουν ἐκεῖ τὸ ἰδικό σου· τώρα πρέπει νὰ γράψω νὰ σοῦ τὸ διευθύνουνε εἰς τὴ Ζάκυνθο μὲ τὸ πρῶτο μέσο ὁποὺ ἐπιτύχῃ.

Δὲν ἔχω καμμία δυσκολία, ἀγαπητέ μου φίλε, νὰ σοῦ παραχωρήσω τὸ δικαίωμα νὰ τὸ ξανατυπώσῃς εἰς τὸ «Λύχνο». Ἀλλὰ εἶναι ὀλίγο ἐκτεταμένο τὸ σύγγραμμα καὶ ἐκτὸς ἑνὸς λυρικοῦ ποιηματίου ὅλο τὸ ἐπίλοιπο παρουσιάζει μίαν ἑνότητα. Διαιρεῖται εἰς τέσσερα μέρη καὶ εἶναι γραμμένο εἰς τὴ δημοτική μας γλῶσσα. Ἐπροσπάθησα μάλιστα τώρα ὅσο ἠμπόρεσα νὰ τήνε κανονίσω, νὰ τὴν πλουτίσω καὶ νὰ τὴν ὑψώσω διὰ νὰ δείξω ὅτι εἶναι ἀρκετὴ νὰ ἐκφράσῃ ὅλα τῆς ψυχῆς τὰ πετάσματα. Καμμία φορὰ ὁ στίχος ἢ τὸ εἶδος τῆς ἰδέας μὲ ὑπεχρέωσε νὰ παραβῶ τὸν κανόνα, ἀλλὰ πολὺ σπανίως. Τὰ πεζὰ εἶναι γραμμένα εἰς γλῶσσαν λογιωτατίστικην. Καὶ σοῦ ζητῶ συμπάθειο διὰ τοῦτό μου τὸ ἁμάρτημα. Ἀλλὰ ἠθέλησα νὰ ἀποφύγω τὴν κατηγορία ὁποὺ κάμνουμε εἰς τοὺς Ἑφτανησίους, λέγοντας ὅτι γράφομε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, γιατὶ δὲν γνωρίζομε τὴν ἄλλη.

Ὅπως καὶ ἂν εἶναι τὸ πρᾶγμα, ἐσὺ πρέπει νὰ διαβάσῃς ὅλα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὥς τὸ τέλος διὰ νὰ ἠμπορέσῃς νὰ ἐχτιμήσῃς τὸν κόπο μου καὶ τὸ σκοπό μου.

Μοῦ ἐμπῆκε στὸ κεφάλι νὰ δώσω εἰς τὸ ἔθνος μας ἕνα ποίημα, ὁποὺ νὰ ἔχῃ χαραχτῆρα Ἑλληνικόν. Νὰ μὴν εἶναι ἀπὸ τὰ καλούμενα ρωμαντικά, νὰ μὴν εἶναι ἐπικό, νὰ μὴν εἶναι τραγικό, ἀλλὰ κάτι τι καινούριο, ὁποὺ νὰ ἔχῃ σχέσιν μὲ τὲς ἰδέες μου καὶ μὲ τὴ φαντασία μου.

Ἠθέλησα νὰ εἶναι κυρίως ἱστορικό, διὰ νὰ δύναται νὰ εἶναι ὠφέλιμο τουλάχιστο ὡς τοιοῦτο. Ἀπάντησα πολλὲς δυσκολίες καὶ Κύριος οἶδε ἂν τὲς ἐπήδησα ἢ ἂν ἐσκόνταψα κ' ἔπεσα. Μοῦ μένει ἡ μόνη παρηγορία ὅτι ἐκοπία-

σα μὲ ὄρεξη καὶ ὅτι ὅταν ἔγραφα δὲν ἔλαβα πρὸ ὀφθαλμῶν νὰ ἐπιτύχω ἐπαίνους ἢ δόξες, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ δώσω ἕνα ξεθύμασμα εἰς τὴν καρδιά μου ἢ νὰ ρίξω ἕνα τρισάγιο (ὄχι ἀπὸ ἐκεῖνα ὁποὺ πλερώνονται μὲ σαράντα φάρδια καὶ κράζονται σαραντάρια) εἰς τοὺς πεθαμένους, ὁποὺ κοίτονται λησμονημένοι μέσα στὰ χορταριασμένα τους μνήματα.

Καὶ μολοντοῦτο τί θέλεις νὰ σοῦ εἰπῶ; Τώρα ὁποὺ πλησιάζει ἡ ὥρα νὰ παρουσιασθῶ πάλιν εἰς τὴ σκηνὴ τοῦ φιλολογικοῦ κόσμου νοιώθω σὰν ἕνα καρδιοχτύπι μέσα στὰ στήθη μου. Χαίρω ὅτι δὲν ἔχασα ὅλως διόλου τὴν ἐντροπή, ἀλλὰ πάλιν καὶ συγχύζομαι διὰ τὴν ἀδυναμία μου.

Λάβε τὴν ὑπομονὴ λοιπὸν νὰ μὲ διαβάσῃς καὶ εἶσαι κύριος νὰ τυπώσῃς ὅ,τι θέλεις ἀπὸ τὸ ποίημά μου. Θὰ προσπαθήσω νὰ σοῦ εὕρω καὶ ἕνα ἀντίτυπο ἀπὸ τὰ «Μνημόσυνα». Ἐγὼ δὲν ἔχω παρὰ ἕνα, καὶ τοῦτο τὸ ὁρίζει ἡ γυναῖκά μου. Θὰ παρακαλέσω κανένα τάχα νὰ μοῦ τὸ δανείσῃ καὶ ἔτζι νὰ τὰ πάρω καὶ νὰ σοῦ τὰ στείλω. Γνωρίζω ἕνανε φίλο μου, ὁποὺ ἔχει δυὸ καὶ θὰ πέσω ἐπάνω του.

Σὲ χαιρετοῦν πολλοὶ ὁποὺ δὲ σὲ γνωρίζουν καὶ μολοντοῦτο σὲ ἀγαποῦνε. Ἐὰν σὲ ἀγαπήσουν καὶ οἱ παπάδες, τίποτε δύσκολο νὰ σὲ κηρύξουνε καὶ διὰ Μεσσία. Νόστιμο ἤθελε εἶναι. Ὅμως ὅλα ὅλα, ἀλλὰ χωρὶς τὴ σταύρωσι.

Ὁ φίλος σου

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ»

Ἁγία Μαύρα, 16/28 Νοεμβ. 1859

Ἀγαπημένε μου Λασκαρᾶτε,

«Ἔχεις δίκηο, μεγάλο δίκηο νὰ παραπονῆσαι ὅτι ἀπὸ πολὺν καιρὸ δὲ σοῦ ἔγραψα, καθὼς ἔχεις δίκηο εἰς τὸν ὕστερο ἀριθμὸ τοῦ «Λύχνου» νὰ λὲς ὅτι ἀπὸ διακόσες χιλιάδες Ἰονίους δὲν ἔλαβες διὰ τὴν ἐφημερίδα σου οὔτε μία συλλαβή. Δὲν ἠξεύρω τί δύνανται νὰ εἴπουν οἱ ἄλλοι φίλοι σου εἰς ὑπεράσπισίν των, ἐγὼ ὅμως εἶμαι βέβαιος ὅτι γράφοντας εἰς ἕνα ἄνθρωπον ὁποὺ γνωρίζει τί δηλοῖ πόνος θὰ λάβω τὴν ἄφεσί μου.

Μάθε λοιπόν, φίλε, ὅτι τώρα ἐσχάτως ἔχασα ἀπὸ τὸν κόρφο μου μία ἀδελφή μου. Ἀκόμη δὲν ἠμπορῶ νὰ καταπεισθῶ ὅτι τὴν ἔθαψα, τόσο ἡ ἀσθένειά της ἐστάθηκε βίαιη, τόσο ὁ θάνατός της ἀνεπάντεχος. Ἦταν ἡ εὐρωστότερη ἀπὸ ὅλη τὴν οἰκογένεια, ἦταν εὔμορφη σὰν τὸ ρόδο καὶ πέντε παιδάκια ἐπαράστεκαν τριγύρω ἀπὸ τὸ προσκέφαλό της, ὅταν ὁ Χάρος τὴν ἐζήλεψε καὶ ἦλθε νὰ τὴν ἁρπάξῃ. Ἔνοιωθα τὴν καρδιά μου νὰ ραγίζεται, ὅταν τὴν εἶδα νὰ σηκώσῃ τὸ χέρι της κάτασπρο σὰν τὸ κρίνο καὶ νὰ τὸ πιθώσῃ ἐπάνω εἰς ἐκεῖνα τὰ ἄθῳα διὰ νὰ τοὺς δώσῃ τὴν εὐχή της! Τί γλυκὸ ἀπόχτημα ὁποὺ εἶναι ἡ εὐχὴ μιᾶς μάννας ὅταν ξεψυχᾶ!...

Τόσος ἐστάθηκε ὁ πόνος μου, ὅταν τὴν εἶδα ἄφωνη καὶ κρύα, ὥστε τὰ δάκρυά μου ἐπέτρωσαν μέσα εἰς τὰ μάτια μου καὶ δὲν ἠμπόρεσα νὰ κλάψω. Ἐκείνη τὴν ἡμέρα εἶχαν ἀγριέψει καὶ τὰ στοιχεῖα· ὁ ἄνεμος ἦτο τόσο δυνατός, ὁποὺ ἔλεγες ὅτι θὰ μᾶς συνεπάρῃ. Τὰ σύννεφα ἔφευγαν κατάμαυρα ἐπάνω εἰς τὸν οὐρανὸ καὶ δὲν ἄκουα ὁλόγυρά μου παρὰ τὸ κλάψιμο τοῦ κόσμου, τὸ λυπηρὸ μοιρολόγι τῶν κωδώνων, καὶ τὸ μούγκρισμα τῆς τρικυμίας. Τέτοια ἡμέρα θὰ μοῦ μείνῃ ἐντυπωμένη δι' ὅσο καὶ ἂν ζήσω.

Ἰδοὺ φίλε μου, ἡ αἰτία ὁποὺ δὲν σοῦ ἔγραψα. Μολοντοῦτο δὲν ἐλησμόνησα τὴν ὑπόθεσίν σου καὶ ὁλοένα κυνηγῶ τοὺς συνδρομητάς σου διὰ νὰ λάβω τὴν πληρωμήν. Λάβε ὅμως ὑπομονήν, διότι σὺ τὸ ξεύρεις καλήτερά μου, ἄλλο ὑπόσχεσις καὶ ἄλλο ἐκπλήρωσις ὑποσχέσεως.

Εἶναι ἀλήθεια ὁποὺ ἔλαβα τὸ χρυσὸ σταυρὸ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἐπειδὴ νομίζομαι ἀνάξιος διὰ τέτοια χάρι, παρακαλῶ τὸ Θεὸ νὰ μὲ βοηθήσῃ νὰ γίνω ἄξιος καὶ νὰ μὴν ἐντρέπωμαι νὰ τὸν φορῶ.

Σοῦ εἶχα ἕτοιμο καὶ ἕνα μικρὸ ἀνέγδοτο διὰ τὸ «Λύχνο» καὶ δὲν ἐπρόφθασα νὰ τὸ τελειώσω μολονότι σύντομο. Σήμερα σοῦ τὸ ἀντιγράφω ὅπως δύναμαι καὶ σὺ διόρθωσέ το, τροπολόγησέ το, στόλισέ το, κάμε το ὅπως θέλεις. Ἄκουσε.

Ὅταν τριανταεφτὰ τριαντοχτὼ χρόνους πίσω ἀποφασίσανε οἱ Ἕλληνες νὰ ἐλευθερωθοῦνε καὶ ἁρπάξανε τὰ ὅπλα, ἔτυχε ὁ φοβερὸς Ὀδυσσεύς, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρούτζου, νὰ πολιορκῇ τὴν Ἀκρόπολι τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου εὑρίσκοντο κλεισμένοι οἱ Τοῦρκοι καὶ ὑπερασπίζοντο μὲ μεγάλη καρτεροψυχία. Τότε οὔτε οἱ ἰδικοί μας δὲν εἶχαν ἀκόμη ἀρνηθῇ τὴ φουστανέλλα, οὔτε οἱ Τοῦρκοι εἶχαν λάβει τὸ νέο βάφτισμα ὁποὺ ἠθέλησε νὰ τοὺς δώσῃ ἡ Εὐρώπη. Ὁ πόλεμος ἐγίνετο καθὼς καὶ τὸν καιρὸ τοῦ Ὁμήρου. Μάλιστα εἰς τὲς πολιορκίες ἐπροχωροῦσε ἀργά. Οἱ ἄνθρωποι ἐσκοτώνοντο μὲ τὴν ἡσυχία τους, δὲν ἐγνωρίζοντο ἀκόμη ὅλα ἐκεῖνα τὰ καταστρεφτικὰ σύνεργα ὁποὺ ἡ φιλανθρωπία τῶν ἐθνῶν καὶ ἡ χριστιανοσύνη τῶν βασιλέων ἐφεύρηκαν μετὰ ταῦτα καὶ δὲν ἦτο σπάνιο κάπου κάπου νὰ βλέπῃς τὰ ἐνάντια μέρη νὰ στέκωνται μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα καὶ ἄνεργα διὰ ἔλλειψι ἀπὸ πολεμοφόδια. Κάτι παρόμοιο θὰ συνέβαινε βέβαια καὶ τὴν ἡμέρα ὁποὺ ἔτυχε τὸ ἀκόλουθο συμβάν.

Ἐξύπνησαν κάποια παλληκάρια τοῦ Ὀδυσσέως πρωὶ πρωὶ καὶ ρίχνοντας κατὰ τύχη τὸ μάτι ἐπάνω εἰς τὴν Ἀκρόπολι ροδοκόκκινη ἀπὸ τὸ πρῶτο γλυκοχάραμμα ἔμειναν ἐκστατικά, βλέποντας τοὺς Τούρκους ἀνεβασμένους ἐπάνω εἰς τὸν Παρθενῶνα καὶ ἐργαζομένους μὲ μεγάλη βία νὰ χαλοῦν τὰ ὡραῖα ἐκεῖνα μνημεῖα. Τόσο παράξενη καὶ ἀκατανόητη τοὺς ἐφάνη τέτοια ἀνωφελὴς βαρβαρότης, ὁποὺ ἔτρεξαν ἀμέσως νὰ εἰδοποιήσουν τὸν Ὀδυσσέα. Ἀφοῦ ὁ στρατηγὸς ἐβεβαιώθηκε μὲ τὰ μάτια του ἀπόλυσε τρία τέσσερα ἀπὸ τὰ παλληκάρια του νὰ πλησιάσουν εἰς τὴν Ἀκρόπολι καὶ νὰ ἐρωτήσουν τοὺς Τούρκους διατὶ ἔδειχναν τέτοια ἀγριότητα μὲ μάρμαρα, τὰ ὁποῖα δὲν τοὺς ἐπροξενοῦσαν καμμία βλάβη. Ἐπέταξαν μὲ μιᾶς ἐκεῖνοι οἱ γενναῖοι καὶ ὕστερα ἀπὸ λίγη ὥρα ἔφεραν εἰς τὸ στρατηγὸ τὴν ἀπόκρισι ὅτι οἱ Τοῦρκοι μὴν ἔχοντες ἄλλο μολύβι διὰ νὰ χύσουν βόλια καὶ ξανοίξαντες ὅτι μέσα εἰς ἐκεῖνα τὰ μάρμαρα εὑρίσκεται τοῦτο τὸ μέταλλο, χυμένο ἐπίτηδες διὰ νὰ δίδῃ δύναμι καὶ σταθερότητα, εἶχαν ἀποφασίσει νὰ προστρέξουνε εἰς ἐκεῖνο τὸ χαλασμὸ διὰ νὰ δυνηθοῦνε νὰ ἐξακολουθήσουνε τὸν πόλεμο.

Τέτοια ἀπόκρισι ἐπροξένησε μεγάλη ἀπελπισία εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἀφοῦ ἐστοχάστηκαν τί νὰ πράξουν διὰ νὰ σώσουν ἀπὸ τὸν ὄλεθρο τὰ μνημεῖα τοῦ μεγαλείου των, ὅλοι μὲ μιὰ φωνὴ ἀποφάσισαν νὰ μηνύσουν εἰς τοὺς ἀποκλεισμένους νὰ παύσουν τὴν καταστροφὴ καὶ ἦσαν ἕτοιμοι νὰ τοὺς προμηθεύσουν ὅσο μολύβι τοὺς ἐχρειάζετο διὰ τὴν ὑπεράσπισί τους. Οὕτω καὶ ἐγένετο. Ἔστερξαν οἱ Τοῦρκοι, καὶ οἱ Ἕλληνες ἐξαγόρασαν μὲ τὸ αἷμά τους δίδοντες εἰς τοὺς ἐχθροὺς βόλια διὰ νὰ τοὺς σκοτώσουν, τὰ πολύτιμα ἐκεῖνα μάρμαρα, τὰ ὁποῖα ἦσαν προωρισμένα νὰ ζήσουν διὰ νὰ ἴδουν καὶ πάλιν ἀναστημένο ὁλόγυρά τους ἐκεῖνο τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖο ἀπὸ τόσους αἰῶνας ἐφαίνετο βυθισμένο εἰς λήθαργο.

Ἀξιοθαύμαστο παράδειγμα ἀρετῆς, γενναιότητος καὶ ζήλου πρὸς τὴν πα-

τρίδα! Ἡ διαγωγὴ ἐκείνη τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνδρούτζου τὸν ἀπαθανατίζει περισσότερο ἀπὸ ὅλα τὰ ἀνδραγαθήματα, τὸν καθαρίζει ἀπὸ κάθε ἁμάρτημα, ἀπαθανατίζει καὶ τὸ ἔθνος ὁποὺ ἔχει νὰ διηγηθῇ τέτοιες ἱστορίες. Ἂν δὲ σφάλλω, γραμματικὸς τότε τοῦ Ὀδυσσέως ἦτον ὁ πολυμαθὴς καὶ γνωστὸς ἀρχαιολόγος Κυρ. Πιττάκης. Πῶς θὰ ἐσπάραξεν ἡ καρδιά του, ὅταν ἤκουσε τὸν κρότο ὁποὺ ἔκαμναν τὰ καταστρεπτικὰ ἐργαλεῖα ἐπάνω εἰς τὰ κιονόκρανα ἢ κεφαλοκόλωνα τοῦ Παρθενῶνος, πῶς θὰ ἐθάμπωσε τὸ μάτι του μέσα στὸ δάκρυ! Ὁ Θεὸς τῆς Ἑλλάδος εἰσάκουσε τὴ μυστικὴ προσευχὴ ὁποὺ τότε βεβαίως θὰ ἔκαμε ἡ καρδιά του καὶ τοῦ ἔσωσε ἐκεῖνα τὰ μάρμαρα διὰ νὰ τὰ ψηλαφήσῃ μετὰ ταῦτα μὲ τὰ δάχτυλά του καὶ νὰ τὰ φωτίσῃ μὲ τὸ πνεῦμα καὶ μὲ τὴν ἀγάπη του.

Φθάνει γιὰ σήμερα, φίλε Ἀνδρέα. Ἄλλη φορὰ θὰ σοῦ γράψω καὶ τίποτε καλήτερο ὄχι ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴ βαρύτητα, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὸ ὕφος. Σὲ γλυκοφιλῶ

Ὁ φίλος σου

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ»

Κερκύρα τῇ 31 Μαρτίου 1860

Φίλτατε Λασκαρᾶτε,

«Ἔλαβα τὸ ὕστερό σου γράμμα καὶ ἔχεις δίκηο νὰ παραπονῆσαι διὰ τὴν σιωπήν μου. Ἀλλὰ χιλιάδες πράγματα μ' ἐφορτώθηκαν καὶ δὲν ἐμπόρεσα ν' ἀνασάνω. Ἀναγκάσθηκα νὰ ὑπάγω διὰ τρεῖς μέρες εἰς τὴν πατρίδα μου διὰ δουλειὲς καὶ μολονότι οὔτε στιγμὴν δὲν ἡσύχασα σ' ἐκεῖνες τὶς τρεῖς ἡμέρες, ἔκαμα ὅ,τι ἠμπόρεσα διὰ νὰ καταπείσω τοὺς συνδρομητάς σου νὰ πληρώσουν. Ποιὸς μοῦ ἔλεγε νὰ καρτερέσω νὰ πουλήσῃ τὸ λάδι του, ποιὸς νὰ συνάξῃ ἀπὸ τοὺς χρεώστας του καὶ ποιὸς ὅτι ἡ συνδρομὲς πρέπει νὰ πληρώνωνται καὶ ὄχι νὰ μεταπληρώνωνται.

Ἐμπόρεσα μολοντοῦτο νὰ σοῦ συνάξω κάτι καὶ σοῦ τὸ στέλνω μὲ τὸν κ. Ἀντώνιον Στραβοπόδην δικαστήν, τάλληρα $8^{60}/100$ θὰ σοῦ δώσῃ καὶ μέσα σ' αὐτὰ εἶναι καὶ ἡ συνδρομή μου διὰ τρία σώματα τοῦ «Λύχνου». Παρ' ἐμπρὸς ἴσως λάβω ἀκόμη κάτι καὶ τότε πάλιν σοῦ τὸ στέλνω.

Ὁ φίλος σου

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ»

Ἁγία Μαύρα 11 Ἰουνίου 1860

Φίλτατε Λασκαρᾶτε,

«Ἔσφαλες τὸ λογαριασμό σου στοχαζόμενος ὅτι ὅπως ἐπληρώσανε θὰ ματαπληρώσουνε. Μάλιστα εἶναι πολὺ πιθανὸ ἐκεῖνοι ὁποὺ ἐπληρώσανε νὰ μὴ θελήσουνε πλέον νὰ δώσουν ὄχι ὑπογραφὴ ἀλλὰ χρήματα. Σὲ συμβουλεύω, φίλε μου, νὰ μὴ βασισθῇς ἐπάνω εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συνδρομητῶν σου, διὰ νὰ ἀρχίσῃς τὸ «Λύχνο», ἀλλὰ ἂν θέλῃς νὰ ἐξακολουθήσῃς τὸ ἔργον σου, νὰ λά-

βης πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι θὰ τὸ κάμῃς μὲ τὰ ἔξοδά σου. Τὰ χρήματα τὰ ὁποῖα σοῦ ἔστειλα ἦτο τὸ ἐξαγόμενον τῆς συνεισφορᾶς ὅλων τῶν συνδρομητῶν. Καθεὶς ἔδωκεν ἕνα ἀκόντο καὶ μένεις πιστωτὴς διὰ τὸ ὑπόλοιπον. Ἑπομένως ἢ ὅλοι εἶναι ἀξιόχρεοι ἢ ὅλοι χρεοκοπημένοι. Ἐγὼ μένω πάντοτε συνδρομητής σου διὰ 3 ἀντίτυπα.

Ὁ φίλος σου

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ»

Κεφαλληνία 21 Φεβρουαρίου 1863

Φίλτατε Βαλαωρίτη,

«Σοῦ συντροφεύω διὰ τῆς παρούσης μου ἕνα μου νέο μικρὸ συγγραμματάκι. «Ἡ καταδρομές μου ἐξ αἰτίας τοῦ Λύχνου». Σὲ παρακαλῶ νὰ τὸ δεχθῇς γι' ἀγάπη μου, νὰν τὸ διαβάσῃς, καὶ νὰ μοῦ εἰπῇς ἂν ἠμποροῦσα νὰ ἐξοδεύσω στὴν Ἁγιαμαύρα μιὰ εἰκοσαριὰ ἀντίτυπα, πρὸς δύο σελίνια τὸ ἕνα. Εἶναι, ναί, ἀκριβό· μὰ μοῦ στοιχίζει ἀκριβά· καὶ φοβοῦμαι μήπως δὲν πιάσω τὰ τυπογραφικὰ ἔξοδα.

Ὁ φίλος σου

ΑΝΔ. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ»

Ὁ Η. Ζερβὸς μοῦ εἶπε προχθὲς ὅτι ἔχεις τὶς πολυθρύλητες ποίησές μου. Σοῦ προτρέπω. «Νὰ μοῦ τὶς δώσῃς νὰ τὶς παστρέψω ἀπὸ τὰ ἐντροπαλὰ ποὺ εἰς αὐτὲς εὑρίσκονται, καί, σὰν τίμιος ἄνθρωπος, νὰ σοῦ τὶς ἐπιστρέψω, χωρὶς οὐδὲ κἂν νὰ βαστάξω ἀντίγραφον».

Λ. Λ.

Ἁγία Μαύρα 8η Μαρτίου 1863

Ἀγαπημένε μου Ἀνδρέα,

«Ἔλαβα τὴν ἐπιστολή σου μαζὶ μὲ τὶς «Καταδρομές» σου καὶ σοῦ εἶμαι εὐγνώμων ὄχι μόνον διότι μὲ ἐνθυμήθηκες, ἀλλὰ διότι μ' ἔκαμες κ' ἐπέρασα ὧρες χρυσὲς διαβάζοντάς τες.

Μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς γιὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὶς καταδρομὲς ὁποὺ ἡ τύχη καὶ οἱ ἄνθρωποι πλάθουνε εἰς τὴν κοινωνία ἐναντίον ἑνὸς ἀτόμου, εὕρηκε ἕνα χόρτο πολὺ ὠφέλιμο εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, τὸ λινάρι, ἐπαρατήρησε πόσες μεταβολὲς καὶ πόσα μαρτύρια ἔπρεπε νὰ ὑποφέρῃ ἑωσοῦ νὰ μεταμορφωθῇ εἰς ὑποκάμισο καὶ ἐσύνθεσε τὴν παροιμία λέγοντας εἰς τὸν κατατρεγμένον ὅτι ἔπαθε τοῦ λιναριοῦ τὰ πάθη.

Ἀπὸ τὸν καιρὸ ὁποὺ ἐσὺ ἐφάνηκες εἰς τὸν κόσμο, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, διὰ νὰ ἐκφράσωμεν τὴν ἴδια ἰδέα, πρέπει νὰ λέμε, ἔπαθε τοῦ Λασκαράτου τὰ πάθη. Αὔριο ἐγὼ θὰ μεταβῶ εἰς Κέρκυραν, διότι ἡ ἀρχοντισσά μου εἶναι ἑτοι-

μόγεννη καὶ θέλω νὰ εὑρίσκωμαι σιμὰ στὴν ὥρα τοῦ κινδύνου. Διὰ τοῦτο τὰ εἴκοσι ἀντίτυπα στεῖλέ τα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ μου Ξενοφῶντος καὶ θὰ σοῦ τὰ πουλήση.

Ὅσο δὲ διὰ τὰ ποιήματά σου πρέπει νὰ σοῦ ἐκφράσω καθαρὰ τὴ γνώμη μου. Εἶναι ἀλήθεια ὁποὺ τὰ ἔχω, καθὼς εἶναι ἀλήθεια ὁποὺ διὰ νὰ μὴ λείψω εἰς τὸ λόγο μου δὲν τὰ ἔδειξα ποτὲ εἰς κανένα.

Ἀφοῦ ὁ πρόεδρός μου σοῦ μεταξύπνησε τὸν πόνο καὶ μοῦ τὰ γυρεύεις διὰ νὰ τὰ καθαρίσῃς, πρέπει νὰ φανῶ ἀδιάκριτος καὶ νὰ σοῦ τὸ ἀρνηθῶ. Εἶμαι κ' ἐγὼ ὀλίγο συντεχνίτης σου εἰς τὴν ποίηση καὶ ξεύρω ὅτι τὰ πάρα πολλὰ ξυστρίσματα δὲν τὴν ὠφελοῦνε. Βλέπω λοιπὸν ὅτι εἶναι κίνδυνος νὰ τὰ χαλάσῃς καὶ δὲν εἶμαι μουρλὸς νὰ τὰ πάρω στὸ λαιμό μου. Ἂν στοχάζεσαι ὅτι γιὰ τώρα δὲν πρέπει νὰ δημοσιευθοῦν ὅπως εἶναι, σοῦ δίδω τὸ λόγο μου νὰ μείνουνε θαμμένα γιὰ ὅσον καιρὸν θέλῃς. Καὶ ἂν εἶναι γραμμένο νὰ πάω στὸν ἄλλον κόσμο πρωτύτερα ἀπὸ σέ, μεῖνε βέβαιος ὅτι θὰ διατάξω νὰ σοῦ τὰ δώσουν.

Λησμόνησε λοιπὸν αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν καὶ μὴ μὲ πειράζῃς. Γράφε καλήτερα ἐναντίον τοῦ Στόρζ, ἀφοῦ τὸ ἐπιθυμεῖ καὶ τόσες φορὲς σοῦ τὸ εἶπε. Μὴ τοῦ χαλάσῃς τὸ χατήρι καὶ πρὶν ἀναχωρήσῃ δῶσέ του τὸ ὕστερο τὸ διαβατήριο.

Γειά σου, καλέ μου Ἀνδρέα. Πρόσταξέ με ἐλεύθερα εἰς ὅ,τι μπορῶ.

Ὁ φίλος σου

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ»

Κέρκυρα 23 Μαρτίου 1863

Φίλτατέ μου Ἀνδρέα,

«Φαίνεται ὅτι μὲ τὰ σωστά σου ἐπειράχθηκες, διότι ἀρνήθηκα νὰ σοῦ ἀποδώσω τοὺς στίχους σου καὶ μὲ ἐπιπλήττεις καὶ μὲ καταστένεις παιδὶ δεκαπέντε χρονῶνε. Καὶ μοῦ λὲς ὅτι δὲ σοῦ φαίνομαι ἕνας οἰκογενειάρχης οὔτε ἄνθρωπος τοῦ αἰῶνός μας μὲ γυναῖκα καὶ μὲ παιδιά.

Καλὰ μὰ τὴν ἀλήθεια! Δὲν τὸ ἐπρόσμενα ἀπὸ ἐσέ. Μολοντοῦτο ἐπειδὴ γνωρίζω τὸ ἰδίωμά σου καὶ ξεύρω ὅτι τώρα σὲ κυριεύει ἡ μονομανία νὰ γίνῃς μάρτυρας τῆς ἐποχῆς μας, καὶ νὰ γιατρέψῃς, εἰ δυνατόν, ὅλα τὰ χρονικὰ πάθη τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν μοῦ ἐκακοφάνηκαν οἱ λόγοι σου. Μάλιστα μὲ εὐχαρίστησαν πολύ, διότι προφέρονται μ' ἐκείνη τὴν ἐλευθερία, ὁποὺ μόνη ἡ φιλία δύναται νὰ λάβῃ.

Δὲν ἠξεύρω ἂν οἱ στίχοι σου εἶναι ἀδύνατες μίμησες ἰταλικῆς ποιήσεως. Μόνον ἠξεύρω ὅτι ὅλοι τοὺς νοστιμεύονται καὶ ὅλοι τοὺς θεωροῦν ὡς πρωτοτύπους. Ἂν φοβούμενος μὴ ἐκθέσω τὴν ὑπόληψί σου θέλῃς νὰ τοὺς καταστρέψῃς, τότε πές μου το καθαρά· ἀλλὰ νὰ μοῦ ὑποστηρίζῃς ὅτι δύνασαι νὰ τοὺς καθαρίσῃς χωρὶς νὰ βλάψῃς τὴν ἀξία τους, τοῦτο δά, δὲ στέκει.

Ἔχω κ' ἐγὼ ὀλίγη πεῖρα εἰς τὴν ποίησι καὶ γνωρίζω ὅτι εἰς τὸ εἶδος, εἰς τὸ ὁποῖον σὺ εἶσαι ἔξοχος, ἐννοῶ τὰ σατυρικά, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀποφύγῃ τις κάποια πράγματα. Καὶ ὅταν οἱ μεταγενέστεροι θὰ τὰ διαβάζουν, μεῖνε βέβαιος ὅτι δὲ θὰ τὰ σιχαίνωνται, καθὼς οὔτε ἡμεῖς δὲ σιχαινόμεθα πολλὰ παρόμοια ὁποὺ ἀπαντοῦμε εἴτε εἰς τὸν Ἀριστοφάνη εἴτε εἰς τὸ Λουκιανὸ εἴτε εἰς ἄλλους.

Κάθε ἐποχὴ πρέπει νὰ φέρῃ τὴν σφραγῖδά της καὶ δὲν πιστεύω ὅτι φθάνει ἡ ἐνέργεια ἑνὸς ἀτόμου γιὰ νὰ κάμῃ τὴν σημερινὴ κοινωνία νὰ σκέπτεται καὶ νὰ ἐνεργῇ ὅπως θὰ σκέπτεται καὶ θὰ ἐνεργῇ ἐδῶ καὶ διακόσους χρόνους.

Μία τέτοια ἰδέα, εἰς ἀντίστροφην ἔννοιαν, ἦλθε μία φορὰ καὶ εἰς τὸν Ριέντζη καὶ ἐπεχείρησε νὰ ζωντανέψῃ τὴ δημοκρατία τῆς Ρώμης· τὸ αὐτὸ ἔκαμαν καὶ οἱ λογιώτατοί μας μὲ τὴ γλῶσσα. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος εἶναι πάντοτε τὸ προϊὸν μιᾶς ἐποχῆς καὶ πρέπει νὰ φέρνῃ μαζί του τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ τῆς ἐποχῆς του.

Τώρα, ἂς τὸ ποῦμε καθαρά, εἶσαι καὶ σὺ ἕνα ὀπωρικὸ τοῦ αἰῶνός μας. Καὶ καθὼς τὰ ροδάκινα, ἐνῷ ἔχουνε καὶ ὡραία θεωρία καὶ γεῦσι νοστιμώτατη, κρύβουνε μολοντοῦτο μέσα εἰς τὰ μύγδαλά τους καὶ λίγο φαρμάκι, ἔτζι καὶ σύ, ἀνάμεσα εἰς τὶς πολλὲς χάρες σου βρίσκεται καὶ κανένα ἀγκαθάκι, τὸ ὁποῖον ἂν σοῦ τὸ ἀφαιρέσουνε σοῦ χαλοῦνε τὸν τύπο, σοῦ καταστρέφουνε ἐκείνη τὴ φυσικὴ καὶ ἀμίμητη ἰδιοτροπία, ὁποὺ σὲ κάνει νὰ εἶσαι ἀληθὴς Λασκαρᾶτος.

Τὰ παληά σου τὰ ποιήματα μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτὸ τὸ ἀγκάθι. Θέλεις λοιπὸν ἐγὼ νὰ σοῦ δώσω χέρι νὰ τὸ χαλάσῃς, ἀφοῦ πιστεύω ὅτι χωρὶς αὐτὸ θὰ σβυσθῇ ἀμέσως ὅλη ἡ νεότητά σου καὶ δὲ θὰ σοῦ μείνουν παρὰ γεράματα.— Ἐγὼ ὁποὺ στὰ μάτια σου ἔχω δέκα πέντε χρόνια, ἐγὼ δὲν ἐντρέπομαι νὰ εἰπῶ, ὅτι, ἂν ὁ Θεὸς μὲ ἐξανάνειωνε, ἤθελα πάλαι ξανακάμει ὅσα ἔκαμα εἰς ἐκείνη τὴν ἡλικία.

Στεῖλέ μου ὅλους τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ «Λύχνου» σου, διότι, ὅταν μοῦ τὸν ἔστελνες, μοῦ τὸ ἅρπαξε ὁ ἕνας καὶ ὁ ἄλλος καὶ ἔμεινα στερημένος· ἂν προφθάσω, σοῦ στέλνω ἕνα ποιηματάκι, τὸ ὁποῖον ἐλπίζω ὅτι θὰ σοῦ ἀρέσῃ καὶ θὰ σὲ ἡμερέψῃ μαζί μου.

Σὲ γλυκοφιλῶ

Ὁ φίλος σου

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ»

Κεφαλληνία, 5 Ἀπριλίου 1863

Φίλε Βαλαωρίτη,

«Ἀποκρίνουμαι εἰς τὸ γράμμα σου τῶν 23 Μαρτίου ἀπερασμένου, σήμερα λαβεμένο.

Ἂν τὸ προλαβὸν γράμμα μου εἶναι γραμμένο σὲ τρόπο ποὺ νὰ σὲ κάνῃ νὰ νομίσῃς πὼς ἐπειράχθηκα,, ἐπειδὴ δὲν μοῦ ἔστειλες τοὺς στίχους ὁποὺ σοῦ ἐζητοῦσα, σὲ παρακαλῶ διόρθωσέ το. Ποτὲ δὲν ἔλαβα μιὰν τέτοια πείραξη. Οἱ στίχοι ἐκεῖνοι δὲν εἶναι πλέον δικοί μου, καὶ δὲν δισχυρίζουμαι κανένα δικαίωμα ἀπάνω τους, ἀφοῦ μιὰ φορὰ τοὺς ἔδωσα ἐννοώντας νὰ δώσω ὄχι μόνον τὸ χαρτὶ καὶ τὸ μελάνι, ἀλλὰ καὶ τὶς ἰδέες ἐκεῖνες μὲ τὴν ἀξίαν τους ὅλην ἀντάμα. Ὅλο ἐκεῖνο τὸ βαγάλιο [1]) τὸ ἔδωσα τότες τοῦ Πρετεντέρη γιὰ νὰ παστρέψω τὸ σπίτι μου ἀπὸ πρᾶμμα ποὺ δὲν ἐπιθυμοῦσα νὰ ἔχω, καὶ ποὺ μόνον μοῦ ἐπόνηε νὰ καύσω. Τὸ ξαναλέγω, ἐπιθυμοῦσα νὰ διορθωθοῦνε ἡ αἰσχρότητες ὁποὺ εἶναι στοὺς στίχους ἐκείνους, ὄχι τάχα γιὰ νὰ φανοῦνε μιὰ μέρα ὡμορφότεροι, ἀλλὰ γιατὶ φανταζόμενος τὴν πιθανὴν ἐμφάνισίν τους μιὰ μέρα εἰς τὸ κοινόν, ἐντρέπουμαι ἀπὸ τώρα — ἂν ὅμως δὲν θέλῃς νὰ διορθωθοῦνε, σὺ ποὺ τώρα εἶσαι ὁ ἰδιοχτήτης τους, ἐγὼ δὲν πιάνω τσὶ κλάψες. Ἔσουνε βέβαιος.

1) Bagalio ἰταλικὴ λέξις=ἀποσκευαί.

Καλὰ λές, ἔχασα κ' ἐγὼ τὴν ὑπομονή, καθὼς τὴν ἔχασε κι ὁ Ριέντζης. Καὶ μόνον ἡ ambizione ἡ ἐδική μου ἐπεριορίστηκε εἰς τὸ νὰ νικῶ τοὺς ἀντιπάλους μου, κ' ἔπειτα νὰ ξαναμπαίνω στὸ φτωχικό μου. Ἂν ὡς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἤθελε μ' ἀφήσουνε ἥσυχόνε, ἐγὼ δὲν ἤθελ' ἔβγω ποτὲ ἀπὸ τὴν λήθην ἐκείνην, εἰς τὴν ὁποίαν θεληματικῶς εἶχα ἐκλέξει νὰ ζήσω.

Θέλει βάλω αὔριον στὸ Ταχυδρομεῖον τὸ σῶμα ὅλο τῶν «Λύχνων» μου στὴν διεύθυνσίν σου.

Ἂν εἰς τὸ ἀπερασμένο σου γράμμα ἐνομίσθηκες προσβλημένος, σὲ βεβαιώνω ὅτι σκοπός του δὲν ἦτανε νὰ σοῦ εἰπῶ πρᾶγμα δυσάρεστον. Συμπάθησέ με, ἀλλὰ σὲ παρακαλῶ μὴν πέρνῃς ποτὲ τὰ λόγια μου σὲ κακό.

Τὴς ἀπερασμένες ἔστειλα τοῦ ἀδελφοῦ σου, ὡς μοῦ ἐδιόρισες, εἴκοσι ἀντίτυπα τῶν «Καταδρομῶν» μου, μὰ δὲν ἔλαβα ἀπάντησή του.

A proposito — Πιστεύεις ἐσὺ τὴν Ἕνωση;

Ἐγὼ — γιὰ ἐμὲ — δὲν πιστεύω, γιὰ νὰ μὴ γελιόμαστε. Κάθε ποὺ ἐπίστεψα ἐγελάσθηκα. Σοῦ γράφω τοῦτο τὸ ὕστερο, γιατὶ ἀκούω στὴν ἄλλη κάμαρα ποῦ συζητοῦνε τὴν ἕνωση.

Ὁ φίλος σου

Α. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ

Υ. Γ. Προσμένω τὸ ποιηματάκι ποῦ μοῦ ὑπόσχεσαι, διὰ τὸ ὁποῖον σὲ κρατῶ ὑπόχρεον.— Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι καὶ αὐτὸ θὰ εἶναι ὡραῖον ὡσὰν καὶ τὰ ἄλλα σου. Τὰ «Μνημόσυνά» σου τὰ ἐδάνεισα ἑνὸς ἐξαδέλφου στὴ Ζάκυνθο καί..... δὲν τὰ εἶδα πλέον.»

Κέρκυρα 10 Ἀπριλίου 1863 Ν. [1])

Ἀγαπητέ μου Ἀνδρέα,

«Νερὸ κι' ἁλάτι! Νερὸ κι' ἁλάτι! Οὔτε ἐφαντάστηκα ποτὲ ὅτι εἶχες κατὰ νοῦ νὰ μὲ πειράξῃς οὔτε γράφοντάς σου τὴν ὕστερή μου ἐπιστολὴ ἐστοχάστηκα ποτε νὰ σοῦ ἀνταποδώσω τὴν πείραξη. Σὲ ἀγαπῶ καὶ σὲ σέβομαι καὶ ταῖς παρατηρήσεις σου ταῖς δέχομαι πάντοτε μὲ εὐχαρίστησι ἔστω καὶ ὅταν δὲν ταῖς παραδέχομαι.

Ἔλαβα τὸ «Λύχνο» σου καὶ σὲ εὐχαριστῶ πολύ, διότι δὲν ἤθελα νὰ μοῦ λείπῃ τὸ ἀξιόλογο ἐκεῖνο ἔργο σου. Ἂν ὁ ἀδελφός μου δὲν σοῦ ἀποκρίθηκε, τοῦτο θὰ ἐσυνέβηκε, διότι καὶ ἐκεῖ ἦτον ὁ κόσμος ἄνου κάτου διὰ τὴν Ἕνωσι καὶ διὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Βασιλέως ἀπὸ τὴν ὁποίαν φαίνεται ὅτι κρέμεται ἡ πραγματοποίησίς της.

Ἐγώ, φίλε μου, τὴν πιστεύω, διότι πάντοτε τὴν ἐπίστευσα. Ὅταν ἐμπῆκα εἰς τὸ πολιτικὸ τὸ στάδιο, μολονότι πολλοὶ ἀπὸ τὴν οἰκογένειά μου ἦσαν εἰς τὰ πράγματα, μολοντοῦτο δὲν ἐδίστασα νὰ προσκολληθῶ μὲ ὅλη μου τὴν ψυχὴ εἰσὲ μίαν ἰδέα ὁποῦ μοῦ ἄνοιγε τὴν καρδιὰ καὶ μὲ ἀνεσήκωνε ὀλίγο ἀπὸ τὴν Ἰονική μας λάσπη.

Ἐμποροῦσα, ἁπλώνοντας τὸ χέρι εἰς τοὺς ἀφεντάδες μας, νὰ ἀπολαύσω ὅ,τι ἤθελα, ἐμποροῦσα, ἂν δὲν ἐπιθυμοῦσα δι' ἐμέ, νὰ ἐπιτύχω διὰ τοὺς συγ-

---

1) Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ πρωτοδημοσιεύθηκε στὴ «Νέα Ἑστία» τῆς 15 Μαΐου 1938 ἀπὸ τὸν Γ. Ἀλισαντρᾶτον καὶ συμπεριλήφθηκε στὴ σειρὰ ἀπὸ τὸν Κ. Καιροφύλα, στὴ δική του ἔκδοση τῶν Ἁπάντων Βαλαωρίτη.

γενεῖς καὶ τοὺς φίλους μου προβιβασμοὺς καὶ θέσεις. Ἀλλὰ τὰ ἐκλότζησα ὅλα διὰ νὰ μείνω ὅλος ἀφιερωμένος εἰς τὴν ἰδέα μου.

Ἡ Ἕνωσις γιὰ μὲ δὲν ἦτο σύνθημα ἀντιπολιτεύσεως ἤ, —νὰ εἶπω καλήτερα— δὲν ἦτο τὸ μετερίζι ἀπ᾿ ὀπίσω ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἤθελα νὰ κρυφθῶ, γιὰ νὰ τουφεκίζω χωρὶς κίνδυνο τὴν Προστασία. Δὲν ἦτο γιὰ νὰ ξεγελάω τὸν κόσμο καὶ νὰ κλέφτω ψήφους, διότι ὅλοι γνωρίζουν ὅτι ἐζημιώθηκαν πολὺ τὰ συμφέροντά μου ἀπὸ τὸν καιρὸ ὁποῦ εἶμαι ἀντιπρόσωπος. Πρόσθεσε ὅτι εἰς τὴν Πατρίδα μου (καὶ τοῦτο τὸ ἀποδεικνύει ἡ τελευταία ἐκλογή μου, διότι ἔμεινα πέμπτος) δὲν ἄξιζε αὐτὴ ἡ δημοκοπία.

Ἡ Ἕνωσις γιὰ μὲ ἦτο ἕνα ὄνειρο χρυσό, ὁποῦ ἐβάλθηκα νὰ τὸ κυνηγήσω μὲ ὅλαις μου ταῖς δυνάμεις ἕως ὅτου νὰ τὸ ἰδῶ κατορθωμένο.

Τὴν πιστεύω λοιπὸν καὶ πιστεύω τελειωμένην, ὄχι μόνον διότι τὴν προτείνει ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, ἀλλὰ διότι καθὼς ἦλθαν τὰ πράγματα, ἡ Προστασία δὲν ἠμπορεῖ πλέον νὰ ζήσῃ εἰς τὰ χώματά μας.

Τὴν περασμένην Δευτέραν ἔγινε ἐδῶ μία μεγάλη ἐπίδειξις, ἡ ὁποία σὲ κάθε ἄλλη περίστασι ἤθελε χαρακτηρισθῇ ὡς ἐπανάστασις. Αἱ ἀρχαὶ τοῦ Κράτους κρύβονται σᾶν ταῖς νυχτερίδες καὶ ὁ Ἁρμοστὴς καθ᾿ ἡμέρα καταπίνει φαρμακερὰ ποτήρια. Ἐγὼ ἔσερνα τὸ χορὸ τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ τυφλωμένος ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμό μου ἔκαμα ἕνα βῆμα, ὁποῦ ὀλίγους χρόνους προτήτερα ἂν ἤθελα τὸ κάμῃ, βεβαιότατα μὲ ἔφερνε ἴσα-ἴσα εἰς τὴ φούρκα. Ἐκήρυξα ἐνώπιον δώδεκα χιλιάδων λαοῦ, ὅλου τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἀντιπροσώπων, βασιλέα τῆς Ἑπτανήσου τὸν Γεώργιον τῆς Δανίας καὶ τὴν Ἕνωσιν τελειωμένην ἐν πράγματι ἀπὸ τὴν ἡμέραν ἐκείνην.

Πίστεψε λοιπὸν καὶ σύ, ἀγαπητέ μου Ἀνδρέα, διότι ἡ πίστις θὰ σὲ κάμῃ νὰ εἶσαι ὠφέλιμος εἰς τὸ δυστυχισμένο τὸ ἔθνος μας. Ἔχομε μεγάλη χρεία ἀπὸ ἀνθρώπους τιμίους καὶ μὲ πολιτικὸ θάρρος καὶ πρέπει κ᾿ ἐσὺ νὰ δώσῃς τὸν ὀβολό σου. Ἡ δημοκοπία ἀποκάτου ἀπὸ τὴν προστασία ἴσως ἦτον ἀναγκαῖο κακό, διότι ἂν ὄχι ἄλλο τοὐλάχιστο μὲ αὐτὴν ἐγλήτωνε ἕνα μέρος τοῦ λαοῦ καὶ δὲν ἔπεφτε στὰ δίχτυα ὁποῦ ὁλοτρίγυρά του ἔρριχναν ἄλλοι γιὰ νὰ τόνε ψαρέψουνε. Ἀλλὰ ἡ δημοκοπία, τώρα ὁποῦ θὰ ἐνωθοῦμε μὲ τ᾿ ἀδέρφια μας, εἶναι σκουλίκι ὁποῦ πρέπει νὰ τὸ σκλοτζοπατήσωμε (sic) ὅλοι, χωρὶς εὐσπλαχνία μὴ μᾶς ἔμπῃ στὰ κόκκαλα καὶ μᾶς τὰ σαρακώσῃ.

Θέλω γράψει σήμερα εἰς τὸν ἀδελφό μου νὰ προσπαθήσῃ τὸ γληγορώτερο νὰ δώσῃ τὰ ἀντίτυπά σου. Πολὺ μοῦ κακοφαίνεται ὁποῦ ἀπὸ τὰ «Μνημόσυνα» δὲν μοῦ ἔμεινε οὔτε ἕνα ἀντίτυπο γιὰ νὰ σοῦ τὸ στείλω.

Τὸ ποιηματάκι ὁποῦ ἐτύπωσα καὶ ὁποῦ σοῦ ἐσωκλείω ἐλπίζω νὰ σὲ καταπείσῃ γιὰ ὅσα παραπάνου σοῦ ἔγραψα διὰ τὴν Ἕνωσι καὶ πῶς ἐγὼ ἔβλεπα τὸ μεγάλο τοῦτο ζήτημα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὁποῦ τὸ ἀγκάλιασα.

Σὲ γλυκοφιλῶ

ὁ φίλος σου

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ»

Ἁγία Μαύρα, τῇ 14 Μαρτίου 1871

Ἀ γ α π η τ έ μ ο υ Λ α σ κ α ρ ᾶ τ ε,

«Δὲν ἔχεις χρεία νὰ μὲ παρακαλέσῃς τόσον δυνατὰ οὔτε νὰ προσθέσῃς

τὴν πανίσχυρη μεσολάβησι τῆς θυγατρός σου, ὅπως μοῦ ἀποσπάσῃς ἀπὸ τὰ χέρια τὰ χειρόγραφά σου. Στὸ κάτου κάτου τῆς γραφῆς εἶναι δικό σου κτῆμα καὶ δὲν ἔχω δικαίωμα νὰ τὸ κρατῶ παρὰ τὴ θέλησί σου.

Γνωρίζεις ὅτι μόνη ἐπιθυμία μου ἦτο νὰ διατηρηθοῦν ὡς ἐγράφησαν καὶ νὰ μὴ ὑποκύψουν καὶ αὐτὰ εἰς τὰς μεταβολάς, εἰς τὰς ὁποίας ὑπόκειται ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία μας, ὅταν ὑποβάλλωνται εἰς τὰ βάσανα τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀδιακόπου πικρίας.

Πρέπει ὅμως νὰ γνωρίζῃς, φίλτατε Ἀνδρέα (καὶ τοῦτο σοῦ τὸ διαβεβαιῶ ἐν λόγῳ τιμῆς), ὅτι δι' ὅσα καὶ ἂν ἐπροσπάθησα, δὲν κατώρθωσα νὰ εὕρω παρὰ τὸν δεύτερον τόμον καὶ ὑποθέτω ὅτι ἢ κανένας φίλος κρυφὰ τὸν ἐπῆρε ἢ ὅτι τὸν ἔχω εἰς τὸ νησάκι μου. Ἂν συνέβη τὸ πρῶτον, ἐλπίζω νὰ ἀνακαλύψω ποιός τὸν ἔχει, ἂν τὸ δεύτερον, σοῦ ὑπόσχομαι ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν νὰ μεταβῶ ἐπὶ τούτου εἰς Μαδουρὴ διὰ νὰ τὸν εὕρω καὶ σοῦ τὸν στείλω ἂν ὑπάρχῃ.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζῃς ὅτι ὁ φοβερὸς σεισμὸς τῆς 16 Δεκεμβρίου 1869 μοῦ ἔφερε ἄνω κάτω τὰς βιβλιοθήκας μου καὶ ὅτι ἐπειδὴ τὰ νερὰ μᾶς ἐπλημμυροῦσαν πανταχόθεν, εἶχα μεταφέρει τὰ χαρτιά μου εἰς μίαν ἀποθήκην τοῦ τελωνείου καὶ φοβοῦμαι, μὴ μοῦ ἐπαράπεσε εἰς κανένα μέρος καὶ δὲν τὸ βρίσκω. Ὁπωσδήποτε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χαθῇ καὶ ἡσύχασε.

Ἐν τούτοις μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας ἀναχωρεῖ ἐκεῖθε ἕνα καΐκι Κεφαλλωνίτικο καὶ θὰ παραδώσω εἰς τὸν πλοίαρχο τὸ περιτύλιγμα, τὸ ὁποῖον θὰ περιέχῃ τὸν δεύτερον τόμον μὲ παραγγελίαν νὰ σοῦ τὸ δώσῃ εἰς τὰ χέρια σου.

Φίλησέ μου τὰ παιδάκια σου καὶ μὴ τὰ μεταχειρίζεσαι πλέον διὰ νὰ μοῦ ἐκβιάζουν τὰς ἀποφάσεις καὶ τὴ θέλησή μου, διότι δὲν πάει καλά.

Ὁ φίλος σου

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ»

Ἐν Λευκάδι τῇ 22 Μαΐου 1871

Φίλτατε Λασκαρᾶτε,

«Πάω νὰ πιστέψω ὅτι ἡ πολλὴ ἀγάπη τὴν ὁποίαν αἰσθάνομαι διὰ σὲ τὸν ἁμαρτωλόν, τὸν κολασμένον, εἶναι ἡ αἰτία ὁποὺ πρὸ ἑνὸς μηνός, ἐνῷ ἐκαβαλλίκευα τὸ μουλάρι μου, ἐστραγγάλισα τὸ ἀριστερό μου τὸ γόνα καὶ ἔπαθα τὰ παθικὰ τῆς μοίρας μου ἕως οὗ νὰ τὸ συνεφέρω. Ἀκόμη τώρα δὲν ἠμπορῶ νὰ περιπατήσω ἐλεύθερα, πολὺ ὀλιγώτερον νὰ ἐπιχειρήσω τὸ ταξεῖδι, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐλπίζω νὰ ἀνακαλύψω τὸν πρῶτον τόμον τῶν ποιημάτων σου.

Τὸν δεύτερον τὸν ἔλαβα καὶ ἔλαβα μαζὶ μὲ αὐτὸν καὶ τὸ χρυσό σου τὸ γράμμα, ἀλλὰ οἱ πόνοι τοὺς ὁποίους ὑπέφερα δὲν μὲ ἄφηκαν νὰ σοῦ ἀπαντήσω. Λάβε λοιπὸν ὀλίγην ὑπομονήν. Ἐλπίζω ὅτι ἐντὸς ὀκτὼ ἢ δέκα ἡμερῶν νὰ ἠμπορέσω νὰ καβαλλικέψω καὶ τότε θὰ ὑπάγω ἐπὶ τούτου εἰς Μαδουρὴν νὰ ἀνακατώσω τὰ χαρτιά μου μήπως καὶ εὕρω τὸ χειρόγραφό σου.

Ἀγάπα με.

Ὁ φίλος σου

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ»

Κεφαλληνία, 7 Ἰουνίου 1871

Φίλε Βαλαωρίτη,

«Ἀποκρίνομαι εἰς τὸ γράμμα σου μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ σὲ συγχαρῶ διὰ τὴν ἀνάρρωσιν τοῦ γονάτου σου, ἐπειδὴ τὸ γόνα εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πλέον διαολόμελα ποὺ ὁ Θεὸς ἔβαλε στὸ κορμί μας ὅταν μᾶς ἔπλαθε.

Μοῦ λὲς γιὰ τὴν ἀγάπη σου διὰ ἐμὲ τὸν κολασμένον. Μόλις μπορέσω θέλει σοῦ στείλω μιὰ μποτσοῦλα, γιὰ νὰ μοῦ στέρνῃς μιὰ στάλα νερὸ μέσα νὰ δροσίζω τὴ γλῶσσά μου. Ἂν μπορῇς νὰν τὴ βγάνῃς ἀπὸ τὴν πόρτα χωρὶς νὰν τὸ καταλάβῃ ὁ Ἅη-Πέτρος.

Μὲ τοῦτό σου τὸ γράμμα μὲ κάνεις νὰ ἐλπίσω τὴ γρήγορη παραλαβὴ καὶ τοῦ ἄλλου σου τόμου, μὲ τοὺς ἄλλους στίχους μου. Ἰδὲς ὅμως, γιὰ νὰ πᾷς νὰ τοὺς εὕρῃς, νὰ μὴ ματακαβαλλικέψῃς τὸ ἴδιο μουλάρι. Ἔκανες μάλιστα καλὰ νὰ μὴν καβαλλικέψῃς διόλου μουλάρι. Ὁ Χριστός, φρονιμώτερος ἀπὸ ἐσέ, δὲν ἐκαβαλλίκευε παρὰ γαϊδούρια· καὶ γιατί; διατὶ ἐσκιαζότανε διὰ τὸ γόνα του.

Ὁ φίλος σου

ΑΝΔ. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ

Τὶς 17. Τὸ παρόν μου, τὸ ὁποῖον δὲν ἠξέρω πῶς ἔμεινε στὰ χέρια μου ἕως τώρα, θέλει σοῦ τὸ ἐγχειρίσει ὁ φίλος μου κύριος Μπογιάγος, ὅστις ἔρχεται στὴν Ἁγία-Μαύρα πρόεδρος τῶν Δικαστηρίων σας. Εἶναι καθὼς εἶπα φίλος μου ὁ κύριος Μπογιάγος, καὶ σοῦ τὸν συσταίνω, ἐπιθυμώντας, οἱ φίλοι μου νὰ εἶναι καὶ φίλοι ἀνάμεσό τους.»

Ἐν Λευκάδι 15 Ἰουνίου 1871

Ἀγαπητέ μου Λασκαρᾶτε,

«Εὕρηκα! ἐφώναξε σὰ δαιμονισμένος ὁ Ἀρχιμήδης, ἐνῷ εὑρίσκετο μέσα εἰς τὸ λουτρὸ καὶ ἐσκέπτετο πῶς νὰ λύσῃ ἕνα μαθηματικὸ πρόβλημα. Εὕρηκα! καὶ ξεβράκωτος ἐπετάχτηκε στὸ δρόμο φωνάζοντας Εὕρηκα! εὕρηκα!

Εὕρηκα κ' ἐγὼ τὸν πρῶτον τόμον τῶν ποιημάτων σου κρυμμένον εἰς μίαν γωνίαν τῆς βιβλιοθήκης ὁποὺ ἔχω εἰς τὸ νησάκι μου. Καὶ τὸ περίεργον εἶναι ὅτι τὸν εὕρηκα ἀφοῦ δυὸ φορὲς ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Ἐφέτου κυρίου Δυοβουνιώτη καὶ τοῦ ἐξαδέλφου μου Δημοσθένη Βαλαωρίτη εἶχα φέρει ἄνω κάτω τὰ βιβλία μου χωρὶς νὰ τὸν ἐπιτύχω.

Δὲν ἠμπορεῖς νὰ φανταστῇς μὲ πόσην εὐχαρίστησιν ἔπιασα πάλιν εἰς τὰ χέρια μου τὰ ποιητικά σου ἐκεῖνα συνθέματα! Καὶ πρὶν τὰ σφραγίσω καὶ σοῦ τὰ στείλω, ἐδιάβασα πάλιν τὸ «Λαϊνάκι», τὴν «ἀρρώστια τοῦ Φ....», τὸ «Ληξοῦρι», τὸ «αὐγὸ τὸ κόκκινο», μὲ τὴν ἴδια εὐχαρίστησι, μὲ τὴν ὁποίαν τὸ ἐδιάβασα τὴν πρώτην φορὰν ὁποὺ τὰ εἶδα!

Ἂν ἤθελον χαθῆ, θὰ μοῦ ἔμενε ἕνα κρυφὸ αἰώνιο παράπονο, μολονότι τὸ φταῖσμα δὲν ἦτο ἰδικό μου, ἀλλὰ τοῦ μεγάλου σεισμοῦ ὁποὺ μᾶς ἀναποδογύρισε. Ἀλλὰ θὰ ἐπαρουσιάζετο ἴσως καὶ κανένας νὰ εἴπῃ ὅτι τὰ κατέστρεψα βαλμένος ἐπάνω ἀπὸ ἐκείνους ὁποὺ σατυρίζονται τόσον εὔμορφα ἀπὸ σὲ διὰ νὰ μὴ γελοῦν οἱ μεταγενέστεροι ὅταν διαβάζουν τὰ ὀνόματά των.

Τώρα εἶμαι ἥσυχος. Ἂν εὕρω ἀσφαλῆ ἐπιβάτην, θὰ σοῦ τὸν στείλω τὸν τόμον εἰς Κεφαλληνίαν κατ' εὐθεῖαν. Ἄλλως θὰ τὸν διευθύνω εἰς τὸν Δρακόπουλον διὰ νὰ εἶμαι πλέον βέβαιος. Ὅταν θὰ μοῦ τὸν ἐπιστρέψῃς, μεταχειρίσου καὶ σὺ μέσον ἀσφαλές, διότι μὰ τὴν ἀλήθεια, δὲν ἤθελα νὰ παραπέσῃ καὶ νὰ χαθῇ ἔπειτα ἀπὸ τόσα βάσανα ὁποὺ ἐπέρασα ἕως ὅτου νὰ τὸν εὕρω.

Σὲ γλυκοφιλῶ.

Ὁ πιστός φίλος σου

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

Υ.Γ. Ἀναχωρεῖ εἰς Πάτρας ὁ ἐξάδελφός μου Μιχαὴλ Μουστοξύδης καὶ παραδίδω εἰς αὐτὸν τὸν τόμον διὰ νὰ τὸν ἐγχειρίσῃ εἰς τὸν Δρακόπουλον.»

Κεφαλληνία, 26 Ἰουλίου 1871

Φίλε Βαλαωρίτη,

«Ἀνοίγω καὶ σήμερα γιὰ δεύτερη φορὰ τώρα τὸ γράμμα μου, γιὰ νὰ σοῦ πῶ πῶς ἔλαβα καὶ τὸ ἄλλο σου γράμμα τούτην τὴν στιγμήν, μὲ τὸ ὁποῖον ὅμως μοῦ ἐμάθαινες τὴν εὕρεση καὶ τοῦ ἄλλου τόμου τῶν στίχων μου.

Εἰς τὴν εὐχαρίστηση ποὺ βλέπω νὰ εὑρίσκῃς εἰς ἐκείνους τοὺς στίχους, μοῦ γεννιέται ἡ πίκρα τοῦ νὰ μὴν εἶναι εἰς τὸ χέρι μου νὰ σὲ κάμω καὶ ποιητήν τους, καθὼς σὲ ἔκαμα καὶ ἰδιοχτήτην τους. Μόλις λάβω καὶ τοῦτον τὸν τόμο θέλει ἀντιγράψω ἀπὸ αὐτὸν ὅ,τι μοῦ χρειάζεται, καὶ ἀμέσως ἔπειτα θέλει σοῦ τὸν ἐπιστρέψω καὶ τοῦτον, καθὼς ἔκαμα καὶ μὲ τὸν πρῶτον. Σοῦ λέγω δὲ ὅτι τὴν ἀντιγραφὴν ὁποὺ ἔκαμα ἀπὸ τὸν πρῶτον, καθὼς καὶ τὴν ἄλλη ὁποὺ θέλει κάμω ἀπὸ τὸν δεύτερον, τὰς δίνω χωρὶς νὰ βαστάξω ἀντίγραφο διὰ ἐμέ. Τὰς ἔδωνα καὶ τὰς δίνω τοῦ ἀνηψιοῦ μου Α. Γιωργακάτου, ποὺ θέλει νὰ ἐγδώσῃ δὲν ἠξέρω ποῦ, ἴσως εἰς τὴ Μαρσίλια. Σοῦ λέω τοῦτο διὰ νὰ ξέρῃς ὅτι μόνον τὰ ἐδικά σου πρωτόγραφα εἶναι τὰ ἀσφαλῆ, ἐπειδὴ δὲν εἶμαι διόλου βέβαιος ὅτι ἡ προτεινομένη ἔγδοση θὲ νὰ γένῃ, οὔτε ἂν ἡ ἀντιγραφὲς θὰ διατηρηθοῦνε. Ἡ ἔγδοση δὲν θέλει γένει ἂν δὲν συναχθοῦνε ἡ ἀπαιτούμενες συνδρομὲς καὶ τὰ ἀντίγραφα ποὺ ἔκαμα δὲν θέλει διατηρηθοῦνε, ἂν δὲν γένῃ ἡ ἔγδοση, ὡς ἀνωφέλευτα· ἐπειδὴ ἡ ἔγδοση δὲν γίνεται χάριν τῶν ποιήσεων, ἀλλὰ χάριν τοῦ ποιητοῦ.

Σὲ εὐχαριστῶ, φίλε μου, διὰ τὰ πρὸς ἐμὲ φιλικὰ λόγια ποὺ βλέπω πάντα στὰ γράμματά σου, καὶ σοῦ λέγομαι ὁ εἰλικρινὴς φίλος σου.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ»

Ἐν Λευκάδι τῇ 10 Φεβρουαρίου 1872

Φίλτατέ μου Ἀνδρέα,

«Δὲν ἠξεύρω πῶς παρέλειψα νὰ σὲ εἰδοποιήσω ὅτι ἔλαβα πρὸ καιροῦ τὸν δεύτερον τόμον τῶν ποιημάτων σου.

Σοῦ ἐσωκλείω ἓν μοιρολόγι μου, τὸ ὁποῖον ἐσχάτως συνέταξα καὶ τὸ ὁ-

ποῖον ἔλαβε τὴν τύχην νὰ ἀναγνωρισθῇ ἀπὸ καθέδρας εἰς τὴν Σορβάναν τῶν Παρισίων παρὰ τοῦ καθηγητοῦ Brunnet de Presles.

Φρόντισε ν' ἀναγνώσῃς εἰς τὸ 'Αττικὸν 'Ημερολόγιον τοῦ ἔτους 1872 ἓν ποιηματάκι μου ἐπιγραφόμενον ἡ «Φανερωμένη» καὶ γράψε μου καὶ διὰ τὰ δύο τὴν κρίσιν σου. Γνωρίζεις πόσον τὴν ἐκτιμῶ.

Τὸ Πανεπιστήμιον μὲ προσεκάλεσεν ἐπισήμως νὰ προσαγορεύσω δι' ἑνὸς διθυράμβου κατὰ τὴν 25 Μαρτίου τὸν 'Ανδριάντα τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου. 'Εδέχθην τὴν πρόσκλησιν καὶ ἐλπίζω εἰς τὸν Θεὸν νὰ μὴν ἐντροπιάσω ποτὲ τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου τῆς νεωτέρας 'Ελλάδος ἀθλητοῦ, οὔτε τοὺς φίλους μου.

Σὲ ἀσπάζομαι ἀδελφικῶς

'Ο σὸς

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ»

Κεφαλληνία, 15/27 Φεβρουαρίου 1872

Φίλε Βαλαωρίτη,

«'Ασυχώρητος εἶσαι, φίλε μου, διὰ τὸ ὅσο μὲ ἔκαμες νὰ ὑποφέρω, μὴ γράφοντάς μου τὴν παραλαβὴ τοῦ βιβλίου σου. 'Εφοβόμουνα μὴν ἐχάθηκε καὶ ἐσκεφτόμουνα τὴν ἄσχημη παρρησία ποὺ ἔκανα μὲ ἐσὲ νὰ σοῦ χάσω τὸ πρᾶμμά σου, ἀφοῦ σοῦ ἔγινα ἐνοχλητικὸς ἐπιμένοντας νὰ μοῦ τὸ δανείσῃς καὶ ὑποσχόμενός σου ἀσφάλειαν.

'Εγώ, καθὼς βλέπεις, δὲν ἀκολουθῶ τὸ κακό σου παράδειγμα· ἀλλὰ εὐθὺς ἀποκρένομαι εἰς τὸ γράμμα σου τῶν 10 τρέχοντος, μόλις λαβεμένο. Μὲ αὐτὸ μαζὺ βρίσκω καὶ τὸ «Μοιρολόϊ» σου. 'Η ποίηση μοῦ φαίνεται πολὺ καλὴ καὶ ἡ τιμὴ ποὺ μοῦ λὲς ὅτι ἔλαβε στὴ Sorbona, era meritata. 'Η στιχουργία ἀκόμη εἶναι ἀξιόλογη καὶ μόνον ἤθελα νὰ μοῦ εἰπῇς διατὶ ἐπιμένεις νὰ γράφῃς τοὺς ἑφτασύλλαβους στίχους ἀπὸ δύο στὴν ἀράδα, σὰ νὰ ἦταν' ἕνας οἱ δύο τους. Τοῦτο, κατ' ἐμέ, ὑπόφερέ με νὰ σοῦ τὸ εἰπῶ, εἶναι cattivo gusto, καὶ μοῦ θυμάει πάντα τὸ

Ξύπνησε, 'Αβράμ, ξύπνησε, 'Αβράμ, 'γείρου κτλ.

Ἕνα ἄλλο ἀκόμη ἤθελα νὰ σοῦ σημειώσω, τὶς παρατονίες.

Μὤφυγε, ἐπέταξε ἡ Χρυσή.
Ἔλα μ' ἐμέ, διαβάτη,
Ἔλα νὰ ἰδῇς τὸ μνῆμα της
Δὲν ἔμεινε ἕνα μάτι κτλ.

'Ο τρίτος στίχος εἶναι πλέον ὠρθοτονισμένος ἀπὸ τὸν πρώτονε. Θὰ μοῦ ζητήσῃς ἴσως τὸ δίκηο, γιατὶ τόνε λέω περισσότερον ὠρθοτονισμένον. 'Ιδού, φίλε μου, τὸ δίκηο, τὸν κανόνα, δὲν τὸν ἔφτιασα ἐγὼ στὸ γραφεῖόν μου, καθὼς κάνουν οἱ λογιώτατοι γιὰ τοὺς ἐδικούς τους κανόνας· ἀλλὰ τὸν ἐξάνοιξα εἰς τὴ φύση. Πρόσεξε τὸ βράδυ ὅταν οἱ νέοι γυρίζουνε τὴ χώρα τραγουδῶντες, ἐκεῖ θέλει ἀκούσεις πολλὲς τέτοιες παρατονίες εἰς τὰ τραγούδια τους· ἀλλ' ἐνταυτῷ θέλει ἀκούσεις ὁποὺ αὐτοὶ τραγουδῶντες τὲς διορθώνουνε.

Ἔτσι, δὲν θέλει ἀκούσεις π.χ. νὰ προφέρουνε

Μὤφυγε, ἐπέταξη ἡ Χρυσὴ
ἀλλά... *Μὤφυγε, ἐπέταξε ἥ - Χρυση*

κάμνοντες τὸν στίχον σου προπαροξύτονον, ἀντὶς γιὰ ὀξύτονον ὁποὺ τὸν ἔχεις. Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ ὀξυτόνως δὲν ἠμποροῦν νὰν τὸν τραγουδήσουνε.

Μὲ τούτους τοὺς αὐτόφυτους ἀοιδοὺς συμφωνοῦν καὶ οἱ μουσικοὶ-τεχνῖτες, οἱ ὁποῖοι ἀναστατώνονται εἰς τὴν παρουσίαν τῶν τέτοιων παρατονιῶν, λέγοντες ὅτι δὲν ἠμποροῦνε νὰν τοὺς συμβιβάσουνε μὲ τὴν τέχνη τους, ἢ τοὐλάχιστον τοὺς εἶναι δύσκολο, τοὺς εἶναι ἔμποδον.

Τὸ ἐλάττωμα τῆς παρατονίας δὲν εἶναι βέβαια μεγάλο, ἐπειδὴ δὲν ἀντιξυλιάζει παρὰ μόνον στὴ μουσική, καί, ὡς κ' ἐκεῖ, ὁ λαός μας εὕρηκε τὸν τρόπο καθὼς σοῦ εἶπα, νὰ τὴ διορθώνῃ: ἐνῷ στὴν ἁπλὴν ἀνάγνωση δὲν φαίνεται νὰ προσβάλῃ τὶς ἀκοές μας. Ἀκόμη, ἐμὲ ποὺ ἐπιμένω τόσο κατὰ τῆς παρατονίας ἠμποροῦσε νὰ μοῦ 'πωθῇ μὲ μεγάλην ἁρμοδιότητα τὸ πολυθρύλητο ἐκεῖνο.

Δάσκαλε, π' οδίδασκες
καὶ νόμο δὲν ἐκράτηες

μά, φίλε μου, τὸ νὰ εἶμαι ἁμαρτωλός, δὲν θὰ πῇ πὼς δὲν πρέπει ν' ἀναγνωρίζω τὴν ἁμαρτία.

Ποῦ ναὕρω νὰ διαβάσω τὸ «Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον»;

Ἐδῶ ἐμεῖς ζοῦμε τελείως ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμο· καὶ ἰδίως πάλιν ἐγώ, ἔξω καὶ ἀπὸ αὐτὴν τούτην τὴν ἄκρη. Ἂν τὴ «Φανερωμένη» σου τὴν ἔχῃς κάπως ἀλληῶς τυπωμένη, στεῖλέ μου τη καὶ θέλει τήνε διαβάσω μ' εὐχαρίστησή μου, καὶ θέλει σοῦ εἰπῶ μετὰ παρρησίας τὴ γνώμη μου.

Σὲ συγχαίρω διὰ τὴν Πανεπιστημονικὴ πρόσκληση ποὺ ἔλαβες νὰ προσαγορέψῃς τὸν ἀνδριάντα τοῦ Γληγοράκη.—Δῶσ' του κι ἀπὸ μέρος μου τὰ γκαρδιακὰ χαιρετίσματά μου καὶ πές του πὼς τοῦ εὔχομαι νὰ ξακολουθάῃ νὰ φανατίζῃ τοὺς ὄχλους, ὅσο νὰν τοὺς ἀποχτηνώσῃ ἐξ ὁλοκλήρου, καὶ νὰν τοὺς κάμῃ ἀκόμη περισσότερο ἀπ' ὅ,τι εἶναι δίποδους γαϊδάρους.

Καταλαβαίνω τὴν ἀπόκρισή σου—μὰ τὸ χαρτὶ μὴ συγχωρῶντας περισσότερο εἶμαι ὁ φίλος

ΑΝΔ. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ»

Λευκάδι τῇ 7 Μαρτίου 1872

Ἀ δ ε λ φ ὲ Ἀ ν δ ρ έ α,

«Μοῦ πονοῦν ὀλίγο τὰ μάτια καὶ διὰ τοῦτο σοῦ γράφω μὲ ξένο χέρι, διὰ νὰ σὲ εἰδοποιήσω ὅτι ἔλαβα τὴν ἐπιστολήν σου καὶ ὅτι αὔριον ἀναχωρῶ εἰς Ἀθήνας διὰ νὰ ἐκπληρώσω τὴν ἐντολήν, ὁποὺ μοῦ ἔδωκε τὸ Πανεπιστήμιον.

Αἱ παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας μοῦ κάμνεις ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν τῶν στίχων, εἶναι ὀρθόταται, ἀλλὰ σοῦ ὁμολογῶ ὅτι ἀπὸ τὸν καιρόν, ὁποὺ ἤρχισα καλὰ καλὰ νὰ μελανώνω τὸ χαρτί, ἐπροσπάθησα νὰ ἐλευθερώσω ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς προσῳδίας τὴν ποιητικὴν ἔμπνευσιν, συμμορφούμενος μὲ τὰς ἀδείας, τὰς ὁποίας αὐτὸς ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς μᾶς παραχωρεῖ, ὁσάκις, καθὼς πολὺ καλὰ ἐπαρατήρησες, τραγῳδεῖ τὰ ποιήματά του.

Εἶναι μία μεγάλη εὐκολία, τὴν ὁποίαν μᾶς δίδει ἡ Δημοτική μας γλῶσσα, καὶ ἐγὼ ἐννοῶ νὰ ὠφεληθῶ ἀπ' αὐτήν, ὁσάκις πρόκειται νὰ σώσω μίαν ἰδέαν ἀντὶ ἑνὸς τόνου. Ἂν θέλῃς δὲ νὰ μάθῃς διατί δὲν χωρίζω εἰς δύο τοὺς δεκαπεντασυλλάβους στίχους, ἤξευρε ὅτι τοῦτο γίνεται χάριν οἰκονομίας τόπου, καὶ διότι οὐδέποτε εἶδα διῃρημένον τὸν δεκαπεντασύλλαβον ὁσάκις εἶναι ἀνομοιοκατάληκτος. Ἀφοῦ λοιπὸν καθιερώθη ἡ συνήθεια τοῦ νὰ μὴ διαιροῦνται εἰς δύο οἱ ἀνομοιοκατάληκτοι δεκαπεντασύλλαβοι, διατί νὰ ἐπιβάλλωμεν μίαν τόσον σκληρὰν ἐγχείρησιν εἰς τοὺς ὁμοιοκαταλήκτους;

Θαυμάζω πῶς δὲν ἔφθασεν εἰς Κεφαλληνίαν τὸ «Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον». Μολονότι δὲν ἔχω παρὰ ἓν μόνον ἀντίτυπον, σοῦ τὸ διαβιβάζω εὐχαρίστως διὰ τοῦ Ταχυδρομείου, ἐπιποθῶν νὰ γνωρίζω τὴν κρίσιν σου ἐπὶ τῆς «Φανερωμένης» μου.

Σὲ γλυκοφιλῶ ἀδελφικῶς, καὶ σὲ εἰδοποιῶ ὅτι θὰ εἶμαι πάλιν ἐνταῦθα κατὰ τὴν πρώτην τοῦ προσεχοῦς Ἀπριλίου.

Ὁ σὸς

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ»

Κεφαλληνία, 26 Μαρτίου 1872

Φίλε Βαλαωρίτη,

«Ἀποκρίνομαι εἰς τὸ γράμμα σου τῶν 7, ἴσως 19, τρέχοντος, σήμερα λαβεμένο.

Σὲ εὐχαριστῶ διὰ τὸ ὡραῖον ἡμερολόγιον ὁποὺ μοῦ ἔστειλες. Ἐπειδή, ἐννοεῖται, σκοπεύω νὰν τὸ βαστάξω. Ἐδιάβασα εἰς αὐτὸ τὴ «Φανερωμένη» σου. Ἡ ποίησή της εἶναι γερή, καλή, τέλεια· καὶ ἤθελα σοῦ εἰπῶ ἀκόμη ὅτι μοῦ ἀρέσει, ἂν τὸ ἀντικείμενο μοῦ τὸ ἐπέτρεπε. Εἶναι ἀληθινὸν ὅτι οἱ ποιητάδες ὅλων τῶν ἐποχῶν εὑρήκανε πάντα θροφὴ γιὰ τὴ φαντασία τους στὲς θρησκευτικὲς δοξασίες τοῦ ὄχλου. Ἀλλὰ στὴν ἐποχὴ τὴ δική μας συμβαίνει κάτι, γιὰ τὸ ὁποῖον ἡ νοημοσύνη δὲν εὐχαριστεῖται σὲ τέτοια ἀντικείμενα, καὶ νομίζω ἡ αἰτία νὰ εἶναι ἡ ἀκόλουθη. Ἐμεῖς σήμερα βρίσκουμάσθε σ' ἐποχὴν μεταβατικήν, γιὰ ὅλα τὰ πράμματα, καὶ γιὰ τὴ θρησκεία. Μέγα μέρος τῆς κοινωνίας μισεῖ τὶς προλήψεις καὶ σφαλερὲς πεποίθησες τοῦ ὄχλου, θεωρώντας τες ὡς βλαβερές, καὶ ὡς ἐμπόδιον διὰ τὴν εὐημερίαν τῆς κοινωνίας.

Οἱ ψεύτικοι θεοὶ τοῦ Ὁμήρου, καὶ τὰ ψεύτικα θαύματά τους εἶναι διόλου ἄσχετα μὲ ἐμᾶς, δὲν μᾶς ἐγγίζουν, δὲν μᾶς πειράζουν, ἀκολούθως ἡ μυθολογία τους καὶ ἡ ποίηση ποὺ τήνε λαμπρύνει, μᾶς εὐχαριστεῖ καὶ μᾶς θέλγει. Ἀλλὰ δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ ὅταν ἡ ποίηση πέρνῃ νὰ λαμπρύνῃ τὴν χριστιανικὴν μυθολογίαν. Ἡ χριστιανικὴ μυθολογία βασιλεύει ἀκόμη μεταξύ μας, καὶ κάθε λίγο τὴν ἀπαντοῦμεν ἔμποδον εἰς τὲς κοινωνικὲς σχέσεις μας. Ὁ νοήμων ἄνθρωπος πρέπει νὰν τὴν μισῇ, καὶ ἀκολούθως δὲν ἠμπορεῖ νὰ εὐχαριστηθῇ στὴν ποίησιν ἐκείνην ποὺ τὴν ἐξυμνεῖ, καὶ τήνε συσταίνει. Ἡ ποίηση ὅμως, σὰν ποίηση, μοῦ ἀρέσει. Ἂς εἶναι. Πρέπει ὅμως νὰ σοῦ ὁμολογήσω ὅτι τὸ ἐπεισόδιον ἐκεῖνο τοῦ παπᾶ ποὺ τεντώνει τ' ἀχείλια του γιὰ νὰ φιλήσῃ τὴν εἰκόνα, καὶ ἀνανογέται πὼς ἡ εἰκόνα ἔλειπε, καί, καθὼς λέμ' ἐμεῖς, μένει μὲ τὴ μύτη, — ἐκεῖνο, φίλε μου, μ' ἔκαμε νὰ γελάσω μὲ τὸν παπᾶ σου, καὶ νὰ κρίνω πὼς ἔστεκε καλήτερα στὴ δική μου ποίηση, παρὰ στὴ δική σου. Ὡς

κ' ἐκεῖνο τὸ «Χτυπᾶ τὸ μέτωπο στὴ γῆ», ὡς κ' ἐκεῖνο τὸν κάμνει ἕνα λίγο γελοῖον—ὡς κ' ἐκεῖνο, ἔπρεπε νἄθελε ἀφήσῃς νὰν τὸ πῶ ἐγώ, ὄχι ἐσύ. Ἐσὺ ἔπρεπε νἄθελε εἰπῇς ὅτι σκύφτει τὸ μέτωπο στὴ γῆ.

Τὰ ὕστερά σου πέντε τετράστιχα τὰ τελειώνεις μὲ ἡμιστίχια. Γιατί τοῦτο; Ἐλπίζω ὅτι ἡ ἀρρώστια τῶν ὀμματιῶνέ σου δὲν θὰ ἔχῃ τίποτε σοβαρόν.

Διατήρει με στὴν ἀγάπη σου

Εἶμαι ὁ φίλος

ΑΝΔ. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ»

Κεφαλληνία, 22 Ἀπριλίου 1872

Φίλε Βαλαωρίτη,

«Ἔλαβα σήμερα τ' ὡραῖο φυλλάδιό σου μὲ τὴν τιμητικὴν ἐκείνη σημείωση διὰ ἐμέ, καὶ σ' εὐχαριστῶ.

Τὸ ἐμπεριεχόμενο ποίημα τὸ εἶχα διαβάσει προλαβόντως στὴ «Σκοπιὰ» καὶ μοῦ ἄρεσε. Τὸ ὕφος του εἶναι εὐγενές, μεγαλοπρεπές, ὑψηλόν, καὶ ἔπρεπε νὰ κάμῃ τὸ ἀποτέλεσμα πού, ὡς ἀκούω, ἔκαμε εἰς τοὺς παρεστῶτας, ὅταν τὸ ἐκφώνησες. Νομίζω ὅμως ὅτι δὲν ἐδιάλεξες καλὰ τὴν ὕλη γιὰ τὸ ποίημά σου. Ἀντὶς γιὰ τὸν πανηγυρικὸν μὲ τὸν ὁποῖον ἀρχίζεις, καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπαναστάσεως μὲ τὴν ὁποίαν τελειώνεις, ἂν ἤθελε μιλήσῃς γιὰ τὴ δραματική, τραγικὴ θέση, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρέθηκε ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ὅταν εὐλογώντας μέσα στὴν ψυχή του τὴν ἐπανάσταση εὑρέθηκε ἀναγκασμένος νὰ τὴν ἀφορίσῃ, γιὰ νὰ γλυτώσῃ τοὺς διατρίβοντας εἰς τὴν Τουρκίαν ὁμοεθνεῖς καὶ ὁμοθρήσκους του, νὰ περιγράψῃς τοὺς παλμοὺς τῆς καρδίας του κυματιζομένης μεταξὺ ἀντιθέτων, χρεῶν, ἐπιθυμιῶν κ' αἰσθημάτων, δὲν ἤθελε σοῦ λείψουνε καὶ ἰδέες μεγαλοπρεπεῖς καὶ ὑψηλὲς νὰ προσθέσῃς εἰς τὸ ὑψηλὸν ὕφος σου καὶ τότες ἤθελ' ἔχεις καμωμένο ἕνα ἀληθινὸ ἀριστούργημα. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἡ ποίηση εἶναι καλή, ἐπειδὴ ἔφερε τὸ προτιθέμενον ἀποτέλεσμα τοῦ νὰ συγκινήσῃ τοὺς παρεστῶτας.

Τὲς 29. — Ὑπογράφω σήμερα μόνον τὸ γράμμα μου, δὲν ἠξέρω γιατί, καὶ σὲ χαιρετῶ.

Ὁ φίλος σου

ΑΝΔ. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ»

Μαδουρῆ (εἰς Λευκάδα) τὴν 29 Ἀπριλίου 1872

Περιπόθητέ μου Λασκαρᾶτε,

«Ἔχω στὸ χέρι δύο γράμματά σου, ἐκεῖνο τῆς 16 Φεβρουαρίου καὶ τὸ ὕστερο τῆς 22 Ἀπριλίου. Καὶ ἐπειδὴ ποτὲ δὲν ἀφῆκα τοὺς φίλους μου χωρὶς ἀπάντηση, πολὺ ὀλιγώτερο θὰ ν' ἀφήσω ἐσέ, ὁποὺ εἶσαι θρονιασμένος μέσα εἰς τὰ φυλλοκάρδια μου ἀπὸ τόσους καὶ τόσους χρόνους.

Μὴν πιστέψῃς ποτὲ ὅτι ἡ παρατήρησές σου μὲ ἐνοχλοῦν ἢ μὲ πικραίνουν. Ὅλο τὸ ἐναντίον. Ἐγὼ βέβαια δὲν ἔχω τὸ καρφὶ νὰ πιστεύω σὰν τὸν Ἁγιώ-

τατον τῆς Ρώμης ὅτι εἶμαι ἀναμάρτητος, καθὼς δὲν ἔχω καὶ τὴ μικροφιλοτιμία νὰ πιστεύω ὅτι μόνος ἐγὼ ἠμπορῶ νὰ φέρω κρίσιν ὀρθὴν περὶ ποιήσεως. Ὁ Θεὸς νὰ μὲ φυλάξῃ ἀπὸ τέτοιαν ἀρρώστιαν! Ἀλλὰ συγχρόνως θὰ μοῦ δώσῃς καὶ σὺ τὴν ἄδειαν νὰ στοχάζωμαι ὅτι, καθὼς ἐγὼ δὲν εἶμαι ἀναμάρτητος, ἔτζι καὶ σὺ ἠμπορεῖς νὰ μὴν εἶσαι ἀλάνθαστος ἢ κατὰ τὸ λογιωτατιστικώτερον ἀλάθητος.

Ἡ «Φανερωμένη» μου κατὰ τὴν γνώμην σου θὰ ἦτο ἕνα μικρὸ ἀριστούργημα, ἂν ἠμποροῦσες νὰ ἐγκρίνῃς τὴν ὑπόθεση τοῦ στιχουργήματός μου. Καὶ λαμβάνεις ἀφορμὴν ἀπὸ τοῦτο διὰ νὰ μοῦ γράψῃς ὅτι εὑρισκόμεθα εἰς μεταβατικὴν ἐποχὴν καὶ ὡς πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας καὶ ὅτι κάθε τίμιος ἄνθρωπος, ἔστω καὶ ποιητής, πρέπει νὰ προσπαθῇ νὰ ξερριζώσῃ μὲ κάθε τρόπο ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ κάθε εἶδος δεισιδαιμονίας, διότι μὲ αὐτὸ τὸ μέσον δύναται νὰ καλητερέψῃ τὴν τύχη του. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ὑπὸ γενικὴν ἔποψιν ἔχεις δίκαιον. Ἀλλὰ ἐγὼ πιστεύω ὅτι ὁ ποιητὴς πρὸ πάντων πρέπει νὰ εἶναι ὁ καθρέφτης τῆς καταστάσεως τοῦ λαοῦ, διὰ τὸν ὁποῖον γράφει. Ὅλοι ἐπάνω κάτω οἱ ποιηταὶ αὐτὸ τὸ σύστημα ἀκολούθησαν καὶ δὲν ἐστοχάσθηκαν νὰ γίνουν ἀναμορφωταί, διότι αὐτὸ τὸ ἔργον πρέπει νὰ τὸ ἐπιχειρισθῶσιν ἄλλοι. Πολλὲς φορὲς τὰ εὐμορφότερα λουλούδια φυτρώνουν εἰς τοὺς βάτους καὶ τὰ ἀγριοπρίναρα. Συχνότατα δὲ εἰς τοὺς καλλιεργημένους καὶ ἥμερους τόπους δὲν βρίσκονται παρὰ ψήληθρα καὶ σπερδούκλια.

Κάποιες θρησκευτικὲς ἀδυναμίες τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ εἰς τὴν ὄσφρηση τὴν ἰδική μου εὐωδιάζουν καὶ ἀναζωογονοῦν τὴν ψυχήν. Καὶ θὰ ἐξακολουθῶ νὰ τὲς κυνηγῶ καὶ νὰ τὲς συμμαζώνω, ὅπου τὲς εὑρίσκω, διότι δὲν ἔχω εἰς τὸ νοῦ μου νὰ γενῶ οὔτε Λουθῆρος οὔτε Καλβῖνος. Πρέπει λοιπὸν νὰ μὲ ὑποφέρῃς ὅπως ὁ Θεὸς μ' ἔχει πλάσει, καθὼς σὲ ὑποφέρω κ' ἐγὼ μὲ ὅλες τὶς παραξενάδες σου.

Ἂς ἔλθωμε τώρα εἰς τὸ ποίημα, τὸ ὁποῖον ἐσχάτως ἐσύνθεσα διὰ τὸν ἀνδριάντα τοῦ Πατριάρχη Γρηγορίου τοῦ Ε΄. Ὅταν ἀποφάσισα νὰ δεχθῶ τὴν πρόσκληση τοῦ Πανεπιστημίου, εὐθὺς μοῦ ἐπαρουσιάσθη εἰς τὴ φαντασία μου μὲ χίλιες μορφὲς τὸ μεγάλο καὶ ὑψηλὸ ἐκεῖνο θέμα.

Πρῶτον ἐσυλλογίσθηκα νὰ δώσω κυρίως τὴν προσοχή μου εἰς τὸν Πατριάρχην καὶ ν' ἀφήσω ὡς δευτερεῦον ζήτημα τὸν ἀγῶνα.

Δεύτερον μοῦ ἐπέρασε ἀπὸ τὸν νοῦ νὰ κάμω τὸ ἀντίστροφο. Δηλαδὴ νὰ ἐξυμνήσω πρὸ πάντων τὸν ἀγῶνα (τοῦ ὁποίου ἡ μνήμη ἐπανηγυρίζετο κατὰ τὴν 25 Μαρτίου) καὶ νὰ ἐκλάβω ὡς παρεμπίπτουσαν τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ Πατριάρχη.

Τρίτον νὰ συνδέσω τὸν Πατριάρχην μὲ τὸν ἀγῶνα καὶ νὰ κάμω ὥστε ἡ ἐπανάστασις νὰ φαίνεται ὅτι ξεφυτρώνει ἀπὸ τὸ μαρτύριον τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Δὲν ἐπαραδέχθηκα τὸ πρῶτον, διότι, καλὰ σκεπτόμενος, εὕρηκα ὅτι δὲν θὰ ἦτο καθ' ὅλα σωστὴ μία τοιαύτη προτίμησις. Ἑπομένως δὲν ἠμποροῦσα πλέον παρὰ μόνον περαστικὰ νὰ ἐνασχοληθῶ διὰ τὸν Πατριάρχην καὶ νὰ μὴ τὸν ἐκλάβω παρὰ ὡς λείψανον, τοῦ ὁποίου ἡ μνήμη καὶ τὸ μαρτύριον ἤρχοντο πάντοτε νὰ ὑποδαυλίζουν τὸν ὑπὲρ πατρίδος ἔρωτα καὶ τὸ αἴσθημα τῆς ἐκδικήσεως. Τί ἔκαμε καὶ πῶς ἐπορεύθη πρὸ τοῦ θανάτου του εἶχα προαποφασίσει νὰ μὴ τὸ συμπεριλάβω εἰς τὸ θέμα μου, διότι, ὡς προεῖπα, τὸ σχοινὶ τῆς κρεμάλας του μοῦ ἐχρειάζετο μόνον διὰ νὰ συνδέσω μὲ αὐτὸ ὅλα τὰ ἀνδραγαθήματα τῆς ἐπαναστάσεως.

Δὲν ἠμποροῦσα νὰ ἀσπασθῶ τὸ δεύτερον σχέδιον, διότι πνιγομένης τῆς

μνήμης τοῦ Πατριάρχη ὑπὸ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀγῶνος, ὄχι μόνον θὰ ἀδικοῦσα τὸν μεγαλομάρτυρα, ἀλλὰ θὰ παρεβίαζα καὶ τὴν ἐντολήν, τὴν ὁποίαν ρητῶς εἶχα λάβει.

Ἐπροσκολλήθηκα λοιπὸν εἰς τὴν τρίτην ἰδέαν καὶ νὰ σοῦ εἰπῶ τὴν ἀλήθειαν δὲν μετανοῶ, διότι ὄχι μόνον ἔθεσα τὸν Πατριάρχην εἰς τὸ ὕψος, εἰς τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ τὸν ἀναιβάσω, ἀλλὰ δὲν μοῦ φαίνεται νὰ ἐταπείνωσα καὶ τὸν Ἱερὸν ἀγῶνα, ἐνσαρκώσας εἰς αὐτὸν τὴν ψυχὴν τοῦ ἀοιδίμου ἐκείνου ἀρχηγοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἰδοὺ οἱ λόγοι ἐν συντόμῳ, οἵτινες μὲ ὑπεχρέωσαν νὰ παραλάβω εἰς τὸ στιχούργημά μου τὸν Γρηγόριον νεκρὸν καὶ νὰ μὴ ἀναφέρω τὴν τραγικωτάτην καὶ ποιητικωτάτην περίστασιν τῆς ἠθικῆς ἀγωνίας, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ὑπέφερεν ὁ μακαρίτης, ὅταν διὰ νὰ σώσῃ μέρος τῶν ὁμοθρήσκων καὶ ὁμοφύλων του ὑπεχρεώθηκε νὰ ἀφορίσῃ τοὺς ἐπαναστάτας.

Ἀλλὰ ἐκτὸς τούτου, φίλτατέ μου Ἀνδρέα, πρέπει νὰ μὴ λησμονήσῃς ὅτι διὰ νὰ ἐκφωνήσω τὸ ποίημά μου ἐκεῖνο εἰς τὸ ὕπαιθρον, ἐμπρὸς εἰς μυριάδας ἀκροατῶν, ὑποκάτω ἀπὸ τὴν φλόγα τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ἡλίου, μὲ τὴν ἀναπόφευκτον συγκίνησιν τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ ὑποφέρῃ ἡ ψυχή μου, ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἀποθάνω ἀπὸ μίαν συγκοπὴν τῆς καρδίας καὶ δὲν ἔσφαλα ὅταν ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν ὁποὺ ἤρχισα νὰ γράφω τὸ ποίημά μου, ἐλογάριασα τὰς δυνάμεις μου καὶ εὕρηκα ὅτι δὲν ἤθελα ἠμπορέσω νὰ ἀνθέξω οὔτε ἓν λεπτὸν περισσότερον ἀπαγγέλλων, ἂν παρασυρόμενος ἐκ τῆς ὁρμῆς τῆς φαντασίας ἐπρόσθετα δέκα ἄλλους στίχους εἰς τὴν προσφώνησίν μου.

Ἄλλο νὰ γράφῃ τις ποίησιν, ἥτις εἶναι προωρισμένη νὰ ἀναγνωσθῇ, καὶ ἄλλο νὰ γράφῃ ποίησιν, ἥτις πρέπει νὰ ἀπαγγελθῇ· τότε εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃς πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς φυσικάς σου δυνάμεις, δεύτερον νὰ διατυπώνῃς εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι ἀστραπηδὸν νὰ κλονίζουν τοὺς ἀκροατάς. Ἐγὼ ἠμποροῦσα, ἂν ἤθελα, νὰ ἐκτείνω τὸ στιχούργημά μου, ἀλλὰ ἐκατάλαβα ὅτι, μ' ὅλην τὴν δύναμιν τῶν πνευμόνων μου, θὰ ἔμενα μέσ' στὴ μέση.

Ἐλπίζω νὰ ἐδικαιολόγησα ἀρκετὰ τὴν ἔλλειψιν, τὴν ὁποίαν μοῦ ἐπαρατήρησες, καὶ διὰ τοῦτο αἰσθάνομαι, σοῦ τὸ ὁμολογῶ, εὐτυχής, ὅτι καθ' ὅλα τὰ ἄλλα σὲ εὐχαρίστησε τὸ ποίημά μου. Ὅταν κρίνῃ κανεὶς τὸ ἔργον ἑνὸς ποιητοῦ, δὲν πρέπει νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι, ἂν κατ' ἄλλον τρόπον ἤθελε πραγματευθῇ τις τὸ θέμα θὰ ἐπετύγχανε καλήτερα, διότι τότε δὲν θὰ εὑρίσκαμε πλέον τὸ τέλος, ἀλλὰ καθὼς θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ προτείνῃ τὴν γνώμη του καὶ νὰ συλλογίζεται ὅτι ἡ ἰδική του ἰδέα θὰ ἦτο ἡ καλήτερη καὶ ἡ δραματικώτερη. Ὡς κριτικὸς εἶσαι ὑπόχρεος σὺ νὰ ἔμβῃς εἰς τὰ σχέδιά μου, ἐνῷ ἐγὼ δὲν ἠμπορῶ νὰ ἔχω ἄλλην ὑποχρέωσιν παρὰ νὰ τὰ διεξαγάγω ὅσον τὸ δυνατὸν καλήτερα, σύμφωνα μὲ τὴν πεποίθησίν μου καὶ μὲ τὰς συμπαθείας μου.

Σὲ ἐπαρασκότισα, Ἀνδρέα μου, μὲ τὴν πολυλογίαν μου, ἀλλ' ἀπὸ αὐτὸ κατάλαβε πόσον εὐχαριστοῦμαι συνομιλῶν μαζύ σου. Γνωρίζω ὅτι μὲ ἀγαπᾷς καὶ διὰ τοῦτο δὲν βαρύνομαι νὰ συζητῶ μ' ἐσέ, ἐνῷ συνήθως ἀποφεύγω τὰς λογοτριβὰς καὶ τὰς συζητήσεις.

Δὲν μοῦ ἀνέφερες τίποτε διὰ τὴν δημοτικήν μας γλῶσσαν. Μοῦ φαίνεται ὅτι κατώρθωσα νὰ τὴν τελειοποιήσω καὶ νὰ τῆς δώσω νεῦρα καὶ δύναμιν ὄχι εὐκαταφρόνητα. Τὰ ροῦχα της βεβαίως δὲν εἶναι ἀπὸ δαντέλλες οὔτε ἀπὸ λαχουρί, ἀλλὰ τοιαῦτα ὁποῖα εἶναι, ἠμποροῦν θαρρετὰ νὰ παρουσιασθοῦν ἐμπρὸς εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ νὰ φανοῦν λαμπρά, διότι δὲν ἔχουν οὔτε ἀκαθαρσίες ξένες οὔτε ψεύτικο μεγαλεῖο ἐπάνω τους.

Σήμερα ὀχτὼ μεταβαίνω διὰ τοῦ Αὐστριακοῦ εἰς Βενετίαν, ὅπου πρὸ ἑφτὰ μηνῶν διαμένει ἡ σύζυγός μου πλησίον εἰς τοὺς γονεῖς της. Σὲ γλυκοφιλῶ μὲ τὸ Χριστὸς ἀνέστη καὶ μὲ τὰ κόκκινα ταὐγά σου.

Ὁ φίλος σου

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ»

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ Α. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΗ

DE QUEUX DE SAINT - HILLAIRE

Ὁ Γάλλος μαρκήσιος de Queux de Saint - Hillaire, φιλόλογος—ἑλληνιστὴς καὶ νεοελληνιστής, στενὰ συνδεμένος μὲ τὸν Α. Βαλαωρίτη καὶ θερμὸς φίλος τῆς Ἑλλάδας, ἀνῆκε σ' ἕναν κύκλο Γάλλων ποὺ πίστευαν στὴ νέα ἑλληνικὴ πνευματικὴ ἀναγέννηση. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Βαλαωρίτη μετέφρασε στὴ γαλλικὴ καὶ ἐξέδωκε, μαζὶ μὲ τοὺς J. Blancard καὶ Δημ. Βικέλα, ποιήματά του. Οἱ τρεῖς ἐνδιαφέρουσες ἐπιστολὲς ποὺ δημοσιεύονται παρακάτω δείχνουν μὲ πόση ἄνεση, εὐχέρεια καὶ χάρη ὁ Βαλαωρίτης ἔγραφε τὴ γαλλικὴ γλῶσσα (ὅπως καὶ τὴν ἰταλική). Παραθέτομε καὶ τὴ μετάφραση τῶν ἐπιστολῶν. Οἱ ἐπιστολὲς γράφτηκαν δυὸ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του καὶ δείχνουν ἐσωτερικὸ δεσμὸ βαθύτατο μὲ τὸν Γάλλο λόγιο.

Sainte—Maure, 12 Mai 1878

Votre charmante petite lettre m'a trouvé malade; plus que malade, abruti par un de ces rhumes féroces qui, en se rendant maîtres de notre organisme, réduisent à néant toutes nos facultés intellectuelles, arrêtent les élans de l' imagination la plus fougueuse, paralysent nos sens et nous condamnent à végéter dans un fauteuil. Je m' attendais à votre visite, et je puis vous assurer que, malgré l' état pitoyable de ma santé, je vous ai lu et je vous ai relu de manière à être profondément pénétré de tout le parfum de vos paroles sympathiques, de tout le plaisir que devait me causer la précieuse amitié que vous m' accordez.

Pour moi, pauvre diable qui suis condamné à vivre dans ce coin oublié de la Grèce, ayant constamment devant les yeux toutes les misères de l' Épire dont je suis originaire et toutes les abominations de ses maîtres; qui, par conséquent, ne suis guère disposé à la gaieté; pour moi, votre lettre et votre portrait ont réveillé dans mon coeur une sorte de joie, de contentement que, depuis longtemps, je n' avais pas éprouvés et qui viennent certainement de l'idée qu'au-delà des mers et des monts, bien loin, à Paris, dans ce grand laboratoire de l'intelligence humaine, il y a quelqu'un qui pense à moi, qui lit mes vers, qui les aime et, par cela même, qui aime mes héros, qui aime la Grèce; et tout cela à une époque où

nous avons plus que jamais besoin de consolation et de sympathie.

Dans mon temps, il y a trente-cinq ans de cela, on donnait à Paris plus d' importance au dialecte abyssinien qu' à l' étude de la littérature néo-hellénique. On lisait le grec horriblement et on ignorait presque complètement l' existence de cette langue populaire qui, après des vicissitudes inouïes et bien des persécutions, a été reconnue, même par ses ennemis les plus acharnés, comme la seule capable d' interpréter les inspirations poétiques de la nation hellénique. Je me rappelle qu' aux cours du Collège de France ou de la Sorbonne, les auditeurs étaient si rares qu' on avait presque honte d' aller entendre des leçons qui n' excitaient l' intérêt de personne. Peu à peu, la glace s' est fondue, et, sous les efforts de Brunet de Presle, de M. Egger, de M. Legrand, de M. Circourt, et de vous, les études de la langue néo-hellénique, et comme nouveauté littéraire et pour l' interêt qu' elles inspirent, ont pris place parmi les grandes études de la littérature moderne.

Pour ramasser les matériaux épars de cette langue si originale, si poétique, pour lui donner le poli de la forme artistique et la soummetre à certaines règles de tenues indispensables, j' ai rudement travaillé pendant trente ans sans faire attention aux attaques furieuses de nos *logiotati*, qui, l' ayant exclue de tous les concours poétiques, s' occupaient de la faire entièrement disparaître de la mémoire des hommes et de la bouche du peuple. Or, cette langue régne en maîtresse et on compte déjà sur les doigts ceux qui osent encore écrire des vers dans le langage froid, sans âme, sans couleur, qui, n' étant qu' un avorton de la langue ancienne, est condamné à n' avoir aucune influence sur le coeur d' une nation qui n' entend la poésie qu' autant qu' elle peut la sentir, la chanter, la comprendre. Dans mon Athanase Diakos, dans mon Astrapojannos, dans le dithyrambe adressé au patriarche Grégoire à l' occasion de l' inauguration de sa statue et, en général, dans tout ce que j' ai écrit après la Κυρὰ Φροσύνη , j' ai tâché de ne jamais recourir à la langue *pure*, étant persuadé que, pour l' état actuel de *notre nation et de notre poésie*, elle était absolument insuffisante.

Mais, sans le vouloir, j' ai glissé dans une thèse qui n' est nullement agréable et qui a pris dans mon cerveau le type d' une monomanie incurable. J' éprouve une satisfaction incroyable à voir que mes peines n' ont pas été perdues et que, entre vos mains et sous votre protection, la langue populaire deviendra désormais l' éhcelle par laquelle on pourra pénétrer dans les régions obscures de l' ancienne, et que, dans les liens qui unissent la fille à la mère, vous reconnaîtrez irrévocablement les preuves de la continuation, à travers les siècles, de la race néo-hellénique et des cruelles vicissitudes qu' elle a traversées jusqu' à nos jours.

Mais, pour bien comprendre cela, il faut que vous veniez entendre chanter les jeunes filles d' Agrapha ou les pâtres de l' Acarnanie. Mézières, que je vous prie de vouloir bien embrasser de ma part, peut bien vous donner une idée de ce voyage, si, dans son élévation actuelle, il conserve encore le souvenir de nos excursions. Demandez-lui s' il se rappelle notre visite au grand amphithéâtre de Nicopolis et s' il n' a pas oublié le panorama magique que nous avions sous les yeux, en restant assis dans la loge de l' empereur Auguste. Devant nous brillait d' un

éclat métallique la mer d' Actium, là où, il a vingt siècles, a été décidé le sort du monde, tandis qu' au dessus de nos têtes glapissaient deux aigles qui tournoyaient dans l' air, comme le symbole vivant d' une puissance morte depuis bien longtemps. Guidés par leurs cris, nous avons découvert leurs nids dans une des crevasses des murs extérieurs de l' Amphithéâtre, et, pour nous emparer de leurs aiglons, nous avons appelé à notre aide un jeune pâtre qui nous suivait et qui était beau comme Apollon! Mais, ayant observé que le père et la mère se préparaient à l' attaquer, nous ne lui avons pas permis de s' engager dans le précipice. J' avais mon fusil et je pouvais facilement le tuer; mais Mézières, qui ne partageait pas mes antipathies pour les aigles romaines, ne me l' a pas permis. Nous avons donné quelque argent au jeune Épirote, et je me souviens que Mézières, en admirant la perfection de ce type, ne manqua pas d' observer, en véritable artiste, qu' une telle pureté de formes et une telle hardiesse dans les regards étaient signes de race certains, devant lesquels s' écroulaient toutes les sottises des Fallmerayer et de ses adeptes.

Venez donc, avant que je ne devienne trop vieux pour vous suivre comme guide et comme interprète. Venez, et vous trouverez chez nous des amis qui serons heureux de vous serrer bien cordialement la main.

Excusez mes solécismes!

A vous de coeur.

ARISTOTE VALAORITIS

Sainte - Maure (13 Juillet 1878)

Mon beau-père, Emile de Tipaldo, est mort à Murano, près de Venise, vers la fin du mois de mars. C' était un homme de lettres, professeur d' histoire, ami intime de Monti, beau-frère de Mustoxidi, très lié avec Manzoni, avec Nicolini, avec Tommaseo, avec Manin, avec Foscolo, avec Parini, écrivain lui - même fort distingué et un des premiers parmi ceux qui, au commencement de ce siècle, ont contribué à la renaissance des études grecques en Italie.

Mme Valaoritis, sa fille unique, a dû quitter Sainte-Maure, depuis le mois de janvier, pour aller assister son père déjà atteint de la maladie qui devait l' emporter. Pour aller voir ma femme et ma belle-mère, je partirai demain par le bateau autrichien, et je resterai en mer environ dix jours avant d' arriver à Venise, parce que je veux visiter la côte droite de l' Adriatique, depuis Prévésa, située à l' embouchure du golfe Ambracique, jusqu' à Pola, qui est la dernière station avant d' arriver à Trieste. Ainsi je visiterai de nouveau les rivages ensanglantés de l' Épire: Antivari, occupée par les Monténégrins; Durazzo, vieille station des Croisés; Cattaro, magnifiquement placé au fond d' un canal et aux pieds des montagnes du Monténégro; Sébénico, la patrie de Nicolas Tommaseo; Spalatto, superbe de son amphithéâtre romain et du palais de Dioclétien, qui s' est retiré là pour mourir en paix après avoir remué le monde; Zara, chef-lieu de la Dalmatie, ville charmante, fameuse par son marasquin; Lissa, où l' amiral comte Persano a été battu par Téghéthoff; Capo d' Istria, d' où la famille des Capodistrias émigra au moyen

âge pour s'établir à Corfou, sans compter d'autres station intermédiaires moins importantes que celles que je viens de citer. Si jamais vous venez en Grèce, faites ce voyage, vous ne vous en repentirez pas.

Une fois lancé hors de mon ermitage, il n'est pas impossible qu' emporté par la vapeur, je ne vienne jusqu'à Paris, non pour visiter l' Exposition, mais pour vous serrer la main et pour connaître de près tous ceux qui m'honorent de leur sympathie.

Il faut que je vous dise cependant, tout bas, tout bas, que le bruit des grandes villes m'est devenu insupportable, surtout quand elles sont le rendez-vous de tous les peuples ou l'entrepôt de tous les produits du commerce et de l'industrie. J'aurais voulu revoir Paris tel que je le connaissais dans ma jeunesse, tel que je le voyais, de mes fenêtres, fourmillant dans le Luxembourg, dans la rue Dauphine, sous les arcades de l'Odéon, au café Voltaire ou à la Chaumière. Maintenant, je ne le connaîtrais plus, et comme, par tempérament ou par mauvaise habitude, j' aime à m'occuper du vieux monde plutôt que du nouveaux, je crains fort que le Paris jeune n'ait pas pour moi les attraits de l'ancienne capitale de la France.

Heureusement je pourrai, d'un autre côté, contenter mes goûts en revoyant mon vieux professeur, M. Egger, et les exigences du progrès en embrassant Mézières, M. Miller, M. de Cireout, M. Legrand, et vous, à qui mon *Athanase Diakos* doit certainement une grande partie de sa bonne fortune.

Ce pauvre Diakos, s'il pouvait entendre ce que vous dites de lui! Il tressaillirait dans sa tombe. En se faisant embrocher par le féroce Méhémet Kiossé-Vizir, il ne prévoyait certainement pas qu'un jour son nom aurait retenti dans Paris et qu'il serait devenu le trait d'union entre vous et moi, à travers les mers, et par dessus les montagnes. Ce sont là ses droits les plus incontestables à ma reconnaissance envers sa mémoire.

A vous de coeur.

ARISTOTE VALAORITIS

Sainte-Maure (sans date) (30 décembre 1878)

J'ai honte de vous et plus que de vous, qui êtes si bon et qui pardonnez si facilement, j'ai honte de moi, d'abord pour avoir manqué à la promesse que je vous avais faite de venir vous serrer la main, ensuite pour avoir laissé passer un temps infini sans vous écrire. Ayez la patience d'écouter ma confession et je suis sûr que j'obtiendrai mon pardon.

A peine arrivé en Italie, j'ai dû m'occuper de la bibliothèque de mon beau-père, que je venais d'offrir en cadeau à la Chambre, et cette opération, si longue et si ennuyeuse, m'a absorbé pendant presque un mois, c'est-à-dire, les trois quarts de mon congé. La formation des catalogues, le transport des livres par des canaux jusqu'à Venise, les exigences de la douane et surtout la chaleur tout à fait exceptionnelle du dernier été m'ont rendu malade et j'ai dû, d'après les conseils des médecins, rester au repos pendant une quinzaine de jours, puis revenir en Grèce avant les premiers froids de l'hiver.

Pour que vous puissiez bien saisir le sens de cette mesure, il faut que vous sachiez que, depuis bientôt trois ans, je souffre beaucoup d' une maladie nerveuse, qui, par l' abaissement de la température, acquiert une gravité exceptionnelle et met en danger mon existence. Pour me servir d' un mot inventé par M. Bouchut, il s' agit, à ce qu' il paraît, d' un *nevrosisme cardiaque* greffé sur une petite insuffisance des valvules du coeur que je porte avec moi depuis trente ans, c' est-à-dire depuis les efforts que j' ai faits, en 1845, pour sauver un de mes amis qui se noyait, emporté par la marée, sur les rivages de Jersey.

Cette petite altération organique ne m' a cependant jamais empêché ni de monter les chevaux les plus ardents, ni de chasser la perdrix rouge sur nos montagnes, ni de parcourir à pied toute l' Ecosse, toute la Suisse et tout le Tyrol. Je ne m' en suis jamais aperçu et nous avons traversé ensemble toutes les péripéties d' une vie remplie d' accidents, d' émotions, de dangers et de tempêtes. Mais les médecins l' ont dit et j' ai dû les croire.

Ce n' est qu' à l' occasion de l' inauguration de la statue du patriarche Grégoire que j' ai commencé à souffrir de palpitations très fréquentes et très incommodes. L' exaltation extraordinaire sous la domination de laquelle j' ai vécu pendant deux mois; la fatigue nerveuse de la déclamation qui a duré une heure sur un ton de voix capable de faire parvenir mes vers jusqu' aux extrémités les plus reculées de la place de l' Université, l' ivresse d' un triomphe inattendu, les clameurs, les sanglots, les acclamations frénétiques d' un peuple qui, pour la première fois, entendait, dans une langue qu' il pouvait comprendre, l' histoire sanglante de sa régénération nationale, tout cela a donné le coup de grâce à mes pauvres nerfs, et, quand je suis descendu de la tribune, deux médecins ont constaté que mon coeur donnait, par minute, cent soixante pulsations!

Depuis cette époque, j' ai été continuellement tourmenté par des palpitations, qui, quoique incommodes, ne m' empêchaient pas de travailler et de jouir de la vie. Maintenant, ces palpitations ont presque disparu, mais elles ont été remplacées par des accés d' étouffements terribles qui, pendant l' hiver seulement, se manifestent de temps en temps et qui me rendent l' existence très pénible. C' est un spasme des poumons si violent, que moi-même je m' étonne de pouvoir le supporter. Cela dure à peu près une heure et n' est accompagné d' aucune douleur ni d' aucun trouble cardiaque sensible. Mon médecin prétend qu' il ne s' agit que d' une simple nérvose et que j' en guérirai certainement; mais moi, je n' en crois rien, et je suis intimement convaincu qu' un de ces jours nous nous préparerons pour l' éternité.

M. le docteur Bouchut, dans sa belle monographie du névrosisme, prétend que tous les poètes sont fatalement atteints de cette maladie. J' aurais donc désiré aller le consulter personnellement à Paris et dans ce cas pour prouver ma qualité de poète, j' aurais demandé votre temoignage et celui de Mézières, mais j' ai eu peur de la fatigue du chemin de fer, de l' immense tohu-bohu de l' Exposition, et surtout des variations atmosphériques qui sont la principale cause de mes accés.

Ayant perdu cette occasion de vous voir, il est probable, à moins

que je ne guérisse de mon mal, que nous ne nous rencontrerons plus que dans la vallée de Josaphat.

Voilà ma confession· ne m'en veuillez donc pas et soyez persuadé que je regretterai toujours de n'avoir pas traversé les Alpes, étant si près de Paris, non pas pour admirer votre Exposition, mais pour chercher auprés de vous les consolations dont mon pauvre coeur a si grand besoin.

Je dis cela, et je le dis à vous, parce que je vous sais capable de me comprendre. Mon fils Emile, à peine âgé de vingt et un ans, a passé dernièrement ses examens de doctorat ès-sciences philosophiques et mathématiques à l'Université d'Iéna, et il a été proclamé docteur *cum laude magna*. Mais sa passion pour l'étude a altéré sérieusement sa santé, et, d'après le conseil des médesins, il est parti de suite avec sa mère pour Madère, où il demeurera tout l'hiver. On espère que, sous l'influence balsamique du climat, il se rétablira parfaitement. Mais où trouver assez de patience pour attendre jusque-là?

Malgré cette crise cruelle, dans laquelle mon âme se trouve plongée, j'ai publie, dans le dernier numero de l' «Ἑστία» une petite idylle, que vous lirez assurément et qui n'est certainement pas le produit d'un coeur en peine. Je l'ai intitulée Καλογιάννος —le Rouge-Gorge — et elle a été lue et relue avec plaisir, non-seulement à cause de son originalité, mais pour la force et le coloris de la langue populaire qui, dans le développement exdraordinaire qu'elle acquiert tous les jours, ne craint plus de traiter toutes sortes de sujets.

C'est bien là mon point de vue. Des poètes, il y en aura certainement en Grèce toujours, comme il y aura des violettes et des rossignols; mais j'ai la satisfaction de croire qu'après trente années de fatigues, de peines, de luttes, j'ai réussi à construire, avec des matériaux bien pauvres et rejetés comme indignes de toute considération, l'instrument par lequel ils pourront chanter et dire leurs inspirations.

Naturellement, il reste encore beaucoup à faire. Mais vous êtes là, vous, Mézières, Legrand, et vous n'abandonnerez pas l'oeuvre à peine commensée. Elle est belle cette langue, et elle est digne de toute votre sympathie, mais elle ressemble aux fleurs des champs, qui ne supportent pas d'être transplantées. Venez donc sentir son parfum dans son pays natal et vous serez convaincu.

A vous de coeur.

ARISTOTE VALAORITIS

P.S. Excusez mon barbouillage· je vous écris à la hâte.

Ἁγία Μαύρα, 12 Μαΐου 1878 [1])

Ἡ χαριτωμένη μικρὰ ἐπιστολή σας μὲ εὗρεν ἀσθενῆ· πλέον ἢ ἀσθενῆ, ἀποκτηνωμένον ἀπὸ ἕνα τρομερὸν κατάρρουν ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι, κυριεύοντες τὸν ὀργανισμόν μας, ἐκμηδενίζουν ὅλας τὰς πνευματικάς μας ἰδιότητας, σταματοῦν καὶ τὴν πλέον ὁρμητικὴν φαντασίαν, παραλύουν τὰς αἰσθήσεις μας καὶ μᾶς καταδικάζουν νὰ φυτοζωῶμεν εἰς μίαν πολυθρόναν. Ἀνέμενον τὴν

1) Ἀπὸ τὴν ἔκδοση Δημητράκου.

ἐπίσκεψίν σας καὶ δύναμαι νὰ σᾶς διαβεβαιώσω ὅτι, παρὰ τὴν ἀξιοθρήνητον κατάστασιν τῆς ὑγείας μου, σᾶς ἀνέγνωσα καὶ σᾶς ἐπανανέγνωσα, ὥστε νὰ διαποτισθῶ βαθέως ἀπὸ ὅλον τὸ ἄρωμα τῶν συμπαθητικῶν σας λόγων καὶ ἀπὸ ὅλην τὴν εὐχαρίστησιν, τὴν ὁποίαν μοῦ δίδει ἡ πολύτιμος φιλία σας.

Δι' ἐμὲ τὸν πτωχόν, ὁ ὁποῖος εἶμαι καταδικασμένος νὰ ζῶ εἰς αὐτὴν τὴν λησμονημένην γωνίαν τῆς Ἑλλάδος, ἔχων συνεχῶς πρὸ ὀφθαλμῶν ὅλα τὰ δεινὰ τῆς Ἠπείρου, ἐκ τῆς ὁποίας κατάγομαι, καὶ ὅλας τὰς βδελυγμίας τῶν κυρίων της· ὁ ὁποῖος συνεπῶς δὲν ἔχω καμμίαν διάθεσιν πρὸς εὐθυμίαν· δι' ἐμὲ ἡ ἐπιστολή σας καὶ τὸ πορτραῖτο σας ἀπεκάλυψαν εἰς τὴν καρδίαν μου ἕνα εἶδος χαρᾶς καὶ ἱκανοποιήσεως, τὸ ὁποῖον ἀπὸ μακροῦ δὲν εἶχον αἰσθανθῆ καὶ τὸ ὁποῖον προέρχεται ἀσφαλῶς ἀπὸ τὴν σκέψιν ὅτι πέραν τῶν θαλασσῶν καὶ τῶν ὀρέων, πολὺ μακράν, εἰς Παρισίους, εἰς τὸ μέγα αὐτὸ ἐργαστήριον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ὑπάρχει κάποιος ὁ ὁποῖος μὲ σκέπτεται, ὁ ὁποῖος ἀναγιγνώσκει τοὺς στίχους μου, ὁ ὁποῖος τοὺς ἀγαπᾶ, καὶ ὁ ὁποῖος ὡς ἐκ τούτου καὶ μόνον ἀγαπᾶ τοὺς ἥρωάς μου καὶ ἀγαπᾶ τὴν Ἑλλάδα· καὶ ὅλα αὐτὰ εἰς μίαν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν, περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην φοράν, ἔχομεν ἀνάγκην παρηγορίας καὶ συμπαθείας.

Εἰς τὴν ἐποχήν μου, πρὸ τριάκοντα πέντε ἐτῶν, εἰς τοὺς Παρισίους ἀπεδίδετο πολὺ μεγαλυτέρα σημασία εἰς τὴν ἀβησσυνιακὴν διάλεκτον, παρὰ εἰς τὴν μελέτην τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Ἀνεγίγνωσκον τὴν ἑλληνικὴν φρικωδῶς καὶ ἠγνόουν σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς τῆς λεπτῆς γλώσσης, ἡ ὁποία κατόπιν ἀνηκούστων περιπετειῶν καὶ πολλῶν διώξεων ἀνεγνωρίσθη ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς ἀσπονδοτέρους της ἐχθρούς, ὡς ἡ μόνη ἱκανὴ νὰ ἑρμηνεύσῃ τὰς ποιητικὰς ἐμπνεύσεις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι εἰς τὰ μαθήματα τοῦ Κολλεγίου τῆς Γαλλίας ἢ τῆς Σορβόννης, οἱ ἀκροαταὶ ἦσαν τόσον σπάνιοι ὥστε ᾐσθάνετο κανεὶς σχεδὸν ἐντροπὴν νὰ μεταβῇ καὶ νὰ ἀκούσῃ μαθήματα τὰ ὁποῖα οὐδενὸς τὸ ἐνδιαφέρον προσείλκυον. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐθραύσθη ὁ πάγος, καί, μὲ τὰς προσπαθείας τοῦ Brunet de Presle, τοῦ κ. Egger, τοῦ κ. Legrand, τοῦ κ. Circourt καὶ ὑμῶν, ἡ μελέτη τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης καὶ ὡς νέον λογοτεχνικὸν εἶδος καὶ διὰ τὸ ἐνδιαφέρον τὸ ὁποῖον ἐμπνέει κατέλαβε θέσιν μεταξὺ τῶν μεγάλων σπουδῶν τῆς συγχρόνου λογοτεχνίας.

Διὰ νὰ συλλέξω τὸ διασκορπισμένον ὑλικὸν αὐτῆς τῆς τόσον πρωτοτύπου γλώσσης, διὰ νὰ τῆς προσδώσω τὴν στιλπνότητα τῆς καλλιτεχνικῆς μορφῆς καὶ νὰ τὴν ὑποτάξω εἰς ὡρισμένους ἀπαραιτήτους κανόνας, εἰργάσθην σκληρῶς ἐπὶ τριακονταετίαν, μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν μου τὰς μανιώδεις ἐπιθέσεις τῶν λογιωτάτων μας, οἱ ὁποῖοι ἀποκλείσαντες αὐτὴν ἀπὸ τοὺς ποιητικοὺς διαγωνισμούς, ἐφρόντιζον νὰ τὴν ἐξαφανίσουν ἐντελῶς ἀπὸ τὴν μνήμην τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Λοιπόν, ἡ γλῶσσα αὐτὴ βασιλεύει κυρίαρχος καὶ ἤδη μετροῦνται εἰς τὰ δάκτυλα ὅσοι τολμοῦν ἀκόμη νὰ γράφουν στίχους εἰς τὴν ψυχράν, ἄψυχον καὶ ἄχρωμον γλῶσσαν, ἡ ὁποία οὖσα ἁπλῶς ἔκτρωμα τῆς ἀρχαίας γλώσσης, εἶναι καταδικασμένη νὰ μὴν ἀσκήσῃ καμμίαν ἐπιρροὴν εἰς τὴν καρδίαν ἑνὸς ἔθνους, τὸ ὁποῖον δὲν ἀντιλαμβάνεται τὴν ποίησιν εἰμὴ μόνον ὅταν ἠμπορῇ νὰ τὴν αἰσθανθῇ, νὰ τὴν τραγουδήσῃ καὶ νὰ τὴν κατανοήσῃ. Εἰς τὸν Ἀθανάσην Διάκον, εἰς τὸν Ἀστραπόγιαννον, εἰς τὸν διθύραμβον, πρὸς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ἀγάλματός του καὶ γενικῶς, εἰς ὅ,τι ἔγραψα μετὰ τὴν «Κυρὰ Φροσύνη», προσεπάθησα νὰ μὴν καταφύγω ποτὲ εἰς τὴν καθαρεύουσαν, ἔχων τὴν πεποίθησιν ὅτι, διὰ τὴν σημερινὴν κατάστασιν τοῦ ἔθνους μας καὶ τῆς ποιήσεώς μας, ἦτο ἀπολύτως ἀνεπαρκής.

'Αλλά, δίχως νὰ τὸ θέλω, παρεσύρθην εἰς ἕνα θέμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι διόλου εὐχάριστον καὶ τὸ ὁποῖον ἔγινε δι' ἐμὲ ἀνίατος μονομανία. Δοκιμάζω ἀπίστευτον ἱκανοποίησιν βλέπων ὅτι οἱ κόποι μου δὲν ἐχάθησαν καὶ ὅτι εἰς τὰς χεῖρας σας καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν σας, ἡ δημοτικὴ γλῶσσα θὰ γίνῃ ἐφεξῆς ἡ κλῖμαξ διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἠμπορῇ νὰ εἰσχωρήσῃ κανεὶς εἰς τὰς σκοτεινὰς περιοχὰς τῆς ἀρχαίας, καὶ ὅτι εἰς τοὺς δεσμοὺς ποὺ ἑνώνουν τὴν κόρην μὲ τὴν μητέρα θὰ ἀναγνωρίσετε ἀνεκκλήτως τὰς ἀποδείξεις τῆς συνεχίσεως διὰ μέσου τῶν αἰώνων τῆς νεοελληνικῆς φυλῆς καὶ τῶν σκληρῶν περιπετειῶν, τὰς ὁποίας ὑπέστη μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

'Αλλὰ διὰ νὰ ἀντιληφθῆτε καλῶς τοῦτο, πρέπει νὰ ἔλθετε νὰ ἀκούσετε νὰ τραγουδοῦν αἱ νεάνιδες τῶν 'Αγράφων καὶ οἱ βοσκοὶ τῆς 'Ακαρνανίας. 'Ο Mézières, τὸν ὁποῖον σᾶς παρακαλῶ ν' ἀσπασθῆτε ἐκ μέρους μου, ἠμπορεῖ νὰ σᾶς δώσῃ μίαν ἰδέαν αὐτοῦ τοῦ ταξιδίου, ἐάν, εἰς τὴν σημερινὴν ὑψηλὴν θέσιν του, διατηρῇ ἀκόμη τὴν ἀνάμνησιν τῶν ἐκδρομῶν μας. 'Ερωτήσατέ τον ἐὰν ἐνθυμῆται τὴν ἐπίσκεψίν μας εἰς τὸ μέγα ἀμφιθέατρον τῆς Νικοπόλεως καὶ ἐὰν δὲν ἔχῃ λησμονήσει τὸ μαγικὸν πανόραμα τὸ ὁποῖον εἴχομεν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν μας, καθήμενοι εἰς τὸ θεωρεῖον τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου. 'Ενώπιόν μας ἔλαμπε μὲ μίαν μεταλλικὴν λάμψιν ἡ θάλασσα τοῦ 'Ακτίου, ἐκεῖ ὅπου, πρὸ εἴκοσι αἰώνων, ἐκρίθη ἡ τύχη τοῦ κόσμου, ἐνῶ ὑπεράνω τῶν κεφαλῶν μας ἔκρωζον δύο ἀετοί, οἱ ὁποῖοι ἐπέτων εἰς τὸν ἀέρα, ὡς ζωντανὸν σύμβολον μιᾶς δυνάμεως νεκρᾶς ἀπὸ μακροῦ. 'Οδηγούμενοι ἀπὸ τοὺς κρωγμούς των ἀνεκαλύψαμεν τὰς φωλεάς των εἰς μίαν ρωγμὴν τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τοῦ 'Αμφιθεάτρου, καὶ διὰ νὰ ἀπαγάγωμεν τοὺς ἀετιδεῖς των ἐζητήσαμεν τὴν βοήθειαν ἑνὸς νεαροῦ βοσκοῦ, ὁ ὁποῖος μᾶς ἠκολούθει καὶ ἦτο ὡραῖος ὡς 'Απόλλων. 'Αλλά, παρατηρήσαντες ὅτι ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ ἡτοιμάζοντο νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον του, δὲν τοῦ ἐπετρέψαμεν νὰ προχωρήσῃ εἰς τὸν κρημνόν. Εἶχον μετ' ἐμοῦ τὸ ὅπλον μου καὶ ἠδυνάμην νὰ τοὺς φονεύσω· ἀλλ' ὁ Mézières, ὁ ὁποῖος δὲν συνεμερίζετο τὴν ἀντιπάθειάν μου πρὸς τοὺς ρωμαϊκοὺς ἀετοὺς δὲν μοῦ τὸ ἐπέτρεψε. 'Εδώσαμεν ὀλίγα χρήματα εἰς τὸν νεαρὸν 'Ηπειρώτην καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι ὁ Mézières, θαυμάζων τὴν τελειότητα αὐτοῦ τοῦ τύπου, παρετήρησεν, ὡς ἀληθὴς καλλιτέχνης, ὅτι μία τοιαύτη καθαρότης μορφῆς καὶ μία τοιαύτη τόλμη εἰς τὸ βλέμμα ἦσαν βέβαια φυλετικῆς καταγωγῆς (σημεῖα), ἐνώπιον τῶν ὁποίων κατέρρεον ὅλαι αἱ ἀνοησίαι τοῦ Fallmerayer καὶ τῶν ὀπαδῶν του.

Ἔλθετε λοιπόν, πρὶν γηράσω τόσον, ὥστε νὰ μὴν ἠμπορῶ νὰ σᾶς ἀκολουθήσω ὡς ὁδηγὸς καὶ διερμηνεύς. Νὰ ἔλθετε καὶ θὰ εὕρετε ἐδῶ φίλους, οἱ ὁποῖοι θὰ εἶναι εὐτυχεῖς νὰ σᾶς σφίξουν μὲ ἐγκαρδιότητα τὴν χεῖρα.

Συγχωρήσατε τοὺς σολοικισμούς μου!

'Υμέτερος ἐκ καρδίας

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

'Αγία Μαύρα, 13 'Ιουλίου 1878

'Ο πενθερός μου, Αἰμίλιος Τυπάλδος, ἀπέθανεν εἰς Μουρᾶνο, παρὰ τὴν Βενετίαν, περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Μαρτίου. Ἦτο ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων, καθηγητὴς τῆς ἱστορίας, στενὸς φίλος τοῦ Monti, γαμβρὸς τοῦ Μουστοξύδη, λίαν συνδεδεμένος μετὰ τοῦ Manzoni, τοῦ Nicolini, τοῦ Tommaseo, τοῦ Manin, τοῦ Foscolo, τοῦ Parini, λίαν διακεκριμένος συγγραφεὺς ὁ ἴδιος καὶ εἷς ἐκ τῶν

πρώτων μεταξὺ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος, συνέβαλον εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἡ Κα Βαλαωρίτου, ἡ μοναδική του κόρη, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Μαύραν ἀπὸ τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου διὰ νὰ περιποιηθῇ τὸν πατέρα της, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἤδη προσβληθῆ ἀπὸ ἀσθένειαν εἰς τὴν ὁποίαν ἐπρόκειτο νὰ ὑποκύψῃ. Θὰ ἀναχωρήσω αὔριον διὰ τοῦ αὐστριακοῦ πλοίου διὰ νὰ συναντήσω τὴν σύζυγο καὶ τὴν πενθεράν μου καὶ θὰ μείνω εἰς τὴν θάλασσαν περίπου ἐπὶ δέκα ἡμέρας προτοῦ φθάσω εἰς τὴν Βενετίαν, διότι θέλω νὰ ἐπισκεφθῶ τὴν δεξιὰν παραλίαν τῆς Ἀδριατικῆς, ἀπὸ τῆς Πρεβέζης, ἡ ὁποία κεῖται εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, μέχρι τῆς Πόλα, ἡ ὁποία εἶναι ὁ τελευταῖος σταθμὸς πρὸ τῆς ἀφίξεως εἰς τὴν Τεργέστην. Οὕτω θὰ ἐπισκεφθῶ καὶ πάλιν τὰ αἱματοβαφῆ παράλια τῆς Ἠπείρου, τὸ Antivari τὸ ὁποῖον κατέχουν οἱ Μαυροβούνιοι, τὸ Δυρράχιον, παλαιὸν σταθμὸν τῶν Σταυροφόρων· τὸ Cattaro, εὑρισκόμενον εἰς λαμπρὰν τοποθεσίαν εἰς τὸ βάθος μιᾶς διώρυγος παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν ὀρέων τοῦ Μαυροβουνίου· τὸ Sébénico πατρίδα τοῦ Nicola Tommaseo· τὸ Spalatto, ὑπέροχον μὲ τὸ ρωμαϊκόν του ἀμφιθέατρον καὶ τὸ ἀνάκτορον τοῦ Διοκλητιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπεσύρθη ἐκεῖ διὰ νὰ ἀποθάνῃ ἐν εἰρήνῃ ἀφοῦ ἀνεστάτωσε τὸν κόσμον· τὴν Zara τῆς Δαλματίας, χαριτωμένην πόλιν, διάσημον διὰ τὸ μαρασκίνο της· τὴν Lissa, ὅπου ὁ ναύαρχος κόμης Persano ἡττήθη ὑπὸ τοῦ Téghéthoff· τὸ Capo d' Istria, ὁπόθεν ἡ οἰκογένεια Καποδίστρια μετηνάστευσε κατὰ τὸν μεσαιῶνα διὰ νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Κέρκυραν, δίχως νὰ ὑπολογίσω ἄλλους ἐνδιαμέσους σταθμούς, ὀλιγώτερον σπουδαίους ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἔχω ἀναφέρει. Ἐάν ποτε ἔλθετε εἰς τὴν Ἑλλάδα, νὰ τὸ ἐπιχειρήσετε αὐτὸ τὸ ταξίδιον καὶ δὲν θὰ μετανοήσετε.

Ἅπαξ ἐξέλθω τοῦ ἐρημητηρίου μου δὲν εἶναι ἀδύνατον, φερόμενος ἀπὸ τὸν ἄνεμον, νὰ ἔλθω μέχρι τῶν Παρισίων, ὄχι διὰ νὰ ἐπισκεφθῶ τὴν Ἔκθεσιν, ἀλλὰ διὰ νὰ σᾶς σφίξω τὸ χέρι καὶ νὰ γνωρίσω ἐκ τοῦ πλησίον ὅλους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι μὲ τιμοῦν μὲ τὴν συμπάθειάν των.

Ἐν τούτοις πρέπει νὰ σᾶς εἰπῶ χαμηλοφώνως, λίαν χαμηλοφώνως, ὅτι ὁ θόρυβος τῶν μεγάλων πόλεων μοῦ ἔχει γίνει ἀνυπόφορος, ἰδίως ὅταν εἶναι τὸ rendez - vous ὅλων τῶν λαῶν ἢ ἡ ἀποθήκη ὅλων τῶν προϊόντων τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας. Θὰ ἤθελα νὰ ἐπανέβλεπα τὴν πόλιν τῶν Παρισίων ὅπως τὴν ἐγνώρισα εἰς τὴν νεότητά μου, ὅπως τὴν ἔβλεπον ἀπὸ τὸ παραθυράκι μου, σφύζουσαν εἰς τὸ Λουξεμβοῦργον, εἰς τὴν ὁδὸν Dauphine, ὑπὸ τὰς ἁψῖδας τοῦ Ὠδείου, εἰς τὸ καφενεῖον τοῦ Βολταίρου, ἢ εἰς τὴν Chaumière. Τώρα δὲν θὰ τὴν ἀναγνωρίσω πλέον καὶ ἐπειδὴ ἐξ ἰδιοσυγκρασίας ἢ κακῆς συνηθείας ἀρέσκομαι νὰ ἀσχολοῦμαι μὲ τὸν παλαιὸν κόσμον παρὰ μὲ τὸν νέον, πολὺ φοβοῦμαι ὅτι ἡ νέα πόλις τῶν Παρισίων δὲν θὰ ἔχῃ δι' ἐμὲ τὰ θέλγητρα τῆς παλαιᾶς πρωτευούσης τῆς Γαλλίας.

Εὐτυχῶς ὅμως θὰ δυνηθῶ νὰ ἱκανοποιήσω τὰς ἐπιθυμίας μου, ἐπαναβλέπων τὸν παλαιόν μου καθηγητὴν κ. Egger καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς προόδου ἐναγκαλιζόμενος τὸν Mézières, τὸν κ. Miller, τὸν κ. de Circourt, τὸν κ. Legrand καὶ ὑμᾶς εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Ἀθανάσης Διάκος μου ἀσφαλῶς ὀφείλει μέγα μέρος τῆς καλῆς του τύχης.

Αὐτὸς ὁ πτωχὸς Διάκος ἐὰν ἠμποροῦσε νὰ ἀκούσῃ τί λέγετε δι' αὐτόν! Θὰ ἐσκίρτα εἰς τὸν τάφον του. Ὅταν ἐσουβλίζετο ἀπὸ τὸν αἱμοβόρον Μεχμὲτ Κιοσσὲ-Βιζίρ, ἀσφαλῶς δὲν προέβλεπε ὅτι μίαν ἡμέραν τὸ ὄνομά του θὰ ἀντήχει εἰς τοὺς Παρισίους καὶ ὅτι θὰ ἐγίνετο ὁ συνδετικὸς κρίκος μεταξὺ ὑμῶν καὶ ἐμοῦ διὰ μέσου τῶν θαλασσῶν καὶ ὑπεράνω τῶν ὀρέων. Αὐτὰ εἶναι τὰ

πλέον ἀναμφισβήτητα δικαιώματά του ἐπὶ τῆς εὐγνωμοσύνης μου πρὸς τὴν μνήμην του.

Ὑμέτερος ἐκ καρδίας
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

Ἁγία Μαύρα (χωρὶς ἡμερομηνίαν)

Σᾶς ἐντρέπομαι ποὺ εἶσθε τόσο καλὸς καὶ συγχωρεῖτε τόσον εὐκόλως· ἀλλὰ ἐντρέπομαι καὶ τὸν ἑαυτόν μου, πρῶτον διότι δὲν ἐτήρησα τὴν ὑπόσχεσιν τὴν ὁποίαν σᾶς ἔδωσα ὅτι θὰ ἔλθω νὰ σᾶς σφίξω τὸ χέρι καὶ ἀκολούθως διότι ἄφησα νὰ περάσῃ τόσος καιρὸς χωρὶς νὰ σᾶς γράψω. Ἔχετε τὴν ὑπομονὴν νὰ ἀκούσετε τὴν ἐξομολόγησίν μου καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ τύχω συγγνώμης.

Μόλις ἔφθασα εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἠναγκάσθην ν' ἀσχοληθῶ μὲ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ πενθεροῦ μου, τὴν ὁποίαν εἶχον προσφέρει ὡς δῶρον εἰς τὴν Βουλὴν καὶ ἡ ἐργασία αὐτὴ ἡ τόσον μακρὰ καὶ ἀνιαρὰ μὲ ἀπερρόφησε σχεδὸν ἐπὶ ἕνα μῆνα, ἤτοι τὰ τρία τέταρτα τῆς ἀδείας μου. Ὁ καταρτισμὸς τῶν καταλόγων, ἡ μεταφορὰ τῶν βιβλίων διὰ τῶν διωρύγων μέχρι τῆς Βενετίας, αἱ ἀξιώσεις τοῦ τελωνείου καὶ ἰδίως ὁ ὅλως ἐξαιρετικὸς καύσων τοῦ παρελθόντος θέρους ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ ἀσθενήσω καὶ ἠναγκάσθην, κατὰ συμβουλὴν τῶν ἰατρῶν, νὰ ἀναπαυθῶ ἐπὶ δέκα πέντε ἡμέρας καὶ ἀκολούθως νὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν Ἑλλάδα προτοῦ ἐπέλθῃ τὸ πρῶτον ψῦχος τοῦ χειμῶνος.

Διὰ νὰ δυνηθῆτε νὰ συλλάβητε τὴν ἔννοιαν αὐτῶν τῶν μέτρων πρέπει νὰ γνωρίζετε ὅτι ἀπὸ τριετίας σχεδὸν ὑποφέρω πολὺ ἀπὸ μίαν νευρικὴν ἀσθένειαν, ἡ ὁποία μὲ τὴν πτῶσιν τῆς θερμοκρασίας ἐπιδεινοῦται ἐξαιρετικῶς καὶ θέτει εἰς κίνδυνον τὴν ζωήν μου. Διὰ νὰ χρησιμοποιήσω μίαν λέξιν, τὴν ὁποίαν ἐφεῦρεν ὁ κ. Bouchut, πρόκειται, ὡς φαίνεται, περὶ καρδιακῆς νευρώσεως ἐπιδεινουμένης ὑπὸ μιᾶς μικρᾶς ἀνεπαρκείας τῶν βαλβίδων τῆς καρδίας, τὴν ὁποίαν ἔχω ἀπὸ τριακονταετίας, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1845 ὅτε προσεπάθησα νὰ σώσω ἕνα ἐκ τῶν φίλων μου, ὁ ὁποῖος ἐπνίγετο παρασυρθεὶς ἀπὸ τὴν παλίρροιαν εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Jersey.

Ἐν τούτοις ἡ μικρὰ αὐτὴ ὀργανικὴ μεταβολὴ οὐδέποτε μὲ ἠμπόδισεν οὔτε νὰ ἱππεύσω τὰ ζωηρότερα ἄλογα, οὔτε νὰ κυνηγήσω τὴν ἐρυθρὰν πέρδικα εἰς τὰ βουνά μας, οὔτε νὰ διασχίζω πεζῇ ὁλόκληρον τὴν Σκωτίαν, ὁλόκληρον τὴν Ἑλβετίαν καὶ ὁλόκληρον τὸ Τυρόλον. Οὐδέποτε τὴν ἐπρόσεξα καὶ διήλθομεν μαζὶ ὅλας τὰς περιπετείας μιᾶς ζωῆς πλήρους ἀτυχημάτων, συγκινήσεων, κινδύνων καὶ θυελλῶν. Ἀλλὰ μοῦ τὸ εἶπον οἱ ἰατροὶ καὶ τοὺς πιστεύω.

Μόνον κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἀγάλματος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου ἤρχισα νὰ ὑποφέρω ἀπὸ πολὺ συχνὴν καὶ πολὺ ἐνοχλητικὴν ταχυπαλμίαν. Ἡ ἐξαιρετικὴ ἔξαψις ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁποίας ἔζησα ἐπὶ δύο μῆνας· ἡ νευρικὴ κόπωσις τῆς ἀπαγγελίας, ἡ ὁποία διήρκησε ἐπὶ μίαν ὥραν μὲ τόνον φωνῆς ἱκανὸν νὰ φέρῃ τοὺς στίχους μου μέχρι καὶ τῶν πλέον ἀπομεμακρυσμένων σημείων τῆς πλατείας τοῦ Πανεπιστημίου· ἡ μέθη τοῦ ἀπροσδοκήτου θριάμβου, αἱ κραυγαί, οἱ λυγμοί, αἱ φρενιτιώδεις ἐπευφημίαι ἑνὸς λαοῦ ὁ ὁποῖος διὰ πρώτην φορὰν ἤκουεν εἰς γλῶσσαν τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ κατανοήσῃ τὴν αἱματηρὰν ἱστορίαν τῆς ἐθνικῆς του ἀναγεννήσεως, ὅλα αὐτὰ ἔδωσαν τὴν χαριστικὴν βολὴν εἰς τὰ πτωχά μου νεῦρα, καὶ ὅταν κατῆλθον τοῦ βήματος, δύο ἰατροὶ διεπίστωσαν ὅτι ἡ καρδία μου εἶχε ἑκατὸν ἑξῆντα στίξεις τὸ λεπτόν!

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης συνεχῶς βασανίζομαι ἀπὸ ταχυπαλμίαν, ἡ ὁποία, ἂν καὶ ἦτο ἐνοχλητική, δὲν μὲ ἠμπόδιζε νὰ ἐργάζωμαι καὶ νὰ ἀπολαμβάνω τὴν ζωήν. Τώρα ἡ ταχυπαλμία αὐτὴ ἔχει σχεδὸν ἐξαφανισθῇ, ἀλλὰ ἔχει ἀντικατασταθῇ ἀπὸ τρομερὰς κρίσεις δυσπνοίας, αἱ ὁποῖαι ἐκδηλοῦνται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, μόνον κατὰ τὸν χειμῶνα, καὶ κάμνουν τὴν ζωήν μου μαρτυρικήν. Εἶναι ἕνας σπασμὸς τῶν πνευμόνων τόσο βίαιος, ὥστε ἀπορῶ καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος πῶς δύναμαι νὰ τὸν ὑποφέρω. Διαρκεῖ σχεδὸν ἐπὶ μίαν ὥραν καὶ δὲν συνοδεύεται ἀπὸ ἄλλον πόνον οὔτε ἄλλην αἰσθητὴν καρδιακὴν διαταραχήν. Ὁ ἰατρός μου ἰσχυρίζεται ὅτι πρόκειται περὶ ἁπλῆς νευρώσεως καὶ ὅτι θὰ θεραπευθῶ ἀσφαλῶς. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν τὸ πιστεύω καὶ ἔχω τὴν βαθεῖαν πεποίθησιν ὅτι μίαν ἀπὸ αὐτὰς τὰς ἡμέρας θὰ ἀποχωρισθῶμεν διὰ παντός.

Ὁ ἰατρὸς Bouchut εἰς τὴν ὡραίαν του μονογραφίαν περὶ νευρώσεως, ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ ποιηταὶ μοιραίως προσβάλλονται ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν αὐτήν. Θὰ ἐπεθύμουν λοιπὸν νὰ μεταβῶ νὰ τὸν συμβουλευθῶ αὐτοπροσώπως εἰς Παρισίους καί, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, διὰ νὰ ἀποδείξω τὴν ποιητικήν μου ἰδιότητα, θὰ ἐπικαλούμην τὴν μαρτυρίαν σας καθὼς καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Mézières, ἀλλὰ φοβοῦμαι τὴν κόπωσιν τοῦ σιδηροδρόμου, τὸν τρομερὸν θόρυβον τῆς Ἐκθέσεως καὶ πρὸ παντὸς τὰς ἀτμοσφαιρικὰς μεταβολάς, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἡ κυριωτέρα αἰτία τῶν κρίσεών μου.

Ἐπειδὴ ἔχω χάσει τὴν εὐκαιρίαν νὰ σᾶς ἴδω, εἶναι πιθανόν, ἐκτὸς ἐὰν θεραπευθῶ ἀπὸ τὴν ἀσθένειάν μου, ὅτι δὲν θὰ συναντηθῶμεν πλέον εἰμὴ μόνον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἰωσαφάθ.

Ἰδοὺ ἡ ἐξομολόγησίς μου. Μὴ μὲ μεμφθῆτε καὶ νὰ εἶσθε βέβαιος ὅτι θὰ λυποῦμαι πάντοτε διότι δὲν διέσχισα τὰς Ἄλπεις, ἐφόσον ἤμην τόσον πλησίον τῶν Παρισίων, ὄχι διὰ νὰ θαυμάσω τὴν Ἔκθεσίν σας, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀναζητήσω πλησίον σας τὴν παρηγορίαν, τῆς ὁποίας ἡ πτωχή μου καρδία ἔχει τόσον μεγάλην ἀνάγκην.

Λέγω τοῦτο καὶ τὸ λέγω διότι γνωρίζω ὅτι εἶσθε ἱκανὸς νὰ μὲ κατανοήσετε. Ὁ υἱός μου Αἰμίλιος εἰς ἡλικίαν μόλις εἴκοσι ἑνὸς ἐτῶν, ἔδωσε τελευταίως τὰς διδακτορικὰς ἐξετάσεις του εἰς τὰς φιλοσοφικὰς καὶ μαθηματικὰς ἐπιστήμας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἰένης καὶ ἀνεκηρύχθη διδάκτωρ Cum laude Magna. Ἀλλὰ τὸ πάθος του διὰ τὴν μελέτην ἔφθειρε σοβαρῶς τὴν ὑγείαν του καὶ κατόπιν συμβουλῆς τῶν ἰατρῶν, ἀνεχώρησεν ἀμέσως μετὰ τῆς μητρός του εἰς Μαδέραν, ὅπου θὰ παραμείνῃ καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα. Ἐλπίζεται ὅτι ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος ἡ ὑγεία του θὰ ἀποκατασταθῇ πλήρως. Ἀλλὰ ποῦ νὰ εὕρω τὴν ὑπομονὴν νὰ περιμένω ἕως τότε;

Παρὰ τὴν σκληρὰν κρίσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι βυθισμένη ἡ ψυχή μου, ἐδημοσίευσα εἰς τὸ τελευταῖον φύλλον τῆς «Ἑστίας» ἕνα μικρὸν εἰδύλλιον, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς θὰ ἀναγνώσετε καὶ τὸ ὁποῖον βεβαίως δὲν εἶναι προϊὸν μιᾶς πονεμένης καρδίας. Τὸ ἐτιτλοφόρησα Καλογιάννος—ὁ Ἐρυθρεὺς—καὶ ἀνεγνώσθη καὶ ἐπανεγνώσθη μὲ εὐχαρίστησιν, ὄχι μόνον ἐξ αἰτίας τῆς πρωτοτυπίας του, ἀλλὰ διὰ τὴν δύναμιν καὶ τὸν χρωματισμὸν τῆς δημοτικῆς γλώσσης, ἡ ὁποία μὲ τὴν ἐξαιρετικὴν ἀνάπτυξιν τὴν ὁποίαν ἀποκτᾶ καθημερινῶς, δὲν φοβεῖται πλέον νὰ χειρισθῇ παντὸς εἴδους θέματα.

Αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἄποψίς μου. Ἀσφαλῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα θὰ ὑπάρχουν πάντοτε ποιηταὶ ὅπως θὰ ὑπάρχουν ἴα καὶ ἀηδόνες· ἀλλ' ἔχω τὴν ἱκανοποίησιν νὰ πιστεύω ὅτι κατόπιν τριακονταετῶν κόπων, μόχθων καὶ ἀγώνων κατώρθωσα νὰ κατασκευάσω, μὲ ὑλικὰ λίαν πτωχὰ καὶ ἀπεριμμένα ὡς ἀνάξια πάσης προσοχῆς, τὸ ὄργανον διὰ τοῦ ὁποίου θὰ δυνηθοῦν νὰ ψάλλουν καὶ νὰ ἐκφράσουν τὰς ἐμπνεύσεις των.

Φυσικῷ τῷ λόγῳ πρέπει νὰ γίνουν ἀκόμη πολλά. Ἀλλὰ ὑπάρχετε σεῖς, ὁ Mézières, ὁ Legrand, καὶ δὲν θὰ ἐγκαταλείψετε τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον μόλις ἤρχισεν. Εἶναι ὡραία αὐτὴ ἡ γλῶσσα, εἶναι ἀξία ὅλης τῆς συμπαθείας σας, ἀλλ' ὁμοιάζει μὲ τὰ ἄνθη τῶν ἀγρῶν, τὰ ὁποῖα δὲν μεταφυτεύονται. Ἔλθετε λοιπὸν νὰ μυρίσετε τὸ ἄρωμά της εἰς τὴν γενέτειράν της καὶ θὰ πεισθῆτε.

Ὑμέτερος ἐκ καρδίας

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

Συγχωρήσατε τὴν κακογραφίαν μου, σᾶς γράφω ἐν βίᾳ.

ΔΥΟ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΖΑΚΥΝΘΙΝΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ Π. ΧΙΩΤΗ

Φίλτατε Χιώτη, [1])

«Ὁ ἀγὼν τῆς Ἑπτανήσου κατὰ τῆς Προστασίας τόσην ἔχει ἱστορικὴν βαρύτητα καὶ σημασίαν, ὥστε μὴ βαρυθυμήσῃς κατ' ἐμοῦ, ἂν ἔρχωμαι νὰ ζητήσω παρὰ σοῦ τὴν διόρθωσιν λελανθασμένων τινῶν πληροφοριῶν, αἵτινες εἰσέφρησαν εἰς τὴν ἀξιόλογον ἱστορίαν σου, ἐπὶ καιρίᾳ βλάβῃ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἥτις πρέπει νὰ ἀπονέμηται ἀμερολήπτως πρὸς πάντας τοὺς ἐν τῷ ἐνδόξῳ ἐκείνῳ ἐθνικῷ δράματι ἀγωνισθέντας.

Ὁ Γλάδστων ἐλθὼν εἰς Λευκάδα ἔτυχεν ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς. Καὶ κλῆρος καὶ λαὸς καὶ δημοτικαὶ ἀρχαὶ καὶ προεστῶτες τῆς ἐξοχῆς ὅλοι συνέρρευσαν ὅπως ἴδωσι καὶ χαιρετίσωσι τὸν Μεσσίαν, τὸν ἐρχόμενον μακρόθεν ὅπως ἱκανοποιήσῃ τοὺς δικαίους πόθους τῆς Ἑπτανήσου. Κατὰ δὲ τὴν αὐτὴν τῆς ἀφίξεώς του ἡμέραν παρήγγειλε διὰ τοῦ γραμματέως του Λακάϊ εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Λευκάδος, ὅτι εὐχαρίστως ἤθελε δεχθῆ αὐτοὺς εἰς ἀκρόασιν, ὅπως καὶ ἐκ στόματος αὐτῶν μάθῃ, τίνι τρόπῳ ἠδύναντο νὰ θεραπευθῶσι τὰ δεινά, ὑφ' ὧν ἀπὸ ἡμισείας περίπου ἑκατονταετηρίδος ἔπασχεν ὁ τόπος. Ἐπορεύθημεν λοιπὸν εἰς τὸ τοποτηρητεῖον, ἔνθα εἶχε καταλύσει, ἀφοῦ πρῶτον προσεκαλέσαμεν ὅσους ἠδυνήθημεν περισσοτέρους ἐκ τῶν ἡμετέρων συμπολιτῶν καὶ διετάχθημεν νὰ ἐπαναλάβωμεν καὶ πρὸς τὸν Ἀντιπρόσωπον τῆς Ἀνάσσης ὅσα ἐν τῇ Ἰονίῳ Βουλῇ διεκηρύξαμεν ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως.

Ὁ κύριος Γλάδστων εἰδοποιηθεὶς περὶ τῆς ἀφίξεως ἡμῶν εὐθὺς ἀπέστειλε τὸν ὑπασπιστήν του κύριον Strons καὶ ἐζήτησε νὰ ἴδῃ πρῶτον κατὰ μόνας ἐμέ. Εἰσαχθεὶς εἰς τὸ δωμάτιόν του εὗρον αὐτὸν ὄρθιον. Ἔδραμε δὲ πρὸς ἐμὲ τείνων φιλοφρόνως τὴν χεῖρα, καὶ μειδιῶν ὡς ἂν συνηντᾶτο μετὰ παλαιοῦ ἐγκαρδιακοῦ φίλου!

Μὲ παρεκάλεσε νὰ καθίσω πλησίον του ἐπὶ ἀνακλιντῆρος ὀθωμανικοῦ, περιφρονῶν δὲ πάσας τὰς συνήθεις παρὰ Βρεττανοῖς ἐθιμοτυπίας ἐδίπλωσε τὸν ἕνα πόδα ὑπὸ τὸν ἄλλον καὶ ἤρχισε νὰ μ' ἐρωτᾷ περὶ τῶν ποιητικῶν μου ἔργων. Ἦσαν τότε πρόσφατοι αἱ ἐντυπώσεις, ἃς εἶχον διεγείρει τὰ Μνημόσυνα. Ἀφοῦ δέ, χωρὶς βεβαίως νὰ ἀναγνώσῃ ποτὲ οὔτε ἕνα μου στίχον, ἐξῆρε τὴν ποιητικήν μου δεινότητα καὶ τὸν πατριωτισμόν, ὅστις μοῦ εἶχεν ἐμπνεύσει τόσον ὡραῖα στιχουργήματα, ἀφοῦ μὲ ἠρώτησε περὶ δημοτικῆς ποιήσεως, περὶ καθωμιλουμένης γλώσσης, περὶ προσῳδίας, ἀφοῦ ἐν ἑνὶ λόγῳ ἐνόμισεν ὅτι ἤμην ἀρκετὰ μεθυσμένος ἐκ τοῦ νέκταρος τῶν ἐπαίνων του καὶ μοὶ προσ-

---

1) Ἡ ἀλληλογραφία Βαλαωρίτη - Χιώτη εἶναι μεγάλη, ἀλλὰ δὲν ἔχει περισωθῆ. Στὴν πρώτη ἐπιστολή του ὁ Βαλαωρίτης περιγράφει τὴ συνάντησή του μὲ τὸν Γλάδστωνα στὴ Λευκάδα (1858).

έφερε φιλοφρόνως τινὰ ἐκ τῶν ἔργων του, ἐκ μιᾶς ἀφήσας τὸ φιλολογικὸν μας θέμα, ἤρξατο ἐκθέτων τὸν σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς του.

Τότε ἐγερθεὶς εἶπον πρὸς τὸν κύριον Γλάδστωνα, ὅτι δὲν μοὶ ἐπετρέπετο πλέον νὰ μείνω μόνος μετ' αὐτοῦ, ἀφοῦ ὁ λόγος δὲν ἦτο πλέον περὶ ποιήσεως. Ἄνευ ἐνδοιασμοῦ ἠνέῳξα τὴν θύραν καὶ προσεκάλεσα τοὺς συναδέλφους μου νὰ εἰσέλθωσι. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ πάσης παρανοήσεως ἀπευθυνόμενος πρὸς αὐτοὺς εἶπον, ὅτι μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἁπλῆν φιλολογικὴν ὁμιλίαν εἶχον λάβει μετὰ τοῦ κυρίου Γλάδστωνος καὶ ὅτι μόλις μοὶ ἀνέφερε περὶ τῆς ἀποστολῆς του ἐζήτησα τὴν ἄδειαν νὰ τοὺς εἰσαγάγω, ὅπως ἀπὸ κοινοῦ ἀποφανθῶμεν ἐπὶ τῶν ἐρωτήσεών του.

Ὁ κύριος Γλάδστων προφανῶς δὲν ηὐχαριστήθη ἐκ τῆς ἀγροίκου ταύτης συμπεριφορᾶς μου, καὶ τῆς φωνῆς καὶ τοῦ προσώπου του ἡ αἰφνιδία ἀλλοίωσις ἐνδομύχως μ' ἔπειθον περὶ τούτου. Ἐδέχθη τοὺς συναδέλφους μου φιλοφρόνως μέν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ περιπαθῶς. Μετὰ πολλῆς δὲ εὐφραδείας ἐξέθηκε πρὸς ἡμᾶς τὸν σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς του. Εἶπεν ὅτι ἤρχετο νὰ θεραπεύσῃ τὰ κακῶς κείμενα, νὰ διαψεύσῃ ἐπισήμως τὰς περὶ ἀποικισμοῦ πρό τινος χρόνου διαδοθείσας φήμας, νὰ στιγματίσῃ τὸ διὰ τοῦ συντάγματος τοῦ 1817 ἱδρυθὲν ὀλέθριον σύστημα, καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ νὰ ἐγκαινιάσῃ ἄλλο σύμφωνον πρὸς τὰς προοδευτικὰς ἰδέας τοῦ αἰῶνος, πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀληθοῦς κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, τοιοῦτον ἐν ἑνὶ λόγῳ οἷον ἐμπρέπει εἰς λαὸν ὑπερήφανον, φιλελεύθερον, δικαιούμενον νὰ εὐδαιμονῇ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ἀγγλικῆς προστασίας, μέχρις οὗ τῇ ἀρωγῇ τοῦ Ὑψίστου ἡ φορὰ τῶν περιστάσεων ἐπιτρέψῃ τὴν πραγματοποίησιν τῆς Ἑνώσεως.

Εἰς τὰς μελιρρύτους ταύτας τοῦ κυρίου Γλάδστωνος ὑποσχέσεις ἡμεῖς ἀντετάξαμεν τὴν πεποίθησιν, ὅτι πᾶν μέτρον πρὸς θεραπείαν τῶν δεινῶν τοῦ Ἰονίου λαοῦ ἦτο μάταιον, ὅτι οἱ λόγοι, οἵτινες πρὸ πεντηκονταετίας ἴσχυσαν ὅπως τεθῶσιν ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν Προστασίαν αἱ Ἑπτὰ νῆσοι, ἐξέλιπον πρὸ πολλοῦ καὶ ὅτι μόνη ἐπιθυμία, μόνον φάρμακον κατὰ τῶν πολυχρονίων παθημάτων μας ἐθεωρούσαμεν τὴν Ἕνωσιν.

Ὁ κύριος Γλάδστων συνεζήτησε μεθ' ἡμῶν μετὰ πολλῆς πραότητος τὴν ἰδέαν τῆς Ἑνώσεως καὶ δὲν ἐφοβήθη νὰ εἴπῃ ὅτι κανεὶς τίμιος Ἄγγλος δὲν ἠδύνατο νὰ κατηγορήσῃ ἡμᾶς οὕτω πως σκεπτομένους, ἀλλ' ὅτι εἶχε τὴν πεποίθησιν ὅτι οἱ *καιροὶ* δὲν ἐπέτρεπον εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῆς Ἀνάσσης νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὴν παραχώρησιν τῆς Ἑπτανήσου ὄχι μόνον διότι δὲν ἤθελε νὰ δείξῃ ὅτι αἱ κατ' αὐτῆς τοξευθεῖσαι κατηγορίαι ἦσαν ἀληθεῖς, ἀλλὰ διότι μία τοιαύτη ἀπόφασις κατ' ἀνάγκην θὰ μετέβαλλεν ἐκ βάθρων τὴν πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας ἐν τῷ ἀνατολικῷ ζητήματι, διότι θὰ τὴν ἐβίαζε νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν δεδουλωμένων Ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν, ὅπερ κατὰ τὸν κύριον Γλάδστωνα ἦτο ἀπαράδεκτον, ἀδύνατον.

Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Λευκάδος ἐπολέμησαν τὰς σκέψεις ταύτας τοῦ ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου καὶ ἔθεσαν τέρμα εἰς τὴν συζήτησιν, ὅτι ἄλλην ἐντολὴν δὲν εἶχον παρὰ τοῦ λαοῦ εἰμὴ νὰ περιορισθῶσιν ἀποκλειστικῶς προτείνοντες τὴν Ἕνωσιν ὡς μόνην θεραπείαν τῶν δεινῶν τῆς Ἑπτανήσου.

Ὁ κύριος Γλάδστων μᾶς παρεκάλεσε τότε νὰ διατυπώσωμεν ἐν ἰδιαιτέρῳ ἐγγράφῳ τὰς ἡμετέρας πεποιθήσεις καὶ μᾶς ἀπεχαιρέτισε περίλυπος. Τῇ δὲ ἐπαύριον ἐνεχειρίσαμεν αὐτῷ τὸ ἔγγραφον».

Βενετία 1/13 Ἰουλίου 1867 [1])

«Ἀκριβέ μου φίλε,

Ἂν ἤμην βέβαιος ὅτι ἡ πρὸς ἐμὲ ἀμετάτρεπτος ἀγάπη σου καὶ ἡ πρὸς τὴν δημοτικὴν ἐθνικὴν ποίησιν στοργή σου δὲν συνέτεινεν κατά τι πρὸς μόρφωσιν τῆς ὑπὲρ τοῦ «Διάκου» μου ἐκδηλωθείσης συμπαθείας σου, πίστευσον ὅτι ἡ τελευταία ἐπιστολή σου θὰ ἦτο δι' ἐμὲ πολύτιμος ἀμοιβὴ τῶν πολλῶν κόπων οὓς κατέβαλα πρὸς κατάρτησιν τῆς ἐποποιίας μου ἐκείνης. Ὅπως δήποτε σοὶ εὐγνωμονῶ ἀπὸ καρδίας διὰ τὰς φιλοφρονεστάτας ἐκφράσεις σου καὶ πολὺ περισσότερον, διότι στέργεις νὰ δαπανήσῃς ὥρας τινὰς ἐκ τοῦ πολυτίμου καιροῦ σου πρὸς σύνταξιν διατριβῆς ἀφορώσης τὸ ποίημά μου.

Πίστευσον, φίλε, ὅτι μακρὰ πεῖρα τοῦ κόσμου καὶ μία κάποια καλοτυχία μου μ' ἔκαμαν νὰ ἐννοήσω ὅτι ὁ ἀληθὴς ποιητὴς τῆς νέας Ἑλλάδος ἄλλο τι πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ παρὰ χειροκροτήματα καὶ ἐπαίνους. Ἡ νέα ἑλληνικὴ ποίησις εἶναι κατ' ἐμὲ ἄρτος ἐπιούσιος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πολιτικὸν πρόγραμμα διὰ τὴν Ἑλλάδα. Χαίρω λοιπὸν ὄχι τόσον διότι γράφων περὶ Διάκου θὰ τιμήσῃς τὸ ὄνομά μου, ἀλλὰ διότι θὰ δώσῃς εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ τὸ ἐθνεγερτήριον ᾆσμα καὶ τὸ σύνθημα τῆς γενικῆς ἀναστάσεως καὶ ὁ σκοπὸς τῆς πολιτικῆς πορείας τοῦ ἔθνους.

Ἕκαστον τῶν ᾀσμάτων μου δύναται νὰ σοῦ παρέξῃ ἀφορμὴν εἰς σπουδαίαν μελέτην καὶ ἐπειδὴ ἔτυχες παρὰ Θεοῦ καρδίαν ἱκανὴν νὰ αἰσθάνηται ἀληθῶς τὴν ποίησιν, πιστεύω ὅτι ἂν θελήσῃς νὰ ἀναγνώσῃς καὶ πάλιν τὸν Διάκον καὶ τὸν Ἀστραπόγιαννόν μου, χωρὶς νὰ ἐξαιρέσῃς τὰ Προλεγόμενα, τὰς ἱστορικὰς διασαφήσεις καὶ κυρίως τὴν γλῶσσαν, ἥτις καὶ μοὶ ἐστοίχισε κόπους ἀκαταλογίστους, θὰ εὕρῃς ἀνὰ πᾶν βῆμα παροῦσαν τὴν ψυχὴν τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν Γερμανίᾳ προυξένησε βαθυτάτην ἐντύπωσιν καὶ προσεχῶς θὰ ἴδωμεν σπουδαῖα ἄρθρα περὶ Διάκου. Ἡ Δώρα Ἰστριὰς ἦλθε καὶ μὲ ἐπεσκέφθη ἐπίτηδες εἰς τὴν ἐξοχὴν τοῦ πενθεροῦ μου καὶ μὲ ὑπεχρέωσε ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἡμέρας νὰ τῆς τὸν ἀναγνώσω ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἵνα μ' ἀκούσῃ ἀπαγγέλλοντα.

Σ' εὐχαριστῶ διὰ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Θωμαζαίου καὶ τὸν συγκινητικὸν λόγον σου εἰς μνημόσυνον τοῦ μακαρίτου Σολωμοῦ. Ὁ πενθερός μου, ἡ πενθερά μου, ἡ κυρία μου σὲ ἀσπάζονται οἰκογενειακῶς. Ἐγὼ θὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν Λευκάδα ἀφεύκτως περὶ τὴν 6ην Αὐγούστου, εἰς τρόπον ὥστε θέλεις μοὶ ἀπευθύνει ἐκεῖ ὅ,τι ἂν γράψῃς περὶ τοῦ Διάκου μου. Τὸ διδακτορικόν μου δίπλωμα ἔλαβα εἰς Πίσαν, ἀλλὰ κυρίως ἐσπούδασα εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ Παρισίους, ἀφοῦ πρῶτον ἐπὶ τέσσαρα ἔτη διῆλθον μετὰ σπανίας ἐπιτυχίας πάντα τὰ ἀκαδημαϊκὰ μαθήματα ἐν Κερκύρᾳ, ἐννοῶ τὰ ἀφορῶντα τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν φιλολογίαν, τὴν ἰταλικήν, γαλλικὴν καὶ ἀγγλικήν, τὴν φυσικὴν ὑπὸ τὸν Ὀριόλην, τὴν χημείαν ὑπὸ τὸν Πολίτην.

Ἡ ἀποστολή μου εἰς Μαυροβούνιον δὲν εἶχε, κυρίως εἰπεῖν, σκοπὸν πολιτικόν. Τὰ διαπιστευτήριά μου προήρχοντο ἐκ τοῦ μητροπολίτου Κερκύρας

---

1) Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ πρωτοδημοσιεύτηκε στὸ περιοδικὸ «Μοῦσαι» τῆς Ζακύνθου (15 Σεπτ. 1893).

Ἀθανασίου, προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς, ἥτις εἶχε συλλέξει βοηθήματα ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων Μαυροβουνιωτῶν. Ταῦτα δὲ συνέκειντο ἐκ χρηματικοῦ καὶ ἐκ τετρακοσίων περίπου σάκκων παξιμαδίου. Ἀλλ' ἡ φιλελευθέρα ἑνωτικὴ μερὶς τῆς Ἑπτανήσου, εἰς ἣν ἀνῆκον καὶ ἐγώ, χωρὶς νὰ ἀποβλέπῃ εἰς συνδυασμοὺς ἢ εἰς μεμακρυσμένα σχέδια, εὐχαρίστως ἀνεμιγνύετο εἰς τὰ τοιαῦτα, καθόσον ἔβλεπε ταυτιζομένας τὰς προσπαθείας τῶν δούλων Σλαύων πρὸς τὰς ἡμετέρας. Ἁπλῆ λοιπὸν συμπάθεια, κατ' ἐμὴν γνώμην, καὶ οὐχὶ ἄλλο ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τῆς ὑπὲρ τῶν Μαυροβουνιωτῶν Ἐπιτροπῆς καὶ δεῖγμα συμπαθείας ἡ ἀποστολή μου.

Σὲ ἀσπάζομαι ἀπὸ καρδίας

ὁ διὰ βίου φίλος σου».

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΖΑΚΥΝΘΙΝΟ ΠΟΛΙΤΕΥΤΗ Κ. ΛΟΜΒΑΡΔΟ[1])

Αὔγουστος τοῦ 1864

«Ἀναγινώσκων τὴν κατὰ τὴν 22αν Ἰανουαρίου ἀγόρευσιν τοῦ κυρίου Δεληγεώργη, ἐξεπλάγην οὐκ ὀλίγον ἀπαντήσας ἐν αὐτῇ τὴν ἀκόλουθον περικοπήν:

«Ἤμην Πρόεδρος τῆς συνελεύσεως καὶ ἐπρόκειτο νὰ ἐπανεκλεχθῇ ὁ πρόεδρος. Ὁ Κόμης καὶ οἱ περὶ τὸν Κόμητα περιῆλθον καὶ κατερραδιούργουν τοὺς πληρεξουσίους νὰ ψηφίσωσι κατὰ τοῦ Δεληγεώργη, νὰ καταψηφίσωσιν αὐτὸν ὡς ἀντιδυναστικὸν καὶ ἔλεγον, ὅτι ἂν αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἀναβῇ ἐκ νέου εἰς τὴν προεδρίαν, ὁ Βασιλεὺς θὰ ἀναχωρήσῃ».

Πρὸς τιμὴν τῆς ἀληθείας ὀφείλω πανδήμως νὰ ὁμολογήσω ὅτι οὐδεμία τοιαύτη ἐνέργεια ἐγένετο παρὰ τοῖς πληρεξουσίοις τῆς Ἑπτανήσου. Ἐνθυμοῦμαι μάλιστα ὅτι πολλοὶ ἐξ ἡμῶν συνελθόντες ἐν ἰδιαιτέρᾳ συσκέψει καὶ μὴ δυνηθέντες νὰ καταλήξωμεν εἰς κοινόν τι συμπέρασμα, ἀπεχωρίσθημεν μένοντες ἐλεύθεροι εἰς τὰς συμπαθείας μας. Πρὸς ἐπιμαρτύρησιν τούτου ὑπενθυμίζω εἰς τὸν κύριον Δεληγεώργην τὴν συνέντευξιν, ἣν ἔλαβον μετ' αὐτοῦ ἔν τινι τῶν δωματίων τῆς Βουλῆς, καθ' ἣν ἐξ ὀνόματος πολλῶν Ἰονίων πληρεξουσίων ἐξέφρασα πρὸς αὐτὸν ὅτι διὰ τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ συμπεριφορᾶς εἶχε κατακτήσει τὴν ἀγάπην καὶ τὰς πεποιθήσεις τῶν περισσοτέρων, καὶ ὅτι εἴμεθα ἕτοιμοι νὰ τὸν ψηφίσωμεν ὑπὸ μόνον τὸν ὅρον, ὅτι ἤθελεν ὑποσχεθῇ εἰς ἡμᾶς, ὅτι ἤθελε πράξει πᾶν τὸ ἐπ' αὐτῷ πρὸς ταχεῖαν διεξαγωγὴν τῶν ἐπὶ τοῦ συντάγματος συζητήσεων· τοῦτο δὲ διότι ἀφόρητος ἀπέβαινεν ὁ ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις ἐπικρατῶν κυκεὼν μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ Ἰονίου συντάγματος καὶ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ἄγγλων.

Εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην ὁ κύριος Δεληγεώργης ἀπήντησεν, ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ τοιαύτην ὑπόσχεσιν, ἀλλ' ἀπεναντίας ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἔπρεπε νὰ διατηρηθῇ ζῶσα, ὅσον οἷόν τε περισσότερον, ὅπως ἐκ τῶν συζητήσεων αὐτῆς διαφωτίζηται καὶ καθοδηγῆται τὸ πνεῦμα τοῦ Ἡγεμόνος.

Ἐξέφρασα τότε πρὸς τὸν κύριον Δεληγεώργην τὴν λύπην μου καὶ παρετήρησα εἰς αὐτόν, ὅτι ἡ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν πληρεξουσίων τῆς Ἑπτανήσου, ὡς πρὸς τὴν χρησιμότητα τῆς παρατάσεως τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ὑφισταμένη διάστασις θὰ εἶχε σπουδαίαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Προέδρου. Εἰς τοῦτο προσέθηκα, ὅτι ὡς ἄτομον, ἐκτιμῶν τὴν ἀξίαν τοῦ κυρίου Δεληγεώργη καὶ θέλων νὰ δώσω εἰς αὐτὸν δεῖγμα ἀναντίρρητον τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ψήφου μου, ἤθελον τὸν ψηφίσει, καὶ παρεκάλεσα αὐτὸν θερμότατα νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ ψηφολέκτου ἐφ' ἑνὸς ψηφοδελτίου

---

1) Ὁ Κ. Λομβάρδος ἦταν βουλευτὴς Ζακύνθου καὶ συναγωνιστὴς τοῦ Βαλαωρίτη γιὰ τὴν ἕνωση τῆς Ἑπτανήσου.

φέροντος τὸ ὄνομά του, τὸ γεγραμμένον κεφαλαίοις γράμμασι διὰ μολυβδοκονδύλου.

Ἡ ἐπαλήθευσις αὕτη ἐγένετο, ὁ δὲ κύριος Δεληγεώργης μὲ εὐχαρίστησεν. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια, οὐδὲ νομίζω ὅτι συμφέρει νὰ τὴν ἀποκρύπτωμεν. Συγχαίρω σοι ἀπὸ καρδίας ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ σου. Ἀλλὰ θὰ σὲ συνέχαιρον πολὺ περισσότερον, ἂν ἀντὶ τῶν 129 ψήφων ἤθελες λάβει μόνον τὰς τῶν ὁμοφρονούντων φίλων καὶ ἂν ἐν τῇ πρὸς τὴν Βουλὴν προσλαλιᾷ σου δὲν ἤθελες λησμονήσει τὸ ἀρχαῖον ριζοσπαστικόν μας πρόγραμμα».

13 Δεκεμβρίου 1865 [1])

«Ἀδελφὲ Μᾶρκε, ἔλαβον τὴν ἐπιστολήν σου καὶ εἶδον διατυπουμένους τοὺς φόβους, ποὺ πολιορκοῦν τὴν ψυχήν σου. Πίστευσε, ὅτι, καίτοι διάγω ἐν τῷ ἐρημιτηρίῳ μου τούτῳ, οὐδὲ στιγμὴν ἔπαυσα παρακολουθῶν μακρόθεν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ διακωμῳδιζομένων καὶ ἐλεεινολογῶν τὴν τύχην τῆς τρισαθλίας Ἑλλάδος. Ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἐσκέφθην, ὅτι οὔτε ὁ χαρακτήρ μου οὔτε ἡ συνείδησις μοὶ ἐπέτρεπον νὰ κυλίωμαι ἐντὸς τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου βορβόρου καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀφήσῃ τις τὴν θύελλαν νὰ παρέλθῃ, ἀφοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τὴν ἀποσοβήσῃ. Ἀνεχώρησα ἐξ Ἀθηνῶν οὐχὶ βεβαίως διότι ἤθελον ν' ἀρνηθῶ εἰς τὴν προσφιλῆ πατρίδα μου τὴν ἀσθενῆ ὑποστήριξίν μου, ἀλλ' ἀνεχώρησα, διότι ἐπείσθην, ὅτι ἡ παρουσία μου ἠδύνατο νὰ εἶναι ὡς ἐκ τῶν διατρεξάντων μᾶλλον ἐπιβλαβὴς ἢ ὠφέλιμος. Ἂν ἐνθυμῆσαι, ἐγὼ ὑπῆρξα ὁ μόνος, ὅστις ἐν τῇ Βουλῇ ἐπολέμησα σκληρῶς πάσας τὰς παρανομίας, δι' ὧν ἐτελέσθησαν αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ καὶ δὲν ἠγνόουν, ὅτι πολλοὶ μνησικακοῦντες ἤθελον δράξῃ τὴν πρώτην εὐκαιρίαν, ὅπως ἐκδικηθῶσιν. Ἐν τῷ συμφέροντι λοιπὸν τῆς πατρίδος μου ἀπεμακρύνθην τῆς πρωτευούσης, φρονῶν ἀδιστάκτως, ὅτι οἱ δύο συνάδελφοί μου θὰ ἠδύναντο εὐκολώτερον νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις ἐμοῦ ἀπόντος. Ταῦτα πάντα ἔχων ὑπ' ὄψιν καὶ πλεῖστα ἄλλα, ἅτινα περιττὸν κρίνω νὰ ἀπαριθμήσω, ἐνόμισα ὠφέλιμον νὰ μὴ παρευρεθῶ ἐν Ἀθήναις. Εὔκολον βεβαίως θὰ ἦτο δι' ἐμέ, ἂν ἐθήρευα δημοτικότητα, νὰ μείνω ἐκεῖ ἐπὶ ὀλίγας ἡμέρας καὶ ἀγορεύων νὰ ἐπιδείξω πατριωτισμὸν μέγιστον. Ἀλλὰ καλῶς σκεπτόμενος καὶ ὑπείκων εἰς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ καθήκοντος εὗρον ὅτι ἐσύμφερε νὰ ἀναχωρήσω».

15 Φεβρουαρίου 1866 [2])

«Ἔπρεπεν, ἀδελφέ, μετὰ τὴν ἀγόρευσίν του περὶ στρατολογίας, νὰ ἦσουν παρὼν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, διὰ νὰ ἴδῃς ποίαν ἰσχὺν ἔχει ὁ λόγος ἀπευθυνόμενος εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Ἔθνους τούτου. Αἱ ἀδιάλειπτοι χειροκροτήσεις, τὰ δάκρυα, αἱ ἐπευφημίαι, ἡ ἀπερίγραπτος συγκίνησις τοῦ ἀπείρου πλήθους, ἡ παρουσία τῶν πρέσβεων, πολλῶν ἐπισήμων ἀλλοδαπῶν, τοῦ ἀνωτάτου κλήρου, τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, τῶν ἐκλεκτοτέρων κυριῶν τῆς πρωτευούσης μὲ ἐμέθυσαν καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν παρευρισκομένων αὐτὴ ἡ ὄψις τοῦ προσώπου μου εἶχεν ἐντελῶς ἀλλοιωθῆ. Ἠσθάνθην ἐνδομύχως

1) Ἀπευθύνεται στὸν γαμβρό του «ἐξ ἀδελφῆς» Μᾶρκο Τσαρλαμπᾶ, περιγράφοντάς του τὴν κατάπτωση τοῦ Κοινοβουλίου.

2) Ἀπευθύνεται πάλι στὸν γαμβρό του Μᾶρκο Τσαρλαμπᾶ.

τὴν κρισιμότητα τῆς θέσεώς μου, σκιρτῶσαν ἐν τοῖς σπλάχνοις μου τὴν καρδίαν καὶ ὅταν ἀνέβην τὸ βῆμα ἐγώ, ὅστις ἐσυνήθισα ἤδη νὰ ἀτενίζω κατὰ μέτωπον τὰ πλήθη, ἐφοβήθην μὴ ὑπὸ τοῦ ὄγκου τοῦ θέματος καταποντισθῶ. Ὁ Θεὸς μ' ἐβοήθησε καὶ μετὰ τὰς πρώτας ἐντυπώσεις κατέστην κύριος τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ ἤλαυνον κατ' ἀρέσκειαν τὰ πάθη τῶν ἀκροατῶν..... Ἤρχισα τὴν τύπωσιν τοῦ «Διάκου». Θὰ εἶνε οὗτος τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Ἐθνικῆς πίστεως καὶ θὰ καταστήσῃ γνωστὸν καὶ σεβαστὸν τὸ ὄνομα τῆς Λευκάδος ἐν τῷ κόσμῳ τῷ φιλολογικῷ, ὡς ἐλπίζω.

Πολιορκημένος διηνεκῶς ὑπὸ μυρίων ὀχληρῶν ἐνοχλήσεων καὶ μόλις προφθάνων νὰ ἐπαρκῶ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις, αἵτινες συνοδεύουσι τὸ ἀχθοφορικὸν ἔργον τοῦ βουλευτοῦ, δὲν ἠδυνήθην μέχρι τοῦδε νὰ δώσω ἀπάντησιν εἰς ἀγαπητήν μου ἐπιστολήν σου. Ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς εὐκόλως ἐννόησα, ὅτι σὲ καταβασανίζει ἡ ἰδέα τῆς ληστείας καὶ ἤθελες νὰ προσθέσῃς καὶ σὺ τὸν φόρον σου πρὸς σύνταξιν νόμου ἱκανοῦ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἐξόντωσιν αὐτῆς. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα, ἀδελφέ, εἶναι μάταια ὀνειροπολήματα. Ὁ Νόμος ἐν Ἑλλάδι εἶναι κἄτι ὀλιγώτερον παρ' ὅ,τι εἶναι ὁ ἄγραφος χάρτης. Σὺ δὲ γινώσκεις κάλλιον ἐμοῦ, ὅτι ἡ ληστεία δὲν εἶναι μόνον ἀποτέλεσμα τῆς κοινωνικῆς καχεξίας, ὑφ' ἧς κατατρύχεται τὸ Βασίλειον, εἶναι καὶ ἀναγκαῖον ἐξαγόμενον τῆς ἀγρίας καταστάσεως, εἰς ἣν εὑρίσκονται ἅπασαι σχεδὸν αἱ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους. Ὁ Βάλτος καὶ ἡ Ἀκαρνανία, λόγου χάριν, τί παράδοξον ἂν σήμερον μαστίζωνται ὑπὸ τῶν ληστῶν, ἀφοῦ καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν οὔτε ἴχνος ἀπαντᾶται ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων ἐκείνων, δι' ὧν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καθωραΐζεται καὶ ἡμεροῦται; Καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν οἱ κάτοικοι τῶν μερῶν ἐκείνων νὰ μὴ σχηματίζωνται καθ' ὁμοίωσιν τῶν περιστοιχιζόντων αὐτοὺς ἀντικειμένων; Ἡ καταδίωξις τῆς ληστείας καταβροχθίζει ἐτησίως δαπάνας ὑπερόγκους, καὶ ὅμως οὐδεμία Κυβέρνησις συνησθάνθη μέχρι τοῦδε, ὅτι τὰ κατασωτευόμενα χρηματικὰ ποσά, ἂν ἤθελον ἐπασχοληθῇ πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας, πρὸς κατασκευὴν δημοσίων ὁδῶν, πρὸς συντήρησιν εἰς πλείονα κέντρα δικαστικῶν ἀρχῶν, ἀναμφιβόλως θὰ ἤθελον ἐπιφέρει θαυμάσια ἀποτελέσματα. Ἀλλὰ περὶ τούτου θέλομεν λαλήσει, ὅταν, θείᾳ συνάρσει, συναντηθῶμεν πάλιν.».

19 Ἰουνίου 1872

«Σ' εὐχαριστῶ. Σπύρο μου [1]), δι' ὅσα μοῦ γράφεις περὶ τῆς ἐν τῇ «Ἡμέρᾳ» καταχωρισθείσης ἀπαντήσεώς μου. Αὕτη συνετάχθη ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου διαρκοῦντος τοῦ διάπλου καὶ μόνον κατὰ τὰς στιγμάς, καθ' ἃς ὁ σάλος τῆς θαλάσσης καὶ οἱ ψιθυρισμοὶ τῶν ἐπιβατῶν δὲν μὲ ἠμπόδιζον νὰ γράψω. Μοῦ ἦτο ἐντελῶς ἄγνωστος ὁ συντάκτης τῆς ἐπικρίσεως καὶ ἑπομένως ἠδυνάμην νὰ πατάξω αὐτὸν κατακέφαλα, χωρὶς νὰ παραβιάσω τοὺς κανόνας τῆς καλῆς ἀνατροφῆς, οἵτινες πρέπει πάντοτε νὰ διέπωσι πᾶσαν μεταξὺ φιλολόγων ἔριδα ἢ συζήτησιν.

Ἡ σχολαστικότης ἐν Ἑλλάδι ἔχει βαθείας τὰς ῥίζας καὶ μολονότι δὲν τολμᾷ πλέον μετὰ τῆς αὐτῆς, ὡς ἄλλοτε, θρασύτητος νὰ προβάλῃ τὴν κεφαλήν της, ἐνιαχοῦ ἀναφαίνεται καὶ πειρᾶται νὰ φαρμακεύσῃ τὰ πρῶτα τρόπαια τῆς δημο-

1) Ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἀνεψιό του Σπῦρο Βαλαωρίτη, ἀπαντώντας σ' ἐπιστολή του σχετικὰ μὲ τὸν λίβελλο τοῦ Δ. Βερναρδάκη.

τικῆς ποιήσεως, ἐλπίζουσα τοιουτοτρόπως νὰ ἐπαναφέρῃ, ἐμπνέουσα τὸν τρόμον, σᾶς τοὺς ἐπερχομένους εἰς τοὺς χρόνους τῶν ἀδελφῶν Σούτσων καὶ Συντροφίας. Ἀλλ' ἡ 25η Μαρτίου κατετρόπωσε τὸν δράκοντα καὶ ἡ πλατεῖα τοῦ Πανεπιστημίου ὑπῆρξε τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἔνθα ἡ ἀρειμάνιος γλῶσσα τῶν ἡρώων μας κατέκτησε τὸν στέφανον τῆς νίκης. Ὅταν ἐγὼ δὲν θὰ ὑπάρχω πλέον, εἶμαι βέβαιος ὅτι, μάρτυρες αὐτόπται τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐκείνης παραστάσεως, θ' ἀναφέρητε εἰς τὰ τέκνα σας τὰς λεπτομερείας τῆς πανελληνίου ἐκείνης πανηγύρεως καὶ θὰ εὑρίσκητε ἀφορμὴν νὰ μ' ἐνθυμῆσθε καὶ νὰ ρίπτητε ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ποιητοῦ ὀλίγα ἀπὸ τὰ δαφνόφυλλα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα κατέκτησε μετὰ τοσούτων ἀγώνων».

ΣΥΛΛΥΠΗΤΗΡΙΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΝ[1])

5 Ἀπριλίου 1873

«Ἡ ἀκαταμέτρητος συμφορά σου μοῦ κατεσπάραξε τὰ σπλάχνα.

Οἱ ἄνεμοι τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰ μαῦρα κύματα τῆς θαλάσσης ἔφερον ἐπὶ τοῦ σκοπέλου μου τούτου τὸν ἀπέραντον κλαυθμόν σου, βασανισμένε μου φίλε. Μὲ γνωρίζουν πρὸ καιροῦ, ὅπως ἐγνώριζον καὶ ἐκεῖνον.

Πῶς νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ τὸν χωρέσῃ ὁ τάφος; Μὴ τὸν συνεπῆρεν ἡ προσφιλὴς ἀδελφή του; Πέρυσι τοὺς ἠσπάσθην ὅλους. Ἀπέσπασα ἀπὸ τὰ φυλλοκάρδια των δάκρυα κατανύξεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ. Μόλις παρῆλθε χρόνος καὶ μοῦ λείπουν δύο!

Ταλαίπωρέ μου φίλε! Μὴ ἀφεθῇς εἰς τὴν ἄκρατον ὁρμὴν τοιούτου πόνου. Πότιζε μὲ τὸ δάκρυ σου τὸ μνῆμα τοῦ παιδιοῦ σου, ἀλλὰ μὴ λησμονῇς, ὅτι τίποτε φονικώτερον τῆς ὀδύνης, ἥτις ἐνεφώλευσεν ἐν τῇ ψυχῇ σου.

Ὅλος ὁ βίος τῆς παρελθούσης Ἑλλάδος συνέχεται σήμερον μετὰ τοῦ ἰδικοῦ σου. Ἐσφράγισες τὸν τάφον τοῦ τέκνου σου, ἀλλ' ἀπεσφράγισες τὸν τάφον τῆς Πατρίδος καὶ ἀνέστησες ἐκ νεκρῶν λησμονημένα κατορθώματα, ἀπερίγραπτα βάσανα. Ἀπέρριψας διαβολὰς ἀλλοφύλων... Διεξεδίκησας τὴν γνησιότητα τῆς καταγωγῆς τοῦ Γένους.... συνέδεσας τοὺς διεσπαρμένους κρίκους τῆς ἁλύσεως, δι' ἧς συγκρατεῖται ὁ νέος μετὰ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ... ἐζωντάνεψες τόσα κόκκαλα... ζῆσε, Κωστάκη μου, ζῆσε! Τίς θὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῶν χειρῶν σου; Ἡ Ἑλληνικὴ μεσαιωνικὴ ἱστορία εἶναι διὰ τοὺς πολλούς, τοὺς ἐν τῷ ἐνεστῶτι μόνον ἐντρυφῶντας, νεκρὰ καὶ παγωμένη θάλασσα, εἰς τὰ ἀχανῆ βάραθρα τῆς ὁποίας κατεποντίσθησαν ἀπειράριθμοι γενεαί, χωρὶς ν' ἀφήσωσιν εἰμὴ μικρότατα ἴχνη τῆς ἀσημάντου ὑπάρξεώς των.... Εἶναι κοιμητήριον ἀτελεύτητον.... Ἀλλὰ δι' ἐσέ, δι' ἐσὲ εἶναι Δευτέρα Παρουσία.

Ἐξεπόρθησας τὸν ἅδην τῆς Ἑλλάδος, ἔτεινας τὴν δεξιάν σου πρὸς τοὺς τεθνεῶτας τοσούτων αἰώνων, ἐνεφύσησας εἰς τὰ ἄψυχα στήθη των νέον πνεῦμα ζωῆς... καὶ σὲ τρομάζει, Κωστάκη, ὁ ὕπνος τοῦ παιδιοῦ σου;

Ζῆσε, ζῆσε....»

---

1) Ὅταν πέθανε νεώτατος ὁ γιός του ποιητής Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος.

ΑΛΛΕΣ ΔΥΟ ΣΥΛΛΥΠΗΤΗΡΙΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

3 Ἰανουαρίου 1875 [1])

«Μόλις παρῆλθον ὀλίγαι ἡμέραι ἀφ' ὅτου, συνδιαλεγόμενος μετ' ἐμοῦ μακρόθεν, ἔχαιρες βλέπων ἐπαξίως ἐκτιμωμένους τοὺς κόπους σου, καὶ ἰδοὺ διὰ μιᾶς θανατηφόρον ἐπιφέρει κατὰ τῆς κεφαλῆς σου κτύπημα ἡ ἄσπλαχνος χεὶρ τοῦ θανάτου.

Ποίαν μοὶ ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη συμφορά σου, μόνος σύ, ὅστις γνωρίζεις πόσον ἡ καρδία μου συνδέεται μετὰ τῆς ἰδικῆς σου, δύνασαι νὰ τὸ ἐννοήσῃς.

Ἀλλ' ὁ φιλόσοφος, ὁ ἔχων ἀείποτε ὑπ' ὄψει τὸ μυστηριῶδες δρᾶμα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, μόνον ἐν ἑαυτῷ εὑρίσκει παρηγορίαν ἀνάλογον πρὸς τοιαῦτα τραύματα, διότι μόνος συναισθάνεται, ὅτι ἐν τῇ μεγάλῃ ἀναγεννήσει, τῇ διὰ τῆς κολυμβήθρας τοῦ τάφου παρασκευαζομένῃ, ἀδιακρίτως περιλαμβάνονται καὶ εἰσάγονται νέοι μετὰ γερόντων καὶ ἰσχυροὶ μετ' ἀδυνάτων, διότι μόνος γινώσκει ὅτι οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν ὁ χρόνος ἐνώπιον τῆς αἰωνιότητος, οὐδὲ τὸ πεπερασμένον ἐνώπιον τοῦ ἀπείρου».

8 Ἰουλίου 1876 [2])

«Καθ' ἡμέραν ἀραιοῦται ἡ ἱερὰ φάλαγξ τῶν ἀθλητῶν τῆς ἑνώσεως, ὁ θάνατος, εἰς τὴν ἀκαταμάχητον δύναμιν τοῦ ὁποίου ὑποτάσσονται ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον, ὅσοι ποτὲ δὲν ἔστερξαν νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὸν ζυγὸν οὐδεμιᾶς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, ὑπέταξε καὶ τὸν γενναῖον πατέρα σας, καθὼς νικᾷ τοὺς κραταιοτέρους βράχους, καθὼς ἐκριζώνει τὰς δρῦς καὶ τὰς πλατάνους. Ἀλλ' ἐνῷ ἐκ τῆς φθορᾶς τοῦ ὑλικοῦ κόσμου δὲν ἀπομένει παρὰ κονιορτὸς καὶ σῆψις καὶ σποδός, ἐκ τοῦ θανάτου τῶν ὑπὲρ Πατρίδος ἀγωνισθέντων, τῶν ὑπὲρ τοῦ θριάμβου μιᾶς ἱερᾶς ἰδέας δαπανησάντων ὅλον τὸν βίον χωρὶς νὰ ὑπολογίσωσί ποτε, οὔτε κακουχίας, οὔτε διωγμούς, οὔτε τῶν ἀπίστων τὰς πικρὰς εἰρωνείας, οὔτε τῶν ἰσχυρῶν τὰς ἀπειλὰς καὶ τὴν θρασύτητα, ἐκ τοῦ θανάτου ἐκείνων μένει τι ἀδιάφθορον, μένει ἡ νίκη τῆς ἀληθείας κατὰ τοῦ ψεύδους, κραταιοῦται ἡ πίστις τῶν ἀδυνάτων, ὁσάκις ἐπιτίθενται κατὰ τῶν δυνατῶν, πρὸς περιφρούρησιν τῶν δικαιωμάτων των, καὶ ριζοβολεῖ βαθύτερα εἰς τὰς καρδίας τῶν λαῶν τὸ αἴσθημα τῆς ἐλευθερίας.

Τοιαῦτά τινα διδάγματα ἀφῆκεν εἰς ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους ὁ θάνατος τοῦ μακαρίτου πατρός σας, τοῦ συναγωνιστοῦ καὶ φίλου μου.

Ὁ Θεὸς ἂς ἔχῃ τὴν πατριωτικὴν καὶ ἀκαταδάμαστον ψυχήν του!»

---

1) Πρὸς τὸν φίλο του φιλόλογο Ἰωάνν. Σταματέλλο, ὅταν πέθανε ὁ γιός του.

2) Πρὸς τὴν οἰκογένεια τοῦ Γερ. Λιβαδᾶ, ὅταν πέθανε ὁ ἐξαίρετος αὐτὸς ἀγωνιστὴς ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου.

ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ ΤΟΥ

Βενετία, 29 Ἰουνίου 1842

Σεβαστὴ Μῆτερ,

«Εἴμεθα τέλος εἰς Βενετίαν. Βαδίζομεν τέλος ἐπὶ τοῦ πτώματος τῆς ἀρχαίας ἐκείνης μητροπόλεως, τῆς ὁποίας αἱ ἁλύσεις ἔδεσαν πάλαι ποτὲ καὶ τὴν δυστυχῆ Λευκάδα. Λευκάδα; Ὦ! ποία ἀνάμνησις! παρῆλθ' ἐκεῖνος ὁ καιρός, ὁπότε πλησιάζων τὴν παραλίαν τῆς Κερκύρας μακρόθεν σὲ ἠσπαζόμην, φιλτάτη μου πατρίς. Ἀνέβην πολλάκις τὸ κωδωνοστάσιον τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ἔστρεψα πολλάκις γύρω μου τὸ βλέμμα, ἀλλὰ πού ποτε δὲν διέκρινα τὴν Λευκάδα. Προχθὲς περιφερόμενος ἐντὸς τοῦ Δουκικοῦ παλατίου, εἶδον εἰς μίαν ἄκραν εἰκόνα, ἐφ' ἧς ὑπῆρχον γραμμένα τὰ ἑξῆς «Leucas et Nicopolis», ἐδάκρυσα κρυφίως καὶ ἐπροχώρησα. Πόσον γλυκεῖαι εἶναι αἱ ἀναμνήσεις τῆς πατρίδος καὶ τῶν συγγενῶν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα πρόσωπον ἓν δὲν βλέπει τις, μεθ' οὗ νὰ δύναται ἐλευθέρως νὰ ὁμιλήσῃ! Φιλτάτη μοι μῆτερ, φίλταταί μοι ἀδελφαί, πολυπόθητοί μοι συγγενεῖς καὶ φίλοι, δέχθητε ἀσμένως τοὺς ἀσπασμοὺς ἐκείνου, ὅστις τρέφεται πάντοτε μὲ τὰς γλυκείας ἰδέας τῆς συγγενείας καὶ τῆς πατρίδος.»

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΖΥΓΟΝ ΤΟΥ

1 Ἰουνίου 1857 [1])

«Μοὶ ἐπροτάθη ἐπισήμως ἡ θέσις τοῦ ἐπάρχου (σπουδαιοτάτη ἐν Ἑπτανήσῳ ἀπὸ ἀπόψεως περιωπῆς καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἀποδοχῶν) καὶ ἐγὼ ἐπισήμως ἠρνήθην ταύτην. Ἀποδέχομαι τὰς περιποιήσεις καὶ φιλοφρονήσεις πάντων, ἀλλ' ἡ ψυχή μου δὲν εἶναι πρὸς πώλησιν. Ἐγὼ νὰ ἀφήσω τὴν κατάραν αὐτὴν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ τέκνου μου; Πᾶσα φιλοδοξία μου ἔγκειται ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ ἐκτιμήσει σου. Εἰς μίαν μόνην δόξαν ἀτενίζω· νὰ ζήσω καὶ νὰ ἀποθάνω ἄνευ κηλῖδος καὶ ἄμεμπτος.»

28 Ἰανουαρίου 1859 [2])

«Γλυκυτάτη μου Ἐλοϊσία, τὴν ἐπιστολὴν ταύτην σοῦ γράφω ἐν μέσῳ τῆς θυέλλης τῶν ἰδεῶν τῶν περὶ ἐμὲ μαινομένων ἐν ταῖς κρισίμοις στιγμαῖς, ἐν αἷς εὑρισκόμεθα. Ἀρκεῖ νὰ σοὶ εἴπω ὅτι τὴν στιγμὴν ταύτην (μίαν μετὰ τὸ μεσονύκτιον) εὑρίσκομαι ἐν τῇ Βουλῇ [3]) ἐν διαρκεῖ συνεδριάσει διὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἀναφορᾶς, ἥτις θὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν Ἄνασσαν, ὅπως τῇ παρεμβάσει αὐτῆς αἱ Δυνάμεις ἀποφανθῶσιν ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως ἡμῶν μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Διὰ τοῦτο ὁ χάρτης ἐφ' οὗ σοὶ γράφω εἶναι ἐκ τοῦ συνήθως χρησιμοποιουμένου ὑπὸ τῶν ὑπαλλήλων τῆς Βουλῆς. Χθὲς ἡ Βουλή, ὑπερπλήρης ἀκροατῶν, ὑπεδέχθη διὰ φρενιτιωδῶν ζητωκραυγῶν τὴν περὶ τῆς Ἑνώσεως δήλωσιν τῆς Βουλῆς. Οὐδεμία ἀγόρευσις ἐπηκολούθησε τὴν δήλωσιν ταύτην, διότι ἠθελήσαμεν ν' ἀποδείξωμεν, ὅτι ἡ ἐθνικὴ ἰδέα δὲν εἶχεν ἀνάγκην οὐδεμίαν ὑποστηρίξεως. Ἠσθανόμην ἀκράτητον πόθον νὰ ξεθυμάνω, ἀλλ' ἔκλινα καὶ ἐγὼ τὴν κεφαλὴν ἐνώπιον τοῦ ληφθέντος μέτρου καὶ δὲν μετανοῶ. Ἀμέσως ἐξελέγη ἐπιτροπὴ ἑνδεκαμελὴς ὅπως ἀσχοληθῇ εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ἀναφορᾶς, ἥτις θὰ ὑπεβάλλετο εἰς τὰς Δυνάμεις. Ἐκ τῶν βουλευτῶν Λευκάδος ἐξελέγημεν ἐγὼ καὶ ὁ Μαρῖνος καὶ ἐλπίζω ὅτι, ὅταν ἀναγνώσῃς τὸ ἔγγραφον, θὰ εὕρῃς σπινθῆρά τινα ὅλως ἐμὸν ἐν αὐτῷ.

Σήμερον εἴχομεν ἐπίσημον ὑποδοχὴν εἰς τὸ ἀνάκτορον καὶ μετὰ τὴν ὑ-

---

1) Μετάφρασις ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ. Ὁ ποιητὴς ἔγραφεν ἀπταίστως καὶ γλαφυρῶς τήν τε ἰταλικὴν καὶ γαλλικὴν γλῶσσαν, εἰς ταύτας δὲ ἔγραφε συνήθως πρὸς τὴν σύζυγόν του μέχρι τοῦ 1867 πιθανώτατα, ὅπως μὴ ἀπολέσῃ τὴν ἕξιν τοῦ νὰ γράφῃ ἐν ταῖς γλώσσαις ταύταις.

2) Ἡ ἐπιστολὴ γράφηκε κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἱστορικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἰονίου Βουλῆς πάνω στὸ θέμα τῆς Ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου.

3) Τῆς Ἑπτανήσου, τῆς ὁποίας ἡ ἕδρα ἦτο εἰς τὴν Κέρκυραν.

ποδοχὴν ἔκτακτον συνεδρίασιν, ἐν ᾗ ὑπεβλήθη διάγγελμα τοῦ Λόρδου. Ἐν αὐτῷ οὗτος μᾶς ὑπομιμνήσκει νὰ μὴ ὑπερβῶμεν τὰ συνταγματικὰ ὅρια.

Ἀρξαμένης τῆς συζητήσεως, οἱ ἄκροι ριζοσπάσται ἤρχισαν τοὺς συνήθεις φιλιππικούς, ἀλλ' ἀπολέσας τὴν ὑπομονὴν ἐκ τῶν ἀσκόπων συζητήσεων ἔλαβον τὸν λόγον καὶ ἐζήτησα ἐπιμόνως παρὰ τοῦ προέδρου νὰ διαλυθῇ ἡ συνεδρίασις, ὅπως ἡ ἐπιτροπὴ δυνηθῇ νὰ ἐργασθῇ εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ἀναφορᾶς. Τὸ κοινόν, ὅπερ ἐπλήρου τὴν Βουλήν, ἐπεδοκίμασε διὰ φρενιτιωδῶν ζητωκραυγῶν τοὺς λόγους μου καὶ οὕτω διελύθη ἡ συνεδρίασις. Ἀπὸ τῆς ἑβδόμης εὑρισκόμεθα ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἴσως θὰ διανυκτερεύσωμεν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι αὔριον νὰ ὑποβάλωμεν εἰς τὴν Βουλὴν τὸ κείμενον τῆς ἀναφορᾶς. Ἀπὸ χθὲς τὸ ἑσπέρας ἡ πόλις ἐφωταγωγήθη. Πανταχοῦ ἐπιγραφαί. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξερχώμεθα ἐκ τῆς οἰκίας χωρὶς ὁ λαὸς νὰ παρακολουθῇ φωνάζων: ζήτω.

Χθὲς τὴν ἑσπέραν, ἐνῷ κατάκοπος ἡτοιμαζόμην νὰ κατακλιθῶ, εἰσέβαλεν εἰς τὸν οἶκον πλῆθος λαοῦ, ἐπιθυμοῦντος νὰ μὲ ἴδῃ καὶ νὰ μὲ εὐχαριστήσῃ. Εὐτυχῶς τὰς ἡμέρας ταύτας εἶμαι καλὰ καὶ δύναμαι νὰ ἀντέχω εἰς τοιούτους κόπους. Ὁ πυρετὸς δὲν ἐνεφανίσθη πλέον καὶ σοὶ ὁρκίζομαι, ὅτι δὲν θὰ ἐμφανισθῇ· ἅμα τῇ ἀφίξει μου ὁ Γλάδστων μὲ προσεκάλεσεν εἰς γεῦμα, ἀλλ' ἀπεποιήθην προφασιζόμενος τὴν ὑγείαν μου».

«Σήμερον, γλυκυτάτη μου Ἐλοϊσία, θὰ ἔλαβες ἤδη τὴν ἐπιστολήν, ἣν σοὶ ἔγραψα τὴν νύκτα τῆς Παρασκευῆς, ὅπως σοὶ ἀνακοινώσω τὰ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης γενόμενα. Τὴν νύκτα ἐκείνην καὶ ἂν ζήσω χίλια ἔτη οὐδέποτε θὰ λησμονήσω. Ἕνδεκα ἦσαν τὰ μέλη τῆς ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐκλεχθείσης ἐπιτροπῆς, ὅπως συντάξῃ τὴν ἀναφοράν, ἐν ᾗ διὰ τῆς Ἀνάσσης πρόκειται νὰ ἀπευθυνθῶμεν εἰς τὰς Δυνάμεις, ἵνα ζητήσωμεν τὴν πραγματοποίησιν τῆς Ἐθνικῆς ἑνότητος· ἀλλὰ τὸ ἔργον ἀνετέθη εἰς τὸν Παδοβᾶν, Μαρῖνον καὶ ἐμέ, ὅταν δὲ τὸ ἀναγνώσῃς, θὰ ἐννοήσῃς τίς τὸ συνέταξεν. Ἐπὶ πολλὰς ὥρας δὲν ἐσήκωσα τὴν κεφαλὴν ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ἔγγραφον. Ἠσθανόμην, ὅτι ἑκάστη λέξις θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἀνυπολογίστους συνεπείας, ὡς εἶχον τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ἔγγραφον, οὐχὶ ἐκ τῶν ἀμέσων ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὸν μέλλοντα προορισμόν του ἔπρεπε νὰ γραφῇ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀνθρωπίνως τέλειον. Τὴν ἑπομένην ἡμέραν τὸ παρουσίασα εἰς τὴν Βουλήν. Ἀπίστευτον! Οὐδεὶς εὑρέθη, παρ' ὅλας τὰς ἐχθρικὰς διαθέσεις, ὅστις νὰ ἐπικρίνῃ τὸ ἔγγραφον τοῦτο. Ἡ ἄκρα ἀριστερὰ βλέπουσα τὴν ἧτταν αὐτῆς, ἤρχισε νὰ ἀντιδρᾷ καὶ μεταξὺ αὐτῆς καὶ ἐμοῦ ἤρξατο ἀγών, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς ηὐδόκησε νὰ μοὶ δώσῃ πλήρη τὴν νίκην, βλέπων ἐν τῇ καρδίᾳ μου τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν ἀληθῆ ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν ἰδέαν, ὑπὲρ ἧς ἐμαχόμην. Δύο μέλη τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς, ἐν οἷς ὁ εἰλικρινέστερος πάντων Παχώμης, ἀπεσπάσθησαν αὐτῆς, καὶ τὸ ἔγγραφον ἐψηφίσθη χωρὶς νὰ μεταβληθῇ οὐδὲ μία συλλαβὴ ἐν μέσῳ φρενιτιωδῶν ζητωκραυγῶν. Ἐξελθόντα ἐκ τοῦ Βουλευτηρίου μετὰ τοῦ Μαρίνου μὲ ὑπεδέχθη ἄπειρον πλῆθος λαοῦ, μὲ ἀνήρπασεν ἐπὶ τῶν ὤμων του, καὶ οὕτω μὲ περιήγαγε καθ' ὅλην τὴν πόλιν πρὸς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης καὶ σεβασμοῦ. Κεκμηκὼς ἐκ τοῦ κόπου καὶ τῆς συγκινήσεως, μετὰ πολλῆς δυσκολίας κατώρθωσα νὰ εἰσέλθω ἐν τῇ κατοικίᾳ τοῦ Μαρίνου, ὅθεν εὐχαριστήσας τὸν λαὸν μόλις μετὰ δύο ὥρας ἠδυνήθην νὰ ἐξέλθω καὶ νὰ ἐπανέλθω οἴκαδε.

Ἐλοϊσία μου, τὰ δάκρυα μοὶ βρέχουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐνῷ σοὶ γράφω ταῦτα. Ὁ θρίαμβός μου ἦτο ἀτελής, ἀφοῦ δὲν ἦσο καὶ σὺ πλησίον μου. Ἐὰν ἐπέπρωτο σήμερον νὰ ἀποθάνω, θὰ κατηρχόμην εὐχαριστημένος, ὑπερευχαρι-

στημένος εἰς τὸν τάφον, πεπεισμένος, ὅτι ἐξεπλήρωσα τὸ καθῆκον μου ὡς πολίτης καὶ ὡς Ἕλλην. Τὴν πολιτικὴν διαθήκην, δυνάμει τῆς ὁποίας ἐξασφαλίζεται εἰς τὰ τέκνα μου ἡ ἐθνικότης των, ἐγὼ τὴν συνέταξα, ἐγὼ τὴν ἔγραψα, ὁ πατήρ των, ὁ Ἀριστοτέλης σου! Ἡ Βουλὴ διέταξε δοξολογίας καθ' ὅλην τὴν νῆσον καὶ αὔριον ἐν τῇ Μητροπόλει ὁ ἀρχιεπίσκοπος θὰ πανηγυρίσῃ ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τὴν ἀπίστευτον ταύτην νίκην τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ πόλις εἶναι ἔξαλλος ἐκ χαρᾶς.

Ὁ Γλάδστων, ὅστις δὲν ἀνέμενε νὰ ἀναγνώσῃ ἔγγραφον τόσον καλῶς καὶ σοβαρῶς συντεταγμένον, μαθὼν ὅτι ἐγὼ τὸ συνέταξα μοὶ διεμήνυσε διὰ τοῦ Βραΐλα τὴν ἔκφρασιν τῆς ἐκτιμήσεώς του.»

Ὀκτώβριος 1863 [1])

«Τὴν Κυριακὴν τὴν ἑσπέραν ἐξεδηλώθη παρὰ τῷ λαῷ τῆς Κερκύρας ἔκτακτος ἐρεθισμὸς συνεπείᾳ τῆς διαδοθείσης φήμης, ὅτι ὁ Λομβάρδος ἐσκόπευε νὰ φέρῃ ἀντιρρήσεις ἐπὶ τῆς διατυπώσεως τοῦ ψηφίσματος καὶ τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὸ διάγγελμα τοῦ Ἁρμοστοῦ. Ὑποχωροῦντες εἰς τὴν γενικὴν πίεσιν οἱ βουλευταὶ συνῆλθον εἰς τὸν οἶκον τοῦ Παδοβᾶ περὶ τὴν ἑβδόμην τῆς ἑσπέρας καὶ ἐγὼ ἔδωκα τὸ σύνθημα τῆς συζητήσεως, καταθέτων ἐπὶ τῆς τραπέζης τὸ σχέδιον τοῦ ψηφίσματος καὶ τῆς ἀπαντήσεως, ἅτινα εἶχον ἤδη ἐπεξεργασθῇ. Ὅπως ἐξασφαλίσω εὔκολον τὴν συνεννόησιν, ἐνόμισα ἐνδεδειγμένον ὅπως τὸ ψήφισμα ἤτοι ἡ ἀπόφασις συνταχθῶσι συντόμως καὶ ἁπλῶς· οὕτω ἐπετεύχθη, ὥστε περὶ τὰς ἕνδεκα νὰ ἔχῃ ἤδη ὑπογραφῆ ὑπὸ πάντων. Εὗρον δυσκολίαν τινά, ὅπως γίνῃ δεκτὸν τὸ προοίμιον, ἤτοι ὁ πρῶτος παράγραφος, ὁ ἀρχόμενος διὰ τοῦ «προσκληθεῖσα κτλ.», ἀλλ' ἐν τέλει πάντες συνεφώνησαν, ἐκτὸς τῶν δύο ἀδελφῶν Ἀννίνου Σάβα, οἵτινες ἀπήτουν νὰ μὴ γίνῃ λόγος περὶ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου. Ἀλλ' ὁ λαός, ὅστις εἶχε συρρεύσει εἰς τὰ παράθυρα ἀκούων με συζητοῦντα ὑψηλοφώνως, ἐξερράγη εἰς ἀγρίας φωνάς, οὕτω δ' ἐπὶ τέλους ὑπεγράφη ὑπὸ πάντων τὸ ψήφισμα. Ἦτο ἡ ἑνδεκάτη τῆς ἑσπέρας, ὁ δὲ Λομβάρδος ἰσχυρίσθη, ὅτι ἦτο ἀδιάθετος καὶ ὅτι ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἀποχωρήσῃ. Ἐνόησα ὅτι ἦτο ἁπλῆ πρόφασις, ὅπως ἀποφύγῃ τὴν συζήτησιν ἐπὶ τῆς ἀπαντήσεως, γνωρίζων, ὅτι ἐγὼ ἐν αὐτῇ εἶχον περιλάβῃ παράγραφον ἐκδηλοῦντα τὴν εὐγνωμοσύνην μας πρὸς τὴν προστάτιδα Ἄνασσαν. Ἐπέμεινα μετὰ πολλῆς θερμότητος καὶ κατέδειξα, ὅτι, ἐὰν τὸ ψήφισμα ὑπεβάλλετο μεμονωμένον ἄνευ τῆς ἀπαντήσεως, τοῦτο ἤθελε δικαίως χαρακτηρισθῇ ὡς προσβολὴ κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στέμματος. Ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τῶν Κερκυραίων καὶ τῶν Κεφαλλήνων καὶ οὕτως ὁ Λομβάρδος ἀπομείνας μόνος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Θεέ μου! Μικροῦ δεῖν νὰ πάθω ἐξ ἀσφυξίας κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην. Μέχρι τῶν τριῶν μετὰ τὸ μεσονύκτιον καρφωμένος ἐπὶ τοῦ καθίσματος καὶ περιτριγυρισμένος ὑπὸ τριάκοντα ἓξ συναδέλφων, ἠναγκαζόμην νὰ ἀπαντῶ εἰς τὰς ἀπορίας καὶ τὰς ἀμφιβολίας πάντων, ἀλλ' ἡ ἐπιμονή μου κατίσχυσεν ὅλων τῶν ἐμποδίων καὶ ἀπεφασίσθη, ὅτι τὴν ἑπομένην ὁ πρόεδρος μετὰ τὴν δοξολογίαν, ἣν ἐν τῷ βου-

---

1) Τὴν προηγουμένη τῆς ψηφίσεως τῆς Ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου (23 Σεπτ. 1863) οἱ βουλευτὲς πέρασαν τὴ νύκτα στὸ σπίτι τοῦ Προέδρου Παδοβᾶ, γιὰ νὰ συντάξουν τὸ ψήφισμα τῆς ἑνώσεως πρὸς τὸν Ἄγγλο Ἁρμοστή. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ σὲ τοῦτο τὸ θέμα ἀναφέρεται.

λευτηρίῳ ἤθελε παρακληθῇ νὰ τελέσῃ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κερκύρας, θὰ ἀνεγίνωσκε πρῶτον τὸ ψήφισμα καὶ κατόπιν τὴν ἀπάντησιν.

Εἶχεν ἤδη διαδοθῆ ἀνὰ τὴν πόλιν, ὅτι τὰ πάντα ἦσαν παρεσκευασμένα καὶ δύνασαι νὰ φαντασθῇς, μὲ πόσην ἀγαλλίασιν ἐγώ, ὅστις δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ κλείσω τὸ μάτι καθ' ὅλην τὴν νύκτα, ἠγέρθην ἐκ τῆς κλίνης τὴν ἑπομένην, ὅπως παραστῶ εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος. Συνήλθομεν ἐκ νέου ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Παδοβᾶ, ὅπως καὶ πάλιν ἀναγνώσωμεν τὰ ἔγγραφα καὶ περὶ τὴν μεσημβρίαν στολισμένοι μὲ τὸ καθιερωμένον σύμβολον τῆς δάφνης εἰσήλθομεν εἰς τὴν Βουλήν. Ἄπειρος λαὸς ἀπέκλειε τὰς πέριξ ὁδούς. Ἦλθεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ κλήρου. Τὰ θεωρεῖα ἦσαν ἀσφυκτικῶς πλήρη. Ὁ λαὸς ἔξαλλος εἰσώρμησεν εἰς τὸν προωρισμένον διὰ τοὺς βουλευτὰς περίβολον. Αἱ ἐπευφημίαι ἦσαν διαρκεῖς καὶ εἶχόν τι τὸ ἄγριον. Μετὰ τὸ τέλος τῆς δοξολογίας συνεκεντρώθημεν κυκλοτερῶς περὶ τὸν σταυρὸν τὸν τεθειμένον ἐπί τινος τραπέζης τοῦ βουλευτηρίου καὶ τότε ὁ πρόεδρος ἀνέγνωσε τὸ ψήφισμα καὶ τὴν ἀπάντησιν.

Καὶ ἐὰν πρόκειται νὰ ζήσω χίλια ἔτη, δὲν θὰ λησμονήσω τὴν ἁγιότητα τῆς ἐπισήμου ἐκείνης στιγμῆς. Ἡ ἐθνικὴ σημαία ἐκυμάτιζεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ θρόνου, τὰ δάκρυα, αἱ ἐπευφημίαι ἀντήχουν καὶ ἀπέδιδον ὑπὸ τοὺς θόλους τοῦ βουλευτηρίου φοβερὰν ἠχώ. Ἐγὼ ἔκλαιον κρουνηδόν, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ μὲ καθησυχάσωσι τὰ συγχαρητήρια τῶν συναδέλφων καὶ τῶν λοιπῶν. Ὁ ἐπίσκοπος μὲ περιεπτύχθη τρυφερῶς ἐν ταῖς ἀγκάλαις του καὶ δακρύων μοὶ ἔδωκε τὴν εὐλογίαν του. Ἐξελθόντες ἐκεῖθεν περιστοιχισμένοι ὑπὸ ἀπείρου λαοῦ, συνωδεύσαμεν τὸν ἐπίσκοπον εἰς τὸν οἶκον του, ὅστις καθ' ὁδὸν διὰ τοῦ ἑνὸς βραχίονος ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ προέδρου καὶ διὰ τοῦ ἄλλου εἰς ἐμέ. Ἤμην ὅλως ἔξαλλος καὶ μὲ τὴν κεφαλὴν ἀποκεκαλυμμένην, μολονότι ἔβρεχεν, ἀπεθαύμαζον ἐκστατικὸς τὴν μεγαλοπρεπῆ ἐκείνην σκηνήν. Οὕτω περὶ τὰς τρεῖς τὸ μέγα ἔργον εἶχε συντελεσθῆ. Ἐπανῆλθον κατ' οἶκον καὶ ἐρρίφθην ἐπὶ τῆς κλίνης, ὅπου ἔμεινα μέχρι τῆς ἑπομένης συντετριμμένος, πεθαμένος ἀπὸ τὸν κόπον καὶ τὴν συγκίνησιν.»

14/27 Μαρτίου 1864 [1])

«Τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς [2]) ἐξακολουθεῖ μετὰ μεγάλης δραστηριότητος· τὴν τετάρτην παρέστην θεατὴς εἰς τὴν ἔκρηξιν νέας φοβερᾶς ὑπονόμου, ἥτις ἔδωκε τὸ ὕστατον πλῆγμα εἰς τὸ φρούριον Ἀβραάμ. Ἠσθάνθην τὴν γῆν σειομένην ὑπὸ τοὺς πόδας μου καὶ εἶδον αἴφνης τμῆμα γιγαντιαῖον τείχους ἀνατινασσόμενον εἰς τὸν ἀέρα ὡς διὰ μαγικῆς ράβδου. Ὁ καπνὸς τῆς πυρίτιδος ἐκάλυψεν ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν τὸν ὁρίζοντα καὶ ἀνέπνεέ τις ἀτμόσφαιραν δυσώδη καὶ ἀσφυκτικήν. Σοὶ ὁρκίζομαι εἰς τὴν ζωὴν τῶν τέκνων μας, ὅτι ἐνώπιον τοιούτου θεάματος ἐσταμάτησαν οἱ παλμοὶ τῆς καρδίας μου, κατ' οἶκον δὲ ἐπανερχόμενος καὶ συναντήσας τὸν Λόρδον Ἁρμοστὴν τῷ ἔστρεψα τὰ νῶτα, καίτοι οὗτος μοὶ ἀπηύθυνε χαιρετισμὸν μετὰ ἰδιαζούσης προσηνείας. Ἡ πόλις φαίνεται νεκρά, οὐδεμία ἐμπορικὴ κίνησις, οὐδεμία κυκλοφορία χρήματος. Οἱ ἀστοὶ φοβοῦνται τὴν ἀναρχίαν.»

1) Μετάφρασις ἀπὸ τὸ ἰταλικό.
2) Ἀναφέρεται στὴν ἀνατίναξη τῶν φρουρίων τῆς Κερκύρας ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους.

Πάτραι, 24 Μαρτίου 1864 [1])

«Ἀπὸ Κεφαλληνίας εἰς Ζάκυνθον, γλυκυτάτη μου Ἐλοϊσία, ἐκάμαμεν καλὸν ταξείδι. Ἡ θάλασσα ἦτο πάντοτε τρικυμιώδης καὶ ὁ ἄνεμος σφοδρότατος, ἀλλ' ἦτο οὔριος καὶ ὁ διάπλους διήρκεσε μόνον τρεῖς ἥμισυ ὥρας. Πλείονες τῶν πεντήκοντα λέμβων στολισμέναι καὶ μετὰ τῆς μουσικῆς ἦλθον ὅπως μᾶς ἀποβιβάσωσιν. Γνωρίζεις ποίαν εἶχον περὶ ἐμοῦ γνώμην ἐν Ζακύνθῳ, κατέβαλον ἑπομένως πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως μὴ ἀποβιβασθῶ. Μάταιαι προσπάθειαι! ἀνηρπάγην ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ εὑρέθην εἰς τὴν παραλίαν ἐν μέσῳ ἀπείρου λαοῦ. Μᾶς ἔφερον μέχρι τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Διονυσίου, ἔνθα ἐψάλη δοξολογία. Πάντοτε φερόμενοι ὑπὸ τῆς θυέλλης τοῦ λαοῦ, περιήλθομεν τὴν πόλιν. Ὁ ἐνθουσιασμὸς μετεβλήθη εἰς μέθην, ἔπειτα εἰς μανίαν. Ἐφώναξαν: Ζήτω ὁ Παδοβᾶς! Ζήτω ὁ Λομβάρδος! Ἀλλ' οὔτε ἕνας δὲν ἐπρόφερε τὸ ὄνομά μου. Τὰ ἄνθη ποὺ ἔπιπταν ἐπάνω μας, ἀνακατευμένα μὲ κουφέτα, ἐσκέπαζαν τοὺς δρόμους.

Ὁ περίπατος αὐτὸς διήρκεσε τρεῖς ὥρας. Μᾶς ὡδήγησαν εἰς τὴν Λέσχην «Ἀδελφότης», τὴν λαϊκωτέραν ὅλων. Ἐκεῖ ἐπήραμεν ἀναψυκτικά. Μετὰ ταῦτα ὁ Παδοβᾶς εἶπε μερικὰς λέξεις εὐχαριστίας. Αἴφνης ἀπέραντος κραυγὴ ἀντήχησε εἰς τὰς αἰθούσας ἐπαναλαμβανομένη ἀπὸ τὰ πλήθη τὰ ὁποῖα ἐπλημμύριζαν τοὺς δρόμους: «Ζήτω ὁ Βαλαωρίτης! Ζήτω ἡ Λευκάς! Θέλομε ν' ἀκούσωμε τὸν ποιητή!».

Ἔλαβα τὸν λόγον. Ὁ Θεὸς ἠθέλησε νὰ μὲ βοηθήσῃ. Εἶδα ἕνα πλῆθος ἄπειρον νὰ κλαίῃ. Ὅταν ἐπρόφερα τὰς λέξεις «Ἠπατήθην ὡς πρὸς τὰς διαθέσεις καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τῆς Ἀγγλίας, ἀλλ' ἠπατήθην ἐν καλῇ πίστει. Δὲν ἐκατάλαβα τὸν ἐχθρὸν εἰμὴ ὅτε μᾶς ἐπλήγωσε εἰς τὰ νῶτα» ἐπηκολούθησε μιὰ ἀληθινὴ λατρεία. Ἐγονάτιζον πρὸ τῶν ποδῶν μου ἢ μοῦ ἐφιλοῦσαν τὰ χέρια ἢ μοῦ ἐζήτουν συγγνώμην. Ἤμουν ἐκτὸς ἑαυτοῦ. Ἀπήγγειλα τὸ τελευταῖον μου ποίημα. Ἂν μὲ ἔβλεπες ἀπαγγέλλοντα τοὺς φλογεροὺς αὐτοὺς στίχους, ἐν μέσῳ λαοῦ φανατικοῦ, θὰ μὲ ἐξελάμβανες ὡς προφήτην. Ὅταν ἐτελείωσα μοῦ ἔβαλαν εἰς τὸ κεφάλι στέφανον δάφνης. Μὲ ἐσήκωσαν εἰς τὰ χέρια των. Ὅλοι οἱ παρόντες ἤθελαν νὰ μὲ ἐναγκαλισθοῦν. Ἤμην σὰν τρελλός. Ἀπὸ τὴν στιγμὴν ἐκείνην δὲν ἠκούσθη πλέον παρὰ ἕνα μούγκρισμα συνεχές: «Ζήτω ὁ Βαλαωρίτης! Ζήτω ὁ ποιητής μας! Ζήτω ὁ νέος Ρήγας ὁ Φερραῖος! Ὦ ἀφεντάνθρωπος ποὖναι! Νὰ τοῦ φιλήσουμε τὸ χρυσό του στόμα! Σηκώσετέ τον ψηλὰ νὰ τὸν βλέπωμε ὅλοι!»

Ἦτο παραζάλη. Μᾶς ὡδήγησαν εἰς τὴν ἄλλην λέσχην «Ζάκυνθος». Ὁ Παδοβᾶς ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὸν ἐξώστην διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ καὶ πάλιν. Τὸν ἐχειροκρότησαν. Ἐγὼ εἶχα ριφθῆ εἰς μίαν πολυθρόναν, βουτηγμένος εἰς τὸν ἱδρῶτα. Δὲν μποροῦσα πλέον. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος τὸ ὁποῖον εἶχε συγκεντρωθῆ μπροστὰ ἀπὸ τὴν λέσχην ἤθελε νὰ μὲ ἴδῃ καὶ μὲ ἀκούσῃ. Ἠναγκάσθην νὰ παρουσιασθῶ πάλιν κρατῶν ἐθνικὴν σημαίαν εἰς τὸ χέρι. Αὐτοσχεδίασα νέαν ἀγόρευσιν. Νέα ἐξέσπα θύελλα. Εἰσβάλλουν εἰς τὴν Λέσχην, μὲ ἁπάγουν, μὲ κατεβάζουν εἰς τὸν δρόμον καὶ ἐκεῖ ἀρχίζουν νὰ μὲ ἀγκαλιάζουν. Ἔπειτα ἡ μαινομένη αὐτὴ μάζα ἀνθρώπων, βλέπουσα ὅτι ὑπέκυ-

1) Περιγράφει τὴν ἐνθουσιώδη ὑποδοχὴ ποὺ ἔγινε στὴ Ζάκυνθο σ' αὐτὸν καὶ στὸν Παδοβᾶ, ὅταν πέρασαν ἀπ' ἐκεῖ πηγαίνοντας στὴν Ἀθήνα.

πτα εἰς τὴν κούρασιν καὶ τὴν συγκίνησιν, μὲ ὡδήγησε μαζὺ μὲ τὸν Παδοβᾶν εἰς ξενοδοχεῖον, ὅπου μᾶς ἀνέμενε ἕνα θαυμάσιον δεῖπνον.

Τὸ βράδυ μιὰ ἐπιτροπή, ἀκολουθουμένη ἀπὸ ὅλον τὸν λαὸν τῆς Ζακύνθου, παρουσιάσθη εἰς ἐμὲ καὶ μοῦ ἐζήτησε τὴν χάριν νὰ τῆς δώσω τὸ ποίημά μου διὰ νὰ τὸ τυπώσῃ δι' ἐξόδων της. Ἠναγκάσθην νὰ ὑποχωρήσω καὶ τοὺς ὑπεσχέθην ὅτι ὅταν θὰ ἐπήγαινα εἰς τὸ ἀτμόπλοιον θὰ τοὺς ἔδιδα ἓν ἀντίγραφον. Τὸ βράδυ, περὶ τὴν ἐνάτην, μᾶς συνώδευσαν ἕως τὸ ἀτμόπλοιον μὲ βεγγαλικὰ φῶτα καὶ μουσικήν. Δὲν καταλαμβάνω πῶς δὲν μ' ἔπνιξαν ἀπὸ τὸν συνωστισμόν. Ἤμην ἐξηντλημένος καὶ μόλις ἀνέβην εἰς τὸ ἀτμόπλοιον παρέδωσα τὸ χειρόγραφον τοῦ ποιήματός μου ποὺ τοὺς εἶχα ὑποσχεθῆ. Καὶ κατεκλίθην μᾶλλον πεθαμένος παρὰ ζωντανός.

Ὁ Λομβάρδος δὲν παρέστη εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν σκηνήν, διότι εἶχε ἀποθάνῃ ἡ μητέρα του. Ἦλθε ἐν τούτοις καὶ ὅταν συνηντήθημεν μὲ ἐνηγκαλίσθη μὲ συγκίνησιν.

Τὸ μεσονύκτιον ἀπεπλεύσαμεν ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον καὶ τὴν ἐνάτην πρωϊνὴν ἐφθάσαμεν εἰς Πάτρας. Εἶδα τὸν φίλον μας Ράλλην. Ἐπεριπατήσαμεν ἀνὰ τὴν πόλιν καὶ τὴν ὥραν ποὺ ἐπήγαμεν νὰ ἐπιβιβασθῶμεν τοῦ ἀτμοπλοίου ὅλη ἡ προκυμαία ἦτο γεμάτη ἀπὸ κόσμον. Ἕνας νέος μᾶς ἀνέγνωσε ἕνα λόγον καὶ ἐκ μέρους τῶν κατοίκων μᾶς προσεφέρθησαν τρεῖς στέφανοι. Εἶπε καθεὶς ἀπὸ ἡμᾶς ὀλίγα λόγια καὶ τὴν δεκάτην ἀνεχωρήσαμεν διὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον. Ἂν αὐτὸ ἐξακολουθήσῃ φοβοῦμαι, μὰ τὸν Θεόν, ὅτι θὰ περάσω ὅλην μου τὴν ζωὴν εἰς τὸν δρόμον.»

6 Μαρτίου 1866 [1])

«Σήμερον εἶναι ἡ ἐπέτειος τῆς γεννήσεως τῆς Μαρίας μας. Τὴν ἀσπάζομαι τρυφερῶς καὶ δῶσε της διπλῆν τὴν εὐχήν σου δι' ἐσὲ καὶ δι' ἐμέ, ὅστις εἶμαι μακράν. Ἐπὶ πλέον δὲ σὲ πληροφορῶ ὅτι, διὰ νὰ ἑορτάσω τὰ γενέθλια τῆς Μαρίας μας καὶ ὅπως ἡ ἐπέτειος αὕτη μοὶ ἀποβῇ ἔτι προσφιλεστέρα, συντρέχει γεγονὸς ὄχι ἀδιάφορον δι' ἐμέ. Πρὶν ἢ λάβω ἀνὰ χεῖρας τὸν κάλαμον, ὅπως σοὶ γράψω τὴν παροῦσαν, ἐτελείωσα τὸν «Διᾶκον» μου γράφων τὸν τελευταῖον στίχον του. Ἐκοπίασα πολὺ ὅπως τὸν φέρω εἰς πέρας, ὄχι δι' ἔλλειψιν ἐμπνεύσεως, διότι θὰ ἴδῃς ὅτι τοὐναντίον πλεονάζει, ἀλλὰ διότι ἠθέλησα νὰ παρενείρω γεγονότα σύγχρονα σπουδαιότατα καὶ ἐν πολλοῖς ὀλίγον γνωστά, διότι ἠθέλησα ἡ δημοτικὴ γλῶσσα νὰ παρουσιασθῇ περιβεβλημένη τὸν ὡραιότερον μανδύαν της, διότι προσεπάθησα νὰ εὕρω τὸν τύπον τῆς καθαρῶς ἐθνικῆς ἡρωϊκῆς ποιήσεως, ἀπηλλαγμένης μιμήσεων καὶ ξενικῶν καρυκευμάτων. Ἐλπίζω νὰ ἐπέτυχον, ἀλλ' ἐκοπίασα πολύ. Περατωθέντος τοῦ ποιητικοῦ μέρους, ἀπομένουσιν ἤδη αἱ ἱστορικαὶ σημειώσεις καὶ ὄχι ὀλίγαι γλωσσικαί, ἄλλως θὰ εἶναι ἀδύνατον εἰς τὸν ἀναγνώστην νὰ ἐννοήσῃ μέρη τινὰ τοῦ ποιήματος. Διήρεσα αὐτὸ εἰς ἓξ ᾄσματα. Τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον εἶναι σύντομα ὡς καὶ τὸ ἕκτον. Τὸ τρίτον, τέταρτον καὶ πέμπτον εἶναι μακρότερα. Δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ρωμαντικὴ πλοκή. Τὸ πᾶν εἶνε ἱστορία καὶ ἕκαστον ᾆσμα εἶναι αὐθύπαρκτον, μηδὲν ἀφῆνον ἐκκρεμές. Ἤρχισα νὰ γράφω σήμε-

1) Ἀναφέρεται στὸ ποίημά του «Διάκος».

ρον τὴν εἰσαγωγὴν καὶ θὰ προχωρήσω ἄνευ διακοπῆς, διότι εἶμαι ἀποφασισμένος πρὶν ἢ τελειώσω τὴν ἐργασίαν ταύτην νὰ μὴ λάβω ἀνὰ χεῖρας ἄλλην».

19 Ἰανουαρίου 1867 [1])

«Οἱ πρέσβεις, εἰδοποιηθέντες, μὴ ἐξαιρουμένου τοῦ Ὀθωμανοῦ, παρίσταντο, αἱ ἐκλεκτότεραι τῶν Ἀθηνῶν κυρίαι, ὁ κλῆρος, γέροντες ἀγωνισταί, λαὸς ἄπειρος, κρητικαὶ οἰκογένειαι, πατριωτικαὶ ἐπιτροπαί, ἑνὶ λόγῳ τὸ Βουλευτήριον ἐκ πρώτης ὄψεως ἔδειχνεν ὅτι κάτι σπουδαῖον καὶ ὅλως ἔκτακτον ἔπρεπε νὰ λάβῃ χώραν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν πρακτικῶν ἐζήτησα τὸν λόγον· ἄλλοι πρὸ ἐμοῦ εἶχον ἐγγραφῆ, ἀλλ' ὑπεχώρησαν. Ἐκάθητο πλησίον μου ὁ Κουμουνδοῦρος καὶ μοῦ εἶπεν «ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ στὰ χέρια σου». Τὰ γόνατά μου ἔτρεμον. Ἡ καρδία μου ἔφευγε πουλί... Σιωπὴ νεκρώσιμος ἐπέρχεται... ἀρχίζω. Ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἐτήρησα τὸν λόγον. Αἱ χειροκροτήσεις κατήντησαν πλέον νὰ εἶναι διηνεκὴς βροντή, τὰ δάκρυα ἔπιπτον κρουνηδὸν καὶ ἐγὼ δυσανασχετῶν διότι μοὶ ἀνεχαίτιζον τὴν ὁρμὴν τοῦ λόγου, ἐκραύγαζον «σιωπή!». Ὁ Πρόεδρος ὄπισθεν ἐμουρμούριζε: «Πάει στὸ διάολο σήμερα ὁ κανονισμός», οἱ στενογράφοι ἔμειναν παράλυτοι καὶ μὲ ἐθεωροῦσαν... Ἐκ τῶν ἀκροατηρίων ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκοήν μου ἡ φλογερὰ ἀναπνοὴ τοῦ κόσμου καὶ ἤκουα τοὺς παλμοὺς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ· εἶναι περιττὸν νὰ σοῦ εἴπω περισσότερα, ἔπρεπε νὰ εἶναί τις παρὼν διὰ νὰ ἴδῃ τί συνέβη. Κατέβην τοῦ βήματος· ἡ συνεδρίασις διεκόπη ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν. Ἐντὸς τοῦ δωματίου ἐγὼ ἤμην ἤδη κατάκοιτος. Θαυμάζω πῶς οἱ πνεύμονές μου ἀντέσχον καὶ πῶς ἡ καρδία μου δὲν ἔσπασεν, ἔξωθεν αἱ χειροκροτήσεις ἠκολούθουν. Εἰσέρχονται ὅλοι οἱ βουλευταὶ προεξαρχόντων τῶν ὑπουργῶν καὶ μὲ ἀσπάζονται. Τί νὰ σοῦ εἰπῶ, ἡ ἡμέρα ἡ χθεσινὴ ἦτο ἐκ τῶν ὡραιοτέρων τῆς ζωῆς μου καὶ ἂν ἀπέθνησκα τὴν στιγμὴν ἐκείνην, θὰ ἐπήγαινα εὐχαριστημένος.»

15 Ἰανουαρίου 1867 [2])

Λίζα μου!

«Δὲν ἔχεις ἰδέαν πόσον αἰσθάνομαι τὸν ἐξευτελισμόν, ὅταν διὰ προσωπικὰ ζητήματα ὑποχρεοῦμαι ν' ἀναβοκαταβαίνω τὰ ὑπουργεῖα. Εἴτε καλῶς εἴτε κακῶς τὸ ὄνομά μου, τὸ πρόσωπόν μου εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστὸν ἐν Ἀθήναις καὶ ἔπρεπε νὰ εἶσαι εἰς τὴν θέσιν μου διὰ νὰ ἴδῃς πόσον εἶναι βαρεῖα ἡ ἐλεημοσύνη ἑνὸς ὑπουργοῦ, ἔστω καὶ φίλου. Τὸ πικρὸν ἐκεῖνο χαμόγελον, δι' οὗ συνοδεύεται ἡ καταφατικὴ ἀπάντησίς του, εἶναι τὸ αἰσχρὸν ἀντίτιμον τοῦ ἡ-

---

1) Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι γραμμένη ἑλληνιστὶ καὶ περιγράφει τὴν ἐντύπωση ποὺ προκάλεσε ὁ λόγος του στὴν Ἑλληνικὴ Βουλὴ τὴν 18 Ἰαν. 1867 γιὰ τὴν ψήφιση τῶν στρατιωτικῶν καὶ δικονομικῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα εἶχε προτείνει ὁ τότε πρωθυπουργὸς Κουμουνδοῦρος.

2) Ἐδῶ ὁ Βαλαωρίτης ἐκφράζει τὴ δυσφορία του γιὰ τὸ ἄχαρο, τὸ καταθλιπτικὸ ἔργο, ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐκτελῇ ὁ βουλευτής.

θικοῦ ἀγοραπωλητηρίου, καὶ ὅστις ἔχει τὴν καρδίαν ὀλίγον ὑγιᾶ δὲν δύναται νὰ μὴ τὸ αἰσθανθῇ ὡς μάχαιραν βυθιζομένην εἰς τὰ σπλάγχνα.»

12 Ἰουνίου 1868 [1])

Λίζα μου,

«Ἐκ δύο ἀλλεπαλλήλων τηλεγραφημάτων μου θὰ ἔμαθες ἤδη σὺ καὶ οἱ συμπολῖται μου τὰ ἐν τῇ Βουλῇ διατρέξαντα κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς παρελθούσης Τετράδης. Ἡ αὐθάδεια τῆς Κυβερνητικῆς μερίδος καὶ ἡ ἀνυπόφορος προπέτεια τῶν Ἰακωβάτων εἶχον κορυφωθῆ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν συμπολιτευομένων μελῶν τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς τινὲς ἀπεσπάσθησαν, ἰδίως ὁ Χατζόπουλος καὶ ὁ Παπαμιχαλόπουλος. Ἡ συζήτησις ἡ ἀφορῶσα εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς Γόρτυνος εἶχε παραταθῆ ἐπὶ δύο ἡμέρας, ἐγὼ δὲ εἰσῆλθον ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ τὴν Τετράδην περὶ τὰς τέσσαρας τοῦ ἀπογεύματος. Ὁ Λομβάρδος καί τινες ἐκ τῶν ἀντιπολιτευομένων ἐνοήσαντες, ὅτι εἶχον παραμορφωθῆ τὰ πρακτικὰ τῆς προτεραίας καὶ ὅτι εἶχε διαγραφῆ ὁλοσχερῶς τὸ μέρος, ὅπερ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ὁμολογίαν τοῦ Χατζοπούλου, ἐζήτουν ἐπιμόνως τὴν διόρθωσιν αὐτῶν. Ἡ συμπολίτευσις ἠρνεῖτο καὶ ἀπέναντι τῆς τηλικαύτης θρασύτητος, ἡμεῖς ἐπεκαλέσθημεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ κ. Χατζοπούλου. Ἠγέρθη οὗτος ἀπὸ τῆς ἕδρας του καὶ ἐπιμαρτυρεῖ, ὅσα ἐν τῇ προηγουμένῃ συνεδριάσει εἶχεν ἀναφέρει, ἐπιπλήττων τὴν πλειονοψηφίαν διὰ τὴν βίαν ἣν μετήρχετο... Ὁ Ἰακωβᾶτος τὸν ἀποκαλεῖ ἀναιδῆ ψεύστην, ἄτιμον καὶ ἐκ τῶν ὕβρεων τούτων ἐπέρχεται σύγχυσις καὶ θόρυβος μέγας. Ὁ Ζάνος, αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅστις τόσον σὲ ἐπεριποιήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὅστις εἶναι στενὸς φίλος μου, παρατηρεῖ εἰς τὸν Ἰακωβᾶτον, ὅτι ἔπρεπε νὰ χαλινώσῃ τὸ στόμα του καὶ νὰ μὴ ἀγνοῇ, ὅτι ὑβριζομένου ἑνὸς βουλευτοῦ τόσον βαναύσως ὑβρίζεται ἡ Βουλὴ καὶ τὸ ἔθνος. Ὁ Ἰακωβᾶτος, ἄκρατος ἐν τῇ προπετείᾳ του, ἀφίνει τὸν Χατζόπουλον καὶ ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν ἀγαθὸν Ζάνον ἀποκαλεῖ καὶ τοῦτον ἄτιμον καὶ κλέπτην. Ἠσθανόμην τὸ αἷμα μου βράζον καὶ τὰ βλέμματά μου ἤστραπτον ἐκ τοῦ θυμοῦ. Προσέρχομαι κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην πρὸς τοὺς ἀναιδεῖς ὑβριστὰς καὶ λαβὼν ἐκ τῆς χειρὸς τὸν Χαράλαμπον Ἰακωβᾶτον τὸν ἐτίναξα βιαίως καὶ τῷ εἶπον, ὅτι θὰ τὸν τιμωρήσω, ἂν δὲν ἔπαυε προπηλακίζων τοὺς φίλους μου. Αὐτὸς ἤρχισε νὰ καγχάζῃ εἰρωνικῶς καὶ ἐγὼ εἰς ἀπάντησιν τοῦ κατέφερα ἓν τοιοῦτον ῥάπισμα ἐπὶ τοῦ προσώπου, ὥστε ἔπεσε κατὰ γῆς. Ὁ ἀδελφός του ἠγέρθη καὶ μοὶ ἐπετέθη μετὰ πολλῶν ἄλλων, ἀλλ' ἐν μέσῳ αὐτῶν κατέφερα τοιαῦτα κτυπήματα, ὥστε οὔτ' ἐγὼ ἐννοῶ πόθεν μοὶ ἤρχετο τοιαύτη δύναμις. Ἐν τούτοις οἱ φίλοι μου ἔδραμον ὁλόγυρά μου. Ὁ Κορωναῖος, ὁ Κορυζῆς, ὅστις μανικὸς ὢν διὰ τὴν ἀκύρωσιν τῆς ἐκλογῆς του ἐπλήρωνε τὸν Γεώργιον Ἰακωβᾶτον διὰ φοβερῶν γρονθοκοπημάτων, οἱ βουλευταὶ τῆς Ζακύνθου, ὁ Σαράβας, ὁ Πετμεζᾶς, ὁ Κατσάκος Μαυρομιχάλης καὶ ἄλλοι πολλοί. Φαντάσθητι μόνη τί ἔγινεν. Ἐκενώθησαν τὰ ἀκροατήρια. Ἡ φρουρὰ ἐτέθη εἰς τὰ ὅπλα, ἡ συνεδρίασις διελύθη καὶ ἅπασα ἡ ἀντιπολίτευσις μὲ συνώδευσεν εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον.»

---

1) Περιγράφει τὴ θλιβερὴ σκηνὴ ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ τοὺς Ἰακωβάτους, ποὺ στάθηκε ἡ αἰτία νὰ ἀποχωρήσῃ ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ὁριστικά.

24 Φεβρουαρίου 1869 [1])

«Μόλις ἤρχισα προοιμιάζων, τὰ ἀκροατήρια ἐζητωκραύγασαν, ἡ μερὶς τοῦ Βούλγαρη, προαισθανομένη τὸ τοιοῦτον, εἶχε λάβει τὰ μέτρα της, ὅπως διὰ τοῦ θορύβου καὶ τῶν κραυγῶν μοῦ πνίξῃ τὸν λόγον. Ἀντιπαρετάχθην κατὰ τῆς βίας ταύτης σὰν καλὸ παλληκάρι. Τὰ ἀκροατήρια ἐχειροκρότουν κάθε μου λόγον. Αἱ Κυρίαι ἔσειον τὰ χειρόμακτρά των. Ἐγὼ φοβούμενος μήπως ἀπηλπισμένος τις ἢ πληρωμένος τολμήσῃ νὰ μὲ θίξῃ ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκράτουν ἕτοιμα τὰ πιστόλια καὶ ἤμην ἀποφασισμένος νὰ τιμωρήσω σκληρῶς τὸν προπετῆ. Οὐδεὶς ἐπλησίασεν, ἀλλ' ἐν τούτοις αἱ κραυγαὶ τῶν συμπολιτευομένων ηὔξανον. Τότε δράξας τὴν στιγμὴν διεμαρτυρήθην διὰ τῶν ἑπομένων λέξεων· «Διαμαρτύρομαι κατὰ τῆς παραβιάσεως τοῦ ἱερωτέρου τῶν δικαιωμάτων, κατὰ τῆς παραβιάσεως τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου. Αἰσθάνομαι συντριβομένην τὴν καρδίαν μου ἀναλογιζόμενος, ὅτι, ἀφοῦ ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη, ἔχων ἐνώπιόν μου τὰς λόγχας καὶ τὰ τηλεβόλα τῆς ξενικῆς προστασίας, οὐδεὶς οὐδέποτε ἐτόλμησε νὰ μὲ διακόψῃ ἀγορεύοντα ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως, μοῦ ἦτο πεπρωμένον ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ νὰ παρασταθῶ μάρτυς τῆς σφραγίσεως προνομίου κατακτηθέντος διὰ ποταμοῦ αἱμάτων. Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Ἔθνους κατὰ τοιαύτης βίας». (Ζητωκραυγαί, χειροκροτήσεις). Παραιτῶ τὸ βῆμα, ἡ ἀντιπολίτευσις ἐγείρεται σύσσωμος, ἀσπάζεται τὴν διαμαρτύρησίν μου καὶ ἐξερχόμεθα τοῦ Βουλευτηρίου. Τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ μᾶς παρακολουθεῖ. Μένει ἡ συμπολίτευσις μόνη καὶ ψηφίζει τὴν ἀποδοκιμασίαν διὰ τὸ ξυλοκόπημα τοῦ Ἰακωβάτου.

Ἐν τούτοις ὁ Μήτσας καὶ ὁ Ζῆκος, οἵτινες ἦλθον εἰς τὰς Δυτικὰς ἐπαρχίας τοῦ Βασιλείου νὰ προκαλέσωσιν ἕνα ὁποιονδήποτε συμβιβασμὸν μὲ τοὺς λῃστάς, ἀπέτυχον καὶ ἐπανέρχονται ἄπρακτοι. Οἱ λῃσταὶ δὲν ἔστερξαν νὰ δώσουν πίστιν εἰς τὴν Κυβέρνησιν προτρέπουσαν αὐτοὺς νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν Δικαιοσύνην καὶ ὑποσχομένην εἰς αὐτοὺς τὴν χάριν μετὰ τὴν καταδίκην. Τοιουτοτρόπως ὁ πόλεμος ἐκηρύχθη ἀμέσως καὶ αἱ ἐχθροπραξίαι ἤρχισαν. Εἰς Ἀστακὸν ἐλήστευσαν ἓν πλοῖον ἰταλικὸν καὶ τοῦ ἐπῆραν τάλ. 1000 (δρχ. 6000), ἠχμαλώτισαν δὲ καὶ δύο ἐκ Ζαβέρδας. Τὸ κακὸν θὰ προβῇ πολὺ περαιτέρω καὶ ἡ ἐπέκτασις αὐτοῦ τίς οἶδε ποῖον χαρακτῆρα θὰ τοῦ δώσῃ. Εἰς Βάλτον ἰδίως ἡ θρασύτης τῶν λῃστῶν ἐκορυφώθη. Ἐκεῖ παρὰ τὰ νενομισμένα ἠχμαλώτισαν ἕνα καὶ ἀφοῦ ἔλαβον 15 χιλ. δραχμῶν λύτρα, εἰς ἐπίμετρον τὸν ἐβασάνισαν ἀσπλάγχνως καὶ τὸν ἀποκεφάλισαν.»

Λευκάς, 2 Μαρτίου 1869 [2])

«Ὁ Καραγιαννόπουλος διατείνεται ὅτι οἱ λῃσταὶ θὰ τεθῶσιν ὡς ὑποψήφιοι ἢ οἱ λῃσταὶ θὰ διευθύνωσι τὰς ἐκλογάς, διότι ἐλπίζουν νὰ σχηματίσουν

1) Ἡ ἐπιστολὴ γράφηκε τὴν ἴδιαν ἐποχὴ καὶ ἀναφέρεται στὰ ἐπεισόδια τῆς Βουλῆς μὲ τοὺς Ἰακωβάτους. Τὴν ἄλλη μέρα ὁ Βαλαωρίτης μίλησε γιὰ τὰ ἐπεισόδια σ' ἀτμόσφαιρα ἠλεκτρισμένη.

2) Ἀναφέρεται στὴ λῃστροκρατία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ στὴ σκανδαλώδη ὅσο καὶ θλιβερὰ ἀνάμιξη τῶν λῃστῶν στὰ πολιτικὰ πράγματα. Ἡ σύζυγός του βρισκόταν τότε στὴ Βενετία.

οὕτω βουλὴν ἰδικήν των, ἥτις νὰ τοὺς ἀμνηστεύσῃ. Πρόσθες ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν ληστῶν κατηχίζουν τὸν κόσμον κατὰ τῆς Βασιλείας καὶ προκηρύττουσι τὴν δημοκρατίαν. Αὐτὸ μόνον μᾶς ἔλειπε! Τὸ καρναβάλι περνᾷ ἥσυχον, χωρὶς προσωπιδοφόρους, διότι κανεὶς δὲν τοὺς δέχεται διὰ τὸν φόβον τῶν ληστῶν· ὁ φόβος οὗτος ἐπεκράτησεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐκτὸς ἐμοῦ κανεὶς δὲν ἐξέρχεται πλέον τῆς πόλεως. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι μία συμμορία ἐξ 11 κακούργων εἰσῆλθεν εἰς τὴν Λευκάδα καὶ προσεπάθησε νὰ συνάψῃ σχέσεις μὲ τοὺς χωρικούς μας καὶ νὰ γνωρίσῃ τὸν τόπον καὶ τὰ μονοπάτια. Τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα, τὴν Πέμπτην τὸ ἑσπέρας, μὲ κατέλαβε ραγδαιοτάτη βροχὴ εἰς Καθάριαν Ράχην, ἔνθα εὑρισκόμην πρὸς ἐπιτήρησιν τῶν ἐργατῶν. Ἀπεσύρθην εἰς τὴν μονὴν Ὁδηγητρίας μέχρις οὗ περάσει ἡ βροχή, καὶ τοιουτοτρόπως μὲ εὗρῆκεν ἡ νὺξ ἐπὶ τῆς ἐρήμου ὁδοῦ, ἥτις ἄγει πρὸς τὰ μέρη ἐκεῖνα. Ὅταν ἔφθασα εἰς τὴν διακλάδωσιν τῆς Μεγάλης Βρύσης, εἶδα ἐρχομένους πρὸς ἐμὲ τέσσαρας φουστανελλοφόρους ὡπλισμένους μέχρις ὀδόντων καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἕνα χωρικόν. Ἤμην ὡπλισμένος κ' ἐγὼ κ' ἔμεινα παρὰ τὸν κορμὸν μιᾶς ἐλαίας προσμένων τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης συναντήσεως. Μὲ ἐπλησίασαν μὲ πολὺ σέβας. Ὁ χωρικὸς ἦτο Λευκάδιος καὶ ἄλλοτε τὸν εἴχομεν ποιμένα, Κούρτης ἐξ Ἐγκλουβῆς. Οἱ ἄλλοι ἦσαν λησταί. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν Παπαγεωργάκης, ὁ ἄλλος Περιστέρης, τοὺς ἑτέρους δύο δὲν τοὺς ἐγνώριζα, ἐνῷ τοὺς δύο πρώτους τοὺς ἐγνώριζα. Εἷς ἐκ τῶν ἀγνώστων μὲ ἠρώτησε διατὶ κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἐξέρχομαι μόνος χωρὶς νὰ φοβοῦμαι. Τοὺς ἀπήντησα ὅτι, ὅταν ἔχῃ τις τὴν συνείδησιν καθαρὰν καὶ τὴν ἀπόφασιν νὰ μὴ παραδοθῇ εἰς κανένα ζωντανός, τότε δὲν φοβεῖται παρὰ τὸν Θεόν. Τοὺς ἠρώτησα ποῦ ἐπορεύοντο καὶ διατὶ ἔφερον τὰ ὅπλα, ἐνῷ εἴμεθα ἐν εἰρήνῃ. Μοῦ ἀπήντησαν ὅτι ἐβγῆκαν νὰ γνωρίσουν τὴν Λευκάδα καὶ ὅτι εἰς τὴν θέσιν εἰς ἣν εὑρίσκοντο μόνη ἐλπίς των ἦσαν τὰ ὅπλα των. Ἠθέλησαν νὰ μάθουν περὶ τῆς προσδοκωμένης ἀμνηστίας των καὶ τοὺς ἀπήντησα ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ τοῖς δοθῇ· τοιοῦτον δικαίωμα δὲν τὸ ἔχει πλέον ὁ Βασιλεύς. Ἦσαν νέοι ὡραιότατοι, εἷς ἐξ αὐτῶν ἔφερεν ὅλον τὸ γένειον μαῦρον, κατάμαυρον ὡς τὴν νύκτα ἥτις μᾶς ἐκάλυπτεν καὶ ὡς τὴν καρδίαν του. Οὗτος ἐφαίνετο πολὺ σκυθρωπὸς καὶ χωρὶς νὰ μοῦ ἀπευθύνῃ ποτὲ τὸν λόγον μὲ ἐκύτταζεν ἀσκαρδαμυκτὶ καὶ ἐχάϊδευε τὰ ὅπλα του. Ἐγὼ ἐπίσης εἶχα τὸ δάκτυλον εἰς τὸ σκάνδαλον καὶ ἤμην ἕτοιμος νὰ ἐξαπλώσω δύο κατὰ γῆς, ἂν ἔβλεπα ὕποπτόν τι κίνημα ἐκ μέρους των. Οἱ ἄλλοι τρεῖς ἐφέροντο μὲ μεγάλην ταπείνωσιν. Μοῦ ἐζήτησαν νὰ τοὺς δώσω τὴν Ράχην διὰ νὰ φέρουν καμμιὰ ἑκατοστὴ πρόβατα. Τοὺς ἠρώτησα ἂν ἔκαμναν καὶ αὐτὸ τὸ ἐμπόριον καὶ μοῦ ἀπήντησαν ὄχι, ἀλλ' ὅτι τὴν ἤθελαν δι' ἕνα φίλον των. Ἀφοῦ τοὺς ἠρνήθην, μὲ ἐχαιρέτισαν καὶ μοῦ εἶπαν ὅτι δὲν θὰ λησμονήσουν ποτὲ τὴν τιμὴν τὴν ὁποίαν ἔλαβον νὰ ὁμιλήσουν μαζύ μου. Μετέβησαν ἐκεῖθεν εἰς Σφακιῶτες, ἔνθα καὶ ἐκαυχήθησαν ἐπὶ τῇ συνεντεύξει, ἣν ἔλαβον· τοῦτο προεκάλεσε ἐκ μέρους τῆς ἀρχῆς μέτρα δραστήρια. Ἀλλ' ἐγὼ ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι οἱ φίλοι μένουν ἐντὸς τῆς νήσου καὶ προφυλάττονται ἀπό τινα χωρικόν. Ὅλα αὐτὰ εἶναι καλὰ καὶ περίκαλα, ἀλλὰ οὔτε τὸν Νάνον οὔτε τὸν Ἀνδρέαν ἀφίνω νὰ ἐξέλθουν εἰς περίπατον ἐκτὸς τῆς πόλεως. Ἡ προφύλαξις εἶναι πάντοτε καλή. Ἐγὼ δὲ ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ ὅπλον μου καὶ ἡ συμπεριφορά μου μὲ ἔσωσαν καὶ ὅτι ἐφάνησαν πρὸς ἐμὲ περιποιητικοί, ἀφοῦ δὲν ἐσύμφερε νὰ φανῶσι κακοὶ ἐν τῷ μέσῳ μιᾶς δημοσίας ὁδοῦ καὶ ὅταν ἤμουν ἀποφασισμένος νὰ μὴ παραδοθῶ ζωντανός. Ἡ περιπέτεια αὐτὴ μοῦ διεσκέδασεν ὀλίγον τὸν νοῦν. Διότι σοῦ ὀμνύω, Λίζα μου, ὅτι ἡ κατάστασις τοῦ Ἔθνους

μας εἶναι τοιαύτη, ὥστε θὰ ἤμουν πολὺ ἀναίσθητος ἂν δὲν ἐπικραινόμουν κατάκαρδα.»

7 Νοεμβρίου 1871

«Ὁ Πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου κύριος Καστόρχης μὲ προσκαλεῖ διὰ τῶν κολακευτικωτέρων ἐκφράσεων ἐν ὀνόματι ὅλων τῶν καθηγητῶν, ἵνα ἀναλάβω τὴν ἐξύμνησιν τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν θέλει ἀποκαλυφθῆ ὁ ἀνδριὰς τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου Γρηγορίου κατὰ τὴν 25ην Μαρτίου 1872. Ἡ ἐθνικὴ αὕτη ἑορτὴ θὰ εἶναι μεγαλοπρεπής, θὰ παρευρεθῶσι δὲ οἱ Βασιλεῖς καὶ πολλοὶ ἐπίσημοι ξένοι ἐκτὸς τοῦ πλήθους τῶν ὁμογενῶν. Ὁ φιλόπατρις Καστόρχης λέγει, ὅτι εἰς οὐδενὸς ἄλλου τὰς χεῖρας δύναται τὸ Πανεπιστήμιον νὰ διαπιστευθῇ ἔργον τόσον σπουδαῖον καὶ τόσα ἄλλα ἐγκώμια, τὰ ὁποῖα συστέλλομαι νὰ γράψω. Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναλάβω τοιαύτην εὐθύνην, ἀφοῦ οὐδὲ στιγμὴν οἱ θεοκατάρατοι ἐκλογεῖς μὲ ἀφίνουν νὰ ἐργασθῶ; Πρόσθες, ὅτι κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς μου θὰ ἔχωμεν τὰς νέας ἐκλογὰς ἴσια ἴσια κατὰ τὸν Μάρτιον, δηλαδὴ ὅτε ἐγὼ θὰ σκέπτωμαι πῶς νὰ παρασταθῶ ἀξιοπρεπῶς ἐνώπιον τοῦ Πανελληνίου. Μ' ὅλα ταῦτα θὰ στενοχωρηθῶ πολὺ διὰ νὰ ἴδω ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ γεννήσω ποίημα ἀντάξιον τῆς περιστάσεως καὶ τότε θὰ γράψω εἰς τὸν Καστόρχην ἂν ἀναδέχομαι ἢ ὄχι.»

20 Νοεμβρίου 1871 [1])

«Ἀπήντησα ἐρωτῶν μέχρι τίνος ἐποχῆς δύναμαι ν' ἀπαντήσω ὁριστικῶς εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην. Δεύτερον ἠρώτησα ἂν κατὰ τὰς Πανεπιστημιακὰς παραδόσεις ἐπιτρέπεται νὰ στιχουργήσῃ τις εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν, διότι ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ ἀρνηθῶ τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον ἀπὸ εἰκοσαετίας ὑπεστήριξα καὶ τὸ ὁποῖον ἐπὶ τέλους θριαμβεύει. Τρίτον ἐζήτησα νὰ μάθω ἂν ἡ τελετὴ θὰ γίνῃ ἐν ὑπαίθρῳ καὶ πῶς παρίσταται παρὰ τοῦ τεχνίτου ὁ Πατριάρχης. Ἂν κατορθώσω νὰ διεξαγάγω τὸ θέμα τοῦτο καὶ ἂν ἀκούσῃς ὅτι ἐδέχθην, ἔσο βεβαία περὶ τῆς ἐπιτυχίας. Ἀλλὰ τρομάζω καὶ ἰλιγγιῶ ἀναλογιζόμενος τὰς δυσχερείας τοῦ θέματος καὶ φοβοῦμαι μὴ τὰ ἄνθη τῆς φαντασίας μου ἐμαράνθησαν καὶ ἐπομένως μὴ αἱ δυνάμεις μου φανῶσιν ἀνεπαρκεῖς. Ἤρχισα ἤδη νὰ ρίπτω ἐπὶ τοῦ χάρτου τινὰς ἰδέας μου. Μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν θ' ἀπαντήσω ὁριστικῶς, ἐλπίζω νὰ ἔχω ἕτοιμον τὸν σκελετὸν τοῦ στιχουργήματος καὶ τότε γινόμενος ἐγὼ δικαστὴς τοῦ ἔργου μου θὰ σοῦ εἰπῶ ἂν δέχομαι ἢ ὄχι. Καὶ ἂν μὲν τὸ πρῶτον, ἔσο βεβαία περὶ τοῦ θριάμβου μου, ἂν δὲ τὸ δεύτερον, ἔσο πάλιν βεβαία, ὅτι δὲν ηὐχαριστήθην νὰ πλάσω μέτριόν τι, προκειμένου περὶ γίγαντος ὡς ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος. Παράδοξον μοῦ φαίνεται πῶς τὸ Πανεπιστήμιον κατεβρόχθισε τὴν φυσικὴν ἀντιζηλίαν, ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τῶν καλαμαράδων διὰ τὴν ὑφισταμένην διαφορὰν μεταξὺ τῶν δύο συστημάτων. Λογαριάζω ὅτι τὸ ποίημα δὲν πρέπει νὰ σύγκειται ἐκ περισσοτέρων τῶν 120 στίχων δεκαπεντασυλλάβων,

1) Ἐπανέρχεται στὸ θέμα τῆς πρυτανικῆς προσκλήσεως.

διότι ἀδύνατον εἶναι νὰ ἀπαγγείλῃ τις περισσοτέρους ἐν μέσῳ εὐρυτάτης πλατείας. 'Αλλ' ἕκαστος αὐτῶν πρέπει νὰ εἶναι κεραυνὸς φλογερώτατος. Εἶναι πολὺ δύσκολον ἓν τοιοῦτον θέμα, πολύ, πολύ».

4 Δεκεμβρίου 1871

«Διὰ τοῦ τελευταίου ἑλληνικοῦ ἔλαβον καὶ νέαν πρόσκλησιν ἀπὸ τὸν Πρύτανιν τοῦ Πανεπιστημίου, ὅστις μὲ ἐξορκίζει νὰ μὴ θελήσω νὰ μείνῃ ἀτελὴς ἡ 'Εθνικὴ ἐκείνη τελετή, ἀρνούμενος νὰ προσφέρω εἰς τὸν μέγαν ἐθνομάρτυρα τὸ ποιητικόν μου θυμίαμα. Πολὺ μὲ στενοχωρεῖ, Λίζα μου, αὐτὴ ἡ ἀπαίτησις. 'Ο Νάνος μας καὶ ὁ Αἰμίλιος, πρὸς τοὺς ὁποίους γράφω τακτικῶς, μὲ ἐξορκίζουν ἐπίσης νὰ ἀναδεχθῶ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ θέματος δι' ἀγάπην ἰδικήν των καὶ μοῦ λέγουν νὰ μὴ λησμονήσω, ὅτι κατὰ μέγα μέρος ἡ τιμὴ ἣν θ' ἀποκτήσω θὰ μεταβῇ εἰς αὐτοὺς καὶ θὰ καυχῶνται, ὅτι θὰ εἶναι τέκνα μου. Τὰ μαῦρα! ἤρχισαν νὰ αἰσθάνωνται, ὅτι εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον ὑπάρχει κἄτι τι ἀνώτερον τῶν χρημάτων καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ κ ἄ τ ι τ ι δύναμαι ἴσως νὰ τοῖς τὸ δώσω. 'Ο Θεὸς βοηθός!»

18 Δεκεμβρίου 1871

«Λίζα μου! Ὑπείκων μᾶλλον εἰς τὰς ἰδικάς σου προτροπὰς καὶ παραινέσεις παρὰ εἰς τὰς ἐπανειλημμένας θερμὰς προσκλήσεις τοῦ Πρυτάνεως τοῦ 'Εθνικοῦ Πανεπιστημίου, εὑρίσκομαι ἐδῶ ἀπὸ 13 ἤδη ἡμερῶν μὲ τὸν σκοπὸν νὰ δοκιμάσω τὰς δυνάμεις μου, καὶ ἐν πλήρει ἠρεμίᾳ πνεύματος ἐργασθῶ πρὸς κατασκευὴν τοῦ ποιητικοῦ ἔργου, διὰ τοῦ ὁποίου, καθὰ λέγει ὁ Καστόρχης, πέπρωται νὰ λαμπρυνθῇ ἡ ἐθνικὴ πανήγυρις τῆς 25ης Μαρτίου καὶ νὰ δοξασθῇ ἐπαξίως ὁ ἀνδριὰς τοῦ μεγάλου τῆς 'Ελλάδος ἐθνομάρτυρος.

'Ανεχώρησα ἐκ τῆς πόλεως διὰ τοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον μόλις πρὸ μικροῦ ἔσωσα ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τοῦ 'Οδυσσέως Γιαννούλη, φέρων μετ' ἐμοῦ καὶ ἀγγεῖα κατάλληλα πρὸς μετακόμισιν τοῦ οἴνου μας καὶ τὸν Βασίλην μας. 'Ο καιρὸς ἦτο πολὺ ψυχρός, ἀλλ' ὡραιότατος. Τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ἀφίξεώς μου ἠσχολήθην εἰς τὴν μετακόμισιν τοῦ οἴνου μας ἀπὸ τῆς ἀποθήκης εἰς τὸ πλοῖον καὶ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν αὐτοῦ ἀπὸ πάσης σατανικῆς ῥαδιουργίας. Τὸ ἓν βυτίον τὸ ὁποῖον ἐκένωσα ἀπέδωκε βαρέλλας 15. 'Αλλὰ μίαν ἄλλην βαρέλλαν πρέπει νὰ λογαριάσῃς ὅτι τὴν κατέπιεν ὁ 'Οδυσσεὺς καὶ ὁ σύντροφός του Χόρτης, ἀριθμούμενοι μεταξὺ τῶν πρώτων κρασοπατέρων τῆς Λευκάδος. 'Ο οἶνός μας εἶναι ἀξιόλογος καὶ ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὸ vin de Bonne. Παρέδωκα εἰς τὸ αὐτὸ πλοῖον καὶ τέσσερας βαρέλλας ἐλαίου, τὰς ὁποίας εὗρον ἑτοίμους εἰς χεῖρας τοῦ Στελιανοῦ, καὶ οὕτως ἀπηλλάγην τῆς πρώτης ταύτης φροντίδος.

Τὸ ἑσπέρας ἔμεινα μόνος καὶ ἐνώπιον τῆς σφριγώσης ἑστίας μου διετύπωσα ἐν τῇ διανοίᾳ μου τὴν κυρίαν ἰδέαν, ἥτις πρέπει νὰ προεξάρχῃ τοῦ ποιήματός μου. 'Επ' αὐτῆς τῆς ἰδέας ἐργάζομαι μετ' ἐπιμονῆς, ἀλλὰ μὴ ἀμφιβάλῃς, Λίζα μου, τὸ θέμα εἶναι πολὺ δύσκολον ἕνεκα τῆς εὐρύτητός του. Καὶ καθὼς τὸ βλέμμα ἀποπλανᾶται καὶ ἀπαυδίζει ἐνώπιον ἀπεράντου ὁρίζοντος, τοιουτοτρόπως καὶ ἡ φαντασία χαλαροῦται, ὅταν ὑποχρεοῦται νὰ ἐναγκαλισθῇ μυρία ἀντικείμενα, συνεχόμενα μὲν δι' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μυστηριώδους

δεσμοῦ, ἀλλὰ φύσει αὐθύπαρκτα καὶ αὐτοτελῆ. Ἔχε δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι πρόκειται περὶ προσφωνήσεως, ἥτις θὰ γίνῃ ἐν ὑπαίθρῳ μετὰ μακρὰν δοξολογίαν καὶ ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν πρέπει νὰ καταχρασθῇ τῆς ἀνοχῆς τοῦ κοινοῦ καὶ μὴ λησμονήσῃ, ὅτι οἱ ρωμαλεώτεροι πνεύμονες δὲν ἀντέχουν εἰς ἀπαγγελίαν, ἥτις ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους θὰ εἶναι βροντώδης καὶ ἐπίπονος. Ἐνθυμοῦμαι ὅτε ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Ἁγίου Μάρκου εἰς Ζάκυνθον ἀπήγγειλα τὸν «Ἀσπασμὸν εἰς τὴν μητέρα Ἑλλάδα», ἐκουράσθην τόσον περὶ τὰ τέλη, ὥστε ἂν εἶχα ἀκόμη νὰ ἀπαγγείλω δέκα στίχους θὰ ἐλιποθύμουν. Καὶ ὅμως τὸ στιχούργημά μου ἐκεῖνο σύγκειται ἐκ μόνον ὀγδοήκοντα δεκαπεντασυλλάβων στίχων.

Ὅλα λοιπὸν πρέπει νὰ τὰ θίξω καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Πατριάρχου, καὶ τὰ κυριώτερα ἆθλα τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ τὴν Ἐθνικὴν ἐξέγερσιν, καὶ τὴν πανήγυριν τῆς ἡμέρας, καὶ τὴν φιλοξενίαν τῆς Ρωσίας καί ... καί .... καὶ δὲν ἠξεύρω πόσα καὶ πόσα, τὰ ὁποῖα ὡς σμῆνος μελισσῶν βομβοῦν ἐν τῇ φαντασίᾳ μου, χωρὶς νὰ ὑπερβῶ ὅριά τινα, πέραν τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἐντύπωσις θὰ ἐχαλαροῦτο καὶ ἐγὼ δὲν θὰ ἠδυνάμην ν' ἀνθέξω εἰς τὴν ἀπαγγελίαν. Ἐλογάριασα λοιπόν, ὅτι τὸ πολὺ πολὺ ἡ προκειμένη προσφώνησις θὰ σύγκειται ἐκ στίχων 140-150 δεκαπεντασυλλάβων, οἵτινες ἀντιστοιχοῦν εἰς 300 περίπου ὀκτωσυλλάβους καὶ ἑπτασυλλάβους.

Εἶμαι ἀρκετὰ προκεχωρημένος εἰς τὴν ἐργασίαν μου καὶ ἐλπίζω, ἂν μέχρι τέλους ὁ ὀργασμός, ὑφ' οὗ τὴν στιγμὴν ταύτην κυριεύομαι, διαρκέσῃ, θριαμβευτικῶς νὰ διεξαγάγω θέμα τοιοῦτον καὶ τηλικοῦτον. Πέμπε μου ἀπὸ μακρὰν τὴν εὐχήν σου καὶ ἔσο βεβαία ὅτι ἄλλης ἐνισχύσεως δὲν ἔχω ἀνάγκην.

Ἡ ζημία ἣν ὑπέστη ὁ ἐλαιών μας εἰς Μαδουρὴν εἶναι μεγάλη. Μοῦ ἦλθαν τὰ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, ὅταν εἶδον δένδρα γιγάντια κομμένα πρόρριζα καὶ ἄλλα τόσον πληγωμένα, ὥστε καθίστανται ἀνίατα. Καὶ ἡ μεγάλη ἐλαία τῆς πλατείας τοῦ οἴκου μας, κάτωθεν τῆς ὁποίας κεῖται ἡ ἐκ μαρμάρου τράπεζα, ὑπέστη σπουδαίαν βλάβην...»

8 Ἰανουαρίου 1872

«Τὴν πρὸς τὸν Ἀνδριάντα τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου Γρηγορίου ποιητικήν μου προσφώνησιν ἔχω σχεδὸν τετελεσμένην. Ἐγὼ δὲ ὁ ἴδιος ἀπορῶ πῶς ἐν μέσῳ τῆς τύρβης καὶ τόσων ἐνοχλήσεων κατώρθωσα νὰ ἐργασθῶ τοιοῦτον ἔργον. Ἐλπίζω, Λίζα μου, νὰ ἐπέτυχα. Μοῦ τὸ λέγει ἡ συνείδησίς μου, μοῦ τὸ λέγει κρυφὰ κρυφὰ ἡ ψυχὴ τοῦ μεγίστου τῆς Ἑλλάδος ἐθνομάρτυρος. Τὸ ζήτημα τῆς ἐπιτυχίας δι' ἐμὲ δὲν ὑπάρχει πλέον, τὸ κατέβαλα, τὸ ἐκέρδησα, διότι ὁ Θεὸς καὶ ἡ εὐχὴ τῶν γονέων μου, τῶν γονέων σου, ἡ ἰδική σου καὶ τῶν τέκνων μας δὲν μὲ ἐγκατέλιπον. Ἀλλ' ἐγείρεται φοβερὸν δι' ἐμὲ τὸ ζήτημα τῆς ἀπαγγελίας. Περιώρισα ὅσον τὸ δυνατὸν τὸ στιχούργημά μου, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσα νὰ εἴπω, ὅσα ἔπρεπε νὰ εἴπω παρὰ διὰ 146 δεκαπεντασυλλάβων ὁμοιοκαταλήκτων στίχων, τουτέστι διὰ 300 σχεδὸν ὀκτωσυλλάβων καὶ ἑπτασυλλάβων. Ἐδοκίμασα ἤδη τοὺς πνεύμονάς μου καὶ τοιοῦτος εἶναι ὁ ἀγὼν τῆς ἀπαγγελίας ποιητικοῦ ἔργου, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἐκπέμποντος βροντὰς καὶ ἀστραπάς, ὥστε αἰσθάνομαι ὅτι θὰ ἀπαυδήσω ἐκφωνῶν αὐτὸ ἐν ὑπαίθρῳ καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ, Κύριος οἶδε, πόσων χιλιάδων λαοῦ. Ὁ Θεὸς βοη-

θός. Πῶς, χωρὶς ἐγὼ νὰ τὸ γνωρίζω, ἢ νὰ ἔχω τὴν παραμικρὰν συναίσθησιν, πῶς ἐν τῇ διανοίᾳ μου ὑπῆρχον κοιμώμεναι τόσαι ἰδέαι καὶ τόσαι εἰκόνες, οὔτ' ἐγὼ δὲν τὸ ἐννοῶ. Ἐπειδὴ ὅμως ὁλονὲν ἀναγινώσκω μετ' ἀληθοῦς ἀγαλλιάσεως τὸ ὡραῖον ἔργον τοῦ Figuier Le lendemain de la mont selon la science, δὲν εἶναι παράδοξον κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας νὰ εὑρίσκωμαι εἰς μυστικὴν ἐπαφὴν μὲ ὑπεράνθρωπόν τι ὄν, τρέφον πρὸς ἐμὲ ζωηρὰν συμπάθειαν, καὶ θέλον νὰ μὲ ἀναδείξῃ νικητὴν ἐν τῷ προκειμένῳ ποιητικῷ ἀγῶνι.»

Μάρτιος 1872

«Αὔριον τὸ πρωΐ, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, ἀναχωρῶ εἰς Ἀθήνας πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἱερᾶς καὶ ὑψηλῆς ἐντολῆς, ἣν τὸ ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον μοὶ διεπιστεύθη. Δὲν ἠξεύρω διατὶ αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν λίαν συγκεκινημένον. Διατελῶ διαρκῶς εἰς κατάστασιν νευρικοῦ ὀργασμοῦ τοιαύτην, ὥστε δὲν δύναμαι πρὸ πολλοῦ νὰ κοιμηθῶ». (Ἀλλὰ καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ ὀλίγας ἡμέρας πρότερον ἔγραφεν). «Ὅστις γεννᾶται ποιητής, δὲν πρέπει νὰ προσδοκᾷ βίον εὐτυχῆ. Καὶ ἂν δὲν εἶναι δυστυχής, πρέπει διὰ τῆς φαντασίας του νὰ πλάσῃ τὴν δυστυχίαν, διότι ἄνευ αὐτῆς ποίησις δὲν ὑπάρχει· ἀλλὰ συνάμα πρέπει νὰ γνωρίζῃ, ὅτι εἰς τὴν ἀνεύρεσιν μιᾶς ποιητικῆς εἰκόνος ἢ εἰς τὴν διατύπωσιν μιᾶς ὑψηλῆς ἰδέας ὑπάρχει τοιαύτη ἠθικὴ ἱκανοποίησις, ὅσην ἀδύνατον εἶναι νὰ πορισθῇ τις παρ' οἱασδήποτε ἄλλης ἐπιχειρήσεως.»

Λευκάς, 7 Ἀπριλίου 1872 [1])

«Διατελῶ εἰσέτι ὑπὸ τὸ κράτος τῶν βαθυτάτων καὶ ἀλλεπαλλήλων συγκινήσεων, αἵτινες ὑπῆρξαν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀπεριγράπτου καὶ ὅλως ἀπροσδοκήτου ποιητικοῦ μου θριάμβου καὶ δὲν δύναμαι νὰ σοὶ ἐκθέσω ἐν ἐκτάσει οὔτε τὰς τελετὰς οὔτε τὸν φανατισμόν, μεθ' οὗ μὲ ὑπεδέχθη ἐπανακάμπτοντα ἐξ Ἀθηνῶν ὁ καλὸς κἀγαθὸς οὗτος λαὸς τῆς Λευκάδος. Δὲν ἠδυνάμην ποτὲ νὰ φαντασθῶ, ὅτι ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς κοινωνίας ταύτης ἐνεφώλευε τοσοῦτον αἴσθημα καὶ τοσαύτη φιλοτιμία. Ἐπὶ τοῦ ἀτμοκινήτου ἦλθε καὶ μὲ παρέλαβε διὰ λέμβου στολισμένης κομψότατα μὲ δάφνας καὶ σημαίας ἐπιτροπή, συγκειμένη ἐκ τοῦ Σπυρίδωνος Σταύρου, Ἀγγέλου Καλκάνη καὶ Δημητρίου Δίπλα. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν ἀδιακόπων πυροβολισμῶν καὶ τῶν ζητωκραυγῶν πλήθους λαοῦ, ὅστις ἐπὶ ἄλλων ἀκατίων μὲ συνώδευεν, ἀπεβιβάσθην ἐπὶ τῆς προκυμαίας, ἔνθα εἶχε παρασκευασθῆ ἐπὶ τούτῳ ἀποβάθρα ταπητοσκέπαστος. Μόλις ἀποβιβασθέντα μὲ συνέθλιψε τόσον βιαίως τὸ πλῆθος, ὅπως μὲ ἀσπασθῇ, ὥστε σχεδὸν ἐλιποθύμουν. Τότε ἐπὶ βήματος δαφνοστολίστου ἀναβὰς ὁ Ἀνδρέας Βλαντῆς, ὡς ὁ πρεσβύτερος τοῦ δικηγορικοῦ συλλόγου, μὲ προσηγόρευσεν ἀναγνώσας εὐφραδέστατον λογύδριον. Εἰς τοῦτο ἀπήντησα αὐτοσχεδίως, καίπερ συγκεκινημένος μέχρι δακρύων. Μετὰ τὸ τέλος τῆς πρώτης ταύτης σκηνῆς προπορευομένης τῆς μουσικῆς καὶ ἐπευφημοῦντος μανιωδῶς τοῦ

---

1) Ἡ σύζυγός του βρισκόταν στὴ Βενετία. Ἐδῶ περιγράφει τὴ ζωηρὴ ἐντύπωση ἀπὸ τὴν ἀπαγγελία στὴν Ἀθήνα τοῦ ἔπους του γιὰ τὸν Πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄.

λαοῦ, ἐφθάσαμεν εἰς τὴν πλατεῖαν, ἔνθα εὗρον ἀνεγηγερμένην κομψοτάτην ἁψῖδα, ἐφ' ἧς ἐκυμάτιζον αἱ ἐθνικαὶ σημαῖαι καὶ αἱ εἰκόνες τῶν διασημοτέρων ἀγωνιστῶν. Ἐπιγραφαὶ δὲ κολακευτικώταται ἀνεγινώσκοντο ἐφ' ὅλων τῶν πλευρῶν τῆς ἁψῖδος. Ἐπὶ τοῦ ἰκριώματος ἐκείνου ἀνέβην καὶ ἀπήγγειλα τὸ ποίημά μου, διακοπτόμενος ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ὑπὸ ζητωκραυγῶν. Καταβάντα τῆς ἁψῖδος καὶ προπορευομένης τῆς μουσικῆς μὲ περιέφερον καθ' ἅπασαν τὴν πόλιν ὑπὸ ραγδαίαν χάλαζαν ζαχαρωτῶν καὶ ἀνθέων. Παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς ὁδοῦ, ἥτις ἄγει εἰς τὸ οἴκημά μας, εἶχεν ἀνυψωθῆ καὶ δευτέρα ἁψὶς πλήρης ἐπιγραφῶν, λίαν καλῶς συντεταγμένων. Μετὰ δύο ὡρῶν ἀγῶνα κεκμηκὼς καὶ ἀσθμαίνων κατώρθωσα νὰ ἐξαπλωθῶ ἐπὶ τῆς κλίνης μου, ὥστε δὲν ἠνειχόμην οὐδὲ τὸν λεπτότερον κτύπον χωρὶς σπουδαίων ταραγμῶν τῶν νεύρων μου καὶ σπασμῶν τῶν μυῶν.

Τὴν ἐπιοῦσαν μετὰ τὴν λειτουργίαν ἦλθεν ἐπιτροπὴ καὶ μὲ παρέλαβε, παιανιζούσης δὲ τῆς μουσικῆς καὶ ἐν μέσῳ τῶν πυροβολισμῶν καὶ τοῦ ἀχαλινώτου ἐνθουσιασμοῦ μὲ ἔφερον εἰς τὴν πλατεῖαν. Ἐκεῖ εὗρον παρατεταγμένον ὅλον τὸν κλῆρον, ὅλας τὰς στρατιωτικάς, δημοτικάς, διοικητικὰς καὶ δικαστικὰς ἀρχάς, ὅλους τοὺς δημάρχους καὶ τὰ δημοτικὰ συμβούλια τῆς νήσου καὶ πλῆθος ἐκ τῶν κατοίκων τῆς ἐξοχῆς καὶ τῆς πλησιοχώρου Ἀκαρνανίας. Ἐπὶ τῆς ἁψῖδος ἀνέβην ἐγώ, ἡ ἐπιτροπή, ὁ ἀρχιερεὺς μετὰ τῶν ἀξιωματούχων του, οἱ δικασταί, ὁ ἔπαρχος, οἱ δήμαρχοι καὶ οἱ προξενικοὶ πράκτορες. Ὁ Μητροπολίτης ἐνδυθεὶς τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν ἔψαλλε δοξολογίαν τῷ Θεῷ, μετὰ δὲ τοῦτο ὁ κύριος Βλαντῆς μὲ προσηγόρευσε πάλιν διὰ καταλληλοτάτου λόγου. Τότε ὁ ἀρχιερεύς, λαβὼν μὲ τρέμουσαν χεῖρα καὶ μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τὸ παρακείμενον χρυσοῦν ἀριστεῖον, τὸ ἀνήρτησεν εἰς τὸν τράχηλόν μου ἐν ὀνόματι τοῦ Λευκαδίου λαοῦ. Περατωθείσης τῆς πράξεως ταύτης, ὁ Ἄγγελος Καλκάνης μὲ προσηγόρευσεν εἰς ἔμμετρον λόγον καὶ τελειώνων μοὶ προσέφερεν ἐν ὀνόματι τοῦ Λευκαδίου λαοῦ τὸν δάφνινον τῆς ποιήσεως στέφανον. Εἶναι ἀδύνατον νὰ σοὶ περιγράψω εἰς ποῖον βαθμὸν μανίας ἔφθασαν τὰ πλήθη διαρκούσης τῆς τελετῆς ταύτης. Καίτοι συγκεκινημένος ἀπήντησα μετὰ καρδίας συντετριμμένης εἰς τὰς προσλαλιὰς τοῦ Βλαντῆ καὶ τοῦ Καλκάνη καὶ εὐχαρίστησα τὸν Λευκάδιον λαὸν ἐπὶ τῇ πρωτοφανῆ τιμῇ, ἣν μοῦ ἀπένειμε.

Καταβάντα τῆς ἁψῖδος μὲ περιέφερεν ὅλος ἐκεῖνος ὁ κόσμος καθ' ἅπασαν τὴν πόλιν, μεταμορφωθεῖσαν εἰς δάσος ἐκ δάφνης καὶ μυρσίνης. Ραγδαία βροχὴ ζαχαρωτῶν καὶ ἀνθέων ἔπιπτεν ἀδιακόπως ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου. Τέλος μὲ ἐπανέφερον εἰς τὸ οἴκημά μου, ἔνθα ἠναγκάσθην νὰ ἀσπασθῶ ὅλους ἀνεξαιρέτως, μικροὺς καὶ μεγάλους, ἐχθροὺς καὶ φίλους. Τὸ ἑσπέρας ἐφωταγωγήθη ἡ πόλις λαμπρὰ καὶ ἐκάησαν πάμπολλα πυροτεχνήματα ἐγκαίρως κατασκευασθέντα εἰς Κέρκυραν. Οὕτως ἔληξαν αἱ τελεταὶ τῆς πτωχῆς πατρίδος μου. Καὶ ἂν μοῦ ἦτο γεγραμμένον νὰ ζήσω ἐπ' αἰῶνας, οὐδέποτε θὰ λησμονήσω τὴν ἐν Ἀθήναις τελεσθεῖσαν πανήγυριν καὶ τὴν ἐν Λευκάδι ὑποδοχήν μου.

Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐκλόνισαν σπουδαίως τὸν ὀργανισμόν μου καὶ κατέστρεψαν τὴν καρδίαν μου. Ἤμην δὲ τόσον προκατειλημμένος ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι εὐκόλως ἠδυνάμην νὰ ἀποθάνω ἐκ συγκοπῆς ἐν μέσῳ τῆς Πλατείας τοῦ Πανεπιστημίου, ὥστε τὴν παραμονὴν εἶχον συντάξῃ τὴν διαθήκην μου καὶ ἐπιστολήν, δι' ἧς σοὶ ἀπηύθυνα τὸν τελευταῖον ἀποχαιρετισμόν μου. Ὅταν ἐπανῆλθον εἰς τὸ ξενοδοχεῖον συνοδευόμενος ὑπὸ μυριάδων Ἑλλήνων, ἡ καρδία μου ἔπαλλεν 150 παλμοὺς καὶ ἤμην εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ τάφου.

Τί κρῖμα νὰ λείπῃς σὺ καὶ τὰ τέκνα μου! Ποτὲ δὲν θὰ ἐπανέλθουν τοιαῦται ἡμέραι!»

Μαδουρῆ, 10 Μαρτίου 1873 [1]).

«Εἰς τὴν κατεσπευσμένην σημερινὴν ἐκπαίδευσιν, εἰς ἣν ἐν γένει ἀποβλέπουσιν οἱ γονεῖς, ὀφείλει νὰ ἀποδώσῃ τις τὸν ἐπιπόλαιον καταρτισμὸν τῶν τέκνων μας, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προκαταρκτικὴν ἐκπαίδευσιν. Ἐγὼ ἐσπούδασα πλέον τῶν 15 ἐτῶν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ ὁλονὲν ἀκόμη μελετῶ ὡσὰν νὰ ἤμην φοιτητὴς τοὺς ἀρχαίους κλασσικοὺς συγγραφεῖς. Τὴν δὲ νεοελληνικὴν κατώρθωσα νὰ διαπλάσω (καὶ καυχῶμαι διὰ τοῦτο), ἀφοῦ ἐφ' ὅλην εἰκοσαετίαν εἰργάσθην ὅπως γίνω κάτοχος αὐτῆς καὶ κύριος. Ἀπ' ἐναντίας οἱ ἐκ τῶν ἑλληνικῶν γυμνασίων ἐξερχόμενοι σήμερον δὲν δύνανται νὰ συντάξωσι μίαν οἱανδήποτε πραγματείαν χωρὶς νὰ ὑποπέσωσιν εἰς ἀνυπόφορα λάθη».

5 Ἀπριλίου 1869

«Ἐλπίζω ὅτι ἅμα παρουσιασθῇ ἐμπρός σου ὁ Ἀνδρέας θὰ εὐχαριστηθῇς διὰ τὴν ἀνάπτυξίν του. Ὅταν ἔλθῃς καὶ μάθῃς μὲ ποίαν στοργήν, μὲ ποίαν ἀφοσίωσιν τὸν ἐπετήρησα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μακρᾶς ἀπουσίας του, δὲν θὰ μετανοήσῃς, ὅτι μοῦ τὸν ἄφησες. Τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα ὑπέφερε πάλιν ὀλίγον ἀπὸ τὰ δύο τελευταῖα σκυλόδοντά του, ἀλλὰ διῆλθε καὶ ταύτην τὴν ἀδιαθεσίαν· ἐγὼ ὁ ἴδιος τοῦ προετοιμάζω τὸ φαγητόν του, καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος τοῦ τὸ δίδω, διότι τότε μόνον τὸ τρώγει μὲ εὐχαρίστησιν. Εἶνε ἀδύνατον μόλις τὸν πάρω εἰς τὰς ἀγκάλας μου νὰ μὴ ἡσυχάσῃ ἀμέσως, ὁποιανδήποτε καὶ ἂν ἔχῃ αἰτίαν παραπόνου. Ἐγὼ θὰ βουρλισθῶ μαζύ του. Δὲν ἠμπορῶ νὰ σταθῶ μίαν ὥραν χωρὶς νὰ τὸν ἰδῶ. Αὐτὸς δὲ ὁ μπερμπάντης γνωρίζει τὴν ἀδυναμίαν μου καὶ μὲ κράζει ἀδιακόπως. Ὅλα τὰ γλυκίσματα τοῦ ἀρέσουν, ἀλλὰ βουρλίζεται διὰ τσοκολάτα. Φέρε του λοιπὸν ἀπὸ ἐκείνην ὅπου εἶναι κομμένη εἰς μικρὰ τεμάχια, διότι μὲ αὐτὰ θὰ τὸν κατακτήσῃς βεβαίως, ἕως οὗ συνάψῃ φιλίαν εἰλικρινῆ μαζύ σου. Ὁ Θεὸς νὰ μᾶς τὸ φυλάττῃ!»

20 Ἀπριλίου 1869

«Λίζα μου, ἄρχομαι τῆς παρούσης μου ἔχων εἰς τὸ πλευρόν μου τὸν Ἀνδρέαν μας, ὅστις περιφέρεται ἐντὸς τοῦ γραφείου, κάνει ὅλα ἄνω κάτω καὶ φωνάζει μέχρις ἑβδόμου οὐρανοῦ παπᾶ, μαμᾶ, παπᾶ. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι καταλήγει πάντοτε εἰς τὸ παπᾶ. Εἶναι πολὺ καλά, δόξα τῷ ἁγίῳ Θεῷ. Ἀκόμη ὅμως δὲν τοῦ ἀνεβλάστησαν ὅλοι οἱ μεγάλοι ὀδόντες καὶ νὰ σοῦ εἰπῶ τὴν ἀλήθειαν, ἤθελα ἐπιθυμήσει νὰ τελειώσῃ μὲ αὐτὸ τὸ βάσανο πρὶν ἢ ἔλθῃ τὸ καλοκαῖρι. Εἶναι ἕνα χαϊδόπαιδο, καλό, καλό, εὔμορφο ὅσο παίρνει καὶ γλυκὸ ὅ-

1) Ἀποσπάσματα ἐπιστολῶν, ποὺ δείχνουν τὴ βαθειὰ στοργὴ κι' ἀφοσίωση στὰ παιδιά του.

πως εἶναι ἡ μυστικὴ ἐκείνη φυσικὴ οὐσία, ἥτις κρύπτεται εἰς τὸν μυχὸν τῶν ἀνθέων καὶ τὴν ὁποίαν μὲ τόσην ἐπιτηδειότητα ἠξεύρει καὶ ἀπορροφᾷ ἡ μέλισσα. — Εἶδα καὶ ἔπαθα νὰ τὸν μάθω νὰ μὲ φιλῇ. Τέλος πάντων μὲ τὸ καλὸ μὲ τὸ κακὸ τὸ κατώρθωσα καὶ δὲν ἠξεύρω νὰ ὑπάρχῃ μεγαλητέρα ἠθικὴ εὐχαρίστησις ἐκείνης τὴν ὁποίαν αἰσθάνομαι ἐσωτερικῶς νὰ πλημμυρίζῃ τὰ σπλάχνα μου, ὅταν μὲ τὰ δύο του χεράκια μοῦ περιτυλίσσῃ τὸν λαιμὸν καὶ συγχρόνως προσκολλᾷ ἐπὶ τοῦ στόματός μου τὰ μυρόβλητα καὶ δροσερὰ χείλη του. Τὰ μάτια του ἔγιναν τώρα μαῦρα. Ἐπειδὴ δὲ διατηροῦνται ξανθὰ τὰ φρύδια, τὰ βλέφαρα, ἡ κόμη, καὶ ἐπειδὴ αἱ παρειαί του εἶναι πάντοτε ροδοκόκκιναι σὰν τὸ βασιλοκέρασον, ἡ ἀντίθεσις τῶν χρωμάτων τὰ καθιστᾷ ζωηρότερα, γλυκύτερα, εὐφραδέστερα, μαγικώτερα. Πολλαῖς φοραῖς, ὅταν τὸν κρατῶ ἀνάσκελα εἰς τὴν ἀγκαλιά μου διὰ νὰ τὸν ἀποκοιμήσω, μένω ὡσὰν μεθυσμένος ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν βλεμμάτων τοῦ νηπίου ἐκείνου. Ἀνεβοκαταβαίνουν τὰ βλέφαρα καὶ ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ ματόκλαδά του περνοῦν αἱ ἀχτῖδες τοῦ φωτός του καὶ μοῦ διαπεροῦν τὴν καρδίαν, καθὼς αἱ ἀχτῖδες τοῦ ἡλίου, ποὺ πηγαίνει νὰ δύσῃ καὶ πέμπει τὴν λάμψιν του κλεφτά, κλεφτὰ διὰ μέσου τῶν χρυσῶν νεφελῶν, αἱ ὁποῖαι τὸν περιτριγυρίζουν.»

12 Ἀπριλίου 1875 1)

«Διατελοῦμεν ὅλοι ἐμβρόντητοι ὑπὸ τὴν φοβερὰν ἐντύπωσιν τοῦ ἀπροσδοκήτου θανάτου τοῦ Ἕκτορος. Δυστυχὴς Ρόζα! Εὑρέθη μόνη της ἐν ξένῃ γῇ διὰ νὰ σαβανώσῃ τὸ παιδί της. Ὁ Σπύρος ἦτο εἰς ἀπελπισίαν, διερχόμενος δὲ ἐκ Παρισίων ὅπως ὑπάγῃ εἰς Κάννας μοὶ ἐτηλεγράφησε τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ του. Αὔριον περιμένω λεπτομερείας.

Τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων ἔλαβον σφοδρὸν πυρετόν. Ἐν τῇ ἐξάψει δὲ τῆς διανοίας μου, εἶδον τὸν πατέρα μου ὡσανεὶ ἐπανερχόμενον ἐκ τοῦ τάφου καὶ ἐπιτακτικῶς προσκαλοῦντα με νὰ μεταβῶ εἰς τὸν Παντοκράτορα, ὅπως παρασταθῶ εἰς νεκρικὴν ἐπίσημον τελετήν. Ἔφερε δὲ τὴν ἀρχαίαν στολὴν τοῦ Γερουσιαστοῦ τῆς Ἑπτανήσου.

Ἔντρομος ἐξύπνησα καὶ ὅταν ὁ Ἀλβανίτης ἤκουσε τὴν ὀπτασίαν, ἐγέλασε καὶ μοῦ εἶπε νὰ μηνύσω εἰς τὸν πατέρα μου, ὅτι ταύτην τὴν φορὰν δὲν πηγαίνω.

Τὸ δὲ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἔλαβον τὸ τηλεγράφημα τοῦ Σπύρου καὶ τὴν εἴδησιν τοῦ θανάτου.

Μεταβαίνω εἰς Μαδουρὴν μετὰ τοῦ Ἀνδρέου καὶ τοῦ Δημοσθένους, ὅστις φέρει βαρέως τὸν πόνον τοῦ ἀνεψιοῦ του. Ποία συμφορά!»

Ἀθῆναι, 17 Ἀπριλίου 1876

«Ἑτοιμάζομαι ν' ἀναχωρήσω εἰς Λευκάδα διὰ τοῦ ἀτμοκινήτου τῆς προσεχοῦς Τετάρτης· ἀλλὰ δὲν εἶνε δύσκολον νὰ ἐπανέλθω. Πρῶτον μὲν διότι ὁ Γρίβας μ' ἐπρότεινεν ὡς μάρτυρά του, ἡ δὲ πολιτικὴ κατ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Βούλγαρη δίκη ἄρχεται μεθαύριον. Δεύτερον διότι τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς σκοτίζονται ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ περιπλεχθῇ καὶ ἡ Ἑλλάς. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὅλοι οἱ φίλοι μου ἀπαιτοῦν νὰ εἶμαι παρών, τό-

1) Ἀναφέρεται στὸ θάνατο τοῦ ἀνεψιοῦ του Ἕκτορα.

σον περισσότερον ὅσον τῇ ἐμῇ ἐνεργείᾳ ὁλονὲν καταρτίζεται ἐθνικὴ ἐπιτροπή, περιλαμβάνουσα ὅλα τὰ ἐκλεκτότερα στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ὁ Θεὸς βοηθός!»

Λευκάς, 2 Μαΐου 1876

«Τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς δεινοῦνται ὁσημέραι. Κατὰ τηλεγραφικὴν εἴδησιν ληφθεῖσαν χθὲς τὸ ἑσπέρας ἐξ Ἀθηνῶν, ἡ Βουλγαρία εἶνε ἀνάστατος, ἡ Κωνσταντινούπολις ἐν μεγίστῳ ἀναβρασμῷ. Αἱ πρεσβεῖαι φρουροῦνται ὑπὸ τῶν ναυτῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν πλοίων. Ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Τουρκίας ἐπαύθη συνεπείᾳ ἀπαιτήσεως τῶν πρέσβεων ἀνακαλυψάντων ὅτι ἦτο ἀρχηγὸς συνωμοσίας κατὰ τῶν Χριστιανῶν. Ταῦτα πάντα προμηνύουσι θύελλαν ἀναποφεύκτως φοβερὰν καὶ καταστρεπτικήν. Οἱ Τοῦρκοι τῆς Πρεβέζης ὁπλίζονται καὶ ἡ Ἑλλὰς ἑτοιμάζεται νὰ παρασταθῇ ἀνδρικῶς ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ αἱματηροῦ δράματος. Προσμένω ἐξ Ἀθηνῶν ὁδηγίας. Εἶμαι μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐθνικῆς Ἐπιτροπῆς μετὰ τοῦ Κανάρη, Βυζαντίου, Κορωναίου, Σκαρλάτου, Σούτζου, Μαυρομιχάλη καὶ λοιπῶν. Ἡ Κυβέρνησις, πρὸς ἀποφυγὴν διπλωματικῶν περιπλοκῶν, θὰ ἐνεργήσῃ δι' ἡμῶν. Παρακαλῶ τὸν Θεὸν νὰ μ' ἀφήσῃ νὰ ζήσω, διὰ νὰ ἴδω ἐκπληρουμένους τοὺς πόθους καὶ τὰ ὄνειρα τῆς νεότητός μου, κ' εὐθὺς μετὰ νὰ μὲ πάρῃ!»

12 Σεπτεμβρίου 1874

«Σοῦ ἐσωκλείω τὴν νεκρικὴν ᾠδήν, ἣν συνέταξα διὰ τὴν ἀτυχῆ Ἰουλίαν· [1]) τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως εἶναι τόσον δύσκολον, ὥστε μ' ὅλην τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας μου δὲν ἠξεύρω τί ἠμπορεῖ τις νὰ γράψῃ νέον. Ἂν δὲν ἀπατῶμαι ὅμως, δὲν εἶναι ἄξιοι περιφρονήσεως οἱ ὀλίγοι μου στίχοι. Τινὲς μάλιστα ἐξ αὐτῶν ἔχουν πρωτότυπον ὡραιότητα· τοιοῦτος λόγου χάριν εἶνε :

Ἂν εἶμαι Χάρος χαλαστὴς εἶμαι καὶ Χάρος πλάστης

Περιέχει κατ' ἐμὲ ὅλην τὴν χριστιανικὴν φιλοσοφίαν καὶ δι' ὀλίγων λέξεων ἐμφαίνει τὴν διὰ τοῦ θανάτου ἀέναον μεταμόρφωσιν τῆς ὕλης καὶ τῆς ψυχῆς τὴν ἀθανασίαν.

Οἱ πρέσβεις Gobineau καὶ Erskin ἐπιτίθενται μανιωδέστατα κατὰ τῆς παρούσης Κυβερνήσεως καὶ ἀπήτησαν μετ' ἀνηκούστου ἀπανθρωπίας καὶ ἰταμότητος, ὅπως ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἵνα δώσῃ δεῖγμα τῆς σωφροσύνης αὐτῆς, ἐνεργήσῃ φανερῶς πρὸς καταστολὴν τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως [2]). Ὁ Δημήτριος Μπότζαρης ἀπήντησε μετ' ἀξιοπρεπείας, ἀποκρούων τοιαύτην προσβλητικὴν ἀξίωσιν. Ἀλλ' ὁ ἀπότομος Γάλλος τῷ προσέθηκεν, ὅτι ἀναμένει νὰ ἴδῃ τὸν ἑλληνικὸν πατριωτισμόν, ὅτε μετ' ὀλίγον ἡ τουρκικὴ κατοχὴ θὰ ἔφθανε μέχρι τῆς πρωτευούσης μας. Ὁ υἱὸς τοῦ Μάρκου Μπότζαρη, ἀ-

1) Ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς Ἰουλίας Π. Βαλαωρίτου.
2) Ἀναφέρεται στὴν Κρητικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1866.

ναπηδήσας καὶ μὴ πτοηθεὶς ἐκ τῆς ἀπειλῆς, ἀπήντησεν ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος θὰ ἤντλει ἀνεξαντλήτους δυνάμεις καὶ μέσα ἐκ τῆς ἀπελπισίας αὐτοῦ καὶ ὅτι αὐτὸς πρῶτος ὡς ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν θὰ ἔθετε τὸ πῦρ εἰς τὴν οἰκίαν του, ἀλλ' ὅτι ἡ πυρκαϊὰ ἐκείνη θὰ ἦτο τρομερὰ καὶ ἄσβεστος δι' ὅλην τὴν Ἀνατολήν. Ἀπῆλθον οἱ πρέσβεις, τὴν δὲ ἐπομένην ὁ Gobineau, (ὅστις ἔλαβε τὸ θάρρος νὰ ἔλθῃ αὐτοπροσώπως νὰ μὲ προσκαλέσῃ ὅπως πίω τὸ τέϊον παρ' αὐτῷ οἰκογενειακῶς) ἐπανῆλθε παρὰ τῷ Μπότζαρῃ καὶ προσεπάθησε νὰ μειώσῃ τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἀποτόμου αὐτοῦ συμπεριφορᾶς τῆς χθές. Ὁ Erskin δεικνύεται μειλιχιώτερος καὶ προσπαθεῖ νὰ μᾶς ἐπηρεάσῃ ἀκολουθῶν τὴν μέθοδον τοῦ φιλοστόργου πατρός, ὅστις συμβουλεύει καὶ συμπονεῖ διὰ τὴν ἀνυποταξίαν δυστρόπου υἱοῦ. Χθὲς τὸ ἑσπέρας ἐγευμάτισα παρ' αὐτῷ καὶ ἔλαβον πολλὰς περιποιήσεις, αἵτινες μόλις ἀπέκρυπτον τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ μὲ παρακινήσῃ νὰ μὴ λάβω τὸν λόγον ἐν τῇ Βουλῇ. Ἀλλ' ἐγὼ τῷ ἀπήντησα ὅτι σημαία μου πάντοτε ὑπῆρξε τὸ ἐθνικὸν ζήτημα καὶ ὅτι δὲν ἐπολέμησα ἐπὶ δεκαετίαν ἐν τῇ Ἰονίῳ Βουλῇ κατὰ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας, ὅπως ἔλθω εἰς Ἀθήνας καὶ ὑφίσταμαι τὴν κηδεμονίαν ὅλων τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς. Ὅτι κατ' ἐμὲ τὸ Ἔθνος ἔπρεπε νὰ ὑψώσῃ τὴν φωνήν, ὅπως μάθῃ ὁ πεπολιτισμένος κόσμος τὰ παθήματα καὶ τὰς δικαίας ἀξιώσεις του, καὶ ὅτι εἶχον τὴν ἀπόφασιν, μόλις ἡ εὐκαιρία ἤθελε παρουσιασθῇ, νὰ ὑψώσω τὴν φωνὴν καὶ νὰ κηρύξω ἐν τῇ Βουλῇ τὰ ἀνοσίως καταπατούμενα δίκαια ἡμῶν.»

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΤΟΚΟΝ ΥΙΟΝ ΤΟΥ ΑΙΜΙΛΙΟΝ[1])

Καὶ ἑτέρα δ' ὅμως μέριμνα ἤρχισε νὰ ἀπορροφῇ τὸν ποιητὴν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1872, ἡ περὶ μορφώσεως καὶ ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως τῶν δύο πρεσβυτέρων αὐτοῦ υἱῶν, ὧν ὁ μὲν πρωτότοκος Ἰωάννης πρὸ ἔτους ἤδη ἀποπερατώσας τὸ γυμνάσιον εἶχεν ἐγγραφῇ ἐν τῇ Νομικῇ Σχολῇ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, ὁ δὲ δευτερότοκος Αἰμίλιος, ὅστις συνεδύαζε πρὸς τῇ εὐφυΐᾳ καὶ ἐπιμελείᾳ, οὐχὶ συνήθη ἀτίθασσον καὶ ὁρμητικὸν χαρακτῆρα, παρεῖχε πολλάκις ἀφορμὰς εἰς τοὺς γονεῖς ἀνησυχίας καὶ σκέψεως περὶ τοῦ σταδίου του. Ἐτήρει ἑπομένως τακτικὴν μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ ἀλληλογραφίαν, ἐν ᾗ διαρκῶς προσεπάθει νὰ διαπλάσῃ τὴν ψυχὴν αὐτῶν, καλλιεργῶν παρ' αὐτοῖς οὐ μόνον τὸν πόθον τῶν γραμμάτων, ἀλλὰ καὶ τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὴν εὐθύτητα καὶ τὴν ἐντιμότητα τοῦ χαρακτῆρος. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται εἶναι διαρκὴς διδασκαλία. Ἀλλὰ πλὴν τούτου καὶ ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ μετὰ τῆς συζύγου, ἥτις διέμενε τότε ἐν Ἑνετίᾳ παρὰ τῷ πάσχοντι πατρὶ καὶ ἠσχολεῖτο νὰ περισώσῃ τὰ λείψανα τῆς περιουσίας αὐτοῦ, διαρκῶς ἀνταλλάσσονται σκέψεις περὶ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τοῦ μέλλοντος τῶν τέκνων αὐτῶν. Ὁ ποιητὴς ἔκρινεν ὡς σπουδαιότατον ἐλάττωμα τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἀνατροφῆς τὴν σπουδὴν πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν γυμνασιακῶν μαθημάτων. «Εἰς τὴν κατεσπευσμένην ταύτην ἐκπαίδευσιν (ἔγραφε τῇ 10 Μαρτίου 1873 ἐκ Μαδουρῆς πρὸς τὴν σύζυγόν του), εἰς ἣν ἐν γένει ἀποβλέπουσιν οἱ γονεῖς, ὀφείλει νὰ ἀποδώσῃ τις τὸν ἐπιπόλαιον καταρτισμὸν τῶν τέκνων μας, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προκαταρκτικὴν ἐκπαίδευσιν. Ἐγὼ ἐσπούδασα πλέον τῶν 15 ἐτῶν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ ὁλονὲν ἀκόμη μελετῶ ὡσὰν νὰ ἤμην φοιτητὴς τοὺς ἀρχαίους κλασσικοὺς συγγραφεῖς. Τὴν δὲ νεοελληνικὴν κατώρθωσα νὰ διαπλάσω (καὶ καυχῶμαι διὰ τοῦτο), ἀφοῦ ἐφ' ὅλην εἰκοσαετίαν εἰργάσθην ὅπως γίνω κάτοχος αὐτῆς καὶ κύριος. Ἀπεναντίας οἱ ἐκ τῶν ἑλληνικῶν γυμνασίων ἐξερχόμενοι σήμερον δὲν δύνανται νὰ συντάξωσι μίαν οἱανδήποτε πραγματείαν χωρὶς νὰ ὑποπέσωσιν εἰς ἀνυπόφορα λάθη».

Ἡ φιλοστοργία τοῦ ποιητοῦ εἰς οὐ μικρὰν ὑπεβλήθη δοκιμασίαν κατὰ τὸ 1873, διότι ἀποπερατώσαντος τοῦ δευτεροτόκου αὐτοῦ υἱοῦ λαμπρῶς τὰς γυμνασιακὰς σπουδάς, ἔδει νὰ ληφθῇ ἀπόφασις περὶ τοῦ σταδίου, ὅπερ ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ. Αἱ οἰκογενειακαὶ περιστάσεις ἐπιτακτικῶς ἐπέβαλον νὰ ἐπιδοθῇ εἰς πρακτικὸν στάδιον, ὡς τοιοῦτον δὲ ἰδίως ἡ μήτηρ διέβλεπε τὴν εἴσοδον τοῦ Αἰμιλίου ἐν τῷ καταστήματι τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ ἀδελφῶν Ράλλη, ἀφοῦ πρῶτον ἤθελεν ἀποπερατώσει ἐν Εὐρώπῃ ἀνωτέρας ἐμπορικὰς σπουδάς. Ἀλλ' οὔτε ὁ Αἰμίλιος, ὅστις ᾐσθάνετο πολλὴν ἔφεσιν πρὸς τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν

1) Πρωτότοκος ἦταν ὁ ἐκδότης τῶν ἔργων τοῦ ποιητῆ Ἰωάννης. Τὸ κατατοπιστικὸ αὐτὸ σημείωμα εἶναι τοῦ Ἰωάννη Βαλαωρίτη.

ποίησιν, συνεμερίζετο εὐαρέστως τὴν γνώμην ταύτην, οὔτε ὁ πατήρ, ὅστις οὐ μόνον δὲν ἐπεθύμει νὰ ἀντιδράσῃ κατὰ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ ᾐσθάνετο ἐν τῇ φιλοστοργίᾳ του σκληρὸν ἄλγος καὶ ἐπὶ τῇ ἁπλῇ σκέψει τοῦ χωρισμοῦ ἀπὸ τοῦ προσφιλοῦς του τέκνου. Ἐντεῦθεν προέκυψαν ζωηραὶ οἰκογενειακαὶ συζητήσεις, αἵτινες κατέληξαν εἰς τὸ νὰ ληφθῇ μέση τις ἀπόφασις. Ὁ Αἰμίλιος μεταβὰς εἰς Ἀθήνας ἐνεγράφη ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ ἠκολούθησε τὰς παραδόσεις τοῦ ἐμπορικοῦ δικαίου, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον τῆς Φιλολογικῆς Σχολῆς. Μετὰ παρέλευσιν δ' ἔτους ἐπέμεινε μετὰ τῆς ζωηρότητος, ἥτις ἐχαρακτήριζεν αὐτόν, νὰ μεταβῇ εἰς Γερμανίαν, ὅπως καὶ ἐν τῇ Γερμανικῇ γλώσσῃ τελειοποιηθῇ καὶ γενικωτέραν μόρφωσιν ἀποκτήσῃ, ὑπισχνούμενος μετὰ τοῦτο νὰ ἐπιδοθῇ εἰς πρακτικόν τι στάδιον· οἱ δὲ γονεῖς ἠναγκάσθησαν νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ υἱοῦ καὶ ἀπῆλθεν οὗτος εἰς Λειψίαν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1874. Ἐννοεῖται, ὅτι ἐκεῖνο ὅπερ ἦτο ἀναπόφευκτον νὰ συμβῇ καὶ συνέβη. Ὁ Αἰμίλιος ἐπεδόθη μετ' ἐνθουσιασμοῦ εἰς φιλολογικὰς μελέτας καὶ ἰδίως εἰς τὴν μελέτην τῶν Γερμανῶν ποιητῶν, ἔγραφε δὲ καὶ ὁ ἴδιος ἐνίοτε ποιημάτια, πᾶσα δὲ σκέψις περὶ ἐμπορικοῦ ἢ ἄλλου πρακτικοῦ σταδίου ἐγκατελείφθη ὑπ' αὐτοῦ. Ἡ μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ πυκνὴ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἀλληλογραφία ἦτο πολλάκις λίαν ἐνδιαφέρουσα, διότι ἔδιδεν ἀφορμὴν εἰς τὸν ποιητὴν νὰ ἐκθέτῃ διαφόρους σκέψεις καὶ γνώμας γενικωτέρας περὶ ποιήσεως ἢ ἐν σχέσει πρὸς ἰδικά του ποιήματα, περὶ ὧν ὁ υἱὸς ἐτόλμα κρίσεις ἵνα μὴ εἴπωμεν ἐπικρίσεις ἐνίοτε νὰ ἀπευθύνῃ αὐτῷ.

17 Ὀκτωβρίου 1874 [1])

«Χαίρω πολὺ διὰ τὰς προόδους σου εἰς τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ μὴ ἀφίνεσαι εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἐξάψεων, ἃς διεγείρουν ἐν τῇ νεαρᾷ σου καρδίᾳ αἱ ἀναγνώσεις τῶν Γερμανῶν ποιητῶν. Ἄλλο εὐαισθησία καὶ ἄλλο ποιητικὴ φαντασία. Ἂν ὁ Θεὸς σὲ ἔπλασε ποιητήν, θὰ ἔλθῃ ὥρα, καθ' ἣν χωρὶς νὰ τὸ θέλῃς θὰ διατυπώσῃς τὰ αἰσθήματά σου καὶ τὰς ἰδέας σου εἰς ἔμμετρον λόγον, καθὼς συνέβη καὶ εἰς ἐμέ, ὅτε πρώτην φορὰν συνέγραψα τὰ στιχουργήματά μου.»

9 Νοεμβρίου 1874 [2])

«Χωρὶς νὰ τὸ θέλῃς μοῦ ἔδωκες μίαν μεγάλην εὐχαρίστησιν μὲ τὰς εὐφυεστάτας παρατηρήσεις σου ἐπὶ τῆς νεκρικῆς μου ᾠδῆς. Χάριτι θείᾳ, δὲν μοῦ ἐπέρασε ποτὲ ἀπὸ τὸν νοῦν, ὅτι εἶμαι ἀλάνθαστος, προκειμένου δὲ περὶ ποιήσεως, πᾶσα κρίσις, ἀρκεῖ νὰ μὴ εἶναι ἀπόρροια ἐμπαθείας, δύναται νὰ εἶναι σεβαστή. Ἐν τῷ προκειμένῳ νεκρικῷ μου ποιηματίῳ καθ' ὁμοίωσιν τῶν δημοτικῶν μοιρολογιῶν αἱ ἰδέαι παρίστανται διακεκομμέναι καὶ φαινομενικῶς

---

1) Οἱ ἐπιστολὲς ἀπευθύνονται στὴ Γερμανία (Λειψία), ὅπου σπούδαζε ὁ Αἰμίλιος.

2) Ἐδῶ γράφει στὸν Αἰμίλιο γιὰ τὴν «Νεκρικὴν Ὠδὴν» του, ἀφιερωμένη στὴ γυναῖκα τοῦ ἀνεψιοῦ του Περικλῆ Βαλαωρίτη Ἰουλία, ποὺ πέθανε λίγους μῆνες μετὰ τὸν γάμο της, καὶ συζητεῖ, γενικώτερα, μαζί του, γιὰ ποίηση.

ἄσχετοι αἱ εἰκόνες. Ἡ φαντασία παράφορος ἐκ τοῦ πόνου πετᾷ ἐδῶ κ' ἐκεῖ, ἔχουσα μὲν πρὸ ὀφθαλμῶν πάντοτε τὸ κύριον θέμα, ἀλλ' ἀδιαφοροῦσα ὡς πρὸς τὰς μικρὰς λεπτομερείας, αἵτινες παραγεμίζουσαι τὰ κενὰ χρησιμεύουν ὡς σύνδεσμοι ὁρατοὶ εἰς τοὺς τυφλώττοντας ἀναγνώστας. Τὸ ἐλεγεῖον ἄρχεται διὰ μιᾶς μεταφορᾶς, εἶναι ἀληθέστατον, ληφθείσης ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἀλλ' ἂν προσέξῃς καλῶς, θὰ ἴδῃς, ὅτι παρελείφθη τὸ καθώς, τὸ ὁποῖον προαναγγέλλει συνήθως παρὰ τοῖς δοκιμωτέροις τῶν ποιητῶν τὴν μεταφορὰν ἢ τὴν παρομοίωσιν. Ἔρχεται μετὰ ταῦτα ὡς ἄσχετος καὶ κεχωρισμένη περίοδος ἡ δευτέρα στροφή, ἔνθα ἡ ἀποθανοῦσα νεόνυμφος συγκρίνεται πρὸς τὰ ἐν τῷ ποταμίῳ κύματι καταρρεύσαντα ἄνθη.

Ἀντὶ τοῦ κρυσταλλώδους καὶ δροσεροῦ ὕδατος ἡ Ἰουλία εὗρε τὸν θάνατον ἐν τῷ πελάγει τοῦ ἔρωτός της· ἄφροντις ἀφέθη εἰς τὴν διάκρισιν τῆς πρώτης ἀγάπης, τῆς μυστηριώδους ἐκείνης πηγῆς πάσης εὐφροσύνης καὶ δὲν ἐνόησεν ὅτι ἐν αὐτῷ τῷ ρεύματι τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εὐτυχίας ἐπνίγετο ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ κατεποντίζετο. Πρέπει βεβαίως νὰ πηδήσῃ τις ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου εἰς τὸν ἠθικόν, ὅπως ἀνεύρῃ τὸν μεταξὺ τῶν δύο στροφῶν ὑπάρχοντα κρυφὸν σύνδεσμον.

Ἡ ποίησις, παιδί μου, εἶναι αἴσθημα καὶ πρέπει νὰ τὴν κρίνῃ τις περισσότερον διὰ τῆς καρδίας παρὰ διὰ τοῦ νοῦ. Οἱ μεγαλείτεροι ποιηταὶ δὲν ἀντέχουν εἰς τὴν ψυχρὰν ἀνάλυσιν τῶν σχολαστικῶν, τὸ δὲ ὕψος τῆς ἐμπνεύσεως μόλις χωρίζεται ἀπὸ τῆς ποταπότητος τοῦ γελοίου καὶ τῆς παρῳδίας διὰ μικροτάτου σημείου.

Ὅταν ἀναγινώσκῃ τις ὡραίους στίχους, αἰσθάνεται ἐνδόμυχον συγκίνησιν, τὴν ὁποίαν δὲν ἠξεύρει εἰς τί νὰ ἀποδώσῃ, καὶ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἂν ὁ ἡμέτερος Φίλιππος Ἰωάννου ἤρχετο νὰ σταματήσῃ τοὺς παλμοὺς τῆς καρδίας παρατηρῶν ὅτι οἱ στίχοι ἐκεῖνοι δὲν εἶναι ἄξιοι θαυμασμοῦ, διότι περιέχουν γραμματικόν τι ἔλλειμμα, μὰ τὸν Θεὸν θὰ γελάσωμεν καὶ θὰ ἀπαντήσωμεν εἰς αὐτόν, ὅτι παρὰ τοῖς μεγάλοις ποιηταῖς καὶ αὐτὰ τὰ σφάλματα γίνονται κανόνες. Δὲν ἐννοῶ, ὅτι πρέπει τις νὰ λακτίζῃ καὶ σύνταξιν καὶ κανόνας συνθέσεως καὶ γραμματικήν, ἀλλὰ λέγω ὅτι τὸ καλὸν δύναταί τις πολλάκις νὰ τὸ αἰσθανθῇ χωρὶς νὰ τὸ περιγράφῃ.»

23 Νοεμβρίου 1874 1)

«Αἰμίλιέ μου, ἀδύνατον νὰ φαντασθῇς πόσην μοῦ ἐπροξένησαν ἀγαλλίασιν τὰ πρῶτα ψελλίσματα τῆς μούσης σου. Ἐγὼ ὅστις κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἡλικίαν ἐδημοσίευσα τὰ στιχουργήματά μου καὶ ὅστις ἐνθυμοῦμαι ἀκόμη, μολονότι παρῆλθον ἔκτοτε σχεδὸν τριάκοντα ἔτη, τὴν συγκίνησιν, τὸν ἠθικὸν τάραχον ὃν ὑπέφερα, ὅτε ἔλαβον αὐτὰ δημοσιευμένα, ἐγὼ μόνος δύναμαι νὰ κρίνω καὶ περὶ τῆς συγκινήσεως τῆς ἰδικῆς σου, προσμένοντος τὴν κρίσιν τοῦ προσφιλοῦς σου πατρός.

... .

Τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἔκρινα ἀναγκαῖον νὰ σοῦ κάμω ὅπως σὲ καταστήσω προσεκτικόν. Πρὸ πάντων πρόσεχε εἰς τὴν ἁρμονίαν τοῦ στίχου σου, διότι

1) Ὕστερ' ἀπὸ λίγες μέρες ὁ Αἰμίλιος εἶχε στείλει στὸν πατέρα του ἕνα λιγόστιχο ποίημά του, ποὺ δὲν περισώθηκε. Καὶ τὸ ποίημα τοῦ γιοῦ δίνει ἀφορμὴ στὸν συγκινημένο πατέρα νὰ τοῦ γράψῃ.

εἶναι ἀνυπόφορος πᾶσα κακοφωνία. Ἐλπίζω προσεχῶς νὰ ἴδω ἄλλα τελειότερα ἔργα σου. Θὰ ἦτο δὲ δι' ἐμὲ μεγάλη ἱκανοποίησις καὶ χαρά, ἂν πρὶν κλείσω τὰ μάτια μου ἐγνώριζα ὅτι ἀφίνω ὀπίσω σὲ διάδοχον τῶν ποιητικῶν μου ἐμπνεύσεων. Ἀπόφευγε ὅσον τὸ δυνατὸν τὴν ρωμαντικὴν ποίησιν καὶ κατὰ προτίμησιν ἔκλεγε θέματα ἱστορικά. Ἐκεῖ γυμνάζεται ὁ νοῦς, ἐκεῖ ὁ κάλαμος τρέχει ἐλεύθερος. — Παρενόησες δὲ τὰς ἐν τῇ τελευταίᾳ μου ἐπιστολῇ δοθείσας σοι νουθεσίας, διότι δι' αὐτῶν ἄλλο δὲν ἤθελα νὰ εἴπω, παρὰ μόνον ὅτι ἀναγινώσκων τις τοὺς μεγάλους ποιητὰς ἐξάπτεται, ἐνθουσιᾷ καὶ παρασυρόμενος ἐκ τοῦ στιγμιαίου ἐκείνου πάθους πιστεύει, ὅτι εἶναι ποιητής, ἐνῷ δὲν εἶναι παρὰ θῦμα τῆς ποιήσεως, καὶ ὅτι πρέπει, πρὶν ἢ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν σύνταξιν ποιητικῶν ἔργων, καλῶς νὰ διακρίνῃ ἐν αὐτῷ ἂν ὑπάρχῃ αὐτοφυὴς ὁ θεῖος σπινθὴρ ἢ ἂν στιγμιαίως μετεδόθη ἐκ τῆς ἀναγνώσεως. Τὸν κίνδυνον τοῦτον τρέχουν πολλοὶ καὶ φερόμενοι ἐκ τῆς ἀπάτης δαπανοῦν ἐπὶ ματαίῳ τὸν καιρόν των καὶ βασανίζουν τὴν καρδίαν των.

Ἐκ τοῦ πρώτου δοκιμίου, ποῦ μοῦ ἀνεκοίνωσες, βεβαίως δὲν δύναμαι νὰ σοῦ εἴπω, ὅτι εἶσαι ποιητής. Ἀλλὰ θέλω νὰ ἀσχοληθῇς ἐπὶ σπουδαιοτέρου θέματος καὶ τότε θὰ διαγνώσω τὰς διαθέσεις σου. Εἶναι ὅμως δι' ἕνα πατέρα ἀνέκφραστος πάντοτε ἡ ἀγαλλίασις ἣν αἰσθάνεται βλέπων τὰ πρῶτα πτερυγίσματα τῶν νεοσσῶν του.»

30 Νοεμβρίου 1874

«Αἱ περὶ ποιήσεως καὶ ποιητῶν σκέψεις σου μὲ εὐηρέστησαν πολὺ καὶ ἐπείσθην ἐξ αὐτῶν, ὅτι ἡ νεαρά σου καρδία ἤρχισεν, ὄχι μόνον νὰ ἀνυψοῦται ὑπεράνω τοῦ χαμηλοῦ τούτου κόσμου, ἀλλὰ καὶ νὰ αἰσθάνεται καὶ νὰ ἐννοῇ τὸν ἄλλον, πρὸς ὃν πρέπει νὰ ἀτενίζῃ ὁ ἀληθὴς ποιητής, πάντοτε, πάντοτε... Ἀλλ' ἡ ζωὴ τοῦ ποιητοῦ, καλέ μου Αἰμίλιε, δὲν εἶναι τόσον ἐπίζηλος ὅσον τὴν νομίζεις. Εἶνε πάλη διαρκής, ἀέναος, εἶνε στέρησις, εἶνε δοκιμασία. Ὁ ἤρεμος ὕπνος φεύγει τὴν κλίνην τοῦ ποιητοῦ. Σμήνη ὀνείρων πολλάκις ζοφερῶν τὸν καταδιώκουν καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχουν ἀφορμαὶ καὶ λόγοι ἱκανοὶ ὅπως διαταράξωσι τὴν ἡσυχίαν του, ἔσο βέβαιος ὅτι αὐτὸς θὰ τοὺς εὕρῃ, θὰ τοὺς ἐπινοήσῃ, θὰ τοὺς πλάσῃ διὰ τῆς φαντασίας του, ἵνα μὴ εἴπῃ τις ποτὲ ὅτι ὁ ποιητὴς καθεύδει. Ἐγὼ δύναμαι νὰ μαρτυρήσω περὶ τῶν ἀληθειῶν αὐτῶν. Πιστεύω δὲ ὅτι ἂν ὁ κόσμος ἐγνώριζεν ὅλας τὰς ἀνεμοζάλας, αἵτινες ἐνσκήπουν ἐντὸς τοῦ στήθους ἑνὸς ποιητοῦ, κανεὶς δὲν θὰ ἐφθόνει τὴν δόξαν των.»

Ἐν Μαδουρῇ τῇ 4η Ἰανουαρίου 1875 [1])

Αἰμίλιέ μου,

«Ἂν σὺ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς νεότητος, πλήρης ἐλπίδων καὶ ζωῆς, ἐν μέσῳ

1) Ἡ μόνωση τοῦ ἔκαμε ὁλοένα πιὸ μελαγχολικὲς τὶς σκέψεις του καὶ ἡ νοσταλγία του γιὰ τοὺς ἀπομακρυσμένους προσφιλεῖς δικούς του φούντωνε κάθε μέρα περισσότερο. Κοντά του ἔμενε μονάχα ὁ Ἀνδρέας. Ἡ γυναῖκα του βρισκόταν στὴ Βενετία, γιατὶ ἦταν ἄρρωστος ὁ πατέρας της, καὶ τ' ἄλλα δυὸ παιδιά του συνέχιζαν τὶς πανεπιστημιακές τους σπουδές.

κόσμου μεγάλου κεκοσμημένου μεθ' ὅλων τῶν δώρων τοῦ πολιτισμοῦ, αἰσθάνεσαι ὅτι πικραίνει τὴν καρδίαν σου ἡ ἔλλειψις τῶν στενῶν συγγενῶν καὶ φίλων κατὰ τὰς ἁγίας καὶ χαρμοσύνους ταύτας ἡμέρας, τί νὰ εἴπω ἐγώ, ὅστις ἔμεινα σχεδὸν μόνος ἐπὶ τοῦ σκοπέλου μου τούτου;

Ἀλλὰ τοιοῦτος εἶναι ὁ κόσμος, χρυσό μου παιδί. Ἀδιάκοπος στέρησις καὶ χωρισμός. Μόνον ἐν τῷ τάφῳ πέπρωται νὰ συναντώμεθα ὡς ἐπὶ τῆς αὐτῆς κλίνης καὶ νὰ μένωμεν ἀχώριστοι διαπλέοντες τὸ ἀχανὲς τῆς αἰωνιότητος πέλαγος. Διὸ κ' ἐγώ, προσκληθεὶς ἄλλοτε νὰ συντάξω ἐπιτάφιον, ὅπως χαραχθῇ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου τὸ ὁποῖον διανοούμεθα νὰ θέσωμεν ἐπὶ κενοταφίου περικλείοντος τὰ ὀστᾶ τῶν προγόνων, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ τὰ ἰδικά μας, ἔγραψα τάδε·

Δὲν εἶν' ὁ τάφος χωρισμός, εἶν' ἕνωσις κι' ἀγάπη.

Ἔχε τὴν πατρικήν μου εὐχὴν καὶ σπεῦδε εἰς τὰς μελέτας σου, ἂν ἐπιθυμῇς ν' ἀνακουφίσῃς ὅσον τάχιον τὸν πατέρα σου.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ»

Ἐν Μαδουρῇ τῇ 15 Μαρτίου 1875

Καλέ μου Αἰμίλιε,

«Ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία μᾶς ἐπανέφερε τὸν χειμῶνα τόσον, ὥστε ἀμφιβάλλω ἂν θὰ δυνηθῶ νὰ ἐπανέλθω σήμερον εἰς τὴν πόλιν, φοβούμενος δὲ μὴ μείνῃς ἄνευ εἰδήσεών μου, σοῦ γράφω τὰς ὀλίγας ταύτας γραμμὰς ἐκ τοῦ προσφιλοῦς ἐρημητηρίου μου. Ἡ τελευταία ἐπιστολή σου ἦτο μεστὴ γλυκυτάτων αἰσθημάτων. Ὁ ρεμβασμὸς εἶναι ἴδιον τῆς ἡλικίας ποὺ τώρα διατρέχεις. Εἶναι ἡ πρώτη εὐωδία, ἥτις ἐκχέεται ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ μυστηριώδους ἐκείνου ὀργάνου, ὅπερ ἡ χεὶρ τοῦ Ὑψίστου ἐτοποθέτησεν ὑπὸ τὴν ἀριστερὰν πλευράν, καὶ τὸ ὁποῖον διετάχθη διὰ τῶν παλμῶν του νὰ ἐκδηλοῖ τοὺς κρυφιωτέρους διαλογισμούς μας. Ὅταν ἡ χιὼν τοῦ γήρατος λευκάνῃ τὴν κορυφήν μας, τότε μόνον θὰ ἴδῃς ἐκλείποντας καὶ τοὺς ὀνείρους τῆς καρδίας σου. Ἕως τότε ἔχεις νὰ τρέξῃς πολὺ καὶ μόνος ὁ Θεὸς γινώσκει ἂν θὰ δυνηθῇς νὰ φθάσῃς ἄτρωτος εἰς τὸ τέρμα τῶν ἀγώνων σου. Ἐγὼ θὰ κοιμῶμαι βεβαίως ἐν τῷ τάφῳ, ἀλλὰ κ' ἐκεῖθεν ἡ φωνή μου θ' ἀντηχῇ εἰς τὴν καρδίαν σου, ὅπως σὲ ἐνθαρρύνῃ ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν οἰκογένειαν καθηκόντων σου.

Ἔχε τὴν εὐχήν μου.»

Ἐν Λευκάδι τῇ 17 Μαΐου 1875 [1])

Καλέ μου Αἰμίλιε,

«Ἀνέγνων εἰς τὸν «Νεολόγον» ἔμμετρον πρόποσίν σου, δι' ἧς ἐχαιρέτι-

1) Ἤδη ὁ Αἰμίλιος ἄρχισε νὰ γράφῃ συχνὰ στίχους, πρᾶγμα ποὺ ἐνθουσιάζει τὸν πατέρα του. Μόνο ποὺ τὸ πληροφορήθηκε ἀπ' ἄλλους.

σες τοὺς συνδαιτυμόνας σου κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, καὶ ἐδάκρυσα ἀναλογιζόμενος, ὅτι ἴσως μίαν ἡμέραν συμπληρώσῃς τὸ ἔργον τῆς ποιητικῆς ἀναμορφώσεως, ὅπερ ἐπεχείρησα, ἀποδεικνύων τοιουτοτρόπως ὅτι εἶσαι γόνος γνήσιος τοῦ πατρός σου.

Ἀλλὰ διατὶ παρ' ἄλλων νὰ μάθω τὴν πρώτην δοκιμασίαν, εἰς ἣν ὑπέβαλες τὴν φαντασίαν σου; Διατὶ νὰ μὴ μοῦ εἴπῃς τίποτε περὶ τῆς προπόσεώς σου, καὶ διατὶ νὰ μὴ μοῦ τὴν ἀντιγράψῃς ἐν τῇ ἐπιστολῇ σου;

Προσμένω τὴν δικαιολογίαν σου.

Ἡ νέα Κυβέρνησις ἤρχισε νὰ παύῃ ἀνὰ ἑκατοντάδας καὶ νὰ διορίζῃ τοὺς ὑπαλλήλους. Τοῦτο λέγεται ἐπανόρθωσις τῶν κακῶς ἐχόντων καὶ διάσωσις τῶν Συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν.» (Ἐννοεῖ τὴν ἐπελθοῦσαν πολιτικὴν μεταβολὴν κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1875, διὰ τῆς προσκλήσεως τοῦ Χαριλάου Τρικούπη πρὸς σχηματισμὸν Κυβερνήσεως).

Ἐν Λευκάδι τῇ 26 Ὀκτωβρίου 1875 [1])

Γλυκέ μου Αἰμίλιε,

«Τὴν αὐτὴν ἐκείνην εὐχαρίστησιν, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ αἰσθάνωνται οἱ σταυραετοί, ὅταν βλέπωσι τοὺς νεοσσοὺς αὐτῶν ὑψουμένους μέχρι τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀτενίζοντας ἐκεῖθεν τὸν ἥλιον καὶ καταπίπτοντας ἀστραπηδὸν ἐπὶ ποθητῆς θήρας, τὴν αὐτήν, ἔσο βέβαιος, αἰσθάνομαι κ' ἐγὼ βλέπων σὲ τὸν νεογνόν μου πειρώμενον ν' ἀναβῇ τὰς κορυφὰς τοῦ Παρνασσοῦ καὶ ψελλίζοντα τὰ πρῶτα κελαδήματα τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως.

Ὁ θάνατος τῆς Ναθαλίας μας ἦτο ἀφορμὴ καὶ κέντρον θαυμάσιον, ὅπως ἐξυπνήσῃ τὴν φαντασίαν σου [2]), καθὼς ὁ θάνατος τῆς πρωτοτόκου Μαρίας μας διήγειρε καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ πατρός σου, τριακονταετοῦς τότε, τὴν φλόγα τοῦ θείου πυρός. Ἀλλ' εἰς ἐμὲ ἀπόκειται νὰ διευθετήσω τὰ βήματά σου καὶ νὰ κανονίζω τὸ πτερύγισμά σου, ἀφοῦ μετὰ μακρὰν πεῖραν εὑρίσκομαι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζω καὶ τὰ ἴδιά μου παραπτώματα καὶ τὰς ἰδικάς μου παρεκτροπάς. Καὶ πρῶτον δὲν ἐγκρίνω τὴν διαίρεσιν τοῦ ᾄσματος εἰς χοροὺς καὶ ἡμιχόρια, διότι τὰ τοιαῦτα εἶνε ὅλως ἀλλότρια τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς ποιήσεως, πολλῷ μᾶλλον προκειμένου περὶ ἁπλῆς ἐλεγειακῆς ἢ νεκρικῆς ποιήσεως. Ἄλλη ἦτο ἡ ἀποστολὴ καὶ ὁ προορισμὸς τῶν χορῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Αἱ περιστάσεις μετεβλήθησαν καὶ δὲν ἐπανέρχονται οὔτε δύναταί τις βεβαίως νὰ ἀναστήσῃ τὰ νεκρὰ καὶ ἕωλα.»

Ἐν Μιράνῳ τῇ 31η Αὐγούστου 1876 [3])

«Αὔριον συμπληρῶ τὸ πεντηκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας μου, συγ-

---

1) Ἐδῶ ὁ ποιητὴς δείχνεται περήφανος γιὰ τὸν «ὁμότεχνο» γιό του.

2) Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1875 πέθανε ἡ κόρη τοῦ Βαλαωρίτη Ναθαλία, καὶ ὁ ποιητὴς τῆς ἀφιέρωσε συγκινητικοὺς στίχους. Τὸ ἴδιο ἔκαμε καὶ ὁ ἀδελφός της Αἰμίλιος, ποὺ ἔστειλε στὸν πατέρα του τοὺς στίχους του.

3) Ἀπὸ τὴν ἐξοχικὴ ἔπαυλη τοῦ πεθεροῦ του ποὺ βρισκόταν κοντὰ στὴν κωμόπολη τοῦ Μιράνου.

χρόνως δ' ἀπέρχομαι εἰς Λευκάδα. Βεβαίως ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου σχετικῶς πρὸς τὴν αἰωνιότητα καὶ τὰ ἐν τῇ αἰωνιότητι τελούμενα εἶνε πολὺ μικρότερα, πολὺ ἀσημαντότερα παρὰ τὸ μηδέν. 'Αλλ' ἐγὼ προσεπάθησα τὴν ἰδικήν μου νὰ τὴν καταστήσω χρήσιμον εἴς τε τὸ ἔθνος καὶ τὴν οἰκογενειάν μου. Ἡ σιδηρᾶ κρᾶσίς μου ἐκλονίσθη ἐκ βάθρων· δὲν ἔχω δυνάμεις πλέον ἀρκετὰς πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς προσφιλοῦς πατρίδος. Καὶ ὅμως ἐν Ἑλλάδι εὑρισκόμεθα εἰς τὰς παραμονὰς μεγάλων καὶ φοβερῶν κρίσεων. Τὸ τέρας τῆς Ὀθωμανικῆς κατακτήσεως πρὶν ἢ ξεψυχήσῃ ἀνδρειεύεται, δαγκάνει, πλήττει θανατηφόρως. Τίποτε δὲν θὰ μᾶς ἀφήσῃ νὰ πάρωμεν ἀναιμωτί! Ἡ Ἑλλὰς προσεχῶς θὰ λάβῃ ἀνάγκην τῆς ἀρωγῆς τῶν τέκνων της. Σπεῦσον Αἰμίλιέ μου, νὰ τελειώσῃς. Θέλω κ' ἐσὲ νὰ σ' ἔχω εἰς τὸ πλευρόν μου καὶ νὰ σὲ ἴδω ἐνεργοῦντα, ἐργαζόμενον ὑπὲρ τοῦ ἀπειλουμένου ὑπὲρ τοῦ κινδυνεύοντος ἑλληνισμοῦ.»

24 Ὀκτωβρίου 1876 [1])

«Μολονότι ἐγήρασα ἤδη μαχόμενος εἴτε ἐν τοῖς βουλευτηρίοις, εἴτε ἐν ταῖς δημοτικαῖς συναθροίσεσι, μολονότι ἐλευκάνθησαν τῆς κεφαλῆς μου αἱ τρίχες, ἀγωνιζόμενος κατὰ τοῦ λογιωτατισμοῦ ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ ποιήσει, πρὶν ἢ ὑπερπηδήσω τῶν ἀντιπάλων μου τὰ φοβερὰ χαρακώματα, μολονότι πλέον οἱ ἔπαινοι δὲν γαργαλίζουν παραπολὺ τὴν καρδίαν μου, οὐχ ἧττον τῶν τέκνων μου ἡ εὐαρέσκεια μὲ κολακεύει μεγάλως καὶ μὲ συγκινεῖ. Τὰς αὐτὰς κρίσεις, ἃς ἔφερες σὺ ἐπὶ τῆς αὐτοσχεδίου ἐκείνης ἀγορεύσεώς μου, τὰς ἔφερε καὶ ὁ Νάνος καὶ χωρὶς νὰ λάβω οὔτε κἂν ὑπ' ὄψιν ὅσα πολλὰ τῆς πρωτευούσης φύλλα ἔγραψαν καὶ τώρα περὶ ἐμοῦ, ἀρκοῦμαι εἰς μόνην τὴν περιποιητικὴν ἐπίκρισίν σας· ἀλλ' ἐγὼ παρέρχομαι καὶ ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐκπίπτω καὶ παρακμάζω. Εἰς σᾶς ἀπόκειται νὰ μὴ λησμονηθῇ τὸ ὄνομά μου μετὰ θάνατον. Ἡ ψυχή μου θ' ἀναγαλλιάζῃ ἀκούουσα νὰ σᾶς ὀνομάζουν ἄξια τέκνα τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ».

«'Αλλ' ὁ Αἰμίλιος», σημειώνει ὁ Ι. Βαλαωρίτης, «ὅστις εἶχεν ἀφήσει τὴν ποίησιν καὶ φιλολογίαν, ὅπως λάβῃ ἀνὰ χεῖρας τὸ μικροσκόπιον, γενόμενος φανατικὸς καὶ προσφιλὴς μαθητὴς τοῦ Haeckel καὶ τοῦ Preyer, δὲν περιωρίζετο πάντοτε εἰς εὐνοϊκὰς κρίσεις ἐπὶ τῶν ἔργων τοῦ πατρός. Εἰς τοιαύτας δὲ κρίσεις ἀπαντᾷ ἡ ἑπομένη χαριεστάτη ἐπιστολὴ τοῦ ποιητοῦ, ὅστις, ὡς φαίνεται, εἶχε πέμψει πρὸς τὸν υἱὸν τὴν τότε ἀνέκδοτον ᾠδὴν πρὸς τὴν πεσοῦσαν στήλην τοῦ Ὀλυμπίου Διός.»

Ἐν Λευκάδι τῇ 30ῃ Ἰανουαρίου 1876

Αἰμίλιέ μου,

«Μετὰ δακρύων χαρᾶς κατέβρεξα τὴν φωτογραφίαν σου καὶ μυριάκις τὴν κατησπάσθην. Μ' ἐφάνη ὅτι ἐπὶ τῶν νεανικῶν σου παρειῶν εἶδον βλαστάνον ἐκεῖνο τὸ χνοῦδι, τὸ ὁποῖον τόσον ἐπεθύμεις καὶ τὸ ὁποῖον ἐμφαίνει

1) Στὸ μεταξὺ ὁ ποιητὴς ξαναγύρισε στὴ Λευκάδα, ὅπου παρευρέθηκε στὰ ἐγκαίνια τοῦ ἐκεῖ Γυμνασίου, ποὺ ἱδρύθηκε μὲ δικές του ἐνέργειες καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Ξενοφῶντα. Κατὰ τὴ σχετικὴ τελετὴ μίλησε ἐμπνευσμένα (ὁ αὐτοσχέδιος ἐκεῖνος λόγος του συμπεριλαμβάνεται στὴ σειρὰ τῶν ἀγορεύσεών του). Σὲ τούτη τὴν ἀγόρευση ἀναφέρεται ἡ σύντομη αὐτὴ ἐπιστολή του.

ἀνάπτυξιν σωματικὴν καὶ ψυχικήν. Ἔχε τὴν εὐχήν μου! Ὑπέφερα πάλιν ἐκ δυσπνοίας προχθὲς τὸ ἑσπέρας. Οἱ ἰατροὶ νομίζουν ὅτι εἶναι καὶ αὐτὸ σύμπτωμα νευρικόν. Ἀλλὰ τίς οἶδε... Τὸ εὔχομαι κ' ἐγώ, ὄχι διότι φοβοῦμαι τὸν θάνατον, ἀλλὰ διότι δὲν ἐπιθυμῶ ν' ἀποχωρισθῶμεν διὰ παντὸς πρὶν ἢ ὁριστικῶς σᾶς ἀποκαταστήσω ἐν τῷ προσκαίρῳ τούτῳ κόσμῳ.

Εὐχαρίστως ἀποδέχομαι πάντοτε τὰς παρατηρήσεις ὅλων, πολλῷ μᾶλλον τὰς ἰδικάς σου. Ἄκουσε ὅμως μετὰ προσοχῆς καὶ τὰς ἰδικάς μου ἀντιπαρατηρήσεις.

Ἴσως ἐγὼ καταχρῶμαι τῶν ἐπιθέτων, ἀλλὰ μὴ ἀμφιβάλλῃς ὅτι τοῦτο ἔγκειται εἰς τὴν φύσιν τῆς δημώδους ἑλληνικῆς ποιήσεως. Ἀπατᾶσαι ὅμως ἂν πιστεύῃς, ὅτι τὰ ἐπίθετα περὶ ὧν μοῦ γράφεις εἶναι συνώνυμα καὶ ἑπομένως περιττά. Ἐγὼ δὲν παραδέχομαι ὅτι ὑπάρχουν συνώνυμα εἰς καμμίαν γλῶσσαν. Ἴσως δὲν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν καὶ νὰ ἐννοήσωμεν τὰς λεπτὰς διαφοράς, αἵτινες ὑπάρχουν μεταξὺ ταυτοσήμων κατὰ τὸ φαινόμενον λέξεων, ἀλλὰ φρονῶ ὅτι ἓν οἱονδήποτε ἔθνος δὲν χάνει τὸν καιρόν του πλάττον ἢ συνθέτομεν λέξεις περιττάς.

Ψ η λ ὸ - θ ε ό ρ α τ ο - μ ε γ ά λ ο. Τὸ πρῶτον ἐπίθετον ἐμφαίνει βεβαίως τὸ ἠθικὸν ὕψος ἔργου ἀρχιτεκτονικοῦ ἐκ τῶν τελειοτέρων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ὁ Ἑλληνικὸς λαός, καίτοι μὴ ἔχων ἰδέας περὶ τοιούτου καλλιτεχνικοῦ ὕψους, οὐχ ἧττον ὅταν θέλῃ νὰ ἐκφράσῃ τὸν θαυμασμόν του ἐπὶ παραπλησίων ἀντικειμένων, λέγει· Ὁ δ ε ῖ ν α ἔ χ ε ι ψ η λ ὴ τ ὴ φ ρ έ ν α. Ὁ μακαρίτης Μίκιος Πολίτης, ὅταν ἤκουεν ἀπαγγελλόμενον τεμάχιόν τι τῶν ποιημάτων μου, ἀνέκραζε: «Τοῦτο ἔχει ὑψηλὴν ἰδέαν.» Τὸ θεόρατο παριστᾷ τὸν πελώριον ὑλικὸν ὄγκον τοῦ κτιρίου. Ἡ δημοτικὴ γλῶσσα τὸ Θ ε ὸ ς προτάσσει τινῶν ὀνομάτων, ὅταν θέλῃ νὰ ἐκφράσῃ ἔκπληξιν προερχομένην ἐκ τοῦ ἐξαιρετικοῦ ὄγκου πράγματός τινος. Εἶναι τὸ ὑπερθετικὸν τοῦ Λαοῦ, διότι μὲ τὴν ἰδέαν τῆς Θεότητος συνδέει τὴν ἰδέαν τοῦ ὑλικοῦ μεγαλείου. Διὸ λέγει Θεόχτιστο-,Θεοβούβαλο-, Θεόσκυλος καὶ τὰ παρόμοια.

Τέλος τὸ μ ε γ ά λ ο ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ ἔ ν δ ο ξ ο ν, διότι δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶναι ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἔποψιν τέλειον, δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶναι κολοσσιαῖον, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι καὶ δ ο ξ α σ μ έ ν ο ν ἐκ τῶν ἱστορικῶν περιπετειῶν τὸ ἀντικείμενον ὅπερ διεγείρει τὸν θαυμασμόν μας.

Καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰς βροντάς, τοὺς σεισμοὺς καὶ τὴν ἀντάραν, παρατηρῶ ὅτι ταῦτα πάντα εἰκονίζουν πιστῶς τὴν φοβερὰν τρικυμίαν ἥτις ἔρριψε κατὰ γῆς τὴν περὶ οὗ ὁ λόγος στήλην καὶ ἥτις συνωδεύθη καὶ ὑπὸ σεισμοῦ.

Ἐλπίζω ὅτι θὰ μὲ δικαιώσῃς ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν λέξεων, αἵτινες σὲ ἐνέβαλλον εἰς δυσχέρειαν, ὅτε ἐπεχείρησας τὴν μετάφρασίν των. Μεταφορικῶς δὲ ἂν ἐκατάλαβες τί αἰνίττομαι ἐν τῇ περικοπῇ ἐκείνῃ, θὰ ἴδῃς ὅτι δὲν περιέγραψα κακῶς τὴν σκληρὰν μοῖραν, ἥτις ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς καταδιώκει τὴν δυστυχῆ μας πατρίδα.

Σὲ γλυκοφιλῶ καὶ σὲ ἀφίνω ἐλεύθερον εἰς τὴν ἐκλογήν σου μεταξὺ Ἰένας καὶ Βερολίνου. Ὁ Ἀνδρέας σὲ ἀσπάζεται μετ' ἐμοῦ.»

Λευκάς, τῇ 26ῃ Φεβρουαρίου 1877 [1])

«Μοῦ μυρίζει ὅτι θὰ ἔλθῃ μία ἡμέρα, καθ' ἣν σὺ θὰ εἶσαι ὁ σχολιαστὴς

---

1) Οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Αἰμιλίου —ποὺ χάθηκαν— περιεῖχαν κρίσεις γιὰ τὰ ποιήματα τοῦ πατέρα του. Στὸ γράμμα του αὐτὸ ὁ Βαλαωρίτης ἀπαντᾷ σὲ παρατηρήσεις τοῦ γιοῦ του.

καὶ ὁ βασανιστὴς τῶν πτωχῶν προϊόντων τῆς φαντασίας μου, καὶ χαίρω ἐκ τῶν προτέρων, διότι θὰ φανῇς βεβαίως ἠπιώτερος τῶν ἄλλων ὄχι μόνον, ἀλλὰ κάλλιον παντὸς ἄλλου θὰ ἐμβατεύσῃς εἰς τὰ κρύφια καὶ μύχια τῆς διανοίας μου. Ἔχε ὅμως πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι ἡ ποίησις δὲν ἀνατέμνεται καθὼς τὸ πτῶμα ὑπὸ τὴν μάχαιραν τοῦ χειρουργοῦ, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καταστρέφεται.

Αἱ βρονταὶ μόνον δυσκόλως δύνανται νὰ κατεδαφίσωσι κραταιὸν οἰκοδόμημα, ἀλλὰ θὰ ἤκουσες βεβαίως κάποτε καὶ σὺ βροντὴν ταράττουσαν τὸ ἔδαφος. Οὐδὲ δύσκολον εἶνε νὰ παραδεχθῇς, ὅτι ὁ δονισμὸς τῆς βροντῆς συνενούμενος μετὰ τοῦ σεισμοῦ καὶ τῆς λαίλαπος δύνανται νὰ κατακρημνίσωσι στήλην μὴ στηριζομένην ἀσφαλῶς ἐπὶ τῶν θεμελίων της.» [1])

9 Αὐγούστου 1877 [2])

«Σήμερον εἶνε ἡ ἐπέτειος ἡμέρα τῶν γενεθλίων σου. Δὲν εἶνε βεβαίως παραπολὺ εὐχάριστον νὰ βλέπῃ τις παρερχομένας ὡσεὶ σκιὰς τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς του καὶ εἶναι κάπως γελοῖον νὰ πανηγυρίζῃ τις τὸν θάνατόν του· ἀλλ' ἀφοῦ ἐπεκράτησε τὸ ἔθιμον τοῦτο, ἂς τὸ σεβασθῶμεν. Ἔκλεισες λοιπόν, Αἰμίλιέ μου, σήμερον τὸ εἰκοστὸν πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας σου, δηλαδὴ ἔγινες sui generis ὑπεύθυνος νομικῶς ἐνώπιον τοῦ ἑαυτοῦ σου καὶ τῆς κοινωνίας διὰ τὰς πράξεις σου καὶ διὰ τὰς σκέψεις σου. Οἱ γονεῖς μέχρι τῆς παρὰ τοῦ νόμου ταχθείσης ταύτης προθεσμίας θεωροῦνται ὑπόχρεοι νὰ καθοδηγῶσι τὰ τέκνα καὶ νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν τῆς φυσικῆς, καθὼς καὶ περὶ τῆς πνευματικῆς αὐτῶν διαπλάσεως. Ὡς πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τούτων ἔχω τὴν συνείδησιν ἥσυχον. Ἂς εἶναι εὐλογημένον τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ! Ὁ Νάνος μετέρχεται ἤδη λίαν ἐπιτυχῶς τὴν ἐπιστήμην του καὶ ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῶν ὑποθέσεών μας, σὺ δὲ συμπληροῖς σήμερον τὸ εἰκοστὸν πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας σου, εἶσαι πολίτης πλήρης καὶ εὑρίσκεσαι εἰς τὴν παραμονὴν τῶν διδακτορικῶν ἐξετάσεών σου.

Αἱ ἰδέαι αὗται ἀνακουφίζουσι τὴν πάσχουσαν καρδίαν μου καὶ καταθέλγουν τὴν ψυχήν μου, διότι συλλογίζομαι, ὅτι, ἂν πέπρωται μετ' ὀλίγον ν' ἀποχαιρετίσω διὰ παντὸς τὸν κόσμον τοῦτον, σὺ καὶ ὁ Νάνος δύνασθε καὶ τὴν μητέρα σας καὶ τὸν Ἀνδρέαν καὶ τὴν Ὄλγαν νὰ προστατεύσητε καὶ νὰ μὲ ἀντικαταστήσετε ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, τηροῦντες ἀλώβητον καὶ σεβαστὸν τὸ ὄνομα, ὅπερ θὰ λάβητε παρ' ἐμοῦ.

Ὑπὸ ταύτας τὰς ἐπόψεις ἔχει λοιπὸν σημασίαν οὐ μικρὰν ταύτην τὴν φορὰν ἡ ἐπέτειος ἡμέρα τῶν γενεθλίων σου. Διὸ καὶ σοῦ εὔχομαι αὐτὴν μετὰ βαθυτάτης συγκινήσεως, πεποιθὼς ὅτι καὶ σὺ θὰ συναισθανθῇς ἐνδομύχως, ὅτι, ἐνῷ ἀποκτᾷς πολύτιμα ἐν τῇ κοινωνίᾳ δικαιώματα, συγχρόνως ὑποβάλλεσαι καὶ εἰς βαρύτατα καθήκοντα.»

---

1) Ἀναφέρεται στὴν ὠδὴ τοῦ Βαλαωρίτη γιὰ τὸ πέσιμο τῆς στήλης τοῦ Ὀλυμπίου Διός.

2) Ὁ ποιητὴς δείχνει τώρα ψυχικὴ γαλήνη, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀνάπαυσή του στὸ Μιράνο. Ἀλλ' ἡ σκέψη γιὰ τὸν σύντομο θάνατό του δὲν τὸν ἄφηνε.

23 Ὀκτωβρίου 1878 [1])

«Αἰμίλιέ μου, παιδί μου, τί ἔχεις; Ποίαν ἐπέφερεν εἰς τὸν κραταιὸν ὀργανισμόν σου διατάραξιν ἡ ὑπερβολικὴ μελέτη καὶ τὸ ἄσπλαχνον κλῖμα τῆς Γερμανίας; Διατί ποτὲ δὲν ἐνεπιστεύθης εἰς τὸν δυστυχῆ πατέρα σου τὸ πάθημά σου; Ἐλπίζω εἰς τὸν Θεὸν τὸν πανοικτίρμονα νὰ μὴ ἔχῃς τίποτε, ἐλπίζω ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν νὰ ἔλθῃς εἰς τὰς ἀγκάλας μου καὶ νὰ μὲ παρηγορήσῃς καὶ νὰ γλυκάνῃς διὰ τῶν φιλημάτων σου τὸ φαρμάκι, ὅπερ ἐδηλητηρίασε τὴν ψυχήν μου, ἀφ' ὅτου ἔμαθον ὅτι ἔπασχες. Ἐν τούτοις γράψε μου ἐν ἐκτάσει, πρῶτον περὶ τῆς ὑγείας σου μεθ' ὅλης τῆς ἀκριβείας καὶ ἔπειτα διηγήσου εἰς ἐμὲ τὰς περιπετείας τῶν ἐξετάσεών σου. Εἰς τί ἠρωτήθης, πῶς ἀπήντησες, πῶς κατώρθωσες νὰ ἁρπάσῃς τὸ ἄριστα ἐν χώρᾳ ἔνθα ἡ τελειότης θεωρεῖται ἀνύπαρκτος παρὰ τοῖς ἀνθρώποις; Ὅλα θέλω νὰ τὰ μάθω, ὅλα νὰ γνωρίζω. Παρῆλθε μία αἰωνιότης ἀφ' ὅτου δὲν σὲ βλέπω. Καὶ ἐν τοσούτῳ ἐγήρασα. Ὁ Χάρος μὲ διώκει ἐκ τοῦ πλησίον. Αἰσθάνομαι, ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ θέσῃ τὴν ξηρὰν χεῖρα του ἐπὶ τοῦ τραχήλου μου καὶ θὰ μὲ κρατήσῃ... Θέλω νὰ σ' ἔχω τότε πλησίον μου. Εἶναι αὕτη ἡ μόνη ἀμοιβή, ἣν ζητῶ παρὰ τῶν τέκνων μου. Μόλις ἀναλάβῃς καὶ πεισθῇς σὺ ὁ ἴδιος ὅτι δύνασαι νὰ ἔλθῃς, μὴ μᾶς στερήσῃς τῆς ἐπισκέψεώς σου. Ἐδῶ τὸ κλῖμα εἶναι πολὺ γλυκύτερον καὶ τὸ θάλπος τῆς πατρικῆς ἀγκάλης εἶναι φάρμακον παντοδύναμον.»

12 Νοεμβρίου 1878 [2])

Ἐλοΐζα μου,

«Ἄχ! Γερμανία! Γερμανία! Ἐλοϊσία μου! Χθὲς τέλος πάντων ἔλαβον μίαν πρώτην ἐπιστολήν σου, καὶ ἦτο αὕτη δώδεκα ἡμερῶν, ἐξ ἧς ἔμαθον, ὅτι ἀπεφασίσατε νὰ μεταβῆτε εἰς Μαδέραν καὶ διὰ ν' ἀκολουθήσετε τὴν γνώμην τῶν Γερμανῶν ἰατρῶν καὶ διότι πρὸ πάντων ὁ Αἰμίλιος ἔχει πλήρη πεποίθησιν ὅτι ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ βαλσαμικοῦ ἐκείνου κλίματος θ' ἀναρρώσῃ ἐντελῶς. Ἂς εἶναι! Ἀφοῦ ὁ Θεὸς μᾶς ἔρριψεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοιοῦτον κεραυνόν, ἂς ἐξαντλήσωμεν μέχρι πυθμένος τὸ ποτήριον τῆς χολῆς καὶ ἂς μὴ παραλείψωμεν τίποτε ἀπὸ ὅσα δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ θησαυροῦ τόσον πολυτίμου ὅσον ὁ Αἰμίλιος. Ὕπαγε λοιπόν, δυστυχής μου Ἐλοϊσία, ὕπαγε μὲ τὰς εὐχάς μου ὅπου τὸ καθῆκον σὲ πέμπει καὶ ὅπου τὸ φίλτρον καὶ ἡ στοργὴ σὲ ὁδηγεῖ. Δὲν πταίω ἂν δὲν εἶμαι πλησίον σου. Μαρτύρομαι τὸν Θεὸν ὅτι δὲν πταίω! Δὲν παρέρχεται ἡμέρα, στιγμὴ ἴσως, χωρὶς νὰ ὑποφέρω, πρὸ πάντων δὲ καταδικάζομαι εἰς ἀδράνειαν καὶ ἀκινησίαν ἐκ τοῦ ἐπαράτου ἄσθματός μου. Πῶς νἄλθω πρὸς σέ; πῶς νὰ ἐκτεθῶ εἰς τὰς κακουχίας μακροῦ διά-

---

1) Καὶ ἡ τραγωδία ξέσπασε. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνακήρυξή του ὡς διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας, ὁ Αἰμίλιος προσεβλήθη ἀπὸ φυματίωση. Μόλις ἔμαθε τὸ φρικτὸ νέο ὁ δυστυχισμένος πατέρας, γράφει αὐτὴ τὴν ἐπιστολὴ στὸ ἄρρωστο βαρειὰ παιδί του.

2) Κατὰ σύσταση τῶν γιατρῶν, ὁ Αἰμίλιος πῆγε, μὲ συνοδεία τῆς μητέρας του, στὸ νησὶ Μαδέρα, ὅπου θὰ ἐπιδροῦσε εὐεργετικὰ στὴν κλονισμένην ὑγεία του τὸ μαλακὸ κλῖμα. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἀπευθύνεται στὴ σύζυγό του.

πλου ἐγώ, ὅστις περνῶ τὰς νύκτας καθήμενος καὶ ἀσθμαίνων κ' ἔχων βυθισμένας τὰς χεῖρας εἰς θερμὸν ὕδωρ;

Ὕπαγε λοιπὸν σὺ καὶ ἀφοσιώθητι ψυχῇ καὶ σώματι εἰς τὴν περίθαλψιν τοῦ πάσχοντος υἱοῦ μας. Εὔχου δὲ ὄχι μόνον νὰ ἴδῃς σὺ τὴν θεραπείαν του, ἀλλ' εὔχου ἐπανερχομένη ἐκ τῆς μακρᾶς ἀποδημίας νὰ μ' εὕρῃς κ' ἐμὲ ζωντανόν, διὰ νὰ μοῦ ρίψῃς εἰς τὰς ἀγκάλας τὸν περισωθέντα θησαυρόν μας.—Ἡ ἀσθένεια τοῦ Αἰμιλίου μ' ἔσπρωξε βιαίως πρὸς τὸν τάφον. Αἰσθάνομαι μέσα μου κἄτι τι, τὸ ὁποῖον μὲ τρώγει, μὲ δαγκᾷ ἀδιακόπως, καὶ τοῦτο ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ τὸ σκυλόδοντο τοῦ Χάρου. Ἀλλ' εἴθε νὰ χορτάσῃ, νὰ ξεθυμάνῃ μ' ἐμέ! Εἴθε! Τὸ εὔχομαι ἐκ μέσης καρδίας, καὶ ν' ἀφήσῃ ἀνενόχλητον τὸν πολύτιμόν μας Αἰμίλιον!»

«Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐγράφη», σημειώνει ὁ Ἰ. Βαλαωρίτης, «ὁ Αἰμίλιος ἐν παρέργῳ μόνον ἐξακολουθήσας νὰ ἀσχολῆται εἰς φιλολογικὰς μελέτας μετὰ φανατισμοῦ ἐρρίφθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς τότε ἐν ἀρχῇ ἔτι τῆς ἀκμῆς αὐτῆς εὑρισκομένης ἐπιστήμης τῆς γενέσεως τῶν ὄντων καὶ τοῦ μικροβιολογικοῦ κόσμου, κατ' ἀνάγκην ὡς ἐκ τούτου ἐπεκτείνας τὰς μελέτας αὐτοῦ εἰς πάσας τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, προσφιλὴς μαθητὴς τοῦ Häckel γενόμενος καὶ βοηθὸς τοῦ W. Preyer ἐν τῷ μικροβιολογικῷ αὐτοῦ ἐργαστηρίῳ τῆς Ἰένης. Πεποιθὼς εἰς τὴν ἡράκλειον κρᾶσιν καὶ τὴν ἀκούραστον αὐτοῦ ἀντίληψιν οὐδενὸς ἐφείδετο κόπου, νυχθημερὸν δ' ἐργαζόμενος καὶ ὅλως παραμελήσας τὴν ὑγείαν αὐτοῦ ἔσπευδε νὰ ὑποστῇ τὴν διδακτορικὴν δοκιμασίαν. Μαθητὴς ἔτι ὢν καὶ ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Preyer συνέλεξε τὰς παρατηρήσεις, αἵτινες ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν τοῦ πρωτοτύπου ἔργου, ὅπερ θνήσκων ἐν Μαδέρᾳ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1882 ἀφῆκεν ἀνέκδοτον καὶ ὅπερ ἐξεδόθη ἐπιμελείᾳ τοῦ καθηγητοῦ αὐτοῦ Preyer, μετὰ προλόγου τοῦ καθηγητοῦ τούτου, ἐν ᾧ, ἀφοῦ οὗτος ἐκτίθησι τὰς ἐπιστημονικὰς καὶ πρακτικὰς δυσχερείας τοῦ θέματος τῆς ἐκδιδομένης μελέτης καὶ τοὺς ἐπιβεβλημένους κόπους, ὅπως γίνωσιν αἱ μικροσκοπικαὶ παρατηρήσεις, ἐφ' ὧν ἐστηρίχθη. 1)

---

1) Ὁ Αἰμίλιος εἶχε γεννηθῆ ἐν Ἑνετίᾳ τῇ 9 Αὐγούστου 1857 καὶ ἀπεβίωσεν ἐν Μαδέρᾳ τῇ 10 Ἰουλίου 1882. Ἐπὶ τριετίαν ἐπάλαισε κατὰ τῆς νόσου, ἐπὶ στιγμὴν δ' ἐγεννήθησαν βάσιμοι περὶ σωτηρίας αὐτοῦ ἐλπίδες καὶ κατὰ τὸ 1881 ἐπανῆλθεν εἰς Εὐρώπην ἐπί τινας μῆνας. Ἀλλὰ νέα προσβολὴ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Μαδέραν, ἔνθα ἤρχισε πάλιν ἀναρρωνύων, ὅτε αἰφνίδιος ὑποτροπὴ τὸν κατέβαλεν. Ἀπεβίωσε μετὰ στωικοῦ θάρρους, μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς σημειῶν διαφόρους παραγγελίας πρὸς τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννην, διακανονίσας δὲ πρὸ τοῦ θανάτου τὰ πάντα, τὰ τῆς κηδείας, τὰ τοῦ τάφου αὐτοῦ καὶ ἑτοιμάσας τὸ κιβώτιον μετὰ τῶν πραγμάτων, ἅτινα ἐπεθύμησε νὰ ἀποσταλῶσι πρὸς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ. Ὁ ἴδιος ἔγραφε τὴν ἐπιγραφὴν ἥτις ἐχαράχθη ἐπὶ τοῦ τάφου του:

ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

ΕΛΛΗΝ

9 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1857—10 ΙΟΥΛΙΟΥ 1882

Ψυχὴ δ' ἐκ ῥεθέων πταμένη Ἀϊδόσδε βεβήκειν,
Ὃν πότμον γοόωσα λιποῦσ' ἀνδροτῆτα καὶ ἥβην.

Μακρὰν πάντων τῶν φιλτάτων ἔσχεν ὡς μόνην παρηγορίαν νὰ ἔχῃ παρ' ἑαυτῷ τὸν ὁμοιοπαθῆ ἀδελφικὸν αὐτοῦ φίλον καὶ διαπρεπῆ Γερμανὸν καθηγητὴν τῆς ἰατρικῆς P. Langenhans, ὅστις δὲν ἐβράδυνε νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ εἰς τὸν τάφον.

Ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος μικροβιολογικοῦ ἔργου ὁ Αἰμίλιος Βαλαωρίτης κατέλιπεν ἀνέκδοτα διάφορα ποιημάτια πρωτότυπα καὶ μεταφράσεις γερμανικῶν ποιημάτων, δοὺς τὴν ῥητὴν ἐντολὴν νὰ μὴ δημοσιευθῶσιν.

Ἐν τῇ μέθῃ τῆς μελέτης μόλις ἀντελαμβάνετο ὅτι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ ἤρχισαν καταπίπτουσαι, ἀποδίδων τοῦτο εἰς ἁπλῆν ὑπερκόπωσιν· μάτην δὲ οἵ τε καθηγηταὶ καὶ φίλοι τὸν παρώτρυνον νὰ ἀναβάλῃ τὰς ἐξετάσεις, μέχρις οὗ αὐτὸς ὁ Preyer ἠναγκάσθη νὰ εἰδοποιήσῃ τὴν οἰκογένειαν, ἡ δὲ σχολὴ νὰ δεχθῇ ἐξαιρετικῶς, ὅπως ὑποστῇ τὴν διδακτορικὴν δοκιμασίαν ὁ νεαρὸς ἐπιστήμων πρὶν ἢ ἐντελῶς ἔχῃ ἑτοίμην τὴν ἐναίσιμον αὐτοῦ διατριβήν. Οὕτως ὁ ἀτυχὴς πατὴρ περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου ἐπληροφορεῖτο συνάμα σχεδὸν διὰ τοῦ τηλεγράφου τάς τε λαμπρὰς ἐξετάσεις τοῦ υἱοῦ ἀναδειχθέντος διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας magna cum laude καὶ τὴν κατεσπευσμένην αὐτοῦ ἐξ Ἰένης ἀναχώρησιν, ὅπως κατέλθῃ εἰς ἠπιώτερον κλῖμα ἐν Ἑνετίᾳ, ἔνθα ἀνέμενεν αὐτὸν ἡ μήτηρ. Δύναταί τις νὰ φαντασθῇ ποίαν ἀνεμοζάλην ἐξήγειραν ἐν τῇ εὐαισθήτῳ καὶ φιλοστόργῳ ψυχῇ τοῦ ποιητοῦ αἱ εἰδήσεις αὗται καὶ ὁποῖον κλονισμὸν ὑπέστη ἡ ἐπισφαλὴς ὑγεία του.»

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΤΙΜ. ΦΙΛΗΜΟΝΑ

19 Νοεμβρίου 1878

«Ὁ υἱός μου Αἰμίλιος, μόλις πρὸ μικροῦ συμπληρώσας τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὑπέστη ἐσχάτως ἐν Ἰένῃ τὰς διδακτορικὰς ἐξετάσεις του καὶ ἔτυχεν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς καὶ μαθηματικὰς ἐπιστήμας τοῦ ἀνωτάτου βαθμοῦ, ὃν δύναται νἀπονείμῃ ἡ διάσημος ἐκείνη σχολή, cum laude magna. Ἀλλ' οἱ μεγάλοι κόποι οὓς κατέβαλεν ἐκλόνησαν σπουδαίως τὴν ὑγείαν του, καὶ ἠναγκάσθη ἀμέσως ν' ἀναχωρήσῃ ἐκεῖθεν, κατὰ ῥητὴν παραγγελίαν τῶν ἰατρῶν. Ἡ Ἐλοΐζα, εἰδοποιηθεῖσα παρὰ τοῦ πρυτάνεως Πρέγελ, μετέβη ἐκ Μιράνου, ὅπου εἶχεν ἀποφασίσει νὰ διαχειμάσῃ, εἰς Βενετίαν καὶ τὸν ὑπεδέχθη μετὰ καρδίας συντετριμμένης. Ἀλλ' οἱ κορυφαῖοι τῆς ἐπιστήμης ἐπέμειναν νὰ τὸν στείλουν εἰς Μαδέραν, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἀτμοσφαίρας ἐκείνης θ' ἀνακτήσῃ ἐντελῶς τὴν ὑγείαν του. Ἀνεχώρησεν ἀμέσως μετὰ τῆς μητρός του πρὸς τὴν νῆσον ἐκείνην καὶ μὲ ἀφῆκε βυθισμένον εἰς ἀπερίγραπτον ἀπελπισίαν. Μοῦ τὸν ἀμφισβητεῖ ὁ χάρος, καθ' ἣν στιγμὴν ἤθελα νὰ τὸν προσφέρω εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος μου! Ἡ ἐκ μέρους τοῦ προέδρου Σωτηροπούλου διακοίνωσις τῆς ἀποφάσεως τῆς Βουλῆς καὶ τὰ χρυσᾶ λόγια, τὰ ὁποῖα ἐν τῇ ἐκθέσει σὺ εἶπες δι' ἐμέ, διὰ τὴν Ἐλοΐζαν, διὰ τὸν μακαρίτην πενθερόν μου, κατεπράϋναν ὀλίγον τὸν φοβερὸν σάλον τῆς καρδίας. Ἀλλὰ πῶς νὰ ἡσυχάσω πρὶν ἢ τὸν ἐπανίδω; Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη συμφορὰ ἐξύπνησε ὅλα τὰ παλαιὰ παθήματά μου, καὶ πάσχω, ἀδελφέ, δεινῶς ἐκ δυσπνοίας, ἥτις προδίδει πρόοδον ἀκατάπαυστον τοῦ καρδιακοῦ μου νοσήματος. Πέπρωται ἆρά γε νὰ μὴ ἐκπληρωθῇ ἡ εὐχή μου καὶ ν' ἀποθάνω, πρὶν ἴδω πραγματούμενα τὰ χρυσᾶ ὄνειρα τῆς νεότητός μου, καὶ χωρὶς νὰ ἔχω εἰς τὸ πλευρόν μου ὅλα μου τὰ τέκνα;...»

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΖΥΓΟΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΥΙΟΝ ΤΟΥ

5 Φεβρουαρίου 1879 [1])

Ἐλοΐζα μου,

«Αἱ χαροποιοὶ εἰδήσεις, ποὺ μοῦ ἐκοινοποίησες διὰ τῆς τελευταίας καὶ τῆς σημερινῆς ἐπιστολῆς σου περὶ τοῦ ἡμετέρου Αἰμιλίου, ὑπῆρξαν ὡς βάλσαμον εἰς τὰ πολλὰ καὶ ἀδιάκοπα παθήματά μου. Οὐδόλως ἀμφιβάλλω πλέον ὅτι ἡ ἀσθένεια κατεβλήθη. Ἡ δὲ ριζικὴ ἀνάρρωσις εἶνε ζήτημα ἡμερῶν. Ἀφοῦ ὁ πυρετὸς ἐξέλιπεν, ἐξέλιπε δὲ καὶ ὁ βήξ, τοῦτο σημαίνει, ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον καὶ δὲν ὑφίσταται ἡ ἀφορμή, ἥτις παρήγαγε τὰ φαινόμενα ταῦτα. Λυποῦμαι μόνον, ὅτι ὁ Αἰμίλιος δυσπιστεῖ ἀκόμη, διότι τοῦτο δύναται νὰ ἔχῃ ἐπίδρασίν τινα ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ του. Ἐδῶθεν τίποτε δὲν ἔχω νὰ σοῦ ἀναγγείλω. Ἡ ἄνοιξις ἤρχισε πλέον πρώϊμη, τοῦτο δὲ διότι ἡ Ἤπειρος, ἡ τάλαινα Ἤπειρος, θερμαινομένη ἴσως ὑπὸ τῆς ἐλπίδος τῆς προσεχοῦς ἀπελευθερώσεώς της, δὲν ἐχιόνισε σχεδὸν διόλου. Εἶνε ποιητικὴ ἡ ἔκφρασις, ἀλλὰ μὴ σοὶ φανῇ παράδοξον, διότι τώρα εἰς τὰ γεράματά μου αἴφνης ἐξύπνησεν ὁ ποιητικός μου οἶστρος ἀκμαῖος, ἀκμαιότατος καὶ ἐν διαστήματι δύο σχεδὸν ἡμερῶν μετέφρασα εἰς στίχους ὁμοιοκαταλήκτους τὸ ἆσμα τοῦ Οὐγολίνου μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας. Ἐπεχείρησα δὲ τὴν συγγραφὴν δημοτικοῦ ποιήματος ἀναγομένου εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἐν Ἑλλάδι φραγκοκρατίας καὶ τὸ ὁποῖον ἔχει un intérêt local. Χθὲς ἐτελείωσε τὸ πρῶτον ἆσμα ἐκ τριακοσίων στίχων. Ἀλλ' ἡ κατασώτευσις αὐτὴ τῶν νευρικῶν μου δυνάμεων μὲ ἔβλαψε καὶ χθὲς ὑπέφερα ἀρκετὰ ἐκ τῆς δυσπνοίας.»

---

11 Φεβρουαρίου 1879 [2])

Αἰμίλιέ μου,

«Τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα σχεδὸν ἀπνευστὶ μετέφρασα τὸ 33ον ἆσμα τοῦ Δάντου La bocca sollevò dal fiero pasto καὶ κατ' ἐξακολούθησιν ἔγραψα τὸ πρῶτον ἆσμα ἑνὸς ἱστορικοῦ ποιήματος, ὅλως Λευκαδίου, τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησα, τὸ δὲ ἆσμα τοῦτο, ἀφιερωμένον εἰς σέ, σύγκειται ἐκ τριακοσίων

---

1) Τὰ νέα εἶναι εὐχάριστα ἀπὸ τὴ Μαδέρα. Ἡ ὑγεία τοῦ Αἰμιλίου παρουσιάζει βελτίωση. Ὁ ποιητὴς ἀρχίζει κάπως νὰ αἰσιοδοξῇ.

2) Σὲ λίγες μέρες ἔγραφε στὸν ἄρρωστο γιό του.

στίχων. Ἀλλ' ὁ ὀργασμὸς οὗτος μὲ ἔβλαψεν ὄχι ὀλίγον, μοῦ ἠρέθισε τὰ νεῦρα καὶ δὲν ἠμπορῶ νὰ τὰ συνεφέρω ἀπὸ δέκα ἤδη ἡμερῶν ἡσυχάζων.»

1η Ἰουλίου 1879 [1])

Αἰμίλιέ μου,

«Ὅταν ἀναλάβῃς ὀλίγον τὰς δυνάμεις σου, τότε θ' ἀρχίσωμεν νὰ συζητῶμεν περὶ ποιήσεως καὶ προσῳδίας. Τώρα ἐγὼ πολὺ ὀλιγώτερον ἀπὸ σὲ εὑρίσκομαι εἰς τοιαύτην ψυχικὴν διάθεσιν, ὥστε νὰ δύναμαι νὰ σὲ καθοδηγήσω εἰς τὰς ἐργασίας σου ἢ νὰ διαφωτίσω τὰς κρίσεις σου! Μὲ τοιαῦτα βάσανα πῶς ν' ἀσχοληθῇ τις περὶ ποιήσεως; Τόσον εἶνε ἀληθὲς ὥστε διέκοψα καὶ τὸ ποίημά μου, μόλις φθάσας εἰς τὸ τέλος τοῦ γ' ᾄσματος.»

7η Ἰουλίου 1879 [2])

Αἰμίλιέ μου,

«...Ἀλλὰ μὲ τρώγει ὁ πόνος σου! Εἶνε δι' ἐμὲ φοβερὸ σαράκι ἡ ἀσθένειά σου, ποὺ μοῦ δαγκάνει τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα ἀδιαλείπτως, παιδί μου, ἡμέραν καὶ νύκτα!»

. . . .

«...Ὁ φόνος τοῦ πρίγκηπος Ναπολέοντος δὲν ἠξεύρω διατὶ μοῦ ἐσπάραξε τὴν καρδίαν. Ἴσως διότι ἦτο συνομήλικος μὲ τὸν Νάνον μου, ἴσως διότι προπορευόμενος εἰς τὸ ἄδοξον ἐκεῖνο πεδίον τῆς μάχης, ἔνθα ἐπέπρωτο νὰ κρεουργηθῇ ὑπὸ ἑνὸς ἀγνώστου Ζουλοῦ, εἶχε περάσῃ πλησίον τῆς νήσου, ἔνθα ἐνδιαιτᾶσαι σὺ καὶ ἡ μήτηρ σου, ἴσως διότι ἡ καρδία μου μεταλαμβάνει εὐχαρίστως τῶν ξένων συμφορῶν, διότι ἐπιθυμεῖ καὶ αἱ καρδίαι τῶν ἄλλων νὰ συμμερίζωνται τὰς ἰδικάς μου. Ὅπως δήποτε ποία φοβερὰ καταστροφὴ ὄχι τόσον διὰ τὴν δυναστείαν τῶν Ναπολεοντιδῶν, ὅσον διὰ τὴν δυστυχῆ μητέρα του! Καὶ ὅμως οὔτε τὰ φύλλα τῶν δένδρων ἐμαράνθησαν, οὔτε ὁ ἥλιος ἔδυσε βραδύτερον τοῦ συνήθους, οὔτε τὰ ἄστρα ἐσβύσθησαν. Ἡ φύσις εἶνε ἄκαμπτος, σκληρά! Δὲν δίδει ἕναν παρᾶν διὰ τὰ δυστυχήματά μας, ἴσως διότι γνωρίζει ὅτι δὲν εἶναι δυστυχήματα, ἀλλ' ἁπλαῖ μεταμορφώσεις τῆς ζωῆς, φάσεις ἀναγκαῖαι τῆς ὑπάρξεως τῶν ὄντων... Ἔτσι πρέπει νὰ εἶνε, ἀλλ' ἐγὼ δὲν θέλω νὰ ἐννοήσω τοιαύτας ἀληθείας.» [3])

---

1) Ἀλλ' ἡ βελτίωση τῆς ὑγείας τοῦ Αἰμιλίου δὲν κράτησε πολύ. Καὶ ὁ ποιητής - πατέρας, συγκρατώντας τὴν ἀπελπισία του, τὸν ἐνθαρρύνει.

2) Ὡστόσο δὲν μπορεῖ νὰ συγκρατηθῇ ἄλλο κι' ἀφήνει τὸν σπαραγμό του νὰ ξεσπάσῃ. Πιὸ κάτω, στὴν ἴδιαν ἐπιστολή, γράφει γιὰ τὸν φόνο τοῦ πρίγκιπα Ναπολέοντα, γιοῦ τοῦ ἄλλοτε αὐτοκράτορα Ναπολέοντα Γ'.

3) Ὅμως μετὰ τὸν πρόωρο θάνατο τοῦ ἄτυχου Αἰμίλιου, ἡ πατρικὴ καρδιὰ δὲν ἀντέχει ἄλλο. Σὲ λίγες μέρες, τὰ χαράματα τῆς 24 Ἰουλίου, μόνος, ὁλότελα μόνος, μακριὰ ἀπὸ τ' ἀκριβὰ πρόσωπα τῆς οἰκογένειάς του, ποὺ τόσο βαθειὰ ἀγάπησε, κλείνει, γεμάτος πίκρα, ὁριστικὰ τὰ μάτια.

ΠΑΤΡΙΚΑΙ ΣΥΜΒΟΥΛΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΥΙΟΝ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗΝ [1])

(ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ)

«... Νὰ συσχετισθῇς μετὰ τῶν ἐκλεκτοτέρων συμφοιτητῶν σου καὶ τῶν ἐναρετωτέρων, ἀφοῦ πρῶτον τοὺς γνωρίσῃς κατὰ βάθος.

Νὰ ἀποφεύγῃς τὰ Χαυτεῖα καὶ τὰ καφενεῖα.

Νὰ μὴ πέσῃς ποτὲ εἰς τὸ ἐλάττωμα τοῦ καπνοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ κατέστρεφε τὴν ὑγείαν σου.

Νὰ περιορισθῇς εἰς μόνην τὴν ἀγορὰν τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων ἐπίπλων.

Νὰ προσπαθήσῃς νὰ συμπεριλάβῃς καὶ τὴν δαπάνην τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ πλυσίματος εἰς τὰς 125 δραχμάς.

Νὰ ἐξοικονομήσῃς τὸ χρηματικόν, τὸ ὁποῖον θὰ φέρῃς μαζύ σου μέχρι τῆς ἐπανόδου σου εἰς Λευκάδα, ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ μεγάλα οἰκογενειακά μας βάρη.

Νὰ γυμνάζεσαι ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον γράφων τὴν καθομιλημένην ἑλληνικήν, διότι εἶσαι πολὺ ἀδύνατος.

Νὰ προφυλάττεσαι ἀπὸ τὰς αἰφνιδίας μεταβολὰς τῆς ἀτμοσφαίρας, διότι ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην αἱ Ἀθῆναι εἶναι ἐπικίνδυνοι.

Νὰ περιπατῇς τακτικῶς, χωρὶς ν' ἀπομακρύνεσαι πολὺ τῆς πόλεως.

Νὰ πληροφορηθῇς ἂν ὑπάρχῃ εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ φίλος μου Ζηνόπουλος καὶ νὰ τὸν ἐπισκεφθῇς.

Νὰ μὴ κάμῃς φορέματα παρὰ τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα.

Νὰ ἀποφεύγῃς τὰς ἁμάξας, διότι στοιχίζουν πολύ.

Νὰ τακτοποιήσῃς τὰς ὥρας τοῦ φαγητοῦ, τοῦ ὕπνου, τῆς μελέτης, τῶν μαθημάτων καὶ τοῦ περιπάτου καὶ νὰ μὴ παραβιάζῃς, ἐκτὸς ἀνωτέρας ἀνάγκης, τὸ ὡράριόν σου.

Μάθε νὰ τηρῇς τάξιν ἐν τῷ δωματίῳ σου καὶ ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ σου. Πρὸ πάντων πρόσεχε εἰς τὴν καθαριότητα τοῦ σώματος, ἥτις πρέπει νὰ συμβαδίζῃ μετὰ τῆς καθαριότητος τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας.

Ἔχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι π ρ έ π ε ι νὰ ἀναδειχθῇς δ ι δ ά κ τ ω ρ ἐντὸς ὡρισμένου χρόνου πρὸς ἐκπεραίωσιν τῶν νενομισμένων μαθημάτων καὶ μελέτα ἀόκνως, διότι ὁ πατήρ σου ἤρχισε νὰ μὴ ἀντέχῃ εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν οἰ-

---

1) Ἀνακοίνωσις Κ. Καιροφύλα. Παραινέσεις καὶ ὑποδείξεις τοῦ Ἀρ. Βαλαωρίτη στὸν γιό του Ἰωάννη, ὅταν ἀναχώρησε ἀπὸ τὴ Λευκάδα στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ ἐγγραφῇ στὴ νομικὴ σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου.

κογενειακῶν συμφερόντων. Γνωρίζεις ἀφ' ἑτέρου πόσον ἀδρῶς πληρώνεται ἡ ἀνατροφή σας καὶ προσπάθησε, χωρὶς νὰ παραβλάψῃς τὴν ὑγείαν σου, νὰ φανῇς ἄξιος τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν γονέων σου, τῆς συμπαθείας τῶν καθηγητῶν σου, τῆς ἀγάπης τῶν φίλων σου.

Ἔχε σύντροφον ἀχώριστον τὰς εὐχὰς τῆς μητρός σου καὶ τὰς ἰδικάς μου.

Ὁ Πατήρ σου

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

Β'
ΑΓΟΡΕΥΣΕΙΣ

ΑΓΟΡΕΥΣΕΙΣ[1])

Ἀγόρευσις τοῦ Ἀριστ. Βαλαωρίτου κατὰ τὴν Θ΄ συνεδρίαν τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων τῆς 21ης Ἰουνίου 1856 ἐπὶ τῆς ἐξελέγξεως τῶν ἐκλογῶν. (Ἀπὸ τὰ ἐστενογραφημένα πρακτικά).

ΠΡΟΕΔΡΟΣ.—Ἀντικείμενον τῆς ἡμερησίας διατάξεως εἶναι ἡ συζήτησις ἐπὶ τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν κατ' ἀλφαβητικὴν τῶν ἐπαρχιῶν τάξιν.

Α. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ.—Κύριε Πρόεδρε, ζητῶ τὸν λόγον.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ.—Ὁ Κύριος Βαλαωρίτης ἔχει τὸν λόγον.

Α. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ. Κύριοι! Ὅσοι ἐκ τῶν παρευρισκομένων ἔλαβον μέρος ὡς πληρεξούσιοι ἐν τῇ Β΄ Ἐθνικῇ τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσει εἰς τὴν συζήτησιν τοῦ περὶ ἐκλογῆς βουλευτῶν νόμου, δύνανται νὰ μαρτυρήσωσι μετὰ πόσης βίας καὶ ἐν μέσῳ τίνων περιστάσεων διετυπώθησαν αἱ διατάξεις, αἵτινες ὤφειλον νὰ κανονίσωσι τὸ σπουδαιότερον ἔργον, ὅπερ ἐπρόκειτο νὰ ἐπιχειρήσῃ ἡ ἐλευθέρα Ἑλλὰς μετὰ τὴν κατάρτισιν τοῦ νέου συντάγματος καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Βασιλείας.

Ἡ ἐφαρμογὴ συστήματος ὅλως ἀγνώστου, αἱ ἐλπίδες αἵτινες δικαίως ἀνεφύοντο ὡς πρὸς τὴν ριζικὴν θεραπείαν ἀρχαίου θανασίμου νοσήματος, οἱ φόβοι μὴ αὗται διαψευσθῶσι πάλιν διὰ τῆς δολιότητος, διὰ τῆς βίας, διὰ τῶν ἐπεμβάσεων, διὰ τῆς διαφθορᾶς καὶ τοιούτῳ τρόπῳ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ παρελθόν, ἐνῷ ἐβαδίζομεν πρὸς τὸ μέλλον, προὐκάλεσαν θερμοτάτας συζητήσεις, αἵτινες κυρίως ἀπέβλεπον εἰς τὴν εὕρεσιν τῶν μέσων, δι' ὧν ἠδύνατο νὰ ματαιωθῇ πᾶσα πονηρὰ πρόθεσις καὶ νὰ τιμωρηθῇ πᾶς, ὅστις ἤθελε πειραθῇ τὴν καταδολίευσιν τοῦ νόμου.

Ὡς ἐκ τούτου, Κύριοι, καθιερώθησαν δρακόντειοι ποινικαὶ διατάξεις, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι τὸ μέγεθος τῆς τιμωρίας ἤθελεν ἀναχαιτίσει ὅσους θὰ συνελάμβανον τὴν ἰδέαν νὰ κακουργήσωσι πρὸς παραβίασιν τοῦ νόμου καὶ πρὸς διαστροφὴν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐκλογῆς.

Ἀλλ' ἐνῷ ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις, συναισθανομένη τοὺς κινδύνους οὓς ἤθελε διατρέξει καὶ κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην ἐφαρμογήν του τὸ νέον ἐκλογικὸν σύστημα, προσεπάθησε νὰ φοβίσῃ τοὺς κακοβούλους, παρέλειψεν ἀφ' ἑτέρου νὰ προσδιορίσῃ τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς ἐκλογή τις ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὡς ἄκυρος, καὶ τοιουτοτρόπως ἀφέθη ἐλευθέρα ἡ εἴσοδος εἰς τὴν κατάχρησιν, εἰς τὸ σόφισμα, εἰς τὴν στρεψοδικίαν. Μόνον ἐν τῷ 67 ἄρθρῳ τοῦ περὶ ἐκλογῆς βουλευτῶν νόμου, ὡς ἐν παρόδῳ, γίνεται μνεία περὶ ἀκυρώσεως ἢ ἐπικυρώσεως ἐκλογῆς τινος.

Ἀγαθῇ τύχῃ, Κύριοι. Διότι ἐμφαίνεται τοὐλάχιστον διὰ τοῦ ἄρθρου τούτου κεκαλυμμένη μέν, οὐχ ἧττον δὲ ὑπάρχουσα ἐν τῷ νῷ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἡ πεποίθησις ὅτι ἀνεξαρτήτως τῶν ποινῶν αἵτινες ἤθελον ἐπιβάλλεσθαι εἰς

---

1) Ἡ ἐπιλογὴ τῶν ἀγορεύσεων τοῦ Βαλαωρίτη δίνεται κατὰ χρονολογικὴ σειρά. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν οἱ σχετικὲς μὲ τοὺς Λευκαδίους.

τοὺς ὅπως δήποτε παραβιάζοντας τὸν νόμον, θὰ παρουσιάζοντο καὶ περιπτώσεις ἀναγκαίως ἐπιφέρουσαι τὴν ἀκύρωσιν μιᾶς ἐκλογῆς.

Οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρνηθῇ τις τοιαύτην ὑπόθεσιν, καθόσον ἐκ τῆς ἀρνήσεως ταύτης θὰ προέκυπτε τὸ ἀποτρόπαιον συμπέρασμα, ὅτι ἐν οὐδεμιᾷ περιστάσει ἐκλογή τις θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἄκυρος.—Ἐν τοσούτῳ εἶναι ἀναντίρρητον, Κύριοι, ὅτι ἔλλειμμά τι ὑπάρχει ἐν τῷ νόμῳ καὶ ἡ βουλὴ αὕτη προσκαλεῖται διὰ τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς νὰ τὸ συμπληρώσῃ.

Ἕκαστος ἡμῶν ἐν τῷ ἰδίῳ τμήματι ἐργασθεὶς καὶ ἐκ τοῦ πλησίον ἐξετάσας τὰ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν τελευταίων ἐκλογῶν διατρέξαντα, πρέπει νὰ ὁμολογήσῃ, Κύριοι, ὅτι παρ' ἐλπίδα καὶ ὅλως ἀπροσδοκήτως ἔν τισιν ἐπαρχίαις τοῦ Βασιλείου ἔλαβον χώραν καταχρήσεις ἱκαναὶ νὰ γεννήσωσι σπουδαιοτάτους φόβους καὶ νὰ καταστρέψωσιν ἀπὸ τοῦδε πᾶσαν ἐλπίδα μελλούσης βελτιώσεως.

Ἀπέναντι τοῦ ἐπικειμένου τούτου κινδύνου νομίζετε, Κύριοι, ὅτι θὰ ἦτο εὔλογον, θὰ ἦτο συνετόν, νὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἐξέλεγξιν χωρὶς προηγουμένως νὰ δοθῇ ἔναρξις εἰς γενικήν τινα συζήτησιν, ἥτις νὰ χρησιμεύσῃ καὶ πρὸς διαφωτισμὸν τοῦ ἔθνους καὶ πρὸς ὁδηγίαν τῆς συνειδήσεώς μας.

Νομίζετε ὅτι θέτοντες ὑπὸ βάσανον μίαν πρὸς μίαν τὰς ἐκλογάς, καὶ γινώσκοντες ἐκ τῶν προτέρων, Κύριοι, πόσον εὐκόλως εἰσχωρεῖ ἐν τῷ περιβόλῳ τούτῳ ἡ συμπάθεια, ἡ παράβλεψις, νομίζετε, λέγω, ὅτι δὲν κινδυνεύομεν νὰ ἴδωμεν νομιμοποιουμένας ἁπάσας καὶ τοιούτῳ τρόπῳ ματαιουμένας ἐκ μιᾶς τὰς ἐλπίδας τοῦ ἔθνους καὶ τὰς δικαίας ἀπαιτήσεις του;

Κύριοι, τὸ ζήτημα τῆς ἐξελέγξεως εὐλόγως παρίσταται σήμερον ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ζωτικὸν καὶ σπουδαῖον. Ἢ οἱ ἐλεύθεροι θεσμοὶ οἱ καθιερωθέντες ἐν τῷ θεμελιώδει νόμῳ πρέπει εἰλικρινῶς καὶ τιμίως νὰ ἐφαρμοσθῶσιν, ἢ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας ἡμεῖς τὰς ἀπαιτοῦμεν ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἐμπαίζωμεν δι' αὐτῶν καὶ νὰ ἐκμεταλλευώμεθα τὴν ἀγαθοπιστίαν ἢ τὴν νηπιότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τοιαύτην μορφήν, Κύριοι, ὀφείλετε νὰ τὴν ἀποκρούσητε. — Πρέπει λοιπόν, Κύριοι, καὶ πρὸς ἀκριβῆ ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων μας καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς κοινῆς γνώμης, ἥτις πανταχόθεν ἐγείρεται τρικυμιώδης καὶ βιαία, προβαίνοντες εἰς τὴν ἐξέλεγξιν νὰ μὴ παραλείψωμεν οὐδὲν μέσον ἐξ ἐκείνων ἅτινα δύνανται νὰ σαφηνίσωσι καὶ διευκολύνωσιν ἐργασίαν ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς δυσχερεστάτην καὶ ἀκροσφαλῆ.

Κατ' ἐμέ, Κύριοι, φρονῶ ὅτι ἕκαστος τῶν βουλευτῶν, ἔχων ἤδη ἀνὰ χεῖρας τὰς ἐκθέσεις τῶν τμημάτων καὶ μορφώσας ἰδίαν πεποίθησιν ὡς πρὸς τὰ διατρέξαντα κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν τελευταίων ἐκλογῶν, εὑρίσκεται εἰς κατάστασιν νὰ προσδιορίσῃ τὰς περιπτώσεις αἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀποχρῶσαι αἰτίαι ἀκυρώσεως, ὡς ἐκ τούτου δὲ γνωμοδοτῶ ἵνα μὴ προβῇ ἡ Βουλὴ εἰς τὴν ἐξέλεγξιν πρὶν ἢ τεθῶσι γενικαί τινες ἀρχαί, αἵτινες, ἀνεξαρτήτως τῶν προσωπικῶν ζητημάτων, πρέπει νὰ ὑφίστανται καὶ νὰ καθοδηγῶσιν ἡμᾶς, ἂν πραγματικῶς ἐπιποθοῦμεν νὰ ἴδωμεν περατουμένην τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐν ἀμεροληψίᾳ καὶ νομιμότητι.

Τόσον δὲ κατακυριεύομαι ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι ἡ Βουλὴ αὕτη ὀφείλει παντοίῳ τρόπῳ νὰ δείξῃ ὅτι συναισθάνεται τὴν βαρύτητα τῆς εὐθύνης ἥτις τῇ ἀνετέθη, καὶ τόσον εἶμαι πεπεισμένος, Κύριοι, ὅτι ἐκ τοῦ πρώτου τούτου ἔργου ἐξήρτηται ἡ τύχη τοῦ ὅλου πολιτεύματος, ὥστε, ἐπικαλούμενος τὸν πατριωτισμὸν ὑμῶν, τολμῶ νὰ σᾶς παρακαλέσω ἵνα μὴ σπεύσητε. Ἂν πέπρωταί ποτε ἡ Βουλὴ αὕτη νὰ μὴ κατορθώσῃ ἄλλο τι παρὰ νὰ σώσῃ ἐκ τοῦ ὀλέθρου θεσμὸν δικαίως θεωρούμενον ὡς τὸν θεμέλιον λίθον τοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ οἰ-

κοδομήματος, ἔστε βέβαιοι ὅτι θέλει κατακτήσει τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς πατρίδος.

Δὲν προτίθεμαι, Κύριοι, νὰ μακρηγορήσω τώρα, καὶ ἐπιφυλάσσομαι, ἂν ἡ Βουλὴ παραδεχθῇ τὴν πρότασίν μου, τότε νὰ ζητήσω τὸν λόγον καὶ μετὰ πάσης τῆς παρρησίας νὰ ἐκθέσω τὰς πεποιθήσεις μου. Ἐπὶ τοῦ παρόντος περιορίζομαι εἰς τὰς ὀλίγας ταύτας παρατηρήσεις καὶ συμπεραίνων ἐπαναλαμβάνω ὅτι:

Ἂν ἐν γενικῇ τινι καὶ προκαταρκτικῇ συζητήσει δὲν ὁρισθῶσιν ἀρχαί τινες, δυνάμεναι νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς κανόνες καὶ αἵτινες ἐφαρμοζόμεναι μετὰ τῆς αὐστηροτέρας ἀμεροληψίας νὰ ἐπιφέρωσι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀκυρώσεως καὶ τῆς ἐπικυρώσεως, φοβοῦμαι μὴ τὸ ζήτημα τῆς ἐξελέγξεως, μυριοτρόπως περιπλεκόμενον καὶ αὐθαιρέτως λυόμενον κατὰ τὰς ἐντυπώσεις τῆς στιγμῆς, καταδείξῃ ἡμᾶς ἀναξίους τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ ἔθνους καὶ θεωρηθῶμεν ἀληθὲς παράρτημα τῶν Βουλῶν ἐκείνων, αἵτινες ὑπῆρξαν ὁ μόνος λόγος τῆς ἠθικῆς ἐκπτώσεως, τῆς αἰσχροτέρας διαφθορᾶς καὶ τῆς ἀκατονομάστου ἐλεεινότητος εἰς ἣν ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν περιῆλθε τὸ ἔθνος καὶ ὅθεν ὑμεῖς μόνοι δύνασθε νὰ τὸ σώσητε.

ΠΡΟΤΑΣΙΣ

«Νὰ ἐπιτραπῇ προκαταρκτικὴ συζήτησις σκοπὸν ἔχουσα τὴν καθιέρωσιν γενικῶν ἀρχῶν, ὅθεν ὁρμωμένη ἡ Βουλὴ νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀμερόληπτον καὶ αὐστηρὰν ἐξέλεγξιν τῶν ἐκλογῶν.»

Μετὰ ταῦτα ἠγόρευσαν οἱ βουλευταὶ Ἰακωβᾶτος καὶ Παπαμιχαλόπουλος, ὅστις καὶ ἐπέκρινε τὸν Κύριον Βαλαωρίτην ὡς πρεσβεύοντα δῆθεν ἀντισυνταγματικὰς ἀρχάς.

Α. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ.— Κύριοι, προκληθεὶς παρὰ τοῦ βουλευτοῦ Παπαμιχαλοπούλου, παρακαλῶ ὑμᾶς νὰ μοὶ ἐπιτρέψητε νὰ ἐξηγηθῶ μετὰ πάσης τῆς σαφηνείας. Ἐνῷ ἀποστρέφομαι ἐκ συστήματος καὶ ἰδίας ἀνατροφῆς πάντα τὰ προσωπικὰ ζητήματα, ἔστε βέβαιοι ὅτι οὔτε τὰ ἀποφεύγω οὔτε τὰ φοβοῦμαι, ὁσάκις μοὶ ῥίπτονται κατὰ μέτωπον.

Εὔκολον ἦτο νὰ προΐδῃ τις, Κύριοι, ὅτι κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς ταύτης πρῶτον σύνθημα πολέμου ἤθελεν ἐγερθῆ τὸ περὶ ἐξελέγξεως τῶν ἐκλογῶν ζήτημα. Ἄμεσος ἢ ἔμμεσος κυβερνητικὴ ἐπέμβασις, βίαι, διαφθορά, καταδολίευσις τοῦ ἱερωτάτου δικαιώματος ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου ἰσχυρισμὸς ὅτι πλήρης ἀμεροληψία καὶ νομιμότης ἐπεκράτησε κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νέου ἐκλογικοῦ συστήματος τοῦ καθιερωθέντος παρὰ τῆς Β΄ Ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως.

Ταῦτα πάντα, ἀνεξαρτήτως τῶν ἐπισήμων ἐνστάσεων, διαδίδονται πανταχόθεν, τὸ σκότος γίνεται παχύτερον, αὐξάνει ἡ σύγχυσις καὶ ἡ πατρὶς φαίνεται ἱσταμένη παρὰ τὸ στόμιον ἀχανοῦς βαράθρου, ὅθεν μόναι αἱ χεῖρες τῆς ἀντιπροσωπείας δύνανται νὰ τὴν σώσωσι.

Εὐλόγως, Κύριοι. Διότι συναισθανόμεθα ἅπαντες ὅτι πρόκειται ν' ἀποδειχθῇ οὐχὶ μόνον ἂν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐπιδοκιμάζῃ ἢ ὄχι τὴν πορείαν τῆς Κυβερνήσεώς του, ἀλλὰ πρόκειται ν' ἀποδειχθῇ ἂν καὶ τὸ νέον Σύνταγμά μας, ὡς καὶ τὸ προγενέστερον αὐτοῦ, θὰ εἶναι γελοιωδεστάτη κωμικὴ παράστασις πρὸς ἐμπαιγμὸν τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας καὶ τῶν μεγάλων ἐθνικῶν συμφερόντων.

Τὸ ζήτημα τοῦτο περιλαμβάνει καὶ κυβερνῶντας καὶ κυβερνωμένους, θί-

γει τὸ ζωτικώτερον μέρος τῶν θεσμῶν μας καὶ περιέχει τὴν λύσιν εὐρυτέρου καὶ σπουδαιοτέρου ζητήματος. Πρόκειται δηλαδὴ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς νὰ μάθη ποία θὰ εἶναι ἡ τύχη του ὑπὸ τὸ κράτος πολιτεύματος παρέχοντος κατὰ τὸ φαινόμενον πάσας τὰς ἐγγυήσεις καὶ συνταχθέντος ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι τὰ ἱερώτερα τοῦ πολίτου δικαιώματα περιεφρουρήθησαν δι' ἀπορθήτων χαρακωμάτων.

Ἀνοίγεται λοιπὸν εὐρὺ τὸ στάδιον εἰς τὴν συζήτησιν. Εἶναι αὕτη ἡ πρώτη εὐκαιρία, καθ' ἣν οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ λαοῦ ὀφείλουσι κατὰ καθῆκον ἵνα ἐκφράσωσι τὰς πεποιθήσεις των, ἄνευ περιαγωγῶν, μετ' εὐσυνειδησίας, ἵνα τέλος προκύψῃ ἡ ἀδυσώπητος ἀλήθεια, καί, ἂν ὑπάρχῃ ἀνάγκη, λάβῃ τὸ ἔθνος τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς θεραπείαν τῶν δεινῶν του.

Ὁ ἀγὼν εἶναι ἔντιμος, εἶναι ὑπὲρ πάντα ἄλλον σπουδαῖος. Οἶαι δήποτε δὲ καὶ ἂν ὦσιν αἱ δοξασίαι αἵτινες θέλουσι κηρυχθῆ ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου, ὑμεῖς ὀφείλετε νὰ τὰς ἀκροασθῆτε μετ' ἀνοχῆς. Διότι, ἂν ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου πέπρωται νὰ μὴ εἶναι πλήρης ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, ἂν οἱ παριστάμενοι ὡς μάρτυρες ἢ ὡς θεαταὶ ἐν ταῖς παρούσαις δυσχερεστάταις περιστάσεσι δὲν δείξωσι σεβασμὸν καὶ πρὸς πεποιθήσεις ἀντιθέτους εἰς τὰς ἰδέας καὶ τὰς προλήψεις των, τότε λυποῦμαι νὰ τὸ εἴπω, ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου τούτου τῆς ἐλευθερίας θὰ ἴδωμεν αἴφνης καθημένην ἐπὶ τοῦ σιδηροῦ θρόνου της τὴν ἀποτροπαιοτέραν τυραννίαν.

Πέποιθα ὅτι δὲν θέλουσιν ἐπανέλθει πλέον αἱ θλιβεραὶ σκηναί, αἵτινες τοσοῦτον καιρίως προσέβαλον τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ αἵτινες διήγειρον ἄσβεστα πάθη μεταξὺ ἀδελφῶν, μεταξὺ τέκνων τῆς αὐτῆς μητρός. Αἱ ἀντιστρατευόμεναι μερίδες καὶ οἱ ἐκτὸς τῆς Βουλῆς ταύτης ἀνήκοντες εἰς αὐτὰς ἂς μὴ λησμονήσωσιν ὅτι ἡ κοσμιότης τῶν ἐκφράσεων καὶ ἡ σεμνότης τῆς συμπεριφορᾶς εἶναι μέτρον, δι' οὗ σταθμίζεται ἡ πολιτικὴ ἀγωγὴ ἑνὸς ἔθνους. Οἱ προπηλακισμοί, αἱ ὕβρεις, οἱ χλευασμοὶ εἶναι ὅπλα ἄτιμα, μὴ ἰδιάζοντα εἰς λαὸν ἀληθῶς ἀνδρικὸν καὶ ἔχοντα σήμερον πλέον παρά ποτε ἀνάγκην νὰ δείξῃ ὅτι ἄξιος εἶναι καλητέρας τύχης καὶ αἰσιωτέρου μέλλοντος.

Ἂν ἡ Βουλὴ ἀσπάζεται τὰς προκαταρκτικὰς ταύτας παρατηρήσεις (καὶ περὶ τούτου οὐδόλως ἀμφιβάλλω), τότε, Κύριοι, ἀσμένως θέλω προβῆ εἰς τὴν ἀγόρευσίν μου καὶ θέλω ἐκθέσει τὰς ἰδέας μου μετὰ πάσης τῆς παρρησίας, οὐχὶ μόνον πρὸς ἐκπλήρωσιν βουλευτικοῦ καθήκοντος, ἀλλὰ πρὸς ἰδιαιτέραν ἱκανοποίησίν μου, καθόσον εὐηρεστήθησαν πολλοί, δολίως παρεξηγήσαντες τὴν εἰλικρίνειάν μου, νὰ μὲ παραστήσωσιν ὡς ἀπόστολον πολιτικοῦ δόγματος τείνοντος νὰ ἐπιφέρῃ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐλευθεριῶν μας.

Ἀφοῦ ἐν τῷ θεμελιώδει νόμῳ τῆς ἐπικρατείας εἰσήχθησαν ἤδη καὶ καθιερώθησαν ἀρχαί τινες, ἀπολύτως μὲν ἱεραί, σχετικῶς δὲ πρὸς τὰς ἡμετέρας περιστάσεις ἴσως πρόωροι, οὐδὲν ἄλλο μέσον θεραπείας ὑπάρχει πρὸς ἀποφυγὴν δεινῶν ἀκαταλογίστων, ἐκτὸς τῆς αὐστηρᾶς, τῆς ἀδυσωπήτου κρίσεως, ἣν ἡ ἀντιπροσωπεία τοῦ ἔθνους πρέπει νὰ ἐκφέρῃ καθ' οἱασδήποτε παρεκτροπῆς ἢ παρανομίας, ὅθεν καὶ ἂν προέρχεται εἴτε ἄνωθεν εἴτε κάτωθεν· ἵνα δὲ ἡ βουλὴ αὕτη ἀποβῇ ἀληθῶς χρήσιμος, ὀφείλει, κατ' ἐμὴν γνώμην, οὐ μόνον νὰ νομοθετῇ, ἀλλὰ καὶ νὰ διδάσκῃ τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, πρὸς φωτισμὸν λαοῦ κινδυνεύοντος νὰ γίνῃ ἕρμαιον τῆς ἀπάτης καὶ νὰ ἐξοικειωθῇ μετὰ τῶν καταχρήσεων, πιστεύων ἐν τῇ ἀθῳότητι αὐτοῦ ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία κεῖται ἐν τῇ βίᾳ, ἐν τῇ ἀκολασίᾳ, ἐν τῇ διαφθορᾷ, ἢ ἐν τῇ παρανομίᾳ.

Ἀναβαίνων ἐπὶ τοῦ βήματος τούτου καὶ λαμβάνων τὸν λόγον ἐπὶ θέματος λίαν ἀκροσφαλοῦς καὶ σπουδαίου, ἐπικαλοῦμαι τὴν προσοχήν σας. Προθύμως

δὲ ἀπὸ τοῦδε διαδηλῶ ὅτι τὸ περὶ ἐξελέγξεως τῶν ἐκλογῶν ζήτημα ἐγὼ τὸ θεωρῶ ὡς ζήτημα ἐθνικῆς τιμῆς.

ΠΟΛΛΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ.—Ὅλοι, ὅλοι.

ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ.—Ὅλοι, Κύριοι. Πέποιθα περὶ τούτου, ἀλλὰ ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν δικαιοῦμαι νὰ καταταχθῶ καὶ ἐγὼ μεταξὺ ἐκείνων οἵτινες δὲν ἐσυνήθισαν νὰ παίζωσιν οὔτε μὲ τὴν ἰδίαν τιμήν των οὔτε μὲ τὴν τιμὴν τοῦ ἔθνους των.

Βεβαίως, Κύριοι, δὲν ἤθελε δυνηθῆ νὰ καταγράψῃ τις μεταξὺ τῶν νεωτέρων εἰδήσεων τὰς μικρὰς συμπαθείας του ὑπὲρ τοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ πολιτεύματος, ὅπως μέχρι τοῦδε ἐφηρμόσθη ἐν Ἑλλάδι. Ταύτας διετράνωσα πολλάκις καὶ πολλαχῶς, εἴτε ὡς βουλευτὴς τοῦ Ἰονίου λαοῦ, εἴτε ἐμαχόμην ὑπὲρ τοῦ θριάμβου τῆς ἐθνικῆς ἰδέας καὶ ἔβλεπον τόσον τὰ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ὅσον καὶ τὰ ἐν Ἑπτανήσῳ διατρέχοντα, εἴτε, ἀγαθῇ τύχῃ, ὡς πληρεξούσιος τοῦ ἔθνους, ὅτε μὲ ἀπέστελλεν ἡ πατρίς μου πρὸς κατάρτισιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτεύματος καὶ ἔλαβον ἐκ τοῦ πλησίον ἀκριβεστέραν γνῶσιν τῶν πραγμάτων.

Ἐνδόμυχος πεποίθησις, βαθέως ριζωμένη ἐν τῇ καρδίᾳ μου καὶ λαβοῦσα ἔκτοτε ἐν ἐμοὶ τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ κῦρος θρησκευτικοῦ δόγματος, μὲ βιάζει νὰ πιστεύω ὅτι ἡ ἐλευθέρα μερὶς τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἐξαντλεῖ ἀδιαλείπτως πάσας τὰς ζωτικὰς αὐτῆς δυνάμεις ἐν μέσῳ τῶν περισπασμῶν οἵτινες παρακολουθοῦσι τὸν πολιτικὸν βίον ὑπὸ τὸ κράτος πολιτεύματος κυρίως στηριζομένου ἐπὶ τῆς πάλης καὶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν στοιχείων, ἅτινα ἀπαρτίζουσι τὴν μεγάλην κοινωνικὴν ἑνότητα.

Συνεπείᾳ τῆς πεποιθήσεως ταύτης διεκήρυξα ὅτι, ἂν εἶναι ἀληθὴς ὁ προορισμὸς τῆς φυλῆς μας, ἂν πέπρωταί ποτε τὸ μικροσκοπικὸν τοῦτο βασίλειον νὰ γίνῃ κέντρον εὐρυτέρου τινὸς κύκλου, κατ' ἐμέ, Κύριοι, ἡ φύσις καὶ τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος τούτου, ἐκ συστήματος δολιευομένου, ἀνέστελλον ὀλεθρίως τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος.

Καὶ τῷ ὄντι, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ δειλιάσῃ τις, ὅταν βλέπῃ ἐκ τοῦ πλησίον πάσας τὰς ἀσχημίας, αἵτινες ἀναφύονται παρ' ἡμῖν κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν θεσμῶν, ἐν οἷς καθιερώθησαν τὰ τιμαλφέστερα δικαιώματα καὶ ὅπου διετυπώθησαν αἱ ὑγιέστεραι ἀρχαὶ τῆς ἐπιστήμης;

Ἂν ρίψῃ τις τὸ βλέμμα ἐπὶ τῆς πληθύος τῶν ἐφημερίδων αἵτινες πλημμυρίζουσι τὴν Ἑλλάδα, καταλαμβάνεται, Κύριοι, ὑπὸ ἀνεκφράστου βαρυθυμίας, ἀναλογιζόμενος ὅτι, ἐνῷ εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου παρεδόθη κυρίως καὶ ἐνεπιστεύθη ἡ πολιτικὴ ἀγωγὴ τῆς Ἑλλάδος, οὗτος δὲν ἐχρησίμευσε μέχρι τοῦδε παρὰ νὰ ζωογονῇ τὴν ἐμπάθειαν, νὰ σπείρῃ τὸν σπόρον τῆς ἔριδος, νὰ καθιστᾷ δριμυτέρους τοὺς ἀνταγωνισμοὺς καὶ νὰ συνηθίζῃ τὸν λαὸν ἵνα τέρπεται καὶ ἐνασμενίζῃ παριστάμενος θεατὴς προσβολῶν θανασίμων, ἀσέμνων ὕβρεων καὶ πικροτάτων διαπληκτισμῶν.

Μὰ τὴν ἀλήθειαν, Κύριοι, τὰ φάρμακα ταῦτα δὲν θέλουσι ποτὲ συντείνει πρὸς θεραπείαν τῶν κοινωνικῶν πληγῶν μας. Καθ' ἑκάστην ἀνοίγονται νέαι καὶ ρέει ἐξ αὐτῶν τὸ αἷμα καὶ ἐξατμίζεται ἐκεῖθεν τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλλάδος.

Εἶναι δὲ λυπηρὸν ὅτι, ἐνῷ ἐν τῷ θεμελιώδει νόμῳ κηρύττεται ἀπαραβίαστον ἄσυλον ἡ κατοικία τοῦ πολίτου, ἐνῷ εἰς ἀνθρώπινον ὀφθαλμὸν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἰσχωρῇ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου, ὅπου ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς θείας ἀντιλήψεως κυοφορεῖται καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἀνθρωπότης, ἔξεστι τοῖς καπηλευομένοις τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου νὰ εἰσβάλλωσιν ἐχθρικῶς καὶ μετατρέποντες τὸν κάλαμον εἰς καταστρεπτικὴν σκαπάνην, νὰ ἐξορύττωσι τὰ θεμέλια τοῦ οἰκογενειακοῦ ναοῦ, διαρρηγνύοντες οὕτω πως τοὺς δεσμοὺς δι' ὧν συνδέονται οἱ πολῖται, καὶ ἐπιφέροντες θανάσιμα τραύματα εἰς τὴν ἑνότητα ἑνὸς

ἔθνους μὴ δυναμένου νὰ σωθῇ ἐκ τῶν πολιορκούντων αὐτὸ κινδύνων παρὰ διὰ μόνης τῆς ἀγάπης.

Ἐξέλιπε, Κύριοι, πᾶσα σεμνότης, πᾶσα εὐπρέπεια. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἀκραιφνέστεροι χαρακτῆρες, ἂν ἔχωσι τὸ ἀτύχημα νὰ μὴ συμμερίζωνται δοξασίας τινάς, πρέπει νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὸ βασανιστήριον ἐκεῖνο. Θὰ στιγματισθῶσιν ἐπὶ τοῦ μετώπου διὰ πυρακτωμένου σιδήρου, τὸ ὄνομα αὐτῶν θὰ ποδοπατηθῇ ἐν ταῖς τριοδίοις· ἀλαλάζων καὶ εὐφραινόμενος ὁ ὄχλος πρέπει νὰ σύρῃ τὴν διαγωγήν των ἐν τῷ βορβόρῳ, καὶ ὅταν ἡ σταύρωσις αὕτη πληρωθῇ, τότε κατὰ τὴν γνώμην τινῶν τυγχάνει ἱκανοποιημένη ἡ Θεὰ Ἐλευθερία, διότι ἡ ἰσότης, ἡ ἀπόλυτος ἰσότης, ἀπαιτεῖ ἵνα μὴ ὑπάρχωσι κοινωνικαὶ διακρίσεις οὔτε ἠθικαὶ οὔτε φυσικαί, ἀλλὰ πάντες νᾶνοι καὶ ὑποκλινεῖς νὰ ζῶσι δουλωμένοι ὑπὸ τὸ σκῆπτρον παντοδυνάμου τινὸς βασιλίδος καὶ δεσποίνης, ἀποκαλουμένης Κοινῆς Γνώμης.

Κοινὴ Γνώμη! Ἔλεγεν ὁ ἀείμνηστος ποιητὴς Σχίλλερ: «ἂν ἀποσυνθέσῃ τις τὴν βροντήν, θὰ εὕρῃ ὅτι σύγκειται ἐξ ἀσθενεστάτων τινῶν ἤχων, μὴ ὄντων οὔτε κἂν ἐπαισθητῶν εἰς τὴν ἀκοήν μας, ἂν κεχωρισμένοι ἀπ' ἀλλήλων ἤθελον τυχὸν τὴν προσβάλει». Ἐφαρμοζομένης ἐπὶ τοῦ προκειμένου τῆς θεωρίας ταύτης θὰ ἐμένομεν, φοβοῦμαι, Κύριοι, ὅλως ἐμβρόντητοι, παρατηροῦντες ἐκ τοῦ πλησίον ποῖα τὰ συνθετικὰ στοιχεῖα τὰ ἀπαρτίζοντα πολλάκις τὴν ἰδανικὴν ἐκείνην δύναμιν, ἣν ἀποκαλοῦμεν Κοινὴν Γνώμην.

Καὶ μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ταυτοχρόνως κυκλοφοροῦσι παρ' ἡμῖν καὶ δεσπόζουσι πάμπολλαι κοιναὶ γνῶμαι, ποτὲ μὲν ἀντίθετοι πρὸς ἀλλήλας, ποτὲ δὲ συγκερασμέναι παντοίῳ τρόπῳ, καὶ παριστάνουσι θέαμα δυνάμενον νὰ τέρψῃ ὡς ἐκ τῆς ἀπεριορίστου αὐτοῦ ποικιλίας τὴν περιέργειαν τοῦ παρεπιδημοῦντος ξένου ἢ τοὺς κρυφοὺς καὶ φανεροὺς ἐχθρούς μας, ἱκανὸν ὅμως νὰ σπαράξῃ καὶ τὴν καρδίαν παντὸς ἀληθοῦς καὶ γνησίου τέκνου τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλὰ λέγουσιν οἱ ἀφῃρημένοι δογματολόγοι, οἱ μύσται τῆς ἐπιστήμης, οἱ ἀπαιτοῦντες ἵνα τὰ πάντα κύπτωσιν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν ἀπολύτων θεωρημάτων: Κοινὴ Γνώμη ἐπισήμως ἀναγνωρίζεται παρ' ἡμῖν ἡ διὰ τῆς καθολικῆς καὶ μυστικῆς ψηφοφορίας ἐκδηλουμένη θέλησις τῶν περισσοτέρων.

Ἐνθυμοῦμαι, Κύριοι, ὅτι κατὰ τὸν τελευταῖον Ἀπρίλιον ἀνέγνωσα μετὰ πολλῆς ἐπιστασίας καὶ μεγάλης εὐχαριστήσεως κύριον ἄρθρον κατεχωρημένον ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 1421 φύλλῳ τῆς «Αὐγῆς» καὶ ἐπιγραφόμενον «Τὰ ἄλυτα ζητήματα.»

Ὅταν αἱ ἀλήθειαι, ἔστωσαν καὶ πικραί, διασαλπίζωνται μετὰ παρρησίας, θεραπεύουσι κατά τι τὴν ψυχὴν τοῦ ἀναγνώστου· τοὐλάχιστον συλλαμβάνει τις τὴν ἐλπίδα μελλούσης ἐπανορθώσεως. Τὸ ψεῦδος, αἱ ἀπατηλαὶ ὑποσχέσεις, ἡ συστηματικὴ καὶ δολία στρέβλωσις παντὸς ζητήματος εἶναι ὄλεθρος, εἶναι ψυχικὸς θάνατος.

Λέγει λοιπὸν ἡ «Αὐγή», καὶ λέγει ὀρθῶς: Ποία ποτὲ ἐκλογὴ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ὑπῆρξεν ἐλευθέρα; Καὶ προβαίνουσα ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου καὶ χρωμένη τοῖς παραδείγμασι τῆς ἱστορίας, φθάνει εἰς τὸ ἀπελπιστικὸν συμπέρασμα, ὅτι παρὰ λαοῦ μὴ γινώσκοντος τὴν ἀξίαν τῆς ψήφου καὶ μὴ ἐννοοῦντος ὅτι ἐκ τῆς μυστηριώδους ἐκείνης κάλπης πηγάζουσι καὶ γεννῶνται ὅλα τὰ κακὰ ὅσα μαστίζουσι τὴν κοινωνίαν ταύτην, δὲν δύναται νὰ ἐλπίσῃ τις ἀληθῶς ἐλευθέραν καὶ ἀνεπηρέαστον ἐκλογήν.

ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΑΔΗΣ.— Μὲ συγχωρεῖτε, νὰ σᾶς διακόψω;

ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ.—Ὄχι... ποτέ...

ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΑΔΗΣ.— Εἶναι καταστροφὴ αὐτά, τὰ ὁποῖα λέγετε διὰ τὸν λαόν.

ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ. — Εἶναι πολὺ μεγαλητέρα ἡ ὠφέλεια τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς ἀπολαμβάνει ἐκ τῆς συζητήσεως ταύτης, παρὰ ἐκ τῆς παραδοχῆς τινῶν νομοσχεδίων.

Ἂν εἰς τὰς κρίσεις ταύτας τῆς «Αὐγῆς» προσθέσῃ ἕκαστος ἡμῶν τὰς ἰδιαιτέρας σκέψεις του, ἂν ὡς ὑποψήφιος ἢ ὡς ὄργανον μερίδος τινὸς ἢ ὡς μάρτυς αὐτόπτης καὶ ἀδιόφορος ἐπισυνάψῃ τὰς ἐνδομύχους καὶ εἰλικρινεῖς πεποιθήσεις του, βεβαίως, Κύριοι, οὐδεὶς θέλει τολμήσει νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι τὸ ἱερὸν δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν διενεργεῖται παρ' ἡμῖν μετὰ τῆς ἀνεξαρτησίας ἐκείνης ἥτις ἀπαιτεῖται καὶ παρὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ παρὰ τοῦ νόμου, ὅπως ἐναργῶς προκύπτουσιν αἱ ὑπερισχύουσαι πολιτικαὶ δοξασίαι.

Ὅταν προσεγγίσῃ ἡ ὥρα, καθ' ἣν ἀναπτύσσεται συνήθως ὁ ἐκλογικὸς παροξυσμός, τότε ἡ κοινωνία αὕτη παρίστησιν ἀληθῶς ἐλεεινὸν καὶ σπαραξικάρδιον θέαμα. Ὀχλαγωγοὶ καὶ συκοφάνται παντὸς εἴδους περιφέρονται εἰς τὰς ἀγυιάς, εἰσέρχονται νύκτωρ ἐντὸς τῆς καλύβης τοῦ φιλησύχου ἐργάτου, ἐπιχειροῦσι τὴν στρέβλωσιν τῆς διανοίας του, κατηχοῦσιν αὐτὸν ἐν παραβύστῳ, ῥίπτουσιν εἰς τὴν ἀθώαν ψυχήν του ἢ τὸν σπόρον τοῦ μίσους, ἢ τὸ δέλεαρ τῶν ἀπατηλῶν ἐλπίδων, ἢ τὸ δηλητήριον τῆς ἀμέσου διαφθορᾶς, δεσμεύουσι τὴν συνείδησίν του διὰ φοβερῶν ὅρκων. Καὶ ὁ πολίτης ἐκεῖνος, ὅστις μέχρι χθὲς παρακολουθῶν τὰς ἀγαθὰς ὁρμάς μου ἦτο ἴσως εἰς κατάστασιν νὰ διακρίνῃ τὸ φῶς ἀπὸ τοῦ σκότους, τῇ ἐπαύριον τυφλὸς τὸν νοῦν δίδεται εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἐπιβούλων εἰσηγήσεων, αἵτινες τὸν παρεμόρφωσαν ἢ καὶ τὸν ἐξηγρίωσαν.

Τότε ἐφευρίσκονται καινοφανῆ τεχνάσματα, διασπείρονται ἀλλόκοτοι φῆμαι, ἐξυπνοῦνται καὶ ἐρεθίζονται ἀρχαῖαι πληγαὶ καὶ ἐν μέσῳ τοῦ ἀκατανομάστου τούτου στροβίλου τελεῖται, Κύριοι, τὸ μυστήριον τῆς ἐκλογῆς, πληροῦται ἡ κάλπη, ἥτις εἶναι ἡ μήτρα τῆς πολιτείας, συλλαμβάνεται καὶ κυοφορεῖται ὁ προσδοκώμενος ἀντιπρόσωπος, γεννᾶται τὸ προσφιλὲς τέκνον τοῦ λαοῦ, ὁ Μεσσίας τῆς σωτηρίας τοῦ ἔθνους, τὸ παρθενικὸν ἀπαύγασμα τῆς κοινῆς γνώμης.

Μὴ ἀπατώμεθα, πρὸς Θεοῦ, πιστεύοντες ὅτι αἱ ἐκλογαί, ὡς διεξήχθησαν μέχρι τοῦδε παρ' ἡμῖν, εἶναι τὸ δυναμόμετρον τῶν πολιτικῶν μας πεποιθήσεων. Δὲν ὑπῆρξαν, ἐκτὸς μικρῶν ἐξαιρέσεων, παρὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς αὐθαιρεσίας τῶν τοπικῶν περιστάσεων καὶ τῆς περὶ τὸ ἐξαπατᾶν καὶ ῥαδιουργεῖν καὶ διαφθείρειν μεγαλητέρας ἱκανότητος. Αὕτη εἶναι ἡ πικρὰ ἀλήθεια καὶ ἐκ τῆς ἀληθείας ταύτης πηγάζει τὸ πικρότερον συμπέρασμα, ὅτι τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, βασιζόμενον κυρίως εἰς τὴν θέλησιν τῶν περισσοτέρων, δὲν ὑπῆρξεν ἐν Ἑλλάδι παρὰ φενακισμὸς καὶ χλεύη, ἀφοῦ οἱ περισσότεροι οὗτοι ἢ καὶ πάντες ἀνακηρύττονται ὡς οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ λαοῦ, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν περιστάσεων τῆς στιγμῆς καὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα προσκαίρου τινὸς καὶ τεχνητῆς προκαταλήψεως.

Ἰδού, Κύριοι, καὶ ἕτερος λόγος, ὅστις μὲ βιάζει νὰ φοβοῦμαι ὅτι οὕτω πως ἐφαρμοζομένου τοῦ πολιτεύματος, ἐδύνατο νὰ εἶναι παραίτιον ἀκαταλογίστων δεινῶν, ἰδοὺ διατὶ ἐπρέσβευα ὅτι τὰ ἀληθῆ, τὰ πραγματικὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους ἐκτίθενται εἰς τὴν ἰδιοτροπίαν τῶν κυβερνώντων, ἰδοὺ διατὶ συνήθως οἱ τιμιώτεροι καὶ ἁγνότεροι τὴν καρδίαν ἀποκλείονται τῆς διαχειρίσεως τῶν δημοσίων πραγμάτων.

Ἐκ τῆς πτώσεως μιᾶς μερίδος καὶ ἐκ τῆς ἀνεγέρσεως ἄλλης ἐδίσταζον, Κύριοι, ὡς ἐκ τούτου, νὰ πιστεύσω ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἤθελε ποτὲ ἀπολαύσει ἀληθῆ ἀνακούφισιν ἢ πρόοδον. Ἀπ' ἐναντίας, μὲ κατέλαβεν ἡ ἰδέα ὅτι

σκληρὰ μοῖρα τὸν κατεδίκασε νὰ παρίσταται θεατὴς τῶν καταχρήσεων, νέων διωγμῶν, νέας σπατάλης τοῦ δημοσίου πλούτου.

Οὔτε ἔπταισαν οὔτε πταίουσι κατὰ τοῦτο οἱ ἀρχηγοὶ τῶν μερίδων. Ἢ πρέπει νὰ παραιτήσωσι τὸ πολιτικὸν στάδιον, ἢ πρέπει νὰ ὑποκύψωσιν εἰς ὅρους, ἐκ τῆς ἐκπληρώσεως ἢ μὴ τῶν ὁποίων κρέμαται ἡ ὕπαρξίς των. Αὕτη εἶναι ἡ σκληρὰ ἐναλλαγή, ἥτις ὡς φόβητρον παρουσιάζεται πάντοτε εἰς τοὺς κυβερνῶντας καὶ ἥτις θέλει ἀενάως διατηρεῖ τὴν τρισαθλίαν Ἑλλάδα μετέωρον, ἀσυνάρτητον, καχεκτικήν.

Καὶ διατί, Κύριοι; Ἂς τὸ εἴπωμεν ἀποτόμως, διότι καὶ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια δὲν δύναται πλέον νὰ εἶναι κατά τι ὠφέλιμος εἰμὴ ἀποτόμως ἐκφερομένη. Διατί, Κύριοι; Διότι δὲν ὑπάρχουσιν ἀληθεῖς καὶ πραγματικαὶ διαστάσεις αἵτινες χωρίζουσι τὰς ἀντιστρατευομένας μερίδας, οὔτε σύνθημά τι πολιτικόν, ἐκ τῆς ὑπερισχύσεως τοῦ ὁποίου νὰ ἐλπίσῃ τις ἐγκαινιαζομένην νέαν τινὰ ἐποχήν.

Ὡς ἐκ τούτου βλέπομεν καθ' ἑκάστην συμμαχίας καὶ συνδυασμοὺς ἀλλοκότους. Οἱ παριστάμενοι ὡς ἄσπονδοι καὶ ἀδιάλλακτοι πολιτικοὶ ἀντίπαλοι ἀκατανοήτως πως συζεύγνυνται ἐκ μιᾶς ἐν ἀδελφότητι καὶ τοὺς κρυφιωτέρους αὐτῶν διαλογισμοὺς ἀνταλλάσσουν ἐν εἰλικρινείᾳ καὶ πίστει, ὡς ἂν μὴ ἦσαν αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἵτινες πρὸ μικροῦ ἐδιώκοντο μέχρις ἐξοντώσεως. Τοῦτο ἀποδεικνύει ἀφ' ἑνὸς τὴν ἔμφυτον ἀγαθότητά μας καὶ τὰς ἀληθῶς χριστιανικὰς διαθέσεις μας ὅπως συγχωρῶμεν ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου καταδεικνύει καὶ τὴν ἀσθένειαν τῶν πολιτικῶν μας πεποιθήσεων.

Χώρα ὡς ἡ Ἑλληνική, μαστιζομένη ἀπὸ μυρίας ἀνάγκας, λαὸς ὡς ὁ Ἑλληνικός, διατηρήσας σῶον καὶ προπατορικὸν ἁμάρτημα τῶν ἐμφυλίων διαιρέσεων καὶ τῶν ἐπαρχιακῶν ἀντιζηλιῶν, ἀποβλέπει εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς ἐξουσίας ὡς εἰς τὴν ἐκπόρθησιν ἰσχυρᾶς ἀκροπόλεως, ὅπου νὰ δύναται νὰ διάγῃ ἐν ἀσφαλείᾳ καὶ ὅθεν, ἐν περιπτώσει ἀνάγκης, νὰ ἐπιχειρῇ ἀκινδύνως καί τινα ἐπιδρομὴν κατὰ τῶν γειτόνων.

Καὶ οὗτος ἴσως εἶναι, Κύριοι, λόγος φυσικὸς ἐν τῇ ἀκροσφαλεῖ θέσει, ἐν ᾗ περιῆλθον τὰ ἡμέτερα πράγματα, καθόσον ἕκαστος ὀφείλει νὰ κήδηται περὶ τῆς ἰδίας συντηρήσεως, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ λόγος πολιτικός, διότι οἱ πολιτικοὶ ἀγωνισταὶ φέρουσιν ἐπὶ τῆς σημαίας των γεγραμμένας ἀρχὰς καὶ οὐχὶ ἰδιοτέλειαν.

Αἱ ἀρχαὶ αὗται, ἂν δὲν ἐλλείπωσιν ὁλοσχερῶς, βεβαίως ὅμως διαλάμπουσιν ἀσθενῶς ὑπὸ τὴν ὁμίχλην τῶν προσωπικῶν ζητημάτων. Ἀπωθούμεναι δὲ συνέρρευσαν καὶ περιετοιχίσθησαν ἐντὸς τῶν σπλάγχνων τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας ὅθεν ἀναντιρρήτως θέλουσι βλαστήσει ἀειθαλεῖς καὶ ἀκμαῖαι.

Ἡ ἐπανάστασις τῆς 10ης Ὀκτωβρίου ἐπεχείρησε νὰ τὰς καθιερώσῃ, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχεν, ἴσως διότι ἐπὶ τοῦ νοσήματος δὲν ἐφήρμοσε τὰ κατάλληλα φάρμακα. Ἐθεράπευσε μόνον ἐξωτερικῶς τὴν ἐπιδερμίδα, ἀλλὰ τὸ νόσημα ἔμεινε κρυμμένον καὶ σήμερον ἀναπτύσσεται πάλιν.

Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς μεταπολιτεύσεως ἀνέτειλαν ἀνθηραί τινες ἰδέαι πλήρεις ζωῆς καὶ νεότητος καὶ ὁ κόσμος ἐσκίρτα καὶ ἡ χαρὰ ἦτο καταφανὴς ἐπὶ τοῦ μετώπου τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐξηγέρθησαν αἱ ἀρχαῖαι ἕξεις καὶ ἡ πολιτικὴ βουλιμία κατεβρόχθισε τοὺς νεοσσοὺς τῆς ἐπαναστάσεως μόλις ἀναπτερουμένους.

Μὴ παραπονούμεθα λοιπόν, Κύριοι, κατ' οὐδενός· ἂς αἰτιώμεθα ἡμᾶς αὐτούς, οἵτινες ἐπιστεύσαμεν ὅτι ψυχραί τινες ῥῆτραι καθιερωθεῖσαι ἐν τῷ ἡμετέρῳ συντάγματι ἤθελον ἐπαρκέσει πρὸς μόρφωσιν τῶν ἠθῶν μας, πρὸς

ἐπούλωσιν τῶν κοινωνικῶν πληγῶν μας, πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἐλευθεριῶν καὶ τῆς ἐθνικῆς εὐημερίας μας, εἰς τὸ πεῖσμα παντὸς προσκόμματος, εἴτε ἔσωθεν εἴτε ἔξωθεν εἴτε κάτωθεν εἴτε ἄνωθεν προερχομένου.

Ἐπὶ τῆς θλιβερᾶς ταύτης καταστάσεως ἂν ἐπιστήσῃ τις τὴν προσοχήν, του, Κύριοι, εὑρίσκει ὅτι, ἐνῷ οὐδὲν ἔθνος, ἐκ τῶν ὅσων αὐτοκυβερνῶνται, ἀπολαύει ἴσως τοσαύτης πολιτικῆς ἐλευθερίας ὅσον τὸ Ἑλληνικόν, ἀφ' ἑτέρου ἀναγνωρίζει ὅτι μ' ὅλους τοὺς ἐλευθέρους θεσμούς μας δὲν εἶναι πολλὰ τὰ ἔθνη ἅτινα πραγματικῶς χαίρουσιν ὀλιγωτέραν ἐλευθερίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ. Καὶ διατί τοῦτο; Διότι εἶναι ἱστορικὸν ἀπόφθεγμα, ὅτι πέραν τινῶν ὁρίων ἡ ἐλευθερία συνήθως μεταβάλλεται εἰς ἀληθῆ δεσποτείαν. Ἡ ἀκολασία τοῦ τύπου κατέστησε τὴν δημοσιογραφίαν φόβητρον, ἀντὶ νὰ εἶναι τὸ θελκτικὸν κάτοπρον τῆς ἀληθείας. Ἡ καθολικὴ ψῆφος παρέδωκεν εἰς τὰς χεῖρας ὀλίγων πολιτικῶν κερδοσκόπων τὰ σμήνη τῶν ἐκλογέων, οἵτινες οὔτε κἂν νὰ συλλαβίσωσι γινώσκουσι τὰς λέξεις, ἐν αἷς διατυποῦνται αἱ πολιτικαὶ ἔννοιαι. Ἰδοὺ διατὶ βλέπομεν τάξιν τινὰ ἀτόμων πρὸς τὸ ἀποκλειστικὸν αὐτῶν συμφέρον ἐκμεταλλευομένων τοὺς συνταγματικοὺς ἐλευθέρους θεσμούς μας καὶ ἄλλην τάξιν καταδεδικασμένην νὰ παρακολουθῇ πειθηνίως τὰ ἴχνη τῶν προπορευομένων ἢ νὰ διαμένῃ ἐν τῇ παθητικῇ ἐκείνῃ ἀδρανείᾳ, ἥτις εἶναι τὸ φοβερώτερον σύμπτωμα εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἐθνῶν.

Ταῦτα ἐξέθηκα, Κύριοι, μετὰ παρρησίας, οὐ μόνον διότι ᾐσθανόμην τὴν ἀνάγκην νὰ δικαιολογήσω τοὺς δισταγμοὺς καὶ φόβους οὓς διήγειρεν ἐν τῇ ψυχῇ μου τὸ σύστημα δι' οὗ μέχρι τοῦδε ἐκυβερνήθη ἡ Ἑλλάς, ἀλλὰ διότι καθῆκον τοῦ βουλευτοῦ καὶ πολίτου μὲ ὑποχρεοῖ, λαλοῦντα πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, νὰ λέγω ὅ,τι νομίζω ἱκανὸν νὰ σαφηνίσῃ τὴν θέσιν του καὶ νὰ φωτίσῃ τὴν ζοφερὰν ἀτμόσφαιραν, ὑφ' ἧς περικυκλοῦται.

Πιστεύω, Κύριοι, ὅτι ἡ Κυβέρνησις δὲν παρεβίασε τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐκλογῶν, καθ' ὅσον μοὶ προκύπτει, οὔτε ὅτι ἠθέλησε δι' ἀθεμίτων μέσων νὰ ἐπέμβῃ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν φίλων της· ἀλλ' ἡ ἐπέμβασις αὕτη καὶ ἡ ὑποστήριξις ἔρχεται ἀφ' ἑαυτῆς ἐν Ἑλλάδι ἀνεξαρτήτως τῆς θελήσεώς της, οὔτε θὰ ὑπάρξῃ ποτὲ συνταγματικὴ κυβέρνησις τόσον μωρὰ καὶ ἀνόητος, ὥστε νὰ τιμωρῇ καὶ νὰ ἀποκηρύττῃ ἐκείνους οἵτινες ὁπωσδήποτε ἐνδιαφέρονται ἵνα τὴν σώσωσι καὶ τὴν ἐνισχύσωσι.

Ἂν θελήσωμεν λοιπόν, Κύριοι, νὰ δικάσωμεν ἀπολύτως τὸ περὶ ἐκλογῶν ζήτημα, ἄν, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν πάσας τὰς ἐνστάσεις, πάντα τὰ παράπονα, πάσας τὰς μεμψιμοιρίας τῶν ἀποτυχόντων, προβῶμεν εἰς τὴν ἐξέλεγξιν, ἵνα ἴδωμεν ἂν οἱ παριστάμενοι σήμερον ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ λαοῦ εἶναι πραγματικῶς τὸ ἁγνὸν ἀπαύγασμα τῆς ἀνεπηρεάστου καὶ ἐλευθέρας θελήσεώς του, τότε, Κύριοι, εὐσυνειδήτως καὶ πατριωτικῶς πράττοντες ἔπρεπεν ἅπαντες καὶ συμπολιτευόμενοι καὶ ἀντιπολιτευόμενοι νὰ παραιτήσωμεν τὰς ἕδρας μας, κηρύττοντες μετ' εἰλικρινείας ὅτι μέγα μέρος τῶν μολυβδίνων σφαιριδίων ἅτινα μᾶς ἐδόθησαν, ἢ πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὑπερτοκισμὸς τῶν χρημάτων μας, ἢ ὡς ἀμοιβὴ τοῦ ἐμπορευομένου σίτου μας ἢ ὡς ἀντάλλαγμα τῶν ῥαδιουργιῶν καὶ τῆς δημοκοπίας μας, ἢ ὡς δῶρον τῶν συγγενικῶν μας σχέσεων ἢ ὡς ἀντίτιμον τῶν μυστικῶν ὑποσχέσεων καὶ ὑποχρεώσεών μας.

Ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν νομίζω, Κύριοι, ὅτι δὲν θέλετε νὰ ἐξελέγξητε τὰς ἐκλογάς, μολονότι, μὰ τὴν ἀλήθειαν, θὰ ἦτο ἴσως σωτήριον, ἂν ἡμεῖς αὐτοὶ ὡμολογούσαμεν τὰ πταίσματά μας καὶ ἰδίαις χερσὶν ἐγράφομεν τὴν καταδίκην μας. Πιστεύω ὅτι δὲν θὰ ἐζημιοῦτο τὸ ἔθνος.

Ἂν ὅμως τὸ περὶ ἐξελέγξεως τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν ζήτημα τεθῇ

ὑπὸ βάσανον οὐχὶ ἀπολύτως ἀλλὰ σχετικῶς πρὸς τὰς πεπαλαιωμένας καὶ κακὰς ἕξεις μας, πρὸς τὸ ἔκρυθμον τῶν περιστάσεων, τότε, Κύριοι, φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ φανῶμεν εἰλικρινέστεροι καὶ μετριοπαθέστεροι.

Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ Κυβέρνησις θὰ ἐπέτυχε διὰ θεμιτῶν μέσων νὰ ὑποδείξῃ τοὺς φίλους καὶ τοὺς ὁμόφρονάς της, ἀρνοῦμαι ὅτι θὰ ἐτόλμησε νὰ βιάσῃ τὰς ρητὰς συστάσεις τοῦ Βασιλέως καὶ ὅτι μετεχειρίσθη ἄτιμα μέσα πρὸς ἐκβίασιν τῶν συνειδήσεων καὶ πρὸς καταδολίευσιν τοῦ νόμου.

Ἂν τοῦτο πρὸς στιγμὴν ἠδυνάμην νὰ ὑποθέσω, ἐγὼ πρῶτος ἤθελον φέρει ρητὴν κατ' αὐτῆς κατηγορίαν καὶ ἤθελον χαρακτηρίσει τὴν διαγωγὴν ταύτην ὡς προσβολὴν καιρίαν κατὰ τῆς Βασιλικῆς ἀξιοπρεπείας, ὡς καταχθονίαν ἐνέργειαν, ὑποσκάπτουσαν τὰ θεμέλια τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου.

Δύναμαι, Κύριοι, νὰ μείνω ἀπαθὴς καὶ ἀδιάφορος ὡς πρὸς τὴν ἧτταν ἢ τὴν νίκην μιᾶς μερίδος, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ ἀνεχθῶ τὴν ἐλαχίστην ἀθέτησιν εἰς τὰς παραγγελίας τοῦ Ἡγεμόνος, ὅταν δι' αὐτῶν ἐκδηλοῦνται τὰ ἁγνότερα αἰσθήματα καὶ αἱ καθαρώτεραι προθέσεις.

Ἂς μάχωνται καὶ ἂς παλαίουν κατ' ἀλλήλων οἱ πολιτικοί μας, Κύριοι· τὸ παιγνίδιον τοῦτο μέχρι τινὸς δύναται νὰ μᾶς ἐνδιαφέρῃ. Ἀλλ' ὅταν ὁ ἀρχηγὸς μιᾶς Κυβερνήσεως, ἀποβλέπων εἰς ἰδιοτελεῖς σκοπούς, ἐκθέτει ἐμμέσως τὴν ἱερότητα τῆς Βασιλικῆς Μεγαλειότητος! τότε οὔτε συμπάθεια εἰσχωρεῖ εἰς τὴν ψυχήν μου οὔτε παράβλεψις. Διότι πιστεύω, Κύριοι, ὅτι ἐν μέσῳ τῶν πολιτικῶν συγκρούσεων καὶ τῶν ἐρίδων μας, κύριον μέλημα εἰς ἕκαστον ἡμῶν ἐπιβάλλεται, ἀλώβητος καὶ σεβαστὴ καὶ ἀμίαντος νὰ διασωθῇ ἡ στιλπνότης τῆς Βασιλείας.

Ἐξ αὐτῆς, εἰλικρινῶς συνδυαζομένης μετὰ τοῦ καθαρῶς δημοτικοῦ στοιχείου, ἐλπίζω εἰς τὸν Θεὸν ὅτι θέλει προέλθει ἡ σωτηρία μας· ταύτην θέλομεν λάβει, ὅταν ἔλθῃ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ὡς σύμβουλον νομίμων προσπαθειῶν καὶ δι' αὐτῆς καὶ μετ' αὐτῆς ἡμεῖς ἢ οἱ ἀπόγονοι ἡμῶν θὰ εὕρωσι πάλιν τὴν ἀρχαίαν ὁδόν, ἥτις καλύπτεται σήμερον ὑπὸ τὰς ἀκάνθας τεσσάρων αἰώνων ἐρημώσεως καὶ καταστροφῆς.

Πέποιθα λοιπόν, Κύριοι, ὅτι βιαία ἐπέμβασις εἰς τὰς ἐκλογὰς καὶ ἀληθὴς καταδολίευσις ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως δὲν ἔλαβε χώραν. Ἴσως νὰ ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν συνήθη τινὰ μέσα ἐξ ἐκείνων, ἅτινα διευκολύνουσι τὴν ἐπιτυχίαν, ἀλλὰ δὲν προσβάλλουσι τοὐλάχιστον τὴν δημοσίαν αἰδώ, οὔτε πιέζουσιν ἀποτόμως τὴν συνείδησιν τοῦ ἐκλογέως.

Βεβαίως, Κύριοι, θὰ ἦτο ἐπιθυμητὸν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς νὰ εἶναι τοσοῦτον ἀνεπτυγμένος καὶ τοσοῦτον ἀνεξάρτητος, ὥστε νὰ μένῃ πάντῃ ἀνεπηρέαστος ἀπέναντι οἱουδήποτε πειρασμοῦ· ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ ὄνειρον τοῦτο εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπραγματοποίητον. Ἄλλως τε μὴ λησμονήσωμεν τί συμβαίνει καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ, τῇ πατρίδι ταύτῃ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Ὅσοι δὲ ἐξ ἡμῶν κηρύττονται θιασῶται καὶ ἐρωτόληπτοι μιμηταὶ τῶν θεσμῶν καὶ τῶν ἐθίμων τῆς τρισολβίας ἐκείνης χώρας, ἂς προετοιμασθῶσι ἀπὸ τοῦδε ἵνα μὴ ἐξιππάζωνται ἂν ἴδωσι καὶ παρ' ἡμῖν ἐκτιθεμένας ἐνίοτε εἰς φανερὰν πλειοδοσίαν τὰς ψήφους τῶν ἐκλογέων ἢ τελουμένην τὴν ψηφοφορίαν ὑπὸ τὴν χάλαζαν ἡρακλείων γρονθοκοπημάτων ἢ ἐν μέσῳ τῶν καπνῶν τῆς μέθης καὶ τῆς κραιπάλης, ὅταν εἰσαχθῶσι καὶ ἐν Ἑλλάδι τὰ ἐκλογικὰ ἐκεῖνα συσσίτια, ἐν οἷς ἡ διάνοια παράλυτος καὶ νεκρὰ τίθεται εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ τυχόντος.

Οὐδὲν τοιοῦτον ἔλαβε χώραν, ἀγαθῇ τύχῃ, τοὐλάχιστον ἐν Ἑπτανήσῳ. Ἡ ἐκλογὴ ἐτελέσθη ἡσύχως· ἐδόθη παρὰ τοῦ νόμου εἰς τὸν ἐκλογέα τὸ μέσον

νὰ περιφρουρήσῃ τὸ δικαίωμά του καὶ ἀνεξαρτήτως νὰ τὸ ἐξασκήσῃ· ἂν κακῶς ἐξεπλήρωσε τὰ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντά του, ἃς μὴ αἰτιᾶται οὐδένα. Πᾶσα ἡ εὐθύνη πίπτει ἐπ' αὐτοῦ. Ἡμεῖς ἀφ' ἑτέρου πρέπει νὰ ὑποβληθῶμεν ἀποδεχόμενοι τὰ ἀναπόφευκτα ἀποτελέσματα συστήματος ὅπερ ἐξῆλθεν ἐκ τῶν χειρῶν μας καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἐφαρμογὴ ἀνετέθη εἰς ἡμᾶς.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν γένει. Ἂν ὅμως κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν τελευταίων βουλευτικῶν ἐκλογῶν, εἴτε ἕνεκεν τοπικῶν τινων ἐξαιρέσεων, εἴτε ἕνεκεν πεπαλαιωμένων κακῶν ἕξεων, εἴτε λόγῳ ἀχαλινώτου τινὸς τάσεως πρὸς τὴν βιαιοπραγίαν ἔλαβον χώραν γεγονότα ἐξ ἐκείνων, ἅτινα αἴρουσι πᾶσαν ἀμφιβολίαν καὶ ἀπέναντι τῶν ὁποίων δὲν ὑφίσταται οὐδεμία δικαιολόγησις, τότε, Κύριοι, ἐγὼ φρονῶ ὅτι ἡ Βουλή, μὴ ἀποβλέπουσα εἰς πολιτικὰς συμπαθείας ἢ ἀντιπαθείας, πρέπει νὰ φανῇ ἀδυσώπητος καὶ νὰ ἐκφέρῃ παραδειγματικὴν καταδίκην.

Διότι, Κύριοι, μετὰ τῆς αὐτῆς παρρησίας, μεθ' ἧς διεκήρυξα σήμερον τὰς μικρὰς συμπαθείας μου ὑπὲρ τοῦ πολιτεύματος ὅπερ ἐγώ, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων, ἔβλεπα ὅτι παρέλυε τὴν ἀληθῆ πρόοδον τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, μετὰ τῆς αὐτῆς παρρησίας διακηρύττω ὅτι, ἀφοῦ ἅπαξ τὸ ἔθνος μου ἔκρινεν εὔλογον νὰ τὸ ἀσπασθῇ, ἀποβαίνει εἰς ἐμὲ σεβαστόν, οὔτε θέλω ἀνεχθῆ ποτὲ τὴν παραβίασιν καὶ τὴν καταδολίευσίν του. Ἂν τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, ὡς ἐφηρμόσθη παρ' ἡμῖν, ἐπίστευσα ὅτι ἀποτρέπει ἡμᾶς τοῦ μεγάλου καὶ ἱεροῦ σκοποῦ, εἰς ὃν πρέπει νὰ ἀποβλέπωμεν,— ἂν ἐφοβούμην μὴ αἱ ζωτικαὶ ἡμῶν δυνάμεις κατακερματιζόμεναι διὰ τῆς διαιρέσεως ὁλοσχερῶς χαλαρωθῶσιν, ἂν τρομάζω βλέπων τὸν λαὸν τοῦτον αἰωνίως διασπώμενον καὶ ἀποκλειστικῶς ἀτενίζοντα εἰς τὴν κατάσχεσιν προσκαίρου καὶ ἐλεεινῆς ἐξουσίας,— πολὺ περισσότερον μὲ ἀπελπίζει ἡ ἰδέα ὅτι εἰς τὸ στοιχεῖον τῆς διαφθορᾶς, ὅπερ αὐτοφυῶς πως περιέχεται καὶ ὑποκώφως κυκλοφορεῖ ἐντὸς τῶν ἀρτηριῶν τοῦ πολυμόρφου τούτου πλάσματος τῆς νεωτέρας πολιτικῆς ἐπιστήμης, πρόκειται νὰ προστεθῇ πρὸς ἐντελῆ καὶ ὁλοσχερῆ αὐτοῦ παραποίησιν ἡ διαφθορὰ καὶ ἡ δολιότης ἐκείνων οἵτινες προΐστανται, ἢ τοῦ λαοῦ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ὁποίου παρεδόθη καὶ διεπιστεύθη ἡ ἐφαρμογή του. Τότε δὰ τὸ κακὸν ἀποβαίνει ἀνυπόφορον καὶ ἤθελεν ἐπιφέρει ἀναντιρρήτως τὸν ὄλεθρόν μας.

Ἀπαιτῶ λοιπὸν καὶ ἐγὼ τὴν αὐστηροτέραν τιμιότητα, τὴν αὐστηροτέραν νομιμότητα. Ἑδρεύοντες σήμερον ὡς δικασταὶ πρέπει νὰ παρασταθῶμεν ἀδιασπάστως συνηνωμένοι πρὸς περιφρούρησιν τοῦ νόμου· πρέπει τὰ ἐγκαίνια τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν μας ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ μολυνθῶσι, πρέπει νὰ σβεσθῶσι πρὸς ὀλίγον οἱ χρωματισμοὶ τῶν κομμάτων. Ἔνορκοι στρατιῶται ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ πρέπει νὰ φανῶμεν ἄκαμπτοι, διότι ἐξαγνιζομένης τῆς ἀντιπροσωπείας, τότε μόνον αἱ ἀποφάσεις τῆς Βουλῆς θὰ ἔχωσι τὸ ἠθικὸν ἐκεῖνο κῦρος δι' οὗ ἀγογγύστως λύονται τἀκροσφαλέστερα ζητήματα.

Ἀλλὰ μή, πρὸς Θεοῦ, ἐξοκείλωμεν εἰς ρωμαντικὰς θεωρίας, μὴ ματαιώσωμεν τὰ πάντα, ἐπιδιώκοντες ἀδύνατον καὶ ἀπραγματοποίητόν τινα ἰδανικότητα, ἣν πρὸ μικροῦ σᾶς ὑπέδειξεν ὁ φίλος μου κ. Ἰακωβᾶτος. Κατ' ἐμέ, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰς ἐκθέσεις τῶν τμημάτων καὶ μελετήσας τὰ διατρέξαντα μετ' ἐπιστασίας, δύο τινὰς περιπτώσεις ὀφείλομεν νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, τὴν βίαν, ὅταν αὕτη εἶναι ἀποτελεσματική, καὶ τὸν δόλον. Διὰ μὲν τῆς πρώτης καταναγκάζεται ἡ συνείδησις τοῦ ἐκλογέως διὰ δὲ τῆς δευτέρας μεταβάλλεται τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας.

Μέχρις οὗ ὁ ἐκλογεὺς ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς μυστικότητος διατελεῖ ἐλεύθερος πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ δικαιώματός του, οὐδεὶς δύναται νὰ τεκμαίρεται τί

διέπραξεν ἡ χεὶρ αὐτοῦ εἰσαγομένη ἐντὸς τῆς κάλπης· ἀλλὰ ἡ πολιτεία δικαιοῦται νὰ θεωρῇ ὡς ἄκυρον ἐκλογήν, ἥτις παρεμορφώθη εἴτε διὰ τῆς βίας εἴτε διὰ τοῦ δόλου, καθ' ὅσον τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἀντίθετον τῆς διαθέσεως τῶν ψηφοφορησάντων.

Βία λοιπὸν καὶ δόλος εἶναι κατ' ἐμὲ οἱ ὅροι, οὓς ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, προβαίνοντες εἰς τὴν ἐξέλεγξιν τῶν ἐκλογῶν.

Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι καὶ ἡ μὴ ἀκριβὴς τήρησις τῶν διατάξεων τοῦ νόμου καὶ ἡ δωροδοκία καὶ ἡ ἐπέμβασις τῆς Κυβερνήσεως δύνανται πολλάκις νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀποχρῶσαι αἰτίαι ἀκυρώσεως. Ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν μὴ ἀκριβῆ τήρησιν τοῦ νόμου (ἐννοεῖται οἴκοθεν ὅταν δὲν εἶναι οὐσιώδης) νομίζω ὅτι ἡ Βουλὴ πρέπει νὰ φανῇ συγκαταβατικὴ καὶ ἐπιεικής, προκειμένου λόγου περὶ ἐφαρμογῆς συστήματος πρώτην ἤδη φορὰν εἰσαγομένου ἐν Ἑλλάδι καὶ καθισταμένου πολυπλόκου ὡς ἐκ τῶν πολλῶν τούτων, οἵτινες τὸ συνοδεύουσι.

Περὶ δὲ τῆς δωροδοκίας, ἐνῷ πρέπει νὰ θεωρῆται ἀείποτε, κατ' ἐξοχὴν ἐν Ἑλλάδι, ὡς μέσον καταισχῦνον πᾶσαν ψηφοφορίαν, ἐνῷ καθιερούμενον ἢ ἀνεχόμενον ὀλεθρίως δύναται ν' ἀλλοιώσῃ τὰ ἤθη τοῦ τόπου τούτου, ἐνῷ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα δι' αὐτοῦ ἐκπορνεύονται καὶ ἡ πατρὶς ἐκτίθεται εἰς πλειοδοσίαν ἀσέμνων μνηστήρων, ἐνῷ ἅπαντες φρικιῶμεν προαισθανόμενοι ποῦ δύναται νὰ καταντήσῃ λαὸς τείνων ἀναιδῶς τὴν χεῖρα εἰς τὸν βουλόμενον νὰ τὸν ἀγοράσῃ, ἀφ' ἑτέρου μὴ λησμονῶμεν ὅτι δυσχερεστάτη ἀποβαίνει σχεδὸν πάντοτε ἡ διάγνωσις καὶ συνήθως ἐκφεύγει τὴν καταδίκην. Πιστεύω δὲ ὅτι ἐπὶ τηλικούτου ἀνομήματος ὀφείλει ἡ Βουλὴ νὰ ἀπαιτῇ πάντοτε μαρτυρίας ἀναντιρρήτους καὶ γεγονότα ἀναμφισβήτητα. Ἔπειτα Κύριοι, πῶς νὰ διακρίνῃ τις τὴν ἠθικὴν τῆς ὑλικῆς διαφθορᾶς; Νομίζετε ἆρά γε ὅτι ὁ κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐκλογῆς δολίως ἐφευρίσκων στυγεράν τινα κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του συκοφαντίαν καὶ δι' αὐτῆς ἐκμεταλλευόμενος τὴν ἀγαθοπιστίαν ἢ τὴν νηπιότητα τῶν ἐκλογέων, καθίσταται ὀλιγώτερον ἔνοχος τοῦ διὰ χρημάτων ἐπιχειροῦντος τὴν διαφθοράν; Πιστεύετε ὅτι αἱ ὑποσχέσεις αἵτινες δίδονται, οἱ φόβοι οἵτινες ἐνσπείρονται, αἱ εὐωχίαι, αἱ χάριτες δὲν ἐπιφέρουσι πολλάκις φθορὰν μεγαλητέραν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀργυρίου, τόσον περισσότερον ὅσον καὶ πτωχοὶ καὶ πλούσιοι δύνανται δωρεὰν νὰ προστρέχωσιν εἰς τὰ μέσα ταῦτα;

Ὡς πρὸς τὴν δωροδοκίαν λοιπόν, ἐνῷ ἐκφράζω τὴν ἀποστροφήν μου, οὐχ ἧττον θεωρῶ ὅτι πᾶσα Βουλὴ πρέπει μετὰ μεγίστης προφυλάξεως νὰ ἀποδέχεται τὰς αἰτιάσεις τῶν ἐνδιαφερομένων καὶ νὰ μὴ προβαίνει εἰς τὴν παραδοχὴν αὐτῆς ὡς μέσου ἀκυρώσεως εἰμὴ μόνον ὅτε τὸ βδελυρὸν τοῦτο ἔγκλημα δὲν ἐπιδέχεται ἀντίρρησιν.

Ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν ἐπέμβασιν τῆς Κυβερνήσεως, καθόσον, ὅταν εἶναι καταναγκαστική, τότε περιβάλλεται τὸν χαρακτῆρα τῆς βίας, νομίζω ἐπίσης, Κύριοι, ὅτι κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην ὀφείλει ἡ Βουλὴ νὰ ἐξετάσῃ τὴν διαγωγὴν τῶν ἀρχῶν ὑπὸ γενικήν τινα ἔποψιν καὶ νὰ μὴ περιέλθῃ εἰς σχολαστικὰς ἐρεύνας τοπικῶν τινων γεγονότων, ἅτινα βεβαίως θὰ ἔλαβον χώραν ἀνεξαρτήτως τῆς θελήσεώς της. Τίς δύναται νὰ ἐμποδίσῃ τὸν συγγενῆ ἢ τὸν φίλον ὑπουργοῦ τινος ἢ ἄλλου ὑπαλλήλου κατὰ τὴν ὥραν τῆς ψηφοφορίας, ὅταν αἰσθάνεται τὸν κίνδυνον τῆς ἀποτυχίας, νὰ μὴ ποιήσῃ χρῆσιν τῆς ἐνεργείας του; Τίς θὰ ἀνιχνεύσῃ ποτὲ τὰ μέσα, δι' ὧν ἡ Ἀρχὴ ὠφελεῖται κερδοσκοποῦσα ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας, καὶ εἰσδύουσα δι' ἀγνώστων ὁδῶν, ὅπου ἐμφωλεύει ἡ πενία καὶ ὅπου ἡ ἐλαχίστη περίθαλψις ἁρπάζει τὰς συνειδήσεις; Ἄλλως τε, Κύριοι, ἡ μυστικότης, ἥτις ἀρκούντως ἐξασφαλίζεται διὰ τοῦ εἰσαχθέντος συστήματος, παρέχει εἰς τὸν ἐκλογέα τὸ μέσον νὰ μαται-

ώση πᾶσαν ἠθικὴν πίεσιν, καὶ δικαιοῦμαι νὰ ἐκλάβω ὡς δειλοὺς ἢ ὡς διεφθαρμένους, ὅσους, ἐν παραβιάσει τῶν πεποιθήσεών των, κύπτουσι τὸν τράχηλον εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Κυβερνήσεως.

Ἀπομένει ἡ βία, ἀπομένει ὁ δόλος ὡς μόνοι λόγοι, ἐφ' ὧν ὀφείλομεν νὰ προσελκύσωμεν τὴν προσοχήν μας, καθόσον δι' αὐτῶν μεταβάλλεται ἐκ βάθρων τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας.

Βεβαίως, Κύριοι, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἔκτακτον καὶ ἀνώμαλον κατάστασιν οὐχὶ μόνον τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν πνευμάτων, ἀναλογιζόμενοι ὅτι μόλις κατέπαυσεν ὁ σάλος τριετοῦς ἐπαναστάσεως, ἥτις ἐκλόνισε τὰς βάσεις τοῦ κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος καὶ ἕνεκεν τῆς ὁποίας ἐπῆλθον δριμύταται συγκρούσεις, σταθμίζοντες ἐπιεικῶς καὶ δεόντως τὴν ἰδιαιτέραν φυσικὴν κατασκευὴν τοῦ Ἕλληνος καὶ καταμετροῦντες τὸν βαθμὸν τῆς θερμότητος τοῦ αἵματός του, δὲν δικαιούμεθα νὰ δίδωμεν τὸν χαρακτῆρα τῆς βίας εἰς πᾶν ὀχλαγωγικὸν κίνημα, εἰς πᾶσαν συμπλοκήν, ἥτις τυχὸν ἔλαβεν χώραν ἐν στιγμῇ γενικοῦ ὀργασμοῦ καὶ ψυχικῆς ἐξάψεως. Ἔχομεν ἀνὰ χεῖρας πλεῖστα γεγονότα μαρτυροῦντα ὅτι πολλαχοῦ τῆς Ἐπικρατείας ἔλαβον χώραν καὶ συγκρούσεις καὶ φόνοι. Ἀλλὰ σχετικῶς πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας νομίζω ὅτι δὲν πρέπει, Κύριοι, τὰ τοιαῦτα ἀπευκταῖα, ἀλλ' ἀναπόφευκτα συμβάντα νὰ τὰ ἐκλαμβάνωμεν πάντοτε ὡς λόγους ἱκανοὺς νὰ ἐπιφέρωσι τὴν ἀκύρωσιν ἐκλογῆς τινος.

Κατ' ἐμὴν γνώμην, ἡ βία ἰσχύει πρὸς ματαίωσιν τῆς ψηφοφορίας τότε μόνον, ὅταν καθίσταται ἐπιχαρακτήριστος συνοδευομένη διὰ τῆς ὑλικῆς καταναγκάσεως, ἢ τοὐλάχιστον ἀποβαίνει πασιφανὲς ὅτι ὑπὸ τὴν πίεσιν ἀνωτέρας τινὸς δυνάμεως διετέλουν οἱ ἐκλογεῖς κατεχόμενοι ὑπὸ τοῦ τρόμου.

Νομίζω ὅτι ἐν τοιαύταις περιπτώσεσιν ἡ ἐκλογὴ δὲν δύναται οὐδόλως νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ ἀπαύγασμα τῶν πεποιθήσεων τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος, καθόσον ἡ μυστικότης τοῦ συστήματος δὲν ἰσχύει ὅπως πλέον περιφρουρήσῃ τὴν θέλησιν τοῦ πολίτου.

Τί δὲ εἴπωμεν περὶ τοῦ δόλου ὅστις ἐν ἑαυτῷ περιέχει πάντα τὰ ὀλέθρια στοιχεῖα τῆς τε διαφθορᾶς καὶ τῆς βίας, συνάμα δὲ περιλαμβάνει καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς χαμερπεστέρας κακοηθείας καὶ παρίσταται ὡς σύμπτωμα ἀνιάτου ψυχικοῦ παθήματος; Ἐννοῶ, Κύριοι, κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ ἀγῶνος φανατικοί τινες διατελοῦντες ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἐκλογικῆς μονομαχίας, νὰ φθάνωσι μέχρι τῶν ἐσχάτων παρεκτροπῶν. Ἀλλὰ δὲν ἐννοῶ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχωσι κακοῦργοι ἐν παραβύστῳ ἱεροσυλοῦντες καὶ φέροντες ἐκ προμελέτης βέβηλον χεῖρα ἐντὸς τῆς ἱερᾶς θήκης ὅπου κατασταλάζουσιν οἱ κρυφιώτεροι πόθοι, αἱ ἁγιώτεραι ἐλπίδες, αἱ νομιμώτεραι ἀπαιτήσεις· ὅπου ἀποταμιεύονται τὰ δάκρυα τοῦ ὀρφανοῦ καὶ τοῦ πένητος, ὁ ἱδρὼς τοῦ ἐργάτου, τὸ αἷμα τοῦ απομάχου, τὸ μέλλον τῆς πολιτείας· ὅπου περικλείονται παρήγοροι ὄνειροι, μυστηριώδεις εὐχαὶ καὶ ὅπου ἐνίοτε ῥίπτονται μετὰ τοῦ μολύβδου δικαιόταται κατάραι.

Ὁ δόλος λοιπόν, Κύριοι, καὶ ἡ βία, ὁσάκις ἐπιφέρουσι μεταλλαγήν τινα εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας, εἶναι κατ' ἐμὲ οἱ μόνοι λόγοι, οὓς ἐν ταῖς παρούσαις περιστάσεσι πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ἐξελέγχοντες τὰς ἐκλογάς. Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν πολλῶν ζητημάτων ἅτινα ἠγέρθησαν κατὰ τὴν ἐν τοῖς τμήμασι προεξέλεγξιν τῶν ἐκλογῶν, διακρίνεται, Κύριοι, ἀναντιρρήτως καὶ τὸ ἀφορῶν τὸ διαιρετὸν ἢ τὸ ἀδιαίρετον βουλευτικῆς τινος ἐκλογῆς.

Ἡ κατὰ δήμους τελεσθεῖσα ψηφοφορία, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἐξελέγξεως, θὰ θεωρηθῇ ἆρά γε ὡς ἀπαρτίζουσα ἓν καὶ ἀχώριστον σύνολον ἢ ἀπ' ἐναν-

τίας θέλει ἐκληφθῇ ὡς ἄθροισμα συγκείμενον ἐκ διαφόρων μονάδων μὴ συνδεομένων δι' οὐδεμιᾶς ἀλληλεγγύης;

Ἐν ἄλλαις λέξεσι, πλημμέλημά τι διαπραχθὲν κατὰ τὴν ψηφοφορίαν δήμου τινός, ἱκανὸν δὲ ἵνα ἐπιφέρῃ τὴν ἀκύρωσιν, θὰ θεωρηθῇ παρὰ τῆς Βουλῆς ὡς μολῦνον καὶ διαστρέφον τὴν ἐκλογὴν ἅπασαν τῆς ἐπαρχίας ἢ θὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὡς ἀνεξάρτητον καὶ ἰδιαίτερον κακὸν μὴ ἐπιδεχόμενον παρὰ τοπικήν τινα θεραπείαν;

Προκληθεὶς ἐκ τοῦ προχείρου παρὰ τῶν ἐν τῷ τμήματι συναδέλφων μου ἵνα ἀποφανθῶ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, οὐδόλως ἐδίστασα, Κύριοι, νὰ γνωμοδοτήσω ὑπὲρ τοῦ ἀδιαιρέτου τῆς ἐκλογῆς. Οἱ λόγοι ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ δοξασία μου αὕτη, πηγάζουσιν οὐ μόνον ἐξ ἰδιαιτέρας τινὸς καὶ ἐνδομύχου πεποιθήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς πολυχρονίου ἐφαρμογῆς τοῦ νέου ἐκλογικοῦ συστήματος ἐν Ἑπτανήσῳ.

Οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν ἐφαντάσθη ποτὲ ν' ἀμφισβητήσῃ τὸ ὁμοούσιον οὕτως εἰπεῖν καὶ τὸ ἑνιαῖον ψηφοφορίας τινός, καί τοι τελουμένης κατ' ἐκλογικὰ τμήματα, ὅλως ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητα. Ἂν ἡ μνήμη δὲν μὲ ἀπατᾷ, πιστεύω ὅτι οὐδέποτε κατὰ τὸ διάστημα δεκαπέντε ἐτῶν παρουσιάσθη ἡ περίπτωσις, καθ' ἣν ἡ Βουλὴ νὰ δικάσῃ ἐπὶ τοιαύτης ἀπορίας. Ἐξ ἀναλογίας ὅμως σκεπτόμενοι καὶ ὁδηγούμενοι ἔκ τινων διατάξεων τοῦ νόμου, δυνάμεθα ἀνενδοιάστως νὰ εἴπωμεν ὅτι, ἂν τοιοῦτο ζήτημα ἤθελέ ποτε ὑποβληθῇ εἰς τὰς κρίσεις τῆς ἀντιπροσωπείας, ἀναμφιβόλως αὕτη θ' ἀπεφαίνετο συμφώνως πρὸς τὴν γενικὴν πεποίθησιν. Οὕτω, λόγου χάριν, ἔδιδε παρ' ἡμῖν ὁ νόμος τὸ δικαίωμα εἰς τὸν Ἔπαρχον, ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσι, νὰ συγχωνεύῃ εἰς ἓν ὅλον πάντα τὰ ἐκλογικὰ τμήματα καὶ νὰ προσδιορίζῃ πρὸς διεξαγωγὴν τῆς ψηφοφορίας ἓν μόνον κέντρον, ὅπου ὤφειλον νὰ προσέλθωσιν οἱ ἐκλογεῖς. Ἡ διάταξις αὕτη, πολλάκις τεθεῖσα εἰς ἐνέργειαν, καταδεικνύει πασιφανῶς ὅτι ὁ νομοθέτης ἐθεώρει τὴν ἐκλογὴν ὡς ἀπαύγασμα μιᾶς καὶ μόνης ἰδανικῆς θελήσεως, ἀπορρεούσης ἐκ τοῦ ἠθικοῦ ἐκείνου ὄντος, ὅπερ ἀποκαλοῦμεν Ἐκλογικὸν σῶμα.

Ἡ διαίρεσις τῆς ψηφοφορίας κατὰ τμήματα ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἑπομένως ὡς μέσον τεῖνον νὰ ἄρῃ πολλὰ ἄτοπα, τὰ ὁποῖα ἤθελον συμβαίνει ἐκ τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συμπυκνώσεως ἁπάντων τῶν ἐκλογέων, ἐκ τῶν μεγάλων διαστάσεων αἵτινες πολλάκις ἤθελον παρέχει δικαίαν πρόφασιν ἀποχῆς, καὶ κυρίως πρὸς ἀποφυγὴν συγκρούσεων, αἵτινες ἤθελον βεβαίως λαμβάνει ἐπίφοβον χαρακτῆρα, ἂν ἐφύοντο μεταξὺ στρατοπέδων ἀντιπαραταττομένων ἐν πάσῃ αὐτῶν τῇ ἰσχύϊ.

Ἐπὶ οὐδενὸς ἄλλου λόγου ἐρείδεται, Κύριοι, ἡ κατὰ τμήματα διαίρεσις τῆς ἐκλογῆς, οὔτε ἐφαντάσθημέν ποτε ὅτι ἡ διαπιστευομένη εἰς τὸν βουλευτὴν ἐντολὴ εἶναι ἀπόρροια τῆς δεῖνα ἢ δεῖνα συνοικίας καὶ ὄχι τοῦ ὅλου ἐκλογικοῦ σώματος τῆς ἐπαρχίας.

Τόσον εἶναι ἀληθὲς τοῦτο, ὥστε ἡ ἐπιτυχία καὶ ἡ ἀποτυχία ὑποψηφίου τινὸς δὲν προκύπτει εἰμὴ ἐκ τοῦ ἀθροίσματος τῶν ψήφων ἃς ἔλαβεν ἐν τῷ συνόλῳ, θεωρεῖται δὲ ὡς ἀντιπρόσωπος καὶ αὐτῶν τῶν τμημάτων ὅπου τυχὸν ἤθελε καταψηφισθῇ.

Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκλογὴν ἥτις ἔλαβε χώραν ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ πατρίδι μου, τὸ δεύτερον τμῆμα παραδείγματος χάριν, περιλαμβάνον 1400 περίπου ἐκλογεῖς, κατεψήφισε τοὺς δύο συναδέλφους μου κ. Σταμόπουλον καὶ κ. Σέρβον, οὐχ ἧττον ὅμως οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι νόμιμοι ἀντιπρόσωποι καὶ τῆς περιφερείας ἐκείνης θεωροῦνται οἱ παρὰ τῶν λοιπῶν ἐκλογέων ἀνακηρυχθέντες ὡς τοιοῦτοι.

Κατ' ἀντίστροφον λόγον ἑπομένως, ἂν δὲν ὑπολογίζεται ἡ ἀποτυχία τοῦ ὑποψηφίου ἔν τινι ἐκλογικῷ τμήματι ὡς ἱκανὴ νὰ καταστρέψῃ τὴν ἑνότητα τῆς ἐκλογῆς, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι πᾶν τὸ μολῦνον, ἔστω καὶ διακλάδωσίν τινα, δὲν δύναται παρὰ νὰ θεωρηθῇ ὡς παραβλάπτον τὸ ὅλον. Ἡ ἐκλογὴ δὲν εἶναι, ὥς τινες παρετήρησαν, σύνθετόν τι ἀκινδύνως κερματιζόμενον, εἶναι ἠθικὸν προϊὸν μὴ ὑφιστάμενον παρὰ ἐν τῇ ἑνότητι αὐτοῦ. Ὁ ἀποτυχὼν εἰς πάντας τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ τοὺς δήμους, εὐτυχήσας δὲ εἰς ἕνα μόνον νὰ λάβῃ τόσας ψήφους ὅσαι ἀναγκαιοῦσι πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἐλλείμματος, κηρύττεται μολοντοῦτο βουλευτής. Ἀφοῦ λοιπὸν ἀπολαύει πλεονεκτήματος πηγάζοντος μόνον ἐκ τῆς ἰδέας τοῦ ἀδιαιρέτου τῆς ἐκλογῆς, πρέπει ἀναγκαίως νὰ ὑποκύψῃ καὶ εἰς ἀντιστοιχοῦσάν τινα βλάβην, προκύπτουσαν ἐκ τῶν πλημμελημάτων ἅτινα ἤθελον τυχὸν ἀνακαλυφθῇ ὅπου δήποτε τῆς ἐκλογικῆς περιφερείας.

Ἀλλὰ λέγουσιν οἱ πρόμαχοι τοῦ ἀντιθέτου συστήματος: Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ καταδικάσῃ τις Ἐπαρχίαν ἀκεραίαν λόγῳ παρανομίας διαπραχθείσης ἔν τινι ὡρισμένῳ καὶ γνωστῷ κύκλῳ; Δὲν θὰ ἦτο ἄδικος ἡ προσβολὴ καὶ ἀνυπόφορος ἡ καταισχύνη, ἥτις ἤθελε πέσει κατὰ τιμίων πολιτῶν σεβασθέντων τὸν νόμον, ἂν ἡ Βουλὴ ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἀποφάσει συνταυτίσῃ καὶ ἀθώους καὶ ἐνόχους καὶ εἰς τὴν μορφὴν ὅλου τοῦ ἔθνους παραδώσῃ ἀνηλεῶς καὶ ἀδιακρίτως τούς τε κακουργήσαντας καὶ τοὺς ἀληθῶς παθόντας ἐκ τῆς δολιεύσεως τοῦ νόμου; Ἄλλως τε, καθιερουμένης τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀδιαιρέτου, δὲν θὰ προέκυπτον σοβαροὶ κίνδυνοι ἐν τῷ μέλλοντι καὶ δὲν θὰ ἐνεθαρρύνοντο οἱ κακόβουλοι, οἵτινες, προαισθανόμενοι τὴν ἀποτυχίαν αὐτῶν ἐν πᾶσι τοῖς ἐκλογικοῖς τμήμασιν, ἀθρόοι θὰ συνέρρεον ἐν τῷ τελευταίῳ, ὅπως διὰ τοῦ δόλου, διὰ τῆς βίας ἢ παντὸς ἄλλου μέσου καταδολιευόμενοι τὸν νόμον, ἐπιτύχωσι τὴν ἀκύρωσιν τῆς ἐκλογῆς ἢ χάριν χαμερποῦς ἐκδικήσεως ἢ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐπιφυλάξωσι τὰς ἐλπίδας τῆς ἐπιτυχίας ἀποδυόμενοι εἰς νέον ἀγῶνα;

Αὗται εἶναι αἱ οὐσιώδεις ἐνστάσεις ὅσων μάχονται ὑπὲρ τοῦ διαιρετοῦ τῆς ἐκλογῆς καὶ κατ' αὐτῶν προβαίνω ν' ἀντιτάξω τὰς παρατηρήσεις μου.

Ἡ ἀκύρωσις μιᾶς ἐκλογῆς νομίζω, Κύριοι, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς τιμωρία, καθόσον ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην θὰ ἦτο πάντοτε ἄδικος ἐφαρμοζομένη καὶ καθ' ἑνὸς μόνου δήμου, ὅπου ἀναμφιβόλως περιλαμβάνονται, ἐν μέσῳ πολλοτάτων ἀγαθῶν καὶ τιμίων, ὀλίγιστοι πονηροὶ καὶ φαῦλοι. Ἡ ἀκύρωσις μιᾶς ἐκλογῆς εἶναι ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα, ὅπερ ἡ Βουλὴ ἀποδέχεται παραβάλλουσα τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ νόμου πρὸς τὰ ἐξαγόμενα τῆς ψηφοφορίας. Αἱ ποινικαὶ καταδιώξεις ἀνήκουσιν εἰς τὴν δικαστικὴν ἀρχήν, καὶ εἰς αὐτὴν μόνην ἀπόκειται νὰ ἀνεύρῃ τοὺς ἐνόχους.

Ὡς πρὸς τὴν δευτέραν ἀντίρρησιν, ὅτι δῆθεν, παραδεχομένης τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀδιαιρέτου, θὰ ἐξετίθετο πᾶσα ἐκλογὴ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν κακοβούλων, παρατηρῶ ὅτι ἐν θεωρίᾳ ὑποτίθεται ὅτι, μέχρις οὗ λάβῃ χώραν ἡ διαλογὴ τῶν ψήφων, οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ τεκμαίρεται ἂν συναριθμεῖται μεταξὺ τῶν ἐπιτυχόντων ἢ τῶν ἀποτυχόντων. Τοὐλάχιστον ἐν Ἑπτανήσῳ, Κύριοι, τοιαῦται προγνώσεις δὲν ὑφίστανται κατὰ γενικὸν κανόνα. Γίνονται μὲν ὑπολογισμοί τινες, ἀλλ' ἀπεδείχθησαν πολλάκις ἐσφαλμένοι. Ἀφ' ἑτέρου ἂν εἶναι ἀληθὲς ὅτι τόσον εὐκόλως ὑποψήφιός της δύναται νὰ ὑπολογίζῃ τὰς δυνάμεις του, ἐπέρχεται τὸ συμπέρασμα ἢ ὅτι ἡ μυστικὴ ψηφοφορία εἶναι ἄσκοπος, ἢ ὅτι ἀνοήτως πράττων θ' ἀπεδύετό τις εἰς τὸν ἀγῶνα χωρὶς νὰ ἔχῃ ἐκ τῶν προτέρων μαθηματικὴν ὡς πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ θετικότητα.

Ἀλλὰ καὶ δικαιολογημένη ἂν ἦτο ἡ ἀντίρρησις αὕτη, δὲν θὰ συνέβαινε

κάτι χειρότερον, κάτι ὀλεθριώτερον, ἂν ἡ Βουλὴ λόγου χάριν ἐθέσπιζε τὸ ἔγκυρον μιᾶς ἐκλογῆς κατὰ τὰ ἐννέα αὐτῆς δέκατα, ἄκυρον δὲ κατὰ τὸ ἕν; Δὲν θὰ κατέπιπτον μανιακοὶ οἱ ὑποψήφιοι ἐπὶ τοῦ ὡρισμένου ἐκείνου πεδίου τῆς μάχης καὶ δὲν θὰ κατέφευγον πρὸς κατάκτησιν τῶν ψήφων εἰς πάντα τὰ μέσα ὅσα ἡ ἰδέα τῆς ἐπιτυχίας ἤθελεν ὑπαγορεύσει; Ἐκεῖ ἀναίσχυντος διαφθορά, ἐκεῖ βιαιοπραγίαι, ἐκεῖ συγκέντρωσις κυβερνητικῆς ἐνεργείας, ἐκεῖ χάος καὶ καταστροφὴ βεβαία.

Ἡ δὲ Βουλὴ δύναταί ποτε, προβλέπουσα καὶ προαισθανομένη τὰ τοιαῦτα, οὐ μόνον νὰ τὰ προκαλέσῃ, ἀλλὰ τρόπον τινὰ ἐκ τῶν προτέρων καὶ νὰ τὰ καθιερώσῃ; Νομίζω, Κύριοι, ὅτι μόνος ὁ λόγος οὗτος θὰ ἐξήρκει πρὸς ἀποβολὴν τῆς ἰδέας ἣν ἔχουσί τινες περὶ διαιρετοῦ τῆς ψηφοφορίας.

Ἀλλὰ ὑπάρχει, Κύριοι, καὶ ἄλλος λόγος, ἐπίσης σπουδαῖος, ἵνα πείσῃ ἡμᾶς ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ διαιρετοῦ εἶναι ἀπαράδεκτος, καθόσον τείνει εἰς τὴν ἀναπόφευκτον καταστροφὴν τοῦ ὅλου ἐκλογικοῦ συστήματος.

Τὸ κυριώτερον πλεονέκτημα τοῦ συστήματος τούτου ἔγκειται εἰς τὴν μυστικότητα, δι' ἧς περιφρουρεῖται ἡ συνείδησις τοῦ ἐκλογέως. Ἀφοῦ ἡ μυστικότης αὕτη παραβιασθῇ, τότε ἀποβαίνει περιττὸς ὁ νόμος. Καὶ δὲν παραβιάζεται ἆρά γε καὶ δὲν καταπίπτει ἡ κυρία βάσις αὐτοῦ, ἂν ἡ Βουλὴ παραδεχθῇ τὸ διαιρετὸν τῆς ψηφοφορίας καὶ προκαλέσῃ ἐκλογήν, ἧς τὰ ἀποτελέσματα ὑπάρχουν κατὰ μέγα μέρος ἐπισήμως γνωστά, καὶ ἐφ' ὧν βασιζόμενος ὁ ὑποψήφιος θέλει ἀναντιρρήτως κερδοσκοπήσει πρὸς κατάκτησιν τοῦ ἀγνώστου;

Γινώσκω, Κύριοι, ἐκ τῶν προτέρων ὅτι τοιαῦτα ζητήματα περιβάλλονται σχεδὸν πάντοτε διὰ παχυτάτης ὁμίχλης. Δι' ὃ καὶ παρηγκωνίσθησαν ὡς ὅπλα ἄχρηστα καὶ σεσαθρωμένα ἐν ταῖς βουλευτικαῖς συμπλοκαῖς. Ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, οἵτινες αἰσθανόμεθα τὴν ἀνάγκην ν' ἀποδείξωμεν ὅτι, οἱαιδήποτε καὶ ἂν ὦσιν αἱ δοξασίαι μας, δὲν φέρουσι τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀτομικότητος, ὅτι αὗται πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὸ ἀπαύγασμα τῶν φρονημάτων ὑφ' ὧν κατέχονται αἱ ὁμάδες αἵτινες διεπιστεύθησαν εἰς ἡμᾶς τὴν ἐντολήν των, καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου ἀποβαίνουσι σεβασταί, ὀφείλομεν νὰ θεωρήσωμεν τὸ ζήτημα τῆς ἐξελέγξεως ὡς μόνην ἄγκυραν σωτηρίας δυναμένην νὰ σώσῃ τὸ σκάφος τῆς πολιτείας ὠθούμενον ἐπὶ τῶν σκοπέλων ὑπὸ φοβερᾶς τρικυμίας.

Συγχωρήσατε, Κύριοι, ἂν καταχρώμενος τῆς ὑπομονῆς ὑμῶν παρέτεινα τὸν λόγον πέραν τοῦ δέοντος, ἀλλὰ καὶ ἡ νέα φάσις εἰς ἣν εἰσέρχεται ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, αἱ περιστοιχίζουσαι ἡμᾶς δυσχέρειαι ἀπαιτοῦσι παρ' ἡμῶν παρρησίαν καὶ θάρρος.

Μετὰ παρρησίας καὶ μετὰ θάρρους ἐξέθηκα τοὺς φόβους, τὰς πεποιθήσεις μου. Ἂν περιῆλθον εἰς ἀπάτην τινά, ἂν μὲ παρέσυρεν ἡ ὁρμὴ τοῦ λόγου, ἂν διαγινώσκων τὰ κοινωνικά μας νοσήματα ἀκουσίως ἐπίκρανα τινὰς ἐκ τῶν συναδέλφων μου, μὴ πρὸς Θεοῦ! πιστεύσητε ὅτι μὲ ἐτύφλωσε πονηρόν τι αἴσθημα. Ἀπ' ἐναντίας πιστεύσατε ὅτι ἄλλο τι δὲν μὲ καθωδήγησε παρὰ ἡ ἰδέα τῆς ἐκπληρώσεως τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καθηκόντων μου.

Πρὶν δὲ παραιτήσω τὸ βῆμα τοῦτο, ὅπερ εὐχαρίστως παραχωρῶ εἰς ἄλλους ἱκανωτέρους ἐμοῦ, ἐπιτρέψατε ἵνα μὴ τηρήσω κεκρυμμένην ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἀμετάτρεπτόν τινα πεποίθησιν, ἥτις ἀπαγγελλομένη μὲν ἐπανάγει εἰς τὴν ὁδὸν ἣν ἀπαρασαλεύτως ἐβάδισα ἐν τῇ Ἰονίῳ Βουλῇ καὶ τὴν ὁποίαν ἐγὼ θέλω ἀκολουθήσει μετ' ἀφοσιώσεως εἰλικρινοῦς καὶ μετὰ πίστεως ἀμετατρέπτου.

Ὁ διάσημος ἱστορικὸς Γερβῖνος, πραγματευόμενος τὸ περὶ Γερμανικῆς ἑνότητος ζήτημα καὶ συμπαθῶν πρὸς τὸν Στάϊν, ὅστις κατὰ τὸ 1815 μετ' ἀ-

καθέκτου πατριωτισμοῦ εἰργάσθη πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ γιγαντιαίου τούτου σκοποῦ, λέγει: Ὁ βίος ἐντὸς μικροῦ τινος κράτους περιορίζει καὶ ἐξασθενίζει τὸ πνεῦμα, παραλύει τοὺς χαρακτῆρες, ταπεινώνει τὸν ἄνθρωπον καὶ διατηρεῖ αὐτὸν πολιορκημένον ἐντὸς τοῦ στενωτάτου κύκλου τῆς αὐλῆς του. Λαὸς διῃρημένος καὶ μὴ ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν μεγάλα γενικὰ συμφέροντα, στερεῖται ἐξ ἀνάγκης δημοσίου πνεύματος, δὲν ἀναφύονται ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἰδέαι ἐθνικοῦ μεγαλείου, δὲν δύναται νὰ ἀπολαύσῃ ἑδραίαν πολιτικὴν ἀγωγὴν καὶ δὲν φθάνει ποτὲ νὰ καταρτίσῃ οὔτε παντοδύναμόν τινα κοινὴν γνώμην, οὔτε τὴν πρακτικὴν ἐκείνην πεῖραν, οὔτε τὸ πολεμικὸν ἦθος, ἅτινα εἰσὶ τὰ ἐλατήρια καὶ οἱ μοχλοὶ δι' ὧν παράγονται ἡ δόξα τῶν ἐθνῶν καὶ τὰ μεγάλα ἔργα.

Οἱ λόγοι οὗτοι ἔπρεπε χρυσοῖς γράμμασι νὰ χαραχθῶσιν ἐπὶ τοῦ βήματος τούτου, ἵνα ἕκαστος ἡμῶν ἐνθυμῆται ποία ἡ ἀληθὴς ἀποστολὴ τοῦ Ἕλληνος ὅταν ἑδρεύῃ ἐντὸς τοῦ βουλευτικοῦ περιβόλου.

Μέχρις οὗ ἡ μεγαλουργὸς ἰδέα τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως δὲν πραγματοποιεῖται, θὰ προβαίνωμεν, Κύριοι, ἀπὸ δοκιμασίας εἰς δοκιμασίαν. Συμπυκνωθέντες ἤδη ἐντὸς στενωτάτου κύκλου, ἀγανακτοῦμεν, πάσχομεν ὡς ἐκ δυσπνοίας, ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος δὲν ἀρκεῖ πλέον νὰ διαθρέψῃ τοὺς πνεύμονάς μας. Ἑπομένως διηνεκεῖς ὁρμαὶ εἰς τὸν νεωτερισμόν, διότι ἐν τῷ νεωτερισμῷ ὑπάρχει τὸ δέλεαρ τῆς ἐλπίδος. Ἐπερχομένης τῆς διαψεύσεως, ἐπέρχεται πάλιν ὁ ὀργασμὸς καὶ οὕτως ἀενάως.

Αὕτη εἶναι ἡ καταδίκη μας. Διὰ τοῦτο δὲν μὲ φοβίζουν οὔτε αἱ ταραχώδεις ἐκδηλώσεις τῆς τεθλιμμένης ψυχῆς τοῦ ἔθνους μου, οὔτε τὰ μυστηριώδη φαινόμενα ἅτινα παρακολουθοῦσι τὸν πυρετώδη βίον του.

Ἀλλὰ ἡ κατάστασις αὕτη δὲν δύναται νὰ διαιωνισθῇ. Ἡ ὥρα θὰ ἔλθῃ, καὶ εἰς τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο σημεῖον ἀποβλέποντες πρέπει νὰ παρασκευασθῶμεν ἀναδεικνυόμενοι ἄξιοι τοῦ προορισμοῦ μας. Πρέπει νὰ μετριασθῶσιν αἱ ἀπαιτήσεις μας, πρέπει νὰ ταπεινωθῇ ἡ ἄλογος ὑπεροψία μας, πρέπει εἰλικρινῶς νὰ συναισθανθῶμεν τὴν ἀδυναμίαν καὶ τὴν ἐλεεινότητά μας. Φρικιῶ, Κύριοι, ἀναλογιζόμενος ὅτι, ἂν σήμερον ἐξ ἀπροόπτου αἱ μεγάλαι χριστιανικαὶ εὐεργέτιδες τῆς Ἑλλάδος Δυνάμεις μᾶς προσεκάλουν ἵνα λάβωμεν κατοχὴν τῆς κληρονομίας τῶν πατέρων μας, ἡμεῖς... θοῦ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματί μου καὶ χεῖρα περιοχῆς περὶ τὰ χείλη μου.

Πάντα φροῦδα καὶ μάταια καὶ ἀνωφελῆ ὅσα γράφονται, ὅσα λέγονται, ὅσα ἐνεργοῦνται σήμερον ἐν Ἑλλάδι· καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ συνέρχεσθαι καὶ συνεταιρίζεσθαι καὶ ἡ ἀπόλυτος ἐλευθερία τοῦ τύπου καὶ ἡ καθολικὴ καὶ μυστικὴ ψηφοφορία καὶ τὰ προγράμματα τῶν συμπολιτευομένων καὶ τῶν ἀντιπολιτευομένων, ἂν πάντα ταῦτα δὲν τείνουσιν εἰς τὴν ὅσον ἔνεστι ταχυτέραν ἀποφυλάκισίν μας. Αὕτη ἡ ἰδέα πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνηται διαρκῶς ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, οὐχὶ χάριν ῥητορικῆς ἐπιδείξεως, ἄπαγε τῆς βλασφημίας! ἀλλ' ὡς ἔκφρασις ἀναποδράστου ψυχικῆς ἀνάγκης, ἵνα τῇ ἀρωγῇ τοῦ Ὑψίστου οἱ τοσαύτας ὑποστάντες ὑπὲρ ἡμῶν θυσίας συναισθανθῶσι τὴν ἀλήθειαν ταύτην καὶ τείνωσι πάλιν εἰς ἡμᾶς χεῖρα βοηθὸν καὶ ἐλεήμονα.

Ἄλλως....οὐκ ἔστι σωτηρία.

(Τελευταῖος λαβὼν τὸν λόγον ὁ κ. Δεληγεώργης ἐπεχείρησε τὴν ἀνασκευὴν τῶν προτάσεων τοῦ κ. Ἰακωβάτου. Ἀπευθυνόμενος δὲ πρὸς τὸν κ. Βαλαωρίτην καὶ ἀποδίδων αὐτῷ, ὡς ἐκ παρανοήσεως, προθέσεις κατὰ τῶν καθεστώτων, συνεπέρανε συμβουλεύων αὐτὸν νὰ παραιτήσῃ τὸν πολιτικὸν ἀγῶνα καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν ἀμέριμνον ἰδιωτικὸν βίον. Εἰς τοὺς λόγους τούτους ἀπήντησεν ὁ κ. Βαλαωρίτης ὡς ἑξῆς:)

Α. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ. — Ὅταν φίλοι τινὲς μοὶ διεκοίνωσαν τὰ παρὰ τοῦ κ. Δεληγεώργη κατ' ἐμοῦ λεχθέντα, ὁμολογῶ ὅτι ἐλυπήθην σφόδρα μὴ παρευρεθεὶς κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς Βουλῆς, ἵνα καταδείξω ἀμέσως τὴν ἀπάτην του. Ἄλλως τε χαίρω ὅτι δύναμαι νὰ τὸ πράξω σήμερον μετὰ πλειοτέρας ψυχρότητος, ἀποφεύγων τὰς προσωπικότητας. Ἤθελον δὲ προτιμήσει νὰ σιωπήσω ἀφίνων εἰς αὐτὸν νὰ αἰσθανθῇ πόσον βλάπτεταί τις ὅταν σοφίζεται καὶ στρεψοδικῇ, ἂν δὲν ἐφοβούμην μὴ καὶ ἡ ἀβρότης μου αὕτη παρεξηγηθῇ, ἀφοῦ σήμερον τὰ πάντα παρεξηγοῦνται.

Προκαλῶ τὸν κ. Δεληγεώργην, ἂν ἀληθῶς εἶναι εἰλικρινής, νὰ καταδείξῃ ποῦ καὶ πότε ἀγορεύων ἐγὼ χθὲς ἐξεφράσθην κατὰ τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν. Ἀπ' ἐναντίας, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μυριοτρόπως διετράνωσα τὴν ἀποστροφὴν ἣν διήγειρεν ἐν τῇ ψυχῇ μου ἡ συστηματικὴ καταδολίευσις τῶν θεσμῶν τούτων. Εἶπα καὶ ἐπαναλαμβάνω ὅτι ἡ ὕπαρξις τοῦ νέου ἑλληνικοῦ πολιτεύματος στηρίζεται εἰς τὴν αὐστηρὰν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου καὶ ὅτι στοιχεῖον ἀπαραίτητον τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας εἶναι ἡ μετριοπάθεια.

Δὲν ὕβρισα λοιπὸν ἐγὼ τὸ ἔθνος, ἐγὼ ὅστις μέχρι λατρείας τὸ ἠγάπησα, ἐγὼ ὅστις ἤντλησα ὅλας τὰς ἐμπνεύσεις μου ἐκ τῆς ἀενάου πηγῆς τῶν παθημάτων του. Τὸ ὕβρισαν ἐκεῖνοι, ὅσοι μέχρι τοῦδε τὸ ἐνέπαιξαν ἢ τὸ μετεχειρίσθησαν ὡς στυλοβάτην, ἵνα ἐπ' αὐτοῦ ἀναβαίνοντες φανῶσιν ὑψηλότεροι.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν συμβουλὴν ἣν ὁ κ. Δεληγεώργης ἀδελφικῶς μοὶ ἔδωκεν ἵνα ἀποσυρθῶ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, ἀσμένως τὴν ἀποδέχομαι καὶ ἃς πιστεύσῃ ὅτι ἔπραξα τὸ κατὰ δύναμιν ἵνα μὴ εὑρίσκωμαι σήμερον ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου. Ἔφθασα καὶ μέχρι αὐτοδικίας, σχίσας τὸν κατάλογόν μου κατὰ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν οἱ συμπολῖται μου ἤθελον νὰ τὸν προσαγάγωσιν. Ἀλλ' ἃς μὴ σπεύδῃ ὁ κ. Δεληγεώργης· ἐλεύσεται ὥρα, καθ' ἣν ἡ ἀπελπισία θέλει ὑποχρεώσει πολλούς, πολλούς, νὰ ζητήσωσι παραμυθίαν τινὰ ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς οἰκογενείας των.

Ἦλθον ἐν Ἀθήναις φέρων μετ' ἐμοῦ τὰ πτωχά, τὰ εὐτελῆ κεφάλαια, ἅπερ ἀπέκτησα ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου μου ἀπὸ δεκαπενταετίας ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς κοινῆς πατρίδος. Ἡ δὲ Ἰόνιος Βουλή, ἐμπνεομένη ὑπὸ αἰσθημάτων πάντῃ διαφόρων, ἐκτιμήσασα τὰς προσπαθείας μου καὶ γινώσκουσα τὰς πικρίας δι' ὧν ἐποτίσθην καὶ τὰς θυσίας ἃς ὑπέστην ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως, ἐξέφρασε πρὸς ἐμὲ τὴν εὐγνωμοσύνην της.

Δεινὸν τὸ περιαυτολογεῖν καὶ αὕτη εἶναι ἡ πρώτη βεβαίως, ἐλπίζω δὲ καὶ ἡ τελευταία φορά, καθ' ἣν πίπτω εἰς τὸ ἄτοπον τοῦτο. Ἀλλ' ἐν ᾧ διακηρύττω τὴν μηδαμινότητά μου ἀπέναντι τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἃς μὴ πιστεύσῃ κανεὶς ὅτι τόσον εὐκόλως μὲ ἐξιππάζουσιν οἱ παριστάμενοι ὡς οἱ γίγαντες τῆς ἡμέρας.

Λυποῦμαι κατάκαρδα ὅτι ἠναγκάσθην ν' ἀπευθύνω τοὺς λόγους τούτους εἰς τὸν κ. Δεληγεώργην. Αἰσθάνομαι ἔμφυτον ἀποστροφὴν κατὰ τοιούτου εἴδους ἐγκλήσεων καὶ ἀντεγκλήσεων, οὔτε ἤλπιζα ποτὲ ὅτι ἤθελε μὲ σύρει ἐπὶ

τοῦ βορβορώδους τούτου πεδίου τῆς μάχης συνάδελφος γινώσκων πόσον ἡ ἐλευθερία ζημιοῦται ὅπου δὲν ἐπικρατεῖ ἀπόλυτος πολιτικὴ ἀνεξιθρησκεία.

Ἂς μείνῃ ὁ κ. Δεληγεώργης ἐπὶ τοῦ σημείου ἐφ' οὗ αὐτὸν μὲν ἀνεβίβασεν, ἐμὲ δὲ ἔφερεν ἐντὸς τῆς Βουλῆς ταύτης ἡ Ὀκτωβριανὴ μεταπολίτευσις. Ὅσον οὔπω, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, θέλομεν συναντηθῇ καὶ τότε θέλει μάθει ὅτι πρὶν ἢ κηρυχθῶ ἀπόμαχος, δύναμαι ν' ἀφιερώσω εἰς τὸ ἔθνος μου τοὺς τελευταίους παλμοὺς τῆς καρδίας μου.

Ἀγόρευσις ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 6 Ἰουλίου 1857 τῆς ΙΑ' Βουλῆς κατὰ τῆς προτάσεως περὶ ἀναβολῆς τοῦ ὑπὸ τῶν Λευκαδίων βουλευτῶν ὑποβληθέντος νομοσχεδίου περὶ καταργήσεως τῶν ἰδιαιτέρων τελωνιακῶν ζωνῶν ἑκάστης τῶν Ἰονίων νήσων, αἵτινες παρεκώλυον τὴν ἀτελῆ κυκλοφορίαν τῶν προϊόντων αὐτῶν ἐν ταῖς λοιπαῖς νήσοις. Ὁ Λομβάρδος ὑπεστήριξε τὴν ἀναβολήν, ὀνομαστὶ ἀπευθυνθεὶς πρὸς τὸν Βαλαωρίτην, ὅπως χάριν τῆς ὁμονοίας ἐν τῷ συμφέροντι τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος ἀποδεχθῇ τὴν περὶ ἀναβολῆς πρότασιν. Πρὸς αὐτὸν δὲ κυρίως ἀπευθύνεται ἡ ἀπάντησις τοῦ βουλευτοῦ Λευκάδος Ἀριστ. Βαλαωρίτου :

Ἀπαντῶ πρὸς τὸν φίλον μου κύριον Λομβάρδον καὶ ἀπὸ τοῦδε ἐκφράζω τὴν λύπην τὴν ὁποίαν αἰσθάνομαι διαφωνῶν πρὸς αὐτὸν καὶ ἀποκρούων τὴν πρότασίν του. Ἀληθῶς ἐδόξασα τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἔντιμοι Βουλευταί, καθ' ἥν, προκειμένου περὶ κοινοῦ κινδύνου, ἡ ἀντιπροσωπεία ἅπασα ἀδελφικῶς ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς ἐθνικότητος ἡμῶν καὶ εἶμαι ἕτοιμος νὰ ἐπαναλάβω τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον ὅρκον, τὸν ὁποῖον ὤμοσα καὶ τότε, ἐν οἱᾳδήποτε παραπλησίᾳ περιπτώσει. Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατόν, ἐν ᾧ ἕκαστος ἡμῶν ἀντιπροσωπεύει ἐνταῦθα λαὸν ἔχοντα ἀνάγκην πραγματικῶν ὠφελημάτων, πῶς εἶναι δυνατόν, λέγω, διὰ τὸν φόβον μὴ προσάψωμεν μῶμον εἰς τὴν ἡμέραν ἐκείνην, νὰ θυσιάζωμεν τὰ συμφέροντά του καὶ νὰ λησμονῶμεν τὴν εὐθύνην, ἥτις μᾶς ἐπιβάλλεται; Εἶναι ἀληθέστατον ὅτι ἡ ἰδέα τῆς ἐθνικότητος, ἥτις ὡς ἐκ θαύματος συνήνωσεν ἅπαντας ἡμᾶς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, θέλει μᾶς ἑνώσει καὶ πάλιν ἂν ἡ ἀνάγκη τὸ καλέσῃ. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα χωρὶς νὰ παραβιάσωμεν τὴν ἐντολήν μας, δὲν δυνάμεθα νὰ προστρέχωμεν εἰς τὴν ἡμέραν ἐκείνην μεταχειριζόμενοι αὐτὴν ὡς πρόφασιν ἵνα παραλύωμεν πᾶν ζήτημα ἐνδιαφέρον τὰς νήσους μας.

Ὑπάρχουν, ἔντιμοι βουλευταί, περιπτώσεις τινὲς κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον, καθ' ἃς καὶ αὐτὸ τὸ μέγα αἴσθημα τῆς ἐθνικότητος καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ περιορίζεται τοσοῦτον, ὥστε περιστρέφεται ἐντὸς στενωτάτου κύκλου. Πολλάκις ἡ ἰδέα αὕτη ἐλαττοῦται, σμικρύνεται τοσοῦτον, ὥστε ἀπορεῖ τις ἐκ πρώτης ἀφετηρίας πῶς δύναται νὰ θέσῃ τὴν ἕδραν της ἐπὶ ἑνὸς βράχου, ἐπὶ ἑνὸς σκοπέλου, ἐπὶ μιᾶς γωνίας. Καὶ μολοντοῦτο, κύριοι, τὸ πρᾶγμα ἔχει οὕτω. Ἐννοοῦμεν πατρίδα τὴν χώραν τῆς γεννήσεώς μας, τοὺς βράχους ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀνετράφημεν, τὴν πλάκα ἥτις καλύπτει τὰ ὀστᾶ τῶν γονέων μας, καὶ ἀπὸ τῆς χώρας ταύτης, ἀπὸ τούτων τῶν βράχων, ἀπὸ τοῦ μνημείου ἐκείνου, ὡς ἀπὸ ὡρισμένου τινὸς κέντρου ὁρμώμενον τὸ αἴσθημα τῆς ἐθνικότητος καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ, περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῷ ἔθνη ἀκέραια καὶ ἐπικρατείας ὁλοκλήρους. Ὑπάρχουσι περιπτώσεις τοιαῦται, καὶ τότε ὁ ἐγωϊσμός, ὅστις ὑπὸ γενικήν τινα ἔποψιν θεωρούμενος εἶναι σχεδὸν πάντοτε ἐπιβλαβὴς καὶ ἀντεθνικός, οὐ μόνον δικαιολογεῖται ἀλλὰ καὶ νομιμοποιεῖται ὁσάκις ἐφαρμόζεται εἰς ἀντικείμενα ἀποκλειστικῶς ἐνδιαφέροντα τὴν γῆν τῆς γεννήσεώς μας, τὴν κυρίως

πατρίδα μας. Ἀγνοῶ, κύριοι, διὰ τίνας λόγους· ἀλλὰ πρέπει μετὰ θετικότητος νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀείποτε ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ ὑπέκυψεν εἰς τὰς ἐξαιρέσεις ταύτας. Ὁσάκις ἐπρόκειτο περὶ κοινοῦ κινδύνου, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐλησμόνει τὰ πάθη του καὶ ἀδιστάκτως συνεχωνεύετο εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σῶμα, εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ψυχήν. Ἀλλὰ μόλις ὁ κίνδυνος οὗτος παρήρχετο, ἐν τῷ ἅμα ἀνεφύοντο ἔριδες, λογομαχίαι, ἐμφύλιοι πόλεμοι μεταξὺ πόλεως καὶ πόλεως, μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἑλλήνων.

Σήμερον ἰδοὺ ἐπαναλαμβάνεται καὶ πάλιν τὸ γεγονὸς τοῦτο καὶ βλέπω μετ' ἀγαλλιάσεως ὅτι ἡ φύσις ἡμῶν δὲν παρήλλαξε καὶ ὅτι διετηρήσαμεν γνησίαν καὶ κατὰ τοῦτο τὴν καταγωγήν μας. Ὅτε ἐφοβήθημεν ὅτι ἡ ἐθνικότης ἡμῶν ἐπηπειλεῖτο, ἅπαντες ὡμόσαμεν νὰ τὴν ὑπερασπισθῶμεν· ἀλλὰ μόλις ὁ κίνδυνος ἐκεῖνος παρῆλθεν, ἐπανερχόμεθα εἰς τὰς ἐπαρχιακὰς ἡμῶν ἔριδας. Σήμερον δὲν εἶμαι ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑπτανήσου, ἀνήκω ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν Λευκάδα, καὶ ὡς τοιοῦτος πρέπει μέχρι κεραίας νὰ ὑπερασπισθῶ τὰ δικαιώματα αὐτῆς· ἔχω νὰ δώσω λόγον περὶ τῶν ὅσων ἔπραξα ὑπὲρ τῶν ἐντολέων μου καὶ ἤθελα προδώση τὰ συμφέροντά των, ἂν ἤθελα τὰ παραγκωνίση, ἐπὶ προφάσει ὅτι ἡ ἐπιμονή μου ἢ αἱ ἀξιώσεις μου δύνανται νὰ ἦναι αἰτία ἔριδος καὶ σκανδάλου ἢ αἰτία σχίσματος ἐντὸς τῆς βουλῆς ταύτης.

Ἀναβολὴ μέχρι τῆς προσεχοῦς συνόδου! Ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη σύνοδος διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους θέλει προτείνει νέαν ἀναβολὴν καὶ οὕτω ἡ ἑνδεκάτη βουλὴ θέλει παραπέμψη τὸ ζήτημα εἰς τὴν δωδεκάτην, τουτέστι δὲν θέλετε μᾶς ἐπιτρέψη ποτὲ οὐδὲ τὴν συζήτησιν τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Ἀλλὰ θέλουσι γεννηθῆ σχίσματα, ἔριδες, πάθη. Ἂς γεννηθῶσι, κύριοι, καὶ σχίσματα καὶ ἔριδες καὶ πάθη· ἂν ἐπὶ τοιούτῳ ὅρῳ πρέπη νὰ σιωπῶμεν, ἂς γεννηθῶσι. Δὲν εἶναι δίκαιον, δὲν εἶναι νόμιμον νὰ παραβιάζωνται τοιουτοτρόπως τὰ βουλευτικὰ δικαιώματα, οὔτε νὰ καταπατῶνται τὰ συμφέροντα μιᾶς ὁλοκλήρου νήσου.

Προχθὲς ὁ κύριος Παδοβᾶς ἐπρότεινε τὴν ἀναβολὴν καὶ ἡ βουλὴ τὴν παρεδέχθη, διότι ἐφοβήθη μὴ τὸ ζήτημα τοῦτο γίνῃ σπινθὴρ πυρκαϊᾶς μεγάλης. Σήμερον ὁ κύριος Λομβάρδος ἐπαναλαμβάνει τὴν αὐτὴν πρότασιν, ἵνα μὴ διὰ τῶν λογομαχιῶν μας ἐπισκιάσωμεν τὸ φέγγος τῆς εἰκοστῆς Ἰουνίου. Ὦ! κύριοι! Μὴ προφασίζεσθε τοιαῦτα. Οἱαδήποτε μέλλει νὰ ἦναι ἡ τύχη τοῦ νομοσχεδίου τούτου, ἐπιτρέψατε εἰς ἡμᾶς νὰ τὸ συζητήσωμεν. Ἀσμένως ἀναδεχόμεθα τὴν μονομαχίαν ταύτην, ἓξ πρὸς δέκα. Τὸ κοινὸν τῆς πατρίδος μας δὲν παρευρίσκεται, ὅπως μᾶς ἐνθαρρύνῃ, ὅπως μᾶς ἐνισχύσῃ. Καὶ μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἀποδειλιῶμεν.

Τίς ἡ βία; λέγει ὁ Κ. Μπίζης, τίς ἡ βία; Εἴκοσι περίπου ἔτη ὑπεμείνατε τὴν βάσανον ταύτην· τίς ἡ βία; Ὅταν ἡ Κυβέρνησις μᾶς προσκαλέσῃ νὰ ἐπιθεωρήσωμεν τὸ φορολογικόν μας σύστημα, τότε θέλομεν ἐπιληφθῆ καὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Ἡ ὑπομονὴ εἶναι θεῖον δῶρον βεβαίως, κύριοι, ἀλλ' ὅταν καὶ αὕτη ὑπερβαίνῃ ὅριά τινα, μεταβάλλεται εἰς δουλείαν, εἰς ἐξευτελισμόν. Ἐννοεῖτε λοιπόν, κύριοι, ὅτι, ἵνα μὴ τρέξωμεν τὸν τελευταῖον τοῦτον κίνδυνον, δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπομείνωμεν πλέον. Θέλομεν νὰ μάθωμεν ποίαν τινὰ θέσιν κατέχομεν ἐν Ἑπτανήσῳ, ἂν δηλαδὴ ὡς ὑποχείριοι τῆς μητροπόλεως καταδικαζόμεθα νὰ ὑπηρετῶμεν εἰς τὰ συμφέροντα αὐτῆς, ἢ ἂν ἅπαντες ἐσμὲν ἴσοι ἐνώπιον τοῦ νόμου καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἀντιτείνω πρὸς τὴν περὶ ἀναβολῆς πρότασιν τοῦ Κ. Λομβάρδου καὶ ἐπιμένω ὅπως ἡ συζήτησις προβῇ κατὰ νόμον ἐπὶ τοῦ καταπληκτικοῦ τούτου ζητήματος.

Ἀγόρευσις ἐν τῇ Συνεδρίᾳ τῆς 3/15 Φεβρουαρίου 1859 τῆς ἐκτάκτου Συνόδου τῆς ΙΑ' Βουλῆς πρὸς καταπολέμησιν τῶν περὶ μεταρρυθμίσεων προτάσεων τοῦ Γλάδστωνος:

Ἐν μέσῳ τῆς ταραχῆς ἥτις ἐγείρεται πανταχόθεν, ἐν μέσῳ τοῦ θυελλώδους θορύβου ὅστις σωρεύεται ἐπὶ τῶν κεφαλῶν μας, ἐνῷ ἅπαντες κραυγάζουσιν ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι μέγα, εἶναι ἀκροσφαλές, ζωτικὸν ἢ θανάσιμον, δὲν εἶναι τάχα ἀσυγχώρητος τόλμη καὶ προπέτεια ἂν ἐγώ, ὁ ἐλάχιστος πάντων, λαμβάνω κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὸν λόγον;

Δύναμαι τάχα νὰ ἐλπίσω, ὅτι ἡ ἀσθενής μου φωνὴ θέλει ρίψει μικρὰν τινα ἀκτῖνα φωτὸς ἐν ταύτῃ τῇ σκοτίᾳ, ἢ ὅτι τὸ συμπέρασμά μου θέλει δικάσει τὸ ζήτημα;

Αἱ ἰδέαι αὗται ἀνεχαίτιζαν μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης τὴν φυσικὴν ὁρμήν μου, καί, τὸ ὁμολογῶ, δὲν ἤθελα ἀποτολμήσει οὐδέποτε νὰ προφέρω εἰς ὑμᾶς λόγον ἐπὶ τοῦ ζητήματος, ἂν δὲν ἐφοβούμην ὅτι ἡ γενομένη μέχρι τοῦδε συζήτησις, ἐνθουσιώδης, ἐπιστημονικὴ καὶ σοφωτάτη, ἐδύνατο νὰ παραμορφώσῃ τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα τῆς συνόδου ταύτης.

Ἠκροάσθην μετὰ προσοχῆς, μετὰ θρησκευτικῆς προσοχῆς, πάντας τοὺς προαγορεύσαντας. Ἀλλ' ὁμολογῶ ὅτι, ἂν προσεκαλούμην ἀμέσως νὰ ἐκφέρω γνώμην ἐπὶ τῶν προτεινομένων μεταρρυθμίσεων, ὁμολογῶ, λέγω, ὅτι δὲν ἤθελα διευθύνει τὴν συνείδησίν μου οὔτε ἐκ τῶν ὅσων ἐρρήθησαν ὑπέρ, οὔτε ἐκ τῶν ὅσων ἐρρήθησαν κατά. Ὁμολογῶ, ὅτι καταψηφίζων ἤθελον ὑποκύψει εἰς λόγους, κατ' ἐμέ, πολλῷ μᾶλλον ἰσχυροτέρους. Οἱ λόγοι οὗτοι δὲν ἀπορρέουσιν ἐκ τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου, δὲν βασίζονται ἐπὶ ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν, οἱ λόγοι οὗτοι ἔχουσι τὰς ρίζας των εἰς τὰς καρδίας τῶν μελῶν ἁπάντων τῆς Συνελεύσεως ταύτης, εἶναι ἀπόρροια οὐχὶ βαθείας μελέτης, ἀλλ' αὐθορμήτου ἐμπνεύσεως καὶ πίστεως ἀκραδάντου.

Δὲν σκοπεύω, Κύριοι, ἑπομένως νὰ ἀσχολήσω ὑμᾶς διὰ μακρᾶς καὶ σχοινοτενοῦς ἀγορεύσεως. Αἱ μεγάλαι ἀλήθειαι, πρεσβεύω ὅτι οὔτε ἀνάγκην ἔχουσιν ὑπερασπίσεως, οὔτε φοβοῦνται τοὺς ἀντιδίκους. Μὴ φοβηθῆτε λοιπὸν ἂν πρὸς μίαν στιγμὴν ἐπικαλεσθῶ τὴν προσοχήν σας, ἀνακαλῶν εἰς τὴν μνήμην σας τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἀπροσδόκητος προορισμὸς ἐπέπρωτο νὰ μᾶς ἀνυψώσῃ.

Δὲν δύναμαι, Κύριοι, νὰ λησμονήσω ὅτι ἐγὼ σήμερον δὲν εἶμαι ἀντιπρόσωπος Λευκάδος, δὲν εἶμαι οὔτε ἀντιπρόσωπος Ἑπτανήσιος, εἶμαι ἐν τῇ συνελεύσει ταύτῃ ἀπόστολος μιᾶς ἰδέας, ἑνὸς δόγματος, μιᾶς ἀληθείας. Ἦλθον ἐνταῦθα ὅπως ἐπισημοποιήσω τὴν ἰδέαν, τὸ δόγμα, τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Ἡ Προστασία οὐ μόνον μοὶ τὸ ἐπέτρεψε, ἀλλὰ θέλω νὰ πιστεύσω ὅτι καὶ τὸ ἐπεθύμει, ἴσως διότι ἤλπιζε νὰ ἴδῃ ἡμᾶς παραιτουμένους ἐν τῷ μέλλοντι πάσης περαιτέρω ἀξιώσεως, ἀλλὰ τὸ ἐπεθύμει.

Ὁ λαὸς τῆς Ἑπτανήσου, πρὶν ἢ συνέλθωμεν ἐν τῇ ἐκτάκτῳ ταύτῃ συνόδῳ, ὁ λαὸς τῆς Ἑπτανήσου ἐναπέθεσεν εἰς τὰς ἐντίμους χεῖρας τοῦ κυρίου Γλάδστωνος τὴν ἔκφρασιν τῶν αἰσθημάτων καὶ τοῦ πόθου του. Ὁ λαὸς τῆς Ἑπτανήσου ἐπέβαλε καὶ εἰς ἡμᾶς, ἐξερχομένους ἐκ τῶν σπλάχνων αὐτοῦ, τὴν ρητὴν ἐντολὴν νὰ πράξωμεν ὑπὲρ τῆς Ἐθνικῆς Ἀποκαταστάσεως ὅ,τι τὸ ἀναμφισβήτητον δίκαιόν μας ἤθελε μᾶς ὑπαγορεύσει. Ὁ λαὸς τῆς Ἑπτανήσου ἐχάραξε λοιπὸν εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ κύκλον ἐνεργείας ὡρισμένον. Τὸν κύκλον τοῦτον δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπερπηδήσωμεν, Κύριοι· διασκελίζοντες αὐτὸν ἠθέλαμεν προδώσει, ἠθέλαμεν ἀπατήσει τοὺς ἐντολεῖς μας.

Ὑπὸ τοιούτους τινὰς οἰωνοὺς καὶ ὅρους συνήλθομεν ἐνταῦθα, Κύριοι. Ὁμοφώνως καὶ ἐνθουσιωδῶς παρεδέχθημεν διακήρυξιν ἐμφαίνουσαν τὴν ἀδιάσειστον ἡμῶν θέλησιν ὑπὲρ τῆς Ἐθνικῆς Ἀποκαταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου.

Ἔγγραφον συνετάχθη ὅπως διοχετεύσῃ μέχρι τοῦ θρόνου τῆς Μεγαλειοτάτης Ἀνάσσης καὶ τῶν μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων τὴν διακήρυξιν ταύτην. Ἐδόθη εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀπάντησις, τὸ ὁμολογῶ, μὴ συνάδουσα οὔτε μὲ τὴν χαρακτηρίζουσαν τὸ Βρεττανικὸν ἔθνος γενναιότητα, οὔτε μὲ τὰς προσδοκίας, ἃς δικαίως εἴχομεν συλλάβει, οὔτε μὲ τὴν ἁβροφροσύνην, ἥτις ὀφείλεται πρὸς τὸν ἀσθενῆ παρὰ τοῦ κραταιοῦ· ἀλλ' ὅπως δήποτε ἡ ἀπάντησις αὕτη ἐδόθη. Αἰσθάνομαι, ὅτι κατὰ τῆς θελήσεως τοῦ ἰσχυροτέρου δὲν εἶναι συνετὸν νὰ ἀντιτάξω τὴν θέλησίν μου, ἀλλ' αἰσθάνομαι συγχρόνως, Κύριοι, ὅτι ἤθελον εἶμαι ἄξιος καὶ κατάρας, ἂν διὰ τῆς ψήφου μου συνέπραττον ὅπως ἡ Βουλὴ αὕτη μεταβληθῇ εἰς συντακτικὴν συνέλευσιν.

Δὲν δυνάμεθα λοιπόν, Κύριοι, οὔτε νὰ καταδείξωμεν τὰς κακάς, οὔτε νὰ παραδεχθῶμεν καλὰς μεταρρυθμίσεις. Ἡ ἐνεστῶσα Βουλὴ πρέπει νὰ διατηρήσῃ ἄσπιλον καὶ καθαρὰν τὴν σημαίαν αὐτῆς. Πρέπει νὰ διαμείνῃ ἐν τοῖς Ἑπτανησίοις χρονικοῖς ἀπομεμονωμένον ἱστορικὸν φαινόμενον, οὐδεμίαν ἔχον σχέσιν μετὰ τοῦ παρελθόντος, καὶ ὡς ἄλλη προφητικὴ ῥῆσις προσμένον ἐκ τοῦ μέλλοντος τὴν ἐπαλήθευσιν αὐτοῦ.

Ἡ ἐπαλήθευσις αὕτη ἐναπόκειται εἰς χεῖρας τοῦ Ὑψίστου! Οὔτε ὅτε ἠσχολούμην ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ, Κύριοι, μετὰ τῶν συναδέλφων μου εἰς σύνταξιν τοῦ ἡμετέρου ἐγγράφου ἐδελεάσθην ὅτι διὰ μιᾶς διακοινώσεως ἠθέλαμεν τύχει τῆς ἡμετέρας Ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως. Ὄχι, Κύριοι. Ἡ Ἐθνικὴ ἀποκατάστασις τῆς Ἑπτανήσου δὲν ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ ἐν μέσῳ τοσαύτης ἠρεμίας καὶ γαλήνης. Χειμῶνες καὶ τρικυμία προπορεύονται, καὶ προαγγέλλουσιν πάντοτε τὸ ἔαρ.

Ἀλλὰ ἐπίσης ἐπίστευσα —καὶ ἡ πίστις μου θέλει διαμείνει ἀσάλευτος— ἐπίστευσα, ὅτι ἡ ἡμετέρα διακήρυξις καὶ τὸ ἡμέτερον ἔγγραφον ἤθελον ζήσει αἰῶνας αἰώνων. Ὅτι ἤθελον παρευρίσκεσθαι ἐν τοῖς συμβουλίοις τῶν κραταιῶν τῆς γῆς ῥητορεύοντες ἀείποτε ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅτι θέλει ἔλθει ἡ ὥρα, ναί, φίλε Παδοβᾶ, ὅτι θέλει ἔλθει ἡ ὥρα, καθ' ἣν ὁ σπόρος ἐκεῖνος θέλει φυτρώσει. Ὅτι ἡ γῆ ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐρρίφθη θέλει κυοφορήσει αὐτόν, καὶ ὅτι ἡ ἡμέρα καθ' ἣν θέλομεν ἰδεῖ ἀναφυομένους ἐκ τῶν μυχῶν αὐτοῦ εὐθαλεῖς καὶ ἀγερώχους βλαστούς, ἡ ἡμέρα αὕτη ἤγγικε, τὸ πιστεύω.

Ὅτε τὸ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον βασανισθὲν ἡμῶν Ἔθνος ἔδραξε τὰ ὅπλα, καὶ εἰς τὴν ἐν Ἐπιδαύρῳ ἱερὰν ἐκείνην Σύνοδον ἐκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ, ὅτε ὤμοσε νὰ μὴ καταθέσῃ οὐδέποτε αὐτὰ πρὶν ἢ τύχῃ τοῦ ἱεροῦ τούτου σκοποῦ, ὅτε διεκοίνωσε τὴν ὑπὸ χρονολογίαν 28 Μαΐου 1821 ἀείμνηστον ἱκετήριον αὐτῆς πρὸς τοὺς κρατίστους καὶ σεβαστοτάτους Βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης, τίς ἤλπιζε νὰ ἴδῃ τοσαύτην ψυχρότητα, τοσαύτην ἀπανθρωπίαν ἐκ μέρους τῶν κραταιῶν ἐκείνων; Καὶ μολοντοῦτο ἠναγκάσθη τὸ Ἔθνος ἐπὶ ἓξ περίπου ἔτη νὰ ἐπισωρεύσῃ τρόπαια ἐπὶ τροπαίων —πτώματα ἐπὶ πτωμάτων— ἀνδραγαθίας ἐπὶ ἀνδραγαθιῶν πρὶν ἢ οἱ ἄπιστοι πιστεύσωσιν.

Ἔπρεπεν ἡ Εὐρώπη νὰ ἴδῃ πρῶτον σφαγιαζομένους ἐν Πέτᾳ τοὺς ἁπανταχόθεν συνδραμόντας Εὐρωπαίους μαχητάς! Ἐν Πέτᾳ, συνάδελφε Δομενεγίνη! Ποία τρομερὰ ἀνάμνησις! Μὲ φαίνεται νὰ βλέπω ἀνορθούμενον ἐνώπιόν μας ὠχρόν, καθῃμαγμένον τὸν ἀδελφόν σου, τὸν φίλον μου, τὸν μάρ-

τυρα Ναθαναήλ, φθάσαντα ἐνταῦθα ἐκ τοῦ ἀπαισίου ἐκείνου πεδίου τῆς μάχης, ἵνα ἐνθυμίσῃ εἰς ἐμέ, εἰς σέ, εἰς τὴν Βουλὴν ἅπασαν, ὅτι τὴν αὐτὴν ἰδέαν, ἣν ἐκεῖνος καθιέρωσε διὰ τοῦ αἵματός του, τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἐπισημοποιήσαμεν καὶ ἡμεῖς διὰ τῆς ψήφου μας, καὶ ὅτι, καθὼς ἐκεῖνος διετήρησεν ἀειθαλῆ τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου, οὕτω καὶ ἡμεῖς θὰ διατηρήσωμεν ἄσπιλον, ἀμόλυντον τὴν σημαίαν μας.—Ἔπρεπεν ἡ Εὐρώπη νὰ ἴδῃ πρῶτον σφαγιαζομένους ἐν Πέτᾳ τοὺς ἁπανταχόθεν συνδραμόντας Εὐρωπαίους μαχητάς.—Ἔπρεπε νὰ ἴδῃ πίπτοντα ἐν Θερμοπύλαις τὸν λεοντοκάρδιον Διᾶκον, καὶ παραδίδοντα τὸ πνεῦμα ἐν μέσῳ φρικωδεστάτων μαρτυρίων! Ἔπρεπε νὰ ἀκούσῃ ἀντηχούσας εἰς τὰς ἀκοὰς αὐτῆς τὰς οἰμωγὰς καὶ τοὺς κλαυθμοὺς τῶν ὀρφανῶν, οὓς οἱ Μαϊτλάνδειοι πόδες ἐλάκτισαν ἀπὸ Καλάμου μέχρι Ἀκαρνανίας, ἵνα πέσωσιν ὑπὸ τὴν μάχαιραν τοῦ αἱμοχαροῦς Βρυόνου. Ἔπρεπε νὰ ἴδῃ φλεγόμενον τὸ Μεσολόγγιον, καὶ τὸν Ἀρχιερέα αὐτοῦ ἀνιπτάμενον εἰς τοὺς οὐρανοὺς ὡς ἐπὶ πτερύγων πυρός.—Ἔπρεπε νὰ μάθῃ τὴν ἐν Καρπενησίῳ θυσίαν τοῦ Μάρκου.—Ἔπρεπε νὰ ἴδῃ σωρευόμενον τὸ χῶμα ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τοῦ Βαϋρῶνος. —Ἔπρεπε νὰ ἴδῃ πάντα ταῦτα, πρὶν ἢ πιστεύσῃ. Ἀλλ' ἡ Εὐρώπη ἐπίστευσε τέλος. Ἔδραμεν ἐν Ναυαρίνῳ καὶ ἐν τοῖς ὕδασιν αὐτοῦ, ὡς ἐν βαπτίσματι πυρός, ἀνάδοχος ἐγένετο τοῦ πολυτλήμονος Ἔθνους, ἀποκαλέσασα αὐτὸ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ.

Αὕτη εἶναι ἡ φύσις τῶν μεγάλων, τῶν ἀναντιρρήτων ἰδεῶν. —Αὕτη εἶναι ἡ φύσις καὶ τῆς ἰδέας ἣν ἐξεφράσαμεν ἐπισήμως ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διακηρύξει. —Ἡ πραγματοποίησις αὐτῆς εἶναι βεβαία, μὴ ἀμφιβάλλετε.—Οὐδεμία ἀνθρωπίνη δύναμις θέλει ἰσχύσει νὰ τὴν καταστρέψῃ. Ἀλλὰ τίς δύναται νὰ προσδιορίσῃ τὴν ὥραν; Καὶ μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης συμφέρει τάχα νὰ μείνωμεν ψυχροὶ θεαταὶ τῶν γεγονότων; Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην δὲν δύναται, δὲν πρέπει, δὲν θέλει νὰ ἀπαντήσῃ ἡ ἐνεστῶσα Βουλή. Εἶναι ὡρισμένη μέχρι κεραίας ἡ ἐντολή μας, εἶναι συμπληρωμένη ἡ πορεία μας. Πῶς δυνάμεθα νὰ διαπορθμεύσωμεν ἀκινδύνως τὴν θάλασσαν ἥτις διαχωρίζει τὸ ἐθνικὸν ζήτημα ἀπὸ παντὸς ἄλλου κατωτέρας φύσεως; Ἀσχολούμενοι ἐπὶ μεταρρυθμίσεων, δυνάμεθα ἰδίαις χερσὶ νὰ μὴ μολύνωμεν τὴν παρθενικὴν ἁγνότητα τῆς μεγάλης ἰδέας, ἢ πῶς δυνάμεθα διὰ τῶν αὐτῶν χειλέων, δι' ὧν ὑψώσαμεν τὴν φωνὴν ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως, νὰ προφέρωμεν λόγους ἐπὶ συνταγματικῶν θεσμῶν;

Τὸ μέγα, τὸ δεινόν, τὸ δυσχερὲς ἔργον ἐτελέσθη, Κύριοι! Δόξα τῷ Παντοδυνάμῳ Θεῷ ἐτελέσθη! Ἡ πολιτικὴ ὁμολογία τῆς Ἑπτανήσου ἐγράφη—ἡ διαθήκη, δι' ἧς ἡμεῖς ἢ τὰ τέκνα ἡμῶν θέλουσι λάβει ἀναμφιβόλως τὴν κατοχὴν τοῦ κλήρου, συνετάχθη. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἀνύψωσε διὰ χειρὸς ἡμῶν νέον καὶ περίδοξον τρόπαιον, οὐχὶ διὰ πυρὸς καὶ μαχαίρας, ἀλλὰ διὰ τοῦ λόγου.

Ἡ Ἑπτάνησος, ἡ Ἑλληνικὴ φυλή, ἡ Εὐρώπη ἅπασα ἔχει ἐφ' ἡμῶν προσηλωμένα ὦτα καὶ βλέμματα — προσμένει νὰ ἀκούσῃ τί θέλουσι προφέρει τὰ χείλη μας... Μὴ παρατείνετε τοιαύτην κατάστασιν πραγμάτων... Ἀνοίξατε τὸ στόμα καὶ δογματικῶς κραυγάσατε:

Ἡ Βουλή, περιβληθεῖσα χαρακτῆρα Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ὀφείλει νὰ διατηρήσῃ ἀμίαντον καὶ καθαρὰν τὴν σημασίαν αὐτῆς.

Ἀγόρευσις κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 13 Μαρτίου 1862 τῆς Α' Συνόδου τῆς ΙΒ' Ἰονίου Βουλῆς κατὰ τὴν συζήτησιν ἐπὶ τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὸ ἐναρκτήριον τῆς Συνόδου διάγγελμα τοῦ Ἁρμοστοῦ, συζήτησιν καθ' ἣν προέκυψεν ἡ μεταβολὴ τῶν περὶ ἑνώσεως ἰδεῶν τοῦ Προέδρου τῆς Βουλῆς Ἠ. Ζερβοῦ:

Ἀφοῦ ἡ Βουλὴ ἀπεφάσισε πρὸ μικροῦ ὅτι ἡ πρότασις τοῦ Κυρίου Πα-

δοθᾶ δὲν ἀντίκειται εἰς τὸν κανονισμὸν καὶ ὅτι δύναταί τις νὰ συζητήσῃ ἐπ' αὐτῆς, ὡς καὶ ἐγένετο μέχρι τοῦδε, λαμβάνω καὶ ἐγὼ τὸν λόγον, οὐχὶ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ προσθέσω τι εἰς ὅσα μετὰ τοσαύτης τέχνης καὶ εὐφραδείας ἐρρήθησαν, ἀλλὰ διότι πάντες, συναυτίσαντες τὴν πρότασιν ἐκείνην μετὰ τῆς ἀγορεύσεως τοῦ ἡμετέρου Προέδρου, ἔκριναν εὔλογον νὰ ἀναπτύξωσι τὸ ἐθνικὸν ζήτημα καὶ νὰ τὸ ἀναβιβάσωσιν εἰς περιωπὴν ἀξίας τῆς τε φύσεως αὐτοῦ καὶ τοῦ μεγαλείου.

Προκειμένου λοιπὸν περὶ ἐθνικοῦ ζητήματος, δὲν μοὶ ἐπιτρέπεται νὰ μείνω σιωπηλός· αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκφράσω καὶ ἐγὼ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὰς ἰδέας μου, θέλω δὲ τὸ πράξει μετὰ πάσης παρρησίας. Προχθές, Κύριοι, ἔλαβον καὶ ἐγὼ τὴν τιμήν, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἰονίου Λαοῦ ἐν τῷ δωδεκάτῳ Κοινοβουλίῳ, νὰ παρευρεθῶ εἰς τὴν ἀγόρευσιν τοῦ ἡμετέρου Προέδρου. Ἠκροάσθην αὐτῆς μετὰ θρησκευτικῆς προσοχῆς καὶ δὲν ἀπέσυρα οὔτε στιγμὴν τὰ βλέμματά μου ἀπὸ τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Ναί, Κύριοι, δὲν ἀπέσυρα τὰ βλέμματά μου, διότι ἀρέσκομαι θεωρῶν ἐκ τοῦ πλησίον πάντα τὰ ὑπερφυσικὰ φαινόμενα, εἴτε ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὸν ἠθικὸν κόσμον, εἴτε ἀνήκουσιν εἰς τὸν ὑλικὸν κόσμον.

Καὶ διατὶ ὄχι; δὲν ἀνήκω ἆρά γε καὶ ἐγὼ εἰς φυλήν, ἧς τὴν ὕπαρξιν ἅπαντες θεωροῦσιν ὡς φαινόμενον ὑπερφυσικόν; Ἡμεῖς οἱ νέοι Ἕλληνες δὲν εἴμεθα τάχα οἱ κλαδίσκοι τοῦ μεγάλου ἐκείνου δένδρου, οὗ τινος ἀπὸ αναριθμήτων ἤδη χρόνων τὴν μὲν κορυφὴν μαστίζουσιν οἱ κεραυνοὶ καὶ αἱ θύελλαι, τὰς δὲ ρίζας ποτίζουσιν ἡ χολὴ καὶ τὸ αἷμα; Καὶ μόλον τοῦτο ὑπάρχομεν, καὶ τὸ δένδρον θάλλει. Δὲν ἀνήκομεν ἡμεῖς ἆρά γε εἰς τὸ Ἔθνος ἐκεῖνο, ὅπερ ἀπὸ αἰώνων ἤδη ἐσυνήθισε νὰ ζῇ ἐν τῷ θανάτῳ καὶ ἀταράχως νὰ ἀκροάζηται ἀντηχοῦντα εἰς τὰς ἀκοάς του τὸν κρότον τῆς σκαπάνης, ἀφ' ὅτου πολιτικοὶ νεκροθάπται, ἐν τῇ ἀπογνώσει αὐτῶν κηρύξαντες ἡμᾶς τεθνηκότας, ἦλθον ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἐδάφους καὶ ἤρχισαν νὰ ἐξορύττωσι τὸ μνῆμα, ὅπως μᾶς ἐνταφιάσωσι; Καὶ μόλον τοῦτο ζῶμεν, Κύριοι. Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος δὲν ἀπέθανεν, ὄχι, μὰ τὸν Θεόν, δὲν ἀπέθανε, ζῇ.

Ὅταν λοιπόν, ὡς προηγουμένως ἔλεγον, ἐπέμεινα κατὰ πᾶσαν τὴν διάρκειαν τῆς ἀγορεύσεως τοῦ ἡμετέρου Προέδρου θεωρῶν αὐτὸν κατὰ πρόσωπον, ἤμην προκατειλημμένος ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι ὑπερφυσικόν τι καὶ ἀπίστευτον φαινόμενον ἐλάμβανε χώραν ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμούς μου. Ἔβλεπον ἐνώπιόν μου τὸν ἀγορεύοντα ὡς ἄλλον νεκρὸν ἐγερθέντα ἐκ τοῦ τάφου, καὶ ἤθελα νὰ ἴδω σταλάζουσαν ἀπὸ τῶν χειλέων αὐτοῦ πᾶσαν τὴν πικρίαν τοῦ θανάτου, ἤθελα νὰ ἀκούσω ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ *ἄλλου κόσμου* διηγήματα.

Ἀλλ' ἄνεμος ἔπνευσεν ἐπὶ τῆς φαντασιώδους νεφέλης, τὴν διέρρηξε καὶ δὲν ἤκουσα νὰ ἀντηχήσωσιν εἰς τὰς ἀκοάς μου οὔτε βρονταί, οὔτε κεραυνοί.

Ὁ ἔντιμος Πρόεδρος διήρεσε τὴν ἀγόρευσίν του εἰς τρία μέρη. Διαπραγματευθεὶς δὲ ἀπ' ἀρχῆς τὸ ἐθνικὸν ζήτημα ἐνόησε, οὐ μόνον νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸ τὰ πρωτεῖα ἀπέναντι παντὸς ἄλλου, ἀλλὰ ἠθέλησε νὰ προκαλέσῃ καὶ συζήτησιν δυναμένην ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν νὰ τὸ ἀναπτύξῃ.

Κεῖται λοιπὸν ἐπὶ τῆς τραπέζης τὸ ἐθνικὸν ζήτημα, ἔντιμοι Βουλευταί! Ναί, τὸ ἐθνικὸν ζήτημα καὶ πάλιν καὶ πάντοτε πέπρωται νὰ εἶναι τὸ πρώτιστον μέλημα τῶν Βουλῶν τῆς Ἑπτανήσου, ὁ ὅρος ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τῆς πολιτικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως.

Καὶ πῶς εἶναι δυνατόν, ἤθελεν ἐρωτήσει τις, ἐνῷ πρόκειται περὶ ἀπαντήσεως εἰς τὸν ἐναρκτήριον λόγον τοῦ Ἁρμοστοῦ, νὰ παραγκωνισθῇ; Πῶς εἶναι δυνατὸν καὶ αὕτη ἡ Βουλὴ νὰ μὴ εἴπῃ ἢ νὰ μὴ πράξῃ τι πρὸς ἐκπεραίω-

σιν τοῦ ἔργου, ἐφ' οὗ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐργαζόμεθα, ἢ πῶς εἶναι δυνατὸν σήμερον, ὅτε ἅπαντες οἱ ὑποδουλωμένοι λαοὶ ὑψώνουσι πρὸς τὸν οὐρανὸν τὸ μέτωπον νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν θείαν ἀρωγὴν ἐν τῷ νέῳ σταδίῳ ἐν ᾧ εἰσέρχονται, ἡμεῖς, μένοντες ψυχροὶ θεαταὶ τῶν περιστοιχιζόντων ἡμᾶς γεγονότων, νὰ ὁμολογήσωμεν ἢ ὅτι ἀπηυδήσαμεν μαχόμενοι ἢ ὅτι μετημελήθημεν δι' ὅσα μέχρι τοῦδε ἐπράξαμεν;

Εἶναι λοιπὸν ἀναμφίλεκτον, ὅτι κατὰ καθῆκον καὶ κατὰ δικαίωμα ὀφείλει ἡ Βουλὴ νὰ ποιήσῃ μνείαν τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος ἐν τῇ ἀπαντήσει αὐτῆς πρὸς τὸν ἐναρκτήριον τοῦ 'Αρμοστοῦ λόγον, καὶ ὅτι τοῦτο ὁμοφώνως παρεδέχθημεν, ἀποφανθέντες ἐπὶ τῆς πρώτης προτάσεως τοῦ Κ. Παδοβᾶ, οὐδεμία ἀπομένει ἀμφιβολία. 'Αλλὰ δὲν πρόκειται περὶ τούτου. Πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν, Κύριοι, τί δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ τούτου θέματος ἐκτὸς τῶν ὅσα μέχρι τοῦδε ἐρρήθησαν, τί δυνάμεθα νὰ πράξωμεν ἐκτὸς τῶν ὅσα μέχρι τοῦδε ἐπράχθησαν. 'Ιδοὺ τὸ ζήτημα, αἱ δὲ ἀγορεύσεις τῶν βουλευτῶν ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἅπαντες συναισθανόμεθα τὴν ἀλήθειαν ταύτην καὶ ὅτι βῆμα τι πρὸς πραγματοποίησιν τῆς βουλήσεως τοῦ 'Ιονίου λαοῦ πρέπει ἀναντιρρήτως νὰ γίνῃ. Ὅταν δὲ λαλῶ περὶ πραγματοποιήσεως, ἐννοεῖται οἴκοθεν, Κύριοι, ὅτι πᾶν μέτρον, ὅπερ ἐν ἁρμοδίῳ χρόνῳ ἤθελεν ὑπαγορευθῆ, πρέπει ἀναγκαίως νὰ μὴ ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς νομιμότητος, διότι ἡ νομιμότης εἶναι τὸ μόνον φρούριον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου δύναται ἀκινδύνως νὰ ὀχυρωθῇ λαὸς ἄοπλος, λαὸς πτωχός, λαὸς ἀδύνατος, ὡς ἡμεῖς.

Ὅπως δὲ φθάσωμεν εἰς λογικόν τι συμπέρασμα ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καὶ ὅπως καταλάβωμεν τί πρέπει νὰ εἴπωμεν ἢ νὰ πράξωμεν, ἐκτὸς τῶν ὅσα μέχρι τοῦδε ἐρρήθησαν ἢ ἐπράχθησαν, εἶναι φυσικῶς ἀναγκαῖον νὰ ἴδωμεν ποίας τινὰς φάσεις ἡ ἐθνικὴ ἰδέα ἔλαβε κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς ἐν 'Επτανήσῳ καὶ πῶς ἔφθασεν εἰς στιγμήν, καθ' ἣν πρὸς ἰδίαν αὐτῆς σωτηρίαν ἀπαιτεῖ σήμερον νέαν τινὰ ὤθησιν.

Τὴν ἐξιστόρησιν ταύτην λίαν εὐγλώττως ἐξετέλεσαν οἱ προλαλήσαντες, ἑπομένως νομίζω ἀκατάλληλον, καταχρώμενος τῆς ὑμετέρας ὑπομονῆς, νὰ ἐπαναλάβω ὅσα καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Βουλευτηρίου ὑπάρχουσι τοῖς πᾶσι γνωστά. Οὔτε ἤθελα, ἔντιμοι βουλευταί, λάβῃ τὸν λόγον, ἂν δὲν ἤθελα παρατηρήσῃ ὅτι ἐν τῇ γενομένῃ ἐξιστορήσει ἀκουσίως παρελείφθη ἓν γεγονὸς ἐπίσης σημαντικὸν ὡς καὶ τὰ προηγούμενα καὶ ἀναγόμενον ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ φύσεως εἰς τὴν μεγάλην σειρὰν τῶν πολυειδῶν τύπων, οὓς ἐνεδύθη μέχρι σήμερον ἡ ἐθνικὴ ἰδέα ἐν 'Επτανήσῳ.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι ἡ πρόσφατος ἐκλογὴ τοῦ ἡμετέρου Προέδρου, καὶ ἐπ' αὐτῆς παρακαλῶ, Κύριοι βουλευταί, τὴν ὑμετέραν προσοχήν. 'Η ἐκλογὴ αὕτη ἔχει, κατ' ἐμὴν γνώμην, οὐχὶ μόνον τὴν αὐτὴν βαρύτητα ὡς καὶ ἡ διακήρυξις τῆς 15 'Ιανουαρίου, ἀλλὰ συνταυτίζεται μετ' αὐτῆς, καὶ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀναγκαία τῶν προηγουμένων συνέπεια. 'Υπῆρξεν οὐ μόνον ἔντονος διαμαρτύρησις κατὰ τῆς Προστασίας, ἥτις ἐπιμένει νὰ μὴ σέβηται πλέον οὔτε τὴν κοινὴν γνώμην οὔτε τὰς δικαίας ἀπαιτήσεις τοῦ 'Ιονίου λαοῦ, οὔτε τοὺς ἐν γένει διέποντας πᾶν συνταγματικὸν πολίτευμα κανόνας, ἀλλ' ὑπῆρξεν ἐπίσης καὶ ἡ ἐπισημοτέρα ἐκδήλωσις τῶν αἰσθημάτων τοῦ 'Ιονίου λαοῦ ὡς πρὸς τὸ ἐθνικὸν ζήτημα.

Ναί, Κύριοι βουλευταί, ἡ δωδεκάτη αὕτη Βουλή, ἀναγορεύσασα πρόεδρον αὐτῆς τὸν 'Ηλίαν Ζερβόν, οὐδέποτε ἐνόησε νὰ περιβάλῃ τὸν ἄνδρα δι' ἀμοιβῆς ἀναξίας τῶν παθημάτων του. Ὄχι, οὐδέποτε. 'Η δωδεκάτη Βουλὴ ἐρρίφθη τότε εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ἐξορίστου. Ἅπαντες ἀνεξαιρέτως οἱ 'Αντι-

πρόσωποι ἠσπάσθημεν δακρυρροοῦντες τὸ μέτωπον ἐκεῖνο, διότι ἐπὶ τοῦ μετώπου ἐκείνου ὑπῆρξεν ὁ στέφανος τοῦ μαρτυρίου. Εἴχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἰδέαν μας καὶ ἠθελήσαμεν νὰ τὴν ἁγιάσωμεν, ἐξελέξαμεν δὲ πρὸς τοῦτο οὐχὶ τὸν Ἠλίαν Ζερβόν, ἀλλὰ τὸν ἐξόριστον τῆς ἐνάτης Βουλῆς, τὸν ὑπὲρ τῆς ἰδέας παθόντα καὶ μαρτυρήσαντα. Ναί, τὸν ἐξόριστον. Ἄχ! Κύριοι βουλευταί, ἤθελα δώσῃ αἷμα ἐκ τῆς καρδίας μου, ἂν ἠδυνάμην σήμερον μαγικῶς πως νὰ μεταμορφώσω, ἔστω καὶ πρὸς μίαν μόνην στιγμήν, τὸν θρόνον ἐκεῖνον εἰς ἕνα ἔρημον καὶ ξηρὸν σκόπελον τῶν Ἀντικυθήρων. Ἤθελα δώσει αἷμα ἐκ τῆς καρδίας μου, ἂν ἠδυνάμην ὡς ἐκ θαύματος ἐπὶ τοῦ σκοπέλου ἐκείνου νὰ ἴδω τὸν Ἠλίαν Ζερβόν, γυμνόν, πεινῶντα, στενάζοντα οὐχὶ ἐξ ἀπελπισίας, ἀλλ' ἐξ αἰσθήματος ἔρωτος πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ἀγάπης πρὸς τοὺς ἀπέναντι αὐτοῦ ἱσταμένους βράχους τῆς Λακωνίας. Ἤθελα δώσῃ αἷμα ἐκ τῆς καρδίας μου, ἂν ἠδυνάμην νὰ ἴδω τὸν ἐξόριστον ἐκεῖνον ὡς ἄλλον λέοντα ἁλυσώμενον, ἀλλὰ καὶ βρυχώμενον. Καὶ μολοντοῦτο δὲν εἶμαι ἄσπλαχνος. Ἤθελα ὅμως νὰ τὸν ἴδω, διότι ἤθελα πέσῃ κατὰ γῆς καὶ ἀσπασθῇ τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν του. Ἡ ὑποδοχὴ ἣν ἔλαβεν ἡ περὶ Προεδρίας τοῦ Ἠλία Ζερβοῦ πρότασις ἐπιδεικνύει, Κύριοι, ποίαν τινὰ ἰδέαν ὁ Ἰόνιος λαὸς συλλαμβάνει σήμερον περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος. Τὸ θέλει ἀγέρωχον, ἀλλὰ θέλει νὰ τὸ ἴδῃ καὶ πραγματοποιούμενον. Ἔχει τὴν πεποίθησιν ὅτι περιῆλθεν ἤδη ἅπασαν τὴν τροχιὰν τῆς ἰδανικότητος καὶ ὅτι πρέπει νὰ εἰσέλθῃ εἰς ἄλλην σφαῖραν, τὴν σφαῖραν τῆς πραγματικότητος, θέλει νὰ τὸ ἴδῃ πῖπτον ὑπὸ τὰς αἰσθήσεις του.

Ναί, Κύριοι, καὶ μὴ ἀπατώμεθα ὡς πρὸς τοῦτο. Ὁ λαὸς τῆς Ἑπτανήσου δικαιοῦται νὰ ἔχῃ τοιαύτην ἀπαίτησιν. Μὴ ἀπατώμεθα, διότι αἱ ἰδέαι, ὅσον καὶ ἂν εἶναι ἱεραὶ καὶ μεγάλαι, δὲν δύνανται αἰωνίως νὰ τηρῶνται μετέωροι χωρὶς νὰ προκύψῃ ἐκ τούτου κίνδυνος ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεώς των.

Ἔντιμοι βουλευταί, αὐτὸς ἐγὼ ἤκουσα μυριάκις πολλοὺς ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἐπιβουλεύονται καὶ ἡμᾶς καὶ τὴν ἰδέαν, χλευαστικῶς νὰ ἐπαναλαμβάνωσι «τὸ Ἐθνικὸν ζήτημα, καὶ πάλιν τὸ Ἐθνικὸν ζήτημα».

Ναί, καὶ πάλιν, καὶ πάντοτε, ἀλλὰ τὸ Ἐθνικὸν ζήτημα εἶναι ὥρα νὰ εἰσέλθῃ εἰς νέον τι στάδιον, ἡμεῖς δὲ ἔχομεν καθῆκον νὰ τὸ καθοδηγήσωμεν, ὑπαγορεύοντες πρὸς τοῦτο νόμιμα καὶ κατάλληλα μέτρα.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ πρότασις τοῦ ἐντίμου βουλευτοῦ Κερκύρας κ. Παδοβᾶ ἐμπεριέχει κυρίως τὴν ἰδέαν ταύτην, ἐκδηλῶ ἀπὸ τοῦδε ὅτι θέλω ψηφίσει ὑπὲρ αὐτῆς. (Ζωηραὶ καὶ παρατεταμέναι ἐπευφημίαι).

Ἀγόρευσις τῆς 12 Ἀπριλίου 1862, κατὰ τὴν συζήτησιν ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως πρὸς τροπολογίαν τοῦ φορολογικοῦ συστήματος:

Εἶπον καὶ προηγουμένως, ἐν μιᾷ τῶν παρελθουσῶν Συνεδριάσεων, ὅτι τὴν ἔκθεσιν ἐκείνην τῆς Ἐπιτροπῆς δὲν ἔπρεπε νὰ θεωρήσῃ τις ὡς πρότασιν καὶ ὅτι αὕτη δὲν ἦτο εἰμὴ ἁπλοῦν σχέδιον, ἐνδεικνύον μὲν τὴν διάθεσιν τοῦ Ἁρμοστοῦ πρὸς ἰσοπέδωσιν δῆθεν τῶν ἀνωμαλιῶν καὶ τῶν ἀνισοτήτων, αἵτινες ὑπάρχουσιν εἰς τὸ ἐν ἰσχύϊ φορολογικὸν σύστημα, ἀλλὰ μὴ δυνάμενον νὰ ἐπιστήσῃ σοβαρῶς τὴν προσοχὴν τῆς Βουλῆς, οὔτε νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς ἐμβριθεῖς συζητήσεις καὶ διασκέψεις.

Τοῦτο εἶπον, ἔντιμοι Βουλευταί, οὐχὶ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ χλευάσω τὸ ἀκατέργαστον ἐκεῖνο δοκίμιον ἢ νὰ προσβάλω τὰ ἔντιμα μέλη τῆς ἐπιτροπῆς,

ὡς ἐσφαλμένως ἐξέλαβεν ὁ ἔντιμος γραμματεὺς τῆς Γερουσίας, ἄπαγε! ἀλλὰ διότι ἐνδόμυχος πεποίθησις ῥιζωμένη εἰς τὴν καρδίαν μου μὲ λέγει, ὅτι αἱ πληγαὶ τῆς Ἑπτανήσου, ἐν τῇ παρούσῃ καταστάσει τῶν πραγμάτων, δὲν θεραπεύονται εὐκόλως καὶ ὅτι εἶναι ἀκατάλληλα τὰ προτεινόμενα φάρμακα. Δὲν ἤθελα ἑπομένως οὔτε λάβει τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, ἂν ἡ ἀγόρευσις τοῦ ἐντίμου γραμματέως τῆς Γερουσίας δὲν μὲ ἐπροκαλοῦσε, καὶ ἂν δὲν ἔβλεπα ὅτι ἡ Κυβέρνησις, διὰ τῶν ὀργάνων αὐτῆς, ὑποστηρίζουσα καὶ δικαιολογοῦσα τὴν ἔκθεσιν ἐκείνην, ἔσπευσε νὰ δείξῃ ζῆλον ὑπέρμετρον καὶ ἔδραξε τὴν εὐκαιρίαν λίαν ἐντέχνως νὰ ἀποδώσῃ εἰς ἡμᾶς τὴν διατήρησιν τοῦ παρελθόντος ὡς ἐκ τῆς ἀποβολῆς τῆς μεταρρυθμίσεως, ἥτις μόνη, κατ' αὐτήν, δύναται νὰ μᾶς σώσῃ ἀπὸ τοῦ ἐπικειμένου ὀλέθρου.

Τὴν λέξιν μ ε τ α ρ ρ ύ θ μ ι σ ι ς ἤκουσα ἐπαναλαμβανομένην πολλάκις, καὶ ὁμολογῶ δὲν ἐξιππάσθην. Δὲν ἠθέλησα, παρακολουθῶν τὸ παράδειγμα τοῦ ἐντίμου Βουλευτοῦ Ζακύνθου κυρ. Λομβάρδου, οὔτε νὰ τὴν καταρασθῶ, οὔτε νὰ τὴν ἀναθεματίσω. Διότι αἱ κατάραι καὶ τὰ ἀναθέματα ἁρμόζουν μόνον εἰς λαοὺς ἀνάνδρους καὶ ἐκχαυνωμένους. Πολιτικοὶ ἄνδρες πλήρεις θάρρους καὶ ζωῆς δὲν καταρῶνται, δὲν ἀναθεματίζουν, μάχονται, ἔστω καὶ διὰ τοῦ λόγου, ἀλλὰ μάχονται.

Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ συζήτησις, τοὐλάχιστον κατά τινα αὐτῆς μέρη, ἐξῆλθε τοῦ κύκλου, ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ὁποίου ὤφειλε, πρὸς τὸ συμφέρον καὶ αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεως, νὰ περιορισθῇ, ἀφοῦ ἰδέαι τινὲς ἐρρίφθησαν ἐντὸς τοῦ Βουλευτηρίου τούτου, νομίζω οὐχὶ μόνον εὔλογον, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον νὰ ἀντιπαρατάξωμεν καὶ ἡμεῖς τὰς ἰδέας καὶ τὸ φρόνημά μας, ἵνα ἴδωσιν οἱ ἀντίπαλοι καὶ πεισθῶσιν ὅτι οὔτε τὴν ὀπισθοδρόμησιν ἐπιθυμοῦμεν, οὔτε τὴν στασιμότητα ἐπιδιώκομεν, οὔτε ὑπὸ πάθους ἐμπνεόμεθα, οὔτε ἀπὸ ἀτομικὰ συμφέροντα ὁδηγούμεθα, ἀλλὰ ὑπείκοντες εἰς τὸ σύμβολον τοῦ ἡμετέρου πολιτικοῦ δόγματος δὲν θέλομεν νὰ διακινδυνεύσωμεν τὴν τιμὴν τῆς σημαίας μας, καταβιβάζοντες αὐτὴν ἀπὸ τοῦ πύργου ὅπου μετὰ τοσούτων μόχθων καὶ ἀγώνων ἐν θριάμβῳ τὴν ἔστησεν ἡ Ἑπτάνησος.

Βλέπετε λοιπόν, ἔντιμοι Βουλευταί, ὅτι, ἐνῷ σκοπεύω ἐν παρόδῳ καὶ ὡς ἐπιτροχάδην νὰ λαλήσω περὶ τῆς ἐκθέσεως ἐκείνης, προτίθεμαι κυρίως νὰ ἐκφράσω μετὰ πάσης τῆς παρρησίας τὰς ἰδέας καὶ τὸ αἴσθημά μου, ὡς πρὸς τὴν παροῦσαν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Ἑπτανήσου, νὰ εἴπω δὲ καὶ τοὺς λόγους οἵτινες, κατ' ἐμὴν γνώμην, ὑποχρεοῦσι τὸν Ἰόνιον λαὸν ν' ἀποστρέφεται τὴν μεταρρύθμισιν, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀντίδικοι θέλουσι καταταχθῆ μεθ' ἡμῶν, ἀφοῦ μᾶς ἀκούσωσι, καὶ οὕτω πάντες θέλομεν συμβαδίσει πρὸς ταχεῖαν ἀπολαβὴν τοῦ ὑπερτάτου ἐκείνου ἀγαθοῦ, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐρωτόληπτοι ἀτενίζομεν καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου δὲν δυνάμεθα πλέον οὐδὲ πρὸς μίαν μόνην στιγμὴν νὰ ἀποσπάσωμεν τὰ βλέμματα καὶ τὴν διάνοιάν μας.

Εἶναι καιρός, ἔντιμοι συνάδελφοι, νὰ καταστήσωμεν τὸ Βουλευτήριον τοῦτο ἀληθῆ πολιτικὴν παλαίστραν. Εἶναι καιρὸς ἀπὸ τῆς νεφελώδους σφαίρας τῆς ἰδανικότητος, τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τῆς Ἑπτανήσου νὰ τὸ εἰσαγάγωμεν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς διπλωματίας καὶ τῆς πραγματικότητος, ἵνα παύσωσι καὶ οἱ κατήγοροι λέγοντες, ὅτι συγκεκριμένας ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἰδέας δὲν ἔχομεν καὶ ὅτι πλανώμεθα ἔνθεν κἀκεῖθεν διὰ τῆς φαντασίας μας μᾶλλον πρὸς ματαίαν ἐπίδειξιν καὶ πρὸς χαμερπῆ δημοκοπίαν παρ' ὅτι διώκωμεν τὴν ἀληθῆ λύσιν τοῦ ζητήματος.

Ναί, Κύριοι, διότι παραδέχομαι καὶ ἐγὼ ὅτι αἱ προτεινόμεναι βελτιώσεις δὲν δύνανται νὰ ἐπιφέρωσιν οὐδεμίαν θεραπείαν, ἐὰν αὗται δὲν συνοδεύωνται καὶ μετὰ τῆς μεταρρυθμίσεως τῶν θεσμῶν τοῦ Κράτους. Παραδέ-

χομαι ὅτι ἐπὶ σαθρῶν βάσεων δὲν δύναται νὰ ἐγείρῃ τις κραταιὸν καὶ μόνιμον πολίτευμα. Παραδέχομαι πάντα ταῦτα, διότι ἐνῷ τοιουτοτρόπως ἀπαντῶ κατὰ πρόσωπον τὴν μεταρρύθμισιν, μοὶ παρέχουσιν ἀφ' ἑτέρου τὴν εὐκαιρίαν νὰ εἴπω εἰς ὑμᾶς, ὅτι οὐδεμία ἄλλη ἰδέα, ἐκτὸς τῆς ἐθνικότητος, δύναται νὰ εἶναι ἡ βάσις τοῦ πολιτεύματός μας, καὶ ὅτι οἱαδήποτε μεταρρύθμισις δὲν ἤθελεν ἐπιφέρει εἰμὴ τὴν ἐπαύξησιν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ὅστις ὑπάρχει μεταξὺ δύο στοιχείων, τοῦ προστατεύοντος καὶ τοῦ προστατευομένου, ἀνέκαθεν πολεμουμένων, ἀνέκαθεν ἀντιμαχομένων πρὸς ἄλληλα. Εἰς μάτην μοχθεῖτε, Κύριοι· οὐδεμία ὑπάρχει σχέσις, οὐδεμία ὑπάρχει συγγένεια μεταξὺ τῶν δύο τούτων στοιχείων. Ἡ καταγωγή, τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα, τὸ θρήσκευμα, ἡ γλῶσσα τὰ ἀποχωρίζουσι. Καὶ ἐνῷ τοιοῦτόν τι χάσμα ὑπάρχει ἀναντιρρήτως, πῶς δύνασθε ὑμεῖς νὰ ἐλπίσητε τὴν συγχώνευσιν καὶ τὴν ἁρμονίαν; Πῶς δύναμαι νὰ πιστεύσω ὅτι ἄνδρες πολιτικοί, νουνεχεῖς καὶ τίμιοι, ἀπατῶνται ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ θεωρῶσιν ἐφικτὴν τὴν ἁρμονίαν ταύτην καὶ ὅτι, παραγνωρίζοντες τὴν φύσιν καὶ τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, πεποίθασιν ὅτι ὑπάρχει μέσον συμβιβασμοῦ, καὶ ὅτι, ἡ ἀπαιτουμένη ἰσορροπία μεταξὺ τῶν ἀναγκαίων πρὸς σύστασιν ἀληθοῦς συνταγματικοῦ πολιτεύματος στοιχείων δὲν θέλει διαταραχθῇ οὐδέποτε.

Ἀφήσατέ με, Κύριοι, ἀπ' ἐναντίας νὰ πιστεύσω, ὅτι καὶ ὑμεῖς προβλέπετε τὰς δυσχερείας, προαισθάνεσθε τὸν κίνδυνον, προνοεῖτε τὸν ὄλεθρον, ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι νὰ καταταχθῆτε οὔτε μεταξὺ τῶν ὀπισθοδρομικῶν, διότι ἡ τιμιότης δὲν σᾶς τὸ ἐπιτρέπει, οὔτε μεταξὺ ἡμῶν, διότι ἡ κοινωνική σας θέσις ἴσως δὲν σᾶς τὸ συγχωρεῖ, προσπαθεῖτε νὰ τηρήσητε μέσον τινὰ ὅρον, γινώσκοντες καλῶς ὅτι πολιτικὸς ἀνὴρ μὴ ὑπηρετῶν οὐδεμίαν σημαίαν κηρύττεται αὐτοδικαίως ἀπόμαχος καὶ καταδικάζεται ἀφ' ἑαυτοῦ του εἰς πολιτικὸν θάνατον. Ἀφήσατέ με νὰ πιστεύσω ὅτι ἄν ποτε ἡ Ἑπτάνησος, ὅ μὴ γένοιτο, ἤθελε σᾶς προσκαλέσῃ ἵνα, ὑπὸ εὐθύνην σας, ὑπαγορεύσητε τὰς ἰδέας σας ἢ θέσητε εἰς ἐνέργειαν τὸ σύστημά σας, ἠθέλετε ἀπαντήσει ἀποποιούμενοι, κηρύττοντες πανδήμως ὅτι ἡ ξενικὴ Προστασία δύναται μέν, ὡς ἔπραξε καὶ ἄλλοτε, νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησίν της, ἀλλὰ δὲν ἔπρεπε ποτὲ νὰ συνομολογήσωμεν ἡμεῖς μετ' αὐτῆς νέον πολιτικὸν συμβόλαιον.

Καὶ τί κακὸν ἔφερεν ἡ μεταρρύθμισις; λέγει ὁ γραμματεὺς τῆς Γερουσίας. Ὑμεῖς αὐτοὶ δὲν εἶσθε ἀπαύγασμα τῆς ἐλευθέρας ἐκλογῆς καὶ τῆς μυστικῆς ψήφου; Δὲν χαίρεσθε σήμερον, δυνάμει τῶν μεταρρυθμίσεων, τὸ ἱερὸν καὶ ἀνεκτίμητον δικαίωμα τοῦ λόγου;— Ναί, ἀπαντῶμεν· ὑπῆρξεν ἐποχή, ἔντιμοι Βουλευταί, καθ' ἣν ἡ Ἑπτάνησος, κεκμηκυῖα καὶ ἀπηυδημένη, ἐπεθύμει τὴν μεταρρύθμισιν, καὶ ἡ Προστασία τότε τὴν ἐλάκτιζεν· οἱ νουνεχέστεροι τῶν Ἰονίων ἔτεινον πρὸς ὑμᾶς τὴν χεῖρα καὶ τὴν ἐζήτουν ὡς ἐπαῖται, ὑμεῖς δὲ τοὺς ἐφυλακίζετε, τοὺς κατεστρέφετε.

Ἀλλὰ τότε τὸ ἐθνικὸν ζήτημα ἦτο ἐν σπαργάνοις, καὶ ὁ Ἀνατολικὸς κόσμος ἐκοιμᾶτο νήδυμον ὕπνον. Τότε ἐνόμιζον ἅπαντες ὅτι ἡ ἀγωνία τοῦ ψυχορραγοῦντος Ὀθωμανοῦ ἤθελε παραταθῇ ἐπ' ἀορίστῳ. Σήμερον, ὦ! σήμερον ὁ ἀσθενὴς ἐκεῖνος παρέδωκε τὸ μιαρὸν πνεῦμα. Ὁ τάφος ἠνεώχθη. Καὶ ἂν ἀκόμη τὸ πτῶμα δὲν ἐτάφη, ἀποδώσατε τὴν ἀργοπορίαν εἰς τὴν βραδύτητα τοῦ βήματος δι' οὗ οἱ πενθοφοροῦντες παρακολουθοῦσι τὴν νεκρικὴν λειτανείαν. Ὑπῆρξεν ἐποχή, καθ' ἣν ἡ Ἑπτάνησος ἐπεθύμει τὴν μεταρρύθμισιν, καὶ ἡ Προστασία ἀπατηθεῖσα τότε παρεχώρησεν ἐλευθερίας τινὰς ἐπὶ βαρεῖ ἀντιτίμῳ. Ὅπως δήποτε ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου καθιερώθη, καὶ σήμερον ὁ Ἁρμοστής, ἀντιτείνων εἰς τὴν πρὸς τὸν ἐναρκτήριον αὐτοῦ λόγον ἀπάντησίν μας, λέγει ὅτι ὀλίγοι ὑπάρχουσι λαοὶ οἵτινες χαίρουσι τοσαύτην ἐλευθερίαν ὅσην

ἡμεῖς. Τοῦτο εἶναι ἴσως ἀληθές, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ βεβαίως καὶ ὡς δώρημα τῆς Προστασίας. Εἶναι ἰδική μας κατάκτησις, ἥτις μᾶς ἐστοίχισε πολλοὺς ἀγῶνας καὶ μόχθους. Ἔπειτα, βεβαιώθητε, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λόγου ἡ Προστασία τὴν ἀνέχεται, διότι εἶναι ἰσχυροτέρα τῆς λόγχης καὶ καταστρεπτικωτέρα τῶν πυροβόλων, τὴν ἀνέχεται, δὲν τὴν σέβεται.

Ἀλλὰ ποῦ τρέχω; Κεῖται ἐπὶ τῆς τραπέζης ὑπὸ βούλευσιν ἔκθεσις ἐπιτροπῆς ἀσχοληθείσης πρὸς τροποπολόγησιν τοῦ ἐν ἰσχύϊ φορολογικοῦ συστήματος, καὶ ἐγὼ ὁ οἰστρηλατούμενος, ἐγὼ ὁ αἰωνίως διατελῶν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ὀνείρων τῆς πυρεττούσης φαντασίας μου, ἐξέρχομαι τοῦ ἀντικειμένου καὶ Σεῖς μὲ ἀνέχεσθε, καὶ ὁ σεβαστὸς ἡμῶν Πρόεδρος, ἀντὶ νὰ μὲ ἐπαναγάγῃ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἀφ' ἧς ἐξετράπην, εὐμενῶς μὲ ἀκροάζεται καὶ χαίρει ἴσως βλέπων με συμπλεκόμενον μετὰ τῆς πολυκεφάλου Ὕδρας, μετὰ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἄριστος ὁ οἰωνός, ὦ συνάδελφοι! Ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Τὸ ἐν ἰσχύϊ φορολογικὸν σύστημα ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος τοῦ ἐν Ἑπτανήσῳ ἀνεγερθέντος ὑπὸ τῆς Προστασίας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1817, καὶ τοῦ ὁποίου τὰ καταστρεπτικὰ καὶ ὀλέθρια ἀποτελέσματα ἐνόμισεν εὔλογον ἡ Βουλὴ αὕτη νὰ σκιαγραφήσῃ ἐν τῇ ἀπαντήσει αὐτῆς πρὸς ἐναρκτήριον τοῦ Ἁρμοστοῦ λόγον. Ὑπῆρξε σύστημα ἐξοντώσεως, σύστημα ἐξευτελισμοῦ καὶ διαφθορᾶς, ἀλλὰ συγχρόνως ὑπῆρξε καὶ σύστημα φέρον εἰς τὴν πτώχευσιν καὶ εἰς τὴν χρεωκοπίαν. Ὑπῆρξεν, ἑνὶ λόγῳ, τοιοῦτόν τι κατὰ πάντα αὐτοῦ τὰ μέρη, ὁποῖον τίμιοι καὶ ἀγαθοὶ Ἄγγλοι αἰσχύνονται νὰ ἀποδώσωσιν εἰς τὴν Κυβέρνησίν των. Ὁ ἐπινοήσας, ὁ ὑπαγορεύσας καὶ καθιδρύσας τὸ τερατῶδες ἐκεῖνο σύστημα ἀπέβλεψε μὲν κυρίως εἰς τὴν ἐκπόρνευσιν τῶν πνευμάτων, οὐχ ἧττον ὅμως ἠθέλησε νὰ ἐπιτύχῃ καὶ τὴν ὑλικὴν καταστροφὴν τῶν συμφερόντων τοῦ Ἰονίου λαοῦ, διότι ἐγίνωσκεν ὅτι λαὸς πτωχὸς καὶ χρεωκοπημένος ἔκυπτε τὸν αὐχένα εὐκολώτερον λαοῦ πλουσίου καὶ εὐδαίμονος. Τὰ πάντα λοιπὸν ἐπενόησε, τὰ πάντα ἔθεσεν εἰς ἐνέργειαν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ δολίου τούτου σκοποῦ, καὶ ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς τὸν ἐπτώχευεν, ἀφ' ἑτέρου τῷ ἐπρόσφερεν ὡς δέλεαρ ἁδροὺς μισθούς, θέσεις ἐπιζήλους, τίτλους παιδαριώδεις καὶ παράσημα, ἵνα τοιούτῳ τρόπῳ κατακτήσῃ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα.

Οἱ ἐπιβληθέντες φόροι ἐπὶ τῶν κυριωτέρων προϊόντων τῆς Ἰονίου ἐπικρατείας προσέβαλον καιρίως τὴν τάξιν τῶν γαιοκτημόνων, διότι οἱ γαιοκτήμονες ἀπετέλουν τὸ ζωτικώτερον στοιχεῖον τῆς ἡμετέρας κοινωνίας, καὶ ἐσύμφερεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν, κατὰ προτίμησιν παντὸς ἄλλου, νὰ ριφθῇ ὁ πέλεκυς.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Μαϊτλάνδου πιστῶς παρεδέχθησαν τὰς ὁδηγίας του, ἔχοντες δὲ ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτῶν ἄλαλα καὶ θνησιμαῖα Κοινοβούλια, ἐβάδισαν τὴν αὐτὴν πορείαν, διώκοντες τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ παρακολουθοῦντες τὸ αὐτὸ σύστημα.

Ὁ νῦν ἁρμοστεύων, ἀνὴρ νοήμων, ἀνὴρ πρακτικός, ἀνὴρ τίμιος, μόλις φθάσας ἐν Ἑπτανήσῳ, ἐπίστευσεν ὅτι διὰ τοῦ κόπου καὶ τῆς καλῆς διαθέσεως ἐδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ, τοὐλάχιστον ἐν μέρει, τὴν θεραπείαν τῆς νόσου ἥτις ἀπὸ πεντήκοντα ἤδη ἐτῶν καταβιβρώσκει τὴν σάρκα μας. Ἔθεσε τὸν δάκτυλον ἐπὶ πολλῶν πληγῶν, καὶ εὗρεν ὅτι ἡ γάγγραινα καὶ ἡ ἀποσύνθεσις ὑπῆρχον ἁπανταχοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἐννόησεν ὅτι τὰ χρονικὰ πάθη εὐκόλως δὲν θεραπεύονται, καὶ ὅτι πολλάκις τὸ μίασμα ἀρχαίας καὶ φθοροποιοῦ νόσου μεταδίδεται καὶ εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἐπισκέπτεται τὸν ἀσθενοῦντα.

Μετά τινας προσπαθείας καὶ ἀποπείρας, ὁ νῦν ἁρμοστεύων ἀπέβαλε, φαίνεται, πᾶσαν ἐλπίδα, καὶ ὡς ἂν ἐφοβεῖτο νὰ προβῇ περαιτέρω, ἔκρινε συμφερώτερον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ὀπίσω. Ἰδοὺ ὁ λόγος δι' ὃν ἡ Βουλὴ ἐνόμισεν

ἀναγκαῖον νὰ εἴπῃ πρὸς αὐτὸν ὅτι τὰ δεινὰ τοῦ Ἰονίου λαοῦ ὁσημέραι κορυφοῦνται.

Τὰ δεινὰ τοῦ Ἰονίου λαοῦ ὁσημέραι κορυφοῦνται, εἶπεν ἡ δωδεκάτη αὕτη Βουλή, εἰς τὴν πρὸς τὸν ἐναρκτήριον τοῦ Ἁρμοστοῦ λόγον ἀπάντησίν της, καὶ εἶπε καλῶς, διότι πραγματικῶς καθ' ἑκάστην γίνεται βαθύτερον καὶ πλατύτερον τὸ χάσμα, ὅπερ ἀποχωρίζει τὸν Ἰόνιον λαὸν ἀπὸ τῆς κυβερνήσεώς του. Καὶ τοῦτο νομίζετε ἆρά γε, Κύριοι, ὅτι εἶναι μικρὸν δυστύχημα; Ἐνῷ ἡ Κυβέρνησις ὤφειλε νὰ ἐκπροσωπεύσῃ τὴν ἐν Ἑπτανήσῳ ἐπικρατοῦσαν κοινὴν γνώμην, αὕτη συστηματικῶς ἀντιπαρατάττεται ὡς πολεμία, παρακολουθοῦσα δὲ τὸ ἀρχαῖον ἀποτρόπαιον σύστημα, ἐπικαλεῖται μὲν τὴν σύμπνοιαν, προκαλεῖ δὲ τὸν ἀνταγωνισμόν. Εἶναι τοῦτο χλευασμός, εἶναι πικρὸς περίγελως; Ἐνδίδουσα εἰς φόβους παιδαριώδεις καὶ ἀνυποστάτους, πράττει τὸ κατὰ δύναμιν ἵνα διεγείρῃ δυσμένειαν, νομίζει δὲ ὅτι σώζεται καὶ ὅτι συντηρεῖται μένουσα ὠχυρωμένη ἐντὸς τῶν Μεγάρων τοῦ Ἁγίου Μιχαὴλ καὶ Γεωργίου, καὶ ἔχουσα κύκλῳ Αὐτῆς φρουρὰν συγκειμένην ἐξ ὀλίγων πυγμαίων.

Ταῦτα δὲ λέγω, ἔντιμοι Βουλευταί, οὐχὶ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐπικρίνω τὴν διαγωγὴν τοῦ νῦν ἁρμοστεύοντος, τὸν ὁποῖον ἄλλως σέβομαι ὡς ἄτομον, καὶ μετὰ τοῦ ὁποίου δεσμοὶ φιλίας, διατηρηθείσης μέχρι τέλους ἑκατέρωθεν καθαρᾶς, οὔτε καταδολιευθείσης ποτὲ ἀπὸ ἰδέαν χαμερποῦς πολιτικῆς κερδοσκοπίας, μὲ συνδέουσιν, ἀλλὰ διότι ἠθέλησα καὶ διὰ προσφάτων γεγονότων ν' ἀποδείξω ὅτι, τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἐνυπάρχοντος εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, ἡ αὐτὴ σύγκρουσις θέλει ὑπάρξει πάντοτε μεταξὺ προστάτου καὶ προστατευομένου, καὶ ὅτι ἄλλη διέξοδος καὶ λύσις ὡς πρὸς τὸ ἑπτανησιακὸν ζήτημα δὲν παρουσιάζεται ἐκτὸς τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ ἔντιμος γραμματεὺς τῆς Γερουσίας θαυμάζει πῶς δὲν ὑπάρχει σύμπνοια καὶ ἀγαθοπιστία μεταξὺ τῶν ἀρχῶν τοῦ κράτους. Καὶ πῶς δύναται νὰ ὑπάρξῃ; Ἡ Προστασία δὲν μᾶς ἐμπιστεύεται. Πᾶσαν ὑπαγόρευσίν μας θεωρεῖ ὡς δολίαν, πᾶσαν παραίνεσιν ὡς ὑποκρύπτουσαν ἀτομικόν τι συμφέρον. Ἡμεῖς ἀφ' ἑτέρου, ἡμεῖς, Κύριοι, δικαιούμεθα, νομίζω, νὰ θεωρῶμεν τοὐλάχιστον ὡς ὕποπτον πᾶσαν πρότασιν προερχομένην ἐξ αὐτῆς, ἀφοῦ πολυχρόνιος καὶ πολύστονος πεῖρα μέχρι τοῦδε τὸ ἀπέδειξε.

Ἀγαθοπιστία μεταξὺ Ὑμῶν καὶ τῆς Κυβερνήσεως, λέγει ὁ ἔντιμος γραμματεὺς τῆς Γερουσίας, καὶ τὰ πάντα θεραπεύονται. Τίνι τρόπῳ; Διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως τῶν θεσμῶν τοῦ Κράτους. Καὶ ἰδοὺ πάλιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὸ μορμολύκειον τοῦτο.

Θέλω νὰ πιστεύσω, ἔντιμοι Βουλευταί, ὅτι σήμερον ἡ Προστασία ἐπιθυμεῖ τὴν μεταρρύθμισιν, καὶ ὅτι τὴν ἐπιθυμεῖ μετ' εἰλικρινείας. Δὲ θέλω νὰ παραδεχθῶ οὔτε νὰ ὑποστηρίξω τὸ ἐναντίον, ἵνα μὴ εἴπῃ τις ὅτι ἐρειδόμενος εἰς τὴν ἀπαισιοδοξίαν μου ἀναιρῶ τὰ πάντα. Ἀλλὰ σᾶς παρακαλῶ, πόθεν καταδεικνύεται ἡ διάθεσις αὕτη; Ποῖα τὰ διαβήματα τῆς Κυβερνήσεως καὶ ποῖον τὸ πρόγραμμά της; Ἔδειξεν ἆρά γε τὴν παραμικρὰν τάσιν πρὸς παραίτησιν ἑνὸς τοὐλάχιστον τῶν τοσούτων καὶ τηλικούτων προνομίων της; Ἀφ' ἑτέρου ὁ Ἰόνιος λαὸς πῶς δύναται νὰ πεισθῇ περὶ τῆς εἰλικρινείας ταύτης, ἐνῷ μέχρι τοῦδε δὲν ἐνόησε τίνος ἕνεκεν τοσαύτη ἀντίδρασις, τοσαύτη συστηματικὴ πίεσις κατὰ τῶν δικαίων αὐτοῦ ἀπαιτήσεων;

Ἔντιμοι Βουλευταί, μὴ ἀπατώμεθα. Ἡ Προστασία αἰσχύνεται σήμερον αὐτὴ ἑαυτήν. Στρέφει τὰ βλέμματά της πανταχόθεν, ἐρευνᾷ τὴν ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος, καὶ βλέπει ὅτι ἡ παροῦσα κατάστασις τῶν πραγμάτων εἶναι ἔργον τῶν χειρῶν της, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς διαγωγῆς της, εἶναι καρ-

πὸς τοῦ δένδρου ὅπερ ἰδίαις χερσὶν ἐφύτευσεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μας.

Ἐπιθυμεῖ λοιπὸν τὴν μεταρρύθμισιν, διότι γινώσκει καλῶς ὅτι διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως οὐχὶ μόνον ἤθελε παραγκωνισθῇ, ἤθελε σφαγιασθῇ τὸ ἐθνικὸν ζήτημα, ἀλλὰ διότι διὰ τοῦ μέσου τούτου μόνον δύναται νὰ ἀπαλλαχθῇ καὶ τοῦ ἀρχαίου ἄχθους ὑφ' οὗ καταθλίβεται.

Ἀλλὰ λέγουσιν οἱ προστάται μας: καὶ διατὶ ἀναθέτετε εἰς ἡμᾶς πᾶσαν τὴν εὐθύνην; Δὲν πρέπει τάχα καὶ ἡ Ἑπτάνησος νὰ συμμερισθῇ τὸ ὄνειδός μας, δὲν πρέπει καὶ Ὑμεῖς νὰ θεωρῆσθε ὡς συμμέτοχοι τῶν πράξεών μας;

Ἡ ἔνστασις αὕτη εἶναι κατὰ τὸ φαινόμενον σοβαρά, διὰ τοῦτο ἴσως καὶ ἤκουσα αὐτὴν πολλάκις ἐπαναλαμβανομένην.

Ἀλλὰ πρὸς Θεοῦ! εἰς ποῖον πάντοτε τὸ πταῖσμα; Μεταξὺ πλουσίου καὶ κραταιοῦ διαφθορέως καὶ πτωχοῦ καὶ ἀδυνάτου διεφθαρμένου, ποῖος δικαστὴς ἤθελεν ἀποτολμήση ποτὲ νὰ καταδικάσῃ τὸν δεύτερον καὶ νὰ ἀθῳώσῃ τὸν πρῶτον; Ἢ τὶς δὲν γινώσκει ὅτι κατὰ τοὺς ἀπαισίους ἐκείνους χρόνους, ὅτε ὁ λόγος ὑπῆρχε δεσμευμένος, ὅτε οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ἐκφράσῃ ἐπίκρισιν ἢ δυσαρέσκειαν, ἡ θέλησις τοῦ δεσπότου ἦτο καὶ ὁ διέπων τὴν κοινωνίαν νόμος; Τίς δὲν γινώσκει ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀποποιούμενός τις τὴν ὑπηρεσίαν του εἰς τοὺς κυβερνῶντας, ἐκινδύνευε νὰ ὑποπέσῃ εἰς τὴν ἀμείλικτον ὀργὴν τοῦ Σατράπου; Καὶ ἐνῷ τὰ γεγονότα ταῦτα ὑπάρχουσι γνωστὰ καὶ ἀναντίρρητα, τολμῶσι τινὲς νὰ μᾶς θεωρῶσι συνενόχους. Ἀλλ' ἔστω καὶ τοῦτο· ἂς παραδεχθῶμεν πρὸς στιγμὴν ὅτι καί τινες τῶν Ἰονίων προσκληθέντες εἰς τὸν δεῖπνον συνεκάθισαν καὶ συνεγεύθησαν μετὰ τοῦ ἄρχοντος. Ἔφθασεν ὅμως ὥρα, καθ' ἣν ἡ Ἑπτάνησος ἐνόησεν ὅτι προσεκαλεῖτο ἵνα φάγῃ ἐκ τῆς σαρκός της καὶ πίῃ ἐκ τῶν ἱδρώτων της. Τώρα τί μᾶς ζητεῖτε; νὰ λησμονήσωμεν τὸ παρελθόν; Ἔστω.—Ἀλλὰ νὰ καταστρέψωμεν καὶ τὸ μέλλον; ὤ! οὐδέποτε!

Εἰς μάτην μοχθεῖτε, Κύριοι. Τὸ ἐπαναλαμβάνω καὶ πάλιν. Ἐξομοίωσις μεταξὺ στοιχείων ἀντιθέτων δὲν γίνεται. Οἱονδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὸ πολίτευμά μας, τὰ στοιχεῖα ταῦτα θέλουσι πάντοτε συγκρούεσθαι καὶ θέλουσι τείνει εἰς ἀμοιβαίαν καταστροφὴν καὶ ἐξόντωσιν. Πᾶν τὸ μικτὸν εἶναι καὶ νόθον, οὔτε θέλετε δυνηθῇ ποτε νὰ εὕρητε μέσον δυνάμενον νὰ ἐξαλείψῃ τὴν φύσιν καὶ τοὺς χαρακτῆρας οἵτινες ἰδιάζουσιν εἰς ἕκαστον τῶν στοιχείων καὶ οἵτινες εἶναι ἀντίθετοι. Δύνασθε μὲν νὰ μορφώσητε νέον τι πολίτευμα, ἀλλὰ καὶ τοῦτο θέλει εἶναι ἄγονον, στεῖρον, ἑρμαφρόδιτον, ἀντικείμενον τουτέστιν εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως καὶ τοὺς κανόνας τῆς ἐπιστήμης.

Καὶ μ' ὅλον τοῦτο δὲν ὑπάρχει μῖσος φυλῆς πρὸς φυλήν. Πολλοὶ συκοφάνται ἠθέλησαν τὴν ἰδέαν ταύτην δολίως νὰ τὴν διασπείρωσι καὶ αἰσχροκερδῶς νὰ τὴν ἐκμεταλλευθῶσιν. Ἀλλὰ τοιοῦτό τι μῖσος, Κύριοι, δὲν ὑπάρχει.

Τὸ κατ' ἐμὲ βεβαίως δὲν διστάζω οὐδόλως ἵνα διακηρύξω πανδήμως καὶ μετὰ πάσης τῆς ἐπισημότητος ὅτι διετέλεσα καὶ διατελῶ λάτρης τοῦ Βρεττανικοῦ Ἔθνους. Ὅτι εἰς τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, κατὰ προτίμησιν παντὸς ἄλλου, ἤθελα διαπιστευθῆ ποτε τὰ μεγάλα συμφέροντα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Ὅτι εἰς τὸ Ἔθνος ἐκεῖνο εὑρίσκω ἀσφαλῆ ἐχέγγυα συνταγματικῆς ἐλευθερίας καὶ ἀληθοῦς πολιτικῆς ὑπάρξεως. Ἀλλ' ἴσως διὰ τοὺς λόγους τούτους, ἔντιμοι συνάδελφοι, ἀποβαίνει μᾶλλον ἀφόρητον τὸ ἐν Ἑπτανήσῳ ἀνέκαθεν εἰσαχθὲν σύστημα, καὶ προφανεστέρα καταδεικνύεται ἡ ἀπελπισία ἥτις μᾶς κατακυριεύει.

Ἐκεῖ πλατὺς ὁρίζων, ἐδῶ δεσμωτήριον. Ἐκεῖ ἀχανὲς μεγαλεῖον καὶ πλοῦτος, ἐδῶ σμικρότης καὶ πτωχεία. Ἐκεῖ μέλλον, ἐδῶ παρελθόν. Ἐκεῖ ζωή, ἐδῶ τάφος. Ναί, τάφος, διότι ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν μου ἡ Ἑπτάνησος ἅπασα παρίσταται ὡς μέγα νεκροταφεῖον, θυρωρὸς τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ Προστασία.

Ἕκαστος ἡμῶν καταδικάζεται νὰ εἰσέλθῃ καὶ ἐντὸς τοῦ νεκρικοῦ περιβόλου πρέπει νὰ καταλύσῃ τὸν βίον.

Ναί, ἔντιμοι Βουλευταί, τοιοῦτον εἶναι τὸ πολιτικόν μας στάδιον. Ἄρχεται ἀπὸ τῶν δημοτικῶν Συμβουλίων, καὶ τελευτᾷ μέχρι τῆς Γερουσίας. Ποία ἀθλιότης! καὶ ὅμως εἰς τὸν βουλόμενον νὰ τὸ διατρέξῃ πόσοι κίνδυνοι, πόσαι πικρίαι, πόσοι ἐξευτελισμοί, πόσοι ἀγῶνες! Μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων τῆς πολιτικῆς ταύτης γραμμῆς ἔρημος αὐχμηρὰ ἐκτείνεται καὶ μεγάλη. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐρήμου ταύτης θάλλει, ὡς ἄλλη ὄασις, τὸ Βουλευτήριον. Τὸ Βουλευτήριον — καὶ ἂς λέγωσιν οἱ κατήγοροι — εἶναι σήμερον τὸ μόνον ἄσυλον τῆς Ἑπτανήσου· ἐνταῦθα τοὐλάχιστον ἀναπνέει τις ἐλευθέρως.

Ἀλλ' ἵνα εἰσέλθῃ τις καὶ ἐνταῦθα, πόσους καὶ ποίους σκοπέλους πρέπει νὰ ὑπερπηδήσῃ! Ἡ Προστασία φαίνεται σήμερον ἀδιάφορος καί, ἔστω πρὸς τιμὴν τῆς ἀληθείας, οὐδεμία ἐπέμβασις ἔλαβε χώραν κατὰ τὸν τελευταῖον ἐκλογικὸν ἀγῶνα. Καὶ τί πρὸς τοῦτο; Ἀντὶ τῆς Κυβερνήσεως παρουσιάζονται σήμερον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης οἱ μαθηταί, οἱ πειναλέοι αὐτῆς μνηστῆρες. Καὶ ἐγώ, ἔντιμοι συνάδελφοι, ἐν Λευκάδι, ἐν τῇ φιλτάτῃ ἐκείνῃ γῇ, ὑπὲρ ἧς ἕτοιμος εἶμαι πάντοτε νὰ θυσιάσω τὰ πάντα, ἐγὼ ἐκινδύνευσα ν' ἀποβληθῶ μετὰ τοῦ φίλου καὶ συναδέλφου μου Μαρίνου, διότι ἠθέλησα νὰ ἐξευγενίσω τὴν πάλην.

Διάσημοι ἀγύρται καὶ τρίβωνες δημοκόποι, καίτοι φαινομενικῶς ἀνήκοντες εἰς ἀντίθετα κόμματα, συνεμάχησαν καθ' ἡμῶν, διαστρέψαντες δὲ τὴν ψυχὴν τῶν ἐκλογέων, διὰ παντοίων μέσων ἐπιβούλων, ἀνάνδρων, ἐξόχως ἰδιαζόντων εἰς τὴν μικρότητα τοῦ νοὸς καὶ τὴν ἐκπορνευμένην καρδίαν των, ἐπέτυχον οἱ τλήμονες νὰ προσάψωσι μῶμον βαρύτατον ἐπὶ τοῦ μετώπου τῆς πατρίδος των. Καὶ διατί πάντα ταῦτα; Διότι ἐπίστευον τοιουτοτρόπως νὰ κερδίσωσι τὴν εὔνοιαν τῆς Προστασίας. Σήμερον ἔμειναν ἐμβρόντητοι, διότι καὶ ἡ Προστασία, νομίζουσα ἴσως ὑπὲρ τὸ δέον εὐτελὲς τὸ ἐμπόρευμα, δὲν κατεδέχθη νὰ τὸ ἀγοράσῃ. Ἡ ἀγνωμοσύνη, ἡ ἀχαριστία, ἡ δουλοφροσύνη, ἡ ἀναίδεια, ἡ συκοφαντία, ἡ διαφθορὰ ὑπῆρξαν τὰ ὅπλα τῶν ἀντιπάλων, ἀλλὰ ταῦτα πρέπει νὰ θεωρηθῶσι καὶ ὡς προϊόντα τῆς πολιτικῆς ἀγωγῆς, ἣν ἀπὸ ἡμίσεος ἤδη αἰῶνος ἀπολαμβάνομεν ὑπὸ τὸ καθιδρυθὲν σύστημα. Τοιούτῳ τρόπῳ παρ' ἡμῖν πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις ἐχαλαρώθησαν, ἡ οἰκογενειακὴ ὁμόνοια καὶ ἑνότης διεσπάσθη. Ὅπου ὑπάρχουσι δεσμοὶ αἵματος, ἐκεῖ πολλάκις πικροτέρα καὶ δριμυτέρα ἡ ἀντίδρασις καὶ ἡ συμπλοκή. Μόνον τὸ συμφέρον δύναται νὰ συνενώσῃ τοὺς ἀντιμαχομένους. Τοιοῦτον εἶναι τὸ ἐν Ἑπτανήσῳ πολιτικόν μας στάδιον.

Ἐμβλέψατε τώρα, ἔντιμοι συνάδελφοι, καὶ σεῖς οἱ μεταρρυθμισταὶ καὶ ἅπαντες οἱ Ἰόνιοι, ἐμβλέψατε εἰς τὰ τέκνα σας, ἐμβλέψατε εἰς τὴν ἀναφυομένην ταύτην Ἑλληνικὴν νεολαίαν. Στοχάσθητε πρὸς στιγμήν, ποῦ καὶ πῶς θέλει δαπανηθῆ τοσαύτη ζωτικὴ ἐνέργεια, τοσαύτη νοητικὴ δύναμις, καὶ θέλετε φρικιάσῃ, θέλετε ἀπελπισθῆ, φανταζόμενοι ὅτι ἐντὸς τοῦ βορβορώδους τούτου βάλτου πέπρωται νὰ διανύσωσι τὸν βίον πᾶσαι αἱ ἐπερχόμεναι γενεαί.

Ἐνῷ ἡμεῖς, ὦ συνάδελφοι, ἔχομεν ἀνάγκην νὰ ζήσωμεν, ἔχομεν ἀνάγκην νὰ ἐξέλθωμεν τοῦ κοιμητηρίου ἐντὸς τοῦ ὁποίου περιφερόμεθα. Ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς Ἑπτανήσου μᾶς πνίγει. — Ἀπηυδήσαμεν ἀπὸ τοσούτων χρόνων κοιμώμενοι ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς κυπαρίσσου καὶ τῆς ἰτέας. Θέλομεν ν' ἀναπαυθῶμεν ἐπὶ τοῦ ρωμαλέου κορμοῦ τῆς δρυὸς καὶ τοῦ πεύκου. Αἱ χεῖρες μας εἶναι κραταιαί, αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ δράξωσι τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς κοινῆς πατρίδος· οἱ πνεύμονές μας εἶναι ὑγιεῖς καὶ θέλουσι νὰ ἀναπνεύσωσιν ἀέρα ζωτικώτερον. Τί μᾶς κρατεῖτε, τί μᾶς θυσιάζετε; Θέλομεν νὰ ζήσωμεν, ὁ μαρα-

σμὸς μᾶς κατέφαγε, τὰ σπλάχνα μας φθείρονται, γηράσκομεν ἐν τῇ νεότητί μας. Πρόωροι ρυτίδες χαράττονται ἐπὶ τοῦ μετώπου μας, ἡ κόμη μας λευκαίνεται, ἐνῷ ἡ ψυχή μας θάλλει.

Ἰδέτε ὑμεῖς οἱ προστάται μας, ἂν τίποτε μέχρι τοῦδε ἐβλάστησεν ὑπὸ τὴν σκιάν σας. Ὁ Σολωμὸς ἐμαράνθη, ἐξήνθησεν ὡσεὶ χόρτος τοῦ ἀγροῦ. Ὁ Μουστοξύδης παρέδωκε τὸ πνεῦμα πρὶν ἢ τελευτήσῃ, διότι θανάσιμος νάρκη εἶχε καταλάβει τὸν νοῦν του. Ὅλοι ἀποσύρονται ἐν τῷ τάφῳ, ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον. Τὸ πᾶν σήπεται, τὸ πᾶν συντρίβεται, τὸ πᾶν κατερημοῦται. Καὶ Σύ, γραμματεῦ τῆς Γερουσίας, Σὺ τὸν ὁποῖον ἐθαύμασα καὶ θαυμάζω, δὲν αἰσθάνεσαι ὅτι αἱ δυνάμεις σου, τὸ πνεῦμα σου, αἱ γνώσεις σου ἀνωφελῶς δαπανῶνται; Δὲν ἐννοεῖς ὅτι διὰ σαθρῶν ἐρειπίων δὲν δύνασαι νὰ ἐγείρῃς πύργον ὀχυρὸν καὶ ἀκράδαντον; Ὦ! ποσάκις ἐλυπήθην κατάκαρδα βλέπων τὸ μελίρρυτον στόμα σου κοπιῶν ἐπὶ ματαίῳ!

Τὸ πᾶν σήπεται, τὸ πᾶν συντρίβεται, τὸ πᾶν κατερημοῦται!

Αὕτη εἶναι ἡ θέσις μας, ἔντιμοι Βουλευταί. Τίς δύναται νὰ μᾶς διαψεύσῃ; Καὶ σεῖς, σεῖς θέλετε, ἐνῷ σήμερον τοὐλάχιστον ἐπισύρομεν τὸν οἶκτον, νὰ μᾶς καταστήσετε καὶ γελοίους. Ὦ! σεβάσθητε, πρὸς Θεοῦ, τὸ πένθος μας, μὴ χλευάζετε τοὺς ἀδυνάτους.

Ἔχομεν ἀνάγκην ἐθνότητος, ἔχομεν ἀνάγκην μέλλοντος, καὶ οὐχὶ ἐλεημοσύνης. Θέλομεν ν' ἀφήσωμεν εἰς τὰ τέκνα μας κληροδότημα ἀντάξιον τῆς καταγωγῆς καὶ τῶν δικαιωμάτων μας. Θέλομεν νὰ ἐργασθῶμεν καὶ ἡμεῖς πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ νέου κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος.

Τί μᾶς κρατεῖτε, τί μᾶς θυσιάζετε; Ἑνώσατε τὰς δυνάμεις σας καὶ τὰ πλούτη σας μὲ τὰ δικαιώματά μας· αὕτη εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ συμμαχία μεταξὺ ὑμῶν καὶ ἡμῶν. Ἔλθετε· ἡμεῖς θέλομεν σᾶς καθοδηγήσῃ, ἡμεῖς θέλομεν σᾶς ὑπαγορεύσῃ τὸ μέσον δι' οὗ δύνασθε νὰ συμβιβάσητε τὸ συμφέρον καὶ τὸ μεγαλεῖον σας μετὰ τοῦ ἰδίου μας συμφέροντος καὶ μεγαλείου. Μὴ φοβεῖσθε, ἔλθετε μεθ' ἡμῶν· δὲν σᾶς μισοῦμεν, ὄχι, μὰ τὸν Θεόν, ὄχι. Ἐλπίζομεν εἰς Ὑμᾶς, ἐλπίζομεν εἰς τὴν γενναιότητά σας, ἐλπίζομεν εἰς τὴν παρ' Ὑμῶν πανδήμως διακηρυχθεῖσαν συμπάθειάν σας ὑπὲρ τῶν ἀδυνάτων καὶ τῶν δεδουλωμένων.

Ἀλλὰ μὴ χρονοτριβεῖτε. Ὁ καιρὸς εἶναι πολύτιμος. Κύκλῳ ἡμῶν ἐγείρονται τεράστιοι γίγαντες. Πελώριος καὶ ἀκαταδάμαστος παρίσταται ὁ Σλαβισμός· δὲν τὸν βλέπετε; Ἡ σπάθη τοῦ Βουκάλοβιτζ κρούει θανατηφόρως, καὶ τὴν κλαγγὴν αὐτῆς, ὡς ἄλλο ἐγερτήριον ᾆσμα, θέλουσιν ἀκούσει πάντες οἱ ὁμόφυλοι λαοί. Ἡμεῖς μόνοι διὰ τῆς ὑμετέρας ἀρωγῆς δυνάμεθα ν' ἀποστομώσωμεν τὸν χείμαρρον ὅστις ἐπαπειλεῖ νὰ κατακλύσῃ τὰ πάντα. Τί χρονοτριβεῖτε, τί καταναλίσκετε ὥρας πολυτίμους διὰ προτάσεων περὶ βελτιώσεων ὅλως ἀλυσιτελῶν, οὐδὲ δυναμένων νὰ ἐπιφέρωσιν ἔστω καὶ μικρὰν θεραπείαν; Ἡ διάνοιά μας, ἡ ψυχή μας ὑπάρχουσιν ἄλλοθι προσηλωμέναι. Εἰς τὰ τοιαῦτα δὲν δυνάμεθα νὰ προσέξωμεν. Παρακολουθοῦμεν βῆμα πρὸς βῆμα τὰς χρυσοπτέρους ἐλπίδας μας, ὡς τὰ παιδία παρακολουθοῦσι τὴν χρυσαλλίδα, καιροφυλακτοῦντα τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἤθελε καθίσει ἐπί τινος ἄνθους, ἵνα τὴν δράξωσιν. Οἱ παλμοὶ τῆς καρδίας μας εἶναι θορυβώδεις. Πᾶσα ἡμέρα, πᾶσα ὥρα, πᾶσα στιγμὴ ἥτις παρέρχεται, δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ζωὴν ἢ τὸν θάνατον. Καθ' ἑκάστην, παρευρισκόμενοι ἐνταῦθα, δὲν μᾶς βλέπετε κατηφεῖς; Καὶ περίλυποι, ἐρωτῶμεν ὁ εἷς τὸν ἄλλον: «Τί νέα, συνάδελφε»;...

—Ἔπεσεν ὁ Λεωτζάκος, ὁ ἀνδρεῖος Λεωτζάκος!... ὁ υἱὸς αὐτοῦ, μόλις ἔφηβος, ἐξέρχεται τοῦ πατρικοῦ οἴκου. Ἡ ἐκδίκησις τὸν χειραγωγεῖ, ὁ θάνατος παρακολουθεῖ τὰ βήματά του. Ἐντὸς ὀλίγου, ἐπανέρχεται καθῃμαγμένος,

καὶ χαίρων ἐναγκαλίζεται τὴν χήραν μητέρα του. Ὁ φονεὺς τοῦ πατρός του δὲν ὑπῆρχε πλέον...

—Ἐφονεύθη ὁ Μωραϊτίνης...

—Ὁ Μωραϊτίνης!... ὁ φίλος μου;... ὁ υἱὸς τοῦ Ἀρεοπαγίτου;... ὢ δυστυχία!...

— Τὸν αὐτὸν κίνδυνον ἔτρεξε καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Κανάρη...

—Ὁ υἱὸς τοῦ Κανάρη; τοῦ πυρπολητοῦ Κανάρη!... Θεέ μου! Θεέ μου! ἵνα τί μᾶς ἐγκατέλειπες!

—Ὁ Κορωναῖος καιρίως πληγωθεὶς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, συνελήφθη. Ἄδεται δὲ ὅτι Δημήτριος ὁ Γρίβας, ἐξαιτούμενος τὴν ἀπόδοσιν τοῦ συναγωνιστοῦ καὶ φίλου του, ἐπαπειλεῖ νὰ κρεμάσῃ ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ Παλαμηδίου πεντήκοντα κεφαλὰς Ἑλλήνων αἰχμαλώτων...

—Ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ Παλαμηδίου! Ἐπὶ αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἐπάλξεων, ἀφ' ὧν ἄλλοτε ὁ ἀτρόμητος πατήρ του ἐτήρησεν ἄσπιλον, ἀμόλυντον τὴν σημαίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ὅτε ἡ Πελοπόννησος ἅπασα ἔκυπτεν ἐνώπιον τῆς ἐξολοθρευτικῆς σπάθης τοῦ Ἰμβραΐμη;...

Κύριε! Κύριε! παντοδύναμε! δίκαιε! ἐπίβλεψον καὶ ἴδε καὶ ῥῖψον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐκείνων, οἵτινες προὐκάλεσαν τὴν ἀδελφομαχίαν ταύτην, τὴν κατάραν καὶ τοὺς κεραυνούς σου!

Μὲ τοιαύτας ἐντυπώσεις εἰσερχόμεθα, Κύριοι, ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, καὶ σεῖς μᾶς λέγετε περὶ βελτιώσεων; Εἶναι τοῦτο τὸ μνημόσυνον, ὅπερ ἁρμόζει εἰς τοὺς τάφους τῶν φονευθέντων ἀδελφῶν μας;

Ἀλλὰ τί λέγω; τὸ αἷμα ἐκεῖνο ἀπέδωκε καρπὸν γλυκύτατον. Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐν τῇ Ἱερᾷ ἡμέρᾳ τῆς Ἀναστάσεως ὑπεσχέθη νὰ συγκαλέσῃ ἐκτάκτως τὰς Βουλάς, ἵνα δι' αὐτῶν συστηθῇ ἡ πολυπόθητος Ἐθνοφυλακή. — Οἱ ἀδελφοὶ ἡμῶν ὁπλίζονται, Ὑμεῖς δὲ θέλετε, ἐν μέσῳ τοῦ γενικοῦ βρασμοῦ, νὰ μᾶς καταδικάσητε εἰς ἀδράνειαν, θέλετε νὰ μᾶς ἀποκοιμήσητε. Δὲν ἔχετε αἷμα εἰς τὰς φλέβας σας, οἱ ὀφθαλμοί σας δὲν ἔχουν δάκρυα, ἡ καρδία σας ἀπελιθώθη;

Ὄχι, ὄχι, δὲν δύναμαι νὰ τὸ πιστεύσω. Ἠπατήθητε, παρεσύρθητε, ἀλλὰ καὶ Σεῖς εἶσθε καθαροὶ καὶ ἄμωμοι, εἶσθε τέκνα νόμιμα τοῦ αἱματοφύρτου τούτου ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Πορεύθητε λοιπὸν εἰς τοὺς προστάτας μας, καὶ εἰπέτε εἰς αὐτοὺς παρρησίᾳ: Ἡ Ἑπτάνησος ὑπ' οὐδεμιᾶς ἄλλης ἰδέας ἐφαρπάζεται εἰμὴ ὑπὸ τῆς ἰδέας τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως· ὅτι ταύτην ἐπιποθεῖ, ταύτην ἐπιδιώκει, ταύτην ἐλπίζει, διότι δι' αὐτῆς μόνης δύναται ν' ἀναστηθῇ καὶ νὰ ζήσῃ.

Πορεύθητε εἰς τοὺς προστάτας μας καὶ εἰπέτε εἰς αὐτοὺς ὅτι μέχρις οὗ ἡ ὥρα σημάνῃ, μέχρις οὗ τὸ γενναιόφρον, τὸ φιλελληνικὸν Βρεττανικὸν Ἔθνος ἀποφασίσῃ δι' ἡμῶν καὶ μεθ' ἡμῶν νὰ βαδίσῃ τὴν ἔνδοξον ὁδὸν ἥτις ἄγει εἰς τὴν Ἀνατολήν, τὴν γῆν ταύτην τῶν θαυμάτων καὶ τῶν μαρτυρίων, καὶ ἥτις εἶναι ἰδική μας, πρέπει νὰ ἀναδεχθῶσι μόνοι τὴν φροντίδα περὶ τῆς παθητικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως.

Εἰπέτε εἰς αὐτοὺς ὅτι, ἂν εἰλικρινῶς θελήσωσι, δύνανται νὰ μᾶς περιθάλψωσι, δύνανται διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν νὰ μὴ προσβάλλωσι τόσον ἀποτόμως τὴν δημοσίαν αἰδῶ καὶ τὴν κοινὴν γνώμην, δύνανται ἀκινδύνως οὐχὶ μόνον νὰ ἀνέχωνται, ἀλλὰ καὶ νὰ σέβωνται τὸ ἐθνικὸν ζήτημα.

Ἀλλὰ μὴ λησμονήσητε νὰ εἴπητε εἰς τοὺς προστάτας μας, ὅτι διὰ χειρὸς ἡμῶν νέοι δεσμοὶ δὲν χαλκεύονται, καὶ ὅτι, ἂν ἀδελφομαχῶμεν ἐνίοτε καὶ

ἂν φονευώμεθα, ὤ! ἂς μείνωσιν ὅμως βέβαιοι ὅτι δὲν θέλομεν γίνει ποτὲ καὶ αὐτόχειρες. (Ραγδαῖα χειροκροτήματα).

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 9/21 Μαΐου τοῦ ἔτους 1862, ὁ Ἀ. Βαλαωρίτης, καθὸ εἰσηγητὴς τῆς ἐπὶ τούτῳ εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀνέγνωσε καὶ ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ἰόνιον Βουλὴν τὸ ἑξῆς διάγγελμα, ὅπερ μετὰ ζωηρὰν συζήτησιν ἐπεψηφίσθη ὑπ' αὐτῆς ὡς συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Εἰσηγητοῦ, ὑπὸ τὰ ραγδαῖα χειροκροτήματα τοῦ ἀκροατηρίου.

Ἐ ξ ο χ ώ τ α τ ε,

Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἰονίου λαοῦ, προσεγγίζοντες τὸ τέρμα τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν καὶ ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὰ κατὰ τὴν πρώτην ταύτην σύνοδον τῆς ΙΒ' Βουλῆς τελεσθέντα, δὲν δύνανται νὰ μὴ ἐπιστήσωσιν ἐμβριθῶς τὴν προσοχήν των ἐφ' ὅσων μέχρι τοῦδε διέτρεξαν, διότι πιστεύουσιν ὅτι ἐν αὐτοῖς οὐ μόνον ἀπόκεινται σαφῶς διατυπωμέναι αἱ πεποιθήσεις τῆς Ἀντιπροσωπείας περὶ παρούσης ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου, ἀλλὰ διότι πρεσβεύουσιν ἐπίσης ὅτι ἐκ τῶν γενομένων συζητήσεων καὶ βουλευμάτων ἀναντιρρήτως προκύπτουσιν ἥ τε ἀκλόνητος καὶ ἀμετάθετος ἀπόφασις τῶν Ἰονίων ὡς πρὸς τὸν μόνον σκοπὸν ὃν ἐπιδιώκουσι, καὶ ἡ συνείδησις τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἰδίων καθηκόντων.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ὑμετέρα Ἐξοχότης, ἀνταπαντῶσα εἰς τὴν πρὸς τὸν ἐναρκτήριον Ὑμῶν λόγον ἀπάντησιν τῆς Βουλῆς, φαίνεται μὴ συμμεριζομένη τὰς δοξασίας τῆς Ἰονίου Ἀντιπροσωπείας, εἶναι δὲ ἀναγκαῖον μεταξὺ Ὑμῶν καὶ Ἡμῶν ν' ἀποφανθῇ ἡ κοινὴ γνώμη τοῦ ἐξηυγενισμένου κόσμου, διὰ τοῦτο ἡ ἐνεστῶσα Βουλὴ νομίζει ἀπαραίτητον καθῆκον ἵνα ἐν ὀλίγοις ἐκθέσῃ ὅσα ἡ Ἑπτάνησος ἐν παντὶ χρόνῳ διεκήρυξε καὶ τὰ ὁποῖα, ἐπισημοποιηθέντα καὶ πάλιν παρὰ τῆς Ἀντιπροσωπείας, ἀποτελοῦσι τὴν ἀναμφίλεκτον μαρτυρίαν τῶν παθημάτων καὶ τῶν ἐλπίδων τοῦ Ἰονίου Λαοῦ.

Ἐξοχώτατε! Ἡ ΙΒ' Βουλὴ ἐν τῇ ἀπαντήσει αὐτῆς πρὸς τὸν ἐναρκτήριον Ὑμῶν λόγον, ἀπεικονίσασα συνοπτικῶς τὰ δίκαια παράπονα τοῦ Ἰονίου Λαοῦ, ἐνέδωκε κυρίως εἰς τὴν ἀνάγκην ἣν συνῃσθάνετο ἵνα ἀποδείξῃ καὶ εἰς τὴν Αὐτῆς Μεγαλειότητα τὴν χαριτόβρυτον προστάτιδα Ἄνασσαν καὶ εἰς πάντα τὸν ἐξηυγενισμένον κόσμον, ποῖα ὑπῆρξαν τἀποτελέσματα τοῦ παρὰ τῆς Προστασίας ἀνέκαθεν ἐν Ἑπτανήσῳ εἰσαχθέντος συστήματος, καὶ ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων δὲν ἐπεδέχετο ἄλλην θεραπείαν ἐκτὸς τῆς Ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως.

Ἡ Βουλὴ νομίζει ὅλως περιττὸν ἵνα ἐπανέλθῃ ἐφ' ὅσων κατὰ τὴν περίπτωσιν ἐκείνην διεδήλωσεν. Ἀλλὰ δὲν ἐπιτρέπεται εἰς αὐτὴν νὰ ἀνεχθῇ, χωρὶς νὰ παραβιάσῃ ἱερὰν ἐντολὴν καὶ χωρὶς νὰ προσβάλῃ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ λαοῦ ὅστις τῇ ἐνεπιστεύθη τὴν τύχην καὶ τὸ μέλλον του, ὅσα παρὰ τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος ἐρρήθησαν περὶ ἀνθηρᾶς καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου καὶ ὅ,τι πρὸς ἀπόδειξιν καὶ μαρτυρίαν διεκοινώσατε αὐτῇ περὶ αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ περὶ ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου βαινούσης καθ' ἑκάστην περὶ τὰ κρείττω. — Οὔτε δύναται νὰ παραδεχθῇ ὅτι ἡ Ὑμετέρα Ἐξοχότης, διατεινομένη τὰ τοιαῦτα, ἀγνοεῖ ὅτι ἡ ἀληθὴς εὐημερία παντὸς λαοῦ δὲν ἀποδεικνύεται τοιουτοτρόπως καὶ ὅτι, ἐξ ἰδίας πείρας συναισθανομένη τὴν ἀλήθειαν, ἀναιρεῖ ἐν πεποιθήσει τὴν ὕπαρξιν γεγονότων οὐδεμίαν ἐπιδεχομένων ἀντίρρησιν.

Ἡ οἰκονομικὴ δυσχέρεια, ἡ ἀναλγησία ἥτις διέπει τὰ πάντα, ἡ σύγκρου-

σις τῶν Ἀρχῶν τοῦ Κράτους, ἡ σπατάλη τοῦ δημοσίου πλούτου, ἡ ἐξόντωσις τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, προστεθήτω δὲ ἡ διαφθορὰ καὶ ἡ κακὴ πίστις, εἰσὶ γεγονότα τοσοῦτον ἀκαταμάχητα καὶ πασίγνωστα, ὥστε ἡ εἰλικρίνεια εἰς οὐδένα ἐπιτρέπει πλέον νὰ ἀντιτείνῃ.

Ὅσον δὲ ἡ κατάστασις αὕτη εἶναι ἀληθὴς καὶ πραγματική, τόσον εἶναι ἀναμφίλεκτον ὅτι πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀναγκαία συνέπεια τοῦ τε εἰσαχθέντος συστήματος ἐν μέρει καὶ τῶν ἐν Ἑπτανήσῳ κατὰ καιροὺς ἐπιχειρησάντων τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐφαρμογὴν αὐτοῦ.

Συνταγματικαὶ παραβιάσεις, ῥοπὴ πρὸς τὸν ἀπολιτισμὸν παρὰ τοῖς Ἁρμοσταῖς καὶ συγκέντρωσις ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν πάσης ἐξουσίας, συστηματικὴ ἐξουθένωσις καὶ περιφρόνησις τοῦ ἰθαγενοῦς στοιχείου, προβαίνουσα ὁσημέραι καὶ κορυφουμένη, ἀφόρητος ἐπέμβασις ἐκ μέρους τῶν τοποτηρητῶν ἐν τῇ διαχειρήσει τῶν ἐγχωρίων προσόδων, ἐνίοτε δὲ ἀκατανόητος ἐπιμονὴ ἐκ μέρους τῶν Ἁρμοστῶν πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ διαιώνισιν τινῶν ἐξ αὐτῶν ἢ πρὸς συντήρησιν ἄλλων ὁμολογουμένως ἐργαζομένων τὴν ἐπαύξησιν τῶν δυσχερειῶν καὶ δωσάντων μέχρι τοῦδε ἱκανὰ δείγματα ἀδιορθώτου δυστροπίας.

Ταῦτα πάντα γινώσκει καὶ ἡ Ὑμετέρα Ἐξοχότης καὶ ἡ Ἑπτάνησος ἅπασα· ἤθελε δὲ εἶναι ἀκατάλληλον ἵνα ἐνδιατρίψῃ τις πρὸς πλειοτέραν διασάφησιν. Ἀλλ' ἡ Βουλή, ἐνῷ δὲν θέλει νὰ ἐπιμείνῃ περαιτέρω πρὸς ἀναίρεσιν ὅσων ἡ Ὑμετέρα Ἐξοχότης ἀπήγγειλε περὶ ἀνθηρᾶς καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου, διότι ἐννοεῖ εὐκόλως ὅτι ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Προστασίας δὲν δύναται ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐνοχήν, αἰσθάνεται τὴν στιγμὴν ταύτην ὅτι τὸ ἱερὸν καθῆκον τῇ ἐπιβάλλει ἵνα διαμαρτυρηθῇ μετὰ πάσης τῆς ἐπισημότητος κατὰ τῶν ῥήσεων ἐκείνων, δι' ὧν ἡ Ὑμετέρα Ἐξοχότης, ἀναφερομένη εἰς τὰς πολιτικὰς σχέσεις αἵτινες ὑπάρχουσι, καίπερ ἐπιβληθεῖσαι, μεταξὺ Ἑπτανήσου καὶ Μεγάλης Βρεττανίας, διακηρύττει ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, ἀναλαβοῦσα τὴν προστασίαν τοῦ Ἰονίου λαοῦ, ἀπέκτησε δικαιώματα καὶ ἀνεδέχθη καθήκοντα.

Ὡς πρὸς τὰ δεύτερα, ἡ Βουλὴ δύναται νὰ συμμερισθῇ καθ' ὁλοκληρίαν τὴν γνώμην τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος. Φρονεῖ ὅτι πρώτιστον καθῆκον ὅπερ ἐπεβάλλετο εἰς τὴν Προστασίαν ἦτο ἡ ἀληθὴς προαγωγὴ τοῦ μικροῦ μὲν καὶ ἀδυνάτου τούτου λαοῦ, ἀλλὰ μεγάλας ἔχοντος τὰς προσδοκίας καὶ ἀναμφισβήτητα τὰ δικαιώματα. Ὤφειλεν ἡ Προστασία νὰ μὴ ἀποβλέψῃ οὐδέποτε εἰς μόνα τὰ ἰδιαίτερα αὐτῆς συμφέροντα, οὔτε νὰ δείξῃ τοσαύτην ἀπάθειαν περὶ ἡμῶν, ὥστε νὰ φαίνεται καὶ μέχρι σήμερον ἀγνοοῦσα τὰ ἐν Ἑπτανήσῳ διατρέχοντα. Ὤφειλε νὰ περιθάλψῃ, νὰ ζωογονήσῃ τὸν Ἰόνιον λαὸν διὰ παντὸς μέσου πρὸς ἐπίτευξιν νομίμου καὶ δικαίας παρ' ἡμῖν συμπαθείας καὶ προπαρασκευὴν αἰσίας τινὸς λύσεως τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ προετοιμαζομένου δράματος. Ὤφειλε νὰ μὴ προβῇ οὐδέποτε διὰ τοῦ συστήματος τῶν καταχρήσεων, τῆς βίας, τῆς διαφθορᾶς, τῆς περιφρονήσεως. Ἀλλὰ τὰ καθήκοντα ταῦτα οὐ μόνον δὲν ἐξετέλεσεν, ἀλλὰ καὶ ἠθέτησε, παραβιάζουσα τὴν Συνθήκην δι' ἧς ἐνώπιον τῆς Εὐρώπης τὰ ἀνεδέχθη. Ἐξαιρέτως δὲ ὤφειλε, πρὸς ἐκπλήρωσιν ὑψηλῶν καθηκόντων, ἅμα συσταθέντος τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, αὐτὴ ἀφ' ἑαυτῆς νὰ προτείνῃ καὶ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀνάγκην τῆς προσαρτήσεως καὶ παραχωρήσεως τῶν Ἰονίων νήσων, πολλῷ δὲ μᾶλλον ὤφειλε νὰ πράξῃ τοῦτο μετὰ τὰς ἐπανειλημμένας διακηρύξεις τῆς Ἰονίου Βουλῆς καὶ τὰς πανδήμους ἐκδηλώσεις τοῦ Ἰονίου λαοῦ.

Ὡς πρὸς τὰ πρῶτα, τουτέστι τὰ δικαιώματα, ἐπειδὴ ὑπάρχουσιν ἄγνωστα εἰς τὴν ἀντιπροσωπείαν τοῦ Ἰονίου λαοῦ, ἡ ΙΒ΄ Βουλὴ περιορίζεται μόνον διαμαρτυρομένη ἐπισήμως καθ' οἱασδήποτε ἀξιώσεως τῆς Προστασίας,

τεινούσης ἵνα παραβλάψῃ εἴτε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἰονίου Κράτους, εἴτε τὰς ἀπαιτήσεις αὐτοῦ, εἴτε πᾶν ἄλλο δικαίωμα ἀμέσως ἢ ἐμμέσως σχετιζόμενον μετὰ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀποκαταστάσεως.

Τοιαύτη εἶναι, Ἐξοχώτατε, ἡ ἀμετάτρεπτος καὶ ἀκράδαντος πεποίθησις τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἰονίου λαοῦ. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ πάσης παρανοήσεως, ἡ ΙΒ΄ Βουλὴ νομίζει ἀναγκαῖον νὰ ἀπαντήσῃ καὶ εἰς ὅσα διατείνεσθε περὶ ἐγκαρδίας καὶ πιστῆς συμπράξεως τῶν ἀρχῶν τοῦ κράτους καὶ περὶ θεραπείας τῶν ὑπαρχόντων δεινῶν δυναμένης νὰ προκύψῃ ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς ἔμφρονος καὶ πατριωτικῆς τινὸς νομοθεσίας.

Οὐδεὶς ἀπατᾶται πλέον ὅτι ἡ ἐγκαρδία αὕτη καὶ πιστὴ σύμπραξις δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ὡς ἐκ τῆς φυσικῆς διαπάλης ἥτις ὑφίσταται μεταξὺ Βουλῆς ἐκπροσωπευούσης ἀφ' ἑνὸς τὰς ἰδέας καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ Ἰονίου λαοῦ καὶ νομοτελεστικῆς ἀρχῆς ταυτιζομένης ἀφ' ἑτέρου μετὰ τῶν συμφερόντων τῆς Προστασίας καὶ τυφλῶς παρακολουθούσης αὐτὴν ἐν τῇ πρὸ χρόνων χαραχθείσῃ πορείᾳ.

Ἐν τῇ Ἰονίῳ κοινωνίᾳ, ἀφ' οὗ ἐκ μέρους τῆς Προστασίας ἀδικαιολόγητος διαγωγὴ τείνει πρὸς καθιέρωσιν καὶ διαιώνισιν ὀλεθρίου καὶ καταστρεπτικοῦ συστήματος, ἐκ μέρους δὲ τοῦ Ἰονίου λαοῦ ἀμετάτρεπτος ἀπόφασις ἐπιβάλλει εἰς τὴν ἀντιπροσωπείαν τὸ καθῆκον ἵνα διὰ παντὸς νομίμου μέσου εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀποβλέψῃ ἢ εἰς τὴν ταχεῖαν ἐκπεραίωσιν τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος, ἡ σύμπνοια, ἡ συνέργεια, ἡ ἁρμονία μεταξὺ τῶν ἀρχῶν τοῦ Κράτους εἶνε ἀνέφικτος. Ἡ δὲ διαίρεσις καὶ ἡ σύγκρουσις θέλουσιν ἐπαυξάνει ἑκατέρωθεν, ἀναλόγως τῆς ἀφ' ἑνὸς ἐνισχυομένης καθ' ἑκάστην ἀντιδράσεως καὶ τῶν παρὰ πάντων ἀφ' ἑτέρου παραδεχομένων καὶ καθιερουμένων κατακτήσεων τῆς κοινῆς γνώμης, ἥτις ἐρείδεται ἐπὶ τῆς ἀληθείας τῶν γεγονότων καὶ τῆς προοδευτικῆς ἀναπτύξεως τῶν ἰδεῶν.

Πρὸς θεραπείαν τῆς ἐν τῇ Ἰονίῳ πολιτείᾳ προδήλου ταύτης συγκρούσεως οὐδεμία νομοθεσία θέλει ἀρκέσει, Ἐξοχώτατε. Ἡ πεποίθησις αὕτη ὑπάρχει βαθέως ριζωμένη εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰονίου λαοῦ, διὸ καὶ ἡ Βουλὴ αὕτη ἔκρινεν εὔλογον, ἐν τῇ περιπτώσει καθ' ἣν ἔκειτο ὑπὸ βούλευσιν ἡ παρὰ τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος κατατεθεῖσα ἔκθεσις πρὸς μεταρρύθμισιν τοῦ ἐν ἰσχύϊ φορολογικοῦ συστήματος, οὐ μόνον ν' ἀποδοκιμάσῃ τὴν πρότασιν ἐκείνην ὡς καταστρεπτικὴν τῶν συμφερόντων τοῦ Ἰονίου λαοῦ ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις, ἀλλὰ ἐπεκτείνασα τὴν συζήτησιν καὶ ἐπὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τῶν Συνταγματικῶν θεσμῶν, ἀπεφάνθη ὅτι πᾶσα πρὸς τοῦτο ἀπόπειρα θεωρεῖται ἀντεθνικὴ καὶ ὀλεθριωτάτη.

Ἀπέναντι τῶν ἀποφάσεων τῆς ΙΒ΄ Βουλῆς καὶ τοῦ παρ' αὐτῆς δοθέντος δείγματος ἀληθοῦς αὐταπαρνήσεως, ὅτε πρὸς μικρὰν ἀνακούφισιν τοῦ Ἰονίου λαοῦ ἐπρότεινεν ὡς ἀντικαταστατά, προκειμένου περὶ τῶν φόρων, τὴν ἐλάττωσιν τοῦ μισθολογίου καὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ, ἀπέναντι τῆς ἀρνητικῆς ἀπαντήσεως τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς ἐν γένει τάσεως αὐτῆς πρὸς οὐδετέρωσιν πάσης πρὸς θεραπείαν τῶν δεινῶν προσπαθείας, ἀπέναντι τῆς πεποιθήσεως ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ὑλικὴ βελτίωσις, καίτοι ἀλυσιτελής, ἀποβαίνει ἀνέφικτος, ὅτι ἡ πρὸς τοῦτο ἐνέργεια τῆς ἀντιπροσωπείας δαπανᾶται ἐπὶ ματαίῳ, ὅτι τὸ κακὸν προβαίνει ἐπὶ τὸ χεῖρον καὶ ὅτι ἡ Προστασία εἶναι κατὰ πάντα ἀδικαιολόγητος, οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἰονίου λαοῦ, διὰ τοῦ παρόντος πρὸς τὴν Ὑμετέραν Ἐξοχότητα διαγγέλματος, ἐνῷ ἔκριναν ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖον νὰ ὑποστηρίξωσι τὰ δικαιώματα τῆς Ἑπτανήσου καὶ ἀντικρούσωσι καὶ ἀναιρέσωσι πᾶσαν τῆς Προστασίας ἀξίωσιν δυναμένην νὰ τὰ παραβλάψῃ, ἐπικαλοῦνται τὴν ἀπόφασιν τῆς κοινῆς γνώμης τοῦ πολιτισμένου κόσμου, πεποιθό-

τες ὅτι θέλουσι δικαιωθῆ καὶ τύχει τῆς συμπαθείας ἐκείνης, ἥτις εἶναι στήριγμα καὶ παραμυθία πάντων τῶν μετὰ θάρρους καὶ αὐταπαρνήσεως ἐργαζομένων ἐπ' ἀγαθῷ τῆς προσφιλοῦς αὐτῶν πατρίδος.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΕΛΙΑΝΙΤΗΣ

'Αγόρευσις κατὰ τὴν προτελευταίαν (13/25 Μαΐου 1862) *συνεδρίαν τῆς* Α' *Συνόδου τῆς* ΙΒ' *Βουλῆς εἰς ἀπάντησιν τῶν λεχθέντων ὑπὸ τοῦ Προέδρου αὐτῆς 'Ηλία Ζερβοῦ, ὅτι οἱ ριζοσπάσται διὰ τῆς πορείας αὐτῶν ἐσφαγίσαν τὸ ἐθνικὸν ζήτημα.*

Α. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ. Λαμβάνων τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀντικειμένου θέλω προσπαθήσει νὰ μείνω ψυχρὸς καὶ ἀτάραχος, μολονότι Κύριος οἶδεν ὑπὸ ποίας τινὸς φλογὸς ἐξάπτεται ἡ καρδία μου. 'Η δήλωσις τοῦ ἡμετέρου Προέδρου μὲ κατέθλιψεν, ἀλλὰ δὲν θέλω ν' ἀποβλέψω εἰς τὰς ρήσεις ἐκείνας, αἵτινες ἀπ' εὐθείας προσβάλλουσι τριάκοντα πέντε Βουλευτάς, πλαγίως δὲ καὶ τὴν ἀπόλυτον πλειονότητα τοῦ παρ' αὐτῶν ἀντιπροσωπευομένου λαοῦ. Προτιμῶ νὰ ὑποθέσω ὅτι αἱ ρήσεις ἐκεῖναι ἐξέφυγον ἀκουσίως, παρὰ νὰ καταβιβάσω ἐμαυτὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἐπιχειρήσω τὴν ἀνασκευήν των. "Ο,τι δὲ κυρίως μ' ἐτάραξεν, εἶναι ἡ ἰδέα ὅτι κατὰ τὴν λῆξιν τῶν βουλευτικῶν μας ἐργασιῶν, ἀντὶ νὰ ἐξέλθωμεν τοῦ Βουλευτηρίου τούτου καὶ νὰ ἀποχωρισθῶμεν ἐν ἀγάπῃ καὶ ἁρμονίᾳ, ἀπ' ἐναντίας ἐξερχόμεθα διῃρημένοι εἰς ὀρθοδόξους καὶ εἰς αἱρετικούς. Τὰ σχίσματα καὶ αἱ αἱρέσεις ἐξασθενοῦσιν οὐ μόνον τὰς ἰδέας, ἀλλ' οὐδετερώνουν καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀτόμων. Τὸ δὲ ἐθνικὸν δόγμα διατυπούμενον διὰ δύο μόνον λέξεων, 'Εθνικὴ ἀποκατάστασις, δὲν ἐπιδέχεται ἑρμηνείας καὶ σχόλια εἰμὴ ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἀπωλείας. Εὐτυχῶς, Κύριοι, τὸ παρ' ἡμῶν πρεσβευόμενον δόγμα ἀσπάζεται καὶ παρὰ τῆς ἀπολύτου πλειονότητος τοῦ 'Ιονίου λαοῦ· καὶ τοιουτοτρόπως τὸ κατὰ δυστυχίαν ἀναφανὲν σχίσμα δὲν δύναται εἰμὴ νὰ λάβῃ τὴν τύχην τῶν ἐν τῇ 'Ορθοδόξῳ 'Εκκλησίᾳ κατὰ καιροὺς ἐγερθεισῶν αἱρέσεων. Ποῖον δὲ εἶναι τὸ σύμβολον τῆς πίστεως τῶν διαφωνούντων; ἀναβολή· ἑπομένως στασιμότης, ἑπομένως νάρκωσις, ἑπομένως θάνατος. "Ω! Κύριοι! πῶς τοιαύτη τις ἰδέα ἠδυνήθη ποτὲ νὰ ριφθῇ ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, καὶ μὴ νομίσητε ὅτι εἶμαι τόσον ἰδανικός, ὥστε νὰ πιστεύω ὅτι ἢ διὰ ψηφίσματος παραπλησίου ἐκείνου τῆς Θ' Βουλῆς ἢ διὰ διακηρύξεως ὁμοίας μὲ ἐκείνην τῆς ΙΑ', ἢ διὰ τῆς παραδοχῆς τοῦ ἐν τῇ ΙΒ' προταθέντος μέτρου, τὸ ἐθνικὸν ζήτημα θέλει πραγματοποιηθῇ ἀμέσως. "Οχι, ἀλλὰ πέποιθα ἐξερχόμενος τοῦ Βουλευτηρίου, ὅτι πολλαὶ καὶ μεγάλαι θέλουσιν ἐγερθῆ καθ' ἡμῶν ἀντενέργειαι, πολλὰ καὶ μεγάλα θέλουσι παρεμβληθῇ προσκόμματα, πέποιθα ὅτι οἱ ἐναντίοι θέλουσι προσπαθήσει νὰ εἰσάξωσιν εἰς τὴν καρδίαν μας τὴν ἀποθάρρυνσιν καὶ τὴν ἀπελπισίαν. Καὶ ἐνῷ προβλέπω τοῦτο, ὑμεῖς ὑπαγορεύετε τὴν ἀδράνειαν, τὴν ἀναβολήν, τὴν στασιμότητα. Τὸ μυστήριον τοῦτο δι' ἐμὲ εἶναι ἀκατανόητον.

'Επομένως παραιτῶν τὴν δήλωσιν ἐκείνην καὶ στρέφων πρὸς τοὺς συναδέλφους μου καὶ τὸν 'Ιόνιον λαόν, λέγω· «Μὴ λησμονήσητε ὅτι δὲν εἶσθε μόνον ἀντιπρόσωποι τῆς 'Επτανήσου· ἐνθυμήθητε ὅτι εἶσθε οἱ ἀπόστολοι μιᾶς ἀληθείας. Λάβετε λοιπὸν τὴν ράβδον σας καὶ περιπατεῖτε. Πορεύθητε ὅπου ὑπάρχουν ἄπιστοι καὶ κατηχήσατέ τους. Κρούσατε τὰς θύρας τῶν ἰσχυρῶν καὶ τῶν μεγάλων, καὶ δείξατε τὰς πληγάς σας ὑπὸ τὰ ράκη τῆς δουλείας μας.

Μὴ πτοηθῆτε ἂν σᾶς χλευάσωσιν, ἂν σᾶς περιπαίξωσιν. Ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων σας θέλει κατισχύσει. Εἰσέλθετε εἰς τὰ μέγαρα τῶν βασιλευόντων, καὶ μὴ δειλιάσητε ἂν οἱ δορυφόροι τοῦ ἀπολιτισμοῦ διασταυρώσωσι τὰς λόγχας των ἵνα φράξωσι τὴν πορείαν σας. Δείξατε τὰ εἰσιτήριά σας καὶ τὰ προσκόμματα θέλουσιν ἐξαλειφθῆ, διότι ἐπὶ τοῦ εἰσιτηρίου ἐκείνου ὑπάρχει γεγραμμένη ἡ ἱστορία ἀναριθμήτων παθημάτων, ἡ ἀποκάλυψις τοῦ μέλλοντος, ἡ καινὴ διαθήκη τοῦ ἐθνικοῦ μας δόγματος.

Ὅταν δὲ θείᾳ συνάρσει ἐπανέλθωμεν μετὰ δύο ἔτη ἐντὸς τοῦ Βουλευτηρίου τούτου, τότε εὐελπίζομαι ἐκ στόματος τοῦ ἰδίου ἡμῶν Προέδρου ν' ἀκούσω ὅτι καλῶς ἐπράξαμεν σήμερον παραδεχθέντες τὸ μέτρον ἐκεῖνο, ἐγὼ δὲ νὰ λάβω τὴν τιμὴν νὰ ἀναγγείλω εἰς ὑμᾶς τὴν ἀληθῆ πρόοδον τοῦ ζητήματος, ἥτις κυρίως ἐξαρτᾶται, ὡς προεῖπον, οὐχὶ ἐκ τῆς ἐκλογῆς ἢ τῆς παραδοχῆς μέτρων ἀφορώντων τὸν τύπον, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀδιαλείπτου ἐνεργείας, ἐκ τῆς διηνεκοῦς προσπαθείας οὐ μόνον ἡμῶν, ἀλλὰ παντὸς Ἕλληνος. Ἀσπάζομαι λοιπὸν τὸ προταθὲν καὶ παραδεχθὲν μέτρον, διότι θέλει δώσει τοὐλάχιστον τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι δὲν ἐννοοῦμεν νὰ καταδικάσωμεν τὸ ζήτημα εἰς νάρκωσιν, καὶ ὅτι δὲν συμμεριζόμεθα τὰς ἰδέας τοῦ Ἡμετέρου Προέδρου.

Ἀγόρευσις κατὰ τὴν συζήτησιν ἥτις ἔλαβε χώραν ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ τῇ 1/13 Ὀκτωβρίου 1863 ἐπὶ τῶν προτάσεων, ἃς ἡ Αὐτοῦ Ἐξοχότης ὁ Λόρδος Μέγας Ἁρμοστὴς ἐν ὀνόματι τῆς Ἀνάσσης καθυπέβαλεν ὡς ἀναγκαίας πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἑνώσεως. Ὁ κ. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ λαβὼν τὸν λόγον ἐξέθηκεν:

Διαδηλῶ ἀπὸ τοῦδε ὅτι διαφωνῶν ὡς πρὸς τὸ ἀντιπροτεινόμενον σχέδιον. Ὅπως δὲ δικαιολογήσω ἐν μέρει τὴν διαφωνίαν μου ταύτην, λέγω ὅτι πορευθεὶς καὶ ἐγὼ μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς ἐπιτροπῆς παρὰ τῷ Ἁρμοστῇ, ἠρώτησα αὐτόν, πόσος ὡς ἔγγιστα καιρὸς ἠδύνατο νὰ παρέλθῃ πρὶν ἢ λάβωμεν ἀπάντησιν ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως εἰς ὅ,τι διενοοῦντο οἱ ἀντιπρόσωποι νὰ καθυποβάλωσιν. Ὁ δὲ Ἁρμοστὴς ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἦτο δύσκολον νὰ παρέλθωσι δύο ἢ τρεῖς ἑβδομάδες, καθ' ὅσον αὐτὸς ὤφειλε μὲν νὰ ἀπευθυνθῇ πρὸς τὸν Γραμματέα τῆς Ἐπικρατείας, ἠγνόει δὲ ἂν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εὑρίσκετο ἐν Λονδίνῳ. — Εἰς τὴν ἀπάντησιν ταύτην τοῦ Ἁρμοστοῦ, θέλων νὰ διευκρινήσω τὰς ἰδέας μου, ἀντηρώτησα ἐὰν ἡ Αὐτοῦ Ἐξοχότης ἐνόμιζεν ὅτι ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας ἤθελεν ἀπαντήσει χωρὶς νὰ διακοινώσῃ τὰ διατρέχοντα καὶ εἰς τοὺς συναδέλφους του ὑπουργούς, ἂν οὗτοι ἠδύναντο νὰ ἀποδεχθῶσι τὴν εὐθύνην μιᾶς οἱασδήποτε ἀποφάσεως χωρὶς νὰ τεθῶσιν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, οὗτος δὲ μετὰ τοῦ Βασιλέως τῆς Δανίας καὶ τῶν λοιπῶν προστατίδων τῆς Ἑλλάδος Δυνάμεων. Εἰς ταῦτα ὁ Ἁρμοστὴς ἀπήντησεν, ὅτι δὲν ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ προΐδῃ τί ἠδύνατο νὰ λάβῃ χώραν, καὶ πόσος ἤθελε διατρέξει καιρὸς πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ ζητήματος. — Ταῦτα πάντα μὲ ἔπεισαν ὅτι ἀναπόφευκτος χρονοτριβὴ ἤθελεν ἐπέλθει, καὶ συνέλαβα ἀμέσως τὴν πεποίθησιν ὅτι δὲν ἤμην ἐξουσιοδοτημένος νὰ ἀναδεχθῶ τὴν ἐξ αὐτῆς προκύπτουσαν βαρυτάτην εὐθύνην. Ἐπιφυλάττομαι τώρα ἐν καιρῷ τῷ δέοντι νὰ ἐκφράσω τὰς ἰδέας μου ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος, διότι πρέπει νὰ γινώσκῃ ἡ Ἑπτάνησος καὶ ἅπας ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος πόθεν πηγάζουσιν αἱ διαφωνίαι καὶ ποῖαι αἱ ἀληθεῖς αἰτίαι, αἵτινες τὰς παρήγαγον.

Ὁ πρόεδρος (Παδοβᾶς) προσθέτει τινά.

ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ. Κύριε Πρόεδρε.

Λαμβάνων τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ σοβαροῦ ζητήματος, ὅπερ κεῖται ἐπὶ τῆς τραπέζης, μείνατε βέβαιοι, δὲν θέλω ἐπιδιώξει ρητορικὰς ἐπιδείξεις. Θέλω περιορισθῇ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντός μου. Ἀλλὰ διατελῶν μεταξὺ τῶν ὀλιγίστων διαφωνούντων καὶ ἐκφρασθεὶς ἤδη παρρησίᾳ κατὰ τοῦ παρουσιαζομένου νέου σχεδίου, ὀφείλω, πρὸς διασάφησιν τῆς θέσεως εἰς ἣν εὑρισκόμεθα, πρὸς ἰδίαν μου δικαιολόγησιν καὶ πρὸς φωτισμὸν τοῦ Ἰονίου Λαοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ν' ἀσχοληθῶ πρὸς ὀλίγον ἵνα, εἰ δυνατόν, ἀνιχνεύσω τὰς ἀληθεῖς αἰτίας, αἵτινες ἐπέφερον μεταξὺ ἡμῶν τὴν διαίρεσιν καὶ παρήγαγον ἢ προεκάλεσαν τὸν σημερινὸν ἀγῶνα. Ὑποχρεοῦμαι ὡς ἐκ τούτου νὰ ἀνατρέξω εἰς τὸ παρελθὸν καὶ νὰ ἐπέμβω εἰς ζητήματα κατὰ τὸ φαινόμενον ἀλλότρια καὶ μὴ σχετιζόμενα ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ θέματος, ὅπερ κεῖται ὑπὸ συζήτησιν. Ἔχω ἀνάγκην νὰ ἐκφράσω τὰς πεποιθήσεις μου, καὶ θέλω νὰ γινώσκωσιν ἅπαντες τὸ φρόνημά μου. Δύναμαι δὲ ἀπὸ τοῦδε νὰ διαβεβαιώσω τοὺς συναδέλφους μου, ὅτι δὲν θέλω ὑπερπηδήσει τοὺς κανόνας, οὓς ἐπιβάλλει εἰς πάντας ἡμᾶς ἡ καλὴ ἀνατροφὴ καὶ ἡ πρὸς τὸ σῶμα εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκομεν ὀφειλομένη ἀνασκοπή.

Ἔντιμοι βουλευταί,

Ἐγὼ ἀριθμοῦμαι μεταξὺ τῶν πρώτων, (καὶ λέγω τοῦτο ὑπενθυμίζων ἁπλοῦν ἱστορικὸν γεγονός), ἀριθμοῦμαι μεταξὺ τῶν πρώτων, οἵτινες, ἐνῷ ἄσπονδον καὶ ἀδιάλλακτον ἐκήρυξαν πόλεμον κατὰ τῆς Προστασίας, ἐπίστευσαν ἐνδομύχως ὅτι, ἐν ὅσῳ δὲν κατεκτούσαμεν τὴν συμπάθειαν τοῦ Βρεττανικοῦ ἔθνους, δυσκόλως ἠθέλαμεν ἐπιτύχει νὰ ἴδωμεν ταχέως ἐκπληρούμενον τὸν Ἐθνικὸν ἡμῶν πόθον.

Ὁρμώμενος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς ΙΒ΄ Βουλῆς, ὅτε ἔκειτο ὑπὸ συζήτησιν ἡ περὶ τροπολογήσεως τοῦ ἐν ἰσχύϊ φορολογικοῦ συστήματος πρότασις τῆς Κυβερνήσεως, ἔκρινα εὔλογον νὰ διατυπώσω τὸ πρόγραμμά μου καὶ σαφῶς νὰ ἐκθέσω τὰς περὶ τούτου ἰδέας μου.

Τότε ἡ πάλη μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῆς Προστασίας εἶχε κορυφωθῆ. Τότε οἱ ραδιοῦργοι ὠφελούμενοι ἐκ τῶν περιστάσεων, διέσπειρον, ὅτι ἡ πορεία μας, τὰ διαβήματά μας ἔφερον τὴν σφραγῖδα μίσους ἀσπόνδου οὐχὶ κατὰ τῶν καθεστώτων, ἀλλὰ κατὰ τοῦ Βρεττανικοῦ ἔθνους καὶ τῆς σεπτῆς αὐτοῦ Ἀνάσσης. Τότε ἐν μέσῳ τοῦ γενικοῦ ἀναβρασμοῦ δὲν ἐδίστασα νὰ κηρύξω πανδήμως καὶ μετὰ πάσης τῆς ἐπισημότητος ὅτι διετέλουν λάτρης τοῦ Βρεττανικοῦ ἔθνους, ὅτι εἰς τὸ ἔθνος ἐκεῖνο κατὰ προτίμησιν παντὸς ἄλλου ἤθελα διαπιστευθῆ τὰ μεγάλα συμφέροντα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ὅτι εἰς τὸ ἔθνος ἐκεῖνο εὕρισκον ἀσφαλῆ ἐχέγγυα συνταγματικῆς ἐλευθερίας καὶ ἀληθοῦς πολιτικῆς ὑπάρξεως. Δὲν ἐδίστασα νὰ κηρύξω ὅτι ἤθελα σύμμαχον καὶ ἀρωγὸν τὴν Ἀγγλίαν εἰς τὴν πορείαν, ἣν ἅπαντες ἐβαδίζομεν ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν ἀποκαταστάσεως.

Τὸ πρόγραμμά μου ἐκεῖνο ἐχειροκρότησεν ἡ μερίς, εἰς ἣν εἶχα τὴν τιμὴν νὰ ἀνήκω, καὶ ἄλλα βήματα τείνοντα εἰς ἐνίσχυσιν καὶ διασάφησιν αὐτοῦ ἔγιναν τότε παρὰ τῶν ὁμοφρονούντων συναδέλφων μου.

Ἐγένετο πρότασις παρ' ἡμῶν ὑπὲρ τῆς Ἀνάσσης καὶ εἶδον μετ' ἀνεκφράστου εὐχαριστήσεως κατὰ τὴν περίπτωσιν ἐκείνην ὅτι, ἐνῷ χάσμα μέγα ὑπῆρχε μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῆς Προστασίας, ἀφ' ἑτέρου δεσμοὶ βαθυτάτου σεβασμοῦ καὶ καθαρᾶς συμπαθείας μᾶς συνέδεον μετὰ τοῦ Βρεττανικοῦ Ἔθνους καὶ τῆς χαριτοβρύτου αὐτοῦ Βασιλίδος.

Θέλοντες δὲ ν' ἀποφύγωμεν πᾶσαν παρεξήγησιν, τὴν πρότασιν ἐκείνην ἀπηυθύναμεν οὐχὶ πρὸς τὸν Ἀντιπρόσωπον τῆς Προστασίας, ἀλλ' εἰς τὸν ἐν Κερκύρᾳ στρατηγὸν τῶν Βρεττανικῶν δυνάμεων, θεωρήσαντες αὐτὸν ὡς αλη-

θῶς ἐκπροσωποῦντα παρ' ἡμῖν τὴν ἰσχὺν τοῦ γενναίου ἔθνους, εἰς ὃ ἀνεθέτομεν τὰς ἐλπίδας μας. Καὶ δὲν ἠρκέσθημεν εἰς τοῦτο. Οἱ συσταίνοντες τὴν πλειονότητα, κατὰ τὴν ἐπέτειον ἑορτὴν τῶν γενεθλίων τῆς 'Ανάσσης, διεβίβασαν τὰ ἰδιόγραφα ἐπισκεπτήριά των δι' ἐμοῦ εἰς τὸν στρατηγὸν τῶν ὅπλων καὶ ταῦτα ὑπάρχουσιν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τοῦ ἀγαθοῦ Ἴγκλης ὡς τεκμήριον τῆς ἀγάπης, ἣν οἱ ἀδιάλλακτοι ἐχθροὶ τῆς Προστασίας ἔτρεφον ὑπὲρ τοῦ γενναίου 'Αγγλικοῦ ἔθνους, καὶ ὡς ἀπόδειξις τῆς πεποιθήσεως, ἣν εἴχομεν ὅτι τῇ ἀρωγῇ αὐτοῦ ταχέως ἠθέλαμεν καὶ κατ' εὐχὴν διεξαγάγει τὸ ἐθνικόν μας ζήτημα.

Μεταξὺ τῶν ἐπισκεπτηρίων ἐκείνων ὑπάρχει τὸ ὄνομα τοῦ γηραιοῦ ἀθλητοῦ Λιβαδᾶ, ὑπάρχει τὸ τοῦ ἡμετέρου προέδρου Παδοβᾶ, ὑπάρχει, ἐννοεῖται οἴκοθεν, τὸ ἰδικόν μου, ὑπάρχει τὸ τοῦ Βερυκίου, τὸ τοῦ 'Ιωαννοπούλου, τὸ τοῦ Μεταξᾶ.

Τοιουτοτρόπως συνασπισθέντες ἅπαντες περὶ τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἀπεχωρίσθημεν τότε ἀδελφικῶς καὶ τὰ πρακτικὰ τῆς τελευταίας συνεδριάσεως τῆς Α' Συνόδου τῆς ΙΒ' Βουλῆς φέρουσιν ὡς ἀνεκτίμητον κορωνίδα τὸ προφητικὸν ῥῆμα τοῦ ἀντιπροσώπου Ζακύνθου Βερυκίου: «Ἡ Ἕνωσις θὰ γίνῃ. Τὸ εἶπεν ὁ Θεὸς καὶ θὰ γίνῃ!».

Ἡ Ἕνωσις ἔγινεν, ἡ προφητεία ἐπληρώθη καὶ ὅμως τὸ ὄνομα τοῦ Βερυκίου δὲν ἀριθμεῖται μεταξὺ τῶν ὑπογραψάντων τὸ ψήφισμα τῆς 23 Σεπτεμβρίου!

Ποία δύναμις ἀπέκλεισεν ἐκ τῆς ἀντιπροσωπείας ἄνδρας τοσοῦτον ἐργασθέντας καὶ τοσοῦτον μοχθήσαντας ὑπὲρ τοῦ θριάμβου τῆς ἐθνικῆς ἰδέας;

Συγχωρήσατε, Κύριοι, ἂν θίγω τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀλλ' ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ διασαφήσωμεν τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων, ἵνα ἐν γνώσει καὶ ἡ 'Επτάνησος καὶ τὸ ἔθνος δικάσῃ περὶ ἡμῶν. Μετὰ τὴν ἔνδοξον ἐπανάστασιν τῆς 10ης 'Οκτωβρίου, ἀφοῦ τὸ 'Ελληνικὸν ἔθνος ἀπέδειξεν ἐμπράκτως, ὅτι ἀνέθετε τὰς ἐλπίδας του εἰς συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν τινὰ μετὰ τῆς 'Αγγλίας, ἐπῆλθον γεγονότα γνωστὰ τοῖς πᾶσιν, ἅτινα ἴσχυσαν ποῦ μὲν νὰ σαλεύσωσι καὶ νὰ χαλαρώσωσι τὰς ἀρχαίας πεποιθήσεις, ποῦ δὲ νὰ τὰς παγιώσωσι καὶ νὰ τὰς ἐνισχύσωσι.

Εἰς τὴν ἀδελφὴν καὶ φιλτάτην μου Ζάκυνθον ἐπεκράτησε, φαίνεται, ἡ ἰδέα ὅτι ἡ 'Αγγλικὴ Κυβέρνησις, ἀναμιχθεῖσα εἰς τὰ ἡμέτερα ἐθνικὰ πράγματα, δολίως ἐπορεύθη καὶ ἐκερδοσκόπησεν ἐμπορευθεῖσα τὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἐκδηλωθεῖσαν συμπάθειαν τοῦ 'Ελληνικοῦ ἔθνους. Ἦτο λοιπὸν ἑπόμενον ν' ἀποκλεισθῶσι τῆς ἀντιπροσωπείας ὅσοι τῶν συναγωνιζομένων ὑποψηφίων ἐπρέσβευον ἀντιθέτους δοξασίας.

'Εν τῇ πατρίδι μου Λευκάδι συνέβη τοὐναντίον. Οἱ συμπολῖταί μου, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐκφράζω δημοσίᾳ τὴν βαθυτάτην εὐγνωμοσύνην μου διὰ τὸ τρανότατον δεῖγμα, ὅπερ μοὶ ἔδωκαν, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης των, οἱ συμπολῖταί μου παρεδέχθησαν ὅτι τῇ ἀρωγῇ καὶ τῇ συνεργασίᾳ τοῦ γενναίου Βρεττανικοῦ ἔθνους ὄχι μόνον τὸ 'Ιονικὸν ζήτημα ἐτύγχανε τῆς ποθητῆς λύσεως, ἀλλ' ὅτι τῇ αὐτῇ ἀρωγῇ καὶ τῇ αὐτῇ συμπράξει ἐδυνάμεθα νὰ ἴδωμεν ἐκπληρουμένας ταχέως καὶ ἄλλας τρανοτέρας καὶ ἐνδοξοτέρας ἐλπίδας.—'Επομένως οὐδόλως διστάζω καὶ πάλιν νὰ διακηρύξω ὅτι κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ 'Ιονικοῦ ζητήματος δὲν εὗρον λόγους ἱκανούς, οἵτινες νὰ μὲ μεταπείσωσι καὶ νὰ μὲ ὑποχρεώσωσι ν' ἀρνηθῶ τὸ ἀρχαῖόν μου δόγμα. Πιστεύω λοιπὸν ὅτι ἡ 'Αγγλικὴ Κυβέρνησις εἴτε ἐξ ἰδίας προαιρέσεως, εἴτε ὑπείκουσα εἰς τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης, ἐπορεύθη πορείαν εἰλικρινῆ καὶ ἐντίμως ἐργάζεται μεθ' ἡμῶν ὑπὲρ τῶν 'Ελληνικῶν συμφερόντων. Ταύτην τὴν πεποίθησιν ἐγὼ ἐκφράζω καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ λαοῦ, ὃν ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἀντιπροσωπεύω.

Κληθέντες παρὰ τῆς Προστάτιδος Δυνάμεως ἵνα ὁριστικῶς ἀποφανθῶμεν ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ζητήματος ἐν μιᾷ φωνῇ καὶ μιᾷ καρδίᾳ ἐξεδώκαμεν τὸ ψήφισμά μας καὶ συγχρόνως ἀπηντήσαμεν εἰς τὸν ἐναρκτήριον λόγον τῆς Αὐτοῦ Ἐξοχότητος τοῦ Λὸρ Μεγάλου Ἁρμοστοῦ, ὑποσχεθέντες ν' ἀσχοληθῶμεν εἰς τὴν ἐκπεραίωσιν ἄλλων τινῶν προτάσεων σχετιζομένων μετὰ τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος καὶ παρουσιαζομένων ἐν ὀνόματι τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τῆς Ἀνάσσης τῆς Μεγάλης Βρεττανίας, πρὸς συμπλήρωσιν ἢ πρακτικὴν αὐτοῦ διεκπεραίωσιν.

Κατὰ τὰς μακρὰς συσκέψεις, αἵτινες ἔλαβον χώραν ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων, πάντες ἠγωνίσθημεν ἵνα φθάσωμεν εἰς ὁμόφωνόν τι συμπέρασμα. Ἀλλ' ἀφοῦ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἠσχολήθημεν, μετὰ λύπης μου ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι δὲν ηὐτηχήσαμεν νὰ συνεννοηθῶμεν.

Ἀνεφάνη παρ' ἡμῖν ὁ ἀνταγωνισμός, ὃν προϋπέθετα, καὶ σαφῶς εἶδα ἀντιπαρατατομένας τὰς δύο μερίδας, αἵτινες ἐκπροσωπεύουσι δύο ἀντίθετα ἐν Ἑπτανήσῳ πολιτικὰ δόγματα.

Οἱ μὲν ἐκ τῶν βουλευτῶν πρεσβεύουσιν ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, ἐκμεταλλευομένη τὸ ἐθνικὸν ζήτημα, τὰ πάντα πράττει ὑπὲρ αὐτῆς καὶ πρὸς βλάβην τῶν Ἑλληνικῶν συμφερόντων. Ὁρμώμενοι ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης οἱ συνάδελφοι οὗτοι πανταχοῦ βλέπουσιν ἀπάτην, πανταχοῦ παγίδας, πανταχοῦ ὁμοσπονδίαν, πανταχοῦ χωρισμόν, πανταχοῦ καταστροφήν, πανταχοῦ συντέλειαν.

Οἱ δὲ ἐκ τῶν βουλετῶν δοξάζουσι, καὶ μεταξὺ τούτων ἔχω τὴν τιμὴν ν' ἀριθμῶμαι καὶ ἐγώ, ὅτι εἰς τὴν Ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν καὶ τὴν Προστάτιδα Ἄνασσαν ὀφείλομεν ἐξαιρέτως ν' ἀποδώσωμεν τὴν κατάστασιν, εἰς ἣν εὑρίσκονται σήμερον τὰ ἡμέτερα πράγματα, ἑπομένως οὐ μόνον δὲν βλέπουσι τὴν ἀπάτην, τὸν χωρισμόν, τὴν καταστροφήν, τὴν συντέλειαν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἐπιμένουσι πιστεύοντες ὅτι ἡ διαγωγὴ τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως τείνει προφανῶς εἰς τὴν καθίδρυσιν Ἑλληνικοῦ Βασιλείου κραταιοῦ, δυναμένου ἐν καιρῷ εὐθέτῳ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κέντρον καὶ ὡς ἀπόστολος νέας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐποχῆς.

Αἱ δύο αὗται μερίδες, ἔχουσαι ὑπ' ὄψιν τὰς προτάσεις, ἃς ἐν ὀνόματι τῆς Ἀνάσσης καθυπέβαλεν εἰς ἡμᾶς ὁ Λόρδος Μέγας Ἁρμοστὴς πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ μεγάλου ἔργου, ὅπερ ἐξετελέσαμεν κατὰ τὴν 23 Σεπτεμβρίου, ἦτο φυσικὸν ὅτι ἔπρεπε νὰ συγκρουσθῶσι καὶ διαφοροτρόπως ἐπ' αὐτῶν ν' ἀποφανθῶσι.

Ὅσοι θεωροῦσιν ἀπατηλὴν τὴν διαγωγὴν τῆς Ἀγγλίας, πιστεύουσιν ὅτι ὑπὸ πᾶσαν ῥῆσιν, ὑπὸ πᾶσαν ἔννοιαν κρύπτεται ὁ ἀφανισμός, ἡ ματαίωσις τοῦ ψηφίσματος, ἡ καταδίκη τῆς Ἑνώσεως. Δὲν εἶναι λοιπὸν δι' ἐμὲ παράδοξον ἂν οἱ συνάδελφοί μου οὗτοι, ὧν τὰς πεποιθήσεις σέβομαι ἀλλὰ δὲν συμμερίζομαι, δὲν εἶναι, λέγω, παράδοξον, ἂν εἰς τὸ σχέδιον, ὅπερ ὁ Ἁρμοστὴς μᾶς καθυπέβαλεν, ἔκριναν εὔλογον ν' ἀντιτάξωσιν ἄλλο σύμφωνον πρὸς τὰς δοξασίας αὐτῶν καὶ τεῖνον, βεβαίως κατὰ τὴν πεποίθησίν των, εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων.

Ἐπὶ τοῦ σχεδίου τούτου δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ συζητήσω, εἴτε διότι νομίζω ἀνεπαρκεῖς τὰς δυνάμεις μου, εἴτε διότι φοβοῦμαι μὴ ἀπασχολήσω τὴν Βουλὴν ἐπὶ ματαίῳ καὶ γίνω ἔνοχος χρονοτριβῆς, ἧς τὰ ἀποτελέσματα δύνανται νὰ εἶναι ἐπιζήμια διά τε τὴν Ἑπτάνησον καὶ τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα. Περιορίζομαι μόνον ἀποφαινόμενος ὅτι διὰ τοῦ σχεδίου ἐκείνου, κατὰ τὴν ταπεινήν μου γνώμην, ὑποσκάπτονται αἱ βάσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου, χαλαροῦται ἡ ἐνέργεια τοῦ Βασιλέως, γεννᾶται ὁ κυκεὼν ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν δημοσίων πραγμάτων, παραβιάζονται τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ Ἡγεμόνος,

ρίπτεται ὁ σπόρος τῆς δυσπιστίας μεταξὺ ἡμῶν καὶ τοῦ Ἄνακτος, εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ὁποίου ἐγὼ ἀποθέτω ἐν πλήρει ἡσυχίᾳ συνειδήσεως τὴν τύχην τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ἀλλοίμονον εἰς ἡμᾶς, Κύριοι, ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων, καθήμενος ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου θρόνου, δὲν θέλει εἶναι παρὰ τὸ τυφλὸν ὄργανον ξένης διπλωματίας! Ἀλλοίμονον εἰς ἡμᾶς ἂν πιστεύσωμεν ὅτι ὁ νεαρὸς ἡμῶν Ἡγεμὼν παραγνωρίζων τὴν ἀποστολήν του καὶ προδίδων τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα θέλει στέρξει νὰ ὑπηρετήσῃ τοὺς σκοποὺς τοῦ ξένου καὶ νὰ θυσιάσῃ τὸ μέλλον ἔθνους διαπιστευθέντος εἰς χεῖρας του τὴν τιμὴν καὶ τὴν ζωήν του!

Ὦ! Κύριοι, τοιαύτην προσβολὴν κατὰ τοῦ Βασιλέως μου ἐγὼ δὲν τὴν ἀνέχομαι, διότι ὤμοσα τὸν θρόνον Αὐτοῦ νὰ τὸν ὑποστηρίξω, θέτων ὑπὸ τοὺς πόδας Του, ἂν ἡ χρεία τὸ καλέσῃ, ὡς θεμέλιον καὶ ὡς κραταίωμα τὴν κεφαλήν μου καὶ τὴν κεφαλὴν τῶν τέκνων μου.

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὸ προκείμενον. Ἡμεῖς οἱ πιστεύοντες εἰς τὴν εἰλικρίνειαν τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως οὐδὲν βλέπομεν ἐπίφοβον ἢ ὑποκρυπτόμενον εἰς τὰς προτάσεις ἐκείνας. Θεωροῦμεν αὐτὰς ἁπλῶς ὡς συμπληρωτικὰ μέτρα ἀναγκαῖα πρὸς διεκπεραίωσιν τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος· προβλέποντες δὲ τὴν ἀναπόφευκτον ἀνάγκην μιᾶς προσωρινῆς μεσοβασιλείας, μετὰ πλήρους τῆς πεποιθήσεως ἀναθέτομεν πᾶσαν τὴν ἐμπιστοσύνην μας εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Βασιλέως μας· οὗτος ἂς πράξῃ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ. Ἐγὼ ἀπὸ τοῦδε κύπτω τὸ μέτωπον ἀπέναντι τῆς Ἀνωτάτης αὐτοῦ θελήσεως. Καὶ εἶμαι ἥσυχος, Κύριοι, καὶ πιστεύω ὅτι ὁ ἐκλεκτὸς Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων δὲν θέλει πράξει τίποτε ἀντιβαῖνον εἰς τὴν τιμὴν τῆς Ἑλλάδος. Πιστεύω ὅτι δὲν θὰ θελήσῃ οὔτε τὸ ψήφισμα, δι' οὗ κηρύττεται Ἡγεμών, νὰ καταστρέψῃ, οὔτε τὰς προσδοκίας ἡμῶν νὰ διαψεύσῃ.

Αὕτη εἶναι, Κύριοι, ἡ πεποίθησίς μου. Ἑπομένως πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντός μου, πρὸς ἄρσιν τῶν προσκομμάτων, ἅτινα δύνανται κατὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ παρεμβληθῶσιν ἐκ τῆς χρονοτριβῆς, πρὸς τιμὴν τοῦ Βασιλέως μου, πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ Ἰονίου Λαοῦ, διακηρύττω δημοσίᾳ ὅ,τι καὶ ἐν ταῖς μερικαῖς ἡμῶν συσκέψεσιν ἐδήλωσα. Δὲν ἔχω, τουτέστιν, οὐδεμίαν δυσκολίαν νὰ παραδεχθῶ τὰς προτάσεις, ἃς πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ ἔργου ἡ Αὐτῆς Μεγαλειότης ἡ Ἄνασσα τῆς Μεγάλης Βρεττανίας διὰ τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτῆς μᾶς καθυπέβαλε.

Ἔντιμοι συνάδελφοι,

Εἶχα ἀποφασίσει κατὰ τὴν βουλευτικὴν ταύτην σύνοδον νὰ μὴ λάβω τὸν λόγον, ὄχι μόνον διότι ἐπρέσβευα ὅτι πᾶσα συζήτησις ἐδύνατο νὰ γίνῃ ἀφορμὴ χωρισμοῦ, διενέξεων καὶ χρονοτριβῆς, ἀλλὰ διότι ἤθελα κατὰ τὴν ἱερὰν ταύτην περίπτωσιν ἡ Βουλὴ τῆς Ἑπτανήσου νὰ φαίνεται ἀπέναντι τοῦ Πανελληνίου ἐνεργοῦσα ὡς ἠθική τις δύναμις, μία ἐν τῇ ἑνότητι αὐτῆς, ἀδιαίρετος, συμπαγής, ἀκαταμάχητος. —Ἤθελα ἂν ἦτο δυνατὸν εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου ταύτης νὰ μὴ γίνεται μνεία τῶν ὀνομάτων μας καὶ μόνη νὰ διαλάμπῃ ἡ Ἐθνικὴ ἰδέα, δορυφορουμένη ὑπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ σεπτοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ὑπὸ τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν χαριτόβρυτον Ἄνασσαν τῆς Μεγάλης Βρεττανίας καὶ τὰς λοιπὰς προστάτιδας τῆς Ἑλλάδος Δυνάμεις, ὑπὸ τῆς ἀκαθέκτου τοῦ Ἰονίου Λαοῦ ἀγαλλιάσεως.

Ἔλεγα, κατ' ἐμαυτόν· τί εἶμαι ἐγώ, τί εἶναι οἱ συνάδελφοί μου ἅπαντες ἀπέναντι τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἑλληνισμοῦ; Σταγόνες ὕδατος ἐν μέσῳ ἀχανοῦς πελάγους, αἵτινες συνέτεινον μὲν πρὸς μόρφωσιν καὶ ἐξόγκωσιν τοῦ ἐθνικοῦ χειμάρρου, ἀλλὰ τῶν ὁποίων ὁ ἀνεπαίσθητος φλοῖσβος ἔπρεπε νὰ σιγήσῃ, ἵνα

μὴ ἀκούηται ἀντηχοῦσα παρὰ ἡ ἀπέραντος βοὴ τοῦ ἀφροστεφοῦς, τοῦ γιγαντιαίου κύματος, ἐπὶ τῆς μεγάλης Ἐθνικῆς παραλίας.

Ἐμμένων εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην μέχρι σήμερον ἐσιώπησα καὶ μόνος ὁ Θεὸς γινώσκει πόσον ἡ καρδία μου ὑπέφερε, καταδικασθεῖσα παρ' ἐμοῦ εἰς καινοφανὲς μαρτύριον, εἰς ἀνεκδιήγητον ἀγωνίαν.

Εἶδα ἐγειρόμενον ἐν τῷ βουλευτηρίῳ τούτῳ ὅπου ἀπὸ ἑπταετίας ἀγωνίζομαι, τὸ τρόπαιον τῆς νίκης καὶ ἐσιώπησα. Εἶδα τριγύρω μου βρυχώμενον ὡς λέοντα ἕνα λαὸν γενναῖον ἀναδειχθέντα ἄξιον τοῦ θείου δώρου τῆς Ἐλευθερίας καὶ ἐσίγησα. Διέκρινα ἐπὶ τοῦ μετώπου ἁπάντων φεγγοβολοῦσαν τὴν ἀκτῖνα τῆς ζωῆς καὶ διαλάμπον τὸ μειδίαμα τῆς ἐλπίδος, καὶ οὔτε λόγον ἐπρόφερα ἵνα χαιρετίσω τὸ θαυμάσιον θέαμα. Εἶδα στίλβοντα ἐπὶ τῶν ὀμμάτων τοῦ πλήθους τὰ δάκρυα τῆς συγκινήσεως, ᾐσθάνθην τὴν θερμότητα τῆς παντοδυνάμου φλογός, ἤκουσα τοὺς βροντώδεις παλμοὺς τῆς καρδίας τοῦ ἔθνους μου καὶ δὲν ἠθέλησα νὰ διακόψω τὴν γενικὴν ἀγαλλίασιν.

Εἶδα νήπια σκιρτῶντα ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ λειμῶνος καὶ ἐγκαινιάζοντα διὰ τῆς ἁγνότητός των τὴν ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως· εἶδα μητέρας Ἑλληνίδας μὴ καταρωμένας πλέον τὴν γονιμότητα τῆς κοιλίας των· εἶδα γέροντας εὐχαριστοῦντας τὸν Θεόν, διότι ηὐδόκησε νὰ τοὺς ἀφήσῃ νὰ ζήσωσι μέχρι σήμερον καὶ ἔμεινα ἄλαλος.

Ἐπορεύθην μετὰ τῶν συναδέλφων μου ἵνα ἀσπασθῶ τὴν πέτραν, ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς ὁποίας κοιμῶνται τὰ ὀστᾶ τοῦ ἀειμνήστου Κυβερνήτου καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου ἐκείνου, ὅπου, ὡς εἰς ἱερὸν ταμεῖον, πρὸ χρόνων καταθέτομεν τὴν πικρίαν καὶ τὰς ἐλπίδας μας, ἐντὸς τοῦ ὁποίου διαφυλάττομεν τὸν σπόρον τῆς ἀναγεννήσεως, τὸν σπινθῆρα τοῦ φωτός μας,—ἐσφράγισα τὰ χείλη μου καὶ σιωπηλῶς ηὐχήθην ὑπὲρ μακαρίας μνήμης καὶ αἰωνίου ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ μάρτυρος ἐκείνου!

Ἀλλὰ σήμερον ὅτε τὴν γενικὴν ἀγαλλίασιν ἐπισκιάζει ἀμυδρά τις ὁμίχλη, ὅτε αἱ ἐνθουσιώδες ζητωκραυγαὶ διεκόπησαν, ὅτε κατασπαράζει τὰς καρδίας ἁπάντων μυστικός τις καὶ ἄδηλος τρόμος, ὤ! σήμερον, ἔντιμοι συνάδελφοι, ὕψωσα τὴν φωνήν μου.

Θέλω νὰ μεταβιβάσω ἀκηλίδωτον εἰς τὰ τέκνα μου τὴν κληρονομίαν τοῦ ὀνόματός μου, θέλω ν' ἀπαλλαχθῶ τῆς βαρείας εὐθύνης, ἥτις πιέζει τὴν κεφαλήν μου, θέλω νὰ δυνηθῶ νὰ εἴπω ὅτι ἐξεπλήρωσα τὸ καθῆκον μου, ὅτι δὲν παρεβίασα τὸν ὅρκον μου, ὅτι οὐ μόνον ἐψήφισα τὴν Ἕνωσιν, ἀλλὰ καὶ ἔπραξα τὸ κατὰ δύναμιν ὑπὲρ τῆς ταχείας καὶ τῆς ἀμέσου ἐκπληρώσεως τοῦ ἔργου, ἐξ οὗ κρέμαται σήμερον ἡ ζωὴ τῆς Ἑλλάδος. (Χειροκροτήσεις)...

...Θέλω ὑπενθυμίσει εἰς τὸν κ. Λομβάρδον (λέγει διακόπτων αὐτόν), ἂν μοι δώσῃ τὴν ἄδειαν νὰ τὸν διακόψω, ὅτι, ὅταν κατὰ πρῶτον ἀνεπτύχθη διαφωνία μεταξὺ ἡμῶν ἐν ταῖς ἰδιαιτέραις συνδιασκέψεσιν, ἐγὼ οὕτω καὶ ἐκεῖ ἔθεσα τὸ ζήτημα, εἰπὼν ὅτι κατ' ἐμὲ ἀδύνατον ἦτο νὰ φθάσωμεν εἰς ὁμόφωνόν τι συμπέρασμα ἀφ' ὅτου ἐγὼ μὲν ἐπίστευα ὅτι αἱ καθυποβαλλόμεναι προτάσεις δὲν ὑπέκρυπτόν τι δόλιον, καὶ ὅτι πρὸς ἐπίσπευσιν τοῦ ζητήματος ἔπρεπε νὰ τὰς παραδεχθῶμεν ὡς εἶχον, ἐνῷ ἄλλοι εἶχαν τὴν ἰδέαν, ὅτι ὑπέκρυπτον δευτερεύοντας σκοποὺς ὁμοσπονδίας, καὶ ἄλλοι ὅτι ἀντέκειντο εἰς τὴν πραγματικὴν ἕνωσιν καὶ συγχώνευσιν, καὶ ἑπομένως ἔπρεπε νὰ ζητοῦν τὴν τροποποίησιν· ἔκτοτε λοιπὸν ἐτέθη τὸ ζήτημα ὡς ζήτημα δυσπιστίας ἢ πεποιθήσεως πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, ὡς ζήτημα πίστεως ἢ δυσπιστίας πρὸς τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων. Ἐπικαλοῦμαι τὴν μαρτυρίαν τῶν συναδέλφων μου καὶ τὴν τιμιότητα τοῦ κ. Λομβάρδου, ὅστις εἶναι συνηθισμένος νὰ σέβηται τὸ πο-

λιτικὸν θάρρος ὅπου δήποτε τὸ εὑρίσκει. Παρακαλῶ τὸν γραμματέα νὰ τηρήσῃ ἀκριβῶς τὴν δήλωσιν ταύτην, ὡς δικαιολογοῦσαν τὴν ἀγόρευσίν μου καὶ διευκρινίζουσαν τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῆς συζητήσεως.

Ἀγόρευσις γενομένη ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις Β΄ τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσει, μετὰ τὴν ὁρκοδοσίαν τῶν ἐξ Ἑπτανήσου Πληρεξουσίων εἰς τὴν τῆς 22 Ἰουλίου 1864 συνεδρίαν.

Ἀδελφοὶ προσφιλέστατοι,

Ὁ ὅρκος ἐδόθη· ἐδόθη εἰς χεῖρας τοῦ πρώην διακόνου τοῦ ἀειμνήστου Γερμανοῦ, σήμερον δὲ μητροπολίτου Θεοφίλου. Ἄριστος ὁ οἰωνός, Κύριοι. Θαρσεῖτε! Ἡ Ἑλλὰς τῶν 1821 ἀναγεννᾶται καὶ συνταυτίζεται μετὰ τῆς Ἑλλάδος τῶν 1864.

Οἱ πληρεξούσιοι τοῦ Ἰονίου λαοῦ παρίστανται σήμερον ἀπέναντι τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος περιβεβλημένοι τὸν χιτῶνα νέου τινὸς καὶ ἱεροῦ βαπτίσματος, τὴν μυστηριώδη ἔννοιαν τοῦ ὁποίου ἕκαστος ἡμῶν ἐν κρυφῷ συναισθάνεται, ἕκαστος ἡμῶν ἐν κρυφῷ ἐννοεῖ. Τὸ χρῖσμα ἐτέθη ἤδη ἐπὶ τῶν μετώπων μας. Θείᾳ συνάρσει, ἀπαρτίζομεν ἤδη μέρος τῆς ἐλευθέρας μερίδος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι ἆρά γε τοσοῦτον ἀσήμαντον, ὥστε νὰ τὸ διέλθωμεν ἐν σιγῇ; Εἶναι τοσοῦτον ἀδιάφορον, ὥστε νὰ τὸ ὑποσκελίσωμεν, κηδεύοντες αὐτὸ ἐντὸς τοῦ τάφου τῆς ἱστορίας; Τὸ περὶ ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου ψήφισμα τῆς ΙΓ΄ Ἰονίου Βουλῆς εἶναι ἆρά γε πεπρωμένον νὰ φυλακισθῇ ἐντὸς τῶν χαρτοφυλακίων μας, ἢ ἀπεναντίας ὀφείλομεν, Κύριοι, ἡμεῖς οἱ Ἑπτανήσιοι σήμερον, ὅτε πρώτην φορὰν ἤδη συναντώμεθα, νὰ ἐκθέσωμεν παρρησίᾳ τὸ φρόνημά μας, σήμερον ὅτε ἄπειρα βλέμματα ἀτενίζουσι πρὸς ἡμᾶς, ὅτε ἄπειροι καρδίαι ταράσσονται ὑπὸ ἀνεκφράστου συγκινήσεως;

Οὐχὶ βεβαίως. Καὶ κατὰ καθῆκον καὶ κατὰ δικαίωμα πρέπει τώρα, καὶ οὐχὶ βραδύτερον, ἐκ τοῦ βουλευτηρίου τούτου ν' ἀντηχήσῃ ἡ φωνὴ τοῦ Ἰονίου πληρεξουσίου, ἂν ὄχι δι' ἄλλο, Κύριοι, τοὐλάχιστον ἵνα μὴ πιστεύσῃ τις ὅτι ὑπὸ μὲν τὴν πίεσιν τοῦ ξένου οὐδεμία δύναμις ἴσχυσέ ποτε ἵνα φιμώσῃ τὸ στόμα μας, ὑπὸ δὲ τὸ κράτος ἐλευθέρου καὶ ἐθνικοῦ πολιτεύματος ἡ ψυχή μας ἐνεκρώθη καὶ αἱ ἀκτῖνες τοῦ βλέμματός μας δὲν δύνανται νὰ ὑπερβῶσι πλέον τὰ ὅρια, ἅπερ χριστιανικαὶ χεῖρες εὐηρεστήθησαν νὰ χαράξωσι, θέτουσαι αὐτὰ ὡς ἄλλον βρόχον πέριξ τοῦ λαιμοῦ τῆς Ἑλλάδος.

Ἂν ἠγωνίσθημεν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως, ἂν μεμονωμένοι ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον καὶ μετὰ παραδειγματικῆς καρτερίας οὐδέποτε ἐπτοήθημεν μαχόμενοι κατὰ κραταιῶν ἀντιπάλων, ὤ! βεβαίως, Κύριοι, δὲν θέλομεν διέλθει τὴν στιγμὴν ταύτην χωρὶς νὰ διακηρύξωμεν παρρησίᾳ τὰς ἀρχὰς ἐκείνας, δι' ὧν ἀνετράφημεν, αἵτινες ὑπῆρξαν ἡ μόνη παραμυθία μας καὶ τὰς ὁποίας φέρομεν μεθ' ἡμῶν ἵνα τὰς σπείρωμεν ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης καὶ τὰς περιποιηθῶμεν καὶ τὰς περιθάλψωμεν, μέχρις οὗ ἴδωμεν αὐτὰς πάλιν νὰ βλαστήσωσι. (Χειροκροτήσεις).

Ἀκούσατε λοιπὸν τῆς φωνῆς μου καὶ δέχθητε μετ' εὐμενείας τὴν ἔκθεσιν τῶν ἰδεῶν μου, ἀποδεικνύοντες διὰ τῆς ἀνοχῆς ὑμῶν ὅτι τὸ βῆμα τοῦτο εἶναι τὸ ἱερὸν ἄσυλον τοῦ λόγου, εἶναι ἡ ἀκρόπολις τῆς συνειδήσεως, ὡς ἄλλοτε αἱ κορυφαὶ τῶν Ἀγράφων καὶ τοῦ Ὀλύμπου ὑπῆρξαν τὸ ἄσυλον καὶ ἡ ἀκρόπολις τῶν ἐλπίδων τῆς Ἑλλάδος.

Κύριοι πληρεξούσιοι! Σχεδὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην προσεκαλεῖτο πέ-

ρυσιν ὁ Ἰόνιος λαὸς ἵνα ὁριστικῶς ἀποφανθῇ περὶ τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ ἀποκαταστάσεως, καὶ σήμερον αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ λαὸς προσέρχεται διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ οὐχὶ πλέον ἵνα κλονίσῃ τὰ κυκλώπεια θεμέλια ξενικῆς προστασίας, ἀλλ' ἵνα καὶ οὗτος συντελέσῃ πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ οἰκοδομήματος.

Τὸ βουλευτήριον τῆς Ἑπτανήσου (καὶ λίαν καταλλήλως τὸ ἐχαρακτήρισεν ὁ προαγορεύσας συνάδελφός μου κύριος Λούζης), τὸ βουλευτήριον τῆς Ἑπτανήσου εἶχε πρό τινος καιροῦ μεταβληθῆ εἰς φοβερὸν ὑπόνομον, ὅθεν ἐξήρχοντο συνεχεῖς ἐκπυρσοκροτήσεις. Καὶ μολοντοῦτο ὁσάκις ἡμεῖς, οἱ γηράσαντες ἐν τῇ μακρᾷ καὶ ὑποχθονίῳ ἐκείνῃ ἐργασίᾳ, ἐπρόκειτο νὰ μεταβῶμεν εἰς Κέρκυραν, ἵνα ἐπαναλάβωμεν τὸ πολύμοχθον ἐπιχείρημα, ἔλαμπεν ἐπὶ τοῦ μετώπου μας ἡ χαρά, τὸ βλέμμα μας ἐσπινθηροβόλει, διεγέλα ἐπὶ τῶν χειλέων μας τὸ μειδίαμα, ὡς ἂν μὴ ἐπρόκειτο περὶ ἀγῶνος δυσχεροῦς καὶ δριμυτάτου, ἀλλ' ὡς ἂν ἐπορευόμεθα εἰς δημοτικήν τινα πανήγυριν, ὅπου μᾶς ἐπρόσμενον ἀλαλαγμοὶ καὶ ἄσματα καὶ εὐωχίαι καὶ χαραί.

Εἰς τὴν χλεύην, εἰς τοὺς μυκτηρισμοὺς τῶν ἀντιπάλων ἀντετάττομεν τὴν ἰσχὺν τοῦ αἰσθήματος, πεποιθότες ὅτι οὐδεμία ἀνθρωπίνη δύναμις ἤθελεν ἰσχύσει νὰ καταβάλῃ τὴν ἰδέαν ὑπὲρ ἧς ἐμαχόμεθα καὶ πρὸς τιμὴν τῆς ὁποίας εἴχομεν ἀποφασίσει νὰ μὴ παραιτήσωμεν ποτὲ τὸ πεδίον τῆς μάχης. (Χειροκροτήσεις).

Σμῆνος κηφήνων μᾶς περιεκύκλωνεν, ἑρπετὰ ἐπίφοβα ἔφραττον τὴν πορείαν μας, σειρῆνες μελίφθογγοι ἐπειρῶντο νὰ μᾶς δελεάσωσιν, ἀλλὰ τῇ ἀρωγῇ τοῦ Ὑψίστου ὑπερέβημεν τοὺς κινδύνους, ἀπεφύγαμεν τὰς παγίδας καὶ ἰδοὺ λιμναζόμεθα εἰς τοὺς κόλπους τῆς πολυπληθοῦς μητρός μας ἀσθμαίνοντες, κεκμηκότες, ἀλλὰ πρόθυμοι, ἂν ἡ χρεία τὸ καλέσῃ, νὰ παλαίσωμεν ὑπὲρ αὐτῆς, μέχρις οὗ ἀπομένει πνεῦμα ζωῆς εἰς τὰ στήθη μας, καὶ ρανὶς αἵματος εἰς τὰς φλέβας μας. (Ἐπευφημίαι καὶ χειροκροτήσεις).

Πιστεύσατε, Κύριοι, εἰς τοὺς λόγους μου. Ἡμεῖς αὐτοὶ οἵτινες μέχρι πρὸ μικροῦ χαρίεντες, εὔθυμοι, ἀντιπαρεταττόμεθα κατὰ τῶν ἀντιπάλων μας, ἡμεῖς αὐτοὶ οἵτινες ἐν τῇ νομίμῳ ὑπεροψίᾳ μας ὑπεβάλλομεν εἰς διηνεκῆ ἀνάκρισιν τὸν ξένον καὶ μειδιῶντες ἐξεδίδομεν τὸ βούλευμα τῆς καταδίκης, ἡμεῖς αὐτοὶ σήμερον ὑπὸ ἀνεκφράστου βαρυθυμίας κατεχόμεθα. Ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ὡς ἀπὸ ἀκρωρείας τινός, ρίπτοντες τριγύρω τὸ βλέμμα, αἰσθανόμεθα ἐνδόμυχόν τινα τρόμον. Τὰ κύματα ὠρυόμενα ἐξογκοῦνται μακρόθεν καὶ συνασπιζόμενα παρασκευάζονται νὰ πέσωσι κατὰ τῆς προκυμαίας. Τὸ στόμα τῆς ἀβύσσου χαίνει λαίμαργον καὶ ἀδηφάγον πρὸ τῶν ποδῶν μας, φωνὴ βροντώδης ἀντηχεῖ πανταχόθεν καὶ αὕτη ἐξέρχεται ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου λέγοντος: «Προφθάσατε, προφθάσατε! Ὁ ὄλεθρος ἐπίκειται... ἡ ζωὴ φεύγει... τὰ ἄκρα τοῦ σώματος κατελήφθησαν ὑπὸ τῆς νάρκης τοῦ θανάτου... προφθάσατε, προφθάσατε, σώσατε τὴν καρδίαν!».

Τὴν φωνὴν ταύτην, παντοδύναμον, ἰσχυρὰν ἀκούω κ' ἐγὼ τώρα ἱστάμενος ἐπὶ τῆς ἀκροσφαλοῦς ταύτης σανίδος καὶ ἤδη αἰσθάνομαι ὅτι ἡ γῆ κλονίζεται καὶ ὅτι αἱ πρῶται πνοαὶ τῆς τρικυμίας ἀνορθοῦν τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου. Ἀλλὰ δὲν φοβοῦμαι, μὰ τὸν Θεόν, ὄχι δὲν φοβοῦμαι. Ἐδῶ, ἐπὶ τοῦ βράχου τούτου θέλουσι ναυαγήσει πᾶσαι αἱ ἐναντίαι δυνάμεις, πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ θέλουσι διασκορπισθῆ τὰ ζοφερὰ νέφη καὶ θέλει λάμψει ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ἀγέρωχον καὶ φωτοβόλον τὸ μέτωπον τῆς Ἑλλάδος, διότι πέπρωται νὰ πίπτωσι σεσηπυῖαι αἱ χεῖρες, αἵτινες ἐπειράθησαν ἢ πειρῶνται νὰ σβέσωσι τὴν λυχνίαν, ἥτις κατὰ τὰς ἀνατολικὰς ταύτας θαλάσσας φέγγει ἐν τῇ σκοτίᾳ ὡς ἄλλος φά-

ρος πρὸς καθοδήγησιν ἐκείνων, οἵτινες πρὸ αἰώνων κλυδωνιζόμενοι στηρίζουσι τὰς ἐλπίδας των ἐπὶ τοῦ φωτός του. (Ἐπευφημίαι κλπ.).

Δὲν φοβοῦμαι. Τὸ ἔθνος ὑπάρχει. Ἂν ἡ ζωὴ συνέρρευσεν ἅπασα εἰς τὴν καρδίαν, ἔστω, ἡμεῖς καρδίας ἔχομεν ἀνάγκην σήμερον καὶ αὕτη πάλλει παντοδύναμος ὑπὸ τὸν θώρακα τοῦ ἑλληνικοῦ στήθους. Ἀλλοίμονον εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἀποτολμήσει νὰ θέσῃ τὴν χεῖρα καὶ νὰ καταθλίψῃ τοὺς παλμοὺς ἐκείνους. Ἡ χεὶρ αὕτη θέλει ἀποκοπῆ. (Εὖγε).

Δὲν φοβοῦμαι. Ἡμεῖς δὲ φέρομεν μεθ' ἡμῶν τὴν ἀκλόνητον ἀπόφασιν ἀντὶ πάσης θυσίας νὰ ἐργασθῶμεν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας. (Εὖγε).

Ἡ προσάρτησις τῆς Ἑπτανήσου δὲν ἐννοοῦμεν νὰ μείνῃ ἄγονος καὶ στεῖρα. Δὲν φέρομεν μεθ' ἡμῶν, Κύριοι, ἐκ προμελέτης οὔτε συμπαθείας οὔτε ἀντιπαθείας κατὰ τῆς δεῖνα ἢ δεῖνα πολιτικῆς μερίδος. Ἐννοεῖτε, Κύριοι, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐμπιστευθῶμεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ τυχόντος τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐθνικοῦ σκάφους. Ἀλλ' οἱοσδήποτε εἶναι ὁ κυβερνήτης, ἂς ἀποδείξῃ διὰ τῶν ἔργων του ὅτι εἶναι κατάλληλος νὰ κυβερνήσῃ, καὶ τότε ἡμεῖς εἴμεθα μετ' αὐτοῦ. (Εὖγε!).

Θέλομεν ἑπομένως εἶσθαι ἕτοιμοι νὰ συνεργασθῶμεν ἀδελφικῶς μεθ' οἱουδήποτε ἐξ ὑμῶν, καὶ δὲν θέλομεν βεβαίως ρίψει ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ αἱματοφύρτου τούτου ἐδάφους τὸν σπόρον τῆς ἔριδος. Δὲν δυνάμεθα μόνον, Κύριοι, νὰ συνασπισθῶμεν μετ' ἐκείνων, οἵτινες εἰς τὸ πτωχὸν πολιτικόν μας στάδιον ἄλλο δὲν βλέπουσιν εἰμὴ ἀτομικὰ συμφέροντα. Δὲν δυνάμεθα νὰ συνεργασθῶμεν μετ' ἐκείνων. (Εὖγε!).

Προσέξατε, Κύριοι, εἰς τοὺς λόγους μου. Σήμερον τελεῖται καὶ ἐν Ἑπτανήσῳ μεγάλη κοινωνικὴ ἐπανάστασις. Σήμερον στέφονται πολυχρόνιοι ἀγῶνες καὶ πραγματοποιοῦνται γλυκύταται ἐλπίδες. Ἡ ἔνδοξος μεταπολίτευσις τῆς 10ης Ὀκτωβρίου (εὐχαρίστως δράττω τὴν εὐκαιρίαν ταύτην ἵνα τὸ ὁμολογήσω δημοσίᾳ) μεγάλως συνετέλεσεν ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως. Ἀλλὰ ποία ἡ ψυχικὴ κατάστασις ἡμῶν τῶν Ἑπτανησίων μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς προστασίας;

Μόλις ἡ ἐθνικὴ σημαία ἐθεάθη κυματίζουσα ἐπὶ τῶν φρουρίων μας, πάντες προσήλθομεν ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν πτερύγων αὐτῆς καὶ συγχωρήσαντες ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα ἐν μιᾷ ψυχῇ καὶ μιᾷ καρδίᾳ ἐδοξάσαμεν τὸν Ὕψιστον καὶ μετὰ δακρύων χαρᾶς καὶ μετανοίας ἠσπάσθημεν τὸν ἀδελφικὸν ἀσπασμόν. Διεγράψαμεν τὰς ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος, ἐπνίξαμεν τὰ πάθη, οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν ἐτόλμησε νὰ διαιρέσῃ τὴν κοινωνίαν ἐκείνην εἰς ἑνωτικοὺς καὶ ἀνθενωτικούς. Πάντες ἀποθέσαντες τὸν παλαιὸν χιτῶνα προσήλθομεν εἰς τὸν μυστικὸν δεῖπνον ἵνα κοινωνήσωμεν τῆς μεγάλης χαρᾶς καὶ ἵνα συνεορτάσωμεν τὴν ἡμέραν τῶν πολιτικῶν γενεθλίων μας. Δὲν φέρομεν λοιπὸν μεθ' ἡμῶν οὔτε προγραφὰς οὔτε καταδίκας. Καὶ ὅμως εἴχομεν καὶ ἡμεῖς δίκαια παράπονα κατὰ πολυειδῶν καταχρήσεων, κατὰ πολυχρονίων διωγμῶν. Ἐλησμονήσαμεν τὰ πάντα πεποιθότες ὅτι οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν ἀναμάρτητος καὶ ὅτι μόνη ἡ σύμπνοια καὶ ἡ ἀδελφικὴ ἑνότης δύναται νὰ μᾶς σώσῃ ἀπὸ τοῦ ἐπικειμένου ὀλέθρου. (Εὖγε!).

Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀειμνήστου ἐπαναστάσεως τῶν 1821 ἐπρόκειτο περὶ ἐκπορθήσεως τοῦ φρουρίου τῆς Ἄρτας. Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς διῃρημένος εἰς δύο μεγάλα σώματα, τὸ μὲν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γώγου, τὸ δὲ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μάρκου Βότζαρη, ἔμενεν ἀδρανής. Μεταξὺ τοῦ Μάρκου καὶ τοῦ Γώγου ὑπῆρχε χάσμα μέγα, καὶ εἰς τὸν πυθμένα τοῦ χάσματος ἔρρεε τὸ αἷμα τοῦ Κίτζου. Κατὰ τὸ 1812 ὁ Γῶγος εἶχε δολοφονήσει τὸν πατέρα τοῦ ἐν Καρπενησίῳ ἐνδόξως ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος πεσόντος, καὶ μῖσος ἀ-

διάλλακτον ἐφώλευεν ἔκτοτε εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Μάρκου. Ἐν τοσούτῳ ὁ ἐχθρὸς ὠφελούμενος ἐκ τῆς διαιρέσεως ταύτης ἐθρασύνετο καὶ τὰ ἑλληνικὰ πράγματα ἔτρεχον τὸν ἔσχατον κίνδυνον καὶ αἱ πρῶται ἡμέραι τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος ἀπέβαινον στεῖραι.

Τότε ὁ Μαυροκορδᾶτος προσκαλέσας τὸν Βότζαρην προσέπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ θυσιάσῃ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς πατρίδος τὴν δικαίαν ὀργήν του. Ὁ Μᾶρκος ἐδάκρυσε καὶ πορευθεὶς πρὸς τὸν Γῶγον ἔδραξε τὴν χεῖρα, ἐφ' ἧς ὑπῆρχον καταφανεῖς αἱ κηλῖδες τοῦ πατρικοῦ αἵματος· τὴν ἔδραξε καὶ τὴν ἠσπάσθη! Αἰωνία ἡ μνήμη τοῦ ἥρωος ἐκείνου! (Συγκίνησις).

Αἱ ἐπαναστάσεις ἐν τῷ βίῳ τῶν ἐθνῶν ὁμοιάζουσι κατά τι πρός τινας ἀσθενείας, αἵτινες παρακολουθοῦσι τὴν ἀντάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἴσως ἀναγκαῖαι, ἀλλὰ πάντοτε ἐπικίνδυνοι, πρέπει νὰ ἀναχαιτίζωνται ἐγκαίρως, ἄλλως μεταβάλλονται εἰς χρόνια πάθη. Ὁ Ἰόνιος λαὸς συναισθάνεται πληρέστατα τὴν ἀλήθειαν ταύτην καὶ θεωρεῖ ὅτι ἡ διάρκεια τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος καὶ μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς ἐπαναστάσεως εἶναι ζύμη, ἐξ ἧς δύνανται νὰ προκύψωσι σοβαρὰ δυστυχήματα. (Ἐπιδοκιμασίαι δεξιόθεν καὶ ἐκ τῶν θεωρείων).

Τὸ δὲ ἑλληνικὸν ἔθνος, Κύριοι, ἔχει ἀνάγκην ἀνέσεως. Τὸ ὄνομα ἡμῶν κατήντησεν ἀντικείμενον ἐμπαιγμοῦ καὶ περιφρονήσεως. Ἀπεκαλύψαμεν τὰς πληγάς μας καὶ τώρα πρέπει νὰ φροντίσωμεν ὅσον οἷόν τε τάχιον νὰ τὰς θεραπεύσωμεν. Ἡ δημοσία πίστις ἐξέλιπεν. Ἡ Ἑλλὰς θεωρεῖται χρεωκόπος. Τὸ εὐμετάβλητον τῆς κυβερνήσεως τηρεῖ τὸ κράτος εἰς διηνεκῆ δονισμόν. Αἱ βάσεις τοῦ οἰκοδομήματος σαλεύονται. (Συναίσθησις).

Τοιαύτης καταστάσεως πραγμάτων τὴν διατήρησιν οὐ μόνον δὲν τὴν ἐπιθυμοῦμεν, ἀλλὰ παντὶ σθένει θέλομεν τὴν διατήρησιν οὐ μόνον τῆς τάξεως, πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ νόμου, πρὸς παγίωσιν τῆς πολιτείας. (Εὖγε!).

Τὸ κατ' ἐμὲ φρονῶ ὅτι, ἂν ἕκαστος ἡμῶν δὲν θυσιάσῃ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος τὰς ἰδιαιτέρας του ἀπαιτήσεις, ἂν δὲν ἐννοήσωμεν καλῶς ὅτι ἡ ὕπαρξις τοῦ ἔθνους κρέμαται οὐχὶ ἐκ τῆς ἀνεγέρσεως ἢ ἐκ τῆς πτώσεως τῆς δεῖνα ἢ δεῖνα μερίδος, ἀλλ' ἐκ τῆς κανονικῆς διατάξεως καὶ τῆς ἁρμονικῆς ὀργανώσεως τῶν ἠθικῶν δυνάμεων τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἂν δὲν πεισθῶμεν ὅτι ἀνεξαρτήτως τῶν συμπαθειῶν καὶ τῶν ἀντιπαθειῶν μας ὑπάρχει ἀνώτερόν τι ἠθικὸν ὄν, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, πρὸς τὸ ὁποῖον ὀφείλομεν ἅπαντες νὰ ἀτενίζωμεν, ἂν δὲν ἀσχοληθῶμεν ἄνευ προκαταλήψεων οὐχὶ ἀποβλέποντες εἰς ἀφῃρημένας ἐπιστημονικὰς θεωρίας, ἀλλ' εἰς τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν ὅσον ἔνεστι ταχύτερον κατάρτισιν τοῦ πολιτεύματος, κατ' ἐμέ, Κύριοι, καὶ λέγω τοῦτο πρὸς ἀπαλλαγὴν πάσης εὐθύνης ἐκ μέρους ἡμῶν, ὁ ὄλεθρος εἶναι ἀναπόφευκτος. (Ἐπιδοκιμασίαι καὶ χειροκροτήσεις δεξιόθεν καὶ ἐκ τοῦ ἀκροατηρίου).

Νομοθετοῦντες σήμερον ὑπὲρ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ἄς μὴ λησμονήσωμεν ὅτι νομοθετοῦμεν ἴσως καὶ διὰ τὴν δούλην Ἑλλάδα. Τοὐλάχιστον, Κύριοι, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ γινώσκητε ὅτι, ἂν ὁ Ἰόνιος λαὸς μετὰ τοσαύτης ὑπομονῆς καὶ ἐπιμονῆς ἐνεκαρτέρησεν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ ἀποκαταστάσεως, εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν πάντοτε ὅτι διὰ τῆς λύσεως τοῦ Ἑπτανησιακοῦ ζητήματος ἐδίδετο ἔναρξις εἰς τὴν λύσιν τοῦ μεγάλου Ἑλληνικοῦ ζητήματος. Πρέπει νὰ γινώσκητε ὅτι τὴν Ἕνωσιν ἡμεῖς ἐζητήσαμεν ἀνέκαθεν οὐχὶ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ προσθέσωμεν ἑπτὰ ξηροσκοπέλους εἰς τὴν ἤδη μικροτάτην Ἑλλάδα, ἀλλ' ἵνα ὑποδείξωμεν εἰς τοὺς δεδουλωμένους ὁμοφύλους τὸν δρόμον τῆς

γενικῆς σωτηρίας. Εἶναι ἀναγκαῖον νὰ γινώσκητε ὅτι ἕκαστος ἡμῶν αἰσθάνεται σήμερον τὴν ἀνάγκην ν' ἀναπαυθῇ, ἵνα μετ' ὀλίγον ἐγερθῇ προθυμότερος καὶ λάβῃ πάλιν τὴν ῥάβδον του καὶ περιπατήσῃ. (Ἐπιδοκιμασίαι).

Ὦ! πόσον χρόνον περιπατοῦμεν οἱ ἄθλιοι, ὁδεύοντες ἐν μέσῳ ἀκανθῶν καὶ τριβόλων!... Αἱ πτέρναι μας κατεκόπησαν... ἱδρὼς αἵματος ῥέει ἀπὸ τοῦ μετώπου μας καὶ μολοντοῦτο θέλομεν ἀκόμη νὰ βαδίσωμεν. Δὲν εἶναι ἀληθές, Κύριοι; (Ναί, ναί.).

Καὶ θὰ βαδίσωμεν, ἀδελφοὶ προσφιλέστατοι, μὴ ἀμφιβάλλετε ἂν ἕκαστος ἡμῶν συναισθανθῇ τὰ καθήκοντά του καὶ ἂν δὲν δειλιάσωμεν ἀναλογιζόμενοι τὰς δυσχερείας· θὰ βαδίσωμεν, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μὴ καταναλίσκωμεν τὰς δυνάμεις μας ἐπὶ ματαίῳ· θὰ βαδίσωμεν ἂν ἀποσβέσωμεν τὰ πάθη μας, ἂν καταπνίξωμεν τὰς φιλαρχικὰς ὀρέξεις μας· θὰ βαδίσωμεν ἂν ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ἕκαστος ἡμῶν ἄλλο δὲν εἶναι εἰμὴ σταγὼν ὕδατος ἀφανὴς καὶ μικροτάτη· ἂν συναισθανθῶμεν ἐνδομύχως ὅτι αἱ ῥανίδες αὗται συνταυτιζόμεναι καὶ συνενούμεναι δύνανται νὰ καταρτίσωσι πάλιν τὸ περιφανὲς ἐκεῖνο ἑλληνικὸν κῦμα, εἰς τὰ νάματα τοῦ ὁποίου ἄπειρα χείλη αὐχμηρὰ καὶ διψῶντα θέλουσι νὰ δροσισθῶσι. (Χειροκροτήσεις).

Εἶναι κρῖμα, μά τὸν Θεόν, εἶναι ἀσυγχώρητον κρῖμα, νὰ αὐτοχειριαζώμεθα. Οὐδεὶς σήμερον μᾶς παρενοχλεῖ. Οὐδεμία ἐξωτερικὴ ἐνέργεια μᾶς καταθλίβει. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἔθνους ἂς ἁπλώσῃ πάλιν τὰς πτέρυγάς της, ἂς ἀντηχήσωσι πάλιν οἱ παλμοὶ τῆς ἑλληνικῆς καρδίας. Ἤδη ἐγὼ τοὺς ἀκούω. Ἱστάμενος ἐνώπιον ὑμῶν ἀκούω ὑπόκωφόν τινα ἦχον καὶ καταλαμβάνω πόθεν ἐξέρχεται. Θὰ εἶναι βεβαίως τὸ προανάκρουσμα τῆς βροντῆς, διότι εἶδα εἰς τὰ βλέμματά σας τὴν λάμψιν τῆς ἀστραπῆς.—Ἀνέγνωσα ἐπὶ τοῦ μετώπου σας τὴν ἀκράδαντον βούλησιν.—Ἐγέρθητι λοιπόν, λαὲ ἑλληνικέ· συγχωνεύθητι μετὰ τοῦ βασιλέως σου, ἀνάθρεψον Αὐτὸν διὰ τῆς ἀγάπης σου· ἔγχυσον εἰς τὰς φλέβας Του τὴν πικρίαν τῶν παθημάτων σου καὶ τὸ γάλα τῶν ἐλπίδων σου, ἵνα ἀπὸ τοῦδε παραλάβῃς Αὐτὸν συμμέτοχον τῆς χαρᾶς καὶ τῆς λύπης σου. Τὸν αἴθριον οὐρανὸν τῆς νεότητός του ἂς μὴ τὸν ἐπισκιάσωσι νέφη καὶ τρικυμίαι.—Ἂς μὴ παρεμποδίσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τρυφεροῦ τούτου βλαστοῦ, ποτίζοντες αὐτὸν δάκρυ καὶ χολήν. Δώσατε εἰς τὸ ἄνθος ἀέρα καὶ φῶς, ἂν θέλητε ν' ἀναπτυχθῇ, ἂν θέλητε μίαν ἡμέραν νὰ ἴδωμεν αὐτὸ μετασχηματιζόμενον εἰς εὐθαλῆ καὶ ὑπερήφανον πλάτανον, ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς ὁποίας καθήμενοι νὰ συναγαλλώμεθα ἀνυμνοῦντες τὸν Θεὸν καὶ ψάλλοντες ἐπινίκια ᾄσματα. (Παρατεταμέναι καὶ ἐνθουσιώδεις ἐπευφημίαι καὶ χειροκροτήσεις).

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΛΕΥΚΑΔΙΟΥΣ

ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἐκλογῶν πρὸς ψήφισιν τῆς Ἑνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος

Φίλτατοι συμπολῖται,

Εἶχα ἀποφασίσει νὰ ἔλθω προσωπικῶς εἰς τὴν πανήγυρίν σας, ὄχι μόνον διὰ νὰ σᾶς εὐχαριστήσω διὰ τὴν ἀγάπην, τὴν ὁποίαν εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις ἀκούω ὅτι αἰσθάνεσθε δι' ἐμέ, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ σᾶς δώσω νὰ ἐννοήσετε πόσην βαρύτητα ἔχει σήμερον ἡ ψῆφος σας καὶ πῶς ἀπὸ τὴν διαγωγήν σας κρέμαται ἡ ζωή, ἡ τιμὴ καὶ τὸ μέλλον ὁλόκληρον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Εἶχα λοιπὸν ἀποφασίσει νὰ ἔλθω αὐτοπροσώπως, ἀλλὰ μὲ ἐμπόδισεν ἡ εἴδησις τὴν ὁποίαν ἔλαβα μὲ τὸ τελευταῖον ἀτμοκίνητον ὅτι ὁ ἐπίτροπος τοῦ προσφιλοῦς Βασιλέως μας θὰ ἔλθῃ εἰς τὴν πατρίδα μας καὶ θὰ κατοικήσῃ εἰς τὸ κτῆμά μου. Μὴ δυνάμενος λοιπὸν νὰ ἀπομακρυνθῶ ἐδῶθεν, διότι ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Βασιλικοῦ ἐπιτρόπου ἐξαρτῶνται πολλὰ σοβαρὰ πράγματα, ἔρχομαι μὲ τὴν παροῦσάν μου νὰ σᾶς φανερώσω ὀλίγας ἰδέας, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ τὰς ἔχετε πρὸ ὀφθαλμῶν διὰ νὰ μὴν ἀπατηθῆτε ἀπὸ τὰς ῥαδιουργίας ἐκείνων ὅπου πάντοτε σᾶς ἐπερίπαιξαν καὶ σᾶς ἐπεριγέλασαν.

Τὸ ζήτημα τῆς Ἑνώσεως εἶνε τελειωμένον. Ὅλαι αἱ συνθῆκαι εἶναι ὑπογραμμέναι καὶ μόνον προσμένεται ἡ ψῆφος τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἰονίου Λαοῦ διὰ νὰ ἔλθῃ ὁ ἀγαπητὸς βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων. Ἂν οἱ Ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἰονίου Λαοῦ καταψηφίσουν τὴν Ἕνωσιν, ἢ ἂν τὴν καθυποβάλουν εἰς ὅρους τοιούτους ὥστε νὰ μένῃ ἀπραγματοποίητος, ὁ Βασιλεὺς δὲν ἔρχεται, τὸ Ἔθνος ὅλον ἀφανίζεται ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ ἡμεῖς οἱ Ἑπτανήσιοι θὰ καταντήσωμεν χειρότερα ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους καὶ ὅλα τὰ ἔθνη θὰ μᾶς δείχνουνε μὲ τὸ δάχτυλο φωνάζοντας «μακρὰν ἀπὸ τοὺς προδότας».

Τέτοια θὰ εἶναι τὰ ἄφευκτα ἀποτελέσματα τῆς προδοσίας. Ἔχω ὅμως θετικὰς πληροφορίας, ὅτι εἰς ὅλας τὰς ἄλλας νήσους τέτοιος εἶναι ὁ ἐνθουσιασμὸς καὶ τοῦ λαοῦ ἡ μανία, ὥστε δὲν ὑπάρχει κανένας φόβος. Ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ μείνωμεν καὶ ἡμεῖς κατώτεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ δείξωμεν ὅτι εἴμεθα γνήσια καὶ νόμιμα τέκνα τῶν προγόνων μας.

Τὸ ζήτημα τώρα εἶναι διὰ τὴν ἐκλογὴν ὅπου θὰ λάβῃ χώραν ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγας ἡμέρας· καὶ διὰ τοῦτο θέλω νὰ σᾶς ὁμιλήσω.

Δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ κακολογήσω κανένα, δὲν ἔχω σκοπὸν οὔτε νὰ ὑπερασπίσω κανένα. Περιορίζομαι μόνον εἰς τὸ ἄτομόν μου, ἀφίνοντας ἐλευθέρους τοὺς ἐκλογεῖς νὰ πράξουν ὅπως βούλονται διὰ τοὺς ἄλλους. Πολλοὶ ἀπὸ τὴν ἐξοχὴν ἔρχονται πρὸς ἐμὲ καὶ μὲ ἐρωτοῦν εἰς ποίους νὰ ἐμπιστευθοῦνε.

Εὐχαριστῶ ἐκ καρδίας ὅλους δι' αὐτὴν τὴν πεποίθησιν τὴν ὁποίαν ἔχουν εἰς ἐμέ. Ἀλλὰ καταλαμβάνετε ὅτι ἐγὼ δὲν πρέπει νὰ καταχρασθῶ τῆς ἀγάπης σας καὶ πρέπει νὰ δώσω ἐγὼ πρῶτος τὸ παράδειγμα, ἀφίνοντας εἰς τὴν

ἱερὰν ταύτην περίστασιν ἐλευθέρους τοὺς ἐκλογεῖς εἰς τὴν ψῆφον τους.

Γνωρίζετε καλῶς, καὶ δὲν ἔχετε χρείαν ἐγὼ νὰ σᾶς τὸ εἴπω, ὅτι ἐκ νεαρᾶς μου ἡλικίας, μόλις ἐγνώρισα τὸν κόσμον καὶ ἔγινα ὑπεύθυνος τῶν πράξεών μου πρὸς τὴν πατρίδα μου, γνωρίζετε λέγω καλῶς, ὅτι ἕνα καὶ μόνον πρᾶγμα ἐπεθύμησα, διὰ ἕνα καὶ μόνον πρᾶγμα ἀγωνίσθηκα, ἐθυσιάσθηκα: διὰ τὸ μεγαλεῖον καὶ διὰ τὴν δόξαν τοῦ ἔθνους μας. Ἐσεῖς δὲν γνωρίζετε παρὰ μόνον τὸ μέρος ὅπου ἔκαμα ὡς ἀντιπρόσωπος, ἀλλὰ ὁ Θεὸς γινώσκει πόσους ἄλλους κινδύνους ἔτρεξα καὶ πόσα ἄλλα φαρμάκια ἐκατάπια, ἑωσοῦ νὰ ἴδω θριαμβεῦον τὸ αἴσθημά μου. Ἡ Προστασία ἐπροσπάθησε μὲ κάθε μέσον νὰ μὲ κερδίσῃ, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐπέτυχε, καὶ εὐχαριστῶ τὸν Θεὸν ὁποῦ μοῦ ἔδωκε τὴν χάριν νὰ παρουσιάζωμαι σήμερον εἰς τοὺς συμπολίτας μου μὲ τὸ μέτωπο περήφανο καὶ καθαρό.

Μείνατε βέβαιοι ὅτι, ἂν ἤθελα τιμαῖς καὶ δόξαις ἀπὸ τὴν Προστασίαν, ἤθελα τὰς ἔχω χωρὶς κόπον, καθὼς τὰς ἔλαβον καὶ ἄλλοι. Ἀλλὰ αὐτὰς τὰς δόξας καὶ τὰς τιμὰς ἔπρεπε νὰ τὰς ἀγοράσω δίδοντας εἰς ἀντάλλαγμα τὴν συνείδησίν μου καὶ προδίδοντας τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα.

Ἤρχισα τὸ πολιτικόν μου στάδιον πολεμῶντας τὴν ξενοκρατίαν, καὶ ὁ Θεὸς ὁ μεγαλοδύναμος μοῦ ἔδωκε καρδιὰ σιδερένια καὶ δύναμι λεονταριοῦ διὰ νὰ ἐμπορέσω νὰ βαστάξω ἕως τὸ τέλος.

Πέρυσιν ἔπεσαν ἐπάνω μου σὰν τοὺς λύκους ὅλοι οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἔθνους καὶ μοῦ ἐκατασπάραξαν τὴν καρδίαν. Σᾶς ἐμεταχειρίσθηκαν ὡς ὄργανα εἰς τοὺς σκοπούς των καὶ σεῖς, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβετε, ἐπληγώσατε θανατηφόρα τὸν ἄνθρωπον ὁποῦ μὲ τὸ σπαθὶ εἰς τὸ χέρι ἐμάχετο διὰ τὴν σωτηρίαν σας. Μοῦ ἀντήμειψεν ἡ πατρίδα μου τὰς θυσίας μου μὲ χολὴ καὶ μὲ φαρμάκι. Μὲ ἐκαταφρονήσατε καὶ μὲ ἀφήσατε ἐκθεμένον εἰς τὴν λύσσαν τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἔθνους μας.

Ἐλυπήθηκα τότε κατάκαρδα, ὄχι διὰ τὴν προσβολὴν ὅπου ἔλαβα, ἀλλὰ διότι ἔβλεπα ὅτι μὲ τὰ χέρια σας ἐσκάπτετε τὸ λάκκο σας καὶ ἐβάνετε τὴ θηλιὰ εἰς τὸ λαιμό σας. Ἐλυπήθηκα κατάκαρδα, διότι ἐξετάζοντας τὴ συνείδησί μου τὴν εὕρηκα καθαρὴ καὶ ἐφοβήθηκα μήπως ἡ λύπη μὲ τυφλώσῃ καὶ μὲ κάμῃ καὶ λησμονήσω τὰ χρέη μου.

Ἐλυπήθηκα κατάκαρδα νὰ βλέπω ἕνα λαὸν ἀνδρεῖον, πλασμένον ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ διὰ νὰ βοηθήσῃ τὸ Ἔθνος, νὰ καταντήσῃ δοῦλος ὀλίγων ῥαδιούργων καὶ νὰ φανῇ δειλὸς καὶ ἄνανδρος.

Ὦ! ἀδελφοὶ συμπολῖται! Μεγαλήτερη καταφρόνεσι, μεγαλείτερος ἐξευτελισμὸς διὰ ἕνα Ἑλληνικὸν λαὸν δὲν εἶναι παρὰ ἡ δειλία. Καὶ ἡ Προστασία μὲ τὰ ὄργανά της, μὲ τοὺς φίλους της καὶ μὲ τὰ τεχνάσματά της πέρυσι σᾶς ἔκαμε δειλοὺς καὶ τὴν ἐφοβήθητε. Ἐγὼ ὅμως δὲν τὴν ἐφοβήθηκα, τὴν ἐπολέμησα γενναῖα καὶ δὲν ἐφρόντισα ποτὲ οὔτε διὰ τὴν ζωήν μου, οὔτε διὰ τὰ συμφέροντά μου.

Ἐλυπήθηκα κατάκαρδα, ἀλλὰ δὲν σᾶς ἐξεσυνερίστηκα. Ὅταν ἐκάθισα εἰς τὴν Βουλὴν ὡς ἀντιπρόσωπος, ἐτριπλασίασα τὴ δύναμί μου καὶ σεῖς γνωρίζετε ἂν σᾶς ἐδούλεψα ὡσὰν νὰ ἠθέλετε μὲ ἐκλέξει παμψηφεί.

Τώρα τὰ πράγματα πλησιάζουν εἰς τὸ τέλος τους. Ἡ Προστασία θὰ παραδώσῃ τὸ πνεῦμα. Ἀλλὰ ἠμπορεῖ νὰ σᾶς εἶμαι ἀκόμη ὠφέλιμος. Προσέξατε λοιπὸν εἰς τὴν κάλπην μου, τὴν ὁποίαν ἐμπιστεύομαι εἰς τὸν πατριωτισμόν σας, καὶ φυλαχθῆτε μήπως οἱ ἐχθροὶ τῆς πατρίδος σᾶς εἴπουν ὅτι, ὅσαι ψῆφοι ἐδόθησαν ἐναντίον μου, ἦσαν ψῆφοι ἐναντίον τῆς Ἑνώσεως.

Δὲν εἶναι καιρὸς σήμερον νὰ ψηφίσετε οὔτε διὰ χάριν, οὔτε διὰ ὑποχρεώ-

σεις, οὔτε διὰ φιλίαν, οὔτε διὰ συγγένειαν. Ἀνώτερον ἀπ' ὅλα αὐτὰ ὑπάρχει τὸ σύμβολον τοῦ Σταυροῦ καὶ ἡ ἐθνικὴ σημαία, διὰ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ εἴμεθα ἕτοιμοι πάντοτε νὰ χύσωμεν τὸ αἷμά μας.

Ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι μεγάλα ὠφελήματα θὰ μᾶς προκύψουν ἀπὸ τὴν Ἕνωσιν. Ἀλλὰ σᾶς τὸ λέγω ἀπὸ τώρα, πρέπει νὰ εἴμεθα ἕτοιμοι καὶ εἰς κάθε θυσίαν. Τὰ ἔθνη δὲν ἀναστένονται χωρὶς θυσίας, καὶ πολὺ περισσότερον τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, ὅπου ἔχει πολλοὺς ἐχθρούς, ἀλλὰ ἔχει καὶ τὸν Θεὸν ὅπου τὸ φυλάττει.

Ὅσον τὸ κατ' ἐμέ, καὶ τὴν ζωήν μου καὶ τὰ τέκνα μου καὶ τὴν κατάστασίν μου τὰ ἀφιέρωσα εἰς τὸ ἔθνος μου καὶ κάθε θυσία θέλω τὴν κάμει μὲ ἀγαλλίασιν τῆς ψυχῆς μου. Μὴν ἀκούσετε λοιπὸν ἐκείνους ὅπου σᾶς λέγουν ὅτι μὲ τὴν Ἕνωσιν θὰ ὑποφέρουν τὰ συμφέροντά σας. Ὅσοι ἐκφράζονται τοιουτοτρόπως δὲν γνωρίζουν ὅτι ὁ ἐθνισμὸς εἶναι ἀνώτερος παντὸς ἄλλου συμφέροντος.

Μεγαλήτερη καταφρόνεσι διὰ τὸ πλάσμα τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι παρὰ νὰ ὑπόκειται εἰς ξένους καὶ εἰς ἀλλοφύλους. Ἐγὼ ἐλπίζω πολλὰ καὶ μεγάλα καλὰ ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλὰ τοὺς Ἄγγλους τοὺς θέλω φίλους καὶ ὄχι ἀφεντάδες.

Ἀπὸ τὰ ὀλίγα λόγια ὅπου σᾶς γράφω, φίλτατοι συμπολῖται, ἐλπίζω ὅτι θὰ καταλάβετε ποῖον δρόμον πρέπει νὰ ἀκολουθήσετε διὰ νὰ μὴ πέσετε πάλιν εἰς νέας παγῖδας. Πέρυσι μὲ ἐκαταβιβάσατε εἰς τρόπον ὥστε εἰς κάποιον διαμέρισμα δὲν ἔμεινα οὔτε μεταξὺ τῶν ἕξη βουλευτῶν, καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι ἀμέσως ἐκαταλάβατε τὴν ἀπάτην καὶ ἐμετανοήσατε. Τὸ σφάλμα σας τὸ ἐδιόρθωσα ἐγὼ μὲ τὴν διαγωγήν μου. Ἀλλὰ τὰ πράγματα εἶναι σήμερον διαφορετικά. Κάθε σφάλμα σας ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ἀδιόρθωτο καὶ νὰ φέρῃ θανάσιμα ἀποτελέσματα. Σᾶς ἐπαναλαμβάνω λοιπὸν καὶ πάλιν ὅτι τὴν κάλπην μου ἐγὼ ἐμπιστεύομαι εἰς τὸν πατριωτισμόν σας, παραδίδω τὸ ὄνομά μου εἰς τὰ χέρια σας καὶ ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι θὰ ἑνωθῆτε ὁλόγυρά μου διὰ νὰ κερδίσωμεν εἰς τοῦτον τὸν τελευταῖον πόλεμον τὸν στέφανον τῆς νίκης.

Σᾶς ἀσπάζομαι ὅλους ἐκ καρδίας.

Ὁ συμπολίτης σας

Α. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

ΑΓΟΡΕΥΣΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΛΑΟΝ ΤΗΣ ΛΕΥΚΑΔΟΣ

μετὰ τὰς ἐκλογὰς διὰ τὴν ψήφισιν τῆς Ἑνώσεως.

Φίλτατοι συμπολῖται,

Προβαίνω νὰ σᾶς ὁμιλήσω, φίλτατοι συμπολῖται, ὄχι διὰ νὰ κάμω ρητορικὴν ἐπίδειξιν ἢ ὀχλαγωγίαν, ὄχι διὰ νὰ ἐρεθίσω πάθη ἢ νὰ ἐξυπνήσω παλαιαῖς πληγαίς. Ἡ ὥρα εἰς τὴν ὁποίαν εὑρισκόμεθα εἶναι ἱερά· ἐπάνωθέ μας τὸ μάτι τοῦ Θεοῦ μᾶς κυττάζει καὶ ὅλοι συναισθανόμεθα ὅτι δὲν πρόκειται πλέον διὰ ἀτομικὰ συμφέροντα, ἀλλὰ περὶ τιμῆς, ζωῆς καὶ θανάτου μιᾶς φυλῆς ὁλοκλήρου.

Εἶναι περιττὸν καὶ ὅλως διόλου ἄσκοπον νὰ ξεθάψωμε τώρα τὸ παρελθὸν καὶ νὰ ζωντανέψωμε πράγματα λυπηρά, ὁποῦ πρέπει ὅλοι νὰ τὰ λησμονήσωμε καὶ ὅπου ἐγὼ πρῶτος εἶμαι ἀποφασισμένος νὰ σβύσω ἀπὸ τὴν ἐνθύμησί μου. Εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν τὰ περασμένα σφάλματα καὶ παθήματα πρέπει νὰ χρησιμεύουν ὡς διδασκαλία, ὡς μάθημα καὶ ὄχι ποτὲ ὡς ἀφορμὴ διὰ νὰ ἐξυπνοῦνται πάθη καὶ νὰ τεκταίνωνται ἐκδικήσεις. Ἐγὼ πρῶτος θέλω δώσει τὸ παράδειγμα τῆς γενικῆς ἀδελφοποιήσεως, διότι θέλω ὁποῦ αὐτὴ ἡ κοινωνία νὰ γιατρευθῇ ριζικῶς ἀπὸ τὴν θανάσιμον ἀσθένειαν ὁποῦ τῆς κατέφαγε τὰ σπλάχνα, καὶ ἐν πλήρει ὑγείᾳ νὰ ριφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ὅλου ἔθνους καὶ τοῦ πιστοῦ βασιλέως μας.

Δὲν ἔχω λοιπὸν σκοπόν, φίλτατοι συμπολῖται, τὸ ἐπαναλαμβάνω καὶ πάλιν, νὰ σᾶς ὁμιλήσω οὔτε κατὰ τῆς Προστασίας οὔτε κατ' ἐκείνων ὁποῦ ἀπατήθησαν καὶ τὴν ὑπηρέτησαν. Ἡ πλάκα τοῦ τάφου ἂς σκεπάσῃ τὸ λείψανό της. Ζωντανὸν τὸν ἐχθρόν μας εἶναι ἔντιμον νὰ τὸν πολεμοῦμεν, πεθαμένον εἶναι νόμιμον νὰ τὸν θάπτωμεν.

Τὰ ὀλίγα λόγια ὁποῦ θὰ σᾶς εἶπω εἶναι λόγια ἀγάπης, θὰ εἶναι λόγια χαρᾶς, διότι ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς ταύτης πανηγύρεως ἄλλο δὲν ἀκούω ν' ἀντηχάῃ εἰς τὴν ἀκοήν μου παρὰ τὸ γενναῖο καρδιοχτύπι ἑνὸς λαοῦ, ὁ ὁποῖος σηκώνεται ἀπὸ τὸν τάφον διὰ ν' ἀναπνεύσῃ τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας.

Ἰδοὺ διατί σᾶς ὁμιλῶ καὶ εἰς τὴν δημοτική μας γλῶσσα καὶ ἄφησα κατὰ μέρος τὴν καθαρεύουσα. Εἶναι ἡ γλῶσσα ὁποῦ λαλεῖ ὁ μικρὸς καὶ ὁ μεγάλος, ὁ πλούσιος καὶ ὁ φτωχός, ὁ πεπαιδευμένος καὶ ὁ ἀμαθής, εἶναι ἡ γλῶσσα ὁποῦ βγαίνει ἀπὸ τὰ φυλλοκάρδια καὶ ὁποῦ καθένας ἀπὸ ἡμᾶς τὴν ἔμαθε βυζαίνοντας τὸ γάλα τῆς μητρός του.

Ἡ γλῶσσα τοῦ πεπαιδευμένου εἶναι πλασμένη μὲ τὴ στάχτη καὶ μὲ τὰ κόκκαλα τῶν πεθαμένων. Ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ εἶναι ζυμωμένη μὲ τὸ αἷμα καὶ μὲ τὴν ψυχὴ τῶν ζωντανῶν Ἑλλήνων. Ἔχει προζῦμι πόνους ἀτελεύτητους, ἐλπί-

δαις ἀθάναταις καὶ τὸ γαλάχτισμά της εἶναι συνθεμένο μὲ δάκρυα, μὲ ἵδρωτα καὶ μὲ χολή.

Δύσκολον εἶναι νὰ σᾶς ἐκφράσω καὶ νὰ χαρακτηρίσω τὴν χαρὰν ὁποῦ αἰσθάνομαι σήμερον εὑρισκόμενος ἀνάμεσά σας.

Ὅταν στρέφω τὸ βλέμμα ὁλόγυρά μου καὶ βλέπω συμπυκνωμένα τὰ στίφη τοῦ λαοῦ, σὰν τοῦ πελάγου τὰ κύματα, ὅταν θωρῶ ἐπάνω εἰς τὸ μέτωπό σας ν' ἀστράφτῃ ἡ ἀχτῖδα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας, ὅταν ἀκούω ν' ἀντηχῇ μέσ' 'ς τἄβαθα τῆς ψυχῆς μου τὸν ἀλαλαγμὸ τῆς νίκης, ὅταν ξανοίγω ἐπάνω εἰς τὰ χείλη τοῦ καθενὸς τὸ χαμόγελο τῆς ἐλπίδος, ἐπάνω εἰς ὅλα τὰ βλέφαρα τὸ γλυκὸ τὸ δάκρυ τῆς συγκινήσεως, ὦ φίλτατοι συμπολῖται, μοῦ φαίνεται ὅτι μία δύναμις ἀνώτερη καὶ ὑπερφυσικὴ μ' ἐσήκωσε ἀπὸ τοῦτον τὸν κόσμον καὶ μ' ἔρριξε μέσα σὲ μίαν σφαῖρα, ὁποῦ ἄρχισε νὰ φεγγοβολάῃ ἀπὸ τὸ τρισάγιο, ἀπὸ τὸ θεῖο φῶς τῆς ἐλευθερίας.

Τέτοιο θέαμα μὲ κάμνει νὰ περηφανεύωμαι, στοχαζόμενος ὄχι μόνον ὅτι κ' ἐγὼ ἀνήκω εἰς τοῦτον τὸν λαὸν καὶ ὅτι μαζύ του γιορτάζω σήμερον τὰ πολιτικά του γενέθλια, ἀλλὰ μὲ κάμνει ν' ἀγαλλιάζω στοχαζόμενος ἀκόμη ὅτι ἕως τώρα δὲν ἐδαπάνησα τὴ ζωή μου ἐπὶ ματαίῳ καὶ ὅτι κάτι ἔκαμα κ' ἐγὼ διὰ τὴ σωτηρία, διὰ νὰ τὸν ἀναστήσω.

Ἀφ' ὅτου ἐγνώρισα τὸν κόσμο, ἀφ' ὅτου ἔγινα ὑπεύθυνος τῶν πράξεών μου πρὸς τὴν πατρίδα, ἕνα καὶ μόνον πρᾶγμα ἐπεθύμησα, εἰς μίαν καὶ μόνην ἰδέαν ἀφιέρωσα ὅλη μου τὴ δύναμη καὶ ὅλα μου τὰ μέσα, τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δόξαν τοῦ ἔθνους μου. Ἔνοιωθα μέσα εἰς τὴ φλέβα μου ὅτι ἐκυκλοφοροῦσε τὸ αἷμα τῆς Ἠπείρου καὶ χίλιαις φοραῖς ἐσπάραζα εἰς τὸν ὕπνο μου, ἐνθυμούμενος ὅτι τὰ κόκκαλα τῶν προπατόρων μου τὰ ἐπατοῦσαν ποδάρια ἀλλοφύλων.

Ὅταν ἔστρεφα τὸ μάτι ὁλόγυρά μου καὶ ἔβλεπα τὴν καταφρόνησι καὶ τὸν ἐξευτελισμό μας, ἀνατρίχιαζα καὶ μία μόνη εὐχή, μία μόνη δέησι ἔβγαινε μέσα ἀπὸ τὰ σπλάχνα μου, νὰ μοῦ δώσῃ ὁ Θεὸς τὴ χάρι, πρὶν κλείσω τὰ μάτια μου, νὰ ἴδω ἐλεύθερη τὴν πατρίδα μου.

Ἔζησα καὶ τὸ βλέπω· εὐχαριστῶ σε, Θεέ μου! Βλέπω ἕνα λαὸν ἀνδρεῖον νὰ μουγκρίζῃ ὁλόγυρά μου καὶ μέσ' 'ς τὴ ματιά του ξανοίγω ὅτι, σὰν ἔλθῃ ἡ ὥρα, δὲν θὰ φοβηθῇ νὰ χύσῃ τὸ αἷμα του πολεμῶντας τοὺς ἐχθρούς του. Βλέπω σὰν τὸ λουλοῦδι τοῦ Μαϊοῦ νὰ ξεφυτρώνῃ ἡ νέα γενεά, ὁποῦ εἶναι προωρισμένη νὰ χαρῇ περισσότερον ἀπὸ ἡμᾶς καὶ δὲν φοβοῦμαι διὰ τὸ μέλλον της. Βλέπω ἄντικρύ μου τὰ βουνὰ τῆς Ἠπείρου μελαγχολικά, μαυροφορεμένα καὶ ἔχω τώρα τὴν πεποίθησι ὅτι γλήγορα θὰ τὰ ἀνεβοῦμε νικηταὶ καὶ τροπαιοῦχοι. Βλέπω ὅτι ἡ σιδερένια ἡ θύρα, ὁποῦ ὡς τώρα ἦταν κλεισμένη, μᾶς ἀνοίγεται καὶ ὅτι ἐκεῖθε θὰ ἔμβωμεν εἰς τὴν ἀνατολήν. Εὐτυχισμένοι ἐσεῖς ὁποῦ γεννᾶσθε σήμερο, διότι θὰ ἰδῆτε πλῆρες τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἔθνους μας καὶ τὸν θρίαμβο τῆς ὀρθοδοξίας.

Ἡ ἕνωσίς μας μὲ τὴν ἐλευθέρα Ἑλλάδα εἶναι τελειωμένη. Οἱ ἀντιπρόσωποι, εἰς τοὺς ὁποίους σεῖς σήμερον δίνετε τὴν ἐντολὴν νὰ τὴν ψηφίσωσιν, εἶναι ἕτοιμοι νὰ ἐκτελέσωσι τὸ καθῆκον των. Περὶ τούτου μὴ ἀμφιβάλλετε. Κανεὶς Ἑπτανήσιος δὲν θέλει τολμήσει νὰ λάβῃ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰούδα καὶ νὰ ἀντιπαραταχθῇ εἰς τὰς βουλὰς τοῦ Ὑψίστου. Μόλις ψηφισθῇ ἡ Ἕνωσις, ὁ προσφιλέστατος βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος ὁ Α' ἔρχεται εἰς τὰς ἀγκάλας μας.

Ἑτοιμασθῆτε, φίλτατοι συμπολῖται, νὰ τὸν ὑποδεχθῆτε. Ὄχι καθὼς ἄλλοτε ὑπεδεχόμεθα τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Προστασίας, κάμνοντες ἐπίδειξιν τῆς δουλοφροσύνης μας καὶ τρέμοντας εἰς κάθε νεῦμα τοῦ δεσπότου.

Ἑτοιμασθῆτε νὰ τὸν ὑποδεχθῆτε καθαρίζοντες τὴν καρδίαν σας καὶ ἐξαλείφοντες τὰ πάθη ἀπὸ τὴν ψυχήν σας. Ὅσο ἡ Προστασία ἐκάθητο εἰς τὸ κεφάλι μας, ἡ ἀδελφομαχία, αἱ συγκρούσεις εἶχαν τοὐλάχιστον μία δικαιολόγησι, τὸ συμφέρον τὸ ἀτομικό. Σήμερον ὁποῦ ἡ Προστασία ἐξερριζώθηκε, ἄλλο συμφέρον δὲν ὑπάρχει παρὰ τὸ ἐθνικόν.

Ἡμεῖς οἱ Λευκάδιοι πρέπει νὰ δώσωμεν τὸ παράδειγμα τῆς αὐταπαρνήσεως, τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Βασιλέα, τῆς ὑποταγῆς εἰς τὸν νόμον, καὶ ὅταν ὁ Θεὸς θελήση νὰ μᾶς κράξη νὰ δώσωμεν τὸ αἷμά μας διὰ τὰ ἄλλα τὰ ἀδέλφια μας ὁποῦ ζοῦνε εἰς τὸ ζυγό, πρέπει νὰ εἴμεθα ἕτοιμοι νὰ τὸ δώσωμε. Ὄχ! νὰ ἔζουσα νὰ ἔβλεπα μιὰ τέτοια ἡμέρα! Ὄχ! νὰ ἔζουσα νὰ τὴν ἔβλεπα! Ἤθελε μὲ εἰδῆτε νὰ πεταχθῶ σὰν ἀετὸς ἐπάνω εἰς τὰ βουνά σας διὰ νὰ φωνάξω βροντοφώνως: —Ἀδέλφια, 'ς τἄρματα!

Τέτοια φωνὴ θὰ τὴν ἀκούσετε καὶ θὲ νὰ πεταχτῆτε σὰν τὰ λεοντάρια· εἶμαι βέβαιος περὶ τούτου. Ἡ πατρίδα μας, αὐτὴ ἡ φτωχὴ ἡ Λευκάδα, μάθετέ το, ἂν δὲν τὸ ξεύρετε, ἔχει προσφέρῃ πολλαῖς ὑπηρεσίαις εἰς τὸ ἔθνος μας καὶ τὰς ἐπρόσφερε καὶ σὲ καιροὺς φοβεροὺς καὶ δυστυχισμένους.

Ὅταν πρὸ 60— 70 χρόνων ἐξέσχιζε μὲ τὰ νύχια του τὴ σάρκα τῆς Ἠπείρου ὁ αἱμοβόρος ὁ Ἀλήπασας, εἰς κανένα ἄλλο μέρος δὲν εὕρισκαν καταφύγιο τὰ παλληκάρια τοῦ Βάλτου, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Αἰτωλίας, τῆς Ἀκαρνανίας παρὰ ἐδῶ εἰς τὰς ἀγκάλας μας.

Ποῦ εἶσθε τώρα, θεριὰ ἀκαταδάμαστα, ποῦ εἶσθε, Κατζαντωναῖοι, ὁποῦ, ὅταν σᾶς ἐτσακίζανε μὲ τὸ σφυρὶ τὰ κόκκαλα μέσα στὰ Γιάννινα, ἐξεψυχούσατε φωνάζοντας «Ζήτω ἡ πατρίδα μας;».

Ποῦ εἶσθε σεῖς Κοντογιανναῖοι, ὁποῦ ἔχετε γραμμένο ἐπάνω εἰς τὸ τρομερὸ σπαθί σας:

Ὅποιος τυράννους δὲν ψηφεῖ
κ' ἐλεύθερος στὸν κόσμο ζῇ,
δόξα, τιμή, ζωή του
εἶν' μόνο τὸ σπαθί του.

Ποῦ οἱ Μπουκουβαλαῖοι, ποῦ οἱ Κατζικογιανναῖοι, ποῦ ὁ Βλαχάβας;

Ποῦ τόσοι καὶ τόσοι ἄλλοι; Δὲν ξυπνᾶτε ἀπὸ τὰ μνήματά σας, δὲν ξυπνᾶτε νὰ μᾶς χαιρετίσετε σήμερα καὶ μᾶς, ὁποῦ γιορτάζουμε τὴν ἡμέρα τῆς ἐλευθερίας;

Ἐδῶ εἰς τὰς ἀγκάλας μας ἔτρεχαν τότε οἱ ἥρωες ἐκεῖνοι, ἐδῶ εὕρισκαν καταφύγιο, ἐδῶ ψωμί, ἐδῶ ὅπλα, ἐδῶ ἐμψύχωσι.

Ἡ πατρίδα μας αὐτὴ ἡ καταφρονεμένη Λευκάδα ἦτο τότε τὸ ἰσχυρότερο προπύργιο τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τόσο εἶναι ἀλήθεια, ὁποῦ ὁ Ἀλήπασας τὸ ἐκατάλαβε καὶ ἀπεφάσισε νὰ μᾶς ἐξολοθρεύση. Ἤξευρε ὁ ἀλιτήριος ὅτι, ὅσο δὲν ἐκυρίευε τὴ Λευκάδα, ἀδύνατο ἦτο νὰ καταδαμάσῃ τὴν κλεφτουριά, ὁποῦ ἦτο τότε τὸ μόνο στράτευμα τῆς δουλωμένης πατρίδος.

Μᾶς ἐπολιόρκησε ὀχτὼ μῆνες καὶ εἰς τὸ μεγάλο μας κίνδυνο τἀδέρφια μας δὲν μᾶς ἄφησαν παραιτημένους. Ἐδῶ ἔτρεξαν τότε τὰ περιφημότερα παλληκάρια τοῦ Σουλίου, ἐδῶ τὸ ἄνθος ὅλο τῆς Ἠπείρου καὶ ἡμεῖς πρῶτοι ἐλάβαμε τὴν τύχη νὰ δώσωμε εἰς τὸν μακαρίτην τὸν Καποδίστριαν τὴν εὐκαιρία νὰ γνωρισθῇ καὶ νὰ γίνῃ μεγάλος.

Τέτοια εἶναι ἐν συντόμῳ ἡ ἱστορία τῆς πατρίδος μας καὶ τέτοιαις ἡ ὑπηρεσίαις ὁποῦ ἐπροσέφερε εἰς τὸν Ἑλληνισμό. — Ἰδοὺ γιατὶ ἔχομε ἡμεῖς οἱ Λευκάδιοι καὶ μιὰ κἄποια μεγαλήτερη ὑποχρέωσι νὰ φανοῦμε ἄξιοι τῶν

γονέων μας σήμερα ὁποῦ οὔτε τὸν Ἀλήπασα φοβούμεθα, οὔτε κανένας μᾶς στενοχωρεῖ νὰ ἀλλαξοπιστήσωμε.

Τὸν πόλεμο τὸν ὁποῖον ἐκάμαμε εἰς τὴν Προστασίαν πρέπει νὰ τὸν μεταβάλωμεν εἰς πίστιν καὶ εἰς ἀφοσίωσιν πρὸς τὸν βασιλέα μας. Τὸ θρόνο ὁποῦ τὸ Ἔθνος τοῦ ἐπροσέφερε πρέπει νὰ τὸν κραταιώσωμε. Ἐκεῖθε θὰ λάμψῃ τὸ φῶς ὁποῦ θὰ φωτίσῃ τοὺς δουλωμένους ἀδελφούς μας.

Τὸ στάδιον ὁποῦ σήμερα μᾶς ἀνοίγεται εἶναι ἔνδοξο καὶ μεγάλο. Ἀλλὰ ἡ δόξα εἶναι θυγατέρα τῆς θυσίας καὶ τοῦ κινδύνου. Ἀπὸ σήμερα πρέπει νὰ γίνωμε καὶ ἡμεῖς ἄνδρες· ἕως τώρα δὲν εἴμεθα παρὰ γυναῖκες χῆρες καὶ εὐνοῦχοι.

Μᾶς ἔσπαζαν στὸ ξύλο καὶ ἡμεῖς τοὺς εὐχαριστούσαμε καὶ ἐφιλούσαμε τὰ χέρια ὁποῦ μᾶς ἐρράπιζαν. Μᾶς ἐλέρωσαν τὸ μέτωπο μὲ τὴν καταφρόνησι καὶ ἡμεῖς τοὺς ἐπροσκυνούσαμε.

Μᾶς ἐγύμνωσαν, μᾶς ἐξώρισαν, μᾶς ἐκρέμασαν, μᾶς ἔκαμαν χῶμα καὶ μᾶς ἐπάτησαν.

Φθάνει γιὰ τὤνομα τοῦ Θεοῦ, φθάνει! Καὶ καθὼς 57 χρόνια πίσω, μέσα εἰς ἕνα σωκάκι τῆς πόλεώς μας ὁ μακαρίτης ὁ Καποδίστριας, τριγυρισμένος ἀπὸ ὅλα τὰ παλληκάρια τοῦ Βάλτου, τοῦ Ξηρόμερου, τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς Αἰτωλίας, ὅταν ὅλο τὸ Ἔθνος ἐκοιμώτανε ὕπνο βαθύ, ἐσπάραζε ἀποκάτω ἀπὸ τὸ ζυγό, ἔπιε ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος, οὕτω καὶ σεῖς ἑνωθῆτε μαζὶ διὰ νὰ φωνάξωμε μέχρι ἑβδόμου οὐρανοῦ: «Ζήτω ἡ Ἕνωσις! Ζήτω ὁ Βασιλεὺς ἡμῶν Γεώργιος!»

ΑΓΟΡΕΥΣΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΛΕΥΚΑΔΙΟΥΣ

(ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ)

Κατὰ τὴν ὑποδοχὴν ἥτις τοῦ ἔγινε τὴν 22 Ἰανουαρίου 1865, ὅτε ἐπανῆλθε ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα του. Ἰδοὺ τὸ περὶ βασιλείας δεύτερον μέρος τοῦ λόγου τοῦ κ. Ἀρ. Βαλαωρίτου.

«...Ὄπισθεν τοῦ καταπετάσματος, ὅπερ διαχωρίζει τὸν θρόνον ἀπὸ τῆς παλαίστρας τῶν πολιτικῶν διενέξεων, ἀφήσατε νὰ μένῃ ἄγρυπνον τὸ βλέμμα τοῦ Βασιλέως. Ἀναθέσατε εἰς αὐτὸν ὑψηλήν τινα ἐπιτήρησιν καὶ δώσατε εἰς αὐτὸν νὰ ἐννοήσῃ ὅτι, καθὼς ὑποχρεοῦται ὡς ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ νὰ δίδῃ ζωὴν εἰς τὴν κυβερνητικὴν μηχανήν, οὕτω καὶ ἡμεῖς δικαιούμεθα νὰ κρίνωμεν αὐτὸν ἐκ τῶν ἔργων του.

»Ὁ Βασιλεὺς δὲν κάθηται βεβαίως ἐπὶ τοῦ θρόνου ὡς ἄψυχόν τι σῶμα καὶ ἀδρανές, σκληρῶς καταδεδικασμένον εἰς συμπλήρωσιν ἑνὸς κενοῦ. Κάθηται ἐπὶ τῆς ἀνωτάτης ἐκείνης κορυφῆς, ὡς ἡ νοημοσύνη ἑδρεύει ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ. Εἰς τὴν νοημοσύνην ταύτην βεβαίως ἀπευθυνόμεθα, Κύριοι, ἀναθέτοντες εἰς αὐτὸν τὴν φροντίδα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ὑπουργούς, τοῦ βασανίζειν τὰς πράξεις αὐτῶν διὰ τῆς βουλευτικῆς πλειονότητος καὶ τὴν πλειονότητα ταύτην διὰ τῆς κοινῆς γνώμης. Εἰς τὴν νοημοσύνην ταύτην ἀπευθυνόμεθα διαπιστευόμενοι εἰς τὸν Ἡγεμόνα τὸ δικαίωμα τοῦ διαλύειν τὰς βουλὰς καὶ τοῦ ποιεῖν ἔκκλησιν εἰς τὸν λαόν, τὸ ἀνώτατον τοῦτο δικαστήριον τῆς πολιτείας. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἀναθέτομεν εἰς τὸν Ἀνώτατον Ἄρχοντα τὸ δυσχερέστερον καὶ τὸ βαρύτερον πάντων τῶν καθηκόντων, ἀπαιτοῦμεν παρ' αὐτοῦ νὰ ἐρευνᾷ καὶ νὰ μανθάνῃ ἂν αἱ παρὰ τῶν βουλευτικῶν πλειονοτήτων ἐκδηλούμεναι δοξασίαι βασίζωνται ἐπὶ τῆς δημοσίας συνειδήσεως, ἢ ἂν ἀπ' ἐναντίας αὗται δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἀπαύγασμα ἀριθμητικῆς τινος ὑπεροχῆς ἀτόμων, ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ τοῦ εἴδους τοῦ πολιτεύματος τυχαίως πως εἰσχωρησάντων ἐν τῷ βουλευτικῷ περιβόλῳ.

»Ἀφ' ἑτέρου, Κύριοι, νομίζετε ἆρά γε ὅτι δικαιούμεθα ἡμεῖς οἱ ἐν Ἀκαδημίαις καὶ Πανεπιστημίοις καταλύσαντες τὸν βίον, ἡμεῖς οἵτινες ἐξεπαιδεύθημεν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἢ ἐθηλάσαμεν τὴν σοφίαν τῶν ξένων, νομίζετε ὅτι δικαιούμεθα, λέγω, νὰ ἐπιβάλλωμεν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος τὴν ἀπόλυτον παραδοχὴν τῶν θεωριῶν μας καὶ νὰ τὸ ὑποχρεώσωμεν νὰ παραιτήσῃ τὰς ἰδίας του δοξασίας, τὰς προπατορικὰς παραδόσεις του; Πιστεύω, Κύριοι, ὅτι δὲν δυνάμεθα καὶ ὅτι πρέπει ὅσον οἷόν τε νὰ συμβιβάζωμεν τὰς ἀφηρημένας ἀρχὰς τῆς ἐπιστήμης μὲ τὰς ἰδέας αἵτινες ἐπικρατοῦσι παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ.

» Παρὰ δὲ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ ὑπάρχει ἐνσεσαρκωμένη, οὕτως εἰπεῖν, ἰδέα τις περὶ Βασιλέως πάντῃ διάφορος ἐκείνης ἣν ἐμόρφωσεν ἡ συνταγματικὴ ἐπιστήμη. Μεταξὺ τῶν ὀνείρων δι' ὧν ἀνετράφη ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ κατὰ τὴν διάρκειαν τεσσάρων περίπου ἑκατονταετηρίδων, ἀναντιρρήτως, Κύριοι, διέλαμψεν ἀείποτε ἀκράδαντός τις πεποίθησις περὶ ἀνορθώσεως τοῦ Ἑλληνι-

κοῦ θρόνου. Ἀπὸ τῆς ἀποφράδος ἐκείνης ἡμέρας, καθ' ἣν Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος ἔπιπτε μαχόμενος ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ Βυζαντίου, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ νέος Ἕλλην ἐν μέσῳ ἀπειραρίθμων βασάνων, ἐν τῷ πελάγει τῶν θλίψεων, ὀρφανός, πανέρημος, μίαν μόνην ἔβλεπε παρηγορίαν ἐνώπιόν του, ἓν μόνον φωτεινὸν σημεῖον ἐν τῷ μεμακρυσμένῳ καὶ ζοφερῷ ὁρίζοντι τοῦ μέλλοντός του — τὴν λαμπηδόνα τοῦ προπατορικοῦ θρόνου του καὶ τὴν αἱματηρὰν πορφύραν τοῦ μάρτυρος Αὐτοκράτορός του.

» Εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ἀπέβλεψαν γενεαὶ γενεῶν καὶ ὁ πατὴρ παρέδιδεν εἰς τὸν υἱὸν τὴν ἐλπίδα καὶ ἡ ἐλπὶς διεσώθη· καὶ ὁ καρδιογνώστης Θεός μας δὲν τὴν διετήρησε βεβαίως, Κύριοι, ἐπὶ ματαίῳ ἐντὸς τῶν σπλάχνων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

»'Αλλά, διασώσας ὁ Ἕλλην τὴν παράδοσιν ταύτην, ποίαν τινὰ ἰδέαν νομίζετε ὅτι συνελάμβανε περὶ τοῦ ὀνειρευομένου Βασιλέως του; Νομίζετε ἆρά γε, ὅτι διενοήθη ποτὲ νὰ τὸν καταβιβάσῃ ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἕρμαιον τῶν βουλευτικῶν σωμάτων ἢ παθητικὸν ὄργανον εἰς τὰς χεῖρας τῶν ὑπουργῶν του; Ἄπαγε τῆς βλασφημίας!

» Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Βασιλέως του ἔβλεπεν ὁ νέος Ἕλλην ἀπαστράπτουσαν ἀκτῖνά τινα ἥτις ἀπέρρεεν οὐρανόθεν καὶ τὸν ἐζωγράφιζε μὲ τὴν φαντασίαν του ὄχι μόνον ἀνώτερον τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας, ἀλλ' ὡς ἐκπροσωποῦντα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὴν ἀκαταμάχητον ἰσχὺν καὶ τὴν ἀπεριόριστον βούλησιν.

» Ταύτην τὴν εἰκόνα ἔπλασε διὰ τῆς φαντασίας αὐτοῦ ὁ νέος Ἕλλην καὶ ἐνησμενίζετο λατρεύων αὐτὴν καὶ περιθάλπων αὐτήν, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θὰ ἤρχετο ἡ ὥρα καθ' ἣν θὰ τὴν ἔβλεπε μεταβαλλομένην εἰς ἔμψυχον σάρκα.

» Ἐπῆλθεν ἐν τοσούτῳ ὁ θρίαμβος τῶν συνταγματικῶν θεωριῶν. Ἀπὸ τῶν παγετῶν τῆς ἄρκτου μετεφυτεύθησαν αὗται εἰς τὴν γῆν ταύτην τῆς φλογὸς καὶ σήμερον ἡμεῖς ὅσοι ἐξηυγενίσθημεν δῆθεν οὐχὶ ἐκ τῆς μελέτης τῶν πατρώων παθημάτων, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ξένων ἱστορημάτων, νομίζομεν ὅτι θὰ ἦτο καταισχύνη δι' ἡμᾶς ἂν ὡμολογούσαμεν τὴν ὁμολογίαν τῶν πατέρων μας καὶ ἂν δὲν ἐπειρώμεθα παντὶ σθένει νὰ εἰσαγάγωμεν καὶ εἰς τοῦ λαοῦ τὴν διάνοιαν τὰς ἰδιαιτέρας μας πεποιθήσεις.

» Καὶ μολοντοῦτο ἀπὸ τοῦ λαοῦ τὴν διάνοιαν, ὅσον καὶ ἂν προσπαθήσητε, Κύριοι, δὲν θέλετε δυνηθῆ νὰ ἀποσπάσητε παραδόσεις ἀπὸ τετρακοσίων ἤδη ἐτῶν βαθέως ἐρριζωμένας καὶ μεταβληθείσας εἰς συνθετικὸν στοιχεῖον τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τοῦ χαρακτῆρος μας.

» Περιορίσατε ὅσον θέλετε διὰ τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν σας τὴν Βασιλείαν, φυλακίσατε αὐτὴν ἐντὸς τῆς πνιγηρᾶς ἀτμοσφαίρας τῶν ἀνακτόρων της, καταδικάσατε αὐτὴν εἰς παθητικὴν ἀδράνειαν, πνίξατέ την διὰ τῶν θυμάτων ἰδανικῆς τινος λατρείας, ἀπομονώσατέ την, καταστήσατε αὐτὴν φαντασιώδη σκιάν, μείνατε βέβαιοι, δὲν θέλετε ἐπιτύχει ποτὲ νὰ σβέσητε ἀπὸ τοῦ λαοῦ τὴν συνείδησιν, τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ φέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος ὑποχρεοῦται κατὰ καθῆκον ἱερὸν καὶ ἀπαραβίαστον νὰ συμμετέχῃ τῶν ἀγώνων καὶ τῶν προσπαθειῶν μας, νὰ μεταλαμβάνῃ τῶν παθημάτων μας, νὰ κοινωνῇ τῶν δακρύων μας καὶ νὰ ἐπιχέῃ βάλσαμον εἰς τὰς πληγάς μας. Διότι τοιαῦτα τινα καὶ οὐχὶ ἄλλα εἶναι, Κύριοι, τὰ δῶρα, ἅπερ προσφέρομεν εἰς τὴν Βασιλείαν.

» Ὢ! μὴ μᾶς ἀφαιρέσητε τὴν παραμυθίαν ταύτην σήμερον μάλιστα ὅτε ὁ βασιλεὺς τίθεται εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Λαοῦ του! Μὴ ἀφαιρέσητε ἀπὸ τῆς ψυχῆς τοῦ ὀρφανοῦ, τοῦ πένητος, τῆς χήρας τὴν παρηγορίαν ὅτι ἐν

ὥρᾳ ἀπελπισίας ἐσχάτης θὰ δύναται νὰ εὕρῃ ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου προστασίαν καὶ σκέπην! Μὴ στερήσητε τὸν Ἕλληνα στρατιώτην τῆς ἐλπίδος, ὅτι θὰ δύναται νὰ προσέρχηται ἐλευθέρως εἰς τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα τῆς πολιτείας, ὅπως εἰς αὐτὸν ἀποκαλύπτῃ τὰς πληγάς του ὑπὸ τὰ ράκη τῆς πενίας του καὶ ὅπως ἀπαιτῇ παρ' αὐτοῦ δικαίαν τινὰ καὶ νόμιμον ἀμοιβὴν ὑπὲρ τοῦ χυθέντος αἵματός του!....

» Βασιλέα μὴ δυνάμενον ν' ἀποξηράνῃ ἓν δάκρυ ἢ νὰ κατευνάσῃ ἕνα στεναγμόν· Βασιλέα, ὑπείκοντα εἰς τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ τὰς ἀπαιτήσεις καὶ καταδεδικασμένον νὰ κύπτῃ ἀενάως τὸν αὐχένα εἰς τὰς ἰδιοτροπίας των· Βασιλέα, στέργοντα νὰ βλέπῃ ἀπαθῶς ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν ἀνακτόρων του τὸν σάλον τῆς πολιτείας καὶ νὰ σφραγίζῃ τὰ ὦτα εἰς τοὺς γογγυσμοὺς τῶν τέκνων του· Βασιλέα, εὐαρεστούμενον νὰ παραπέμπῃ τὰ παράπονα τοῦ Λαοῦ του εἰς τὴν ἀναλγησίαν τοῦ συμβουλίου του καὶ πιστεύοντα ὅτι τοιουτοτρόπως ἐκπληροῖ τὰ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντά του· Βασιλέα ἀναίσθητον, μὴ ἔχοντα οὔτε τοῦ ἀνδρικοῦ φύλου τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν θέλησιν οὔτε τοῦ γυναικείου τὴν εὐαισθησίαν καὶ τὴν ἁβρότητα· Βασιλέα, ἐγειρόμενον ἐν μέσῳ τῆς πολιτείας ὡς ἄλλη κυπάρισσος ἐν μέσῳ νεκροταφείου καὶ εὐαρεστούμενον ὡς τὸ περίλυπον ἐκεῖνο δένδρον νὰ μένῃ ἀπαθὴς καὶ νὰ θεωρῇ ἀδακρυτὶ τὰ μνήματα ἅπερ πολιτικοὶ νεκροθάπται θ' ἀνοίγωσιν ὁλόγυρά του· ὤ, Κύριοι, τοιοῦτον Βασιλέα ἐγὼ δὲν τὸν θέλω, καὶ εἶμαι βέβαιος, δὲν τὸν θέλει οὔτε ὁ Ἑλληνικὸς λαός.

» Εἴδωλον καθήμενον ἐπὶ χρυσοῦ θρονίου, ἄψυχον, νεκρόν, μὴ ἀναπνέον παρὰ τὸν καπνὸν τοῦ λιβανωτοῦ καὶ τὴν αὔραν τῆς κολακείας, ἐγὼ δὲν θέλω τὸ προσκυνήσει. — Φάσμα νεκρώσιμον, περιβεβλημένον σάβανον ἀντὶ πορφύρας, χωρὶς αἷμα, χωρὶς σπλάχνα, ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ τὸ ἀγαπήσω. — Ἐδαπάνησα τοὺς ὡραιοτέρους χρόνους τῆς νεότητός μου ἐν τῇ συναναστροφῇ τῶν φασμάτων· θέλω νὰ ἴδω τὴν ψυχὴν τοῦ ἔθνους μου ἐνδεδυμένην νεῦρα καὶ σάρκα, θέλω νὰ τὴν βλέπω ἀποχωρισμένην τοῦ Ἑλληνικοῦ σώματος καὶ ἐκτεθειμένην εἰς τὸν στρόβιλον τῶν πολιτικῶν καταιγίδων. (Μανιώδη χειροκροτήματα).

» Θέλω τὴν Βασιλείαν ἀνωτέραν τῶν παθῶν μας, ἀνωτέραν τῶν φιλαρχικῶν ὀρέξεών μας. Θέλω νὰ τὴν θεωρῶ ὡς ζωτικήν τινα δύναμιν, ἐνεργοῦσαν ἐκ τῆς ἀνωτέρας σφαίρας τῆς ὑπάρξεώς της καὶ διαχεομένην εἰς τὰς φλέβας τοῦ ἔθνους μου. Θέλω νὰ τὴν εὑρίσκω ἐντὸς τῆς καλύβης τοῦ πένητος καὶ ἐπισκιάζουσαν τὴν κλίνην ψυχορραγοῦντος ἀπομάχου. Θέλω νὰ τὴν βλέπω δροσίζουσαν τὸν κάματον τοῦ γεωργοῦ, κατευνάζουσαν τὰς οἰμωγὰς τῶν πασχόντων, περιθάλπουσαν εἰς τὰς ἀγκάλας της τὰ ὀρφανά. Θέλω ὑπὸ τὴν ζωογόνον ἀκτῖνα τοῦ βλέμματός της νὰ βλέπω θάλλουσαν τὴν ἀρετήν, περιποιουμένην τὴν ἱκανότητα, ἐπαξίως ἐκτιμωμένην τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν ἀκεραιότητα.

» Θέλω νὰ τὴν βλέπω ρεμβάζουσαν ὑπὸ τὰς στήλας τοῦ Παρθενῶνος καὶ ἐποφθαλμιῶσαν ἐκεῖθεν τὰς χιονεστεφεῖς κορυφὰς τοῦ Πίνδου καὶ τοῦ Ὀλύμπου μας.

» Θέλω Βασιλέα ἀτρόμητον ἐνώπιον τοῦ κινδύνου, λεοντόκαρδον. Διότι σεῖς γινώσκετε ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν θέλει ἀγαπήσει ποτὲ βασιλέα χαῦνον, ὠχριῶντα εἰς τὴν κλαγγὴν τῶν ὅπλων καὶ μὴ ἀνεχόμενον τὴν ὀσμὴν τῆς πυρίτιδος.

» Τοιαύτην τινὰ θέλω τὴν βασιλείαν, Κύριοι, τοιαύτην τὴν ὀνειρεύομαι. (Χειροκροτήματα καὶ ζητωκραυγαὶ ἐνθουσιώδεις καὶ παρατεταμέναι).

»Ἡ νέα γενεά, ἥτις εἶναι προωρισμένη νὰ συναυξήσῃ μετὰ τοῦ νεαροῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, θὰ ἐννοήσῃ ταχέως ὅτι ἄνευ ἀνωτάτης τινὸς διευ-

θύνσεως θέλει δαπανᾷ ἐπὶ ματαίῳ τὰς ζωτικὰς δυνάμεις της καὶ θέλει τὰς κατασωτεύσει ἐπ' ὠφελείᾳ ὀλίγων πολιτικῶν κερδοσκόπων. Αἴ! Κύριοι, δὲν τὸ βλέπετε; τὰ πράγματα δὲν εἶναι ἆρά γε ἱκανὰ πλέον νὰ σᾶς διδάξωσιν; Ἀφ' ὅτου ἡ ἀληθὴς καρδία ἀνεχαίτισε τοὺς παλμούς της, ἑκάστη ἀρτηρία ἐνεργεῖ αὐτοκεφάλως καὶ πειρᾶται νὰ γίνῃ κέντρον ἰδιαιτέρας τινὸς κυκλοφορίας.-- Τὸ θέλετε τοῦτο; Ἐγὼ δὲν τὸ θέλω. Διότι δὲν θέλω νὰ συνεργήσω, ὥστε τὰ δευτερεύοντα ταῦτα ἀγγεῖα διὰ τῆς ὑπερμέτρου αὐτῶν ἐξογκώσεως νὰ μεταβληθῶσιν εἰς ἀνευρύσματα, ἐκ τῆς ῥήξεως τῶν ὁποίων νὰ ἐπανέλθῃ ὁ θάνατος. (Εὖγε, χειροκροτήματα).

» Τοιαύτη τις εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ παράδοσις περὶ Βασιλέως. Συναρμολογήσατε τώρα μετὰ τῶν παραδόσεων τούτων τὰς ἰδέας, ἃς ἕκαστος ἡμῶν ἔχει περὶ λαοῦ. Συνδυάσατε τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα, συζεύξατέ τα ἑνὶ πνεύματι καὶ μείνατε βέβαιοι, θέλετε ἐξασφαλίσει εἰς τὰ τέκνα σας περιουσίαν ἀνεκτίμητον, καρποφόρον, ἥτις θέλει γονιμοποιεῖσθαι ἀενάως διὰ τῶν ἀνεξαντλήτων δυνάμεων αἵτινες ἀπορρέουσιν ἐκ τοῦ δημοτικοῦ στοιχείου ἀναζωπυρουμένου διὰ τῆς αὔρας τῆς Βασιλείας. (Χειροκροτήματα).

»Ἐκτὸς τοῦ μεγάλου τούτου συνταγματικοῦ ζητήματος, ὅπερ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους διεχώρισε τὰ πνεύματα τῶν πληρεξουσίων καὶ τὸ ὁποῖον διαχωρίζει εἰσέτι τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνίαν, ἀνεφύη ἐν τῇ ἐθνικῇ συνελεύσει καὶ ἄλλο, οὐχ ἧττον δεινὸν καὶ δυσχερές, τὸ τῆς ἀφομοιώσεως.

» Τὸ ζήτημα τῆς ἀφομοιώσεως ἠσπάσθη παρὰ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὡς σημαία ἀντιδράσεως καὶ ὡς μέσον φοβερᾶς ὀχλαγωγίας. Τῇ προφάσει φαντασιώδους τινὸς ἰσότητος, ἐπέμενον οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἀπαιτοῦντες τὴν ἄμεσον συγχώνευσιν τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τοῦ λοιποῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις.

»Ἐπὶ ὁλοκλήρους μῆνας, Κύριοι, μακρὰν τῆς πατρίδος μας, μακρὰν τῶν οἰκογενειῶν μας, ἠναγκάσθημεν νὰ ὑποστῶμεν τὸ τρομερώτερον τῶν μαρτυρίων, ἠναγκάσθημεν ἐντὸς τοῦ περιβόλου ἐκείνου, ὅπου ὁ λόγος ὤφειλε νὰ εἶναι ἀπαραβίαστος καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως ἀπεριόριστος, ξιφήρεις, ἔνοπλοι νὰ ἐκθέτωμεν τὰς ἰδέας μας καὶ νὰ ὑποστηρίζωμεν τὰς ἀποφάσεις μας.

»Ἐνθυμοῦμαι τὰς ἡμέρας ἐκείνας καὶ ἡ καρδία μου τρέμει ἀναλογιζομένη τὰς πικρίας, δι' ὧν ἐποτίσθημεν! Ἀδελφοὶ κατ' ἀδελφῶν, μαινόμενοι ὡς τίγρεις, ὠρυόμενοι ὡς λύκοι, μὴ σεβόμενοι οὔτε πολιὰ γηρατεῖα, οὔτε ἡδραιωμένας ὑπολήψεις, οὔτε τὴν παρουσίαν τῶν ξένων, οὔτε τὴν εὐαισθησίαν τοῦ γυναικείου φύλου, ἔπιπτον καθ' ἡμῶν, ὑβρίζοντες καὶ καταρώμενοι ἡμᾶς, ἡμᾶς οἵτινες μετὰ τοσαύτης ἀγαλλιάσεως ἐχαιρετίσαμεν τὴν ἡμέραν τῆς ἀποκαταστάσεώς μας.

» Τί δὲ ἐπεζήτουν οἱ αὐτοκαλούμενοι ἐκεῖνοι φίλοι τοῦ Ἰονίου λαοῦ ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἀφομοιώσεως; Ἢ νὰ φέρωσι τὴν διαίρεσιν μεταξὺ ἡμῶν καὶ τοιούτῳ τρόπῳ νὰ κατακτήσωσι τὴν ἐξουσίαν, ἢ τιμωροῦντες ἡμᾶς νὰ ῥίψωσιν ἐπάνω μας τὰ στίφη τοῦ ὄχλου ὅστις κατὰ τὰς ἀπαισίας ἐκείνας ἡμέρας ἀθρόος συνήρχετο καὶ ἔνοπλος, ἵνα ἐκπορθήσῃ τὰς συνειδήσεις μας.

»Ἀλλ' ἂν αἱ λόγχαι τῆς Ἀγγλικῆς προστασίας δὲν μᾶς ἐξεφόβησαν εἰς ἐποχὰς καθ' ἃς ἔρημοι, μεμονωμένοι, ἐμαχόμεθα ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀποκαταστάσεως, δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ μᾶς ἀποδειλιάσωσιν οὔτε τὰ ποδοκροτήματα, οὔτε αἱ φωνασκίαι, οὔτε αἱ ἀπειλαὶ ἀπονενοημένων τινῶν, οἵτινες, τυφλωθέντες ἐκ τοῦ πάθους, δὲν ἔβλεπον ἴσως ὅτι, θέλοντες βιαίως πως νὰ λύσωσι ζήτημα τοσοῦτον σοβαρὸν καὶ ἀκροσφαλές, ἤθελον καταστρέψει τὰ συμφέροντα τοῦ Ἰονίου Λαοῦ.

» Οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν, Κύριοι, ἐφαντάσθη ποτὲ νὰ τηρήσῃ τὴν Ἑπτάνησον χωρισμένην ἀπὸ τοῦ λοιποῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος δι' ἰδιαιτέρας νομοθεσίας. Θελήσαντες ἀσμένως τὴν ἕνωσιν, τὴν ἠσπάσθημεν ἐκ καρδίας, χωρὶς νὰ ὑποβάλωμεν αὐτὴν εἰς ὅρους καὶ χωρὶς νὰ ἀποβλέψωμεν εἰς πλεονεκτήματα. Ἀπ' ἐναντίας προῃσθανόμεθα τὰς ζημίας καὶ ἐκ τῶν προτέρων ἀπεδέχθημεν τὰς θυσίας. — Τοιαύτη τοὐλάχιστον ὑπῆρξε πάντοτε ἡ πεποίθησίς μου. Ὁσάκις δὲ ἔλαβον τὴν τιμὴν νὰ ἀγορεύσω ἐνώπιόν σας, μὲ ἠκούσατε πάντοτε λέγοντα εἰς ἡμᾶς νὰ μὴ προσμένητε διὰ τῆς ἑνώσεως τὸν χρυσοῦν αἰῶνα, καὶ σᾶς ἐπροφύτευσα κινδύνους καὶ σᾶς εἶπα ὅτι θὰ παλαίσητε κατὰ τῶν πονηρῶν πνευμάτων καὶ ὅτι θὰ διατρέξητε στάδιον δυσχερὲς καὶ ἀκανθῶδες. Ταύτας τὰς ἰδέας ἐπροσπάθησα νὰ ἐμφυτεύσω εἰς τὴν καρδίαν σας καὶ σεῖς τὰς ἀπεδέχθητε, ἀποβλέποντες μόνον καὶ μόνον εἰς τὸ ἀνεκτίμητον εἰς τὸ μέγα εὐεργέτημα, ὅπερ διὰ τοῦ παραδείγματος ἡμῶν ἠθέλαμεν παρέξει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φυλήν.

»Ἀλλ' οἱ Ἑλληνικοὶ θεσμοὶ δὲν εἶναι κατὰ πάντα τελειότεροι καὶ εὐεργετικώτεροι τῶν ἰδικῶν μας, ἤθελε δὲ εἶναι ἀκατονόμαστος μωρία, ἂν δι' ἁπλῆν ἐπίδειξιν ἐστέργομεν νὰ καταστρέψωμεν ἐκ μιᾶς νομοθεσίαν σχεδὸν πλήρη, ἀντικαθιστάνοντες εἰς αὐτὴν ἄλλην ἀτελῆ καὶ χρῄζουσαν μεταρρυθμίσεως.

» Τὸ φορολογικὸν σύστημα, ἐπαχθέστατον ἐν Ἑλλάδι, δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ παρ' ἡμῖν. Καὶ μολονότι ἀπὸ τοῦδε πρέπει νὰ παρασκευασθῶσι πᾶσαι αἱ τάξεις τῆς κοινωνίας, ἵνα ἑκάστη κατὰ τὴν δύναμίν της συνεισφέρῃ πρὸς συντήρησιν τοῦ κράτους, οὐχ ἧττον θὰ ἤμεθα ἀδικαιολόγητοι ἐνώπιον τῶν ἐντολέων μας, ἂν ὡς πρῶτα δῶρα τῆς ἑνώσεως σᾶς ἐφέραμεν τὴν ἀποδεκάτωσιν, τὸν ἀπόλυτον πλειστηριασμόν, τοὺς ἐγγείους φόρους.

» Καλῶς λοιπὸν ἐκράζομεν, Κύριοι, ἀντιτείναντες εἰς τοιαύτας διαθέσεις. Ὅσοι δὲ ἐπειράθησαν νὰ μᾶς διαβάλωσιν, ἢ ἔπραξαν τοῦτο ἐπὶ προφανεστάτῃ κακοβουλίᾳ ἤ, ἄπειροι καὶ ἀμαθεῖς περὶ τὰ τοιαῦτα, ἠπατήθησαν μεγάλην ἀπάτην.

»Ἡ ἀφομοίωσις θέλει γίνει καὶ θέλει γίνει πλήρης, τελεία, ἀλλ' οὐχὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα ἢ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ φατριασμοῦ καὶ τῆς ἐμπαθείας. Θὰ εἶναι τὸ ἐξαγόμενον ὡρίμου σκέψεως καὶ ἐμβριθοῦς μελέτης· διότι, Κύριοι, ὅταν πρόκειται νὰ θεσμοθετήσῃ τις, πρέπει κυρίως νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν οὐχὶ τὴν δημοτικότητα, ἥτις εἶναι ἄνθος εὐῶδες μὲν ἀλλ' εὐκόλως μαραινόμενον, πρέπει νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ πραγματικά, τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τῆς κοινωνίας. Καὶ τὰ συμφέροντα ταῦτα, ἔστε βέβαιοι, ἠθέλομεν τὰ καταστρέψει ἐκ βάθρων, ἂν ἄλλην τινὰ πορείαν ἐτηροῦμεν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀφομοιώσεως. (Εὖγε, εὖγε! χειροκροτήματα παρατεταμένα).

» Ταῦτα ἔκρινα εὔλογον νὰ ἀναφέρω σήμερον εἰς ὑμᾶς, προσφιλέστατοι συμπατριῶται, οὐχὶ πρὸς ἰδιαιτέραν μου δικαιολόγησιν, διότι κατὰ τοῦτο ἔχω τὴν συνείδησίν μου καθαρὰν καὶ τὸ παρελθὸν ἐγγυᾶται περὶ ἐμοῦ, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀφήσω ἐκτεθειμένους ὑμᾶς εἰς τὰς ῥαδιουργίας καὶ τὰς διαβολὰς τινῶν, ἐκ συστήματος μετερχομένων τὴν δημοκοπίαν καὶ παντὶ σθένει προσπαθούντων νὰ διαστρέψωσι καὶ νὰ στρεβλώσωσι τοῦ λαοῦ τὴν διάνοιαν. Τὸ φοβερώτερον νόσημα, ὅπερ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας καταβιβρώσκει τὴν σάρκα τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας, εἶναι, Κύριοι, ἡ μανία, ἥτις κατέλαβεν ἅπαντας ἡμᾶς ἀνεξαρτήτως ν' ἀσχολώμεθα περὶ τὰ δημόσια. Ἕκαστος ἡμῶν πιστεύει ἑαυτὸν ἱκανὸν ὄχι μόνον νὰ φέρῃ κρίσιν ἐπὶ οἱουδήποτε ζητήματος, ἀλλὰ δελεάζεται καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι, ἀναδεχόμενος μίαν ἡμέραν τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας, θ' ἀναδειχθῇ ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἔξοχος καὶ μεγαλοφυής.

»Ἐκεῖθεν προέρχονται αἱ διαιρέσεις, ἐκεῖθεν οἱ κομματισμοί, αἱ ἔριδες, τὰ πάθη, αἱ ἀδελφικαὶ συγκρούσεις. Ἐκεῖθεν πηγάζει τὸ ὀλέθριον ἐκεῖνο πνεῦ-

μα τῆς φιλαρχίας, ὅπερ κατέστρεψε καὶ θέλει καταστρέψει πᾶσαν Κυβέρνησιν ἐν Ἑλλάδι, ἀπονεκρῶνον συνάμα καὶ τὰς ἠθικὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους.

»Ἂν ἀγαπᾶτε τὴν Ἑλλάδα, ἀπέχετε ὅσον δύνασθε τῆς θανασίμου ταύτης νόσου. Μὴ κρίνετε ποτὲ οὔτε τοὺς ἀνθρώπους οὔτε τὰ πράγματα ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ φατριασμοῦ καὶ τῆς ἐμπαθείας. Ὁ λαός, ὅστις εἶναι ἡ πραγματική, ἡ ἀληθὴς δύναμις τοῦ ἔθνους, πρέπει νὰ δικάζῃ ἀμερολήπτως τὴν διαγωγὴν τῶν κυβερνώντων καὶ νὰ μὴ προκαταλαμβάνηται εἰς τὰς κρίσεις του συρόμενος ἀπὸ τὸ αἴσθημα τῆς προσωπικῆς ἀντιπαθείας ἢ συμπαθείας. Πρὸ πάντων εἰς τὰς παρούσας δυσχερεῖς περιστάσεις ἀπαιτεῖται συνασπισμός, ἀγάπη, ἀπόλυτος ὑπακοὴ εἰς τὸν νόμον, ἀπαιτεῖται ἀφοσίωσις εἰς τὸν Βασιλέα. Ὑπάρχει ἀπαραίτητος ἀνάγκη διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος νὰ γίνῃ αὐτοσύστατον, ἵνα γνωσθῇ ἡ πεποίθησις ὅτι εἰς χεῖρας αὐτοῦ δύναται ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη νὰ ἐμπιστευθῇ τὰ μεγάλα τῆς Ἀνατολῆς συμφέροντα.

» Παρῆλθεν ὁ καιρὸς τῶν κοινωνικῶν ἐπαναστάσεων. Ὁ κόσμος ὅλος προβαίνει σήμερον εἰς τὴν κατάκτησιν τοῦ μέλλοντος οὐχὶ διὰ τῶν ὅπλων, ἀλλὰ διὰ τῆς ἠρέμου καὶ βαθμιαίας ἀναπτύξεως τοῦ φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ πλούτου. Πᾶς ἐμφύλιος σπαραγμός, πᾶσα διατάραξις τῆς δημοσίας τάξεως ἰσοδυναμεῖ μὲ σεισμόν, κλονίζοντα τὰ θεμέλια τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου. Τάξις λοιπὸν εἶναι στοιχεῖον ἀπαραίτητον τῆς εὐημερίας μας. Τοὺς δὲ ἐνεργοῦντας πρὸς διατάραξιν αὐτῆς πρέπει νὰ τοὺς θεωρῆτε ὡς ἐθνοκτόνους, ἀξίους νὰ φέρωσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν τὴν κατάραν τοῦ Ἰούδα.

» Εἰς τὴν διανομὴν τῆς Ἑπτανησιακῆς χώρας ἡ πατρὶς ἡμῶν ἔτυχε περίβλεπτον θέσιν· ἀλλὰ τὴν θέσιν αὐτὴν μὴ τὴν θεωρήσητε ποτὲ ὡς προνόμιον. Θεωρήσατέ την ὡς βαρυτάτην εὐθύνην, ἥτις σᾶς ἐπιβάλλεται, καὶ δείξατε διὰ τῆς διαγωγῆς σας ὄχι μόνον ὅτι εἶσθε ἄξιοι νὰ τὴν κατέχητε, ἀλλ' ὅτι δύνασθε νὰ χρησιμεύσητε εἰς τὰς ὁμόρους δουλωμένας Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας ὡς παράδειγμα καὶ ὡς πρότυπον ἐπαρχιακῆς εὐημερίας.

»Ἀπέναντι ἡμῶν ἵστανται μάρτυρες τὰ ὄρη τῆς Ἠπείρου καὶ ἡ αἱματόφυρτος γῆ τῶν προγόνων μας. Ῥίψατε ἐπ' αὐτῶν τὸ βλέμμα καὶ θεωρήσατέ τα. Περίλυπα, καταβεβλημένα ἀτενίζουσιν εἰς ἡμᾶς, εἰς τὴν χώραν ταύτην ἥτις ἐπὶ διακόσια περίπου ἔτη ὑπῆρξε τὸ ἄσυλον καὶ ἡ ἀκρόπολις τῶν γενναίων τέκνων των. Θεωρήσατέ τα καὶ διὰ τῆς διαγωγῆς ὑμῶν δώσατε εἰς αὐτὰ νὰ ἐλπίσωσιν, ὅτι θὰ ἔλθῃ ὥρα καθ' ἣν θέλομεν ἀναβῇ τὰς δαφνοστεφεῖς κορυφάς του, καὶ θέλομεν στήσει ἐπ' αὐτῶν νικηφόρον τὴν σημαίαν μας, κραυγάζοντες ἐκεῖθεν βροντοφώνως: Ζήτω ὁ Ἑλληνισμός! Ζήτω ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ΓΕΩΡΓΙΟΣ!» (Χειροκροτήσεις καὶ ζητωκραυγαὶ ἐνθουσιώδεις).

Ἀγόρευσις κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων τῆς 11 Ὀκτωβρίου 1865, συζητουμένου τοῦ Νομοσχεδίου περὶ σχηματισμοῦ πόρων πρὸς διατήρησιν τῆς διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης συγκοινωνίας, οὗτινος ἡ ἀπόρριψις προεκάλεσε τὴν παραίτησιν τῆς Κυβερνήσεως Ἀ. Κουμουνδούρου.

ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ: Δὲν προτίθεμαι, Κύριοι, νὰ ἀποδείξω, ὡς τινες τῶν συναδέλφων μου ἐπεχείρησαν, ὅτι ὁ βαθμὸς τοῦ ἐξευγενισμοῦ καὶ τῆς εὐημερίας ἔθνους τινὸς καταμετρεῖται σήμερον διὰ τῆς τελειότητος τῶν μέσων, δι' ὧν συγκοινωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀνταλλάττουσι τὰς ἑαυτῶν σχέσεις οἱ κάτοικοι χώρας τινός· δὲν προτίθεμαι νὰ ἀποδείξω, ὅτι ὁδοὶ καὶ γέφυραι δι-

καίως θεωροῦνται ὡς αἱ φλέβες, δι' ὧν ρέει ἀνεμποδίστως καὶ κυκλοφορεῖ καὶ διαχέεται τὸ αἷμα εἰς ὅλα τὰ μέλη τοῦ ἐθνικοῦ ὀργανισμοῦ· δὲν προτίθεμαι νὰ ἀποδείξω, ὅτι κράτος, ὅπου οἱ χείμαρροι ἐκχειλίζουσι, παρασύροντες ἐν τῇ καταστρεπτικῇ αὐτῶν μανίᾳ πᾶν ὅ,τι ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου του πειρᾶται νὰ ἀποκτήσῃ ὁ πολίτης, ὅτι κράτος ὅπου διὰ χαραδρῶν καὶ βράχων μόνη ἡ πτέρνα τοῦ ἀνθρώπου ἠδυνήθη μέχρι τοῦδε νὰ χαράξῃ ἀμυδρά τινα ἴχνη μαρτυροῦντα τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν παρουσίαν λογικῶν ὄντων, δὲν προτίθεμαι, λέγω, νὰ ἀποδείξω ὅτι κράτος τοιοῦτον πάσχει ἐκ τῆς ἀσθενείας ἐκείνης, ἥτις ἀποκαλεῖται λιθίασις, καὶ ἥτις, φράττουσα τὰς ἀρτηρίας, παραλύει τὴν ἐνέργειαν τῆς καρδίας καὶ ἐπιφέρει τὸν θάνατον. Οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι τοσοῦτον τετριμμένοι, τοσοῦτον ἀκαταμάχητοι, ὥστε, μὰ τὴν ἀλήθειαν, θὰ ἐκινδύνευέ τις ν' ἀποβῇ γελοῖος, ἂν ἐπεχείρει ἁπλῶς νὰ τοὺς ἐπαναλάβῃ. Δὲν πρόκειται λοιπόν, Κύριοι, νὰ ἐξετάσωμεν καὶ συζητήσωμεν τὰς ὑποβαλλομένας προτάσεις ἀποφαινόμενοι δογματικῶς, οὔτε διάθεσιν ἔχομεν νὰ φανῶμεν ἡμεῖς τοσοῦτον ὀπισθοδρομικοί, ὥστε νὰ ἀναιρέσωμεν ἀρχὰς καθιερωθείσας ὑπὸ τῶν αἰώνων. Τὸ τέχνασμα τῆς Κυβερνήσεως ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ. Δὲν θέλετε δυνηθῇ νὰ καταδείξητε ἡμᾶς ἐνώπιον ὁμογενῶν καὶ ξένων ὡς φατριάζοντας ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε χάριν παιδαριώδους ἀντιρρήσεως καὶ ἀδικαιολογήτου ἐπιμονῆς ν' ἀρνούμεθα τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ νὰ κηρύξωμεν ὅτι τερπόμεθα ἐν τῇ σκοτίᾳ μεσαιωνικῆς τινος καὶ ἀκατονομάστου βαρβαρότητος. Ὄχι, Κύριοι! τὴν μομφὴν ταύτην δὲν θέλετε ποτὲ ἐπιτύχει νὰ ἀποδώσητε εἰς ἡμᾶς· ἀπ' ἐναντίας ἡμεῖς τὴν ἀντεπιστρέφομεν καὶ τὴν ρίπτομεν κατ' ἐκείνων οἵτινες, ὑποκρινόμενοι ἄγνοιαν τῆς παρούσης ἡμῶν καταστάσεως, ἔρχονται σήμερον νὰ χλευάσωσι τὰς ἐντολὰς καὶ τὰ διδάγματα δι' ὧν προάγεται καὶ ὅθεν ἐκπορεύεται ἡ ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ εὐημερία τῶν ἐθνῶν.

Τὸ ζήτημα λοιπόν, Κύριοι, ἡμεῖς δὲν θέλομεν τὸ ἐξετάσει ὑπὸ γενικὴν καὶ ἀπόλυτον ἔποψιν. Ὄχι· θέλομεν νὰ τὸ βασανίσωμεν σχετικῶς πρὸς τὰς παρούσας ἡμῶν περιστάσεις κυρίως δὲ σχετικῶς πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἐμπιστοσύνης, ἣν ἡ παροῦσα Κυβέρνησις δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν.

Καὶ τῷ ὄντι, Κύριοι, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἀποδοκιμάσῃ τις οὐχὶ τὸ θάρρος, ἀλλὰ τὴν ἀκατανόητον ἰδιοτροπίαν ἐκείνων οἵτινες, ὡς ἐὰν μὴ ἐγίνωσκον τὰ διατρέχοντα, παρουσιάζονται σήμερον ἐνώπιον ἡμῶν ἀναμοχλεύοντες τὰ πάντα, καὶ ὡσανεὶ τερπόμενοι ἐπὶ τῇ ἐπινοήσει νέων φαρμάκων πρὸς θεραπείαν τῆς νοσούσης κοινωνίας; Μεγαλόνοοι πολιτικοί, τολμητίαι, παρ' ἔθνεσι κατηρτισμένοις, ἐκεῖ, ὅπου ἡ δημοσία τάξις διατελεῖ ἑδραία καὶ ἀκράδαντος, μόλις ἤθελον τολμήσει νὰ συλλάβωσιν ἐκ μιᾶς τὰς παραδόξους καινοτομίας ἃς συνέλαβεν ἡ παροῦσα Κυβέρνησις, οὐχὶ πρὸς τὸν σκοπὸν βεβαίως νὰ ἀναπλάσῃ καὶ ἀνοικοδομήσῃ, ἀλλά, κατ' ἐμὴν γνώμην, ἵνα ἀπὸ τοῦδε προπαρασκευάσῃ μελλούσας συμπαθείας, καὶ ἵνα φανῇ πατρικὴ καὶ φιλόστοργος ἀπέναντι οἱουδήποτε ἄλλου, μὴ στέργοντος νὰ τὴν παρακολουθήσῃ.

Ζητεῖτε παρ' ἡμῶν τὴν ἐπιψήφισιν νέων φόρων, ὅπως δῆθεν διευκολύνητε τὴν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν συγκοινωνίαν καὶ τὰς προτάσεις ταύτας ρίπτετε ἐντὸς τοῦ ἐθνικοῦ τούτου Συνεδρίου, πότε, Κύριοι; Ὅτε ὁ τρισάθλιος οὗτος λαός, κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος, στερεῖται τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, ὅτε ὁ γεωργός, ἀφοῦ ἐπὶ ἓν ὁλόκληρον ἔτος ἐπότισε τὸ χῶμα διὰ τοῦ ἱδρῶτος αὐτοῦ, βλέπει κατεστραμμένας πάσας τὰς ἐλπίδας του, καὶ ἵσταται παράλυτος ἐνώπιον τῶν πεινώντων τέκνων του, ὡς ἐν ἀγωνίᾳ θανάτου, ὅτε τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον τήκεται ἐν ἀδρανείᾳ, ὅτε ὁ ἕλλην ἐργάτης, καὶ ἐκ τῆς φυγαδεύσεως τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς ἐπικρατούσης γενικῆς χρεωκοπίας, διατελεῖ ἐν ὀκνη-

ρίᾳ, ἐπικαλούμενος τὴν ἐξ ὕψους ἀντίληψιν, ὅτε ὁ ναύτης θεωρεῖ δακρύων τὸ σκάφος σηπόμενον ἐν τῷ λιμένι, ἀντὶ ἐπ' αὐτοῦ ὑπερηφάνως νὰ διαπορθμεύῃ τὰ πελάγη! Μὰ τὴν ἀλήθειαν, Κύριοι, πρέπει, ἢ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ ἐν τῷ κονιορτῷ τῶν γραφείων τῆς πρωτευούσης ἐνδιαιτώμενοι ἀδιαφοροῦσι καὶ τυφλώττουσιν, ἢ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἐπέπτωτο οὐχὶ πλέον οἱ ξένοι, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοὶ νὰ ἐμπαίξωμεν λαὸν ἀληθῶς ἄξιον καλλιτέρας τύχης, ἀλλὰ σκληρῶς καταδεδικασμένον νὰ εἶναι ἀενάως τὸ ἕρμαιον τοῦ τυχόντος.

Τί ἐπιζητεῖτε, Κύριοι, διὰ τῶν προτεινομένων φόρων; Ἀναντιρρήτως θέλετε ν' αὐξήσητε τοὺς πόρους τῆς ἐπικρατείας. Καὶ δὲν γνωρίζετε σεῖς, ὅτι οἱ πόροι οὗτοι ὑπάρχουσιν, ὅτι ὁ θεὸς τῆς Ἑλλάδος ἐπεδαψίλευσεν αὐτοὺς ἀφθόνους, ἀλλ' ὅτι μέχρι τοῦδε ἀναιδῶς ἐκλάπησαν ἢ κατησωτεύθησαν; Δὲν γνωρίζετε σεῖς, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τὸν φόρον αὐτοῦ πληρώνει ὑπὸ τὴν μάστιγα τῶν εἰσπρακτόρων σας, καὶ ὅτι οἱ ἱδρῶτες του κατασταλάζουσι, δὲν ἀποταμιεύονται πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν, ἀλλ' ὅτι ὑπῆρξαν πάντοτε τῆς ἁρπαγῆς τὸ ἕρμαιον καὶ τῆς διαφθορᾶς τὸ μέσον; — Δὲν γνωρίζετε πάντα ταῦτα;

Ἂν στερώμεθα συγκοινωνιῶν, ἂν ὡς ἐκ τούτου κινδυνεύῃ σήμερον ἡ ἀσφάλεια τοῦ πολίτου, ἄν, ὅπως μεταβῶμεν ἀπὸ ἑνὸς εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς ἐπικρατείας, ἔχωμεν ἀνάγκην ἐνόπλων συνοδειῶν, ὡς ἐν καιρῷ πολέμου, πταίει ἆρά γε κατὰ τοῦτο τὸ ἀνεπαρκὲς τῶν προσόδων, ἢ πᾶσα εὐθύνη πρέπει νὰ πέσῃ ἐπὶ ἐκείνων οἵτινες μέχρι τοῦδε τὰς ἐσφετερίσθησαν ἢ ἀκαταλλήλως διεχειρίσθησαν τὸν δημόσιον πλοῦτον;

Σᾶς κατέλαβεν ἡ μονομανία τῶν οἰκονομιῶν. Τίποτε παράδοξον. Φαίνεται πεπρωμένον πᾶσα ἐποχὴ νὰ διέπηται ὑπὸ μιᾶς μονομανίας. Οὐδὲν παράδοξον, ἑπομένως, ἂν καὶ ὑμεῖς σήμερον ἐνεργεῖτε ὑπὸ τὴν πίεσιν τοιαύτης μονομανίας. Περιτέμνετε τὸν προϋπολογισμόν σας πανταχόθεν, ρίπτετε εἰς τὰς ὁδοὺς ἀπείρους οἰκογενειάρχας, στεροῦντες ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, ἐν στιγμῇ καθ' ἣν αἱ πλεῖσται τῶν κυριωτέρων ἐπαρχιῶν μαστίζονται ὑπὸ ἐκτάκτου σιτοδείας· ἔστω, Κύριοι· ἀλλ' ἐνῷ ἐπιχειρεῖτε ἐπιχειρήματα τοιαῦτα, τολμᾶτε νὰ ἐπιβαρύνετε τὸ ἔθνος, εἰσάγοντες εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας νέα πρόσωπα· καὶ πῶς δύνασθε νὰ δικαιολογηθῆτε, ἀφίνοντες ἀνέπαφα ἄλλα κακὰ μεγαλείτερα, ἐκεῖ ὅπου ἡ καυτηρίασις ἔπρεπε νὰ εἶναι βαθεῖα καὶ ὁ πέλεκυς νὰ πέσῃ κοπτερώτατος;

Εὐελπιστῶ, Κύριοι, ὅτι ἡ Βουλὴ αὐτὴ δὲν θέλει σᾶς παρακολουθήσει εἰς τὴν τρικυμιώδη πορείαν σας, καὶ ὅτι οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν θέλει τολμήσει νὰ ἀναδεχθῇ τοιαύτην καὶ τηλικαύτην εὐθύνην. Ζητεῖτε φόρους ἵνα διευκολύνητε τὴν συγκοινωνίαν, ὅπως κατασκευάσητε δρόμους, ἀνορθώσητε γεφύρας, ἀνασκευάσητε αὔλακας. Ἀλλά, σᾶς ἐρωτῶ, οἱ δρόμοι τῆς Κεφαλληνίας καὶ τῆς Κερκύρας, ἀριστουργήματα τέχνης, ἐξαγόμενον πεντήκοντα ἐτῶν μόχθων καὶ δαπανῶν, ἐν χώρᾳ ὅπου ὑπάρχει ἐν ἐνεργείᾳ φόρος περὶ ὁδοποιΐας, εἰς ποίαν κατάστασιν εὑρίσκονται σήμερον; Τὰς ὁδοὺς ταύτας σεῖς τὰς παρελάβατε σώας καὶ σήμερον ἀπέβησαν ἀδιάβατοι. Ἐὰν λοιπὸν δὲν ἀνεδείχθητε ἱκανοὶ νὰ συντηρήσητε τὰ καλῶς ἔχοντα, πῶς ἀπαιτεῖτε ἡμεῖς νὰ ἐμπιστευθῶμεν εἰς χεῖρας σας νέους φόρους, ὅπως δι' αὐτῶν ἀνορθώσητε τὰ μὴ ὑπάρχοντα;

...Δὲν προβαίνω, Κύριοι, περαιτέρω. Ἐπαναλαμβάνω ὅμως καὶ πάλιν, καθόσον ἐνδιαφέρει καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν ὑπόληψίν μας, ἐνδιαφέρει τὴν θέσιν τοῦ ζητήματος, ὅτι ἡμεῖς δὲν συζητοῦμεν τὰς ὑποβαλλομένας προτάσεις ὑπὸ ἀπόλυτον καὶ γενικήν τινα ἔποψιν, ἀλλ' ὅτι τὰς βασανίζομεν σχετικῶς πρὸς τὴν ἐνεστῶσαν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, κυρίως δὲ σχετικῶς πρὸς τὴν ἐμπιστοσύνην ἣν τὸ ἐνεστὼς ὑπουργεῖον ἐμπνέει πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὅτι ἡ κυβέρνησις, διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτῆς, ὁμοιάζει πρὸς ἐκεῖνον ὅστις χάριν ἐ-

λεημοσύνης δῆθεν ἤθελε προσφέρει εἰς τὸν πεινῶντα, ἀντὶ ἄρτου, πολυτελῆ καρυκεύματα· ὅτι τοιαῦτα μέτρα ἡμεῖς θέλομεν τὰ θεωρεῖ ὡς ἀληθῆ ἐμπαιγμόν, ἐνόσῳ βλέπομεν κατασπαταλωμένην τὴν περιουσίαν τοῦ ἔθνους, καὶ δι' αὐτῆς τρεφομένους τοὺς λύκους τῆς πολιτείας· ὅτι, ἂν μέχρι τοῦδε ἀνεδείχθητε ἀνάξιοι νὰ συντηρήσητε, πολλῷ μᾶλλον δικαιούμεθα νὰ σᾶς θεωρῶμεν ἀναξίους νὰ ἀνοικοδομήσητε· ὅτι ἑπομένως διὰ τῶν ἀχωνεύτων καὶ παρακαίρων προτάσεών σας διακωμῳδεῖτε τὸν λαὸν καὶ πράττετε ἀξιόμεμπτον δημοκοπίαν. (Εὖγε! Εὖγε! χειροκροτήματα).

Ἀγόρευσις ἐν τῇ Βουλῇ τῇ 18ῃ Ἰανουαρίου 1867 πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ὑποβληθέντων ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως Ἀλεξ. Κουμουνδούρου νομοσχεδίων χάριν τῶν πολεμικῶν τῆς χώρας παρασκευῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Κρητικῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἔντιμοι Βουλευταί!

Ἀνεδέχθημεν νὰ κυβερνήσωμεν τὴν Ἑλλάδα, εἶπεν ὁ πρωθυπουργὸς ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου, ἀνεδέχθημεν νὰ κυβερνήσωμεν τὴν Ἑλλάδα ἐν στιγμαῖς, καθ' ἃς ἡ πολιτεία κλυδωνίζεται, ὅτε ἡ ἰσχὺς τῶν νόμων ἐχαλαρώθη, ἐνῷ ὁ στρατὸς χρήζει ριζικῆς διοργανώσεως, ἐνῷ ἡ δημοσία ἀσφάλεια κατήντησε φάσμα, ὅτε ἡ οἰκονομικὴ δυσχέρεια ἐκορυφώθη.

Καὶ ὡσὰν πάντα ταῦτα μὴ ἦσαν ἐπαρκῆ, προσέθηκεν ὁ πρόεδρος τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἀνεδέχθημεν νὰ κυβερνήσωμεν ἐν ἡμέραις καθ' ἃς κύκλῳ ἡμῶν αἱματηραὶ καταστροφαὶ διαταράττουσιν ἐκ βάθρων τὴν κοινωνίαν ἅπασαν καὶ διεγείρουσιν ἐν ἡμῖν τὸ ἀκατάσχετον ἐκεῖνο αἴσθημα τῆς συμπαθείας ὅπερ, πηγάζον ἐκ τῶν δεσμῶν τοῦ αἵματος, ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ θρησκεύματος, τῆς γλώσσης, τῶν βασάνων, τῶν ἐλπίδων, τῶν παραδόσεων, ἀποβαίνει σεβαστόν, ἀποβαίνει ἱερόν, ἀποβαίνει ἀκατάσχετον.

Καὶ τοὺς λόγους τούτους ἐχειροκρότησεν ἡ Βουλή, Κύριοι, διότι συνησθάνθη ὅτι δι' αὐτῶν ἐθίγετο ἡ μυστηριώδης ἐκείνη χορδὴ ἥτις, διατηρηθεῖσα ἀδιάφθορος ἐν τῇ καρδίᾳ παντὸς Ἕλληνος, προθύμως ἀνταποκρίνεται καὶ ἀντηχεῖ ἐναρμονίως ὁσάκις εὑρίσκονται δάκτυλοι ἱκανοὶ νὰ τὴν κρούσωσιν, ἱκανοὶ νὰ τὴν ζωογονήσωσιν.

Ἐννοῶ, Κύριοι, τὴν ἀκροσφαλῆ θέσιν εἰς ἣν ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων ἴσως τῆς συστάσεώς της εὑρέθη ἡ παροῦσα κυβέρνησις· ἐκτιμῶ δεόντως τὴν ἀνάγκην, ἥτις ὑπεχρέωσεν αὐτὴν νὰ σταθμίσῃ αὐστηρῶς πᾶσαν φράσιν, καὶ πᾶσαν λέξιν τοῦ προγράμματός της, ἐνίοτε δὲ νὰ προσφύγῃ καὶ εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς ἐκείνους ἑλιγμούς, δι' ὧν μόνη ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα δύναται νὰ περικαλύψῃ τοὺς προφανεστέρους πόθους, τὰς ἀμετατρεπτοτέρας πεποιθήσεις. Ἐννοῶ πάντα ταῦτα καὶ ἐπαινῶ τὴν σύνεσιν καὶ τὰς προφυλάξεις τῶν ὑπευθύνων ὑπουργῶν τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν τούτοις ἔκτακτα μέτρα, ἐξαιρετικαὶ πρόνοιαι καθίστανται ἀναπόφευκτοι πρὸς πραγματοποίησιν τῶν ὑποσχέσεων τῆς κυβερνήσεως, καὶ τὰ μέτρα ταῦτα ἤρχισαν ἤδη νὰ ἐκτυλίσσωνται ἐνώπιον ἡμῶν, καὶ νὰ ὑποβάλλωνται εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς ἀντιπροσωπείας, ἄνευ ἀναβολῆς χρόνου, τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο, καὶ μετὰ ταχύτητος ἀναλόγου πρὸς τὴν σπουδαιότητα τῶν περιστάσεων αἵτινες πανταχόθεν μᾶς πολιορκοῦσι καὶ μᾶς πιέζουσιν· ἡ δὲ Βουλὴ προτίθεται βεβαίως νὰ τὰ παραδεχθῇ, διότι συναισθάνεται ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ παντός. Τοιαύτη τοὐλάχιστον εἶναι ἡ ἀτομική μου πεποίθησις, τοιαύτη ἡ ἀ-

πόφασις ἥτις ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους θέλει καθοδηγήσει τὴν ψῆφον καὶ τὴν διάνοιάν μου.

Ἤδη ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργὸς καὶ ὁ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ναυτικῶν προσήγαγον νομοσχέδια, δι' ὧν πρώτην φορὰν ἡ ἐλευθέρα Ἑλλὰς πρόκειται νὰ παρασταθῇ ἑτοίμη πρὸς ματαίωσιν παντὸς ἐνδεχομένου κινδύνου, ἡ δὲ κυβέρνησις, σχολιάζουσα τὰ νομοσχέδια ταῦτα, ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἀληθῆ θέσιν τῶν πραγμάτων, καὶ ὑπέδειξεν ἡμῖν τὸν σκοπὸν πρὸς ὃν ἀπεφάσισε νὰ βαδίσῃ μετ' εὐσυνειδησίας καὶ μετὰ θάρρους. Εὐλογημένη ἡ ὥρα! Ἀλλ' ἡ ἐπαύξησις τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν στρατιωτικῶν τῆς Ἑλλάδος δυνάμεων συνεπιφέρει ἀναγκαίως τὴν ἐπαύξησιν τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ τὴν ἀνεύρεσιν νέων πόρων, πρὸς ἀντιστάθμισιν τῆς ὑπερόγκου δαπάνης εἰς ἣν θέλει ὑποβληθῇ τὸ ἔθνος. Ἑπομένως νέοι πόροι, νέα δάνεια,—καθόσον ταῦτα πάντα συνέχονται ἀδιαρρήκτως, οὐδ' ἐπιτρέπεται νὰ τὰ διαζεύξωμεν, ἂν ἀληθῶς ἐπιποθῶμεν νὰ ἴδωμεν πραγματουμένας τὰς ἐλπίδας, ἐξασφαλιζομένας τὰς προσδοκίας μας.

Ἀλλ' ἐνῷ καταλαμβάνω, Κύριοι, τὴν βαρύτητα τῶν περιστάσεων, καὶ ἐκ τῶν προτέρων παραδέχομαι τὴν ἀνάγκην τῶν θυσιῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲν δύναμαι νὰ ἀποκρύψω εἰς ὑμᾶς ὅτι σήμερον πλέον παρά ποτε συναισθάνομαι ἐπίσης τὴν ἀκαταμέτρητον εὐθύνην τοῦ βουλευτοῦ καὶ τρέμω ἀναλογιζόμενος τὸν ὄγκον τῆς ἐντολῆς ἣν μοὶ διεπιστεύθη λαὸς ἐξηντλημένος, ἀδίκως συκοφαντούμενος, ἀδίκως περιφρονούμενος, καὶ δικαίως ἀπαιτῶν παρὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ ἴσην πρὸς τὰ παθήματά του αὐταπάρνησιν καὶ παρρησίαν.

Πρέπει λοιπὸν νὰ λαλήσωμεν, Κύριοι, καὶ νὰ λαλήσωμεν σαφῶς, διότι ἡ θέσις τῆς κυβερνήσεως διαφέρει μεγάλως ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ βουλευτοῦ. Ἐν τῇ νομοτελεστικῇ ἐξουσίᾳ κανὼν ἀμετάτρεπτος καὶ σταθερὸς ἂς ὑπάρξῃ ἡ σύνεσις, ἐπὶ τῶν χειλέων τοῦ βουλευτοῦ ἂς ἀνατείλῃ ἡ ἀλήθεια. Ὅ,τι οἱ ὑπεύθυνοι ὑπουργοὶ τῆς Ἑλλάδος δὲν ἠδύναντο νὰ προφέρωσιν, ἡ γλῶσσα τοῦ ἀντιπροσώπου πρέπει σήμερον νὰ τὸ εἴπῃ. Διότι ἔφθασεν ἡ ὥρα καθ' ἣν ὁ κόσμος ὅλος πρέπει νὰ μάθῃ ποῖαι αἱ ἀπαιτήσεις τῆς Ἑλλάδος, ποῖος ὁ ἀληθὴς λόγος τῆς φθίσεως ἥτις κατατρώγει τὰ σπλάγχνα μας, ποία ἡ θεραπεία δι' ἧς δύνανται νὰ οὐλωθῶσιν αἱ πληγαί μας, καὶ πρέπει νὰ μάθωσιν οἱ δυνατοὶ τῆς γῆς ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον νὰ θεωρηθῶμεν ἡμεῖς παραίτιοι τοῦ φοβεροῦ ἀναβρασμοῦ ὅστις συνταράττει τὴν κοινωνίαν ἅπασαν.

Ἂς μείνῃ λοιπὸν ἡ κυβέρνησις αὐστηρῶς περιωρισμένη ἐν τῷ προγράμματί της· οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν θέλει ἐκβιάσει τὴν σύνεσιν καὶ τὴν διάνοιάν της. Ἐγώ, ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐνῷ προτίθεμαι νὰ τὴν ὑποστηρίξω πάσαις δυνάμεσιν, αἰσθάνομαι ἀφ' ἑτέρου τὴν ἀνάγκην νὰ δικαιολογήσω τὴν ψῆφον καὶ τὴν πορείαν μου, οὐ μόνον διότι θεωρῶ τὴν σιωπὴν ἀσυγχώρητον παραβίασιν τῶν βουλευτικῶν μου καθηκόντων, ἀλλὰ διότι πρεσβεύω ὅτι ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ μόνος ὁ λόγος εἶναι ἡ ἰσχὺς τῶν ἀδυνάτων, διότι θεωρῶ ἀπάδουσαν πρὸς τὴν τιμὴν καὶ τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος τὴν σιγὴν τοῦ ἔθνους, ἐν στιγμαῖς καθ' ἃς παριστάμεθα ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τῶν λαῶν καὶ ἔχομεν ἀνάγκην νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὴν ἀπόφασιν τῆς κοινῆς γνώμης.

Δὲν πρόκειται, Κύριοι, ἀνοήτως καὶ προδοτικῶς ἴσως νὰ ἐκτοξεύσωμεν ὕβρεις καὶ νὰ προκαλέσωμεν παρακαίρως ρήξεις δυναμένας νὰ ἐπιφέρωσι σπουδαιοτάτας συνεπείας· πρόκειται ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ δικαιολογηθῶμεν ἐπιψηφίζοντες καὶ παραδεχόμενοι ἀγογγύστως μέτρα βαρύτατα καὶ ἐπαχθῆ, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἀποκρούσωμεν τὰς μομφὰς αἵτινες πανταχόθεν ἐπιρρίπτονται κατὰ τῆς Ἑλλάδος, διασαφίζοντες τὰ γεγονότα καὶ καταδεικνύοντες τὴν ἰσχὺν τῶν περιστάσεων, αἵτινες πειθαναγκάζουσιν ἡμᾶς νὰ φροντίσωμεν πρὸς ἐ-

ξασφάλισιν τῆς ὑπάρξεως καὶ τῶν συμφερόντων τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Τίς δύναται, Κύριοι, νὰ μᾶς ἐπικρίνῃ διὰ τοῦτο; Καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν αὐτοὶ οἱ προστάται καὶ εὐεργέται τῆς Ἑλλάδος νὰ μὴ κολακευθῶσι βλέποντες ὅτι τὸ φυτὸν ἐκεῖνο, ὅπερ διὰ τοῦ αἵματός των ἐπότισαν καὶ διὰ τῶν χειρῶν των ἐκαλλιέργησαν, ἤρχισε τέλος ν' ἀποδίδῃ τοὺς πρώτους του καρποὺς καὶ νὰ παρίσταται ἐνώπιόν των ἐν πάσῃ τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ὡραιότητι;

Πρόκειται νὰ ὑποβληθῇ τὸ ἔθνος εἰς δεινὰς στενοχωρίας, καὶ θὰ φοβηθῶμεν ἡμεῖς νὰ ἐκφράσωμεν τοὺς κινδύνους ὑφ' ὧν περιστοιχιζόμεθα καὶ νὰ διακηρύξωμεν συνάμα τὰ παθήματα καὶ τὰς προσδοκίας μας; Πέπρωται ἄρά γε ν' ἀναδειχθῶμεν ἡμεῖς κατώτεροι τῶν γενναίων προπατόρων μας, οἵτινες κατὰ τὸ 1821 συνέταξαν ἐν Ἐπιδαύρῳ τὴν ἀείμνηστον Διακήρυξίν των;

Βεβαίως, Κύριοι, ἐν τῷ βίῳ τῶν ἐθνῶν ἠρέμα ἀναπτυσσομένῳ ἡ ἥσυχος, ἡ γαληνιαία διεξαγωγὴ τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἡ κανονικὴ κίνησις τῆς κυβερνητικῆς μηχανῆς καθίστησιν ἐλαφροτέραν τὴν εὐθύνην τοῦ βουλευτοῦ· ἀλλ' ὅταν ἐκ μιᾶς ἀναφύωνται μεγάλα ἐθνικὰ ζητήματα, ὅταν ἡ ἀντιπροσωπεία προσκαλῆται ν' ἀποφανθῇ περὶ τῆς τύχης φυλῆς ἀκεραίας, ἐνῷ ἕκαστος ἡμῶν συναισθάνεται ὅτι πᾶσα φράσις, πᾶσα λέξις πίπτουσα ἀπὸ τῶν χειλέων του, ἀφ' ἑνὸς μὲν παρεξηγουμένη δύναται ν' ἀνορύξῃ τάφους, νὰ γίνῃ πλήμμυρα αἵματος, κήρυγμα θανάτου, ὕμνος νεκρώσιμος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι πᾶσα ἀπόφασις, ὑπαγορευομένη ὑπὸ τῆς δειλίας ἢ ὑπὸ παιδαριώδους ἀμφιταλαντεύσεως, δύναται ἐκ μιᾶς νὰ κόψῃ τὸ τελευταῖον νῆμα δι' οὗ συνέχονται τοσαῦται γλυκύταται ἐλπίδες, νὰ καταστείλῃ τοὺς παλμοὺς τοσούτων γενναίων καρδιῶν, ν' ἀπορροφήσῃ καὶ αὐτὴν τὴν τελευταίαν ἰκμάδα δι' ἧς μέχρι τοῦδε ἔζησεν ἡ τάλαινα, ἡ τρισαθλία Ἑλλάς, ὤ! τότε, Κύριοι, ἡ εὐθύνη τοῦ βουλευτοῦ μεγαλύνεται, ἐξογκοῦται, καὶ οἱ λόγοι καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ φέρωσιν οὐχὶ τὴν σφραγῖδα τῆς στιγμιαίας ἐξάψεως καὶ τοῦ κομματικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ τὸν τύπον τῆς σπουδαίας μελέτης, τῆς ἀπεράντου ἐκείνης στοργῆς, ἥτις ὀφείλει νὰ ἐμπνέῃ τὰ τέκνα ὁσάκις ἐκ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν κρέμαται ἡ ζωὴ ἢ ὁ θάνατος φιλοστόργου καὶ περιποθήτου μητρός.

Τοιαύτη εἶναι ἡ θέσις εἰς ἣν εὑρισκόμεθα, Κύριοι, ἐνώπιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐνώπιον τῶν εὐεργετίδων Δυνάμεων, ἐνώπιον τοῦ κόσμου ὅλου. Ἐγὼ δὲ τὴν ἀποδέχομαι μετ' ἀγαλλιάσεως, καὶ εὐχαριστῶ τὸν Ὕψιστον ὅτι μοὶ ἐπέτρεψε νὰ ζήσω ἵνα καὶ ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ τούτου βήματος διακηρύξω τὰς πεποιθήσεις μου, καθὼς τὰς διεκήρυττα ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Ἰονίου Βουλῆς καὶ τὰς ἀπηύθυνα πρὸς τὸν κραταιὸν θρόνον τῆς φιλελευθέρας Ἀλβιῶνος.

Ἄλλως πόθεν προέρχεται, Κύριοι, ὁ ἔκτακτος ὀργασμὸς ὑφ' οὗ κατακυριεύεται σήμερον ὁ λαὸς οὗτος ἐπὶ τῇ ἁπλῇ νύξει ζητημάτων μακρόθεν σχετιζομένων μετὰ κρυφιωτέρων αὐτοῦ πόθων; Διατί τάχα ἐπὶ τοῦ μετώπου ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἀκροατῶν διαγελᾷ ἀπροσδοκήτως χαραυγή, καὶ διατὶ ἐν τοῖς βλέμμασιν ὑμῶν σπινθηροβολεῖ μυστηριώδης τις ἀκτίς, ὡς ἂν ἐπρόκειτο ν' ἀπαυγάσῃ ἐκεῖθεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ ἀπὸ τοσούτων ἤδη ἐτῶν διατελέσαν κεκρυμμένον ὑπὸ τὸ παχύ, ὑπὸ τὸ ὁμιχλῶδες κάλυμμα τῶν παθῶν καὶ τοῦ φατριασμοῦ;

Διατὶ πλέον παρά ποτε σήμερον φιλήσυχοι πολῖται, πλούσιοι καὶ πένητες, συνέρχονται, συνωθοῦνται ἐντὸς τῆς πενιχρᾶς ταύτης αἰθούσης, διατὶ ἐν μέσῳ τῆς ἐπικρατούσης σιγῆς ἀκούω μυστηριωδῶς κρούοντα τὴν ἀκοήν μου τὸν παλμὸν τοσούτων καρδιῶν, καὶ διατὶ κύκλῳ τοῦ προσώπου μου περιίπταται τώρα ἡ φλογώδης ἀναπνοή, ἥτις ἐξέρχεται ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ κόσμου τούτου, ζωογόνος ὡς αἱ θερμαὶ αὖραι τῆς ἀνοίξεως, ἀπειλητικὴ ὡς ἡ πνοὴ τῶν ἀνέμων τῆς ἐρήμου;

Ποῖος ὑπῆρξεν ὁ λόγος, ποῖον τὸ σύνθημα, ποία ἡ δύναμις ἥτις διήγειρεν ἡμᾶς ἐκ τοῦ ληθάργου; Πῶς εἰσήλασεν αἴφνης εἰς τὰ στήθη μας τὸ πνεῦμα τῆς ζωῆς καὶ ποία πλαστουργὸς ἐνέργεια ἠλέκτρισε τοὺς μοχλοὺς τοῦ ὀργανισμοῦ μας, διαταράξασα ἐκ βάθρων τὸ αἷμα ὅπερ ἐσήπετο λιμνάζον ἐντὸς τῶν νεκρωμένων ἀρτηριῶν μας;

Διατί τάχα ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, ὅπου ἀντήχησαν ἄλλοτε θορυβώδεις διαπληκτισμοί, πικροὶ γέλωτες, ἄγριαι φωναί, αἱματηραὶ ὕβρεις, ἡ Ἑλλὰς παρίσταται σήμερον ἐν πάσῃ τῇ σεμνότητι αὐτῆς, ὑπερήφανος, περιβεβλημένη τὴν σιδηρᾶν πανοπλίαν τῶν αἰωνίων καὶ ἀπαραγράπτων αὐτῆς δικαιωμάτων, ἄκαμπτος ἐν τῇ πτωχείᾳ της, πανίσχυρος ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ της, ἀγερώχως ἐπιδεικνύουσα τὸν ἀρχαῖον χιτῶνα τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξης της, θαυμασίως μεταμορφωθέντα πάλιν εἰς αὐτοκρατορικὴν πορφύραν δι' αἵματος; (Ῥαγδαῖα χειροκροτήματα).

Διατί, Κύριοι;

Διότι εἶπεν ὁ Θεὸς ὅτι ἡ γῆ ἐκείνη, ἥτις ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ὁ ἀνθὼν τῶν ἰδεῶν, ἡ μήτρα ἔνθα ἐκυοφορήθη ὁ σπόρος τῆς ἐλευθερίας, ὅπου ηὔξησεν, ἠνδρώθη τὸ δένδρον τοῦ πολιτισμοῦ, ὅπου ἐκαρποφόρησε τὸ δένδρον τῆς θείας ἐνσαρκώσεως, εἶπεν ὁ Θεός, ὅτι ἡ γῆ ἐκείνη δὲν ἔπρεπε νὰ μείνῃ στεῖρα.

Οὔτε ὁ πέλεκυς τῆς κατακτήσεως, οὔτε αἱ δῃώσεις, οὔτε αἱ καταστροφαὶ ἴσχυσαν νὰ καταστρέψωσι τὰς ῥίζας τῆς γιγαντιαίας δρυός! Κύκλῳ τοῦ ἀπηρχαιωμένου κορμοῦ, εἶπεν ὁ Θεὸς νὰ βλαστάνωσιν ἀενάως ἀειθαλεῖς παραφυάδες, καὶ ἐκ τοῦ φλοιοῦ τοῦ δένδρου ν' ἀναφύωνται νέοι κλάδοι, νέα φύλλα.

Ἡ ψυχὴ τῆς Ἑλλάδος περικλεισθεῖσα ἐντὸς στενοχώρου εἱρκτῆς, ἀνηλεῶς δεσμευθεῖσα, διέφυγε, Κύριοι, ἐκ τοῦ ζοφεροῦ καταγωγίου, ὅπου ἄσπλαχνοι δεσμοφύλακες προσεπάθησαν νὰ τὴν θάψωσι, καὶ ἀφοῦ διέτρεξε τὰ ὄρη τῆς Ἠπείρου, ἀφοῦ ἠσπάσθη τὰς κορυφὰς τοῦ Πίνδου καὶ τοῦ Ὀλύμπου, ἀφοῦ ἐνηγκαλίσθη τὴν Κρήτην, ἦλθε καὶ παρεκάθισε μεθ' ἡμῶν. Σεῖς εἶσθε σήμερον ἡ ψυχὴ τῆς Ἑλλάδος.

Καὶ τὸ βῆμα τοῦτο καὶ τὰ ψυχρὰ ἐκεῖνα ἑδώλια, καὶ τὰ περιεστῶτα πλήθη, καὶ ὁ θρόνος τοῦ Προέδρου, καὶ ὁ ἀὴρ ὃν ἀναπνέομεν, καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ βασιλέως, πάντα ταῦτα σήμερον εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς Ἑλλάδος. Ἂς παύσωσι λοιπὸν πρὸς στιγμὴν τὰ πάθη, (συνεχῆ χειροκροτήματα διακόπτουσι τὸν ἀγορεύοντα), ἂς σβεσθῶσιν αἱ ἔριδες, ἂς ἐκλείψωσιν αἱ ἀτομικότητες, ἂς σιγήσῃ ἡ τρικυμία τοῦ συνήθους κοινοβουλευτικοῦ βίου, διότι Βασιλὶς καὶ κυρίαρχος μόνη πρέπει νὰ λαλήσῃ καὶ νὰ εἰσακουσθῇ ἡ ψυχὴ τῆς Ἑλλάδος.

Ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀπεχωρίσθημεν, Κύριοι, κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰανουάριον ἤρχισαν ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ νὰ κυοφορῶνται μεγάλαι πολιτικαὶ μεταβολαί. Τὰ παρὰ τὸν Ἄλβιν Δουκᾶτα ὑπῆρξαν ἡ αἰτία σπουδαίας ἀναστατώσεως, καθὼς πολλάκις μικρὸν καὶ ἀσήμαντον κέντημα διεγείρει ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ ὀργανισμῷ ἐπικίνδυνα νευρικὰ νοσήματα. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος ὁ δέκατος ἔνατος αἰὼν θέλει διαλάμπει ἐν μέσῳ τοῦ κοιμητηρίου τοῦ παρελθόντος, οὐχὶ ὡς ἡμίσβεστος νεκρικὴ λυχνία, ἀλλ' ὡς φαεινότατος ἀστὴρ ἀνημμένος παρ' αὐτῆς τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου.

Τὰ αἵματα καὶ ἡ θυελλώδης ἐμφάνισις τῆς πρώτης Γαλλικῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ ἀνέγερσις καὶ ἡ πτῶσις τῶν Βουρβώνων, ἡ συνταγματικὴ ἐπανάστασις τῶν 1830, ἡ Γαλλικὴ Δημοκρατία, ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος, πάντα ταῦτα θέλουσι μείνει γεγραμμένα ἐν ταῖς δέλτοις τῆς Ἱστορίας, καθὼς ἀναγράφονται

ἐπὶ τῶν Μαυσωλείων τὰ ὀνόματα τῶν τεθνεώτων· ἀλλ' ὅ,τι πέπρωται νὰ ζήσῃ ζωὴν αἰωνίαν, νὰ καταστείλῃ καὶ αὐτὴν τὴν καταστρεπτικὴν ἐνέργειαν τοῦ χρόνου, ἀενάως ἐνισχυόμενον καὶ κραταιούμενον, ἀναντιρρήτως, Κύριοι, εἶναι τὸ δόγμα τῶν Ἐθνικοτήτων.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐξελέγχθη παρὰ τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ ἵνα παραλάβῃ ἐν τοῖς σπλάγχνοις αὐτοῦ καὶ ἐπῳάσῃ τὸν πολύτιμον σπόρον. Οὐδὲ παρῆλθε χρόνος πολὺς καὶ ἀπὸ ἄκρας εἰς ἄκραν τῆς Ἑλλάδος ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται τὰ συμπτώματα τῆς θαυμασίας ἐνσαρκώσεως. Διῃρημένη ἡ ἡμετέρα φυλὴ εἰς ἀναρίθμητα κλάσματα, ὀρφανή, καθῃμαγμένη, ἔδειξεν ἀπὸ τετρακοσίων ἤδη ἐτῶν ὅτι εἶχε πλήρη συναίσθησιν τῆς ἐντολῆς της, οὐδεμίαν δὲ παρέλιπεν εὐκαιρίαν ἵνα μαρτυρήσῃ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας τοῦ δόγματος ὅπερ θεόθεν εἶχε παραλάβει. Συνωμοσίαι ἐπὶ συνωμοσιῶν, ἐπαναστάσεις ἐπὶ ἐπαναστάσεων, σφαγαί, βάσανα, ἀκαταλόγιστοι συμφοραὶ ὑπῆρξαν τὰ φαινόμενα τοῦ ἐμβρυϊκοῦ οὕτως εἰπεῖν βίου τῆς μεγάλης, τῆς ἱερᾶς ταύτης ἰδέας. Ὑπηρέται τοῦ αὐτοῦ δόγματος, καίτοι διαχωριζόμενοι ὑπὸ τοῦ μακροῦ διαστήματος διακοσίων περίπου ἐτῶν, ὑπῆρξαν κατὰ τὰ 1686 ὁ ἀείμνηστος Θεόφιλος καὶ ὁ Γερμανὸς κατὰ τὸ 1821, ὁ λεοντόκαρδος Κούρμας καὶ ὁ μεγαλομάρτυς Ἀθανάσιος Διάκος, ὁ Πάνος Μεϊντάνης καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος, ὁ Ἀγγελῆς Σουμήλας καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Σπαθόγιαννος καὶ ὁ Νικήτας. Καὶ ὅμως, ἀπέναντι τῆς πασιφανοῦς ταύτης ἐνεργείας τοῦ ἑλληνισμοῦ, οἱ λαοὶ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἔμενον ἀνάλγητοι, ἀπαθεῖς, καὶ ἐνῷ οἱ Φιλικοὶ συνεσκέπτοντο, ἐνῷ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος κατέθετεν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου του τὸν φοβερὸν ὅρκον, ἐνῷ ἐτροχίζετο παρ' ἡμῖν ἐν κρυπτῷ ἡ μάχαιρα καὶ ἔρρεεν ἐν παραβύστῳ ἐκ τῆς χύτρας ὁ μόλυβδος πρὸς κατασκευὴν τυραννοκτόνων σφαιρῶν, ἐκεῖ ἐγεννᾶτο τὸ τερατωδέστερον ἀποκύημα τοῦ αἰῶνος τούτου, ἡ Ἱερὰ συμμαχία, καὶ συνετάττοντο συνθῆκαι δι' ὧν ἄλλα μὲν ἔθνη κατεσπαράττοντο, ἄλλα δὲ κατεδικάζοντο νὰ ζήσωσιν αἰωνίως ἐντὸς τῶν στενωτάτων ὁρίων ἅτινα εὐηρεστήθησαν νὰ χαράξωσιν ἀνατόμοι διπλωμάται.

Ἀπέναντι τῆς ἀπελπιστικῆς ταύτης πολιτικῆς τῶν μεγάλων χριστιανικῶν τῆς Εὐρώπης δυνάμεων ἡ Ἑλλάς, πιστὴ εἰς τὴν ἀποστολήν της, ἐγείρεται πάλιν καὶ προκηρύσσει τὸ δόγμα τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος, ὡσανεὶ διαμαρτυρομένη μόνη κατὰ τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς, ὡσανεὶ προαισθανομένη τὴν προσεχῆ βασιλείαν τῶν ἰδεῶν της.

Καὶ τότε οἱ σπινθῆρες τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ Ἱεροῦ ἀγῶνος ἐκσφενδονίζονται μέχρι περάτων τῆς γῆς, ἀναφλέγεται ἐκ μιᾶς τὸ αἷμα τῶν φιλελευθέρων· γεννᾶται ἐκ τοῦ ἑλληνισμοῦ ὁ φιλελληνισμός, καὶ ἰδοὺ ὡς ἐκ συνθήματος συνέρχονται καὶ συναντῶνται ἐπὶ τοῦ ἀπαισίου πεδίου τοῦ Πέτα οἱ ἀπόστολοι ἁπάντων τῶν ἐθνῶν, βαπτίζονται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κολυμβήθρᾳ καὶ ἐν τῇ αἱματηρᾷ ἐκείνῃ σπονδῇ καθιεροῦσι μεθ' ἡμῶν τὸ νέον σύμβολον δι' οὗ ἡ ἀνθρωπότης ἐπέπρωτο νὰ βαδίσῃ εἰς τὸν προορισμόν της.

Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια, ὅσον κραταιά, ὅσον ἀκαταμάχητος καὶ ἂν εἶναι, δὲν δύναται νὰ βασιλεύσῃ ἐκ μιᾶς. Αἱ προλήψεις, τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα, ἡ φυσικὴ τάσις τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν ἀντίρρησιν καὶ τὸν ἀνταγωνισμόν, ἀνέστειλαν τὸν θρίαμβον τοῦ σωτηρίου δόγματος, καὶ ἐκ μὲν τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος ἐφύτρωσεν ἀπροσδοκήτως ραχιτικὸν καὶ παράμορφον ἔκτρωμα, τὸ ἑλληνικὸν βασίλειον, ἐν δὲ τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ αἱ νέαι ἀρχαὶ ἐγένοντο μόνον καταφανεῖς διὰ σποραδικῶν καὶ στιγμιαίων ἐκρήξεων.

Ἐφ' ὅλην τριακονταετίαν διήρκεσεν ὁ ἀκατανόητος λήθαργος καὶ τὴν

μὲν εὐρωπαϊκὴν κοινωνίαν ἐκυβέρνησεν ἡ θανάσιμος ἀρχὴ τοῦ statu quo, ἡ δὲ Ἀνατολὴ κατεδικάσθη νὰ σήπεται ὑπὸ τὸν ὄγκον ἄλλης θανασιμωτέρας ἀρχῆς, τῆς ἀρχῆς δι' ἧς ἐκηρύσσετο ἡ ἀκεραιότης τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Καὶ ὅμως, Κύριοι, τὸ δόγμα τῶν ἐθνικοτήτων εἰσέδυσεν ἐν κρυπτῷ. Αἴφνης ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας ἀνορθοῦται ἡ γενεὰ τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος, καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Βοναπάρτου ἐκφεύγει τὸ σύνθημα τοῦ πολέμου, καὶ προκηρύσσονται τὰ κυριαρχικὰ τῶν ἐθνῶν δικαιώματα.

Ἤδη ἡ Ἰταλία κατηρτίσθη, καὶ ἐν διαστήματι ἑνὸς περίπου μηνός, σφριγῶσα, ἀρειμανής, ἐγείρεται ἡ γερμανικὴ ἐθνότης καταπληκτική, ἀκατάσχετος, ὡς ἂν ἤθελε βιαίως νὰ κερδίσῃ ζωὴν ἣν ἐπὶ ματαίῳ ἐδαπάνησεν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐν διαιρέσεσι καὶ σπαραγμοῖς.

Ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, εἰς Σαδόβαν, ἐνίκησε μὲν ὁ Βίσμαρκ καὶ τὰ βελονωτὰ τῶν Πρώσσων πυροβόλα, ἀλλ' ἀφανὴς καὶ ἀόρατος ἀρχηγέτης τοῦ πολέμου ἐκείνου, μὴ ἀμφιβάλλετε, ὑπῆρξε τὸ δόγμα τῶν Ἐθνικοτήτων. Ἡ δὲ Αὐστρία ὑπεχώρησεν, οὐχὶ διότι ἐν μιᾷ συμπλοκῇ ἐξηντλήθησαν τὰ γιγαντιαῖα πολεμικά της μέσα, οὐχὶ διότι ἀπεδειλίασε στρατὸς ἀληθῶς γενναῖος, ἀλλὰ διότι συνῃσθάνθη ὅτι διὰ τῆς λόγχης δὲν φονεύονται αἱ ἰδέαι, διότι ἐννόησεν ὅτι ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπαφῆς καὶ τοῦ συγχρωτισμοῦ τῶν ἀντιμαχομένων ἠδύνατο νὰ προέλθῃ ἡ ἀποσύνθεσις τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ἀψβούργων.

Ἐνίκησε λοιπόν, Κύριοι, νίκην περιφανῆ ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ τὸ δόγμα τῶν Ἐνθικοτήτων. Ἐπὶ δὲ τῇ χαρμοσύνῳ ἀγγελίᾳ τί παράδοξον ἂν ἐγαλβανίσθησαν καὶ τὰ νεῦρα τοῦ κοιμωμένου Ἑλληνισμοῦ; Ποία ἀνθρωπίνη δύναμις θὰ ἴσχυε ποτὲ νὰ καταστείλῃ τὴν ἔκρηξιν τῶν προαιωνίων πόθων τῆς Ἑλλάδος καὶ ποία εὐσυνείδητος καὶ τιμία πολιτικὴ θὰ ἀπετόλμα νὰ ἐπικρίνῃ καὶ νὰ καταδικάσῃ ἡμᾶς ἢ νὰ φανῇ περίλυπος, βλέπουσα τὸ γηραιὸν τοῦτο χῶμα ἕτοιμον πάντοτε νὰ διατρέφῃ τὰς ρίζας τοῦ ἀειθαλοῦς δένδρου τῆς ἐθνικῆς αὐτονομίας;

Καὶ ὅμως, Κύριοι, οἱ μεγάλοι, οἱ ἰσχυροὶ προστάται καὶ φίλοι τῆς Ἑλλάδος, μάρτυρες αὐτόπται τῆς φοβερᾶς καχεξίας ἥτις ὁσημέραι ἀπορροφᾷ πάσας τὰς ζωτικὰς ἡμῶν δυνάμεις, καίτοι γινώσκοντες ἀκριβῶς τὸν ἀληθῆ λόγον τῶν ἡμετέρων νοσημάτων, εὐαρεστοῦνται νὰ μένωσι ψυχροὶ θεαταὶ τῶν γεγονότων· ἡ δὲ Ὑψηλὴ Πύλη ἔρχεται καθ' ἑκάστην καὶ μᾶς παρενοχλεῖ διὰ τῶν ἀπειλῶν καὶ τῶν διακοινώσεών της, ὡς ἂν μὴ ἐγίνωσκεν ὅτι, δυνάμει τῶν ἀμετατρέπτων κανόνων τῆς φύσεως, ὅταν αἱ αὖραι τῆς ἀνοίξεως ἀρχίζουν νὰ πνέωσι, πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ διαλύωνται οἱ παγετοί, πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ βλαστάνωσιν οἱ σπόροι οἵτινες διαρκοῦντος τοῦ χειμῶνος ἐκοιμῶντο ὑπὸ τὴν χιόνα.

Ἡ Κρήτη ἀνέλαβε τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ προαιωνίου ἔργου ὅπερ διὰ τῆς καταρτίσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου ἔμεινεν ἀνεκπεραίωτον. Δίδει τὸ τιμαλφὲς αὐτῆς αἷμα, τὴν πολύτιμον αὐτῆς σάρκα, προσθέτει τὰ λείψανα τῶν τέκνων της, ὅπως δι' αὐτῶν ἀνυψωθῇ ἐπ' ὀλίγον ὁ πύργος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ σεῖς μᾶς ἐρωτᾶτε διατί συμπονοῦμεν, διατί συγκινούμεθα; Ἄπαγε τῆς βλασφημίας!

Μὴ ὁ ἀγὼν οὗτος εἶναι νέος; Μὴ δὲν χωρίζουσι τὸν λαὸν ἐκεῖνον ἀπὸ τῶν κατακτητῶν ποταμοὶ αἵματος, γιγαντιαῖοι σωροὶ πτωμάτων; Τί λοιπὸν ζητεῖ νὰ μάθῃ παρ' ἡμῶν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη; Καὶ πῶς, ἀντὶ νὰ ἀπευθύνεται εἰς ἡμᾶς, δὲν ἐρωτᾷ τὴν συνείδησίν της καὶ δὲν ὁμολογεῖ τὴν ἀληθῆ αἰτίαν τοῦ νοσήματος ὑφ' οὗ κατατρύχεται;

Τὸ κατ' ἐμέ, Κύριοι, ἐπιλαμβανόμενος σήμερον τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ ζη-

τήματος, δὲν προτίθεμαι νὰ ἐπικρίνω οὐδένα· ἀπ' ἐναντίας φρονῶ, ὅτι, ἀπουσιαζούσης τῆς Βουλῆς, εἰς οὐδένα ἐπιτρέπεται νὰ διατυπώσῃ πρόγραμμα καὶ νὰ χαράξῃ πορείαν, ἐξ ἧς ἠδύνατο νὰ προκύψωσι σπουδαιόταται συνέπειαι.

Ἀλλὰ σήμερον, Κύριοι, σήμερον ὅτε τὸ ἔθνος ἀκέραιον διὰ τῶν ἀντιπροσώπων του ἵσταται ἐνώπιον τοῦ νομίμου, τοῦ προσφιλοῦς αὐτῷ ἡγεμόνος, σήμερον ὅτε πρόκειται νὰ ἐκφρασθῶσιν οἱ ἀληθεῖς πόθοι τῆς φυλῆς, ὅτε ἐν ἀγωνίᾳ θανάτου διατελοῦντες οἱ δοῦλοι Ἕλληνες προσμένουσι ν' ἀκούσωσιν ἐκ στόματος ἡμῶν ἕνα παρήγορον λόγον καὶ νὰ μάθωσιν ὅτι δὲν φοβούμεθα νὰ διακηρύξωμεν τὴν νομιμότητα τῶν δικαιωμάτων μας, σήμερον ὅτε οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν εὐεργετίδων Δυνάμεων σιωπηλοὶ ἀκροάζονται, ἵνα σταθμίσωσι τὸν βαθμὸν τοῦ θάρρους καὶ τῆς ἀποφασιστικότητος ἡμῶν, ὢ! σήμερον δὲν ἐπιτρέπεται εἰς ἡμᾶς νὰ σιωπήσωμεν.

Ἀλλ' ἐὰν καὶ τὰ στόματα ἡμῶν ἠθέλομεν ἀποφασίσει νὰ φράξωμεν, ἂν χάριν τῆς πιέσεως, ἥτις πανταχόθεν διενεργεῖται ἐπὶ τῆς ἡμετέρας διανοίας, ἠθέλομέν ποτε στέρξει νὰ μείνωμεν ἄφωνοι καὶ νὰ παραστήσωμεν οὕτω πως ἐνώπιον τοῦ κόσμου ὅλου τὸ ἐλεεινὸν θέαμα Βουλῆς μὴ τολμώσης ν' ἀποκαλύψῃ τὸν ἀληθῆ λόγον τῶν παθημάτων τοῦ ὑπ' αὐτῆς ἐκπροσωπουμένου λαοῦ, ἂν ἀπέναντι τῆς γενναίας συμπαθείας ἥτις ἀπανταχοῦ διεγείρεται ὑπὲρ τῶν ἀναξιοπαθούντων ὁμογενῶν, ἡμεῖς ἠθέλομεν πεισθῆ νὰ διέλθωμεν ἀσυζητητὶ τὰ πάντα, ὢ! κύριοι, πιστεύσατε ὅτι τὸν παιδαριώδη τοῦτον μυστικισμὸν οὐδεὶς θὰ τὸν ἐξετίμα, διότι διὰ μυρίων ἄλλων ὀχετῶν διασαλπίζεται πανταχόθεν, ὅτι ὁ ἀγὼν τῆς Κρήτης εἶναι ἀγὼν τοῦ ἑλληνισμοῦ (χειροκροτήματα, ναί, ναί), ὅτι τὰ παθήματα τῶν δούλων ὁμοφύλων εἶναι ἰδικά μας παθήματα (ζωηραὶ ἐπιδοκιμασίαι), καὶ ὅτι πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἱερῶν ὑποχρεώσεων αἵτινες ἐπιβάλλονται ἡμῖν ὑπὸ τοῦ ὅρκου τοῦ 1821, δὲν δυνάμεθα παρὰ νὰ παρέχωμεν εἰς αὐτοὺς τὴν συμπάθειαν καὶ τὰ δάκρυά μας, ὅτι τὸ Βασίλειον τοῦτο οὔτε δύναται, οὔτε θέλει νὰ ζήσῃ ἐντὸς τῆς στενοχώρου εἱρκτῆς ἔνθα ἀπὸ τριακονταπενταετίας ἤδη τήκεται καὶ μαραίνεται.

Τίς δύναται νὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ τούτου; Ἡμεῖς ὅσοι καταναλίσκομεν τὸν ἐλεεινὸν βίον ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἡμεῖς μόνοι δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν μέχρι τίνος προέβη ἡ ἀπελπισία καὶ ἡ ἀποσύνθεσις. Ὅταν ἡ ζωὴ καταντήσῃ νὰ εἶναι διηνεκὴς πάλη κατὰ τῆς βίας, ἡ προσωπικὴ τοῦ πολίτου ἐλευθερία, ἐνῷ κεῖται ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τοῦ θεμελιώδους νόμου, νὰ ἐξήρτηται ἐκ τῆς ἰδιοτροπίας τῶν κακούργων, νὰ βλέπῃ τις τὸν νόμον ἀνίσχυρον κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ τυχόντος, παραλελυμένην τὴν διοίκησιν, νεκρὰν τὴν δικαιοσύνην, κλεισμένον τὸ μέλλον εἴς τε τὰς παρούσας καὶ τὰς ἐπερχομένας γενεάς, τὴν χρεωκοπίαν βασιλεύουσαν, ὢ! τότε, Κύριοι, ἡ ὕπαρξις ὄχι μόνον δὲν ἔχει θέλγητρα, ἀλλὰ μεταβάλλεται εἰς μαρτύριον, εἰς σκληρὰν ἀγωνίαν. Καὶ αὐτὴ ἡ αὐτονομία, ἣν διὰ τοσούτων θυσιῶν ἀπεκτήσαμεν, κατήντησεν ἤδη πικρὰ εἰρωνία, τὰ δὲ διαθρυλούμενα κυριαρχικὰ τοῦ κράτους δικαιώματα εἶναι χλευασμὸς αὐτόχρημα καὶ περίγελως, ἀφοῦ οὔτε κἂν νὰ συμπαθῶμεν πρὸς τοὺς βασανιζομένους καὶ τοὺς προκινδυνεύοντας ἀδελφούς μας ἐπιτρέπεται.

Καὶ ὅμως ὁ λαὸς οὗτος ζῇ.... ζῇ, Κύριοι, μὰ τοὺς ἐν Κρήτῃ πίπτοντας καὶ βασανιζομένους, ζῇ, ζῇ, μὰ τὴν θυσίαν τοῦ Εὐγενίου, μὰ τὸ αἷμα τοῦ Βαφειάδου.... τοῦ Βαρνάβα.... καὶ τοῦ Ἔσλεν... μὰ τὰς πληγὰς καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Πραῖδου καὶ τοῦ Μάνου... ζῇ, μὰ τὰ πυρίκαυτα ἐρείπια τοῦ Ἀρκαδίου... ζῇ, μὰ τὸν θρῆνον καὶ τὸν κοπετὸν ἀπειραρίθμων γυναικῶν καὶ παιδίων... ζῇ, μὰ τοὺς πεινῶντας καὶ γυμνητεύοντας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας... ζῇ, μὰ τὸ ἀπερίγραπτον ἄλγος, ὑφ' οὗ κατακυριεύεται πᾶσα ἑλληνικὴ καρδία, ζῇ!

Ἡμεῖς ἐθέσαμεν τὸ ὠτίον ἐπὶ τοῦ ἀγροίκου, ἐπὶ τοῦ πολυπαθοῦς στήθους

του καὶ ἠκροάσθημεν καὶ εὕρομεν ὅτι ἡ καρδία του εἶναι ὑγιὴς καὶ τὸ αἷμα του πλῆρες θερμότητος καὶ πλαστικῆς δυνάμεως· ἠκροάσθημεν πάλιν καὶ ἠκούσαμεν βρυχωμένην ἐν τοῖς σπλάχνοις του μυστηριώδη τρικυμίαν. Ἐπανελάβομεν τὴν ἔρευναν καὶ ἐπείσθημεν ὅτι οἱ βροντώδεις παλμοί του δὲν εἶναι συμπτώματα ὀργανικῆς ἀσθενείας, εἶναι ἀποτέλεσμα ἀκατασχέτου ὑπεραιμίας· ὅτι αἱ ἐξάψεις τοῦ νοός του δὲν εἶναι φαινόμενον ἐγκεφαλικῆς ἀλλοιώσεως, ὅτι ἡ θορυβώδης ἀναπνοή του δὲν εἶναι δύσπνοια ἐξ ὀργανικοῦ τῶν πνευμόνων ἐλλείμματος, ἀλλ' εἶναι ἀδημονία προκαλουμένη ἐξ ἀνυποφόρου στενοχωρίας. Καὶ ἀφοῦ ἐπείσθημεν περὶ πάντων τούτων, ἐμορφώσαμεν, Κύριοι, τὴν διάγνωσίν μας, καὶ ἰδοὺ ἐρχόμεθα σήμερον νὰ διακηρύξωμεν ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου, ὅτι μόνη θεραπεία εἶναι ἡ ἐπέκτασις τῶν Ἑλληνικῶν ὁρίων, εἶναι ἡ ἀποκατάστασις τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς ἐθνότητος.

Ἐν ταῖς ὀλίγαις ταύταις λέξεσι περικλείεται, Κύριοι, τὸ αἴνιγμα τῆς παρούσης ἀθλιότητος καὶ τῆς μελλούσης εὐημερίας. Αὗται πρέπει ἀπὸ τοῦδε νὰ γίνωσι τὸ πρόγραμμα οἱασδήποτε κυβερνήσεως, τὸ θέμα τῆς δημοσιογραφίας, τὸ ἀντικείμενον τῶν φροντίδων καὶ τῶν σκέψεών μας. Πᾶσα ἄλλη ὑπόσχεσις εἶναι ψεῦδος, εἶναι ἀπάτη. Ἀπέναντι τῆς μεγάλης ταύτης ἀληθείας, τοῦ φοβεροῦ τούτου βράχου, πᾶσα ἄλλη ἀπόπειρα, πᾶσα ἄλλη ἐνασχόλησις θέλει ναυαγεῖ οἰκτρῶς, καὶ θέλει πνίγεσθαι ἐν τῷ πελάγει τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ἀπαιτήσεως.

Λάβετε λοιπὸν παρὰ τοῦ πολυπαθοῦς τούτου ἔθνους πάντα τὰ μέσα, ἀλλά...ἐνεργήσατε. Ἡ Βουλή, ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον πέποιθα, Κύριοι, ὅτι θέλει παράσχει εἰς Ὑμᾶς πλήρη τὴν ἐμπιστοσύνην της. Ἂς ριφθῶσι τέλος ἐντὸς τῆς ἐθνικῆς πυρᾶς καὶ ἂς διακαμινευθῶσιν οἱ ἱδρῶτες τῆς φυλῆς, τὸ αἷμα τοῦ ἔθνους, ὁ δημόσιος πλοῦτος, αἱ καρδίαι, αἱ διάνοιαι, τὰ ἐρείπια τοῦ Παρθενῶνος, τὰ ὀστᾶ τῶν προγόνων μας. Ἂς πληρωθῶσιν αἱ ἀρχαῖαι ὀφειλαί, ὁ ἱερὸς οὗτος ἄρτος τῆς ἐλεημοσύνης, ἐξ οὗ ἔφαγον οἱ πατέρες μας. Ἂς συνομολογηθῶσι νέαι· ἀρκεῖ μόνον ἐκ τοῦ μεγάλου τούτου ὁλοκαυτώματος νὰ γεννηθῇ ἡ ζωή, νὰ ἀνατείλῃ τὸ μέλλον... Ναί! τὸ μέλλον! φθάνει πλέον τὸ παρελθόν! Συνεζήσαμεν παρὰ πολύ, Κύριοι, μετὰ τῶν τεθνεώτων, καὶ ἡ νάρκη τῶν μνημείων μᾶς ἀπεκοίμισεν... Ἰδέτε τί διαδραματίζεται ἐν Κρήτῃ. Ὁ ἀρχαῖος, ὁ προαιώνιος ἀγών, ἐν πλήρει ὑπερμεσοῦντι δεκάτῳ ἐνάτῳ αἰῶνι, ἔλαβε τὸν χαρακτῆρα τῆς ριζικῆς ἐξοντώσεως...Χεῖρες αἱμοχαρεῖς ἀγρίων θεριστῶν βυθίζουσι τὸ δρέπανον ἐν τοῖς σπλάχνοις τῶν μητέρων καὶ πειρῶνται ν' ἀποκόψωσι πρόρριζα τοὺς βλαστοὺς τοῦ ἀναγεννωμένου Ἑλληνισμοῦ... Σπεύσατε πρὶν ἢ ἀκαταμάχητα γεγονότα μᾶς ποδοπατήσωσιν. Ἐν μιᾷ μόνῃ ἡμέρᾳ δύνανται σήμερον νὰ καταρτισθῶσι νέαι ἐθνικαὶ κοσμογονίαι. Ὁ ἁρματωλικὸς μεσαίων ὑπῆρξεν ἡ ἐγκυμοσύνη, ἡ ἑκατονταετηρὶς αὕτη εἶναι ὁ τοκετός.

Ἀποκατάστασις τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος, ἐπέκτασις τῶν ἑλληνικῶν ὁρίων, αὕτη ἔσται ἀπὸ τοῦδε ἡ σημαία τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Ὑψώσατε αὐτὴν μετὰ παρρησίας, μετὰ πίστεως, καὶ ὑπὸ τὴν ζωογόνον αὐτῆς σκιάν, μὴ ἀμφιβάλλετε, θέλετε ἴδει ὅσον οὔπω συνερχομένους καὶ συναδελφομένους μεθ' ἡμῶν οὐ μόνον τοὺς Κρῆτας, ἀλλὰ καὶ Θεσσαλοὺς καὶ Μακεδόνας καὶ Ἠπειρώτας, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν πατροπαραδότων προφητειῶν καὶ πρὸς πραγματοποίησιν τῶν εὐχῶν καὶ τῶν ὀνείρων τεσσάρων μακρῶν καὶ ἀτελευτήτων ἑκατονταετηρίδων. (Τρικυμιώδεις χειροκροτήσεις συνοδεύουσι τὸν ῥήτορα, καταβαίνοντα τοῦ βήματος. Ἡ συνεδρία τῆς Βουλῆς διακόπτεται, οἱ δὲ βουλευταὶ μετὰ συγκινήσεως προσερχόμενοι ἠσπάζοντο τὸν κ. Βαλαωρίτην).

Ἀγόρευσις γενομένη κατὰ τὴν 21 Μαρτίου τοῦ 1867 ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Ἑλλήνων ὑπὲρ τῆς ἐπανιδρύσεως τοῦ Πρωτοδικείου Λευκάδος.

ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ.— Εὔκολον ἦτο νὰ προΐδῃ τις, ἔντιμοι Βουλευταί, ὅτι ἡ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως προτεινομένη πίστωσις πρὸς σύστασιν τριῶν ἐν τῷ κράτει νέων πρωτοδικείων ἤθελε προκαλέσῃ ζωηροτάτας ἐν τῇ Βουλῇ συζητήσεις. Προκειμένου λόγου περὶ πλεονεκτημάτων, ἕκαστος ἡμῶν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐπαρχίας καὶ ἐν μέσῳ τῆς ἀβύσσου τῶν ἀπαιτήσεων γεννᾶται τὸ ὀλέθριον ἐκεῖνο συμπέρασμα, ὅπερ τοσοῦτον εὐφραδῶς διετύπωσε χθὲς ὁ ἔντιμος πρωθυπουργός, καὶ τὸ ὁποῖον ἀναγκαίως συνεπιφέρει τὴν στασιμότητα καὶ τὴν ἄρνησιν πάσης προόδου.

«Ἀφοῦ δὲν εἶναι δυνατόν, λέγουσί τινες, ἅπαντες ἐν γένει νὰ κοινωνίσωσι, νὰ μεταλάβωσι τοῦ προτεινομένου εὐεργετήματος, προτιμότερον ὅλοι νὰ πάθωμεν, ὅλοι νὰ στερούμεθα... Ἰσότης ἐν τῇ καταστροφῇ... ἰσότης ἐν τῇ ἀπωλείᾳ.»

Τοῦτο Κύριοι, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ τὸ εἴπω, δὲν εἶναι πρόγραμμα ἐμπρέπον εἰς βουλευτικὰ σώματα, εἰς ἐθνικὴν ἀντιπροσωπείαν. Ἕκαστος ἡμῶν πρέπει τέλος νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶναι μία, ὅτι εἶναι ἀδιαίρετος καὶ ὅτι πᾶν εὐεργέτημα δαψιλευόμενον ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης ἀοράτως πως διαχέεται καὶ ζωογονεῖ πάντα τὰ μέλη τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἐμφορούμενος ὑπὸ τῆς ἰδέας ταύτης εἶχον ἀποφασίσει, Κύριοι, νὰ ὑποστηρίξω διὰ μόνης τῆς ψήφου μου τὴν προτεινομένην ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως πίστωσιν καὶ δὲν ἤθελον βεβαίως φέρει πρῶτος ἐν τῷ μέσῳ τὸ ζήτημα τῆς Λευκάδος.

Ἀλλ' ἀφοῦ ὁ ἔντιμος πρωθυπουργὸς εὐηρεστήθη χθὲς νὰ ὑποβάλῃ ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τὴν ἀθλίαν κατάστασιν εἰς ἣν ἀπροσδοκήτως περιῆλθεν ἡ νῆσος ἐκείνη, καὶ νὰ εἴπῃ εἰς ὑμᾶς μετὰ παρρησίας ὅτι θεωρεῖ ἀναπόφευκτον τὴν ταχεῖαν ἐπανέλευσιν τοῦ πρὸ ἑνὸς περίπου ἔτους καταργηθέντος πρωτοδικείου της, δὲν μοὶ ἐπιτρέπεται πλέον νὰ σιωπήσω. Ὄχι μόνον διότι ἐπιποθῶ, Κύριοι, νὰ ἴδω τὴν Βουλὴν ταύτην ἀποφαινομένην ἐν πλήρει γνώσει τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ διότι ἦλθε καιρὸς καθ' ὃν πρέπει ν' ἀκούσητε ἐκ στόματος ἡμῶν τὰς ἀνάγκας καὶ τὴν ἱστορίαν λαοῦ οἰκειοθελῶς ριφθέντος εἰς τὰς ἀγκάλας σας καὶ πάσας αὐτοῦ τὰς ἐλπίδας στηρίζοντος σήμερον ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἐπιεικείας.

Ὅτε κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐπρόκειτο, ἔντιμοι βουλευταί, ν' ἀποφασισθῇ ἡ τύχη τῆς ἰδιαιτέρας μου πατρίδος, ἐγὼ ἀντιπρόσωπος αὐτῆς δὲν ἐφοβήθην νὰ παραιτήσω τὴν ἕδραν μου καὶ νὰ ἀφήσω τὴν Βουλὴν ταύτην μόνον διαιτητὴν τῶν ζωτικωτέρων αὐτῆς συμφερόντων, ἔπραξα δὲ τοῦτο οὐ μόνον διότι ἐκ συστήματος προσπαθῶ ν' ἀποφεύγω πᾶν ζήτημα δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν χαρακτῆρα τοῦ τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ διότι ἐπίστευσα ὅτι ἀδύνατον ἦτο, ἀδελφοὶ δικάζοντες περὶ ἀδελφῶν, νὰ μὴ καθοδηγηθῶσιν εἰς τὰς σκέψεις καὶ εἰς τὰς ἀποφάσεις των ὑπὸ τῆς στοργῆς, ὑπὸ τῆς γενναιοφροσύνης ἐκείνης, ὑφ' ἧς πρέπει νὰ ἐμπνέηται πᾶς Ἕλλην, ὅταν εἰς χεῖρας αὐτοῦ διαπιστεύηται ἡ τύχη γωνίας τινὸς τῆς ἑλληνικῆς γῆς.

Δὲν προτίθεμαι, Κύριοι, νὰ ἀναφέρω σήμερον ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τοὺς ἀληθεῖς λόγους οἵτινες, πρὸς διάψευσιν τῶν προσδοκιῶν μου, προὐκάλεσαν τὴν παραδοχὴν μέτρου ἐξ οὗ προῆλθεν ἡ καταστροφὴ τῆς Λευκάδος. Γινώσκω ὅτι αἱ θύελλαι τῶν ἐπαναστάσεων παρασύρουσιν ἐν τῇ ὁρμῇ αὐτῶν καὶ ἐκριζώνουσι πᾶν τὸ προστυγχάνον, καὶ δὲν ἀγνοῶ ὅτι οἱ δονισμοὶ τῶν κοινωνικῶν σεισμῶν πολλάκις παρατείνονται πέραν τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἐκδηλοῦν-

ται οἱ πρῶτοι κλονισμοί των. Δὲν ἔχω ἑπομένως κατὰ νοῦν ν' ἀναδιφήσω παρελθόντα γεγονότα καὶ πικρὰς ἀναμνήσεις. Ἀπ' ἐναντίας ἔρχομαι νὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν συμπάθειαν τῆς Βουλῆς, καὶ μεθ' ὅσης οἷόν τε συντομίας νὰ ὑποστηρίξω τὴν προτεινομένην παρὰ τῆς Κυβερνήσεως πίστωσιν πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν δικαστηρίων τῆς πατρίδος μου.

Ἔντιμοι Βουλευταί! Οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν ἀγνοεῖ ὅτι ἡ ἀξία, ἡ βαρύτης ἐπαρχίας τινὸς δὲν σταθμίζεται πάντοτε λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν προσόδων αὐτῆς ἢ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων της· ἐξαιρετικαὶ περιστάσεις, ἰδίως δὲ ἡ γεωγραφικὴ αὐτῆς τοποθέτησις, εἶναι λόγοι ἱκανοὶ ὅπως ἀναδείξωσιν ἐπίκαιρον καὶ σπουδαίαν χώραν τινὰ ἐκ πρώτης ὄψεως θεωρουμένην εὐτελῆ καὶ ἀσήμαντον.

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἤδη χρόνων ἡ Λευκάς, κειμένη παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν αὐτῇ τῇ καρδίᾳ τῆς Ἰονικῆς θαλάσσης, ἔχουσα κατὰ τὴν βορειανατολικὴν αὐτῆς πλευρὰν τὰ ὄρη τῆς δουλωμένης Ἠπείρου καὶ μὴ χωριζομένη ἀπὸ τῆς στερεᾶς εἰμὴ διὰ στενωτάτου πορθμοῦ, ἐλογίσθη ἀνέκαθεν σημεῖον στρατηγικώτατον καὶ προσήνεγκεν ὡς ἐκ τούτου ἀνεκτιμήτους εἰς τὸν ἑλληνισμὸν ὑπηρεσίας ὡς ὁρμητήριον πρὸς ἐπίθεσιν ἢ ὡς καταφύγιον ἐν ταῖς συμφοραῖς.

Ὅτε ἡ Ἑλλὰς ἅπασα ἐξηντλημένη ἔκυπτε τὸν τράχηλον ὑπὸ τὸν Ῥωμαϊκὸν ζυγὸν καὶ ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἐπεσκίαζον τὴν γῆν ταύτην τῶν πατέρων μας αἱ ἀήττητοι πτέρυγες τῶν Λατίνων ἀετῶν, μόνη ἡ νῆσος ἐκείνη ἐτόλμησε νὰ μὴ ὑποκύψῃ καὶ δὲν ἐφοβήθη ἀγέρωχον νὰ ὑψώσῃ τὸ μέτωπον κατὰ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Μουμίου, στήσασα ἐπὶ τῶν πελασγικῶν τοίχων της τὴν σημαίαν τῆς ἐθνικῆς αὐτονομίας καὶ προτάξασα τὸ στῆθος κατὰ τῆς ἀκαθέκτου ὁρμῆς τῶν βαρβάρων.

Ἐκεῖ συνῆλθον τότε οἱ γενναιότεροι πρόμαχοι τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ἐκεῖ συνήφθησαν αἱματηρόταται συμπλοκαί, ἐκεῖ ἐπὶ ἓν περίπου ἔτος ἀνεστάλη ὁ χείμαρρος τῆς Ρωμαϊκῆς κατακτήσεως. Κατῃσχυμένος δὲ θὰ ἐπανήρχετο ὁ Ὕπατος τῆς Ρώμης, ἐὰν Ἰταλοὶ πρόσφυγες δὲν ἤθελον εἰσαγάγει λάθρα τὸν ἐχθρὸν ἐν τῇ ἀκροπόλει. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ἀδοκήτῳ ἐκείνῃ προδοσίᾳ οἱ Λευκάδιοι δὲν ἔστερξαν νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα, καὶ προὐτίμησαν παραταχθέντες νὰ πέσωσι μέχρις ἑνός, μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς αὐτονομίας!

Ἐκεῖ λοιπόν, ἔντιμοι συνάδελφοι, ἐκηδεύθη, ἐκεῖ ἐτάφη ἡ στρατιωτικὴ τιμὴ τῶν πατέρων σας καὶ τὸ χῶμα δι' οὗ ἐσκεπάσθη εἶναι χῶμα ἱερόν, εἶναι χῶμα ἐξ οὗ ἀναφύονται εὐωδέσταται ἀναμνήσεις.

Κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἡ Λευκάς, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, πρῶτον μὲν ἐδόθη τιμάριον εἰς τὴν διάσημον τῶν Τόκκων οἰκογένειαν, ὕστερον δὲ ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ οὗτοι, ἐννοήσαντες τὴν ἀξίαν της, ἔσπευσαν νὰ τὴν ὀχυρώσωσι καὶ ἐπὶ ὀγδοήκοντα περίπου ἔτη ἐτήρησαν αὐτὴν δεσμίαν ὑπὸ τὸν ὄγκον πολυαρίθμου φρουρᾶς.

Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις σπουδαία τις ἐνέργεια ἐγένετο ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Ὀθωμανῶν ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς χώρας, καὶ ὁ Δοὺξ τοῦ Νεβέρ, ὅστις διετείνετο ὅτι κατεῖχε κληρονομικὰ δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, προερχόμενα ἐκ τῆς φημιζομένης συγγενικῆς αὐτοῦ σχέσεως μετ' Ἀνδρονίκου τοῦ Μομφεράτου, ἀπέβλεψε μακρόθεν ἐπὶ τῆς Λευκάδος, ὡς ἐπὶ σημείου ὅθεν ἠδύνατο ἐπιτυχῶς νὰ κανονισθῇ σπουδαία ἐπίθεσις κατὰ τῆς ἐν Ἠπείρῳ ὀθωμανικῆς κυριαρχίας.

Κατακτηθείσης ὕστερον τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Βενετῶν, κατέστη τὸ ἀσφαλέστερον καταφύγιον τῶν ἡμετέρων ἁρματωλῶν, τόσον ὥστε, ὅτε ὁ διαβόητος Ἀλῆς Τεπελενλῆς ἀπεφάσισεν ἀντὶ οἱασδήποτε θυσίας νὰ τὴν ἐκπορθήσῃ, συν-

έρρευσαν ἐκεῖ ὡς ἐκ συνθήματος πάντες οἱ γενναῖοι προπάτορές μας καὶ ἠγωνίσθησαν μεθ' ἡμῶν, καλῶς γινώσκοντες ὅτι, ἂν τὸ τελευταῖον ἐκεῖνο ὀχύρωμα κατελαμβάνετο, εἷς μετὰ τὸν ἄλλον θὰ ἔκυπτον τὸ μέτωπον ἐνώπιον τοῦ φοβεροῦ ἑλληνομάχου ἢ ἀναποφεύκτως θὰ κατεστρέφοντο.

Διὰ τῆς ἀρωγῆς τοῦ ὑψίστου, τῆς κραταιᾶς ὑποστηρίξεως τῶν ὁμοθρήσκων Ρωσσικῶν ὅπλων, τῆς ἀκαθέκτου ἐπιμονῆς Ἰωάννου τοῦ Καποδιστρίου καὶ τοῦ ἀκαταμαχήτου θάρρους τῶν κατοίκων, ἡ Λευκὰς ἐσώθη, καὶ μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν ὁ Ἀλῆς ἐπανῆλθεν εἰς Ἰωάννινα κατῃσχυμμένος, καθῃμαγμένος. Διότι ἐπέπρωτο, Κύριοι, τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο προπύργιον τοῦ ἑλληνισμοῦ νὰ μεταβληθῇ πάλιν εἰς ἀπαραβίαστον ἄσυλον κατὰ τὴν μακρὰν διάρκειαν τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος.

Ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα ἡ Ἀγγλικὴ Προστασία, ἐκτιμήσασα δεόντως τὴν ἀξίαν τῆς νήσου, κατέταξεν αὐτὴν μεταξὺ τῶν μεγάλων καὶ ἀπήλαυσεν ὡς ἐκ τούτου ἡ Λευκὰς τὸ δικαίωμα νὰ κατέχῃ μόνιμον θέσιν ἐν τῇ Γερουσίᾳ, νὰ δίδῃ ἐκ περιτροπῆς πρόεδρον τῆς ἀνωτάτης ταύτης ἀρχῆς καὶ ἐπὶ εἰκοσιτριῶν περίπου χιλιάδων κατοίκων ἓξ βουλευτάς.

Ἀλλὰ παραλείπων τὴν περαιτέρω ἀρίθμησιν τῶν πλεονεκτημάτων, ὧν ἀπήλαυεν ἡ Λευκὰς κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα διακοσίων περίπου ἐτῶν, δὲν δύναμαι νὰ ἀποσιωπήσω ὅτι ἡ νῆσος ἐκείνη ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν κέντρον δικαστικῆς ἐξουσίας, καὶ ὅτι ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ τὴν ἀρωγὴν τῶν δικαστικῶν αὐτῆς ἱδρυμάτων προήχθη ταχέως εἰς βαθμὸν εὐημερίας καὶ ἠθικῆς ἀναπτύξεως τοσοῦτον, ὥστε οὐχὶ ἀναξίως ἠδύνατο νὰ κατέχῃ τὴν θέσιν ἣν οἱ θεσμοὶ καὶ αἱ ἱστορικαὶ παραδόσεις εἶχον παραχωρήσει εἰς αὐτὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Τίς ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ ποτε, Κύριοι, ὅτι ἐκπληρουμένης τῆς Ἑνώσεως, ἐν αὐταῖς ταῖς ἀγκάλαις τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, ἡ Λευκὰς ἤθελε καταδικασθῇ ἐκ μιᾶς εἰς παντελῆ ἀπογύμνωσιν, εἰς ριζικὴν ἐξόντωσιν, εἰς ἄδικον θάνατον; Καὶ πῶς νὰ μὴ θρηνήσωμεν ἀναλογιζόμενοι ὅτι, διοικούμενοι σήμερον ὑπὸ ὁμοφύλων, ὑπὸ ἀδελφῶν ὁμοθρήσκων, ἐστερήθημεν ἐκ μιᾶς ὅ,τι οἱ ξένοι κατακτηταί, οἱ ἀλλόφυλοι προστάται δὲν ἐτόλμησαν νὰ μᾶς ἀφαιρέσωσι;...

Καὶ ὅμως, Κύριοι, ἡ καταστροφὴ ἐπῆλθε καὶ ἐπῆλθεν αἰφνιδίως, ἀπροσδοκήτως, φοβερωτέρα καὶ αὐτῶν τῶν σεισμῶν οἵτινες ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις κατερημοῦσι τὰς νήσους μας...

Δὲν εἶμαι, Κύριοι, δὲν θέλω νὰ εἶμαι οὔτε νὰ καταλογίζωμαι μεταξὺ ἐκείνων οἵτινες, δειλοὶ καὶ ψοφοδεεῖς, λαμβάνουσιν ἀφορμὴν ἀπὸ πάσης δυσχερείας ἵνα μεμψιμοιρῶσι κατὰ τῆς ἑνώσεως, ἐκθειάζοντες τὸ παρελθὸν καὶ προδοτικῶς μεμφόμενοι τὸ παρόν. Ἀντετάχθην καὶ θὰ ἀντιτάσσωμαι αἰωνίως κατ' ἐκείνων οἵτινες, ἐν τῇ μικρότητι τοῦ νοός των ἢ τῇ ἀναισθησίᾳ τῆς καρδίας των, περικλείουσιν ὅλον τὸ μέλλον τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἐντὸς τῶν στενωτάτων ὁρίων τῆς ζωῆς των, καὶ οἵτινες πιστεύουσιν ὅτι ὁ προορισμὸς τοῦ Γένους ἄρχεται ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτῶν καὶ προβαίνει μόνον μέχρι τοῦ μνήματός των. Δὲν εἶμαι ἐξ ἐκείνων (πιστεύσατέ το, ἔντιμοι συνάδελφοι), οἵτινες ἀπέναντι τῶν μεγάλων δυσχερειῶν, ὑφ' ὧν πολιορκούμεθα, ἔχουσι τὴν ἀναίδειαν νὰ ἀπαιτῶσι τὰ ἀδύνατα· ἑπομένως δὲν ἔρχομαι νὰ θρηνήσω τὴν ἀπώλειαν τῶν πλεονεκτημάτων ἅτινα εὐηρεστήθησαν οἱ ξένοι νὰ ἐπιδαψιλεύσωσιν ἐν Ἑπτανήσῳ. Δὲν διενοήθην ποτὲ νὰ ζητήσω οὔτε πολυτελῆ καταστήματα, οὔτε προκυμαίας, οὔτε ἀνασκαφὰς λιμένων, οὔτε διώρυγας... Ἀλλ' εἶμαι ἐξ ἐκείνων οἵτινες, ἀφοῦ κατέτριψαν τοὺς ὡραιοτέρους χρόνους τῆς ζωῆς των ἀγωνισθέντες ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως, ἐνδιαφέρονται ἵνα μὴ ναυαγήσῃ οἰκτρῶς ἓν τῶν σημαντικωτέρων γεγονότων τοῦ αἰῶνος τούτου. Θέλω, Κύριοι, νὰ μὴ ἴ-

δωσιν οἱ ὀφθαλμοί μου τὴν καταστροφὴν τοῦ γιγαντιαίου οἰκοδομήματος ὅπερ διὰ τοσούτων ἀγώνων κατηρτίσθη καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὐτύχησα νὰ θέσω καὶ ἐγὼ τὸν λίθον μου. Ἰδοὺ τί θέλω, ἰδοὺ τί ἀπαιτῶ... Ἡ ἀπαίτησίς μου αὕτη στηρίζεται (τὸ αἰσθάνομαι, Κύριοι) ἐπὶ τῆς πρὸς ὑμᾶς πεποιθήσεως καὶ ἐπὶ τῆς ἀκραδάντου θελήσεως ἀκεραίου τοῦ ἔθνους.

Μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἑνώσεως, τὸ εἶπεν ἤδη εἰς ἡμᾶς ὁ ἔντιμος πρωθυπουργός, ὁ πέλεκυς τῆς καταστροφῆς ἀνηλεῶς ἔπεσεν ἐπὶ τῆς Λευκάδος. Διὰ μικρᾶς ἀποφάσεως ἡ Βουλὴ αὕτη ἔσβεσε πᾶν πνεῦμα ζωῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκείνῃ, ἥτις ἀφ' ἑνὸς ἤδη ἔτους κατεδικάσθη εἰς ἐρήμωσιν καὶ εἰς μαρασμόν, χωρὶς νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν οὔτε αἱ ἀπηρχαιωμέναι ἕξεις τοῦ λαοῦ ἐκείνου, οὔτε ἡ γεωγραφικὴ τῆς νήσου τοποθέτησις, οὔτε τὰ συμφέροντα ἅτινα ἐξ ἀνάγκης πλαστουργοῦνται ἐξ αὐτῆς τῆς προαιωνίου ὑπάρξεως δημοσίων τινῶν ἱδρυμάτων. Τὸ ἡμέτερον πρωτοδικεῖον κατηργήθη καὶ τὴν κατάργησιν ταύτην ἠθέλησαν νὰ δικαιολογήσωσι τινες προτάττοντες ὁτὲ μὲν τὴν πρὸ πολλοῦ ἐπικρατοῦσαν οἰκονομικὴν δυσχέρειαν, ὁτὲ δὲ τὸν κανόνα τῆς ἰσότητος, ὅστις κακῇ τύχῃ ἔτυχε καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ παρ' ἡμῖν τερατώδους καὶ ὅλως πρωτοφανοῦς ἐφαρμογῆς.

Καὶ ὡς πρὸς τὸν λόγον τὸν οἰκονομικὸν ἡ Κυβέρνησις εὑρίσκεται ἤδη εἰς κατάστασιν, Κύριοι, νὰ εἴπῃ πρὸς ἡμᾶς ὅτι ἡ ἁπλῆ τῶν μαρτύρων μετακόμισις εἰς Κέρκυραν ἀπήτησε δαπάνην ἀνωτέραν ἐκείνης ἥτις θεωρεῖται ἀναγκαία πρὸς διατήρησιν ἑνὸς πρωτοδικείου, χωρὶς νὰ ὑπολογίσῃ τις τὴν ἀκαταλόγιστον βλάβην ἥτις προέκυψεν ἐκ τῆς καταναγκαστικῆς ἀργίας εἰς ἣν καταδικάζονται αἱ χεῖρες τῶν ἡμετέρων γεωργῶν ὡς ἐκ τῆς μακρᾶς ἀποδημίας, καὶ χωρὶς νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν αἱ δυσχέρειαι διάπλου ἐν καιρῷ χειμῶνος, λίαν ἐπικινδύνου καὶ ἐπιχειρουμένου συνήθως δι' ἱστιοφόρων πλοίων, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τακτικῆς συγκοινωνίας διὰ τῶν ἀτμοκινήτων μεταξὺ Λευκάδος καὶ Κερκύρας. Τὸ ζήτημα λοιπόν, Κύριοι, ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὑπάρχει λελυμένον καὶ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας δίδει δυστυχῶς εἰς ἡμᾶς ἡ πεῖρα τοῦ παρελθόντος.

Τί θέλετε εἴπει, Κύριοι, ὅταν μάθητε ὅτι τέσσαρες περίπου χιλιάδες δίκαι ὑπάρχουσι σήμερον ἐκκρεμεῖς;... Ὅταν ἀκούσητε ὅτι πάμπολλαι ποινικαὶ ὑποθέσεις, εἰσαχθεῖσαι πρὸ τῆς ἑνώσεως καὶ συσσωρευθεῖσαι ὡς ἐκ τοῦ ἐκτάκτου τῶν περιστάσεων, ὑποχρεοῦσι συνοικίας ὁλοκλήρους μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων νὰ μεταφέρωνται εἰς Κέρκυραν καὶ νὰ λιμώττωσιν ἐκεῖ, πορίζομενοι τὸν ἐπιούσιον ἄρτον διὰ τῆς ἐλεημοσύνης, ἄστεγοι, ἀπηλπισμένοι;... Ὅταν συναισθανθῆτε ὅτι παρελύθησαν ἐκ μιᾶς αἱ ὑποθέσεις τοῦ λαοῦ ἐκείνου, μὴ τολμῶντος νὰ ἐπιχειρῇ τὴν ἐκπεραίωσιν τῶν συμφερόντων του, ἀπαιτοῦσαν χρηματικὰς θυσίας ὑπερόγκους, ὅλως δυσαναλόγους πρὸς τὴν πτωχείαν ὑφ' ἧς κατατρύχεται;... Ὅταν πεισθῆτε ὅτι, χάριν τῆς διαθρυλουμένης ταύτης ἰσότητος, ὁ πτωχὸς πολίτης, μὴ δυνάμενος πλέον ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τοῦ εὐπόρου οὔτε νὰ παρακολουθήσῃ αὐτὸν ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης, ὑποκύπτει ἑκὼν ἄκων εἰς τὰς ἀπαιτήσεις του;...

Ἀλλά, λέγουσί τινες, ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλλάδι ἐπαρχίαι πολυπληθέστεραι, πλουσιώτεραι, καὶ ὅμως στεροῦνται Πρωτοδικείου. Περίεργος, μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἡ ἔνστασις αὕτη. Καὶ τίς ἐξ ἡμῶν εἶπέ ποτε ὅτι πρέπει νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν στέρησιν ταύτην, ἐὰν ἡ ἀνάγκη καθίσταται πρωτοφανής; Δύναταί τις νὰ περιφρονήσῃ τὰ πάντα ἐν τῇ Πολιτείᾳ, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ στερηθῇ τῆς δικαιοσύνης, τοῦ ἐθνικοῦ τούτου ἄρτου, δι' οὗ τρέφονται καὶ ἀναπτύσσονται τὰ κοινωνικὰ σώματα.

Ἀφ' ἑτέρου, Κύριοι, ἐπιτρέψατε νὰ παρατηρήσω εἰς ὑμᾶς ὅτι ἄλλο νὰ μὴ κατέχῃ τις τίποτε ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἄλλο νὰ κατέχῃ τι ἀπ' αἰῶνος καὶ νὰ τὸ ἀπολέσῃ ἐκ μιᾶς. Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ἡ βλάβη φέρει τὸν χαρακτῆρα ἁπλῆς στερήσεως, ἐν τῇ δευτέρᾳ προσλαμβάνει ἐκεῖνον τῆς ἀπογυμνώσεως...

Εἶναι οἰκτρά, Κύριοι, ἡ ἐφαρμογὴ αὕτη τῆς ἱερᾶς ἀρχῆς τῆς ἰσότητος, ἥτις εἶναι ἀπαραβίαστος, οὐχὶ διότι ἠξιώθη τῆς τιμῆς νὰ καθιερωθῇ δι' ἰδιαιτέρας ρήτρας ἐν τῷ θεμελιώδει νόμῳ, ἀλλὰ διότι εἶναι αὐτὴ ἡ οὐσία τοῦ χριστιανισμοῦ, διότι τὴν ἐστεφάνωσαν οἱ ἀγῶνες τῶν αἰώνων, διότι εἶναι ἡ βάσις ἐφ' ἧς ἐρείδεται ἐν τῇ ἑκατονταετηρίδι ταύτῃ ἅπασα τῆς ἀνθρωπότητος ἡ τύχη. Ἂς μὴ διακωμῳδήσωμεν λοιπὸν αὐτὴν καὶ ἂς ἀσχοληθῶμεν νὰ τὴν ἐφαρμόσωμεν ὑπὸ τὴν ἀληθῆ καὶ ὄντως θείαν αὐτῆς ἔννοιαν.

Ἔντιμοι Βουλευταί. Ἡ ἕνωσις τῆς Ἑπτανήσου, ὑπὸ γενικὴν ἔποψιν θεωρουμένη, εἶναι γεγονὸς ὅπερ εἰσέτι δὲν ἐξετιμήθη δεόντως παρ' ὑμῶν αὐτῶν τῶν κατοίκων τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Λαοὶ διατελέσαντες κεχωρισμένοι ἀπ' αἰώνων, ὁμόφυλοι, ὁμαίμονες, τῇ συνάρσει τῆς Θείας Προνοίας, ἄνευ οὐδεμιᾶς θυσίας αἵματος ἢ χρημάτων ἑνοῦνται, συγχωνεύονται διὰ μιᾶς συνθήκης καὶ αἴφνης διὰ τῆς θαυμασίας ταύτης προσαρτήσεως ἡ Ἑλλὰς εὑρίσκεται θυρωρὸς τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου καὶ παρίσταται ὀρέγουσα τὴν χεῖρα εἰς τὴν δουλωμένην Ἤπειρον. Ἐν τῇ μεγάλῃ, ἐν τῇ ἀπροσδοκήτῳ ταύτῃ νίκῃ τοῦ Ἑλληνισμοῦ κυοφορεῖται ἡ μέλλουσα πρόοδος τοῦ ἔθνους καὶ ὑποκρύπτεται ἡ προσεχὴς διάρρηξις τῶν δεσμῶν, δι' ὧν εἶχεν ἁλυσωθῇ τὸ γένος.

Καὶ ὅμως, Κύριοι, τίς ἤθελε τὸ πιστεύσει ποτέ, ὅτι ἡ Ἑπτάνησος ἐν γένει, ἰδίως δὲ ἡ Λευκὰς ἤθελεν εὑρεθῇ περισσότερον κεχωρισμένη τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἑνώσεως παρ' ὅσον εὑρίσκετο πρὸ αὐτῆς...

Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ παρατείνω τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ θλιβεροῦ τούτου καὶ ὅλως ἀπροσδοκήτου ἀποτελέσματος, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ ἀποσιωπήσω ἐξ ἄλλου ὅτι, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν μου πατρίδα, καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἀφαίρεσιν τῆς τελωνειακῆς γραμμῆς, ἐνῷ προηγουμένως συνδεόμεθα μετὰ τῆς Ἀκαρνανίας διὰ τῶν συμπαθειῶν αἵτινες φύσει ἀναφύονται ἐκ τῶν κοινῶν παραδόσεων, ἐκ τῶν ἀναμνήσεων, ἐκ τῆς συνεχοῦς ἐπιμιξίας, σήμερον ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ αὐτοῦ ἡγεμόνος, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς αὐτῆς νομοθεσίας, διατελοῦμεν εἰς φοβερὸν χωρισμὸν ἐπὶ καιρίᾳ βλάβῃ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων.

Ἔντιμοι Βουλευταί, μελετήσατε μετὰ στοργῆς τὸ φαινόμενον τοῦτο καὶ σπεύσατε νὰ θεραπευθῇ ταχέως πληγὴ ἥτις δύναται νὰ λάβῃ ἐπικίνδυνον χαρακτῆρα...

Αἱ ἐπαρχίαι τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος (καὶ μεταξὺ τούτων κατατάττω σήμερον καὶ τὴν Λευκάδα), αἱ ἐπαρχίαι τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος μαστίζονται ἀνηλεῶς ὑπὸ τῆς λῃστείας καὶ πρὸς ἐξόντωσιν αὐτῆς καταναλίσκονται αἱ δυνάμεις τοῦ στρατοῦ ἐπὶ ματαίῳ καὶ ἡ Βουλὴ αὐτὴ ἐκδίδει νόμους ἐπὶ νόμων καὶ πειρᾶται νὰ ἐφεύρῃ μέτρα νέα πρὸς ἐκρίζωσιν τοῦ δεινοῦ νοσήματος ὅλως ἀπάδοντα πρὸς τὰς ἐπικρατούσας ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος τούτου. Καὶ πῶς δύναται νὰ εἶναι διάφορος ἡ κατάστασις τῆς χώρας ἐκείνης;...

Κατὰ τὸν ἀπέραντον νομὸν τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, σεῖς τὸ γνωρίζετε, Κύριοι, δύναταί τις νὰ περιοδεύσῃ πολλὰς κατὰ συνέχειαν ἡμέρας χωρὶς νὰ ἴδῃ πούποτε παρισταμένην τὴν εἰδικὴν ἐκείνην δύναμιν δι' ἧς κατορθοῦνται τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα μεγαλουργήματα καὶ ἣν ἀποκαλοῦμεν ἐξουσίαν.

Οὐδεμία ὁδὸς διασχίζουσα τὰ φοβερὰ καὶ προαιώνια δάση, οὐδεμία γέφυρα, δι' ἧς νὰ ζευγνύωνται οἱ ποταμοὶ ἢ οἱ χείμαρροι, οὐδὲν κέντρον δικαιοσύνης ἢ διοικήσεως... Παντοῦ ἐρημία... παντοῦ ἐνέδραι... Ἡ φύσις ἀχαλίνωτος ἔμεινε κυρία τῶν διαθέσεων καὶ τῶν ὁρμῶν της... Τί παράδοξον λοιπὸν

ἂν καὶ ὁ ἄνθρωπος, προϊὸν χώρας περικλειούσης ἐν τοῖς σπλάγχνοις αὐτῆς γιγαντιαίας δυνάμεις, γεννᾶται καθ' ὁμοίωσιν καὶ κατ' εἰκόνα τοῦ περιστοιχίζοντος αὐτὸν θέματος;

Ἐκεῖ ὅπου αὐτοφυὴς βλαστάνει ἡ βαλανοφόρος δρῦς.... ὅπου οἱ λύκοι ὠρύονται ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ.... ὅπου ἐμφωλεύουσιν ἀγέλαι ἀγριοχοίρων... ὅπου ἀκινδύνως ἐνδιαιτῶνται ποίμνια ἐλάφων καὶ δορκάδων... ὅπου οἱ ἀετοὶ ἀφόβως συνδιαλέγονται μετὰ τῶν ποιμένων... πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ γεννῶνται καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ἀνθρώπων ὀρέξεις καὶ πάθη φέροντα τὴν σφραγῖδα τῆς γῆς τῆς γεννήσεώς των καὶ ὅλως ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὰ ἀντικείμενα ὑφ' ὧν περικυκλοῦνται;...

Καταδιώξατε, Κύριοι, τὴν λῃστείαν, στήσατε τὴν λαιμητόμον, προκηρύξατε τὰς κεφαλὰς τῶν ἐνόχων, ἂς ρεύσῃ τὸ αἷμα, ἂς βραβευθῶσιν οἱ προδόται... ἀλλὰ μὴ λησμονήσητε ὅτι δι' ἄλλης μακροτέρας μὲν ἀλλ' ἀσφαλεστέρας ὁδοῦ δύνασθε μόνον νὰ τύχητε τῆς ποθητῆς ἐξοντώσεως. Σπείρατε τὸν πολιτισμὸν καὶ θέλετε θερίσει τάξιν καὶ δημοσίαν ἀσφάλειαν. Ἡ ὄψις τῆς δικαιοσύνης ἔχει τι τὸ ἐκπλῆττον καὶ αὐτὰ τὰ ἄγρια θηρία. Ὅπου ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἑδρεύει, ὅπου ὁ νόμος παρίσταται φρουρούμενος ὑπὸ τῶν ἀκοιμήτων αὐτοῦ λειτουργῶν, ὅπου ἡ τιμωρία δύναται νὰ ἐπέλθῃ σύντονος καὶ ταχεῖα, ἐκεῖθεν ἐξοστρακίζονται τὰ κακουργήματα, ἀποσβέννυνται αἱ ἐγκληματικαὶ ὀρέξεις. Διότι ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἀκτὶς ἀπορρέουσα ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀφθαλμοῦ τῆς θεότητος, καὶ ὁ ζόφος, ὅστις πολλάκις περικαλύπτει τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, διασκορπίζεται καὶ φεύγει ἐνώπιόν της.

Τοιουτοτρόπως, ἔντιμοι βουλευταί, δύνασθε νὰ σώσητε ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου τὰς ἡμετέρας ἐπαρχίας. Τοιουτοτρόπως δύνασθε νὰ ἐπιδείξητε αὐτὰς ἀξιομίμητον παράδειγμα εἰς τὴν δουλωμένην Ἤπειρον. Τοιουτοτρόπως θέλετε καταδαμάσει τὴν λῃστείαν, θέλετε ἀναπτύξει τὴν γεωργίαν διὰ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς δημοσίας τάξεως καὶ θέλετε ἐμφυσήσει νέον πνεῦμα ζωῆς εἰς χώραν ἀξίαν πάσης τῆς στοργῆς καὶ τῆς ἀγάπης.

Τὸ κατ' ἐμὲ ἐξεπλήρωσα τὸ καθῆκον μου. Σεῖς, ἐν τῇ συνέσει καὶ ἐν τῷ πατριωτισμῷ ὑμῶν, ἀποφασίσατε, ἀναδεικνυόμενοι ἀνώτεροι τῶν μικροφιλαυτιῶν ἐκείνων αἵτινες τόσον ἔβλαψαν τὴν Ἑλλάδα, ὑποσκάψασαι τὴν ἑνότητα αὐτῆς, δι' ἧς μόνης δύναται ν' ἀντιταχθῇ καὶ νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς ἀκαταλογίστους δυσχερείας ὑφ' ὧν πολιορκεῖται.

Ἀπόσπασμα αὐτοσχεδίου ἀγορεύσεως κατὰ τὴν 25 Μαρτίου 1868, ἐνώπιον πολυπληθοῦς ἀκροατηρίου ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος ἐν Λευκάδι.

Ὁ ρήτωρ ἤρξατο ἐκφράζων τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τοὺς συνεπαρχιώτας του, δι' ἣν παρέσχον αὐτῷ νέαν ἀπόδειξιν τῆς ἐμπιστοσύνης των, ἐκλέξαντες αὐτὸν πάλιν Βουλευτήν. — Διεξῆλθεν ἀκολούθως συντόμως μὲν ἀλλὰ λίαν εὐφραδῶς, πρὸς διαφώτισιν τῆς τε παρελθούσης καὶ μελλούσης αὐτοῦ Βουλευτικῆς πορείας, τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν καὶ προτελευταίαν τῆς Βουλῆς σύνοδον συμβάντα. — Ἀνέφερεν εἰς ποίαν ἦσαν κατάστασιν τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα, ἡ Κρήτη, ἡ Ἤπειρος καὶ ἡ Θεσσαλία, ὅτε ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν τὸ Ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου καὶ ποίας ἡ Κυβέρνησις τούτου κατέβαλε προσπαθείας πρὸς μετρίασιν τῶν τε ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν δυσχερειῶν, αἵτινες πανταχόθεν τότε ἐστενοχώρουν τὴν Ἑλλάδα. Ἀνέφερε πρὸς τούτοις τὰ αἴτια τὰ προκαλέσαντα τὴν παραίτησιν τοῦ Ὑπουργείου Κουμουνδούρου, τὸν σχηματισμὸν τοῦ Ὑπουργείου Μωραϊτίνη, τὴν ἀναβολὴν τῆς Βουλῆς, τὴν

πρόσκλησιν τοῦ Βούλγαρη καὶ ἐπὶ τέλους τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς. Προσέθηκε δὲ ἀκολούθως τὰ ἑξῆς. ('Εκ τῶν σημειώσεων, ἃς ἐκράτησαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀγορεύσεως δύο τῶν φίλων τοῦ Βαλαωρίτη):

ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ.—'Αλλ' ἐκτὸς τούτου, Κύριοι, ὑπῆρχε καὶ ἄλλος ἀνώτερος λόγος, ὅστις ἠνάγκαζε σχεδὸν ἅπαντας τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ 'Ιονίου Λαοῦ νὰ μείνωσιν ἀμετάτρεπτοι ἐπὶ τοῦ σημείου ἔνθα ἡ παρελθοῦσα Βουλὴ εἶχε στήσει τὴν σημαίαν της. 'Ο λόγος οὗτος ἀπορρέει ἐκ τοῦ παρελθόντος κοινοβουλευτικοῦ ἡμῶν βίου, ἀπορρέει ἐκ τῶν ἀγώνων οὓς ὑπέστημεν ἐφ' ὅλην δεκαπενταετηρίδα μαχόμενοι κατὰ τῆς ξενικῆς προστασίας, ἀπορρέει, Κύριοι, ἐξ αὐτῆς τῆς 'Ενώσεως.

"Οστις ἐξ ἡμῶν ἐπίστευσεν ὅτι, διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς 'Επτανήσου, ἡ μὲν 'Ελλὰς ἤθελεν εὕρει παρ' ἡμῖν ἀνεξαντλήτους ἀποθήκας χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ὁ δὲ 'Ιόνιος λαὸς ἄφθονα τὰ δῶρα τῆς ἐξουσίας καὶ στάδιον ἀπέραντον ἐν τῇ παλαίστρᾳ τοῦ δημοσίου βίου, ἠπατήθη, Κύριοι, ἀπάτην οἰκτρὰν καὶ παιδαριώδη.

Τὸ ζήτημα τῆς 'Επτανήσου, ἀνατεμνόμενον διὰ τῆς λογιστικῆς κοπίδος, οὐ μόνον ταπεινοῦται, ἐξευτελίζεται, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ 'Ελληνικῇ ἱστορίᾳ θέλει παρασταθῇ ἴσως, ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, ὡς ἀποτυχοῦσα πολιτικὴ κερδοσκοπία.

'Αλλὰ τὸ ζήτημα τῆς 'Επτανήσου, ἐξεταζόμενον ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν ἠθικωτέραν καὶ ἐθνικωτέραν, προώρισται, Κύριοι, νὰ μένῃ ἄφθαρτον μνημεῖον τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἀκαταβλήτου δυνάμεως ἣν ἐνεφύσησεν ὁ "Υψιστος εἰς τὰ σπλάγχνα τῶν λαῶν ἐκείνων οἵτινες μάχονται ἐπιδιώκοντες τὸν προορισμόν των καὶ ἐκπληροῦντες τὴν ἀποστολήν των.

'Ανεκδιήγητα βάσανα, σκληραὶ περιπέτειαι, χείμαρροι βαρβάρων, αἱμοβόροι κατακτηταί, εἶχον καταμαστίσει, εἶχον κατακερματίσει τὴν φυλὴν εἰς ἣν ὁ Θεὸς διεπιστεύθη τὸν θρίαμβον τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ 'Ανατολῇ καὶ τῆς Χριστιανοσύνης. —'Η τρισαθλία 'Ελλὰς εἶχε καταντήσει αἱματόφυρτος παλαίστρα, ἔνθα ἐναλλὰξ συνηντῶντο τὰ στίφη τῶν βαρβάρων, ὅπως ἐκπορνεύωσι τὴν καλλονὴν αὐτῆς καὶ ἀπορροφῶσι τὴν ἰκμάδα τῆς ζωῆς της. Τὸ ἔθνος ἀπώλεσε τὴν ἑνότητα καὶ ὑπέκυπτεν εἰς τὴν βίαν, τηκόμενον ὑπὸ τὸν ὄγκον μυριετοῦς καταστροφῆς.

'Αλλὰ καὶ αἱ τρικυμίαι παρέρχονται ἐξαντλούμεναι καὶ ἡ λαῖλαψ, ἥτις εἶχεν ἐνσκήψει ἐπὶ τῆς 'Ελλάδος, ἤρχισε βαθμηδὸν νὰ χαλαροῦται. Εὐθὺς τότε ἀνεφύη ὁ ἀνταγωνισμὸς τοῦ 'Ελληνικοῦ πνεύματος κατὰ τῆς προαιωνίου κατάρας καὶ ὡς ἐκ θαύματος ἤρχισαν νὰ βλαστάνωσιν ἐκ τῶν ἐρειπίων καὶ τοῦ ὀλέθρου τὰ πρῶτα ἄνθη τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως. (Ζητωκραυγαὶ ζωηρόταται).

Αἱ γενεαὶ παρήρχοντο, καταποντιζόμεναι ἐν τῷ μεγάλῳ τοῦ 'Ελληνισμοῦ κοιμητηρίῳ, ἐξαφανιζόμεναι ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀφοῦ πρῶτον ἤρχοντο μία μετὰ τὴν ἄλλην νὰ κρούωσι τὸν φοβερὸν τῆς κατακτήσεως πύργον καὶ νὰ τὸν καταβρέχωσι διὰ τοῦ αἵματός των... 'Ο πύργος ἤρχισε νὰ σαλεύῃ καὶ μετὰ πεντακοσίων ἐτῶν ἀκατανόητον ἀγῶνα ἐθεάθη διαρρηγνύμενος, συντριβόμενος ὑπὸ τὸν πέλεκυν τοῦ "Ελληνος σκαπανέως.

'Η ἕνωσις τῆς 'Επτανήσου εἶναι ἓν τῶν ὡραιοτέρων ἐπεισοδίων τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ δράματος — εἶναι μυρσίνη ἀειθαλὴς βλαστήσασα ἐκ τῶν συντριμμάτων τοῦ καταρρεύσαντος ξενισμοῦ, καὶ ἔχετε τὸ καύχημα σεῖς ὅτι διὰ τῆς ἀκαθέκτου ἐπιμονῆς καὶ ὑπομονῆς σας ἐδυνήθητε νὰ πληρώσητε πρὸς τὴν μεγάλην πατρίδα σας τὸν φόρον τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἀφοσιώσεως.

'Αλλ' ἡ ἕνωσις τῆς 'Επτανήσου εἶναι ἡ ἔναρξις καὶ οὐχὶ τὸ τέλος τοῦ

νέου ἀγῶνος, ὅστις προοιωνίζεται ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Θὰ μείνωμεν λοιπόν, Κύριοι, ἀμετάτρεπτοι, ἀκλόνητοι ἐν τῇ ἀποφάσει ἡμῶν καὶ θέλομεν συνασπίζεσθαι κύκλῳ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οἵτινες θὰ ἔχωσι τὸ θάρρος νὰ ἐπιδεικνύωσιν εἰς τὰ ὄμματα τοῦ κόσμου ὅλου τὴν σημαίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπερήφανον καὶ σφριγῶσαν. (Ζητωκραυγαὶ ἐνθουσιώδεις).

Οὔτε αἱ δυσχέρειαι, οὔτε αἱ στερήσεις, οὔτε οἱ κίνδυνοι, οὔτε αἱ ἀπειλαί, οὔτε οἱ χλευασμοὶ πρέπει νὰ μᾶς πτοήσωσι. Δὲν ἀνορθοῦνται ἐθνικὰ οἰκοδομήματα ἄνευ θυσιῶν, ἄνευ ἀγώνων. Ἀλλὰ προσέξατε σεῖς, μὴ παρεκτρεπόμενοι τῆς εὐθείας ὁδοῦ, μὴ γενόμενοι τυφλὰ ὄργανα τῶν παθῶν καὶ τῆς πολιτικῆς αἰσχροκερδείας, ἀντὶ νὰ βοηθήσητε τὸ μαρτυρικὸν ἔθνος ἐν τῇ προσδοκωμένῃ αὐτοῦ ἀναγεννήσει, προσέξατε, λέγω, μὴ χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσητε γένητε παραίτιοι ἀθεραπεύτου τινὸς βλάβης καὶ τοιουτοτρόπως καταστῆτε ὑπεύθυνοι πρός τε τὸν Θεὸν καὶ τὴν πατρίδα δι' ὅσα δύνανται νὰ προέλθωσι δεινὰ ἕνεκεν ἀπαισίας τινὸς παρεκδρομῆς ἢ ἀπονενοημένης διευθύνσεως. (Θόρυβοι, ζητωκραυγαί, συγκίνησις).

Κύριοι! Ἐν μέσῳ τῶν ἀπεράντων, τῶν ἀτελευτήτων ἐρήμων τῆς αἰωνιότητος, τὰ ἔτη, αἱ ἡμέραι παρίστανται ὡς τόσοι σταθμοὶ ἔνθα ἡ ἀνθρωπότης, βαίνουσα εἰς τὸν προορισμὸν αὐτῆς, ἐγχαράττει τὰ ἴχνη τῶν διαβημάτων της. Ἡ δὲ διάνοια τῶν ζώντων, διεξερχομένη τὴν βίβλον τοῦ παρελθόντος, ἀνευρίσκει τοὺς σταθμοὺς τούτους καὶ ἀναπαύεται ἐπ' αὐτῶν καὶ παρηγορεῖται, καθὼς ἀναπαύονται οἱ θαλασσοποροῦντες ἐν ὥρᾳ τρικυμίας μένοντες ἐπὶ τῆς ἀκτῆς καὶ ἐπιτηροῦντες ἐκεῖθεν τὰ ἀναβράζοντα κύματα.

Τοιαύτη τις εἶναι ἐν τῷ μεγάλῳ ἐθνικῷ μαρτυρολογίῳ καὶ ἡ σεπτὴ ἡμέρα ἣν σήμερον ἑορτάζει σύμπας ὁ Ἑλληνισμός.

Ἀλλοίμονον εἰς τὰ ἔθνη, ὧν ὁ βίος εἶναι ἄγραφος χάρτης!... Ὑπὸ τὸν φοβερὸν ὄγκον τοιαύτης κατάρας δὲν ἔκυψε βεβαίως, δὲν κύπτει ἡ ἑλληνικὴ φυλή.

Ἀπὸ εἰκοσιπέντε περίπου ἑκατονταετηρίδων τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, π ε ζ ο δ ρ ό μ ο ς ἀ κ ά μ α τ ο ς, βαδίζει διὰ μέσου τῶν αἰώνων, διασχίζει τὸ πυκνὸν σκότος τῆς ἀρχαίας βαρβαρότητος καὶ διαχέει παντοῦ τὴν λάμψιν τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας.

Τὴν πτέρναν τῶν ποδῶν του κατέφαγον αἱ ἄκανθοι, τὸ πολύτιμον αἷμά του ἔβαψε τὰ διαβήματά του... τὰ ὀστᾶ τῶν γενεῶν του ἀφειδῶς διεσπάρησαν ἐπὶ τῆς ἀπεράντου ὁδοῦ ἣν διέτρεχε... Καὶ ὅμως ὁ ἀ κ ά μ α τ ο ς ἐ κ ε ῖ ν ο ς π ε ζ ο δ ρ ό μ ο ς ἐβάδιζεν... ἐβάδιζεν... ἐβάδιζε πάντοτε.

Ἐπῆλθεν ἐν τοσούτῳ ἡ ζοφερὰ νὺξ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως, ἐπῆλθεν ὁ κυκεὼν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, καὶ ὅμως, ἐν μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὅπλων τοῦ κατακτητοῦ, καθὼς ἐν μέσῳ τῆς πνιγηρᾶς ἀτμοσφαίρας τῆς γραικορωμαϊκῆς δεσποτείας, τὸ πανάρχαιον πνεῦμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ διαλάμπει, καθὼς ἐνίοτε διαλάμπουσιν οἱ ἀστέρες ἐν μέσῳ συμπεπυκνωμένων νεφελῶν. (Ἀπὸ τοῦδε ὁ ἀγορεύων διακόπτεται συνεχῶς δι' ἐπανειλημμένων ζητωκραυγῶν).

Τοιούτῳ τρόπῳ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος διῆλθε τὸν βίον του ἀνταγωνιζόμενον διηνεκῶς, ἀενάως ἀναφυόμενον... ὡς ἐκ θαύματος διασωζόμενον μέχρι τῆς ἀποφράδος ἡμέρας τῶν Ἁγίων Πάντων τοῦ ἔτους 1453. Τότε ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ Βυζαντίου ἐπάτησαν οἱ στιβαροὶ πόδες ἑνὸς τῶν ἀπογόνων τοῦ Ὀσμάν... Ὁ δικέφαλος Βυζαντινὸς ἀετός, πληγωμένος κατάκαρδα, ἔπεσε κατὰ γῆς καὶ ἐπνίγη ἐν τῷ ἰδίῳ αἵματί του. Ὁ κόσμος ὅλος ἐτρόμαξε καὶ ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς ἐκπλήξεως ἐθεάθη αἱματόφυρτος ὁ Μωάμεθ, ἔχων ἀνὰ χεῖρας τὴν σεπτὴν κεφαλὴν τοῦ τελευταίου τῶν Παλαιολόγων καὶ ὠρυόμενος ὠ-

σεὶ λύκος, νὰ κραυγάζῃ πρὸς τὴν Χριστιανοσύνην ἅπασαν: «Ἰδέτε... ἰδέτε... λαοὶ τῆς γῆς....ἀπέκοψα διὰ τῆς ρομφαίας μου τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ»... (Βαθυτάτη συγκίνησις).

Καὶ τοῦ θηρίου ἐκείνου τοὺς λόγους τοὺς ἐπίστευσαν, Κύριοι, οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς καὶ ἔπεσαν ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ ἔντρομοι, παραλελυμένοι.

Καὶ ὅμως ἠπατήθησαν... Τὸ αἷμα τῶν Παλαιολόγων τὸ ἀπερρόφησεν ἡ γῆ τῆς Ἑλλάδος καὶ δι' αὐτοῦ ἐκυοφορήθη ὁ νέος Ἑλληνισμός, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀνεβλάστησαν οἱ πελώριοι γίγαντες τοῦ μεσαιωνικοῦ ἀγῶνος, καὶ δι' αὐτοῦ ἐγράφη ἡ πολιτικὴ διαθήκη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐσφραγίσθη ἡ μυστικὴ ὁμολογία, ἔνθα αἱματηροῖς γράμμασιν ὑπάρχει γεγραμμένον ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ρήτρᾳ τὸ προαιώνιον, τὸ ἀμετάτρεπτον σύνθημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ:

—Ἐμπρός... Ἐμπρός... Ἐμπρός... (Τρικυμιώδεις ζητωκραυγαί).

Ἐπὶ τετρακόσια ὅλα ἔτη, ἐνῷ ὁ κόσμος ὅλος ἐσήπετο ὑπὸ τὴν δουλείαν, ὁ μυστηριώδης, ὁ ἀκάματος ἐκεῖνος πεζοδρόμος ἐβάδιζεν... ἐβάδιζε πάντοτε... Ἔκρουεν ἐν ὥρᾳ νυκτὸς τὰς θύρας τῶν μονῶν καὶ κράζων κατ' ὄνομα τοὺς κατατρυχομένους μοναχοὺς ἔλεγεν εἰς αὐτούς: «Γρηγορεῖτε... ἰδοὺ ὁ νυμφίος ἔρχεται.»

Εἰσέδυσε κρυφὰ ἐντὸς τῆς καλύβης τοῦ πένητος γεωργοῦ καὶ ἐγείρων ἐκ τοῦ ὕπνου τὸν τεθλιμμένον ζευγηλάτην, τὸν περιέθαλπε καὶ τὸν διέταττε νὰ μὴ δειλιᾷ... Τοιουτοτρόπως παρήρχοντο αἱ γενεαί, ἀλλὰ δὲν παρήρχοντο καὶ αἱ ἐλπίδες... Ἔλαμψε τέλος καὶ ἡ ἱερὰ ἡμέρα τῆς 25 Μαρτίου τοῦ ἔτους 1821 καὶ ἐκ μιᾶς, ἐνῷ ἐχθροὶ καὶ φίλοι ἐθεώρουν ἐσβεσμένον τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλλάδος, ἐνῷ ὁ κόσμος ὅλος ἐπίστευεν ὅτι ὁ Ἑλληνισμός, κεκμηκὼς ἐκ τῆς μακρᾶς ταλαιπωρίας, ἔκειτο νεκρὸς ἐν τῷ τάφῳ, αἴφνης ἀπὸ τῶν κορυφῶν τοῦ Πίνδου καὶ τοῦ Ὀλύμπου, ἀπὸ τῶν ἀκρωρειῶν τῆς Ὄσσης καὶ τῶν Ἀγράφων, ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου τῆς Ἁγίας Λαύρας, ἀκούεται βροντώδης ἡ φωνὴ τοῦ μυστηριώδους ἐκείνου πεζοδρόμου:

—Ἐμπρός... στἄρματα... ἐγέρθητε! (Ἀλαλαγμοὶ καὶ ζητωκραυγαὶ διακόπτουν τὸν ρήτορα).

Καὶ τὰ τρισάθλια τέκνα τῆς Ἑλλάδος ἠγέρθησαν, καὶ τὸ αἷμα ἔρρευσε ποταμηδόν... καὶ ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἀνατολῆς εἶδε κρεμάμενον τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον... καὶ αἱ Θερμοπύλαι ἔφριξαν ὁρῶσαι μαρτυροῦντα τὸν Διάκον... καὶ μυριάδες γυναικῶν καὶ παίδων ἐστάθησαν σπαραττόμενα... καὶ ὅμως ὁ ἀκάματος, ὁ ἀδυσώπητος ἐκεῖνος πεζοδρόμος βαδίζων, ἐν μέσῳ τῶν σφαγῶν καὶ τοῦ ὀλέθρου, δὲν ἔπαυε βρυχώμενος ὡς λέων νὰ κραυγάζῃ πάντοτε:

—Ἐμπρός... ἐμπρός... ἐμπρός! (Ἀλαλαγμοὶ μανιώδεις).

Ὁ ἐχθρὸς ἀπηύδησε, παρήτησε τὸ πεδίον τῆς μάχης καὶ ἐκ τοῦ φοβεροῦ τούτου κατακλυσμοῦ ἀνεφύη τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος.

Παρῆλθον ἔκτοτε τεσσαράκοντα περίπου ἔτη καὶ ἡ ἐλευθέρα Ἑλλὰς ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν αὐτοκαλουμένων προστατῶν της δὲν ἐτόλμησε πλέον νὰ ταράξῃ τὴν νεκρώσιμον γαλήνην εἰς ἣν εἶχε βυθισθῇ τὸ πνεῦμα της μετὰ τὴν κατάρτισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Ἀλλ' ἡ κατάρτισις τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος θεμέλιος λίθος καὶ οὐχὶ τὸ οἰκοδόμημα τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐθνότητος. Πόρρω ἀπέχομεν, φίλτατοι συμπολῖται, τοῦ σημείου πρὸς ὃ ἀπέβλεψαν οἱ πατέρες μας. Μὴ ἀπατώμεθα. Ἀπομένουσιν ἀκόμη ἀκαταλόγιστοι δυσχέρειαι, σκληραὶ δοκιμασίαι, καὶ ὅμως ἡμεῖς θέλομεν βαδίσει μετ' ἀποφασιστικότητος ἐν μέσῳ τῶν προσκομμάτων καὶ τῶν κινδύνων μέχρι πλήρους

πραγματοποιήσεως τῶν εὐχῶν καὶ τῶν πόθων οὓς θνήσκοντες μετεβίβασαν εἰς ἡμᾶς οἱ πρόγονοί μας.

Ἡ δεινὴ καχεξία ὑφ' ἧς κατατρυχόμεθα, πιστεύσατέ το, φίλτατοι συμπολῖται, οὐδεμίαν ἄλλην ἐπιδέχεται θεραπείαν. Ἡ ἐσωτερικὴ τοῦ Κράτους διοργάνωσις εἶναι ἀνέφικτος, πᾶσα Κυβέρνησις θέλει ναυαγεῖ οἰκτρῶς καὶ θέλει κατασωτεύει ἐπὶ ματαίῳ τὰς δυνάμεις της, παλαίουσα κατ' ἀνυπερβλήτων προσκομμάτων. Μία μόνη ἀπομένει εἰς ἡμᾶς διέξοδος... μία μόνη ἀληθὴς παρηγορία... μία μόνη γλυκυτάτη ἐλπίς· καὶ μετ' αὐτῆς συνδέονται αἱ εὐχαὶ τῶν γονέων μας... Ἀκούσατέ την ἐκ στόματος ἐμοῦ ὅστις ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας ἤδη, εἴτε γράφων, εἴτε ἀγορεύων, εἴτε βουλευόμενος, εἰς ταύτην μόνον ἀπέβλεψα καὶ ταύτην μόνην ἔσχον παρήγορον σύντροφον τῆς ζωῆς μου...

Ἀκούσατέ την ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ, καθ' ἣν σύμπας ὁ Ἑλληνισμὸς δέεται ὑπὲρ μακαρίας μνήμης καὶ αἰωνίου ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν τῶν κεκοιμημένων ἡρώων μας... Ἀκούσατέ την καὶ μὴ φοβηθῆτε...

Συνδυάσατε τοὺς παλμοὺς τῆς καρδίας σας, οἵτινες ἔναυλοι ἀντηχοῦν εἰς τὴν ἀκοήν μου, μετὰ τῆς πυρετώδους ἐξάψεως ἥτις κατακυριεύει καὶ τὴν ἰδικήν μου καρδίαν... Συμπλέξατε τοὺς κρυφιωτέρους πόθους τῆς ψυχῆς σας μετὰ τῶν σεπτῶν ὀνομάτων τῶν ἡμετέρων Βασιλέων καὶ συνενώθητε μετ' ἐμοῦ, ὅπως ὁμοθυμαδὸν διακηρύξωμεν πάλιν τὸ προαιώνιον, τὸ ἀμετάτρεπτον σύνθημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ:

—Ἐμπρός... ἐμπρός... ἐμπρός!..

Ἀγόρευσις κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ γυμνασίου Λευκάδος, τὸ 1876

ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ.— Σήμερον ἑορτάζομεν, Κύριοι, τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἡμετέρου Γυμνασίου, ἡ δὲ χαρὰ ἥτις πλημμυρίζει τὰς καρδίας ἁπάντων εἶναι τεκμήριον ἀναντίρρητον τῆς σπουδαιότητος ἣν ἕκαστος ἡμῶν ἀποδίδει εἰς τὸ ἐκπαιδευτικὸν τοῦτο κατάστημα...

Ἀλλ' ἐνῷ τὰ κύματα τοῦ Μοράβα καθημαγμένα ἐκπέμπουν μυκηθμοὺς ὀλεθρίους,— ἐνῷ χείμαρροι αἱμάτων καὶ ποταμοὶ δακρύων κατέκλυσαν τὸ βουλγαρικὸν ἔδαφος,— ἐνῷ ἐπὶ τῶν βωμῶν τοῦ Ὑψίστου ἀνθρωπόμορφα θηρία προσφέρουσι βδελυρὰν θυσίαν καὶ φρικτὸν ὁλοκαύτωμα τὴν τιμὴν τῶν παρθένων καὶ τῶν νηπίων τὰ σπλάγχνα,— ἐνῷ κρεουργοῦνται λαοὶ ἀκέραιοι, καὶ πρὸς ἐξόντωσιν φυλῆς ὁλοκλήρου ἀποσπῶνται διὰ τῆς μαχαίρας ἀπὸ τῆς μήτρας τῶν γυναικῶν τὰ ἔμβρυα καὶ διαμελίζονται,— ἐνῷ πόλεις καὶ κῶμαι ἀνθηρόταται ἀποτεφροῦνται, μετὰ δὲ τοῦ ζοφεροῦ καπνοῦ πυρκαϊῶν ἀπεράντων ἐκτοξεύονται πρὸς τὰ νέφη συντρίμματα ἀνθρωπίνων ὀστέων,— ἐνῷ γονεῖς παράφρονες, τυφλοί, ἀπονενοημένοι, ὑπὸ τὸ ξίφος τῶν Κιρκασίων καὶ τῶν Κούρδων, τρώγουν τὰς σάρκας καὶ πίνουν τὸ αἷμα τῶν ἰδίων τέκνων των,— ἐνῷ ἐπὶ τῶν ἀκρωρειῶν τοῦ Μαύρου Βουνοῦ ὁ ἀμείλικτος ἀκινάκης ἀκαταδαμάστων μαχητῶν κατακόπτει τὰς στρατιὰς τῶν ἀλλοφύλων,— ἐνῷ ἡ Εὐρώπη, μιᾷ φωνῇ καὶ μιᾷ καρδίᾳ ὁμολογοῦσα τὰ ἀρχαῖα αὐτῆς ἁμαρτήματα, κηρύττει πόλεμον ἄσπλαχνον κατὰ τῶν ἀπίστων,— ἐνῷ ταῦτα πάντα τελοῦνται πλησίον ἡμῶν, πῶς καὶ διατί, Κύριοι, ὁ Ἑλληνισμὸς μένει σήμερον ἀπαθὴς θεατὴς τοῦ φοβεροῦ δράματος, καὶ πῶς ἡμεῖς, ἐνῷ μυκᾶται ἐπὶ τῶν κεφαλῶν μας τοιαύτη καταστρεπτικὴ λαῖλαψ, ἡσύχως σήμερον συνερχόμεθα ὑπὸ τὸν αἴθριον οὐρανὸν τῆς ἐπιστήμης, ὡσὰν ἄγνωστόν τι καὶ ἀκατανόητον νόσημα ἤθελεν αἴφνης ἀποξηράνει τὰ δάκρυά μας, ἀπολιθώσει τὴν καρδίαν μας καὶ παραλύσει ἐν ἡμῖν πᾶν αἴσθημα πατριωτισμοῦ καὶ φιλοτιμίας;...

Πῶς, Κύριοι, διατί; Τὸ ἔκτακτον τοῦτο φαινόμενον δὲν σᾶς ἐκπλήττει, τὸ θανάσιμον σύμπτωμα δὲν σᾶς ταράττει;

Ἐσβέσθη ἆρά γε ἐκ μιᾶς τὸ πολεμικὸν πνεῦμα τῆς φυλῆς; Ἐλησμονήθησαν τάχα αἱ παραδόσεις τοῦ γένους; Αἱ χεῖρες ἡμῶν παρέλυσαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ μὴ δύνανται πλέον νὰ κρατήσωσι τὸ ξίφος; Οἱ δὲ ἀπόγονοι τοῦ Κωνσταντάρα, τοῦ Σταθᾶ, τοῦ Θύμιου τοῦ Βλαχάβα, τοῦ Βλαχαρμάτα Βέργου, τοῦ Κοντογιάννη, τοῦ Μπουκουβάλα, τοῦ Κούρμα, τοῦ Πάνου Μεϊντάνη, ἐπέπρωτο ἆρά γε νὰ μεταμορφωθῶσιν εἰς ταπεινοὺς παντοπώλας καὶ εἰς δεινοὺς ἐργάτας τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης;...

Τώρα, ὅτε ἀκατάσχετος ἠγέρθη γενικὴ καὶ κατὰ τῶν πατροπαραδότων ἐχθρῶν μας ἀποστροφὴ καὶ ἀγανάκτησις, τώρα ὅτε ὁ ψυχορραγῶν ἀσθενὴς προφανῶς παλαίει κατ' ἐπικειμένου καὶ ἀφεύκτου θανάτου, τώρα ἡμεῖς οἱ ἀπὸ πεντακοσίων ἐτῶν ἐν ἀδημονίᾳ καραδοκοῦντες πολύτιμον εὐκαιρίαν, τώρα ἡμεῖς ἀδιαφοροῦμεν, ταλαντευόμεθα, φοβούμεθα;

Δὲν εἶναι, Κύριοι, παράδοξος, δὲν εἶναι ἀνεξήγητος ἡ φάσις αὕτη τοῦ Ἑλληνισμοῦ; Δὲν φρικιᾶτε συλλογιζόμενοι ὅτι διεγράφησαν ἀπροσδοκήτως ἐκ τῆς μνήμης ἡμῶν τόσα βάσανα, τόσα ἆθλα, τόσαι ἐλπίδες, τόσα παραγγέλματα;

Ἡ ἀντίθεσις εἶναι προφανής, εἶναι ἀξία μελέτης, διότι περιέχει ἐν ἑαυτῇ τὸ μυστήριον τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι ἐκ τῆς λύσεως τοῦ αἰνίγματος τούτου πρόκειται ἴσως νὰ ὁρισθῇ ἡ μέλλουσα πορεία τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀκούσατε λοιπόν, Κύριοι, καὶ μὴ ἀπελπίζεσθε.

Ἀπὸ τῆς ἀπαισίας, ἀπὸ τῆς ἀποφράδος ἡμέρας, καθ' ἥν, κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος, αἱμοσταγὴς ἐκυμάτισεν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ Βυζαντίου ἡ σημαία τῆς ὀθωμανικῆς κατακτήσεως, εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπεχείρησε τὸ ἑλληνικὸν γένος τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ κατακρημνισθέντος πύργου τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος. Τὸ δὲ πολύμοχθον καὶ πολυχρόνιον ἔργον ἀνέλαβον ὄχι μόνον οἱ ἀτρόμητοι μαχηταὶ τῶν ἑλληνικῶν ὀρέων, ἀλλὰ καὶ οἱ σοφοὶ διδάσκαλοι τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Συγχρόνως ἐγένετο καὶ φοβερὰ ἑκατέρωθεν ἡ ἐπίθεσις· καὶ ἐνῷ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Ἀγράφων ὀλίγοι γίγαντες ἀνέστελλον τὴν θηριώδη ὁρμὴν ἀγρίων κατακτητῶν, οἱ διδάσκαλοι τοῦ γένους, ἄγρυπνοι, ἀκάματοι ἔσκαπτον ἐν κρυπτῷ διὰ τοῦ αἰχμηροῦ καλάμου των τὴν μυστικὴν ὑπόνομον, ἥτις ἔπρεπε μίαν ἡμέραν νὰ ἀνατινάξῃ τὸν πελώριον ὄγκον τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Ἐνῷ τὸ πῦρ καὶ ὁ σίδηρος διετήρουν ἀκμαῖον τὸ πολεμικὸν πνεῦμα τῆς φυλῆς, ὑπὸ τὰς ἀμυδρὰς ἀκτῖνας νυκτερινῆς λυχνίας ὁ πτωχὸς διδάσκαλος ἐνεστάλαζεν εἰς τὴν καρδίαν τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας τὰ ζωογόνα ῥεῖθρα τῆς ἀρχαίας μαθήσεως.

Ἐκεῖ ἐν παραβύστῳ, ὑπ' αὐτὰ τὰ ὄμματα πονηροῦ καὶ ὑπόπτου δεσπότου, ἐδιδάσκετο ὁ νέος Ἕλλην πῶς διὰ τοῦ συνασπισμοῦ καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως κατέστρεψαν ἄλλοτε οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἀναρίθμητα σμήνη βαρβάρων ἐν Μαραθῶνι, καὶ πῶς κατέπνιξαν τὰς ἀναριθμήτους αὐτῶν τριήρεις ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Σαλαμῖνος. Πῶς οἱ τριακόσιοι συνέταιροι τοῦ Λεωνίδα ἀνεχαίτισαν τότε διὰ τοῦ στήθους των τὴν πλήμμυραν τῶν ἀλλοφύλων, καὶ πῶς διέσωσαν διὰ τοῦ αἵματός των ἀπὸ παντελοῦς ἐξοντώσεως τὴν μόλις τότε ἀναφυομένην ἑλληνικὴν ἐθνότητα.

Ἀλλὰ συνάμα ὁ πτωχὸς διδάσκαλος ἐδίδασκε τὴν ἑλληνικὴν νεολαίαν πῶς αἱ ἐμφύλιοι διαιρέσεις, πῶς αἱ ἀντιζηλίαι καὶ τὰ πάθη, πῶς ἡ ἀγυρτεία καὶ τὸ ψεῦδος ὑπεδούλωσαν τὴν ἑλληνικὴν φυλήν, καὶ πῶς συνέτεινον εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν αὐτῆς πολὺ περισσότερον παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἡ κατάκτησις, παρὰ

τῶν Φράγκων ἡ ληστρικὴ ἐπίθεσις, παρὰ τῶν Τούρκων ἡ ἀτελεύτητος δυναστεία.

Τοιουτοτρόπως, Κύριοι, οἱ ἀφανεῖς μὲν ἀλλ' ἀείμνηστοι διδάσκαλοι τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων παρεσκεύασαν τὴν ἡμέραν τῆς ἐθνικῆς ἀνεγέρσεως ὅσον καὶ οἱ λεοντόκαρδοι μαχηταὶ τῶν ἑλληνικῶν ὀρέων.

Ὁ πύργος ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνωρθοῦτο, πολλάκις ἔφθανε μέχρις ὀροφῆς καὶ κατέπιπτεν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐρειπίων του ἀνηγείρετο πάλιν ὡς φοῖνιξ καὶ ἀγέρωχον ὕψωνεν εἰς τὸν οὐρανὸν τὸ μέτωπον.

Δύο λοιπὸν ὑπῆρξαν, Κύριοι, οἱ παντοδύναμοι μοχλοὶ δι' ὧν ἐσαλεύθησαν τὰ θεμέλια τῆς Ὀθωμανικῆς κατακτήσεως, τὸ βροντόφωνον, τὸ πυρίπνουν καρυοφύλλι τοῦ Κλέφτη καὶ τὸ βουβὸ μελανοδοχεῖον τοῦ Ἕλληνος διδασκάλου. Τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα ἐκ συμφώνου συνειργάσθησαν καὶ θὰ συνεργασθῶσι, Κύριοι, μέχρι συμπληρώσεως τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως.

Ἀπρόοπτοι περιστάσεις, ἀδικαιολόγητος ραθυμία, ψυχικὴ ἀδράνεια κατεδίκασαν ἡμᾶς, Κύριοι, νὰ μένωμεν σήμερον θεαταὶ καταστρεπτικοῦ πολέμου, ἐξ οὗ ἴσως κρέμαται καὶ ἡ τύχη τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀλλ' ἂν μαύρη μοῖρα κατηράσθη τὰ Ἑλληνικὰ ὅπλα, ἂν πρὸς στιγμὴν ἐκοιμήθη ἡ πολεμικὴ ψυχὴ τῆς Ἑλλάδος, θὰ κοιμηθῶσιν ἆρά γε διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα; Τὰ γράμματα ἐκεῖνα, ἅτινα ὑπῆρξαν ὁ σπόρος, ἐξ οὗ ἐβλάστησεν ἡ ἐθνικὴ ἀναγέννησις; Μὴ γένοιτο!

Λάβε λοιπὸν καὶ σύ, ὦ προσφιλὴς νεολαία, ἀνὰ χεῖρας τὸν κάλαμον καὶ ἐργάσθητι. Συντάχθητι μετὰ τῶν διδασκάλων σου, καὶ ἀτενίζουσα πρὸς τὰς κορυφὰς τῆς δουλωμένης Ἠπείρου, ἐνθυμοῦ ὅτι ἤγγικεν ἡ ὥρα καθ' ἣν θὰ προσκληθῇς νὰ φωτίσῃς ἀδελφοὺς πάσχοντας ἐκ πολυχρονίου ἀμαυρώσεως. Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ ἀστέρος τῆς μαθήσεως καὶ ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων, θ' ἀφήσητε τὰς ἕδρας τοῦ γυμνασίου σας καὶ θὰ τρέξητε βεβαίως ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τιμῆς. Ἐκεῖ θὰ δρέψητε ἄλλας δάφνας. Προπαρασκευάσθητε εἰς τὸ μέγα ἔργον καὶ μὴ λησμονεῖτε ὅτι λαὸς ἀμαθὴς εἶναι ἀνάξιος ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας. (Παρατεταμένα χειροκροτήματα).

Γ'

Δ Ι Α Φ Ο Ρ Α

τῶν Θρᾳκῶν ἡ λῃστρικὴ ἐπίθεσις, παρὰ τῶν Τούρκων ἡ ἀκαλλιέργητος δυναστεία.

Τοιουτοτρόπως, Κύριοι, οἱ ἄμουσοι μὲν ἀλλ' ἀείμνηστοι διδάσκαλοι τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων κατεσκεύαζον τὴν [illegible] τῆς ἐθνικῆς ἀνεγέρσεως ὥσαν καὶ οἱ [illegible] ποιηταὶ τῶν ἑλληνικῶν ὀρέων.

Ὁ κόσμος ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνεφαίνετο, πολλάκις ἔφθινε μέχρις [illegible] τῆς καὶ κατέληγεν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐρειπίων του ἀνηγείρετο πάλιν ὡς φωνὴ καὶ ἀγέρωχον ὕψωσεν εἰς τὸν οὐρανὸν τὸ μέτωπον.

Δύο λοιπὸν ὑπῆρξαν, Κύριοι, οἱ συντελέσαντες μοχλοὶ δι' ὧν ἐσαλεύθησαν οἱ θεμέλιοι τῆς Ὀθωμανικῆς κατακτήσεως, τὸ βροντόφωνον, τὸ κοφτερὸν καριοφίλι τοῦ Κλέφτη καὶ τὸ βαθὺ μελανοδοχεῖον τοῦ Ἕλληνος διδασκάλου. Τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα ἐκ συμφώνου συνειργάσθησαν καὶ θὰ συνεργασθῶσι, Κύριοι, μέχρι συμπληρώσεως τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως.

Ἀπεφάσισε παρουσιάσεις; ἀδιαφιλονίκητος ρυθμός, ψυχικὴ ἀδυναμία κατέλαβεν ἡμᾶς, Κύριοι, νὰ μένομεν σήμερον ἀπαθεῖς κατακτητικοῦ πολέμου, ἐξ οὗ ἴσως κρέμαται καὶ ἡ τύχη τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀλλ' ἂν [illegible] οἱ Ἑλληνικὰ ὅπλα, ἂν πρὸς στιγμὴν ἐκαμφθῇ ἡ πολεμικὴ ψυχὴ τῆς Ἑλλάδος, θὰ κοιμηθῶσιν ἄρά γε διὰ πάντα καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα; Τὰ γράμματα ἐκεῖνα, ἅτινα ὑπῆρξαν ὁ σπόρος, ἐξ οὗ ἐβλάστησεν ἡ ἐθνικὴ ἀναγέννησις; Μὴ γένοιτο!

Ἀφοῦ λοιπὸν καὶ σύ, ὦ [illegible] νεολαία, [illegible] τὸν πόλεμον καὶ ἐργάσθητι. [illegible] καὶ ἀναλάβετε πρὸς τὰς [illegible] τῆς δουλευούσης Ἠπείρου, ἐνθυμοῦ ὅτι ἤγγικεν ἡ ὥρα καθ' ἣν θὰ [illegible] ἐκ πολυχρονίου [illegible]. Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ σήμαντρο τοῦ χρόνου [illegible] ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν [illegible], θ' ἀφήσωμεν τὰς [illegible] ὥρας τοῦ γυμνασίου μας καὶ θὰ τρέξωμεν βεβαίως ἐπὶ τὰ πεδία τῆς τιμῆς. Ἐκεῖ θὰ δρέψωμεν ἄλλας δάφνας. Προπαρασκευάσθητε [illegible] τὸν λόγον καὶ μὴ λησμονεῖτε ὅτι πᾶς ἀπαθὴς εἶναι ἀνάξιος ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας.

(Παρατεταμένα χειροκροτήματα)

ΔΗΜΩΔΗΣ ΠΕΡΙ ΒΑΛΜΑ ΘΡΥΛΟΣ

Ὁ βαλμᾶς εἶναι πτηνὸν νυκτερόβιον, σπάνιον μὲν ἀλλὰ γνωστὸν εἰς πάντας καὶ ἐπίφοβον, διότι ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ προαγγέλλει προσεχὲς πένθος καὶ ἄφευκτον συμφοράν. Ἡ πρόληψις αὕτη ἐκτείνεται ἐφ' ὅλων τῶν ὁμοίων του, εἴτε διότι ἐν τῇ ἠρεμίᾳ καὶ τῷ σκότει τῆς νυκτὸς ἡ μονότονος καὶ θλιβερὰ φωνὴ τῶν ὀρνέων τούτων πλήττει τὴν φαντασίαν, εἴτε διότι ἐπεκράτησε παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ ἡ ἰδέα ὅτι ἁμαρτωλαὶ ψυχαὶ σκηνώσασαι ἐν αὐτοῖς, κατεδικάσθησαν νὰ πλανῶνται μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν ζώντων καὶ πρὸς ἀπότισιν στυγεροῦ τινος καὶ ἐκτάκτου κακουργήματος. Ἀλλ' ὁ βαλμᾶς, ὁσάκις ἀκούεται θρηνῶν ἐν ὥρᾳ νυκτερινῆς τρικυμίας, περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐμπνέει ἀπελπισμὸν καὶ προκαλεῖ ἐξορκισμοὺς καὶ σταυροκοπήματα, διότι αἱ κοιναὶ ἰδέαι περὶ πονηροῦ πνεύματος ἐμφωλεύοντος ἐν αὐτῷ κραταιοῦνται καὶ ἐκ τῶν ἀλλοκότων φθόγγων δι' ὧν ἀγγέλλεται ἡ παρουσία του καὶ οἵτινες ὡς ἔναρθροι ἀνθρώπιναι φωναὶ διεγείρουν βαθεῖαν ταραχὴν καὶ συγκίνησιν ἀπερίγραπτον.

Ἴσως ὁ ποιητικώτατος Ἑλληνικὸς λαὸς ἐν ταῖς ἀγρίαις κραυγαῖς τοῦ βαλμᾶ εὗρε διὰ τῆς φαντασίας ὅ,τι εἰς τὴν ἀκοὴν παρίσταται ἀσαφὲς καὶ συγκεχυμένον, ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι, κατὰ τὴν ὁμολογίαν πάντων, τὸ ἀπαίσιον πτηνὸν διηγεῖται στενάζον τὴν φρικτὴν ἱστορίαν του καὶ ὅτι ἐν τῇ παραδόξῳ λαλιᾷ του σαφῶς διακρίνονται οἱ ἑπόμενοι στίχοι:

Γιῶργο! Γιῶργο! Γιῶργο!
τωὖρες τωὖρες τ' ἄλογο;
Χά, χά, χά, χά, χά!
. . . .

Μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸ ἦσαν δύο ἀδελφοὶ πλούσιοι βαλμάδες (ἱπποτρόφοι, ἀλογοβοσκοί), ἐξ ὧν ὁ πρεσβύτερος Μῆτρος φύσει αὐθαίρετος καὶ τραχύς [1]), ἀπόλυτον μετήρχετο ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ νεωτέρου Γηώργου, ἀγογγύστως ἀποδεχομένου τοὺς ἐπὶ οὐτιδαναῖς προφάσεσιν ἀκαταπαύστους προπηλακισμούς του καὶ ἐπιτετραμμένου τὴν ἄμεσον ἐπιτήρησιν τῶν πολλῶν ἵππων του.

Παρουσιασθείσης δὲ εὐκαιρίας νὰ πωληθῶσιν ὀκτὼ ἐκ τῶν ἵππων τούτων (ἄδηλον διατὶ τόσοι), ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς ἐμήνυσεν εἰς τὸν νεώτερον ν' ἀποσπάσῃ εὐθὺς ἐκ τῆς ἀγέλης τὰ πωληθέντα κτήνη καὶ νὰ τὰ συνοδεύσῃ αὐτοπροσώπως εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον. Ὁ δὲ Γηῶργος, γνωρίζων ἐκ σκληρᾶς πείρας τί ἐσήμαινον τοιαῦται διαταγαὶ ἂν πρὸς στιγμὴν ἀνεβάλλετο ἡ ἐκτέλεσίς των, χωρὶς νὰ προσμείνῃ τὴν χαραυγὴν τῆς ἡμέρας, πηδήσας ἐπὶ τῶν νώτων ἑνὸς ἤγαγεν ἐσπευσμένως τοὺς ἵππους πρὸς τὸν ἀδελφόν του.

1) Μῆτρος—Γηῶργος εἶναι βαλμάδων ὀνόματα συνηθέστατα, ἴσως διότι οἱ ὁμώνυμοι μεγαλομάρτυρες προστάται των ἀπεικονίζονται ἔφιπποι.

Ἡ νὺξ ἦτο ζοφερά, ὁ δὲ Μῆτρος ἀριθμῶν τὰ ζῶα εὕρισκε πάντοτε ὅτι ἔλειπεν ἓν καὶ ὅτι ἀντὶ τῶν παραγγελθέντων ὀκτὼ ὁ Γηῶργος δὲν εἶχε παραδώσει παρὰ μόνον ἑπτά. Ὑποπτεύσας δὲ μὴ καθ' ὁδὸν εἶχεν ἀποπλανηθῆ ὁ ἀποζητούμενος ἵππος, διέταξε τὸν Γηῶργον νὰ σπεύσῃ εἰς ἀνεύρεσιν αὐτοῦ, ἂν ἤθελε νὰ μὴ ἐκτεθῇ εἰς τὸ φονικὰ ἀποτελέσματα τῆς δυσμενείας του.

Ἔντρομος ὁ δυστυχὴς ἔφυγεν ἀπὸ ρυτῆρος ἐλαύνων τὸν ἵππον διὰ δασῶν καὶ κοιλάδων... Δρόμο παίρνει, δρόμο ἀφίνει... Ἀλλ' ἐπανῆλθεν ἄπρακτος. Ἐνῷ δὲ ἐπλησίαζεν εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον καὶ πρὶν ἀκόμη δώσῃ λόγον τῆς ματαίας ἐκδρομῆς του, ὁ Μῆτρος ἀκούσας μακρόθεν ἑνὸς ἵππου μόνου τὸ κάλπασμα προῃσθάνθη τὴν ἀποτυχίαν καὶ τυφλωθεὶς ἐκ τῆς ὀργῆς ἐπέπεσε φρενήρης κατὰ τοῦ Γηώργου καὶ τὸν ἐφόνευσε· πλήττων δ' αὐτὸν ἀνηλεῶς διὰ τῆς μαχαίρας ἐκάγχαζεν ὁ ἀλιτήριος καὶ τὸν ἠρώτα:

Γιῶργο! Γιῶργο! Γιῶργο!
τωὖρες τωὖρες τ' ἄλογο;
Χά, χά, χά, χά, χά!
....

Ὁ Γηῶργος ἔκειτο χαμαὶ νεκρός, ὁ δὲ ἵππος του ἀποπτύσας τὸν χαλινὸν ὥρμησεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ πατρικοῦ οἴκου καὶ ἀνεμίχθη μετὰ τῶν συντρόφων του.

Εὐθὺς μετ' ὀλίγον αἱμοσταγής, ἀποτρόπαιος, ἔξαλλος ἐκ τῶν καπνῶν τοῦ αἵματος εἰσέρχεται καὶ ὁ ἀδελφοκτόνος. Συναντηθεὶς δὲ μετὰ τῶν πωληθέντων ἵππων ἤρξατο καταμετρῶν αὐτοὺς ἐκ νέου, ὡς ἂν ἤλπιζε διὰ μιᾶς τελευταίας ἐπιβεβαιώσεως τοῦ ἁμαρτήματος τοῦ Γηώργου νὰ κατευνάσῃ τὸν ἤδη ἐγειρόμενον φοβερὸν ἐν τῇ συνειδήσει του σάλον. Ἀλλ' ὢ τοῦ θαύματος! Ἀντὶ ἑπτὰ πάντοτε, τώρα τοὺς εὕρισκεν ὀκτὼ καὶ ἐννόησεν ὁ τάλας ὅτι κατὰ τὴν πρώτην ἀρίθμησιν δὲν εἶχε συμπεριλάβει τὸν ἵππον ἐφ' οὗ ὁ Γηῶργος ἐκάθητο καθοδηγῶν τοὺς ἄλλους. Διεσκεδάσθη τότε ἡ πυκνὴ ὁμίχλη, ἥτις εἶχεν ἐπισκιάσει τὴν ὅρασίν του, ἔμεινεν ἐμβρόντητος, ἔκλινε γόνυ ἐνώπιον τοῦ ἀδίκως φονευθέντος ἀδελφοῦ του καὶ κλαίων καὶ ὀδυρόμενος παρεκάλεσε τὸν Θεὸν νὰ τὸν μεταμορφώσῃ εἰς πτηνὸν νυκτερόβιον ἔχων φωνὴν ἀνθρωπίνην, ἵνα, περιπλανώμενος αἰωνίως, κολάζηται ἐπαναλαμβάνων τοὺς σαρκασμούς, οὓς ἀπηύθυνε πρὸς τὸν ἀθῶον Γηῶργον πρὶν ἢ τὸν θανατώσῃ:

Γιῶργο! Γιῶργο! Γιῶργο!
τωὖρες τωὖρες τ' ἄλογο;
Χά, χά, χά, χά, χά!
....

Ὁ Θεὸς τὸν εἰσήκουσε, καὶ ἰδοὺ διατὶ τὸ μὲν ἀπαίσιον πτηνὸν καλεῖται βαλμᾶς, ὁ δὲ δεισιδαίμων λαὸς θεωρεῖ τὸν βαλμᾶν ἄγγελον προσεχῶν δυστυμάτων.

....

Καθ' ὅλον τὸν μακρὸν ἀγροτικόν μου βίον μόνον ἅπαξ ἔτυχε ν' ἀκούσω τοῦ βαλμιᾶ τὰς νυκτερινὰς οἰμωγάς. Ὁμολογῶ δὲ ὅτι ἡ παράδοξος λαλιά του ἐνεποίησε καὶ εἰς ἐμὲ τὴν αὐτὴν ἔκπληξιν τὴν ὁποίαν προξενεῖ εἰς πάντας, διότι κ' ἐγὼ εἰς τοὺς θρήνους τοῦ καταραμένου πτηνοῦ σαφῶς διέκρινα τό:

Γιῶργο! Γιῶργο! Γιῶργο!
τωὖρες τωὖρες τ' ἄλογο;
Χά, χά, χά, χά, χά!
. . . .

Δὲν εἶναι ἆρά γε περίεργοι αἱ περὶ μετεμψυχώσεως δημώδεις δοξασίαι καὶ δὲν εἶναι παράδοξον πῶς οὔτε αἱ σκληραὶ τοῦ Ἔθνους ἡμῶν περιπέτειαι, οὔτε ὁ χριστιανισμός, μ' ὅλην τὴν ἠθικὴν παντοδυναμίαν του καὶ τὰς περὶ κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως θεωρίας του, δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐξαλείψωσιν ὁλοσχερῶς τὰ ἴχνη τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μυθολογίας, καὶ πῶς παρέμεινεν εἰς ἡμᾶς, τοὺς πολλαχῶς ἐπιβουλευομένους νεωτέρους Ἕλληνας, ζωντανὴ καὶ αὕτη ἡ ἀπόδειξις τῆς γνησιότητος τῆς καταγωγῆς καὶ τῶν γενεθλίων;

Ἐν Λευκάδι 1878.

ΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Β΄ Π. Χ. ΑΙΩΝΑ ΕΘΝΙΚΗ ΕΝ ΛΕΥΚΑΔΙ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

ΠΑΛΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ

Φίλιππος ὁ Δημητρίου, βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων, περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς πανελληνίου ἑνότητος, ὡς ὁ προκάτοχος αὐτοῦ Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας, τὴν ἰδέαν τῆς Ἑλληνικῆς παντοκρατορίας. Ἀλλ' οὔτε ὁ Φίλιππος ἦτο Ἀλέξανδρος οὔτε αἱ περιστάσεις ἦσαν πλέον αἱ αὐταί. Ἔνθερμος ὀπαδὸς τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ἰδέας, τολμητίας, φιλοπόλεμος, δὲν ἔφθανε βεβαίως διὰ τῶν πτερύγων τῆς ἐξημμένης φαντασίας του μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Γάγγου, ὠνειρεύετο ὅμως ὅτι ἤθελε κατορθώσει νὰ ἴδῃ τὴν κυρίως τότε λεγομένην Ἑλλάδα μίαν καὶ ἀδιαίρετον ὑπὸ τὸ μακεδονικόν του σκῆπτρον μοναρχικῶς πολιτευομένην, στρατιωτικῶς συντεταγμένην, ἑπομένως τόσον κραταιὰν ὥστε ἀφόβως ν' ἀντιτάσσηται κατὰ πάσης ξενικῆς ἐπιθέσεως πρὸς περιφρούρησιν τῆς ἐθνικῆς αὐτονομίας.

Ὁ βασιλικὸς οἶκος τῶν Μακεδόνων, καί τοι ἑλληνικώτατος, οὐδεμίαν ᾐσθάνετο συμπάθειαν πρὸς τὰ δημοκρατικὰ θεωρήματα, οὔτε παρεδέχετο ὅτι οἱ βασιλεῖς πρέπει μόνον νὰ βασιλεύωσι καὶ νὰ μὴ κυβερνῶσιν. Εἴκοσι πρὸ τοῦ σιδηροῦ Βίσμαρκ αἰῶνας ἔθετον οἱ ἡγεμόνες ἐκεῖνοι τὴν ὑλικὴν δύναμιν ὑπεράνω τοῦ δικαίου (la force prime le droit), ὡμοίαζον δὲ πολὺ μὲ τοὺς σημερινοὺς Χοεντζόλερν, διότι ἐπρέσβευον ὅτι αἱ λόγχαι καὶ τὰ ξίφη τῆς ἀκαταμαχήτου φάλαγγός των ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ μόνος νόμος τοῦ Κράτους, οὐδ' ἀνεγνώριζον εἰς τὸν τυχόντα τὸ δικαίωμα νὰ συζητῇ τὰ δημόσια καὶ νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰς ὑψηλὰς τοῦ κράτους λειτουργίας. Ἐν ἄλλοις λόγοις ἦσαν ἀληθεῖς μονάρχαι, καὶ διὰ τῆς ἀπολύτου μοναρχίας ἐπίστευον ὅτι ἐδύνατο νὰ σωθῇ καὶ νὰ δοξασθῇ ὁ Ἑλληνισμός.

Κατὰ τῆς πολιτικῆς ταύτης σχολῆς διεμαρτύρετο σχεδὸν ἅπασα ἡ λοιπὴ Ἑλλὰς τοῦ Περικλέους, οὔτε ἦτο δυνατὸν ν' ἀκούσῃ τις τὸν Δημοσθένην ἐκτοξεύοντα ἀπὸ τῆς Πνυκὸς τοὺς φλογεροὺς λόγους του κατὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας. Ἀλλὰ δὲν εἶχε σβεσθῆ ἀκόμη πᾶσα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγάπη, καὶ κάπου κάπου ἔβλεπέ τις ὡς διάττοντες ἀστέρες νὰ λάμπουν πρὸς στιγμὴν καὶ νὰ παρέρχωνται ἀνεπιστρεπτὶ μεγάλοι τινὲς πατριῶται, οἵτινες ἐπὶ ματαίῳ ἐδοκίμαζον ν' ἀναχαιτίσωσι τὴν ἀκατάσχετον φορὰν τῶν πραγμάτων καὶ τῆς σκληρᾶς μοίρας τὴν ἀδυσώπητον θέλησιν. Τὸ πᾶν ἔρρεπε πρὸς τὴν σῆψιν καὶ τὴν ἀποσύνθεσιν.

Ὁπωσδήποτε οἱ παλαιοὶ δημοκράται, οἱ θιασῶται τῆς μυστικῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου, τῆς διαιρέσεως τῶν ἐξουσιῶν, τῆς εὐθύνης τῶν ὑπουργῶν, οἱ πρεσβεύοντες ὅτι πᾶσα ἐξουσία ἐπήγαζεν ἐκ τοῦ δήμου καὶ ὅτι μόνος ὁ λαὸς ἐδικαιοῦτο νὰ βασιλεύῃ ἐν τῇ πολιτείᾳ, οἱ δογματολόγοι ἠγέρθησαν λυσσαλέοι κατὰ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Φιλίππου καὶ διὰ παντὸς θεμιτοῦ καὶ ἀθεμίτου μέσου ἐπεχείρησαν νὰ τὸν καταστρέψωσιν. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀντιδράσεως ταύτης ἐτέθησαν οἱ Ἀθηναῖοι οἵτινες δὲν ἐδίστασαν

ν' ἀπευθυνθῶσι πρὸς τὴν δημοκρατουμένην Ρώμην καὶ νὰ συνομολογήσωσι μετ' αὐτῶν ἀλλόκοτον συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν, ἐλπίζοντες ὅτι μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τοῦ πατροπαραδότου ἐχθροῦ των εὐκόλως θ' ἀπηλλάσσοντο τῶν κινδύνων τῆς ξενικῆς ἐπεμβάσεως. Ἄλλως τε πῶς νὰ δυσπιστῶσι δημοκράται πρὸς δημοκράτας ἀπευθυνόμενοι, ἀδελφοὶ πρὸς ἀδελφούς; Τὸ πάθος τὸ πολιτικὸν ἐτύφλωσε τὴν διάνοιαν τῶν ἀντιπάλων τοῦ Φιλίππου καὶ δὲν ἄφινεν αὐτοὺς νὰ αἰσθανθῶσι ποῖον διέπραττον στυγερὸν κακούργημα, ἀνοίγοντες τὰς θύρας τῆς Ἑλλάδος εἰς ξένους προστάτας, καὶ παρέχοντες εἰς τὰ πειναλέα ράμφη τῶν Ρωμαίων ἀετῶν ἑλληνικὴν σάρκα καὶ ἑλληνικὸν αἷμα, ἵνα, πρὸς ἀμοιβὴν τῆς φιλικῆς μεσιτείας των, φάγωσιν ἐξ αὐτῶν καὶ κορεσθῶσιν.

Ἦτο βαρὺ τὸ ἁμάρτημα τῶν δημοκρατικῶν Ἀθηναίων, ἦτο τόσῳ βαρὺ ὥστε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι προσεπάθησαν νὰ τὸ δικαιολογήσωσι μὲ τὴν πρόφασιν ἑνὸς πολιτικοῦ δόγματος. Διεσάλπιζον δὲ οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα σοφιζόμενοι τοῦ τότε καιροῦ ὅτι ἐθνικὴ ἑνότης ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἀπολύτου δεσπότου ἦτο φάσμα ἀνύπαρκτον, ὅτι πατρὶς ἄνευ ἐλευθερίας ἦτο κενὸς λόγος, καὶ ὅτι φυλὴ ἀκεραία δὲν ἐδύνατο νὰ συγχωνευθῇ, νὰ συνοψισθῇ εἰς ἓν μόνον πρόσωπον, οὔτε ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς ἄρχοντα τὸν μὴ ἐκπορευόμενον ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ λαοῦ. Ἀπ' ἐναντίας ἡ Ἑλλάς, ἡ ἀληθὴς Ἑλλάς, ἤκμασεν, ἐδοξάσθη, ἐτίμησεν ἑαυτὴν καὶ ἔσωσεν ἀπὸ τοῦ ἀσιατικοῦ βαρβαρισμοῦ τὴν ἀνθρωπότητα ὅτε ἔζη διῃρημένη εἰς μύρια κέντρα αὐτοτελῆ μὲν καὶ ἀνεξάρτητα, ἀλλὰ μυστικῶς συνδεόμενα ὑπὸ τῆς ἰδέας τῆς κοινῆς καταγωγῆς καὶ τῶν κοινῶν ἐλπίδων· ὅτι ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῶν διηνεκῶν συγκρούσεων, ἔστω καὶ αἱματηρῶν, τῶν μικρῶν τούτων κέντρων, ἀνέτειλε τὸ ἀνέσπερον ἐκεῖνο ἑλληνικὸν φῶς, ὅπερ ὡς φάρος ἀκοίμητος διεσκόρπιζε τὰ σκότη τῆς δουλείας καὶ ἐφώτιζε τὴν ψυχὴν τῶν ἀνθρώπων· τέλος ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἐτέρπετο ἐν τῇ διαιρέσει καὶ ἐπροτίμα νὰ ζῇ ἐν ὁμοσπονδίᾳ ἐλεύθερος παρὰ δοῦλος ὑπὸ τὸ σκῆπτρον ἑνὸς ἀπολύτου μονάρχου.

Ἀλλὰ τὴν γλυκύτητα τῶν ἰδεῶν τούτων ἐφαρμάκωνεν ἡ ἐπέμβασις τοῦ ξένου, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἐν τῇ μέθῃ τοῦ κατὰ τῶν Μακεδόνων πάθους των, δὲν τὸ ᾐσθάνοντο, δὲν τὸ ἔβλεπον!

Ἐπειδὴ δὲ πέπρωται νὰ μὴ εἶναι τίποτε νέον ἐπὶ τοῦ πτωχοῦ μας τούτου πλανήτου, τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἐκθύμως ὑπεστήριξαν μετὰ παρέλευσιν δισχιλίων ἐτῶν, ἐν τῇ Ἰονίῳ Βουλῇ, οἱ φίλοι τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ κ. Γλάδστωνος κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἔπρεπε νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα τῆς Ἑνώσεως. Ἐνθυμοῦμαι μάλιστα ὅτι ὁ σοφὸς φίλος μου κ. Βραΐλας, θέλων νὰ ἐπισφραγίσῃ τὰς περὶ ἑλληνικῆς ὁμοσπονδίας δοξασίας του, ἐφεῦρε τότε παραλληλισμὸν ποιητικώτατον μεταξὺ μιᾶς ὀνειρευομένης ὁμοσπονδιακῆς ἑνώσεως ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Μεγάλης Βρεττανίας, τῆς νέας ταύτης Ρώμης, καὶ τῆς μυστηριώδους ἁρμονίας, ἥτις διέπει τὰ ἐν τῷ στερεώματι ἀπειράριθμα οὐράνια σώματα. Ἔλεγε δὲ μετ' ἀπαραμίλλου εὐφραδείας καὶ βαθυτάτης πεποιθήσεως ὅτι, καθὼς οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ δι' ἀνωτέρας ἀγνώστου δυνάμεως συνδέονται πρὸς ἀλλήλους καὶ ὑποτάσσονται εἰς τοὺς αἰωνίους κανόνας τῆς ἕλξεως καὶ τῆς κινήσεως, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ θυσιάζεται ἡ αὐτοτέλεια καὶ ἡ ἀνεξαρτησία των, οὕτω καὶ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἐδύναντο ὑπὸ τὴν βρεττανικὴν αἰγίδα νὰ ζήσωσιν ἐλεύθεραι καὶ εὐτυχεῖς, ὑλικῶς μόνον κεχωρισμέναι ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, ἀλλὰ πνευματικῶς συντελοῦσαι εἰς τὴν ἁρμονικὴν διαρρύθμισιν τοῦ ὅλου μεγάλου ἑλληνικοῦ κόσμου. Δὲν κατώρθωσεν ὅμως νὰ ἐκπορθήσῃ τὰς πεπωρωμένας ψυχὰς τῶν τότε ριζοσπαστῶν, ὁ δὲ κ. Γλάδ-

στων [1]) ὠφελήθη σπουδαίως, ἐπ' ἀγαθῷ αὐτοῦ τε καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἐκ τῆς οἰκτρᾶς ἐκείνης ἀποτυχίας, διότι ἔκτοτε μεγάλην ὑπέστησαν μεταβολὴν αἱ περὶ ἡμῶν καὶ τῶν δούλων ἀδελφῶν μας δοξασίαι του, καθὼς ὠφελήθη καὶ ὁ κ. Βραΐλας, ὅστις σήμερον ὑποστηρίζει ὡς πρεσβευτὴς τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων τὴν ἰδέαν μιᾶς ἀδιαιρέτου Μεγάλης Ἑλλάδος, ἐλευθέρως πολιτευομένης ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Γεωργίου.

Ἔσπευσαν λοιπὸν οἱ Ρωμαῖοι εἰς βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Ἕλληνες διῃρέθησαν εἰς Φιλιππίζοντας καὶ Ρωμαΐζοντας, ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐξερράγη καταστρεπτικώτατος καὶ παντὸς ἄλλου ἀπαισιώτερος, διότι ὑπεδαυλίζετο ὑπὸ τοῦ ξένου, οἱ δὲ φιλέλληνες σύμμαχοι ἐνησμενίζοντο βλέποντες ὅτι ἀνὰ πᾶσαν νέαν ἀφαίμαξιν, ἡ Ἑλλὰς ἐλιποθύμει καὶ ἔτεινεν αὐτοπροαιρέτως τὸν αὐχένα εἰς τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας.

Ὁ Φίλιππος ἦτο Ρουμελιώτης, παλληκαρᾶς ἀτρόμητος, ἀπεστρέφετο τὴν ἀσιατικὴν μαλθακότητα, ἐν ἀνάγκῃ συνεμερίζετο ἐν τοῖς στρατοπέδοις τὸ κρίθινο ψωμί, τοῦ στρατιώτου τὰς κακουχίας, τοὺς κινδύνους τοῦ πολέμου, ἔπινε νερὸ ἀπὸ τὸ ποτάμι, ἐγνώριζε κατ' ὄνομα ὅλους τοὺς ἀξιωματικούς του, ὅλους τοὺς συντρόφους του, τοὺς ἐνεθάρρυνε διὰ γενναίων ἀμοιβῶν, καὶ μὲ τὰ μεγάλα ταῦτα κεφάλαια δὲν ἐφοβήθη νὰ ἀντιπαραταχθῇ μόνος κατὰ τῶν ρωμαϊκῶν λεγεώνων καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τεράστια. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐξαντληθεὶς ἡττήθη κατὰ κράτος εἰς Κυνὸς Κεφαλὰς ὑπὸ τοῦ Φλαμινίνου, ἐκθύμως ὑποστηριζομένου ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν· ὑπέκυψεν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν νικητῶν καί... ἐπροσκύνησεν ὁ γενναῖος.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐπέλθῃ ἡ τελικὴ αὕτη καταστροφή, ὁ Φλαμινῖνος, κερδίσας τινὰς ἐκ τῶν προκρίτων Ἀκαρνάνων, τοὺς ἀπέστειλεν εἰς Κέρκυραν, κατεχομένην ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, καὶ παρήγγειλεν εἰς αὐτοὺς νὰ διεγείρωσι διὰ παντὸς τρόπου κατὰ τοῦ Μακεδόνος τὸν λαόν, ὅστις ἐφιλίππιζεν. Οἱ Ἀκαρνᾶνες, ἐν οἷς περιελαμβάνοντο βεβαίως καὶ οἱ Λευκάδιοι, ἔμενον ἀκλόνητοι ἐν τῇ μετὰ τοῦ βασιλέως Φιλίππου παλαιᾷ συμμαχίᾳ των, εἴτε διότι διεκρίνοντο, κατὰ τὸν Τίτον Λίβιον, ἐπὶ σταθερότητι χαρακτῆρος, εἴτε διότι ἔτρεφον ἄσπονδον μῖσος κατὰ τῶν Αἰτωλῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων· τῇ ἐνεργείᾳ τῶν ἀποστόλων τούτων ἀπεφασίσθη ἐν Κερκύρᾳ ἡ συγκάλεσις μιᾶς ἐθνικῆς συνελεύσεως, εἰς ἣν ἤθελεν ἀνατεθῆ ἡ λύσις τοῦ ἐκκρεμοῦς ἐθνικοῦ ζητήματος, καὶ ἐξελέγχθη ἡ Λευκὰς ὡς τόπος κεντρικώτερος καὶ ἀσφαλέστερος παντὸς ἄλλου πρὸς συζήτησιν ἀντικειμένων ἀδιασπάστως συνδεομένων μετὰ τῆς τύχης τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Συνήρχοντο λοιπὸν ἐν Λευκάδι οἱ πληρεξούσιοι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι τοῦ Ρωμαίου στρατηλάτου, πεισθέντες ἴσως ὅτι ἡ ἀπόλυτος τῆς συνελεύσεως πλειονοψηφία θὰ ἀπέκρουε τὰς ἰδέας των, κατώρθωσαν διὰ τῶν χρημάτων καὶ τῶν ὑποσχέσεων νὰ σχηματίσωσι ψευδῆ ἀπαρτίαν, καὶ ἥρπασαν ἐξ ἐφόδου καὶ ἀσυζητητὶ ψήφισμα, δι' οὗ ἀπεφασίζετο πόλεμος κατὰ τοῦ Φιλίππου καὶ συμμαχία μετὰ τῶν Ρωμαίων.

Γενομένης γνωστῆς τῆς ὀλεθρίας ἀποφάσεως, θόρυβος ἠγέρθη μέγας, ὁ δὲ λαός, ἀχαλίνωτος πάντοτε ἐν τῇ ὀργῇ του, ἐπετέθη κατὰ τῆς συνελεύσεως

1) Ὁ κ. Γλάδστων μετὰ πολλῆς πεισμονῆς ὑπεστήριζε τότε ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ συναινέσῃ ποτὲ ἡ Κυβέρνησις τῆς Βασιλίσσης εἰς τὴν παραχώρησιν τῆς Ἑπτανήσου, διότι, ὄχι μόνον θὰ ὡμολόγει τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἐνοχὴν καὶ ἀδυναμίαν, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι ἡ παραχώρησις αὕτη, διὰ νὰ εἶναι συνεπής, θὰ τὴν ἠνάγκαζε νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὑπὸ δουλείαν Ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν, καὶ ἐπομένως ὑπὲρ τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ὅπερ βλάσφημον, ἀδύνατον, ἀπαράδεκτον.

καὶ τὴν ἠνάγκασε νὰ ἀκυρώσῃ τὸ ψήφισμα καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς συζήτησιν τὸ σφαγιασθὲν ἐθνικὸν ζήτημα.

Δύο γνωστοὶ φίλοι τοῦ βασιλέως Φιλίππου, Ἀκαρνᾶνες, ἀνήκοντες εἰς τὰς ἐξοχωτέρας τοῦ τόπου οἰκογενείας, ὁ Ἀνδροκλῆς καὶ ὁ Ἐχέδημος, διέπρεψαν τότε ἐν τῇ συνελεύσει καὶ ρητορικῇ δεινότητι καὶ πολιτικῇ τόλμῃ. Ἡ δὲ συνέλευσις, μεταμεληθεῖσα, ὄχι μόνον ἀπεδέχθη τὴν μετὰ τοῦ Φιλίππου συμμαχίαν, ἀλλὰ κατεδίκασεν ὡς προδότας τὸν Ἀρχέλαον καὶ τὸν Βιάνωρα, ἰσχυροὺς κομματάρχας, διότι ἐτόλμησαν ἐνώπιον Ἑλλήνων πληρεξουσίων, νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν μετὰ τοῦ ξένου συμμαχίαν. Μετὰ τὸν ἆθλον τοῦτον ὁ Ἀνδροκλῆς καὶ ὁ Ἐχέδημος ἐξῃτήσαντο καὶ ἐπέτυχον τὴν παῦσιν καὶ τοῦ ἄρχοντος Ζεύξιδος, κατηγορηθέντος ὡς αὐτουργοῦ τῆς ἀντεθνικῆς προτάσεως καὶ αὐθαδιάσαντος νὰ φέρῃ αὐτὴν ἐνώπιον τῆς συνελεύσεως. Ἑνὶ λόγῳ ἔγινεν ὁ κόσμος ἄνω κάτω καὶ φόβος ὑπῆρχε μέγας μὴ διαταραχθῇ ἡ δημοσία τάξις καὶ ἐπέλθωσι σκηναὶ αἱματηραί.

Οἱ ἐπὶ προδοσίᾳ στιγματισθέντες ἔτρεχον τὸν ἔσχατον κίνδυνον, τῇ προτροπῇ δὲ τῶν φίλων των ἦσαν ἕτοιμοι νὰ προσφύγωσιν εἰς Κέρκυραν, ὅπως τεθῶσιν ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν Ρωμαϊκῶν ἀρχῶν. Ἀλλὰ πολιτικοὶ ραδιοῦργοι διάσημοι, βαθεῖαν ἔχοντες γνῶσιν τῆς ἐμφύτου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ παλιμβουλίας καὶ γενναιότητος, προετίμησαν νὰ ὑποκριθῶσι μετάνοιαν καὶ νὰ ζητήσωσι τὴν ἄφεσιν τοῦ ἁμαρτήματός των παρ' αὐτῶν ἐκείνων, οἵτινες εἶχον ὑπογράψει τὴν καταδίκην των.

Ἐνεφανίσθησαν ἑπομένως ἐνώπιον τοῦ μαινομένου λαοῦ, καὶ μετὰ καρδίας συντετριμμένης καὶ τεταπεινωμένης ὑπεστήριξαν ὅτι ἡ περὶ συμμαχίας μετὰ τῶν Ρωμαίων πρότασίς των ἦτο ἀπόρροια ἀφιλοκερδοῦς πεποιθήσεως, ὅτι ἡ συνείδησις τοῦ πολίτου ἔπρεπε νὰ μένῃ ἐλευθέρα, ὅτι ὁ μακεδονικὸς ἀπολυτισμὸς δὲν ἐδύνατο νὰ συνυπάρξῃ μετὰ τῆς δημοκρατικῆς ἐλευθερίας, ὅτι τέλος, ἂν ἡμάρτησαν, παρεκάλουν τὸν λαὸν νὰ τοὺς συγχωρήσῃ διότι ἡμάρτησαν τυφλωθέντες ἐκ τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτός των... Ὁ δὲ λαὸς καὶ ἡ συνέλευσις ἐν τῇ νηπιότητί των ἔστερξαν μὲν ν' ἀποσύρωσι τὴν καταδίκην, ἀλλὰ διετήρησαν ἀδιάσειστον τὴν μετὰ τοῦ Φιλίππου ψηφισθεῖσαν συμμαχίαν. Μετὰ ταῦτα ἐκηρύχθη ἡ λῆξις τῶν ἐργασιῶν τῆς συνελεύσεως καὶ ἕκαστος ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια.

Ὁ δὲ Φλαμινῖνος, μαθὼν εἰς Κέρκυραν τὰ γενόμενα, καὶ μὴ ἀνεχόμενος τὴν ὕβριν, ἀπεφάσισε, πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν Φιλιππιζόντων, νὰ τιμωρήσῃ σκληρῶς τοὺς Λευκαδίους δι' ἣν μετῆλθον πίεσιν ἐπὶ τῶν πληρεξουσίων τῆς συνελεύσεως, καὶ χωρὶς προηγουμένης κηρύξεως πολέμου, δίκην πειρατοῦ, ἐνεφανίσθη αἰφνιδίως ἐνώπιον τῆς νήσου μετὰ τοῦ στόλου του καὶ ἠγκυροβόλησε παρὰ τὸ Ἡραῖον.

Ποῦ ἔκειτο τὸ Ἡραῖον τοῦτο ἀδύνατον εἶναι νὰ προσδιορίσῃ τις σήμερον. Κατὰ πᾶσαν ὅμως πιθανότητα ὁ ἐχθρικὸς στόλος εἰσῆλθεν εἰς τὸν μικρὸν κόλπον τοῦ Ἁγίου Νικολάου, παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Λάμιας, διότι ἐκεῖ κατέληγεν ἡ μεγάλη διῶρυξ, ἣν ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀνέσκαψαν οἱ Κορίνθιοι, ἐκεῖ δὲ προσωρμίζοντο πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ νέου λιμένος τὰ ἐκ Κερκύρας καὶ τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου εἰς Λευκάδα κατευθυνόμενα πλοῖα. Ἐπὶ τοῦ ἀμμώδους ἐκείνου αἰγιαλοῦ ἀπεβίβασεν ὁ Φλαμινῖνος τὸν στρατόν του καὶ διὰ τῆς Γύρας καὶ τῆς Ἁμαξικῆς ἐπαρουσιάσθη ἐνώπιον τῶν Λευκαδίων τειχῶν, καὶ στήσας τὰς μηχανὰς ἤρχισε νὰ πολιορκῇ τὴν ὑπερήφανον καὶ ἀτίθασον Λευκάδα.

Ὁ Ρωμαῖος στρατηγὸς ἤλπιζε διὰ τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης ἐπιδρομῆς νὰ τρομάξῃ τοὺς κατοίκους καὶ νὰ ἐπιτύχῃ ἀναιμωτὶ τὴν κατοχὴν τῆς πόλεως,

ἀλλὰ πᾶσα περὶ παραδόσεως πρότασις ἀπερρίφθη μετ' ἀγανακτήσεως. Ἡ ἐπίθεσις ὑπῆρξε φοβερά, ἀλλὰ πολὺ μανιωδεστέρα ὑπῆρξεν ἡ ἄμυνα τῶν πολιορκουμένων, οἵτινες διεξήγαγον τὸν πόλεμον ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μετὰ πρωτοφανοῦς αὐταπαρνήσεως καὶ γενναιότητος ἀπαραδειγματίστου.

Ἡ πόλις ἔκειτο ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ, ὅστις ἀπετέλει μέρος τοῦ ἀποκοπέντος ἰσθμοῦ, ἀκριβῶς εἰς τὴν θέσιν Πέραμα, διότι ἐκεῖθεν κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἐπὶ ξυλίνης γεφύρας μετέβαινον εἰς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην οἱ Λευκάδιοι· ἐξετείνετο δὲ ἐπὶ τῶν προκειμένων ὡραιοτάτων λόφων καὶ περιεκυκλοῦτο πανταχόθεν ὑπὸ πελωρίων κυκλωπείων τειχῶν.

Ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Τίτου Λιβίου προκύπτει ἐναργῶς ὅτι τὰ νερὰ τῆς λίμνης ἦσαν καὶ πρὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν ὡς καὶ σήμερον ρηχά, τουτέστι βατὰ καθ' ὅλην σχεδὸν αὐτῶν τὴν ἔκτασιν. Διὰ τοῦτο ἡ πόλις προσεβλήθη ἔκ τε τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης πρὸς τὸ ἀνατολικὸν αὐτῆς μέρος, ἐκεῖ ὅπου τὰ χώματα, λιπαρὰ καὶ κάθυγρα, μεγάλας προσέφερον εὐκολίας εἰς τὰς πολιορκητικὰς ἐργασίας. Ἡ φύσις τοῦ ἐδάφους εἶναι καὶ τώρα ἡ αὐτὴ κατὰ τὰ παράλιμνα ἐκεῖνα μέρη, ἑπομένως ἡ κυριωτέρα τῶν Ρωμαίων προσβολὴ συνεκεντρώθη πρὸς τὸ σημεῖον ἔνθα σήμερον κεῖται τὸ Καλλιγόνι, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῶν ὁμαλῶν τῆς πόλεως συνοικιῶν.

Ἐκεῖ τὰ τείχη ἦσαν ἀσθενέστερα καὶ κατέρρεον εὐκόλως ὑπὸ τὰ ραγδαῖα κρούσματα τῶν κριῶν· ἀλλ' οἱ ἀκαταμάχητοι Λευκάδιοι ἔθετον τὰ ἀνδρεῖα στήθη των εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν συντριβομένων ὀγκολίθων καὶ ἀπέκρουον τὰς ἀκαταπαύστους ἐφόδους, διεγείροντες τὴν ἔκπληξιν καὶ τὸν θαυμασμὸν τῶν πολεμίων· ὁ δὲ Φλαμινῖνος, βλέπων ματαιουμένας τὰς προσπαθείας του, ἐσκέπτετο ἴσως νὰ παραιτήσῃ τὴν ἐπιχείρησιν ὅτε, πρόσφυγες Ἰταλοί, τυχόντες παρὰ τοῖς Λευκαδίοις ἀσύλου καὶ ἀδελφικῆς φιλοξενίας, προσεφέρθησαν νὰ εἰσάγωσι τοὺς μαχητάς του διὰ μυστικῆς ἀτραποῦ εἰς αὐτὴν τὴν ἀκρόπολιν.

Ἡ στυγερὰ προδοσία ἐτελέσθη μετὰ πλήρους ἐπιτυχίας. Ἐν ὥρᾳ ζοφερᾶς νυκτὸς εἰσῆλθον οἱ Ρωμαῖοι εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀλαλάζοντες καὶ κρούοντες τὰς ἀσπίδας ἐπετέθησαν αἴφνης ἐκ τῶν νώτων κατὰ τῶν ἀκαταδαμάστων προμάχων τῆς Λευκάδος· πᾶσα ἀντίστασις ἀπέβαινε πλέον περιττὴ καὶ ματαία. Ἐδύναντο ἑπομένως, καταθέτοντες τὰ ὅπλα, νὰ σώσωσι τὴν ζωὴν καὶ τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ δὲν ἔστερξαν οἱ γενναῖοι νὰ ταπεινωθῶσι. Συνέρρευσαν ἀθρόοι ἐν τῇ ἀγορᾷ, παρετάχθησαν εἰς μάχην καὶ ἔμειναν ἀκλόνητοι προσμένοντες τὴν τελευταίαν προσβολὴν τῶν νικητῶν. Ὁ Φλαμινῖνος εἰσεπήδησε καὶ οὗτος μετὰ τοῦ στρατοῦ του διὰ τῶν ρηγμάτων τῶν τειχῶν εἰς τὴν πόλιν καὶ περιζώσας πανταχόθεν τοὺς ἀτρομήτους μαχητάς, ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς σφαγῆς.

Οὐδενὸς ἐφείσθησαν τὰ ξίφη τῶν Ρωμαίων, οὔτε γέροντος, οὔτε γυναικός, οὔτε νηπίου. Ἡ καταστροφὴ ὑπῆρξε ριζική, τὸ δὲ ὄνομα τῆς Λευκάδος ἐσβέσθη ἐκ τῶν σελίδων τῆς ἱστορίας.

Κατακτηθείσης τῆς νήσου παρέδωκε τὰ ὅπλα εἰς τὸν νικητὴν καὶ ἡ Ἀκαρνανία, ἥτις ἀδελφικῶς συμμετέσχε τῶν ἀγώνων τῆς μικρᾶς ἐκείνης πολιορκίας. Τὰ τείχη ἔπαθον σπουδαιοτάτην βλάβην, τόσον ὥστε κατέστη ἄφευκτος ἡ ἐπισκευή των. Ταύτην ἀνέλαβον ἐργολάβοι ἐκ τῆς ἐν Ἠπείρῳ Ἀπολλωνίας καὶ ἐξετέλεσαν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν ἐπιγραφῆς ἀνακαλυφθείσης παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς ἀρχαίας πόλεως:

ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΤΑΙ ΩΚΟΔΟΜΗΣΑΝ

Ἀλλὰ τῶν αἰώνων ὁ ἀδιάκοπος χαλασμὸς καὶ αἱ ἀσεβεῖς χεῖρες τοῦ Ἄγ-

γλου τοποτηρητοῦ Temble [1]) ἐπέφερον νέαν καταστροφὴν ριζικωτέραν τῆς πρώτης, σήμερον δὲ κεῖνται διεσπαρμένα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ τὰ μολύνουν οἱ ρυπαροὶ πόδες τοῦ ζευγηλάτου, ἀγνοοῦντος βεβαίως τὴν εὐγένειαν τῆς καταγωγῆς καὶ τὸν ἡρωικὸν θάνατόν των. Κεῖνται κατὰ γῆς νεκρά! Καὶ καθὼς ἄλλοι Ἀπολλωνιᾶται δὲν θ' ἀναλάβωσι πλέον τὴν ἀνόρθωσίν των, οὕτω δὲν θὰ εὑρεθῶσι μαχηταὶ ὡς ἐκείνους νὰ τὰ ποτίσωσι διὰ τοῦ αἵματός των!

Ἔκτοτε ἄπειροι συνέβησαν ἐπὶ τῆς νεκρᾶς Λευκάδος συμφοραί. Στίφη βαρβάρων τὴν κατεπάτησαν, σεισμοὶ καταστρεπτικοὶ τὴν κατεσπάραξαν, Γότθοι, Γαλάται, Σέρβοι, Φράγκοι πειραταὶ τὴν ἠτίμασαν, δουλεία ἀτελεύτητος τὴν ἐμάρανεν, εἴτε ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν τὴν δεσποτείαν καὶ τῶν Τόκκων, εἴτε ὑπὸ τὴν φθοροποιὸν τῶν Βενετῶν προστασίαν, εἴτε ὑπὸ τὸν φονικὸν τῶν Ὀθωμανῶν ἀκινάκην, εἴτε ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν Ρώσσων, τῶν Γάλλων καὶ τῶν Ἄγγλων. Μόνον σπάνιοί τινες σπασμοὶ τῶν μυῶν καὶ τῶν νεύρων της ὑπεδείκνυον ὅτι βαθὺς λήθαργος καὶ ὄχι θάνατος εἶχε παραλύσει τὴν καρδίαν της...

Εἶχον ἤδη παρέλθει δισχίλια ἔτη καὶ ἰδοὺ ἀκούεται πάλιν ἐν Λευκάδι κλαγγὴ ὅπλων ἐθνικῶν, καὶ βρονταὶ τηλεβόλου καὶ θόρυβος πολέμου καὶ ἀλαλαγμοὶ θηριώδεις...

Ἔτρεχε τότε τὸ ἔτος 1806. Ἀλῆς ὁ Τεπελενλῆς, ὁ υἱὸς τῆς Χάμκως, ὁ ἀδελφὸς τῆς Καϊνίτζας, ὁ διαβόητος βεζύρης τῶν Ἰωαννίνων εἶχεν ἀποφασίσει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην νὰ ἐκπορθήσῃ τὴν Λευκάδα, διότι ἐγνώριζεν ὅτι ἐνόσῳ ἐσώζετο τὸ καταφύγιον ἐκεῖνο, οὐδέποτε ἤθελε δυνηθῆ νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς γενναίους τῶν ρουμελιωτικῶν ὀρέων μαχητάς, καὶ ἑπομένως θεμελιώσῃ ἐπὶ ἀκραδάντων βάσεων τὸ κράτος καὶ τὴν δυναστείαν του. Ἐπετέθη λοιπὸν ὁ ἀλιτήριος κατὰ τῆς νήσου ἄγων δισμυρίους Ἀλβανούς. Ἡ δὲ κυβέρνησις, συναισθανομένη τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου, ἀπέστειλεν ἀμέσως ὡς ἔκτακτον αὐτῆς ἐπίτροπον Ἰωάννην τὸν Καποδίστριαν, καὶ διεπιστεύθη εἰς αὐτὸν τὴν στρατιωτικὴν τῶν κατοίκων διοργάνωσιν καὶ τὴν ἀντὶ πάσης θυσίας διαφύλαξιν τῆς Λευκάδος ἀπὸ τῶν αἱμοβόρων ὀδόντων τοῦ φοβεροῦ καὶ ἀμειλίκτου δράκοντος.

Ὁ Καποδίστριας ἀνεδείχθη μέγας ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῆς ὑψηλῆς ἐντολῆς του καὶ ἐξετέλεσε διὰ μικροτάτων μέσων ἀληθῶς τεράστια. Κατώρθωσε διὰ τῆς ἀκαμάτου δραστηριότητος καὶ τοῦ παραδείγματός του νὰ διεγείρῃ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν κατοίκων ἀπερίγραπτον ἐνθουσιασμόν, καὶ μετὰ ἑπτάμηνον ἡρωικὴν ἀντίστασιν κατέβαλε καὶ ἀπεδίωξε τὸν Ἀλῆν, κρυφὰ βοηθούμενον καὶ καθοδηγούμενον ὑπὸ ἀξιωματικῶν Εὐρωπαίων.

Ἀλλὰ τὸ μεγαλήτερον, τὸ θαυμαστότερον, τὸ ἑλληνικώτερον κατόρθωμα τοῦ ἀειμνήστου Καποδιστρίου ὑπῆρξεν ἡ ἐν Λευκάδι συγκέντρωσις ὅλων τῶν ἐνδοξοτέρων Καπετανάτων τῆς Ρούμελης πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς κινδυνευούσης Λευκάδος, καὶ ὁ ἀδελφικὸς σύνδεσμος, ὅστις προέκυψεν ἐκ τῆς συγκεντρώσεως ταύτης μεταξὺ τῶν σημαντικωτέρων ὁπλαρχηγῶν τῆς δουλωμένης Ἑλλάδος. Οἱ Κλέφται μετεμορφώθησαν εἰς Κλεφτουριάν, δηλαδὴ ἀπέβαλον τὴν ἰδέαν τῆς ἀτομικῆς καὶ κεχωρισμένης κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀντιδράσεως καὶ συνησπίσθησαν καὶ συνετάχθησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Κατσαντώνη εἰς στρατὸν ἐθνικόν, ἓν καὶ μόνον ἔχοντα σύνθημα, ἄσπονδον κατὰ τῶν τυράννων τῆς

1) Ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι τὸ ὑλικὸν τῶν ἐνδόξων τειχῶν τῆς ἀρχαίας Λευκάδος ἐδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Μαύρας οἰκοδομουμένην μητρόπολιν, ὁ ἑλληνομάχος οὗτος, φθονῶν τὴν δόξαν τοῦ συμπατριώτου του Ἐλγίνου, ἐπεχείρησε μανιωδῶς τὴν κατεδάφισίν των.

πατρίδος πόλεμον, ἕνα καὶ μόνον σκοπὸν ἐπιδιώκοντα, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς βασανιζομένης μητρός των.

Συνεκροτήθη λοιπὸν πάλιν ἐν Λευκάδι στρατιωτικὴ ἐθνικὴ συνέλευσις ἐκ τῶν πολεμικωτέρων στοιχείων τοῦ Ἔθνους καὶ ἐν εὐωχίαις καὶ χαραῖς ἐπανηγυρίσθη ὁ συνασπισμὸς καὶ ἡ ἀδελφοποίησις τῶν μελῶν αὐτῆς καὶ τοῦ κατὰ τὴν συνοικίαν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν τῇ πόλει κήπου τοῦ Α. Χαλκιοπούλου.

Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς τραπέζης ἐκάθισεν ὁ Καποδίστριας, ἐγερθεὶς δέ, πρὶν ἢ ἀποχωρισθῶσιν οἱ συνδαιτυμόνες, προέπιεν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἐπὶ τῇ προπόσει ταύτῃ οἱ γενναῖοι τῆς ἑλληνικῆς τιμῆς πρόμαχοι, σύραντες ἐκ τῶν κολεῶν τὰ ξίφη, ὤμοσαν ν' ἀποθάνωσι μαχόμενοι ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος.

Ὁ Καποδίστριας συγκεκινημένος μέχρι δακρύων, ἐνηγκαλίσθη καὶ ἠσπάσθη ἀδελφικῶς ὅλους, μάρτυρες δὲ αὐτόπται τῆς ἀπεριγράπτου ἐκείνης σκηνῆς μ' ἐβεβαίωσαν, ὅτι εἶδον κλαίοντα τὰ κεραυνοβόλα ὄμματα τοῦ Κατζαντώνη, τοῦ πελώριου Λεπενιώτη, τοῦ Φώτου Τζαβέλλα, τοῦ Κίτσου Βότσαρη, τοῦ Δράκου Γρίβα, τοῦ Περραιβοῦ, τοῦ Νότη Βότζαρη, τοῦ Νάστου Ζέρβα, τοῦ Τζίμη Ζέρβα, τοῦ Χορμόβα, τοῦ Δαγκλῆ, τοῦ Καλογέρου, τοῦ Κώστα Δεσπότη, τοῦ Κώστα Στράτου, τοῦ Γιώργου Στράτου, τῶν Κοντογιανναίων, τῶν Μπουκουβαλαίων, τοῦ Λεβεντάκη, καὶ ὅτι ἠκούοντο μακρόθεν ὑπὸ τὰ λογγωμένα στήθη τῶν λεόντων ἐκείνων οἱ βροντώδεις παλμοὶ τῶν καρδιῶν των.

Καλὸς καιρὸς ὁπούτανε!...

Δὶς λοιπὸν ἐν διαστήματι εἴκοσιν αἰώνων συνηντήθησαν τὰ τέκνα τοῦ διωκομένου Ἑλληνισμοῦ ἐν Λευκάδι καὶ ἐπολέμησαν ὑπὲρ τῆς τιμῆς καὶ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος μετ' ἀπαραμίλλου γενναιότητος...

Δὲν θὰ τριτώσῃ τάχα;

ΑΛΗΣ ΚΑΙ ΚΑΡΟΛΟΣ ΝΑΠΙΕΡ

1819

ΤΩ ΠΡΟΣΦΙΛΕΣΤΑΤΩ ΜΟΙ ΕΞΑΔΕΛΦΩ
ΓΕΩΡΓ. ΤΥΠΑΛΔΩ ΚΟΖΑΚΗ

Πρὸ χρόνου πολλοῦ ἔκρυπτεν ὁ Ἀλῆς ἐν τῇ θυελλώδει διανοίᾳ του τὴν ἰδέαν τῆς ἀνεξαρτησίας του, ἐργαζόμενος δὲ ἀκαταπαύστως ὑπὲρ τῆς πραγματοποιήσεως αὐτῆς, προσεπάθει διὰ παντὸς τρόπου νὰ ἄρῃ ἐκ τοῦ μέσου πᾶν πρόσκομμα δυνάμενον νὰ βραδύνῃ ἢ νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μυστικοῦ πόθου, ὅστις κατέτρωγε τὰ σπλάχνα του. Ἤθελε τουτέστι νὰ ἐκμηδενίσῃ πᾶσαν ἐσωτερικὴν ἀντίδρασιν καὶ νὰ ἐνσπείρῃ κύκλῳ τοῦ ἡγεμονικοῦ θρόνου του τοιοῦτον τρόμον ὥστε, καθ' ἣν ἡμέραν ἔμελλε νὰ ἐκραγῇ τὸ κυοφορούμενον τόλμημα, νὰ μὴν ὑπάρχῃ τίποτε ἱκανὸν ν' ἀποτρέψῃ τὴν προσοχήν του ἀπὸ τοῦ φωτεινοῦ σημείου ἐφ' οὗ εἶχον προσηλωθῆ ἅπαντες οἱ διαλογισμοί του, τίποτε ἱκανὸν νὰ διαταράξῃ τὴν νεκρικὴν γαλήνην τοῦ ἀπεράντου κοιμητηρίου του.

Ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον εἶχε καταστρέψει ὅλους τοὺς ἰσχυροὺς συγγενεῖς του καὶ ἔλαβε τὴν ἐπιτηδειότητα, διαπράττων τὰ στυγερώτερα κακουργήματα, νὰ παρίσταται ὡς ἀμείλικτος ἐξολοθρευτὴς τῆς δημοσίας τάξεως.

Ἐπὶ δεκαπέντε περίπου ἔτη, μετ' ἀκατανοήτου ἐπιμονῆς ἐβασάνισε τὸ Σοῦλι, μέχρις οὗ κατώρθωσεν ἐκ θεμελίων νὰ τὸ ἀνασκάψῃ. Ἡ δὲ μανία ἥτις τὸν κατελάμβανεν ὁσάκις ἔβλεπεν ἐπανερχόμενον τὸν στρατόν του ἐκ τῶν ἀλεπαλλήλων ἐπιδρομῶν ἡττημένον, αἱματόφυρτον, προήρχετο ὄχι μόνον ἐκ τοῦ ὅτι ἐταπεινοῦτο ἐνώπιον ὀλίγων, καθὼς ἔλεγε, ζωοκλεπτῶν, ἀλλὰ διότι ἐφοβεῖτο μὴ ὁ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἔρως τῶν ἀθλητῶν ἐκείνων μεταδοθῇ εἰς ἄλλους ὁμοφύλους πολεμικοὺς λαούς, καὶ οὕτω δαπανήσῃ τοὺς ὡραιοτέρους χρόνους τῆς ζωῆς του ἐν μέσῳ μικρῶν ἐγχωρίων ἀγώνων, οἵτινες ηὔξανον μὲν τὴν δόξαν τῶν ἐχθρῶν του, δὲν προσέθετον ὅμως τίποτε εἰς τὸν πλοῦτον καὶ εἰς τὴν δύναμίν του.

Ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἰδέας ταύτης δὲν ἀπέκαμε πολεμῶν ἐπὶ πέντε ἔτη τὴν Νίβιτζαν, τὸν ἅγιον Βασίλειον, τὸ Λούκοβο, τὸ Λυκοῦρσι, ὅλην τὴν χριστιανικὴν Χειμάραν, διότι ὁ ἀκαταδάμαστος ὁπλαρχηγὸς αὐτῆς Κίτζος Δούλης δὲν ἔστεργε, περιφρονῶν τὰ δῶρα καὶ τὰς ὑποσχέσεις του, νὰ θυσιάσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος του καὶ νὰ τεθῇ ὑπὸ τὸν ζυγόν του. Οὐδ' ἀνεπαύθη ἐντελῶς παρ' ὅτε ὁ Ἰουσοὺφ Ἀράπης ἐπανῆλθεν ἐκεῖθεν ἄγων ἐν θριάμβῳ τὸν στολίσκον του ἐν τῷ λιμένι τῆς Πρεβέζης εἰδεχθῶς κεκοσμημένον διὰ τῶν κεφαλῶν τῶν γενναίων τέκνων τῆς Ἠπείρου. Οἱ δὲ κατέχοντες τότε τὴν Κέρκυραν αὐτοκρατορικοὶ Γάλλοι ἐγένοντο συνένοχοι τῆς πειρατείας ἐκείνης, διότι, διατελοῦντες ἐν γνώσει τῆς τεκταινομένης προδοσίας, οὐ μόνον ἐπέτρεψαν τὴν διάβασιν τῶν πλοίων τοῦ Ἀλῆ διὰ τῶν ὑδάτων τοῦ Ἰονίου πελάγους, ἀλλ' ἔμειναν καὶ θεαταὶ ἀπαθεῖς τῆς τελεσθείσης κρεουργίας.

Εἶχεν ἐκπληρώσει τὴν τρομερὰν ἐκδίκησιν, ἣν εἶχε πρὸ χρόνων ὀμώσει

ἐπὶ τοῦ πτώματος τῆς μητρός του καὶ ἔσφαξεν ἀνηλεῶς τὸ Γαρδίκι καὶ ἐπότισε διὰ τοῦ αἵματός του τὸν τάφον τῆς μιαρᾶς Χάμκως. Δὲν ἐσεβάσθη δὲ οὔτε τὰ ἔμβρυα ἐν ταῖς κοιλίαις τῶν μητέρων, φοβούμενος μὴ ἐκ τοῦ σπόρου ἐκείνου φυτρώσῃ ποτὲ ἄσπλαχνός τις ἐκδικητὴς τοιούτου κακουργήματος.

Ἐξεπόρθησε τὸ Χόρμοβο καὶ τοὺς κατοίκους αὐτοῦ ἐξωλόθρευσε, διότι παλαιὰ φιλία συνέδεεν αὐτὸ μὲ τὸ Γαρδίκι, τὴν δὲ χώραν ἔνθα ἠγείρετο ἡ ἡρωικὴ πολίχνη ἔσχισε διὰ τοῦ ἀρότρου καὶ ἔσπειρεν ἐπ' αὐτῆς στάκτην καὶ ἅλας, ὡς ἂν διὰ τῶν συμβόλων τούτων τῆς στειρώσεως ἤθελε νὰ προκηρύξῃ ὅτι ἡ αὐτὴ ἐπεφυλάττετο μοῖρα εἰς ὅσους δὲν ὑπετάσσοντο εἰς τὸ θέλημά του.

Ἡ χριστιανική, ἡ φιλάνθρωπος Βρεττανία, διαπράττουσα ἔγκλημα πρωτάκουστον, εἶχε πωλήσει εἰς αὐτὸν ἀντὶ πεντακοσίων χιλιάδων ἱσπανικῶν διστήλων τὴν πολύκλαυστον Πάργαν, καὶ οὕτως ὑπεχρέωσε τοὺς κατοίκους τοῦ μικροῦ ἐκείνου παραδείσου νὰ παραιτήσωσι διὰ παντὸς τὰ πάτρια χώματα, φέροντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὰ ὀστᾶ τῶν προγόνων, κατέστησε δὲ τὸν Ἀλῆν κύριον τοῦ μόνου ὁρμητηρίου, ὅθεν ἐπιτιθέμενοι ἐδύναντο οἱ Σουλιῶται νὰ ἀνακτήσωσι τοὺς προσφιλεῖς βράχους των.

Ἀπέμενεν ἡ Λευκὰς τελευταῖον καταφύγιον τῶν ἀδιαλλάκτων ἐχθρῶν του, ἀλλ' ἡ Λευκὰς ὑπὸ τὴν στρέβλην τοῦ Μαιτλάνδου δὲν ἦτο πλέον ἡ Λευκὰς τοῦ Καποδιστρίου. Καταβληθείσης τῆς ἐξεγέρσεως τῶν χωρικῶν της (1819), ἐστέναζεν ὑπὸ τὴν μάστιγα τῶν προστατῶν τῆς Ἑπτανήσου καὶ ἔντρομος ἐθεώρει τὰ λείψανα τῶν ἀπαγχονιζομένων τέκνων της σειόμενα ὑπὸ τῶν ἀνέμων ἐντὸς τῶν σιδηρῶν κλωβίων των.

Ὁ πνιγμὸς τῆς Εὐφροσύνης, τοῦ Βλαχάβα καὶ τοῦ παππᾶ Δημήτρη τὰ ἀπερίγραπτα βάσανα, ἡ σφυρηλάτησις τοῦ Κατζαντώνη καὶ τοῦ Γηώργου Χασώτη, τὰ διὰ τοῦ Ἰταλοῦ ἰατροῦ του Τοζόνη λάθρᾳ ἐν ταῖς ὑπόπτοις οἰκογενείαις εἰσαγόμενα θανατηφόρα δηλητήρια, ὁ διὰ χειρὸς τοῦ Γώγου Μπακόλα τελεσθεὶς ἐν Ἄρτῃ φόνος τοῦ Κίτζου Μπότζαρη, τοῦ Μαυρομμάτη ἐν Λευκάδι, ἡ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ Πασόμπεη, τὰ ποταπὰ συγχαρητήρια τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος καὶ τὸ ἐν ὀνόματι τοῦ παντοδυνάμου πολεμιστοῦ προσενεχθὲν εἰς αὐτὸν πολύτιμον πυροβόλον, τοῦ Νέλσωνος αἱ κολακεῖαι,— τοῦ Νέλσωνος τοῦ ὁποίου τὰς δάφνας ἐμόλυνον ἤδη τὰ ἀργυρώνητα φιλήματα τῆς Ἔμμας Λιώνας, αἱ ἀπαγχονίσεις τῆς Νεαπόλεως καὶ ὁ γνωστὸς ἀνθελληνισμός του,— πάντα ταῦτα κατέστησαν αὐτὸν οὐ μόνον φοβερὸν τοῖς πᾶσιν, ἀλλὰ συνέτεινον νὰ ἐμφυτεύσωσιν εἰς τὴν καρδίαν του τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἀνωτέρα τις δύναμις καθωδήγει τὰ διαβήματά του, καὶ ὅτι γενόμενος ἤδη ἀκαταγώνιστος, ἀκινδύνως ἐδύνατο νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἀκατορθωτέρων φαντασιοκοπημάτων τῆς ἀχαλινώτου φιλοδοξίας του.

Ἐπίστευσε λοιπὸν ἀκραδάντως εἰς τὴν ἄφευκτον καὶ προσεχῆ ἐκπλήρωσιν τῶν μυστικῶν πόθων του καὶ ἐθεώρει ὥριμον τὴν ἰδέαν, ἥτις πρὸ τοσούτων ἐτῶν ἐνεφώλευεν εἰς τὴν καρδίαν του. Ἄλλως τε προῃσθάνετο ὅτι οὔτε τὰ ἀφειδῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τῶν πρακτόρων του διασπειρόμενα χρήματα, οὔτε αἱ ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν φίλων του καταβαλλόμεναι προσπάθειαι ἐδύναντο πλέον νὰ ἀναστείλωσι τὴν ἔκρηξιν τῆς τρικυμίας, ἥτις πρὸ πολλοῦ ἐμυκᾶτο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του, καὶ ἣν μετὰ θαυμαστῆς ὑπομονῆς καὶ ἐπιτηδειότητος εἶχον προετοιμάσει οἱ παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ προσφυγόντες ἐχθροί του, ἰδίως δὲ ὁ Πασόμπεης καὶ οἱ Φιλικοί, οἵτινες κατώρθωσαν νὰ πείσωσι τὸν Σουλτάνον ὅτι ὁ Ἀλῆς ἐπεδίωκεν τὴν ἀνεξαρτησίαν του καὶ ὅτι μεγαλυνθεὶς ἤδη πάρα πολὺ δὲν ἔστεργε νὰ εἶναι πλέον ὑποτελὴς ὑπήκοος.

Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ ρίψῃ τὸ προσωπεῖον καὶ ὀχυρούμενος ἐντὸς τῆς σα-

τραπείας του νὰ δεχθῇ τὴν ἐπίθεσιν τῶν ἐχθρῶν του, ὡς ὁ βράχος δέχεται ἐπὶ τοῦ στήθους τὰ μαινόμενα κύματα τῆς θαλάσσης.

Ἀλλά... ἀλλὰ τὰ θεμέλια τοῦ θαυμαστοῦ, τοῦ ἰδανικοῦ τούτου πύργου ἔφθειρον ἐν κρυφῷ καὶ ἐσάλευον δύο ἀόρατοι καὶ φοβεραὶ δυνάμεις, τὸ γῆρας τὸ χαλεπὸν καὶ τῶν Φιλικῶν αἱ ὑπόνομοι...

Ἦγε τότε ὁ Ἀλῆς τὸ ὀγδοηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, μολονότι δὲ ὁ σιδηροῦς ὀργανισμός του δὲν ἐλύγιζεν ἀκόμη ὑπὸ τὸ βαρὺ φορτίον τοῦ χρόνου, οὐχ' ἧττον ἠσθάνετο ποῦ καὶ ποῦ συμπτώματα προαγγέλλοντα τὸ προσεχὲς τέλος τοῦ βίου του. Ὅτε κεκμηκώς, ἀπηυδησμένος ἔρριπτε τὴν πολιὰν κεφαλὴν ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς Βασιλικῆς, ἐπαιτῶν τὰς θωπείας καὶ τὴν ἀγάπην της, ἢ ἐπιζητῶν ἐπὶ τοῦ τρυφεροῦ ἐκείνου ἀναπαυτηρίου ὀλίγην ἄνεσιν, εὐθὺς ἐβυθίζετο εἰς ὕπνον βαρύν, ὡς ἂν ὑπὸ μανδραγόρα, χωρὶς νὰ φλογίζῃ πλέον τὰ νεῦρα καὶ τὸ αἷμά του ἡ νεότης καὶ τὰ κάλλη τῆς Ἑλληνίδος συζύγου του· ἐνῷ δ' ἄλλοτε προσέτρεχεν εἰς τὰ δραστικώτερα ναρκωτικὰ φάρμακα, ὅπως ὑπερνικήσῃ τὴν ἀυπνίαν ὑφ' ἧς κατετρύχετο ἐν τῇ νεότητί του, τὰ βλέμματα τῆς Βασιλικῆς ἀκόμη τὸν ἐμάγευον, ἡ εὐώδης πνοή της ἀκόμη τὸν ἐδρόσιζεν, ἀλλ' ἡ καρδία του, ἀντὶ νὰ βράζῃ πλησίον τῆς βασιλίσσης ὅλων τῶν διαλογισμῶν του, ἔπαλλε τώρα βραδέως ἐξηντλημένη ἐκ τῶν πολυετῶν ἀγώνων ἢ τοῦ ἔρωτος ἢ τοῦ μίσους ἢ τῆς ἀκορέστου φιλοδοξίας, διότι ποτὲ τὸ θηρίον ἐκεῖνο δὲν ἀνεπαύθη ἐπὶ μιᾶς ἀγαθῆς πράξεως, ἐπὶ μιᾶς γενναίας ἐμπνεύσεως, ποτέ... ποτέ...

Πολλάκις κατελάμβανεν αὐτὸν λήθαργος βαθύς, ὅτε δέ, πιεζόμενος ὑπὸ σκληροῦ ἐφιάλτου, ἀνεπήδα ἐκ τῶν γονάτων τῆς προσφιλοῦς γυναικὸς καὶ τρέμων ἔφερεν αὐτομάτως τὴν χεῖρα εἰς τὴν ἀδαμαντοστόλιστον μάχαιράν του, ἡ Βασιλική, γινώσκουσα ποίαν διήγειρεν εἰς αὐτὸν ἀδημονίαν ἡ ἰδέα τοῦ γήρατος, προσεπάθει νὰ τὸν πείσῃ ὅτι ὕπνος παρατεταμένος εἶναι τεκμήριον ἀσφαλὲς ἐντελοῦς ὑγείας· ἀλλ' ὁ Ἀλῆς σείων ἀρνητικῶς τὴν κεφαλὴν καὶ μειδιῶν ἀπεκρίνετο εἰς αὐτήν:

Παιδί μου,

Χαρὰ στὸ γέρο π' ἀγρυπνᾶ, τὸ νηὸν ὁποὺ κοιμᾶται

Εἶχε καταντήσει ἀσθματικός, τὴν δὲ θολερὰν ὅρασίν του προεφύλαττε διὰ μεγάλων πρασίνων χρυσῶν διοπτρῶν, ἅτινα ἐπέφερον εἰς τὸ ἄγριον πρόσωπόν του παράδοξον ἀλλοίωσιν καὶ ἔδιδον εἰς αὐτὸν μορφὴν ἀλλοκότου τέρατος. Τὸν θάνατον ἐφοβεῖτο ὁ ἀλιτήριος ὄχι μόνον διότι ἀμυδρά τις περιεστρέφετο ἐν τῇ διανοίᾳ του προαίσθησις περὶ μιᾶς πέραν τοῦ τάφου κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως, ἀλλὰ διότι θὰ διέκοπτε τὴν πραγματοποίησιν τῶν πόθων του καὶ δὲν θὰ τὸν ἄφινε νὰ γευθῇ καὶ νὰ χορτάσῃ τὸ νέον μεγαλεῖον, ὅπερ ὑπέφωσκεν ἤδη καὶ διεγέλα ἐν τῇ φαντασίᾳ του.

Φαίνεται ἀπίστευτον καὶ ὅμως εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἀλῆς, ὅστις ὡς ἐκ μακρᾶς μετὰ τοῦ χάρου συμμαχίας εἶχεν ἐξοικειωθῆ μετὰ τοῦ θανάτου τόσον, ὥστε νὰ μὴ θεωρῇ αὐτὸν πλέον ὡς τιμωρίαν ἐὰν μὴ συνωδεύετο ὑπὸ φρικτῶν μαρτυρίων, ὁ Ἀλῆς κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ζωῆς του, ἐνδίδων εἰς τὰς εἰσηγήσεις τῶν μάγων καὶ τῶν οἰωνοσκόπων του, ἐπίστευεν ὅτι ἐδύνετο νὰ γίνῃ ἀθάνατος διὰ τῆς χημείας, καὶ ὄχι μόνον δὲν ἠσχύνετο διακηρύττων ἀναφανδὸν τὴν πεποίθησίν του ταύτην, ἀλλὰ καὶ ἐχορήγει εἰς τὸν διαβόητον τυχοδιώκτην Σέργιον ὅλα τὰ μέσα πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἀθανάτου ἐκείνου νεροῦ, δι' οὗ ἤλπιζε ν' ἀνατρέψῃ τοὺς νόμους τῆς φύσεως καὶ νὰ διαιωνισθῇ ἐπὶ τῆς γῆς. Κανεὶς δὲν ἐτόλμα νὰ παραστήσῃ εἰς αὐτὸν πόσον ἀπέβαινε γε-

λοῖος δίδων πίστιν εἰς τοιούτους μύθους, ἡ δὲ κωμῳδία παρετείνετο ἐπὶ καιρίᾳ βλάβῃ τῆς ὑπολήψεως τῶν περικυκλούντων αὐτὸν νουνεχεστάτων συμβούλων, μέχρις οὗ, διατυμπανισθείσης τῆς παραδόξου σκηνῆς διά τινος εὐρωπαϊκῆς ἐφημερίδος (νομίζω τοῦ «Λογίου Ἑρμοῦ»), ὁ Ἀλῆς διέταξε τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ Σεργίου φοβηθεὶς μὴ οἱ Φράγκοι ἐκλάβωσιν αὐτὸν ὡς παλίμπαιδα καὶ μὴ ἀνεχόμενος τοὺς σαρκασμοὺς περισσότερον παρὰ τὰς ὕβρεις.

Ἀφ' ἑτέρου εἰργάζοντο οἱ Φιλικοὶ ἀόκνως παρὰ μὲν τῇ Πύλῃ ἐξωθοῦντες τὸν Σουλτάνον εἰς πόλεμον κατὰ Βεζύρου μὴ ὑποτασσομένου πλέον εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ κυρίου του, παρὰ δὲ τῷ Ἀλῇ ἐνσταλάζοντες ἀδιακόπως εἰς τὴν καρδίαν του τὴν ἰδέαν τῆς ἀνεξαρτησίας, τὴν πεποίθησιν εἰς τὰς στρατιωτικάς του δυνάμεις, εἰς τοὺς δεδοκιμασμένους ὁπλαρχηγούς του, εἰς τοὺς ἀπεράντους θησαυρούς του, εἰς τὴν τυφλὴν ἀφοσίωσιν τῶν ὑπηκόων του, εἰς τὰ ἀπόρθητα ὄρη τῆς Ἠπείρου καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν εἰλικρινῆ συνδρομὴν τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ὑπέσχοντο νὰ λησμονήσωσι τὸ παρελθὸν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι αἰσιωτέρου μέλλοντος καὶ ἐπροτίμων αὐτὸν μεθ' οὗ, κακὰ ψυχρά, εἶχον συζήσει ἐφ' ὅλην πεντηκονταετηρίδα, παρὰ τὴν δεσποτείαν τοῦ Σουλτάνου ἢ ἄλλου τινὸς ἀγνώστου σατράπου τὸν ζυγὸν καὶ τὰ βάσανα.

Τότε, λέγεται ὅτι ὡς ἀρραβῶνα τῆς ὑπισχνουμένης συμμαχίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἰσήγαγον οἱ Φιλικοὶ τὸν Ἀλῆν εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἑταιρείας, ἐκεῖνος δὲ ὅστις, ὅταν ἡ ἀνάγκη τὸ ἀπῄτει, ἀδιακρίτως ὡρκίζετο ἐπὶ τοῦ Ἀλκοράνου ἢ ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ὤμοσε τὸν νενομισμένον ὅρκον, ἐπὶ σκοπῷ ἢ ἐπὶ ἐσχάτῃ ἀπελπισίᾳ νὰ σώσῃ τὴν κεφαλήν του προδίδων τοὺς συνωμότας, ἢ ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας νὰ εἶναι κύριος τῆς τύχης τῶν ἐκλεκτοτέρων στοιχείων τῆς δουλωμένης Ἑλλάδος.

Κατέχω τὴν προτομὴν τοῦ Ἀλῆ, δῶρον προσφιλὲς τοῦ ἐξαδέλφου μου Γεωργίου Τυπάλδου Κοζάκη, καὶ ὅταν ἀτενίζω ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπομόρφου ἐκείνου δαίμονος, ὅταν ὑπὸ τοὺς βαθεῖς αὔλακας, οὓς εἶχε χαράξει ἐπὶ τοῦ μετώπου του ἡ ἄσπλαχνος σμίλη τοῦ χρόνου, πειρῶμαι νοερῶς νὰ εἰσδύσω εἰς τὸ ζοφερὸν σπήλαιον τὸ περικλεῖον τὸν ἐγκέφαλόν του, ὅταν ὑπὸ τὸν ἀφρώδη καταρράκτην τῆς μακρᾶς γενειάδος του προσπαθῶ νὰ μαντεύσω τὸν σάλον καὶ τοὺς σεισμοὺς τῆς μαύρης του καρδίας, ὅταν προσηλώσω τὸ βλέμμα ἐπὶ τῶν ἀγελάστων χειλέων του καὶ ἐξετάζω τοὺς ἀπεριγράπτους ἐκείνους ὀφθαλμούς, ἔνθα ἡ χολὴ καὶ τὸ αἷμα ἐν βδελυρᾷ συνήρχοντο συνουσίᾳ καὶ παρήγαγον ἀνθρωποκτόνα καταστρεπτικὰ νεύματα, πείθομαι ὅτι ὁ καλλιτέχνης ὅστις ἐξειργάσθη τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀλῆ, συνέλαβεν αὐτὸν ἐπ' αὐτοφώρῳ παλαίοντα κατὰ μυρίων ἀντιθέτων συλλογισμῶν, οἵτινες ἐβόμβουν τότε ἐν τῇ κεφαλῇ του ὡς σμῆνος ἐργαζομένων μελισσῶν.

Ὑπὸ τὸ κράτος τοιαύτης ψυχικῆς ταραχῆς διατελῶν ὁ Βεζύρης διενοήθη ν' ἀπευθυνθῇ πρὸς ἄλλον γνωστὸν τῆς Ἑπτανήσου Σατράπην, τὸν Θωμᾶν Μαιτλάνδον, τὸν ἐφευρέτην τοῦ συντάγματος τοῦ 1817, καὶ νὰ ζητήσῃ τὰς συμβουλὰς καὶ τὰς ὁδηγίας του. Εἶναι δὲ ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένον ὅτι πάντες οἱ ἐν Ἑπτανήσῳ τότε παρεπιδημοῦντες Ἄγγλοι, διάσημοι ἐπὶ γενεθλίοις καὶ ἀγωγῇ, ἔτρεφον μεγάλην πρὸς τὸν γηραιὸν λέοντα τῆς Ἀλβανίας συμπάθειαν, καὶ δὲν ᾐσχύνοντο νὰ ἐπιδείκνυνται τὸν θαυμασμόν των παριστῶντες αὐτὸν ὡς πρότυπον ἡγεμόνος καὶ ὡς ἥρωα ἀγωνισθέντα καὶ δαμάσαντα ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ πολιτισμοῦ φυλὰς ἀγρίας, αἵτινες ἀπὸ πολλῶν αἰώνων ἐλυμαίνοντο τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν κατέστρεφον.

Ὁ Μαιτλάνδος, ἔνθερμος ζηλωτὴς τοῦ Ἀλῆ, προσεκάλεσεν ἀμέσως τὸν ὑπασπιστήν του Κάρολον Νάπιερ, νέον ζωηρόν, φιλελεύθερον, φίλον τοῦ Βύρωνος ρωμαντικώτατον, καὶ τὸν ἠρώτησεν ἂν ἤθελε νὰ μεταβῇ εἰς Ἰωάννινα

πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Βεζύρου, ἔχοντος ἀνάγκην νοήμονος καὶ πεπειραμένου ἀξιωματικοῦ πρὸς διαρρύθμισιν τῶν στρατιωτικῶν του δυνάμεων.

Ἡ Αὐλὴ τοῦ Ἀλήπασα ἦτο μίγμα ἰδιόρρυθμον ἀσιατικῆς πολυτελείας καὶ ρυπαρᾶς λιτότητος. Ὁ διαβόητος σατράπης, ἐνῷ ἠρέσκετο νὰ δαπανᾷ ἀνὰ μυριάδας τὰ βενέτικά του φλωρία ἀγοράζων σπανίους πολυτίμους λίθους καὶ ὅπλα περίφημα καὶ σκεύη ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ πολυτελέστατα, ἐνῷ ἐν μὲν τοῖς ἱπποστασίοις αὐτοῦ ἐχρεμέτιζον οἱ θυμοειδέστεροι ἵπποι τῆς Ἀραβίας, ἐν δὲ τῷ γυναικωνίτη ἔλαμπον αἱ ὡραιότεραι γυναῖκες τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῷ τὸν ἔπνιγεν ἡ ἀκατάπαυστος πλημμύρα τῶν θησαυρῶν, οὓς εἰσῆγον εἰς τὰ ταμεῖα του, δὲν ἀπέκρουεν ὅμως οὔτε τοῦ γύφτου τὰ πέταλα, οὔτε τῶν ποιμένων τὰ πρόβατα, οὔτε τῶν βουκόλων τοὺς μόσχους, οὔτε ὅσα ἄλλα ἀσήμαντα καὶ εὐτελῆ δῶρα ἐρρίπτοντο εἰς τὸν ἀχόρταγον λάρυγγά του. Ἀφ' ἑτέρου, ἐνῷ ἐκαυχᾶτο ἐπὶ τῷ μισελληνισμῷ του ἀδιστάκτως διεπιστεύετο τὴν ζωήν του εἰς χεῖρας τῶν ἀνδρειοτέρων πολεμιστῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἀδιαφορῶν ἐντελῶς ἂν εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ὤφειλε αἷμα ἢ τιμήν. Εἶχε δὲ καταστήσει τὰ Ἰωάννινα παράδεισον τρυφηλότητος καὶ ἡδυπαθείας, ἀλλὰ καὶ καταγώγιον αἱμοχαρῶν τίγρεων. Ἐκεῖ ἀντιπαρετάσσοντο κατ' ἀλλήλων αἱ παραδοξότεραι ἀντιθέσεις, αἱ ἀποτομώτεραι ἀντιφάσεις: ἀσφάλεια καὶ ληστεία, πλοῦτος ἀπέραντος καὶ ἐσχάτη πενία, πίστις ἀκράδαντος καὶ ἀσέβεια θρασυτάτη, πατριωτισμὸς ἁγνότατος καὶ ἐξαχρείωσις καὶ ὑποδουλωσύνη ἀπαραδειγμάτιστος, ἔκλυσις ἠθῶν καὶ ἀρεταὶ οἰκογενειακαί, πολλάκις ἀναχαιτίσασαι τὰς κτηνωδεστέρας ὁρμὰς τοῦ ἁγνοτέρου τῶν τυράννων. Εἰς ἐπίμετρον δὲ πάντων τούτων κρυφὰ διεθρυλεῖτο ὅτι εἰς τὸ ἔδαφος τῆς μητροπόλεως ἐκείνης ἐκρύπτοντο φλόγες μυστικαὶ καὶ ἐκυοφοροῦντο σεισμοί, οἵτινες ἔμελλον ἐντὸς ὀλίγου ν' ἀνατρέψωσιν ἐκ βάθρων τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν. Ταῦτα πάντα ἠρέθιζον τὴν περιέργειαν τῶν εὐρωπαίων, ἰδίως δὲ τῶν Ἄγγλων, οἵτινες ἦσαν γείτονες καὶ δὲν ἔκρυπτον τὰς πρὸς τὸν Ἀλῆν φιλικὰς διαθέσεις των. Ἐδέχθη λοιπὸν ὁ Νάπιερ τὴν πρότασιν τοῦ Μαιτλάνδου καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἰωάννινα.

Ὁ δὲ Ἀλῆς, γνωρίζων ὅτι ὁ νέος Βρεττανὸς ἀνῆκεν εἰς ἔξοχον οἰκογένειαν καὶ ὅτι ἠγαπᾶτο πολὺ ὑπὸ τοῦ Μαιτλάνδου, ἀπέστειλεν εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ λαμπρὰν συνοδείαν, τὸν ὑπεδέχθη μετὰ βασιλικῆς μεγαλοπρεπείας καὶ τὸν ἐβίασε νὰ καταλύσῃ ἐν τοῖς μεγάροις του.

Φύσει ἀνυπόμονος, εὐθὺς τὴν ἐπιοῦσαν ὁ Ἀλῆς διηγήθη εἰς τὸν Νάπιερ ὅτι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐχθροί του εἶχον κατορθώσει νὰ σύρωσιν εἰς ἀπάτην τὸν Σουλτάνον καὶ νὰ παραστήσωσιν αὐτὸν ὡς ἅρπαγα, ὡς ἐπικίνδυνον, ὡς ἐπισωρεύσαντα μεγάλους θησαυροὺς καὶ καταρτίσαντα στρατιωτικὴν δύναμιν ἀνωτέραν τῶν ἀναγκῶν τῆς δεσποτείας του ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἀποτινάξῃ τὸν ζυγὸν τῆς ὑποτελείας του καὶ ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τοῦ κυριάρχου του· ὅτι τὰς συκοφαντίας ταύτας δὲν ἐδυνήθησαν νὰ διασκεδάσωσιν οὔτε αἱ πολυετεῖς πρὸς τὸν θρόνον ὑπηρεσίαι του, οὔτε ἡ τυφλὴ πρὸς τὸν Σουλτάνον ἀφοσίωσίς του· ὅτι εἶχεν ἀμετακλήτως ἀποφασισθῆ ἡ καταστροφή του καὶ ὅτι ἡ συναίσθησις τῆς ἀξιοπρεπείας δὲν τῷ ἐπέτρεπε νὰ ταπεινωθῇ πλέον τοῦ δέοντος, ἐπομένως ὅτι γέρων καὶ ἀσθενὴς εὑρίσκετο εἰς τὴν σκληρὰν ἀνάγκην νὰ σύρῃ τὸ ξίφος καὶ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἀπειλουμένην ὕπαρξίν του. Διὰ τοῦτο παρεκάλει νὰ τὸν συμβουλεύσῃ πῶς ἔπρεπε νὰ συντάξῃ τὰς δυνάμεις του καὶ τίνι τρόπῳ νὰ σταθμίσῃ τὴν διαγωγήν του, ὅπως τύχῃ τῆς ἐγκαρδίου ὑποστηρίξεως τῶν ὑπηκόων του, ἄνευ τῆς ὁποίας προῃσθάνετο ὅτι θὰ ἀπέβαινε δύσκολος ἡ ἐπιτυχία τῶν ὅπλων του. Ὁ δὲ Νάπιερ, ἐμβατεύσας εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ Βεζύρου, ἐξῃτήσατο καιρὸν νὰ σκεφθῇ ὡρίμως ἐπὶ ζητήματος τόσῳ σπουδαίου, καὶ ἤρχισεν ἀμέσως νὰ συνδέῃ σχέσεις στενὰς μετὰ τῶν διασημοτέρων

ἀνδρῶν, ὑφ' ὧν περιεστοιχίζετο ὁ παμπόνηρος Σατράπης, καὶ νὰ ἐρευνᾷ περὶ πάντων ὅσων ἐδύναντο νὰ τὸν φωτίσωσι καὶ νὰ τὸν καθοδηγήσωσιν εἰς τὰς σκέψεις του. Εἶδε τὸν Μουχτὰρ καὶ τὸν Βελῆν δυσανασχετοῦντας ἐπὶ τῇ μακροβιότητι τοῦ πατρός των καὶ ἀποστρεφομένους τὸν νεώτερον ἀδελφόν των Σαλήκ, ὃν ὁ 'Αλῆς ἠγάπα μέχρι λατρείας. Τὸν ἀγέρωχον 'Ομὲρ Βρυώνην, τὸν μεγαλοπρεπῆ Χαζνατάραγαν, μελετῶντα ἴσως ἔκτοτε τὴν μέλλουσαν κατὰ τοῦ κυρίου του προδοσίαν, τὸν πιστὸν ἀστυνόμον του Ταχὴρ 'Αμπάζην, τὸν ἐκτελεστὴν ὅλων τῶν φονικῶν διαταγῶν του καὶ κάτοχον ὅλων τῶν μυστηρίων του, τὸν Μπεκὴρ Ζουγαδοῦρον, τὸν φονέα τῶν Κατζικογιανναίων, τὸν ἀκάματον ἐχθρὸν τῆς κλεφτουριᾶς 'Ασλάνην, τὸν ἀποτρόπαιον 'Ιουσοὺφ 'Αράπην. Συνέδεσε φιλίαν μετὰ τῶν γραμματέων του καὶ ἐθαύμασε τὴν σύνεσιν καὶ τὸν πατριωτισμὸν τοῦ Μάνθου 'Αλέξη Νούτζου. Συνεσχετίσθη μετὰ 'Ελληνικῆς στρατιωτικῆς νεολαίας, ἐξ ἧς κατὰ μέγα μέρος κατηρτίζετο ἡ λαμπρὰ σωματοφυλακή του καὶ ἥτις ἔκρυπτεν εἰς τὰς φλέβας ὅλας τὰς φλόγας τῆς προσεχοῦς ἐθνικῆς ἐκρήξεως. Εἶδε τὸν 'Οδυσσέα, ὅστις πεζοδρομῶν συνηγωνίζετο μετὰ τῶν ταχυτέρων ἵππων τοῦ Βεζύρου, τὸν Θανάσην Διάκον, πρότυπον ἀνδρικῆς καλλονῆς καὶ παρθενικῆς σεμνότητος, τοὺς Μπουκουβαλαίους, τοὺς Κοντογιανναίους, τοὺς Δυοβουνιώτας, τὸν Καραΐσκον, τὸν Καραϊσκάκην, τοὺς Στραταίους, τὸν Ἴσκον, τὰ Γριβόπουλα, τὸν ἀδελφὸν τῆς Βασιλικῆς Κίτζον Κονταξῆν, ἁμιλλώμενον ἐπὶ τῇ καλλονῇ πρὸς τὸν Διάκον καὶ ἐπὶ πλούτῳ καὶ μεγαλοπρεπείᾳ πρὸς τὸν 'Ομὲρ Βρυώνην. Εἶδε τὸν εἰδεχθῆ Γῶγον Μπάκουλαν, γνωστὸν φονέα τοῦ Κίτσου Μπότσαρη καὶ μέλλοντα προδότην τοῦ Πέτα, τὸν εἰδεχθέστερον Θανάσην Βάγιαν, ἑνὶ λόγῳ ὅ,τι καλὸν ὅ,τι κακὸν συνήρχετο ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ τυράννου, εὐκόλως δὲ ἐπείσθη ὅτι ἡ σφριγῶσα ἐκείνη 'Ελληνικὴ νεολαία δεινῶς ἐστενοχωρεῖτο ὑπὸ τὰς χρυσοκεντήτους στολάς της, ὅτι προσεδόκα ἀνυπομόνως ἄλλο στάδιον εὐρύτερον, ἐντιμώτερον, καὶ ὅτι οἱ ἐν 'Ιωαννίνοις συνελθόντες Φιλικοὶ διὰ τῶν ἀπατηλῶν ὑποσχέσεών των κατώρθωσαν νὰ μεθύσωσι τὸν 'Αλῆν καὶ νὰ φυτεύσωσιν εἰς τὴν καρδίαν του τὴν ἰδέαν τῆς ἀνεξαρτησίας του καὶ τὴν πρὸς τὴν ἐπίτευξιν ταύτης πλήρη πεποίθησιν εἰς τὰς δυνάμεις καὶ εἰς τὸν πλοῦτον του. Τότε εἰς ἀπάντησιν τῶν ἀπαισιοδόξων οἵτινες ἔβλεπον ὅτι ὁ Βεζύρης ἔβαινε τυφλῶς πρὸς καταστροφὴν βεβαίαν, ἐξεφράζετο δὲ πικρῶς κατὰ τῶν ὠθούντων αὐτὸν εἰς πόλεμον, πρώτην φορὰν ἠκούσθη ὁ γνωστὸς ἀλλ' ἀνέκδοτος στίχος:

Πάλ' ὁ 'Αλήπασας πασᾶς, πάλ' ἐμεῖς δερβεναγάδες

ὅστις καὶ ἐπαναλαμβάνεται ὡς δημοτικὸν ῥητὸν ὁσάκις πρόκειται περὶ ἀνδρὸς κραταιοῦ ἔχοντος πλήρη πίστιν εἰς τὴν εὔνοιαν τῆς τύχης καὶ ἀκράδαντον πεποίθησιν εἰς τὴν αἰσίαν διεξαγωγὴν τῶν ἐπιχειρήσεών του.

Μετὰ τὰς ἐρεύνας καὶ τὰς ἀνακαλύψεις ταύτας προῆλθεν ὁ Νάπιερ εἰς τὸν 'Αλῆν καὶ μετὰ παρρησίας ἀληθῶς βρεττανικῆς ἀπήντησεν ὅτι πόλεμος κατὰ τοῦ κυρίου του θὰ ἦτο ἀσέβεια καὶ ἀχαριστία ἀσυγχώρητος ὄχι μόνον, ἀλλὰ καὶ δυσχερέστατον καὶ δυσκατόρθωτον ἔργον· ἑπομένως τὸν συνεβούλευσε νὰ παραιτήσῃ πᾶσαν περὶ ἀντιδράσεως ἰδέαν καὶ δι' οἱασδήποτε θυσίας νὰ ἐξιλεωθῇ πρὸς τὸν Σουλτάνον, ὑπέσχετο δὲ εἰς αὐτὸν τὴν εἰλικρινῆ σύμπραξιν καὶ μεσιτείαν τοῦ Μαιτλάνδου καὶ τῶν ἐν 'Αγγλίᾳ κραταιῶν φίλων του πρὸς ἐπίτευξιν τῆς συνδιαλλαγῆς ταύτης. 'Αλλ' ὁ 'Αλήπασας, ὅστις μετὰ μεγίστης ἀπαθείας ἠκροάζετο τὸν Νάπιερ ῥοφῶν τὸν ναργιλέν του ἢ θωπεύων διὰ τῶν ὡραίων δακτύλων του τὴν γενειάδα, ὁ 'Αλήπασας, ὅστις ἐγνώριζεν ὅτι πρὸ πάντων διὰ τῆς πρὸς τοὺς εὐεργέτας του ἀγνωμοσύνης εἶχεν ἀνυψωθῆ μέχρι

τοῦ Βεζυρικοῦ θρόνου καὶ ὅστις ἐχλεύαζε καὶ ἐλεεινολόγει ἐκείνους, οἵτινες ἐπίστευον ὅτι διὰ τῆς ἀρετῆς ἐδύναντο νὰ προαχθῶσιν, ἠρώτησε μειδιῶν τὸν φίλον του ἂν εἶχε τι νεώτερον νὰ τὸν συμβουλεύση, τὶ πρακτικώτερον νὰ τοῦ ὑποδείξῃ, ἀφήνων κατὰ μέρος παράκαιρα ἠθικὰ παραγγέλλματα καὶ ἔχων ὑπ' ὄψιν του ὅτι οὐδεμία πλέον ὑποχώρησις θὰ ἔσωζε τὴν κεφαλήν του.

Ὁ Νάπιερ, ὅστις ἐκ τῶν προτέρων ἐγνώριζεν ὅτι ὁ 'Αλῆς οὔτε τὸν αὐχένα ἔκυπτεν εἰς μετάνοιαν οὔτε παρήτει σχέδιον περιπαθῶς πρὸ τοσούτου χρόνου καλλιεργούμενον, ἀπήντησεν ὅτι, ἀφοῦ ἐξεπλήρωσε καθῆκον φιλίας καὶ συνειδήσεως συμβουλεύσας εἰς αὐτὸν τὴν εἰρήνην, ἀπέβαινε δὲ ἄφευκτος ἡ ρῆξις καὶ ὤφειλε νὰ περιορισθῇ ἀποκλειστικῶς ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ πολεμικοῦ ζητήματος, τρία τινὰ ἐθεώρει ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ὅπλων του:

Πρῶτον, νὰ παραιτήσῃ πᾶσαν ἰδέαν περὶ τοῦ ἐπιθετικοῦ πολέμου καὶ νὰ μὴ δίδῃ ἀκρόασιν εἰς ἐκείνους οἵτινες τῷ ὑπέσχοντο τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἂν ἐβάδιζεν ἀμέσως κατ' αὐτῆς. Νὰ περιορισθῇ δὲ εἰς ἁπλῆν ἄμυναν καὶ προσκαλῶν ἐμπείρους μηχανικοὺς νὰ προβῇ εἰς τὴν ὀχύρωσιν πασῶν τῆς Σατραπείας αὐτοῦ τῶν ἐπικαίρων στρατηγικῶν θέσεων.

Δεύτερον, νὰ καταρτίσῃ στρατὸν τακτικὸν ἐξ εἴκοσι τοὐλάχιστον χιλιάδων ἀνδρῶν, στρατολογῶν μεταξὺ τῶν πολλῶν ἐν ἀργίᾳ διατελούντων μαχητῶν τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος.

Καὶ τρίτον...

'Ενταῦθα ὁ Νάπιερ διέκοψεν ἀποτόμως τὸν λόγον, ἀτενίζων δὲ τὸν Βεζύρην ὅστις ἔπαιζεν ἀπαθῶς μὲ τὸ κομβολόγιόν του, ἠρώτησεν ἂν προκειμένου περὶ ζητήματος τόσῳ σπουδαίου ἐπετρέπετο εἰς αὐτὸν νὰ ὑποβάλῃ μεθ' ὅλης τῆς παρρησίας τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν συμβουλήν του.

Ὁ 'Αλῆς, ὅστις ἐκ τῶν ἀστυνομικῶν πληροφοριῶν του ἐγνώριζε τὰς μετὰ τῶν ἐν 'Ιωαννίνοις Φιλικῶν σχέσεις τοῦ Νάπιερ καὶ ὅστις ἤλπιζε ν' ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ πῶς ἐσκέπτοντο οἱ νέοι σύμμαχοί του, οὐδόλως ἐδίστασε νὰ τὸν ἐνθαρρύνῃ καὶ νὰ τὸν παρακαλέσῃ νὰ ἐκθέσῃ ἀφόβως πάσας τὰ; πεποιθήσεις του, ὑποσχόμενος ἐκ τῶν προτέρων ἀέναον εὐγνωμοσύνην.

«Ἄκουσον λοιπόν, Βεζύρη, ἀνέκραξε μετὰ νεανικῆς ζωηρότητος ὁ Νάπιερ, ἄκουσον καὶ μὴ παρίδῃς τὴν τελευταίαν ἀλλὰ καὶ σπουδαιοτέραν ταύτην συμβουλήν μου.

» Τὸ ἑλληνικὸν γένος δὲν δύναται νὰ ζήσῃ πλέον ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας καὶ δὲν εἶναι βεβαίως πολὺ μακρὰν ἡ ἡμέρα καθ' ἣν θὰ τὸν ἀποτινάξῃ. Ὁ κόσμος ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν μεταβάλλεται καὶ ὅ,τι πρό τινων ἐτῶν ἀκινδύνως ἐπεχείρουν οἱ βασιλεῖς, σήμερον δὲν τολμοῦν οὔτε νὰ τὸ ὀνειρευθῶσιν. Ὅλοι οἱ λαοὶ ἐπιζητοῦν τὴν ἐλευθερίαν των καθὼς τὴν ἐπιζητεῖς, Βεζύρη, καὶ σὺ διότι δὲν εὑρίσκεις καλὸν καὶ δίκαιον νὰ ὑπακούσῃς εἰς ἕνα ἄγνωστον δεσπότην πολὺ κατώτερόν σου ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν, μόνον καὶ μόνον διότι μόλις πεσὼν ἐκ τῆς κοιλίας τῆς μητρός του ἐκληρονόμησεν ἕνα θρόνον καὶ μετὰ τοῦ θρόνου τοὺς ἱδρῶτας καὶ τοὺς κινδύνους τοὺς ἰδικούς του.

» Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸ 'Ελληνικὸν ἔθνος. Θέλει νὰ ἐλευθερωθῇ. Εἶναι ἔθνος γενναῖον, ἀκαταδάμαστον ἐν τῇ συμφορᾷ, ὑπερήφανον, δαιμονισμένον. 'Αφ' ἑνὸς ἡ σπάθη τὸ θερίζει σύρριζον, ἀφ' ἑτέρου ἀναβλαστάνει κραταιότερον καὶ θαλερώτερον. Περὶ τῆς ἀληθείας ταύτης σὺ αὐτὸς δύνασαι νὰ μαρτυρήσῃς, Βεζύρη, ἀναλογιζόμενος μὲ πόσον αἷμα ἐπλήρωσες τὸ Σοῦλι καὶ πόσον σοὶ στοιχίζει καθ' ἡμέραν ἡ Κλεφτουριά. Τὸ πελεκᾶς μὲ τὸ σφυρὶ κ' ἐκεῖνο ὡσὰν τὴν στουρναρόπετρα σπιθοβολεῖ καὶ καίει. Ὡς πρὸς δὲ τὴν νοημοσύνη καὶ τὴν πολιτικὴν ἱκανότητα, τόσον ὑπερέχει τῶν ἄλλων φυλῶν τῆς

Ἀνατολῆς, ὥστε ἠναγκάσθης νὰ ἐμπιστευθῇς εἰς Ἕλληνας σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὴν διοίκησιν τῆς δεσποτείας σου καὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν ὑποθέσεών του. Μὴ πιστεύσῃς ποτὲ ὅτι τὸ τοιοῦτον ἔθνος θὰ μείνῃ οὐδέτερον καὶ ἄνεργον εἰς τὸν μεταξὺ σοῦ καὶ τοῦ Σουλτάνου ἐπικείμενον πόλεμον. Ἂν ὑπεσχέθησαν νὰ σὲ συνδράμουν, θὰ τηρήσωσι τὴν ὑπόσχεσίν των, διότι ἐνισχύοντες σέ, Βεζύρη, ἐπιτυγχάνουν τὴν παράτασιν τοῦ πολέμου, ἑπομένως ἀμφοτέρων τὴν ἐξασθένησιν. Μετὰ ταῦτα θὰ ἐπέλθῃ ἡ ἔκρηξις φοβερά, ἀκατάσχετος, οὐδὲ ὑπάρχει ἀνθρωπίνη δύναμις ἱκανὴ νὰ σβέσῃ τὴν φλόγα, ἥτις ὁλονὲν βόσκει πᾶσαν ἑλληνικὴν καρδίαν.

» Διατὶ νὰ μὴ τεθῇς σύ, κραταιότατε Βεζύρη, ἐπὶ κεφαλῆς τοιαύτης ἐπαναστάσεως; Διατὶ νὰ μὴ προσφέρῃς εἰς τὸν παρασκευαζόμενον Ἑλληνικὸν ἀγῶνα τὸν ἀπέραντον πλοῦτον σου, τὴν δύναμίν σου, τὴν μακρὰν καὶ πολύτιμον πεῖραν σου; Ἀντὶ ὀλίγων μισθωτῶν στρατευμάτων, ἀμφιβόλου πίστεως καὶ γενναιότητος, νὰ μὴ γίνῃς ἡγέτης φυλῆς ὁλοκλήρου, ἐξασφαλίζων τοιουτοτρόπως δι' ἐσὲ μὲν καὶ τοὺς ἀπογόνους σου τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀλβανίας, εἰς ἐκείνους δὲ παραιτῶν τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα; Διά τίνος ἄλλου ἐνδοξοτέρου τρόπου δύνασαι νὰ δαπανήσῃς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς σου; Πῶς ἄλλως ἀσφαλέστερον νὰ θεμελιώσῃς τὴν δυναστείαν σου καὶ πῶς καλύτερα νὰ δοξασθῇς ἁπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης;

» Ὅ,τι λείπει εἰς ἐσέ, Βεζύρη, τὸ κατέχουν οἱ Ἕλληνες· ἔχουν γράμματα, εἶναι κοσμογυρισμένοι, εἶναι παλληκάρια, καὶ διὰ νὰ ἐκτελέσουν ἕνα οἱονδήποτε σκοπόν, εἶναι καλοὶ ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας νὰ ζοῦν μὲ τὸν φλοιὸν τῶν δένδρων καὶ νὰ κατοικοῦν εἰς τὰ σπήλαια τῶν θηρίων, κοιμώμενοι γυμνοὶ ἐπὶ τοῦ προσφιλοῦς ἐδάφους των. Σὺ δὲ ἔχεις ὅ,τι λείπει εἰς ἐκείνους, πλοῦτον ἀνεξάντλητον, μέσα πολεμικὰ πρόχειρα καὶ πρὸ πάντων τὴν συνήθειαν τῆς ἐξουσίας. Ἐλθὲ μετ' αὐτῶν εἰς συνεννόησιν, ἀνταλλάξατε εἰλικρινῶς τὰς ἰδέας σας καὶ θέσατε τὰς βάσεις μιᾶς ἀδελφικῆς συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας. Ἂν τὸ θρήσκευμα ἀφ' ἑνὸς σᾶς χωρίζῃ, σᾶς συνδέει ἀφ' ἑτέρου ἡ καταγωγὴ καὶ τὸ αἷμα. Ἡ χώρα ἀνήκει εἰς σᾶς τοὺς ἰθαγενεῖς, τοὺς ἐντοπίους χριστιανοὺς ἢ μή, δὲν ἀνήκει εἰς τὸν Σουλτάνον. Τί δύσκολον νὰ συμβιβασθῆτε διανέμοντες ὡς καλοὶ ἀδελφοὶ κοινὴν περιουσίαν; Ἀφοῦ δὲ θέσητε τὰς βάσεις τοιαύτης διανομῆς, τότε, Βεζύρη, ἐπικαλέσθητι τὰς ἐνδόξους ἡμέρας τῆς νεότητός σου, ῥίφθητι ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ γενναιοτέρου ἀραβικοῦ σου ἵππου καὶ δὸς τὸ σύνθημα τῆς γενικῆς ἐξεγέρσεως. Ἡ πυρκαϊὰ θ' ἀνάψῃ καὶ θὰ ἐξαπλωθῇ ἀστραπηδὸν μέχρι περάτων τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας... Κύριος οἶδε ποῖον ἀνέλπιστον σὲ προσμένει μεγαλεῖον!... Ἡ Ἀνατολὴ εἶναι ἡ γῆ τῶν θαυμάτων... Ὁπωσδήποτε θὰ εἶσαι ὁ ἐγκαινιαστὴς μιᾶς νέας ἐποχῆς, καὶ θὰ διεγείρῃς ὅλου τοῦ κόσμου τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν συμπάθειαν.

»Ἐν τῇ νεαρᾷ σου ἡλικίᾳ ἔφαγες ψωμὶ κι' ἁλάτι μὲ τὸν Ἕλληνα πολεμιστήν. Ὁ Ἀνδροῦτσος, εἰς τοῦ ὁποίου τὸν υἱὸν διαπιστεύεσαι τὴν ὕπαρξίν σου, σ' ἔσωσεν ἄλλοτε ἀπὸ βεβαίου θανάτου. Οἱ Σουλιῶται, ἂν τοὺς ἀποδώσῃς τοὺς νεκροὺς βράχους των, θὰ λησμονήσωσι τὰ παθήματά των καὶ θὰ γίνουν λέοντες νὰ σὲ περιφρουρήσουν. Οἱ κλέφται, τῶν ὁποίων ἐπιζητεῖς τὸν ἐξολοθρευμόν, θὰ γίνουν πρωτοπαλλήκαρά σου, διότι θὰ τοὺς χαρίσῃς ὅ,τι πρὸ αἰώνων ἐπιθυμοῦν, ἐλευθερίαν καὶ πατρίδα. Τοιαύτη εἶναι ἡ τελευταία συμβουλή μου, Βεζύρη, ἣν ὡς τίμιος Ἄγγλος δύναμαι νὰ σὲ δώσω. Σὲ διαβεβαιῶ δὲ ἀπὸ τοῦδε ὅτι, ἂν τὴν ἀσπασθῇς, θὰ ἐξέλθῃς ἐκ τοῦ ἐπικειμένου πολέμου νικητὴς καὶ δοξασμένος».

Ὁ Ἀλῆς μετ' ἀδιαφορίας καὶ ψυχρότητος ἀληθῶς ἀσιατικῆς ἠκροάσθη τῶν λόγων τοῦ Νάπιερ παίζων πάντοτε μὲ τὸ κομβολόγιόν του. Ἀλλ' ὁ ὀξυ-

δερκὴς Βρεττανὸς παρετήρησεν ὅτι βαθμηδὸν ὡς προέβαινεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματός του, ἔτρεμον κἄποτε σπασμωδικῶς τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων του, οἱ ὄνυχές του ἐγίνοντο μελανοί, ὡς ἂν διετέλει ὑπὸ τὸ κράτος μυστικῆς ἀνατριχίλας καὶ αἱ μακραὶ τρίχες τῆς πολιᾶς γενειάδος του αὐτομάτως ἐκινοῦντο ὡς σύμπλεγμα ζώντων ἑρπετῶν, ὑπείκουσαι εἰς τὰς συνολικὰς τῶν σιαγόνων καὶ τὸν ἀφανῆ τριγμὸν τῶν ὀδόντων του. Τίς οἶδε ποίαν ἐν τῇ ζοφερᾷ καρδίᾳ του διήγειρον ἀνεμοζάλην αἱ παράδοξοι τοῦ Νάπιερ δοξασίαι, ἰδίως δὲ αἱ περὶ προσεχοῦς ἐξεγέρσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ προφητεῖαι του! Ὁπωσδήποτε ὁ γηραιὸς λύκος ἐνίκησε τὴν ὁρμὴν τοῦ πάθους του, στραφεὶς δὲ πρὸς τὸν Νάπιερ ἔλαβε φιλικῶς τὴν χεῖρα του καὶ εἶπε:

« Παιδί μου, σοῦ εἶμαι εὐγνώμων καὶ θὰ προσπαθήσω μὲ ὅλας μου τὰς δυνάμεις νὰ ἐκτελέσω τὰς δύο πρώτας συμβουλάς σου. Ἀλλὰ τὴν τρίτην... μὴ σοῦ κακοφανῇ, Νάπιερ... τὴν τρίτην δὲν τὴν νοιώθω. Εἶμαι βλέπεις, παιδί μου, ἀμαθής, ἀγράμματος ἄνθρωπος καὶ γέροντας ὀγδοηντάρης.... Νὰ πάρῃς τὰ χρόνια μου παιδί μου, καὶ μ' ἔρριξες εἰς ἕνα πέλαγο ὁποὺ δὲν ἔχει οὔτε λιμάνι, οὔτε ἀκρογιαλιά... Πενῆντα χρόνων αἵματα δικά τους καὶ δικά μου ἀφῆκαν σημάδια ὁποὺ δὲν τὰ ξεπλένει ὅλο τὸ νερὸ τοῦ ὠκεανοῦ μας... Ἢ θὰ μὲ γελάσουν ἢ θὰ τοὺς γελάσω... Ἀπὸ ἀφέντης νὰ γίνω σύντροφος, καλὸ θὰ ἦτο, ἐνάρετο ἔργο, ἀλλὰ σὰ δύσκολο τὤχω... Δὲν τὸ νοιώθω. Θὰ σκεφθῶ ὅμως, Νάπιερ, σοῦ τὸ τάζω, θὰ σκεφθῶ... Ὅ,τι μοῦ λὲς εἶναι πρὸς ὄφελός μου, τὸ γνωρίζω... Τί κρῖμα νὰ γεράσῃ ὁ ἄνθρωπος!... Ἡ ἐπιχείρησις ὁποὺ μὲ προτείνεις εἶναι μεγάλη, παραπολὺ μεγάλη καὶ βαρειά... Θέλει νέους, νἄχουν καιρὸ νὰ τρέχουν, κ' ἐγὼ εἶμαι μὲ τὰ δυὸ πόδια μέσα στὸν τάφο... Καὶ τὰ Γιάννινα;... Ποιός θὰ πάρῃ τὰ Γιάννινα;... Ἔφαγα τὴν ζωή μου κ' ἔχασα καὶ τὴν ψυχή μου διὰ νὰ τὰ κερδίσω, καὶ τώρα νὰ τὰ δώσω;... Δύσκολο! Δύσκολο! Φοβοῦμαι μὴ σηκωθῇ ἡ γρηὰ Χάμκω ἀπὸ τὸ μνῆμα της καὶ μὲ φάει... Ὡς τόσο σοῦ τάζω νὰ σκεφθῶ καὶ σ' εὐχαριστῶ, παιδί μου, σὲ εὐχαριστῶ χίλιες φορὲς διὰ τὴν καλή σου προαίρεση... Χαιρέτα μου ἀκριβὰ τὸ στρατηγὸ καὶ εἰπέ του νὰ μὲ ἀγαπᾷ καὶ νὰ μὴ λησμονῇ τὸ γέρο τὸν Ἀλήπασα...».

Ὁ Νάπιερ ἐνόησεν ὅτι ὁ παμπόνηρος Ἀλβανὸς εἶχε μὲν κατὰ νοῦν νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, ἀλλὰ δὲν ἤθελεν ἀκόμη νὰ ἐκμυστηρευθῇ τὸ σχέδιόν του. Ἡ παράτασις τῆς ἐν Ἰωαννίνοις διαμονῆς του ἀπέβαινε πλέον περιττή, καὶ ἐζήτησε παρὰ τοῦ Ἀλῆ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κέρκυραν. Ὁ Βεζύρης ἔδειξε μεγάλην λύπην ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει τοῦ Νάπιερ, τὸν ἐφόρτωσε δῶρα πολύτιμα καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν λαμπρὰν συνοδείαν.

Μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος ἠκροάσθη ὁ Μαιτλάνδος τῶν ζωηρῶν διηγήσεων τοῦ ὑπασπιστοῦ του, ἀλλὰ δὲν ἐπίστευσε διόλου εἰς ὅσα ἤκουσε περὶ Φιλικῶν καὶ περὶ ἐπικειμένης Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Μαιτλάνδος, φύσει βίαιος καὶ τυραννικὸς (διὸ καὶ ἐπωνομάζετο βασιλεὺς Θωμᾶς, King Tom) μόλις πρὸ μικροῦ εἶχε δεσμεύσει διὰ χρυσῶν ἁλύσεων τὸν νοῦν καὶ τὰς χεῖρας τοῦ Ἰονίου λαοῦ διὰ τοῦ συντάγματος τοῦ 1817, καὶ δὲν ἠρέσκετο βεβαίως ἀκούων τοῦ Νάπιερ τὰς προφητείας ὄχι μόνον διότι ἐμίσει ἐγκαρδίως τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ διότι πᾶς νεωτερισμὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐδύνατο νὰ διαταράξῃ τὴν πνιγηρὰν νηνεμίαν, ἥτις ἀπὸ τῆς συναρμολογήσεως τῶν συνθηκῶν 1815 ἐπεκράτει ἐν Εὐρώπῃ, καὶ ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς ὁποίας, ὡς φανατικὸς ὑπηρέτης τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ἔπρεπε νὰ ἐργάζηται.

Ὁ δὲ Νάπιερ πεισθεὶς ὅτι περιττὴ ἀπέβαινε πᾶσα μετὰ τοῦ Μαιτλάνδου ἐπὶ τοῦ προκειμένου συζήτησις, συνέταξεν ὑπόμνημα πρὸς τὴν Κυβέρνησίν του, ἔνθα ἐξέθετε λεπτομερῶς τὰ κατὰ τὴν ἐν Ἰωαννίνοις διαμονήν του, προανήγγειλε δὲ μετὰ παρρησίας τὴν προσεχῆ ἐξέγερσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους καὶ προέτρε-

πε τὸ Ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον νὰ κηρυχθῇ ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως ἅμα τῇ ἐκρήξει αὐτῆς, νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ ἀπροκαλύπτως καὶ νὰ ἐργασθῇ περιπαθῶς ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεως φυλῆς μεγάλας προσενεγκούσης εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὑπηρεσίας, ἀξίας δὲ νὰ καθέξῃ ἐν τῇ χορείᾳ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν θέσιν περίβλεπτον καὶ μόνης ἱκανῆς νὰ ἐξευγενίσῃ τὴν ἐκβαρβαρωθεῖσαν Ἀνατολήν.

Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἐνεχείρησεν ὁ Νάπιερ εἰς τὸν Μαιτλάνδον καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ τὸ ἀπευθύνῃ εἰς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργόν. Ἀλλ' ὁ Μαιτλάνδος, ἀναγνώσας τὸ ἔγγραφον, οὐ μόνον δὲν ἠθέλησε νὰ τὸ ἀποστείλῃ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπέστρεψεν εἰς τὸν Νάπιερ, ἰσχυριζόμενος ὅτι αἱ ἰδέαι του θὰ διήγειρον τὸν γέλωτα τῶν Ἄγγλων πολιτευομένων, καὶ θὰ τὸν ἐχαρακτήριζον, ἐπὶ καιρίᾳ βλάβῃ τῆς ὑπολήψεώς του, ὡς θερμοκέφαλον φαντασιοσκόπον.

Ὁ Νάπιερ, παραλαβὼν τότε τὸ ὑπόμνημα, δι' ἄλλης ὁδοῦ τὸ ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κυβέρνησίν του, μετὰ δὲ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο ἔγγραφον ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν σύστασιν τοῦ πρώτου φιλελληνικοῦ Κομητάτου, μέλος τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε (τίς ἤθελε τὸ πιστεύσει;) καὶ ὁ Παλμερστών. Ἐν τούτοις ὁ Κάρολος Νάπιερ εἶχε διορισθῇ τοποτηρητὴς εἰς Κεφαλληνίαν, ἔνθα ἐπεσκέφθη αὐτὸν ὁ Βύρων, πορευόμενος εἰς Μεσολόγγιον. Ἐνῷ δὲ ἑτοιμάζετο ν' ἀκολουθήσῃ τὸν δαιμόνιον ἄνδρα, διετάχθη ν' ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κατὰ τῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Σιὰμ πολέμου, ἔνθα καὶ ἀνεδείχθη μέγας. Καίτοι δὲ διαμένων ἐν ταῖς ἀπωτάταις ἐκείναις χώραις, ἐμερίμνα πάντοτε περὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ διετήρει τακτικὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν ἐν Ἑπτανήσῳ πολλῶν φίλων του. Μεταξὺ τούτων πρωτίστην κατεῖχε θέσιν ὁ ἀείμνηστος Μιχαὴλ ὁ Σικελιανός, ὅστις ἔχων κατὰ νοῦν νὰ συγγράψῃ ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἣν εἶχε ὑπηρετήσει μετ' αὐταπαρνήσεως καὶ καρτερίας ἀπαραμίλλου, ἐξῃτήσατο παρὰ τοῦ Νάπιερ καὶ ἔλαβε λεπτομερῆ διήγησιν τῶν μετὰ τοῦ Ἀλήπασα συνεντεύξεών του, ἐγὼ δὲ ἀνέγνωσα ἐπανειλημμένως τὸ πολύτιμον ἔγγραφον καὶ τὸ ἀπέδωκα χωρὶς νὰ τὸ ἀντιγράψω.

Ἀποθανόντος τοῦ Σικελιανοῦ δὲν ἀνευρέθη πλέον τὸ χειρόγραφον· ἀλλὰ περὶ τῆς ἀληθείας τῶν γεγονότων ἅτινα ἐκ μνήμης ἐξέθηκα ἐν τῇ παρούσῃ διατριβῇ, ἐπικαλοῦμαι τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀδελφικοῦ φίλου μου Ἰωάννου Σικελιανοῦ, ἀνεψιοῦ τοῦ μακαρίτου Μιχαὴλ καὶ καθηγητοῦ τοῦ ἐν Λευκάδι γυμνασίου, ὅστις ἔλαβεν ἀνὰ χεῖρας τὴν ἔκθεσιν τοῦ Νάπιερ καὶ διατελεῖ ἐν πλήρει γνώσει τοῦ ἱστορικοῦ ἐπεισοδίου, ὅπερ δημοσιεύω σήμερον πρὸς διαφώτισιν ἐποχῆς, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ἡ Ἑλληνικὴ νεκρανάστασις.

Οὐδὲ τοῦτο μόνον ἀπωλέσθη ἐκ τῶν βαρυτίμων ἐγγράφων τοῦ Σικελιανοῦ. Ἀπωλέσθη καὶ ἡ ἀλληλογραφία ἥτις ἔτρεξε μεταξὺ τῶν Σουλιωτῶν καὶ αὐτοῦ, ἐνεργοῦντος κατ' ἐντολὴν τῶν προϊσταμένων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἐξ ἧς προέκυπτε πόσον ἐμόχθησε νὰ πείσῃ τοὺς γενναίους ἐκείνους πολεμιστὰς ὅτι ἡ παράτασις τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ ἦτο σωτηρία τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ὅτι ὑπείκοντες εἰς τὴν θέλησιν τῆς πατρίδος καὶ λησμονοῦντες τὸ ἄσβεστον κατὰ τοῦ Τεπελενλῆ μῖσός των ἔπρεπε νὰ πολεμήσωσιν ὑπὲρ αὐτοῦ μεθ' ὅσης ἠδύναντο περισσοτέρας γενναιότητος, μέχρις οὗ συνταχθῶσιν αἱ δυνάμεις τοῦ ἔθνους καὶ ῥιζοβολήσῃ εἰς τὰς καρδίας τῶν ἐπαναστατῶν τὸ πολεμικὸν φρόνημα.

Κατ' ἀρχὰς οἱ Σουλιῶται, διὰ τῶν πληρεξουσίων αὐτῶν Μάρκου Μπότσαρη καί, ἂν ἡ μνήμη δὲν μὲ ἀπατᾷ, Ζέρβα καὶ Δαγκλῆ, δὲν ἔστεργον κατ' οὐδένα τρόπον νὰ μολύνωσι τὰ ξίφη μαχόμενοι ὑπὲρ τοῦ αἱμοχαροῦς δημίου των· ἀλλ' ὁ Σικελιανός, διὰ τῶν μελιρρύτων καὶ πατριωτικῶν λόγων του, κα-

τώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ ἐπιβάλῃ εἰς αὐτοὺς τὴν ὑπερανθρώπινον ἐκείνην θυσίαν.

Ὅλοι τότε, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ὅλοι προθύμως ἐθυσίαζον ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ συμφέροντος καὶ φιλαυτίαν καὶ πάθη, μόνον ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος. Ὅλοι εἰργάζοντο, ὅλοι ἐμόχθουν, ὅλοι ἔπασχον εὐχαρίστως, χωρὶς ν' ἀποβλέπωσιν εἰς ἀμοιβάς, χωρὶς νὰ ἐγείρωσιν ἀξιώσεις ἐρειδομένας εἰς πατρογονικὰ κατορθώματα...

Ἀλλὰ τώρα;

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΕΙΣ ΔΗΜ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΝ

Ἡ ἐπίθεση τοῦ Δημ. Βερναρδάκη κατὰ τοῦ Ἀρ. Βαλαωρίτη ἔχει, βέβαια, ἐμπάθεια, δὲν τῆς λείπουν οἱ μικρολογίες, μὰ ξεκινᾶ ἀπὸ τὴν ἔντονη τάση του πρὸς τὸν κλασικισμὸ καὶ ἀπὸ τὸν ἀντιρομαντισμό του. Ἐνῶ ὁ στομφώδης Βαλαωρίτης καὶ ρομαντικὸς ἦταν καὶ δημοτικιστὴς — τουλάχιστον στὴν ποίηση.

Ὁ Βερναρδάκης δημοσίευσε ἀνώνυμα τὴν ἐπίθεσή του στὴν «Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης, μετὰ τὴν ἀπαγγελία καὶ τὴν ἔκδοση ἀπὸ τὸν Βαλαωρίτη τοῦ ἀφιερωμένου στὸν Πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄ ποιήματός του. Οἱ πολιτικοὶ ἀντίπαλοί του ἐπωφελήθηκαν τότε καὶ τύπωσαν στὴν Κέρκυρα τὸν λίβελλο, ποὺ τὸν μοίρασαν σὲ χιλιάδες ἀντίτυπα, πρᾶγμα ποὺ ἀνάγκασε τοὺς διευθυντὲς τῆς «Ἡμέρας» ἀδελφοὺς Ἀλέξανδρο καὶ Ἀναστάσιο Βυζάντιο νὰ καταδικάσουν μὲ ἀγανάκτηση τὴν ταπεινὴ πράξη (1 Ἰουνίου 1872). [1])

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Βαλαωρίτη — ποὺ τὴν παραθέτομε αὐτούσια πιὸ κάτω — δημοσιεύθηκε στὸ φύλλο 1 Ἰουλίου 1872 τῆς «Ἡμέρας».

Ἀνέγνωσα μετ' ἐπιστασίας τὴν τελευταίαν ἐπιφυλλίδα σας καὶ ἐσκέφθην πολλάκις ἂν ἔπρεπε νὰ δώσω ἢ νὰ μὴ δώσω ἀπάντησιν εἰς τὸν ἀνώνυμον συνδρομητήν σας. Εἶναι πολὺ δυσάρεστον, τὸ ὁμολογῶ, μαχόμενος νὰ μὴ βλέπῃ τις τὸ πρόσωπον τοῦ ἀντιπάλου του, δυσαρεστότερον δὲ ἀμυνόμενος νὰ κατέρχηται μέχρι περιαυτολογίας.

Τὸ ὄνομα ἀρκεῖ πολλάκις νὰ ἐξηγήσῃ τὴν πικρίαν τῆς προσβολῆς, διερεθίζει δὲ ἢ ἐκμηδενίζει τὰς δυνάμεις τοῦ προσβαλλομένου, καθόσον, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δημοκρατίᾳ τῶν γραμμάτων, ἐπιθυμεῖ τις πάντοτε νὰ γνωρίζῃ ποῖον πρόκειται νὰ νικήσῃ ἢ ὑπό τινος νὰ ἡττηθῇ. Τὸ ἀνώνυμον εἶναι πρὸς ἐμὲ ὅ,τι τὰ ναρκωτικὰ φάρμακα πρὸς τὴν εὐαισθησίαν τῶν νεύρων.

Ἀλλά, θὰ εἴπῃ τις, τὰ πράγματα εἶναι πράγματα, ἂν δὲ αἱ κρίσεις τοῦ ἀγνώστου διατριβογράφου στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἀληθείας, κατὰ τί ἐνδιαφέρονται οἱ ἀναγνῶσται τῆς «Ἡμέρας» νὰ γνωρίζωσιν ἂν ἡ πηγὴ ὅθεν προέρχονται εἶναι καθαρὰ ἢ ἀκάθαρτος, ἢ ἂν ὑπὸ τὸν πέπλον τοῦ ἀνωνύμου κρύπτεται προσωπικός μου ἐχθρὸς ἢ φθονερὸς διδασκαλίσκος; Ἡ ἀναίρεσις τῆς ἐπικρίσεως, καὶ μάλιστα ἐπικρίσεως καταχωρισθείσης ἐν τῇ «Ἡμέρᾳ», ἀποβαίνει λοιπὸν ἀναγκαία καὶ ἰδοὺ εὐχαρίστως ἐπιχειρῶ αὐτήν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι δὲν θὰ ἀρνηθῆτε καὶ εἰς ἐμὲ φιλόξενον ὑποδοχὴν ἐν τῇ ὑμετέρᾳ ἀξιολόγῳ ἐφημερίδι.

Πρῶτον ἐρωτᾷ ὁ ἄγνωστος διατριβογράφος, διατί ὁ κόσμος ὅλος ἀποκα-

---

1) Ἔγραφαν, ἀνάμεσα σ' ἄλλα, στὴ δήλωσή τους, ὅτι «οἱ ἀντίπαλοι τοῦ κ. Βαλαωρίτου κατεβίβασαν καὶ τὸν φιλολογικὸν τοῦτο ἀγῶνα εἰς τὸν βόρβορον τῆς συνήθους ρυπαρογραφίας, ἥρπασαν ὡς βορὰν τὴν δημοσίευσιν ἐφημερίδος, ἥτις καυχᾶται ἐπὶ παρρησίᾳ καὶ εὐθύτητι, μετετύπωσαν τὴν ἐπίκρισιν εἰς χιλιάδας ἀντιτύπων καί, ἀναμίξαντες τὰς συνήθεις ὕβρεις, ἐνόμισαν ὅτι κατήγαγον ἀληθῆ θρίαμβον, διαστρέψαντες τὴν ἀγνότητα τῶν ἡμετέρων προθέσεων κλπ.»

λεῖ τὸν Βαλαωρίτην ἐθνικὸν ποιητὴν καὶ ἐνῷ μόνος εὑρίσκει ἀποχρῶντα λόγον εἰς τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ κλίσιν πρὸς ἐξύμνησιν θεμάτων ἀναγομένων εἰς τὸν προαιώνιον ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἀγῶνα, ὅπως δικαιολογήσῃ τὴν ἐπίκλησιν ταύτην, ἀφ' ἑτέρου παρασύρεται εἰς ἄλλας ὑποθέσεις, ἵνα ἐξ αὐτῶν ἀρυσθῇ ὕβρεις καταδεικνυούσας ἐμπάθειαν ὅλως ἀνοίκειον εἰς ἄνδρα λόγιον. «Ἂν ὅμως, λέγει, διὰ τῆς ἐπικλήσεως ταύτης ἐννοῇ τις ὅτι ὁ Βαλαωρίτης κατώρθωσε νὰ ἐκφράσῃ ποιητικῶς ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἰδέας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους... οὐδὲν τούτου ψευδέστερον καὶ ἀπελπιστικώτερον».

Ἐγὼ βεβαίως ὑπὲρ πάντα ἄλλον γνωρίζω τὴν ἀδυναμίαν μου καὶ συναισθάνομαι πόσον εὑρίσκομαι μακρὰν καὶ αὐτῆς τῆς μετριότητος, ἀλλὰ συγχρόνως δὲν δύναμαι νὰ μὴ θαυμάσω τὴν θρασύτητα ἀνδρὸς ἀντιτάσσοντος μετὰ τοσούτου στόμφου τὴν ξηρὰν ἀτομικήν του γνώμην εἰς τὰς πεποιθήσεις λαοῦ ἀκεραίου καὶ ἔχοντος τὴν ἀπαίτησιν δογματίζων νὰ φωνάζῃ ὅτι οὐδενὸς ποιητοῦ ἡ γλῶσσα καὶ αἱ ἰδέαι εἶναι τόσον ξέναι πρὸς τὴν ἀληθινὴν γλῶσσαν καὶ τὰς ἰδέας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὅσον ἡ τοῦ Βαλαωρίτου.

Ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ τοιαῦται τερατώδεις ἀξιώσεις θεωροῦνται ἐπικίνδυνοι, καί, ἐπειδὴ σπανίως ἀναφαίνονται Σωκράται ἢ Σαβοναρόλαι ὅπως μαρτυρῶσιν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐκλαμβάνονται ὡς πρόδρομοι ἀσθενειῶν, αἵτινες δυστυχῶς τυγχάνουσιν ἀθεράπευτοι.

Ὅτι δὲν εἶμαι ποιητής, οὐδεμίαν ἔχω δυσκολίαν νὰ τὸ ὁμολογήσω. Ἀρκοῦμαι δὲ συλλογιζόμενος ὅτι κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεών μου προσεπάθησα νὰ σώσω ἐκ τῆς λήθης ὅσα ἠδυνήθην περισσότερα ἐκ τῶν ἄθλων τῶν προγόνων μας. Ἀλλὰ λυποῦμαι καὶ λυποῦμαι πολὺ δι' ἐκείνους οἵτινες, ἐν ἱδρῶτι καὶ μόχθῳ κατακτήσαντες διακεκριμένην τινὰ θέσιν ἐν τῷ φιλολογικῷ κόσμῳ, ἐξυβρίζονται χάριν ἐμοῦ καὶ προπηλακίζονται δωρεάν. Ὁ λόγιος συνδρομητὴς τῆς «Ἡμέρας» δὲν ἐπικρίνει μόνον τὸ τελευταῖον στιχούργημά μου, ἀλλὰ διακηρύττει μετὰ πρωτοφανοῦς ἀληθῶς παρρησίας ὅτι μεταξὺ τῶν ποιητικῶν μου ἔργων τίποτε δὲν ὑπάρχει, ὄχι μόνον ἄξιον ἀναγνώσεως, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον νὰ μὴ «ἐπέφερεν ὀλέθρια ἀποτελέσματα εἰς τὴν διανοητικὴν πρόοδον τοῦ ἔθνους καὶ νὰ μὴ ἐφαρμάκευσεν αὐτὰς τὰς πηγὰς τῆς νεοελληνικῆς λυρικῆς ποιήσεως».

Καὶ ἐν τοσούτῳ ὁ μωρὸς Θωμαζαῖος, Ἰταλὸς ὢν τὸ γένος, δὲν ἐφοβήθη νὰ μεταφράσῃ καὶ νὰ συμπαραβάλῃ τὸν Θανάσην Βάγιαν πρὸς τὸ 31 ᾆσμα τῆς Κολάσεως τοῦ Δάντου δίδων εἰς αὐτὸν τὰ πρωτεῖα. Δὲν ἠσχύνθησαν οὔτε Ἰταλοί, οὔτε Γερμανοί, οὔτε Ἑλβετοί, οὔτε Ἀμερικανοί, οὔτε Ἄγγλοι, οὔτε Ἕλληνες νὰ ἐπαινέσωσι τὰ ποιήματά μου καὶ νὰ τὰ χαρακτηρίσωσιν ὡς γνήσια προϊόντα τοῦ ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ. Τί νὰ γίνῃ! Ἦτο πεπρωμένον μόνον μετὰ δεκαπέντε ἔτη νὰ παρουσιασθῇ ἐνώπιον τοῦ ἔθνους καὶ τῶν ξένων Ἕλλην φιλόλογος, ὅπως καταξεσχίσῃ διὰ τῶν ὀνύχων του ὀλίγα δαφνόφυλλα δωρηθέντα, ἔστω καὶ ἀναξίως, οὐχὶ εἰς ἐμέ, ἀλλ' εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Εἶπον καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνω ὅτι, δεινὸν τὸ περιαυτολογεῖν, ἑπομένως δὲν ἐπιτρέπεται εἰς ἐμὲ νὰ ἀντιτάξω εἰς ὅσα ὁ καλὸς συνδρομητὴς τῆς «Ἡμέρας» γράφει ἐν γένει περὶ τῶν ποιητικῶν μου ἔργων, οὔτε τὰς ἰδικάς μου σκέψεις, οὔτε τὰς κρίσεις ἐκείνων, οἵτινες ἠσχολήθησαν περὶ αὐτῶν. Παρηγοροῦμαι μόνον σκεπτόμενος ὅτι ἡ μηδαμινότης μου συγχέεται μετὰ τῆς ἀμαθίας ὅλων ἐκείνων, οἵτινες ἐξετέθησαν ἢ ἐκτίθενται ἀποφαινόμενοι ὑπὲρ ἐμοῦ, ἀφίνων τὸν ἀντίπαλόν μου νὰ τέρπεται ἐν τῇ ἀπομονώσει του. Ὅ,τι ὅμως δὲν δύναμαι νὰ ὑποφέρω εἶναι ἡ ἀναίδεια μεθ' ἧς ἰσχυρίζεται ὅτι ἐγὼ μέν, ἄμοιρος ὢν τῆς ἀληθοῦς δημοτικῆς γλώσσης, διαστρέφω αὐτὴν κατ' ἀρέσκειαν, ἐ-

κεῖνος δέ, ὅτι δικαιοῦται νὰ ἐκφέρῃ ἀποφθέγματα ἐπ' αὐτῆς, χωρὶς νὰ δίδῃ οὐδεμίαν ἀπόδειξιν τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς του.

Ἡ δημοτικὴ γλῶσσα, συστηματικῶς παραγκωνισθεῖσα ὡς βάρβαρος, ὡς ἀγενής, δὲν ἔλαβε τὴν τύχην νὰ ἔχῃ οὔτε λεξικὰ οὔτε γραμματικάς· διὰ τοῦτο, ἐκτὸς τοῦ ὑλικοῦ, ὅπερ πᾶς γνήσιος Ἕλλην, ἀποκτᾷ θηλάζων τὸ μητρικὸν γάλα, ἄλλως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπαυξήσῃ τις τὰ κεφάλαιά του εἰμὴ συζῶν διαρκῶς μετὰ τοῦ λαοῦ, ἰδίως τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν, αἵτινες ὀλιγώτερον διεφθάρησαν ἐκ τῆς μακρᾶς ἐπιμιξίας των μετὰ τῶν ξένων. Τὸ ἐπίπονον τοῦτο ἔργον ἐγὼ μὲν ἐξεπλήρωσα μετ' ἐπιμονῆς καὶ ὑπομονῆς οὐχὶ συνήθους, ἐκτιθέμενος εἰς κακουχίας ἀναποφεύκτους, ὅθεν καὶ δύναμαι ἐν συνειδήσει νὰ εἴπω ὅτι οὐδεμία λέξις ἐξ ὅσων περιέχονται εἰς τὰ ποιήματά μου, εἶναι ἄγνωστος ἢ δυσκατάληπτος ὄχι μόνον ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ μου πατρίδι, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι. Σὺ δέ, πολυμαθέστατε ἐπικριτά, πῶς κατώρθωσες νὰ μάθῃς τὴν δημοτικὴν ταύτην γλῶσσαν καὶ ποία ἡ ἀπόδειξις ὅτι τὴν κατέχεις; Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου πᾶσα περαιτέρω συζήτησις θὰ ἀπέβαινεν ἀληθῶς παιδαριώδης.

Μόνον θὰ εἴπω ὀλίγας λέξεις ἀπαντῶν εἰς τὴν μομφήν, ἣν ἐπιρρίπτει κατ' ἐμοῦ ὁ ἄγνωστος συνδρομητὴς τῆς «Ἡμέρας», διακηρύττων ὅτι ἡ ποίησίς μου ἀποβαίνει συνεχὴς καὶ ἀδιάκοπος τερατολογία. Οὐδὲ θὰ ἀρνηθῶ εἰς αὐτὸν ὅ,τι πρὸ παντὸς ἄλλου ἐγὼ πρῶτος ἀναγνωρίζω: τουτέστι τὴν ἰδιαιτέραν φάσιν τοῦ πνεύματός μου πρὸς ἐξόγκωσιν καὶ διατράνωσιν τῶν ἁπλουστέρων γεγονότων. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἂν ἐγὼ μὲν ἀρέσκομαι εἰς τοιαῦτα, ἄλλος δὲ δυσαρεστεῖται. Τὸ ζήτημα εἶναι ἄν, ἔχων τὴν ἀξίωσιν ν' ἀποκαλοῦμαι δημοτικός, παρακολουθῶ πιστῶς, ὡς πρὸς τοῦτο, τὰς παραδόσεις καὶ τὰ παραδείγματα τῆς ἐθνικῆς ἀνωνύμου ποιήσεως καὶ ἂν τοιουτοτρόπως εὐχαριστῶ, συγκινῶ ἢ τοὐλάχιστον ἐννοοῦμαι ἀπὸ τὰ πλήθη ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται ἑλληνικὸς λαὸς καὶ τὰ ὁποῖα, ἂν δὲν ἠξεύρουν γράμματα ὅσα ὑμεῖς, Κύριε ἐπικριτά, ἔχουν καρδίαν εὐαισθητοτέραν τῆς ἰδικῆς σας. Λέγω λοιπὸν καὶ ὑποστηρίζω ὅτι ὁ ἀληθὴς χαρακτὴρ τῆς καθαρᾶς δημοτικῆς ποιήσεως εἶναι ἡ ὑπερβολὴ καὶ ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τέρπεται μεγάλως εἰς τὰς ὑπερφυσικὰς παραστάσεις καὶ εὐαρεστεῖται ἀκόμη νὰ ζῇ ἐν μέσῳ μιᾶς συνεχοῦς καὶ ἀδιακόπτου τερατολογίας. Ὁ Ὄλυμπος καὶ ὁ Κίσσαβός του μαλλώνουν πάντοτε καὶ συνομιλοῦν, οἱ βράχοι του ραγίζονται καὶ δακρύζουν ἀκροώμενοι τῶν κλαυθμῶν τεθλιμμένης γυναικός, οἱ νεκροὶ συνδιαλέγονται μετὰ τῶν ζώντων, ὁ οὐρανός του ἐν ἀνάγκῃ μεταβάλλεται εἰς χάρτην καὶ ἡ θάλασσά του εἰς μελάνην, ὅταν ἔχῃ ἀνάγκην νὰ γράψῃ καὶ νὰ ἐξυμνήσῃ τὰ ἐρωτικά του βάσανα, τὰ ἄστρα κατέρχονται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ προσκλήσει, αἱ εἰκόνες του ἱδρώνουν αἷμα καὶ δὲν ὑπάρχει οὔτε σπήλαιον, οὔτε φρέαρ νὰ μὴ ἔχῃ τὸν δράκοντα ἢ τὸ στοιχειό του.

Καὶ διατί;... Πρῶτον μὲν διότι ἔτζι θέλει. Δεύτερον δέ, διότι τὸ πᾶν ἐν Ἑλλάδι εἶναι συνεχὴς καὶ ἀδιάκοπος τερατολογία, ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν πράξεως μέχρι τῆς ἐπικρίσεως τοῦ ἀνωνύμου συνδρομητοῦ σας, φίλε Κύριε Συντάκτα τῆς «Ἡμέρας». Τί παράδοξον λοιπὸν ἂν κ' ἐγώ, συμμετέχων τοῦ κοινοῦ νοσήματος, εἶμαι ποιητὴς τερατολόγος; Δικαιοῦται βεβαίως ὁ σοφὸς ἐπικριτής μου νὰ μὴ ἡδύνεται εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως. Κανεὶς δὲν τοῦ τὸ ἀπαγορεύει. Ἀλλὰ νὰ θέλῃ νὰ ἐπιβληθῇ εἰς ὅλον τὸν κόσμον, εἶναι ἀνυπόφορος ἀπολυτοφροσύνη. Συμβαίνει καὶ εἰς ἐμὲ πολλάκις νὰ διατελῶ εἰς πλήρη ἀντίφασιν πρὸς τὴν γενικὴν πεποίθησιν, προκειμένου μάλιστα περὶ ποιήσεως, ἀλλὰ δὲν εἶμαι καὶ τόσον τρελλός, ὥστε νὰ πιστεύω ὅτι ἡ κρίσις μου εἶναι πάσης ἄλλης προτιμοτέρα. Δὲν ἤθελα δώσει, λό-

γου χάριν, μίαν μόνην πρᾶξιν τῶν «Ληστῶν» τοῦ Σχιλλέρου, διὰ νὰ ἀγοράσω ὅλην τὴν περίφημον τριτολογίαν τοῦ Βαλλενστάϊν του, καὶ ἂς ἐφώναξαν τόσα καὶ τόσα οἱ κριτικοὶ ἐναντίον του. Ὁ Λαμαρτῖνος μὲ φέρει εἰς λιποθυμίαν, ἐνῷ ὁ τερατολόγος Οὔγος μὲ παρασύρει ὅπου θέλει, εἰς τὰ βάραθρά του, εἰς τὰ ὕψη του, εἰς τὰ σκότη του. Καὶ δὲν ἐντρέπομαι νὰ ὁμολογήσω ὅτι δὲν κατώρθωσα ἀκόμη νὰ τελειώσω τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Παραδείσου καὶ τοῦ Καθαρτηρίου τοῦ Δάντου, ἐνῷ δὲν χορταίνω τὸν Ὄσσιαν, μολονότι ἀπεδείχθη ἀναιδὴς καλπονόθευσις τοῦ τερατολόγου Μακφερσῶνος. Ἀλλ' ἆρά γε διὰ τοῦτο θὰ εἴπω ὅτι ἀνοήτως ἢ ἐμπαθῶς ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν λογίων ἔκρινε περὶ ποιητῶν;... Ὁ Θεὸς νὰ μὲ φυλάξῃ ἀπὸ τοιαύτην ἀδυναμίαν!

Τίποτε λοιπὸν ἐξ ὅσων ἔγραψα μέχρι τοῦδε (καὶ δὲν εἶναι ὀλίγα) τίποτε δὲν ἀξίζει οὔτε νὰ ὀνομασθῇ ποίησις, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τὸ τελευταῖον ἀποκαλυπτήριον ᾆσμα μου, ὅπερ, κατὰ τὸν σοφὸν ἐπικριτήν μου, περιέχει ἐν μικρῷ ὅλα ὅσα ἐν γιγαντιαίαις διαστάσεσι περιέχουν συλλήβδην τὰ ποιητικά μου ἔργα. Εἰς ἀπόδειξιν δὲ τούτου τίθεται ἀμέσως ὑπὸ τὴν μάχαιραν τοῦ ἀνατόμου ἡ ἀρχὴ ὡς τὸ «τηλαυγὲς πρόσωπον» τοῦ ὅλου.

Κατὰ παράδοξον ὅμως σύμπτωσιν, ὁ πρῶτος στίχος εἶναι ὀρθὸς «κατά τε τὴν φράσιν καὶ τὴν ἔννοιαν», τοὐλάχιστον τὸ ὁμολογεῖ αὐτὸς ὁ διατριβογράφος, ὅστις μᾶς τιμᾷ καὶ μ' ἕνα ἔπαινον, προσθέτων ὅτι τὸ «ποῦ τρέχει ὁ λογισμός σου», εἶναι γνήσιον δημοτικόν. Τὸν ἐτάραξαν ὅμως εὐθὺς τὰ «φτερωτὰ τὰ ὄνειρα» τοῦ Πατριάρχου καὶ μετὰ παραδειγματικῆς τόλμης ἀποφαίνεται ὅτι «τοιαύτην φράσιν οὔτε εἶπε οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπῃ ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἂν θέλῃς δέ, οὔτε ποιητὴς ἐν γένει».

Διατί;... Διὰ τὸ ἐπίθετον φτερωτά, ἢ διὰ τὰ ὄνειρα, ἢ καὶ διὰ τὰ δύο; Καὶ ἂν μὲν ἐχάριζα ὄνυχας, οὐράν, ἢ κέρατα εἰς τὰ ὄνειρα, θὰ ἦτο βεβαίως ἀρκετὰ παράδοξον, ἀλλὰ πτέρυγας; Καὶ εἰς ποῖα ὄνειρα;... Εἰς τὰ τοῦ Γρηγορίου!... εἶναι, μά τὴν ἀλήθειαν, πολὺ νόστιμος ὁ κόσμος εἰς ὃν ἀνήκει ὁ ἐπικριτής μου!

Ἀλλά, θὰ εἴπῃ τις, τὰ ὄνειρα εἶναι φύσει φτερωτά, πρὸς τί νὰ περιττολογήσῃς;... Ὄχι, Κύριε. Εἶναι πολλὰ τὰ ὁποῖα ἕρπουν κατὰ γῆς, κυλίονται ἐν τῷ βορβόρῳ τοῦ φθόνου, τῆς ἀλαζονείας καὶ ταῦτα δὲν ἔχουν φτερά, ἢ ἂν ἔχουν, θὰ εἶναι μεμβρανώδη καὶ δυσειδέστατα ὡς τὰ τῆς νυκτερίδος. Πῶς λοιπὸν νὰ μὴ διακρίνω τῶν τοιούτων, Κύριε ἐπικριτά, τὰ τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου;

Μετὰ τὸ πρῶτον τοῦτο δοκίμιον, ὀδύρεται ὁ διδάσκαλός μου διότι ἔγραψα «νὰ μὴ φυτρώνουν... ἀχτίδες», τουτέστι διότι ἔβλεπα τὸ μέτωπον ἑνὸς ἱερομάρτυρος στερούμενον τοῦ συνήθους φωτεινοῦ στεφάνου, δι' οὗ ἡ ἐκκλησία μας κοσμεῖ τὸν περὶ τὴν κεφαλὴν τῶν ἁγίων μας ἀέρα.

Τί νὰ εἴπῃ τις; Ἀφοῦ ἡ ἰδέα αὕτη δὲν ἤρεσεν εἰς τὸν φίλον μου πολὺ μοῦ κακοφαίνεται. Ἀφ' ἑτέρου, ὅμως, παρηγοροῦμαι ὅτι ἤρεσεν ὄχι μόνον εἰς ἐμέ, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους. Οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ μεταχειρισθῶ τὸ ἀστράφτουν ἢ ξαναστράφτουν ἢ ἀναλάμπουν τοῦ ἐπικριτοῦ μου, διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ἤθελα ποσῶς νὰ ἐκφράσω τὴν λάμψιν τῶν ἀκτίνων, ἀλλὰ νὰ ἐρωτήσω ἁπλῶς διατί μέτωπον, ὡς τὸ τοῦ Πατριάρχου, ἔμενε κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν στεῖρον φωτός. Τὴν ἰδέαν ταύτην τῆς ἐκπορεύσεως οὐχὶ τοῦ φέγγους τῶν ἀκτίνων τὸ δημοτικὸν φυτρώνω ἐκφράζει κατ' ἐμὲ ζωηρότατα, διότι τὸ ῥῆμα παρὰ τῷ λαῷ χρησιμεύει εἰς ἀπείρους μεταφοράς, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιλαμβάνεται καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς εἴδους τινὸς ἀνθρώπων, οἵτινες ἔχουν μεγάλην ὁ-

μοιότητα μὲ τὰ εὐωδέστατα πράσα σας[1]), διότι εἶναι δημοτικώτατον τὸ «πόθεν μᾶς ἐξεφύτρωσες;...», Κύριε διατριβογράφε.

Ἔπειτα ὁ σοφὸς διδάσκαλός μου ἐπιπίπτει κατὰ μιᾶς ἄλλης λέξεως τῆς πρώτης στροφῆς καὶ θέτει ἐπ' αὐτῆς ἓν δίλημμα. Τί ἐννοεῖ, λέγει, ὁ ποιητὴς μὲ τὴν ὄψιν, πρόσωπον ἢ θέαν; Καὶ τὴν μὲν πρώτην ἔννοιαν ἀποκρούει διὰ τῶν συνήθων χαριεντισμῶν του, ἀλλὰ περὶ τῆς δευτέρας, ἥτις εἶναι καὶ ἀληθής, τί ἀποφαίνεται; Τίποτε, παρὰ μόνον ὅτι «οὐδ' οὕτως εὐοδοῦται ἡ συνάφεια τῶν ἐννοιῶν». Τοιαῦτα διλήμματα, μὰ τὴν ἀλήθειαν, δὲν στενοχωροῦν πολὺ τοὺς ἀναγνώστας.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀγαθὸς ἡμῶν ἐπικριτὴς ἀπεφάσισε νὰ μᾶς δίδῃ μιὰ ζεστὴ καὶ μιὰ κρύα, εὐθὺς μετὰ ταῦτα ὁμολογεῖ ὅτι ἐν τῷ στίχῳ:

Γιατὶ στὰ οὐράνια χείλη σου νὰ μὴ γλυκοχαράζῃ,
πατέρα, ἕνα χαμόγελο;...

ἡ ἔκφρασις εἶναι ὄχι μόνον ὀρθὴ ἀλλὰ καὶ ὡραία, μόνον περιέχει μικράν τινα κηλίδα ξενισμοῦ, τὴν λέξιν πατέρα, δι' ἧς καθὰ ἰσχυρίζεται, μόνον οἱ Δυτικοὶ προσφωνοῦσι τὸν Πάπαν.

Δὲν ἠξεύρω, μά τὸν Θεόν, ἐν μέσῳ ποίας χριστιανικῆς κοινωνίας ζῇς, ὦ διδάσκαλε, ἀλλ' ἐγὼ ἤκουσα πάντοτε ὅλους τοὺς Ἕλληνας, ὅταν ἀπευθύνουν τὸν λόγον εἰς ἕνα κληρικόν, νὰ λέγουν πάτερ Νεκτάριε, πάτερ Φώτιε, πάτερ Διονύσιε, πολὺ δὲ περισσότερον ἐπετρέπετο εἰς ἐμὲ νὰ προσφωνήσω οὕτω πως ἱεράρχην θύσαντα τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ τέκνων. Ἀλλὰ τὸ πατέρα εἶναι ὀθνεῖον καὶ ξενικόν, τὸ δὲ «καλόγερε» σκαιὸν καὶ ἀνοίκειον. Τί ἤθελες λοιπόν, σοφώτατε φίλε, νὰ σοῦ στολίσω τὸν Πατριάρχην μὲ τὸ Παναγιώτατος;... Δὲν ἔχω τὴν τιμὴν νὰ σᾶς γνωρίζω, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἀπορῶ πῶς ἀκόμη σώζεται ἐν Ἑλλάδι τοιαύτη σχολαστικότης.

Προβαίνων εἰς τὴν ἀνάλυσιν ἢ μᾶλλον τὴν διάλυσιν τῆς πρώτης στροφῆς, ὁ διατριβογράφος σταματᾷ εἰς τὸν ἕβδομον στίχον καὶ μὲ διασύρει ἀνηλεῶς διότι ἔγραψα:

γιατὶ νὰ μὴ σπαράξῃ
μέσα στὰ στήθη σου ἡ καρδιά;

Ὁ κόσμος ὅλος κατ' αὐτὸν λέγει, κτυπᾷ ἡ καρδιά, ἀλλ' ἂς λάβῃ τὴν ὑπομονὴν νὰ μάθῃ ἀπὸ ἐμέ, ὅτι διὰ μὲν τοῦ χτυπᾷ ἐκφράζεται ἡ κανονικὴ κίνησις τῆς καρδίας, διὰ δὲ τοῦ σπαράζει ὁ ὀργασμὸς αὐτῆς, ὅταν διατελῇ ὑπὸ τὸ κράτος σφοδρᾶς συγκινήσεις. Ἐπειδὴ δὲ ἐγὼ (ἀδιάφορον ἂν καλῶς ἢ κακῶς) διὰ τῆς φαντασίας μου δὲν ἔβλεπα ἐνώπιόν μου ἀνδριάντα μαρμάρινον, ἀλλὰ Πατριάρχην Γρηγόριον, ὡς ἐκ θαύματος ἐμφανιζόμενον ἐν μέσῳ ἡμῶν καὶ σκυθρωπάζοντα καὶ μὴ συμμεριζόμενον τὴν γενικὴν ἀγαλλίασιν, διὰ τὸν λόγον ὅστις περιέχεται εἰς τὴν τελευταίαν στροφὴν τοῦ ποιήματός μου, ὅτε καταπίπτει καὶ ἡ κατὰ σὲ φαντασίωσις, ἐδικαιούμην τὴν καρδίαν νὰ τοῦ χαρίσω καὶ χαμόγελον καὶ ὅ,τι ἄλλο ἀναγκαῖον ἐθεώρησα

1) Ὅρα τὴν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ι΄. στήλης τῆς «Ἡμέρας» φράσιν τοῦ ἐπικριτοῦ.

πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς ἠθικῆς ἀδρανείας τοῦ ἥρωός μου καὶ πρὸς ἐντονωτέραν διατύπωσιν τῆς ἰδέας μου.

Ἀλλὰ ποῦ ἠκούσθη ποτὲ ὅτι τὸ δάκρυ προβάλλει εἰς τὸ βλέφαρον, λέγει ὁ ἀκαταλόγιστος διδάσκαλός μου. Ποῦ ἠκούσθη; Ἠκούσθη παρὰ τῷ λαῷ, ὅστις ἐν τῇ νηπιότητί του ἐπιμένει πιστεύων ὅτι πηγὴ τῶν δακρύων μας εἶναι τὰ φυλλοκάρδια καὶ ὅτι ἐκεῖθεν ἀναβαίνουν καὶ προβάλλουν ἐπὶ τῶν βλεφάρων, χωρὶς νὰ μετροῦν τὸν ἀνήφορον ἢ τὸν κατήφορον, τὸν ὁποῖον θὰ διατρέξουν διὰ τοῦ διαβήτου τῆς ἀθλίας γεωμετρικῆς σου ἐπιστήμης.

Ἐνταῦθα λήγει ἡ πρώτη ἔφοδος καὶ εὐθὺς ἄρχεται νέα κατὰ τῆς δευτέρας στροφῆς.

«Ἡ θάλασσα, λέγει, δὲν ἔχει στόμα, ἐν τῇ ποιήσει δηλονότι». Ἐγὼ ἀπ' ἐναντίας φρονῶ ὅτι, ἂν ἔχῃ, τὸ ἔχει μόνον ἐν τῇ ποιήσει καὶ δύναται δι' αὐτοῦ νὰ φιλήσῃ καὶ γῆν καὶ ἄμμον καὶ βράχους, κατὰ τὸν ἰδιάζοντα εἰς αὐτὴν τρόπον. Καὶ διατί νὰ μὴ ἔχῃ, ἀφοῦ ὅλος ὁ κόσμος λέγει τὸ στόμα τοῦ ᾅδου, τὸ στόμα τῆς ἀβύσσου, ἀφοῦ ἔχεις κόλπους καὶ βραχίονας (bras de mer) καὶ ἀφοῦ ὁ διαβόητος Michelet, ἐν τῇ γνωστῇ περὶ θαλάσσης μονογραφίᾳ του, παριστᾷ αὐτὴν σχεδὸν ὡς ἔμψυχον ὄν; Ἐπίσης φρονῶ ὅτι καὶ ἀγριωμένη, δηλαδὴ τεταραγμένη ἐκ τοῦ κατὰ τύχην πνέοντος σφοδροῦ ἀνέμου, δύναται νὰ μὴ χάσῃ τὴν ὄρεξιν τοῦ ἀσπάζεσθαι προσφιλῆ παραλίαν. Δὲν γνωρίζεις, φίλτατε διδάσκαλε, ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄγρια φιλιά, τὰ ὁποῖα ἴσως εἶναι καὶ τὰ θερμότερα; Ἢ πιστεύεις τάχα ὅτι αἱ φάλαιναι καὶ οἱ καρχαρίαι φιλοῦν ὡς ἡμᾶς; Καὶ ἂν δὲν φιλοῦν ὡς ἡμᾶς, δὲν μᾶς ἐξηγεῖς, διατί ὀλίγος ἀφρὸς εἰς τὸ στόμα τῆς θαλάσσης καταστρέφει τὴν γλυκύτητα ἑνὸς φιλήματος περισσότερον παρ' ὅ,τι δύναται νὰ καταστρέψῃ ἡ πνοή, ἡ φαρμακερὰ πνοή, τινῶν ἀνθρώπων;...

Ἀφίνει μετὰ ταῦτα ὁ σοφὸς ἐπικριτής μου τὸ στόμα τῆς θαλάσσης καὶ μαίνεται κατὰ τῶν σπλάγχνων τῆς γῆς, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὸ λείψανον τοῦ Πατριάρχου δὲν ἐνεταφιάσθη ἀκόμη κ' ἐπομένως δὲν κεῖται ἐντὸς ἀλλ' ἐπάνω αὐτῆς!!! Ἐνταῦθα εἰς ἀπάντησιν ἔπρεπε νὰ τοῦ μετρήσω ὀλίγα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ἀποσιωπητικά, τὰ ὁποῖα τόσον ἠρέθισαν, ὥστε καὶ ἔλαβε τὴν ὑπομονὴν νὰ τὰ ἀριθμήσῃ, ἀλλ' ἐπροτίμησα τὰ τρία θαυμαστικά, διότι ἐμπήγονται εὐκολώτερα καὶ διότι εἶναι συμφωνότερα πρὸς τὰς παραδόσεις τοῦ λογιωτατισμοῦ του.

Καὶ ἰδοὺ αἴφνης ὁ ἀμείλικτος Προκρούστης μου παραιτεῖ τὴν δευτέραν στροφήν, τῆς ὁποίας μόνον 4 στίχους ἐβασάνισεν, ἀφήσας ἀνεξελέγκτους τοὺς λοιπούς, μολονότι εἶναι δεκαοκτώ, καὶ μεταβαίνει εἰς τὴν τρίτην, ἔνθα καὶ ἀναπτύσσει ὅλην τὴν καταπληκτικὴν εὐφυΐαν του.

« Πενῆντα χρόνοι ἐπέρασαν σὰν νᾆτανε μιὰ μέρα», ἔγραψεν ὁ Βαλαωρίτης, σοφολογιώτατε, ὄχι διὰ νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ καιρός, καθὰ σὺ διατείνεσαι, περνᾷ γρήγορα μὲν διὰ τοὺς εὐτυχεῖς, ἀργὰ δὲ διὰ τοὺς δυστυχεῖς, ἀλλὰ διὰ νὰ σημειώσῃ ἁπλῶς ὅτι καὶ κατὰ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα ἡ ἀνάμνησις τῆς φοβερᾶς ἡμέρας ἦτο παροῦσα ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ ἔθνους. Τί παράδοξον ἔχει ἡ ἔννοια αὕτη; Καὶ πῶς εὑρίσκεις ὅτι κεῖται εἰς ἀντίφασιν πρὸς ὅ,τι λέγω μετὰ ταῦτα, ὅπως σημειώσω τὴν ἀνατριχίλαν, τὴν φρίκην, ἥτις μᾶς βόσκει τὴν καρδιά, ὁσάκις ἐπανερχόμεθα διὰ τῆς φαντασίας εἰς τὸ μαρτύριον τοῦ Πατριάρχου καὶ τὰς αἱματηρὰς σκηνάς, αἵτινες τὸ παρηκολούθησαν; Ἀλλ' ὦ Ἄπολλον ἀποτρόπαιε! (Πολὺ εὔμορφο αὐτὸ τὸ Ἄπολλον ἀποτρόπαιε! τὸ ἐζήλευσα καὶ τὸ ἐπῆρα χωρὶς τὴν ἄδειά σου, κύριε διατριβογράφε). Ἀφοῦ ἡ

ὥραις περνοῦν γλυκαῖς καὶ ἄμετραις διὰ τοὺς ἀθανάτους, πῶς, λέγεις, περνοῦν στοῦ τάφου τὸ λιμάνι; Ἄκουσον λοιπὸν καὶ μάθε.

Σὺ ὅστις ἰσχυρίζεσαι ὅτι γνωρίζεις καλήτερά μου καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, δὲν μοῦ ἐξηγεῖς διατί, ἐνῷ, ὡς καλοὶ χριστιανοί, πιστεύομεν εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, ἀφ' ἑτέρου ἔχομεν τὴν μωρίαν νὰ πίπτωμεν γονυπετεῖς πρὸ τῶν οἰκογενειακῶν τάφων μας καὶ νὰ συνδιαλεγώμεθα μετὰ τῶν νεκρῶν μας, ὡς ἄν, κάτωθεν τοῦ ψυχροῦ χώματος δι' οὗ καλύπτονται τὰ ὀστᾶ των, ἔμενε τεθαμμένον καὶ τὸ ἀθάνατον πνεῦμα των;

Δὲν ἠγάπησες τὸ ἀποκαλυπτήριον ἆσμα μου, ἔστω· ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἐστάλαξεν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν σου οὔτε ἓν δάκρυ ἐπὶ τοῦ μνήματος τῶν γονέων ἢ τῶν τέκνων σου, οὔτε ποτὲ ἐπεκαλέσθης τὰς σκιάς των, καίτοι γινώσκων ὅτι τὸ ἀληθὲς λιμάνι τῶν ψυχῶν δὲν εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ πλανήτου μας τούτου;

Τί σοῦ πταίω ἐγὼ ἂν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εὗρε τὸν τρόπον νὰ συνδυάζῃ τὴν φθορὰν μετὰ τῆς ἀφθαρσίας, τὸν τάφον μετὰ τῆς ἀθανασίας, ἀδιαφορῶν ἐντελῶς ἂν ἄνθρωποι γεωμέτραι θέτουν στιγμάς, ἀποσιωπητικὰ καὶ χιλιόμετρα μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς;

Μὴ ἀρκούμενος δὲ ὁ διδάσκαλος εἰς ὅσα μοῦ εἶπε, σχολιάζων τοὺς τρεῖς πρώτους στίχους τῆς στροφῆς ταύτης, ἐξεγείρεται κατὰ τοῦ τετάρτου.

Γιὰ μᾶς... καὶ μόνη μιὰ στιγμὴ ἀρκεῖ νὰ μᾶς μαράνῃ

καὶ λέγει ἄρρητα ῥήματα, συγκρίνων αὐτὸν μετὰ τοῦ πρώτου, οὗ καὶ κατέστρεψε κακοβούλως ἢ ἀνοήτως τὴν ἔννοιαν, καίτοι ἁπλουστάτην, ὅπως οἰκοδομήσῃ τὰς κατ' ἐμοῦ κρίσεις του. Καὶ τῷ ὄντι ποίαν σχέσιν ἔχει ἡ ἰδέα ὅτι ἡμεῖς φθειρόμεθα ἢ μαραινόμεθα ζῶντες, πρὸς τὸν πρῶτον στίχον, ὅστις ἄλλο τίποτε δὲν περιέχει παρὰ τὴν δήλωσιν ὅτι ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἔθνους ἀκμαία διατηρεῖται ἡ μνήμη τοῦ στυγεροῦ κακουργήματος;

Οὐδὲ μετριάζει ὁ εὐγενὴς οὗτος ἀνώνυμος τὴν κατ' ἐμοῦ μανίαν του προβαίνων εἰς τὴν ἀνάλυσίν του. Ἀλλ' ἀνακράζει παράφρων, «πῶς εἶναι δυνατὸν» ν' ἀνατριχιάζουν τὰ κλαριά, πῶς νὰ μένουν παράλυτα τὰ νερὰ καὶ οἱ βράχοι καὶ πῶς νὰ σκοτώνεται ἡ πλάσις ὅλη διὰ τῆς ἀγγελίας τοῦ θανάτου τοῦ Πατριάρχου; Ἀλλὰ δὲν μᾶς λέγει τί ἠθέλησε νὰ κτυπήσῃ εἰς τοὺς στίχους ἐκείνους; Τὴν ἰδέαν; Δὲν πιστεύομεν. Διότι εἶναι γεγονὸς ἀναντίρρητον ὅτι ἡ εἴδησις τῆς ἀπαγχονίσεως τοῦ Πατριάρχου, πεσοῦσα ὡς κεραυνὸς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν μαχομένων, ἐπέφερε γενικὴν νέκρωσιν καὶ ἀθυμίαν ἀπερίγραπτον. Τὴν ἔκφρασιν; Ἀλλὰ καὶ προηγουμένως ἀνέφερα ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς (καὶ περὶ τούτου δύναμαι νὰ δώσω ἄπειρα παραδείγματα), ἀτενίζων εἰς τὴν περιστοιχοῦσαν αὐτὸν φύσιν, πανθεϊστὴς ἀδιόρθωτος, εὑρίσκει ὄχι μόνον ὅτι τὸ πᾶν εἶναι ἔμψυχον, ἀλλὰ καὶ κολακεύεται πιστεύω ὅτι καὶ οὐρανοὶ καὶ θάλασσα καὶ δένδρα καὶ βράχοι καὶ ἥλιος καὶ σελήνη συμμερίζονται τὴν χαρὰν καὶ τὴν λύπην του, ὡς ἂν ἦσαν μέλη ἀδιάσπαστα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας.

Ταύτην τὴν γλυκεῖαν ἀπάτην, ἐν ᾗ ἀπὸ τοσούτων αἰώνων ζῇ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, κατάστρεψέ την σύ, φιλογενέστατε διδάσκαλε. Τὸ κατ' ἐμέ, ὄχι μόνον δὲν θὰ διαπράξω τοιοῦτον ἀνοσιούργημα, ἀλλὰ θὰ ἐξακολουθήσω κηρύττων ὅτι καὶ ἡ ἄψυχος φύσις ἐν Ἑλλάδι συμμετέχει τῶν παθημάτων μας καὶ ὅτι ὑπάρχουν παρ' ἡμῖν βράχοι μαλακώτεροι τινῶν καρδιῶν καὶ εὐαισθητότεροι.

Τέλος ἀφίνει καὶ τὴν τρίτην στροφὴν ὁ σκληρὸς ἀνατόμος μου καί, χωρὶς πλέον ν' ἀκολουθήσῃ τὴν συστηματικὴν ἀνάλυσίν του, πετᾷ ἀπὸ λέξεως εἰς

λέξιν καὶ χύνει τὸ φαρμάκι του ἐδῶ κ' ἐκεῖ, ὡς ἂν ἤθελε νὰ βεβαιώσῃ διὰ τοῦ παραδείγματός του ὅτι ὑπάρχουν ἀκόμη φίδια φτερωτά, εὐτυχῶς σπανιώτατα, ἀλλ' ὅτι ὑπάρχουν, τοὐλάχιστον ἐν Ἑλλάδι.

Καὶ διατί νὰ μὴν ὑπάρχουν; Ἐγὼ βλέπω τὸ ἄτι τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου καλπάζον πάντοτε θριαμβευτικῶς ἐπὶ τῆς εἰδεχθοῦς κεφαλῆς γιγαντιαίου πτερωτοῦ ὄφεως. Ἀγνοῶ ἂν ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη ἀνεκάλυψέ ποτε τοιαῦτα τέρατα· τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ὑπάρχει παρ' ἡμῖν εἶδος ὄφεως, τὸ σαϊτάρι, ὅπερ, κατὰ τὴν πεποίθησιν τοῦ λαοῦ, συνήθως ἐνεδρεύει ἐπὶ τῶν δένδρων κ' ἐκεῖθεν ρίπτεται ὡς βέλος κατὰ τοῦ διαβάτου. Ἀλλὰ διατί νὰ θαυμάζῃ τις περὶ τούτων, ἀφοῦ καὶ οἱ προπάτορές μας εἶχον πηγάσους καὶ χιμαίρας καὶ ὕδρας ἑπτακεφάλους καὶ κερβέρους καὶ φαύνους καὶ σατύρους καὶ μυρία ἄλλα τέρατα, μετὰ τῶν ὁποίων, ἀνὴρ λόγιος ὡς ὁ ἐπικριτής μου, πρέπει νὰ ἔχῃ βεβαίως περισσοτέραν ἐμοῦ σχέσιν καὶ οἰκειότητα;

Ὁπωσδήποτε, ἡ δημοτικὴ σοφία, καὶ ἂν δὲν τὸ γνωρίζῃς μάθε το, παραδέχεται φίδια φτερωτά, ἅτινα καὶ θεωρεῖ πολὺ πλέον ἐπικίνδυνα τῶν ἄλλων, ἴσως διότι ἐκτὸς τῆς ἰδιότητος τοῦ ἕρπειν καὶ κρύπτεσθαι δολίως ὑπὸ τὸν χόρτον, ἀνώνυμε διδάσκαλέ μου, ὅπως ἐκεῖθεν ἀπροόπτως ἐπιτίθενται, ἔχουσι κ' ἐκείνην τοῦ διατρέχειν εὐκόλως μεγάλας διαστάσεις καὶ ἑπομένως δύνανται νὰ προσβάλουν καὶ νὰ φαρμακεύουν τὴν διωκομένην ἄγραν, ὅταν αὕτη ἀμέριμνος περιπλανᾶται μακρὰν τῆς χώρας ἔνθα ἐνδιαιτῶνται τοιαῦτα θηρία.

Ἀλλ' ἄραγε μόνον τὰ φτερωτά του φίδια τὸν ἐσύγχυσαν; Θέλει νὰ μάθῃ διατί ἐτόλμησα νὰ ἀποκαλέσω ἄτιμον τὸ σχοινὶ τῆς κρεμάλας τοῦ Γρηγορίου καὶ ὄχι τίμιον, διατί νὰ εἴπω ὅτι τὰ ρόδα τήκονται ὡς ἂν ἦσαν χιών, ἢ βούτυρος, ἐνῷ ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ ὅτι τὸ τήκεται, δημοτικωτάτης παρ' ἡμῖν χρήσεως, ἐκτὸς τῆς κυρίας αὐτοῦ σημασίας, χρησιμεύει εἰς πολλὰς μεταφοράς, ἰδίως ὅταν πρόκειται νὰ ἐκφρασθῇ ὁ βαθμιαῖος μαρασμὸς φυτῶν ἢ ζώων.

Ἔπειτα ἀσυστόλως λαμβάνει ἀνὰ χεῖρας δύο τυπογραφικὰ λάθη: τὸ σκασμένα ἀντὶ σκιασμένα καὶ τὸ ταχυδρόμο ἀντὶ ταχυδρόμος χωρὶς νὰ φροντίσῃ νὰ μάθῃ, ἐν τῇ κατ' ἐμοῦ παραφορᾷ του, ἂν τοιαῦται ἀληθεῖς τερατολογίαι διετηρήθησαν καὶ εἰς τὰς μετὰ τὴν πρώτην ἔκδοσιν (ἥτις ὡς ἐκ τῆς βίας περιεῖχε πολλὰ ἁμαρτήματα) γενομένας ἀπείρους ἄλλας τοῦ ᾄσματός μου. Ἐπὶ τῶν ἁμαρτημάτων τούτων τοῦ τύπου ἐρειδόμενος ὁ διδάσκαλός μου, τυφλῶς ἐπιτίθεται κατ' ἐμοῦ καὶ δὲν συλλογίζεται ὅτι τοιαύτη ἐμπάθεια εἶναι ἀσύγνωστος μὲν εἰς Ἕλληνα λόγιον θέλοντα διὰ τῶν ἐπικρίσεών του νὰ προσφέρῃ ὑπηρεσίαν εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ἐπιτρέπεται δὲ μόνον εἰς ἀλλόφυλον ἐπιζητοῦντα τὴν ἀμαύρωσιν ἑνὸς ἔργου ὅπερ, ἂν ὄχι ἄλλο, τοὐλάχιστον κατώρθωσεν, ἔστω καὶ πρὸς στιγμήν, νὰ ἐξάψῃ καὶ νὰ ζωντανεύσῃ αἰσθήματα πρὸ πολλοῦ κοιμώμενα ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Μετὰ τὴν αὐταπόδεικτον ταύτην κακεντρέχειαν, ἀξίζει τάχα τὸν κόπον ν' ἀπαντᾷ τις εἰς ἄνθρωπον, ὅστις τολμᾷ νὰ θέτῃ τὸ βρίσκουν φοῦχτα χῶμα πλησίον τοῦ δεκατίζει καὶ νὰ ὑποστηρίζῃ ὅτι ἡ μία ἰδέα ἀποκρούει τὴν ἄλλην; ὅστις διατείνεται ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λέγῃ τις τὸ χέρι ἐχόρταινε, ἀλλ' ἐκουράζετο κ' ἀπέκαμνε, προσθέτων ὅτι τὸ ἐχόρταινε μόνον ἐπὶ δαρσίματος συνειθίζεται, ἐνῷ καὶ εὐχὴ συνηθεστάτη, νὰ χορταίνῃ τὸ χέρι σου, ἀπευθύνεται ὄχι μόνον εἰς πολεμιστάς, ἀλλὰ καὶ εἰς κυνηγούς, ὅταν ἀπέρχωνται εἰς πόλεμον ἢ εἰς θήραν;

Ἐπειδὴ δὲ θέλω νὰ φανῶ δικαιότερος τοῦ ἐπικριτοῦ μου, οὐδόλως δυσκολεύομαι ν' ἀποδεχθῶ τὴν κρίσιν ἣν ἐπιφέρει ἐπὶ τοῦ «ἔπεφτε τὸ σπαθὶ νὰ ξανακάνῃ στὴ θήκη ξαπλωμένο». Τὸ ξαπλωμένο μετὰ τὸ ἔπεφτε εἶναι περιττολογία φανερά. Ἀλλ' ἐπικαλοῦμαι τὴν μαρτυρίαν ὅλων ὅσων μὲ ἤκουσαν καὶ τοῦ ἀρχικοῦ χειρογράφου μου, ὅπως ἀποδείξω ὅτι οἱ δύο ἐκεῖνοι στίχοι ἀπηγγέλθησαν οὕτω πως:

Κι' ὅταν τὸ χέρι ἐχόρταινε κ' ἔπεφτε ματωμένο
νὰ ξανασάνῃ τὸ σπαθὶ στὴ θήκη ἀποσταμένο.

Ἀγνοῶ πῶς εἰσέφρυσεν ἡ ἐν τῷ κειμένῳ ἀναγινωσκομένη τροπολογία· δύναται ὅμως νὰ διορθωθῇ εὐκόλως καὶ τοιουτοτρόπως νὰ καθησυχάσῃ ὁ χολερικὸς ἐπικριτής μου.

Ἀκούσατε τώρα, ὦ ἀναγνῶσται τῆς «Ἡμέρας», πῶς ὁ διδάσκαλός μου σχολιάζει τοὺς ἑπομένους μου στίχους:

Ὁ γυιὸς τ' Ἀντρούτζου στὴ Γραβιὰ στηλώνει τὸ κορμί του
κι' ἐπάνω του, σὰν νἄτανε θεόχτιστο κοτρῶνι,
συντρίβεται ἡ ἀρβανιτιὰ μὲ τὸν Ὁμὲρ Βρυώνη.

Πρῶτον ἔχει τὴν αὐθάδειαν νὰ λέγῃ ὅτι τὸ θεόχτιστο μὲ τὸ κοτρῶνι εἶναι ἀσυμβίβαστα, ἐνῷ οὐδὲν ἄλλο ἤκουσά ποτε ἐπίθετον νὰ δίδεται παρὰ τοῦ λαοῦ εἰς κοτρῶνι, ἀκλόνητον ὡς ἐκ τοῦ γιγαντιαίου ἀναστήματός του. Ἀλλὰ πολὺ αὐθαδεστέρα εἶναι ἡ παρατήρησις ὅτι ἡ παρομοίωσις ὅλη εἶναι ἄτοπος καὶ ἄκαιρος, διότι ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ ἄνανδρος Ὀδυσσεύς, τὸ ἥμερο τὸ προβατάκι, «δὲν ἀντεστάθη πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἔξω, εἰς τὸ ὕπαιθρον, εἰς τὴν πεδιάδα, ἀλλ' ἐκλείσθη μὲ τοὺς περὶ αὐτὸν ἐντὸς τοῦ τείχους καὶ στέγην ἔχοντος χανίου τῆς Γραβιᾶς». Ἐνταῦθα θὰ πρέπει νὰ ἐκφωνήσῃ τις τοὐλάχιστον τρὶς τό, Ἄπολον ἀποτρόπαιε! καὶ νὰ συμπονέσῃ ἄνθρωπον προφανῶς ἐμφορούμενον ὑπὸ ἀκαταμαχήτου πρὸς ἐμὲ ἀντιπαθείας.

Τέλος ἀφίνει ὅλα τὰ διάμεσα, ἴσως ὡς ἄξια περιφρονήσεως, καὶ λάβρος ἐπιπίπτει κατὰ τοῦ Μεσολογγίου. Ἰδοὺ δὲ πῶς ἀνατέμνει τὴν ἑπομένην περικοπήν:

.... Στὸν τάφο του κλεισμένο
τὸ Μισολόγγι σκέλεθρο, γυμνό, ξεσαθρωμένο,
δὲν παραδίνει τ' ἅρματα, δὲ γέρνει τὸ κεφάλι,
κρατεῖ γιὰ νεκροθάφτη του τὸ Χρῆστο τὸν Καψάλη,
τὸ ράσο τοῦ Δεσπότη του φορεῖ γιὰ σάβανό του
καὶ φρογερὸ μετέωρο πετᾷ στὸν οὐρανό του
καὶ θάφτεται ὁλοζώντανο... Στὸ διάβα του τρομάζουν
τ' ἀστέρια ποὺ τὸ κύτταζαν καὶ ταπεινὰ μεριάζουν.

Ἐπὶ τῶν ὀκτὼ τούτων στίχων παρατηρεῖ ὁ διδάσκαλός μου: «Τί χρειάζεται νεκροθάπτην καὶ σάβανον τὸ Μισολόγγι, ἀφοῦ εἶναι στὸν τάφο του κλεισμένο;». Ἀλλὰ τόση πολλὴ νοημοσύνη χρειάζεται διὰ νὰ καταλάβῃ τις ὅτι ὁ τάφος ἐκεῖνος, ἐκτὸς ὅτι ἐκφράζει τὰ

βάσανα μικρᾶς καὶ φοβερᾶς πολιορκίας, ἀπεικονίζει καὶ τὴν σμικρότητα περιτειχισμάτων ὁμοιαζόντων μᾶλλον εἰς παιδαριώδεις μ ά ν δ ρ α ς παρὰ εἰς ἀληθῆ φρούρια; Δὲν ἦτο λοιπὸν ἐ ν τ α φ ι α σ μ έ ν ο ν, καθὼς σὺ διατείνεσαι, περιπόθητε φίλε, διαστρέφων ἐκ προθέσεως καὶ τὰς σαφεστέρας ἐννοίας, ἀλλ' ἦτο κ λ ε ι σ μ έ ν ο ν, δηλαδὴ τ α μ π ο υ ρ ω μ έ ν ο ν, διότι τὸ κ λ ε ί ο μ α ι εἶναι καθιερωμένον εἰς τὴν πολεμικὴν δημώδη γλῶσσαν, ὅταν γίνεται λόγος περὶ ἀμύνης ἐντὸς ὀχυροῦ καὶ στενοχώρου μέρους. Μετὰ τὴν ἁπλουστάτην ταύτην ἐξήγησιν, καταρρέει ἐκ μιᾶς ὅλον τὸ οἰκοδόμημά σου καὶ μ' ὅλην τὴν φυσικὴν δυστροπίαν σου πρέπει νὰ ὁμολογήσῃς ὅτι δὲν σὲ ἐνοχλεῖ πλέον οὔτε ὁ νεκροθάφτης, οὔτε τὸ σάβανον, οὔτε τὸ θάφτεται. Μένει μόνο νὰ σοῦ ἐξηγήσω τὸ ὁ λ ο ζ ώ ν τ α ν ο. 'Αλλ' ἐδῶ θὰ σὲ ἀφίσω μὲ τὴν ὄρειψιν, ἐπαναλαμβάνων τὸ ἰδικόν σου λόγιον ὅτι «διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις τοιαύτας λεπτότητας πρέπει νὰ εἶναι ποιητὴς καὶ ὄχι τ ζ ε λ ά τ η ς».

Πάει καὶ τὸ Μισολόγγι. Ἔρχεται τώρα τὸ Πανεπιστήμιον, κατὰ τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι τρέφει ἄσπονδον μῖσος ὁ διδάσκαλός μου, ἴσως διότι θὰ ἐναυάγησέ ποτε εἰς τὰ Βουτζιναῖα διαγωνίσματα. Τὰ βάνει δὲ μ' ἐμέ, διότι, ἀντὶ νὰ τὸ ὀνομάσω λ υ χ ν ά ρ ι, τὸ ἀπεκάλεσα καμίνι. Τὸ καμίνι, λέγει, καίει, ἀλλὰ δὲν φ ω τ ί ζ ε ι. 'Εγὼ δὲ φρονῶ ὅτι καὶ κ α ί ε ι καὶ φ ω τ ί ζ ε ι, μάλιστα ἐνόσῳ διατηρεῖται ἀ ν α μ μ έ ν ο ν ἐν μέσῳ τῆς περιστοιχούσης ἡμᾶς σκοτίας. Δὲν ἔχω δὲ καμμίαν δυσκολίαν νὰ ὁμολογήσω ὅτι μοῦ εἶναι σχεδόν, σ χ ε δ ὸ ν ἀδιάφορον ἂν φ ω τ ί ζ ε ι ἢ ὄ χ ι. 'Εκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπιζητῶ καὶ εὔχομαι εἶναι νὰ καίῃ, διότι καυτηριάσεως βαθείας ἔχομεν ἀνάγκην, φίλε ἐπικριτά.

Δόξα τῷ θεῷ! 'Ενταῦθα, ἀφοῦ κατέστρεψε τὸ πᾶν, καταστρέφει καὶ τὸν λόγον ὁ διδάσκαλος τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως, καθὼς ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος ὡ ς π ρ ὸ ς τ ὰ ἐ π ὶ μ έ ρ ο υ ς. 'Αλλὰ εἶναι ὅ μ ο ι ο ν μ ὲ τ ὰ μ έ ρ η κ α ὶ ἔ τ ι χ ε ῖ ρ ο ν. 'Ηξεύρετε δὲ διατί;

Πρῶτον, διότι τὸ μέτρον εἶναι μ ο ν ό τ ο ν ο ν καὶ διότι κ ρ ο ύ ω μ ὲ ν λ ύ ρ α ν, ἀ λ λ ὰ μ ο ν ό χ ο ρ δ ο ν. Τί ἐννοεῖ μὲ τοῦτο; Ὅτι εἰς τὴν εἰδικὴν περίστασιν τοῦ ἀποκαλυπτηρίου μου ᾄσματος εἶμαι μονότονος, ἢ ὅτι ἐν γένει δὲν μεταχειρίζομαι παρὰ τοὺς δεκαπεντασυλλάβους ὁμοιοκαταλήκτους; Ἂν τὸ πρῶτον, τί νὰ ἀπαντήσω ἐγώ, ἀφοῦ ποιήματα κλασσικώτατα ἐγράφησαν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ μέτρον ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, καίτοι τῶν στίχων ἀριθμουμένων κατὰ χιλιάδας; Ἂν τὸ δεύτερον, ἔχω τὴν τιμὴν νὰ σᾶς εἴπω, φιλαληθέστατε διδάσκαλε, ὅτι ἀριθμοῦμαι μεταξὺ τῶν ποιητῶν, οἵτινες εἶναι ὀλιγώτερον μονότονοι ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν μέτρων.

'Αφοῦ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ψευδῶς ἀναγγέλλει περὶ μέτρων, ἐκφέρει μίαν ἄλλην πρωτοφανῆ βλασφημίαν, ἀποφαινόμενος ὅτι ἡ ὁμοιοκαταληξία μου δὲν εἶναι π λ ο υ σ ί α. Δὲν λαμβάνει δὲ τὸν κόπον νὰ μᾶς δώσῃ οὔτε ἕνα παράδειγμα πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς θεωρίας μου. 'Εγὼ ἐπίστευσα ἕως τώρα ὅτι, ὄχι μόνον ἐν τῷ τελευταίῳ ποιηματίῳ μου, ἀλλ' οὐδαμοῦ τῶν ποιητικῶν μου ἔργων ὑπάρχει ἐλλειμματικὴ ἡ ὁμοιοκαταληξία μου, καὶ ἐνῷ δὲν παραιτῶ εὐκόλως μίαν ἰδέαν χάριν αὐτῆς, ἀφ' ἑτέρου οὐδέποτε στέργω νὰ παραβιάσω καὶ τοὺς διέποντας αὐτὴν κανόνας χάριν τῆς ἰδέας· ἀλλὰ ἡ μορφὴ αὕτη δὲν ῥίπτεται τώρα πρώτην φορὰν κατὰ τῆς δημοτικῆς ποιήσεως. Τὰ ἔπαθε καὶ ὁ μακαρίτης Σολωμός, ὅστις εὐηρεστήθη ν' ἀντιτάξῃ εἰς τοὺς ἐπικριτάς του καὶ θεωρίας καὶ ἀ φ τ ί, ἀλλὰ τοῦ κάκου. 'Ιδοὺ πάλιν ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ ἴδια.

Τέλος πάντων, ἀφοῦ ἐξήντλησε τὴν χολήν του καὶ ὡς πρὸς τὰ μέτρα, κηρύττει πόλεμον κατὰ τῶν ἀ π ο σ ι ω π η τ ι κ ῶ ν καὶ γράφει πράγματα τὰ

ὁποῖα ὅλος ὁ κόσμος γνωρίζει καὶ τὰ ὁποῖα οὐδόλως ἐφαρμόζονται εἰς τὴν περίστασίν μας. Εἶναι, μά τὴν ἀλήθειαν, οἰκτρὸν θέαμα νὰ βλέπῃ τις ἄνδρα λόγιον ἀσθμαίνοντα, κοπιῶντα ὅπως καταβάλῃ ὀλίγας στιγμὰς καὶ δράττοντα τὴν εὐκαιρίαν ταύτην διὰ νὰ μᾶς εἴπῃ ὅτι τὰ ἀποσιωπητικὰ εἶναι σύμπτωμα ἀπαραγνώριστον νηπιότητος ἢ παρακμῆς! Ἐγώ, διὰ νὰ τὸν καθησυχάσω, εἶμαι ἕτοιμος νὰ τὰ διαγράψω, ἀφοῦ πρῶτον τὸν ἐρωτήσω κατὰ ποῖον ἄλλον τρόπον δύναμαι νὰ τὰ ἀντικαταστήσω ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ ταύτῃ περιστάσει μου. Προκειμένου λόγου περὶ ποιήματος ὅπερ ἔπρεπεν ὄχι νὰ ἀναγνωσθῇ ἀλλὰ νὰ ἐκφωνηθῇ ἐσημείωσα διὰ τῶν στιγμῶν ἐκείνων τὰ μέρη, ἔνθα ἡ ἀπαγγελία διεκόπτετο, πολὺ περισσότερον καιρὸν παρ' ὅσον ἐμφαίνει μία τελεία στιγμή, τοῦτο δὲ εἴτε ὅπως μὴ συγχέωνται γεγονότα ἱστορικῶς κεχωρισμένα κατά τε χρόνον καὶ τόπον, εἴτε ὅπως μετὰ μικρὰν ἄνεσιν μεταβαίνει ὁ νοῦς τοῦ ἀκροατοῦ ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰκόνος εἰς ἄλλην, ἀφοῦ ἐξ ἀνάγκης ἔπρεπε νὰ διατρέξω ὅλον τὸν ἀγῶνα καὶ νὰ σταχυολογήσω καταστροφὰς ἢ ἄλλα μεμονωμένα πρὸς καταρτισμὸν τοῦ ᾄσματός μου. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀποσιωπητικά, εἶναι τελεῖαι στιγμαί, τῶν ὁποίων ὁ τριπλασιασμὸς ἄλλο τίποτε δὲν δηλοῖ παρ' ὅ,τι ἀνωτέρω ἔλαβον τὴν τιμὴν νὰ σᾶς ἐξηγήσω, φίλε ἐπικριτά. Καὶ διατί νὰ μὴ ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ δώσω ταύτην τὴν ἔννοιαν εἰς τὰ ἀποσιωπητικά, ἀφοῦ βλέπω καθ' ἡμέραν ὅτι ἓν ἢ δύο θαυμαστικὰ καὶ ἓν ἢ δύο ἐρωτηματικὰ πολιορκούμενα ὑπὸ παρενθέσεως (!!;;) ἱερογλυφικῶς ἰσοδυναμοῦν πρὸς ὅσας ἐρωτήσεις καὶ θαυμασμοὺς θέλει τις σαφῶς νὰ κάμῃ; Εἶναι καὶ τοῦτο νεωτερισμὸς ἀσυγχώρητος καὶ ὅμως τὸ ὑπέφερες, διδάσκαλέ μου. Λάβε λοιπὸν τὴν καλοσύνην νὰ ὑποφέρῃς κ' ἐμέ, ἄλλως διὰ τῆς αὐτῆς ἀνατομικῆς μαχαίρας δι' ἧς μὲ κατέκοψες ἀφαίρεσέ τα καὶ ἀναπαύθητι.

Μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἀποτροπαίου Ἀπόλλωνος, ἐδῶ τελειώνουν τὰ βάσανα, αἱ στρεβλώσεις, οἱ στραγγαλισμοί μου καὶ μόνον ὡς τελευταῖον ξεθύμασμα ἐπέρχεται ἓν ὑστερόγραφον, τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὸ ὁποῖον ἐν συνόψει περιέχει μὲν ὅλον τὸ φαρμάκι τῆς ἀνασκευασθείσης διατριβῆς, ἀλλὰ συγχρόνως ἀποκαλύπτει καὶ τὸν ἀθεράπευτον πόνον ὃν διήγειρεν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ διδασκάλου μου ἡ προτίμησις τῆς Συγκλήτου καὶ ὁ τίτλος τοῦ ποιητοῦ, ὃν ἐν τῷ ἐπισήμῳ αὐτῆς εὐχαριστηρίῳ μοὶ ἀπονέμει. Εἰς ἐμὲ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑπερασπίσω τὰς πράξεις τῆς Συγκλήτου, ἀλλὰ δὲν μοῦ εἶναι ἀπηγορευμένον νὰ εἴπω καὶ πάλιν πρὸς τὸν ἐπικριτήν μου ὅτι ἡ νόσος ὑφ' ἧς κατατρύχεται εἶναι ἀθεράπευτος καὶ ὅτι λυποῦμαι διὰ τοῦτο κατάκαρδα, τόσον περισσότερον ὅσον, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν, «καὶ μὲ τιμᾷ καὶ μὲ ἀγαπᾷ καὶ μὲ στέργει ἐκ μέσης καρδίας, διότι μὲ ἀκούει παρὰ πάντων φημιζόμενον ἄνδρα ὡς χρηστότατον καὶ ἄκρως φιλόπατριν, ὡς τοιοῦτον δὲ μὲ ἀναγνωρίζει καὶ ἐν ποιήμασί μου, ἅτινα εἶναι πλήρη θερμῆς καὶ ἀκραιφνοῦς φιλοπατρίας». Μὴ χειρότερα!

Φάσκελα νἄχουν οἱ ἐχθροὶ μπροστὰ σὲ τέτοιους φίλους.

Ἄς ἴδωμεν τώρα, μετὰ τὴν φοβερὰν καταιγίδα, ἥτις ἀπροσδοκήτως ἐνέσκηψεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μας, τί ἀπέμεινε σῶον ἐκ τοῦ φτωχοῦ ἐκείνου ἀποκαλυπτηρίου ᾄσματος.

Ἐκ τῶν ἑπτὰ στίχων τῆς πρώτης στροφῆς, ὁ πρῶτος καὶ ὁ πέμπτος θαυμάζονται καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐπικριτοῦ, μένουν λοιπὸν πέντε ἄξιοι μαστιγώσεως. Ἐκ τῆς δευτέρας στροφῆς, τρεῖς. Ἐκ τῆς τρίτης ἓξ καὶ ἕτεροι δέκα ἢ ἕνδεκα ἐξ ὅλου τοῦ λοιποῦ ποιήματος. Ὁλότης εἰκοσιπέντε. Δώδεκα δὲ περίπου λέξεις καὶ 300 ἀποσιωπητικά!

Μά τὴν ἀλήθειαν, εἶμαι πολὺ εὐχαριστημένος. Διότι μετὰ τοιοῦτον ναυάγιον, ἐσώθησαν τὰ 4/5 τοῦ ἄσματός μου, ἐκτὸς ἂν ἐπέλθῃ ἄλλη τις θύελλα καὶ μοῦ τὰ συνεπάρῃ.

Φίλος τῆς ἀπαθοῦς συζητήσεως, εὐγνωμονῶ ἐκείνους, οἵτινες ὑποδεικνύοντες τὰ ἁμαρτήματά μου μετ' εὐσχημοσύνης καὶ μετριότητος, ὠφελοῦν κ' ἐμὲ καὶ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ συγχρόνως μένω ψυχρὸς καὶ ἀδιάφορος πρὸς τοὺς χλευασμοὺς καὶ τὰς προσβολὰς ἐκείνων ὅσοι, εἴτε δι' ἔλλειψιν ἀνατροφῆς, εἴτε δι' ἄλλους λόγους, ὑπερπηδοῦν τὰ ὅρια τῆς ὑγιοῦς κριτικῆς καὶ μεταβάλλουν αὐτὴν εἰς ὕβριν βάναυσον καὶ ἀηδῆ. Εἰς τὸ ἁμάρτημα τοῦτο, ὅπερ εἶναι πρωτίστως ἑλληνικὸν ἁμάρτημα, ὑπέπεσε καὶ ὁ ἀνώνυμος συνδρομητὴς τῆς «Ἡμέρας», πρὸς ὃν ἀπευθυνόμενος διὰ τελευταίαν φορὰν λέγω ὅτι ἡ ὅλη ἡ πικρία τῆς ἐπικρίσεώς του δὲν ἴσχυσε νὰ καταστρέψῃ ἐν τῇ καρδίᾳ μου τὴν ἀπερίγραπτον γλυκύτητα, ἣν αἰσθάνομαι ἀναλογιζόμενος ὅτι ἐπὶ μίαν περίπου ὥραν ηὐτύχησα νὰ συντελέσω εἰς τὴν ἄκρατον ἀγαλλίασιν, εἰς τὴν ἁγίαν συγκίνησιν, εἰς τὰ θερμὰ δάκρυα λαοῦ ἀληθῶς γενναίου καὶ φιλοπάτριδος.

Τὴν ὥραν ἐκείνην δὲν θὰ τὴν λησμονήσω βεβαίως οὔτ' ἐγὼ οὔτε ὅσοι παρευρέθησαν ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Πανεπιστημίου κατὰ τὴν 25 Μαρτίου. Ἐνῷ δὲ εὐχαρίστως ὁμολογῶ ὅτι πᾶς ἄλλος ἤθελεν ἴσως εὐδοκιμήσει κάλλιον ἐμοῦ καὶ ὅτι ἡ ἐπιτυχία μου πρέπει μᾶλλον νὰ ἀποδοθῇ εἰς εὐνοϊκήν τινα ὑπὲρ ἐμοῦ προκατάληψιν, ἀφ' ἑτέρου θέλω νὰ γνωρίζῃ ὁ διδάσκαλός μου ὅτι, προκειμένου περὶ ποιήσεως, ἀποδέχομαι μὲν τὸ κῦρος καὶ τὴν αὐθεντίαν ἑνὸς ἔθνους, ἀλλ' ἀποκρούω τὰ ληρήματα καὶ τὰς ἐμπαθεῖς κρίσεις ἀδιορθώτων καὶ πεπωρωμένων.

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ

Ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἑπομένων ἐγγράφων, ἀνακαλυφθέντων ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῷ χαρτοφυλακείῳ τῆς πατρίδος μου, νομίζω ὅτι θέλει σαφῶς ἀποδειχθῆ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ὑπομονὴ καὶ αἱ προσπάθειαι τοῦ Ἀλῆ διώκοντος πάντοτε τὴν πραγματοποίησιν τοῦ φονικοῦ αὐτοῦ σχεδίου κατ' ἐκείνων οἵτινες, μὴ κλίνοντες τὸν αὐχένα εἰς τὰς βουλὰς αὐτοῦ, δὲν ἐπείθοντο νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἑλληνικὴ καρδία τοῦ Κόμητος Ἰωάννου Καποδιστρίου, ματαιώσαντος διὰ τῆς ἑαυτοῦ ἐνεργείας τοὺς σκοποὺς τοῦ τυράννου καὶ σώσαντος ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τὸν Ἑλληνισμόν, καταναγκασθέντα νὰ ὀπισθοχωρήσῃ ὅπως ὀχυρωθῇ ἐν τοῖς ἐσχάτοις αὐτοῦ χαρακώμασι.

Τὰ χαρακώματα ταῦτα, ἡ ἀκρόπολις, τὸ τελευταῖον ἄσυλον ἦτο ἡ Λευκὰς καὶ πρὸς ἐκείνην ἔστρεψε τὸ αἱμοχαρὲς ὄμμα ὁ Ἑλληνομάχος Ἀλβανός, καλῶς νοήσας, ὅτι, ἐν ὅσῳ ἀπέμενεν εἰς τοὺς πολεμουμένους τὸ καταφύγιον ἐκεῖνο, οὐδέποτε ἤθελε δυνηθῆ νὰ στήσῃ ἐπὶ τῆς Ἠπείρου τῆς κατακτήσεως τὴν σημαίαν.

Ἀπὸ τοῦ 1798, τουτέστιν ἀφ' ὅτου κατέβαλε πᾶν ὀθωμανικὸν στοιχεῖον πολέμιον πρὸς τὴν ἐνίσχυσιν καὶ κραταίωσιν αὐτοῦ, ἤρξατο συστηματικῶς ὁτὲ μὲν διὰ τῆς πονηρίας, ὁτὲ δὲ διὰ τῶν ὅπλων νὰ μάχηται, ὅπως καταστρέψῃ καὶ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, τὸ διαμαρτυρόμενον καὶ ἀνταγωνιζόμενον ἀκαταπαύστως κατὰ τῶν ἐθνοκτόνων αὐτοῦ βουλευμάτων.

Οἱ ἀνδρειότεροι καὶ τολμηρότεροι ὑπηρέται αὐτοῦ, ὁ Ἰουσοὺφ Ἀράπης, ὁ Βελῆ Γκέκας, ὁ Βεκήρ, ὁ Ἀσλάνης, ὁ Ὁμὲρ ἔκτοτε παρουσιάζονται ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς σκηνῆς διατρέχοντες ἀκαταπαύστως, ὡς εἰς ἄγραν λεόντων, τὰ ὄρη καὶ τὰ δάση τῆς Ἠπείρου, ὅπως ἀνακαλύψωσι τὰ ἄγνωστα κατοικητήρια τῶν μεγαθύμων ἡρώων· καὶ ὅμως ἐπανήρχοντο εἰς Ἰωάννινα πολλάκις κατηφεῖς, κεκμηκότες, τραυματίαι, ἵνα ἀναγγείλωσι τῷ Ἀλῆ ὅτι πέραν τῆς Ἀκαρνανίας ὑπῆρχε νῆσός τις, ἡ Λευκάς, ἀνυπέρβλητον πρόσκομμα εἰς τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν, φρούριον σωτηρίας ἀπόρθητον, ἐν ᾧ προσέφευγον οἱ μὴ γινώσκοντες πλέον ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι, ὅτι ἐκεῖ συνήρχοντο οἱ Μπουκουβάλαι, ἐκεῖ οἱ Κοντογιάνναι, οἱ Κατσαντῶναι, ὁ Δράκος Γρίβας, ὁ Βλαχογιωργάκης, καὶ ἔπρεπε παντοίῳ τρόπῳ τὴν φωλεὰν ἐκείνην νὰ ἐκπορθήσῃ, ἐὰν ἤθελε ν' ἀνασπάσῃ τὰς ῥίζας τοῦ ἀναφυομένου Ἑλληνισμοῦ.

Ἤκουσα παρὰ πολλῶν εἰσέτι ζώντων ἐκ τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ μετὰ ταῦτα δραξάντων τὰ ὅπλα ὑπὲρ πατρίδος, ὅτι ἐὰν μὴ ὑπῆρχεν ἡ Λευκάς, ἐὰν ἡ κυβέρνησις αὐτῆς ἀπεποιεῖτο νὰ φυλάττῃ τὰς οἰκογενείας τῶν διασημοτέρων κλεπτῶν, ἢ ἐὰν κατωρθοῦτο ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ ἡ κατάκτησις τῆς νήσου, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐνώπιον παντὸς μαρτυρίου ἀναδειχθέντες ἀτρόμητοι, ἤθελον ἴσως ἀποδειλιάσῃ βλέποντες ἐκτεθειμένας τὰς γυναῖκας αὐτῶν καὶ τὰ τέκνα.

Ἀπέβαινε λοιπὸν ἀπαραιτήτως ἀναγκαία πρὸς τὸν Ἀλῆν ἡ κατάληψις τῆς Λευκάδος. Ἀλλὰ τὸ τόλμημα ἦτο δεινὸν καὶ μέχρις οὗ εὐκαιρία τις παρουσιασθῇ, ἀπεφάσισε διὰ τῶν ἀπειλῶν, τῶν ὑποσχέσεων καὶ τῶν κατασκόπων αὐ-

τοῦ νὰ πείσῃ τὰς ἐπιχωρίους τῆς νήσου ἀρχὰς ἢ δεσμίους νὰ ἐκδίδωσι τοὺς προσφεύγοντας, ἢ τοὐλάχιστον νὰ μὴ παρέχωσι πλέον ἄσυλον πρὸς τοὺς ἀσπόνδους καὶ αἰωνίους αὐτοῦ ἐχθρούς.

Συνέβαινε τότε καὶ ἡ τερατώδης Τουρκορωσικὴ συμμαχία, σατανικὸν ἀποκύημα τῆς ἐκπνεούσης ἐκείνης ἑκατονταετηρίδος, καὶ ὁ 'Αλῆς, ὁ ἑτοίμως πάντοτε πάσης ἐπιλαμβανόμενος εὐκαιρίας πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ, ἀγνοῶ διὰ τίνων μέσων, διαστρέφει τὴν ψυχὴν καὶ τὴν διάνοιαν τοῦ ἀντιναυάρχου Οὐσακὸφ καὶ ἀφαρπάζει τὴν ὑπὸ χρονίᾳ 11 Μαΐου 1799 βδελυρὰν προκήρυξιν αὐτοῦ, δι' ἧς ἐπιβάλλεται εἰς τὴν 'Ιόνιον πολιτείαν ἡ ἀ π ο δ ί ω ξ ι ς τῶν γενναιοφρόνων ἡρώων, οἵτινες προσέφευγον εἰς τὰς ἡμετέρας νήσους.

'Εξαντλήσας πάντα τὰ μέσα καὶ πεισθεὶς ὅτι καὶ ἀπειλὴ καὶ διαφθορὰ οὐδένα ἔφερον καρπόν, πνέων ἐκδίκησιν, ἀποφασίζει τέλος κατὰ τὸ 1807 νὰ κατορθώσῃ διὰ τῶν ὅπλων ὅ,τι διὰ τῶν σκευωριῶν μάτην ἠγωνίζετο ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη νὰ διαπράξῃ. Δι' ἐκτάκτου στρατολογίας προσκαλεῖ εἰς τὰ ὅπλα τοὺς 'Αλβανούς, ὑπόσχεται γέρας πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους τὰς γυναῖκας, τὰ τέκνα καὶ τὴν οὐσίαν τῶν Λευκαδίων καὶ ἐν τῇ μανίᾳ αὐτοῦ ὀμνύει καὶ τὰς γαστέρας τῶν μητέρων νὰ σχίσῃ, ἵνα μέχρις αὐτῶν τῶν ἐμβρύων προέλθῃ ἡ ἐξολόθρευσις, καὶ τὴν πόλιν ἅπασαν νὰ κατασκάψῃ, ἵνα μηδὲ λίθος ἐπὶ λίθῳ διασωθῇ. Διὸ κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἄγων πεντακισχιλίους ἱππεῖς, συντόμως ὁδεύει εἰς Περατίαν ἐπ' ἐλπίδι, αἴφνης ἐπιτιθέμενος, νὰ καταλάβῃ τὴν νῆσον.

Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν ἐξ ἀδοκήτου ἐπιστάντα κίνδυνον πάντες σχεδὸν ὑπὸ φόβου καὶ ἀθυμίας συνείχοντο, ὡς οὔτε τὰ ἐκ πολλοῦ βουλευόμενα ὑπὸ τοῦ 'Αλῆ οὔτε τὴν θηριωδίαν αὐτοῦ ἀγνοοῦντες. 'Αλλὰ κατὰ θείαν πρόνοιαν ἡ Κεντρικὴ ἀρχὴ ἐκινήθη καὶ ὁ Κόμης Μοτσενίγος διέταξε τὸν Καποδίστριαν, ἔκτακτον ἀπεσταλμένον καὶ πληρεξούσιον, νὰ μεταβῇ εἰς Λευκάδα ὅπως προνοήσῃ ὑπὲρ τῆς ὀχυρώσεως τῆς νήσου καὶ πράξῃ τὰ δέοντα εἰς ἀπόκρουσιν τῶν πολεμίων. Τοιουτοτρόπως τὸ ἁμάρτημα τοῦ Οὐσακὸφ ἐτύγχανε συγχωρήσεως καὶ ἀφέσεως παρὰ τοῦ ἀδίκως καὶ ἀναιδῶς προσβληθέντος 'Ελληνισμοῦ.

'Αφικομένου εἰς Λευκάδα τοῦ πληρεξουσίου, οἱ διασημότεροι ὁπλαρχηγοί, νοήσαντες ἅμα τῇ φωνῇ αὐτοῦ ὅτι προὔκειτο περὶ σωτηρίας οὐχὶ μικρᾶς τινος γωνίας τῆς 'Ελληνικῆς γῆς, ἀλλὰ περὶ τοῦ ὅλου, συνέρρευσαν πάντοθεν εἰς τὴν νῆσον προσφέροντες τὸ τιμαλφὲς αὐτῶν αἷμα ὑπὲρ τῆς κοινῆς πατρίδος. Οἱ πολῖται ὁπλίζονται, καὶ πένητες καὶ πλούσιοι νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐργάζονται κατασκευάζοντες χαρακώματα καὶ ἐπάλξεις. Ἔν τινι συμποσίῳ, εἰς ὃ ὁ Κόμης Καποδίστριας προσεκάλεσεν ἅπαντας τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τῆς 'Ηπείρου, ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν δένδρων, αἴφνης ἐγείρεται ἀπὸ τῆς ἕδρας αὐτοῦ καὶ ἐμπνεόμενος ἐκ τοῦ ὑπὲρ πατρίδος ἔρωτος, ἐκφέρει πρόποσιν ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Οἱ δὲ γενναῖοι ἐκεῖνοι, ἐξελκύσαντες τῶν κολεῶν τὰ ξίφη, ὤμοσαν πάντες τὸν φοβερὸν ὅρκον, ὅστις ἔμελλε μετὰ δεκατέσσαρα ἔτη νὰ πληρωθῇ.

'Ο ἐχθρὸς ἀπηύδησεν, ἀπεσύρθη. 'Αλλὰ τὶς δύναται νὰ μὴ θαυμάσῃ ἀναγινώσκων ἐν τῷ ἡμετέρῳ χαρτοφυλακείῳ τὰ διασωθέντα ἐπίσημα ἔγγραφα, τὰ μαρτυροῦντα ὑπὲρ τοῦ ἀειμνήστου Κυβερνήτου; Ἄγρυπνος καὶ δραστηριώτατος, ἠδυνήθη νὰ ἠλεκτρίσῃ τὰς ψυχὰς τῶν κατοίκων· ὀξυδερκὴς καὶ προνοητικός, ἠδυνήθη νὰ προΐδῃ τὴν μέλλουσαν μετ' ὀλίγον ἀνέγερσιν καὶ κατέβαλεν ἑπομένως πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα καὶ τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἑλληνομάχου ματαιώσῃ τὰ σχέδια καὶ ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου διασώσῃ τὰ τελευταῖα, ὡς λέγει, ἐρείπια τῆς ἀρχαίας ἡμῶν δόξης. Αὐτὴ εἶναι κατ' ἐμὲ ἡ ἐνδοξοτέρα πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἐποχή, διότι ἐν αὐτῇ διαλάμπει φαεινοτάτη ἡ 'Ελληνικὴ

αὐτοῦ ψυχὴ καὶ ἔκτοτε διατυποῦται ὁ χαρακτὴρ τοῦ μεγάλου ἀνδρός.

Δυστυχῶς ἡ ἱστορία τῶν χρόνων ἐκείνων διαμένει εἰσέτι σκοτεινὴ καὶ μόνον ἐν παρόδῳ διαμνημονεύονται τὰ τότε γενόμενα. Ἡμεῖς δὲ περιφρονοῦντες τὴν ἀνάγνωσιν τῶν πολλαχοῦ διεσπαρμένων ἀνεκδότων ἡμῶν χρονικῶν, ὑβρίζομεν τοιουτοτρόπως τὴν μνήμην ἀνδρῶν οἵτινες, τοιαῦτα ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μοχθήσαντες καὶ τοσοῦτα παθόντες, οὐδὲ τὴν ἡμέραν ηὐτύχησαν νὰ ἴδωσι τῆς προσδοκωμένης ἀπολυτρώσεως.

Ὅταν ἡ Ἑλληνικὴ νεολαία συναισθανθῇ τὴν ἀνάγκην νὰ συμπληρώσῃ πάντα τὰ κενὰ τῆς ἡμετέρας ἐθνικῆς ἱστορίας, τότε θέλει ἀναντιρρήτως ἀποδειχθῆ ἐκ τῆς δημοσιεύσεως ἐπισήμων ἐγγράφων ὅτι πρόλογος τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 εἶναι τὰ περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος γενόμενα ἐν Ἠπείρῳ καὶ ὅτι πρὸς τὸν κοινὸν καὶ μέγαν σκοπὸν οὐ μικρὸν συνέτεινε καὶ ἡ εἰς Λευκάδα ἀποστολὴ τοῦ ἀειμνήστου Κυβερνήτου, ἐλθόντος εἰς ἐπαφὴν πρὸς τοὺς μάλιστα ἐμπειροπολέμους Ἕλληνας καὶ ἐνισχύσαντες τὴν καρδίαν αὐτῶν εἰς ἐπιδίωξιν τῆς μεγάλης καὶ ἱερᾶς ἰδέας.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΑΛΗ ΠΑΣΑ ΤΕΠΕΛΕΝΛΗ ΒΙΖΗΡΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(ΕΚ ΤΟΥ ΧΑΡΤΟΦΥΛΑΚΙΟΥ ΛΕΥΚΑΔΟΣ)

1799, Ἄρτα, Μαΐου 23 [1])

Ἀπὸ τὸν Ὑψηλότατον Βιζὴρ Ἀλήπασαν Ἰωαννίνων, μουτεσαρίφην, χαιρετισμὸς καὶ εἴδησις πρὸς τοὺς ἁγιομαυρίταις. Ὅτι μαντὰμ ὁποῦ αὐτὰ τὰ δύο βασίλεια ἐγίνηκαν ἕνα καὶ εἶναι ἀγαπημένα ὡς ἀδέλφια καὶ σὰν γείτονοι ὅπου εἴμαστε καὶ ἡμεῖς διὰ κἄτι δραπέταις ὁποῦ ἦταν εἰς τοῦτα τὰ μέρη μὲ ἀφορμὴν καπιτανέων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐσκότωσα πολλοὺς καὶ τοὺς ἐκυνήγησα καὶ ἦλθαν καὶ τρυπώνουν εἰς αὐτὰ τὰ μέρη καὶ φυλάγονται καὶ πάλιν ξεβγαίνουν καὶ χαλνοῦν τὸν ραγιὰ καθὼς σᾶς γράφει καὶ ὁ ἀμηράλιος καβαλιέρης Ὀσακὼφ νὰ τοὺς διώξετε ἢ καὶ στὸ τουφέκι νὰ τοὺς βάλετε καὶ κανέναν νὰ μὴ ζυγώσητε αὐτοῦ τελείως καὶ μαντὰμ ὁποῦ τὰ δύο βασίλεια ἔγιναν ἕνα μὴν ἀρχινήσετε τὰ παλαιὰ καὶ νὰ εἰπῆτε πῶς δὲν εἶναι αὐτοῦ καὶ ἄλλαις πρόφασαις, μόνον τοὺς διώξετε χωρὶς νὰ ματαζυγόσετε κανέναν αὐτοῦ, διὰ νὰ γλυτώση ὁ κόσμος ἀπὸ τὰ κακά τους καμώματα. Σὰ γειτόνοι ὁποῦ εἴμαστε ἀγαπῶ νὰ περνοῦμε ἥσυχα καὶ γιὰ ὁποῦ στέλνω καὶ ἕνα δύο καΐκια αὐτοῦθεν νὰ φέρουν γήραις καὶ νὰ ἔχουν ἔγνοια διὰ αὐτουνοὺς τοὺς κακότροπους ἀνθρώπους καὶ μὴ βάλετε κανέναν σουμπεχὲν σὲ παραμικρὸν καὶ ἂν κάμη καὶ τίποτες χρεία αὐτουνῶν τῶν καϊκιῶν εἰς τοὺς αὐτοὺς κακοποιοὺς ἀνθρώπους νὰ τοὺς βοηθήσετε ὅσον ἠμπορεῖτε διὰ νὰ εὕρουν τὸν μπελιά τους, καθὼς σᾶς γράφει καὶ ὁ ἀμηράλιος Ὀσακὼφ καὶ ὄχι ἄλλο.

Παρὰ τοῦ Ναυαρχοῦντος
τὸν Ρωσσικὸν Αὐτοκρατορικὸν στόλον
Ἀμμηράλιου καὶ Καβ. ΟΥΣΑΚΩΦ

Πρὸς τὰς διοικήσεις καὶ δεπουτατζόνες
τῶν νήσων

Κορυφῶν, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Ἁγίας Μαύρας, Παξῶν.
Τζερύγου καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἐλευθερωθέντων
παρ' ἡμῶν ἀπὸ τοὺς Φραντζέζους.

1) Ἐτηρήθη ἡ ὀρθογραφία τῶν πρωτοτύπων.

Π Ρ Ο Τ Α Σ Ι Σ

Ὁ Κύριος Ἀλῆ Πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων εἰς τὰ γράμματά του μὲ φανερώνει ὅτι μερικοὶ αὐθάδεις ἐκ τῶν Ἀλβανῶν ἔφυγον ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Ἀλβανίας καὶ εὑρίσκονται εἰς τὰ νησία ὁποῦ ἐλευθερώσαμεν ἀπὸ τοὺς Φραντζέζους, δηλαδὴ οἱ Μπουκουβαλαῖοι, οἱ Κοντογιανναῖοι, ὁ Βλαχογιωργάκης, ὁ Σκυλοδῆμος καὶ ἄλλοι ὁποῦ ἔφυγον ἀπὸ τὴν Ἀρβανιτίαν οἱ ὁποῖοι εὑρίσκονται εἰς τὰ νησία. Ὅθεν ζητεῖ αὐτὸς νὰ τοῦ σταλθῶσιν οἱ τοιοῦτοι ἢ νὰ ἀποδιωχθῶσιν ἀπὸ τὰ Νησία. Παραγγέλω εἰς τὰς Διοικήσεις, Δεπουτατζιόνες καὶ Κουκλάβα καὶ εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τούτων τῶν νήσων ὁποῦ παρομοίους ἀνθρώπους νὰ μὴ ἤθελαν βαστοῦν κοντά τους εἰς τὰς νήσους, ἀλλὰ νὰ τοὺς ἀποδιώξωσιν ἐξ ἅπαντος. Καὶ ὅλο αὐτὸ νὰ ἐνεργηθῇ τὸ ὀγλυγορώτερον περὶ οὗ αὐστηρότητα ἐντέλλομαι.

Ἐκ τῆς Ναυαρχίδος τοῦ Ἁγίου Παύλου,
εἰς τοὺς Κορυφοὺς τοῦ 17 Μαΐου 1799.

ΑΜΜΗΡΑΛΙΟΣ ΟΥΖΑΚΩΦ

Μηχαλίτζι, 28 Ἀπριλίου 1800.

Εὐγενέστατοι ἄρχοντες ἁγιομαύρας μετὰ τὸν μετὰ πόθου χαιρετισμὸν σᾶς φανερώνω ὅτι ἦλθα καὶ ἐγὼ ἐδῶ διὰ νὰ μπαρκαρίσω τὸ ἀσκέρι διὰ τὸ Μισῆρι καὶ εἶμαι ἐδῶ εἰς τὰ τζηφλήκια μου ἀκόμη σήμερον καὶ αὔριον φεύγω καὶ ἐδῶ ὁποῦ ἦλθα ἔκραξα καὶ τοὺς ἀνθρώπους μου ὁποῦ μὲ γράφεταν καθημερινὰ σιναέτια ἀπὸ αὐτουνοὺς ὁποῦ σᾶς πειράζουν καὶ σᾶς ᾽γγίζουν καὶ τοὺς ἐπαρουσίασα ἐμπροστά μου, καὶ ἐγὼ τώρα ἐβεβαιώθηκα καλήτερα διὰ τοὺς κλέφτες ὁποῦ εἶναι, καὶ σὰν νὰ βγαίνουν ἀπὸ ἕνας ἕνας νὰ ξετρυπώνουν καὶ νὰ ρίχνωνται πέραν νὰ ᾽γγίζουν καὶ πάλιν νὰ φεύγουν καὶ νὰ ἔρχωνται νὰ τρυπώνουν αὐτοῦ. Χελμπετὲ καὶ οἱ ἄνθρωποί μου ἐκεῖ εἰς τὴν ἄκρην κάτι θελὰ φυλάξουν καὶ νὰ βαρέσουν τοὺς κακούς, καὶ μὲ αὐτὰ εὑρίσκετε αἰτίαν καὶ ἐρίξετε ὅλους τοὺς μπεχανέδες ἐπάνω εἰς τοὺς ἀνθρώπους μου χωρὶς νὰ ἔχουν κανένα φταίξιμο. Γιὰ τοῦτο ὁποῦ σᾶς στέλνω καὶ τὸ παρὸν φιλικὸν σὰν γείτονες ὁποῦ ἥμαστε νὰ ἀπερνοῦμε καλὰ καὶ ἥσυχα καθὼς τὸ ἐπιθυμῶ ἐξ ὅλης μου τῆς καρδίας. Ἐλᾶτε καὶ δώσετε τὸ νιζάμι αὐτῶν τῶν Κλεφτῶν ὅτι ἡμεῖς δὲν ἥμαστε σημερινοὶ καὶ διὰ πρὸς ὥρας, ἡμεῖς ἥμαστε γιὰ πάντα. Ἐγὼ ἔχω σπήτια ἐδῶ, ἔχω ὅλην τὴν δουλειά μου καὶ θέλω καὶ ἀγαπῶ νὰ ἀπερνοῦμεν καλὰ καὶ ἥσυχα σὰν γείτονες ποῦ ἥμαστε καὶ δόσετε τὸ νιζάμι αὐτὸ καθὼς πρέπει διὰ νὰ ἡσυχάση ὁ τόπος, καὶ ὅποιος θελήσει ἀπὸ αὐτουνοὺς τοὺς κλέφτας ἂς ρίξῃ τὴν φαμίλιαν του ἐδῶθεν στὸν τόπον μου νὰ κάτσῃ ὡς ραγιᾶς καὶ νὰ τὸν ξέρω κ᾽ ἐγὼ ὡς ραγιὰν καὶ ὅσοι δὲν θελήσουν νὰ λάβουν ἐκεῖνο ποὺ τοὺς πρέπει καὶ ἂν θέλετε καὶ ἀγαπᾶτε σὰν γείτονες ὁποῦ ἥμαστε διὰ νὰ ἀπερνοῦμεν καλὰ καὶ ἥσυχα ἐλᾶτε καὶ δώσετε τὸ νιζάμι αὐτὸ ἕως ὁποῦ εἶμαι καὶ ἐγὼ ἐδῶ, ὄχι καὶ δὲν θέλετε πάλιν νοικοκυραῖοι εἶστε καὶ τίποτες μπεχανέδες καὶ πρόφασαις μὴν μοῦ εὑρεῖτε. Ὅτι καὶ ἐγὼ προσταγμένος εἶμαι ἀπὸ τὸ βασιλέα μου διὰ νὰ σᾶς ἀπαντῶ καὶ ἔγνοιαν νὰ ἔχω νὰ μὴν ᾽γγηχθῆτε σὲ παραμικρὸν καὶ νὰ ἀπερνοῦμεν καλὰ καὶ εἰρηνικὰ σὰν σημοτινοὶ γείτονες ὁποῦ εἴμαστε ὅμως καὶ οἱ ἄνθρωποί μας ὁποῦ στέκονται ἐκεῖ διὰ τὴν φύλαξιν τῶν κλεφτῶν στέκονται καὶ ὅταν νὰ βλέπουν τοὺς κλέφτας νὰ ξετρυπώνουν ἀπὸ αὐτοῦ καὶ νὰ βαροῦν καὶ

νὰ κάνουν τόσα κακὰ στὸν κόσμο, καὶ πάλιν νὰ βλέπουν ὁποῦ νὰ ἔρχωνται καὶ νὰ τρυπόνουν χελμπετὲ ἐκείνην τὴν τρύπα ὅπου τρυπώνουν θελὰ τὴν φυλάξουν πῶς ἀλλέως ἠμποροῦν νὰ κάμουν. Ἂν ἀγαπᾶτε στήλετέ το καὶ τὸ παρὸν γράμμα μου καὶ εἰς τοὺς μεγαλήτερούς σας νὰ βεβαιωθοῦν καὶ ἂν ἀγαπᾶτε δώσετε τὸ νιζάμι τώρα ὁποῦ εἶμαι καὶ ἐγὼ ἐδῶ καὶ πάλιν νοικοκυραῖοι εἶστε καὶ θεόθεν ὑγειαίνετε.

1801, Ὀκτ. 30, Ἰωάννινα.

Πρὸς τοὺς εὐγενεῖς καὶ περιποθήτους μας φίλους Προέδρους καὶ Κυβερνήτας Ἁγίας Μαύρας, χαιρετισμοὺς φιλικούς.

Πολλάκις σᾶς ἐγράψαμεν δίδοντές σας σημεῖα τῆς ἐπιθυμίας ὁποῦ ἔχομεν εἰς τὸ νὰ φυλάττεται μεταξὺ τῶν δύο μερῶν μας ἡ ἀπαιτουμένη ἀμοιβαία εἰρήνη, ὁμόνοια καὶ ἀγάπη ὁποῦ αὐτὸ εἶναι τὸ θέλημα τοῦ κραταιοτάτου Βασιλέως μας. Ἄλλαις τόσαις καὶ περισσότεραις φοραῖς ἐζητήσαμεν ἐκδίκησιν ἐναντίον αὐτῶν τῶν ζωρμπάδων καὶ κακῶν ἀνθρώπων ὁποῦ πάντοτε ἔχουν προξενήσει πολλὰς καὶ διαφόρους ζημίας εἰς τοὺς τόπους μας καὶ εἰς τοὺς βασιλικοὺς ραγιάδες μὲ ἁρπαγὰς τῶν ὑπαρχόντων τους, μὲ φόνους καὶ οὐκ ὀλίγας ἄλλας καταδρομάς. Καὶ ὅταν κατατρέχωνται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μας εὑρίσκουν τὸ καταφύγιόν τους καὶ τὴν ἀπάντησίν τους εἰς τὰ νησιά σας καὶ φυλάγονται φανερὰ καὶ ποτὲ δὲν ἠθελήσατε νὰ τὸ βάλετε εἰς πρᾶξιν. Ζήτημα ὁποῦ κατὰ πάντα λόγον εἶναι δικαιότατον καὶ τὸ πρῶτον ἀπὸ ἐκεῖνα ὁποῦ συσταίνουν καὶ στεραιώνουν τὴν ὁμόνοιαν τῶν δύο μερῶν μας. Ἀφοῦ τοιοῦτοι σκιάδες καὶ κακοὶ ἄνθρωποι ἔχουν τὰς φωλεάς των μέσα εἰς τοὺς τόπους σας, καὶ ὅταν θέλουν ἐβγαίνουν εἰς τοὺς ἰδικούς μας κατατρέχουν, ἁρπάζουν, καίουν, φονεύουν καὶ κατασκορποῦν τοὺς βασιλικοὺς ραγιάδες καὶ πάλιν αὐτοῦ γηρίζουν καὶ φυλάγονται. Ἡμεῖς νὰ φωνάζωμεν κατὰ τῶν τοιούτων καὶ κανεὶς νὰ μὴ μᾶς ἀκούῃ τοῦτο εἶναι ἕνα πρᾶγμα ὁποῦ δὲν συνάζει ἄλλο συμπέρασμα παρὰ ὅτι οἱ ἴδιοι τοὺς δέχεσθε καὶ τοὺς ἀπαντᾶτε. Εἰς τοὺς ραγιάδες μας τὸ κακὸν ἀπὸ αὐτοὺς πηγαίνει αὐξάνοντας. Λοιπὸν τί φιλία καὶ εἰρήνη θὰ εἶναι ἀνάμεσόν μας. Δὲν ἔμεινε πλέον ἄλλο νὰ σᾶς γράψωμεν καὶ πρέπει νὰ πιασθοῦν ὅλοι αὐτοὶ οἱ κακοὶ ἄνθρωποι καὶ σκιάδες ὁποῦ φανερὰ εἶναι αὐτοῦ φυλαγμένοι καὶ ἀπαντημένοι καὶ μάλιστα ὁποῦ αὐτοὶ ἐξ ἀρχῆς εἰς τοὺς βασιλικοὺς τόπους γεννημένοι καὶ ἀναθρεμμένοι καὶ διὰ τὰς κακάς των πράξεις διωγμένοι καὶ φυγάδες εἰς τὰ μέρη σας. Καὶ νὰ σταλοῦν εἰς χεῖρας τῶν ἀνθρώπων μας νὰ δώσουν ἀπολογίαν δι' ὅσας ζημίας ἔπραξαν εἰς τοὺς τόπους μας καὶ νὰ παιδευθοῦν εἰς παράδειγμα καὶ ἄλλων τοιούτων, ἢ ἀνάγκη εἶναι νὰ ἐμποδισθῇ ἡ εἰς τοὺς τόπους μας διάβασις τῶν νησιωτῶν διὰ οὐδεμίαν δούλευσιν. Ἐπειδὴ αὐτοὶ εἶναι ὁποῦ δουλεύουν τὰς προδοσίας τῶν ραγιάδων μας εἰς τοὺς ζωρμπάδες αὐτοὺς ὁποῦ θὰ εἰπεῖ γίνονται αἴτιοι νὰ δοκιμάζῃ ὁ τόπος μας τόσα κακά. Ὁμολογοῦμεν καὶ ἠμποροῦμεν νὰ τὸ δείξωμεν καὶ ἐμπράκτως ὅτι πάντοτε ἀγαπήσαμεν καὶ ἀγαποῦμεν εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν ἀναμεταξὺ τῶν δύο μερῶν· τὸ κακὸν ὅμως ὑπερπερίσευσεν ἀπὸ τὴν ἀμέλειαν καὶ ἀδιαφορίαν σας, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ σιωπήσωμεν πλέον. Ἐπειδὴ ἔχομεν καὶ ἡμεῖς μεγαλήτερους ὁποῦ μᾶς ζητοῦν λόγον δι' ὅλα ἐκεῖνα ὁποῦ συντείνουν εἰς σύστασιν καὶ φθορὰν τῶν βασιλικῶν τόπων καὶ ραγιάδων ὁποῦ ἐμπιστεύονται εἰς τὴν κυβέρνησίν μας: τῶν ὁποίων τὰ δίκαια παράπονα ἄμποτε νὰ σύρουν τὴν διόρθωσιν

εἰς τὸν τρόπον ὁποῦ νὰ ἦναι ἀρεστὸς εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τοὺς μεγαλητεροὺς μας.

22 Ἀπριλίου, 1802, π. Ἰωάννινα.

Πρὸς τοὺς εἰλικρινεῖς καὶ ἀγαπητούς μας φίλους Προέδρους Ἁγίας Μαύρας χαιρετισμὸς φιλικὸς καὶ εἰδοποίησις ὅτι οἱ κλεπτοκατζηκογιανναῖοι καὶ ἄλλοι παρόμοιοί των κακότροποι ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι εὑρίσκονται εἰς τοὺς τόπους μας, μὴ εὐχαριστούμενοι εἰς τὰ ὅσα κακὰ καὶ ζημίας ἐπροξένησαν εἰς τοὺς τόπους τοὺς βασιλικοὺς καὶ τοὺς τζηφλικιώτας μου μὲ τὰ ληστρικά των κινήματα, αὐτοὶ μόνοι ἔκραξαν εἰς τὴν συντροφίαν τους καὶ ἄλλους ὁμογνώμονές των τούρκους, καθὼς τὸν Σεργιὰν μοῦρτον, παλαιὸν κλέπτην καὶ ζορμπάν, ὁ ὁποῖος καθὼς ἐμάθαμεν ἑτοιμάζεται νὰ ἀπεράσῃ ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Τζαμουριᾶς διὰ θαλάσσης καὶ ἴσως καὶ νὰ ἀπέρασεν, ἐπὶ σκοπῷ διὰ νὰ ἐνταμωθοῦν καὶ νὰ ἐφορμήσουν εἰς τὸ Ξερόμερον, ὁποῦ εἶναι μουκατὰς τοῦ Ἰσούφαγα βάλτη κεχαγιασὴ καὶ ὅπου ἀλλοῦ ἠμπορέσουν εἰς τοὺς τόπους τοὺς βασιλικοὺς διὰ νὰ ἁρπάσουν καὶ ξεσκίσουν, νὰ κάψουν, νὰ φονεύσουν καὶ νὰ κάμουν ὅσα ἡ κακία τους τοὺς διδάξῃ καὶ ἠμπορέσουν. Εἰς παρομοίας περιστάσεις δὲν πρέπει νὰ προσμείνετε παρακίνησι, ἀλλὰ νὰ προλαμβάνετε τὸ κακὸ διὰ νὰ μὴ φθάσῃ εἰς ἐκεῖνον τὸν βαθμὸν ὁποῦ νὰ ἀποκατασταίνεται ἀδιόρθωτον. Τούτη εἶναι ἡ αἰτία ὁποῦ μᾶς ἀναγκάζει νὰ φωνάζωμεν πάντοτε διὰ τὸν ἐξοστρακισμὸν τοιούτων κακοποιῶν ἀνθρώπων καὶ διὰ τίποτε δὲν τὸ μετρᾶτε. Σᾶς λέγω ὅμως ὅτι ἀνίσως, ὃ μὴ γένοιτο, ἤθελε ἀπεράσει ὁ εἰρημένος Τοῦρκος Σεργιὰν μοῦρτος μὲ τοὺς ὀπαδούς του καὶ σμήξει μὲ τοὺς Κατζηκογιανναίους καὶ ἐπιλοίπους κλέπτας ὁποῦ τοὺς ἐκόλησαν αὐτοῦθες, ἔχουν νὰ προξενήσουν πολλὰ κακὰ καὶ ζημίας εἰς τοὺς τόπους μας καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ ἀμέλειαν ἰδικήν σας, θὰ πέσῃ τὸ βάρος ἐπάνω σας.

Λοιπὸν χωρὶς νὰ ἀναβάλετε τὸν καιρὸν νὰ παραγγείλετε καὶ νὰ φοβερίσετε τοὺς νησιώτας καΐκτζίδες ὁποῦ ὄχι μόνον νὰ μὴ ἐμβάσουν εἰς τὰ καΐκια τους τοιούτους, ἀλλὰ μάλιστα νὰ τριγυρίζουν ἐπάνω κάτω καὶ φυλάττουν μὲ προσοχὴν ὁποῦ καὶ εἰς ἄλλα καΐκια ἂν τοὺς ἀπαντήσουν νὰ τοὺς βαρέσουν, νὰ τοὺς καταδιώξουν καὶ νὰ μὴ ἀφήσουν νὰ ἀπεράσῃ κανένας ἀπὸ αὐτούς. Σᾶς εἶπα ὅτι τὸ κατόρθωμα ὁποῦ ἔχουν σκοπὸν νὰ κάμουν, εἶναι ὀλέθριον διὰ τοὺς τόπους καὶ ραγιάδες τοὺς βασιλικούς, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ πάρετε τὰ μέτρα σας καὶ κάμετε τὴν ἀναγκαίαν προφύλαξιν καὶ ἀπάντησιν εἰς τὸν τρόπον ὁποῦ σᾶς γράφω καὶ μίαν ὥραν προτήτερα, καὶ νὰ ἔχω ἀπόκρισίν σας. Θεόθεν δὲ ἔσεσθε ὑγειαίνοντες.

(Τ.Γ.) Αὐτοῦ ὁποῦ ἔστειλα καὶ τὸν πρῶτον μου καπετάνον Ἀχμὲτ μπέην διὰ νὰ φυλάξῃ τὰ νερὰ διὰ αὐτὴν τὴν αἰτίαν καὶ ὅπως κάμνει χρείαν διὰ αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν. Ἔτζι νὰ ἀκολουθήσετε καὶ νὰ τοῦ βοηθήσετε εἰς ὅ,τι χρείαν λάβῃ.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΟΥ ΚΟΜΗΤΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΝ ΛΕΥΚΑΔΙ ΕΠΑΡΧΟΝ

(ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ)

ΔΙΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΡΜΑΤΩΛΟΥΣ

Οἱ ἐθελονταὶ ἁρματωλοί, οἱ κ λ έ φ τ α ι ἐπικαλούμενοι, ὑπῆρξαν ἀείποτε πρὸς μὲν τὴν Λευκάδα ἀνησυχίας θέμα, πρὸς δὲ τὸν Ἰωαννίνων σατράπην ἀφορμὴ εἰς ἀδιαλείπτους καθ' ἡμῶν διωγμούς.

Οἱ ἀνδρεῖοι οὗτοι, θύματα τῆς ἀγωγῆς αὐτῶν καὶ τῶν περιστάσεων, παρέσχον πρὸς τὴν πολιτείαν διαπρεπεῖς ἐπὶ τοῦ πολέμου καὶ οὐσιώδεις ὑπηρεσίας, οὐ μόνον τὰ πρὸς ἄμυναν ἀναγκαιότατα προμηθεύοντες εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τὰς μεγάλας τοῦ σατράπου δυνάμεις δι' εὐτόλμων ἐπιδρομῶν ἀπελαύνοντες ἀπὸ τῶν προσχώρων τῆς νήσου μερῶν. Διὸ καὶ ὀφείλεται πρὸς αὐτοὺς παρ' ἡμῶν εὐγνωμοσύνη, καὶ εὐγνωμοσύνη οὐχὶ διὰ λόγων, ἀλλὰ δι' ἔργων δηλωτέα.

Καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους δὲ τοὺς ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ τῶν Ρώσσων ὑπηρεσίᾳ, ὡς ὑπερασπίσαντας ἤδη ἡμᾶς καὶ δυναμένους ἔτι νὰ ὑπερασπίσωσι καὶ ταῦτα ἐπ' οὐδεμιᾷ ἑτέρᾳ παρ' ἡμῶν ἀξιώσει πλὴν τῆς φιλοξενίας, ὀφείλομεν ὡσαύτως ἅμα μὲν εὐχαριστίαν, ἅμα δὲ ἀνασκοπὴν ἀνάλογον πρὸς ἃς παρέσχον καὶ ἃς μέλλουσιν ἔτι νὰ παράσχωσιν ὑπηρεσίας.

Πρὸς τοὺς ξένους τούτους, τοὺς νῦν ἐν Ἁγίᾳ Μαύρᾳ εἰς ὑπεράσπισιν τῆς νήσου ἐν ὅπλοις διατελοῦντας, ἡ κυβέρνησις ὀφείλει νὰ ρυθμίζῃ τὴν διαγωγὴν αὐτῆς, ἔχουσα πρὸ ὀφθαλμῶν δύο, τὰς ἑξῆς ὁδηγίας. Πρῶτον μὲν ἐκείνην, εἰς ἣν καὶ ἠκολούθησε μέχρι τοῦδε, προθυμουμένη νὰ δείξῃ πρὸς τοὺς ἀνδρείους τούτους ὅτι ἀπολαύουσιν ἤδη τῆς παρ' αὐτῆς εὐνοίας καὶ ὅτι διὰ τοῦ μέσου τούτου δύνανται καὶ τὴν ἑαυτῶν τύχην νὰ συνάψωσι μετὰ τῆς ἡμετέρας καὶ πατρίδα νὰ ἔχωσι χριστεπώνυμον καὶ ἐλευθέραν. Ἔπειτα δὲ τὴν προσπάθειαν τοῦ νὰ δείξῃ πρὸς αὐτοὺς ὅτι ἡ περὶ τὴν προστασίαν τοῦ κράτους ἡμῶν μεταβολὴ οὐδεμίαν ἐπιφέρει ἀλλοίωσιν εἰς τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ὑπὲρ αὐτῶν μερίμνας ἡμῶν.

Τούτων δὲ τῶν δύο τεθέντων ὡς σταθερῶν πρὸς τὰς ἡμετέρας διευθύνσεις ὁδηγιῶν, ἀκολουθοῦσι κατὰ συνέπειαν αἱ ἑξῆς κυβερνητικαὶ ἀρχαί:

α') Ἐὰν ξενίαν καὶ ὑποδοχὴν φιλόφρονα εὗρον μέχρι τοῦδε παρ' ἡμῖν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, γενναιοτέραν ξενίαν καὶ ὑποδοχὴν πρέπει νὰ εὕρωσι καὶ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, ἕως οὗ περὶ τῆς τύχης αὐτῶν ἀποφασίσῃ ἡ ἀρχή, ἡ μέλλουσα νὰ ἔχῃ τοιοῦτον δικαίωμα.

Δὲν ἀρκεῖ ὅμως ἡ φιλοξενία τῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ προσαπαιτεῖται καὶ ἡ τῶν πολιτῶν ἁπάντων· διὸ καὶ ὑπεύθυνος καθίσταται ἡ ἀρχή, ἐὰν τῶν ἰδιωτῶν ἕκαστοι δὲν μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα αὐτῆς.

Εἰς τρία δὲ οὐσιωδέστατα ἀντικείμενα ἀνάγεται ἡ παρὰ τῆς κυβερνήσεως πρὸς τοὺς ἄνδρας τούτους φιλοξενία καὶ ὑποδοχή, τουτέστιν εἰς τὴν ἑτοίμην

τῆς δικαιοσύνης διαχείρισιν, τὸ παρεχόμενον αὐτοῖς ἄσυλον καὶ τὴν κατὰ λόγον ἐπιεικοῦς μισθώσεως διατροφήν.

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον κατορθοῦται ὑπερβαλλομένης πάσης τακτικῆς διεξαγωγῆς καὶ πάσης ἀπὸ τῶν δικανικῶν τεχνασμάτων ἀηδοῦς βραδύτητος· τὸ δὲ δεύτερον καὶ τρίτον, ἐπιτηροῦντος ἐμφανῶς τοῦ δημοσίου ὀφθαλμοῦ, ἵνα μὴ ἀπληστίας ἕνεκεν ἢ ἀνέσεως χάριν καὶ ὠφελείας ἰδιαιτέρας ἐπιλίπῃ ἐν πράγματι τὸ ἄσυλον καὶ ἡ διατροφή, ἢ λίαν βαρύτιμος ἀποβῇ ἡ τούτων ἀπόληψις.

Τοιούτους περὶ τῶν εἰρημένων Ἑλλήνων πολιτικοὺς ἀναλογισμοὺς οὐδεὶς δύναται ν' ἀπαιτήσῃ παρ' ἰδιωτῶν· ἀλλ' ἀρκεῖ ἡ σύμπραξις τούτων μετὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ τὸ πρὸς τὴν θέλησιν αὐτῆς σέβας. Ὥστε ἀμφότεροι οἱ σκοποὶ καθίστανται ἐφικτοὶ ὅταν θέλῃ μὲν ἡ κυβέρνησις, θέλῃ δὲ σταθερῶς καὶ ἀνενδοιάστως.

β΄) Ἕτερον δὲ οὐχ ἧττον μέγα καθῆκον ἔχει ἡ κυβέρνησις καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ ὑπηρεσίᾳ διατελοῦντας, τὴν ἑτοίμην δηλαδὴ χορηγίαν τῶν κεφαλαίων τῶν λόγῳ δανείου αἰτουμένων παρὰ τῆς Ρωσσικῆς ὁπλαρχίας εἰς μισθοδοσίαν αὐτῶν. Καὶ συνήθως μὲν ἡ γενικὴ κυβέρνησις προνοεῖ περὶ τούτου, ἀλλὰ δὲν πρέπει εἰς μόνην τὴν πρόνοιαν ταύτην ν' ἀνατεθῇ ὁλοσχερῶς πρᾶγμα, εἰς ὃ καὶ τοῦ δημοσίου ἡ ἀξιοπρέπεια ἐνέχεται κατ' εὐθεῖαν καὶ τῆς νήσου ἅμα ἡ ἡσυχία καὶ ἡ ἀσφάλεια, ἐν ὅσῳ, ὁ μὲν ἐχθρὸς διασώζει τὰς αὐτὰς καθ' ἡμῶν ἐπιθετικὰς δυνάμεις, ἡμεῖς δὲ ὀφείλομεν ν' ἀποκρούσωμεν τὰς προσβολάς.

Διὸ μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ πλείονος σταθερότητος ἀφεκτέον παντὸς μὴ σφόδρα κατεπείγοντος ἀναλώματος (ὅπερ καὶ θέλω ἐξηγήσῃ), ἵνα ὑπάρχῃ πάντοτε ἐν τῷ ταμείῳ ποσὸν δυνάμενον καὶ εἰς τὰς χρείας αὐτῶν νὰ ἐπαρκέσῃ καὶ τὴν ὑπόληψιν παρ' αὐτοῖς νὰ διεγείρῃ τοῦ δημοσίου ὀνόματος καὶ τῶν προσόδων ἡμῶν.

γ΄) Ἐὰν οἱ ἁρματωλοὶ οἱ νῦν ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ χώρᾳ διατελοῦντες ἐπανέλθωσιν, ὡς εἶναι ἐνδεχόμενον, εἰς τὴν ἡμετέραν, περιττὸν ἀποβαίνει νὰ ἐπαναλάβωμεν περὶ αὐτῶν τὰ μέχρι τοῦδε περὶ τῶν ἄλλων εἰρημένα, ἅτινα πρέπει νὰ εἶναι κοινὰ καὶ πρὸς τούτους.

Γινώσκοντες τὰς ἀρχάς, καθ' ἃς ἡ σεβαστὴ τῆς Ρωσσίας αὐλὴ ἐθεώρησε καὶ περιέθαλψε τοὺς ἄνδρας τούτους ὀφείλομεν ἅμα μὲν νὰ συναισθανώμεθα πάντοτε ὅσα καὶ οἷα ἔχομεν πρὸς αὐτοὺς τὰ καθήκοντα, ἅμα δὲ τὴν θέσιν αὐτῶν οἰκείαν ὑπολαμβάνοντες, νὰ κρίνωμεν ἀποχρώντως ἐκεῖνο, ὅπερ ἡμεῖς αὐτοὶ ἠθέλομεν ἐπιθυμήσῃ παρ' ἄλλων ἐχόντων κοινὰς πρὸς ἡμᾶς πάσας τὰς περιστάσεις. Ἄδηλον δὲ ὑπὸ τίνας οἰωνοὺς ἡ πολιτεία αὕτη τῶν ἁρματωλῶν μέλλει νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἐὰν ἡ προστασία ἡ πρὸς τοὺς Ἰονίους λαοὺς ἐπινεμομένη θελήσῃ, ὡς ἐλλόγως ἐλπίζεται, νὰ ἐκτείνῃ τὰς μεγάλας αὐτῆς ἀγαθοεργίας καὶ εἰς ταῦτα τῆς Ἑλληνικῆς ἀνδρείας τὰ μόνα καὶ γνήσια λείψανα.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἡ ἐν τῇδε τῇ νήσῳ κυβέρνησις, ὡς ὑπὲρ πάντα ἄλλον οὖσα ἐν ἐπαφῇ πρὸς τοὺς ἀνδρείους τούτους, ἤθελεν εἶσθαι ὑπεύθυνος πρὸς τὰς δύο σεβαστὰς τῆς Ρωσσίας καὶ Γαλλίας αὐτοκρατορικὰς αὐλάς, ἐὰν δὲν ἐσπούδαζε παντὶ τρόπῳ νὰ ρυθμίσῃ τὴν ἑαυτῆς διαγωγὴν πρὸς τὰς μέχρι τοῦδε ἐκτεθείσας ἀρχὰς καὶ πρὸς τοὺς κανόνας, οὓς ἐγὼ ἐπιπολαίως διέγραψα, ἐπιτροχάδην διεξελθὼν τὴν σπουδαίαν ταύτην ὑπόθεσιν.

Ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ ἐκτάκτου ἐπιτετραμμένου.

Ἐν Ἁγίᾳ Μαύρᾳ τῇ 6 Αὐγούστου 1807, ἔ. π.

Ὁ ἔκτακτος ἀπεσταλμένος
ΚΟΜ. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΔΙΑΣΗΜΟΤΕΡΩΝ ΑΡΜΑΤΩΛΩΝ
Μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται καί τινες Σουλιῶται

Κατσαντώνης καὶ ἀδελφὸς
Λεπενιώτης
Φῶτος Τζαβέλλας
Κίτσος Βότσαρης
Χρῆστος Καλόγερος
Δράκος Γρίβας
Περρεβὸς
Νότης Βότσαρης
Νάστος Ζέρβας
Τζίμας Ζέρβας
Κώστας Κορμόβας
Κουρούπης
Δαγκλῆς
Καλόγερος
Κώστας Δεσπότης
Κώστας Στράτος
Γιῶργος Στράτος
Μίτσος Κοντογιάννης
Γιῶργος Κοντογιάννης
Γιάννης Μπουκουβάλης
Γιάννης Κωλοβελώνης
Γιῶργος Γρίβας
Ἀποστόλης Λεβεντάκης
Χρῆστος Θωμᾶς
Γιάννης Γκούστης
Κόγκας
Κατσιμπέλης
Τζίμας Νάστος
Παντούλας
Διαμαντῆς Τζίμας
Τζόνιος
Κώστας Ἀποστόλης
Χαρμούρας
Κουτσουκόπουλος

Ἕκαστος τῶν ἀρχηγῶν τούτων ἢ τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῶν ἠκολουθεῖτο πάντοτε ἀπὸ τὰ παλληκάρια καὶ πρωτοπαλλήκαρά του, ἄλλως πως τὸν ταϊφά του, ἄνδρας δεδοκιμασμένους εἰς πᾶν εἶδος κακουχίας καὶ ἱκανοὺς νὰ πυρπολήσωσι βασίλειον ἀκέραιον. Ἀλλὰ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου δὲν εἶχε φθάσει καὶ οἱ εὔκαρποι οὗτοι σπόροι δὲν ἦτο πεπρωμένον νὰ φυτρώσωσιν ἀκόμη.

Ο ΣΕΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΛΕΥΚΑΔΟΣ

Ἐν Λευκάδι τῇ 4 Ἰανουαρίου 1870 [1])

Φίλτατε Τιμολέων.

Ἂν ἦνε δυνατόν, ὅστις ἔπαθεν ὑπὸ κεραυνοβόλου ἀποπληξίας καὶ θαυμασίως διεσώθη, νὰ περιγράψῃ τὰς λεπτομερείας τῆς θανασίμου προσβολῆς ἥτις τὸν ἐμηδένισε, τόσον δύναμαι καὶ ἐγὼ νὰ περιγράψω τὸ φοβερὸν φαινόμενον ὅπερ ἐν διαστήματι ὀλίγων δευτερολέπτων κατέστρεψε τὴν προσφιλῆ μου Λευκάδα. Καὶ ὅμως κατὰ τὴν ὥραν τοῦ σεισμοῦ εὑρέθην ἔξυπνος καὶ ἡ εἰκὼν καὶ τὸ προαίσθημα μιᾶς ἀγνώστου ἀλλ' ἐπικειμένης συμφορᾶς ἀμυδρῶς πως περιεστρέφετο ἐν τῇ φαντασίᾳ μου καὶ ἐπιμόνως ἀπεμάκρυνε τὸν ὕπνον ἀπὸ τῶν βλεφάρων μου. Ἀκατανόητος νευρικὴ ἀνησυχία μὲ ἐβασάνισε καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν νύκτα· μὴ δυνάμενος δὲ πλέον νὰ μένω ἐπὶ τῆς κλίνης μου, ἀπεφάσισα νὰ ἐγερθῶ καὶ νὰ ἐξέλθω εἰς κυνηγεσίαν. Παρατηρήσας τότε τὸ χρονόμετρόν μου εἶδον ὅτι ἐσημείωνε ἀκριβῶς 5 ὥρας καὶ 12 λεπτά.

Καὶ ἰδοὺ ἐπέρχεται ὁ πρῶτος κλονισμός, χωρὶς νὰ τὸν προαναγγείλῃ οὐδεμία βοὴ ὑποχθόνιος. Ὑπῆρξε δὲ τόσον βίαιος ὥστε μὲ ἐσφενδόνισε κατὰ γῆς. Προσεπάθησα νὰ ἐγερθῶ καὶ ἀπειράκις ἀπεπειράθην νὰ δράμω εἰς βοήθειαν τῆς συζύγου καὶ τοῦ τέκνου μου, ὧν ἤκουον τὰς οἰμωγὰς ἐν τοῖς παρακειμένοις δωματίοις, ἀλλ' ὁ κυματισμὸς τοῦ ἐδάφους ἦτο τοιοῦτος ὥστε δὲν κατώρθωσα νὰ στηριχθῶ ἐπὶ τῶν ποδῶν μου. Ἄλλως τε τὸ σκότος ἦτο βαθύτατον, διότι ἐκ μιᾶς εἶχον σβεσθῇ ἅπασαι αἱ νυκτεριναὶ λυχνίαι καὶ μόλις μετὰ πολλὴν ὥραν καὶ μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας εὕρομεν ὀλίγον φῶς καὶ εἴδομεν ὁ εἷς τὸν ἄλλον.

Ἔθλιβα ἐπὶ τῆς ἀγκάλης μου τὴν σύζυγον καὶ τὸ τέκνον μου, ἔβλεπα ὠχρούς, τρέμοντας, καθημαγμένους ἐνώπιόν μου τοὺς συγγενεῖς, τοὺς οἰκείους καὶ μοὶ ἐφαίνετο ὄνειρον ἡ ἐκ τοῦ τάφου ἐπάνοδος τόσων προσφιλῶν ὄντων.

Τότε ἐπρόβαλα εἰς ἓν τῶν παραθύρων τοῦ οἴκου μου καὶ ἤκουσα ὡς μίαν βοήν, ὡς ἕνα μυκηθμὸν ἐξερχόμενον ταὐτοχρόνως ἀπὸ τὰ σπλάγχνα λαοῦ ψυχορραγοῦντος. Δὲν ἐπίστευα ποτὲ ὅτι τοιοῦτος θρῆνος, τοιοῦτος ὀλοφυρμὸς ἐδύνατο νὰ κυοφορηθῇ ἐντὸς ἀνθρωπίνων στέρνων χωρὶς νὰ τὰ διαρρήξῃ. Τρόμος, ἐλπίδες, ἀγρία χαρά, ἀπροσδόκητοι συναντήσεις, νεκρικὰ φιλήματα, ἀπερίγραπτον ἄλγος, τὰ πάντα περιεῖχεν ἡ φοβερὰ καὶ ἀκατονόμαστος ἐκείνη βοή. Ἠσθάνθην, φίλτατε Τιμολέων, ὅτι ἡ καρδία μου συνετρίβετο καὶ ὅτι αἱ διανοητικαί

---

1) Ἡ περιγραφὴ αὐτὴ τοῦ σεισμοῦ τῆς Λευκάδος (16 Δεκεμβρίου 1869) δημοσιεύθηκε στὸν «Αἰῶνα» (φύλ. 2525) τοῦ Τιμ. Φιλήμονος. Ἡ ἀνακοίνωση ἔγινε ἀπὸ τὸν Κ. Καιροφύλα.

μου δυνάμεις ἔμενον ἀδρανεῖς καὶ παράλυτοι. Ὁ κόσμος ἔτρεχεν ἄνω κάτω. Ἠκούοντο καθ' ὁδὸν διάλογοι διακεκομμένοι... Ἀνεφέροντο ὀνόματα προσφιλῆ καὶ μεταξὺ τούτων ἔκρουσε τὴν ἀκοήν μου τὸ τοῦ φίλου Ἀχιλλέως Τάργα. Μόλις πρὸ πέντε ὡρῶν συνδιελέγετο μετ' ἐμοῦ... Τεμάχιον τοίχου ὑπερμέγεθες ἔπεσεν ἐπὶ τῆς κλίνης του, ἐβύθισε τὸ πάτωμα καὶ τὸν συνέθλασε... Τί κρῖμα!...

Ὁ σεισμὸς διήρκεσε περίπου 15 δευτερόλεπτα. Δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ ὁρίσῃ τις ἀκριβῶς τὴν διάρκειάν του· ἀλλ' ἀφοῦ ἐπανέλαβα πολλάκις τὰς κινήσεις ἃς ὑπέστην ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκδηλώσεως τοῦ φαινομένου μέχρι τοῦ τελευταίου κλονισμοῦ εὗρον σχεδὸν πάντοτε τὸ αὐτὸ ἐξαγόμενον. Αἱ πρῶται δονήσεις ὑπῆρξαν ὁριζόντιοι, αἱ τελευταῖαι κυκλοειδεῖς ἢ μᾶλλον στροβιλοειδεῖς. Ὅσοι μέχρι τοῦδε ἐπεσκέφθησαν τὰ ἐρείπεια ἐθαύμασαν πῶς, ἀπέναντι τοιαύτης καταστροφῆς, μόνον 15 ὑπῆρξαν οἱ φονευθέντες. Κατ' ἐμὲ εἰς ἄλλο τι δὲν ὀφείλεται ἡ ἀκατανόητος σωτηρία τῶν ἀνθρώπων εἰμὴ εἰς τὸ εἶδος τῶν πρώτων κλονισμῶν. Οὗτοι, ὡς εἴπομεν, ὑπῆρξαν ὁριζόντιοι καὶ τόσον βίαιοι ὥστε ἀπ' ἀρχῆς ἔρριψαν πρὸς τὰ ἔξω τοὺς τοίχους τῶν οἰκιῶν ἐν ὥρᾳ καθ' ἣν οὐδεὶς εἶχε παραιτήσῃ τὴν κλίνην του.

Ἑστία τοῦ σεισμοῦ ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ἡ πόλις τῆς Λευκάδος, αἱ δὲ ἀκτῖνες αὐτοῦ διεκλαδώθησαν πανταχοῦ. Τὰ ἀπώτερα μέρη τῆς νήσου δὲν ἔπαθον. Ἔπαθον μόνον τὰ περὶ τὴν πόλιν χωρία Τζουκαλάδες, Κατοῦνα, Ἀπόλπαινα. Ἐν μέρει ὑπέφερον καὶ οἱ δῆμοι Καρυᾶς, Σιλακωτῶν καὶ Ἐξανθείας. Ἐκλονίσθη βιαίως ἅπασα ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς Ἀκαρνανίας. Εἰς Περατειὰν διερράγησαν ἅπασαι σχεδὸν αἱ οἰκίαι καὶ ἐπληγώθησαν τινὲς ἐκ τῶν κατοίκων. Ἡ Πρέβεζα ὑπέστη βλάβην σπουδαίαν. Πολλὰ δὲ ἀξιοθαύμαστα ἐρείπια τῆς Νικοπόλεως κατέπεσαν, ἐνῷ ἄλλοι σεισμοὶ ἀρχαιότεροι τὰ εἶχον σεβασθῆ. Ἡ ἄμπωτις καὶ ἡ παλίρροια, καὶ μετὰ τὸν σεισμὸν καὶ πρὸ αὐτοῦ, ὑπῆρξαν κανονικώταται.

Πολλὰς ἡμέρας πρὸ τῆς καταστροφῆς ἐβασίλευον οἱ νοτιοδυτικοὶ ἄνεμοι. Νέφη πυκνότατα ἐσωρεύοντο παντοχόθεν, χωρὶς νὰ διαλύωνται εἰς ὑετόν. Ὁ χειμὼν ὑπῆρξεν ἐντελῶς ἄνυδρος, τόσον ὥστε κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ σεισμοῦ ἐπισκεφθεὶς τυχαίως τὴν μεγάλην πηγὴν ἐξ ἧς ἡ πόλις ἀρύεται ὕδωρ, ἐτρόμαξα ἰδὼν αὐτὴν σχεδὸν ξηράν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο διεκοίνωσα εἰς πολλοὺς τῶν φίλων μου, οὐδὲ παρέλειψα νὰ παρατηρήσω εἰς αὐτοὺς ὅτι ἐθεωρεῖτο παρὰ πάντων ὡς οἰωνὸς ἀλάνθαστος προαναγγέλλων σεισμὸν μέγαν καὶ προέτρεπον αὐτοὺς νὰ εἶναι προσεκτικοί. Τὸ θερμόμετρον ἐσημείωνε σχεδὸν διαρκῶς πολλὰς ἡμέρας πρὸ τοῦ σεισμοῦ 15 βαθμοὺς Ρεωμύρου.

Μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς καταστροφῆς ὁ οὐρανὸς ἔμεινεν αἴθριος, γαληνιαῖος. Ἐπὶ τῆς γῆς ἐβασίλευεν ἡ ἐρήμωσις, τὸ δάκρυ, ὁ στεναγμός. Ἐπὶ τοῦ στερεώματος ἔπαιζε μὲ τὰ ῥόδα του τὸ γλυκοχόραμμα, τὰ δὲ νέφη πορφυροειδῆ ἐπεσύροντο τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο ὄπισθεν τῶν Λευκαδίων ὀρέων. Μετ' ὀλίγον ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος φαεινότατος, χωρὶς νὰ φαίνηται τεθλιμμένος ἐπὶ τῇ οἰκτρᾷ θέᾳ ἥτις παρίστατο ἐνώπιόν του. Οἱ ἀλέκτορες ἐχαιρέτων αὐτὸν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καὶ τὰ πτηνὰ τοῦ οὐρανοῦ εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀνιχνεύωσι τὴν τροφήν των ἐκεῖ ὅπου πρὸ μικροῦ εἶχεν ἀποκαλυφθῆ τὸ λείψανον ἑνὸς βρέφους.

Ὀλίγας ὥρας μετὰ ταῦτα ῥαγδαιοτάτη βροχὴ ἐπῆλθε πρὸς κορύφωσιν τῶν δεινῶν μας. Μυκηθμοὶ ὑποχθόνιοι καὶ σεισμοὶ ἀσθενεῖς δὲν ἔπαυσαν μέχρι τοῦδε νὰ μὴ ταράττωσιν. Ὁλόκληρος ἑκατονταετηρὶς δὲν θέλει ἐπαρκέσῃ βεβαίως πρὸς ἐπούλωσιν τῶν πληγῶν μας.

Σεισμοὶ καταστρεπτικοὶ ἀριθμοῦνται πολλοὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν τελευταίων 170 ἐτῶν. Ὁ τῆς 11 Νοεμβρίου 1704, ὁ τῆς 12 Αὐγούστου 1743, ὁ τῆς 13 Ὀκτωβρίου 1769. Ἰδίως δὲ διὰ τῶν μελανωτέρων χρωμάτων περιγρά-

φονται οἱ σεισμοὶ τοῦ 1783, καθόσον οὗτοι ἤρχισαν κατὰ τὴν 9 Μαρτίου καὶ μόνον ἔπαυσαν κατὰ τὴν 28 Μαΐου. Ἔρχονται ἔπειτα οἱ σεισμοὶ τοῦ 1804 καὶ 1820, ὁ περιβόητος ἐκεῖνος τῆς 7 Ἰανουαρίου 1825, ὁ τῆς 22 Ἰανουαρίου 1867, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις κατέστρεψε τὴν Κεφαλληνίαν, καὶ τέλος ὁ τῆς 16 Δεκεμβρίου 1869. Ἐκτενεστέρας πληροφορίας ἐπὶ τοῦ προκειμένου δύναταί τις νὰ εὕρῃ, διατρέχων τὸ ἀξιόλογον σεισμολόγιον τοῦ Γάλλου Alexis Perrey. Ἐκεῖθεν ἐξάγεται πόσον ὑπῆρξε μαῦρον καὶ ἐλεεινὸν τὸ παρελθὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ πόσον οἰκτρότερον καὶ δυσειδὲς πέπρωται νὰ ἦναι τὸ μέλλον μιᾶς χώρας ἔνθα τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως συνασπίζονται μετὰ τῶν ἀνθρώπων οὐχὶ ὅπως ἀναπλάσωσι καὶ ἀνοικοδομήσωσιν ἀλλ' ὅπως καταστρέψωσι καὶ ὅπως ἐξοντώσωσι.

Προσεπάθησα νὰ συναρμολογήσω τὰς ἰδέας μου καὶ νὰ τὰς ρίψω ἐπὶ τοῦ χάρτου διὰ νὰ μὴ ἀρνηθῶ τὴν μικρὰν ὑπηρεσίαν τὴν ὁποίαν μοῦ ἐζήτησες. Καταλαμβάνω ὅτι ἀπέτυχα, διότι, ἐκτὸς τῆς ταραχῆς ἥτις ἀκόμη ἐπικρατεῖ ἐν τῇ καρδίᾳ μου, ἀσθενήσας ἐκ τοῦ κόπου καὶ φλεβοτομηθείς, ἀκόμη δὲν ἀνέλαβον ἐντελῶς. Σταχυολόγησον λοιπὸν σὺ καὶ καὶ κατάταξον τὰς ἐν τῇ παρούσῃ ἐκτεθείσας πληροφορίας καὶ σπεῦσον διὰ τοῦ «Αἰῶνος» νὰ δώσῃς ἀκριβῆ περιγραφὴν τῆς φοβερᾶς μάστιγος ἥτις μᾶς κατεσπάραξε.»

Σχετικῶς μὲ τὸν σεισμὸν αὐτὸν ὁ υἱὸς τοῦ ποιητοῦ, εἰς τὸν πρόλογον τῆς ἐκδόσεως τῶν ποιημάτων του (ἔκδ. Μαρασλῆ τόμος Α΄. σελ. 155) γράφει τὰ ἑξῆς:

«Τῇ 16ῃ Δεκεμβρίου 1869 περὶ τὴν χαραυγὴν φοβερὸς σεισμὸς συνεκλόνησε τὸ ἔδαφος τῆς Λευκάδος· ἡ ἔπαυλις τῆς Μαδουρῆς, ἐκτισμένη ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ στερεὰ ὡς πύργος, οὐδὲν σοβαρὸν ἔπαθεν, ἀλλ' ὁ ἐν τῇ πόλει οἶκος τοῦ ποιητοῦ κατηρειπώθη καὶ μεγίστας ἐπὶ πλέον ὑπέστησαν ζημίας τὰ οἰκογενειακὰ ἔπιπλα καὶ σκεύη, τόσῳ δὲ μᾶλλον ὅσῳ μετὰ τὸν σεισμὸν ἐπηκολούθησαν ραγδαιόταται βροχαὶ καταπλημμυρίσασαι τὰς ἀστέγους οἰκίας. Ἐν γένει ἡ ὑλικὴ ζημία τῶν κατοίκων τῆς πόλεως Λευκάδος ὑπῆρξε φοβερά. Ἐκ ταύτης ὑπέφερε καὶ ὁ ποιητής, ἀλλ' ὁ ἠθικὸς κλονισμὸς ὑπῆρξε δι' αὐτὸν ἔτι φοβερώτερος. Κοιμηθεὶς ἐν ἰδιαιτέρῳ κοιτῶνι τυχαίως κατ' ἐκείνην τὴν ἑσπέραν, διότι προέκειτο νὰ ἐγερθῇ ἐνωρίς, ὅπως μεταβῇ εἰς τὴν θήραν, ἀπεκλείσθη ἐν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ σκότους καὶ τῶν σφηνωθεισῶν θυρῶν, αἵτινες δὲν ἤνοιγον, ἤκουε δὲ μακρόθεν τὰς κραυγὰς τῆς συζύγου ἐπικαλουμένης βοήθειαν καὶ ἐπὶ ὥραν πολλὴν ἠγνόει τὴν τύχην καὶ αὐτῆς καὶ τοῦ μικροῦ υἱοῦ του Ἀνδρέου, ὃν περιπαθέστατα ἠγάπα. Τέλος κατώρθωσε διὰ τῶν ἡρακλείων βραχιόνων του νὰ ἀποσπάσῃ καὶ συντρίψῃ τὰς θύρας, καθησυχάσας μὲν περὶ τῶν οἰκείων, ἀλλ' ἡ βοὴ καὶ αἱ οἰμωγαὶ τῆς ἐν ἀπογνώσει πόλεως ἐγκατέλειπον ἐπὶ καιρὸν ἴχνη ἀνεξάλειπτα ἐν τῇ ψυχῇ καὶ συνεκλόνησαν τὴν ὑγείαν αὐτοῦ. Ἰδιαίτατα δὲ κατεπίκρανεν αὐτόν, ὅτι μεταξὺ τῶν θυμάτων τοῦ σεισμοῦ συγκατελέγετο καὶ στενώτατος αὐτοῦ φίλος, ὁ δικηγόρος Τάργας, ὅστις ἀφ' ἑσπέρας καὶ μέχρι βαθείας νυκτὸς εἶχε παραμείνει συνομιλῶν παρ' αὐτῷ. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν σεισμὸν ἔγραφε πρὸς τὴν εἰς Κερκύραν καταφυγοῦσαν μετὰ τῶν τέκνων σύζυγόν του: «Τὴν παρελθοῦσαν Τετάρτην περὶ τὸ μεσονύκτιον ὑπέφερα πολὺ ἀπὸ τὴν καρδιάν μου, τόσον ὥστε ἠναγκάσθην νὰ ζητήσω βοήθειαν. Ἐπίστευον ὅτι εἶχεν ἔλθει ἡ ὥρα μου καὶ μ' ὅλην τὴν ἀνέχειάν μου καὶ τὴν ἀπελπισίαν, ἥτις προήρχετο ἐκ τῆς ἀπομονώσεώς μου, συνεκέντρωσα πᾶσαν τὴν φαντασίαν μου καὶ νοερῶς σᾶς ἔφερα ὁλόγυρά μου. Τώρα εἶμαι ἡσυχώτερος, ἀλλ' ὄχι ἐν-

τελῶς καλά. Ὑπῆρξε φοβερὰ ἡ ἐντύπωσις, ἣν ἔλαβον κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ σεισμοῦ, ὅτε ἀκούων τὰς κραυγάς σου καὶ μὴ δυνάμενος νὰ σὲ βοηθήσω ἐπίστευσα, ὅτι εἰσελθοῦσα ἐν τῷ δωματίῳ τοῦ Ἀνδρέου μας εὗρες αὐτὸν φονευμένον. Προσετέθη ὕστερον ὁ θάνατος τοῦ Τάργα, οἱ κόποι οὓς ὑπέστην καὶ τώρα ὅλα αὐτὰ τὰ λουλούδια ἀναφύονται ἐπὶ τοῦ ὀργάνου τοῦ διευθύνοντος τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος. Ὁπωσδήποτε ἂς μοῦ δώσῃ ὁ Θεὸς τὴ χάρι νὰ ἀποθάνω εἰς τὰς ἀγκάλας σου καὶ εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν τέκνων μου καὶ ἂς ἔλθῃ ὁ Χάρος ὁπόταν θέλῃ. Δὲν μοῦ ἐπόνεσε, Λίζα μου, διὰ τὴν ζωήν μου, μοῦ ἐπόνεσεν ὁποῦ δὲν σὲ εἶδα πλησίον μου, ἐσὲ καὶ τὰ παιδιά μας. Εἶναι σκληρὰ ἡ ἀπομόνωσις καὶ μολονότι αἱ τελευταῖαι στιγμαὶ τοῦ ἀνθρώπου φεύγουν ταχέως οὐχ ἧττον οὐδὲν ἄλλο ἀντιζύγιον ὑπάρχει εἰς τὴν πικρίαν τοῦ αἰωνίου ἀποχωρισμοῦ παρὰ ἡ θέα τῆς οἰκογενείας καὶ μία ἥσυχος συνείδησις. Ἀλλὰ διατὶ νὰ σὲ πικράνω μὲ τὰς πενθίμους ταύτας σκέψεις;»

«Ὁ ποιητὴς ἀναφέρει τοὺς κόπους οὓς ὑπέστη μετὰ τὸν σεισμὸν καὶ οἵτινες πράγματι ὑπῆρξαν μεγάλοι. Παραμείνας ἐν μέσῳ τῶν συμπολιτῶν ἐνεθάρρυνεν αὐτοὺς διὰ τοῦ παραδείγματος καὶ τῶν λόγων, ἐργαζόμενος καὶ προσωπικῶς ὡς ἐργάτης ἐνίοτε ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων, καὶ ὅτε ἔφθασε τὸ πρῶτον φορτίον ξυλείας, μετακομίσας ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ δοκούς, ὅπως παραδειγματίσῃ τοὺς ἐπὶ στιγμὴν ἀπεργήσαντας ἀχθοφόρους, οἵτινες ἠρνοῦντο νὰ ἐργασθῶσι ζητοῦντες ὑπέρογκα ἡμερομίσθια. Τῇ πρωτοβουλίᾳ αὐτοῦ ὡς καὶ ἐκείνῃ τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν ἐξαδέλφου Σπυρίδωνος, διενεργήθη διὰ τῶν ἁπανταχοῦ φίλων αὐτῶν συλλογὴ ἐράνων, οἵτινες γενναῖοι ἦλθον εἰς ἐπικουρίαν τῆς καταστραφείσης νήσου. Αὐτὸς ὁ Βασιλεύς, βαθέως συγκινηθείς, μετέβη αὐτοπροσώπως εἰς Λευκάδα καὶ ἐπεσκέφθη κατ' οἶκον τὸν πυρέσσοντα ποιητήν. «Ὅταν συνηντήθημεν καὶ ἐχειροπιασθήκαμεν, οὔτε τὸ ἰδικόν του βλέφαρο οὔτε τὸ ἰδικό μου ἔμεινε ξηρόν», ἔγραφε πρὸς τὴν σύζυγόν του. Τὸ πάθημα τῶν συμπολιτῶν του κατέστησε καὶ τούτους καὶ τὸ ἔδαφος τῆς γενετείρας ἔτι προσφιλέστερα, ὅταν δὲ ἡ σύζυγος, ἥτις εἶχεν ὑπ' ὄψει καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων, ἐξέφερεν ἐπὶ στιγμὴν τὴν γνώμην τοῦ νὰ ἀποκατασταθῶσιν ἐν ἑτέρᾳ πόλει, ὁ ποιητὴς κατεξανέστη καὶ τῇ ἀπήντησεν· «Ἐγὼ βεβαίως δὲν θὰ δυνηθῶ νὰ σὲ παρακολουθήσω. Θὰ ἐκμετρήσω τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου ἐκεῖ ἔνθα ἐξεμέτρησαν τὰς ἰδικάς των καὶ οἱ γονεῖς μου. Ταῦτα βεβαίως εἶναι λῆρήματα, εἶναι ὄνειρα ἐξημμένης φαντασίας καὶ καρδίας νοσούσης, θεωρούμενα γελοῖα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ μοῦ εἶναι γραμμένον μὲ αὐτὰ νὰ ζήσω μέχρι τέλους.»

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α΄
ΚΑΙ
ΑΡΙΣΤ. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

Ὁ μέλλων νὰ γράψῃ τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α΄ θὰ εὕρῃ πολύτιμον ὑλικὸν εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ Βαλαωρίτη, ἡ ὁποία κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτῆς μέρος εἶναι ἀκόμη ἀνέκδοτος. Ὁ ἀριστοκράτης ποιητὴς εἶχε τὴν εὐτυχίαν νὰ συνδεθῇ στενώτατα μὲ τὸν νεαρὸν βασιλέα, ὁ ὁποῖος τὸν μετεχειρίζετο πλέον ὡς φίλον, ὡς ἔμπιστόν του, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀφηγεῖτο τὰς στενοχωρίας του καὶ ἐζήτει τὴν γνώμην του ἐπὶ διαφόρων ζητημάτων. Καὶ ὁ πολύπειρος ποιητὴς καὶ πολιτευτὴς ἐλάτρευε τὸν νεαρὸν ἡγεμόνα, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς του ποὺ παρατίθενται ἐνταῦθα.

Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς βασιλείας του, ὁ Γεώργιος Α΄ ἐπέρασε μέσα ἀπὸ σκοπέλους ἐπικινδύνους, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ συνετρίβετο πᾶς ἄλλος ὀλιγώτερον εὐφυὴς καὶ ὑπομονητικός. Διότι, παρὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν του, ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς ἀφίξεώς του εἰς Ἑλλάδα ἐκατάλαβε μὲ ποῖον λαὸν εἶχε νὰ κάμῃ καὶ κατώρθωσε νὰ κυβερνήσῃ τὸ σκάφος τῆς πολιτείας μὲ τέχνην καπετάνιου πολυπείρου. Οἱ ἰσχύοντες τότε πολιτικοὶ ἄνδρες ἠθέλησαν ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν ν ὰ τ ο ῦ π ά ρ ο υ ν τ ὸ ν ἀ έ ρ α καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ δημιουργηθῇ κόμμα ἀντίθετον πρὸς τὸν νεαρὸν ἡγεμόνα. Ἡ μεγάλη ὅμως καὶ ὑγιὴς μερὶς τοῦ λαοῦ καὶ μερικοὶ ἔντιμοι πολιτικοὶ ἐτάχθησαν μὲ τὸ μέρος τοῦ βασιλέως καὶ κατώρθωσαν νὰ ὑπερνικήσουν τὰς μηχανορραφίας τῶν ἀντιδυναστικῶν. Ἀλλ᾽ ἡ πάλη ἦτο ἰσχυρὰ καὶ οἱ κίνδυνοι πτώσεως τῆς μὴ ἐχούσης ἀκόμη ρίζας ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους δυναστείας σοβαρώτατοι, ἰδίως κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς συστάσεώς της, ὅτε, πλὴν τῶν ἄλλων, μεγάλη ἀντίδρασις εἶχε γεννηθῇ κατὰ τοῦ Σπόννεκ, τοῦ Δανοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός, ὅστις, ἐλθὼν ὡς σύμβουλος τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως, ἐξήγειρε μεγάλας ἀντιπαθείας καὶ ἔγινεν ἀντιδημοτικώτατος εἰς τὴν Ἑλλάδα, λόγῳ τοῦ ὑπεροπτικοῦ χαρακτῆρος του καὶ τῆς ὑπὲρ τὰ καθήκοντά του ἀναμίξεώς του εἰς τὰ τῆς κυβερνήσεως τῆς χώρας. Ἡ ἀντιδημοτικότης του δὲ αὐτὴ τὸν ἠνάγκασε μετὰ δύο καὶ ἥμισυ περίπου ἔτη νὰ παραιτηθῇ καὶ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Δανίαν.

Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἐπέρασε δυσκολωτάτας ἡμέρας καὶ πολλάκις ἐδοκίμασε πικρίας, αἱ ὁποῖαι τοῦ ἦσαν τοσοῦτον μᾶλλον βαρύτεραι, καθόσον γύρω του δὲν εἶχεν ἐμπίστους εἰς τοὺς ὁποίους ν᾽ ἀνοίξῃ τὴν καρδίαν του. Διότι καὶ αὐτὸν τὸν Σπόννεκ δὲν τὸν ἐχώνευε, ἐπειδὴ ἤθελε νὰ τὸν κατευθύνῃ καὶ ἄγῃ συμφώνως μὲ τὰς διαθέσεις του. Δὲν εἶχεν ἀκόμη λάβει σύζυγον· ἦτο μόνος εἰς τὰ ἀνάκτορα, χωρὶς κανένα εἰς τὸν ὁποῖον νὰ μπορῇ νὰ ὁμιλήσῃ ἐλευθέρως νὰ ξ ε θ υ μ ά ν ῃ. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ ὑπερβολικὴ ἀγάπη του, ἡ ἀφοσίωσίς του πρὸς τὸν Βαλαωρίτην, τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος εἶχε τεθῆ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πα-

τρίδος τόσον μὲ τὰ πατριωτικὰ ἐνθουσιώδη ποιήματά του ὅσον καὶ μὲ τὴν πολιτικήν του δρᾶσιν εἰς τὴν Ἰόνιον Βουλήν, ὅπου ἠγωνίσθη εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μὲ τὴν μητέρα Ἑλλάδα.

Ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν ποὺ ἐπάτησε τὸ πόδι του εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀπὸ τὴν πρώτην ἀγόρευσίν του εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, ὁ Βαλαωρίτης ἐβροντοφώνησε τὸ καθῆκον ὅπως ὁμονοήσουν οἱ Ἕλληνες καὶ ἀφήσουν τὰ προσωπικά των ζητήματα κατὰ μέρος, χάριν τοῦ γενικοῦ καλοῦ, ἐτάχθη δὲ ἀπεριφράστως μὲ τὸ μέρος τῆς δυναστείας, καίτοι οἱ ἐχθροί της ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν προσεπάθησαν, εἰς μάτην, νὰ τὸν σύρουν πρὸς τὸ μέρος των. Ὁ Βαλαωρίτης ἦτο ἐπαναστατικὸς εἰς τὴν Ἰόνιον Βουλήν, διότι ἤθελε νὰ ἐλευθερώση τὴν πατρίδα του. Ἐλθὼν ὅμως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βουλὴν ἔγινε συντηρητικός, ἕνα μόνον σκοπὸν τοῦ βίου προτιθέμενος — πῶς θὰ μπορέση ἡ Ἑλλὰς νὰ ἐλευθερώση καὶ τὰ λοιπὰν ὑπόδουλα τέκνα της. Καὶ ὡς σύμβολον ἀκριβῶς τῆς ἑνώσεως τῶν Ἑλλήνων ἐθεώρει τὸν νεαρὸν βασιλέα.

Φυσικὸν λοιπὸν ἦτο νὰ συνδεθῇ στενώτατα μὲ τὸν Γεώργιον Α΄, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Βαλαωρίτη εὕρισκε ὄχι μόνον τὸν ἔξυπνον, γλωσσομαθῆ, εὐρωπαῖον καὶ πολιτισμένον ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἱπποτικὸν καὶ ἀφιλοκερδῆ πατριώτην, εἰς τὰς συμβουλὰς τοῦ ὁποίου θὰ ἠδύνατο νὰ βασισθῇ.

Τὰ ἀνωτέρω ἦσαν ἀπαραίτητα διὰ νὰ ἐννοήσουν οἱ ἀναγνῶσται ἀκόμη καλλίτερον τὰς δημοσιευομένας κατωτέρω ἐπιστολὰς τοῦ Βαλαωρίτη πρὸς τὴν σύζυγόν του. Ἦτο εὐτύχημα ὅτι ὁ ποιητὴς εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ γράφῃ ἐκτενεστάτας ἐπιστολὰς εἰς τὴν ἐξαιρετικὰ μορφωμένην σύζυγόν του. Διότι εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν αὐτὴν περιεσώθησαν ἄγνωστοι μέχρι τοῦδε καὶ μεγίστου ἐνδιαφέροντος ἱστορικαὶ λεπτομέρειαι. Ἀρχίζομεν μὲ τὴν ἐπιστολὴν τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ὁ Βαλαωρίτης τὴν 20 Μαρτίου 1864 ἀμέσως μετὰ τὴν ἄφιξίν του εἰς Ἀθήνας ὡς πληρεξούσιος Ἑπτανήσου. Αἱ ἐπιστολαὶ εἶναι γραμμέναι ἰταλιστί, ἐνῷ οἱ ἐν αὐταῖς διάλογοί του μὲ τὸν βασιλέα εἶναι γραμμένοι γαλλιστί, διότι ἐπαναλαμβάνονται αὐτολεξεὶ καὶ εἰς τὴν ὁποίαν διεξήχθησαν. [1])

«Κατὰ τὴν ἄφιξίν μας εἰς τὸν Πειραιᾶ πλέον τῶν ἑκατὸν πλοίων σημαιοστολισμένων ἦλθον πρὸς συνάντησίν μας. Λέμβος τῆς κυβερνήσεως μᾶς ἀπεβίβασε ἐν μέσῳ φρενητιωδῶν κραυγῶν: «Ζήτω ἡ Ἕνωσις! Ζήτω οἱ ἀδελφοί μας!» [2])

Εἰς τὴν παραλίαν ἕνα τάγμα Ἐθνοφυλακῆς Ἀθηνῶν ἔνοπλον μᾶς ἀνέμενε. Πλέον τῶν ἑξήκοντα πληρεξουσίων ἦλθον εἰς προϋπάντησίν μας. Ἡ Λέσχη «Ἱερὸς Λόχος» εἶχε ἑτοίμην ἅμαξαν μὲ τέσσαρας ἵππους, στολισμένην μὲ τὰ ἐθνικὰ χρώματα καὶ ἐτρέξαμεν πρὸς τὰς Ἀθήνας, συνοδευόμενοι ἀπὸ τριάκοντα ἁμάξας. Ὅταν οἱ ἵπποι ἐξεκίνησαν, ἡ Ἐθνοφυλακὴ παρουσίασε ὅπλα καὶ ἐχαιρετίσθημεν μὲ τὴν κραυγὴν «Ζήτω ἡ Ἕνωσις!».

---

1) Τὰς κατωτέρω ἐπιστολὰς παρεχώρησεν εἰς τὸν Κ. Καιροφύλαν ὁ ἐγγονὸς τοῦ ποιητοῦ καὶ ὁμώνυμός του Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης.

2) Ὁ Βαλαωρίτης, μαζὺ μὲ τοὺς Παδοβᾶν καὶ Λομβάρδον, ἦλθον εἰς Ἀθήνας ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν Ἑπτανησίων βουλευτῶν, ὅπως κανονίσουν τὰς λεπτομερείας τῆς εἰσόδου των εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινοβούλιον.

Εἰς τὰς Ἀθήνας κατελύσαμεν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τῆς Μεγάλης Βρεττανίας, σχεδὸν παραπλεύρως τῶν Ἀνακτόρων. Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἦλθεν ἀμέσως νὰ μᾶς ἐπισκεφθῇ, ἀκολουθούμενος ἀπὸ πλείστους πληρεξουσίους, ἔπειτα δὲ πλῆθος ἀξιωματικῶν καὶ φίλων γνωστῶν καὶ ἀγνώστων μᾶς ἐπεσκέφθη. Ἐδειπνήσαμεν εἰς τὰς ἑπτά, ἀμέσως δὲ κατόπιν ἐπήγαμεν νὰ ἴδωμεν τὸν γηραιὸν Κανάρην, πρωθυπουργόν.

Ὁ γενικὸς διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας ἦλθε, κατόπιν διαταγῆς τῆς κυβερνήσεως, νὰ τεθῇ εἰς τὴν διάθεσίν μας. Ὁ νῦν Πρόεδρος τῆς Ἐθνοσυλεύσεως κ. Μεσσηνέζης εἶχεν ὀργανώσει ἐκ τοῦ προχείρου μίαν χορευτικὴν ἑσπερίδα, εἰς τὴν ὁποίαν μετέβημεν ἀφοῦ ἐπεσκέφθημεν τὸν Κανάρην.

Συνηντήθημεν ἐκεῖ μὲ ὅλους τοὺς ὑπουργοὺς καὶ ἐν γένει μὲ ὅλους τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τοῦ κράτους καὶ ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ. Ὡμιλήσαμεν περὶ πολιτικῆς. Ἠθέλησαν νὰ μᾶς βολιδοσκοπήσουν. Ἀλλ' ἡμεῖς εἴμεθα ἐπιφυλακτικοί.

Πολλαὶ ὡραῖαι κυρίαι μὲ μεγάλην τουαλέταν παρίσταντο ἐκεῖ. Θὰ ἦσο ὀλίγον ζηλότυπος διὰ τὸν Ἀριστοτέλη σου, ἂν ἔβλεπες ὅτι αἱ κυρίαι αὗται, ὁδηγούμεναι ἀπὸ τὴν κυρίαν Μεσσηνέζη, ἤρχοντο νὰ παρουσιασθοῦν εἰς τὸν ποιητήν σου. Μοῦ ἀπηύθυνον χαριτωμένα λόγια καὶ ἐγὼ ἀπαντοῦσα ὅπως ἠμποροῦσα καλλίτερα. Ἐμείναμεν ἐκεῖ ἕως τὴν μίαν μετὰ μεσονύκτιον. Ὁ πιανίστας μας Ὀλστάϊν ἔπαιξε πολὺ καλά.

Τὴν ἑπομένην ἐπεσκέφθημεν τοὺς ὑπουργούς. Ὁ Φιλήμων [1]) ἦτο πάντοτε μαζί μας καὶ ἡ κυβέρνησις εἶχε θέσει εἰς τὴν διάθεσίν μας μίαν θαυμασίαν ἅμαξαν. Τὴν ἑνδεκάτην πρωινὴν ἐγενόμεθα δεκτοὶ ἀπὸ τὸν κόμητα Σπόννεκ. Εἶναι ἕνας πολὺ καλὸς κύριος. Ἐμείναμεν μαζύ του σχεδὸν δύο ὥρας καὶ ἐθέσαμεν τὰς βάσεις τῶν διαπραγματεύσεών μας. Τὴν μίαν μετὰ μεσημβρίαν ὁ βασιλεὺς μᾶς ἀνήγγειλε ὅτι μᾶς ἐπερίμενε εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ θρόνου. Τρόμος τότε κατέλαβε τὰ μέλη μου καὶ ἐνόμισα ὅτι θὰ ἐλιποθυμοῦσα. Ὅταν ἡ θύρα ἤνοιξε καὶ εἶδα τὸν βασιλέα νὰ μοῦ τείνῃ τὸ χέρι μὲ ἕνα χαμόγελον ἀγγελικὸν καὶ μὲ τὴν παιδικήν του ἁγνότητα, δὲν ἠδυνήθην πλέον νὰ κρατήσω τὰ δάκρυά μου. Ἐκεῖνος μὲ ἐκύτταζε συγκινημένος καὶ ἐγὼ δὲν ἐτολμοῦσα νὰ σηκώσω τὰ μάτια νὰ τὸν κυττάξω.

Ὁ Παδοβᾶς τοῦ ἐδιάβασε μερικὰ λόγια, τὰ ὁποῖα εἴχομεν συνθέσει βιαστικά. Εἰς τὰ λόγια αὐτὰ ὁ βασιλεὺς μᾶς ἀπήντησε γαλλιστί:

«Κύριοι, αἰσθάνομαι ἑαυτὸν εὐτυχῆ συναντώμενος μὲ τοὺς πρώτους ἀντιπροσώπους τῶν Ἰονίων Νήσων. Ἐστὲ βέβαιοι ὅτι, ἐφ' ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμέ, θὰ καταβάλλω πᾶσαν προσπάθειαν ὥστε νὰ μὴ λάβετε ποτὲ ἀφορμὴν νὰ μεταμεληθῆτε διὰ τὴν ἕνωσίν σας μὲ τὴν Ἑλλάδα. Σᾶς παρακαλῶ νὰ φροντίσετε ὅπως οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ἑπτανήσου ἔλθουν ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον νὰ παρακαθήσουν εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν.»

Μᾶς ἐχαιρέτισε μὲ πολλὴν χάριν καὶ ἐγὼ τὸν ἐκύτταζα ἀποσυρόμενον ὡς ἄνθρωπος, ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ὁποίου ἐκλείπει βαθμηδὸν τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Πόσον αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτόν μου ὑπερήφανον καὶ εὐτυχῆ διότι ἐπάλαισα ἐπὶ μακρὸν χρόνον διὰ νὰ δυνηθῶ νὰ ἐγγίσω τὸ χέρι τοῦ βασιλέως μου. Ἐγὼ ὁ ὁποῖος μέχρι τοῦδε ἤμουν συνειθισμένος νὰ στέκω ὄρθιος ἐμπρὸς εἰς τοὺς λόρδους Ἁρμοστὰς καὶ ἀτενίζων αὐτοὺς ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν νὰ τοὺς ἀπαγγέλλω τὸ κατηγορητήριόν των, ἐγὼ ἔτρεμα, ἔκλαυσα μπροστὰ εἰς τὸν νεανίαν αὐτόν! Καὶ τοῦτο διότι εἰς τὸ ἱερὸν αὐτὸ σύμβολον διέκρινα διαγραφόμενον τὸ μέλλον, διότι εἰς αὐτὸ τὸ λουλοῦδι τὸ στολισμένον μὲ ὡραιότητα

1) Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Τ. Φιλήμων ἦτο γραμματεὺς τοῦ Σπόννεκ.

καὶ νειᾶτα αἰσθανόμουν προκαταβολικῶς τὸ ἄρωμα μιᾶς νέας ζωῆς, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ ἀνοιχθῇ δι' ἐμὲ καὶ διὰ τὰ τέκνα μου! Πόσον ἤμουν εὐτυχής, Ἐλοΐζα μου, πόσον ἀπεζημιώθην γενναίως διὰ τὰ τόσα μου μεγάλα βάσανα, διὰ τοὺς τόσους μου κινδύνους!

Ὁ βασιλεὺς μᾶς ἐκάλεσε νὰ δειπνήσωμεν ἀπόψε εἰς τὰ ἀνάκτορα. Θὰ ὁμιλήσω πάλιν μαζί του. Ἡ ὑποδοχὴ τὴν ὁποίαν μᾶς κάνει ὁ βασιλεὺς εἶναι ἐπίσημος.

Χθὲς ἔφθασε ἐδῶ ἡ συνθήκη καὶ ἡ σύμβασις ὑπογεγραμμένη διὰ τὴν ἕνωσιν τῆς Ἑπτανήσου. Θὰ ὑποβληθῇ σήμερον εἰς τὴν ψῆφον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Θὰ παρευρεθῶμεν εἰς τὴν συνεδρίασιν. Μετά τινας ὥρας ὅλα θὰ ἔχουν τελειώσει. Αὔριον στέλλεται εἰς τὴν Ἀγγλίαν διὰ τὴν τελικὴν κύρωσιν. Εἶναι γεγονὸς τετελεσμένον.

Δὲν μᾶς ἀφήνουν οὔτε μίαν στιγμὴν ἡσύχους. Ὅλα τὰ «παληκάρια» ἦλθον νὰ μᾶς ἐπισκεφθοῦν. Μοῦ λέγουν εἰς τὴν ποιητικήν των γλῶσσαν τὰ παλαιά των κατορθώματα. Ἐγὼ τοὺς ἀκούω ἐκστατικός. Μὲ ἀγκαλιάζουν μὲ συγκίνησιν καὶ κρατῶ ἐπάνω εἰς τὰ χείλη μου τὰ ἀποτυπώματα τῶν γέρικων μουστακιῶν των. Λέγουν ὅτι ὅλοι τοὺς ἐλησμόνησαν ἐκτὸς ἀπὸ ἐμέ, ὁ ὁποῖος τοὺς ψάλλω πάντοτε καὶ τοὺς βγάζω ἀπὸ τὸν τάφον.

Ὁ καθηγητὴς τοῦ βασιλέως κ. Κέππεν ἦλθε νὰ μὲ ἴδῃ. Μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ νεαρὸς μαθητής του ξέρει ἀπέξω τὸν «Ἀθανάση Βάγια» μου καὶ τὸν «Σαμουήλ» μου. Μὲ ἐβεβαίωσεν ὅτι ὁ Γεώργιος αἰσθάνεται ἐξαιρετικὴν ἀγάπην πρὸς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν.

Μᾶς προσέφερον ἤδη ὑπουργικὰ χαρτοφυλάκια, ὅλοι ἐρωτοτροποῦν μαζί μας. Τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶναι ἐρωτευμένος μὲ τοὺς Ἑπτανησίους καὶ δὲν ἀμφιβάλλω διόλου ὅτι αὐτὸ θὰ μᾶς ὠφελήσῃ.

Πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς συνεδριάσεως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ὁ Πρόεδρος Μεσσηνέζης καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν κ. Ζαΐμης ἦλθον νὰ μᾶς ἀνακοινώσουν τὴν συνθήκην καὶ τὴν σύμβασιν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὑπογραφῆ σχετικῶς μὲ τὴν ἕνωσιν. Κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως ἤθελον νὰ μάθουν τί ἐσκεπτόμεθα ἐπὶ τοῦ ζητήματος. Καὶ τὰ μέλη τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἐζήτουν ἐπίσης νὰ γνωρίζουν ἂν ἐπιθυμοῦμεν νὰ γίνουν ὅλα αὐτὰ ἀποδεκτὰ συλλήβδην ἢ ἂν ἐνομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ γίνῃ συζήτησις. Ἡμεῖς ἐσκέφθημεν ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ τελειώσῃ τὸ ζήτημα ὅσον τὸ δυνατὸν γρηγορώτερα, διὰ ν' ἀποφύγωμεν ματαίας συζητήσεις. Ἄλλως τε εἰς τὴν συνθήκην αὐτὴν δὲν εἴδομεν τίποτε τὸ νέον. Ἡ οὐδετεροποίησις τῆς Κερκύρας καὶ Παξῶν εἶναι τὰ μόνα ποὺ μᾶς γεννοῦν ὑπονοίας.»

Ἐδῶ διακόπτει ὁ ποιητὴς τὴν ἐπιστολήν, διὰ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, τὴν συνεχίζει δὲ τὸ βράδυ, εἰς τὰς ὀκτώ, γράφων:

«Ἡ συνθήκη καὶ σύμβασις ἔγιναν δεκταὶ ἀπὸ τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν παμψηφεί. Ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ἔκαμε ἔκθεσιν, κάκιστα συρραφεῖσαν, ἐπὶ τοῦ τόσον σημαντικοῦ τούτου ζητήματος. Ἔγινε κάποιος θόρυβος, καὶ ἔπειτα ὅλοι ἠγέρθησαν, καὶ κατόπιν προσκλήσεως τοῦ προέδρου καὶ ἐχαιρέτισαν μὲ «Ζήτω ἡ Ἕνωσις!» τὸ τέρμα τοῦ διαιωνισθέντος ζητήματος.

Σοῦ ἔγραψα ὅτι ἀπόψε γευματίζομεν μὲ τὸν βασιλέα, αὔριον μὲ τὸν καλόν μας Κοζάκην καὶ μεθαύριον μὲ τὸν διευθυντὴν τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης Γ. Σταύρου. Τὴν Τρίτην τὸ βράδυ πιθανώτατα θὰ ἀναχωρήσωμεν διὰ τὰς νήσους μας. Δὲν θὰ ἔχωμεν καιρὸν νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὰς ἀρχαιότητας οὔτε νὰ κάμωμεν ἐκδρομὰς ἔξω ἀπὸ τὰς Ἀθήνας.

Ἐδῶ ὅλοι μὲ περιποιοῦνται καὶ ὅταν περνῶ εἰς τοὺς δρόμους ἀκούω τὸ ὄ-

νομά μου. Μὲ δείχνουν μὲ τὸ δάκτυλο: «Νά ὁ ποιητής!»

Ὅλαι αἱ ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν εἶναι γεμάται ἄρθρα γοητευτικὰ δι' ἡμᾶς. Μᾶς ἀποκαλοῦν: «Οἱ τρεῖς πρωτοστάται τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος, ὁ Νέστωρ Παδοβᾶς, ὁ λιγύφθογγος Βαλαωρίτης, ὁ πολυμῆτις Λομβάρδος. Δημοσιεύω ἕνα ποίημα. Τὸ ἀπήγγειλα εἰς διάφορα μέρη, μὲ ἀπερίγραπτον ἐπιτυχίαν. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεόφιλος, ὁ ὁποῖος σοῦ στέλνει τὴν εὐλογίαν του, ἔκλαυσε σὰν παιδὶ καὶ ἔπειτα μὲ ἀγκάλιασε καὶ μοῦ εἶπε ἐπανειλημμένως: «Νὰ ἔχῃς τὴν εὐλογίαν μου, παιδί μου!».

Οἱ αὐτοκαλούμενοι πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος προκαλοῦν οἶκτον. Νομίζουν ὅτι εἶναι τέλειοι διπλωμάται καὶ γίνονται κατὰ συνέπειαν γελοῖοι. Ἡ Ἐθνοσυνέλευσις εἶναι ἕνας βρωμερὸς καὶ σκοτεινὸς σταῦλος. Θὰ σοῦ διηγηθῶ διασκεδαστικὰς λεπτομερείας, ὅταν θὰ συναντηθῶμεν.»

Μετὰ τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν παρέρχονται τρεῖς σχεδὸν μῆνες χωρὶς εἰδήσεις, διότι, ἀφοῦ ἐκανόνισαν εἰς τὰς Ἀθήνας ὅλας τὰς λεπτομερείας τῶν ἐκλογῶν ἐν Ἑπτανήσῳ διὰ τὴν ἀνακήρυξιν τῶν πρώτων πληρεξουσίων, οἱ ὁποῖοι θὰ εἰσήρχοντο εἰς τὴν ἑλληνικὴν Βουλήν, ὁ Βαλαωρίτης καὶ οἱ δύο σύντροφοί του ἀνεχώρησαν, τὴν 15 Ἀπριλίου, ἐξ Ἀθηνῶν διὰ τὰς νήσους των.

Αἱ ἐκλογαὶ διεξήχθησαν εἰς τὴν Ἑπτάνησον μεταξὺ 25 καὶ 28 Ἰουνίου. Ὁ Βαλαωρίτης ἐπέτυχε πρῶτος πληρεξούσιος Λευκάδος καὶ περὶ τὰ μέσα Ἰουλίου ἔφθασε εἰς τὰς Ἀθήνας μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους Ἑπτανησίους πληρεξουσίους. Ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνε νὰ αἰσθανθῇ ὀδυνηροτάτην ἀπογοήτευσιν ἀπὸ τὴν κατάστασιν. Τὴν 18 Ἰουλίου γράφει πρὸς τὴν σύζυγόν του ὅτι τὸ ταξεῖδι των ἦτο ἔξοχον καὶ ὅτι εἰς τὸν Πειραιᾶ τοὺς ὑπεδέχθη καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν ἀποβίβασίν των ὁ διευθυντὴς τῆς Ἀστυνομίας Ἀναστάσιος Μαυρομάτης. Καὶ ἐξακολουθεῖ:

«Ἐπειδὴ ἦτο φίλος μου, ἠθέλησα ἀμέσως νὰ τὸν ἐρωτήσω περὶ τῆς καταστάσεως καὶ ἐκεῖνος μοῦ ἀπήντησε ὅτι ἦτο πολὺ κακὴ καὶ σχεδὸν ἀπελπιστική. Μοῦ ἀφηγήθη ὅσα εἶχαν συμβῆ κατὰ τὰς ἐκλογὰς καὶ τὰς προσπαθείας ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐστάλησαν νὰ μὲ πολεμήσουν, καὶ εἶδα ὅτι ἡ ἀστυνομία ἐγνώριζε λεπτομερῶς ὅλα καὶ ὅτι ἐδόθησαν διαταγαὶ ὅπως ἐπιβλέπωνται ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι μὲ θεωροῦν ὡς ἄσπονδον ἐχθρόν των.

Τὴν ἑπομένην ἐπεσκέφθημεν τὸν κόμητα Σπόννεκ. Ἐμείναμεν μαζί του πολλὰς ὥρας καὶ ἐμάθομεν ὅτι ἀπὸ τριῶν ἡμερῶν τὸ κόμμα Βούλγαρη εἶχεν ἐνισχυθῆ σημαντικῶς, διότι ἑνώθησαν μὲ αὐτὸν οἱ Χρηστίδης, Τρικούπης, Καλλιγᾶς καὶ ἄλλοι. Δὲν ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸ στέμμα παρὰ οἱ Κανάρης καὶ Κουμουνδοῦρος, οἱ ὁποῖοι μποροῦν νὰ συγκεντρώσουν ὀγδοήκοντα ψήφους. Τὸ ξεχαρβάλωμα αὐτὸ ἀπειλεῖ ν' ἁπλωθῇ εἰς ὅλην τὴν κοινωνίαν καὶ ὑπάρχει φόβος μήπως τὸ ἐπαναστατικὸν κόμμα ἔχῃ τὴν πλειοψηφίαν καὶ ἂν ἀκόμη ὅλοι οἱ Ἑπτανήσιοι ἤθελον μείνει ἑνωμένοι καὶ συνέπραττον μὲ τὸν Κανάρην καὶ Κουμουνδοῦρον. Τὸ κόμμα τοῦ Βούλγαρη ἔκαμε ἕνα μεγάλο κ ό λ π ο τὰς τελευταίας ἡμέρας. Προβλέπων τὴν περίπτωσιν μιᾶς πιθανῆς ἑνώσεως τῶν Ἰονίων μὲ τοὺς ἀντιπάλους του, ὁ Βούλγαρης ἐκάλεσε εἰς τὸ σπῆτι του τὸν Χρηστίδην, ἐχθρόν του, καὶ τοῦ ἐξήγησε ὅτι ἡ κοινὴ σωτηρία ἀπήτει μίαν στενὴν συμμαχίαν ἐναντίον τῶν Ἑπτανησίων. Ἐπρόκειτο διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς καί, χωρὶς νὰ προσέξουν εἰς τὴν προσεχῆ ἄφιξίν μας, προέβαλον τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Δεληγιώργη καὶ τὸν ἔκαμαν πρόεδρον μὲ 150 ψήφους. Ὁ Δεληγιώργης εἶναι τὸ ἔμβλημα τῆς ἐπαναστάσεως. Τὴν ἑπομένην ἔκαμαν ἓν

ἀκόμη βῆμα, ἐκλέγοντες ὡς Φρούραρχον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τὸν Δημήτριον Γρίβαν, διὰ νὰ δώσουν ἕνα ράπισμα εἰς τὸν βασιλέα. Τώρα ἑτοιμάζουν διάταγμα ἀπελάσεως τοῦ Σπόννεκ καὶ ἔτσι σιγὰ σιγὰ βαδίζομεν πρὸς τὴν ἄβυσσον.

Εἶναι ἀπερίγραπτος ἡ κατάστασις τῆς χώρας αὐτῆς. Ἀπὸ μιᾶς στιγμῆς εἰς ἄλλην ὑπάρχει φόβος ἐπαναστάσεως. Ἡ κυβέρνησις ἐνίσχυσε τὴν φρουρὰν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ ποῖος εἶναι βέβαιος ὅτι ὁ στρατὸς θὰ εἶναι πιστός; Τὸ πλῆθος φαίνεται καλῶς διατεθειμένον, ἀλλὰ μέχρι τέλους δὲν ἠξεύρομεν ἂν δὲν θὰ διαφθαρῇ ἡ κοινὴ γνώμη.

Ἑτοιμάζουν μίαν κολοσσιαίαν διαδήλωσιν διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν Ἑπτανησίων. Τὸ τυπωθὲν πρόγραμμα τῆς διαδηλώσεως ταύτης ἀποτελεῖ κήρυξιν πολέμου πρὸς τὴν Τουρκίαν. Σοῦ τὸ στέλλω ἐσωκλείστως, διὰ νὰ λάβῃς μίαν ἰδέαν τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῶν πνευμάτων.

Ὁ νέος Λεωνίδας Βούλγαρης εἶναι ὁ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς τῆς σχηματισθείσης διὰ τὴν διαδήλωσιν. Ἦλθε νὰ μὲ εὕρῃ καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ λαοῦ τῶν Ἀθηνῶν μὲ παρεκάλεσε νὰ προσφωνήσω τὰ πλήθη, τὰ ὁποῖα θὰ ἤρχοντο θριαμβευτικῶς νὰ παρελάσουν κάτω ἀπὸ τὰ παράθυρά μου. Προσεπάθησα νὰ τὸν πείσω ὅτι αἱ στιγμαὶ ἦσαν κρίσιμοι καὶ ὅτι μὲ παρόμοια διαβήματα θὰ ἐκτεθῇ ὁ βασιλεὺς εἰς σοβαρὰς δυσχερείας, αἱ ὁποῖαι δυνατὸν νὰ γίνουν ἀφορμὴ σοβαρῶν κινδύνων. Δὲν θέλουν ν' ἀκούσουν τίποτε καὶ εἶναι ἀποφασισμένοι νὰ προβοῦν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου των.

Ἐν τούτοις ὁ Ἄγγλος πρέσβυς, μαζὶ μὲ τὸν Τοῦρκον πρέσβυν, ἔκαμεν ἤδη διαμαρτυρίας καὶ ἤδη ὁ Σουλτάνος ἔδωσε διαταγὰς εἰς τὸν πασᾶν Ἰωαννίνων νὰ προχωρήσῃ τὰ στρατεύματά του πρὸς τὰ σύνορα τῆς Ἀκαρνανίας.

Ὁ Καλλιγᾶς ἦλθε νὰ μὲ ἰδῇ καὶ μὲ παρεκάλεσε θερμῶς νὰ μεσιτεύσω ὅπως ἐμποδισθῇ, ἢ τοὐλάχιστον μετριασθῇ, μία τοιαύτη διαδήλωσις. Μοῦ εἶπεν ὅτι αὐτὸς καὶ ὁ Αὐγερινὸς ἐκάλεσαν τὴν σχηματισθεῖσαν ἐπιτροπὴν διὰ τὴν διαδήλωσιν καὶ τὴν παρεκάλεσαν ματαίως. Ἔλαβον τὴν ἀπάντησιν ὅτι, ἂν ἐξηκολούθει ἡ κυβέρνησις νὰ ἀναμιγνύεται εἰς τὰ πράγματα τοῦ λαοῦ, θὰ ἔκαναν πολὺ περισσότερα ἀπὸ ὅ,τι ἐσχεδίαζαν. Ἐπεσκέφθην τὸν Βούλγαρην καὶ μετὰ μεγάλου κόπου κατώρθωσα νὰ ἐπιτύχω ὅπως ἀφήσουν κατὰ μέρος τοὐλάχιστον τὰ ἀπειλητικὰ ἐμβλήματα, τὰ ὁποῖα ἔμελλον νὰ παριστάνουν τὰς ὑποδούλους ἐπαρχίας θραυούσας τὰ δεσμά των.

Ὁ Θεὸς μόνος δύναται νὰ γνωρίζῃ πῶς θὰ τελειώσῃ αὐτὴ ἡ ἱστορία. Λέγεται ὅτι θὰ ἐπωφεληθοῦν τῆς εὐκαιρίας αὐτῆς διὰ νὰ μεταβοῦν κάτω ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα καὶ φωνάξουν μυρίας ὕβρεις κατὰ τοῦ Σπόννεκ. Ὁ στρατὸς εἶναι πάντοτε εἰς τὰ ὅπλα καὶ μύριοι ἀπεσταλμένοι γυρίζουν τὴν νύκτα διὰ νὰ ἀνάψουν τὴν λαϊκὴν ὀργήν. Βλέπεις, Ἐλοΐζα μου, ἐπάνω εἰς ποῖον ἡφαίστειον ζῶμεν καὶ πόσον ἑκάστη ὥρα εἶναι φορτωμένη ἀπὸ θυέλλας καὶ καταιγίδας.

Χθές, μαζὶ μὲ τὸν Σπῦρον (Βαλαωρίτην) Κονδάρην, Λούζην, Καποδίστριαν καὶ Κυπαρίσσην, παρουσιάσθημεν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Ὁ Μεταξᾶς ἦτο ὁ αὐλικὸς τῆς ὑπηρεσίας. Ὅταν μᾶς ἀνήγγειλε, ὁ βασιλεὺς τὸν διέταξε νὰ εἰσαχθῶμεν ἕκαστος χωριστὰ καὶ νὰ μείνω ἐγὼ τελευταῖος. Οἱ σύντροφοί μου ἐξῆλθον ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν. Ἔπειτα εἰσήχθην ἐγώ. Δὲν μπορῶ νὰ σοῦ γράψω τὴν εὐχαρίστησιν ποὺ ἐδοκίμασεν ὁ ἀτυχὴς αὐτὸς νέος βλέπων με. Ἦτο καταφανῶς συγκινημένος καὶ λαβών με ἀπὸ τὸ χέρι μὲ ὡδήγησεν εἰς τὸ γραφεῖον του καὶ μὲ ἠνάγκασε νὰ καθίσω σιμά του. Μοῦ προσέφερε σιγάρον. Ἐγὼ ἀπεποιήθην, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐπέμεινε νὰ ὑπακούσω εἰς τὴν θέλησίν του καὶ μοῦ παρουσίασε ἀναμμένο σπίρτο διὰ ν' ἀνάψω. Ἔμεινα περισσότερον ἀπὸ μίαν ὥραν μαζύ του. Μοῦ ἤνοιξε τὴν βασανισμένην καρδίαν του καὶ μοῦ διηγήθη μὲ ἀπερίγραπτον πικρίαν τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκοντο τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος. Μοῦ εἶπε βαθύτατα συγκινημένος:

— Βαλαωρίτη, τώρα πού εἶσθε εἰς τὰς Ἀθήνας μοῦ φαίνεται ὅτι δὲν εἶμαι πλέον μόνος. Νομίζω ὅτι βλέπω εἰς σᾶς ἕνα συγγενῆ. Ὅλοι μὲ ἐπιβουλεύονται, ὅλοι μὲ σύρουν εἰς τὴν καταστροφήν. Χθὲς ἡ Ἐθνοσυνέλευσις μὲ ὕβρισε μὲ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Γρίβα. Αὔριον ἴσως θὰ θελήσουν ν' ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὰ ἀνάκτορά μου τὸν Σπόννεκ. Καὶ σὰν νὰ μὴ ἔφθαναν οἱ ἐσωτερικοί μου ἐχθροί, μοῦ ἐξεγείρουν τοὺς πρέσβεις καὶ κάθε στιγμὴν μοῦ δίδουν νὰ πιῶ χολὴν καὶ φαρμάκι... Ἀπὸ τὸν καιρὸν πού ἦλθα ἐδῶ ἐγήρασα κατὰ δέκα χρόνια.

Καὶ ἄλλα παρόμοια λόγια μοῦ εἶπε, τὰ ὁποῖα ἐπαναλαμβάνων αἰσθάνομαι τὴν καρδίαν μου σπαρασσομένην. Δύνασαι νὰ ἐννοήσῃς πόσον προσεπάθησα νὰ τὸν καθησυχάσω καὶ τὸν ἐνθαρρύνω. Ὅταν θὰ συναντηθῶμεν θὰ σοῦ εἰπῶ τὰ πράγματα τὰ ὁποῖα αὐτός, ὑπὸ τὴν σφραγῖδα τοῦ μυστικοῦ, μοῦ ἐνεπιστεύθη καὶ θὰ δοκιμάσῃς ῥῖγος.

Ἐγνώριζα ὅτι ἐκείνη ἦτο ἡ ὥρα τοῦ προγεύματος καὶ ἐσηκώθηκα λέγων ὅτι δὲν ἤθελα νὰ παρατείνω τὴν ἐπίσκεψίν μου. Μὲ ἠνάγκασε νὰ παραμείνω καὶ εἰσελθὼν εἰς γειτονικὸν δωμάτιον ἐπῆρε τὴν σκύλλαν, τὴν ὁποίαν εἶχα χαρίσει εἰς τὸν Μεταξᾶν καὶ μὲ ἀνέκφραστον γλυκύτητα μοῦ εἶπε:

— Συγγνώμην, Βαλαωρίτη, ἀλλὰ ἔλαβα τὴν ἐλευθερίαν νὰ πάρω τὴν σκύλλαν, πού εἴχατε δώσει εἰς τὸν Μεταξᾶν. Τὴν ἀγαπῶ πολὺ καὶ δὲν ἠθέλησα νὰ τῆς ἀλλάξω τὸ περιλαίμιον, διότι εἰς αὐτὸ εἶναι χαραγμένον τὸ ὄνομά σας, τὸ ὁποῖον ἔχω πάντοτε μπροστά μου.

— Μεγαλειότατε, ἀπήντησα μὲ δάκρυα εἰς τὰ μάτια, ἡ σκυλίτσα ἐκείνη δὲν θὰ σᾶς προδώσῃ, ὅπως δὲν θὰ σᾶς προδώσῃ ἐκεῖνος πού ἦτο προηγουμένως κύριός της!

— Εὐχαριστῶ, Βαλαωρίτη! Θὰ τὴν κρατήσω σιμά μου καὶ θὰ σᾶς συλλογίζωμαι!

Ἔπειτα μεταβαίνων εἰς ἄλλο θέμα, μοῦ εἶπε ὅτι εἰς τὴν Πεντέλην ὑπῆρχε μία μεγάλη ληστρικὴ συμμορία, ἡ ὁποία ἐσκόπευε νὰ συλλάβῃ τὸν Γάλλον πρέσβυν Amelot, ὁ ὁποῖος παρεθέριζε ἐκεῖ.

Ὁ βασιλεὺς ἦτο ὑποχρεωμένος πρὸ ὀλίγων στιγμῶν νὰ τὸν καλέσῃ καὶ ἐπιμείνῃ ὅπως μὴ γυρίσῃ εἰς τὴν ἐξοχὴν πλέον. Ἔμεινα κατάπληκτος ἀπὸ τὴν ἐκμυστήρευσιν αὐτὴν καὶ ἐννόησα ὅτι ἡ κοινωνικὴ παραλυσία εἶχε φθάσει εἰς τὸ κατακόρυφον.

Ἔπειτα, ἐνῷ συνεζητοῦμεν περὶ διαφόρων ζητημάτων, μοῦ εἶπεν ὅτι ἐν περιπτώσει ἐπαναστάσεως ᾐσθάνετο τὸ θάρρος νὰ καβαλικεύσῃ καὶ μαζὶ μὲ ὀλίγους χωροφύλακας νὰ ῥιφθῇ μέσα εἰς τὴν φωτιάν.

Ἐγὼ τοῦ εἶπα ὅτι, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, θὰ ἦσαν ἄλλοι οἱ ὁποῖοι θὰ ἐσκοτώνοντο δι' αὐτὸν καὶ ὅτι αὐτὸς δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ ἐκθέσῃ τὴν ζωήν του. Ἐστάθη ἐπ' ὀλίγον σκεπτικὸς καὶ ἔπειτα μοῦ εἶπε:

— Καταλαβαίνω ὅτι τὸ τελευταῖον μου ἄσυλον θὰ εἶναι αἱ νῆσοι σας, διότι καὶ ἡ οἰκογένειά μου εἶναι κατεστραμμένη. [1])

Ἔπειτα μὲ ὡδήγησεν εἰς τὸ γραφεῖον του καὶ μοῦ ἔδειξε τὸν τόμον τῶν ποιημάτων μου, τὸν ὁποῖον τοῦ εἶχα προσφέρει λέγων:

— Δὲν τὸν κρατῶ ἐδῶ διὰ φιγούραν. Ἀσχολοῦμαι εἰς μετάφρασίν των καὶ εὐχαριστεῖται ἡ ψυχή μου, ὅταν κατορθώνω νὰ τὰ καταλαβαίνω.

Τὸν εὗρον πολὺ ἰσχνὸν καὶ καταβεβλημένον. Τοῦ ἔκαμα τὴν παρατήρησιν αὐτὴν καὶ ἐκεῖνος μοῦ ἀπεκρίθη ὅτι αἱ συνεχεῖς στενοχωρίαι τὸν φθείρουν καὶ τὸν κατατρώγουν.

1) Τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀκριβῶς ἡ Δανία, μετὰ ἄνισον ἀγῶνα μὲ τὴν Γερμανίαν, ἔχασε τὰ σπουδαῖα Δουκάτα τοῦ Ὀλστάϊν, Βασσενμπούργκ καὶ Σλέβιγκ.

Ἔλαβα τὴν ἐλευθερίαν νὰ τοῦ δώσω μερικὰς συμβουλὰς καὶ ἐπέμεινα ὅπως, κατὰ τὸ συνταγματικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον θὰ δημιουργηθῇ μετά τινας ἡμέρας, ἀποφασίσῃ νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς ἑνὸς συντηρητικοῦ κόμματος. Μοῦ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἔκαμνε ὅ,τι ἦτο δυνατὸν ὅπως μὲ εὐχαριστήσῃ καὶ ὅτι δὲν θὰ ἔμενε ἀδρανής.

Σὲ βεβαιώνω, Ἐλοΐζα μου, ὅτι ὁ νέος αὐτὸς ἀνεπτύχθη πολὺ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας. Δὲν γελᾷ πλέον, ἀλλὰ συλλογίζεται καὶ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ φέρεται ὡς ἄνδρας. Ἐγὼ κατεθλίβην τόσον ἀπὸ τὴν μακρὰν αὐτὴν συνομιλίαν, ὥστε νὰ αἰσθανθῷ ἀληθινὴν ἀδιαθεσίαν. Ἀφοῦ ἐσκέφθην ὡρίμως κάθε τί, ἔλαβα τὴν ἀπόφασιν νὰ καταβάλω πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως σώσω τὸν θρόνον ἀπὸ τὸ ἀπειλοῦν αὐτὸν ναυάγιον. Θέλω πρῶτον νὰ ἐξαντλήσω κάθε μέσον συμφιλιώσεως καὶ ἔπειτα ἴσως θὰ δώσω ἕνα μεγάλο κτύπημα. Χθὲς ἀφῆκα τὸ ἐπισκεπτήριόν μου εἰς ὅλους τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν κομμάτων, μὴ ἐξαιρουμένων οὔτε τοῦ Βούλγαρη καὶ Δεληγιώργη. Ὁ Δεληγιώργης ἦλθε ἀμέσως νὰ μοῦ ἀνταποδώσῃ τὴν ἐπίσκεψιν καὶ ἔμεινε μαζί μου πλέον τῆς ὥρας. Δὲν ἀπελπίζομαι ἀκόμη. Τὸν Βούλγαρην δὲν τὸν εἶδα, ἀλλ' ἕνας ἔμπιστός του ὅμως ἦλθε νὰ μὲ συναντήσῃ καὶ μοῦ ἐπρότεινε συμμαχίαν μὲ τὸν ἀρχηγόν του, ὑποσχόμενός μου μεγάλα πράγματα. Εἶπα ὅτι ἐσεβόμην ὅλους, ἀλλὰ δὲν ἠδυνάμην νὰ ἀποφασίσω νὰ κάμω κανὲν βῆμα προτοῦ τεθῶ εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς ἄλλους συναδέλφους μου.

Αὔριον ἀναμένονται τὰ ἀτμόπλοια μὲ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν νήσων καὶ ἴσως μεθαύριον θὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν Βουλήν.

Τὸ πρῶτον ζήτημα τὸ ὁποῖον θὰ ἐγερθῇ τὴν προσεχῆ ἑβδομάδα, θὰ εἶναι ὁ σχηματισμὸς κυβερνήσεως. Ἂν οἱ ἀντίθετοι λάβουν τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας των ὅλα θὰ χαθοῦν, ἂν ἀπεναντίας δυνηθῶμεν νὰ δώσωμεν τὴν ἐξουσίαν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κανάρη καὶ τοῦ Κουμουνδούρου, ἡ κατάστασις δὲν θὰ εἶναι ἀπελπιστική.

Ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολὴ γεννᾷ θλιβερὰς σκέψεις. Ὁ ἁγνὸς καὶ ἱπποτικὸς χαρακτὴρ τοῦ Βαλαωρίτη δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ αἰσθανθῇ ἀπογοήτευσιν διὰ τὴν πολιτικὴν ἀθλιότητα καὶ τὴν ἠθικὴν κατάπτωσιν τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐνδιεφέροντο παρὰ διὰ τὰ ἀτομικὰ συμφέροντά των καὶ διὰ τὰ προσωπικά των πάθη. Ἀπὸ τὴν αὐτὴν ἐπιστολήν, καθὼς καὶ ἀπὸ τὰς ἐπομένας, προκύπτει φανερώτατα ὅτι ὁ νεαρὸς καὶ ἄπειρος βασιλεὺς Γεώργιος, χάρις εἰς τὴν φυσικήν του ἐξυπνάδα, κατώρθωσε ν' ἀντιληφθῇ ἀμέσως ὅτι ὁ Βαλαωρίτης ἦτο ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ἐμπιστευθῇ καὶ βασισθῇ. Διὰ τοῦτο ἔγινε ἀμέσως φίλος του, κατήργησε ἀπέναντί του κάθε περιορισμὸν ἐθιμοτυπίας καὶ τὸν μετεχειρίζετο ὡς προσωπικὸν φίλον του, ὡς ἔμπιστόν του, εἰς τὸν ὁποῖον ἐξεμυστηρεύετο κάθε στενοχωρίαν του.

Ἡ πολιτικὴ κατάστασις ἦτο σχεδὸν ἐπαναστατική. Ἡ κυβέρνησις Κανάρη εἶχε μικροτάτην πλειοψηφίαν, ἡ δὲ ἀντιπολίτευσις, ὑπὸ τοὺς Βούλγαρην, Δεληγιώργην καὶ Γρίβαν, ἐζήτει νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχήν, μὲ τὴν πρόθεσιν ν' ἀνατρέψῃ τὴν βασιλείαν. Κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμὴν ἡ ἐπέμβασις τοῦ Βαλαωρίτη ὑπῆρξε πολύτιμος διὰ τὸν θρόνον, διότι κατόπιν τῆς ἐπιμονῆς του ἐπείσθησαν ὅλοι οἱ πληρεξούσιοι Ἑπτανήσου νὰ ταχθοῦν μὲ τὸν βασιλέα. Ὁ Κανάρης ἐπρότεινε εἰς τὸν Βαλαωρίτην νὰ δεχθῇ τὴν θέσιν προέδρου τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἀλλ' οὗτος ἀπεποιήθη. Θὰ ἴδωμεν ἄλλως τε κατωτέρω ὅτι ἀπε-

ποιήθη νὰ δεχθῇ καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν, τὸ ὁποῖον τοῦ προσέφερε ὁ ἴδιος ὁ βασιλεύς. Ἡ φιλοδοξία δὲν ἦτο ἐλάττωμα τοῦ Βαλαωρίτη.

Τὴν 14ην Αὐγούστου, εἰς μικρὰν ἐπιστολὴν πρὸς τὴν σύζυγόν του, ἐκθέτει τὰ συμβάντα εἰς Ἀθήνας:

«Τὴν Πέμπτην ἔλαβε χώραν ἡ ἐκλογὴ τοῦ Προέδρου τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Τὴν θέσιν κατεῖχε ὁ Δεληγιώργης, ἀρχηγὸς τοῦ ἐπαναστατικοῦ κόμματος, καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Κανάρης ἠθέλησε, παρουσιάζων ὡς ὑποψήφιόν του τὸν Μεσσηνέζην, νὰ προκαλέσῃ κὐβερνητικὸν ζήτημα. Εἶναι ἀπερίγραπτον τὸ ἀνακάτωμα καὶ αἱ μηχανορραφίαι τῶν δύο ἀντιπάλων. Ὁ Μεσσηνέζης ἔλαβε ψήφους 182, ὁ Δεληγιώργης 140. Ἡ νίκη ὑπῆρξε πλήρης, ἀλλὰ δὲν πρέπει ἐκ τούτου νὰ συμπεράνῃ κανεὶς περὶ τῆς δυνάμεως τῆς κυβερνήσεως, διότι πολλοὶ ἐψήφισαν ὑπὲρ τοῦ Μεσσηνέζη ἀπὸ μῖσος κατὰ τοῦ Δεληγιώργη καὶ ὄχι ἀπὸ συμπάθειαν πρὸς τὴν κυβέρνησιν Κανάρη.

Ἐξακολουθῶ νὰ λαμβάνω συγχαρητήρια ἀπὸ διάφορα μέρη. Ἀνὰ ἑκατοντάδας φθάνουν αἱ ἐπιστολαὶ ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας καὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἀνατολῆς. Ἦλθε ἕνας καλλιτέχνης καὶ μοῦ ἐζήτησε νὰ ποζάρω διὰ νὰ μοῦ κάμῃ τὴν προτομήν μου. Ἠρνήθην.

Εἰς τὴν τελευταίαν μου ἐπιστολὴν σοῦ ἀνήγγειλα ὅτι ἐκλήθην ἀπὸ τὸν βασιλέα. Ἔμεινα πλησίον του δύο ὥρας καὶ ὡμιλήσαμεν πολὺ σοβαρῶς περὶ τῶν ζητημάτων τῆς ἡμέρας... Πρὸ δύο ἡμερῶν ἔλαβα τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἰδῶ τὸν Σπόννεκ. Τοῦ παρετήρησα ὅτι ἦτο θλιβερὸν δι' ἡμᾶς νὰ μανθάνωμεν ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἔχει κατορθώσει ἀκόμη νὰ ἐννοῇ μὲ εὐκολίαν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Φαίνεται ὅτι ὁ Σύμβουλος εἶχε ὁμιλήσει περὶ τοῦ ζητήματος τούτου εἰς τὸν βασιλέα. Διότι μόλις ἐμπῆκα, τὸν εἶδα νὰ ἔρχεται εἰς προϋπάντησίν μου μὲ αὐτὰ τὰ λόγια:

— Ξέρω ὅτι μὲ μαλώσατε!

— Ἐγὼ νὰ σᾶς μαλώσω, Μεγαλειότατε;

— Ναί. Ἔχετε κακὴν ἰδέαν περὶ ἐμοῦ καὶ πιστεύετε ὅτι δὲν ἀσχολοῦμαι παρὰ μὲ τὰς διασκεδάσεις.

— Λοιπόν, ἔστω, Μεγαλειότατε. Ἐκεῖνο ποὺ εἶπα πίσω σας αἰσθάνομαι τὸ καθῆκον νὰ τὸ ἐπαναλάβω καὶ μπροστά σας.

— Πιστεύσατέ με, ἀγαπητὲ Βαλαωρίτη, σπουδάζω, σπουδάζω. Ἀλλὰ ἡ γλῶσσα σας εἶναι πολὺ δύσκολη. Δὲν εὐχαριστήθητε προχθὲς ὅταν ἀπήντησα εἰς τὰς φιλοφροσύνας σας ἑλληνικά;

— Ὄχι, Μεγαλειότατε. Ἐπροφέρατε πολὺ ἄσχημα καὶ εἴχατε τὸ ὕφος ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος δὲν καταλαβαίνει τὴν σημασίαν τῶν λέξεων!

— Τί θέλετε λοιπὸν νὰ κάμω διὰ νὰ σᾶς εὐχαριστήσω;

— Νὰ μελετᾶτε ἕξ ὥρας τὴν ἡμέραν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

— Θὰ τὸ κάμω.

Ἔπειτα μοῦ ὡμίλησε περὶ τοῦ γάμου του. Ἠθέλησε νὰ μάθῃ ἀπὸ ἐμὲ ἂν δὲν θὰ ἦτο καλλίτερον νὰ περιμένῃ ἀκόμη δύο χρόνια. Ἐγὼ τοῦ ἀπήντησα ὅτι ἀπεναντίας ἔπρεπε νὰ φροντίσῃ γρήγορα διὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ μόλις θὰ ἐψηφίζετο τὸ Σύνταγμα.»

Τὰ ἀνωτέρω δείχνουν τὴν μεγάλην οἰκειότητα ποὺ ἀνεπτύχθη μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐξαιρετικῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἠδυνήθησαν γρήγορα νὰ ἀλληλοεκτιμηθοῦν εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ καταρριφθῇ πλέον τὸ χώρισμα, τὸ ὁποῖον ἡ ἐθιμοτυπία θέτει μεταξὺ ἑνὸς βασιλέως καὶ ἑνὸς ὑπηκόου του. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, ὅπως ἄλλως τε ἀπέδειξε καθ' ὅλην τὴν σώφρονα μακρὰν βασιλείαν

του, εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ διακρίνῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ τοὺς ἐκτιμᾷ ἀναλόγως τῶν προτερημάτων καὶ προσόντων των.

Ἡ ἑπομένη ἐπιστολὴ τοῦ Βαλαωρίτη εἶναι γραμμένη ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ἐξαιρετικῆς συγκινήσεως. Τὴν 22 Ἰουλίου οἱ Ἑπτανήσιοι πληρεξούσιοι παρουσιάσθησαν εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν ὅπως δώσωσι τὸν νενομισμένον ὅρκον. Ὅ,τι ἐκλεκτὸν εἶχον αἱ Ἀθῆναι, ὅλοι οἱ ἐπίσημοι, οἱ πρέσβεις, οἱ ἀξιωματικοὶ εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς τὴν αἴθουσαν. Τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν τελετὴν περιγράφει ὁ Βαλαωρίτης εἰς τὴν ἑπομένην ἐπιστολὴν πρὸς τὴν σύζυγόν του:

«Ἡ ἡμέρα τῆς παρελθούσης Τετάρτης πρέπει νὰ σημειωθῇ εἰς τὰ χρονικὰ τῆς οἰκογενείας μας, ἀφοῦ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τὴν ἐσημείωσεν ἤδη εἰς τὰς ἐνδόξους σελίδας τῆς ἱστορίας του. Ἂν ὁ θάνατος ἤρχετο τώρα νὰ μὲ πλήξῃ, ἂν ἔμελλον νὰ πέσω κάτω ἀπὸ τὸ μαχαῖρι ἑνὸς δολοφόνου, ἡ ψυχή μου, μεταβαίνουσα εἰς τὴν αἰωνιότητα, θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ ὅτι ἐξεπλήρωσε τὸν προορισμὸν τὸν ἐπιβληθέντα ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν εἰς αὐτήν. Ἄκουσε καὶ μὴ περιμένῃς ἀπὸ ἐμὲ μακρὰς περιγραφάς, διότι δὲν τὸ κατορθώνω. Ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐφημερίδων ποὺ σοῦ στέλλω θὰ ἴδῃς εἰς ποίαν σφαῖραν ὑψώθην καὶ πῶς τώρα ὅλος ὁ νοῦς μου εὑρίσκεται θαμβωμένος ἀπὸ τὸ μεγαλοπρεπὲς θέαμα ποὺ μὲ περιβάλλει.

Τὴν Τρίτην παρουσιάσθημεν εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν. Τὸ ἐπαναστατικὸν κόμμα ἤρχισε νὰ χρησιμοποιῇ ὅλην τὴν πονηρίαν του διὰ νὰ διαιωνίσῃ τὴν ἐξέλεγξιν τῶν ἐκλογῶν. Συνελθόντες εἰς ἰδιαιτέραν σύσκεψιν ἀπεφασίσαμεν παμψηφεὶ νὰ στείλωμεν εἰς τὸν πρόεδρον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως μίαν ἐπιτροπὴν ὅπως τοῦ ἀναγγείλῃ ὅτι ἀνεμένομεν τὴν ἐξουσιοδότησιν νὰ εἰσέλθωμεν. Ἡ ἐπιτροπὴ ἀπετελέσθη ἀπὸ ἐμέ, τὸν Λομβάρδον καὶ τὸν Μηλιαρέσην.

Ὁ πρόεδρος, εἰδοποιηθεὶς περὶ τῆς ἀφίξεώς μας, κατέβη ἀπὸ τὴν ἕδραν του καὶ ἦλθεν εἰς προϋπάντησίν μας. Μαθὼν τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀποστολῆς μας, ἔσπευσε νὰ τὸ ἀναγγείλῃ εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν καὶ ἀμέσως τὸ ἄπειρον πλῆθος, τὸ ὁποῖον μᾶς περιεστοίχιζε, ἤρχισε νὰ φωνάζῃ: «Νὰ ἔλθουν οἱ ἀδελφοί μας!».

Ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς θελήσεως τοῦ πλήθους οἱ ἀντίπαλοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσι καὶ μετ' ὀλίγον ὀγδοήκοντα πληρεξούσιοι εἰσήρχοντο νὰ καταλάβουν θέσιν εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν.

Ἠσχολήθημεν ἀμέσως μὲ τὴν ἐξέλεγξιν τῶν ἐκλογῶν καὶ ἐξουσιοδοτήθημεν ἐγώ, ὁ Κοκκίνης καὶ ὁ Σέρβος νὰ ἐξελέγξωμεν τὴν ἐκλογὴν τῆς Κεφαλληνίας, κατὰ τῆς ὁποίας εἶχον ἐπιτεθῆ βιαίως οἱ Τυπάλδοι, Ἰακωβᾶτοι, προσωπικοὶ ἐχθροὶ τοῦ Κοζάκη μας καὶ τοῦ Σπύρου Μεταξᾶ. Τὴν ἑπομένην ἐφέραμεν εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν τὴν ἔκθεσιν τῶν διαφόρων ἐπιτροπῶν καὶ ἐγὼ ἀνέβηκα εἰς τὸ βῆμα διὰ νὰ ὑπερασπίσω τοὺς φίλους μας. Οἱ ἀδελφοὶ Ἰακωβᾶτοι ἐπρότειναν τὴν ἀποβολὴν τῶν Κοζάκη καὶ Μεταξᾶ, ἀλλὰ τοιαύτη θύελλα ὕβρεων καὶ κραυγῶν ἐσηκώθη ἐναντίον των, ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν καὶ ὅλαι αἱ ἐκλογαὶ τῶν νήσων ἐπεκυρώθησαν παμψηφεί.

Ὡρίσθη ἡ ἑπομένη ὡς ἡμέρα ὁρκωμοσίας. Συνήλθομεν τὸ ἑσπέρας. Μετὰ πολλὰς συζητήσεις, ὅτε εἶχε φθάσει μεσονύκτιον, ὁ Λομβάρδος παρετήρησε ὅτι μετ' ὀλίγας ὥρας θὰ μετεβαίνομεν νὰ ὁρκισθῶμεν εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκλεγῇ εἷς ῥήτωρ, ὁ ὁποῖος θὰ ἐξέθετε ἐν ὀνόματι ὅλων τὰς ἰδέας ποὺ ἤλθομεν νὰ σπείρωμεν εἰς τὴν γῆν αὐτήν, διαγράφων τὸ πρόγραμμα καὶ ἐκθέτων τὰς πεποιθήσεις μας. Ὅλοι ἀπεδέχθημεν τὴν πρότασιν καὶ ἀπὸ τὸ στόμα ὅλων ἐξῆλθε ταυτοχρόνως τὸ ὄνομά μου.

Ἐγὼ εἶπα ὅτι ὁ χρόνος καὶ ἡ ὥρα δὲν μοῦ ἐπέτρεπον νὰ ἀναλάβω μίαν τοιαύτην ἐντολὴν καὶ ἀφ' ἑτέρου δὲν ἐγνώριζα τὰς ἐνδομύχους πεποιθήσεις ὅλων. Πᾶσα ἀντίστασις ὑπῆρξε ματαία. Ἀνεχώρησαν ἀφήνοντες εἰς ἐμὲ μίαν εὐθύνην ἀνυπολόγιστον.

Ἀπεσύρθην εἰς τὸ δωμάτιόν μου καὶ παρεκάλεσα τὸν Θεὸν νὰ μὲ συνδράμῃ. Ἡ καρδία μου ἐκτυποῦσε δυνατὰ καί, συγκεντρωμένος εἰς τὸν ἑαυτόν μου, ἤκουα τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ καθήκοντος, ποὺ ἐπιτακτικῶς μοῦ ἐπέβαλλε νὰ σώσω ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τὴν ἀτυχῆ Ἑλλάδα, ἀγρίως σπαρασσομένην καὶ διαφθαρεῖσαν. Ἡ τοιαύτη στιγμὴ εἶναι ἀπερίγραπτος, καὶ εἰς τὴν ζωήν μου, μακρὰν ἢ βραχεῖαν, βεβαίως δὲν θὰ παρουσιασθῇ δευτέραν φοράν.

Ἔμεινα ἄγρυπνος ὅλην τὴν νύκτα καὶ τὴν ἑπομένην, τὴν δεκάτην ὥραν, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Ἑπτανησίων πληρεξουσίων, εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν μὲ τὸ μέτωπον ὑψηλὰ διὰ νὰ στήσω τὴν σημαίαν τῆς ἠθικῆς κατακτήσεως. Ὁ Θεόφιλος, ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ διάκονος τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, ἐδέχθη τὸν ὅρκον μας. Τὸ πλῆθος ἦτο ἄπειρον, τόσον ὥστε οἱ διάδρομοι καὶ ἡ αὐλὴ καὶ αἱ πλησίον αἴθουσαι ἦσαν γεμάται. Ὅλα τὰ μέλη, 350 τὸν ἀριθμὸν περίπου, ἀνέμενον τὴν ἀποφασιστικὴν ὥραν. Οἱ πρέσβεις τῶν ξένων Δυνάμεων, πλεῖσται κυρίαι, ξένοι διακεκριμένοι κατεῖχον τὰ θεωρεῖα. Οἱ δημοσιογράφοι, οἱ στενογράφοι, ὁ κλῆρος, οἱ αὐλικοί, οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς ἐθνοφρουρᾶς ἐγέμιζαν ὅλην τὴν αἴθουσαν. Ἡ ζέστη ἦτο ὑπερβολική.

Μετὰ τὴν ὁρκωμοσίαν, ὁ Σχινᾶς ἔπλεξε τὸ ἐγκώμιον τῶν νησιωτῶν, ὁ δὲ πρόεδρος ἀπηύθυνεν εὐγενῆ προσφώνησιν. Κατόπιν ἐπιβλητικὴ σιγὴ ἐκυριάρχησε ἐπὶ τόσων χιλιάδων ἀνθρώπων. Ἐγὼ ἤμην καθισμένος εἰς τὰ ἐπάνω καθίσματα, περιστοιχιζόμενος ἀπὸ ὅλην τὴν φάλαγγα τῶν Ἑπτανησίων, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχον προστεθῆ οἱ ὀπαδοὶ τῆς τάξεως καὶ γενικῶς οἱ ἀντίθετοι πρὸς τὸν Βούλγαρην.

Ἐσηκώθηκα καὶ μὲ φωνὴν σοβαρὰν ἐζήτησα τὸν λόγον. Κατέβηκα ἀπὸ τὴν θέσιν μου καί, διασχίζων τοὺς φίλους, ἔβλεπα ὅτι εἰς τὸ πρόσωπόν των ἐβασίλευεν ἡ ὠχρότης τῆς ἀμφιβολίας, ἐνῷ ἀπὸ τὸ ἀκροατήριον ἠκούετο ἄπειρος ψίθυρος, μέσα εἰς τὸν ὁποῖον ἠχοῦσε τὸ ὄνομά μου. Ἠσθάνθην ὅτι αἱ δυνάμεις μου ἐδιπλασιάζοντο καὶ ὅταν ἀνέβηκα εἰς τὸ βῆμα ἔρριψα γύρω τὸ βλέμμα καὶ εἶδα ὅτι τὸ ἔθνος ἀνέμενε ἀπὸ ἐμὲ τὴν σωτηρίαν του καὶ ἐκατάλαβα ὅτι εἰς τὸ κεφάλι μου ἐβάρυνε τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ.

Μόλις ἐπρόφερα τὰ πρῶτα λόγια ἀντελήφθην ὅτι ἤμην κυρίαρχος τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Καὶ οἱ ἀντίπαλοι ἐπίσης ἀντελήφθησαν ὅτι ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἐσημείωνε τὸν θάνατόν των. Ἔστεκαν μπροστά μου εἰς τὰ πρῶτα καθίσματα ὁ γέρων Κανάρης, ὁ τυφλὸς Μαυροκορδάτος, ὁ Βούλγαρης, ὁ Χρηστίδης, ὁ Καλλιγᾶς, ὁ Ρήγας Παλαμίδης, ὁ Κουμουνδοῦρος, ὁ Ζαΐμης, ὅλον τὸ ἄνθος τῆς πολιτικῆς, καὶ εἰς τὸ πλευρὸν εἶχε παραταχθῆ τὸ κόμμα τῶν ἀ ρ ε ι μ α ν ί ω ν.

Ἐδῶ σταματῶ, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιγράψω τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν ἐπροξένησαν τὰ λόγια μου. Κάθε φράσις ἐχειροκροτεῖτο. Δάκρυα ἐχύνοντο ἀπὸ τὰ μάτια καὶ ἡ συγκίνησις ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ παρασύρῃ τὰ πάντα. Ἔμεινα ἀτρόμητος. Ἡ ψυχή μου ἥπλωσε ἐλευθέρως τὰ πτερὰ καὶ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐταξίδευε διὰ μέσου τοῦ ἀπείρου τοῦ μέλλοντος.

Ὅταν κατέβηκα ἀπὸ τὸ βῆμα, ὁ λαός, φρίττων ἀπὸ χαράν, ἔρριξε ἀπέραντον μυκηθμόν, ἐπιβάλλων εἰς τὸν πρόεδρον νὰ διαλύσῃ τὴν συνεδρίασιν, διότι δὲν ἤθελε νὰ ἀκούσῃ πλέον κανένα ἄλλον:

«Ἀφήσετέ μας, ἐφώναζαν, ἀφήσετέ μας μὲ τὴν ἀπόλαυσιν τῆς στιγμῆς

αὐτῆς. Ἀφήσετέ μας μὲ τὴν γλυκύτητα μὲ τὴν ὁποίαν μᾶς ἐγαλήνευσε τὴν ψυχὴν ὁ Βαλαωρίτης!».

Ἡ συνεδρίασις ἐλύθη. Ἔπειτα ἐξετέθην εἰς τὸ φίλημα ὅλων. Ὁ λαὸς μὲ περιεστοίχισε. Μοῦ ἐφιλοῦσαν τὰ χέρια, τὸ κεφάλι. Ὁ ποιητὴς Παράσχος μὲ ἔσφιξε περιπαθῶς εἰς τὴν ἀγκάλην του, κλαίων σὰν παιδί. Ὁ Μαυροκορδάτος ἔτρεμε ἀπὸ τὴν συγκίνησιν καὶ ἐλυπεῖτο, ὅπως μοῦ εἶπε, διότι ὁ Θεὸς τοῦ εἶχε ἀφαιρέσει τὴν ὅρασιν καὶ δὲν μποροῦσε νὰ μὲ ἰδῇ. Ὁ Κανάρης εἶχε γίνει ὁ «γερομπουρλοτιέρης». Ἦτο μία σκηνὴ ἀπερίγραπτος.

Ὡδηγήθην εἰς τὸ σπίτι μᾶλλον νεκρὸς παρὰ ζωντανός. Ἡ ἔξαψις εἶχε καταλάβει τὸ πνεῦμα μου καὶ ἐξηκολούθουν νὰ ὁμιλῶ σὰν νὰ εὑρισκόμουν ἀκόμη εἰς τὸ βῆμα. Τὸ σπῆτι μου ἐπλημμύρισε ἀπὸ παντὸς εἴδους ἀνθρώπους. Οἱ γηραιοὶ ἥρωες τῆς Ἐπαναστάσεως ἦλθον νὰ μὲ εὐλογήσουν καὶ ἦλθον ὅλα τὰ κόμματα, ἐκτὸς τοῦ κόμματος τοῦ Βούλγαρη, νὰ τεθοῦν ὑπὸ τὴν κατεύθυνσίν μου.

Τὴν ὀγδόην καὶ ἡμίσειαν ἑσπερινὴν ὥραν ὁ κόμης Σπόννεκ μὲ παρεκάλεσε νὰ περάσω ἀπὸ τὸ γραφεῖον του. Ἐπῆγα καὶ εὑρῆκα ἐκεῖ τὸν βασιλέα. Ἔμεινα μαζί του δύο ὥρας. Ἦτο τόσον συγκινημένος ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἔμαθε, ὥστε δὲν μποροῦσε νὰ ἀρθρώσῃ λέξιν. Μοῦ ἐκράτει τὸ χέρι καὶ μοῦ τὸ ἔσφιγγε, χωρὶς κανὲν σχόλιον. Ὁ Σπόννεκ μοῦ εἶπε ὅτι ὁ λόγος μου ἐνίκησε μίαν μεγάλην μάχην, ὅτι οἱ ἐχθροὶ τοῦ βασιλέως ἦσαν χαμένοι καὶ ἡ ἐπανάστασις ἐδαμάσθη. Μὰ πῶς νὰ σοῦ διηγηθῶ ὅλας τὰς χαριτωμένας λεπτομερείας ἐκείνης τῆς συνομιλίας μου μὲ τὸν βασιλέα; Εἶναι ἀδύνατον.

Ἡ κοινὴ γνώμη ἐσχηματίσθη ἀμέσως. Εἰς τοὺς δρόμους, εἰς τὰ καφενεῖα, εἰς τὰ σαλόνια δὲν συζητοῦν διὰ τίποτε ἄλλο. Ὅλαι αἱ ἐφημερίδες ἔχουν γεμάτας τὰς στήλας των. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ λόγου παρήγαγε προσέτι τὸ θαῦμα νὰ ἑνώσῃ ἀδιαλύτως μεταξύ των ὅλους τοὺς πληρεξουσίους τῆς Ἑπτανήσου.

Τὸ κόμμα τῆς ἀναρχίας θὰ θελήσῃ ἀναμφιβόλως νὰ ἀμυνθῇ, διὰ νὰ μὴ πεθάνῃ θρασυδείλως. Συνήλθομεν ἡμεῖς χθὲς τὸ βράδυ εἰς τὸ σπῆτι τοῦ Κοζάκη καὶ ὅλοι οἱ ῥήτορές μας μοῦ ἐπέβαλον σιγήν, ἀναλαμβάνοντες μὲ τὴν σειράν του ἕκαστος τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ προγράμματός μας. Θὰ μεταβῶ ὡπλισμένος εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν καὶ μαζί μου θὰ εἶναι ἕτοιμοι εἰς ἕνα νεῦμα μου μύριοι βραχίονες».

Οἱ φόβοι τοῦ Βαλαωρίτη ἀπεδείχθησαν ὑπερβολικοί. Οἱ ἐχθροί του δὲν ἐτόλμησαν νὰ δημιουργήσουν ζήτημα ἐναντίον του εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν οὔτε ἔξω ἀπὸ αὐτήν, διότι ἐγνώριζον ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη ἦτο μὲ τὸ μέρος τοῦ πατριώτου ποιητοῦ. Ἡ εὐθύτης καὶ τιμιότης του, μαζὶ μὲ τὸν ἄδολον πατριωτισμόν, δὲν ἐπέτρεπον εἰς κανένα νὰ ἀντιταχθῇ κατ' αὐτοῦ. Ἦτο ὁ συμβιβαστής, ὁ συμφιλιωτὴς τῶν διαμαχομένων πολιτικῶν μερίδων καὶ πολλάκις προσέφερε πολυτίμους ὑπηρεσίας, προλαβὼν συρράξεις καὶ ἀντιθέσεις, αἱ ὁποῖαι ἠδύναντο νὰ ὁδηγήσουν τὴν χώραν εἰς τὴν ἀναρχίαν.

Ἦτο φυσικὸν ἡ ἐκτίμησις τὴν ὁποίαν τοῦ εἶχε ὁ βασιλεὺς νὰ αὐξήσῃ μετὰ τὴν περίφημον αὐτὴν ἀγόρευσιν.

Ἡ ἐπιστολή του πρὸς τὴν σύζυγόν του τῆς 1 Σεπτεμβρίου εἶναι γεμάτη ἀπαισιοδοξίαν διὰ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν. Εἶναι μία ζωγραφία θλιβερὰ ὅσον καὶ ζωντανὴ τῆς τότε ἐπικρατούσης κομματικῆς ἀναρχίας:

«Ἡ κατάστασις πηγαίνει ὅπως καὶ πρῶτα. Ἤλπιζα ὅτι κατόπιν τῆς ρήξεως τῆς Παρασκευῆς τῆς παρελθούσης ἑβδομάδος μεταξὺ τῶν δύο κομμάτων τῆς Βουλῆς, χθὲς θὰ ὑπέβαλεν ὁ Βούλγαρης τὴν πρότασιν τῆς διαλύσεως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Ἀλλ' ὁ Ἄγγλος πρέσβυς μετέβη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ τρομεροῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔμεινε ἐπὶ δύο ὥρας μαζί του καὶ φαίνεται ὅτι τὸν ἔπεισε νὰ ἀκολουθήσῃ ἕνα δρόμον μετριοπαθέστερον. Τόσον ποὺ χθὲς ὁλόκληρον τὸ κόμμα του ἐψήφισε μαζὶ μὲ ἡμᾶς καὶ δὲν ἀπεσπάσθησαν παρὰ ἑπτὰ-ὀκτὼ ἐκ τῶν μᾶλλον ἐξημμένων. Μεταξὺ τούτων συγκαταριθμεῖται καὶ ὁ δικός μας ὁ ἀγαπητὸς Σταματόπουλος, ὁ ὁποῖος ἔγινε τώρα πλέον γελοῖος.

Ὁ Γρίβας συνεφιλιώθη μὲ τὸν βασιλέα. Τὸ παρελθὸν Σάββατον ἔγινε δεκτὸς εἰς ἰδιαιτέραν ἀκρόασιν καὶ ἐζήτησε συγγνώμην. Τὴν συμφιλίωσιν αὐτὴν τὴν ὑπεβοήθησα ἐγὼ ὅσον ἠδυνήθην. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἀντιπολίτευσις ἐστερήθη ἕνα ἀπὸ τὰ ὑποστηρίγματά της. Μετὰ τὴν συμφιλίωσιν μὲ τὸν βασιλέα ὁ Γρίβας ἦλθε πρὸς συνάντησίν μου, μὲ ἐνηγκαλίσθη καὶ μ' ἐφίλησε.

Ἀπό τινος γίνονται διάφοροι μυστικαὶ μηχανορραφίαι διὰ νὰ σχηματισθῇ νέον ὑπουργεῖον. Ἀρχηγοὶ ὅλης αὐτῆς τῆς συνωμοσίας εἶναι οἱ Ζαΐμης, Βούλγαρης καὶ Χρηστίδης. Ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἦλθε καὶ μοῦ ἔκαμε σχετικῶς λόγον χθές. Καὶ ἐγὼ τοῦ ἀπήντησα ὅτι θὰ τοὺς ὑπεστήριζα ἂν προσελαμβάνετο καὶ ὁ Κουμουνδοῦρος. Περιμένω νὰ ἰδῶ τί τέξεται ἡ ἐπιοῦσα».

Εἰς ἐπιστολὴν πρὸς τὴν σύζυγόν του τῆς 17 Σεπτεμβρίου, ὁμιλῶν περὶ μακρᾶς συνεντεύξεως τὴν ὁποίαν ἔσχε μὲ τὸν Σπόννεκ, ὁ Βαλαωρίτης ἐν τέλει προσθέτει ὑπὸ ἀπόλυτον ἐχεμύθειαν τὰ ἑξῆς:

«Μοῦ ὡμίλησε περὶ τοῦ γάμου τοῦ βασιλέως μας. Ἐζητήθη ἡ γνώμη μου καὶ αἱ διαπραγματεύσεις ἤρχισαν ἤδη μὲ τὴν κόρην τοῦ Μεγάλου Δουκὸς Κωνσταντίνου. Τόσον ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ὅσον καὶ ἡ οἰκογένειαν τῆς νύμφης εἶναι πολὺ εὐχαριστημένοι νὰ δώσουν μίαν βασίλισσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν Ρωμανώφ. Μεσάζουσα ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι ἡ πριγκήπισσα Μπλοῦδοφ».

Αἱ συνεννοήσεις ἐξηκολούθησαν ἐπὶ πολύ, διότι οἱ ἐπίσημοι ἀρραβῶνες ἀνηγγέλθησαν τὴν 4 Μαΐου 1867, ὅτε ἡ νύμφη ἦτο μόλις 16 ἐτῶν. Ἑπομένως ὅταν ἤρχισαν αἱ συνεννοήσεις ἡ μέλλουσα βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος Ὄλγα ἦτο μόλις δέκα τριῶν ἐτῶν.

Οἱ φιλικοὶ δεσμοὶ μεταξὺ Βαλαωρίτη καὶ βασιλέως εἶχον γίνει πλέον στενώτατοι ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἑπομένην ἐπιστολὴν τοῦ ποιητοῦ, τῆς 20 Σεπτεμβρίου, πρὸς τὴν σύζυγόν του:

«Εἰς προηγουμένην μου ἐπιστολὴν σοῦ ἀφηγήθην ὅσα συνέβησαν κατὰ τὸ δεῖπνον, τὸ ὁποῖον ἔδωσεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ πρίγκηπος Μυρὰτ καὶ τὴν πρόσκλησιν τὴν ὁποίαν ἔλαβα ἐγὼ καὶ ὁ Σπῦρος ὅπως παραστῶμεν εἰς τὸν χορὸν τὸν ὁποῖον προσέφερεν ὁ Γάλλος ναύαρχος ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος. Ἔρχομαι τώρα νὰ σοῦ διηγηθῶ ὅ,τι εἶδα καὶ παρετήρησα τὸ ἐνδιαφέρον κατὰ τὴν χθεσινὴν διασκέδασιν. Ἐν πρώτοις ὁ ἀριθμὸς τῶν προσκεκλη-

μένων ἦτο στενώτατος. Ἐκτὸς ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς δύο, κανεὶς ἄλλος πληρεξούσιος δὲν εἶχε προσκληθῆ. Ἦτο ὅλος ὁ διπλωματικὸς κόσμος καὶ αἱ κυρίαι ἔλαμπον ἀπὸ χαράν, διότι ἦτο ἡ πρώτη φθινοπωρινὴ ἑορτή.

Ὁ βασιλεὺς ἦλθε περὶ τὰς 9 1)2. Ἐφόρει τὴν μεγάλην στολὴν ναυάρχου καὶ ποτὲ δὲν τὸν εἶδα τόσον ὡραῖον. Μετὰ ἕνα τέταρτον τῆς ὥρας ἤρχισεν ὁ χορός. Ὁ πρίγκηψ Μυρὰτ ἦτο ἀδιάθετος καὶ δὲν παρέστη. Ὁ βασιλεὺς ἤρχισε τὸν χορὸν μὲ τὴν πριγκήπισσαν, καὶ ὁ Σπόννεκ ἔκαμε τὸ βιζαβὶ μὲ τὴν κόρην της. Μετὰ τὸν δεύτερον ἢ τρίτον χορὸν ἤρχισαν νὰ κυκλοφοροῦν πλουσιώτατα ἀναψυκτικά. Ἐγὼ δὲν συμμετεῖχον τῆς γενικῆς εὐθυμίας καὶ ἐπερνοῦσα τὸν καιρόν μου συνδιαλεγόμενος μὲ τὰ πρόσωπα τὰ πράγματι διακεκριμένα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐκεῖ. Ὁ Φωτιάδης, Τοῦρκος πρέσβυς, παρουσιάσθη εἰς ἐμὲ καὶ μὲ πολλὴν πονηρίαν ἠθέλησε νὰ ψαρέψῃ τὰς σκέψεις μου σχετικῶς μὲ τὴν ἀπόφασιν τὴν ληφθεῖσαν ἐναντίον τῆς Γερουσίας. Ὁ ὑποκόμης Ἀμελὸ καὶ ὁ Γκάγκαριν μοῦ ἔκαμαν πολλὰ κομπλιμέντα. Ὅτε αἰφνηδίως ἐμπρὸς εἰς ὅλους αὐτούς, ὁ βασιλεύς, ὁ ὁποῖος ἦτο πολὺ σιωπηλὸς καὶ ἐπιφυλακτικός, ἐγερθεὶς ἀπὸ τὴν θέσιν του ἦλθε κατ' εὐθεῖαν πρὸς ἐμὲ καὶ λαβὼν τὸ χέρι μου μὲ ἔσυρε εὐγενικὰ πρὸς τὸ κέντρον τοῦ κύκλου, ὁ ὁποῖος εἶχε σχηματισθῆ γύρω του. Ἰδοὺ ὁ διάλογος μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ βασιλέως:

— Δὲν μπορεῖτε νὰ φαντασθῆτε, ἀγαπητέ μου Βαλαωρίτη, μὲ πόσην εὐχαρίστησιν σᾶς βλέπω πάντοτε. Ἐν μέσῳ τοῦ ψυχροῦ αὐτοῦ κόσμου, αἰσθάνομαι ὅτι τὰ μάτια μου ἀναπαύονται ὅταν συναντοῦν τὰ δικά σας.

— Νὰ τολμήσω, Μεγαλειότατε, νὰ εἰπῶ ὅτι αἱ ἀληθιναὶ ἀφοσιώσεις συναντῶνται;

— Μὲ ἀγαπᾶτε λοιπὸν πολύ;

— Παραπολύ!

— Γνωρίζετε ὅτι προχθὲς ἠναγκάσθην ν' ἀρνηθῶ νὰ δώσω χάριν εἰς ἕνα κατάδικον καὶ ὑπέφερα ὅλην τὴν νύκτα; Ὑπέφερα ἀπὸ σπασμοὺς καὶ ἐμέτους. Ἦτο ἡ πρώτη φορὰ ποὺ μοῦ συνέβαινε αὐτό.

— Τὸ γνωρίζω, Μεγαλειότατε. Ἀλλὰ γνωρίζω ἐπίσης ὅτι ὅταν κανεὶς εἶναι βασιλεὺς ὀφείλει συχνὰ νὰ ἐπιβάλῃ σιγὴν εἰς τὴν φωνὴν τῆς καρδίας.

—Ἀλλὰ προτοῦ νὰ εἶμαι βασιλεὺς εἶμαι ἄνθρωπος!

— Εἰς τὴν ὑπέροχον λοιπὸν αὐτὴν ἰδιότητα τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἀπευθυνθῶ, Μεγαλειότατε, ἂν μία κακὴ τύχη μὲ ὤθει ὅπως σᾶς ζητήσω χάριν.

— Καὶ θὰ τὴν ἔχετε πάντοτε. Ἀλλ' ἂς μὴ μιλοῦμε πλέον γι' αὐτό. Τί ἐκάματε σήμερα εἰς τὴν Βουλήν; Ἐθάψατε τὴν Γερουσίαν. Εἶμαι πολὺ εὐχαριστημένος. Μὲ ἀπαλλάξατε ἀπὸ ἕνα Ἄσυλον Ἀναπήρων, τὸ ὁποῖον θὰ εἶχα παντοτεινὰ εἰς τὴν ράχιν μου!

— Μεγαλειότατε, πιστεύω ἀκραδάντως ὅτι ἡ ληφθεῖσα ἀπόφασις εἶναι ἡ μόνη ποὺ μπορεῖ νὰ σώσῃ τὴν τιμὴν τῆς ἐπαναστάσεως.

— Καὶ ἐγὼ τὸ πιστεύω. Ἀλλ' εἰπέτε μου, ἀγαπητὲ Βαλαωρίτη, πιστεύετε ὅτι θὰ προοδεύσωμεν;

— Τὸ πιστεύω, Μεγαλειότατε. Ἡ πολιτική μας θρησκεία ἔγκειται ἀπὸ τοῦδε εἰς τὰς δύο λέξεις: «Βασιλεὺς καὶ Λαός», ἑπομένως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀπισθοδρομήσωμεν. Ἔχει ἀποκοπῆ ἡ ὑποχώρησις. Πρέπει νὰ προχωρήσωμεν, ἀλλέως κινδυνεύομεν ν' ἀποθάνωμεν. Τεθεῖτε ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ λαοῦ σας! Ἡμεῖς θὰ εἴμεθα τὸ σῶμα καὶ σεῖς ἡ ψυχή. Πρὸ ὀλίγου ὁ πρέσβυς τῆς Τουρκίας ἐφαίνετο τρομασμένος διὰ τὸν θάνατον τῆς Γερουσίας. Ἤμην πολὺ ἐπιφυλακτικὸς μαζί του ὅταν τοῦ ἔδωσα ἐξηγήσεις περὶ τούτου, ἀλλ' εἶδα ὅτι αὐτὸς εἶχε καταλάβει πολὺ καλὰ τὴν ὑπόθεσιν.

—Ἀληθινὰ μὲ στενοχωρεῖ φοβερά, Βαλαωρίτη, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος.

— Συμβαίνει εἰς τὴν Μεγαλειότητά σας ὅ,τι συνέβη καὶ εἰς ἐμὲ πρὸ ὀλίγων στιγμῶν μὲ τὴν κ. **. Ὅταν παρουσιάσθην εἰς αὐτὴν διὰ νὰ τῆς ὑποβάλω τὰ κομπλιμέντα μου, ἐκείνη μοῦ εἶπε ὅτι δὲν μποροῦσε νὰ μὲ ὑποφέρῃ διότι ἐρραδιούργησα ἐναντίον τῆς Γερουσίας καὶ διότι ἐφώναξα: «Ζήτω τὸ Ἔθνος!» ὅταν ἀνηγγέλθη τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας.

— Αὐτὰ σᾶς εἶπε; Ἂν τὸ ἤξευρα δὲν θὰ ἐχόρευα μαζί της... Πότε θὰ σᾶς ἐπανίδω, Βαλαωρίτη;

—Ὅταν ἡ Μεγαλειότης σας μοῦ τὸ ἐπιτρέψῃ.

— Ξεύρετε ὅτι σᾶς τὸ ἐπιτρέπω πάντοτε καὶ ὅτι σᾶς ἐπιθυμῶ πάντοτε. Ἐλᾶτε ἐνωρίς, διὰ νὰ ἔχωμεν τὸν καιρὸν νὰ ὁμιλήσωμεν πολύ.

Ἔπειτα ὡμιλήσαμεν περὶ διαφόρων ἄλλων πραγμάτων. Ἀντιληφθεὶς ὅτι ὅλον ἐκεῖνο τὸ πλῆθος ἔμενε ὄρθιον καὶ μᾶς κατεσκόπευε, τοῦ εἶπα:

— Μεγαλειότατε, θέλετε νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς εἰπῶ κάτι;

— Λέγετε πάντοτε!

—Ὅλον αὐτὸ τὸ πλῆθος μᾶς παρατηρεῖ. Ἡ Μεγαλειότης σας δὲν ὡμίλησε μὲ κανένα ἀπόψε. Ἐπιτρέψατέ μου νὰ σᾶς παρακαλέσω νὰ κάμετε ἕνα γῦρον εἰς τὴν αἴθουσαν.

— Νομίζετε;

— Αὐτὸ εἶναι σωστόν, Μεγαλειότατε. Σᾶς παρακαλῶ νὰ δεχθῆτε τὴν συμβουλήν μου.

—Ἔστω λοιπόν, θὰ σᾶς ἀκούσω...

Μοῦ ἔσφιξε ἐγκαρδίως τὸ χέρι καὶ ἀπεμακρύνθη εὐθυμότατος.

Ἀμέσως κατόπιν περιεκυκλώθην ἀπὸ πλῆθος καὶ καθ' ὅλην τὴν ἑσπέραν ἔλαβα ἀναριθμήτους κολακείας. Ὁ κόμης Ἀμελὸ ἦλθε σιμά μου καὶ μοῦ εἶπε ὅτι ἀκριβῶς τὴν ἑνδεκάτην πρωινὴν κάθε ἡμέραν ἔπαιρνε τὸ πρόγευμά του καὶ ὅτι θὰ ἔβαζε εἰς τὸ τραπέζι πάντοτε ἕνα σερβίτσιο διὰ ἐμέ. Ὁ πρίγκηψ Γκάγκαριν δὲν ἠθέλησε νὰ χορεύσῃ πλέον καὶ ἔμεινε μαζί μου. Ἀργότερα ἐκλήθην εἰς τὸ μπυφὲ ἀπὸ τὴν κυρίαν Κουντουριώτη, ἡ ὁποία συνωμίλει μὲ τὸν κόμητα Σπόννεκ. Ὡμιλήσαμεν πολύ. Ὁ σύζυγός της εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς καλλιτέρους μου φίλους καὶ δὲν θὰ φύγω ἀπὸ ἐδῶ εὐχαριστημένος ἂν δὲν ἐπιτύχω τὴν ἀκύρωσιν τοῦ διατάγματος, τὸ ὁποῖον τὸν κατεδίκασε εἰς τὴν ἀπώλειαν τῶν πολιτικῶν του δικαιωμάτων διὰ μίαν δεκαετίαν.

Ὅταν τὸν ἀφῆκα, εὑρέθην ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος μοῦ ἔδωσε μίαν τρομερὰν τσιμπιὰ εἰς τὸν βραχίονα. Ἦτο γελαστὸς καὶ ἔλαμπε μέσα εἰς τὴν νεανικήν του ὀμορφιάν.

—Ἀλήθεια, Βαλαωρίτη, μοῦ εἶπε, ἡ σκύλα σας ἐγέννησε ἕνδεκα κουτάβια. Τὰ κράτησα ὅλα.

—Ἀλλὰ θὰ ψοφήσῃ ἡ μάννα ἂν πρόκειται νὰ θρέψῃ ἕνδεκα παιδιά. Νὰ τῆς κρατήσετε μόνον δύο.

—Ὄχι, θὰ τὰ θρέψω μὲ γάλα κατσίκας. Θέλετε ἕνα ἀπ' αὐτά;

—Ἂν δὲν σᾶς δίδῃ ἐνόχλησιν, Μεγαλειότατε.

— Θὰ φύγετε;

—Ἂν ἡ Μεγαλειότης σας μοῦ τὸ ἐπιτρέπῃ.

— Λοιπόν, καληνύκτα».

Ἡ ἐπιστολὴ τὴν ὁποίαν ὁ Βαλαωρίτης ἀπηύθυνε πρὸς τὴν σύζυγόν του τὴν 26 Σεπτεμβρίου ἀρχίζει μὲ ἀπαισιοδοξίαν:

«Ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν τὴν ὁποίαν ἔγραψα πρὸς τὸν Ξενοφῶντα θὰ ἴδῃς

τὴν φρικτὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρισκόμεθα. Καὶ σήμερον ἐπίσης θὰ εἶναι ἡμέρα ἀγῶνος. Τόσον ὁ βασιλεὺς ὅσον καὶ ἡ κυβέρνησίς του ἔλαβον τὴν ἀπόφασιν νὰ θέσουν τέρμα εἰς τὸ κόμμα τῆς ἀναρχίας. Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις θὰ ὑποστηρίξουν πᾶν αὐστηρὸν μέτρον. Ἐντὸς τῆς προσεχοῦς ἑβδομάδος θὰ ἔχωμεν τὴν λύσιν τοῦ δράματος».

Κατόπιν ὅμως ἔρχεται εἰς μᾶλλον εὔθυμα ζητήματα:

«Χθὲς τὸ βράδυ παρέστην μὲ τὸν Σπῦρον εἰς μίαν μουσικὴν ἑσπερίδα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Γάλλου πρέσβεως Ἀμελό. Οἱ προσκεκλημένοι ἦσαν ἐλάχιστοι. Κυρίαι ἦσαν ἡ κ. Κουντουριώτη, ἡ ἀνεψιὰ τοῦ Σταύρου, ἡ κ. Καρμπούνη, ἡ κ. Τορέλλη, σύζυγος τοῦ γραμματέως τῆς ἰταλικῆς πρεσβείας, ἡ κ. Μπάρθ. Ὁ βασιλεὺς ἦλθε περὶ τὰς δέκα. Ἔκαμε τὸν γῦρον του κατὰ τὴν συνήθειαν καὶ ἔπειτα ἐσταμάτησε νὰ συνομιλήσῃ μαζί μου. Κύριοι παρόντες δὲν ἦσαν παρὰ οἱ πρέσβεις, ὁ ὑπουργὸς Δεληγιάννης, ὁ νέος Χαρίλαος Τρικούπης καὶ ἡμεῖς οἱ δύο.

Παρετηρήθη ἀπὸ ὅλους ὅτι ὁ βασιλεύς, ἀκολουθῶν τὸ ἀποκλειστικὸν σύστημά του, παρέτεινε τὴν συνομιλίαν του μαζί μου πλέον τοῦ ἀναγκαίου. Μετ' ὀλίγον ἀπεσύρθη εἰς μίαν γωνίαν, ὅπου ἐκάθητο ἡ κ. Κουντουριώτη καὶ ἡ ἀνεψιὰ τοῦ Σταύρου. Οἱ ἄλλοι προσκεκλημένοι εἴμεθα μακρυά. Ξαφνικὰ βλέπω νὰ ἔρχεται ὁ ὑπασπιστὴς Leth, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπε ὅτι ὁ βασιλεὺς μὲ ἤθελε σιμά του. Ἐπλησίασα καὶ ἐκεῖνος σύρων πλησίον του κάθισμα κενόν, μὲ διέταξε νὰ καθίσω σιμά του. Ἦτο εὔθυμος καὶ μοῦ ὡμίλησε μὲ εὐχαρίστησιν διὰ ποικίλα ζητήματα, ζητῶν συχνὰ τὴν γνώμην μου.

Τὸ πιστεύεις; Μ' ἐκράτησε ἐκεῖ δύο ὥρας. Ἔπειτα ἐσηκώθη καὶ μοῦ εἶπε νὰ τὸν ἀκολουθήσω. Ἐπῆρε μαζί του καὶ τὸν Ἀμελὸ καὶ ἀπεσύρθημεν εἰς τὸ γειτονικὸν δωμάτιον. Ὡμιλήσαμεν περὶ πάντων. Ἤθελε νὰ ἀκούσῃ ἀπὸ ἐμὲ ἀκριβῆ ἔκθεσιν πάντων τῶν συμβάντων εἰς τὴν ἐθνοσυνέλευσιν καὶ ἀντελήφθην ὅτι οἱ ὑπουργοί του δὲν τοῦ εἶχον ἐκθέσει ὅλην τὴν ἀλήθειαν. Ὅταν ἔμαθε ὅτι ὁ γέρων Μεταξᾶς, ὁ πατὴρ τοῦ Γερασίμου, ἐδάρη, μὲ ὥρκισε νὰ τοῦ εἴπω ποῖος ἦτο ἐκεῖνος ποὺ τὸν ἐκτύπησε. Ἐγὼ κατ' ἀρχὰς ἠρνήθην. Ἔπειτα μὲ ἔπιασε ἀπὸ τὸ μανίκι καὶ μοῦ εἶπε:

—Ὁ βασιλεύς σας τὸ ἀπαιτεῖ.

Ἔσκυψα τὸ κεφάλι καὶ ἀπήντησα:

—Ὁ Γουλιελμᾶς.

Ἐσημείωσε τὸ ὄνομα. Ἔπειτα, ἐπὶ παρουσίᾳ μου εἶπε εἰς τὸν Ἀμελὸ νὰ κάμῃ μίαν ἀκριβῆ ἔκθεσιν καὶ νὰ τὴν διαβιβάσῃ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γαλλίας. Ὅταν τὸν εἶδα ἠρεμώτερον τοῦ ἐζήτησα τὴν ἄδειαν νὰ παρουσιασθῶ ἐνώπιόν του μίαν τῶν ἡμερῶν αὐτῶν διὰ νὰ τὸν ἀποχαιρετήσω.

—Ἤδη! Ἀλλὰ μοῦ ὑποσχέθητε ὅτι θὰ μείνετε ἐδῶ ὅλον τὸν Σεπτέμβριον!

— Θὰ τηρήσω τὴν ὑπόσχεσίν μου, Μεγαλειότατε!

—Ἐλπίζω ἕως τότε νὰ κλείσω τὸ μ α γ α ζ ί σας καὶ νὰ φυλάξω τὰ κλειδιὰ εἰς τὴν τσέπην μου!

—Ὁ Θεὸς νὰ σᾶς φωτίσῃ, Μεγαλειότατε!

Ἔπειτα, ἀλλάζων τόνον καὶ ἀστειευόμενος, μοῦ εἶπε:

— Θὰ πληροφορήσω τὴν κυρίαν Βαλαωρίτη ὅτι κάνετε κόρτε εἰς τὰς κυρίας!

— Δὲν θὰ τὸ πιστεύσῃ, Μεγαλειότατε.

— Πῶς;

—Ἡ κυρία Βαλαωρίτη γνωρίζει τὸν ἀποκλειστικὸν χαρακτῆρα μου καὶ ἠξεύρει ὅτι δὲν μπορῶ νὰ κάνω δύο πράγματα ταυτοχρόνως.

— Καὶ μὲ τί ἄλλο ἀσχολεῖσθε τώρα;

— Ν' ἀγαπῶ τὴν Μεγαλειότητά σας!

— Εὐχαριστῶ. Εἶσθε πολὺ εὐγενής! Ἐνθυμηθῆτε νὰ μοῦ δώσετε τὴν φωτογραφίαν σας.

—Ἀφοῦ μοῦ τὸ ἐπιτρέπετε, θὰ Σᾶς τὴν φέρω αὐτοπροσώπως, Μεγαλειότατε!

— Καὶ θὰ σᾶς δώσω τὴν ἰδικήν μου εἰς ἀντάλλαγμα.

Κατόπιν, εἰς ἕνα περίεργον καπρίτσιο, μοῦ ἔπιασε τὸ δεξὶ χέρι καὶ ἀφοῦ τὸ ἐξήτασε μοῦ εἶπε:

—Ἔχετε ἕνα σιδερένιο χέρι! Ἂς ἰδοῦμε ἂν μπορῶ νὰ ἀναμετρηθῶ μὲ σᾶς.

Καὶ ἤρχισε νὰ μοῦ σφίγγῃ τὸ χέρι μὲ ὅλην του τὴν δύναμιν. Ἔγινε κατακόκκινος καί, βλέπων ὅτι τοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ λυγίσῃ τὸ χέρι μου, μοῦ εἶπε:

— Εἶναι ἀδύνατον. Εἶσθε δέκα φορὲς δυνατώτερος ἀπὸ ἐμέ.

Ἐξαναμπῆκε εἰς τὸ δωμάτιον μαζί μου καὶ ἐπῆγε πάλιν νὰ καθίσῃ σιμὰ εἰς τὰς ἰδίας κυρίας. Μοῦ ἐζήτησε τὸ γάντι καὶ τὸ ἔβαλε στὸ χέρι του. Ἔπειτα τὸ ἐπέρασε εἰς τὴν ἀνεψιὰν τοῦ Σταύρου καὶ ἐκείνη ἀπὸ φιλαρέσκειαν ἠθέλησε νὰ τὸ κρατήσῃ. Ἀλλ' ἐγὼ ἐπέμεινα καὶ μοῦ τὸ ἐπέστρεψε.

Ἐμείναμεν ἐκεῖ ἕως τὰς δύο μετὰ μεσονύκτιον».

Φαίνεται ὅτι εἰς τὴν ἀγγελίαν τῆς καταργήσεως τῆς Γερουσίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπρωτοστάτησεν ὁ Βαλαωρίτης, ἡ σύζυγός του ἀπήντησε μὲ ἐπιστολήν, μὴ σωζομένην, διὰ τῆς ὁποίας ὑπερήσπιζε τὸ ἀνώτερον τοῦτο νομοθετικὸν σῶμα, θεωροῦσα αὐτὸ ἀναγκαῖον διὰ τὴν Ἑλλάδα. Διότι εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν ὁ ποιητὴς προσθέτει τὰ ἑξῆς:

«Ἀπατᾶσαι, ἀγαπητή μου, πιστεύουσα ὅτι ἡ Γερουσία εἶναι σῶμα ἀναγκαῖον ἐν Ἑλλάδι διὰ τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ κάτω βουλῆς. Εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ πᾶν εἶναι ἡ κάτω βουλή, καὶ ἂν εἶχες λάβει τὸν κόπον ν' ἀναγνώσῃς τὰς ἑλληνικὰς ἐφημερίδας, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ μηνὸς ἐπραγματεύοντο τὸ θέμα αὐτό, θὰ εἶχες μάθει ὅτι οὔτε μία κἂν δὲν εὑρέθη ὅπως τὴν ὑποστηρίξῃ. Ἠκολούθησα τὴν φυσικήν μου κλίσιν καταπολεμήσας αὐτὴν καὶ κυρίως ἠκολούθησα τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ βασιλέως μου, ὁ ὁποῖος μοῦ τὸ ἐζήτησεν ὡς τὴν μεγαλειτέραν χάριν. Τὴν Γερουσίαν θ' ἀντικαταστήσῃ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας.

Ἐσκέφθηκα νὰ στείλω τὰ ποιήματά μου πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Δανίας, ἀλλὰ δὲν ἔχω οὔτε ἕνα ἀντίτυπον τῶν «Μνημοσύνων». Δὲν ξέρεις πόσην διάδοσιν ἔχουν τώρα τὰ ποιήματά μου εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὅλοι μοῦ τὰ ζητοῦν καὶ τέσσαρες ἐκδόται μοῦ ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν νὰ τὰ ἀνατυπώσουν».

Καὶ τελειώνει μὲ τὸν ἀκόλουθον χαρακτηριστικὸν διάλογον τὴν μακρὰν αὐτὴν ἐπιστολήν:

«Ἐλησμόνησα νὰ σοῦ ἐπαναλάβω ἕνα μέρος ἀπὸ τὸν μακρὸν διάλογον

πού ἔλαβε χώραν μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ βασιλέως ἐνώπιον τῆς κυρίας Κουντουριώτη καὶ τῆς κυρίας Σταύρου:

— Βαλαωρίτη, δὲν σᾶς σκότωσαν λοιπὸν εἰς τὴν Βουλήν;

—Ὄχι, Μεγαλειότατε, καθὼς βλέπετε.

— Οὔτε σᾶς ἐλάβωσαν;

— Οὔτε.

—Ἔχετε περίστροφον, ὅταν εἰσέρχεσθε εἰς ἐκεῖνο τὸ κάτεργο; (galére).

—Ἀσφαλῶς, Μεγαλειότατε, καὶ εἶμαι ἀποφασισμένος νὰ τὸ μεταχειρισθῶ ὅταν παρουσιασθῇ εὐκαιρία. Εἶμαι πολὺ καλὸς σκοπευτής.

—Ἐν ᾗ περιπτώσει πληγωθῆτε, Βαλαωρίτη, ποῦ θὰ σᾶς ὁδηγήσουν;

— Εἰς τὸ ξενοδοχεῖον μου ἢ εἰς τὸ νοσοκομεῖον, Μεγαλειότατε!

Ἡ κυρία Κουντουριώτου, ἡ ὁποία ἦτο παροῦσα, ἀμέσως ἐπενέβη:

— Καθόλου. Θὰ σᾶς φέρουν στὸ σπίτι μου καὶ θὰ λάβετε τὴν περιποίησιν ποὺ θὰ εἴχατε ἂν ἦτο παροῦσα ἡ κυρία Βαλαωρίτη.

Ἡ ἀνεψιὰ τοῦ Σταύρου ἐπενέβη:

—Ὄχι, ἐγὼ θὰ εἶμαι ἡ νοσοκόμος σας!

Ὁ βασιλεὺς ἤρχισε νὰ γελᾷ διὰ τὸν συναγωνισμὸν αὐτὸν τῶν δουλικῶν κολακειῶν καὶ στρεφόμενος πρὸς ἐμὲ εἶπε μὲ ἀνέκφραστον τρυφερότητα:

— Μὴν ἐνοχλῆσθε, κυρίαι μου. Ὁ Βαλαωρίτης θὰ ὁδηγηθῇ εἰς τὸ παλάτι. Θὰ ἔχῃ ἕνα δωμάτιον παραπλεύρως τοῦ ἰδικοῦ μου καὶ ἐγὼ θὰ εἶμαι ὁ νοσοκόμος του.

— Μὴ λέτε αὐτά, Μεγαλειότατε. Διότι τότε μὲ σπρώχνετε νὰ προκαλέσω σκηνάς, μὲ μόνον σκοπὸν νὰ ἐπιτύχω τὴν χάριν, τὴν ὁποίαν μοῦ ὑπόσχεσθε!

Παρεδόθημεν ὅλοι εἰς γέλωτας καὶ ἐγὼ ἐσκέφθηκα ἐνδομύχως διὰ λογαριασμὸν τῶν κυριῶν ἐκείνων ὄχι πολὺ εὐνοϊκά».

Ἡ ἐπιστολὴ τῆς 15 Ὀκτωβρίου πρὸς τὴν σύζυγόν του εἶνε ἀπαισιοδοξωτέρα ἀπὸ τὰς προηγουμένας, ὅσον ἀφορᾷ τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἡ θλῖψις του ἦτο πληρέστατα δικαιολογημένη:

«Ἀπὸ ἐπιστολήν μου, τῆς γράφει, ἀπευθυνομένην πρὸς τὸν Ξενοφῶντα (τὸν ἀδελφόν του) θὰ ἔμαθες ἤδη τὴν τρομερὰν ἀπόπειραν κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ ὑπουργοῦ Κουμουνδούρου. Ἡ σφαῖρα τοῦ δολοφόνου ἐκ θαύματος δὲν ἐκτύπησε τὸ ὑποδειχθὲν θῦμα. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἔχει σημασίαν. Ἡ ἀληθινὴ ἔννοια τοῦ ἀποτροπαίου τούτου κακουργήματος εἶναι τὸ μῖσος ἐναντίον τῶν Ἑπτανησίων καὶ τῆς νέας δυναστείας.

Ὁ Σπόννεκ ἦλθεν αὐτοπροσώπως νὰ ἴδῃ τὸν Κουμουνδοῦρον ὅταν καὶ ἐγὼ εὑρισκόμην εἰς τὸ σπίτι τοῦ τελευταίου τούτου. Πλῆθος ἄπειρον εἶχε συγκεντρωθῇ ἐκεῖ. Οἱ συνάδελφοί του ὑπουργοὶ ἦλθον ὅπως τοῦ προσφέρουν τὰ συγχαρητήριά των καὶ μέσα εἰς τὴν ὀργὴν τῶν φίλων καὶ εἰς τὸν θόρυβον τοῦ πλήθους ἔλαβε χώραν εἰς ἕνα δωμάτιον ὑπουργικὸν συμβούλιον, εἰς τὸ ὁποῖον, πλὴν τῶν ὑπουργῶν, δὲν μετέσχον ἄλλοι ἐκτὸς ἀπὸ ἐμὲ καὶ τὸν Σπόννεκ. Αὐτὰ σοῦ τὰ ἐμπιστεύομαι ὑπὸ τὴν σφραγῖδα τῆς ἀπολύτου μυστικότητος καὶ πρόσεξε νὰ μὴ τὰ ἀνακοινώσῃς εἰς κανένα.

Ἀπὸ τὰς ἀποδείξεις τὰς συλλεγείσας προχείρως, ἀπὸ μερικὰ χαρτιὰ εὑρεθέντα ἐπὶ τοῦ δολοφόνου, ἀπὸ προγενεστέρας ἐνδείξεις, δὲν ἀπομένει καμμία ἀμφιβολία ὅτι τὸ κακούργημα ἐμελετήθη καὶ ὠργανώθη ἀπὸ τὸ ἐπαναστατικὸν κόμμα. Ὁ θάνατος τοῦ Κουμουνδούρου θὰ ἐγίνετο τὸ σύνθημα ἐπαναστάσεως, σκοπούσης τὴν ἔκπτωσιν τοῦ Σπόννεκ καὶ τὴν σφαγὴν μερικῶν

ἀπὸ τὰ κυριώτερα ὄργανα τῆς κυβερνήσεως. Εἰς τὸν κατάλογον τῶν προγραφῶν εἶναι σημειωμένη ἡ σφαγὴ τῶν ἀκολούθων:

1) Οἱ ὑπουργοὶ Κανάρης, Κουμουνδοῦρος, Δεληγιάννης, Λόντος, Καρνάλης. ('Εξῃρεῖτο ὁ Σωτηρόπουλος).

2) Σπόννεκ, Φιλήμων, Σκαρλάτος Σοῦτσος, ὁ ὑπασπιστὴς Σταματέλλος.

3) 'Εκ τῶν φίλων τοῦ Κουμουνδούρου, οἱ Δαγρές, Κοσσονάκος, Μπρατσάνος, 'Αθανάσιος Πετιμεζᾶς, Μίλησης, Σαράβας.

4) 'Εκ τῶν 'Επτανησίων, ὁ 'Αριστοτέλης Βαλαωρίτης καὶ ὁ Λομβάρδος.

'Απεφασίσθη εἰς μυστικὴν σύσκεψιν ὅπως ἡ 'Εθνοσυνέλευσις διαλυθῇ. Θὰ ἐλαμβάνετο τὸ μέτρον τοῦτο, ἐὰν ἡ ἀντιπολίτευσις κατέφευγε εἰς τὸ σύνηθες μέσον, δηλαδὴ ἂν ἀπεσύρετο πρὸ τῆς συζητήσεως μὲ τὸν σκοπὸν νὰ παραλύσῃ τὴν Βουλήν. Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν θὰ συνετάσσετο ἀναφορά, ὑπογεγραμμένη ἀπὸ τὴν πλειονοψηφίαν καὶ ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν βασιλέα, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἐζητεῖτο ἡ διάλυσις τῆς 'Εθνοσυνελεύσεως. 'Ο βασιλεὺς θὰ προέβαινεν ἀμέσως εἰς τὴν διάλυσιν.

'Εν τούτοις θὰ ἐλαμβάνοντο μέτρα προπαρασκευαστικά. Θὰ ἀπεμακρύνετο τὸ πυροβολικόν, τὸ ὁποῖον εἶναι ὕποπτον καὶ τὸ ὁποῖον ἤδη χθὲς τὸ βράδυ ἀνεχώρησε διὰ Κέρκυραν. Θὰ διωρίζετο ὁ Δαγρὲς διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας. Θὰ ἐστέλλετο ὁ 'Αρτέμης, ἀρχηγὸς τῆς χωροφυλακῆς καὶ ἀνήκων εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν κόμμα, εἰς τὴν Κέρκυραν. Εἰς τὴν θέσιν του θὰ διωρίζετο ὁ Γιαννατᾶς.

Τὰ μέτρα ἐλήφθησαν ἤδη. 'Αναμένεται τώρα ὁ ἐχθρὸς εἰς τὸ στενὸν ποὺ σοῦ ὑπέδειξα καὶ δὲν θὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τοῦ νὰ πέσῃ εἰς τὴν παγῖδα. 'Εν τούτοις αἱ ἀνακρίσεις προχωροῦν καὶ ἀποκαλύπτονται λεπτομέρειαι τρομεραί. Οὐδεὶς πλέον ἀμφιβάλλει ὅτι ἡ δολοφονία διετάχθη ἀπὸ τὸν ὅμιλον ποὺ συνέρχεται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Δεληγιώργη. Τὸ ὄνομα τοῦ ἀποπειραθέντος τὴν δολοφονίαν εἶναι Δημήτριος Ναράντζης. Περίεργος σύμπτωσις!

'Εννοεῖς, 'Ελοΐζα, εἰς ποίας περιστάσεις εὑρίσκομαι. Καὶ ὅμως σοῦ ὁρκίζομαι ὅτι ἔχω τὴν ἐνδόμυχον πεποίθησιν ὅτι θὰ ἐξέλθωμεν νικηταί. 'Ο Θεὸς ἂς μᾶς βοηθῇ! Μὴν ἔχῃς κανένα φόβον ὅσον ἀφορᾷ ἐμέ. ῎Ελαβα ὅλα τὰ προφυλακτικὰ μέτρα καὶ ἡ ἀστυνομία μοῦ παρέχει πᾶσαν βοήθειαν. 'Ο Σπόννεκ, ἢ μᾶλλον ὁ βασιλεύς, ἔδωσε ἀπευθείας διαταγὰς ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀσφάλειάν μου. Μὴ καταληφθῇς ἀπὸ φόβον κατὰ συνέπειαν, καὶ ἄφησε νὰ ἐκτελέσω τὸ καθῆκον μου.

'Ο βασιλεύς, μαθὼν τὴν παραμονὴν τῆς ἀποπείρας δολοφονίας τοῦ Κουμουνδούρου ὅτι ἐσκεπτόμην νὰ ἀναχωρήσω, μὲ ἐκάλεσε καὶ μὲ τὴν συνηθισμένην του γλυκύτητα, ποὺ τοῦ εἶναι ἀπαραίτητος, μὲ παρεκάλεσε νὰ παραμείνω μερικὰς ἀκόμη ἡμέρας. Τὴν ἑπομένην τῆς ἀποπείρας τὸν συνήντησα ἔφιππον. Μόλις μὲ εἶδε, μὲ ἐπλησίασε καὶ σφίγγων μου τὸ χέρι μοῦ εἶπε:

— Αὔριον εἶναι ἡ σειρά σας, μεθαύριον ἡ δική μου!

— Οὔτε ἡ δική μου, οὔτε ἡ δική σας, Μεγαλειότατε!

— Μὴ βγαίνετε ποτὲ ἄοπλος.

— Μείνατε ἥσυχος, Μεγαλειότατε!

— Διότι ἂν σᾶς συμβῇ τίποτε, καταλαβαίνετε, τὰ πράγματα θὰ πᾶνε ἄσχημα. Θὰ διακινδυνεύσω τὸ στέμμα μου!

— Δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ σκέπτεσθε τέτοια πράγματα, Μεγαλειότατε. Μὴν ἀνησυχῆτε καθόλου.

—'Ελᾶτε νὰ μὲ ἰδῆτε. Χαίρετε!».

Μίαν ἄλλην συνάντησίν του μὲ τὸν βασιλέα ἀφηγεῖται ὁ Βαλαωρίτης εἰς

ἐπιστολήν του πρὸς τὴν σύζυγόν του, τῆς 23 Νοεμβρίου. Τὸ πρῶτον μέρος της εἶναι κατ' ἐξαίρεσιν γραμμένον ἑλληνιστί, ἐνῷ ὁ διάλογός του μὲ τὸν βασιλέα γαλλιστί, ὡς συνήθως. Καὶ τοῦτο διότι ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται ταυτοχρόνως εἰς τὴν σύζυγόν του καὶ εἰς τὸν ἀδελφόν του, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ ἐγνώριζε ἴσως ἰταλικά:

«Ἐπανέρχομαι εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τὴν στιγμὴν αὐτήν, ἀφοῦ ἔμεινα μετὰ τοῦ σεπτοῦ ἡμῶν βασιλέως σχεδὸν δύο ὥρας. Ἐπορεύθημεν εἰς τὰ ἀνάκτορα σήμερον ἐγώ, ὁ Μαρῖνος καὶ ὁ Κονδάρης καὶ ἐνεχειρίσαμεν εἰς τὴν αὐτοῦ Μεγαλειότητα τὸ ὑπόμνημά μας, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκθέτομεν τοὺς λόγους, δι' οὓς ἡ Λευκὰς μετὰ τῆς Ἰθάκης καὶ τῶν ἄλλων ἐξαρτημάτων αὐτῶν πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ χωριστὸν Νομόν. Μολονότι ἐπεμείναμεν νὰ παρουσιασθῶμεν καὶ οἱ τρεῖς συγχρόνως, ὁ βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ μᾶς ἴδῃ χωριστά. Ἀφοῦ ὁ Μαρῖνος καὶ ὁ Κονδάρης τὸν ἐχαιρέτησαν καὶ ἔμειναν μαζί του ὀλίγα λεπτά, προσεκλήθην καὶ ἐγὼ καὶ ἔμεινα μετὰ τοῦ Ἡγεμόνος δύο περίπου ὥρας.

Δὲν εἶναι τώρα στιγμὴ νὰ σοῦ διηγηθῶ ὅσα οἰκογενειακῶς ἐλέχθησαν μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ Ἡγεμόνος. Δὲν θὰ λησμονήσω ποτὲ οὔτε τὴν ἄμετρον πρὸς ἐμὲ ἀγαθότητά του οὔτε τὴν νεανικὴν ἅμιλλαν μεθ' ἧς εὐηρεστήθη νὰ μοῦ ἐκθέσῃ πολλὰ ἐκ τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων τὴν πολιτείαν.

Ἀφοῦ μετέφρασα εἰς αὐτὸν γαλλιστὶ τὸ ὑπόμνημα, χαμογελῶν μὲ ἠρώτησε:

— Λοιπόν, ἀγαπητὲ Βαλαωρίτη, τώρα τί θέλετε ἀπὸ ἐμέ;

— Μεγαλειότατε, δὲν ζητῶ τίποτε δι' ἐμέ, ἀλλὰ θέλω νὰ μοῦ δώσετε τὸν βασιλικόν σας λόγον ὅτι ἡ ἰδιαιτέρα μου πατρὶς δὲν θὰ καταβιβασθῇ καὶ ὅτι θὰ ἔχῃ τὴν αὐτὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν καὶ ἡ Κέρκυρα, ἡ Κεφαλληνία καὶ ἡ Ζάκυνθος κατὰ τὴν νέαν διοικητικὴν διαίρεσιν τῆς Ἑπτανήσου.

— Θέλετε ὅπως ἡ Λευκὰς εἶναι ἕδρα Νομαρχίας;

— Ἀκριβῶς, Μεγαλειότατε.

— Λοιπόν, Βαλαωρίτη, ξεύρετε ὅτι σᾶς ἀγαπῶ εἰλικρινῶς. Θὰ κάμω ἑπομένως πᾶν τὸ δυνατὸν νὰ σᾶς εὐχαριστήσω.

— Αὐτὸ δὲν μοῦ φθάνει, Μεγαλειότατε. Ἀπαιτῶ τὸν βασιλικόν σας λόγον.

— Θεέ μου, πόσον εἶσθε τρομερός! Ἂν σᾶς εἶχα ὑπουργὸν δὲν θὰ μὲ ἀφήνατε νὰ κάμω τίποτε. Λοιπόν, λάβετε τὸν λόγον μου!

Μετὰ τοῦτο μὲ ὡδήγησε εἰς τὸ γραφεῖον του καὶ μετὰ τῆς μεγαλειτέρας οἰκειότητος μοῦ ἔδειξε ὅπλα τινὰ ὡραῖα, τὰ ὁποῖα εἶχε λάβει ὡς δῶρον. Λαβὼν δὲ ἀξιόλογόν τινα φωτογραφίαν, τὴν ὁποίαν ἐσχάτως εἶχε κάμει διὰ νὰ πέμψῃ εἰς τὴν μητέρα του, μοῦ ἔδωσε ἕνα ἀντίτυπον, ἀφοῦ ἔθεσε εἰς αὐτὸ τὴν ὑπογραφήν του.

— Θὰ τὴν στείλετε εἰς τὴν κυρίαν Βαλαωρίτη καὶ θὰ τῆς εἰπῆτε ὅτι δὲν πταίω ἐγὼ ποὺ σᾶς ἐκράτησα τόσον καιρὸν εἰς τὰς Ἀθήνας.

Μετὰ ταῦτα, ἀναδεχθεὶς ὄντως βασιλικὴν σοβαρότητα μοῦ εἶπε:

— Βαλαωρίτη, ὁ Δεληγιάννης θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θέσιν του εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Θὰ γίνετε λοιπὸν σεῖς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν.

— Δι' ὄνομα Θεοῦ, Μεγαλειότατε, θέλετε λοιπὸν νὰ περιπλακῆτε εἰς πόλεμον μὲ τὴν Τουρκίαν;

— Πῶς μὲ τὴν Τουρκίαν;

— Εἶναι φανερὸν ὅτι θὰ ἐνεργήσω κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε αἱ σχέσεις τῶν δύο χωρῶν θὰ διακοποῦν ἀμέσως.

— Μὰ εἶσθε τρελλός! Ἐλᾶτε, μὴν ἀστειεύεσθε! Πρέπει νὰ δεχθῆτε!

Ἴδρωσα αἷμα νὰ τὸν πείσω ὅτι δὲν ἐσύμφερε ποσῶς εἰς αὐτὸν νὰ μὲ περιλάβῃ ἐντὸς τοῦ παρόντος ὑπουργείου. Ἀλλὰ μὲ διέταξε νὰ μείνω εἰς τὰς διαταγάς του. Ὑποθέτω ὅτι θέλει νὰ μὲ πέμψῃ εἰς Κέρκυραν διὰ νὰ καταπείσω τινὰ ἐκ τῶν ἐκεῖ φίλων νὰ ἔλθῃ νὰ δεχθῇ θέσιν τινὰ ὑπουργικήν.

Ἀγνοῶ τί μέλλει νὰ συμβῇ κατὰ τὴν ἑβδομάδα αὐτήν. Νομίζω ἐπάναγκες νὰ μείνω εἰσέτι ὀλίγας ἡμέρας, ἐπιτηρῶν τὰ διαβήματα τῶν ὑπουργῶν. Τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον δυσανασχετοῦν ὀλίγον κατ' ἐμοῦ, βλέποντες ὅτι δὲν θέλω νὰ συμμερισθῶ μετ' αὐτῶν τὴν εὐθύνην τῆς διοικήσεως.

Ἀλλὰ τώρα ποὺ ἔχω τὸν λόγον τοῦ βασιλέως δὲν φοβοῦμαι καὶ θέλω μείνει ἐν ἀναμονῇ, ἕως οὗ ἴδω πραγματοποιουμένας τὰς εὐχὰς τῆς πατρίδος μας.

Ὁ κόμης Μπλούδοφ, πρέσβυς τῆς Ρωσσίας, χθὲς εἰς τὴν ρωσσικὴν ἐκκλησίαν μὲ συνεχάρη, λέγων:

— Πιστεύσατέ με, κύριε Βαλαωρίτη, θὰ εἶχα μεγάλην εὐχαρίστησιν νὰ εὑρίσκωμαι εἰς διπλωματικὰς σχέσεις μὲ ἕνα ἀριστοκράτην σὰν ἐσᾶς!

Διέψευσα τὸ γεγονὸς καὶ ἐφάνη πολὺ λυπημένος».

Καὶ εἰς τὸ μέλλον ὁ Βαλαωρίτης ἐπέμεινε εἰς τὴν ἄρνησιν νὰ δεχθῇ ὑπουργικὸν χαρτοφυλάκιον, καίτοι ἐπανειλημμένως τοῦ προσεφέρθη τοιοῦτον, ἀφ' ἑνὸς φοβούμενος μήπως ἡ ἐνεργὸς ἀνάμιξίς του εἰς τὴν κυβέρνησιν τὸν ἠνάγκαζε νὰ κάμῃ ὑποχωρήσεις ἀντιθέτους εἰς τὴν ἠθικὴν εὐθύτητα καὶ ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτῆρος του, καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι ἤθελε νὰ μὴ παραβῇ τὴν συμφωνίαν τῶν Ἑπτανησίων βουλευτῶν, καθ' ἣν οὐδεὶς θὰ ἐδέχετο κυβερνητικὴν θέσιν διαρκούσης τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Καὶ δὲν μετεμελήθη ποτὲ διότι δὲν ἀνεμίχθη εἰς τὴν μικροπολιτικήν, ἡ ὁποία τοῦ ἦτο ἀποκρουστικὴ ὑφ' οὓς ὅρους ἠσκεῖτο.

Παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν του ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς τὴν οἰκογένειάν του, ὁ Βαλαωρίτης ἀναγκάζεται νὰ παραμείνῃ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἡ κατάστασις ἦτο σοβαρὰ καὶ ἐπικίνδυνος διὰ τὸν βασιλέα, κατόπιν τῆς ἀγρίας δράσεως τῶν ἀντιδυναστικῶν πολιτευτῶν. Τὴν 28 Νοεμβρίου γράφει πρὸς τὴν σύζυγόν του:

«Ἐλπίζω νὰ ἔλαβες τὴν περασμένην μου ἐπιστολήν, εἰς τὴν ὁποίαν σοῦ ἔγραφα τὴν τελευταίαν μου συνομιλίαν μὲ τὸν βασιλέα καὶ τὸν λόγον ποὺ μοῦ ἔδωσε ὁ μονάρχης σχετικῶς διὰ τὸ μέλλον τῆς νήσου μας. Ἐν τούτοις δὲν θὰ ἡσυχάσω παρὰ μόνον ὅταν ἰδῶ τελειωμένον τὸ ζήτημα. Μετεχειρίσθην ὅλα τὰ μέσα. Κατέφυγα ἀκόμη καὶ εἰς ἕνα πρέσβυν, τὸν κόμητα Μπλοῦδοφ, διὰ νὰ ἀσφαλισθῶ περισσότερον. Δὲν ὁμιλῶ διὰ τὸν Σπόννεκ, διὰ τὸν διευθυντὴν τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης καὶ γενικῶς δι' ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι συνήθως βλέπουν τὸν βασιλέα, διότι εἶναι αὐτονόητον. Ὁ βασιλεύς, βλέπων ὅτι πολιορκεῖται πανταχόθεν, μοῦ εἶπε τὸ βράδυ τῆς Τετάρτης, εἰς τὸν χορὸν τῆς κομήσσης Σπόννεκ, γελῶν:

—Ἐκάματε ὅλον τὸν κόσμον ἄνω κάτω!

Ἐλπίζω ὅτι γρήγορα, χάρις εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, θὰ τελειώσῃ καὶ τότε θὰ ἡσυχάσω.

Κατὰ τὰς τελευταίας αὐτὰς ἡμέρας πᾶσα κατεβλήθη προσπάθεια ὅπως ἀποδεχθῶ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, διότι ὁ βασιλεὺς δὲν θέλει νὰ κρατήσῃ τὸν Δεληγιάννην. Αὐτὸς οὗτος ὁ βασιλεὺς μοῦ ὡμίλησε μὲ πολλὴν θέρμην, παρακαλῶν με νὰ δεχθῶ. Μετεχειρίσθησαν τὸν πρίγκηπα Γρηγόριον Ὑ-

ψηλάντην, μὲ τὸν ὁποῖον συνδέομαι δι' ἀδελφικῆς φιλίας. Κατέφυγον καὶ εἰς τὸν κόμητα della Minerva καὶ τὸν Μπλοῦδοφ. Ὁ Σπόννεκ ἦλθε νὰ μοῦ τὸ ζητήση ὡς ἐξαιρετικὴν χάριν. Ὁ Κουμουνδοῦρος, ὁ Κανάρης, ὅλοι ἦλθον νὰ μὲ συναντήσουν. Ἔμεινα ἀμετάπειστος εἰς τὴν ἀπόφασίν μου.

Ὅταν εἶπα εἰς τὸν βασιλέα ὅτι, ἂν ἦτο ἀλήθεια ὅτι μὲ ἠγάπα τόσον πολύ, ἔπρεπε αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ μὲ ὑποχρεώση νὰ μὴ δεχθῶ, ἐν ἧ περιπτώσει ἐγὼ εἶχα πρὸς τοῦτο ἐπιθυμίαν, μοῦ ἀπεκρίθη μὲ ἀνέκφραστον γλυκύτητα:

— Θὰ σᾶς εἶχα εἰς τὸ πλευρόν μου μᾶλλον ὡς φίλον παρὰ ὡς ὑπουργόν!

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὡμιλήσαμεν διὰ μακρῶν καὶ ἐλπίζω ὅτι τὸν ἔπεισα.

Τὴν Τετάρτην τὸ βράδυ ἔλαβε χώραν ὁ πρῶτος χορὸς παρὰ τῷ Σπόννεκ. Ἦτο τόσον πλῆθος, ὥστε ἦτο ἀδύνατος ἡ κυκλοφορία ἐκεῖ μέσα. Ὅταν ἐνεφανίσθη ὁ βασιλεύς, ἀπαστράπτων ἀπὸ καλλονὴν καὶ νεότητα, αἱ κυρίαι ἐσηκώθησαν καὶ τὰ κρινολίνα συνωθοῦντο ἐπιθετικά. Ἀπέναντι παρετάχθησαν οἱ πρέσβεις καὶ οἱ ἀνώτεροι βαθμοῦχοι. Ὁ βασιλεύς, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει νὰ λαμβάνη ὕφος μικροῦ Λουδοβίκου δεκάτου τετάρτου, ἀφοῦ ἔκαμε τὸν γῦρον τῶν πρεσβευτῶν, συνδιαλεγόμενος ὀλίγον μὲ ἕνα ἕκαστον ἐξ αὐτῶν, ἔπειτα ἀφῆκε ὅλους τοὺς ἄλλους καὶ ἦλθε σιμά μου, παρασύρων με ἀπὸ τὸν βραχίονα:

— Μὲ ποίαν, μοῦ εἶπε, νομίζετε ὅτι θὰ ἀνοίξω τὸν χορόν; Μαντεύσατε!

— Μὲ τὴν δεσποινίδα Σούτσου!

(Αὐτὴ εἶναι κόρη τοῦ Ἰωάννου Σούτσου, ἀνεψιὰ τοῦ Μιχάλδοβα, ἀληθινὰ πολὺ ὡραία καὶ ἐρωτευμένη τρελλὰ μὲ τὸν βασιλέα).

— Ἄ! Μπᾶ! Θὰ τὸ ἐπιθυμοῦσα... ἀλλ' αὐτὸ δὲν πηγαίνει. Πρέπει νὰ ἀρχίσω μὲ τὴν κόμησσαν (ἡ ὁποία εἶναι ἀσχημοτάτη).

— Πράγματι ἠπατήθην, Μεγαλειότατε.

— Πόσο εἶσθε κακός! Εἰς τὴν πρώτην καδρίλιαν θέλετε νὰ εἶσθε τὸ βιζαβί μου;

— Ὄχι, Μεγαλειότατε. Ἡ κυρία Βαλαωρίτη δὲν εἶναι ἐδῶ, ἑπομένως δὲν θέλω νὰ χορεύσω. Ἔπειτα ἕνας βασιλεὺς ποὺ θὰ ἐχόρευε ἔχων ἀπέναντί του ἕνα ποιητήν, αὐτὸ θὰ ἀνήγγελλε τὸ τέλος τοῦ κόσμου.

— Εἶσθε περίεργος! Πηγαίνετε νὰ ζητήσετε τὴν δεσποινίδα Ἔλσκιν καὶ ἀγκαζάρετέ την. Τὸ θέλω.

— Δὲν μπορῶ νὰ σᾶς εὐχαριστήσω, Μεγαλειότατε. Ὁ κόμης Σπόννεκ θέλει νὰ μοῦ ὁμιλήση περὶ ὑποθέσεων, ἐνῶ σεῖς θὰ χορεύετε.

— Ὢ αὐτὸς ὁ κόμης Σπόννεκ, πάντα ὁ κόμης Σπόννεκ! Θέλω νὰ εἶμαι βασιλεὺς καὶ ἐγὼ ἐπίσης!

Αὐτὴ ἦτο ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ὑπωπτεύθην κάτι τὸ νεφελῶδες εἰς τὰς μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ συμβούλου του σχέσεις. Ἀλλὰ περὶ αὐτῶν θὰ ὁμιλήσωμεν ὅταν θὰ εἴμεθα μόνοι μας. Μοῦ ὡμίλησε περὶ διαφόρων ἄλλων πραγμάτων, ἔπειτα, ἐπανερχόμενος εἰς τὸ ζήτημα τοῦ ὑπουργείου, μοῦ εἶπε:

— Δὲν θέλετε λοιπὸν νὰ μὲ εὐχαριστήσετε;

— Ἂν ἐπρόκειτο νὰ σᾶς παράσχω μίαν ὑπηρεσίαν προσωπικῶς, θὰ ἤμην εἰς τὴν διάθεσίν σας. Ἀλλὰ πρόκειται περὶ διαφορετικοῦ πράγματος. Δὲν θὰ ἠθέλατε νὰ μὲ θυσιάσετε ματαίως.

— Ἔστω, μὲ κάνετε ὅ,τι θέλετε. Χαίρετε!

Ὁ χορὸς ἤρχισε καὶ ἐγὼ ἀπεσύρθην μὲ τὸν Σπόννεκ εἰς ἕνα δωμάτιον γειτονικόν, ὅπου ἐμείναμεν ἐπὶ μακρόν. Μπορεῖς νὰ ἐννοήσῃς τί κουβεντοῦλες ἔγιναν γύρω ἀπὸ ἐμὲ καὶ τί ὑποκλίσεις καὶ τί κομπλιμέντα... Θεέ μου, τί εἶναι αὐτὸς ὁ κόσμος!».

Εἰς τὴν ἐπιστολήν του τῆς 5 Δεκεμβρίου παραπονεῖται πρὸς τὴν σύζυγόν του ὅτι ἡ ὑπόθεσις τῆς Νομαρχίας Λευκάδος δὲν ἐκανονίσθη ἀκόμη, διότι πολλοὶ πολιτικοὶ ἀντιδροῦν, καὶ προσθέτει ὅτι ἀκόμη ἐπιμένουν νὰ ἀναλάβῃ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν:

«Εἰς κανένα ἄλλον Ἑπτανήσιον πλὴν ἐμοῦ δὲν προσεφέρθη ὑπουργικὸν χαρτοφυλάκιον. Νομίζω ὅμως ὅτι θὰ ἦτο παιδικὸν νὰ τὸ ἀνακοινώσω διὰ τῶν ἐφημερίδων. Πρῶτον, διότι θὰ ἐξετίθετο ὁ βασιλεύς, ὁ ὁποῖος μὲ παρεκάλεσε νὰ δεχθῶ καὶ θὰ ἀπεδεικνύετο ὅτι ἀκόμη καὶ οἱ πιστότεροι φίλοι του ἀρνοῦνται νὰ τὸν ὑπηρετήσουν. Κατὰ δεύτερον λόγον, θὰ ἔκανα νὰ γεννηθῇ μία πολὺ ἄσχημη ἰδέα περὶ ἐμοῦ, ὅτι δὲν μπορῶ νὰ κρατήσω μυστικὸν καὶ ὅτι κάνω ματαίαν ἐπίδειξιν ἀδιαφορίας. Ἀφήνω εἰς τὸν Μ... καὶ τοὺς ὁμοίους του αὐτὰς τὰς ἀδυναμίας, διότι δὲν ἔχουν ἄλλα ἠθικὰ κεφάλαια. Εἰς ἐμὲ δὲν στέκει καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι καὶ σὺ θὰ ἐπιδοκιμάζῃς τὰς ἰδέας μου. Διὰ νὰ κολακεύσωμεν ὀλίγον τὸν οἰκογενειακόν μας ἐγωισμὸν δὲν εἶναι σωστὸν νὰ ἐκθέσωμεν τὸν βασιλέα. Ἂν μὴ ἄλλο, κατὰ τὴν μακρὰν διαμονήν μου εἰς Ἀθήνας κατώρθωσα νὰ διορθώσω πολλὰ ἐλαττώματά μου καὶ ἡ ἐκτίμησις τὴν ὁποίαν ὅλοι μοῦ ἔχουν καὶ αἱ περιποιήσεις ποὺ μοῦ κάνουν, ἀντὶ νὰ μὲ μεθοῦν, μὲ κάνουν περισσότερον βαρὺν καὶ σοβαρόν. Σὲ εἰδοποιῶ ὅτι δὲν σκοπεύω νὰ προκαλέσω ἀλλαγὰς ὑπαλλήλων. Ποῖος πολὺ ποῖος ὀλίγον, ὅλοι εἶναι πατριῶται μας ἔχοντες ἀνάγκην τοῦ ἐπιουσίου. Δὲν αἰσθάνομαι τὸ θάρρος νὰ τοὺς πετάξω εἰς τὸν δρόμον διὰ νὰ διορίσω ἄλλους.

Τὴν Τετάρτην ἔλαβε χώραν εἰς τὰ ἀνάκτορα ὁ δεύτερος χορὸς τοῦ Σπόννεκ. Ἐπῆγα, διότι ἡ κόμησσα, ἡ ὁποία εἶναι ἀξιολάτρευτος καίτοι ἄσχημη, μὲ παρεκάλεσε θερμῶς νὰ μὴ λείψω. Ὁ βασιλεὺς ἦτο κατηφὴς καὶ μετὰ τὸν συνήθη γῦρον του μεταξὺ τῶν κυριῶν καὶ τῶν πρεσβευτῶν, μὲ ἐπῆρε ἀπὸ τὸν βραχίονα καὶ ἔμεινε συνομιλῶν μαζί μου ἐπὶ μακρόν. Ἤθελε νὰ τὸν πληροφορήσω περὶ τῶν συμβάντων τῆς Ζακύνθου καὶ περνῶν μαζί μου μπροστὰ ἀπὸ τὸν Λομβάρδον τοῦ ἐγύρισε τοὺς ὤμους, λέγων πρὸς ἐμέ:

— Δὲν ἠμπορῶ νὰ ὑποφέρω αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον. Διατείνεται ὅτι ὑποστηρίζει τὴν τάξιν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ μεταξὺ θέλει νὰ εἶναι τύραννος εἰς τὴν νῆσον του. Αὐτὸ δὲν μπορῶ νὰ τὸ ὑποφέρω.

Μετὰ πολλὰς ἄλλας ὁμιλίας μοῦ εἶπε:

— Ξεύρετε, Βαλαωρίτη, ὅτι ἡ πτωχή μου ἡ Φίντο (ἡ σκύλα ποὺ τοῦ εἶχα δώσει) ἐψόφησε; Σχεδὸν τὴν ἔκλαυσα. Δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ τὴν ἀντικαταστήσω;

— Μὰ βεβαιότατα, Μεγαλειότατε. Ὅταν θὰ ἐπιστρέψω εἰς τὴν Λευκάδα θὰ σᾶς ἀποστείλω μίαν ἄλλην.

— Εἴχατε δίκιο νὰ ἐπιμένετε ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ τῆς ἀφήσω τόσα παιδιά. Ἦτο δικό μου λάθος. Ἐλπίζω ὅτι δὲν θὰ θυμώσετε μαζί μου γι' αὐτό...

Ἔπειτα μὲ ἐκάλεσε νὰ πάω μαζί του κυνήγι εἰς τὸν Μαραθῶνα, ὅπου μετέβη σήμερον διὰ νὰ μείνῃ ἐπὶ πέντε ἡμέρας. Τὸν παρεκάλεσα νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ μὴ δεχθῶ τὴν πρόσκλησίν του, διότι ἤμουν πολυάσχολος. Ἔπειτα τὸν παρεκάλεσα θερμότατα νὰ παραιτήσῃ τὸ σχέδιον αὐτό, διότι ἐγνώριζε ὅτι πρὸ ἡμερῶν εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη εἶχον συγκεντρωθῇ τριάκοντα λησταὶ διὰ νὰ συλλάβουν ἀκριβῶς τὸν βασιλέα ἢ κάποιον ἀπὸ τὴν ἀκολουθίαν του. Ἐν τούτοις ἐλήφθησαν μέτρα καὶ οἱ λησταὶ κατεδιώχθησαν ἀποτελεσματικῶς. Ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ ἐκδρομὴ δὲν εἶναι εὐχάριστος.

Ξεύρεις τί μοῦ ἀπεκρίθη ὁ βασιλεύς;

— Λοιπόν, παρ' ὅλα αὐτὰ θὰ πάω. Καὶ ἂν δὲν μπορέσω νὰ σκοτώσω μπεκάτσες, θὰ πυροβολήσω ἐναντίον τῶν ληστῶν.

Τὸ μεγάλο του ἐλάττωμα εἶναι ὅτι κάνει ἐκεῖνο ποὺ θέλει.

Ἐλάβομεν ἐν τούτοις ἐν ἀγνοίᾳ του ὅλα τὰ δυνατὰ προφυλακτικὰ μέτρα.

Ἔπειτα ἀπὸ αὐτὰ ὡμιλήσαμεν περὶ μηχανορραφιῶν καὶ τοῦ διέφυγε μία λέξις ποὺ μοῦ δίδει τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἤρχισε κάποιο αἰσθηματάκι...

—Ἡ δεσποινὶς Τέστα (κόρη τοῦ Αὐστριακοῦ πρέσβεως) εἶναι πολὺ ὡραία ἀπόψε, αἴ, Βαλαωρίτη;

—Ἀρκετά, Μεγαλειότατε. Ἀλλὰ σᾶς συμβουλεύω νὰ μὴ πλησιάζετε πολύ, γιατὶ μπορεῖ νὰ πάρῃ φωτιά...

— Νομίζετε;

Καὶ ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ τοῦ ἔδωσα συμβουλὰς ποὺ καὶ αὐτὸς ὁ πατέρας του καὶ ἡ μητέρα του δὲν θὰ εἶχαν ἴσως τὸ θάρρος νὰ τοῦ δώσουν.

Ὁ χορὸς ἤρχισε καὶ ὅταν περὶ τὰ μεσάνυκτα ἤθελα νὰ φύγω καὶ ἐπῆγα νὰ τὸν ἀποχαιρετήσω, ὁ βασιλεὺς μοῦ εἶπε:

— Μὴ φύγετε. Θέλω νὰ μείνετε!

Ἔμεινα ἕως τὰς 3 τὸ πρωί. Πέντε λεπτὰ προηγουμένως εἶχα βγῆ εἰς τὸν διάδρομον καὶ ἐπεριπάτουν μὲ τὸν κόμητα della Minerva καπνίζων τὸ σιγάρο μου. Ὁ βασιλεὺς περνᾶ καὶ ἔρχεται νὰ μὲ καληνυκτίσῃ. Ἠκολούθουν οἱ αὐλικοὶ καὶ αἱ κυρίαι. Μόλις τὸν εἶδα, κοκκινισμένος ἐπέταξα τὸ σιγάρο μου. Ἐκεῖνος τότε μοῦ εἶπε:

— Τί ἐκρατούσατε;

— Τὸ σιγαρέττο μου!

— Γιατί τὸ πετάξατε;

— Διότι δὲν μπορῶ νὰ καπνίζω μπροστὰ εἰς τὴν Μεγαλειότητά σας.

— Μὰ ποῦ τὸ πετάξατε;

— Δὲν ξέρω... κάπου χάμω...

Ἤρχισε νὰ ψάχνῃ μὲ τὸ μάτι του, ποὺ μοιάζει μὲ μάτι Λυγκέως. Τὸ εὗρε τέλος καὶ μοῦ τὸ ἔδωσε, λέγων:

— Καπνίσετε. Τὸ θέλω. Δὲν σᾶς εἶπα ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔχετε ἐτικέττες μαζί μου;

Μπορεῖς νὰ ἐννοήσῃς τί μοῦ ἔψαλλαν μέσα τους ὅσοι τὸν ἠκολούθουν».

... .

... .

Εἰς ἑπομένην ἐπιστολὴν τῆς 12 Δεκεμβρίου ὁ Βαλαωρίτης ἀναγγέλλει πλέον πρὸς τὴν σύζυγόν του τὴν ὑπογραφὴν τοῦ διατάγματος περὶ συστάσεως νομαρχίας εἰς Λευκάδα καὶ ἐξακολουθεῖ :

«Ὁ βασιλεύς, διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν αὐτοκράτορα Ναπολέοντα, διώρισε Μέγαν Αὐλάρχην του τὸν στρατηγὸν Καλλέργην. Κατὰ τὸ κληθὲν ὅμως ὑπουργικὸν συμβούλιον, ὅπως γνωματεύσῃ, ἐδημιουργήθη μία ἰσχυροτάτη ἀντιπολίτευσις. Ἀπὸ τριῶν ἡμερῶν τὸ ζήτημα συζητεῖται μὲ ἐπιμονὴν καὶ χθὲς τὰ πράγματα εἶχον φθάσει εἰς σημεῖον ὥστε νὰ ἀπειλῆται κυβερνητικὴ παραίτησις. Ἐξελέγην ὡς συμβιβαστὴς καὶ εἶχον χθὲς τὸ βράδυ δίωρον συνομιλίαν μὲ τὸν βασιλέα. Τὸν εὗρον ἀμετάπειστον. Πιθανὸν νὰ ὑποχωρήσῃ ἡ κυβέρνησις, ἄλλως δὲν ξέρω νὰ σοῦ εἰπῶ ποῖαι θὰ εἶναι αἱ συνέπειαι.

Αὔριον τὸ βράδυ δίδεται ἐπίσημον δεῖπνον εἰς τὴν ἰταλικὴν πρεσβείαν, ὅπου ἔχω προσκληθῆ. Ἐφ' ὅσον εἰσέρχομαι εἰς τὰ ἐσώτερα τῆς κοινωνίας αὐ-

τῆς, αἰσθάνομαι δι' αὐτὴν μίαν ἀκράτητον ἀηδίαν. Δὲν βλέπω τὴν ὥραν νὰ βγῶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν βόρβορον καὶ ὅταν θὰ ξανασυναντηθοῦμε θὰ σοῦ διηγηθῶ ἀνήκουστα πράγματα.

Μάθε ὅτι μαζὶ μὲ τὰς ἄλλας ἀπασχολήσεις μου, ἔγινα καὶ μεσίτης γάμων. Ὁ κόμης Σπόννεκ ἔβαλε κατὰ νοῦν νὰ κάμη ἕνα πλούσιον γάμον τοῦ Φιλήμονος μὲ μίαν κόρην τοῦ Ράλλη ἀπὸ τὴν Τεργέστην. Σήμερα λοιπὸν θὰ γράψω εἰς τὸν πατέρα σου (εἰς τὴν Βενετίαν) διὰ νὰ τοῦ ἀναθέσω τὰς σχετικὰς διαπραγματεύσεις.

Καὶ τελειώνει τὴν ἐπιστολὴν μὲ τὴν ἑξῆς θλιβερὰν πληροφορίαν:

«Εἰς τὸ γειτονικὸν δωμάτιον μὲ τὸ δικό μου, εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, πεθαίνει ἕνας νέος εἴκοσι πέντε ἐτῶν, φθισικός. Ὡραία διασκέδασις!».

Ἐπακολουθεῖ μακρὸν χρονικὸν διάστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον δὲν ἔχομεν ἐπιστολήν του, καὶ τοῦτο διότι ὁ ποιητὴς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Μαδουρῆν. Τὴν 2 Ἰουνίου 1865 εὑρίσκομεν τέλος μακρὰν ἐπιστολήν του πρὸς τὴν σύζυγόν του, ἔχουσαν ὡς ἑξῆς:

«Ἔφθασα εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν Πέμπτην τῆς παρελθούσης ἑβδομάδος περὶ τὴν πέμπτην πρωινὴν ὥραν. Τὴν Παρασκευὴν ἔλαβε χώραν τὸ ἄνοιγμα τῆς Βουλῆς. Τὸ πλῆθος ἦτο ἄπειρον. Ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν καὶ ἐνώπιον τῶν πρεσβευτῶν μία ἀξιοθρήνητος σκηνή.

Ἡ ἀντιπολίτευσις ἤθελε νὰ ἐγκαταστήση ὡς προσωρινὸν πρόεδρον τὸν Λιβαδᾶν. Τὸ συντηρητικὸν κόμμα ἀντέταξε τὸν γέροντα Κανάρην. Κάποιος Λεωτσάκος ὥρμησε κατὰ τοῦ ναυάρχου καὶ ἀπεπειράθη νὰ τὸν κατεβάση διὰ τῆς βίας, ἀποκαλῶν αὐτὸν προδότην. Ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἔλθωμεν εἰς σύρραξιν. Εὐτυχῶς, ἐν μέσῳ τῆς ταραχῆς, ὁ Λαζαρέτος, γέρων στρατιωτικός, ὠθούμενος ἀπὸ ἡμᾶς, κατέλαβε τὴν προεδρικὴν ἕδραν καὶ ἔτσι ἐτελείωσε ἡ θλιβερὰ σκηνὴ ποὺ μὲ κατέθλιψε τρομερά.

Ὁ βασιλεὺς ἐξεφώνησε τὸν λόγον του μὲ φωνὴν σταθερὰν καὶ διαυγῆ. Ἀλλ' ὁ θόρυβος τῶν θεωρείων ἦτο τοιοῦτος ὥστε ἠναγκάσθη νὰ κάμη διακοπὴν καὶ μὲ τόνον θυμωμένον νὰ ἐπιβάλη σιωπὴν εἰς τὰ θεωρεῖα.

Τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἡμέραν εἶδον τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα καὶ ἔμεινα μὲ Αὐτὸν ἐπὶ δύο σχεδὸν ὥρας. Ἠθέλησε νὰ μοῦ ἀπονείμη μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια τὸ Δανικὸν παράσημον καὶ μοῦ ἀνέγνωσε τὴν ἐπιστολὴν τὴν ὁποίαν ὁ πατήρ Του τοῦ ἔγραψε ἀναθέτων εἰς Αὐτὸν τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην. Ὡμιλήσαμεν περὶ διαφόρων πραγμάτων. Θὰ ἔχωμεν τὴν ὑποστήριξίν του εἰς πᾶσαν ὑπόθεσιν ἀφορῶσαν τὴν νῆσον μας. Τώρα πρόκειται περὶ ἄλλου πράγματος.

Ὁ Βούλγαρης καὶ οἱ Ὀθωνισταὶ ἐργάζονται κρυφίως ὅπως ἐπαναφέρουν τὴν Βαυαρικὴν δυναστείαν. Ὁ Γάλλος πρέσβυς ὑποστηρίζει τὰς τοιαύτας προσπαθείας καὶ ἡ οἰκία τοῦ Γκομπινὼ (πρέσβεως) εἶναι τὸ μέρος τῶν συνελεύσεών των. Ἡ τοιαύτη διαγωγὴ ἀφύπνισε τὸ φιλότιμον τῆς Ἀγγλίας καὶ ὁ πρέσβυς Ἔρσκιν φαίνεται ὅτι ἔλαβε ὁδηγίας ὅπως παράσχη πᾶσαν ὑποστήριξιν εἰς τὸν βασιλέα.

Συνηντήθην μὲ τὸν Μπότσαρην καὶ τὸν Κουντουριώτην, οἱ ὁποῖοι ἠθέλησαν νὰ μὲ μπάσουν εἰς τὰ σχέδιά των. Ἀπέκρουσα μὲ φρίκην τὰς προσφορὰς των καὶ προσέθεσα ὅτι θὰ τοὺς καταπολεμήσω ἀνοικτιρμόνως. Εἰς τὸν

Δημητρακαράκον ἐγέννοντο αἱ αὐταὶ προτάσεις καὶ ἔλαβον τὴν αὐτὴν ἀπάντησιν ἀπὸ τὸν εὐγενῆ καὶ ἀληθινὸν τοῦτον στρατιώτην.

Αἱ ἰσχυρότεραι καὶ μεγαλείτεραι οἰκογένειαι τῆς Ἑλλάδος, ἀφήνουσαι κατὰ μέρος καὶ αὐτὰς τὰς προσωπικάς των ἀντιπαθείας κατὰ τοῦ Κουμουνδούρου, ἔδωσαν τὰ χέρια διὰ νὰ σώσουν τὴν νέαν δυναστείαν. Σχηματίζεται ἤδη ἕνωσις ἀνθρώπων τιμίων καὶ εὐθέων διὰ νὰ ἀντιτάξουν τὸ μαχαίρι εἰς τὰς σκευωρίας καὶ τὸ περίστροφον εἰς τὰς ὕβρεις. Θὰ γίνῃ ἡ ἐκλογὴ διὰ κλήρου, καὶ ὅποιον ὁρίσῃ ἡ τύχη... Ἐν ᾗ περιπτώσει μοῦ συμβῇ τίποτε, θὰ εὕρῃς παρὰ τῷ δικηγόρῳ καὶ καθηγητῇ Καλλιγᾷ ἕνα τελευταῖον μου γραπτόν. Αὐτὰ ποὺ σοῦ γράφω ἐδῶ νὰ μὴ τὰ εἰπῇς εἰς κανένα.

Ὁ βασιλεὺς ὅταν μὲ εἶδε, ἔτρεξε εἰς προϋπάντησίν μου καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ κρατηθῇ ἀπὸ τὴν χαράν του. Τὸν εὗρον ὠχρὸν καὶ ἰσχνόν. Τὸν ἠρώτησα ἂν εἶχε ἀσθενήσει καὶ ἐκεῖνος μοῦ ἀπεκρίθη ὅτι ἀπὸ ἑξαμήνου ἐποτίσθη δηλητήριον.

Οἱ Δεληγιάννηδες ὅλοι, καίτοι ἀντίθετοι πρὸς τὴν κυβέρνησιν, θὰ εἶναι μαζί μας. Ἀλλ' εὗρῆκα ἐδῶ ἀνθρώπους ἀληθινὰ ἐνθουσιασμένους μαζί μου, τὸν Σκαλτσᾶν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Κριεζώτη, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀληθινὸ παλληκάρι. Ὁ Γρίβας θὰ εἶναι μαζί μας, μισῶν τοὺς Ὀθωνιστάς. Ὁ Δεληγιώργης δὲν βοηθεῖ τὸν Βούλγαρην καὶ θὰ χωρίσῃ ἀπὸ αὐτόν, διότι οἱ ἐντολοδόχοι του Μεσολογγῖται τοῦ ἐπιβάλλουν νὰ εἶναι πιστὸς εἰς τὸν βασιλέα. Ὁ Βράϊλας μοῦ κάνει πολλὰ κομπλιμέντα. Ἐγὼ μένω ὀλίγον ἐπιφυλακτικὸς μὲ ὅλους καὶ μᾶλλον ζητῶ νὰ συμπράξω μὲ ἀνθρώπους δράσεως παρὰ μὲ πολιτικούς. Ἂν μέλλῃ νὰ παίξω τὴν ζωήν μου, θέλω νὰ τὴν παίξω ἀνδρικῶς».

Ἀπὸ τὴν τελευταίαν αὐτὴν ἐπιστολὴν διαφαίνεται ἤδη ἡ ἐξέλιξις, τὴν ὁποίαν ἔλαβον ἐν τῇ πραγματικότητι τὰ γεγονότα, ὅπως ἠξεύρομεν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. Ἡ ἐπιδεξιότης τοῦ βασιλέως, ἡ εὐστροφία του, ἡ εὐφυΐα του, ἡ καταπληκτική του ἱκανότης εἰς τὴν προσαρμογὴν ἀναλόγως τῶν διαφόρων περιστάσεων καὶ καταστάσεων, ἐθριάμβευσαν ἐν τέλει τῶν μηχανορραφιῶν τῶν ὀλίγων πολιτικῶν. Διότι ἀπέκτησε μὲ τὸ μέρος του τὸν ἑλληνικὸν λαόν, τὸ ἰσχυρότερον βάθρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἠδυνήθη νὰ στηρίξῃ τὸν θρόνον του καὶ νὰ δράσῃ ἐπωφελῶς ἐπὶ ἥμισυ αἰῶνα. Εἶναι δὲ τοσοῦτον μᾶλλον ἀξιοθαύμαστος ὁ βασιλεὺς Γεώργιος Α΄, διότι ὅτε ἐκλήθη ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου, ἦτο μόλις δεκαοκταετὴς καὶ προήρχετο ἀπὸ βορεινὴν χώραν, τῆς ὁποίας ὁ λαὸς εἶχε πολὺ διάφορον ψυχοσύνθεσιν, ἤδη καὶ μόρφωσιν ἀπὸ τὸν ἑλληνικόν. Ἐν τούτοις ἡ ἐξαιρετική του ἐξυπνάδα τὸν ἐβοήθησε νὰ κ α τ α λ ά β η τὸν ἑλληνικὸν λαόν, νὰ ἐκτιμήσῃ τὰ προτερήματά του καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν ἐλαττωμάτων του. Καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸν λαμπρότερον τίτλον τιμῆς διὰ τὸν Γεώργιον Α΄.

Ἐδῶ σταματοῦν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Βαλαωρίτη αἱ σχετικαὶ μὲ τὸν βασιλέα Γεώργιον Α΄. Ἀπὸ ἄλλας ὅμως πληροφορίας γνωρίζομεν ὅτι αἱ μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις ἔμειναν στενώταται μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ ποιητοῦ.

Ὅταν μετὰ τὴν ἕνωσιν τῆς Ἑπτανήσου ὁ βασιλεὺς ἐπεσκέφθη τὰς νήσους, τὸν Μάϊον τοῦ 1864, κατὰ τὴν παραμονήν του εἰς τὴν Λευκάδα ἐφιλο-

ξενήθη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Βαλαωρίτη, ὁ ὁποῖος παρέθεσε καὶ ἐπίσημον γεῦμα πρὸς τιμὴν τοῦ βασιλέως.

Μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ ποιήματος κατὰ τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε', τὴν 25 Μαρτίου 1872, εἰς τὸ ἐτήσιον γεῦμα, τὸ ὁποῖον συνήθιζε νὰ δίδῃ εἰς τὰ 'Ανάκτορα πρὸς τοὺς ἐπιζῶντας ἀγωνιστὰς τοῦ 1821, ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσε καὶ τὸν Βαλαωρίτην, κατὰ δὲ τὴν πρόποσίν του προέπιεν ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ, ἐνῶ οἱ παριστάμενοι γηραιοὶ ἀγωνισταὶ συγκεκινημένοι ἐχειροκρότουν.

Καὶ ἀργότερα, ὅτε ἔπαυσε πολιτευόμενος ὁ Βαλαωρίτης, ἐξηκολούθησε συχνάζων εἰς τὰ 'Ανάκτορα, διότι ὁ βασιλεὺς εὕρισκε ἐξαιρετικὴν εὐχαρίστησιν ὁμιλῶν μαζί του περὶ φιλολογίας ἢ συμβουλευόμενος αὐτὸν ἐπὶ τῶν διαφόρων πολιτικῶν ζητημάτων.

Τὴν ἐκτίμησίν του πρὸς τὸν Βαλαωρίτην ἐξεδήλωσεν ὁ Γεώργιος Α' καὶ μετὰ πολλὰ ἔτη, ὅτε τὸν Μάρτιον 1908 ὁ υἱός του 'Ιωάννης Βαλαωρίτης τοῦ ἀπέστειλε ἀντίτυπον τῆς ἰδικῆς του ἐκδόσεως τῶν ποιημάτων τοῦ πατρός του. 'Ο βασιλεὺς ἔσπευσε νὰ τὸν εὐχαριστήσῃ μὲ τὴν ἑξῆς ὡραίαν ἐπιστολήν:

Φίλε κύριε Βαλαωρίτη,

Ἔλαβον τὴν ἐπιστολήν σας ὡς καὶ τὸ ἀντίτυπον τῆς τελευταίας ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ ἀλησμονήτου πατρός σας, διὰ τὰ ὁποῖα θερμῶς σᾶς εὐχαριστῶ.

Μετ' εὐχαριστήσεως μεγίστης ἤρχισα ἀναγινώσκων αὐτά, μετὰ δὲ τὸ πέρας τῆς ἀναγνώσεως θέλω παραγγείλει νὰ τοποθετηθοῦν μεταξὺ τῶν σπουδαιοτέρων βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης Μου.

Τὸν ἀείμνηστον πατέρα σας ἰδιαιτέρως ἐξετίμων καὶ ἠγάπων, διότι ἐνεφορεῖτο ὑπὸ ἁγνοτάτου πατριωτισμοῦ, καὶ ἦτο εἷς ἐκ τῶν μᾶλλον εἰλικρινῶν καὶ ἀφωσιωμένων φίλων τῆς Βασιλείας.

Τὰ ἔργα του, κατέχοντα περίβλεπτον θέσιν ἐν τῇ ἐθνικῇ ποιήσει, θὰ εἶναι δι' ἐμὲ ἡ ζωηροτέρα ἀνάμνησις τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις πολυτίμους προσέφερεν εἰς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας καὶ πρὸς τὸν ὁποῖον, ἐπαναλαμβάνω, ἔτρεφον ἰδιαιτέραν ἀγάπην καὶ ἐκτίμησιν.

Ὅλως Ὑμέτερος
ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΩΝ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΕΚΔΕΔΟΜΕΝΑ ΕΡΓΑ ΣΥΜΠΕΠΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΜΟΡΦΗΣ ΩΣ ΕΥΡΕΘΗΣΑΝ ΕΙΣ ΤΑ ΑΥΤΟΓΡΑΦΑ

ΠΕΖΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ